

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः
ŚABDĀRTHACINTĀMANIḤ

तृतीय खण्ड

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

The publication has been brought out with financial assistance from
Government of India, Ministry of Human Resources Development

If any defect is found in this book, please return the copy by V.P.P.
to the publisher for exchange free of cost of postage.

Published by
PRINTWELL
S-12, Shopping Complex,
Tilak Nagar, Jaipur - 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT. LTD.
H.O. S-12, Shopping Complex, Tilak Nagar, Jaipur - 302 004.
B.O. 295-B, Bharti Nagar, P.N. Pudur, Coimbatore - 641 041.

Price : Rs. 723-00 per set of 4 Vols.

ISBN 81-7044-369-5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI

First Published - 1860

Reprint - 1992

Printed at :

Efficient Offset Printers

215, Shahzada Bagh Indl. Complex,

Phase-II, Phone : 533736, 533762

Delhi - 110035

शब्दार्थचिन्तामणिः कोशः

श्रीसुखानन्दनाथेन विरचितः

(*—+*+—*)

राज्यन्तखिलदिव्यसिद्धिसहितंखड्गप्रतापोज्ज्वलंलक्ष्मीवैभवमस्तुतेचिरतरं

पौरन्दरीयम्परम् । धर्मः श्रीयशसैधता मनुदिनं नीरोग दीर्घायुषा

श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेश्रीशम्भुतुष्ट्यासदा ॥ १ ॥ गर्वाडम्बर

संयुतादरिगणान्मानं समुत्सारयन् तत्पत्नीहृदिलोकशोकमनिशं

संस्थापयन्तुष्ट्याहम् ॥ नस्त्रीभावयुतेमुहृद्जनगणेमानंसमाविश

यन्भयात् सज्जनसिंहभूपतिलकोविख्यातनाभावनौ ॥ २ ॥

यावत्तेनिकटंनयान्तिमनुजासंयाचकाश्चार्थिनो मन्यन्ते

हृदयेनदीनसभयान्त्यक्तोत्सवान्स्नान्भृशम् ॥

प्राप्तास्तेत्वरमेव दातुपदर्वीसम्यक्चरन्तोकरं

श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेशदान

दातुर्धनम् ॥ ३ ॥

•—•••+••—•

द्वितीयोभागः पवर्गीयः

श्रीमन्महाराजाधिराजरविकुलावतंसमहीमहिन्द्रयावदार्यकुलकमल

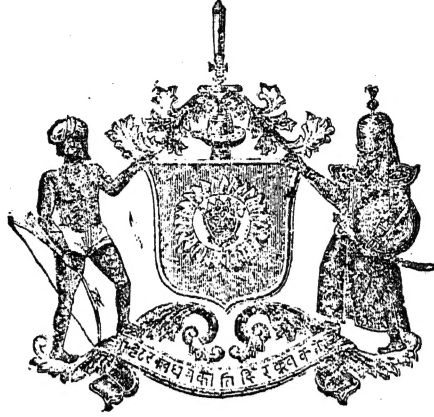
दिवाकर मेदपाटदेशे श्री१०८ श्रीसज्जनभूपतिरोमश्याज्ञया कवि

राजिराजप्रेरणयाएकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १८४० वैक्रमे

देराजधान्युदयपुरे श्रीसज्जनयन्त्रालये बाजपेयिवंशोधरप्रबन्ध

तः श्रीमेदपाटेश्वरकोशधनव्ययान्मुद्रितः

श्रीमदेकलिंगोविजयते

पक्षम्

पः पुं० पकारे ॥ वाते । पवने ॥
चंडे ॥ पूते ॥ पर्णे ॥ पाने ॥ पात-
रि ॥

पक्षणः पुं० शवरालये । भिक्षुग्रामे ॥
पचति । पचेः क्तिप् । कणन्ति कण
शब्दे पचाद्यच् । पचः कणायच ।
पाककलहाद्येव प्रधानंतत्रनान्यत्
पक्षपौडः पुं० पखौडा इ० भा० प्र०
वृ० वि० पंचकृत्ये । वडने ॥ इति
रा० नि० ॥

पक्षव्यः त्रि० कर्तु रनायासेनस्वयंपक्षे ।
पचेलिमे ॥ पचेस्तव्यः ॥

पक्तिः स्त्री० गौरवे ॥ पाके ॥ फलोत्प-
त्तौ ॥ पचनम् । डुपचष्पाके । वा०
क्तिः ॥

पक्तिशूलम् न० परिणामशूले । पाकजे
॥ इ० रा० नि० ॥

पक्षा पुं० अग्नौ ॥ त्रि० पाचके । पा
ककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष् ० ।
एवुलतृचावितितृच् ॥

पक्षम् न० गार्हपत्याग्नौ ॥ पच्यतेऽनेन

पक्षा

डुपचष्० गुधृवीपचिवचीत्यादि
नाचः ॥ तेजसि ॥

पक्तिमः त्रि० पाकिमे । पाकजे ॥ डुप
चष्० भावे । ड्वितः क्तिः । पाकेन
निवृत्तम् चेर्मन्निव्यम् ॥

पक्षः त्रि० परिणते । पक्षा० इ० भा०
विनाशाभिमुखे ॥ पच्यतेऽस्म, डुप
चष् ० क्तः । पचोव इति निष्ठा-
तस्यवः ।

निष्ठाम्प्राप्ते । सुदृढइ० यावत् । पक्षा०
इ० भाषा । निवृत्ते ॥ यथा, कषाये
कर्मभिः पक्षे० इति ॥

पक्षकृत् पुं० निम्बवृक्षे ॥ पक्षं करोति
कृज् ० । क्तिप् । त्रि० पाककर्त्तरि ॥
पक्षरसः पुं० मद्ये ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

पक्षवटिका । स्त्री० । पक्षौडी० इ० भा०
प्र० वेशनवटिकायाम् ॥ वटिका वेश-
नस्यापि कथितायां निर्माजिता ॥
रुच्या विष्टम्भ जननी वल्पा पुष्टिकरी
स्मृता ॥

पक्षवारि न० काञ्चिके पक्षे च तत्

पक्षः

वारि च ॥ पक्षजले ॥
 पक्षाधानम् न० पक्षाशये ॥
 पक्षान्नम् न० कृतपाकेतण्डुलादौ ॥
 यथा । यतीच ब्रह्मचारीच पक्षान्न-
 खामिनावुभौ । तयो रन्न मदत्वा तु
 भुक्त्वा चान्द्रायणं चरे दिति सदा-
 चारः आमंशुद्रस्य पक्षान्नं पक्ष
 मुत्सृष्ट मुच्यते । इतित्थितत्त्वम् ॥
 पक्षाशयः पुं० नाभ्यधःस्थले ॥ पक्षाशय
 स्वधोनाभेरुर्ध्वमामाशयः स्मृतः ॥
 पक्षस्य आशयः ।
 पक्षः । पुं० मासाङ्गे ॥ पक्ष्यते० परिगृ-
 ह्यते देवकार्यार्थं पितृकार्यार्थं वायः का-
 लविशेषः पक्षः । सच शुक्लकृष्णभेदा-
 द् द्विविधः । शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्या
 यस्यामभ्युदितोरविः । कृष्णपक्षे
 तिथिर्ग्राह्या यस्यामस्तमितोरविः ॥
 पक्षपरिग्रहे । कर्मणिघञ् ॥ पक्षयति ।
 पक्ष्यतेवा । अच् । घञ्वा ॥ यदा ।
 पक्ष्यते चन्द्रस्य पञ्चदशानां कलाना-
 मापूरणं क्षयोवागृह्यतेसः ॥ रूढो-
 वापक्षशब्दो विभक्तो मासस्यैकैकमर्द्ध-
 ब्रूते ॥ यद्वा । पण्यते । पण्य० । गृधि-
 पण्योर्दकौचितिसः धातोः कान्ता-
 देशः ॥ पाश्चर्गृहे ॥ साध्ये ॥ विरोधे ॥
 केशादेः प्रतीवृन्दे ॥ मित्रवले ॥
 सहायवले ॥ चुक्षीरंघ्रे ॥ पतत्रे ॥
 पक्षिपक्षे । गरुति ॥ राजकुञ्जरे ॥
 पाश्चर्गे । पाखादतिभाषा ॥ वर्गे ॥

पक्षता

देहाङ्गे ॥ सहाये ॥ यथा । श्रुति-
 शिरः पक्षः समाश्रीयतामित्यु-
 पदेशः ॥ शरपक्षे । वाजे ॥ भित्तौ ॥
 एकतरकीटौ ॥ सन्दिग्धसाध्यवति ॥
 यथा० धूमवत्तु हंतौ पर्वतः ॥ सिषा-
 धयिषितधर्मविशिष्टो धर्मी पक्षः ।
 यथा । महानसेधूमवन्द्ध्योः सम्बन्ध
 तत्पूर्वकं पर्वतेव क्लिञ्जानम् ॥
 पक्षकः । पुं० पाश्चर्गद्वारे खडक्कितायाम्
 खिड्कीद्वारद्व० भा० ॥ पाश्चर्मात्रे ॥
 पक्षद्वय । द्वैप्रतिकृतावितिकन् ॥
 स्वार्थेकोवा ॥ सहाये ॥
 पक्षघातः । पुं० पक्षाघाताभिधेवातरोगे
 पक्षचरः । पुं० चन्द्रे । विधौ ॥ यूथभ्रष्ट
 पृथक्चारिगजे ॥
 पक्षच्छिद्रम् । न० तिथिविशेषे ॥ अष्टमी
 द्वादशी चैव चतुर्थी च चतुर्दशी ॥ अ-
 मावास्या च मुनिभिः पक्षच्छिद्र मुदा
 हृतम् ॥
 पक्षजः । पुं० चन्द्रमसि ॥ पक्षेजातः ।
 जनी० डः ॥ चि० । पक्षजन्मनि ॥
 पक्षजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ पक्षेजन्मास्य ॥
 चि० । पक्षजाते ॥
 पक्षता । स्त्री० अनुमित्साविरहविशिष्टा
 सिङ्ग्यभावे ॥ द्वयमनुमितिकारणम्
 तच्च । पर्वतेवन्द्ध्यनुमितौ अनुमित्सा
 विरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवन्दिनिश्चया
 भावः । यथा । सिषाधयिषयाशून्या
 सिद्धिर्यत्र न तिष्ठति । सपक्षस्तत्र वृत्तित्व

पक्षः

ज्ञानादनुमितिर्भवेदिति ॥ भाषापरिच्छेदः ॥

पक्षतिः । स्त्री० पक्षमूले ॥ प्रतिपत्तिथौ पक्षस्यमूलम् । पक्षात्तिः ॥

पक्षद्वारम् । न० पक्षके ॥ पक्षेपार्श्वद्वारम् ॥

पक्षधरः । पुं० सुधांशी ॥ इन्दी ॥ यज्ञपत्युपाध्यायकृत् । चिन्तामणे रत्नोक्तकारे । मिथ्ये ॥ त्रि । पक्षधारणकर्त्तरि ॥

पक्षधर्मात्ता । स्त्री० व्याप्यस्यपर्वतादिवृत्तित्वे ॥

पक्षपातः । पुं० आसक्तिविशेषे ॥ अन्याय्यसाहाय्यकरणे ॥ पक्षपातः ॥ पक्षिणाञ्ज्वरे ॥ पक्षपातः पतङ्गानामित्युक्तः ॥

पक्षपातिता । स्त्री० सहायतायाम् ॥

पक्षपालिः । स्त्री० खड्गिकायाम् ॥

पक्षभागः । पुं० गजस्पृश्वर्भागे ॥

पक्षयत्यनेन । पक्ष० । चु० । पुंसीति घः । पक्षस्यपक्षएववाभागः ॥

पक्षमूलम् । न० पक्षतौ । डानक्० इ०

गौड० भा० ॥ पक्षस्यमूलं ॥

पक्षवाहनः । पुं० खगे । विहगे ॥

पक्षः । न० पक्षे । गङ्गति ॥ पक्षति ।

डुपचप् । पक्षिष्विभ्यां सुट्चेत्यसुन् ।

पक्षसीतुस्मृतौपक्षावितिश्रुभाङ्गः ॥

त्यनीकाधिकरणेपूर्वात्तरेवे पक्षसी

इतिशवरस्वाम्यादयः ॥ माधवस्तु

पक्षी

पक्षपरिग्रहइत्यस्मादसुन् । पक्षशृङ्गदिः संवत्सरार्धे चेत्याह ॥

पक्षसुन्दरः । पुं० लोभ्रे ॥ इतिहारावली ॥

पक्षाघातः । पुं० अर्धांगइतिख्याते भावप्रकाशाक्तवातजन्ये रोगविशेषे ॥

पक्षेआहननम् ॥

पक्षान्तः । पुं० हयोः पञ्चदश्योः ॥

अमायाम् ॥ पूर्णिमायाम् ॥ पक्षस्य अन्तः ॥

पक्षालुः । पुं० पक्षिणि ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पक्षावसरः । पुं० पूर्णिमायाम् ॥ अमायां ॥

पक्षिणी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥ खग्याम् । विहग्याम् ॥ शाकिनीभेदे ॥

आगाभिवर्त्तमानाहर्गुक्तायां निशि ॥

आगाभिवर्त्तमानेअहनीयुक्तेयस्यां

सारात्रिः पक्षिणी । यथा । द्वेअङ्गी

एकरात्रिश्च पक्षिणीत्यभिधीयते ।

इति । रात्रिरित्युपलक्षणम् । तेन

पूर्वोत्तररात्रियुतं दिनमपि पक्षिणी ।

पूर्वापरदिनेरात्री वा पक्षाविवस्ती

यस्याम् । अत इति ॥

पक्षी । पुं० खगे । विहगे । शकुनौ ॥

पक्षी । इतिपंक्षी० इतिचभा० ॥

पक्षावस्यस्तः । अतइतिठनाविती

निः ॥ धान्याङ्कुरचरुयेचतेषांमांसं

लघूत्तमम् । आनूपंवलकृन्मांसंस्निग्धं

पङ्ककीरः

गुरुतरंस्मृतम् ॥ पश्यविशेषं वि
 धिरे ॥ लिङ्गदेहे ॥ पंचमान्निकस्य
 द्वितीयप्रभेदे ऽ । ऽ वाणे ॥
 पक्षिपानीयशाला । स्त्री० (चुण्टीवृ
 पक्षिपानीयशालिका । स्त्री० (तालवाले ।
 पक्षिजलपानस्थाने ॥
 पक्षिराजः । पुं० सम्पातो ॥ पक्षिणां
 राजा । टच् ॥ शलभरूपेशिवे ॥
 पक्षिलः । पुं० वात्स्यायनमुनी ॥
 पक्षिशाला । स्त्री० कुलायिकायाम् ।
 नीडे ॥
 पक्षिसिंहः । पुं० तार्क्ष्ये । गरुडे ॥
 पक्षीसिंह इव पक्षिणांसिंहोवा ॥
 पक्षिस्वामी । पुं० गरुडे ॥
 पक्षीन्द्रः । पुं० जटायौ ॥ तार्क्ष्ये ॥
 पक्ष्णुः । त्रि० धाककर्त्तरि । पक्षारि ॥
 पचेः क्षुरितिवोपदेवः ॥
 पक्ष्म ॥ न० सूत्रादिसूक्ष्मांशे ॥ किञ्च-
 ल्के । कुसुमच्छदे ॥ नेत्रलोमनि ॥
 अणीयसि । गरुति ॥ पच्यतेऽनेनवा ॥
 पक्ष० । कर्मकरणादौमनिन् ॥
 पङ्कः । पुं० न० पापे ॥ कर्हमे ॥ पङ्को
 दाहासपित्तात्ति शोथघ्नः शीतलः सरः ॥
 पञ्च्यते दुःखमनेन । पचिव्यक्तीकरणे
 हलस्येति करणे घञ् । कुत्वम् ॥ पञ्
 च्यतेवा । पचिविस्तारे । कर्मणि घञ् ॥
 पङ्ककर्वटः । पुं० दलाब्धे । जलमुक्तपङ्के ।
 दलदल० इ० भा० ॥
 पङ्ककीरः । पुं० कोयष्टिखगे ॥

पङ्करः

पङ्कगडः । पुं० }
 पङ्कगडकः । पुं० } पाकाल० इ० गौ० भा०
 पङ्कगतिः । स्त्री० मत्स्ये ॥
 ब्रह्म्याम् ॥
 पङ्कग्राहः । पुं० मकरे ॥ इ० हारा
 वली ॥
 पङ्कजम् । न० } पद्मे । कमले, ॥ इति
 पङ्कजम् । न० }
 राजनिर्घण्टः
 पङ्कजिनी । स्त्री० पद्मसमूहे ॥ जलजा
 करे ॥ पङ्कजानिसन्त्यस्याम् । पुष्क
 रादिभ्योदेशे इति द्विनिः ॥
 पङ्कधूमः । पुं० नरकभूभेदे ॥ पङ्कध्रुव
 धूमो ऽ स्मिन् ॥
 पङ्कप्रभा स्त्री० कर्दमयुक्ते नरकवि० ॥
 पङ्कमण्डूकः । पुं० शम्बुके । जलडिम्बे ॥
 पङ्कवली ॥ स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ पादकु-
 सुमरवगन्धमनोहरनायकयुगलकरूप
 मपाहर । नागनृपतिवरभाषितसु-
 द्युतिवृत्तममलमिहपङ्कवलीतिहि ॥
 यथा । शारदविशदनिशामयिनिन्द
 तिसम्प्रतिहृदयभिदामपिविन्दति ।
 मन्मथविशिखभयेननिमीलतिमाधव
 तवविरहेणविधीदतीति ॥
 पङ्कवासः । पुं० कर्कटे ॥ इ० स० नि ॥
 पङ्कशक्तिः । स्त्री० सितालिकायाम् ।
 दुर्नामायाम् ॥
 पङ्कशूरणः । पुं० शालूके ॥ इ० त्रि० ॥
 पङ्कारः । पुं० शैवले ॥ सेतौ ॥ सोपाने ॥

पङ्क्तिः

जलकुब्जके ॥ इतिमे ० ॥
 पङ्क्तिः । त्रि० सजम्बले । पङ्काव्ये ॥
 पङ्कोस्मिन्नस्ति । पिच्छादित्वात् इलच् ॥
 पङ्किलत्वम् । न० आर्द्रतायाम् ॥
 पङ्केजम् । न० पद्मे ॥ पङ्केजातम् ।
 जनी ० । सप्तम्यामितिङ् । तत्पु
 रुषइत्यलुक् ॥
 पङ्केरुहम् । न० पद्मे ॥ पङ्केरोहति ।
 रुह० । इगुपधेतिकः । तत्पुरुषे
 क्ततीत्यलुक् ॥
 पङ्क्तिः ॥ स्त्री० सजातीयसंस्थानविशेषे
 । वीथ्याम् । श्रेय्याम् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्ये
 दोषा यथा । नसंवसेच्चपतितैर्नचा-
 गडालैर्नपुक्कशैः । न मूर्खैर्नावलिप्तै
 च नान्यैर्नान्यावसायिभिः ॥ एक
 शय्यासनपङ्क्ति भाण्डपक्वान्मिश्रणम्
 । याजनाध्यापनेयोनि स्तथैवसह
 भोजनम् ॥ सहाध्यायस्तु दशमः
 सहायजनमेवच ॥ एकादशसमुद्दिष्टा
 दोषाः साङ्कर्यसंज्ञिताः ॥ समीपे
 चाप्यवस्थानात्पापसंक्रमतेनृणाम् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साङ्कर्यं परि
 वर्जयेत् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्यदोष
 निवारणोपायो यथा । एक पङ्क्त्यु
 पविष्टायेनस्पृशन्तिपरस्परम् । भस्म
 नाकृतमर्यादा नतेषां सङ्करोभवेत्
 ॥ अग्निनाभस्मनाचैव षड्भिः पङ्क्ति
 र्विभिद्यते । इतिकूर्मेप्रश्नदशाध्यायः
 ॥ सान्तरवीथ्याम् ॥ पञ्चनम् । पचि

पङ्क्तिपा

व्यक्तीकरणे । क्तिन् ॥ यद्वा । पञ्चते ।
 पचिविस्तारे । क्तिच् ॥ दशाक्षरच्छन्द
 सि ॥ दशसंख्यायाम् ॥ सुप्रतिष्ठाभेदे
 । पञ्चाक्षर पादच्छन्दोभेदे । यथा ।
 भृगौगितिपङ्क्तिः ॥ यथा । कृष्ण
 सनाथा तर्णकपङ्क्तिः । यामुनक
 च्छे चारुचचार ॥ क्षितौ ॥ सङ्ख्ये
 ये ॥ पञ्चकद्वयम् पञ्चपदानि वा
 परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशतित्रिंश
 दिति निपातनात्प्रकृतेः पञ्चन्
 शब्दस्य टिलोपः । तिप्रत्ययः । चोः
 कुरितिकुत्वम् । पदशब्दोचपादपर्या
 यः । कृटिशब्दोयम् । तथाचाचना
 वयवार्थे ऽभिनिवेष्टव्यम् । पङ्क्ति
 शब्दोद्दिनानार्थः । अस्तिक्रमसन्नि
 वेशे यथा ब्राह्मणपङ्क्तिः पिपीलि
 कापङ्क्तिरिति । अस्तिचदशसङ्ख्या
 याम् । कृतवान्पङ्क्तिरथोविलङ्घ्य
 यदिति दशरथइत्यर्थः अस्तिहिच्छन्दो
 विशेषे यथा । यस्यपञ्चाक्षराः पादाः
 । तथाचछन्दोविशेष एवार्थइतिबोध्यं ॥
 पङ्क्तिग्रीवः । पुं० रावणे ॥
 पङ्क्तिचरः । पुं० कुररपक्षिणि । कु-
 ब्जइ०भा० ॥
 पङ्क्तिदूषकः । पुं० अपाङ्क्तेये ।
 मन्वादिस्मृत्युक्ते श्राद्धभोजनानर्हब्रा-
 ह्मणे ॥
 पङ्क्तिपावनः । पुं० श्राद्धभोजनानर्हब्रा-
 ह्मणे ॥ पञ्चाग्निगृहस्थे ॥ यथाह

पचत्पुटः

हारीत : । पवनः पावनस्वेतायस्य
पञ्चाग्नयोगहे । सायम्प्रातः प्रदीव्य
न्तेसविप्रः पङ्क्तिपावनः ॥ इति
अग्न्याः सर्वेषु वेदेषु सर्वप्रवचनेषु च
श्रोत्रियान्वयजाश्चैव विज्ञेयाः पङ्क्ति
पावनाः ॥ इत्यादिनामनूक्तेषु ब्रा
ह्मणेषु ॥

पङ्क्तिरथः पुं० दशरथनृपे ॥

पङ्क्तिबीजः पुं० वर्वरवृत्ते ॥

पङ्क्तुः । पुं० शनैश्चरे ॥ परिव्राजि ॥ यथा
भिचार्यगमनं यस्य विष्णुमूत्रकरणाय च ।
योजनान्नपरं यातिसर्वथा पङ्क्तुरेव सः ॥
त्रि० श्रोणे । जङ्घावैकल्येन चलनाक्षमे ।
जङ्घाहीने ॥ पनतिपन० वा० गुः ॥

पङ्क्तुकायः । पुं० शनैश्चरग्रहे ॥

पङ्क्तुजः । पुं० सितकाचाभघोटके ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

पङ्क्तुल्यहारिणी । स्त्री० शिमडीवृत्ते ॥

पङ्क्तुः । स्त्री० विकलजङ्घायाम् ॥

पङ्क्तुश्चेत्त्यूङ् ॥

पचः । त्रि० पाककर्त्तरि ॥ पचति ।

डुपचष् । पचाद्यच् ॥

पचकः । पुं० पचे ॥ स्वा० कः ॥

पचन् । त्रि० पचमाने ॥ पचति ।

लटः शचितिपचेः शत् ॥

पचतः । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वङ्गौ ॥

पचति । डुपचष् । भृष्टदृशियजि-

पर्विपच्यमितमिनसिहर्षिभ्योतच् ॥

पचत्पुटः । पुं० सूर्यमणिवृत्ते ॥

पञ्चटिका

पचनः । पुं० अग्नौ ॥ न० पाके ॥

त्रि० पाककर्त्तरि ॥

पचनी । स्त्री० वनबीजपूरके ॥

पचन्ती । स्त्री० पाककल्याम् ॥

पचमानः । पुं० वन्हौ ॥ त्रि० पाकक-

र्त्तरि ॥ पचति । पचते । डुपचष् ।

लटः शटशानचाविति० शानजादे-

शः । आनेमुक् ॥

पचम्पवा । स्त्री० दाव्याम् । दारुहरि-

द्रायाम् ॥ पचति । पचेः पचाद्यच् ।

पृ० ॥ ...

पचा । स्त्री० पाके ॥ पचनम् । पचेः

षित्वाडङ् । टाप् ॥

पचिः । पुं० अग्नौ ॥ पचति । डुपच-

ष् । सर्व० इन् ॥

पचेलिमः । पुं० सूर्ये ॥ वन्हौ ॥ पच-

ति । पचेलिमच् । त्रि० पक्तव्ये ॥

यथापचेलिमाः शालयः पक्तव्या

इत्यर्थः पच्यते । पचेः कर्मणि के-

लिमरउपसङ्ख्यानं ॥

पचेलुकः । पुं० पाचके । सूदे ॥ इति

त्रिकाण्डशेषः ॥

पच्छः । अ० पादम्पादमित्यर्थे ॥

पच्यमानः । त्रि० वर्त्तमानपचनकर्म-

* ताश्रये । वर्त्तमानपाकविशिष्टे तण्डु-

लादौ ॥

पञ्जः । पुं० शूद्रे । पदो जातः ॥

जनी० । डः ॥

पञ्चटिका । स्त्री० माचाहत्तान्तरे ॥

पञ्चकषाया :

यथा । प्रतिपद्यमकितपीडशमात्रा
नवमगुरुत्वविभूषितगात्रा । पञ्च-
टिकायाएपविवेकः क्वापिनमध्यगु
रुर्गणएकः ॥ यथा । तरलवतंमाश्चि
ष्टम्बश्चलतर पञ्चटिका कटि-
बन्धः । मौलिचपलशिखिचन्द्रकह-
न्दः कालियशिरसिननर्त्तमुकुन्दः ॥
पञ्चकम् । न० धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु ॥
अथएहनिमित्तवृणकाष्टहरणेदोषो
यथा । अग्निचौरभयरोगो राजपीडा
धनक्षतिः । सङ्घट्टे वृणकाष्ठानां
कृतेवस्वादिपञ्चके ॥ वि० पञ्चमह्या
परिमाणविशिष्टे ॥ पञ्चमह्यापरि
माणमस्य । तदस्यपरिमाणमित्यनुवृ-
त्तोमह्याया । संज्ञासंघसूत्राध्यय
नेपिपतिपञ्चमह्यापरिमितिसंघार्थ-
कन्प्रत्ययः ॥ पञ्चभिः क्रीते ॥
संख्यायाश्चितिशब्दायाइतिकन् ॥
पञ्चानानिमित्तसंयोगउत्पातोवा ॥
पञ्चकपालः । पुं० पञ्चसुकपालेषु
संस्कृतेपुरोडाशि ॥ संस्कृतंभक्ष्याइत्य
शोदिगोर्लुगनपत्यइतिलुक् ॥ न० ॥
पञ्चानांकपालानांसमाहारे ॥
पञ्चकर्म । न० पञ्चप्रकारशारीरकचि
कित्साविशेषि ॥ यथा । वसनं रेचनं
नस्यं निहृक्षानुवासनम् । पञ्चक
र्मदमन्यव करउत्प्लेषणादिकम् ॥
इति श० च० ॥

पञ्चकषायाः । पुं० महास्नानीयपञ्च

पञ्चकोषा :

प्रकारकषायद्रव्ये ॥ यथा । 'जम्बू'
शाल्मलिवाद्यालं वकुलंवदरंतथा ।
कषायाः पञ्चविज्ञेया देव्याः प्रीति-
कराः शुभाः ॥ पञ्चचतेकषायाश्च ॥
पञ्चकारुकी । स्त्री० कुलालकर्मारिवर्द्धकि
नापितरजकेषु ॥
पञ्चकृत्यः । पुं० पञ्चपौडे ॥ न० ॥ सृ
ष्ट्यादिषु ॥ यथा । यस्मिन्सृष्टि
स्थितिध्वंसपिधानानुग्रहात्मकम् ।
कृत्यं पञ्चविधं शश्वद्भासतेतनुमः शिव
मिति ॥
पञ्चकोलम् । न० पञ्चोषणे । पाचन
विशेषे ॥ यथा । पञ्चकोलंकणामूल
कृष्णाचव्याग्निनागरैः । पञ्चकोलं
रसेपाकेकटुकंरुचिकृन्मत् ॥ ती
क्ष्णोऽं पाचनं श्रेष्ठं दीपनं कफघातनुत्
गुन्मघ्नीहोदरानाहशूलघ्नं पित्तकोपन
म् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
पञ्चकोषाः । पुं० अन्नमयप्राणमयमनो
मयविज्ञानमयानन्दमयेषु ॥ कोषा
इवात्माच्छादकत्वात्कोषाः । पञ्च
चतेकोषाश्च ॥ यथाहुर्विद्यारण्यगुरवः
पितृभुक्तान्नजादीर्याज्यातोऽन्नं नेवव
र्द्धते । देहः सोन्नमयोनात्माप्राक्
चोर्ध्वं तद्भावतः ॥ १ ॥ पूर्णोद्दिहे
बलं यच्छुद्धाणांयः प्रवर्तकः ।
वायुः प्राणमयोनासा वात्मा चैतन्यव
र्जनात् ॥ २ ॥ अहन्ताममतांदिहेष्ट
हादीचकरोतियः । कामाद्यवस्थयाभा

पञ्चगव्यम्

नो नासावात्मा मनीमयः ॥३॥ ली
नामुसौवर्णो धे व्याधुयादानखायगा
चिच्छायोपेतधीर्नात्मा विज्ञान
मयशब्दभाक् ॥४॥ काचिदन्तर्मुखा
वृत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् ॥ पुण्यभो
गेभोगशान्तौ निद्रारूपेण लीयते ॥५॥
कादाचित्कत्वतो नात्मा स्यादानन्दम
योप्ययम् ॥

पञ्चकेशः । पुं० अविद्यास्मिता राग
द्वेषाभिनिवेशेषु ॥ पञ्चतेजेशश्च ।

पञ्चक्षारगणः । पुं० चारपञ्चके ।
पञ्चलवणे ॥ चारैस्तु पञ्चभिः प्रोक्तः
पञ्चक्षाराभिधोगणः । काचसैश्वर्य
सामुद्र विट्सौवर्चलकैः समैः ॥
स्यात्पञ्चलवणतश्च मृज्योपेतं प्रडा
ह्ययम् ॥

पञ्चगव्ययोगः । पुं० विदारिगन्धा
वृहती पृश्निपर्णी निदिग्धिकाः ॥

पञ्चगव्यम् । न० गोर्दध्यादिपञ्चसु ॥
यथा । पञ्चगव्यं दधिघ्नो रघुतगोमूत्र
गोमयै रिति ॥ तन्मानं यथा । पल
मात्रं दुग्धभागं गोमूत्रं तावद्विध्यते ।
घृतं च पलमात्रं स्याद् गोमयं तोलक
त्रयम् ॥ दधिप्रसृति मात्रं स्यात्
पञ्चगव्यमिदं स्मृतम् । अथवा पञ्च
गव्यानां समानो भाग इष्यत इति
गीतमीयतन्वम् ॥ अपिच । गोश
कृद्द्विगुणं मूत्रं पयः स्यात्तच्चतुर्गु
णम् । घृतं तद्द्विगुणं प्रोक्तं पञ्च

पञ्चजनीनः

गव्ये तथादधीति ॥

पञ्चगुप्तः । पुं० चार्वाकदर्शने ॥
कमठे ॥

पञ्चगुप्तिरसा । स्त्री० स्पृक्कायाम् ॥

पञ्चचामरम् । न० षोडशाक्षरपादे
कन्दो विशेषे ॥ यथा ॥ प्रमाणिका
पदद्वयम् वदन्ति पञ्चचामरम् ॥ यथा ।
सुरद्रुमूलमण्डपे विचित्ररत्न निर्मिते
लसद्वितानभूषिते सलीलविभ्रमाल
सम् । सुराङ्गनासवस्त्रवी करप्रपञ्च
चामरस्फुरत्समीरबोजितं सदाच्युतं
भजामितमिति ॥

पञ्चचौरः । पुं० मञ्जुघोषे ॥

पञ्चचूडा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पञ्चजनः । पुं० नरे । पुरुषे ॥ पञ्चभिर्भू
तैर्जन्यते । जनी० । घञ् । जनिव
ध्योश्चेति न वृद्धिः ॥ यद्वा । पञ्चजना
उत्पादकायस्य ॥ संज्ञादपुत्रे दैत्य
विशेषे ॥ गन्धर्वाः पितरो देवा अमु
रारचांसि पञ्चजनपदवाच्यानि भ-
वन्ति ॥ निषादपञ्चमावर्णाश्च ॥

पञ्चजनीनः । पुं० भाण्डे ॥ त्रि । पञ्च
जनहिते ॥ रथकारपञ्चमाश्वत्वारो
वर्णाः पञ्चजनाः । दिक्सङ्ख्ये
संज्ञायामिति । समासः । पञ्चजने
भ्योद्धितम् । पञ्चजनादुपसङ्ख्यान
मिति खः । उपसङ्ख्यानस्य कर्मधा
रयविषयत्वात् । पक्षीसमासात् बहु
व्रीहेश्च कणव । पञ्चजनीयम् ॥

पंचदश

पंचज्ञानः । पुं० बुद्धे ॥
 पंचत् । पुं० पञ्चके । वर्गे ॥ पंच
 परिमाणमस्य । पञ्चदशतौवर्गेवेति
 निपातनादतिप्रत्ययः ॥
 पंचतत्त्वम् । न० आकाशादि पंच
 भूतेषु ॥ मयादिपंचसु ॥
 पञ्चतन्मात्रम् । न० तामसाहंकारोत्
 पन्नमहाभूतोपादानकारणशब्दस्पर्श
 रूपरसगन्धेषु ॥ तदाश्रयद्रव्येषुच ॥
 पञ्चतपाः । त्रि० अग्निचतुष्टयसूर्ये
 तत्पञ्चकसाध्यतपोविशिष्टे ॥
 पञ्चतयः । त्रि० पञ्चावयवे ॥
 पञ्चता । स्त्री० मरणे । पांचभौति
 कस्यशरीरस्यपंचधाभावे । देहारम्भ
 काणांपृथिव्यादिपञ्चमहाभूतानांस्वां
 शसङ्क्रमणात्पृथक्त्वे ॥ पञ्चभावे ॥
 पञ्चानांभावः । तत् ॥
 पञ्चतित्तम् । न० तित्तद्रव्यपंचके ॥
 निम्बः पटोलः चुद्राचगुडूचीवास
 कस्तथा । विसर्पकुष्ठनुत्स्यातो गणो
 यंपञ्चतित्तकः ॥
 पञ्चत्वम् । न० पञ्चभावे ॥ पञ्चता-
 याम् । मरणे ॥ पञ्चधासम्भूतः
 कायोयदिपञ्चत्वमागतः । कर्मभिः
 स्वशरीरोत्प्लेस्तत्रकापरिदेवना ॥
 पञ्चदशः । त्रि० पंचदशानांपूरणे ।
 पन्द्रवां इ० भाषा० प्र० ॥ तस्य-
 पूरणे ङट् ॥

पंचदश । त्रि० पंचाधिकदशसंख्याया

पंचपर्वी

म् ॥ सङ्ख्येये ॥ पंचचदशच ॥
 पञ्चदशी । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥
 पौर्णिमास्याम् ॥ पंचदशानांपूरणी ॥
 ङट् । ङीप् ॥ देवीविशेषे ॥ विद्यार
 ग्यकृतेवेदान्तग्रन्थविशेषे ॥
 पंचधा । अ० पंचप्रकारे ॥ सङ्ख्याया
 विधार्थेधा ॥
 पञ्च । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पंचसङ्ख्या-
 विशिष्टे ॥ यथापंचमहाभूतानि ॥
 पञ्चनखः । पुं० व्याघ्रगजकूर्मादौ ॥
 पञ्चनदः । पुं० पंचनदीयुक्तदेशविशेषे ।
 पञ्चाप० इ० भा० वाहीके । तीर्थविशे-
 षे ॥ न० । पंचानांनदीनांसमाहा-
 रे ॥ तीर्थान्तरे ॥
 पञ्चनिम्बम् । न० निम्बवृक्षस्यपुष्पा-
 दौ ॥ यथाह । पंचनिम्बन्तुतत्पुष्पमू-
 लवल्कफलच्छदैरिति ॥
 पंचनी । स्त्री० शारिर्गुह्यायाम् ॥
 पंचपत्नी । पुं० पारिभाषिकपक्षिपञ्च
 कङ्काराचिकालबोधकेशिवोक्तेप्रश्रय-
 न्ये ॥
 पंचपर्वी । स्त्री० अविद्यायाम् ॥
 यथा । तमोमोहोमहामोहस्तामिस्री
 यन्मसंज्ञितः । अविद्यापंचपर्वेषा
 प्रादुर्भूतामहात्मनः ॥ पंचपर्वीण्य-
 स्याः । अनोवहुव्रीहेरिति नङीप् ।
 पंचपर्वीणी० पंचपर्वीणः ॥ डाप्-
 पञ्चतु । पंचपर्व ० पंचपवाः ० -
 इत्यादिबोधम् ॥

पञ्चभद्र :

पञ्चपल्लवम् । न० आम्नादिपञ्चपत्र-
के ॥ यथा । आम्नाजम्बूकपित्था
नांबोजपूरकविल्वयोः । गंधकर्मणि
सर्वत्रपत्राणिपञ्चपल्लवमिति शब्दच-
न्द्रिका ॥ वैदिकेकर्मणिघटोपरिदे-
येपञ्चपल्लवे ॥ यथा ॥ आम्नाश्वत्थ
वटपर्कटीयज्ञोदुम्बराणिपञ्चपल्लवा-
नि ॥ पनसोदुम्बराश्वत्थवकुलाम्बस-
मुद्भवपत्रेषु ॥ अपिच । पनसाम्बतथा
श्वत्थवटवकुलमेवच । पञ्चपल्लवमु-
क्तंचमुनिभिस्तन्त्रवेदिभिरिति ॥ प-
ञ्चानांपल्लवानांसमाहारः ॥

पञ्चपात्रम् । न० पञ्चानांपात्राणां
समाहारे ॥ आहविशेषे ॥

पञ्चपित्तम् । न० पित्तपञ्चके ॥
यथा । बराहच्छागमहिषमत्स्यमायूर
पित्तकम् । पञ्चपित्तमिति ख्यातंस
वैष्णवहिकर्मसु ॥ इ० वै० म०

पञ्चपुष्पम् । न० करवीरादिषु ॥
यथा । करवीरंतथाजातीचम्पकंसर
सौरुहम् । पाटलाकुसुमंचापिपञ्च-
पुष्पप्रकीर्तितमिति ॥

पञ्चप्रासादः । पुं० देवगृहविशेषे ॥

पञ्चवक्त्रः । पुं० नष्टद्रव्यस्यपञ्चमांशदंडे ॥

पञ्चभद्रः । पुं० पञ्चस्थानेषुपुष्पितेऽ-
श्वविशेषे ॥ यथा । पञ्चभद्रस्तुहत्
पृष्ठमुखपार्श्वेषुपुष्पितः ॥ पाचन-
वि० ॥ यथा । किन्नोद्भवापर्पटवारि-
वाहभूनिम्बशुण्ठीजनितः कषायः

पञ्चमः

समीरपित्तज्वरजर्जराणांकरोतिभद्रं
खलुपञ्चभद्रः ॥ त्रि० । विष्णुते-
व्यसनिनि ॥

पञ्चभूतम् । पुं० क्षित्यप्तेजोमरुद्ब्यो-
मात्मकेषुपञ्चसु ॥ पञ्चानांभूतानां
समाहारः ॥ शब्दाद्ब्योमस्पर्शत-
स्तेनवायुस्ताभ्यांरूपाद्भक्तिरेतैरसाच्च
अस्मांस्येतैर्गन्धतोभूर्धराद्याभूताः पं-
चस्यगुणोनाःक्रमेणेति प्रपञ्चसारे १
पटलः ॥ गुरुः स्निग्धस्तीक्ष्णरूक्षौ-
लघुरेतेगुणाः स्मृताः । पञ्चभूतेषु
तिष्ठन्तिआधिकादुपलक्षयेत् पृथिव्या
दिगुणाधिकाद्गुणंद्रव्येप्रकल्पयेत् ॥*

पञ्चमः । पुं० षड्रागाणांमध्येतृतीयरा-
गे ॥ अस्यगानसमयः शरदृतुः प्रातः
कालश्च ॥ तन्वीकण्ठोत्थितेस्वरविशे-
षे ॥ अस्योत्पत्तिस्तु । वायुः समुद्र-
तोनाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्धसु । विचरन्
पञ्चमस्थानप्राप्त्यापञ्चमउच्यते ॥ त-
ज्जन्यत्वात्स्वरः पञ्चमः । अपिच ।
प्राणोऽपानःसमानश्चउदानोऽव्यानए-
वच । एतेषांसमवायेनजायतेपञ्चमः
स्वरः । पुष्पसाधारणेकाले कोकिलो
रौतिपञ्चमम् ॥ पञ्चमादिनिषेधेभ-
रतः । प्रभातेसुरतोनिन्द्यः ऋषभः
पञ्चमोपिच । जनयेत्प्रधनं ह्युक्ता
पञ्चत्वंपञ्चमोपिच ॥ पञ्चमस्यविशे-
षोयंकथितःपूर्वसूरिभिः । प्रगेप्रगीतो
जनयेद्दशनस्यविपर्ययम् ॥ इति ॥

पंचमी

न० मैथुने । वि० । पंचानांपुरणी ॥
 रुचिरे ॥ दत्ते ॥ पंचानांपुरणः । त
 स्यपुरणेऽट् ॥ नानादितिमट् ॥
 पंचमवेदः । पं० ० भारते ॥
 पंचमहायज्ञाः । पं० ० गृह्यसूक्तव्यं
 षपंचविधनित्यकर्मसु ॥ यथा ।
 पाठोऽहोमहातिथीनां सपर्यातर्प्यं वां व
 निः । एतेपंचमहायज्ञात्रययज्ञा
 दिनामकाः । तथाचमनुः पंचमूना
 गृह्यस्यचक्षीपेयपुपस्करः । कण्ड
 नीबोदकुम्भस्यवध्यतेयास्तुवाहयन् ॥
 तामांक्रमेणमथांमा निष्कृत्यर्थमहा
 त्मभिः । पंचकृत्तामहायज्ञाः प्रत्य
 ष्चगृहमेधिनाम् ॥ अध्यापनं ब्रह्मय
 ज्ञः पित्रयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो
 देवोवनिर्मातो नृयज्ञोतिथिपूजनम्
 इति ॥ वध्यतेऽहन्तीत्यर्थः । आर्षत्वा
 त् । अथवावध्यतेहिंसाजनितदुरितं
 नसम्बध्यतेऽहन्तीतिर्वैत्यर्थः । वाहयन्
 प्रवर्णयन् ॥

पञ्चमारः । पं० ० बलदेवस्यपुत्रे ॥
 पञ्चमाख्यः । पं० ० कोकिले ॥ पञ्चमो-
 रागः स्वरोवाचास्येयस्य ॥ ०
 पञ्चमी । वि० पञ्चमासादिकेत्वद्वादै ॥
 पञ्चमोमासोवर्षोवाख्य । वयसिपूर-
 णादितिनिः ॥
 पञ्चमी । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ तिथिवि० ।
 माचन्द्रस्यपञ्चमकलाक्रियारूपा । त
 दुपलक्षितकालश्च । अस्यांजातस्यक-

पंचसूचम्

लम् । यथा । भूपालमान्दीमनुजः
 सुगात्रः कृपासमेतोविदुषांवरंरथः ।
 वाग्मीगुणीवन्भुजनेकमान्दः । प्रसू
 तिकालेयदिपञ्चमीस्यात् ॥ डसि०
 भ्याम् ० भ्यम् ० इ० चिके ॥ पञ्चा
 नांपुरणी ॥ डट् । मट् । डीप् ॥
 विद्याविशेषे ॥ रागिणीविशेषे । व-
 सन्तरागभार्यायाम् ॥ अस्याध्यान
 यथा । संज्ञीतगोष्ठीपुगरिष्ठभावसमा
 श्रिता गायनसम्प्रदायैः । खर्वाङ्गि-
 नीन्पुरपादपद्मासापंचमीपंचमवेद-
 वेत्तीतिसंज्ञीतदर्पणः ॥

पञ्चमुखः । पं० ० शिबे ॥ पञ्चमुखा-
 नियस्य ॥ सिंह । सुगन्धे ॥ पञ्च-
 ते । पचि० । अच् । पञ्चंविस्तृतं
 मुखमस्य । यद्वा । मुखं पादाश्च ०
 पञ्चमुखानीवयस्य ॥

पञ्चमुखी । स्त्री० सिंहभार्यायाम् ॥
 वासके ॥ जवापुष्पविशेषे ॥ शिवाया
 म् इति शब्दास्तुधिः ॥

पञ्चमीव्रतम् । न० माघशुक्लपञ्च-
 मीमारभ्यषड्वर्षपर्यन्तं प्रतिमासीय
 शुक्लपञ्चम्यां भविष्य पुराणोक्तेस्त्री-
 कर्तव्येनियमविशेषे ॥

पञ्चमुद्रा । स्त्री० सन्न्यासिनां चि-
 दण्डकमण्डलुशिवपात्र जलपवित्र
 रूपेतिज्ञे ॥ पूजायामावाह्यादिषु ॥
 पञ्चमूचम् । न० गोजाविमहिषीग-
 र्दभोनामूचे ॥ पञ्चानामूचाणां

पञ्चरत्नम्

समाहारः ॥

पञ्चमूर्तिः । पुं० सदाशिवे ॥ सृष्टि-
स्थितिसंहारनिरोधानुग्रह लक्षणप-
ञ्चकृत्यसिद्ध्यर्थं मीशानतत्पुरुषा
घोरवामदेवसद्योजातलक्षणाः पञ्च-
मूर्तयोयस्य ॥

पञ्चमूलम् । न० खनाम्नाप्रसिद्धेपा-
चनविशेषे ॥ तत्त्रिविधम्यथा । श्री-
फलः सर्वतोभद्रापाटलागणिकारि-
का । स्थोनाकः पञ्चभिश्चैतैः प-
ञ्चमूलंमहन्मतम् ॥ पञ्चमूलंमहत्
तित्तकषायकफवातनुत् । मधुरंका-
सश्वासघ्नमुष्णलघ्वग्निदीपनम् ॥ *
लघुपञ्चमूलन्तु । शालपर्णीपृश्नि-
पर्णीवार्ताकीकण्टकारिका । गोक्षु-
रः पञ्चभिश्चैतैः कनिष्ठपञ्चमूल-
कम् ॥ पञ्चमूलंलघुखादुवल्ग्रपि-
त्तानिलापहम् । नात्युष्णं वृंहणं ग्रा-
हिज्वरश्वासाम्नीप्रणुत् ॥ * तृती-
यंलघुस्यंतत्तु । कुशः काशः शरो-
दर्भद्रुश्चेति तृणोद्भवम् । पित्तकृ-
च्छहरं पञ्चमूलं वस्तिविशोधनमिति ॥
पञ्चमूली । स्त्री० लघुपञ्चमूलपाचने ॥
पञ्चानांमूलानां समाहारः । द्विगो-
रिति ङीप् ॥

पञ्चरत्नकः । पुं० पद्मपौडवृक्षे ॥

पञ्चरत्नम् । न० कनकादिरत्नपञ्चके ॥

यथा । कनकं हीरकं नीलं पद्मरागश्च
मौक्तिकम् । पञ्चरत्नमिदं प्रोक्तमपि

पञ्चलोहकम्

भिः पूर्वदर्शितभिः ॥ रत्नानामप्यभा-
वे तु स्वर्णकपर्णमेव वा । सुवर्णस्याप्य-
वेतु आज्यं ज्ञेयं विचक्षणैरिति हिमाद्रिः ॥
पञ्चानां रत्नानां समाहारः ॥

पञ्चरसा । स्त्री० आमलक्याम् ॥

पञ्चरात्रम् । न० ग्रन्थविशेषे ॥ यथा ।
रात्रश्च ज्ञानवचनं ज्ञानं पञ्चविधं स्मृत-
म् । तेनेदं पञ्चरात्रं प्रवदन्ति मनी-
षिणः ॥ तत्सप्तविधं यथा । पञ्चरा-
त्रं सप्तविधं ज्ञानिनां ज्ञानदं परम् । ब्रा-
ह्मणैश्च कौमारं वाशिष्ठं कापिलं परम् ॥
गौतमीयं नारदीयं मिदं सप्तविधं स्मृ-
तम् । इति नारदपञ्चरात्रे प्रथमरात्र-
म् ॥ एतदतिरिक्तानि ह्यश्रीर्षपृथुभु-
वादिपञ्चरात्राणि सन्ति ॥ पञ्चमुनि-
शासु ॥

पञ्चलक्षणम् । न० पुराणे ॥ यथा ।
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि-
च । वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्ष-
णमिति ॥ पुं० । पुरुषविशेषे ॥

पञ्चलवणम् । न० सैधवादिपञ्चसु ॥
यथा । सैधवं रुचकं चैव विडं सामुद्रकं-
गुडमिति ॥ पञ्चानां लवणानां समा-
हारः ॥

पञ्चलाङ्गलकम् । न० महादानविशेषे ॥

पञ्चलोहम् । न० सौराष्ट्रकलोहे इति
हेमचन्द्रः ॥ स्वर्णरूप्यतामसीमकर-
क्षेत्रेषु ॥

पञ्चलोहकम् । न० स्वर्णं रजतं ताम्रं

पञ्चवटी

वङ्गनागेषु ॥

पञ्चवक्त्रः । पुं० शिवे ॥ पञ्चवक्त्रा
 शिवस्यसः । तानियथा । विभा
 व्यमुखपद्मं हि शिवस्यवरवर्णिनि ।
 सद्योजातं वामदेवमघोरं चततः पर
 म् ॥ तत्पुरुषं तथेशानं पञ्चवक्त्रं प्र-
 कीर्तितम् ॥ सद्योजातं च वैशुक्लं
 शुक्लम्पटिकसन्निभम् । पीतवर्णं त
 थाम्नीम्बं वामदेवं मनोहरम् ॥ कृष्ण
 वर्णमघोरं च समं भीमविमर्दनम् ।
 रक्तं तत्पुरुषं देवि दिव्यमूर्तिमनोह-
 रम् ॥ श्यामलं च तथेशानं सर्वदेव
 शिवात्मकम् । चिंतयेत्पश्चिमं चा
 द्यं द्वितीयं च तथोत्तरे ॥ अघोरं दक्षि
 णं देवं पूर्वतत्पुरुषं तथा । ईशानं म
 ध्यतो ज्ञेयं चिन्तयेत्भक्तितत्पर इति
 निर्वाणतन्त्रे षष्ठः पटलः ॥ सिंहे ॥

पञ्चवटः । पुं० उरस्कटे । जोटि
 हे । बालयज्ञोपवीतके । तीर्थवि
 शेषे ॥

पञ्चवटी । स्त्री० दण्डकारणान्तर्भूते
 म्थलविशेषे ॥ पञ्चानां वटानां स
 माहारः । द्विगोरिति ङीप् । तदु
 पलक्षितत्वात् । पञ्चवटीत्यभिविश्रु
 तः प्रसिद्धो देश उच्यते ॥ तपः
 करणार्थं पञ्चप्रकारवृक्षविशेषे ॥ यथा
 । अश्वत्थो विल्वश्च पञ्चवटी धात्री च शो
 ककः । वटीपञ्चकमित्युक्तां स्थापयेत्
 पञ्चदिक्षु च ॥ अश्वत्थं स्थापयेत्प्राचि

पञ्चवर्गः

विल्वमुत्तरभागतः । वटं पश्चिमभा
 गेतु धात्रीं दक्षिणतस्तथा ॥ अशोकं
 वल्लिदिक्स्थायं तपस्यार्थं सुरेश्वरि ।
 मध्ये वेदीं चतुर्हस्तां सुन्दरीं सुमनो
 हराम् ॥ प्रतिष्ठां कारयेत्तस्याः
 पञ्चवर्षोत्तरं शिवे । अनन्तफलधात्री
 सा तपस्याफलदायिनी ॥ इयं प-
 ञ्चवटी प्रोक्ता बृहत्पञ्चवटी शृणु । वि
 ल्ववृक्षं मध्यभागे चतुर्दिक्षु चतुष्टयम् ।
 वटवृक्षं चतुष्कोणे वेदसंज्ञं प्ररोपये
 त् । अशोकं वर्तुलाकारं पञ्चविंशति
 सन्मितम् ॥ दिग्विदिक्त्वामलकीं च
 एकैकं परमेश्वरि । अश्वत्थं च चतुर्दि
 क्षु बृहत्पञ्चवटी भवेत् ॥ यः करोति
 महेशानि साक्षादिन्द्रसमीभवेत् ।
 ब्रह्मलोके मन्त्रसिद्धिः परे च परमा
 गतिः ॥ इति हेमाद्रीयव्रतखण्ड
 धृतस्कन्दपुराण वचनानि ॥

पञ्चवर्गः । पुं० कापटिकोदास्थित
 गृहपतिवैदेहिकातापसव्यञ्जनात्मके
 राज्ञां पञ्चविधे चारवर्गे ॥ यथा । तत्र
 परमर्मज्ञः प्रगल्भश्चात्रः कपट
 व्यवहारित्वात्कापटिकः । तं वृत्त्य
 र्थिनमर्थमानाभ्यामुपगृह्यरहसिराजा
 ब्रूयात् यस्य दुर्बलं पश्यसितत्तदा
 नीमेवमयिवक्तव्यमिति ॥ १ ॥
 प्रब्रज्यारूढपतित उदास्थितः । तं
 लोकेषु विदित दीपं प्रज्ञाशौच युक्तं
 वृत्त्यर्थिनं ज्ञात्वारहसिराजा पूर्ववद्

पञ्चवल्कलम्

ब्रूयात् । वङ्गत्पत्तिकमठे स्थाप
येत् ० प्रचुर सस्योत्पत्तिकं भूम्यन्त
रं च तद्बल्यर्थमुपकल्पयेत् सचान्ये
षामपि प्रव्रजितानां राज चारकर्म
कारिणां ग्रासाच्छादनादिकं दद्यात्
॥ २ ॥ कर्षकः क्षीणवृत्तिः प्रज्ञा
शौचयुक्तो गृहपतिव्यञ्जनः ॥ तमपि
पूर्ववदुक्त्वास्वभूमौ कृषिकर्मकारयेत्
॥ ३ ॥ वाणिजकः क्षीणवृत्तिर्वैदेहि
कव्यञ्जनः । तं पूर्ववदुक्त्वा धनमाना
भ्या मात्मीकृत्य वाणिज्यद्वारयेत्
॥ ४ ॥ मुण्डोजटिलो वा वृत्तिकाम
स्तापसव्यञ्जनः । सोऽपि क्वचिदाश्रमेव
सन् बहुमुण्डजटिलान्तर कपटशिष्य
गणवृत्तो गुप्तराजोपकल्पितवृत्तिस्ता
पस्यं कुर्यात् । मासद्विमासान्तरितं
प्रकाशं बदरादि मुष्टिमश्नीयात् ।
रहसिचराजोपकल्पितं यथेष्टमाहा
रं कल्पयेत् । शिष्याश्चास्यातीताना
गतज्ञानादिकं स्थापयेयुः तेन बहु
लोकवेष्टनमासाद्य सर्वेषां विश्वस
नीयत्वात् सर्वकार्यं मकार्यं च पृच्छ
न्ति अन्यस्य च कुत्रियादिकं कथय
न्ति ॥ ५ ॥ एवं पञ्चवर्गं प्रकल्पनेन
राज्ञः प्रतिराजस्य आत्मोयानां
चामत्यादीनां मनुरागविरागज्ञानं
भवति ॥ पञ्चानां वर्गः ॥
पञ्चवल्कलम् । न० त्वक्पञ्चके ॥
यथा । न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लवङ्गवेतस

पञ्चविपर्ययभेदाः

वल्कलैः । सर्वैरेकचसंयुक्तैः पञ्चव
ल्कलमुच्यते ॥ अपिच । न्यग्रोधोदु
म्बराश्वत्थ प्लवङ्गपिप्पल पीतनाः ।
क्षीरिष्ठक्षाय पञ्चैषां वल्कलं
पञ्चवल्कलम् ॥ पञ्चैते क्षीरिणो
वृक्षास्तेषां त्वक्पञ्च लक्षणम् ।
त्वक्पञ्च कंहिमं ग्राहिब्रण शीथ
विसर्पजिदितिराजनिर्घण्टः ॥
पञ्चवाणः पुं० कामदेवे । स्मरे ॥ पञ्च
वाणाः द्रावणाद्याश्चस्य । तेच । द्र
वणं शोषणं वाणं तापनं मोहनाऽभि
धम् । उन्मादनं च कामस्यवाणाः पं
चप्रकीर्तिताः ॥ अपिच अरविन्दम
शोकं च चूतं च नवमल्लिका । नीलो
त्पलं च पञ्चैते पञ्चवाणस्यसायकाः ॥
पञ्चानां वाणानां समाहारे ॥
त्रि० । पञ्चवाण विशिष्टे ॥
पञ्चवायवः । पुं० प्राणापानव्यानोदा
न समानाख्येषु ॥ पञ्चचते वाय
वश्च ॥
पञ्चविधकृत्यम् । न० जगज्जन्मस्थि
तिध्वंसतिरोभावविमुक्तिषु ॥
पञ्चविपर्ययभेदाः । पुं० अविद्यास्मि
ता रागद्वेषाभिनिवेशेषु यथासङ्
ख्यं तमोमोहमहामोहतामिस्रान्मता
मिस्रसंज्ञकेषु ॥ विपर्यय प्रभा
वानामप्यस्मिता दीनां विपर्यय स्व
भावत्वात् ॥ यद्वा । यदविद्यायाविप
र्ययेणा वधार्यते वस्तु अस्मिता दय

पंचशिखः

स्तत्स्वभावाः सन्तस्तदभि निविशं
ते । अतएव पंच पर्वा अविद्ये च्याह
वार्णगण्यः ॥ *

पंचशरः । पुं० कामे । मकरध्वजे ॥ पं
चशराश्च । तेच उन्मादनस्तापनश्च
शोषणस्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च
कामस्यपंचवाणाः प्रकीर्तिताः ॥
पञ्चेन्द्रियार्थाः शराः अखिलान्ये ॥

पंचशलाका । स्त्री० विवाहोपयोगिवेध
विशेषे ॥

पञ्चशस्यम् । न० धान्य मुद्गतिल
यव श्वेतसर्षपरूपे शस्यपञ्चके ॥
सर्षपस्थाने माषोपीतिदुर्गोत्सव
पडतिः ॥

पञ्चशाखः । पुं० शये । पाणौ । हस्ते ॥
पञ्च शाखा इव अङ्गुलयोऽस्य ॥ न० पञ्च
शाखानां समाहारे ॥ चि० । पञ्च
शाखा विशिष्टे ॥

पंचशिखः । पुं० सिंहे ॥ धर्मस्य
हिंसाभार्यायां जातेमुनिविशेषे ॥
यथोक्तं वामन पुराणे ५ अध्याये ।
धर्मस्यभार्याहिंसाख्या तस्यां पुत्र
चतुष्टयम् । सम्प्राप्तं मुनि शार्दूल
योगशास्त्रविचारकम् ॥ ज्येष्ठः सन
त्कुमारीभूद्द्वितीयश्च सनातनः । तृ
तीयः सनकोनाम चतुर्थश्च सनन्द
नः ॥ साङ्ख्य वित्तरमपरं कपि
लम्बोदु मासुरिम् । दृष्ट्वा पञ्च
शिखं श्रेष्ठं योगनिष्ठं तपोनिधिम् ।

पञ्चस्कन्धी

ज्ञानयोगंनते ददुर्ज्यायांसी पिकनी
यसामिति ॥

पंचशूरणः । पुं० पंचप्रकारशूरणे ॥
यथा । अत्यम्नपर्णीकाण्डीर माला
कन्द द्विशूरणैः । कृमोभवतियोगोयं
पञ्चशूरणसंज्ञकः । इतिराजनिर्घटः
शूरणः श्वेतशूरणश्चेति शूरणद्वयम् ।
पञ्चशैरीषकम् । न० शिरीषस्यत्वगादि
पंचसु ॥ त्वक्पत्रफलमूलानिकुसुम
स्रैवपंचमम् ॥

पंचषाः । चि० पंचवाषडापरिमाणयेषां
तेषु ॥ बहुवचनान्तोयम् ॥

पंचसिद्धौषधयः । पुं० पंचप्रकारौ
षधिविशेषे ॥ यथा । तैलकन्द सुधा
कन्द क्रोडकन्द रुदन्तिकाः । सर्प
नेत्रयुताः पंच सिद्धौषधिकसंज्ञकः ॥

पञ्चसुगन्धकम् । न० पंचप्रकार
सुगन्धद्रव्ये ॥ यथा । कर्पूरककील
लवङ्गपुष्प गुवाकजाती फलपंच
केन । समांशभागेनचयोजितेनम
नोहरं पंचसुगन्धकंस्थात् ॥

पंचसूना । स्त्री० पंचप्रकारप्राणिव
धस्थाने ॥ यथा । पंचसूनागृहस्थस्य
चुल्लोपेण्युपस्कारः । कण्डनीचोद
कुम्भश्च बध्यते यास्तुवाहयन् ॥

पंचसूरणम् । न० पंचशूरणे ॥

पंचस्कन्धी । पुं० रूपविज्ञानादिस्क
न्धानांसमुदाये ॥

पंचस्रोतः । पुं० शैवशास्त्रे ॥

पंचाङ्गः

पंचस्वरा । स्त्री० ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे ॥
पंचस्वरोदयः । पुं० ज्योतिः शास्त्र
विशेषे ॥

पंचाग्निः । पुं० अग्निहोत्रिणि ॥ गा
र्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावस
थ्याख्याः पंचाग्नयोयस्यतथोक्ते गृहे ॥
पवनः । पावनस्त्रेतायस्य पंचाग्नयो
गृहे । सायंप्रातः प्रदीप्यन्ते सविप्रः
पङ्क्तिपावनः ॥ द्युपर्जन्यपृथिवीपु-
रुषयोषित्सु अग्निदृष्टिंयः कुरुते ०
सोऽग्निहोत्रादिकारीवापंचाग्निः ॥

पंचाङ्गः । पुं० पुष्पिताश्वे । पंच-
भेदे ॥ कूर्मे ॥ प्रणामविशेषे ॥ यथा ।
बाहुभ्यांचैवजानुभ्यां शिरसावचसा
दृशा । पंचाङ्गोयंप्रणामः स्यात्-
पूजायांप्रवरोक्ष्यसौ ॥ राज्ञानये ॥
यथा । सहायाः साधनोपायाविभा-
गोदेशकालयोः । विनिपातप्रती-
कारः सिद्धिः पंचाङ्गदृश्यते इति ॥
न० । वृक्षस्यत्वगादिषु ॥ यथा ॥
त्वक्पत्रकुसुममूलं फलमेकस्य शाखि-
नः । एकत्रमिलितञ्चैतत्पंचाङ्ग
मितिसंज्ञितम् ॥ अधिकरणे ॥ यथा ॥
विषयो विषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्त-
रम् । निर्णयश्चेति पंचाङ्गशास्त्रे धिक-
रणं स्मृतमिति ॥ देवाराधना र्थं स्त्री
त्रादिषु ॥ यथा ॥ स्तोत्रं च कवचं
चैव पठति । पठन्तथा । नाम्नांसह
समित्येतत्पंचाङ्गं तन्त्रवेदिन इति

पंचातपा

॥ तिथिवाराद्यात्मके पंचे । यथा ।
तिथिर्वारचनचक्रयोगः करणमेव च ।
पंचांगस्य फलं श्रुत्वा गङ्गास्नानफलं लभे
दिति ॥ अपि च । वारो हरति दुः
स्वप्नं च चपापनाशनम् । तिथिर्भ-
वति गङ्गाया योगः सागरसङ्गमः ॥
करणं सर्वतीर्थानि श्रूयते यत्र पंचिकेति ॥
पञ्चाङ्गगुप्तः । पुं० कमठे । कच्छपे ॥
पञ्चाङ्गप्रणामः । पुं० भक्तिश्रद्धाति-
शययुक्ते गुवादिप्रणतिविशेषे ॥ यथा ।
जानुभ्यांच सपाणिभ्या मुरसा शिर-
सागिरा । पंचाङ्गताप्रणामस्य पूजा-
यांप्रवरामतेति ॥

पंचाङ्गुलः । पुं० मण्डे । एरण्डे ॥
शुक्लैरंडे ॥ त्रि । पंचाङ्गुलिमिते ॥
पंचाङ्गुलयोस्य । तत्पुरुषस्याङ्गुले-
रित्यच् ॥ अङ्गुलिसदृशावयवधान्या
दिविक्षेपकेकाष्ठे ॥ पंचाङ्गुलयोस्य ।
अङ्गुलेर्दारुणीति षच् समासान्तः ॥
पंचाङ्गुली । स्त्री० तक्राह्वाक्षुपे ॥ इ०
राजनि ॥

पंचातपा । स्त्री० तपस्या विशेषे ॥
यथा । चर्या पंचा तपाचिन्ताश्राम
वी शास्त्रवो जपः । यज्ञियैर्दारु-
भिः शुष्कैश्चतुर्दिक्षु जतुष्कृतम् ॥
वह्नि संस्थापनं ग्रीष्मे तीव्रांशुस्त-
त्र पचमः । हस्तान्तरे चतुर्वह्नी
न् कृत्वा वैश्वानरेष्टिना ॥ तन्मध्य-
स्था सूर्यविम्बं वीक्षती बहुलांशुके

पञ्चामृतयोगः

तिकालिका पुराणम् ॥

पञ्चात्मकः । त्रि० पाञ्चभौतिके ॥

पञ्चाननः । पुं० शिवे । पञ्चाननना
न्यस्य ॥ सिंहे ॥ पञ्चविस्तृत मान
नं यस्यसः ॥ यद्वा । मुखं पादाश्च
पञ्चानननानीव यस्यसः ॥ अत्युग्रे ॥

पञ्चाक्षरः । न० दण्डकारण्यस्ये तटा
क विशेषे ॥ पञ्चाक्षरसोनिवसन्
त्यत्र ॥

पञ्चामरा । स्त्री० पञ्चप्रकारामरल
तासु ॥ यथा । एकातु अमरा
दूर्वातस्याग्रान्तिं समानयेत् । अन्या
तु विजया देवी सिद्धिरूपा सरस्व
ती । अन्यातु विल्वपत्रस्था शिव
सन्तोषकारिणी । अन्यातु योग
सिद्ध्यर्थे निर्गुण्डीचामरालता ॥
अन्यातु काल तुलसी श्री विष्णोः
प्रियतोषणी । एताः पञ्चा मरा ज्ञे
याः योगसाधनकर्मणीति रुद्रयाम
लोत्तर खण्डे ३६ पटलः ॥

पञ्चामृतम् । न० दुग्धादि पञ्चसु ।
यथा । दुग्धं सशर्करं चैव घृतं दधि
तथामधु । पञ्चामृत मिदं प्रोक्तं वि
धेयं सर्वं कर्मसु ॥ पञ्चानाममृतानां
समाहारः ॥

पञ्चामृतयोगः । पुं० गुडूच्यादि पञ्चा
नांयोगे ॥ यथा । गुडूची गोक्षुरश्चैव
मुसलीमुण्डिकातथा । शतावरीति
पञ्चानां योगः पञ्चामृताभिध इ०

पञ्चालः

राज० नि० ॥

पञ्चाम्नायः । पुं० शिव पञ्चमुख नि-
र्गत पञ्चप्रकार शैवशास्त्र विशेषे ॥
॥ यथा ॥ पूर्वाम्नायः पूर्वमुखः प
श्चिमः पश्चिमा मुखः । दक्षिणोद
क्षिणस्तद्व दत्तरश्चोत्तरः परः । नि
रुत्तरंतथाचोर्ध्वं सिद्धान्तागमरूपिणम्
। जर्हाम्नायपरिज्ञानं नाल्पस्यतप
सः फलम् ॥ पूर्वाम्नायः शब्दरूपो
दक्षिणः कर्णरूपकः । पश्चिमः
प्रश्नरूपः स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा ॥
जर्हाम्नायस्तत्त्वबोधः केवलानुभवा
त्मकः इति भैरव तन्त्रादि ॥

पञ्चाम्बावापी । त्रि० पञ्चानामाम्बासहिता
नां वृक्षविशेषाणां समारोपके ॥ यथा ।
अश्वत्थमेकं पिचुमर्दमेकं न्यग्रोधमेकं
दशपुष्पजातीः । द्वे द्वे तथादाडिम
मातुलुङ्गे पञ्चाम्बावापी नरकं नयाती
ति वाराहपु० ॥

पञ्चाम्बम् । न० अम्बवेतसादिपञ्चसु ॥
यथा । अम्बवेतसवृक्षाम्ब वृहज्जम्बी
रनिम्बुकैः । चतुरम्बहि पञ्चाम्बं
बीजपूरयुतैर्भवेत् ॥

पञ्चारी । स्त्री० शारिऋङ्गलायाम् ॥
इतिशब्दरत्नमाला ॥

पञ्चार्चिः । पुं० बुधग्रहे ॥ इ० त्रि० ॥
पञ्चालः । पुं० वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ यथा ।
कर्णेनदंडेन पञ्चालमाख्याहि ॥
यथा । शर्माणिसर्वाणि । देयानि

पंचावयवः

रुद्राणि ॥ पुंभूमि । पंचाला : ।
 नीलविशेषे । कान्यकुब्जाहिच्छाभि
 धदेशेषु ॥ पंचते । पचिविस्तारे ।
 तमि विशि विडीत्यादिना कालन् ॥
 पंचाला : क्षत्रिया : तेषां निवासी
 जनपदः पंचाला : । निवासे ऽ
 णोजनपदे लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्ति
 वचने ॥ पुराणोक्ता व्युत्पत्तिस्तुहयं
 श्वान्मुहल सञ्जय बृहदिषु यवीनर
 काम्पिलसंज्ञाः पंचानामेतेषां विष
 याणां रक्षणायालमेतेमत्पुत्रा इति
 पुत्रा ऽ मिहिता इति पंचाला : ।
 इ० वि० पु० ४ अंशे १६ अध्यायः
 ॥ कुरुक्षेत्रात् पश्चिमेतु तथाचात्तर
 भागतः । इन्द्रप्रस्थान्महेशानि दश
 योजनकद्वये ॥ पञ्चालदेशो देवेशि
 सौन्दर्यगर्वभूषित इति तन्वशास्त्रम् ॥
 पञ्चालिका । स्त्री० वस्त्रादिकृत
 पुत्रिकायाम् ॥ गीतिविशेषे ॥ पञ्च
 भिर्वर्णैरल्पते । अलभूषणादौ । षञ्
 । स्वार्थेकन् । टाप् । प्रत्ययस्था
 द्वितीत्वम् ॥ संज्ञायामिति एवुल्वा
 ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥
 पंचाली । स्त्री० पंचालिकार्थे ॥ शारि
 शृङ्गलायाम् ॥
 पंचावटम् । न० उरस्कटे । बालोपवीते ॥
 पंचावयवः । पुं० अनुमाने ॥
 पंच अवयवाश्चस्य । तेचयथा । प्रति
 ज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि पं

पंचिका

चावयवाः । यथा । पर्वतोवन्दिमा
 नितिप्रतिज्ञा० धूमवत्वादिति हेतुः
 योयोधूमवान् ससोग्निमान् यथाम
 हानसम् इत्युदाहरणम् तथाचाय
 मिल्युपनयः तस्मात्तथेति निगमन
 म् ॥
 पञ्चावस्थः । त्रि० मृते । शवे ॥
 पंचावस्थाः । स्त्री० भूमि । कौमारं
 पंचमाब्दस्यात्पौगण्डं दशमावधि ।
 कैशोरमापंच दशाद्यौवनंचततः
 परम् । वार्द्धकंचततः प्रोक्तं पंचाव
 स्थाः प्रकीर्तिताः ॥ त्रि० ।
 पंचावस्थायुक्ते ॥
 पंचाशत् । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पंच
 दशतः परिमाणमस्य । पङ्क्तिविं
 शति त्रिंशदित्यादिना निपातनात्
 प्रकृतेपंचाभावः शब्दप्रत्ययः ॥
 सङ्ख्ये ॥
 पंचास्यः । पुं० सिंहे ॥ पंचते । पञ्चि
 अच् । पंचविस्तृतमास्यमस्य यद्वा
 । मुखं पादाश्च पञ्चास्यानीवयस्यसः
 ॥ शिवे ॥ पञ्चआस्यान्यस्य ॥
 पञ्चिका । स्त्री० द्यूतविशेषे ॥ सतुपंच
 भिरक्षैः पंचभिः कपदैः पंचभि
 शलाकाभिर्वाभवति । तत्रयदा
 सर्वे उत्तानाः पतन्ति अवाची वा
 तदा पातयिता न्यं जयति । तस्यै
 वान्यथापाते सतिपातयिताऽन्येन
 जीयते ॥

पञ्चेन्द्रियम्

पञ्चकरणम् । न० आकाशादिसूक्ष्मभू-
तानां परस्परव्यवहर्तृप्राणिनिकाय
व्यवहारनिर्वाहकतदीयधर्माधर्मा
पेक्षपरमेश्वरसान्निध्यादिनिमित्ता
पेक्षया विभागेन मिलितानां स्थूल
तापत्तौ ॥ तत्प्रकारस्तु । आकाशा-
दिषु पञ्चसु एकैकं द्विधासमंविभ-
ज्य तेषु दशभागेषु प्राथमिकान् पञ्च
भागान् प्रत्येकं चतुर्धासमंविभज्यते
षां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयाई
भागपरित्यागेन भागान्तरेषुयोजन-
मिति । तदुक्तम् । द्विधाविधायचैकैकं
चतुर्धाप्रथमं पुनः । स्वस्वतरद्वितीयां
शैर्योजनात् पञ्चपञ्चतेति ॥ स्वार्द्धेषु
स्वतरार्धानां पादशो योजनन्तुतदि-
ति च ॥ अपि च । द्विधाकृतस्यभूम्या
दे रर्द्धमेकचतुष्कृतम् । स्वान्यद्विती-
यार्द्धेषु संयुक्तं पञ्चचताकरम् ॥
एवमर्द्धेहिभूतानां मितराष्टमभागज-
म् । स्वांशाधिक्येनभूम्यादि व्यपदे-
शोचसंस्फुट इति ॥

पञ्चेन्द्रियम् । न० श्रोत्रादिषु । श्रोत्रं
त्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राणं पञ्चेन्द्रि-
यमन्तम् । पञ्चानामिन्द्रियाणांवै-
श्रुभेश्वरवन्दर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञानं
दर्शनाच्चित्तरञ्जनमिति भागवत-
म् ॥ बागादिषु ॥ वाक् पाणि पाद-
पायूपस्थाख्यं कर्मेन्द्रियं मतमित्यु-
क्तेः ॥

पञ्चि :

पञ्चेषु : । पुं० मदने ॥ पञ्चद्वषवोऽ-
स्य ॥

पञ्चापविषम् । न० उपविषाणां
पञ्चके ॥ यथा । सुहृत्कर्करवी-
राणि लाङ्गलीविषमुष्टिका । एता-
ण्युपविषाण्याहुः पञ्चपाण्डित्यशालिन-
इ० रा० नि० ॥

पञ्चोषणम् । न० पञ्चकोले ॥

पञ्चोष्माणः । पुं० भूम्नि आहारपा-
चकशरीरस्थपञ्चाग्निषु ॥ यथा ॥
भौमाऽऽप्याग्नेयवायव्याः पञ्चो-
ष्माणः सनाभसोः । पञ्चाहार-
गुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन्
पचन्त्यनु ॥ पार्थिवाः पार्थिवानेव
शेषाः शेषांशदेहगान् ॥ इति सार-
कौमुदी ॥

पञ्जरः । पुं० शरीरे ॥ देहास्थिसमू-
हे । कङ्काले ॥ कलियुगे ॥ गर्वा-
नीराजनाविधौ चेति सारस्वताभि-
धानमिति राधाकान्तः । न० । का-
यास्थिवृन्दे । शरीरास्थिपञ्जरे ॥
शालारे । पक्ष्यादिबन्धगृहे । पिंजरा०
इ० भा० ॥

पिंजराखेटः । पुं० पोलो० इ०
गौ० भाषाप्रसिद्धे पलवे । मत्-
स्यमारणोपाये ॥

पञ्जलः । पुं० कोलकंदे ॥

पञ्चिः । स्त्री० सूत्रनालिकायाम् ।

पांडूज० इ० गौ० भा० ॥ पञ्चि

पटः

कायाम् ॥
 पञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् ।
 पांङ्गज० गौ० भा० ॥ टीकाविशे
 षे ॥ यथा । टीकानिरन्तर व्याख्या
 पञ्जिकापद भञ्जिकेति हेमचन्द्रः ॥
 अग्रसम्भान्याम् ॥ पञ्चाङ्गे । पत्रा
 इ० भा० । तिथिवारादि बोधके
 पत्रे ॥ आयव्यय लेखनार्थपत्रे ।
 बही० खाता इ० भा० ॥ सकल
 पदव्याख्यायाम् ॥ पिञ्ज्यतेऽर्थोऽ
 स्याम् । पिजिर्भाषार्थः । गुरोश्च हल
 इत्यः । पृ० । इकारस्याकारः ।
 स्वार्थकः ॥ पिञ्जयतिवा । कृन् ॥
 पञ्जिकारकः । पुं० कायस्थजातौ ॥
 चि० । टीकाकारके ॥
 पञ्जौ । स्त्री० तिथ्यादिज्ञापके पत्र
 विशेषे । तिथिपत्र० इ० प्र० । पञ्
 जिकायाम् ॥ यथा । यः शुद्धदेव
 ज्ञ मुखेन पञ्जौ शृणोति राजा
 नरकं प्रयाति । देवज्ञ वक्त्रेण
 शृणोति पञ्जौ शत्रुः क्षयं याति
 शशीव कृष्ण ॥ ग्रन्थवि० ॥ टीका
 याम् ॥
 पञ्चीकरः । पुं० कायस्थे । पञ्जि
 काकृति ॥
 पटः । पुं० चायालद्रुमे ॥ पुरस्कृते ॥
 न० । चाले । पटले । छदिषि ॥
 पु० मुचेलके । शोभनवस्त्रे ॥
 वस्त्रे । चित्रपटे । चत्र० इ० भा०

पटभवनम्

॥ पटति । पटगतौ० पटविस्तारे
 वा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । पठ्यतेऽनेन
 पटभासने । खनोघचेतिघः घित्वा
 दन्यस्मादपि ॥ हलश्चेतिघञ् संज्ञा
 पूर्वकत्वाद् बृद्ध्यभावः । क्वचिद्
 चवाद् विषयेऽप्युत्सर्गोभिनिविशते
 इतिघञ् विषये पुंसीतिघोवा ॥
 पटकः । पुं० सेनानिवेशे । शि
 विरे ॥
 पटकारः । पुं० तन्त्रबाये ॥ चित्रकरे ॥
 चाते रा० इ० भा० ॥ पटंशोभन
 वस्त्रं चित्रपटंवा करोति । डुकृञ् ।
 कर्मण्यण् ॥
 पटकुटी । स्त्री० वस्त्र वेश्मनि । दूष्ये ।
 गुणालयनिकायाम् । तंबू । इ०
 भा० ॥
 पटचरम् । न० जीर्णवस्त्रे ॥ पटते ।
 पट० बा० अत् । भूतपूर्वपटत्
 । भूतपूर्वचरट् ॥ यद्वा । पटत् इत्य
 व्यक्तं शब्दं चरति करोति । अच् ॥
 यद्वा । पटइवाचरति । सर्वप्रातिप
 दिकेभ्यः क्तिब्बा । आचारक्किपिश
 चन्ताच्चरट् ॥ पुं० । चौरे ॥
 पटबन्धः । पुं० पटका इतिख्यातेकटि
 बन्धवि० पटस्यबन्धः ॥
 पटभवनम् । न० उषकार्यायाम् । पट
 मण्डपादिराजसदने ॥
 पटकमठः । पुं० अंशुकालये ॥
 पटमण्डपः । पुं० पटभवने । दूष्ये ॥

पटलप्रान्तम्

पटमयम् । न० वस्त्रालये । दूष्ये ॥

शाब्द्याम् । पटबासे ॥

पटरकः । पुं० गुन्द्रवृत्ते । पटेरा इ० भा०

पटलम् । न० पिटके ॥ परिच्छदे । परि

वारे ॥ छदिषि । गृहाच्छादने ।

छानिद्र० भा० तिलके ॥ दृशोगे ।

दृष्टेरावरके । आंखकापड़दा इ०

भा० यथा । प्रथमे पटलेदोषोयस्यदृ

ष्ट्यांयवस्थितः । अव्यक्तानिसरूपा

णि कदाचिदथपश्यति ॥ दृष्ट्यांचत्वा

रि पटलानिसन्ति रसरक्ताश्रयंवाह्यम्

द्वितीयमांससंश्रयम् । तृतीयमेदःसं

श्रितम् चतुर्थङ्गालकाश्रितम् ॥ तथा

चमुश्रुतः । तेजोजलाश्रितंवाह्यं तेष्व

न्यत्पिशिताश्रितम् । मेदस्तृतीयंपट

ल माश्रितंत्वचिचापरम् ॥ पञ्चमां

शसमंदष्टे स्तेषांवाहुल्यमिष्यते० इ-

ति० ॥ अत्रतेजः शब्देनरक्तम् जल

शब्देनरसोव्याख्यातः । तेषुपटलेषु

वाह्यादिभेदेनाधिष्ठानविशेषप्रभावा

त् दोषाणां लिङ्गविशेषमाह प्रथमे

पटले इत्यादि । प्रथमेपटलेसर्वाभ्य

न्तरेनतुवाह्ये० इ० विजयरक्षितः ॥

स्त्री० न० । ब्रजे । वृन्दे । सञ्चये ॥

पुं० न० ग्रन्थप्रभेदे ॥ पटंविस्तारंला

ति । ला० । आतोनुपेतिकः ॥ पट

ल्युदकंवा । पटगतौख्यर्थः । वृषा

दित्वात्कलच् ॥

पटलप्रान्तम् । न० बलीकनीध्रे । परौ

पटिष्ठः

लौ इति० परावली इतिच भाषा०

॥ पटस्य छदिषः प्रांतम् ॥

पटली । स्त्री० छदिषि ॥ गौ० डीष् ॥

पटबापः । पुं० अंशुकालये ॥ चूर्णविशे

षे । पटस्यवासः ॥ पटोवास्यते

येनवा । वास० । चु । घः ।

पटवासकः । पुं० चूर्णवि० । पिष्टा

ते । वुक्ता इ० भा० ॥ पटोवास्यते

येन । वासउपसेवायाम् । चु० ।

घः । स्वा० कन् ॥ पटंवासयति-

वा । कर्मण्यण् । कन् ॥ *

पटहः । पुं० समारम्भे । आरम्भे ॥

युद्धेवाद्यमानठकायाम् । आडम्बरे ॥

पटहोदुन्दुभिरितिस्वामी ॥ हिंसने ॥

पुं० । न० । आनके । ठोल इ०

भा० ॥ पटंहन्ति । हन्० । अन्येभ्यो

पीतिडः ॥ पटेशिब्दं जहाति

। ओहाक्च्यागे । आतोनुपेतिकः ॥

पटाकः । पुं० पक्षिविशेषे ॥ पट-

ति । पट० । पिना० आकः ॥

पटाकां । स्त्री० पताकायाम् ॥ टाप् ॥

इतिशब्दरत्नावली ॥

पटालुका । स्त्री० जलौकायाम् ॥

पटिः । स्त्री० पटविशेषे ॥ वागुलौ ॥

कुंभिकाद्रुमे ॥ इतिमेदिनी ॥

पटिका । स्त्री० वस्त्रे ॥

पटिमा । पुं० पटुतायाम् । पाटवे ॥

पटोर्भावः । पृथ्० इमनिच् ॥

पटिष्ठः । चि० पटुतमे ॥ अयमेष्टा

पटुपर्णी

मतिशयेनपटुः । अतिशयनेतम-
विष्टनाविति० इष्टन् ॥

पटी । स्त्री० तिरस्करिण्याम् । यव-
निकायाम् ॥ वस्त्रविशेषे ॥ गौरा-
दित्वान्डीष् ॥

पटीयान् । त्रि० पटुतरे ॥ अयमनयो-
रतिशयेनपटुः । द्विवचनविभज्यो
पपदेतरवीयसुनौ ॥ स्त्री० । उगित
श्रुतिडीपि० पटीयसी ॥ समर्थतरे
त्रिलिङ्गः ॥

पटीरः । पुं० पाटीरार्थेषु ॥ पटति
पटगतौ । कृष्णपृकटिपटिशौटिभ्य-
ईरन् ॥

पटुः । पुं० पटोले । काण्डीरलता
याम् ॥ कारवेले ॥ चौरके ॥ पटोल
पत्रे ॥ न० । कृत्रायाम् ॥ लवणे ॥
पांशुलवणे ॥ त्रि० । दत्ते ॥ चतुरे ॥
मधुरे ॥ नीरोगे । रोगविहीने ॥
तीक्ष्णे ॥ स्फुटे ॥ निर्दये ॥ निष्ठुरे ॥
धूर्ते ॥ पाटयति । पटगतौ । ग्य-
न्तः । फलिपाटीत्युः पटादेशश्च ॥

पटुकः । पुं० पटोले ॥

पटुतमः । त्रि० पटिष्ठे ॥ अयमेषाम-
तिशयेनपटुः । अतिशयनेतमम् ॥

पटुवणकम् । न० लवणवणे ॥

पटुपत्रिका । स्त्री० चुद्रचक्षुषे ॥

पटुपर्णिका । स्त्री० क्षीरिणीवृक्षे ॥

पटुपर्णी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥ हेमा-
हायाम् ॥ पटूनिपर्णान्यस्याः ॥

पट्टः

पाककर्णेतिडीष् ॥

पटोटजम् । न० कृत्राके ॥

पटोलः । पुं० औषधि विशेषे । कर्क-
च्छदे । तिक्तके । परवर इ० पलवल
इतिचभा० ॥ पटोलं पाचनं हृद्यं
वृष्यलघ्वग्निदीपनम् । स्निग्धोष्ण
हन्तिकासास्रज्वरदोषत्रयक्षमीन् ॥
पटोलस्यभवेन्मूलं विरेचनकरंमुखा-
त् । नालंश्लेष्महरंपत्रं पित्तहारिफ-
लंपुनः । दोषत्रयहरंप्रोक्तं तद्वर्त्त-
त्तापटोलिका ॥ अपिच । पटोलप-
त्रं पित्तघ्नं मूलंतस्यविरेचकम् । फलं
तस्यचिदोषघ्नं नाडीतस्यकफापहा ॥
पटति । पट० । अन्तर्भावितग्यर्थो
वा । कपिगडिगण्डीत्योलच् ॥ न०
वस्त्रान्तरे ॥

पटोलकः । पुं० शुक्तौ ॥

पटोलपत्रम् । न० पलवलपत्तीतिप्रसि-
द्धशके ॥ पटोलपत्रं पित्तघ्नं दीपनं
पाचनंलघु । स्निग्धं वृष्यं तथोष्णञ्च
ज्वरकासकृमिप्रणात् ॥

पटोलिका । स्त्री० ज्योत्स्न्याम्पचेंडा
० इ० प्र० दीर्घफले । पटति । पट०
। ओलजन्तात् ० स्वा० कन्० ।
टाबित्वञ्च ॥

पटोली । स्त्री० ज्योत्स्नायाम् । चचेंडा०
पंडोल० इ० भा० प्र० दीर्घफले ॥
जातेरिति० गौरादित्वाद्वाडीष् ॥

पट्टः । पुं० प्रेषणपाषाणे । शिल्० इ०

पट्टलक्षणम्

तिभाषा ॥ ब्रणादीनां वन्धने । पट्टी
इ० भा० ॥ चतुष्ये । चौवाटा० इ०
भा० राजादिशासनवि० पट्टा० इ०
भा० ॥ पीठे । पट्टा इति पटडा०
इति च भा० ॥ फलके । टाल० इ
तिभाषा० ॥ शाकप्रभेदे ॥ कौषेये ॥
नृपादीनां किरीटविशेषे ॥

पट्टकः । पुं० पट्टार्थे ॥

पट्टजम् । न० वस्त्रान्तरे । पट्टवस्त्रे ॥

पट्टदेवी । स्त्री० महाराज्याम् । पटरा
णी० इ० भाषा० ॥

पट्टनम् । न० पत्तने ॥ पटन्तिजनाय च
पटगतौ ॥ वा० तनन् ॥

पट्टनी । स्त्री० पत्तने ॥

पट्टरङ्गम् । न० पतङ्गे । वक्त्रम् । इ० भा
पट्टरञ्जनकम् । न० पट्टरङ्गे ॥

पट्टलक्षणम् । न० नृपादीनां किरीट
विशेषस्वरूपे ॥ यथा । विस्तरणीनि
र्दिष्टं पट्टानां लक्षणं यदाचार्यैः ।
तत्सङ्क्षेपः क्रियते मया च सकला
र्थसम्पन्नः ॥ पट्टः शुभदोराज्ञां म
ध्ये टावङ्गुलानि विस्तीर्णः । सप्तन
रेन्द्र महिष्याः षड्युवराजस्य नि
र्दिष्टः ॥ चतुरङ्गुल विस्तारः पट्टः
सेनापते भवति मध्ये । द्वेचप्रसाद
पट्टः पञ्चैते कीर्तिताः पट्टाः ॥
सर्वेद्भिगुणा यामा मध्यादर्धेन पा-
श्वं विस्तीर्णाः । सर्वे च शुद्धकांचन
विनिर्मिताः श्रेयसो बृद्ध्यै ॥ अत्रै

पट्टिलः

व शुभाशुभज्ञानमाह । क्रियमाणं
यदिपत्रं मुखेन विस्तारमेति पट्टस्य
। वृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानां च
सुखसम्पत् ॥ जीवितराज्यं विना
शंकरोति मध्ये व्रणः समुत्पन्नः ।
मध्ये स्फुटितसत्याज्यो विघ्नकरः
पाप्मनोः स्फुटितः ॥ अशुभेलक्ष
णे दृष्टे किङ्कुर्यादित्याह । अशुभ
निमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञः शान्तिमा
दिशेद्राज्ञः । शस्तनिमित्तः पट्टी
नृपराष्ट्रविवृद्धये भवति ॥

पट्टशाकम् । न० नाडीचे । नालिता
शाक० इ० गौ० भा० । नालीकाशा
क० इ० दे० भा० ॥

पट्टारोहा । स्त्री० पट्टदेव्यां ॥ पट्टे आ
रोहोयस्याः सा ॥

पट्टाही । स्त्री० पट्टदेव्याम् ॥

पट्टिका । स्त्री० अल्पविस्तारे पट्टवस्त्र
विशेषे ॥ पट्टी० इ० प्र० वस्त्रे ॥
वितस्तिविस्तारे वस्त्रे ॥ पट्टिकाख्य
लोभ्रे ॥

पट्टिकाख्यः । पुं० क्रमुके । रक्तलोभ्रे ॥

पट्टिका आख्यायस्य ॥

पट्टिकालोभ्रः । पुं० क्रमुके । लाक्षाप्र
सादने । रक्तलोभ्रे ॥

पट्टी । पुं० रक्तलोभ्रे । पट्टिकाख्ये ॥
त्रि० । पट्टविशिष्टे ॥ पट्टोस्यास्ती
ति । अतद्वनिः ॥

पट्टिलः । पुं० पूतिकरजे ॥

पठित :

पट्टिश : पुं० खड्गविशेषे । अस्त्रविशेषे ॥

पट्टिस : । पुं० परशु : पट्टिशोनाम सएवचपरश्वध इतिभरत : ॥

पट्टी । स्त्री० ललाट भूषायाम् ॥ पट्टि कालोन्ने ॥ तलसारके । अश्ववचो वन्धनरज्जौ ॥ ब्रणावृतौ ॥ क्तिज न्तात्पट्टिशब्दात्ङीष् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० व्यवस्थापत्रे ॥ पट्ट इ० भा० प्र० इ० केचित् ॥

पट्टः । पुं० रथे ॥ भूलोके ॥ पथ्यते पट्टगती । सर्वनिघृष्वरिष्वेति साधुः ॥

पठकः । पुं० पठनकर्त्तरि ॥ पठति । पठ० । अच् । स्वा० कः ॥

पठनम् । न० वाचने ॥ यथा । भूतप्रेत पिशाच्चानांपठनादेवनाशनमिति ॥ पठमञ्जरी । स्त्री० श्रीरागस्यचतुर्थरागि ण्याम् । अस्थालक्षणांयथा । वियोगिनी कान्तबितीर्णपुष्पां स्रजंवहन्तीवपुष्पा तिमुग्धा । आश्रवास्वमानाप्रिययाच सस्याविधूषराङ्गीपठमञ्जरीयमि तिदामोदरः ॥

पठसमञ्जरी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥ इतिहलायुधः ॥

पठिः । स्त्री० पठने ॥ इ० शब्द० ॥

पठितः । चि० वाचिते । अधीते । कृत पाठे । यथा । मयान पठिताचण्डी त्वयानापिचिकित्सितम् । अकस्मा न्नगरोपान्ते कथं धूमा दतीचिर्ततिहा

पणव :

स्थानवः ॥

पठितव्यः । चि० पठनीये । पाठ्ये ॥

पड्वीशशङ्कुः । पुं० अश्वस्य पादवन्ध नकीले ॥ पदनशीलाः पादाः । तेषांसं हतिः पड्वी । तस्याईशो नियामक पड्वीशः वर्णविकारश्छान्दसः । सचासौशङ्कुश्चैतिवैदिकीयम् ॥

पणः । पुं० वराटकानांविंशतिगण्डके ॥ मूल्ये ॥ कार्पापणे ॥ क्रय्यशाका ट्टिकायाम् । विक्रय्यशाकादिमुष्टौ ॥ व्यवहारे ॥ भृतौ ॥ धने ॥ दानाद्यु त्सृष्टे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ पणनम् पण्यते ऽनेनवापण० । नित्यं पणः परिमाण इत्यप्पुंसीति घोवा । हल श्चेतिघञ्वा । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । शौण्डिके ॥ पणितयूतवेतने ॥ ग्लहे । होडइतिभाषा ॥ पण्यतेः उत्सृज्यते । इ० सः ॥ द्यूते ॥ पणो ग्लहो ऽस्यस्मिन् । अर्शआद्यच् ॥

पणग्रन्थिः । पुं० हृष्टे ॥

पणनम् । न० विक्रये ॥

पणफरम् । न० लग्नाद्द्वितीय पंचमा ष्टमैकादशलगनेषु ॥

पणवन्धः । पुं० संधौ ॥ फलसिद्धौ ॥

पणवः । पुं० वाद्यविशेषे ॥ गायन प ट्टहे ठोलकी० इ० प्र० ॥ करताल इ० ख्याते ॥ मुखवाद्यवि० । नेपा लेगुर्जरेच भूकर इ० नाम्ना प्रसिद्धे इत्येके ॥ करणालइ० भाषा० प्र०

पण्डक :

इवाद्ये ॥ पणंवाति० गच्छति । आ
 त इ० कः ॥ पणायति अन्तस्त्वं
 न्त्वोक्तः पणवइति स्वामी ॥
 पणवा । स्त्री० पणव वाद्ये ॥ इतिदि० ॥
 पणसः । पुं० पनसे । पण्यद्रव्यं ॥
 पणायतेस्म । पण्यव्यवहारेस्तुतौच ।
 अत्यविचमीत्यसच् ॥
 पणाङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ इ० हे०
 पणाया । स्त्री० क्रय विक्रयरूपे व्यव
 हारे ॥
 पणायितः । चि० ईडिते । स्तुते ॥ पणा
 य्यतेस्म । पण० । क्तः । आयादय
 आर्द्धधातुकेवा ॥
 पणास्थि । न० वराटके ॥ पणस्यअस्थि ॥
 पणास्थिकम् । न० वराटके । कपर्दके ॥
 पणिः । पुं० चौरैः ॥
 पणितः । चि० पणायिते । स्तुते ॥
 पणाय्यतेस्म । पण० । क्तः । आया
 भावः ॥
 पणितव्यः । चि० विक्रेयद्रव्ये ॥ स्त्री
 तव्ये ॥ व्यवहार्ये ॥ पण्यते । पण० ।
 तव्यत्तव्यानीयरः ॥
 पण्डः । पुं० क्लीवे । नपुंसके ॥
 पण्डते । पण्डितौ । अच् ॥ यद्वा
 पणते ॥ पण० । जमन्ताड्डः ॥
 चि० । निष्फले ॥
 पण्डकः । पुं० पण्डे ॥ भिक्षौ । परि
 ब्राजि ॥ यथा । अद्यजातां यथा
 नारीतथा षोडश वार्षिकीम् । शत

पण्डित

वर्षांच योदष्टा निर्विकारः सपण्ड
 क इति० ॥
 पण्डा । स्त्री० धियि । बुद्धौ ॥ पण्ड्य
 तेऽनया । पण्डि० । गुरोश्चेत्यः । टा
 प् । तत्त्वानुगायां बुद्धौ ॥ निर्णया
 त्मज्ञाने ॥
 पण्डापूर्वम् । न० फलजनकापूर्वे ॥
 चि० । तद्विशिष्टे ॥
 पण्डितः । पुं० विदुषि । दोषज्ञे ।
 सङ्ख्यावति । कवी । धीरे । निषेवते
 प्रशस्तानि निन्दितानि च सेवते ।
 अनास्तिकः अद्विधान एतत् पण्डि
 त लक्षणम् ॥ पठकाः पाठकाश्चैव
 येचान्ये शास्त्र चिन्तकाः । सर्वे व्य
 निनोमूर्खायः क्रियावान् सपण्डित
 इत्यस्यलक्षणं महाभारते वनपर्वण्यु
 क्तम् ॥ सम्यदर्शनि । समदर्शनि ।
 ज्ञानिनि विचार जन्यात्म तत्त्वज्ञा
 नवति ॥ शास्त्रकुशले ॥ उपदि
 ष्ठार्थग्रहणसमर्थे ॥ पण्डाजाता ऽस्य
 ता० । इतच् ॥ यद्वा ॥ पण्डतेऽस्मात्
 पण्डि० । गच्छर्थेतिक्तः । इट् ॥ ना
 तः परतरं लोके क्वचिदाश्चर्यमद्भुतम् ।
 पुत्रदारगृहासक्तः पण्डितः परिगौ
 यते ॥ सिल्हके ॥
 पण्डितमन्यः । चि० आत्मानं पण्डि
 तं मन्यते यस्तस्मिन् ॥
 पण्डितमानौ । चि० पण्डिताभि मा
 निनि ॥

पतग :

पण्यम् । त्रि० विक्रीये । विक्रयक्रिया
कर्मणि । पणितव्ये ॥ पण्यते । पण०
अवद्यपण्य वय्यागर्ह्यपणितव्याऽनि-
रोधेष्वितिसाधु ॥ व्यवहर्त्तव्ये ॥ स्तु-
त्यर्हे ॥

पण्यवीथिका । स्त्री० विपणौ ॥ पण्या
नांवीथी । स्वार्थेकन् । वाणीजावी-
हीद्वतिवजार० इतिचभाषा ॥ आ-
पण्यः पण्यवीथीचद्वयंवीथी तिसंज्ञि-
तमितिशाश्वतः ॥

पण्यवीथी । स्त्री० विपणौ । हट्टशून्ये
विक्रयस्थाने ॥ क्रयविक्रयस्थाने ॥
हट्टमार्गे ॥ पण्यानांवीथी ॥

पण्यशाला । स्त्री० हट्टे । विक्रय-
गृहे ॥ पण्यानांशाला ॥

पण्यस्त्री । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्या । स्त्री० ज्योतिष्मत्वाम् । मालकीं
गणी० इ० भा० ॥ टाय् ॥

पण्याङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्याजीवः । पुं० क्रयविक्रयिके । व-
णिजि ॥ पण्यमाजीवोस्य ॥

पण्याजीवकम् । न० हट्टे ॥

पण्याभ्या । स्त्री० तृणविशेषे । कङ्गुनी
पत्रायाम् ॥ दीर्घामध्यातथाङ्गस्वाप-
ण्याभ्यात्रिविधास्मृता । रसवीर्यवि-
पाकेषुमध्यमा गुणदायिकेतिराज-
निर्घण्टः ॥

पतम् । न० पत्ते ॥

पतगः । पुं० पक्षिणि ॥ पतनपक्षेणग-

पतत्रम्

कृति । गम्लु० । डः ।

पतगोत्तमः । पुं० गरुडे ॥ पतगेषुउ-
त्तमः ॥

पतङ्गः । पुं० शलभे ॥ शालिप्रभेदे ॥
पक्षिणि ॥ सूर्ये ॥ कन्दुके ॥ योसौ-
त्त्वशाकरसरोरुहतः पतङ्गद्वतिलक्ष्य
म् । जलमधूके ॥ पतति । पतलु० ।
पतेरङ्गचपक्षिणि । बाहुलकात्त्र-
यान्तरेष्वङ्गच् । न० । सूते । पार-
दे ॥ पटरञ्जनके । वक्त्रम् । इ० भा०
ग्र० । पतङ्गमधुरंशीतंपित्तश्लेष्मव्रणा-
सनुत् । हरिचन्दनवहेद्यं विशेषाद्वा
हनाशनम् ॥

पतङ्गिका । स्त्री० पुत्तिकायाम् ।
मधुमक्षिकाप्रभेदे ॥ अङ्गजन्तात्पत-
तेः स्वार्थेकन्संज्ञायांवा ॥

पतञ्जिका । स्त्री० धनुर्ज्यायाम् ॥
इ० शब्द ० ॥

पतञ्जलिः । पुं० गोनर्दीये । वार्ष-
गण्ये । महाभाष्यकारमुनौ ॥ वर-
रुचौ० इतिशब्दरत्नावली ॥

पतन् । पुं० खगे ॥ त्रि० । पातुके ।
पतनशीले ॥ पतति । पतलु० । लटः
शच्चादेशः ॥

पतत्पतिः । पुं० अण्डजमण्डलेश्वरे
। गरुडे ॥ पततां पतिः ॥

पतत्रम् । न० पक्षिपक्षे । पंख० इ०
भा० ॥ पतन्तंजायते । जैड् ।
आसीनुपेतिकः ॥ पतच्चनेनवा ।

पताका

पतेवांहुलकादचन् ॥ पतति ।
 पतल् ० । अमिनचीच्यचन् वा ॥
 पतत्रिः । पुं० खगे । पक्षिणि ॥
 पतति । पतल् ० । पतेरचिन् ॥
 पतत्री । पुं० विहंगे । पक्षिणि ॥
 पतत्रमस्यस्य । अतद्गनिः ॥
 पतद्ग्रहः । पुं० कटकौले । प्रति
 ग्राहे । प्रोखे । निष्ठीवनपात्रे ।
 पीकदानी इति भा० ॥
 पतन्तंगृह्णाति । ग्रह० । विभा
 षाग्रह इतिपक्षे ऽ च् ॥ पततो
 ग्रह इति वा ॥
 पतनम् । न० पाते । पडना० इ०
 भा० ॥ यथा । अशनेः पतने
 नवेदना पतनज्ञान मतीवदुः सह
 मिति ॥ पापे ॥ यथा । अकुर्व
 न्विहितं कर्म निन्दितञ्चसमारन्
 । प्रसज्जंश्चेन्द्रियार्थेषु नरः पतन
 मृच्छतीति ॥ पतेल्युट् ॥
 पतयालुः । त्रि० पालुके । पतनशीले
 ॥ पतयति ॥ पतगतौ । चु० ।
 अदन्तः । स्पृहिगृहीत्यालुच् ॥
 पतसः । पुं० पक्षिणि ॥ पक्षि
 विशेषे ॥ पतंगे ॥ चन्द्रे ॥ पतति
 । पतल् ० । अत्यविचमीत्यादि
 ना ऽ सच् ॥
 पताका । स्त्री० ध्वजाञ्चले । वैजय
 न्याम् । केतने ॥ शोभमाना
 ध्वजाग्रेशापताकासा प्रकीर्तिता ॥

पतिम्बरा

पततिपत्यतेज्ञायतेयोधभेदोऽनया
 वा । पतल् ० । बलाकाद्यञ्चेति
 साधुः ॥ ध्वजे ॥ सौभाग्ये ॥ ना
 टकाङ्गे ॥ केतौ ॥
 पताकिकः । त्रि० पताकावति ॥
 पताकास्यस्य ॥ ब्री० ठन् ॥
 पताकी । त्रि० पताकासंयुक्ते । वैजय
 न्तिके ॥ पताकास्यास्तिब्री० इनिः ।
 रिष्टारिष्ट बोधके ज्योतिर्विदां चक्र
 विशेषे ॥
 पताकिनौ । स्त्री० सेनायाम् ॥ नान्त
 लक्षणोडीप् ॥
 पतिः । पुं० कान्ते । धवे । प्रिये ।
 भर्त्सरि । विधिनाप्राणिग्राहके । भ
 तार० इ० भा० ॥ अनुकूल दक्षिण
 धृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विधः ॥ प
 रमेश्वरे ॥ यथा । सवैपतिः स्याद
 कुतोभयः स्वयम् समन्ततः पाति
 भयातुरंजनम् । सएकएवेतरयामि
 योभयनैवात्मलाभादधि मन्यतेपर
 मिति ॥ मूले ॥ गतौ ॥ त्रि० । ईशे
 ॥ चाणशीले ॥ पाति । पारक्षणे ।
 पातेर्डतिः ॥
 पतिम्बरा । स्त्री० स्वयम्बरायाम् । स्व
 च्छया पतिकृति कन्यायाम् ॥ पतिं
 वृणोति । वृज् ० । संज्ञायां भृतृवृ
 जीत्यादिना खचिपूर्वं पदस्यमुम् ॥
 पतिंवृणीतेवा । वृड्सम्भक्तौ ॥ कृष्ण
 जीरके ॥ इ० श० चं० ॥

पतिव्रता

पतिघ्नी । स्त्री० पाणिरेखाविशेषे ॥ प-
तिहन्ति । हन० । अमनुष्यकर्तृके
चेतिटक् ॥ स्वामिहन्त्याम् ॥ लक्षणे
जायापत्योष्ठक् । उपधालोपः कुत्व
म् ॥

पतितः । चि० महापातकिनि । स्व
धर्मच्युते । पातित्यविशिष्टे ॥ स्व
धर्मयः समुच्छिद्य परधर्मसमाश्र-
येत् । अनुपदि स विद्वद्भिः पति-
तः परिकीर्तितः ॥ गलिते । पत-
नाश्रये । प्रस्कन्ने । पडा० इ०
भा० ॥ पत्ल० । क्तः । द्वितीया
श्रितातीतपतित इतिनिपातादिट्
॥ पतितागुरवस्त्याज्या ननुमाता
कदाचन । गर्भधारण पोषाभ्यां ते
भ्यो माता गरीयसी ॥

पतिदेवता । स्त्री० पतिव्रतायाम् ॥

पतिरेव देवतायस्याः ॥

पतिबान्धवः । पुं० पत्युर्मातृ प्रभृति-
षु ॥ यथा । पत्युर्माता पिताभ्राता
पत्युर्भ्रातुः स्वसुः सुता । पत्युः
पितुः सोदराश्च विज्ञेयाः पतिवां-
धवाः ॥ इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

पतिवन्नी । स्त्री० सधवायाम् । सभर्तृ-
कायाम् ॥ पतिर्विद्यते यस्याः ।

मतुप् । अन्तर्वत् पतिवतोर्नु गित्यने-
न निपातनात् वत्व नुगागम वि-
धानञ्च । ततश्चन्ने भ्योङीप् ॥

पतिव्रता । स्त्री० सुचरित्रायाम् । सत्या

पत्तनवणिक्

म् । साध्व्याम् । पतिशुश्रूषा व्रता-

याम् ॥ पत्यौव्रतं नियमोऽस्याः ।

पतिव्रतमस्यावा । पतिशब्दः पतिसे-

वायां लार्चाणकः ॥ यथा । आर्चा-

र्त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना

कृशा । मृतेस्त्रियेत या पत्यौ साध्वी

ज्ञेया पतिव्रता ॥ अपिच । मुप्तेप

श्चाच्चयाश्रिते पूर्वमेव प्रबुध्यते । ना-

न्यं कामयते चित्ते सास्त्रीज्ञेया

पतिव्रतेति ॥ धर्मार्थकामेषु मनो

वाक् काय कर्मभिः पतिरेव मया

परिचरणीय इति व्रतयस्याः सा ॥

पतेरः । पुं० खगे ॥ पक्षिणि ॥ चि० ।

गन्तरि । गमनशीले ॥ पतति । पत्-

लृ० । पतिकठिकुठील्ये रक् ॥

पत्तङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ वकम् ॥ इ०

भा० प्र० वृक्षवि० ॥ पतङ्गे । रक्तका-

ष्ठे । सुरङ्गदे ॥ पत्तङ्गन्तुरक्तसारं सुर-

ङ्गरञ्जनं तथा । पटरञ्जन माख्यातं

पत्तूरचकुचन्दनम् ॥ पत्तङ्गं मधुरंशी-

तं पित्तश्लेष्मब्रणामनुत् । हरिचन्द-

वज्ज्ञेयंविशेषाद्वाहनाशनम् ॥

पत्तनम् । न० नगरे । पुटभेदने ॥ पत-

न्तिजनायत्र ॥ पत्लृ० । विपतिभ्यां

तनन् ॥ यत्रराजातत्परिचारकाश्च

तिष्ठन्ति तत्पत्तनम् ॥ महत्यांपुर्या-

म् ॥ मृदङ्गे ॥

पत्तनवणिक् । पुं० स्वाध्यायिनि । नगर-

वणिजि ॥ इतिचिकाण्डशेषः । पत्त-

पत्नी

नस्यवन्तिक ॥

पत्तलम् । न० अधनदुग्धे ॥ इति प्रा
णकृशाशब्दांस्त्वुधिः ॥

पत्तिः । पुं० पदगे । पदातिके ॥ पद्यते
। पद० । बाहुलकात्तिः । त्तिज्वा
॥ वीरमात्रे ॥ चतुर्मात्रिकस्य चतु
र्थभेदे ॥ स्त्री० । गतौ ॥ सेनाविशे
षे ॥ एकैभैकरथात्यश्वपत्तिः पंच
पदातिकेत्युक्तेः ॥ अपिच । एको
रथोगजश्चैकोनराः पंचपदातयः ।
त्रयश्चतुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभि
धीयते ॥ समस्तसङ्ख्यायां पत्त्यां
दशते परिकीर्त्तिताः ॥ पतति० प
द्यतेवा पत्ल० । त्तिन् ॥ पद्यते
पद० स्त्रियां त्तिन् । त्तिज्वा ॥

पत्तिकः । पुं० पत्तिपतौ ॥ हस्त्यश्वरथ
पदात्यात्मकस्याङ्गदशकस्यैकः पतिः
कार्यः सचपत्तिकउच्यते ॥

पत्तिसंहतिः । स्त्री० पादाते । पत्तीनां
संहतिः ॥

पत्तूरः । पुं० शालिञ्चशाके । लोहमा
रके ॥ न० । पत्तङ्गे । कुचन्दने ॥

पत्नी । स्त्री० द्वितीयायाम् । पाणिगृही
तव्याम् । सहधर्मिण्याम् ॥ पतिव्रता
रूपवती स्वाचारासंयतेन्द्रिया । प
त्नीयदातदावेहि नाल्पस्यतपसःफ
लम् ॥ पत्युर्यज्ञसंयोगो ययादम्प
त्योः सहाधिकारात् पत्युर्नीयज्ञसं
योगे० इ० नकारांता देशोडीप्च ॥

पत्रम्

सर्वावयवसंपूर्णां सुवृत्तामुद्देन्नरः ।
क्रयक्रीताचयानारी पत्नीसानविधी
यते ॥

पत्नीसंयाजः । पुं० यागविशेषे ॥

पत्न्याटः । पुं० वासगारे । भोग्य
हे । निष्कुटे ॥ इ० चि० शे० ॥

पत्न्या । पुं० अन्तरीक्षे ॥ पतन्ति पत्रि
णोऽस्मिन् । अन्येभ्यो० इ० पतते
र्मनिन् ॥

पत्रम् । पुं० । न० अश्वादिवाहने । यान
मात्रे ॥ पलाशे । पर्णे । दले ॥
शरपत्रे ॥ पक्षिपत्रे ॥ कुर्याम् ॥
पतन्त्यनेनेत्यर्थे दासनीशसेत्यादि
नाकरणेष्ट्रन् ॥ पततिवा । पत्ल० ।
सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन् ॥ तेजपत्रे । त-
मालपत्रे । पत्रके । लेखनाधारे ।
पत्रा० इ० भा० ॥ यथा । प्राप्ता
सिकेतुसम्प्राप्ते भान्तिः सञ्जायते
यतः । धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्रा
रूढान्यतः पुरा ॥ धातुमय पत्राकृ
ति द्रव्ये । पत्तर० इ० भा० ॥

दूरदेशस्थ मुहृदादीनां वार्ताबोधक
लिपिविशेषे । चिद्दी० पत्री० इ०
भा० ॥ अथ पत्ररञ्जनम् । सुवर्णरु
प्य रङ्गाद्यै रञ्जयेत् पत्रमुत्तमम् ।
सामान्योत्तमं मध्यानां पत्ररञ्जन
मीरितम् ॥ अथ पत्रप्रमाणम् । ष-
डङ्गुलाधिकं हस्तं पत्रमुत्तममीरि
तम् । मध्यमं हस्तमात्रं स्यात् सा

पत्रम्

मान्यं मुष्टिहीनकम् ॥ अथ पत्रभ
ङ्गप्रकारः । पत्रन्तु त्रिगुणी कृत्य
जर्द्धेतु द्विगुणं त्यजेत् । शेषभागे
लिखिद्वर्णान् गद्यपद्यादि संयुतान्
॥ अथ पत्रस्वरचनक्रमः । राजले
खकमाह्वय नृपो ब्रूयात् प्रयत्नतः ।
पत्रं कुरुयथायोग्यं गद्यपद्यादिसंयु
तम् ॥ पण्डितद्वय मानीय लेख
कोरहसिस्थितः । यथायोग्यानु
सारिणपत्रं कुर्यान् मनोरमम् ॥ दिन
द्वयत्रयंवापि विचार्यपण्डितेनवै । स्व
भान्तेर्दूषणंज्ञात्वा विलिखित्पत्रपुस्त
के ॥ सामान्यपत्रं संलिख्य रहसिश्चाव
येन्नृपम् । नृपाज्ञयाशुभेपत्रे विलि
खेद्राजलेखकः ॥ अथ लेखनप्रका
रः । अङ्गुशं प्रथमं दद्यान् मङ्ग
लार्थं विचक्षणः । मध्ये विंदु सप्ता
युक्तं मधः सप्ताङ्कं संयुतम् ॥
तदधः स्वस्ति विन्यस्य ततो गद्यं
सुशोभनम् । ततः श्रीशब्दरूपाणि
पदव्यासक्रमंलिखेत् ॥ भाषयासंस्कृ
तेनैव कुशलं विलिखेत्सुधीः । ततः
शुभाशुभांवार्ता संस्कृतैः प्राकृतै
स्तथा ॥ ततः प्रमाणसंदेशं ततोवा
र्तानियोजयेत् । कीर्तिप्रीतियुतं पद्यं
ततः किमधिकादिकम् ॥ पत्रप्रे
षणश्लोकं च अङ्गमासादिसंयुतम् ।
सर्वेषामेव पत्रेषु लिखनं चैवमीरि
तम् ॥ सर्वेषामेव पत्राणां विधिंज्ञा

पत्रम्

त्वालिलिखेत्तु यः । स्वदेशे कीर्तिमा
प्नोति तथा देशान्तरेष्वपि ॥ एवं
शास्त्रक्रमंज्ञात्वा योलिखेत् राजपत्र
कम् । सराज मन्त्रिभिः सार्द्धं यशः
प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ शास्त्रसन्दर्भम
ज्ञात्वा योलिखेद्राजपत्रकम् । स
राज मन्त्रिभिः सार्द्धं दुर्यशोमहदा
प्नुयात् ॥ * ॥ अथ पत्रनयनक्रमः ।
राजपत्रं नयेन्मूर्द्धि ललाटे मन्त्रिणां
मतम् । गुरुपत्रं नयेन्मूर्द्धि ब्राह्मणा
नांतथैवच ॥ यतिसन्न्यासिनांचै
व स्वामिनश्चतथैवच । सादरेणैवय
त्नेन तथामूर्द्धं निधारयेत् ॥ भार्यापु
त्रस्य मित्रस्य हृदयेधारयेत्सुधीः ।
प्रवीराणां कण्ठदेशे पत्रधारणमीरि
तम् ॥ एतेषांचैवपत्राणां मुक्तधार
णलक्षणम् । अन्येषामपि पत्राणां नि
यमो नात्र दर्शितः ॥
अथ पत्रपठनप्रकारः । पत्रं धृत्वा न
मस्कृत्य पूर्वाग्रंस्थापयेत्सुधीः । द
क्षिणाग्रं सदासि नृपाग्रे राजलेखकः
॥ पत्रं वित्त्य सदासि द्विवारं मनसा
पठेत् । स्फुटं पश्चात्प्रवक्तव्यं मन्त्रोभो
राजलेखकः ॥ रहसिश्चावयेत्पत्रं
शुभं वा यदि वाऽशुभम् । पत्रं श्रुत्वा वि
दित्वार्थं सभायां श्रावयेत्ततः ॥
रहस्यपत्रं रहसि नृपाग्रे श्रावयेत्द्विजः
। अशुभं नैव सदासि शुभं पत्रं नृपाज्ञ
या ॥ एवंक्रमेण पत्रार्थं श्रावयित्वा

पत्रम्

द्विजोत्तमः ॥ नृपतेः सन्निधौ स्थित्वा नृपाज्ञामनुवर्त्तते ॥
 अथ पत्रचिह्नानि । ऊर्ध्वेषडङ्गुलं
 त्र्यङ्गुलं वर्त्तुलं चन्द्रविम्बवत् । कस्तूरी
 कुङ्कुमैः कुर्यात् राजपत्रं सुचिह्नितम् ॥
 मन्त्रिणां कुङ्कुमेनैव पण्डितस्यैव चन्द्र-
 नैः । गुरुणां चन्द्रनेनैव सिद्धेणैव
 स्वामिनः ॥ भार्यायाश्चाप्यलक्ष्मेन च
 चन्द्रनैः पितृपुत्रयोः । सन्यासिनां चन्द्र-
 नेन यतीनां कुङ्कुमेन च ॥ रक्तचन्दन-
 पङ्केन भृत्यस्य समुदीरितम् ॥ शोणि-
 तेनैव शत्रूणां पत्रचिह्नं प्रकल्पयेत् ॥
 एतेषां चैव सर्वेषां यथायोग्यानुसार-
 तः । पत्रस्योर्ध्वं तु मतिमान् कुर्यात्
 चिह्नं सुवर्त्तुलम् ॥ अथ राजपत्रस्य को-
 णच्छेदनप्रकारः । दक्षिणे पत्रकोणस्य
 अधस्ताच्छेदयेत् सुधीः ॥ एकाङ्गुलप्र-
 माणेन राजपत्रस्य चैव हि ॥ अथ राज-
 पत्रादेः पदन्यासः । महाराजाधिरा-
 जश्च दानशौडं तथैव च । तथा सच्चरि-
 तं गेज्यं कल्पवृक्षादिकं न्यसेत् ॥ य-
 थायोग्यानुसारेण तथैव गुणभेदेन त-
 राजपत्रेषु सर्वेषु पदन्यासक्रमं विदुः ॥
 अथ मन्त्रिपत्रस्य । प्रवरं गुणभेदेन त-
 था सच्चरितादिकम् । विन्यस्य विलि-
 खेत् प्राज्ञो मन्त्रिपत्रे पदक्रमम् ॥ अथ
 पण्डितस्य । सङ्ख्यावद्वन्दितपदं शा-
 स्त्रार्थनिपुणादिकम् । पण्डितानां च
 पत्रेषु विलिखेद्वै पदक्रमम् ॥ अथ

पत्रम्

गुरुपत्रस्य । साङ्ख्यसिद्धान्तनिपुणं सन-
 मस्कारकं पदम् । विन्यस्य विलिखेत्
 प्राज्ञो गुरुपत्रे पदक्रमम् ॥ * ॥ अथ
 स्वामिपत्रस्य । प्रवरं सनमस्कारं प्रा-
 णप्रियादिकं पदम् । विन्यस्य विलिखे-
 दधीमान् स्वामिपत्रे पदक्रमम् ॥ ०
 अथ भार्या पत्रस्य । प्राणप्रियापदं
 सार्धं तथा सच्चरितादिकम् । भार्या
 पत्रे लिखेद् विद्वान् पदक्रममनुत्तम-
 म् ॥ ० ॥ अथ पुत्रस्य प्राणपुत्रपदं
 तद्वत् तथा सच्चरितादिकम् । आशीर्व-
 चनसंयुक्तं पुत्रपत्रे पदक्रमम् ॥
 । अथ पितृपत्रस्य । प्रभुवर्यं नमस्कारं
 तथा सच्चरितादिकम् । विन्यस्य वि-
 लिखेत् पुत्रः पितृपत्रे पदक्रमम् ॥
 अथ सनन्यासियतिपत्रस्य । सर्ववा-
 ङ्माविनिर्मुक्तं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ।
 सनन्यासियतिपत्रेषु विलिखेच्च पद-
 क्रमम् ॥ सामान्यस्य । सामान्य
 भृत्यशत्रूणां विनियोज्यामुकं प्रति । श-
 स्त्रावशेषितपदं द्वागतुल्यादिकं तथा
 ॥ एतेषामेव पत्रेषु यथायोग्यानुसा-
 रतः । विन्यस्य विलिखेत् प्राज्ञः
 पदक्रममनुत्तमम् ॥ अथ श्रीशब्द-
 विन्यासः सङ्ख्या षडङ्गुरोः स्वामि-
 नः पञ्च द्वे भृत्ये चतुरो रिपौ ।
 श्रीशब्दानां चर्यमित्रे एकैकं पुत्रभा-
 र्ययोः ॥ अथ राज्ञः प्रशस्तिः । स्व-
 स्तिगीर्वाणं च यच्चूडारत्नं राजिरोचि-

पदम्

शुम्भितचन्द्रचूडचरणखिन्दुवृन्दच
न्द्रिकासंदोहाखादचतुरचेतश्चकोरव
रविषमसमरसञ्चरत्प्रवलतरतुरगख
रपुटपटलदलितभूपृष्ठोत्तिष्ठद्भूयिष्ठ
धूलिधाराधूसरितसकलहरिदन्तरप्र
चण्डभुजदण्डभाजमानखरतरासि
विवासितप्रत्यर्थिपृथ्वीपतिसार्थप्रा
र्थितानुकम्पासुधासम्पातानवरतवि
ह्वारिद्र्यविद्रावणद्रविणराशिवि
श्राणनसमुपार्जितोर्जितयशोमराला
बलिकवलितवलिदधीचिसञ्चितोय
शोभृणालजालभूपालकुलतिलकश्री
युतमहाराजाधिराजेषु ॥ १ ॥
स्वस्तिप्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिता
रिमण्डलमुण्डोन्मत्तमुक्तावलीमंडि
तसङ्ग्रामाङ्गनरिङ्गमाणानिकवारण
वाहादिकायकांडवक्रतरनक्रचक्रच
ङ्क्रमणदुरतिक्रमणीयापगापतिप्रभू
तयशश्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतबिद्योतिता
खिलजगन्मण्डलबिबिधद्रविणार्पणस
न्तोषितसूरिसमूहस्तूयमानाबदात
कीर्तिनर्तकीनर्तनलीलालेपलेपितगी
तिधुरीणोर्वश्यादिवेश्याजनसबिला
सगीयमानगुणश्रवणान्दोलिताखंड
श्रवणकुण्डलपरितःप्रसर्पितप्रतापात
पनोतापितारातितसमध्यासितनि
कुञ्जकुञ्जप्रसृतसौन्दर्यगाथामुदितश्री
मन्नारायणचरणकिङ्करश्रीयुतमहारा
जदानश्रीण्डेषु ॥ २ ॥

पदम्

अथमन्त्रिप्रशस्तिः । स्वस्तिश्रीमत्स
मस्तसामन्तसेवकनिर्वाहकेषु को
षगोक्तपिक्तषोवल गजबाजिगृहपरि
वारहर्षहेतुनीतिसेतुरक्षणनिपुणेषु
अस्मद्विश्वासैकनिकेतनेषुश्रीश्रीमन्त्रि
प्रबोरेषु आशीराशिनिवेदनकोऽयं
वर्णभूतोऽत्रत्यं भव्यमावेदयन् तत्र
त्यं भव्यमव्याहतमनुदिनमनुक्षणं
पृच्छतिस्म ॥ ॥

अथगुरुप्रशस्तिः ॥ स्वस्तिश्रीनाराय
णपदपाथोरुहनिस्सरन् मकरन्दमधु
पायमानमानसेषु । विविधबिद्या
बिद्योतिताखिलगुणगणा लङ्कृत
वेदवेदाङ्गपारग स्वाश्रमोचिताचार
सम्पन्नपरमहंसपरिव्राजकाचार्यसिष्य
मानश्रीगोविन्दस्वरूपगुरुचरणारवि
न्देषुकोटिशः प्रणामाः ॥

अथभार्यायाः स्वामिप्रशस्तिः । स्वस्ति
श्रीमदुद्दाम प्रेमहेमभूषितास्मदा
दिभक्तजनेषु । कर्णयोरधिष्ठानेषु ।
नेत्रयोरधिदैवतेषु । कामस्थपरि
णामेषु । चतुर्वर्गप्रदायकेषु । म
मापररूपेषु । श्रीमत् स्वामिचरणा
रविन्देषु । गोविन्दवैदिरायाः
शङ्करव गिरिजायाः महेन्द्रव
पुलोमजायाः प्रतिदिनं वर्द्धमाना
समाराधना प्रणामपूर्वमास्ताम् ॥
* ॥ अथभर्तुर्भार्या प्रशस्तिः ।
स्वस्तिश्रीमत् समस्तप्रेमपारलावण्य

पञ्चम्

मूर्तौ प्रियतमायां नेत्रयुग्मस्य कनी
निकायामिव चन्द्रस्य चण्डायामिव
कमलाकरस्य कमलिन्यामिव पथि
कस्य कायायामिव तृषातुरस्य शीत
लामृतधारायामिव ममसप्रेमनिवे
द्यन्ती पत्नीशुभाशीराशीन् निवेद
यतु सर्वदा ॥ * ॥ अथ पुत्रस्य पितरं
प्रति प्रशस्तिः । स्वस्ति श्रीमदभिन
ववशंवदचित्तचिन्तितस्त्रीयानुरागा
नुरञ्जितानुगृहीत स्वगृह्यवर्गेषु ।
निजचरणसरोजरंजितपरागसंरक्ता
स्मदादि भालस्थलविशालभाग्य सं
भावुकेषु । श्रीयुतपितृचरण सरो
रुहेषु । अकिञ्चत्करकिङ्करस्य मम
वङ्गकर सम्पुटस्यावनीपृष्ठलग्नाः
साष्टाङ्गप्रणतयः सहस्रमजस्रं वि
ज्ञाप्यञ्च ॥ * ॥ अथ पितुः पुत्रं
प्रति प्रशस्तिः । सुस्ति श्री विश्वे
श्वरचरणसरीरुहानुग्रहसमासादि
तातिविततानवद्यविद्याविलासपी
यूषपरम्पराभावुकानुपममाधुरीधु
रीणविविधगुणालङ्कृतनिजवंशा
वतंससकलविश्वासनिधाननिजकु
लपवित्रीकृतात्मप्रायेषु । श्रीयुत
शुद्धाचारपरिपूरितपुत्रेषु शुभाशिषां
राशयः सन्तु विज्ञाप्यञ्च ॥ * ॥ अथ
सन्त्यासियति प्रशस्तिः । सुस्ति श्री
मत्परहंसपरिव्राजकाचार्यकरण
निपुणतापराङ्मुखेषु । विषमविष

पञ्चम्

यदोषदर्शनदूषितप्रपञ्चरचनाविभा
वेषु । वेदवेदान्तसाङ्ख्यसिद्धान्त
वङ्गदेवप्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानशीले
षु । सङ्ख्याबन्मुख्यवन्दितचरणा
रविन्दसूत्रमोचिताचारपरिपालन
पवित्रीकृतधरित्रीतलेषु । सकलभू
देवपूजितश्रीयुतगोसामिचरणारवि
न्देषु । ममावनीसंलग्नसाष्टाङ्गप्र
णामसहस्रमजस्रमो नमोनारायणाय
तिमन्त्रेणाकलितमस्तु ॥ * ॥ अथ
भृत्यप्रशस्तिः । स्वस्ति भगवच्चरणप
रायणसकलद्रवणाधिरक्षकगीमहि
ष्यादिप्रतिपालकनिखिलवंशानुसेव
कवशंवदामुकभृत्यप्रति ॥ * ॥
॥ * ॥ अथारिप्रशस्तिः । सुस्ति
समराङ्गनभष्टप्रतिभटायशः परि
पूरितसकलसामन्तराजधानीविजृ
म्भितवीरशस्त्रावशेषितनिजवंशानु
रक्षकसततपरिचर्यशरणागतामुकं
प्रति ॥ * ॥ * ॥ अथविवेकिनां प्र
शस्तिः । सुस्ति श्रीभगवत्पदपङ्कज
पूजनोपचितपुण्यपुञ्जपवित्रीकृता
न्तःकरणदिग्विलासिनीविसरधम्
मिल्लमिलन्मल्लीमालाकलायशोनु
बन्धिनिरवधिवसुविश्राणनाधरीकृ
तसुरपुरभूमिरुहेषु । सुस्ति श्रीमत्
परमेश्वरपादपाथोरुहामृदचतुर
चित्तचञ्चरीकभूवन्दारकवृन्दावन
जनितामितयशः पटारपङ्कपट

पत्रणा

लालङ्कृतदिग्गङ्गागणस्तनतटप्र
बलप्रतापौर्बखवीकृतप्रच्यर्थिसार्थग
वांकूपारपारेषु ॥ इतिवररुचिकृता
पत्रकौमुदी ॥ * ॥ * ॥ * ॥ पत्र
पात्रेत्यादिलिङ्गानुशासनात्पुंस्त्वम
पिज्ञेयम्

पत्रकम् । न० पालाशे । तेजपत्रे । ते
जपात् । इ० भा० ॥ पत्रकं मधुरं
किञ्चित् तीक्ष्णोष्णं पित्तलं लघु ।
निहन्तिकफ वातार्शो हृन्नासा रुचि
पीनसान् ॥ पत्रावल्याम् ॥ पुं० ।
शालिचशके ॥

पत्रकाहला । स्त्री० पत्रशब्दे । पिञ्जो
लायां ॥

पत्रकृच्छ्रः । पुं० पर्णकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णोदुम्बरराजीव विल्वपत्र कुशीद
कैः । प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्ण
कृच्छ्रउदाहृतः इति याज्ञवल्क्यः
॥ पलाशादुम्बरारविन्दशीतलपर्णा
नामेकैकेन कथितमुदकं प्रत्यहंपिवे
त् कुशीदकंचैकस्मिन्नहनीति पञ्चाह
साध्यः पर्णकृच्छ्र इतिमिताक्षरा ॥

पत्रगुप्तः । पुं० स्नुहीमेदे । चिकण्टे ॥

पत्रधना । स्त्री० सातलायाम् ॥

पत्रङ्गम् । न० पत्राङ्गे । रक्तचन्दने ॥

पत्रभङ्गारः । पुं० रायभाटी० इ० गौ
० भा० प्रसिद्धे ॥ पुरोटौ ॥

पत्रणा । स्त्री० शरपत्र रचनायाम् ॥

शराणां पत्ररचना पत्रणापरिकीर्ति

पत्रपुष्पा

ते तिहारावली ॥

पत्रतण्डुली । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥

पत्रतरुः । पुं० दुष्खदिरे ॥

पत्रवयम् । न० वर्वरादिषु ॥ वर्वरा तु
लसी विल्वपत्रवयमुदाहृतम् ॥

पत्रदारकः । पुं० करपत्रे । क्रकचे ॥

पत्रद्रुमः । पुं० तालीदलतरौ ॥

पत्रनाडिका । स्त्री० पत्रशिरायाम् ॥

पत्रपरशुः । पुं० स्वर्णकारादिनां स्वर्णा
दिच्छेदिकायाम् । ब्रश्चने । केनी

इ० भाषा० ॥ पत्रमिवपरशुः ॥

पत्रपा । स्त्री० अपत्रपायाम् । लज्जाय
म् ॥ इ० शब्द० ॥

पत्रपालः । पुं० आयतायांक्षुरिकाया
म् ॥

पत्रपाली । स्त्री० कर्त्तर्याम् । केँची०
इ० भा० ॥

पत्रपाश्या । स्त्री० सुवर्णादि रचिते ल
लाटाभरणे । ललाटिकायाम् ॥ पाशा
नांसमूहःपाश्या । पत्रमिवपाश्या ॥

पत्रपिशाचिका । स्त्री० टोका० इ०
गौ० भा० ग्र० । मूर्द्धखीले ॥ इ०

त्रि० जलत्रायाम् । खर्परि । वारित्रा
याम् । शिरसिपलाशपत्राणां बंध

ने ॥ बंधः पलाश पत्राणां शीर्षेपत्र
पिशाचिके तिहारावली ॥

पत्रपुष्पः । पुं० रक्ततुलस्याम् ॥

पत्रपुष्पकः । पुं० भूर्जपत्रे ॥

पत्रपुष्पा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ चुद्रपत्र

पत्रवाहः

तुलस्याम् ॥

पत्रबंधः । पुं० पुष्प रचनायाम् ॥ यथा
रचनाच परिध्यन्दः पत्रबंध इति
वयम् । पत्रभङ्ग प्रसूनादि रचनायां
निगद्यते ॥ इतिशब्द रत्नावली ॥

पत्रवालः । पुं० तुलाघटेदांड इति
गौ० भा० ॥

पत्रभंगः । पुं० स्तनकपोलादौ कस्तूरि
कादि रचित पत्रावल्याम् । पत्रले
खायाम् ॥

पत्रभङ्गिः । पुं०)

पात्रभङ्गे ॥

पत्रभङ्गी । स्त्री०) ॥

पत्रयौवनम् । न० नवीनपत्रेण । पल्लवे
किसलये ॥ नवीदृगते किशलयं कि
शलं पत्रयौवनम् ॥ इतिजटाध
रः ॥

पत्ररथः । पुं० अण्डजे । पक्षिणि ॥
पत्ररथद्रवयस्य ॥

पत्रलम् । न० अचनदधिनि इति
हेमचन्द्रः ॥

पत्रलेखा । स्त्री० पत्रभङ्गे । स्तनादौकस्तू
रिकादिनारचिते तिलकविशेषे ।
पत्राङ्गुल्याम् ॥ पत्राकारा लेखा ।
शा० ॥

पत्रवल्ली । स्त्री० पत्रभङ्गे ॥ पलाशेल
तायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥

पत्रवाहः । पुं० वाणे ॥ पत्रिणि ॥ त्रि०
लिपिवाहके ॥ पत्रस्यवाहोरथो

पत्राम्ना

मनुष्यादिर्वा ॥ पत्राणिवहतिवा ।
अण् ॥

पत्रशकः । पुं० षड्विध शाकान्तर्गत
पत्रात्मकशके ॥

पत्रशिरा । स्त्री० पत्रनाडिकायाम् ।
माढ्यां ॥

पत्रश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥ पर्णपङ्
क्त्याम् ॥

पत्रश्रेष्ठः । पुं० विल्ले । इ० रा० नि० ।

पत्रसूचिः । पुं० कण्टके ॥ इ० त्रि०

पत्रहिमम् । न० हिमदुर्दिने ॥

पत्राख्यम् । न० तेजपत्रे ॥ तालीश प
त्रे ॥ हरितालप्रभेदे ॥ यथा ॥ स्वर्ण
वर्णं गुरुस्निग्धं सपत्रं चाभ्रपत्रवत् ॥
पत्राख्यं तालकं विद्याद्गुणाढ्यं तद्र
सायनं ॥

पत्राङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ भूर्जे ॥ प
ञ्चके ॥ रक्तचन्दनसदृशे काष्ठविशेषे ।
वकम् ० पत्रङ्ग० इभा० ॥ पत्रमेवा
ङ्गमस्य ॥ पत्रे षुञ्जतिवा । अगिग
ती । अच् ॥

पत्राङ्गुलिः । स्त्री० भङ्गे ॥ स्तनकपोला
दौकस्तूरिकादि रचितपत्रावल्याम्
॥ पत्रार्थमङ्गुलिः अङ्गुलिव्यापारः ॥

पत्राञ्जनम् । न० मस्यां ॥

पत्राढ्यम् । न० पिप्पलीमूले ॥ पर्वतट
रे । मृगप्रिये ॥ तालीशे ॥

पत्रान्यम् । न० पत्रङ्गे ॥

पत्राम्ना । स्त्री० चुक्रिकायाम् । चूका०

पत्नी

इ०भा० ॥

पत्रालुः । पुं० इक्षुदर्भायाम् ॥ कासा
लौ ॥पत्रावलिः । स्त्री० गैरिके । पत्रश्रेण्या
म् ॥पत्रावली । स्त्री० पत्रलेखायाम् ॥ नवदुर्गा
सम्प्रदानमधुमिश्रितयवचूर्णयुक्त
नवाश्वत्थपत्रेषु ॥ यथा । अमायां
निशिसङ्घेतु पत्रेचाश्वत्थसंज्ञके ।
क्रमात्पत्रावलीदेयं मधुनायवचूर्ण
कम् ॥ देवादिसन्निधौसन्दिग्ध वस्तु
नोरेकतरावधारणार्थकब्राह्मण वा
लकोत्तोलिततत्तत्सन्देहकोटिलि
खित पत्रसमूहे ॥पत्राहारः । चि० तपोविशेषास्त्रवधसंज्ञे
तापसविशेषे । दीर्घपत्राशने ॥पत्रिका । स्त्री० लघुपत्रे । चिड्डी इ०
भा० ॥ पत्र्याम् । लिपौ ॥पत्रिकाख्यः । पुं० कर्पूरविशेषे ॥ चि०
पत्रिकानामके ॥

पत्रिणी । स्त्री० पल्लवे ॥

पत्री । पुं० श्येने ॥ पत्ररथे । खगे ॥ काण्डे
वाणे ॥ द्रुमे ॥ रथिके ॥ अद्रौ ॥ र
थि ॥ तालद्रुमे ॥ श्वेतकिणिद्याम्
॥ गङ्गापत्र्याम् ॥ पाच्याम् ॥ पत्राणि
संनृत्यस्यतद्वनिठनावितीनि : ॥ अतिशयितम् ० प्रशस्तंवापत्रमस्येति
वा ॥ चि० । पत्रयुक्ते ॥

पत्री । स्त्री० पत्रे ॥ लिपौ ॥ यथा । जन्म

पत्न्याः

पत्नी ॥

पत्नीपस्कारः । पुं० कासमर्हे ॥

पत्नीर्णः । पुं० शोणके । स्योनाकवृत्ते ।
अरलू० इ०भा० ॥ न० । धौतकौषे
यवाससि । मुक्टा० इ०भा० ॥ पत्रे
जर्णाऽस्य । पत्रेषुकृताजर्णावटलकु
चादिपत्रेषुकृमिभिरुर्णायाः कृतत्वा
त् । पत्नीर्णाऽस्यत्र । अर्शआद्यच् ॥पत्सलः । पुं० पथि ॥ पतति । पत्सलः
पतेरश्चलइ०सरः ॥पथः । पुं० मार्गे ॥ पथति । पथगतौ ।
प० अच् । वाटः पथश्चमार्गश्चेतिसु
भूतिचन्द्रपुरुषोत्तमौ । पथः पथीति
द्विरूपेषुविश्वश्च ॥पथकः । पुं० पथिकुशले ॥ तत्रकुशलः पथ
इतिबुन् ॥

पथरथः । पुं० अध्वरथे ॥

पथिकः । चि० अध्वनीने । अध्वगे ॥

पत्न्यानंगच्छति । पथःष्कन् ॥

पथिकसन्ततिः स्त्री०)

पथिकसंहतिः स्त्री०) हरौ । पथिक
समूहे ॥

पथिका । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥

पथिकी । स्त्री० अध्वगायाम् ॥ पत्न्यां
गच्छति । पथःष्कन् । पितृत्वान्
डीष् ॥

पथिद्रुमः । पुं० श्वेतखदिरे ॥

पत्न्याः । पुं० अयने । वत्सर्नि । मार्गे ।
अध्वनि ॥ द्वाविमावथ पत्न्यानौयत्र

पथ्य :

वेदाः प्रतिष्ठिताः । प्रवृत्तिलक्षणो
धर्मो निवृत्तौ च विभाषितः ॥ पथं ते
ऽनेन । पथि० । पथिमयिभ्यामिनिः
॥ पतन्त्यनेन वा । पतेः स्थश्चेतिङ्निः
। पन्थादेशश्च ॥ पन्थादेयो ब्राह्मणा
यस्त्रियैराज्ञे ह्यचक्षुषे । वृद्धाय भार
युक्ताय रोगिणे दुर्बलाय च ॥ यथाहम
नुः । चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भा
रिणः स्त्रियाः । स्नातकस्य च राज्ञश्च प
न्थादेयो वरस्य च ॥ तेषां तु समवेता
नां मान्यौ स्नातक पार्थिवौ । राजस्ना
तकयोश्चैव स्नातको नृपमानभा गि
ति ॥ गमनगुणाः । पन्थामेदः क
फस्थौल्यसौकुमार्यविनाशनः । य
त्तु चङ्क्रमणं नातिदेहपीडाकरं भवे
त् ॥ तदायुर्बलमेधाग्निप्रदमिन्द्रि
यशोभनम् ॥ उपाये ॥ यथा । एष प
न्था अमृत्त्वप्राप्तये यदेतदात्मज्ञान
मिति ॥

पथिप्रज्ञः ॥ पुं० मार्गाभिज्ञे ॥ पन्था
नम् प्रजानाति । प्रेदाज्ञ इति कः ॥
पथिलः । चि० पथिके ॥ पथन्ते ऽने
न । पथि० । मि० दूलच् ॥
पथिवाहकः । पुं० निष्ठुरे ॥ शाकुनि
के ॥

पथ्यः । पुं० हरीतकीवृक्षे ॥ न० ।
सैन्धवे ॥ चि० । हिते । चिकित्सा
दौहितकारके ॥ यथा । अशीते-
नाम्नसास्नानं पयःपानं नवाः स्त्रियः ।

पथ्या

एतद्बोमानवाः पथ्यं स्निग्धमल्पघ्नभो
जनम् ॥ मानवाः द्रुतिसम्बोधनम् ॥
विनापि भेजषजैर्व्याधिः पथ्यादेव निव
र्तते । नतु पथ्यविहीनस्य भेषजानां श
तैरपि ॥ न० । शुभावहेव चने ॥ शा
स्त्रीयात्पथोनपेतः । धर्मपथ्यर्थे न्या
दिनायत् ॥ भूयोपि प्रथ्यं वक्तव्यमेवमा
हुर्हितैषिणः ॥

पथ्यशकः । पुं० तंडुलीयशके ॥

पथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् । अभया-
याम् ॥ विजयारोहिणी चैव पूतना-
चामृताभया । जीवन्ती चेतकी चेति
पथ्यायाः सप्तजातयः ॥ अलावुवृक्षा
विजयावृक्षासारोहिणी स्मृता । पूत
नास्थिमती सूक्ष्मा अमृतामांस ला
स्मृता ॥ पञ्चरेखाभयाप्रोक्ता जीव
न्तीसूर्णवर्णिनी । चिरेखा चेतकी चे
या सप्तानामियमाकृतिः ॥ विजया
सर्वरोगेषु रोहिणीव्रणरोहिणी । प्र
लेपे पूतनायोज्या शोधनार्थे ऽमृताहि
ता ॥ अक्षिरोगे ऽभयाशस्ता जीवन्ती
सर्वरोगहृत् । चूर्णार्थं चेतकीशस्ता
यथायुक्तं प्रयोजयेत् ॥ बंध्याकर्कोट
क्याम् ॥ मृगेवारी ॥ चिर्भिटायाम्
॥ पथोनपेता । धर्मपथ्यर्थे न्यायाद
नपेते० द्र० यत् । टाप् ॥ चतुर्दशाक्ष
रच्छन्दः प्रभेदे । यथा ॥ सजसाय
लौचसहगेन पथ्यप्रमता ॥ यथा । स्थ
गयन्त्यमूः शमितचातकार्तस्वराः

पद :

जलदास्तडित्तुलितकांतकार्तसूराः ।
जगतीरिहस्फुरितचारुचामीकराः
सवितुः क्वचित् कपिशयन्तिचामी
कराः ॥ * ॥ आर्याप्रभेदेपि ॥ य-
था । प्रथमगणद्वयविरतिर्दलयोरुभ-
योः प्रकीर्तितापथ्या ॥ यथा । जय
जयजगदीशविभोक्शिवकंसान्तमाध-
वानन्त । कुरुकरुणामितिभणितिः
पथ्याभवरोगदुःस्थानाम् ॥ *

पथ्यादिगुणुलुः । पुं० भावप्रकाशोक्ते
औषधविशेषे ॥

पथ्यापथ्यम् । न० रोगाणांहिताहित
कारकद्रव्येषु ॥ तत्पतिपादकमन्ये ॥
पथ्यावक्तम् । न० विषमवृत्तविशेषे ॥
यथा । युजोश्चतुर्थतो जेन पथ्यावक्तं
प्रकीर्तितम् ॥ यथा । रासकेलि
सटणास्य कृष्णास्य मधुवासरे । आ-
सीद्गोपमृगाक्षीणां पथ्यावक्त मधु-
सुति रिति ॥

पत्० द् । पुं० चरणे । पादे ॥ पद्यते ।
पदगतौ । क्तिप् ॥ स्वामीतुदान्तं
नमन्यते । पदन्निद्यादेशविधानात्
ज्ञापकात् । अन्येतुपदादेशएवाय-
मिच्छाङ्गः । प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारा-
र्थत्वेनशसादनंतभूतेपितत्प्रवृत्तेः
सम्भवात् । अतएवऔडः श्यां
ककुहोषणी इति भाष्योदाहरणं
सङ्गच्छते ॥

पदः । पुं० किरणे ॥ न० व्यवसि

पदजातम्

तौ । व्यवसाये ॥ चाणे ॥ स्थाने
॥ शास्त्रस्थितौ ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने
॥ अङ्घ्रौ । पादे ॥ पादचिह्ने ॥
वस्तुनि ॥ अङ्के ॥ प्रदेशे ॥ श्लोक
पादे ॥ वाक्ये ॥ शब्दे ॥ विभक्त्यन्ते
॥ पदविधान्तसुप्तिङ्भ्यामव्ययं
तद्विवर्जितम् ॥ चत्वारिपदजाता
निनामाख्यातेउपसर्गनिपाताश्चेति
नैरुक्ताः ॥ चत्वारिपदजातानिना-
माख्यातोपसर्गनिपाताश्चेतिमहाभा-
ष्यम् ॥ मिषे । व्याजे ॥ पदनीये
आत्मतत्त्वे । अनन्दरूपे । ब्रह्म-
णि । स्वरूपे ॥ पदति पद्यतयोगा-
दिसाधनैः सर्वैर्मुनिभिः प्राप्यतेवा-
॥ पदस्थैर्ये ० पदगतौवा । पचा-
द्यच् । भावकर्मकरणेषुवाघञ् । सं-
ज्ञापूर्वकत्वाद्बृहद्भावः । खनो-
घचेतिधित्करणदन्यतोप्ययमिति
ज्ञापनाद्वा ॥

पदकः । पुं० पदग्रन्थाभिज्ञे ॥ पदम-
धीतिवेदवा । क्रमा० बुन् । चि०
॥ पदज्ञातरि ॥ देवपदचिह्नादियु-
क्तेखनाम्नाप्रसिद्धेकण्ठभूषणे ॥

पदगः । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्यां
गच्छति । गम्ल० । अन्येभ्यो०ङः ।
पादस्यपदाज्यातिगोपहतेध्वितिमा-
दस्यपदद्वयदन्तप्रादेशः ॥

पदजातम् । न० पदसमूहे । परा-
पश्यन्तीमध्यमावैखरीरूपाणीतिवि

पदाति :

वरणकारा : ॥

पदनीय : । चि० गमनीये ॥ पदेरनी
यर् ॥

पदन्यास : । पुं० गोक्षुरे ॥ पदवि
न्यासे ॥

पदभञ्जनम् । न० निरुक्ते । गूढा
र्थशब्दव्याख्यायाम् ॥

पदभञ्जिका । स्त्री० पञ्चिकायाम् ।
व्याख्यायाम् ॥ पदानांभञ्जिका ॥

पदवाक्यप्रमाणज्ञः । त्रि० व्याकरणमी
मांसातर्काभिज्ञे ॥

पदविः । स्त्री० पदव्याम् । मार्गे ॥ प-
द्यतेऽनया । पदगतौ । पद्यटिभ्या
मविः ॥

पदवी । स्त्री० अयने । वर्त्मनि । पयि
। सृतौ ॥ कृदिकारादक्तिनद्र० डी
ष् ॥

पदमाला । स्त्री० मोहनशीलायाम् वि
द्यायाम् ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥

पदष्ठीवम् । न० पादौचत्रष्ठीवन्तीच०
तयोः ॥ अचतुरविचतुरेति निपा-
तनात् टिलोपः पञ्चावश्च ॥

पदाङ्गः । पुं० क्रमाङ्गे । पादचिह्ने ॥

पदाङ्गी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥

पदाङ्गिः । पुं० पक्षौ । पक्षे । पादातिके
। पादाभ्यामजति । अज० अज्य
तिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाजी
तिपदादेशोऽजेज्यभावश्च ॥

पदातिः । पुं० पदगे । पादातिके । पदे ॥

पदार्थ :

पादाभ्यामतति । अत० । अज्यति
भ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाज्या
तिगोपहतेष्वितिपदादेशः । चतुर्मा
त्रिकस्यान्तिमप्रभेदे ॥

पदातिकः । पुं० पक्षौ । पदगे ॥ स्वा०
कन् ॥

पदानुप्रासः । पुं० शब्दालङ्कारेषुलाटा
नुप्रासे ॥ पदानामनुप्रासः ॥

पदार । पुं० पादधूलौ ॥ पादालिन्दे ॥

पदार्थः । पुं० भावे । धर्मे । तत्त्वे । व
स्तुनि ॥ * ॥ किंपुनराकृतिः प

दार्थ आहोस्विद्व्यम् । कथञ्चायते
। उभयताद्याचार्येणसूत्राणि प्रणी

तानि । आकृतिपदार्थमच्चाजाल्या
ख्यायामेकस्मिन् बहुवचनमन्यतर

स्यामित्युच्यते । द्रव्यपदार्थमतत्वा
स्वरूपाणामेकशेष आरभ्यतेद्वितीभा

ष्यम् । तत्रजातिवादिनआहुः । जा
तिरेवशब्देनप्रतिपाद्यते । व्यक्तीना

मानन्त्यात् सम्बन्धग्रहणासम्भवा
त् ॥ साजातिः सर्वव्यक्तिष्वेकाकार

प्रत्ययदर्शनादस्तीत्यवसीयते । तत्र
गवादयः शब्दाभिन्नद्रव्यसमवेतां जा

तिमभिदधति ॥ तस्यांप्रतीतायां त
दावेशात्तदवच्छिन्नद्रव्यंप्रतीयते ॥

शुक्लादयः शब्दागुणसमवेतांजाति
माचक्षते गुणेतुतत्सम्बन्धात्प्रत्ययः

। द्रव्ये सम्बन्धि सम्बन्धात्संज्ञाश
ब्दानामप्युत्पत्तिप्रभृत्याविनाशात्

पदार्थः

पिण्डस्य कौमार यौवनाद्यवस्था
भेदेऽपि स एवा यमित्यभिन्न प्रत्यय नि
मित्ता डित्यत्वादिकाजातिर्वाच्या
क्रियास्तपि जातिर्विद्यते सैबधातु
वाच्या पठति पठतः पठन्तीत्यादेर
भिन्नस्य प्रत्ययस्य सङ्गात् तन्निमि
त्तजात्यभ्युपगमः ॥ व्यक्तिवादिन
स्त्वादुः शब्दस्य व्यक्तिरेवाभिधेया
जातेस्तूपलक्षणभावेनाश्रयणादान
नृत्यादिदोषानवकाशइतिकैयटः ॥
पदानां घटपटादीना मर्थोऽभिधेयः
पदार्थः ॥ द्रव्य गुणकर्म सामान्य
विशेष समवाया भावेषु सप्तसु ॥
यथा । द्रव्यं गुणास्तथा कर्म सामा
न्यं सविशेषकम् । समवायस्तथा
भावः पदार्था सप्त कीर्तिताः ॥
एते वैशेषिक प्रसिद्धाः पदार्था नैया
यिकानामप्य विरुद्धाः ॥ गोतमो
क्ताः षोडश पदार्थास्तु । यथा । प्र-
माण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टान्त
सिद्धान्ताऽवयव तर्कनिर्णयवादजल्प
वितरण्डा हेत्वाभासच्छल जाति नि
ग्रह स्थानानां तत्त्वज्ञानान्निश्रेयसा
धिगमः ॥ एषां लक्षणानि० यथा
। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमा
णानि ॥ १ ॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थ
बुद्धि मनः प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफल
दुःखापवर्गास्तु प्रमेयम् ॥ २ ॥ समा
नानेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तिरूपल

पदार्थः

बन्धनुपलब्धवस्थातश्चविशेषापेक्षो
विमर्शसंशयः ॥ ३ ॥ यमर्थमधिकृत्य
प्रवर्ततेतत्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥ लौकि
कपरीक्षकाणांयस्मिन्नर्थेबुद्धिसामान्यं
सदृष्टान्तः ॥ ५ ॥ प्रतिज्ञा हेतूदा
हरणोपनयनिगमनान्यवयवाः ॥ ७ ॥
अविज्ञाततत्त्वेऽर्थेकारणोपपत्तितस्त
त्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्कः ॥ ८ ॥ विमृ
श्यपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं नि
र्णयः ॥ ९ ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपल
म्भःसिद्धान्ताविरुद्धःपञ्चावयवोपपन्नः
पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहोबादः ॥ १० ॥
यथोपपन्नच्छलजातिनिग्रहस्थानोपा
लम्भोजल्पः ॥ ११ ॥ सत्प्रतिपक्षस्था
पनाहीनोवितरण्डा ॥ १२ ॥ सव्यभि
चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमकाला
त्ययापदिष्टाहेत्वाभासाः ॥ १३ ॥
वचनविधातोर्थविकल्पोपपत्त्याच्छलम्
॥ १४ ॥ साधर्म्यवैधर्म्याभ्यामर्थवस्था
नंजातिः ॥ १५ ॥ विप्रतिपत्तिरप्र
तिपत्तिश्चनिग्रहस्थानमिति ॥ १६ ॥
† ॥ अनेकान्तवादिनांजीवाजीवा
दिसप्तसु ॥ यथा । इहसप्तपदार्थाः
स्युर्जीवाजीवास्तवास्तवः । संवरो
निर्जरश्चैव वस्तुमोक्षावुभावपीति
॥ † ॥ शैवानांपतिपशुपाशेषु वि
षु ॥ * ॥ अध्यात्मवादिनां पदार्थो
द्विविधः आत्मा अनात्मा चेति ।
तत्रापि त्मापिद्विविधः । ईश्वरोजी

पङ्क्तिः

वश्चेति एतावपिशुद्धाशुद्धभेदाद्वि
विधौ । तत्राशुद्धौ मायाविद्योपाधि
त्वेन भेद व्यवहारहेतुः । शुद्धौ त्व
भेदव्यवहारहेतुः । अनात्मापि वि
विधः । कारण सूक्ष्म स्थूलभेदात्
एतदेव शरीरत्रय मिति व्यवहियते
पदस्य अर्थः पदार्थः । सद्विविधः
शाक्तिको लाक्षणिकश्चेति ॥ धर्मा
र्थकाममोक्षेषु ॥ यथा । द्वावेवस्तः
पदार्थानां द्वावेवनि धनङ्गतौ । प्रथम
श्चतुरीयश्च त्रिषु लोकेषु दुर्लभौ ।
अर्थकामौ प्रशस्तौ द्वौ सर्वेषां सम्म
तौ प्रियौ । धर्माभर्मेति वाग्वादो
दम्भोयं महतामपि ॥ पश्चात्ताप
वचन मेतद्दृष्ट्वा सुरवधेमूनीनाम् ॥
पदार्थाभिनयः । पुं० नृत्ये ॥ पदार्था
भिनयोनामङ्गीयोवागङ्गसत्त्वजः । व
तिभरतः । सत्त्वमन्तःकरणम् ॥
पदासनम् । न० पादपीठे ॥
पदिकः । पुं० पदाती ॥ पादाभ्यां
चरति । पर्या० छन् । ठस्येकः । इ
केचरताविति पदादेशः ॥
पङ्क्तः । पुं० पदातिके ॥ पदभ्यांगच्छ
ति । गमूल्ह० । अन्येभ्यो० ङः ।
पादेन समानार्थः पच्छब्दः ॥
पङ्क्तिः । स्त्री० पङ्क्ती ॥ वर्त्मनि ।
। पथि ॥ अनुष्ठानक्रमेण्ये ॥ य
न्यार्थवोधकेण्ये ॥ पादाभ्यां हन्यते
। हन्० । क्तिन् । हिमकाषिहतिषु

पदमकम्

चेति पङ्क्तावः ॥
पङ्क्तौ । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ बद्धादिभ्यश्चेति
वाङ्गीष् ॥
पङ्क्तिमम् । न० पादशीतलतायाम् ॥
पङ्क्तः । पुं० नागराजविशेषे ॥ दाशरथौ
॥ द्वादशजिनचक्रवर्त्यन्तर्गत चक्र
वर्ति विशेषे । पद्मोत्तरात्मजे ॥
बलदेवे । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा
हस्ताभ्याञ्च समालिङ्ग्य नारीं पद्मा
सनोपरि । रमेद्गाढं समाकृष्य व
न्धोयं पद्मसंज्ञकः ॥ पुं० । न० । नलि
ने । अरविन्दे । कमले । तामरसे ।
राजीवे ॥ बसन्तेशीतभीताश्च को
किलस्यवनेरुतम् । अन्तर्जलगताः
पद्माः श्रोतुकामारवोत्थिता इति ॥
पद्मके । इमाननविन्दुवन्दे । व्यूह
विशेषे । निधिप्रभेदे । दशार्बुदे
१००००००००० पद्मकाष्ठौषधौ
॥ न० । पुष्करमूले ॥ सौसके
॥ चित्रकाव्यभेदे ॥ पद्मालक्ष्मीर
स्मिन्नस्ति । अर्शआद्यच् ॥ पद्यते ।
पद० । अर्त्तिस्तुस्तिमन् ॥
पद्मकम् । न० विन्दुजालके । हस्त्या
ननादिस्थविन्दुवन्दे ॥ पद्मकाष्ठे ।
पद्माकङ्कतिपाजाङ्कतिचभाषा ॥
ऋषभाद्रिसमुद्भवे पद्मदलसमानवर्णे
चन्दनविशेषे ॥ पुं० सुगंधिपुष्पे वृ
क्षविशेषे ॥ पद्मकतुवरंतिक्तांशीतलं
बातलंलघु । विसर्पदाहविरफोटकुष्ठ

पद्मजः

शेष्ठास्रपित्तहृत् । गर्भसंस्थापनं रु
च्यं वमित्रणतृषाप्रणुत् ॥ पद्ममिव
। इवेप्र तिक्कतावितिकन् ॥

पद्मकन्दः । पुं० शालूके । पद्ममूले ॥
पद्मकर्कटी । स्त्री० पद्मबीजे ॥

पद्मकर्णिका । स्त्री० अञ्जकर्णिकाया-
म् ॥ पद्मस्यकर्णिकातिक्ताकपाया
मधुराहिमा । मुखवैशद्यकृत्त्वध्वीट
णास्रकफपित्तनुत् ॥

पद्मझकाष्ठम् । न० पद्मके । पौतके
केदारजे । पाटलापुष्पसन्निभे ॥

पद्मकी । पुं० कृचपत्रके । भूर्जवृक्षे ॥

पद्मकेशरः । पुं० । न० किञ्चल्के ॥

पद्मखण्डम् । न० पद्मसमूहे ॥ तस्य-
समूहद्वयधिकारे कमलादिभ्यः ख
ण्डः ॥

पद्मगन्धिः । न० पद्मके । पद्माकङ्कति ।

पाजा० इतिचभा० ॥ पद्मस्यगन्ध
इवगन्धोऽस्य । उपमानाच्चेतीत्वम्

पद्मगर्भः । पुं० ब्रह्मणि । पद्मोगर्भः

जन्मकारणमस्य ॥ हरौ ॥ पद्मस्य
हृदयाख्यस्यमध्येउपस्थितत्वात् ॥

पद्मचारिणी । स्त्री० उत्तरापथभवस्व

नामख्यातवृक्ष विशेषे । अव्यथा-
यायाम् । अतिचरायाम् । चार-
व्याम् ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ पद्मच-

रितुशीलमस्याः । सुपीतिणिनिः ॥

पद्मजः । पुं० चतुरानने । मधुविशेषे ॥

पद्मेकातः । जनीडः ॥

पद्मप्रिया

पद्मतन्तुः । पुं० मृणाले ॥

पद्मदर्शनः । पुं० श्रीवासे । धूपविशेषे ॥

पद्मनाभः । पुं० मधुरिपौ । विष्णौ ॥ पद्मं

नाभौयस्य । अचप्रत्यन्ववेत्यत्राजि

तियोगविभागादच् । पद्ममिवसुव

र्तुलानाभिरस्यवा ॥ यद्वा । पद्मस्यहृ

दयपद्मस्यनाभौमध्येप्रकाशनात्

पद्मनाभः । पुं० साधुः ॥ भाविजिन

विशेषे ॥

पद्मनाभिः । पुं० पद्मनाभे । विष्णौ ॥

पद्मनाभौयस्य । अजितियोगविभाग

स्यासार्वत्रिकत्वान्नाच् ॥

पद्महालम् । न० मृणाले ॥ इतिहे-

मचन्द्रः ॥

पद्मपत्रम् । न० पुष्करमूले ॥ पद्मस्ये

वपत्रमस्य ॥ अञ्जदले ॥

पद्मपर्णम् । न० पद्मपत्रे ॥

पद्मपाणिः । पुं० ब्रह्मणि ॥ सूर्ये ॥ वु-

हे ॥ चि० । कमलहस्ते ॥ पद्मपाणौ

यस्ये ॥

पद्मपुराणम् । न० पाद्मे ॥ तत्संख्या

श्लोकायथा । पञ्चपञ्चाशत्साहस्र-

पद्माख्यंविपुलंमतमिति ॥

पद्मपुष्पः । पुं० कर्णिकारे । पिक्ताङ्गप-

क्षिणि ॥

पद्मप्रभः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ चि० ।

पद्मसमानप्रभायुक्ते ॥ *

पद्मप्रिया । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ जरत्का

रुमुनेःपत्न्याम् । मनसादेव्याम् ॥

पद्मरागः

पद्मानिप्रियाणि यथाः ॥

पद्मबन्धः । पुं० चित्रकाव्यविशेषे ॥

पद्मबन्धुः । पुं० सूर्ये ॥ पद्मानांबन्धुः ॥

अमरे ॥ पद्माबंधवोऽस्य ॥

पद्मभूः । पुं० ब्रह्मणि ॥

पद्ममुखः । त्रि० पद्मसमानमुखयुक्ते ॥

पद्ममुखी । स्त्री० दुरालभायाम् ।

फञ्जिकायाम् ॥ पद्मतुल्यास्यविशि
ष्टायां ॥

पद्मयोनिः । पुं० धातरि । दृष्टिने

। ब्रह्मणि ॥ पद्मयोनिरुत्पत्ति
स्थानं यस्य ॥

पद्मरजः । न० चसरेखौ । परमाण्व
ष्टके ॥

पद्मरागः । पुं० रक्तवर्णमणिविशेषे ।

शोणरत्ने । लोहितके । माणिक्ये ।

माणिक्ये इ० भा० ॥ पद्ममिवरा

गोऽस्य ॥ अनेकमन्येति समासः ॥

अस्योत्पत्त्यादयो यथा ॥ सौगन्धिक

कुसुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागस

म्भूतिः । सौगन्धिकजाभमराञ्जना

भजम्बूरसद्युतयः ॥ कुसुविन्दभवाः

शबलामन्दद्युतयश्च धातुभिर्विद्धाः ।

स्फटिकभवाद्युतिमन्तो नानावर्णा

विशुद्धाश्च ॥ स्निग्धः प्रभानुलेपी

स्वच्छोर्चिष्मान्गुरुः सुसंस्थानः ।

अन्तः प्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाः

समस्तानाम् ॥ कलुषामन्दद्युतयो

लेखाकीर्णाः सधातवः खण्डाः

पद्मलाञ्छना

। दुर्विद्वानमनोद्भाः सशर्कराश्चेति

मणिदोषाः ॥ सर्पमणेरलक्षणम्

भमरशिखिकण्ठवर्णोदीपशिखा स

म्प्रभोभुजङ्गानाम् । भवतिमणिः

किलमूर्धनियोऽनर्घीयः सविज्ञेयः

॥ यस्तं विभर्त्तिमनुजाधिपतिर्न तस्य

दोषाभवन्ति विषरोगकृताः कदाचि

त् ॥ राष्ट्रे च निच्यमभिवर्षतितस्य देवः

शत्रूंश्च नाशयति तस्य मणेः प्रभावात्

॥ ६ ॥ षड्विंशतिसहस्राण्येकस्य म

णेः पलप्रमाणस्य । कर्षत्रयस्य विंशति

रूपदिष्टानि पद्मरागस्य ॥ अर्धपलस्य द्वा

दशकर्षस्यैकस्य षट्सहस्राणि । यच्चाष्ट

माषकष्टतस्तस्य सहस्रत्रयं मूल्यम् ॥ मा

षकचतुष्टयं दशशतत्रयं द्वौ तु पञ्चशत

मूल्यौ । परिकल्प्यमन्तराले मूल्यं ही

नाधिकगुणानाम् ॥ वर्णान्यूनस्यार्धं

तेजोहीनस्य मूल्यमष्टांशम् । अल्प

गुणो बहुदोषो मूल्यात् प्राप्नोति विं

शांशम् ॥ आधुसं व्रणवहुलं खल्वपि

गुणं चाधुसाद्विंशतम् । इति पद्म

रागमूल्यपूर्वाचार्यैः समुद्दिष्टम् ॥

११ ॥ इत्येकोनाशौतिर्वाराङ्गाम्

॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौ द्रष्टव्यः ॥

पद्मलता । स्त्री० मृणालिन्द्याम् ॥

पद्मलाञ्छनः । पुं० ब्रह्मणि । वेधसि ॥

भास्करे । रवौ ॥ धनदे ॥ मुद्गके श्व

रे ॥ वृद्धभेदे । लोके श्वरे ॥

पद्मलाञ्छना । स्त्री० तारायाम् ॥ लक्ष्

पद्मा

स्वाम् । श्रियाम् ॥ बाग्देवतायाम् ।
 सरस्वत्याम् ॥ पद्मंलाञ्छनंयस्याः
 पद्मवर्णकम् । न० पुष्करमूले ॥ त्रि०
 पद्मसमानवर्णवति ॥
 पद्मवासा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ पद्मे
 वासोस्याः ॥
 पद्मबीजम् । न० गालोड्ये । पद्माक्षे । क
 मलबीजद्वितिकमलगद्गा० इतिचभा
 षा ॥ पद्मस्यबीजम् ॥ पद्मबीजं
 हिमंस्वादुकषायंतिक्तकंगुरु ॥ विष्ट
 भिवृष्यंरुचञ्च गर्भसंस्थापकंपरम् ॥
 कफवातरंवल्यं ग्राहिपित्तासदाह
 नुत् ॥
 पद्मबीजाभम् । न० मखान्ने । मखाना
 इ० भा० प्र०पा नीयफले ॥
 पद्मव्यूहः । पुं० पद्माकृतौव्यूहविशेषे ॥
 समविस्तृतपरिमण्डलो मध्योपविष्ट
 जिगीषुः पद्मव्यूहः । तेनराजापुरान्नि
 र्गन्धसर्वदा कपटनिवेशनंकुर्यात् ॥
 पद्महस्ता । स्त्री० श्रियि । लक्ष्म्याम् ॥ प
 द्महस्तीयस्याः ॥ त्रि० पद्मविशिष्टकरे ॥
 पद्मः । स्त्री० फञ्जिकायाम् । भाग्यारि
 पद्माभंपुष्पमस्त्यस्याः ॥ श्रियि । रमा
 याम् ॥ चारव्याम् । पद्मचारव्याम् ॥
 पद्मानुष्णाकटुस्निग्धा कषायाकफवा
 तजित् । मूत्रकृच्छ्राश्म शूलघ्नी श्वा
 सकास विषापहा ॥ पन्नग्याम् ।
 मनसायाम् । जरत्कारुमुनेः पत्
 न्याम् ॥ वृत्तार्हन्मातरि ॥ कल्किदे

पद्मावतीका

वेनविवाहितायामृद्धद्वयराजकन्या
 याम् ॥ कुसुम्भ पुष्पे ॥ पद्ममस्त्य
 स्याः । अर्शआद्यच् ॥ यद्वा । पद्यते
 । पद० । अर्त्तिस्तुस्वितिमन् । टाप् ॥
 पद्माकरः । पुं० तडागे । कासारि । सप
 द्मागाधजलाशये ॥ योग्यतयानिष्पद्मे
 चमहाजलाशये ॥ पद्मानामाकरः उ
 त्पत्तिस्थानम् ॥ क्वचित्पद्मशून्येपि
 योग्यतयाप्रयोगः ॥
 पद्माक्षम् । न० पद्मबीजे ॥ त्रि० । पद्म
 लोचने ॥
 पद्माख्या । स्त्री० पद्माज्ञायाम् ॥
 पद्माटः । पुं० चक्रमर्हके । उरणाक्षे ।
 पवाड० इ० भा० ॥ पद्ममिवपद्मां
 बांदमपसमूहंवा अटति अटगतौ ।
 कर्मण्यण् ॥
 पद्मालया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । कमला
 याम् ॥ पद्ममालयोऽस्याः ॥
 पद्मावतिका । स्त्री० भाचावृत्तविशेषे
 ॥ यथा । यद्यष्टचतुष्कलगणनिर्मित
 पदकरपदकर्णद्विजविहिता सापद्मा
 वतिकाविवुध सुमहिता जगणविर
 हिता सुकविहिता । इहदशवसुभु
 वनैर्भवति विरामः सकलाभिमत
 फलायतदाफणिनायकपिंगलभणि
 त सुमङ्गल रसिकमनः संविहितम
 दा ॥ यथा । विधुरेवविधुरयतिमर्म
 निकृन्ततिजनयतिशर्मनमर्मसदः
 चन्दनवन पवनोविकलयतिमनो द

पद्माह्व

लयतिमदनोद्दयमदः । प्रियसखि
ममनयनं पङ्कजनयनं कीर्त्तिं सिंहधर
शीरमण्यदिमिलतिविशालं भवति
तदालं विरहपयोनिधिसन्तरणम् ॥
पद्मावती । स्त्री० जरत्कारुमुनेः प
त्न्याम् । मनसादेव्याम् । नदीप्रभे
दे । पद्मा० इ० गौ० भा० ॥ पद्
मचारिण्योषधी ॥ पद्मावतिका
वृत्ते ॥ जयदेवकवेः पत्न्याम् ॥
पद्मावतीप्रियः । पुं० जरत्कारुमुनौ ॥
पद्मासनम् । न० योगिनामासनविशेषे
॥ यथा । वामोरुपरिदक्षिणं नियम
तः संस्थाप्य वामंतथा दक्षोरुपरि
पश्चिमेनविधिनाधृत्याकराभ्यां धृत
म् । अङ्गुष्ठद्वयेनिधायचिबुकना
साग्रमालोकयेदेतद्व्याधिविकारना
शनकरं पद्मासनं प्रोच्यते इति ॥ अ-
पिच । ऊर्वोरुपरिविन्यस्यसम्यक्पाद
तलेशुभे । अङ्गुष्ठौचनिवध्नीयाइस्ता
भ्यांव्युत्क्रमात्ततः ॥ पद्मासनमि
ति प्रोक्तं योगिनां हृदयङ्गममितिदे
वीगीता ॥

पद्मासनः । पुं० ब्रह्मणि । कमला
सने ॥

पद्मासना । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्म
मासनं यस्याः ॥

पद्माह्वयम् । न० पद्मके । पद्मा
क० इ० भा० ॥

पद्मावहा । स्त्री० पद्मचारिण्योष

पद्मिनीखण्डम्

धौ ॥

पद्मी । पुं० हस्तिनि ॥ पद्मं विंदु
जालकमस्त्यस्य । इति ॥ हरी
॥ पद्मं हस्तेऽस्य ॥

पद्मिनी । स्त्री० पद्मसङ्घाते ॥
नलिन्याम् । विसिन्याम् ॥ मूल
नालदलोत्फुल्लफलैः समुद्रितापुनः
। पद्मिनीप्रोच्यते प्राज्ञैर्विसिन्या
दिश्वसास्मृता ॥ पद्मिनीमधुरा
तिक्ता कषाया शिशिरा परा । पि
त्तकृमिशेष वान्ति भान्ति सन्ताप
दोषहृत् ॥ इति राजनिर्घण्टोक्तं लक्ष
णगुणाः । अन्यत्रापि गुणायथा ।
पद्मिनी शीतलागुर्वी मधुरालवणा
चसा । पित्तासृक्कफनुदूहदावात
विष्टम्भकारिणी ॥ सरोरुह ॥ सरस्या
म् ॥ पद्मयुक्तदेशे ॥ पद्मानिस
न्त्यत्र । पुं० इति ॥ स्त्रीविशेषे
॥ यथा । भवति कमलनेत्रा नासि
काक्षुद्ररन्ध्रा अविरल कुचयुग्मा
दीर्घकेशीकृशाङ्गी । मृदुवचनमुशीला
नृत्त्यगीतानुरक्ता सकलतनुसुवेशा
पद्मिनीपद्मगन्ध्या ॥ हस्तिन्याम्
मृणाले ॥ पद्मे ॥ सरोवरे ॥
पद्मिनीकण्टकः । पुं० पद्मकांटा
इति गौडेषु ख्याते ॥ भावप्रकाशो
क्तेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पद्मिनीकान्तः । पुं० रवी ॥

पद्मिनीखण्डम् । न० पद्मिनीनां

पद :

समूहे ॥ कम० खण्डः ॥
 पदमिनीवल्लभः । पुं० सूर्ये ॥
 पदमेशयः । पुं० कृष्णे । विष्णौ ॥
 पदमेशेते । शीङ् । अधिकरणेशेते
 रित्यच् । शयवासेत्यलुक् ॥
 पदमोत्तरः । पुं० कुसुम्भे ॥
 पदमोत्तरात्मजः । पुं० जिनचक्रवर्ति
 विशेषे ॥
 पदमोद्भवः । पुं० अजयोनौ । सुज्ये
 छे ॥ पदमेउद्भवोऽस्य ॥
 पदमोद्भवा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
 पद्यः । पुं० गृध्रे । अवरवर्णे ॥ न०
 श्लोके । कविकृतौ ॥ तल्लक्षणं यथा
 । गद्यपद्यमिति प्राहुर्वाङ्मयं द्वि
 विधं बुधैः । वर्णमात्राप्रभेदेन पद्यं
 बहुविधं स्मृतम् ॥ अपिच । पद्यं च
 तुषपीतच्च वृत्तजातिरिति द्विधा ।
 वृत्तमक्षरसङ्ख्यातं जातिर्मात्रा कृ
 ताभवेदिति ॥ शाब्द ॥
 पद्या । स्त्री० वर्त्मन्याम् । वर्त्मनि ॥
 पादायहिता । शरीरावयवाद्यत् ।
 पद्यत्यतदर्थइतिपदभावः ॥ कर्दमे
 पदं दृश्यमस्मिन् । पदमस्मिन् दृश्य
 मितिवाद्यत् ॥ यद्वा ॥ पादौ विध्य
 न्तिपद्याः शर्कराः । विध्यत्यधनु
 षेति यत् ॥ सुताविति विश्वः ॥
 पदः । पुं० ग्रामे ॥ ज्ञानपदे ॥ पद्य
 ते ऽस्मिन् । पद० । स्फायितञ्ची
 तिरक् ॥

पनसः

पदः । पुं० भूर्लौके ॥
 पद्मा । पुं० पथि ॥ रथे ॥ पद्यते ।
 पद० । कामदिपदीत्यादिनावनिप् ॥
 पदरी । स्त्री० गतौ । वनीरचेति
 डीब्री ॥
 पनसः । पुं० फलवृक्षवि० । कण्ट
 किफले । कण्टहलद्वतिफनस० इ
 तिचभाषा ॥ अस्यपर्यायादयोयथा
 पनसः कण्टकिफलः फणाशीति
 वृहत्फलः । पनसंशीतलंपक्वंस्त्रि
 ग्धंपित्तानिलापहम् ॥ तर्पणंवृंह
 णं स्वादुमांसलं श्लेष्मलं भृशम् । वल्यं
 शुक्रप्रदं हन्ति रक्तपित्तक्षतक्षयान् ॥
 आमंतदेविष्टम्भिवातलंतुवरंगुरु ।
 दाहहृन्मधुरं वल्यं कफमेदोविवर्धन
 म् ॥ पनसोद्भूतबीजानिवृध्याणि
 मधुराणि च । गुरुणि वृद्धवर्चंसि सृ
 ष्टमूत्राणिसंवदेत् ॥ मज्जापनसजो
 वृष्योवाततिक्तकफापहः । विशे
 षात्पनसंवर्ज्यं गुल्मिभिर्मन्दवह्नि
 भिः । अलंपनसपाकाय फलंकदल
 सम्भवम् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
 कण्टाफलं सुमधुरं वृंहणं स्निग्धशीत
 लम् । दुर्जरं वातपित्तघ्नं श्लेष्मशुक्र
 बलप्रदम् ॥ तदेव सर्पिषायुक्तं स्निग्धं
 हृद्यं बलप्रदम् । कृद्भिन्नचक्षुष्यं
 वृष्यञ्च वातपित्तनुत् ॥ कण्टाफलम
 पक्कान्तुकषायं स्वादुवातलम् । रक्त
 पित्तहरं स्वादु तत्फलास्थापितम् ॥

पन्नगवेशर :

बम् ॥ इतिराजवल्लभः ॥ कण्टके
॥ वानरविशेषे । पनाय्यते स्तूयते
। पन० अत्यविचमितमौल्यादिना
असच् ॥

पनसतालिका । स्त्री० पनसस्यफले ॥
पनसा । स्त्री० रोगप्रभेदे ॥ राजसी
विशेषे ॥ वानरीविभेदे । नदीवि
शेषे ॥

पनसिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तिकर्ण
सध्यजातव्रणेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पनायितः । त्रि० शस्त्रे ॥ पनाय्यते
स्म । पण । पनच । क्तः । आ
यादयश्चाहधातुकेवा ॥

पनितः । त्रि० ईडिते । पनायिते ॥
पन० । क्तः । आयाभावः ॥

पन्यकः । त्रि० पथिजाते ॥ पथः पन्य
चेतिबुन् ॥

पन्नः । पुं० अधोगमने । नीचैर्गती
॥ पनेः कृदृजृसीतिनन् ॥ त्रि० ।
च्युते । गलिते । पतिते ॥ पद्य
तेस्म । पद० । क्तः । गत्यर्थेति
कर्त्तरिवाक्तः ॥

पन्नगः । पुं० नागेभ्योभिन्नेपवनाशने
। सर्पे ॥ पन्नं गच्छति । गम्ल्छ०
सर्वत्रपन्नयोरुपसङ्ख्यानमितिङः ॥
पदभ्यांनगच्छतीतिबाविग्रहः ॥
पन्नकाष्ठे ॥

पन्नगकेशरः । पुं० नागकेशरपुष्पे ॥
पन्नगाख्यः केशरः ॥

पयः खल्लः

पन्नगाशनः । पुं० गरुडे । वैनतेये
॥ पन्नगान्चभ्रातिचश० । ल्युः ॥
पन्नगाभशनयस्येतिवा ॥

पन्नगो । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ सर्पिणी
क्षुपे । मनसादेय्याम् ॥

पन्नशा । स्त्री० चर्मपादुकायाम् ॥

पन्नधी । चर्मपादुकायाम् ॥ पनहा
पनही० इतिचभाषा ॥

पपीः । पुं० सोमे । चन्द्रे । सूर्ये ॥
पातिलोकमुपिवतिवा । पा० । या
पोः किदृष्टेचेतिङ् ॥

पपुः । पुं० पालके ॥ स्त्री० । धाव्याम्
॥ पाति । पा० । कुर्म्येतिचकारा
दन्यतोपिकुर्वातोश्च ॥

पमरा । स्त्री० सङ्गुकी० इ० गौ० भा०
ग्र० गंधद्रव्यविशेषे ॥

पम्पा । दण्डकारण्यान्तर्गतसरोविशेषे
॥ ऋष्यमूकसमीपवर्तिन्यां पुष्करि
ण्याम् ॥ यथा । पश्यलक्ष्मणपम्पा
यावकः परमधार्मिकः । शनैः
आलयतेपादान्प्राणिनां वधशङ्कया
॥ वक्त्रः किंवर्ण्यते रामयेनाहनिष्
कुलीकृतः । सहवासी विजानाति
चेष्टितसहवासिनामिति ॥ ओड्डे
शस्थनदीविशेषे ॥

पयः कन्दा । स्त्री० क्षीरविदार्याम् ॥
पयः कन्देयस्याः ।

पयःखल्लः । पुं० चतुष्टयद्वहनीयेजला
हरणार्थेचर्मपुटविशेषे । दृती । प

पयस्विनी

खालङ्कतिभा० ॥

पयः पूरः । पुं० अपांसमूहे ॥

पयः प्रसादि । न० कतके । कङ्कजानिर्म
ली० इ० भा० ॥

पयःफेनी । स्त्री० । दुग्धफेनीक्षुपे ॥

पयश्चयः । पुं० अपांसमूहे । पूरे ॥ पय
सांचयः ॥पयः । न० क्षीरे । दुग्धे ॥ नीरे । जले
॥ पय्यते० पयतेवा । पयगतौपीड्०

पानेवा । सर्वधातुभ्यङ्ग्यमुन् ॥

पयस्यः । पुं० मार्जारि ॥ त्रि० । पयःपान
कर्त्तरि ॥ पयः पिबति । पा० ।

सुपीतिकः ॥

पयस्याशम् । न० कुत्सितेपयसि ॥ याये
पाशप् । पाशकल्यककार्म्य ध्विति
विसर्गस्यसः ॥

पयस्यः । त्रि० पयोजाताज्यदध्यादौ ॥

पयोहिते ॥ पयसोविकारः । गोपय
सोर्थत् ॥पयस्या । स्त्री० दुग्धिकायाम् ॥ क्षीर
काकोल्याम् ॥ खर्णक्षीर्याम् ॥ सूर्य
बल्याम् ॥ कुटम्बिनौ क्षुपे ॥ आ
मिद्यायामितिहेमचन्द्रः ॥पयस्वान् । त्रि० पयस्विनि ॥ पयोस्त्य
स्यमतुप् ॥पयस्वला । स्त्री० छाग्याम् ॥ पयोस्त्य
स्याम् । अन्येभ्योपीतिबलः ॥पयस्विनी । स्त्री० नद्याम् ॥ भारतवर्ष
स्यविशेषनद्याम् ॥ धेनौ ॥ विभा

पयोधिकम्

वर्याम् । रजन्याम् ॥ काकोल्याम्

॥ दुग्धफेन्याम् ॥ क्षीरविदार्याम् ॥

॥ छाग्याम् ॥ जीबन्त्याम् ॥ पयो

स्त्यस्याम् ॥ अस्मायामेधेतिविनिः
क्षीप् ॥

पयोगडः । पुं० द्विपे ॥ घनोपले ॥

पयोघनः । पुं० घनोपले ॥ इ० हा० ॥

पयोजन्मा । पुं० घने । मेघे ॥ पयसोज
न्मयस्मात् ॥पयोदः । पुं० मेघे ॥ पयोददाति ॥ डुदा
ज्० । कः ॥

पयोदवान्तम् । न० अम्भःकणे

पयोधरः । पुं० इक्षुविशेषे । कोषकारे ॥

नारिकेले ॥ स्त्रीस्तने । कुचे ॥ यथा

। यापांसुपाण्डुरवपुर्विरसापुरासीत्

सैवालकाङ्कुरलतामधुनाविभर्त्ति

वक्रं प्रसर्पति तनोर्वितनोति ल

क्ष्मीप्रायः पयोधरसमुन्नतिरचहेतु

रिति ॥ कशेरुणि ॥ मेघे ॥ धर

ति । धृज्० । अच् । पयसोधरः ॥

गुरुमध्यगतचतुर्मात्रिकप्रभेदे ॥ क

र्णिकारवृक्षे इतिशब्दाम्बुधिः ॥

पयोधाः । पुं० समुद्रे ॥ जलाधारे ॥

पयोदधाति । डुधाज्० । पयसिचे

ति धाजोऽसिः ॥ मेघे ॥

पयोधिः । पुं० समुद्रे ॥ पयांसिधीयन्ते

ऽत्र । डुधाज् । कर्मण्यधिकरणेचे

तिक्किः ॥

पयोधिकम् । न० समुद्रफेने ॥

पर :

पयोनिधिः । पुं० समुद्रे ॥ क्षीराब्धौ
॥ पयांसिनितरांधीयन्ते ऽत्र । दुधा
ज्० । अधिकरणेति ॥

पयोमुक् । पुं० मेघे ॥ पयोमुच्चति ॥
मुच्ल० क्षिप् ॥

पयोलता । स्त्री० क्षीरविदार्याम् । पय
सोलतेव ॥

पयोव्रतः । पुं० पयोमात्रपानरूपव्रत
विशेषे । द्वादशाहसाध्ये विष्णु
व्रतवि० ॥

पयोष्णिजाता । स्त्री० सरस्वतीसरि
ति ॥

पयोष्णी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ विन्ध्या
चलदक्षिणेप्रसिद्धायां नद्याम् ॥ पयो
ष्णी सलिलं रुच्यं पवित्रं पापनाशन
म् । सर्वपापहरं सौख्यबलकान्ति
प्रदं लघ्वितिराजनिर्घण्टः ॥

परः । पुं० देहादन्यस्मिन्नात्मनि ॥ ब्र
ह्मण आयुषि ॥ यथा । कालसङ्ख्या
समासेन पूर्वार्द्धव्यकल्पिता । स एव
स्यात्परः कालस्तदन्ते परिपूज्यते ॥
निजेन तस्य मानेन चायुर्वर्षशतं स्मृ
तम् । तत्पराख्ये तदर्द्धपरार्द्धम
भिधीयते ॥ अपिच । त्रीणि कल्प
शतानि स्युस्तथा षष्टिर्द्विजोत्तमाः ॥
ब्रह्मणः कथितं वर्षं पराख्यं तच्च तत्पद
म् ॥ इ० कूर्मपुराणे ५ अध्यायः ॥
मायातीते परमेश्वरे ॥ न० । पञ्चा
ज्ञाविनिकार्ये ॥ न० ॥ केवले ॥

परकीयः

मोक्षे ॥ यथा ॥ यस्य वाङ्मनसो
स्यातां सम्यक्प्रणिहिते सदा । तप
स्यागच्छसत्त्वसत्त्वसवै परमवाप्नुयादि
ति ॥ सत्तायाम् । परसामान्ये ॥
ब्रह्मणि ॥ त्रि० । प्रकृष्टे । श्रेष्ठे ॥
निरतिशये । उत्कृष्टे । प्रकृतिगु
णासंस्पृष्टे । अप्रामाण्यशंकाकलङ्क
शून्ये ॥ यथा एकाक्षरं परम्ब्रह्म
प्राणायामं परंतपः । सावित्र्यास्तु
परं नास्ति मीनात् सत्त्वविशिष्यत
इति मनुः ॥ बहुकालीने ॥ अरौ ।
शत्रौ ॥ दूरे । अन्यस्मिन् । व्यति
रिक्ते । स्वस्मादितरस्मिन् ॥ उत्तर
स्मिन् ॥ पिपत्तिरोषम् पूर्यते ऽने
नवा । पृ० । प० । ऋदोरप्० पुं
सीति घोवा ॥

परः शतः । त्रि० शतात्परस्मिन् सङ्-
ख्येये । शताधिके ॥ शतात्परः ।
पञ्चमीतियोगविभागात्समासः ।
राजदंतादिः । पारस्करादित्वात्-
सुट् ॥ परः शताद्यास्तेषां परासङ्-
ख्याशतादिकात् ॥

परः सहस्रः । त्रि० सहस्रात्यरस्मिन् । स
हस्राधिके ॥ सहस्रात्परः । पञ्च
मीति योगविभागात् स० राजदंता
दिः । पारस्० सुट् ॥

परकीयः । त्रि० परसम्बन्धिनि ॥ पर
स्येदम् । गहादिषुकुग् जनस्य परस्य
चेतिच्छः ॥

परतन्त्रम्

परकीया । स्त्री० नायिका भेदे ॥
 परकृतिः । पुं० पुरुषविशेषनिष्ठमिथोवि
 रुहकथने । अर्थवादविशेषे ॥
 परक्षेत्रम् । न० परभूमौ ॥ यथा । वृ
 षापेहिपरक्षेत्रादायातिक्षेत्रक्षकः
 । इति ॥ परपत्न्याम् ॥ परश
 रीरे ॥
 परपत्न्यः । पुं० पर्ववधौ । अङ्गुलि
 पर्वणि ॥ इ० हा० ॥
 परच्छिद्रम् । न० परदोषे ॥ नोचः सर्ष
 पमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति । आ
 त्मनो बिल्वतुल्यानिपश्यन्नपिनपश्य
 ति ॥ इ० ग० पु० ॥
 परजातः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । परा
 चिते । परैधिते ॥ परस्माज्जातः
 परपोषितत्वात् ॥
 परजितः । त्रि० शत्रुणापराजिते ॥
 परञ्जः । पुं० तैलयन्त्रे ॥ कुरिकाफ
 ले ॥ फेने ॥ असौ ॥
 परञ्जनः । पुं० वरुणे ॥ इ० तिष्ठेम
 चन्द्रः ॥
 परञ्जयः । पुं० वरुणे ॥ त्रिकाण्ड
 शेषः ॥ त्रि० शत्रुजयकर्त्तरि ॥
 परतन्त्रम् । न० परकीयशास्त्रे ॥ व्यक्ते ॥
 यथा । बुद्ध्याहिस्कार्येअहङ्कारे
 जनयितव्येप्रकृत्यापूरोऽपेक्ष्यते अन्य
 याक्षीणासतीनालमहङ्कारंजनयितु
 मितिस्थितिः । एवमहङ्कारादि
 भिरपिस्वकार्यजनने प्रकृत्यापूरम

परधर्मः

पेक्ष्यते । तेनप्रकृतिंपरामपेक्ष्यमाणं
 कारणमपि कार्योपजनने परतन्त्रं
 भवति । त्रि० । परवशे । पराधीने
 ॥ परस्तन्त्रप्रधानंयस्य ॥ परेषां
 तन्त्रम् ॥
 परतः । अ० परस्तादर्थे ॥ परस्मिन्पर-
 स्याम्परस्मात्परस्याः परः परावा ।
 वसत्यागतोरमणीयंवा । विभाषाप-
 रावराभ्यामिच्यतमुच् । तद्वितश्चा-
 सर्व्वविभक्तिरित्यव्ययत्वम् ॥
 परत्र । अ० परलोके ॥ परस्मिन् । स-
 प्रम्यास्त्रल् ॥
 परत्रभीरुः । त्रि० धार्मिके । परकाल-
 भयशीले ॥
 परत्त्वम् । न० परतायाम् । परव्यव-
 हारकारणे ॥ तद्विविधम् । दिक्तक्-
 क्ततङ्कालकृतञ्च दूरस्थेदिक्तं
 परत्त्वम् । ज्येष्ठेकालकृतंपरत्त्वमि
 ति ॥
 परदारः । पुं० परभार्यायाम् ॥ तद्ग-
 मनेदोषीयथा । परदाररताश्चैवपर
 द्रव्यहराश्चये । अधोधीनरकेयान्ति
 पीड्यन्तेयमकिङ्करैरिति ॥
 परदुःखम् । न० अन्यजनपीडायाम् ॥
 परदेवता । स्त्री० परमात्मनि । पर ब्र-
 ह्मणि ॥
 परदेषी । त्रि० विदूषके । परदे-
 हरि ॥
 परधर्मः । पुं० स्वम्प्रत्यविहिते । पर-

परपाकरत :

स्यपरेषांवाधर्मः ।

परध्यानम् । न० ध्यानविशेषे ॥

परन्तपः । पुं० परतापिनि । शत्रुता-
पने ॥ जितेन्द्रिये ॥ परेषांकाम
क्रोधलोभादिशत्रूणांतापजनके ।
अज्ञानशत्रुदमने ॥ परंशत्रुकाम-
क्रोधादिरूपंशत्रुगणशौर्येणबलवता
विवेकेनतपसाचभानुरिवतापयती
तिविग्रहेतपसन्तापद्रव्यस्मात्स्थ-
न्तात्परेकर्मण्युपपदेद्विषत्परयोस्ता
पेरितिखच्प्रत्ययः । खचिह्रस्वः ।
सुम् ॥

परन्तु । अ० प्रागुक्तविरुद्धार्थे ॥

परपदम् । न० मुक्तौ ॥ श्रेष्ठस्थाने पर-
क्षततपदञ्च ॥

परपाकनिवृत्तः । पुं० परोद्देश्यकपाक-
रहिते । पञ्चयज्ञकर्त्तरि ॥ यथा ।
गृहीत्वाम्निंसमारोप्यपञ्चयज्ञान्न-
निर्वपेत् । परपाकनिवृत्तोऽसौमु-
निभिः परिकीर्तितः ॥ इतिमिता-
चरा ॥

परपाकरतः । पुं० परपाकरुचौ ॥
प्रातः पञ्चयज्ञान्निर्वर्त्यपरान्नभो-
जिनि ॥ यथा । पञ्चयज्ञान्स्वयंकृ-
त्वापरान्नमुपजीवति । सततंप्रात-
रुत्थायपरपाकरतस्तुसः ॥ परपाक
निवृत्तस्यपरपाकरतस्यच । अपचस्
यचमुक्त्वान्नंदिजश्चान्द्रायणंचरेत् ॥
इतिमिताचरायांप्रायश्चित्ताध्यायः ॥

परभाग :

परपिण्डादः । त्रि० परान्नि । परा
न्नजीविनि ॥ परस्पपिण्डः । तमस्ति
॥ अद० । कर्मण्यण् ॥
परपुरुषः । पुं० विष्णौ ॥ परश्चासौ
पुरुषश्च ॥ अन्यपुंसि ॥ उपना
यके ॥

परपुष्टः । पुं० कलकंठे । कोकिले
॥ परेणवायसेनपुष्टः पालितः ॥
त्रि० । अन्यपालितेः । परेण
पोषिते ॥

परपुष्टमहोत्सवः । पुं० आसे ॥ पर-
पुष्टानांमहोत्सवोयस्मिन् ॥

परपुष्टमहोत्सवा । स्त्री० वेश्यायाम् ॥
परपुष्टमहोत्सवोयस्याः ॥

परपुष्टा । स्त्री० पणाङ्गनायाम् ।
वारनार्याम् ॥ परैः पुष्टा ॥

परपूर्वा । स्त्री० पुनर्भ्याम् । स्त्रैरिष्टा
म् । परोऽन्यःपूर्वोभर्तायस्याः सा ।
परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याःसप्तप्रोक्तायथा
क्रमम् । पुनर्भूस्त्रिविधातासां स्त्रैरि
णीतुचतुर्विधेति नारदः । पतिं हि
त्वाऽपकृष्टंस्वमुत्कृष्टं यानिषेवते ।
निंदीवसाभवेत्लोकपरपूर्वतिचोच्य
तेइतिमनुः ॥

परप्रतिनप्ता । स्त्री० (इतिहेम

परप्रपौत्रः । पुं० हृषप्रपौत्रे ॥ (चन्द्रः ॥

परभाषा । स्त्री० अपशब्दे । स्त्रेच्छिते ॥

परभागः । पुं० गुणोत्कर्षे ॥ सुस

म्यदि ॥ श्रेष्ठांशे ॥ शोभतिशये

परमन्तप :

॥ परभागोभवेद्वर्णद्वयसंसर्गजारुचिः
परभुक्ता । स्त्री० अन्यपुरुषसम्भोगवि
शिष्टायाम् ॥ परभुक्ताच्चकान्ताच्च
योभुङ्क्ते सनराधमः । सपच्यते
कालसूत्रेयावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ इ
त्यादिनाब्रह्मवैवर्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे
१८५ ध्यायेविशेषोद्वेष्टव्यः ॥

परभृत् । पुं० काके ॥ परंविभर्त्ति
डुभृज् । क्विप् ॥

परभृतः । पुं० कौकिले पिके ॥ परे
णकाकेनभृतः ॥ त्रि० ॥ परपो-
षिते ॥

परम् । अ० नियोगे ॥ क्षेपे ॥ किन्त्व
र्थे ॥ केवले ॥

परमः । पुं० प्रणवे ॥ त्रि० । परे ।
उत्कृष्टे ॥ अग्रेसरे ॥ प्रथमे ॥ अ-
कारे ॥ प्रकृष्टे । उत्पत्तिविनाशश
न्यस्वप्रकाशपरमानन्दरूपे । निरति
शयपुरुषार्थपर्यवसायिनि ॥ प्रधाने
॥ पराउत्कृष्टामायस्वसः ॥

परमगतिः । स्त्री० मुक्तौ ॥ त्रि० मो
क्षहेतौ ॥ यांविप्राःसर्वतः शान्ता
विशुद्धाज्ञाननिश्चयाः । गतिंगच्छ
न्ति सन्तुष्टास्तामाहुः परमांगति
मिति मोक्षधर्मः ॥

परमन्तपः । न० इन्द्रियजये ॥ मन
संघेन्द्रियाणाञ्चक्षैकाग्र्यं परमन्तपः
। प्राणायामाब्राह्मणस्यत्रयोपिविधि
वत्कृताः । व्याहृतिप्रणवैर्युक्ता वि

परमहंसः :

क्षेत्रं परमन्तपः ॥ आलोचने ॥
परमपदः । पुं० न० श्रेष्ठस्थाने ॥ पर
देवताचरणे ॥ पद्यतेज्ञानिभिः प्रा
प्यते इति पदः परमश्चासौपदश्चेति
परमब्रह्म । न० परमेश्वरे । नारायणे ॥
परमम् । अ० अनुज्ञायाम् । अनुमती
। हां० इ० भा० ॥ परंमिमीतेमि
नोतिमीनातिवा । डम् ॥

परमर्षिः । पुं० भेलाद्यृषिविशेषे ॥
सप्तर्षिषु ॥

परमहंसः । पुं० आत्मा नात्मविवेकि
परिव्राजिव्राह्मणे । संवर्तकारुणि
श्वेतकेतुदुर्वासाऋभुनिदाघजडभरत
दत्तात्रेयरैवतकप्रभृतौ ॥ मुखजाना
मयंधर्मो यद्विष्णोर्लिङ्गधारणं । बाहु
जातीरुजाताना मयंधर्मो न विद्यते
॥ * ॥ चतुर्विधावधूतेषुतुरीये ॥
यथा । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोहं
स उच्यते । त्रयोन्ये भोगयोगाद्या
मुक्ताः सर्वेशिवोपमाः ॥ हंसो न
कुर्यात् स्त्रीसङ्गनवाधातुपरिग्रहम् ।
प्रारम्भमश्रन्विहरे द्विषेधविधिवर्जि
तः ॥ त्यजेत्स्वजातिचिह्नानि क
र्माणि गृहमेधिनाम् । तुरीयोविचरे
तृचोर्णी निः संकल्पो निरुद्यमः ।
सदात्मभावसंतुष्टः शोकमोहविव
र्जितः । निर्निकेतस्ति तच्चुः स्या
न्निः शंको निरुपद्रवः ॥ नार्पणं भ
क्ष्यपेयानां न तस्य ध्यानधारणाः । मु

परमाणु :

क्तोविरक्तोनिर्वन्द्वासाचारपरोयति
रिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥

परमागति : । स्त्री० साक्षान्मोक्षहेतौ
॥ यथा । कषायपक्तिः कर्माणिज्ञा
नन्तुपरमागतिरिति ॥

परमाणु : । पुं० परिमण्डले । परमेणौ
। यतोऽणुर्नास्ति सपरमाणुरित्यर्थः
॥ जालान्तरगतेभानौयत्सूक्ष्मं दृश्य
तेरजः । तस्ययः षष्ठकोभागः पर
माणुः सञ्च्यते ॥ * ॥ सौचान्ति
कादिमतेचतुष्टयेचपृथिव्यादिपरमा
णवः खरस्त्रे होष्णोरणस्वभावाः । तथा
हि कठिनस्वभावाः पृथिवीपरमाणवः
। स्त्रे ह्रस्वभावाः अपां परमाणवः । उष्ण
स्वभावास्ते जसः परमाणवः । ईर
णस्वभावावायुपरमाणवः इति ॥
परमश्चासावणुश्च ॥ * ॥ पृथिव्या
दिभूतचतुष्टयानां द्रव्यणुकानामवय
वः परमाणुः । सचनित्योनिरवय
वस्ततः सूक्ष्ममपि नास्ति । यथा ।
नित्याऽनित्याचसाद्वेधा नित्यास्याद
णुलक्षणा । अनित्यातुतदन्यास्यात्
सैवावयवयोगिनी ॥ पारिमाण्डल्य
नामकतत्परिमाणन्तु नकस्यापि क
रणम् । यथा । पारिमाण्डल्यभिन्ना
नांकारणत्वमुदाहृतम् ॥ जलादिप
रमाणुरूपस्यनित्यत्वम् । पार्थिवपर
माणुरूपस्याऽनित्यत्वम् । यथा ।
जलादिपरमाणौतन्नित्यमन्यत्सहेतु

परमाणु :

कम् । इ० भा० प० ॥ तैरेवपरमा
णुभिराद्युपादानैर्द्रव्यणुकत्रसरेणवा
दिक्रमेणस्थूलक्षितिजलतेजोमरुतः
सृजतिपरमेश्वरः । यथा । अयोज
नं परमाणुकर्मतथाचसर्गाद्यकालीनं
द्रव्यणुकारम्भकपरमाणुकर्मयत्नजन्यं
प्रयत्नवदात्मसंयोगजन्यं वाकर्मत्वाद्
स्मदादिशरीरकर्मवदिति कुसुमाञ्ज
लिः ॥ प्रलयेऽतिस्थूलस्थूलनाशान
न्तरं परमाणुक्रियाविभागपूर्वसंयोग
नाशादिक्रमेण द्रव्यणुकशानात्तिष्ठ
न्तिपरमाणव एवेति । यथा । दोधूय
मानास्तिष्ठन्तिप्रलयेपरमाणवः । इ
ति प्राचीनकारिका ॥ तस्यमहत्त्वा
भावादतीन्द्रियत्वम् । यथा ॥ मह
त्त्वं षड्विधेहेतुरिति० भा० प० ॥ *
कालविशेषे ॥ यथा । सकालः पर
माणुर्वैयोभुङ्क्तेपरमाणुताम् । सतो
विशेषभुग्यस्तुकालः सपरमोमहा
न् ॥ अणुर्द्वौपरमाणूस्यात्त्वसरेण
स्वयः स्मृतः । जालार्करश्म्यवग
तः खमेवानुपतन्नगात् ॥ इ० श्री
भागवते ३ स्कन्धे ११ अध्यायः ॥
अस्यार्थः । सतः प्रपञ्चस्यपरमाणु
तां परमाणववस्थां योभुङ्क्तेसकालः
परमाणुः तस्यैवाविशेषं साकल्यं यो
भुङ्क्तेसपरममहान् । अयमर्थः ।
यहर्चताराचक्रस्थइत्यादिनायत्सूर्य
पर्यटनं वक्ष्यति तच्चसूर्योयावतापर

परमात्मा

साण्डेशमतिक्रामतितावान्कालः
परमाणुः । यावताचद्वादशराश्या
त्मकंसर्वभुवनकोषमतिक्रामति ।
सपरममहान्संबत्सरात्मकः तस्यैवा
वृत्त्यायुगमन्वन्तरादिक्रमेणद्विपराङ्गा
न्तत्त्वमिति । तथाच पञ्चमेसूर्यगत्यैव
कालादिविभागंवक्ष्यति ॥ इदानीं
दृश्यणुकादिलक्षणपूर्वकमध्यमकाला
वस्थांकथयतिद्वौपरमाणूश्चणुः स्या
त्तृतीयोणवस्त्रसरेणुः सतुप्रत्यक्षद्वया
हजालार्केति । गवाक्षप्रविष्टेष्वर्कर
श्मिष्ववगतः कोसौयोतिलघुत्वेन
खमेवानुपतन्अगात्गतः । नगामि
तिपाठेखमेवानुपतन्नवगतः नतुगां
पृथ्वीम् । इति श्रीधरस्वामिनः ॥

परमाखण्डकः । पुं० विष्णौ ॥

परमात्मा । पुं० चिदात्मनि । स्वप्रका
शज्ञानस्वभावात्मनि । कार्यकारण
विलक्षणेनित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावे ॥
देहादिवुद्ध्यन्तानामविद्यात्मत्वेन
कल्पितानांपरमः प्रकृष्टउपद्रष्टृत्वा
दिविशेषणविशिष्टात्मा ॥ अन्नम
यप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्द
मयेभ्यः पञ्चभ्योऽविद्याकल्पितात्म
भ्यः परमः प्रकृष्टोऽकल्पितोब्रह्मा
पुण्यंप्रतिष्ठेत्युक्तः आत्माच सर्वभूता
नांप्रत्यक्चेतनः । उत्तमः पुरुषस्त्व
न्यः परमात्मैत्युदाहृतः । परामा
मायाशक्ति र्वायस्सः । अतति

परमायुः

सर्वव्याप्नोतीत्यात्मा । परमश्चासा
वात्माचेतिवा ॥ परमात्मातत्पदा
र्थः सर्वोपाधिविवर्जितः ॥ अत्रो
क्तं श्रीदेवीभागवते । याशक्तिः पर
मात्मासौयोसौसापरमात्मता । अ-
न्तरनैतयोः कोपिसूक्ष्मं वेदचनार
देति ॥ अन्तरंभेदः सूक्ष्ममपिनवे
द ॥ अस्यध्यानं यथा । हृत्पद्ममध्ये
पुरुषंपुराणं सत्यात्मकंसर्वजगत् स्वरू
पम् । ध्यायामि नित्यंपरमात्मसंज्ञं
चिद्रूपमेकंवचसामगम्यमिति ॥

परमाद्वैतः । पुं० विष्णौ ॥ मतविशेषे
॥ यथा । निर्गुणं वामभागेचसव्यभा
गेऽङ्गुतानिजा । मध्येनाथः स्वयं
ज्योतिस्तज्ज्योतिर्मेतमोहरमिति ॥

परमानन्दः । पुं० अविनाशिनिरति
शयत्वाभ्यामुत्कृष्टे सुखविशेषे ॥ पर
मश्चासावानन्दश्च ॥ अतिशयाह्लादे
॥ ब्रह्मानन्दे ॥ सार्वभौमादिहि
रण्यगर्भान्तानन्दानामुत्तरोत्कर्षपर
मावधित्वात् ॥

परमान्नम् । न० क्षीरिकायाम् । पायसे
। क्षीर इ० भा० ॥ परमश्च तदन्नश्च
॥ यद्वा । परमाणामुत्तमानांदिवादी
नामन्नम् ॥

परमायस्तः । चि० अतिश्रान्ते ॥ पर
मश्चासौ आयस्तश्च ॥

परमायुः । पुं० विंशत्यधिके वर्षशते
। जीवितकाले ॥ यथा । शतंवर्षा

परमार्थवित्

षिर्विंशत्यानिशाभिः पञ्चभिः स
ह । परमायु रिदं प्रोक्तं नराणां करि
णामिह । अष्टाद्वान्त्रिंशदश्वानां शुनां
द्वादशवत्सराः । पञ्चविंशतिवर्षाणि
खरस्य करभस्य च ॥ चतुर्विंशतिरब्दा
नां षष्ठस्य मद्भिषस्य च । मृगशूकरव
त्सादिपशूनां षड्दशान्विताः ॥ ३०
शब्दमाला ॥

परमोयुषः । पुं० असनद्रुमे ॥

परमारः । पुं० पवारं ३० भाषा० प्र०
क्षत्रियजातिविशेषि० ॥

परमार्थः । पुं० सत्ये । एकरूपेणावस्थि
तेर्ये ॥ परमार्थो द्विधा प्रोक्तो मया हि
स्वर्गवासिनः । एकः स्वभावतः सा
क्षात्परमार्थः सदैवतु ॥ सशिवः
सत्यचैतन्यसुखानन्तस्त्वक्षणः । अपरः
कल्पितः साक्षात् ब्रह्मण्यध्यस्तमा
यया ॥ व्यावहारिकसत्यार्थं साक्षात्
सत्यार्थचिद्वचनं । उभयवन्तिवेदस्तु
मार्गानिवन्दन्ति हि ॥ इत्युक्तं ब्रह्म
गीतायां ब्रह्मणा ब्रह्मदर्शिना ॥ २ ॥
अध्याये ॥ चतुर्वर्षेषूत्कृष्टे मोक्षे ।
यथार्थे ॥ प्रपञ्चोयद्विद्ये तनिवर्त्ते
तनसंशयः । मायामात्रमिदं हैतम
हैतं परमार्थतः ॥ परमश्चासावर्थश्च
॥ स्वर्गादिषु धर्मादिषु वा परमो मोक्षो
र्थः परमार्थः ॥

परमार्थवित् । त्रि० । तत्त्वदर्शिनि ॥ अश्व
मेधशतसहस्राण्यथ कुरुते ब्रह्मचातल

परमेष्ठी

क्षाणि । परमार्थविन्नपुण्यैर्न च पापै
र्लिप्यते विमलः ॥

परमार्हतः । पुं० जैनराजर्षिर्विशेषे ॥

परमाशक्तिः । पुं० साम्यावस्थमायोपा
धिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ यदा ह्यगीता
सु । अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं वि
द्विमेपराम् । जीवभूतां महाबाहो य
येदंधार्यते जगदिति ॥

परमृत्त्युः । पुं० कावे । वायसे ॥ परे
भ्यो मृत्त्युरस्य ॥

परमेशः । पुं० परशिवे ॥ परमात्मनि ॥

परमश्चासावीशश्च । परमादन्द्रादि
भ्योऽप्युत्कृष्टा ब्रह्मादयः तेषामीशः ।

परमेश्वरः । पुं० महेश्वरे । शिवे ॥ पर
मात्मनि । सर्वजडवर्गसत्तास्पृत्तिं
प्रदत्वेन बाध्यबाधकभावशून्ये । सर्व
दोषानस्कन्दिते । परश्चासावीश्वर
श्च । परमउत्कृष्टः ईश्वरेभ्यो हिरण्य
गर्भादिभ्यः सूचासावीश्वरश्च ।

परमेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् । परदेव
तायाम् । पराम्बायाम् ॥ परमा
चासावीश्वरी च । यदा । परमाणां
ब्रह्मादीनामीश्वरीनियन्त्री ॥

परमेष्ठी । पुं० धातरि । पितामहे । अर्ज
योनौ ॥ परमेव्योमिचिदाकाशे ब्रह्म
पदेवातिष्ठतिष्ठा० । परमेस्थः किदि
तीनिः । तत्पुरुषे कृतीत्यलुक् । स्था
स्थिन्सृष्ट्यामितिषत्वम् ॥ गुरुविशेषे ।
यथा । आदौ सर्वचदेवेशि मन्त्रदः पर

परम्परा

मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वंहिपरमेष्ठी
 त्वहंगुरुरितिष्ठ हन्नीलतन्त्रे २ पटलः
 ॥ मन्त्रदातागुरुः प्रोक्तो मन्त्रस्तु पर
 मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वंहिपरमेष्ठि
 गुरुस्त्वहमितितन्त्रान्तरम् ॥ शाल
 ग्रामविशेषे ॥ यथा ॥ परमेष्ठीचशु
 क्तामः पद्मचक्रसमन्वितः । चित्रा
 कृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चातिपुष्कल
 म् ॥ परमेष्ठीलोहिताभश्चक्रमेकंतथा
 युतम् । विम्बाकृतस्तथारेखाशुषि
 रश्चातिपुष्कलमिति ब्रह्मपुराणम् ॥
 अपिच । परमेष्ठीचशुक्ताभश्चक्रमपद्मस
 मन्वितः ॥ सवर्तुलस्तथापीतः पृ
 ष्ठे चशुषिरंध्रुवमिति पुराणसंग्रहः
 ॥ परमेष्ठीतुरक्ताभश्चक्रमपद्मसमन्वितः
 । द्विधाकृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चापि व
 र्तुलम् ॥ पीतवर्णयुतोवापिभुक्तिमुक्ति
 वरप्रद इति वैश्वानरसंहिता ॥
 जिने । बुद्धे ॥
 परमेष्ठिनी । स्त्री० ब्राह्म्याम् । वामन
 हाटी० इ० गौ० भा० ॥ परमेष्ठि
 नः शक्तौ ॥
 परमेष्वासः । पुं० उत्कृष्टधनुषि ॥
 त्रि० महाधनुर्धरे ॥
 परम्परः । पुं० मृगविशेषे ॥ तनयस्य
 प्रपौत्रे इति मेदिनी ॥ प्रपौत्रादावि
 ति हेमचन्द्रः ॥
 परम्परा । स्त्री० परिपाठ्याम् । अनुक्र
 मे ॥ वधे । हिंसायाम् ॥ अन्वये । स

परवशः

न्तानि ॥ परम्पराशब्दोऽव्युत्पन्नं प्रा
 तिपदिकम् ॥ यद्वा । परंपिपतिं ।
 पृ० । अच् । श्वपचजारहरेतिवत् ।
 तत्पुरुषेकतीति बहुलग्रहणादमोलु
 क् । पृ० ॥
 परम्पराकम् । न० इष्ट्यां पशुघाते । श-
 मने । प्रोक्षणे ॥ परम्परायाश्चकनं
 । अक० । भावे घञ् । अश्चतेर्घञ्
 वा ॥ यद्वा । परमतिशयेऽव्ययम् ।
 परंपरः श्रेष्ठः आकोऽस्मात् ॥
 परम्परीणः । त्रि० परम्पराप्राप्ते ॥
 परांश्च परतरांश्च अनुभवति । परोवर
 परम्परेत्यादिनाखः । प्रकृतेः पर
 म्परभावो निपातनात् ॥ लक्ष्मीं परम्प
 रीणां त्वंपुत्रपौत्रीणां तानयेति भट्टिः ॥
 पररीणम् । न० पर्वणि ॥ पर्णवृन्तरसे
 ॥ पर्णसिरायाम् ॥ धृतकम्बले ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥
 पररुः पुं० केशराजे । मृङ्गसोदरे ॥
 परलोकः । पुं० स्वर्गादिलोकान्तरे ।
 शत्रुजने ॥ परश्चासीलोकश्च ॥
 परलोकगमः । पुं० मृत्यौ ॥
 परवञ्चनम् । न० परस्य व्याजेन वशी
 करणे ॥ परस्य वञ्चनम् ॥
 परवान् । त्रि० पराधीने ॥ परः
 सुामी अस्यास्ति । तदस्यास्थस्मिन्नि
 ति मतुप् । मादुपधायाश्चमतोर्बोऽ
 यवादिभ्य इति वत्त्वम् ॥
 परवशः । त्रि० असूतन्त्रे । परायते

परशु :

। पराधीने ॥ परस्ववशः ॥
 परवश्यः । चि० पराधीने । परस्याधी
 नताङ्गते ॥
 परवाणिः । पुं० धर्माध्यक्षे ॥ वत्सरे ।
 वर्षे ॥ कार्तिकेयस्यवाहने ॥
 परवैराग्यम् । न० फलभूतवैराग्ये ॥
 तत्परमपुरुषस्यातेगुणवैदृष्य
 मितियोगसूत्रम् ॥ १६ ॥ तत्
 वैराग्यं परमउत्कृष्टमप्रथमवैराग्यं
 विषयविषयम् । द्वितीयन्तुगुणविष
 यमुत्पन्नगुणविवेकस्यातेरेवभवति
 । निरोधसमाधेरनुकूलत्वात् । इ०
 भोजः ॥ सम्प्रज्ञातसमाधिपाटवेन
 गुणत्रयात्मिकात् प्रधानाद्विविक्तस्य
 पुरुषस्यस्यातिः साक्षात्कारउत्प
 द्यतेततश्चाशेषगुणत्रयव्यवहारेषु वै
 दृष्यं यद्भवतितत्परंश्रेष्ठं फलभू
 तंवैराग्यम् । तत्परिपाकनिमित्ता
 च्चित्तोपशमपरिपाकादविलम्बेनकै
 वल्यमिति ॥ परञ्चतवैराग्यं च ॥ सं
 सारमेवनिस्सारं दृष्ट्वासारदिदृक्षया
 प्रव्रजन्त्यकृतोद्वाहाः परंवैराग्यमा
 श्रिताः इति विविदिषासन्न्यास
 परंवाक्यम् ॥

परव्रतः । पुं० धृतराष्ट्रे ॥

परशम् । न० रत्नविशेषे ॥

परशव्यम् । चि० परशवेहिते ॥ उपग
 बादिभ्योवत् ॥

परशुः । पुं० सुधितौ । कुठारे ॥ परं

परशुरामः

शृणाति ॥ शृङ्गिंसायाम् । आङ्प
 रयोः खनिशृङ्गोडिञ्चे तिकुः ॥
 परशुधरः । पुं० गणेशे । लम्बोदरे ॥
 धरति । धृज्० । अच् । परशोधरः
 ॥ चि० परशुधारिणि ॥
 परशुरामः । पुं० जामदग्न्ये ।
 भार्गवे ॥ अवतारेषोडशमेपश्यन्
 ब्रह्मद्रुहोन्मृपान् । चिः सप्तकृत्
 त्वः कुपितोनिः क्षत्रामकरोन्म
 हीम् ॥ परशुनारामः ॥ अयं च
 तांयुगादावतीर्णः ॥ अस्योत्पत्त्या
 दिकमुक्तकालिकापुराणे ८५ अ-
 ध्याये यथा । मार्कण्डेयउवाच
 अथकालिव्यतीतेतु यमदग्निमंहात
 पाः । विदर्भराजस्य सुतांप्रयत्नेन
 जितांस्वयम् ॥ भार्यार्थे प्रतिजग्माह
 रेशुकालक्षणां न्विताम् । सातस्मात्
 सातस्मात् सुशुवेपुचांश्चतुरो वेदसं
 मतान् ॥ रुषणवन्तमुषेणश्च विश्वं वि
 श्वावसुंतथा । पश्चात्तस्यां स्वयंज
 ज्ञेभगवान्मधुसूदनः ॥ कार्त्तवीर्यं
 वधायाशुशक्राद्यैः सकलैः सुरैः
 । याचितः पञ्चमः सोभूत्तेषां रा
 माक्षयस्युयः ॥ भारावतरणार्थाय
 जातः परशुनासह । सहजः पर
 शुस्तस्य तंजहातिकदाचन ॥ अ-
 यंनिजपितामह्या स्रसुमुक्तिविपर्यया
 त् । ब्राह्मणः क्षत्रियाचारोरामोभू
 त् क्रूरकर्मकृत् ॥ सवेदानखिला

परस्पराहतम्

नृत्तात्वाधनुर्वेदांश्चसर्वशः । स्वता
तात्कृतकृत्योभूत्वेदविद्या विशारद
इति ॥ विशेषः पाद्मोत्तरखण्डे द्र
ष्टव्यः ५० अध्याये ॥
परशुरामकः । पुं० भृगूणांपतौ । जा
मदग्न्ये ॥ सूर्येकः ॥
परश्वधः । पुं० कुठारे । फरसा०
इ० भा० । परश्वयनम् । टुओश्वि
० । अन्येष्वपीतिडः । परश्वंधय
ति । धेट् ० । आतोनुपेतिकः ॥
परश्वान् । पुं० दन्दशुकविशेषे ॥
परश्वः । अ० श्वः परदिने । आगामिदि
नात्परदिने । परसौ इ० भा० ॥
परश्वतत्पश्वश्च । श्वःपरंवा । राजद-
न्तादिः ॥ अतिक्रान्ते पूर्वतरेदिने
परश्वोजात इति प्रयोगोगौणः ॥
परसंज्ञकः । पुं० आत्मनि ॥
परस्तात् । अ० परतोर्ये ॥ परस्मिन्
परस्याम्परस्मात्परस्याःपरःपराबा
वसत्त्यागतोरमणीयंवा । बिभाषा
परावराभ्यामितिपक्षे अस्तातिः ॥
परस्परम् । अ० अन्योन्यार्थे ॥ परस्परं
बिप्रानमन्ति । कर्मव्यतिहारेसर्वना
स्त्रोत्रेवाच्ये । असमासवद्भावे पूर्वप
दस्यमुपः सुर्वक्तव्यः । कस्का
दित्वात्तुविसर्जनीयस्यसः ॥
परस्परपराहतम् । न० सङ्कुले । क्लिष्टे
॥ विरुद्धे वाक्ये । मातामेवन्ध्यति
विरुद्धार्थवचने ॥ पराधाति । हन्ते :

पराकः

कर्माणिक्तः । परस्परेणपराहतम् ॥
परस्मैपदम् । न० तडानौ वर्जयित्वा
लादेशेषु तिप्० तस् भि । सिप्
थस् थ० । मिप् वस् मस् एतेषु०
शतृक्कासु० इत्येतयोश्च ॥ तादर्थ्ये
चतुर्थीति योगविभागात् समासः
। परस्यचेतिचतुर्थ्याञ्जलुक् ॥
परस्वधः । पुं० परस्वधे । कुठारे ॥
परस्वसंदधाति । काष्ठदण्डधार
कत्वात् । डुधाञ् ० । आतोनुपेति
कः ॥
परा । अ० विमोक्षे ॥ प्राधान्ये ॥ प्राति
लोम्ये ॥ धर्षणे ॥ आभिमुख्ये ॥
भृशाऽर्थे ॥ विक्रमे ॥ गतौ ॥ वधे
॥ इ० मेदिनी ॥ अपिच । वधेग
तौ दर्शनेच विक्रमाभि मुखेभृशे ।
अधीनमोक्षणप्रातिलोम्यकेषु पराम
तः ॥ यथा । वधेपराहतः । गतौ
परागतः । दर्शने परादृष्टः । विक्र
मे पराक्रान्तः । अभिमुखेपरावृत्तः
। भृशे पराजितः । अधीने पराधी
नः । मोक्षणे पराकृतः । प्राति
लोम्ये पराङ्मुख इति ॥
परा । स्त्री० वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥
नाभिरूपमूलाधारात् प्रथमोदितना
दस्वरूपवर्णे ॥ मूलाधारात् प्रथममु
दितोयस्तुतारः पराख्यः ॥ इत्य
लङ्कारकौस्तुभे १ किरणः ॥
पराकः । पुं० खड्गे ॥ चुट्टे ॥ रोग

पराक्रिया

विशेषे ॥ जन्तुभेदे ॥ व्रतविशेषे ॥
यथाहमनुः । यतात्मनो प्रमत्तस्य
द्वादशाहमभोजनम् । पराकीनाम
कृच्छोयंसर्वपापपानोदनइति ॥ द्वा
दशाहोपवासेन पराकः सर्वपापहा ।
एकैकवर्जयेत्पिण्डं शुक्लं कृष्णं च द्वाप्त
येदिति ग० पु० ॥ पराके पञ्चधेन
वः । पराकस्य प्राजापत्यपञ्चकतुल्य
त्वात् ॥

पराकरणम् । न० पराक्रियायाम् । प-
राङ्मुखकरणे ॥

पराकृतः । त्रि० प्रख्याख्याते ॥ परा
कारि । कृञ् : क्तः

पराकपुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ परा
स्त्रिपुष्पाख्यस्याः ॥

पराक्रमः । पुं० विक्रमे ॥ सामर्थ्ये ॥
सहसि । बले । शौर्ये ॥ उद्योगे ॥ अ-
भियोगे ॥ निष्क्रान्ताविति शब्दः ॥
पराक्रमणम् । पराक्रम्यते अनेन वा
। क्रमु० । हलश्चेति० घञ् । नोदा
त्तोपदेशस्येति नट्टिः ॥ नसामरच
स्य गुणायकल्पते नदानमर्थोपचिते
पुवर्तते । नभेदसाध्याबलदर्पिताज
नाः पराक्रमस्त्वैवममेहरोचते इति
रामायणम् ॥

पराक्रिया । स्त्री० पराकरणे ॥ तथाचा
हुर्वेदान्तविदः । यो विप्रजातिंचैत
न्यादन्यदस्त्वभिमन्यते । कैवल्या
त्तत्पराकुर्यात् विप्रजातिपरङ्मुख

पराचीनः

म् ॥ ब्राह्मणोऽहमिति भान्यावृहस्प
तिसवादिषु । प्रवृत्तोलभते जन्मेत्ये
षैवास्पपराक्रियेति ॥

परागः । पुं० सुमनोरजसि । कुसुमरेणौ
॥ धूलौ ॥ स्नानीये ॥ गिरिप्रभेदे ॥
विख्यातौ ॥ उपरागि ॥ चन्दने ॥
परागच्छति । गम्भू० । अन्येभ्योपी-
तिवाडः ॥ स्वच्छन्दगमने इति
शब्दः ॥

परागतिः । स्त्री० मोक्षे ॥ यद्वत्त्वाननि
वर्तन्ते सैव प्रोक्ता परागतिः ॥ स्वर्गे ॥
कर्मफले ॥ प्रकृष्टायाङ्गतौ ॥ परा
चासौ गतिश्च ॥

परागृहीतः । त्रि० पराभिध्याने ॥

पराङ्गदः । पुं० शिवे ॥

पराङ्गवः । पुं० समुद्रे ॥

पराङ्मुखः । त्रि० विमुखे । पराचीने
॥ पराञ्चति० अनभिमुखो भवति
। अञ्चु० । ऋत्विगित्यादिना क्तिन्
। पराक्मुखस्य ॥

पराक् । त्रि० प्रतिलोमगमनाश्रये ॥
परा० अञ्चति । अञ्चु ॥ क्तिन् ॥
पश्चादर्थे ॥

पराचितः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० ।
औदासीन्येन परपुष्टे । परिस्क
। परैधिते ॥ परेण आचितः । चि
ञ् । क्तः ॥

पराचीनः । त्रि० विमुखे । पराङ्मुखे
॥ पराञ्चति अनभिमुखो भवति ।

परादनः

अञ्चु० । ऋत्विगादिनास्मिन् ततः
स्वार्थे विभाषाञ्चेद्विद्वत् स्त्रियामिति
खः ॥

पराजयः । पुं० रणेभंगे । पराभवे ।
पराजयनम् ॥ जिञ्जिभिभवे । पराज
यनम् एरच् ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत्
पुत्रादेकंपराजयमित्यङ्गीकारः ॥

पराजितः । चि० पराभूते । निर्जिते
। जिते ॥ पराजीयतेस्म परैराजी
यतेस्मवा । जिञ्जिभिभवे । क्तः ॥
पराजिते ॥ परेणञ्जीयतेस्म । जि०
। क्तः । यद्वा । परेषामाजः क्षेप
शंजातमस्य । ता० । इतच् ॥

पराञ्जः । पुं० परञ्जार्थे ॥

पराङ्मीनम् । न० पक्षिणः परावृत्त्यगम
ने ॥

परात्परः । चि० श्रेष्ठतमे ॥ विश्वा
त्मनि ॥ परात्ब्रह्मादेरपिपरः श्रेष्ठः
। दूरार्थकत्वात् पञ्चम्याः स्लोकादि
भ्यङ्ग्यलुक् ॥

परात्प्रियः । पुं० तृणविशेषे ॥ चि०
प्रियोत्तमे ॥

परात्मा । पुं० प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥ उत्सा
र्यानात्मनः सर्वानन्वयव्यतिरेकतः
। प्रत्यक्प्रधानयादृष्ट्यानिजात्मानम
वेत्परम् ॥ परश्चासावात्माच । परमा
त्मा ॥

परादनः । पुं० पारसीकांश्चे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

परापरम्

पराधीनः । चि० परवशे । परतन्त्रे ।
नाथवति ॥ परस्मिन्नधि सप्तमीशौ
गडैरितिसमासः । अपडच्चेतिखः
॥ स्वाधीनवृत्तेः साफल्यं नपराधी
नवृत्तिता । येपराधीनकर्माणोजीव
न्तीपिचतेमृताः । इति गरुडपुरा
णे ११३ अध्यायः ॥

परानन्दः । पुं० निरतिशयसुखस्वरूपे
॥ परश्चासावानन्दश्च ॥ परानन्दा
वाप्तिश्चागमाचार्यात्मानुभवप्रत्ययश्च
यस्यैकविषयत्वेनभवति । यथाहु
रागमविदः । शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्यं
तृतीयः स्वात्मनिश्चयः । निरन्त
रानुसन्धानंपरानन्दाप्तिहेतव इति ॥

परानसा । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

अन्तकालः । पुं० द्विपराङ्मावसानेपर
स्यकार्यब्रह्मणः अन्तकालः विना
शकालः ॥

परान्नम् । अन्यस्वामिकभक्तपिष्टकादौ
॥ परस्पृष्टान्ने ॥ परान्नंपरवासश्च
नित्यंधर्मरतस्त्यजेत् ॥ चि० । पर
पिण्डादे । परान्ने नोपजीविनि ॥
परस्यन्नम् । परान्नं नित्यमस्य ।
अर्शआदिभ्योऽच् ॥

परापम् । चि० परेपे ॥ परागताआपो
ऽस्मिन् । अवर्णान्तादेतिपक्षे अपर्द्ध
दभावः ॥

परापरम् । न० परस्पर्शके ॥ चि० परस्मि
न्नपरस्मिंश्च ॥

परामर्श :

परापरगुरु : । पुं० गुरुविशेषे ॥ पार्व
त्यां ॥

परापरज्ञः । त्रि० विद्याविद्याविभाग
ज्ञे ॥

पराप्रकृतिः । स्त्री० अपराप्रकृतेर्भिन्ना
यांप्रकृतौ ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां
प्रकृतिंविद्धिमेपराम् । जीवभूतां
महाबाहोययेदंधार्यतेजगत् ॥ चेच
न्नलक्षणायाम्० पराशक्तौ ॥

पराभवः । पुं० तिरस्कारे । न्यक्कारे
। तिरस्क्रियायाम् । परिभवे ॥
यथा । विश्वेश्वरमजं देवं जगतः
प्रभवाप्ययम् । भजंतियेषुष्कराच्चं
नतेयान्तिपराभवमिति ॥ ब्राह्मण
स्याऽपशब्दभाषणफलंपराभव इति
विवरणकारः ॥ विनाशे ॥ परा
जये ॥ विपदि ॥ चतुर्वारिंशत्स
ङ्ख्यैकेवत्सरे ॥ यथा । पार्थिवैर्नृ
पसैन्यैश्चसमस्तैः खण्डमण्डले ।
प्रपीड्यन्ते जनाः सर्वेभयभीताःप
राभवे ॥

पराभिधानः । त्रि० प्राग्दर्शिनि ॥

पराभुक्तिः । स्त्री० पातालादिकला
न्ताधुवर्त्ति विचित्रैश्वर्यं सम्पन्नत
त्तद्भुवनाधिपत्ये ॥

पराभूतः । त्रि० जिते । प्राप्ताभि
भवे । पराजिते । पराभूयतेस्मा ।

भू० । क्तः ॥ *

परामर्शः । पुं० विवेचनायाम् । युक्तौ

परास्वा

। वितर्के । विमर्षणे । तर्के ।

जहे ॥ स्मरणज्ञाने ॥ व्याप्तिवि

शिष्टपक्षधर्मताज्ञाने ॥ यथा । व्या

प्यष्टपक्षधर्मतत्त्वधीः परामर्शउच्य

ते । अस्यार्थः । व्याप्तिविशिष्टस्य

पक्षेणसहवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानमनु

मितिजनकम् । तच्चव्याप्यः पक्षे

इतिज्ञानम् । यच्चोव्याप्यवान् इति

ज्ञानंवा । इतिसिद्धान्तमुक्तावली

॥ सचानुमतौ व्यापारः । यथा ।

व्यापारस्तुपरामर्शः करणंव्याप्तिधी

र्भवेत् । अस्यार्थः । अनुमायामनु

मितौव्याप्तिज्ञानंकारणंपरामर्शोव्या

पारः । तथाहि । येनपुरुषेणमहा

नसादौधूमेवङ्गे व्याप्तिर्गृहीतापश्चा

च्चसएवपुरुषः क्वचित्पर्वतादौअवि

च्छिन्नमूलाधूमरेखांपश्यति तदन्तरं

धूमोवङ्गिव्याप्य इत्येवंरूपं व्याप्ति

स्मरणंतस्यपुरुषस्यभवतिपश्चाच्चवङ्गि

व्याप्यधूमवान्पर्वतइतिज्ञानंभवति

सएवपरामर्श इत्युच्यते ॥ इतिसि

द्धान्तमुक्तावली ॥

परामृतम् । न० गोघृते ॥ वर्षणे ॥

परामृष्टः । त्रि० सम्बन्धे । सम्बन्धयुक्ते

॥ कृतपरामर्शे ॥ विवेचिते ॥ परा

मृश्यते । मृश० । क्तः ॥

परास्वा । स्त्री० पराम्बिकायाम् ।

सास्यावस्यमायोपाधिक ब्रह्मरूपि

स्थाम् ॥

पराईम्

परायणः । त्रि० अभीष्टे ॥ तत्परे
॥ आश्रये ॥ यथा । शुद्धाभवन्ति
यदन्येऽन्यजाः कृष्णापरायणा इति ।
न० आसङ्गवचने ॥ परमुत्कृष्टमय
नं स्थानमस्य । ब्रह्मणि ॥ परमुत्कृ
ष्टं पुनरावृत्तिरहितंचतदयनं मुक्तप्रा
प्यं स्थानञ्चेति परायणम् । पूर्वपदा
दिति शतत्वम् ॥

परायत्तः । त्रि० पराधीने ॥

परारिञ्च० पूर्वतरवर्षे गततृतीयवर्षे
॥ पूर्वतरे वत्सरे इत्यर्थे सद्यः परुत्परा
यैषमद्वत्यादिना पूर्वतरस्य परभावः
आरिचसंवत्सरे ॥

परारिः । त्रि० परशत्रौ ॥

परारिक्ता त्रि० पूर्वतरवत्सरसम्बन्धिनि
॥ परारिभव इत्यर्थे चिरपरुत् परारि
भ्यस्त्वोक्तव्यः ॥

परारुः । पुं० कठिले । कारवेले ॥

परारुक्कः । पुं० अश्मनि ॥

परार्थानुमानम् न० परप्रतिपत्त्यर्थेऽ
नुमानवचने । यच्च स्वयमेव धूमाद
ग्निमनुमाय परप्रतिपत्त्यर्थं पञ्चावय
वं वाक्यं प्रयुङ्क्ते तस्मिन् ॥ यथा । पर्व
तो बह्निमान् धूमात् यो यो धूमवान्स
स सो ग्निमान् यथामहानसम् तथा
चायम् तस्मात्तथेति । अनेन प्रति
पादितास्त्रिं गात्परोप्यग्निं प्रतिपद्य
ते ॥

पराईम् । न० ब्रह्मण आयुषोऽर्द्धे ॥ य-

पराविद्धः

या । निजिनतस्य मानेन आयुर्वर्ष
शतं स्मृतम् । तत् पराख्यं तदर्थं
च पराई मभिधीयते ॥ इ० वि-
पुं० ॥ हृदये ॥ परभ्य ब्रह्मणोर्द्धं
स्थानम् । तस्मिन् हि परब्रह्मोपलभ्य
ते ॥ दशमध्यसंख्यायाम् । **** ।

१००००००००००००००००००० ॥

स्थानात् स्थानन्दशगुणमेकस्माद्गुणि
ते द्विज । ततोष्टादशमेभागे पराईम्
भिधीयते ॥

पराध्यः । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ पर
स्मिन्नर्द्धे भवः ॥ अर्द्धाद्यत् । पराव
राधमोत्तमपूर्वाच्च ॥

परावतम् । न० परुषके । फालसा
इ० भा० ।

परावरः त्रि० परमात्मनि । ब्रह्मणि
। सर्वात्मके ॥ पदं हैरग्यगर्भपदम्
अवरं यस्मात् ॥ यद्वा । परं हि रग्य
गर्भादिअवरं मनुष्यादि परञ्च अपर
ञ्च परावरम् । सर्वात्मकं ब्रह्मेत्यर्थः ॥

परावर्तः । पुं० परिवर्ते । विनिमये ॥

परावहः । पुं० वायोः षष्ठे स्कन्धे ॥

ईदृक्षः पुरुषो न्यादृक्ष्यमितासमदृ
क् तथा । क्षामश्च प्रतिदृक्ष्ये त्यास
मर्थः परावहः ॥ सप्तवायुन्तर्गत
सप्तमवायौ ॥ सतु परिवहवायोरुर्द्धं
स्थितः ॥

पराविद्धः । पुं० कुबेरे ॥ त्रि० । परैः श
चुभिराविद्धे । अविद्धे च ॥

परासु :

पराविद्या । स्त्री० ब्रह्मविद्यायाम् ॥
यथा । पराविद्यां शृणुमुनेयया ब्रह्मा
वगम्यते । यत्तददृश्यमग्राह्यं मगोत्र
चरणं ध्रुवम् । अचक्षुः श्रोत्रं तद
पाणिपादं नित्यं विभुं सर्वगतं सुसूक्ष्म
मिति ॥

परावृत्तः । अपावृत्ते ॥

परावृत्तिः । स्त्री० निवृत्तौ ॥ उल्लङ्घ
ने ॥

परावेदी । स्त्री० वृहत्याम् ॥

पराशक्तिः । स्त्री० पराप्रकृतौ ॥ परा
म्बायाम् ॥ यथा हजनमेजयं प्रति
व्यासः । यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्री
मदूर्जितमेव वा । तत्तदेवावगच्छत्वं
पराशक्त्यंशसम्भवम् । एते चान्ये चरा
जानः पराशक्तेरुपासकाः । संसार
तरुमूलस्य कुठारा अभवन्नृपेति ॥
पराचासीशक्तिश्च ॥

पराशरः । पुं० व्यासमुनेर्जनके । श-
क्तिमुनेः पुत्रे ॥

पराश्रयः । त्रि० अन्यावलम्बे ॥ पर
आश्रयोयस्य ॥

पराश्रया । स्त्री० वृद्धोपरिजातलता
विशेषे । वृन्दायाम् । वृक्षादन्याम् ॥
परासनम् । न० मारणे । वधे ॥ असु०
। ल्युट् ॥

परासिसुः । त्रि० परासितुमिच्छौ ॥

अस्यतेः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

परासुः । त्रि० मृते ॥ परागता असवो

परिकथा

स्मात् ॥

परासुता । स्त्री० मृतत्वे ॥ निद्रापर
वशतायाम् ॥

परास्कन्दी । पुं० चौरि ॥ परान्त्रास्क
न्दितुंशीलमस्य । स्कन्दिर्० । सुपी
तिणिनिः ॥

परास्तः । त्रि० अपास्ते । अवज्ञाते ।
निरस्ते । पराजिते ॥ पराअस्यतेस्म
। असु० । क्तः ॥

पराहतः । त्रि० दूरीभूते ॥ ताडिते
पराहन्यतेस्म । हन० । क्तः ॥

पराहन्ता । स्त्री० समष्ट्यहङ्कारि ।
पराहन्तारूपश्चतुर्दशदण्डारण्यके । योवे
दाहं ब्रह्मास्मीति वृत्तिरुपउक्तः ।
तथाच सृष्टिसमयेयः प्रथमोभावो
व्यक्तस्य परावाणीरूपोऽयमस्मीत्युत्प
न्नः पराहन्तारूपः सोहङ्कारः स
देवसोम्येदमयचासीदित्यत्रोक्तात्
सतउत्पन्न इति नीलकण्ठः ॥

पराहणः । पुं० अपराहणे ॥ अपरपञ्च
तदहञ्चेति विग्रहः ॥

परि । अ० सर्वतोभावे ॥ वर्ज्जने ॥
व्याधौ ॥ शेषे ॥ इत्यंभूताख्याने ॥
भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ आलिङ्गने
लक्षणे ॥ दोषाख्याने ॥ निरसने ॥
पूजायाम् ॥ व्याप्तौ ॥ भूषणे ॥ उ
परमे ॥ शोके ॥ सन्तोषभाषणे ॥

परिकथा । स्त्री० वाङ्मयभेदे ॥ यथा
। अथवाङ्मयभेदाः सुश्रुत्युख

परिकर्ता

गणकथाकथा । आख्यायिकापरिक
 येति । त्रिकाण्डशेषः ॥
 परिकम्पः । पुं० भवे ॥ कम्पे ॥ परि
 तः कम्पः ॥
 परिकरः । पुं० सङ्घे । गणे ॥ पर्यङ्
 के ॥ परिवारे ॥ वस्त्रादिनाप्रगाढ
 गात्रिकावन्धे ॥ यथा । सकृदुच्चरि
 तयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् । वदः
 परिकरस्ते नमोच्चायगमनंप्रतीति ॥
 युद्धोचितपरिधाने ॥ समारम्भे ॥
 विवेके ॥ सहकारिणि ॥ यत्ने ॥
 अलङ्कारवि० ॥ यथा ॥ विशेषणैर्य
 त्साकूतैरुक्तिः परिकरस्तुतः ॥ अ
 र्थाद्विशेष्यस्य । उदाहरणम् ।
 यथा । महौजसो मान धना ध
 नार्चिताधनुर्भृतः संयतिलब्धकी -
 र्तयः । नसंहतास्तस्यनभिन्नवृत्तयः
 प्रियाणिवाञ्छन्त्यसुभिः समीहि
 तुम् ॥ यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषतमि-
 धानात्तन्निराकरणेनपुष्टार्थस्वीका-
 रः कृतः तथाप्येकनिष्ठात्त्वेनवद्भ-
 नांविशेषणानामेवमुपन्यासेवैचित्य
 मिच्छलङ्कारमध्येगणितः ॥ परिकी
 यते । कृविच्छेपे । ऋदोरप् ॥ परि
 क्रियतेऽनेन । पुंसीतिघः ॥
 परिकर्तिका । स्त्री० मुदेकर्तनवत्पौ-
 डायाम् ॥
 परिकर्ता । पुं० अनूढज्येष्ठाकनिष्ठावि
 बाहस्ययाजकेइत्युदाहृतत्वम् ॥

परिचित

परिकर्मा । पुं० सेवके । परिचारके ॥
 इतिरत् ॥ न० । अङ्गसंस्कारे । कु-
 ङ्कुमादिनाशरीरशोभाधायककर्म
 णि ॥ परिमलवर्जनार्थाक्रियापरि-
 कर्मज्ञानोद्वर्तनादीत्यर्थः ॥
 परिकर्मी । त्रि० सेवके ॥ इ० हे० ॥
 परिकल्पितः । त्रि० कृते ॥
 परिकल्प्यः । त्रि० परिकल्पितुयोग्ये ॥
 परिकाङ्क्षितः । त्रि० तपस्विनि ॥ इ-
 तिशब्० ॥
 परिकीर्णः । त्रि० व्याप्ते ॥ परितः की-
 र्णः ॥
 परिकूटम् । न० पुरद्वारकूटके । नगर
 द्वारकूटके । हस्तिनखे । हथनो०
 ह० इ० भा० ॥
 परिक्रमः । पुं० विहारे । क्रीडार्थप-
 द्भ्यांसञ्चरणे ॥ प्रदक्षिणे । परिक-
 र्मा० इ० भा० परिक्रमणम् । क्रमु० ।
 घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येतिनवद्विः ॥
 परिक्रमसहः । पुं० छागले ॥
 परिक्रयणम् । न० नियतकालंभृत्या
 स्वीकरणे ॥ परितःक्रयणम् ॥ क्रय-
 णस्यसमीपंवा ॥
 परिक्रिया । स्त्री० परिसर्पे । परिजना-
 दिनावेष्टने ॥ परिकरणम् । कृञः
 शच् । रिङ्शयग्लिङ्क्षु ॥
 परिक्रान्तः । त्रि० परिश्रान्ते ॥
 परिचित् । पुं० नृपान्तरे ॥ अभिमन्यु
 पुत्रे ॥ अश्वमेधे ॥ परितोदुरितंभी

परिग्रहः

यतेयेनेतिव्याख्यानात् ॥

परिचिप्तः । त्रि० जलादिनाऽवच्छि-
न्ने । परिखादिनावेष्टिते । निवृत्ते ॥
परितःक्षिप्यतेस्म । क्षिप० । क्तः
सर्वतोभावेनक्षेपयुक्ते ॥

परिखा । स्त्री० खेये । राजधान्यादी-
नांखातरूपवेष्टने । खार्ड्० इ० भा० ॥
अस्यामानन्तु । प्रस्थेवपरिखामानं
शतहस्तं प्रशस्तकम् । परितःशिविरा-
णाञ्चगम्भीरं दशहस्तकम् ॥ सङ्के-
तपूर्वकञ्चैवपरिखाद्वारमीप्सितम् ।
शत्रोरगम्यं मित्रस्य गम्यमेव मुखेन चे-
ति ॥ परितःखन्यते० परितःखाता-
वा । अन्येभ्योपीतिङः ॥

परिखातः । पुं० गर्त्ते ॥

परिख्यातः । त्रि० विख्याते ॥

परिगणितः । त्रि० सर्वतोभावेनगण-
नायुक्ते ॥

परिगतः । त्रि० प्राप्ते ॥ विस्मृते ॥
ज्ञाते ॥ चेष्टिते ॥ गते ॥ वेष्टिते ॥

परिगृह्णा । स्त्री० नार्याम् ॥

परिग्रहः । पुं० परिजने । पुत्रमित्र-
कलत्रादौ ॥ यथा । क्वचिदुपकृतिः
कर्त्ताऽमीभिः कृताक्रियतेयवानचभु-
विभवन्त्येतेपुंसांमुखायपरिग्रहाः ।
दधतिविरहमर्मच्छेदं तदर्थमपार्थक्यं
तदपि विपुलायासाः सीदं त्यहोवतज-
न्तवः ॥ पत्न्याम् ॥ स्त्रीकारे ॥ मूल्ये
॥ मूले ॥ शपे । शपये ॥ राहुवत्त-

परिघोषः

स्थभास्करे ॥ प्रतिग्रहे । सैन्यपञ्चा-
ङ्गागे ॥ सङ्ग्रहे ॥ शास्त्रादिनिषिद्धमा-
र्गेण देहयात्रानिर्वाहकाधिकभोगसा-
धनस्वीकारे । शरीरधारणार्थमस्पृ-
हत्वेऽपि परोपनीतवाद्योपकरणे ॥ प-
रिगृह्यतेपरिग्रहणम्परिगृह्णातिवा-
ग्रहवद्विच्यप्विभाषाग्रहवत्त्यज्वा ॥
परिगृह्यतेऽनेनेतिकरणव्युत्पत्तेर्हस्ते ॥

परिघः । पुं० योगविशेषे ॥ तत्रजात-
स्यफलं यथा । उत्पत्तिकालेपरिघोय-
दिस्यान्नरस्तदावंशकुठारकल्पः । अ-
सत्समाक्षीक्षमयाविहीनः खल्पानु-
भोक्ताविजितारिपक्षः ॥ लोहाङ्गी०
इ० प्र० अस्त्रविशेषे । परिघातने ।
लोहबद्धलगुडे ॥ अर्गले ॥ घाते ।
परिघाते । मुद्गरे ॥ शूले ॥ कलसी-
चतथाकाचघटेगोपुरसद्वनोरिति
शब्दरत्नावली ॥ परिहणनम् ॥
परिहण्यतेऽनेनवा । हन० । परो-
घवत्त्यप् । घादेशश्च ॥

परिघातः । पुं० अस्त्रे ॥ हनने ॥ परि-
तोघातः ॥

परिघातनः । पुं० परिघे । लोहबद्ध-
लगुडे ॥ लोहबद्धयष्ट्याम् ॥ परि-
तोघातवत्त्यनेन । ल्युट् ॥
। न० सर्वतोभावेनहनने ॥

परिघोषः । पुं० निनादे । शब्दे ॥
अवाच्ये ॥ जलदधूनी ॥ परितो-
घोषोऽत्रवा ॥

परिचारिणी

परिचयः । पुं० संस्तवे । विशेषेण ज्ञाने ॥
 परचाङ्ग० भा० ॥ परिसमन्ताच्चयनम्
 । चिञ् ० । एरच् ॥ अभ्यासे ॥
 परिचरः । पुं० युद्धकाले परप्रहाराद्वयर
 क्षके ॥ परिधिस्थे । सेनायां राज्ञोद
 गडनायके ॥ प्रयागे सामन्तस्यापक
 र्षे द्रव्ये ॥ रथगजादेश्वक्रपादादि
 रक्षके इ० केचित् ॥ सेवके ॥ परित
 स्वरति । पचाद्यच् ॥
 परिचरणम् । न० गुर्वादिशुश्रूषा
 याम् ॥
 परिचर्या । स्त्री० सेवायाम् । उपासने ।
 शुश्रूषायाम् ॥ परिचरणम् । चर० ।
 परिचर्या परिसर्येति शोयक्च निपा
 त्यते ॥
 परिचायकः । पुं० लक्षणम् ॥
 परिचायः । पुं० यज्ञाग्नी । समूहम् ।
 उपचाय्ये ॥ परिचीयते । चिञ् ० ।
 अग्नौ परिचाय्येति साधुः । अग्नि-
 रिह नज्वलनः । किन्त्वग्निधारणार्थं
 मिष्टकाचयनेन निर्मितं स्थलम् । त-
 स्मिन्नभिधेये ॥
 परिचारः । पुं० परिचरणम् ॥ परिचरे-
 र्घञ् ॥
 परिचारकः । चि० भृत्ये । दासरे ।
 दासे । सेवके ॥ परिचरति । चर० ।
 श्वल् ॥
 परिचारिणी । स्त्री० परिचरणशीला-
 याम् । परिचरणचित्तायाम् ॥ परि

परिच्छेदः

चरततीचरेर्णिनिः ॥ डौप् ।
 परिचार्यः । चि० सेव्ये ॥
 परिचितः । चि० परिचयविशिष्टे ।
 ज्ञाते । समृद्धे
 परिचेयः । चि० परिचयनीये । परि
 चेतव्ये ॥
 परिच्छेदः । पुं० परिजने । पोष्यवर्गे ॥
 वसनाभरणादौ । गृहोपकरणे ॥
 युद्धोपकरणे ॥ आच्छादने ॥ परि
 छाद्यतेऽनेन । छद० । पुंसीति चः ।
 छादेर्घेऽव्युपसर्गस्येत्थ पधाङ्गस्वः ॥
 परिच्छन्दः । पुं० परिच्छेदे ॥
 परिच्छन्नः । चि० परिच्छेदविशिष्टे ॥
 सर्वतोभावेनाच्छादिते । संवृते ॥
 परिच्छित्तिः स्त्री० परिमाणम् । द्रव्यत्ता
 याम् ॥
 परिच्छिद्य । अ० निश्चित्य ॥ *
 परिच्छिन्नः । चि० परिच्छेदविशिष्टे ।
 अवधिप्राप्ते ॥ परिमिते । एकदेश
 वर्त्तिनि ॥ परिच्छिन्नत्वं चिबिधम्
 । देशतः कालतो वस्तुतश्चेति भेदात् ।
 तत्र देशान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्वं
 रूपदेशतः परिच्छिन्नत्वं । कालान्त
 रनिष्ठाभावप्रतियोगित्वं कालतः प
 रिच्छिन्नत्वम् । वस्तुन्तरनिष्ठभेद
 प्रतियोगित्वलक्षणं वस्तुपरिच्छिन्नत्व
 मिति ॥
 परिच्छेदः । पुं० ग्रन्थसन्धौ । ग्रन्थस्य
 विच्छेदे ॥ यथा । सर्गावर्गः परिच्छे

परिजमा

दोषाताध्यायाङ्गसंग्रहाः । उच्छासः
परिवर्तश्चपटलःकाण्डमस्त्रियाम् ॥
स्थानप्रकरणंपर्वाङ्गिकस्यग्रन्थसन्धयः
॥ अवधौ । सीमायाम् ॥ परिच्छि-
न्नत्वंपरिमितत्वंवापरिच्छेदः ॥

परिजनः । पुं० अनुचरे ॥ परिवारे ।
पोष्यवर्गे । नियतसन्निधिबर्त्तिपरि-
चारके ॥ यथा । किरीटवैरिञ्चंपरि-
हरपुरःकौटभभिदःकठोरेकोटीरेस्ख-
लसिजहिजम्भारिमुकुटम् । प्रणमे-
ष्वेतेषुप्रसभमभियातस्पभवनंहर-
स्याभ्युत्थानेतवपरिजनोक्तिर्विजयते
॥ ब्रह्मसम्बन्धिसु कुटमधेत्यज ॥
विष्णोः कठिनेमुकुटेस्खलसि । इ-
न्द्रस्यमुकुटेत्यज । एतेषुब्रह्मादिषु
प्रणमेषुसत्सुहठात्गृहमागतस्यशि-
वस्याभ्युत्थानेसतितवसखीनामुक्तिः
शोभतेइत्यर्थः ॥

परिजय्यः । चि० जेतुंशक्ये ॥ परितोज-
य्यः ॥

परिजल्पितम् । न० दशाङ्गचित्रजल्पान्त-
र्गतद्वितीयजल्पे ॥ यथा । प्रभोर्नि-
र्दयताशाठ्यंचापलाद्युपपादनात् ।
स्वविचक्षणता व्यक्तिर्भङ्ग्यास्या-
त्परिजल्पितम् ॥

परिजातः । चि० परिगते ॥ सम्बद्धे ॥
परितोजातः ॥

परिज्ञानम् । न० तत्त्वज्ञाने ॥

परिज्मा । पुं० चन्द्रमसि ॥ बङ्गौ ॥

परिणामः

परिजायते । जनी० श्वन्नुन्नपूषन्
ग्रीहन्नितिसधुः ॥ चि० । परितोग-
न्तरि ॥ अजिःपरिपूर्वस्यश्वन्नुन्नित्या-
दिनामन्प्रत्ययोऽकारलोप० आद्यु-
दात्तत्वञ्चनिपात्यते० वेदभाष्ये ॥

परिज्वा । पुं० इन्दौ ॥ याज्ञिके ॥
परिचारके ॥ उज्ज्वलदत्तोहिश्व-
न्नुन्नित्यत्रपरिज्मेत्यस्यस्थानेपरि-
ज्वेतिपठित्वाजुःसौत्रोधातुःपरिपू-
र्वीयणादेशइत्याह ॥

परिडीनकम् । न० सर्वतःपतनरूपे ।
पक्षिगतिविशेषे ॥

परिणतः । चि० परिणामप्राप्ते । प-
क्वे ॥ परिणमतिस्त्र । णम० । अकर्म-
कत्वात्कृतः ॥ सर्वतोभावेननते ॥
पुं० । तिर्यग्धातिगजे ॥ तिर्यग्द-
न्तप्रहारस्तुगजः परिणतोमतइतिह-
लायुधः ॥

परिणतिः । स्त्री० परिणामे ॥

परिणद्धः । चि० विशाले । परिख्ये ।
आलिङ्गिते । वद्धे ॥

परिणयः । पुं० विवाहे ॥ परिणयन-
म् । शीञ्० । एरच् ॥

परिणयनम् । न० विवाहे ॥

परिणामः । पुं० विकारे । गुणानांप्रा-
दुर्भावे । प्रकृतेरन्यथाभावे ॥ फल-
काले ॥ परिपाकावस्थायाम् ॥

परिणमनम् । णम० । घञ् ॥ चर-
मे । शेषे ॥ पूर्वरूपपरित्यागेनरूपा

परिणामी

न्तरापत्तिः परिणामः ॥

परिणामदर्शी । त्रि० चरमकालप्रेक्षि-
णि । पश्चाद्दर्शिनि । विषयादेः
शेषद्रष्टरि ॥

परिणामवादः । पुं० वादविशेषे ॥ ब्र-
ह्मैवनामरूपप्रयश्चभेदेनपरिणामतेमृ-
त्तिकेवोदञ्चनादिभावेन । अतएव
प्राकृततत्त्वस्थसत्त्वस्यापरित्यागः प्रप-
ञ्चेषु उदञ्चनादाविवमृत्तिकात्त्वस्ये-
त्यर्थः ॥ परिणामवादश्चाष्टपात-
ञ्जलपाशुपतानानये ॥ यथा । गुण-
साम्यं प्रधानं स्याद्गुणाः सत्त्वरजस्तमः
। सुखदुःखमोहरूपं दृश्यते हि स्फुटं
जगत् ॥ प्रधानं स्यान्महान् सोह-
कारोऽसौषोडशात्मना । जायते पञ्च-
तन्मात्राण्यक्षाण्येकादशापियत् ॥
तन्मात्राणितुभूतानि जायन्ते तत्र स-
ञ्जया । चतुर्विंशतिरेतानि तत्रात्मा
पञ्चविंशतिः सदेवकार्यमुत्पत्तेः
पूर्वकारकरूपकम् । आविर्भावति
रोभावौजन्मनाशवद्दीरिताविति ।
परिणामशूलः । पुं० रोगविशेषे ॥ त-
स्योत्पत्तिर्यथा । स्वैर्निदानैः प्रकुपि-
तो वायुः सन्निहतो यदा कफपित्ति-
समावृत्य शूलकारी भवेद्वली ॥ तस्यौ-
षधं यथा । लौहचूर्णं समायुक्तं त्रिफ-
लाचूर्णमेव वा । मधुना स्वादितं रुद्र-
परिणामाख्यशूलनुदिति ग० पु० ॥

परिणामी । त्रि० विकारिणि ॥ परिणा-

परितर्पणम्

मोक्षस्तीति । म० इति ॥

परिणामवादी । त्रि० परिणामवादि-
नि ॥ पूर्वरूपत्यागेन रूपान्तरप्राप्तिल-
क्षणं परिणामयोर्वक्तिसः ॥

परिणायः । पुं० शारीणां समन्तान्नयने
॥ परितो वामदक्षिण तोनयनम् ।
शीज् ॥ परिन्योरिति घञ् परिणा-
येन शरीरं हन्ति समन्तान्नयनेनेत्यर्थः
परिणायकः । पुं० परिणेतारि ॥ नय-
तेर्बुल् । उपसर्गादसमासेपीति ण-
त्वम् ॥

परिणाहः । पुं० विस्तारे । पनहा० चौ-
डाश्चोसार इत्यादिभा० । विशाल-
तायाम् ॥ परिणह्यतेऽनेन । णह०
। घञ् । उपसर्गादसमासेपीति ण-
त्वम् ॥

परिणिनंसुः । त्रि० परिणन्तुंतिर्यक्प्र-
हर्तुमिच्छौ ॥ नमेस्मन्नन्तादुप्रत्ययः
। एकाच उपदेशेऽनुदात्तादित्तीट् प्र-
तिषेधः ॥

परिणूतः । त्रि० स्तुते ॥ परिणूयते
स्म । णूस्तुतौ । क्तः ॥

परिणेतारि । पुं० भर्तरि । वोढरि ॥
परिणवति । शीजस्तृच् ॥

परितप्तः । त्रि० परिद्यूने ॥

परितर्कणम् । न० ऊहे ॥ हिंसा-
याम् ॥

परितर्पणम् । न० परितृप्तिक्रिया-
याम् ॥

परिदायी

परितः । अ० सर्वतोर्थे ॥ पर्यभिभ्याञ्चे
तिपरिशब्दात्तसिन्सर्वोभयार्थाभ्या
मिष्यते ॥ सर्वत्र ॥

परितापः । पुं० दुःखे ॥ नरकान्तरे ॥
कम्पे ॥ भये ॥ शोके ॥ परित
स्तापः ॥

परितुष्टः । चि० परितोषयुक्ते । सन्तु-
ष्टे ॥

परितोषः । पुं० अतिदृष्टौ । सन्तोषे ।
सर्वतोभावेनतुष्टौ ॥ यथा । त्वामु
दरसाधुमन्येशाकैरपियदसिलब्धपरि
तोषम् । हतहृदयं ह्यधिकाधिकावा
ञ्छाशतदुर्भरं न पुनः ॥

परित्यागः । पुं० सर्वतोभावेनवर्ज
ने । परित्यजने । कोरणे ॥ मलो
त्सारणे ॥ परितस्त्यागः ॥

परिचाणम् । न० मारणोद्यतस्यनिवार
णे । हस्तधारणे । हस्तवारणे ।
पर्याप्तौ ॥ चैङ् । ल्युट् ॥ र
क्षणे ॥

परिदरः । पुं० दन्तरोगविशेषे ॥
यथा । दन्तमांसानिशीर्यन्ते यस्मिन्
ष्ठीवतिचाप्यसृक् । पित्तासृक्कफ
जोव्याधिर्ज्ञेयः परिदरोहिंसइति ॥

परिदानम् । न० नैमेये । परीवर्त्ते ।
विनिमये ॥ परिकृत्यदानम् ॥ न्य
स्तवस्तुप्रत्यर्पणेपीतिकश्चित् ॥

परिदायी । पुं० अनूढज्येष्ठे तत्कनिष्ठा
यकन्यादातरि ॥ यथाहहारीतः ।

परिद्रष्टा

ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान्निर्विशन्
परिवेत्ताभवतिपरिविन्नोज्येष्ठः प
रिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाताप
रिक्तायाजकस्ते सर्वे पतिताइति ॥

परिदीपकः । चि० अवबोधके ॥

परिदीपितः । चि० प्रकाशिते ॥
परिसर्वतोदीपितः ॥

परिदृष्टः । चि० समन्तात्साक्षात्
कृते ॥

परिदेवनम् । न० अनुशोचनीकौ ।
विलापे ॥ दिवुपरिदेवने । चु० ।
ल्युट् ॥

परिदेवना । स्त्री० शोकनिमित्तं विला
पे । शोकोक्तौ ॥ यथा । अव्यक्ताः
दीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत ।
अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना
॥ इतिभगवद्गीता ॥ नमन्त्वबल
वीर्येणप्रज्ञया पौरुषेणच । अलभ्यं
लभतेमर्त्यं स्तत्रकापरिदेवना ॥ ए
कसार्थप्रयातानांसर्वेषांतत्रगामि
नाम् । यद्येकस्त्वरितोयातिकात
त्रपरिदेवनेतिग० पु० ॥ दिवुपरि
देवने । चु० । ग्यासश्चन्योयुजिति
युच् ॥ टाप् ॥

परिदूतः । चि० परिदेवनांप्राप्ते ॥
क्षीणचेतने ॥ दिवु० क्तः ॥

परिद्रष्टा । चि० समन्ताद्दर्शनस्यक
र्त्तरि । साक्षिपुरुषे ॥ परिपश्यति
। दृशिरः । वा० दृन् ॥

परिपणम्

परिधानम् । न० अधोऽंशके । अन्तरी
ये । उपसंव्याने ॥ परिधीयतेऽने
नवा । डुधाञ् । कृत्यल्युटोवहु
लम् ॥

परिधायः । पुं० जलस्थाने ॥ परि
ष्केदे ॥ नितम्बे ॥

परिधावी । पुं० वस्त्रविशेषे ॥ यथा ।
अभिभूतजगत्सर्वक्ते शैर्बहुविधैः
प्रिये । मारुतैः फलदाहैश्चपरिधावि
निशोभने ॥

परिधिः । पुं० यज्ञियद्रुशाखायाम् ॥
उपसूर्यके । परिवेशे । चन्द्रसूर्य
समीपमण्डले ॥ परितोधीतेऽनेन
वा । डुधाञ् । उपसर्गेघोः क्तिः
॥ चक्रप्रान्ते ॥ भूगोलादेर्वेष्टने ॥

परिधिस्थः । पुं० परिचरे । परितः
स्थिते सेनारक्षके ॥ परिधीसेनान्ते
तिष्ठति । ष्ठा० । सुपीतिकः ॥

परिधियः । त्रि० परिधानीये । परिधा
नोपयुक्ते उत्तरीयादिवस्त्रे ॥ परि
धातुं शक्यः । धाञ् । अचोयत्
ईदति । गुणः ॥

परिनिष्ठितः । त्रि० चतुरे ॥ निश्चि
ते ॥

परिपक्वः । त्रि० परिणते ॥ परितः प
क्वः ॥

परिपक्वमानसः । त्रि० श्रवणमनना
दिभिः स्थितप्रज्ञे ॥

परिपणम् । न० नीव्याम् । वणिङ्मूल

परिपाटी

धने । पूंजी० इति भा० ॥ परिप
ण्यतेऽत्रदध्यर्थप्रयुज्यते । पण० ।
पुंसीतिघः ॥ राजपुत्रादेर्वन्धके ॥
परिपन्यकः । पुं० शत्रौ ॥ इ० हे० ॥
परिपन्यी । त्रि० शत्रौ ॥ परिदोषाख्या
नंपन्ययितुंशीलमस्य । पथिगतौ
चु० । णिनिः ॥ परिवर्जनीयः
पन्थाअस्यवासमासान्तविधेरनित्य
त्वादोन ॥ विघ्नकृति । पथिकद
स्यौ ॥

परिपल्लवम् । न० तौर्यविशेषे ॥

परिपवनम् । न० तितउनि ॥ तित-
उपरिपवनम्भवतीतिपस्यशाभा-
ष्यम् ॥

परिपाकः । पुं० विपाके ॥ परिपच
नम् । डुपचष्० । घञ् ॥ परिपक्व
तायाम् ॥ यथा । इत्यङ्गुतंकेवलव
ङ्गिपक्वमांसेनमत्स्यः परिपाकमेती
तिभावप्रकाशः ॥ नैपुण्ये ॥ य० ।
वीक्ष्यतस्यविनयेपरिपाकंपाकशास
नपदंस्पृशतोपीति० नैषधेपञ्चमः
सर्गः ॥

परिपाकिनी । स्त्री० त्रिवृतायाम् ॥

परिपाटिः । स्त्री० अनुक्रमे । आनु-
पूर्व्याम् ॥ परिभागे । भागेनपाट-
नम् । पट० । स्वार्थग्यन्तः । अच-
इः ॥ इणजादिभ्यइतीगवा ॥ इ-
तिकर्त्तव्यतायाम् ॥

परिपाटी । स्त्री० आवृति । अनु-

परिग्रहः

क्रमे ॥ कृदिकारादितिङीष् ॥
 परिपिष्टकम् । न० सीसके ॥
 परिपुष्करा । स्त्री० गोडुम्बायाम् ।
 राजगोमकद्गौ० भा० ॥
 परिपूतम् । न० निष्पुलाकीकृते ।
 अपास्तपुलाके । अपास्ततुषधान्ये ॥
 चि० । सर्वतोभावेनपवित्रे ॥
 परिपूरी । चि० भक्तवरदे ॥ परिपू-
 रयतिकामैर्भक्तान् । परिपूरयते
 र्णिनिः ॥
 परिपूर्णः । चि० पूरिते ॥ परितः
 पूर्णः ॥
 परिपूर्णता । स्त्री० आभोगे । सम्पू-
 र्णतायाम् ॥ परितः पूर्णतस्मात् ।
 पूरी० । गत्यर्थेतिक्तः । रदाभ्या-
 मितिनिष्ठानत्वम् ॥ परिपूर्णस्य-
 भावः । तस्यभावइतितल् ॥
 परिपूर्णत्वम् । न० आभोगे । पूर्णता
 याम् ॥ परिपूर्णस्यभावः । तस्यभा-
 वसत्वतलौ ॥
 परिपेलम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके । ना
 गरमोथा० द्र० भा० ॥ यश । परि
 धेलंभ्रववर्षतत्कुठन्नटसंज्ञकम् ।
 जायरोमुस्तकाकारंशेवालकुलसञ्च-
 ये ॥
 परिपेलवम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥
 परितः पेलवस्मृदु ॥
 परिग्रहः । पुं० क्लृप्तकथमिदंजातंको
 वैकर्त्तास्यविद्यते ॥ उपादानं किमस्य

परिभवः

स्यकथं वदोस्मिकेनोपायेनमुच्येद्वत्या
 दिपृच्छायाम् ॥ पृच्छामात्रे ॥ प-
 रितः प्रश्नः ॥
 परिभवः । चि० चञ्चले ॥ परिभव-
 ते । मुङ्गतौ । प० अच् ॥ आ
 कुले ॥
 परिभुतः । चि० आभुते । व्याप्ते
 सर्वतोव्याप्ते ॥ परितः भुतः ॥
 परिभुता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ या
 स्यधर्मेवेदनावत्त्यांयोनी ॥ यथा ।
 परिभुतायाम्भवतिगाम्यधर्मेरुजाभ
 शम् ॥ इतियोनिव्यापन्निदानेमाध
 वकरः ॥
 परिफुल्लः । चि० हर्षपुलकिते ॥ फु
 ल्लते । फुल्ल० । पचाद्यजन्तंनतुफु-
 ल्लेतिनिष्ठान्तं । अनुपसर्गादितिक-
 यनाविरोधात् । परितः फुल्लः ॥
 परिवर्हः । पुं० राजयोग्यद्रव्ये । सि
 तच्छत्रादौ ॥ परिच्छदे ॥ परिवर्ह
 तेपरिवर्द्धतेवा । वर्हप्रधान्ये । अ
 च० घञ्वा ॥
 परिभवः । पुं० अनादरे ॥ यथा ।
 क्षन्तव्याद्विजजातयः परिभवेप्येतद्-
 वचः पालनात्पीतः कुम्भसमुद्भ-
 वेनमुनिनाकिंजातमेतावता । मर्या
 दांयदिलङ्घतेविधिवशाद्यस्मिन्क्ष-
 णे वारिधिस्त्रैलोक्यंसचराचरस्य स-
 तियः कस्तत्रकुम्भोद्भवः ॥ परी भु-
 षोऽवज्ञानद्र० घञ्भावेच्छदोरप् ॥ स

परिभूयमानः

वर्ततोभवने ॥

परिभावः । पुं० अनादरे । परिभवे ॥ परौभुवोऽवज्ञानइतिभावेघञ् । वृद्धिः ॥

परिभावुकः । त्रि० तिरस्कुर्वति ॥ लप्प्रतेत्यादिनोकञ् ॥

परिभाषणम् । न० सनिन्देउपालम्भे ॥ उपालम्भोद्दिष्टविधः । गुणाविष्करणपूर्वकोनिन्दापूर्वकश्च । आद्यो-यथा । महाकुलस्यभवतः किमुचितमिदमिति । द्वितीयस्तुबन्धकीमुतस्यभवतउचितमेवेदमिति । तच्चयोद्वितीयःसपरिभाषणशब्दार्थः ॥ भाषव्यक्तायांवाचि । ल्युट् ॥ नियमे ॥ आलापे ॥

परिभाषा । स्त्री० परिष्कृतेभाषणे । पदार्थविवेचकाचार्याणांयुक्तियुक्तायांवाचि । प्रज्ञप्तौ । शैल्पाम् ॥ अनियमनिवारकेन्यायविशेषे ॥ अनियमेनियमकारिणीपरिभाषितिलक्षणात् ॥ आधुनिकसङ्केते ॥ इ० शक्तिवादेगादाधरीटीका ॥

परिभूः । पुं० ईश्वरे ॥ सर्वेषामुपर्युपरिभवनात्परिसर्वतोभवति । भू० । क्तिप् ॥

परिभूतः । त्रि० परिभवान्विते । अनादृते । अवमते । अवमानिते ॥ परिभूयतेस्म । भू० । क्तः ॥

परिभूयमानः त्रि० अनादरानुभवक-

परिमाणम्

र्त्तरि ॥ यथा ॥ येवालभावेनपठन्ति विद्यांकामातुरायौवननष्टचित्ताः । तेवृद्धकालेपरिभूयमानाः सन्दह्यमानाः शिशिरेयथाब्जाइति ॥

परिभोगः । पुं० उपभोगे ॥ परिभोजनम् । भुज० । घञ् ॥

परिभ्रमः । पुं० सर्वतोभ्रमणे ॥

परिभ्रमणम् । न० पर्यटने । धनाशायपुरुषस्येहपरिभ्रमणकारणम् ॥

परिभ्रामणम् । न० हस्तादिषुगृहीत्वापरितस्थालने ॥

परिमण्डलः । त्रि० वर्तिले ॥ परितश्चक्राकारे ॥ न० । परमाणौ ॥

परिमण्डलितः । त्रि० विवर्तिते ॥ वक्तुं लीकृते ॥

परिमलः । पुं० विमर्दने । कुङ्कुमादिमर्द्दने ॥ विमर्द्दीत्यगन्धे । अतिमनोहरगन्धे ॥ जनमनोहरेमुरतादिविमर्द्दनेनोत्पन्नेमाल्पादिगन्धे । सुरतोपमर्दविकसच्छरीररागादिसौरभे ॥ सम्भोगे ॥ पण्डितानांसमूहे । इ० शब्० ॥ परिमलनम् । मलधारणे । घञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ वर्षणसमुद्भवेचन्दनादिगन्धे ॥

परिमाणम् । न० आठककुडवादीपरिच्छेदके । सर्वतोमाने । आरोहपरिणाहाभ्यांस्वगताभ्यांयेनकाष्ठादिनिर्मितेनत्रीक्षादिपरिमीयतेतत्

परिमिलित :

परिमाणप्रस्थादिरित्यर्थः । परिः
सर्वतोभावे । यथोक्तम् । परिमाण-
न्तुसर्वत । इति ॥ न्यायमतेतुमा
नव्यवहारासाधारणकारणे । पृथि-
व्यादिनवद्रव्यवर्त्तिनि ॥ तच्चतुर्वि-
धम् । अणुमहत्दीर्घमृक्षसंचेतिभे-
दात् । यथोक्तभाषापरिच्छेदे । प-
रिमाणंभवेन्मानव्यवहारस्यकारणम्
। अणुदीर्घमहद्मृक्षमितितङ्गे दङ्गे-
रितः ॥ अनित्यं तदनित्यं स्यान्न-
ित्ये नित्यमुदाहृतम् । सङ्ख्यातः
परिमाणाच्च प्रचयादपिजायते ॥
अनित्यं द्रव्यशुकादौतु सङ्ख्याजन्य
मुदाहृतम् । परिमाणंघटादौतुपरि-
माणजउच्यते ॥ प्रचयः शिथिला-
ख्योयः संयोगस्तेनजन्यते । परि-
माणंतूलकादौनाशस्वाश्रयनाशतः
॥ इति ॥ परिमीयतेपरिच्छिद्यते
येनतद् ॥

परिमार्जनम् । न० परिशोधने ॥ खा-
द्यविशेषे । मधुमस्तके ॥ यथा ।
मधुतैलघृतैर्मध्येवेष्टिताःसमिताश्च
याः । मधुमस्तकमुद्दिष्टं तस्याख्या
परिमार्जनमितिशब्दचन्द्रिका ॥
परिमितः । त्रि० परिमाणविशिष्टे ।
परिच्छिन्ने । एतावति । इतनाङ्क०
भाषा० युक्ते ॥ परितोमितः ॥
परिमिलितः । त्रि० व्याप्ते । समन्ता-
त्सङ्गते ॥

परिवत्सरः

परिमृष्टः । त्रि० व्याप्ते ॥
परिमेयः । त्रि० परिमातुंयोग्ये ॥
माङ्० । अचोयत् । ईदयति । गुणः
॥ परिमिते ॥
परिमोक्षः । पुं० मलत्यागे ॥ परितो-
मोक्षणे ॥
परिमोषी । त्रि० परिमोषणशीले ।
चोरे ॥
परिरब्धः । त्रि० गृहीते । आलिङ्गि-
ते ॥
परिरम्भः । पुं० आलिङ्गने । परिष्व-
ङ्गे । बाहुभ्यांनिष्पीडने ॥ परिरम्भ-
णम् । रभ० । घञ् । रभेरशब्दलि-
टोरितिनुम् ॥
परिरम्भितः । त्रि० आलिङ्गिते । र-
क्षिते ॥
परिवत्सरः । पुं० वत्सरे ॥ वत्सरवि-
शेषे ॥ यथा । शकाब्दात्पञ्चभिर्द्वि-
तीयः शेषस्तिष्ठतितेनैकादिक्रमेण
संपरिद्वदाअनुउदापूर्वकवत्सरसंज्ञ-
काः वत्सराभवन्ति । यथोक्तम् ।
शकाब्दात्पञ्चभिः शेषात्समाद्या
दिषुवत्सराः । सम्परीदानुपूर्वाच्च
तथोदापूर्वकामताः ॥ परिपूर्वेत-
थादानंयवानांचद्विजोत्तमाः । इ०
ति विष्णुधर्मीत्तरम् ॥ परितोवस-
न्यत्रायनर्त्वादयः । वस० । सपूर्वा-
च्चिदितिसरः । सस्यार्द्धधातुकइति
सस्यतः ॥

परिवर्हः

परिवर्जनम् । न० मारणे ॥ परिव्या
गे । यथा । गोप्योनदोषोमथुराङ्ग
नानाधूर्तस्यकृष्णस्यहिरीतिरेषा ।
विपर्ययोयेनकृतः स्वपिचोस्तस्योप
पत्नीपरिवर्जनं किम् ॥ वृजोर्वज्ज
ने । ल्युट् । परितोवर्जनम् ॥ कु
भार्याश्चकमिचञ्चकुराजानंकुसौहृद
म् । कुञ्चन्कुञ्चकुदेशञ्चदूरतः परि
वर्जयेत् ॥ ब्राह्मणंवालिशं चत्रम
योद्धारंविशंजडम् । शूद्रमचरसंयु
क्तं दूरतः परिवर्जयेत् ॥

परिवर्त्तः । पुं० नैमये । विनिमये ॥
कर्मराजं ॥ प्रवर्त्तने ॥ पलायिते
। युगान्ते ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्त०
। भावेघञ् ॥ ग्रन्थविच्छेदे ॥ अप
वर्त्तने ॥

परिवर्त्तनम् । न० परिदाने । परिव
र्त्ते । विनिमये । परेतना इ० भा०
॥ इतस्ततोभ्रमणे ॥ (***)(*)

परिवर्त्तिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्ते
मेढ्रजातेचुद्ररोगविशेषे ॥

परिवर्त्तितः । त्रि० निवर्त्तिते ॥

परिवर्त्ती । त्रि० विनश्वरे ॥ संसारः
परिवर्त्तीतिप्रसिद्धम् ॥

परिवर्त्तिनी । स्त्री० विष्टुतिप्रभेदे ॥

परिवर्हः । पुं० राजयोग्यद्रव्ये ॥

परिच्छेदे ॥ परिवर्हतेपरिवर्हते
वा । वर्हप्राधान्यं । पचाद्यच्०
घञ्वा ॥

परिवापितः

परिवर्हणम् । न० आराधने ॥

परिवसथः । पुं० ग्रामे ॥ परितो
वसन्त्यत्र । वस० । उपसर्गेवसेरित्य
थः ॥

परिवहः । पुं० परावहवायोरुपरि
स्थितेसप्तवाय्वन्तर्गतसप्तमवायौ ॥

परिवादः । पुं० परदोषकथने । अप
वादे । निन्दायाम् ॥ यथा ॥ सतत
सुलभदैव्ये निः सुखेजीवलोकेयदि
मपरिवादात्प्रीतिमाप्नोतिकश्चित्
। परिवदतुयथेष्टंमत्समक्षतिरोवा
जगतिहिवहुदुःखेदुर्लभः प्रीति
योगवृत्तिः ॥ वीणावादनवस्तुनि ॥
परिपूर्वाहदेर्भाविघञ् ॥

परिवादकः । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥

परिवादी । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥

परिवादविशिष्टे ॥

परिवादिनी । स्त्री० सप्ततन्त्रीयुक्तायां
वीणायाम् । सतरसिया० इ० भा
० ॥ परिवदतिस्वरान् । वद० ।
सुप्रीतिणिनिः ॥ परिवादविशिष्टा
याम् ॥

परिवापः । पुं० पर्युप्तौ । वपने ॥

जलस्थाने ॥ परिच्छेदे । परि

वारे ॥ परिवपनम्अनेनअञ्वा ।

टुवप्० । भावेघञ्हलश्चेतिवा ॥

परिवापनम् । न० मुण्डने ॥ हेतु
मण्णिजन्तादपेल्ह्युट् ॥

परिवापितः । त्रि० मुंडिते । परि

परिवृद्धः

वायते स्म । मृगुडनार्थोत्रवपिर्ह्यस्तः

। क्तः ॥

परिवारः । पुं० परिजने । पोष्यवर्गे
॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छेदे ॥ परि

वार्यतेनेन परिवारणंवा । घञ् ।

परिवाहः । पुं० जलोच्छ्वासे । परी
वाहे । समधिकजलस्योपायेर्निष्का

सने ॥ परिवहन्येभिः । वह० ।

हलश्चेति घञ् उपसर्गस्य घञ्नीतिपक्षे
दीर्घाभावः । यद्वा परिवहनम् ।

भावे घञ् ॥

परिविण्णः । पुं० परिवित्तौ ॥ यथा

। ज्येष्ठेऽनिविष्टे कनीयान्निर्विष

न्परिवित्ताभवतिपरिविण्णो ज्येष्ठः

परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाता

परिकृतायाजकः ते एते सर्वे पतिता

इत्युदाहृतत्वम् ॥

परिवित्तिः । द्योग्रे दारपरिग्राहीतस्य

ज्येष्ठे । परिवित्तुरनूटे ज्येष्ठे भ्रातरि

परिवर्ज्यनं विन्दतिलभते । विदुल०

। क्तिच् ॥ परिवित्तिः परीवेत्ता

यथा च परिविद्यते । सर्वे तेन रक्तं धा

न्ति दातृयाजकपञ्चमाः इ० मनुः ॥

परिवीतः । त्रि० परितो वेष्टिते । भंवृ

ते ॥ व्याप्ते ॥

परिवृंहणम् । न० समृद्धौ ॥

परिवृंहितः । त्रि० परिपूर्णं ॥ वृंहैः क्तः

परिवृक्कः । त्रि० छिन्नहस्ताद्यवयवे ॥

परिवृद्धः । त्रि० अधिपे । प्रभौ ॥

परिवित्ता

परिवर्हति वृंहति वा । वहवृद्धिबृद्धौ

कर्त्तरि क्तप्रत्ययः ॥ प्रभौ परिवृद्ध

इति नकारहकारयोर्लोपो निष्ठातका

रस्य षट्त्वञ्च निपाच्यते ॥

परिवृतः । त्रि० आवृते । समन्ताद्

ष्टिते । व्यवहारान्नृः पश्येत्सभ्यैः

परिवृतोऽन्वहम् ॥ परिसर्वतोभावे

न वृत्तः ॥

परिवृत्तः । त्रि० सर्वतः प्रसृत्ये ॥

परिवृत्तिः । पुं० अलङ्कारविशेषे ॥

यथा । परिवृत्तिर्विनिमयो योर्थानां

स्यात्समाप्तमैः । परिवृत्तिरलङ्का

रइति ॥ उदाहरणं यथा । लताना

मेतासामुदितकुसुमानां मरुदयं मतं

लास्यं दत्त्वा श्रयत भृशमासो दमसम

म्लतास्त्वधून्यानामहहृदशमादाय

सहसा ददत्वा धि व्याधिभमरुदित

मोहव्यतिकरम् ॥ अत्र प्रथमेर्द्धे समे

न समस्य द्वितीये उत्तमे नन्यूनस्य ॥

नानाविधप्रहरणैर्नृपसंग्रहारे स्त्रीकृत्य

दारुणनिनादवतः प्रहारान् । दृष्ट्वा

रिवीरसिरेणवमुन्मथयन्निर्विप्रलम्भ

परिरंभविधिर्वितीर्णा ॥ अत्र न्यूने-

नोत्तमस्य ॥ विद्वत्तौ ॥ परिवित्ता

वित्ति० इट् ॥

परिवित्ता । पुं० ज्येष्ठेऽनूटे दारपरिग्रा

ह्निगिकनीयसि ॥ दारान्निहोत्रसं

योगं कुरुते योऽयं जीयते । परिवित्ता

स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥

परिवेषः

परिविन्दति ज्येष्ठं परिविज्य भार्याम्
अग्निहोत्रं बालभते । विदुः कलाभे
तन्वचौ शंसि च दादिभ्यः सञ्ज्ञायां
चानिटी ॥

परिवेदनम् । न० विवाहे ॥ अग्न्याधाने
सर्वतोभावेन ज्ञाने ॥

परिवेदनीया । स्त्री० अनूद्येष्टे तत्कनि
ष्ठेन विवाहितायाम् ॥ *

परिवेदनी । स्त्री० परिवेक्षुः स्त्रियाम्
इ० हेमचन्द्रः ॥

परिवेशः । पुं० वेष्टने ॥ परिधाने ॥

परितो विशति । विश्च ॥ घञ् ॥

परिधौ ॥

परिवेषः । पुं० भोजनार्थमन्नादीनां परि
वेषणे ॥ परिवेषेर्भावे घञ् ॥ परि
वृतौ ॥ परिधौ । चन्द्रसूर्ययोस्तथा
तभूतरश्मिमण्डले ॥ अत्राह बराह
मिहिरः सम्पूर्णितारवीन्द्वाकिर
णाः पवनेन मण्डलीभूताः । नानाव
र्णाकृतयोदृश्यन्ते व्योम्नितन्वर्भे ॥

तेषां सञ्ज्ञान्तराण्यह । तेरक्तनीलपा
ण्डुरकापीताभाभशबलहरिशुक्ताः

इन्द्रयमवस्तुनिर्कर्तिश्वसने शपि
तामहाम्बुक्ताः ॥ धनदः करोति
मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेण चाप्यन्ये

। प्रविलीयते सुहृर्मुहुर्लपफलः सो
पि वायुक्तः ॥ वस्तुवशेन फलमाह ।

चाप्रशिखिरजततैलक्षीरजलाभः स्व
कालसम्भूतः । अविकलवृत्तः स्त्रि

परिवेषः

ग्धः परिवेषः शिवसुभिन्नकरः ॥ सक
लगगनानुचारी नैकाभः क्षतजसन्नि
भोरुक्षः । असकलशकटशरासनशृ
ङ्गाटकवत् स्थितः पापः ॥ शिखि
गलसमेति वर्षे बहुवर्णेन पवधोभयंधूमे
। हरिचापनिभेयुद्धान्यशोककुसुमप्र
भेचापि ॥ वर्णेनैकेन यदा वहलः स्त्रि
ग्धः क्षुराभकाकीर्णः । स्वर्त्तिसद्यो
वर्षे करोति पीतस्य दीप्तार्कः ॥ दीप्त
मृगविहङ्गरुतः कलुषः सन्ध्यात्रयो
त्यतोतिमहान् । भयकृततडिदुल्
काद्यैर्हृतो नृपं हन्ति शस्त्रेण ॥ प्रति
दिनमर्कहिमांश्चो रहन्निर्गन्तव्यो न
रेन्द्रवधः । परिवेष्टयोरभीक्षां
लम्नास्तमयस्थयोस्तद्वत् ॥ सेनाप
तेर्भयकरो द्विमण्डलोनातिशस्त्रको
पकरः । त्रिप्रभृतिशस्त्रकोपयुवरा
जभयनगररोधम् ॥ * ॥ विशेष
माह । वृष्टिस्थैर्हेमासेनविग्रही
वायुर्हेन्दुभनिरोधे । हीराजन्माधि
पयोर्जन्मर्त्तवाशुभो राज्ञः ॥ * ॥
परिवेषमध्यगतानां ग्रहाणां फलमा
ह । परिवेषमण्डलगतोरवितनयः
क्षुद्रधान्यनाशकरः । जनयति च
वातवृष्टिं स्थावरकृषिकृत्निहन्ता
च । भौमः कुमारवलपति सैन्या
नां विद्रोहो ग्निशस्त्रभयम् । जीवेषु
रिवेष्टगते पुरोहिता माच्यनृपपी
डा ॥ मन्त्रिस्थावरलेखक परिवेष्ट

परिवेष :

विश्वन्द्वजेसुवृष्टिश्च । शुक्रियायिच-
 चियराज्ञीपीडाग्रियञ्चान्नम् ॥ जु-
 दनलसृष्ट्युनराधिपशस्त्रेभ्योजायतेभ-
 यंकेतो । परिवेष्टेगर्भभयंराह्वीव्या
 धिर्नृपभयश्च ॥ * ॥ द्यादिषुग्रहे
 शुभमध्यगतेषुफलमाह । युद्धानिवि-
 जानीयात्परिवेषाभ्यन्तरेदयोर्ग्रह-
 योः । दिवसकृतः शशिनोवाचु-
 द्दवृष्टिभयंविषुप्रोक्तम् ॥ यातिचतु-
 र्भुनरेन्द्रः सामात्यपुरोहितोवशंमृ-
 त्योः । प्रलयमिवविद्धिजगतः प-
 ञ्चादिषुमण्डलस्थेषु ॥ * ॥ अथता-
 राग्रहाणांवापृथक्परिवेष्टानांफल-
 माह । ताराग्रहस्यकुर्यात्पृथगेवस-
 मुत्थितोनरेन्द्रवधम् । नक्षत्राणाम-
 यवायदिकेतोर्नीदयोभवति ॥ * ॥
 तिष्टिक्रमेणपरिवेषफलान्याह । वि-
 प्रक्षत्रियविट्शूद्रहाभवेत्प्रतिपदा-
 दिषुक्रमशः । श्रेणीपुरकोषाणांप-
 ञ्चन्यादिष्वशुभकारी ॥ युवराज-
 स्यादृश्यांपरतस्त्रिषुपार्थिवस्यदोषक-
 रः । पुरोधोद्वादृश्यांसैन्यचोभस्व-
 योदश्याम् ॥ नरपतिपत्नीपीडांपरि-
 वेशोभ्युत्थितस्तुर्दृश्याम् । कुर्यात्तु-
 पञ्चदश्यांपीडांमनुजाऽधिपस्यैव ॥
 * ॥ परिवेषलेखावशेनशुभाशुभमा-
 ह । नागरकाणामाभ्यन्तरस्थिता-
 यायिनाञ्चवाञ्चस्था । परिवेषमध्य-
 रेखाविज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् ॥ रक्तः

परिवेषणम्

श्यामीरूक्षोभवतिचयेषांपराजयस्ती-
 षाम् । स्निग्धः श्वेतोद्युतिमान्ये-
 षांभागोजयस्तेषामिति ॥ * ॥ अ-
 पिच । दिनकरपरिवेषः पूर्वयामे-
 तुपीडा० दिनकरपरिवेषोद्विद्युद्भवं
 द्वितीये ॥ दिनकरपरिवेषः क्षेम-
 मायुस्तृतीयेदिनकरपरिवेषः सर्व-
 नाशस्तुर्थे ॥ दिवासूर्यपरिवेषोरा-
 चौचन्द्रेयदाभवेत् । एकस्मिंश्चेदहो-
 रात्रेतदानश्रयतिपार्थिवः ॥ एतेन-
 विधिनानित्यं सप्ताहंपरिविध्यते ।
 सर्वभूतविनाशः स्नातस्मिन्नुत्पा-
 तदर्शने ॥ परितोविध्यतेऽनेन । वि-
 ष्लब्ध्याप्तौ । घञ् ॥
 परिवेषकः । चि० अन्नादिपरिवेषण-
 कर्त्तरि ॥ सयथा । स्नातश्चन्दनच-
 र्चितः सुवसनः स्रग्वीप्रसन्नाननः
 स्पष्टात्मासुभगः प्रसन्नहृदयः श्री-
 कान्तपूजारतः । स्वामिस्नेहपरः
 स्वपाकनिपुणः प्रौढोवदान्यः शु-
 चिर्विप्रोवापरिवेषकस्तुकुलजज्ञान्यो-
 पिवाभूपतेः ॥ स्त्री० । परिवेषि-
 का ॥ यथा । स्नाताविशुद्धवसनान-
 वधूपिताङ्गीकर्पूरसौरभमुखीनयना-
 भिरामा । विस्वाधराशिरसिवहसु-
 गन्धपुष्पामन्दस्मिताक्षितिभृतांपरि-
 वेषिकास्यात् ॥
 परिवेषणम् । न० भोजनार्थमन्नादेः
 पात्रेसमर्पणे । परोसना० इ० भा० ॥

परिवेषणम्

तत्प्रकारीयथा । पुरस्ताद्विमल-
पाचंसुविस्तीर्णमनोहरम् । स्थापि
तपीठकेशुभेनाभिदेशसमुन्नते ॥ त-
त्रभक्तपरित्यक्तमध्यभागेमुसंयतम् ।
सूपंसर्पिः पलंशकंपिष्टमन्नमुत्स्य
कम् ॥ स्थापितदक्षिणेपार्श्वेभुञ्जा
नस्ययथाक्रमम् । प्रलेहाद्याद्रवा :
सर्वेपानीयपानकंपय : ॥ चोष्यं-
स्थानकंलेह्यंसव्यपार्श्वेनिधापयेत् ।
सर्वानिचुविकारांश्चपक्वान्नपायसंद-
धि ॥ पुरतः स्थापयेद्भोक्तृद्वयोः
पङ्क्त्योस्तुमध्यतः । एवंविज्ञायम-
तिमान्परिवेषप्रकल्पनम् ॥ ततो-
र्होभवतिग्राहः सम्यक्सम्परिवेषि-
तुम् ॥ * ॥ अथश्राद्धपरिवेषणेम-
नुः । पाणिभ्यान्तूपसङ्गच्छस्वयम-
न्नस्यवर्धितम् । विप्रान्तिकेपितृन्ध्या-
यन्शनकैरुपनिक्षिपेत् ॥ अन्नस्येति
तृतीयार्येषष्टी । वर्धितं पूर्णपिठ-
रानिपाचम् । उपनिक्षिपेत्वाक्षणा-
नांसमीपेपरिवेषणार्थमत्वरयास्था-
पयेत् । तथाचपाकस्याख्याआकृत्य
प्रथमंभोजनपात्रेनदेयम्किन्तुस्था-
ल्यादिकंपाणिभ्यांपाचसमीपेभूमौ
संस्थाप्यपश्चात्पाणिभ्यांपात्रान्तरि-
ताभ्यांश्राद्धपरिवेषयेत् । उभाभ्या-
मपिपाणिभ्यामाकृत्यपरिवेषयेत् ।
इतिमत्स्यपुराणात् । यत्तुश्राद्धेपरि-
वेषणमुदक्षिणपाणिमात्रेणैवाऽङ्गा

परिवेष्टा

नभिधानादितिमैथिलोक्तं तन्न । ए-
केनपाणिनादत्तं शूद्रादत्तंनभक्षयेदि-
त्यादिपुराणीयेनएकपाणिदत्तशूद्रा-
दत्तभक्षणनिषेधेनतन्मात्रपरिवेष-
णस्यापिनिषिद्धत्वात्पाणिभ्यामपि
पात्रान्तरितंकृत्वादेयम् । हस्तद-
त्ताश्चयेस्नेहालवणव्यञ्जनानिच ।
दातारंनोपतिष्ठन्तेभोक्ताभुङ्क्तेच-
किल्बिषम् ॥ तस्मादन्तरितंदेयप-
र्णेनाथहृणेनवा । प्रदद्यान्नतुहस्तेन
नायसेनकदाचन ॥ इतिवशिष्टवच-
नेनसामान्यतोऽभिधानात् । पितृ-
भक्तितरङ्गिण्यामप्येवम् । मनुः ।
गुणांश्चसूपशकाद्यान्पयोदधिघृतं
मधु । विन्यसेद्यत्नतः सम्यक्भूमा-
वेवसमाहितः ॥ आमिषं पानपात्र-
द्वभोक्तुर्दक्षिणतोऽन्यसेत् । भक्ष्यभो-
ज्यञ्चविविधंमूलानिचफलानिच ॥
हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभी-
णिच । उपनीयचतत्सर्वशनकैः
सुसमाहितः ॥ परिवेषयेत्प्रयत्नो-
गान्सर्वान्प्रक्षीदयन् ॥ गुणान्उ-
पकरणानिभूमावेवनतुव्यञ्जनादि-
पात्राणिअन्नादिपात्रोपरिनिक्षिपेत्
॥ इतिश्राद्धतत्त्वम् ॥
परिवेष्टितः । त्रि० परिवेष्टिते । परि-
स्कृते । परिते ॥ परितोवेष्टितः ॥
परिवेष्टा । त्रि० परिवेषणस्यकर्त्तरि ।
परिवारे ।

परिशङ्कनीय :

परिव्याधः । पुं० अम्बुवेतसे ॥ दुमो-
त्पले । परिविध्यते । व्यधताडने ।
घञ् ॥ परिविध्यतिवा । श्याद्व्यधे
तिङ् ॥

परिव्रज्या । स्त्री० तपस्यायाम् ॥ इ०-
हे० ॥

परिव्राट्०ङ् । पुं० भिक्षौ । कर्मन्दि-
नि । पारासरिणि । मस्करिणि ।
तल्लक्षणांयथा । सर्वांरम्भपरित्यागो-
भेदाशयवृत्तमूलता । निष्परिग्रह-
ताऽद्रोहः समतासर्वजन्तुषु ॥ प्रि-
याप्रियपरिष्वङ्गे सुखदुःखाविका-
रिता । सवाच्याभ्यन्तरंशौचं सुखदुः-
खाविकारिता ॥ सर्वेन्द्रियसमाहा-
रोधारणाध्याननिश्चयता ॥ भावसं-
शुद्धिरित्येषपरिव्राड्वर्यउच्यते ॥ इ-
तिगरुडपुराणम् । परित्यज्यसर्वव्र-
जति । व्रज० । परौव्रजेः षः पदा-
न्तइतिक्लिप्०दीर्घस्यपदान्तविषयेष-
त्त्वञ्च ॥

परिव्राजकः । पुं० सन्यासिनि ॥ परि-
व्रजति । व्रज० । खुल् ॥

परिव्राजिः । स्त्री० श्रावण्याभोषधौ ॥

परिशङ्कनीयः । चि० सर्वतोभावेनश-
ङ्काविषये । यथा । शास्त्रं सुचिन्तित-
मपि प्रतिचिन्तनीयं स्वाराधितोऽपि
नृपतिः परिशङ्कनीयः । अङ्के-
स्थितापियुवतिः परिरक्षणीयाशा-
स्त्रेनृपेचयुवतौचकुतोवशित्वम् ॥

परिश्रमः

परिशासनम् । न० भृत्यादिप्रेरणे ।
आकारणपूर्वकभृत्यादिप्रेषणे । शा-
सु० । ल्युट् ॥

परिशिष्टम् । न० परिशेषविशिष्टे ।
अवशिष्टार्थबोधकैयन्त्ये । चि० ।
अवशिष्टे ॥ परितः शिष्टः ॥

परिशीलनम् । न० श्रुत्यादिविचारे ।
परिशीलितः । चि० अभ्यस्ते ॥

परिशुष्कम् । न० मांसव्यञ्जनप्रभेदे ॥
यथा । स्विन्नयुक्तदधृतैर्दव्यामुहुरा-
लोड्यभर्जितम् । माचयादधिसिंधू-
त्यरामठैलापरिप्लुतम् ॥ मरिचार्द्रक-
संयुक्तं सुगन्धिद्रव्यवासितम् । गतद्र-
वमुधातुल्यं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ अ-
पिच । मांसं बहुघृतैर्भृष्टं सित्तञ्चे-
च्छाम्बुनामुहुः । जीरकाद्यैः समायु-
क्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ इ० ॥ चि०
सर्वतोनीरसे ॥ निर्मांसे । परितः
शुष्कम् ॥

परिशेषः । पुं० प्रसक्तप्रतिषेधेऽन्यत्रा-
प्रसङ्गाच्छिष्यमाणेसम्प्रत्यये । प-
रिशिष्यते । शिष्लुविशेषणे । घ-
ञ् ॥

परिशोधः । पुं० परिशोधने । सर्वतो-
भावेनशुद्धौ ॥ परितः शोधः ॥

परिशोधः । पुं० सर्वतोभावेनशुष्क-
तायां ॥

परिश्रमः । पुं० श्रमे । क्लमे ॥ क्लेशे ।
प्रयासे । परिश्रान्तौ ॥ परितःश्रमः ॥

परिष्कृत :

परिश्रयः । पुं० सभायाम् ॥ आश्रये ॥

परिश्रयणम् । श्रिञ् । एरच् ॥

परिश्रान्तः । चि० सर्वतोभावेनश्रान्ति
युक्ते ॥ परितः श्रान्तः ॥

परिश्रुतः । चि० सर्वतोभावेनश्रवण
विशिष्टे ॥

परिश्लेषः । पुं० आश्लेषे ॥

परिषत् । स्त्री० अधीतशास्त्राणांसम
वाये । सभायाम् ॥ परिषत्त्वं यथा ।
एकविंशतिसङ्ख्याकैर्मीमांसान्या-
यपारगैः । वेदाङ्गकुशलैश्चैवपरिष-
त्त्वं प्रकल्पयेत् ॥ परितः सीदन्त्य
स्याम् । षद्लृ० । सं० कृप् । सत्सू
द्विषेतिवाक्किप् । सदिरप्रतेरितिष
त्त्वम् ॥

परिषदः । पुं० पारिषदे । अनुचरे ॥
इ० द्वि० ॥

परिषदलः । पुं० सभ्ये । सभासदे ॥
परिषदस्यास्ति । रजः कृष्यामुति
परिषदोवलच् ॥

परिषेकः । पुं० स्नानादौ ॥

परिष्कन्दः । पुं० परिस्कन्दे । परा-
चिते ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर० ।
पचाद्यच् ॥ परेष्टेतिवाषत्त्वम् ॥

परिष्कारः । पुं० विभूषणे । अलङ्-
कारे ॥ परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् ।
सम्परिभ्यामितिमुट् । परिनिवी-
तिषत्वम् ॥ संस्कारे । शुद्धौ ॥

परिष्कृतः । चि० अलङ्कृते । भूषि-

परिसङ्ख्या

ते ॥ परिस्क्रियतेत्य । क्तः । सम्प
रिभ्यामितिमुट् । परिनिविभ्यः से
वसितसयसिबुसइमुट्सुखन्नामि-
तिषत्वम् ॥

परिष्वक्तः । चि० आलिङ्गिते । यथा ।
स्त्रीपुंसौपरिष्वक्तौभवतः ॥ अन्यो-
न्यंगाटलिङ्गितौभवतइत्यर्थः ॥

परिष्वङ्गिः । पुं० आलिङ्गने । परि-
रम्भे । परिष्वङ्गनम् । ष्वङ्गपरि-
ष्वङ्गे । घञ् । परिनिविभ्यः इति
षः ॥

परिसङ्ख्या । स्त्री० विधिविशेषे ।
यथातत्रचान्यत्रचप्राप्तौपरिसङ्ख्ये-
तिगीयते । साचोभयप्राप्तावितर-
निवृत्तिबोधयति । यथा । पञ्चपञ्च
नखाभक्ष्याद्वत्यत्रशशादिमांसेतरप
ञ्चनखमांसमन्ननिवृत्तिबोधः ।
तदुक्तम् । नियमः परिसङ्ख्यावा
विद्ध्यर्थोहिभवेद्ध्यतः । अनात्म-
दर्शनेनैवपरात्मानमुपास्महेइति ॥
एकस्योभयत्रप्राप्तावेकत्रनियमनेय-
याहुः । एकस्यवस्तुनः प्राप्तावनेक
त्रैकधायदा । एकत्रनियमः साहि
परिसङ्ख्यानिगद्यतेइति ॥ अलङ्-
कारविशेषे ॥ यथा । इयंचिदोषव
तीयथाइस्मात्तः । श्रुतार्थस्यपरि-
ख्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्रा-
प्तस्यवाधादित्येवंपरिसङ्ख्यात्रिदू-
षणेति ॥ किञ्चित्पृष्ठमपृष्टंवाकथि

परिसङ्ख्याविधि :

तयत्प्रकल्प्यते । तादृगन्यव्यपोहाय
परिसङ्ख्यातुसास्मृता ॥ प्रमाणा
न्तरावगतमपिवस्तुशब्देनप्रतिपा-
दितम्प्रयोजनान्तराभावात्सदृश-
वस्त्वन्तरव्यवच्छेदाययत्पर्यवस्यति-
साभवेत्परिसङ्ख्या ॥ अत्रकथ-
नंप्रश्नपूर्वकंतदन्यथाचपरिदृष्टंतथो-
भयत्रव्यपोह्यमानस्यप्रतीयमानता-
वाच्यत्वञ्चेतिचत्वारोभेदाः । क्रमे-
णोदाहरणम् । किमासेव्यंपुंसांस-
विधमनवद्यद्युसरितः किमेकान्ते-
ध्येयंचरणयुगलंकौस्तुभभृतः । कि
माराध्यं पुण्यं किमभिलषणीयञ्चकुरु
णायदासकृत्याचेतो निरवधिविमु-
क्तौप्रभवति ॥ किम्भूषणंमुदृष्टमत्रय
शोनरत्नं किंकार्यमार्यं चरितंमुक्ततं-
नदोषः । किंचक्षुरप्रतिहतंधिषणा
ननेत्रंजानातिकस्त्वदपरः सदसद्वि-
वेकम् ॥ कौटिल्यंकचनिचयेकरच
रणाधरदलेषुरागस्ते । काठिन्यंकु-
चयुगलेतरलत्वंनयनयोर्वसति ॥ भ-
क्तिर्भवेनविभवेव्यसनंशास्त्रेनयुवति
कामास्त्रे । चिन्तायशसिनवपुषि
प्रायः परिदृश्यतेमहतामिति ॥

परिसङ्ख्यानम् । न० गणनायाम् ॥

परिसङ्ख्याविधिः । पुं० उभयोश्चयु-
गयत्प्राप्तावितरव्यावृत्तिपरेविधौ ॥
यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्यादिति ।
इदंहिवाक्यंनपञ्चनखभक्षणपरम् ।

परिसरा

तस्यरागतः प्राप्तत्वात् । नापिनिय-
मपरम्पञ्चनखभक्षणस्ययुगयत्प्रा-
प्तेः पक्षेऽप्राप्त्यभावात् । अतद्वदम-
पञ्चनखभक्षणनिवृत्तिपरमितिभव-
तिपरिसङ्ख्याविधिः । साचद्वि-
विधा । श्रौतीलाक्षणिकीच । तत्र
अत्रह्येवावयववतीतिश्रौतीपरिसङ्-
ख्या । एवकारेणपवमानातिरिक्त-
स्तोत्रव्यावृत्तिरभिधानात् । पञ्चपञ्च
नखाभक्ष्यादितितुलाक्षणीकीइतर-
निवृत्तिवाचकपदाभावात् । अतए
वैप्राचिदोषयस्ता । दोषत्रयञ्च ।
श्रुतहानिः अश्रुतकल्पनाप्राप्तवा-
धश्चेति । तदुक्तम् । श्रुतार्थस्यपरि-
त्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्त
स्यवाधइत्येवंपरिसङ्ख्याचिदूषणे-
ति ॥ श्रुतस्यपञ्चनखभक्षणनिवृत्तिः
कल्पनात्प्राप्तस्यचपञ्चनखभक्षणस्य
वाधनादिति । अस्मिंश्चदोषद्वयंश-
ब्दनिष्ठंप्राप्तवाधस्त्वर्थनिष्ठइतिदि-
क् ॥

परिसमाप्तिः । स्त्री० निश्चये ॥

परिसरः । पुं० पर्यन्तभूमौ । नदीन-
गरपर्वतादेरुपान्तभूमौ ॥ परितः
सरन्त्यत्र । सृगतौ । पुंसीतिधः ॥
मृत्तौ । विधौ ॥ दैवे ॥

परिसरणम् । न० सर्वतोगमने ॥ सृग-
तौ । ल्युट् ॥

परिसरा । स्त्री० नाड्यां ॥

परिस्पन्दनम्

परिसर्पः । पुं० परिक्रियायाम् । प-
रिजनादिनावेष्टने ॥ परिसमन्तात्
सर्पणम् । सृष्टृगतौ । घञ् ॥

परिसर्पणम् । न० प्रसरणे ॥ परि-
सर्पे ॥

परिसर्या । स्त्री० परीसारे । सर्वतो-
गमने ॥ परिसरणम् । सृ० । परि-
चर्यापरिसर्यामृगयाटाव्यानामुपस-
ङ्ख्यानमितिप्रत्यययोग्यगुणौच-
निपातनात् ॥

परिसीमा । स्त्री० द्वयत्तायाम् ॥ परि-
तः सीमा ॥

परिस्कन्दः । पुं० पराचिते । परपुष्टे
॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर् ० । प०
अच् । परेष्टेतिपक्षेष्टत्वाभावः ॥

परिस्तरणम् । न० आच्छादने ॥

परिस्तोमः । पुं० गजपृष्ठस्थचिचकम्बले
। प्रवेष्ट्याम् । वर्णे । कुये ॥ परि-
स्तूयते । ण् ० । अर्त्तिस्तुस्विति
मन् ॥ यद्वा । परिगतः स्तोमोऽत्र
वर्णस्तोमत्वात् । यत्क्रियायुक्ताङ्गिति
परःस्तौतिप्रतिअनुपसर्गत्वाद्गणः ॥

परिस्पन्दः । पुं० कुसुमप्रकरादेः पत्रा
वल्यादेश्वरचनायाम् ॥ शिखास्थ
माल्ये ॥ परिवारे ॥ परिस्पन्दन-
म् । स्पदि० । भावे अधिकरणे वा
घञ् ॥

परिस्पन्दनम् । न० सर्वतोभावेनकम्प-
ने ॥

परीक्षणम्

परिस्पन्दमानः । त्रि० सर्वतोभावेन
कम्पमाने ॥

परिस्फुटः । त्रि० प्रसिद्धावयवार्थे ॥

परिस्फुरितः । त्रि० प्रकाशिते ॥

परिस्तुत् । स्त्री० वस्तुणात्मजायाम् ।

मदिरायाम् ॥ परितः स्तवति ।

स्रु० । क्षिप्तुक् ॥

परिस्तुतः । त्रि० स्यन्ने । स्वयुक्ते ॥

परितः स्तूयतेस्म । स्रुप्रस्तवणे । गत्य-
र्थेतिक्तः ॥

परिस्तुता । स्त्री० वारुण्याम् । मदि-
रायाम् ॥ परितःस्तवति । स्रु० ।

क्षिप् ० तुक् । भागुरिमते । टाप् ॥

यद्वा । परितः स्तूयतेस्मलोकैः ।

स्रु० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

परिहापितः । त्रि० त्याजिते ॥

परिहारः । पुं० अनादरे ॥ परिह्रियते
ऽनेनात्रवा । ह्रज् । घञ् ० । उपस-
र्गस्येति प्राक्तिकोदीर्घाभावः ॥

परिहाय्यः । पुं० वलये ॥ त्रि० ।
त्याज्ये ॥

परिहासः । पुं० नर्मवाक्ये । परीहा-
सेठ्ठा इतिभाषा ॥ परिहसनम् ।
हसेहसने । घञ् ॥

परीक्षकः । त्रि० निरूपके । कारणिके
॥ शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षे ।
प्रतिपादके ॥ परीक्षते । ईदृदर्शने
। खुल् ॥

परीक्षणम् । न० परीक्षायाम् । राज्ञा

परीक्षा

धर्मकामार्थभयैरमात्या देर्भावित्तच्च
निरूपणे । यथा । भेदोपजापा वुप
धाधर्माद्यैर्यत्परीक्षणम् । इति ॥
सर्वतोभावेनदर्शने ॥ संशयपूर्वपक्ष
निराकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापने ॥
परितः ईक्षणम् ॥

परीक्षा । स्त्री० विचारणायाम् ॥ परि
तईक्षणमनया । ईक्ष० । गुरोश्चेत्यः
। टाप् ॥ दिव्ये ॥

परीक्षित् । पुं० नृपविशेषे ॥ अभिम
न्युसुते । विष्णु राते ॥ सयुधिष्ठि
रानन्तरंकलियुगस्थारम्भे चक्रवर्त्ती-
राजावभूव । स एव लोकविख्यातः
परीक्षित इति यत्प्रभुः । पूर्वदृष्ट-
मनुध्यायन् परीक्षेत नरेष्विह ॥

परीक्षितः । पुं० परीक्षिति । अभिमन्यु
पुत्रे नृपे ॥ यथा । परिक्षीणेषु वंशे
पुजातोयस्मादरः सुतः । तस्मात्परी
क्षितो नाम विख्यातः पृथिवीतले
इ० देवीभागवतम् ॥ त्रि० । सञ्जा
तापरीक्षा यस्य ता० इतच् ॥

परीक्ष्यकारी । त्रि० सम्यग्चेतुभिर्विभृ
श्यकरणशीले ॥

परीतः । त्रि० परिवेष्टिते ॥ व्याप्ते ॥
परीतत् । त्रि० सर्वतोभावेन विसृ-
ते ॥

परीप्सा । स्त्री० त्वरायाम् ॥ अयादा
नेपरीप्सायामिति दर्शनात् ॥ प्राप्तु
मिच्छायाम् ॥ पर्याप्तुमिच्छायाम्

परीवादः

परीप्सुः । त्रि० जिज्ञासौ । आप्नो-
तेः सन्नतादुप्रत्ययः । आप्त्तपृ-
धामीदितीकारः । अत्रलोपोभ्या-
सस्येच्यभ्यासलोपः ॥

परीभावः । पुं० तिरस्कृत्यायाम्
अनादरे ॥ परीभुवोवज्ञानइति०-
भाविषज् । वृद्धिः । उपसर्गस्य घञी
ति दीर्घः ॥

परीरम् । न० फले ॥ पृणाति । पृपा-
लनपूरणयोः । कृशृपृकटिपटिशौ
टिभ्यङ्गन् ॥

परीरणः । पुं० कमठे ॥ दण्डे ॥ प-
टशाटके ॥ इति मेदिनी ॥

परीरम्भः । पुं० आलिङ्गने । परिर-
म्भे ॥

परीवर्त्तः । पुं० प्रतिहाने । निसये ।
नैमये ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्तु० । भावे
घञ् । उपसर्गस्येति दीर्घः ॥

परीवादः । पुं० अपवादे । निन्दा-
याम् ॥ परिपूर्वाद्देर्भाविषज् । उप
सर्गस्य घञीति दीर्घः । विद्यमान
दोषस्याभिधानं परीवादः । अवि-
द्यमानदोषाभिधानं निन्देति विवे-
कः ॥ यथा । परीवादस्तथोभवतु
वितथोवापिमहतां तथाप्युच्चैर्धर्मां
हरति महिमानं जनरवः तुलोत्तीर्णं
स्यापि प्रकटनिहताशेषतमसोरवे-
स्तादृक्तेजो न हि भवति कन्यांगतव-
तः ॥

परुत्

परीवापः । पुं० पर्युप्तौ ॥ सलिलस्थाने
परिवारे ॥ परिवपनम् अनेनात्रवा
। टुवप्० । भावेघञ् हलश्चेतिवा
। उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥
परिवारः । पुं० परिजने ॥ खड्गकोषे
॥ परिच्छदे । शोभाजनके उपकरणे
कृत्रचामरादौ । सम्यजनादौच ॥
परिवार्यते ऽ नेनपरिवारणंवा । घ
ञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥
परीवाहः । पुं० जलोच्छ्वासे । परि
वाहे ॥ परिवहन्येभिः । वह० ।
हलश्चेतिघञ् उपसर्गस्यघञीति
पाचिकोदीर्घः ॥ परिवहनम् । भा
वेवा० घञ् ॥ महीभृद्योग्यवस्तुनि
परीष्टिः । स्त्री० अर्ज्ये षणायाम् ॥ इ-
धेरनिच्छार्थस्यपरिवेतिपक्षेक्तिन् ॥
परिचर्यायाम् ॥ प्राकाम्ये ॥ परी-
सारः परिसर्यायाम् । सर्वतोगम-
ने ॥ परिसरणम् । सृ० । घञ् उप-
सर्गस्यघञीतिदीर्घः ॥
परीहारः । पुं० अवज्ञायाम् । अना-
दरे ॥ परिहरणम् । हृञ्० । भावे-
घञ् । उपसर्गस्येतिपचिकोदीर्घः ॥
परीहासः । पुं० द्रवेकिलौ । नर्मणि ॥
परिहसनम् । हसि० । घञ् । पा-
चिकोदीर्घः ॥
परुः । पुं० वंशादिपर्वणि ॥ पिपत्तिं ।
पृ० । वाहलकाटुः ॥
परुत् । अ० पूर्ववत्सरे । गतवर्षे ॥

परुषा

पूर्वस्मिन्वत्सरेद्वच्यर्थे । सद्यःपरुदि-
तिपूर्वस्यपरभावः उत्० च । संवत्स-
रे ॥
परुत्तः । त्रि० पूर्ववर्षभवे ॥ परुद्भ-
वः । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्वोवक्त-
व्यः ॥
परुहारः । पुं० घोटके ॥
परुट् । पुं० पर्वणि ॥ यत्परुषिट्तिन
मितिश्रुतौपरुषिपर्वणीत्यर्थात् ॥
परुषम् । न० निष्ठुरवाक्ये ॥ नील-
भिण्टायाम् ॥ परुषफले ॥ न० ।
तिलकवृक्षे ॥ त्रि० कर्बुरे ॥ रुक्षे ॥
निष्ठुरोक्तौ । परेषांदेशजातिकुल-
विद्याशिल्परूपवृत्त्याचारपरिच्छेद-
शरीरकर्मजीविनांप्रत्यक्षदोषवचनम्
परुषमिति वदन्त ॥ पञ्चान्यत्क्रोध-
सन्तापत्राससञ्जननंदचः । परुषंत
च्चविज्ञेयंयच्चान्यच्चतथाविधम् ॥ च-
क्षुष्मन्नितिलुप्ताच्चंचण्डालं ब्राह्मणे-
च । प्रशंसानिन्दनं द्वेषत्परुषान्नवि-
शिष्यतेइतिदेवलः ॥ परुषवचना-
नामेवपरोक्षमुदाहरणमपवादइत्या-
हः ॥ निष्ठुरवाग्युक्ते ॥ पिपत्तिं पू-
र्यतिअलंबुर्द्धिकरोति । पृ० । पृन-
हिकलिभ्यउषच् ॥
परुषा । स्त्री० वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्ति-
भेदे ॥ ओजः प्रकाशकैर्वर्णैः परु-
षाख्यास्मृतापरा ॥ वामनादिमते-
गौडीय्या ॥

परपम्

परुः । न० ग्रन्थौ । वंशादिपर्वणि ॥
पिपत्तिः । पृथालनपूरणयोः । अ-
त्तिः पृथपीत्युम् ॥

परूपम् । न० फलवृक्षभेदे । अल्पाऽ-
स्थिनि । नीलचर्मणि । परुसादिति
च फालसा० इतिचभाषा० ॥

परूपकम् । न० परुषे ॥ परूपकंकषा
यास्त्वमामं पित्तकरं लघु । तत्पक्वं म
धुरं पाकिशीतं विष्टम्भिवृक्षम् ॥ ह
द्यं दृष्टपित्तदाहस्रज्वरत्रयसमीरह
दितिभावप्रकाशः ॥

परेण । अ० परतोर्थे ॥ विभक्तिप्रतिरू
पकमव्ययम् ॥

परेतः । पुं० सूतान्तरे ॥ त्रि० ।
मृते ॥ परं लोकमूतः ॥ परादूर-
मितोवा ॥

परेतरः । त्रि० आत्मीये । अवस्थके ॥
परादितरः ॥ स्वामिकार्यार्थमितरे
षांभेदेके ॥ परान्विपक्षान्द्वतरय-
तिभेदेन आत्मसात्करोति । तत्क-
रोतीति स्थान्तात्कर्मस्थम् ॥

परेतराट् । पुं० धर्मराजे । पितृपतौ ।
यमे ॥ परेतेषु मृतेषु राजते । राज० ।
सत्सूद्विषेतिक्लिप् । जान्तः ॥

परेद्यवि । अ० परस्मिन्नहनि । सद्यः
परुदित्यादिना परस्मादेद्यव्यहनि-
निपात्यते ॥

परपम् । त्रि० परापि ॥ परागताच्चा-
पोयत् । ह्यन्तरूपसर्गेभ्योपईदित्य-

परोपकारः

अत्रवर्णान्तादित्युक्तेः पात्तिकर्तुम् ॥
परेष्टुका । स्त्री० बहुसूच्याम् । वक्ष्य-
त्यायाङ्गवि ॥ परमिच्छतिपरैरिष्य-
तेषा । वा० तुः । स्वा० कः ॥

परैरिधितः । पुं० कीकिले ॥ त्रि० ।
पराचिते । औदासीन्येन परपुष्टे ॥
परैरिधितः समुवर्द्धितः ॥

परोक्षः । पुं० तपस्विनि ॥ त्रि० ।
इन्द्रियाविषये । अप्रत्यक्षे ॥ परो-
क्षमस्थस्य । अर्शचाद्यच् । अत्राहुः
। परोभावः परस्याक्षेपरोक्षे लिटि
दृश्यताम् । उत्पन्नादेः परादृष्ट्याः
सिद्धं वास्मान्निपातनात् ॥ अस्मात्-
परोक्षलिङिति निर्देशात् ॥

परोक्षम् । अ० इन्द्रियाविषये । वृत्ति
विषयेऽन्विशब्दइन्द्रियमात्रपरः ।
अच्छाः परमिति विग्रहे शरदादिषु-
प्रतिपरेतिसमासान्तविधानसाम-
र्थ्यादव्ययौभावः । परोक्षे लिङिति
निपातनात् परस्योकारादेशः ॥ पा
रस्करादिच्वात्सुडित्यप्याहुः ॥ औ
भोजस्तु परार्थे परश्च शब्दमन्यते ॥

परोपकारः । पुं० परस्य परेषां वा उपकृ-
तौ । अन्यसम्बन्धिहिते । दधीचि-
नापुराणीतः श्लोकश्च श्रूयते भुवि ।
सर्वधर्ममयः सारः सर्वधर्मज्ञस-
म्मतः ॥ परोपकारः कर्त्तव्यः प्रा
चैः कण्ठगतैरपि । परोपकारजं पु
ण्यं तुल्यं क्रतुशतैरपीति पाद्मोत्तरख

पञ्जन्य :

गुडे २२ अध्याय : ।
 परोवरीणः । त्रि० योहिपरांश्चव-
 रांश्चनुभवतितस्मिन् ॥ परोवरपर-
 म्परपुत्रपौत्रमनुभवतीतिखः । च
 वरस्यादेरुत्त्वं निपात्यते । गुणः ॥
 परोवरीयान् । त्रि० उत्तरमुत्तरंश्रेष्ठाद्
 पिश्रेष्ठे ॥ पुं० । परम्परं वरीयस्तु
 गुणवतिप्राणे ॥
 परोष्णी । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।
 मुखविष्ठावागुलिकादिनामिकाया
 म् । चटिकाविशेषे ॥ परंशत्रु उष्ण
 यस्याः । गौ० डी ॥
 पर्कटिः । स्त्री० स्रजवृक्षे ॥
 पर्कटी । पुं० स्रजवृक्षे । जटिनि ॥
 कमण्डलुतरौ ॥ पाकरि० इतिभा
 षा ॥
 पर्कटी । स्त्री० स्रजवृक्षे । पाकरि०
 इ० भा० प्र० ॥ पूगादेर्नूतनेफले
 ॥ पृच्यते पृची० । वा० कटः ।
 गौ० डीष ॥
 पर्जन्यी । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥ पि
 पत्ति । पृ० विच् । पर्वासौजनी
 च ॥ परम्पालकं स्वास्थ्यं जनयति
 वाजनी ० ॥ ग्यन्तः । कर्मण्यण् ॥
 पञ्जन्यः । पुं० मेघशब्दे ॥ ध्वनदम्बु
 दे ॥ शक्रे ॥ पिपत्ति । पर्षतिवा ।
 पृ० । पृषुसेचनेवा । पर्जन्य इ० साधुः
 ॥ वृष्ट्यात्मकेदेवे ॥ पर्जन्योनाम वृ
 ष्यपकरणमभिमानिनी देवताविशे

पर्णभोजनः

ष इतिछान्दोग्यभाष्यम् । मेघसा
 मान्ये । यज्ञाङ्गवतिपर्जन्यः ॥ सूर्ये ॥
 स्वर्गोभिर्भोक्तुमारभेपर्जन्यः का
 लआगते ॥
 पर्जन्यहर्षः । पुं० इन्द्रे ॥
 पर्जन्या । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥
 पर्णः । पुं० वातपोथे । पलाशे ।
 किंशुके । टाक्० इ० भा० ॥
 ॥ पिपत्ति । पृ० । धापृवस्यज्यति
 श्योनः ॥ यज्ञा ॥ पर्णयति पर्णह
 रितभावे । अच् ॥ न० । पत्रे ॥
 ताम्बूले ॥ यथा । अनिधायमुखे
 पर्णं पूगं स्वादयतेनरः । सतिभ्रंशो
 दरिद्रः स्यादन्ते नस्मरतेहरिम् ॥
 पर्णकृच्छ्रः । पुं० पत्रकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
 पर्णोदुम्बरराजीववित्स्वपत्रकुशोदकैः ।
 प्रत्येकंप्रत्यहाभ्यस्तैः पर्णकृच्छ्रउदा
 हृतः ॥ इतिगरुडपुराणम् ॥
 पर्णखण्डः । पुं० वनस्पतौ ॥ ताम्बू
 लैकांशे ॥
 पर्णचोरकः । पुं० चोरकनामगन्ध
 द्रव्ये ॥
 पर्णध्वत् । त्रि० पर्णध्वंसकर्त्तरि ॥
 पर्णनरः । पुं० पित्रादिशवास्यलाभेर्दा
 हार्थतत्प्रतिनिधिभूतशरपलाशपत्र
 रचितोर्णातन्तुवेष्टितयवपिष्टलिप्तन
 राकारेपुत्तलके ॥
 पर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गौ
 पर्णभोजनः । पुं० छागले ॥ पर्णानि

पहः

भोजनयस्य ॥ चि० । पत्रभक्षकी ॥
 पर्णमाचालः । पुं० कर्मरङ्गहृत्ते ॥
 पर्णमृगः । पुं० वानरादिमृगगणविशे
 षे ॥ यथा । वनौकोवृक्षमार्जार वृ
 क्षमर्कटिकादयः । एतेपर्णमृगाः
 प्रोक्ताः सुश्रुताद्यैर्महर्षिभिः ॥
 स्मृताः पर्णमृगावृष्ट्याश्चक्षुषाः शो
 षिणेहिताः । श्वासार्षकासशमनाः
 सृष्टमूत्रपुरीषका इतिभावप्रकाशः ॥
 पर्णलता । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥
 पर्णवल्ली । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥
 पर्णशाला । स्त्री० उटजे । मुनिगृहे ॥
 पर्णनिर्मिताशाला । शाकपार्थि
 वादिः ॥
 पर्णसिः । पुं० पङ्गजे । पद्मे ॥ जल
 गृहे ॥ पृणोति । पृणीतौ । सानसि
 वर्णसि पर्णसीत्यादिनाऽसिप्रत्ययः
 पृणोतेर्नुक्च ॥
 पर्णशिनः । पुं० घने । मेघे ॥
 पर्णसिः । पुं० खल्पपत्रतुल्यस्यम् । क
 ठिञ्चरे ॥ पर्णान्यस्यति । असु० ।
 कर्मण्यण् ॥ यद्वा पर्णरसति । अ
 सदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
 पर्णी । पुं० द्रुमे । वृक्षे ॥
 पर्णिनी । स्त्री० माषपण्याम् ॥
 पर्णीटजम् । न० उटजे । पर्णशाला
 याम् ॥
 पर्हः । पुं० अपानोत्सर्गे । कुत्सितश
 ब्दे । गुदरवे ॥ पर्दते ॥ पर्द० ।

पर्पटदुमः

प० अच् ॥
 पर्दनम् । न० पर्दे । पाद० इ० भा० ।
 पर्पः । पुं० पङ्गुपीठे । येनकाष्ठेन
 पङ्गुश्चरतितस्मिन्काष्ठे ॥ पर्पग
 तौ । हलश्चेतिकरणे घञ् ॥ न० ।
 नवतृणे ॥ गृहे ॥ पिपत्ति । पृ० ।
 खण्डशिल्पशण्ड्यादिनाप्रत्ययान्तः
 साधुः ॥
 पर्पटः । पुं० पितपातडा० इ० भा०
 भेषजान्तरे । कवचे । तिक्ते ॥ पर्पटो
 वरतित्तश्चस्मृतः पर्पटकश्चसः ।
 कथितः पांशुपर्यायस्तथा कवचनाम
 कः ॥ पर्पटोहन्तिपित्तास्रभ्रमटणा
 कफज्वरान् । सङ्ग्राही शीतलस्ति
 त्तोदाहनुदातलीलघुः इतिभाव
 प्रकाशः ॥ पापड० इ० भा० पिष्ट
 प्रभेदे ॥ धूमसीरचिताहिङ्गु हरिद्रा
 लवणैर्युताः ॥ सर्जिकाजीरकाभ्या
 मृतनूकृत्यचवेष्टिताः ॥ पर्पटास्ते
 संदङ्गारभृष्टाः परमरोचकाः । दी
 पनाः पाचनारूचागुरवः किञ्चि
 दीरिताः ॥ मौद्ग्रास्तद्गुणाः प्रोक्ता
 विशेष्प्राज्ञघवोहिताः । चणकस्यगु
 णैर्युक्ताः पर्पटाश्चणकीडवाः ॥ क्ले
 हभृष्टास्तुतेसर्वे भवेयुस्मध्यमागुणै
 रितिभावप्रकाशः ॥
 पर्पटकः । पुं० कवचे । तिक्ते । पर्प
 टे ॥
 पर्पटदुमः । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

पर्यन्तिका

पर्यन्तिका

पर्यन्टी । स्त्री० सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् ॥
 पिष्टप्रभेदे । पापडी० इ० भा० ॥
 उत्तरदेशभवसुगन्धिद्रव्ये । पपरी०
 इ० भा० । रञ्जन्याम् । चक्रवर्त्ति
 न्याम् ॥ अस्यागुणा यथा । पर्यन्टी
 तुवरातिक्ताशिशिरावर्णकृत्तुः ।
 विषव्रणहरीकण्डूकफपित्तास्रकुष्ठनु
 त् ॥

पर्यन्तीकः । पुं० सूर्ये । वङ्गौ ॥ भूपे
 ॥ पिपत्ति । पू० । शृपृष्ठजाह्निकक्
 चाभ्यासस्येतिर्द्विकन् ० धातोर्द्वि
 त्वं रुक्चाभ्यासस्य ॥ वेदभाष्येतुपृ
 पालन पूरणयोरस्य निपातनमिद
 माश्रित्यस्तीतृणां पालक० इ० व्या
 ख्यातं ॥

पर्यन्तीणः । पुं० पर्यन्त्यशिरायाम् । द्यु
 तकम्बले ॥ पर्य चूर्णरसे ॥ न० प
 र्वणि ॥ इतिमेदिनी ॥

पर्यन्कः । पुं० पङ्गौ ॥ खड्गौ ॥ पर्यन्
 चरति । पर० ॥ स्त्री पर्यन्की ।
 पित्तवान्डीष् ॥

पर्यन्तीकम् । न० किसलये ॥ स्फुरति ।
 स्फुरस्फुरणे । पर्यन्तीकादयश्चेतिर्द्वि
 कन्धातोपर्यन्तीदेशश्च ॥ यद्वा । धा
 तोर्द्वित्वम् ० उकारस्याकारः सलो
 पः रुक्चाभ्यासस्य । वेदभाष्येतु
 जिफलाविशरणेस्यनिपातनमः श्र
 त्यशब्दार्थां विदारयितेतिव्याख्या
 तम् ॥

पर्यङ्कः । पुं० मञ्चे । मांचा० इ० भा
 षा ॥ पर्यङ्के० पलङ्कः इ० भाषा
 वृष्याम् । ऋषीणामासने ॥ पर्यङ्क्ति
 कायाम् खाट० भा० ॥ परितोङ्
 क्यते । अकिलक्षणे घञ् ॥

पर्यङ्कपादिका । स्त्री० कोलशिंख्या
 म् ॥

पर्यङ्क । त्रि० परितोर्ये ॥

पर्यङ्कनम् । न० भ्रमणे । ब्रज्यायाम्
 । अटायाम् । फिरना० इ० भाषा
 अट० परिपूर्वः । भावेल्युट् ॥

पर्यन्तुयोगः । पुं० जिज्ञासायाम् । इ
 तिहल युधः ॥ दोषविशेषे ॥

पर्यन्तुयोज्योपेक्षणम् । न० निग्रहस्थान
 प्राप्तस्यनिग्रहे ॥ निग्रहस्थानं प्रा
 प्तवतोऽनिग्रहः निग्रहनिग्रहस्थानानु
 ज्ञावनमित्यर्थः । यच्चत्वेनेकनिग्रह
 स्थानपाते एकतरोज्ञावनंतत्रनपर्य
 न्तुयोज्योपेक्षणम् । अवसरेनिग्रहस्था
 नोज्ञावनत्वावच्छिन्नः भावस्यैवतत्त्वा
 त् । ननुवादिनाकथमिदमुज्ञाव्यंस्व
 कौपीनविवरणस्यायुक्तत्वादिति चे
 त्सत्यम् । मध्यस्थे नैवेदमुज्ञाव्यम् ।
 वादेचस्वयमुज्ञावनेऽप्यदोषः ॥

पर्यन्तः । पुं० अन्त्यसीमायाम् । प्रान्तदे
 शे ॥ परितोऽन्तः ॥ समीपे ॥

पर्यन्तभूः । स्त्री० नदीनगरादिपसी
 पभूमौ । परिसरे ॥ पर्यन्तभूः ॥

पर्यन्तिका । स्त्री० गुणभंशे ॥

पर्यायम्

पर्यायः । पुं० व्यतिक्रमे । क्रमोलङ्घ-
ने । शास्त्रतो लोक व्यवहाराच्चप्राप्त-
स्यार्थस्य परित्यागे । अतिप्राप्ते । उपा-
त्यये ॥ पर्यायणम् । डूण् गतौ । एरच् ॥
पर्यायणम् । न० अश्वसज्जायाम् ।
जीन० डू० भाषा० पलानङ्गतिच ॥
पर्यावसानम् । न० चरमे ॥ षोन्तक-
कर्मणि ॥ पर्यावपूर्वः । ल्युट् ॥
पर्यावसितः । चि० पर्यावसानप्राप्ते ॥
पर्यावस्था । स्त्री० विरोधने ॥ पर्या-
वस्थानम् । ष्टा० । आतश्चिच्चङ् ॥
पर्यावस्थाता । चि० शचौ । विरोधि-
नि ॥ पर्यावतिष्ठति । ष्टा० । लृच् ॥
पर्यावरोद्धरि ॥
पर्यावस्थानम् । न० विरोधे ॥ ष्टा० ।
ल्युट् ॥ सर्वतोभावेनावस्थितौ ॥
पर्याश्रुः । चि० परिगतानन्दवाप्ये ॥
पर्यास्तः । चि० पतिते । सस्ते । टै-
पडा० इतिभा० ॥ हते ॥ परितोऽ-
स्तः ॥ परिहृत्ते । सर्वतः प्रहृते ॥
क्षिप्ते ॥
पर्यास्तिका । स्त्री० खट्वायाम् ॥
पर्याचान्तम् । न० एकपङ्क्तिस्थान् अ-
न्यानवमन्ययचान्नेभुज्यभानेकेनचि-
दाचमनंक्रियतेतदन्नं पर्याचान्तमु-
च्यते ॥
पर्याणम् । न० पल्ययने । घोडेकाप-
लान० डू० भा० ॥ वङ्कायभागे०
डू० चि० शि० ॥

पर्यायः

पर्याधाता । पुं० आहिताग्नौकनि-
ष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेअ-
ग्न्याधानं करोतिहि । तयोः पर्या-
हितोज्येष्ठः पर्याधाताकनिष्ठकः ॥
पर्याप्तम् । न० यथेष्टे । निकामे ॥
निवारणे ॥ चि० । लप्ते ॥ शक्ते ॥
कार्यकारणदत्ते ॥ परिमिते ॥ आ-
भूव्याप्तौ । परिपूर्वः । भावे० क्तः ॥
प्राप्तौ ॥ तप्तावितिमेदिनिकरः ॥
पर्याप्तिः । स्त्री० प्रकामे ॥ प्राप्तौ ॥
रक्षणे । मारणोद्यतस्यनिवारणे ॥
पर्यापनम् । पर्याप्तिस्त्राणार्थः ।
क्तिन् ॥ सामर्थ्ये ॥ स्वरूपसम्बन्ध-
विशेषे ॥ सचसर्वेषामेवपदार्थानां-
विशिष्टबुद्धिनियामकः । पदार्थभे-
देननाना, यथा । पर्याप्तिश्चायमेको-
घटइमौद्वावित्यादिप्रतीतिसाक्षि-
कः स्वरूपसम्बन्धविशेषइतिदीधि-
तिः । समवायेनगुणे गुणस्यासत्त्वे
पिचत्वारोगुणाद्वित्यादिप्रतीत्यागु-
णादिषुसङ्ख्यादिमतत्वनियामको-
पितादृशसम्बन्धः । इतिसामान्या
भावेजगदीशः । द्वितीयवादेगदा-
धरभट्टाचार्यश्च ॥
पर्यायः । पुं० प्रकारे ॥ अवसरे ॥ क्र-
मे । आनुपूर्व्याम् । परिपाय्याम् ।
अनुक्रमे । वारी० डू० भा० ॥ निर्मा-
णे ॥ द्रव्यधर्मे ॥ क्रमेणैकार्थवाच-
काः शब्दाः पर्यायाः इतिविजय-

पर्याय :

रक्षितः ॥ सम्पर्कविशेषे ॥ येनस-
हयत्सम्पर्कः सम्बन्धस्तेन सहतत्-
पर्यायः । यथा । समानं कुलभाव
सुदानादानन्तयैवच । तयोर्वैशस-
मानंहिपर्यायश्चप्रचक्षते ॥ इतिकु-
लदीपिका ॥ अलङ्कारवि० । यथा ।
एकक्रमेणानेकस्मिन्पर्यायः । एकं
वस्तुक्रमेणानेकस्मिन्भवतिक्रियते-
वासपर्यायः । क्रमेणोदाहरणम् ।
श्रीश्रीभारख्यजतितनुतांसेवतेमध्य
भागः पदभ्यांभुक्तास्तरलगतयः
संश्रितालोचनाभ्याम् । धत्ते वक्षः
कुचसचिवतामद्वितीयश्चवक्रमत्तद्वा
चाणांगुणविनिमयः कल्पितो-
यौवनेन ॥ यथावा । नन्वाश्रयस्थि-
तिरियंतवकालकूटकेनोत्तरोत्तरवि-
शिष्टपदोपदिष्टा ॥ प्रागर्णवस्यहृद-
येष्टपलक्ष्मणोयकण्ठेऽधुनावससि
वाचिपुनः खलानाम् ॥ यथावा ।
विम्बौष्ठएवरागस्तेतन्विपूर्वमदृश्य-
त । अधुनाहृदयेष्येष्टमृगशावाक्षि-
दृश्यते ॥ रागस्यवस्तुतोभेदेपि एक-
तयाश्रयवसितत्त्वादेकत्वमविरुद्धम् ॥
तत्ताणसिरिसहोच्चररञ्जणाहरणमि-
द्विचक्रमेकरसम् । विम्बाहरेपि
आणनिवेशिचकुसुमवाणनि ॥ * ॥
तत्तेषांश्रीसहोदररत्नाभरणे हृदय-
मेकरसम् । विम्बाधरेप्रियाणांनिवे-
शितुंकुसुमवाणेनेतिसंस्कृतम् ॥

पर्यायशयनम्

श्रीसहोदरंरत्नंकीस्तुभः आभरणं-
यस्यतस्मिन्विष्णौएकरसमेकतान-
न्तत्तेषांपातालवासिनाममुण्यामि-
तिचंडीदासहृदयम् । कुसुमवाणे-
नप्रियाणांकान्तानांविम्बसहृदयेऽधरे
विनिवेशितमित्यनेकवस्थितौप्रयो-
जकनिर्देशाद्देदः ॥ अन्यस्तोन्य-
था । अनेकमेकस्मिन्क्रमेणभवति-
क्रियतेवासोन्यः । क्रमेणोदाहरण-
म् । मधुहिमरुचिरंवचः खलानां-
ममृतसंहोप्रथमंपृथुव्यनक्ति । अथ-
कथयतिमोहहेतुमन्तर्गतमिवहालह-
लंविषंतदेव ॥ तद्देहंनतभित्तिम-
न्दिरमिदंलब्धावकाशंदिवःसाधेनु-
र्जरतीनदन्तिकरिणामेताघनाभाघ-
टाः । सद्बुद्धोमुशलध्वनिः कलमि-
दंसङ्गीतकंयोषितामाश्चर्यं दिवसैर्हि
जोयमियतींभूमिसमारोपितः ॥ अ-
त्रैकस्यैवहानोपदानयोरविवक्षितत्वा-
न्नपरिवृत्तिः ॥ * ॥ अपिचलक्षणा-
न्तरम् । क्रमेणैकमनेकस्मिन्नाधारे
वर्ततेयदि । एकस्मिन्नथवानेकंपर्या-
यालङ्कृतिर्मतेति ॥ पर्यायणम् ।
इण० । परावनुपात्ययद्वयइतिघञ्
। व्यत्ययेपि ॥ यथा । प्राप्तः पर्याय-
कालोव इतिब्रह्माभ्यभाषतइति ॥
पर्यायशयनम् । न० उपशये । विशा-
ये । प्रहरिकादीनांपर्यायेणक्रमेणश-
यनम् ॥

पर्युदञ्चनम्

पर्यायोक्तम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥
 पर्यायोक्तं विना वाच्यवाचकत्वेन व-
 स्तुयत् ॥ वाच्यवाचकभावव्यतिरि-
 क्तेनावगमनव्यापारेण यत्प्रतिपादनं
 तत्पर्यायेण भङ्ग्यन्तरेण कथनात् ॥
 पर्यायोक्तम् । उदाहरणम् । यंप्रेक्ष्य
 चिरहृष्टापि निवासप्रीतिरुज्झिता
 मदेनैरावणमुखमानेन हृदये हरेः ॥
 अत्रैरावणशक्तौ मद्मानमुक्तौ जाता
 वितिव्यङ्ग्यमपिशब्दोच्यते । ते
 नयदेवोच्यते तदेव व्यङ्ग्यं यथा तु व्यङ्-
 ग्यं न तथोच्यते यथा गविशुक्ते चलति
 दृष्टे गौः शुक्लश्चलतीति विकल्पो य-
 देवदृश्यते तदेव विकल्पयति० न तु य-
 था दृष्टं तथा० यतोभिन्ना संसृष्टत्वेन दृ-
 ष्टं भेदसंसर्गाभ्यां विकल्पयति ॥

पर्यासितः । चि० पर्यावर्त्तिते ॥
 पर्याहारः । पुं० बीवधे । उभयतो बद्ध
 शिर्ष्ये स्तम्भवाच्चोकाष्ठविशेषे । कां
 वड इति बह्वङ्गी इति च भा० ॥ परित
 आह्वयतेऽनेन ॥

पर्याहितः । पुं० योऽग्रेऽग्न्याधानं करो-
 तितस्य ज्येष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठ
 ज्येष्ठे अग्न्याधानं करोति हि । त-
 योः पर्याहितो ज्येष्ठः पर्याधाताक
 निष्ठकः ॥

पर्युदञ्चनम् । न० उद्वारे । ऋणे ॥
 परित उदच्यते । अञ्चु० । कृच्यल्यु
 टङ्गिभक्तभणिल्युट् ॥

पर्वकम्

पर्युदस्तः । चि० पर्युदासविशिष्टे । वि-
 ध्यन्वयिभेदात्मकनञर्थयुक्ते ॥

पर्युदासः । पुं० प्रतिषेधभेदे ॥ प्राधा-
 न्यन्तुविधेयं प्रतिषेधेऽप्रधानता ।
 पर्युदासः सविज्ञेयो यत्रोत्तरपदेन न
 ज्ञ ॥ सामान्यशास्त्रप्राप्तनिषेधस्यै-
 व पर्युदासत्वम् ॥ यथा । अमावास्या
 याम्पितृभ्यो दद्यात् रात्रौ श्राद्धं न कु-
 र्वीत । अत्र श्राद्धकरणे रात्रेः पर्युदा-
 सः ॥ परिसर्वतोभावेन उदास्यते वि-
 धिर्धनसपर्युदास इति गौडाः ॥

पर्युपयुक्तः । चि० समाप्ते ॥ यथा ।
 आगमकालेनैवास्यायुः कृतं पर्व्युप-
 युक्तं स्यादिति महाभाष्यम् । आगम-
 कालेन विद्याय हणकालेन । अस्य-
 विद्यार्थिनः । पर्युपयुक्तं समाप्तमिति
 तदर्थः ॥

पर्युषितम् । चि० रात्र्यन्तरितपक्वान्ने
 । व्युष्टे । वासी० इ० भाषा० ॥
 यातयामंगतरसंपूर्तिपर्युषितश्च यत्
 । उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं ताम-
 सप्रियमिति भगवद्गीता ॥

पर्येषणा । स्त्री० अन्वेषणायाम् ।
 ठूढणा इति ठूढ इति च भा० ॥ अन्याप-
 र्येषणां चर ॥ तर्कादिनायथा बोधित
 धर्माद्यन्वेषणे ॥ इषगत० दि० ।
 इषआभीक्ष्ण्यक्र्या० । आभ्यां परे
 वेतिपक्षे युक् । टाप ॥

पर्वकम् । न० ऊरुपर्वणि । घौटू इति

पर्वततृणम्

जानु इति च भा० ॥
 पर्वकारो । पुं० धनादिलोभेन अपर्वसु
 अमावास्याक्रियावर्तके ॥
 पर्वगामी । पुं० पर्वसु स्त्रीगामिनि ॥
 पर्वतः । पुं० महीधरे । शिखरिणि ।
 क्षामृति । अहार्ये । गोत्रे । गिरौ
 ॥ पर्वानिसन्त्यच । तपपर्वमरुद्
 भ्याम् ॥ यद्वा । पर्वति । पर्वपूरणे
 । भृष्टदृशियजिपर्विपच्यमितमिन
 मिहयिभ्योऽतच् ॥ विंशतिश्चैष पर्व
 ता यथा । हिमवान्हेमकूटश्चनिष
 धोनीलपर्वतः ॥ श्वेतश्चभृङ्गवान्
 मेरुर्मात्यवान्गन्धमादनः ॥ महे
 न्द्रोमलयः सद्यः शुक्तिमान्चमा
 नपि । विन्ध्यश्चपारियात्रश्चकैलासो
 मन्दिरस्तथा ॥ लोकालोकोमहांस्ते
 धु तथैवोत्तरमानसः । एतेविंशति
 र्विख्याताः पर्वतास्तस्यु प्रावराः ॥
 प्रादृपे । वृक्षे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पावदा
 इ० गौ० भा० प्र० मत्स्यविशेषे ॥
 देवर्षिविशेषे ॥
 पर्वतकाकः । पुं० द्रोणकाके ॥
 पर्वतजः । पुं० गिरिसंभववस्तुनि ॥
 पर्वतजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ सरिति
 । नद्याम् ॥ द्राक्षावि० । पहाडी०
 दाख इ० भा० ॥ पर्वतात्जाता ।
 जनी० । पञ्चम्यामिति डः ॥
 पर्वततृणम् । न० तृणविशेषे । तृणाव्य
 । मृगप्रिये ॥

पर्वतीयः

पर्वतमोचा । स्त्री० अद्रिकदल्याम् ॥
 पर्वतराजः । पुं० नगाधिराजहिमा
 द्रौ । पर्वतानाराजा ॥ राजेतिटच् ॥
 पर्वतराजपुत्री । स्त्री० उमायाम् । दु-
 र्गायाम् । यथा । शक्रध्वजात्पचयुते
 दशाहेमूलर्चयुक्तासितसप्तमीया ।
 आरभ्यतस्यां दशमीञ्चयावत् प्रपूज-
 येत्पर्वतराजपुत्रीमिति ॥
 पर्वतवासिनी । स्त्री० आकाशमांस्या
 म् ॥ गायत्र्याम् ॥ काल्याम् ॥
 पर्वताधारा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥
 पर्वतारिः । पुं० इन्द्रे ॥ पर्वतानाम
 रिः ॥
 पर्वतालयः । पुं० वानरे ॥ पर्वतआ
 लयोयस्य ॥
 पर्वताशयः । पुं० मेघे ॥
 पर्वताश्रयः । पुं० शरभे ॥ चि० । पर्व
 तवासिनि ॥
 पर्वतश्रयदेशः । पुं० देशविशेषेषु ॥ ते
 यथा । अतोदेशान्प्रवक्ष्यामिपर्वता
 श्रयिणश्चये । निर्हाराहंसवर्णाश्चकुप
 थाअपयाःखशाः ॥ कुथप्रावरणाश्चैव
 ऊर्णादर्भासमूहकाः । त्रिगर्त्तामण्ड
 लाश्चैवकिराताश्चामरैः सह ॥ इ०
 तिमत्स्यपुराणम् ॥
 पर्वतीयः । पुं० अक्षौटे ॥ पर्वतेभवः
 । विभाषामनुष्य इतिपक्षेः ॥
 चि० पर्वतोत्पन्नमनुष्यादौपर्वतोनि
 वासोऽस्य । पर्वताच्चैतिङ् ॥

पर्वसन्धि :

पर्वधिः । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे ॥
 पर्वः । न० उत्सवे । महे ॥ ग्रन्थौ ॥
 प्रस्तावे ॥ लक्षणान्तरे ॥ दर्शप्रति
 पदोःसन्धौ ॥ विषुवत्प्रभृतिषु ॥ ग्रन्थ
 विशेषे ॥ ग्रन्थसन्धौ ॥ यथा । महा
 भारतेऽष्टादशपर्वाणि । तानियथा
 आदिः सभावनविराटमथोद्यमश्चभी
 षोगुरुविजयमद्रवसौप्तिकश्च । स्त्री
 पर्वशान्तिरनुशासनमश्वमेधव्यासाश्च
 मोमुषलयानदिवावरोहइति सहाभा
 रतटीका ॥ तिथिविशेषेषु ॥ चतु
 र्विंशत्यमीकृष्णाअमावास्याचपूर्णिमा
 । पर्वण्ये तानिराजेन्द्ररविसङ्क्रम
 णंतथा ॥ पर्वति० पर्वतेवा । पर्वपूर
 णे । वा० कनिन् ॥ यद्वा । पिपत्तिं
 पृणातिवा ॥ पृ० । क्षामदिपद्यत्तिं
 पृशक्विभ्योवनिप् ॥ क्षणे ॥
 पर्वपुष्पी । स्त्री० रामदूतीवृत्ते ॥
 पर्वपूर्णता । स्त्री० आयोजने । सभा
 रे ॥ पर्वणःपूर्णत्वे ॥
 पर्वमूला । स्त्री० श्रवतायाम् ॥
 पर्वयोनिः । पुं० इच्छादौ ॥ पर्वणि
 योनिरुत्पत्तिर्यस्य ॥
 पर्वरुट् । पुं० पिण्डपुष्पे । दाडिमे ॥
 पर्ववल्ली । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥
 पर्वसन्धिः । पुं० प्रतिपत्पञ्चदश्याोर
 न्तरे ॥ पञ्चदशीशब्देन पूर्णिमाऽमा
 वास्यायोर्द्वयोर्ग्रहणम् । अतएवपौर्ण
 मास्याअमावास्यायावशिष्यसार्धदश

पर्वत्

चतुष्टयम्प्रतिपदश्चप्रथमसार्धदश
 चतुष्टयं पर्वसन्धिरिति वृद्धाः ॥
 सैहिकियोयदाराहुर्ग्रसतेपर्वसन्धि
 ध्वितियमः ॥ पर्वणोःसन्धिः ॥
 पर्वितः । पुं० पर्वतमत्स्ये ॥
 पर्वुः । पुं० कुठारे । परशौ ॥ परंशुं
 शृणाति । शृङ्गिंसायाम् । आङ्प
 रयोःखनिशृङ्गाङ्गिङिङित्कुः ॥ पृ०
 ॥ यद्वा । स्पृश्यते स्पृशसंस्पर्शने
 स्पृशेःश्वणशुनौपृचेति० शुन्० । पृ
 । आदेशश्च ॥
 पर्वुका । स्त्री० पार्श्वस्थिनि । पांसु०
 इतिभाषा ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा
 । स्पृश० । स्पृशेःश्वणशुनौपृच
 स्वार्थेकन् ॥ यद्वा पर्वुरिव । इवेप्र
 तिकृतावितिकन् ॥
 पर्वुपाणिः । पुं० गणेशे । विनायके ॥
 पर्वुरामः । पुं० जामदग्न्ये । परशुरा
 मे ॥
 पर्वुः । स्त्री० पर्वुकायाम् । अग्राणि
 जातेरित्यङ् ॥
 पर्वधः । पुं० कुठारे । परसा० इ०
 भा० ॥ परश्वयनम् । टुओश्चि० ।
 अन्येष्वपीतिङ् । परश्वंदधाति
 डुधाज् । आतइतिकः । पृषोदरा
 दिः ॥
 पर्वत् । स्त्री० सभायाम् ॥ यथाह०
 यान्नवलक्यः । चत्वारोवेदधर्मज्ञाः
 पर्वत्तैविद्यमेववा । सात्रूतयंसधर्मः

पलम्

स्यादेकोवाऽध्यात्मवित्तमः ॥ इति ॥
 अन्यदप्युक्तं लक्षणं भविष्यपुराणे ।
 द्विगुणाच्चित्राणान्तु वैश्यानां त्रिगु-
 णास्मृता । चतुर्गुणा तु शूद्राणां पर्वदु-
 क्ता महात्मनामिति ॥ परितः सीद-
 न्यस्याम् । प्रदू० । सं० त्रिप् ।
 सदिरप्रतेरितिषत्त्वम् । वा० परेरन्त-
 लोपः ॥ यद्वा । शृङ्गभसोऽदिरिति
 च्यदिप्रत्ययो बाहुलकात्पृषेरपि ॥
 पर्वद्वलः । त्रि० परिषद्वले । सभासदि
 । सभ्ये ॥ पर्वद्वल्यस्य । रजः कृष्या
 मुतिपरिषदो वलज्जिह्वं पर्वदिह्य
 पिपाठाद्वलच् ॥
 पलः । पुं० पलाने । शस्यहीनधान्य-
 नाञ्जि । पराल० इ० भा० ॥
 पलम् । न० आमिषे । मांसे ॥ उन्मा-
 ने । कर्षचतुष्टये । मुष्टौ । प्रकुञ्चे ।
 चिह्ने ॥ तत्तु शास्त्रे तोलकचतुष्टयम्
 । वैद्यके अष्टतोलकम् । लौकिके सा-
 ष्टरक्तिद्विमाषकतोलकचितयम् ॥
 यथा । पलन्तु लौकिकैर्मानैः साष्ट-
 रक्तिद्विमाषकम् । तोलकचितयञ्चे-
 यञ्घोतिर्ज्ञैः स्मृतिसम्मतम् ॥ इ-
 तितियितत्त्वम् ॥ पलंसुवर्णाश्चत्वारः
 पञ्चवापिप्रकीर्त्तिताः ॥ (***) ॥
 विघटिकायाम् । घटिकाषष्टिभागै-
 कभागे । षष्टिविपले ॥ पलदण्डयोः
 प्रमाणान्तु दशगुर्वचरोच्चारणकालः
 प्राणः षडात्मकैः । तैः पलंस्या

पलङ्कषा

तु तत्पष्ट्यादण्डद्वयभिधीयते ॥
 तेनच । माक्रान्ते पक्षस्थान्ते पर्या-
 काशेदेशे स्वाप्सीः क्रान्तं वृद्धं वृत्तं पूर्णं
 चन्द्रमत्त्वाराचौचित् । क्षुत्क्षामः
 प्राटंश्चे तश्चे तोराहुः क्रूरः प्राद्यात्
 तस्माद्ध्वान्ते हर्म्यस्थान्ते शय्ये कान्ते
 कर्त्तव्या ॥ अस्यैकपाठात्पलम् षष्टि-
 पाठादण्डो भवति ॥ यथा ह्वालिदा-
 सः । गुर्वचराणामुदितश्च षष्ट्या प-
 लंपलानां घटिका किलैका । षष्ट्या घ-
 टीनां भदिनंतथायैस्तिथ्यैकया चन्द्रम-
 सो दिनं स्यादिति ॥ पलति । पलग-
 तौ । पचाद्यच् ॥
 पलक्या । स्त्री० पालङ्क्यशक्ति ॥ इ० रा०
 नि० ॥
 पलगण्डः । पुं० लिपके । राज० इ०
 भा० ॥ पलं मांसं तत्तुल्येन मृदादि-
 नागण्डतिवदनैकदेशमिव करोति ।
 गडिवदनैकदेशे । पचाद्यच् ॥
 पलङ्कटः । त्रि० भयशीले । भीरौ ॥
 इ० त्रि० ॥
 पलङ्करः । पुं० पिप्ते ॥ इति त्रि० ॥
 पलङ्गषः । पुं० राजसि ॥ कणगुग्गु-
 लौ ॥ पलङ्गषति । कषहिंसायाम्
 । मू० कः । तत्पुरुषद्व० द्वितीयाया
 अलुक् ॥
 पलङ्गषा । स्त्री० गोचुरके । रास्नायाम् ।
 किंशुके ॥ गुग्गुली । मुण्डीर्याम् । ला-
 चायाम् ॥ क्षुद्रगोचुरके ॥ महाश्राव

पलशतम्

ग्याम् ॥ मक्षिकायाम् ॥ टाप् ॥
 पलप्रियः । पुं० द्रोणकाके ॥ त्रि० ।
 मांसादे ॥
 पलभा । स्त्री० पलविभायाम् । विषुव
 तप्रभायाम् ॥ साचमेषसङ्क्रमणा
 दर्वाक्सपादाष्टदिनेमध्याह्नेद्वादशा
 ङ्गुलजाकाया । यथोक्तग्रहलाघवे
 । मेषादिकेसायनभागसूर्येदिनार्धं
 आभापलभाभवेत्सेति ॥
 पललः । पुं० राक्षसे । यातुधाने ॥
 न० पङ्के ॥ मांसे ॥ तिलचूर्णे ॥ पल
 लंतिलकत्वंस्यात् तिलचूर्णश्चपिष्ट
 कः । पललंमधुरंरुच्यंपित्तास्रबल
 पुष्टिदम् । इ० राजनिर्घण्टः ॥
 सैचवतिलचूर्णे । तिलकुट० इ०भा
 ॥ यथा । पललन्तुसमाख्यातंसैचव
 न्तिलपिष्टकम् । पललंमलकद्रव्यं
 वातघ्नं कफपित्तकृत् ॥ वृंहणंरुक्व
 प्यश्चस्निग्धंमूत्रनिवर्त्तनम् ॥ पल-
 ति० पल्यतेऽनेनवा । पलगतौ ।
 वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥
 पललज्वरः । पुं० पित्ते ॥ इतिहारा
 वली० ॥
 पललप्रियः । पुं० द्रोणकाके ॥
 पललाशयः । पुं० गण्डरोगे ॥
 पलवः । पुं० प्लवे । पञ्चराखेटे । म-
 ल्यधारणोपाये । लोपो० इ०गौ०
 भाषा० ॥
 पलशतम् । न० तुलायाम् ॥ पलानां

पलायनम्

शतम् ॥
 पलाग्निः । पुं० पित्ते ॥
 पलाङ्गः । पुं० शिशुमारे ॥
 पलाण्डुः । पुं० सुकन्दके । सुखद्रूष
 णे । शूद्रप्रिये । रोचने । प्याज०
 इ०भा० ॥ पलाण्डुर्यवनेष्टश्चदुर्गन्धो
 सुखद्रूषकः । फरणोन्यः पलाण्डु
 सुलतार्कोद्दुर्गन्धसः ॥ इ०धन्वन्त
 रिः ॥ सुश्रुतस्तु । लशुनोदीर्घपत्र
 सपिच्छगन्धोमहौषधम् । फरणश्चप
 लाण्डुश्चलतार्कश्चापदारिका ॥ गृ
 ध्ननयवनेष्टश्चपलाण्डोर्दंशजातयः
 ॥ इत्याह ॥ पलाण्डुस्तुगुणैर्ज्ञेयोरसो
 नसदृशोबुधैः ॥ स्वादुपाकरसोऽनु
 ष्णः कफकृन्नातिपित्तलः ॥ हरते
 केवलंवातंबलवीर्यकरोगुरुरिति भा
 वप्रकाशः ॥ पलति । पलरक्षणे ।
 बाहुलकात्पलाण्डुप्रत्ययः ॥
 पलादः । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥ प-
 लमत्ति । अद० । कर्मण्यण् ॥
 पलादनः । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥
 त्रि० मांसभक्षणशीले ॥
 पलान्नम् । न० पाकराजेश्वरोक्तप्रकारे
 मांसादिद्युक्तसिद्धभक्ते । पलौदने ।
 मांसौदने ॥
 पलापः । पुं० गजगंडे । हस्तिकपोले ॥
 पलायनम् । न० अपयाने । प्रद्रावे ।
 भयादिनास्थानान्तरगमने । भाग-
 ना० इ०भा० ॥

पलाश :

पलायित : । त्रि० नष्टे ॥ गृहीतदि-
शि । तिरोहिते । पलायनविशिष्टे
॥ इ० हे० ॥

पलाल : । पुं० । न० । निष्फलेतृणा
दिकाण्डे । सस्यगूकधान्यनाले ॥
पलति पल्यतेवा । पलगतौ । तमि
विशिविडिमृणिकुलिकपिपलिपच्चि
भ्यः कालन् ॥ पलमलतिवा । अ-
ल० । कर्मण्यण् ॥

पलालदीहदः । पुं० आसृष्टे ॥ इति
शब्दमाला ॥

पलालिनम् । न० महत्पलालंपलाली
तद्वति ॥ मत्वर्थे० पामादिच्वात्नः
। शाकीपलालीदद्रूणां ह्रस्वत्वञ्च ॥

पलाली । पुं० महत्पलाले ॥

पलाशः । पुं० शब्दाम् ॥ राक्षसे ॥ मगध
देशे ॥ हरिते ॥ किंशुके पर्णे ।
वातपोथे । याज्ञिके । ठाक० इ०
भा० ॥ पलाशोदीपनोदृष्यः सरो
णोत्रणगुल्मजित् । कषायः कटु
कस्तिकः स्निग्धोगुदजरोगजित् ॥
भग्नसम्भानक्तदोषग्रहण्यर्थः कृमी
नहरेत् । तत्पुष्पं स्वादुपाकेतु कटु
तिक्तकषायकम् ॥ वातलंकफपित्ता
सक्तृक्त्रिजिदग्नाहिशीतलम् । तट्टदा
हशमनं वातरक्तकुष्ठहरं परम् ॥ फलं
लघूष्णं मेहार्थः क्रिमिवातकफापह
म् । विपाके कटुकं रुचं कुष्ठगुल्मोदरप
णुत् ॥ न० । कृदने । पर्णे । कृदे ।

पलिघ :

पत्ता० इ० भा० ॥ पलाशपत्रे ॥
शासने ॥ परिभाषणे ॥ त्रि० । हरि
द्वर्णविशिष्टे ॥ निर्दये ॥ पलाशस्यप
त्रस्यायम् । अण् । संज्ञापूर्वकत्वा
द्बृह्यभावः ॥ यद्वा । पलं मांसं
अश्नाति । अश० । कर्मण्यण् ॥ प-
लेमांसिश्नाशायस्यवा ॥

पलाशकः । पुं शब्दाम् । किंशुकवृक्षे ॥

पलाशपर्णी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

पलाशसारः । पुं० शाकद्रुमे ॥

पलाशाक्षः । पुं० नाडीहिङ्गुनि ॥

पलाशाख्यः । पुं० नाडीहिङ्गुनि ।

पलाशान्ता । स्त्री० गन्धपत्रायाम् ॥

पलाशी । पुं० वृक्षमात्रे पलाशानि
सन्त्यस्य । अतद्वनिः ॥ राक्षसे ॥
क्षीरिवृक्षे ॥

पलाशी । स्त्री० लताविशेषे । पञ्चवल्
ल्याम् । अम्लपल्याम् ॥ शब्दाम् ॥
काश्मीरेगन्धपलाशीतिप्रसिद्धे । क
चूर्णप्रभेदे ॥

पलिक्री । स्त्री० वृक्षायाम् ॥ पलितम
स्यस्याः । अर्० अच् । असितप-
लितयोर्न । कृन्दसिकुमेके० इत्ये
कोक्तेर्भाषायामपि अनयोस्तद्व्यस्य
स्थाने कूडित्ये पञ्चादेशो भवति । ना
न्त्वान्डीप् ॥ गर्भिण्यांगवि ॥

पलिघः । पुं० काचकलसे ॥ घटे ॥

प्राकारगोपुरे ॥ परिहणनम् ॥ परि
हन्यतेनेनवा । हन० । परौघइत्यण्

पलिता

घादेशश्च ।

पलितम् । न० केशपाके । जरसाके
 शानांशौक्ष्ये ॥ फलतिफलनंवा ।
 फलनिष्पत्तौ । जिफलाविशरणे
 । नपुंसकेभावेक्तः । लोष्ठपलि
 तावितिसाधु ॥ फलेरितजादेश्वपो
 वा ॥ शैलजे ॥ तापे ॥ कर्दमे ॥ के
 शपाशे ॥ केशशुक्लताहेतीरोगे ॥ त-
 न्निदानं यथा । क्रोधशोकश्चमकृतः
 शरीरोष्माशिरोगतः । पित्तञ्चकेशा
 न्पचतिपलितंतेनजायत इतिमाध
 वः । अस्यचिकित्सा यथा । लोह
 चूर्णस्यकर्षण्णुदशोर्द्धञ्चूतमज्जतः ।
 धात्रीफलद्वयंपष्ट्ये द्वेतयैकंविभीतक
 म् ॥ पिष्ट्वालोहमयेभाण्डेस्थापयेन्नि
 शिवासयेत् । लिपोऽयमचिराद्वन्ति
 पलितंनेहसंशयः ॥ दशार्द्धपञ्चक-
 र्पाणि ॥ काश्मर्यामूलमादौसहचर
 कुसुमंकेतकस्यापिमूलंलोहचूर्णंसभृ
 ङ्गंविफलपलयुतंतैलमेभिःपचेद्यः ।
 कृत्वालोहस्यभाण्डेक्षितितलनिहि
 तंस्थापयेन्मासमेकंकेशाःकाशप्रका
 शाच्चपिमधुपनिभा अस्ययोगाद्भव-
 न्ति ॥ त्रिफलानीलिकापचं भङ्गरा
 जोऽयसोरजः । अवीमूत्रेणसंपिष्टं
 लेपात्कृष्णीकरंपरमिति भावप्रका
 शः ॥

पलिता । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ असित
 पलितयोर्नेति० प्रतिषेधात्डीप्

पल्लविकः

तकारस्यनकारादेशश्चन ।

पलौदनम् । न० मांसौदने । पलाव०
 इ० भा० ॥ पलञ्चओदनञ्चनयोः
 समाहारः ॥

पल्यः । चि० मांसभोजिनि ॥ पलम
 र्हति । तदर्हतीति यत् ॥

पल्यङ्कः । पुं० पर्यङ्के ॥ मञ्चे ॥ वृष्या
 म् ॥ पर्यस्तिकायाम् ॥ परितोद्धते
 । अकिलचक्षे । घञ् । परेश्वघाङ्क-
 योरितिवालत्त्वम् ॥

पल्ययनम् । पुं० पर्याये । पलानइति
 भाषा० ॥ इ० हे० च० ॥ वल्गादन्ता
 लिकापल्ययनमिति० चि० श्रे० ॥

पल्लः । पुं० स्थूलकुसूलके । पालुइति
 मरा इ० च० गौ० भा० ॥

पल्लवः । पुं० । न० । किसलये । नव
 पत्रे । प्रवाले ॥ पर्वपत्रादिसङ्घाते
 शाखायाः पल्लवोमतः इतिकोशा
 न्तरम् ॥ पल्यते । सं० क्लिप् । लूय
 ते । लूञ्० । ऋदोरप् । पल्लासौ
 लवश्च ॥ विटपे । विस्तरे ॥ अञ्चले ॥
 शृङ्गारे ॥ अलत्तरागे ॥ पिङ्गे ॥

पल्लवकः । पुं० वेश्याधवे ॥ मत्स्यविशे
 षि ॥

पल्लवद्रुः । पुं० अशोकवृक्षे ॥

पल्लवाङ्गुरः । पुं० तोक्मे । कौंपर०
 इ० भा० ॥

पल्लवाधारः । पुं० शाखायाम् ॥

पल्लविकः । चि० कामुके ॥

पल्ली

पल्लवितम् । चि० लाक्षारक्ते ॥ सपल्लवे
॥ तते । विसृते ॥ पल्लवा : सञ्जा-
ताअस्य । ता० इतच् ॥

पल्लवी । पुं० द्रुमे ॥

पल्लि : । स्त्री० क्षुद्रग्रामे ॥ कुड्याम् ॥
कुटीसमूहे ॥

पल्लिका । स्त्री० गृहगोधिकायाम् ॥

पल्लिवाहः । पुं० टणविशेषे ॥ पल्लिवा
होदीर्घटणः सुप्रचस्ताम्रवर्णकः ।
अट्टः शाकपत्रादिः पशूनामव-
लप्रदः ॥

पल्ली । स्त्री० अल्पग्रामे ॥ कुड्याम् ॥
दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरविशेषे ॥ कु
ड्यमख्ये । विशम्बरायाम् । गृहगो
धिकायाम् । आपकी इति० क्षिप
कली० इतिच० भा० ॥ अस्यापतन
फलमुक्तं ज्योतिष्शास्त्रे । यथा । निप
ततियदिपल्लीदक्षिणाङ्गेनराणाम्स्व
जनधनवियोगोलाभदावामभागे ।
उरसिशिरसिपृष्ठेऽङ्गुष्ठदेशेचराज्यं क
रचरणहृदिस्थासर्वसौख्यं ददातीति
॥ दिग्विशेषेतस्याः शब्दफलं यथा
। वित्तं ब्रह्मणिकार्यसिद्धिरतुलाश-
क्रेहुताग्निभयम् । याभ्यामग्निभयं सुर
द्विषिकलिलाभः । समुद्रालये । वा
यव्यांवरवस्त्रगन्धसलिलं दिव्याङ्गना
चोत्तरे ऐशान्यां सरणं ध्रुवं निगदितं
दिग्बलचण्डखञ्जने ॥ ज्येष्ठीरुतेक्षुतेष्ये
वमूचुः केचिच्चकोविदा इति० ॥

पवनः

दिग्बलचण्डखञ्जनेयज्ज्ञेयं ज्येष्ठीरुतेपि
तदितिच ॥

पल्लवम् । न० क्षुद्रसरसि । वेशन्ते ।

डबोखरा० इ० भा० ॥ अल्पसरः

पल्लवंस्याद्यत्रचन्द्रर्क्षे रवी । नति

ष्ठतिजलं किञ्चित्तत्तत्रच्यं वारिपाल्व

लम् ॥ पाल्वलंगुर्वभिष्यन्दिविष्टस्मि

दोषलंपरम् ॥ पलतिपल्यतेवा । प

लगतौ । सानसिचर्यसिपर्णसितगडु

लाङ्कुचषालिल्वलपल्ललधिष्यश्लि-

ल्याः इतिवल्चः । यद्वा । पिवन्त्य

स्मिन् । पापानि अस्मात्सानसीत्या

दिनैववलच्लुगागमोह्रस्वत्वञ्च ।

पल्ललावासः । पुं० कूर्मे ॥

पवः । पुं० निष्पावे । धान्यादीनानि

स्तुषीकरणे ॥ वायौ । पवनम् ।

पूज्० । ऋदोरप् । न० । गोमये

इति श० चं० ॥

पवनः । पुं० वायौ । मरुति ॥ पुना

तिपवतेवा । बहुलमन्यचापीतियु

च् ॥ पवनश्चावयितृणांविश्वतांवा

मध्ये भगवतोविभूतिः । सप्तवाद्य

पवना यथा । भूवायुरावहहप्रवह

स्तदूर्ध्वः स्यादुहस्तदनुसंवहसञ्चक

श्च । अन्यः परोपिसुवहः परिपूर्व

कोस्माद्वाद्यः परावहदमेपवनाः

प्रसिद्धाद्वतिसिद्धान्तशिरोमणिः ॥

आवसध्याग्नौ ॥ निष्पावे । प्रवाते

सूर्पादिनाध्यान्यस्योत्क्षेपणेननिस्तु

पवमान :

प्रीकरणे ॥ स्वातिनक्षत्रे ॥ लब्धा
 दित्रिकले ॥ १५। मध्यगुरौचतुष्क
 ले ॥ १५ न० । आपाके । कुम्भ
 कारस्यामघटादीनां पाकस्थाने ।
 आवाङ्मतिभा० ॥ जले । त्रि०
 । पवित्रे । प्रयते ॥ पूज्० । ल्युट्
 पवनविजयः । पुं० गरुडोक्ते शुभाशुभ
 सूचकेश्वासवायुजयोपायकेग्रन्थवि-
 शेषे ।
 पवनव्याधिः । पुं० श्रीकृष्णस्यमित्रे
 । उद्भवे ॥ वायुरोगे ॥
 पवनात्मजः । पुं० हनूमति ॥ अग्नौ
 ॥ पवनस्यात्मजः ॥
 पवनालः । पुं० तूर्णाह्ने । देवधान्ये
 । जुम्हरी इतिजुवार० इतिचभा०
 पवनाशः । पुं० सर्पे ॥
 पवनाशनः । पुं० सर्पे ॥ पवनोश्
 नयस्य ॥
 पवनाशनाशः । पुं० गरुडे ॥ मयूरे
 पवनेष्टः । पुं० महानिम्बे ॥ निम्बे
 पवनोऽम्बुजम् । न० परूषवृक्षे ॥
 पवमानः । पुं० वायौ ॥ पवते ।
 पूङ् । पूङ्ग्यजोऽशानन् । अग्निमुक् ॥
 स्तोत्रविशेषेषु ॥ ज्योतिषोमेहिदाद
 शस्तोत्राणितत्रोद्गात्रायैस्त्रिभिर्यज
 मानार्थं कर्मक्रियते तानिपवमान
 पदवाच्यानिस्तोत्राणीत्यर्थः ॥ नि
 र्मथ्याम्नौ ॥ सचगार्हपत्याग्निः ।
 यथा । अथयः पवमानस्तु नि-

पवित्रम्

र्मथ्योग्निः सउच्यते । सचवैगार्ह
 पत्योग्निः प्रथमोऽन्नहोतः स्मृतः इ
 तिमव्यपराणम् ॥
 पवनात्मजः । पुं० हव्यवाहने ॥ य-
 था । पवमानात्मजोऽह्निर्हव्यवाह
 नउच्यते ॥
 पवारुकः । पुं० अश्वनि । पाषाणे ।
 पविः । पुं० कुलिशे । वज्र ॥ पुना
 ति । हीरकस्यपवित्रत्वोक्तेः पुनाते
 रचद् ॥
 पवितः । त्रि० पवित्रिते । पूते ॥ पू
 यतेस्म । पूङ् । त्तः पूङ्क्षेतीडि
 कल्पः । गुणावादेशौ ॥ न० । म-
 रीचे ॥
 पविता । त्रि० पवित्रताकरके ॥ पुना
 ति । पूज्० । टच् ॥
 पवित्रम् । न० वर्षणे ॥ कुशे ॥ ताम्ने
 ॥ पयसि । जले ॥ अर्वापकरणे ॥
 यज्ञोपवीते ॥ घृते ॥ मधुनि ॥
 पार्वणश्राद्धादावर्घार्थं होमादावाज्य
 संस्काराद्यर्थञ्चसायनिर्गर्भकुशान्तर
 वेष्टितप्रादेशमात्रद्वये ॥ यथा ।
 अनन्तर्गर्भिणं सायं कौशं हिदलमे
 वच । प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यच्च
 कुत्रचिदिति ॥ पुं० । तिलकवृक्षे
 ॥ शुचजीवद्रुमे ॥ त्रि० ब्रतादिना
 शुद्धे । प्रयते । पूते ॥ शुद्धिजनके
 । मेध्ये ॥ पावने । शुद्धिकरे ॥ पु-
 नाति । पूज्० । कर्त्तरिचर्षिदेव

पवित्रारोहणम्

तयोरितीचः ॥ यथा । पवते पुना
तिवा । पूङ् । पूङ् वा । अशि
त्रोदिभ्यङ्गौचौ ॥

पवित्रकः । पुं० अश्वत्थे ॥ उदुम्बरे ॥
कुशे ॥ मदनके ॥ न० । शणसूत्र
जाले ॥ पवित्रमुपवीतमत्तद्वदिव ।
द्वेप्रतिकृतावितिकन् ॥ पवित्रा
द्विपरीतलक्षणयासंज्ञायांकोवा ।
समन्यितुपवित्रकमिति स्मृतिः ॥
जानुरूनाभिमानान्तप्रतिमासुपवित्र
कम् । इत्यग्निपुराणम् ॥

पवित्रधान्यम् । न० यवे ॥ इ० रा०
नि० ॥

पवित्रा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ तुल
स्याम् ॥ अश्वत्थीवृक्षे ॥ हरिद्राया
म् ॥

पवित्रारोपणम् । न० श्रीकृष्णसंप्रदान
कोपवीतदानरूपोत्सवविशेषे ॥ यथा
। श्रावणस्यसिते पक्षे द्वादश्यां वैशाखे
मृदा । कर्तव्यः कृष्णदेवस्य पवि
त्रारोपणोत्सवः ॥ श्रीकृष्णदेवस्ये
त्युपलक्षणमन्यदेवतानामपि ॥

पवित्रारोहणम् । न० पवित्रारोपणे ॥
यथा । आषाढशुक्लपक्षस्य षष्ठमी
श्रावणस्य च । पवित्रारोहणं कुर्या
द्देव्याः प्रीतिकरं परम् ॥ दुर्गाम
न्त्येष्टमन्त्रेण दुर्गावीजेन भैरवे । वैष्ण
वीतं च मन्त्रेण पवित्रारोहणं चरेत् ॥
विशेषाच्छ्रावणारभ्यदेव्याः कुर्यात्

पशुः

पवित्रकम् । सर्वेषामपि देवानां पवि
त्रारोहणं चरेत् ॥

पवित्राष्टकम् । न० स्थाण्वादिषु ॥ स्था
णुस्वर्णाक्षगोकर्णभद्रकर्णमहावलाः
वस्त्रावदाविमुक्ताह्वरुद्रकोव्यः खम
ण्डले ॥ आकाशतत्त्वे एतत् पवित्रा
ष्टकमिति मृगेन्द्रसंहिता ।

पवित्रितः । त्रि० पवित्रे । प्रयते ।
पूते । शुचौ । शुद्धे ॥ पवित्रं सञ्जात
मस्य । ता० इतच् ॥

पशव्यः । त्रि० पशूपभोग्यबालतृणादि
समृद्धे देशे ॥ पशुभ्यो हितमित्यर्थे य
त् ॥

पशु । अ० दर्शने ॥ परमदर्शने ॥ स-
म्यगर्थे ॥ पशुमन्यमानाः ॥

पशुः । पुं० मृगादौ । सि हव्याघ्रादौ ।
तिर्यगादिसर्वप्राणिषु ॥ अस्य ल
क्षणम् । लोमवल्गाङ्गूलवत्त्वम् ० इ०
भा० रत्ने कणादः । ग्राम्याण्यप्रमेदे
न चतुर्दशविधाः पशवो भवन्ति । यथा
ह्रपै ठीनसिः । गौरविरजोऽश्वोऽश्व
तरो गर्दभो मनुष्यश्चेति सप्तग्राम्याः
पशवः । महिषवानरर्क्षसरोमृपरुह
पृषतमृगाश्चेति सप्तारण्याः पशव इति
दुर्गात्सवतत्वम् ॥ देवाजे । छागे ॥
छागादौ पशुपदप्रयोगमाह वज्रपार्श्व
उष्ट्रो वायदिवामेषु छागो वायदिवान्
यः पशुस्थाने नियुक्तानां पशुशब्दोभि
धीते ॥ इति बलिदानप्रकरणे ियि

पशु :

तत्त्वम् ॥ अवैधपशुहन्नेदोषो यथा
 गारुडे । वसेत्सनरकेघोरेदिनानि
 पशुरोमभिः । सन्निनानिदुराचा-
 रोयोहन्त्यविधिनापशून् ॥ इति ॥
 प्रमथे । महादेवगणप्रभेदे ॥ स्वर्गा-
 दिकामेसंसारपरवर्णेनरे ॥ घृणा
 द्यष्टपाशबद्धेप्राणिनि ॥ पाशायथा
 घृणाशंकाभयंलज्जा जुगुप्साचेतिपञ्च
 मी । कुलंशीलंतथाजातिरष्टौपाशाः
 प्रकीर्तिताः ॥ पाशबद्धः पशुः प्रोक्तः
 पाशमुक्तः सदाशिवः इति ॥ ज्ञा
 नशून्येजने ॥ यथा । आहारनिद्रा
 भयमैयुना निसमानमेतत् पशुभिर्न
 राणाम् । ज्ञानंनराणामधिकोविशे
 षोज्ञानेनहीनाः पशुभिः समाना
 इति ॥ गवादी ॥ देवे ॥ प्राणिमा
 चे ॥ यज्ञे ॥ यज्ञोदुस्वरे ॥ साध
 कानांभावव्याशांप्रयमेभावे ॥ तस्य
 निर्णयोयथा । निच्यश्राद्धं तथासन्
 ध्यावन्दनं पितृतर्पणम् । देवताद
 र्शनं पीठदर्शनं तीर्थदर्शनम् ॥ गुरोरा
 ज्ञापानञ्च देवतानिच्यपूजनम् ।
 पशुभावस्थितोमर्त्यामहासिद्धिलभे,
 दध्रुवम् ॥ अपिच । पत्रं पुष्पं फलं
 तोयं स्वयमेवाहरेत्पशुः । नशूद्रदर्श
 नं कुथान्ननसानस्त्रियंस्मरेत् ॥ आ
 दौभावं पशोः कृत्वा पश्चात्कुर्याद्वश्य
 कम् । वीरभावं महाभावं सर्वभा
 वोत्तमोत्तमम् ॥ तत्पश्चादतिसौन्द

पशु :

र्येदिव्यभावं महाफलमिति रुद्रयाम
 ले उत्तरखण्डम् ॥ दिव्यस्तु देवता
 प्रायः शुद्धान्तःकरणः सदा । इन्द्रा
 तीतोवीतरागः सर्वभूतसमः क्ष-
 मी ॥ तस्य काली यथा । आदौ द
 शमदंडेन पशुभाव मथापिवा । इ-
 ति रुद्रजामले उत्तरखण्डम् ॥
 जन्ममात्रं पशुभावं वर्षषोडशकाव
 धिद्वितीयामकेश्वरे ५१ पटलः ।
 पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतज्ञाव
 निन्दा माह रुद्रजामले । पशुभाव
 रतायेचकेवलं पशुरूपिणः । रात्रौ
 यन्वच्चमंत्रञ्च न स्पृशेन्नजयेत्कचित्
 ॥ संशयो बलिदानेच तन्नेचसंशयः
 सदा ॥ मन्त्रे चाक्षरबुद्धिश्च अविश्रवा
 सो गुरौ सदा ॥ प्रतिमासु शिलावु
 द्धिर्भेदको देवते पुनः । निरामिषेण
 देवेशि देवतायाः प्रपूजनम् ॥ अ-
 ज्ञानेन तथा ज्ञानं प्रत्यहं देहताड
 नम् । सर्वपाप्मैर्वनिन्दानुयः कुर्या
 चमहेश्वरि ॥ स एव शुभावेन ह्यधमः
 परिकीर्तितः ॥ इति रुद्रजामले
 उत्तरखण्डे ६ पटलः ॥ रात्रौ नैव
 यजेद्देवीं संध्यायां वापराह्णके ।
 ऋतुकालं निनादेविरमणं परिवर्ज्य
 येत् ॥ मांसादिकं महेशानित्यजेत्
 पञ्चपवसु । यदन्यद्देविद्विषितं कु-
 र्यान्नियमतत्परः ॥ इति नित्यात
 न्ने प्रथमपटलः ॥ (##) ॥ संसा

पशु :

र्यणी ॥ यथा । चैतन्यं द्वक्त्रियारू
पं तदस्यात्मनिसर्वदा । सर्वतश्च य
तोमुक्तौ श्रूयते सर्वतोमुखम् ॥ सद
प्यभासमानत्वात् तन्निष्ठं प्रतीयते
। वश्यो नावृतवीर्यस्य सोतएव विमो
क्षणात् ॥ अस्यार्थः । ज्ञानक्रिया
त्मकं यच्चैतन्यं तदात्मन्यस्ति न तु
शरीरसमवेतमिति चावाकनिराकर
णेशस्त्रे प्रतिपादितम् । तच्च सर्वदैवा
स्ति न तु मुक्तावेव मुक्तौ तु सं वित्यभा-
वो यथा । वैशेषिकैरिष्टस्तथाविधा
यामोहहृपायामुक्तेर्निराकृतत्वात् ।
यतोमुक्तौ मुक्तात्मनां सर्वतोमुखस्य चै
तन्यस्य श्रवणात् । न च तेषां तदानी
मेव तदुत्पद्यते इति वाच्यम् । सदुत्प
त्तेः सत्कार्यवादे प्रतिपादितत्वात् ।
अथ मुक्तावेव तथाविधचैतन्यश्रुतेः
पूर्वञ्च तदनुपलम्भादन्वयव्यतिरेका
भ्यां संसारावस्थायां सर्वतोमुखत्वं
चैतन्यस्य कुतश्च । शङ्कानिरासायाह
। सदपीतिसत्त्वमनुपलम्भः संसाराव
स्थायां तथाविधस्य चैतन्यस्य सत्त्वन्यथा
सिद्धः । व्यञ्जकाभावकृतो हियोनुप
लम्भः सनाभावसाधकोऽपि तु असति
व्यञ्जके यश्चायमनुपलम्भः स व्यञ्जका
भावकृतः अतश्च नाऽसत्त्वं साधयति ।
तच्च सर्वतोमुखत्वं सदपि यस्माद्गप्रयति
ततः केनापि प्रतिवद्धमित्यवसीय
ते । अस्माच्च हेतोरनावृतनिजसाम

पशुपाश :

र्यस्य पुरामुक्तेः स आत्मावश्यः इति
॥ पश्यतिसर्वमविशेषेण । दृशिर्०
। अर्जिदृशिकम्यमिप्रशिवाधामृजि
पशितुकधुक् दीर्घहकाराश्चेत्युः
पशिरादेशश्च ॥ पशवश्च ग्राम्यारण्या
वेदस्मृत्यागमविहितकर्मसाधनभू
ताः । न हितान् विनायज्ञाद्यनुष्ठा
नम्यज्ञार्थमेव च तेषां सृष्टिः । तत्र
ग्राम्या अजादयो गवयादयस्त्वारण्या
इति भेदः ॥

पशुक्रिया । स्त्री० मैथुने ॥

पशुजातिः । स्त्री० पशुशब्दवाच्ये ॥

सिंहाद्याहरिणाद्याश्च गवाद्याये च ज
न्तवः । ते सर्वे शास्त्रदृष्ट्या च प्रोक्ता
हि पशुजातयः ॥

पशुपतिः । पुं० चन्द्रमौलौ । शिवे ॥

पशोर्दृषस्य पतिः ॥ प्रालयामिप

शून्यस्मात् सृजामि च यदृच्छया ।

तेषाञ्च पतिरेवाहं तस्मात्पशुपतिः

स्मृतः ॥ पशूनां जीवानां सुरनरति

रश्चां पतिरिति वा । यथा । ब्रह्माद्यास्था

वरान्ताश्च पशवः परिकीर्तिताः ।

तेषां पतिर्महादेवः स्मृतः पशुपतिः

श्रुतौ ॥ हुताशने ॥ यजमानमूर्तौ

पशुपत्न्यलम् । न० कैवर्तीमुस्तके ॥

पशुपालः । पुं० दृश्यर्थतया आगमेषा

दिप्रोषके ॥

पशुपाशः । पुं० पुत्रकलत्रादिषु ॥ घृ

णालज्जाद्यष्टसु ॥ पशूनां पाशोऽप्यु

पञ्चात्ताप :

दि : । घृणाशङ्काभयलज्जाजुगुप्सा
चेतिपञ्चमी । कुलंशीलंतथाजाति
रष्टौपाशा : प्रकीर्त्तिता : ॥ षड्द
र्शनमहाकूपेपतिता : पशव : प्रिये
। परमार्थनजानन्तिपशुपाशनियन्ति
ता इतिकुलार्णवे १ उह्वासे ॥

पशुपाशक : । पुं० रतिवन्धविशेषे ॥ य
था । स्त्रियमानतपूर्वाङ्गीस्वपादान्तः
पदद्वयम् । ऊर्द्धाशिनरमेत्कामीवन्धोयं
पशुपाशक : ॥

पशुप्रेरणम् । न० गवादीनांचालने
। उदज्जि । हांकना० इ० भा० ॥ प-
शूनांप्रेरणम् ॥

पशुमोहनिका । स्त्री० कटौलतायाम्
पशुरज्जु : । स्त्री० अश्वादिबन्धनरज्जौ
। दामन्याम् ॥ पशुबन्धनीरज्जुः ॥
शाकपार्थिवादि : ॥

पशुराज : । पुं० सिंहे ॥ पशूनां राजा
टच् ॥

पशुवृत्ति : । त्रि० अतिवत्सले ॥

पशुहरीतकी । स्त्री० आस्मातकफले ॥

पश्चात् । अ० प्रतीच्याम् ॥ चरमे ॥ अ-
धिकारे ॥ पृष्ठभागे ॥ अपरस्मिन्०
अपरस्मात्० अपरोवा । वसत्याग
तोरमणीयंवा । पश्चादितिसूत्रेणअ
परस्यपश्चभावः आतिश्चप्रत्ययोऽ
स्तात्तेर्विषये ॥

पश्चात्ताप : । पुं० अनुतापे । विप्रती
सारि । अनुशोचने । पकृतावा० इ०

पश्यतोहर :

भा० ॥ पश्चात्तपनम् । तपसंतापे
। घञ् ॥

पश्चार्द्धः । त्रि० अपरार्द्धे । शेषार्द्धे ॥
अपरश्चासावर्द्धश्च । अपरस्योर्द्धेपश्च
भावोवक्तव्यः ॥

पश्चिमः । त्रि० चरमे । अन्ते ॥ पश्चा-
द्भवः । अग्रादिपश्चाद्धिमचच् ॥ प-
च्छम० इ० प्रसिद्धेदेशे ॥

पश्चिमक्रतुः । पुं० अन्त्येष्ट्याम् ॥

पश्चिमरात्रिः । स्त्री० अपररात्रे ॥

॥ पश्चिमाचासौरात्रिश्च । विशेषणस-
मासः ॥

पश्चिमाः स्त्री० अस्तांचलावच्छिन्नदिशि
। प्रतीच्याम् । वारुण्याम् ॥ तद्दि-
ग्भववायुगुणा यथा । पश्चिमोमारुत
स्तीक्ष्णः कफमेहविशोषणः । स-
द्यः प्राणहरोदुष्टः शोषकारीशरी-
रिणाम् इ० रा० नि० ॥ अपिच ।
पश्चिमोग्निःपूर्वर्णवलारोग्यविवर्धनः
। कषायः शोषणः स्वर्गोरोचनो
विशदोलघुः ॥ अपांलघुत्ववैशद्यशैत्य
वैमल्यकारकः । सर्वद्रव्येष्वभिव्यक्तः
प्रभावरसवीर्यकृत् ॥ व्रणसंरोषणस्त्व-
च्योदाहशोथतृषापह इ० रा० व० ॥

पश्य । अ० विस्मये ॥ प्रशंसायाम् ॥

पश्यन् । त्रि० ईक्षणकर्त्तरि ॥ पश्यति
। इशिर्० । लट् : शतृ ॥

पश्यत । अ० प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ।

पश्यतोहरः । त्रि० चोरे ॥ यथा ।

पस्पशा

यः पश्यतोहरेदर्यसचौरः पश्यतो
हरः ॥ पश्यन्तमनादृत्यहरति । हञ्
। अच् । षष्ठीचानादरे० इतिषष्ठी
। वाग्दिकपश्यद्भ्योयुक्तिदण्डहरे
ष्विति० षष्ठ्याचलुक् ॥
पश्यन्ती । स्त्री० मूलाधारोत्थितहृदयग
तनादरूपवर्णे ॥ यथा । मूलाधारा
त्प्रथममुदितोयस्तुतारः पराख्यः
पश्चात्पश्यन्त्यहृदयगोबुद्धियुद्धमध्य
माख्यः । इत्यलङ्कारकौस्तुभः ॥
पश्वाचारः । पुं० आचारविशेषः ॥ य-
था । वेदोक्तेनयजेद्देवीकामसंज्ञक्य
पूर्वकम् । स एव वैदिकाचारः पश्वा
चारः स उच्यते ॥ इत्याचारतन्त्रम् ॥
पष्ठवाट् । चि० युगपार्श्वगे । दमन
कालिकण्ठारोपितकाष्ठवाहे ॥ पञ्च
मण्डवावर्षवहति । वह० । वहश्चे
तिशिवः । पृषोदरादिः ॥
पष्ठौही । स्त्री० बालगर्भिण्यांगवि ॥
प्रष्ठं वहति । शिवः । वाहइतिङीष्
पृषोदरादित्वाद्रलोपः ।
पस्थम् । न० निशान्ते । सद्ने । गृहे ॥
अपस्थायति । टैस्यैशब्दसङ्घात
योः । आतश्चोपसर्गइतिकः । पुं० ॥
पस्पशः । पुं० शास्त्रारम्भसमर्थकेउपो
दघातसन्दर्भग्रन्थः ॥
पस्पशा । स्त्री० । महाभाष्यस्यादिमा
ह्निके ॥ स्पशबाधनस्पर्शनयोः ।
यङन्तादचियङीऽचिचेतिलुक् । अ

पांशुकूलम्

जाद्यतइतिटाप् । दीर्घोक्तिवृत्त्य
भ्यासस्यदीर्घस्तुनभवति । संज्ञापू
र्वकविधेरनित्यत्वादित्याहुः ॥
पङ्कजः । पुं० श्मश्रुधारिस्तेच्छजातिवि
शेषे ॥ पारदामुक्तकेशाश्चपङ्कजाः श्म
श्रुधारिण इतिहरिवंशः ॥
पङ्किका । स्त्री० कच्छणे । वारिप्रश्रन्या
म् ॥
पा । स्त्री० रक्षणे ॥ पाने ॥ पूते ॥
पूरिते ॥ चि० पातरि ॥ पानम् ।
पा० । सं० । क्षिप् ॥
पांशवम् । न० लवणविशेषे । रोमके ।
औद्भिज्जे । ऊषरजे । औषरे । रेह
इति भा० ॥
पांशुः । पुं० धूलौ ॥ सस्पर्धचिरसं
चितगोमये ॥ पर्पटे ॥ कर्पूरविशे
षे ॥ न० ह्रस्वमन्यरे ॥ स्त्री० । नदी
भेदे ॥ पंशति । पशिनाशने । अर्जि
दृशिकम्पमिपशिवाधामिच्छादिना०
साधुः ॥
पांशुका । स्त्री० कैतक्याम् ॥ रजस्वला
याम् ॥ इ० शब्दाब्बुधिः ॥
पांशुकासीसम् । न० कासीसे इ० रा० ॥
पांशुकुली । स्त्री० रघ्यायाम् ॥ इ०
हारावली ॥
पांशुकूलम् । न० अनासपट्टोलिकाया
म् ॥ यथा । शासनधर्मकीचःस्यान्
मकुतिः शूद्रशासनम् । पट्टोलिका
कृमकीलापांशुकूलनकस्यचिदिति

पांशुला,

त्रिकाण्डशेषः ॥

पांशुचत्वरः । पुं० घनोपले ॥

पांशुचन्दनः । पुं० शिवे ॥ पांशुचन्द
नमिवयस्य ॥पांशुचामरः । पुं० दूर्वाञ्चिततटीभुवि
॥ वर्द्धापके ॥ प्रशंसायाम् ॥ पुरोटौ
॥ धूलिगुच्छके । पटवासे ॥पांशुजम् । न० पाक्येलवणे । औद्भि
दे ॥

पांशुपत्रम् । न० वास्तूके ॥

पांशुपर्थायः । पुं० पर्पटि । पित्तपा
पडा इ० भा० ॥

पांशुमहर्नः । पुं० केदारि ॥

पांशुरः । पुं० दंशके । डांस० इ० भा०
॥ पौठसर्पिणि । खच्चे ॥ पांशुरस्या
स्यस्मिन्वा । नगपांशुपाण्डुभ्यश्चे
तिरः ॥

पांशुरागिणी । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पांशुलः । पुं० पुंश्चले ॥ शम्भोः खट्वा
ङ्गे ॥ हरे ॥ पापिनि ॥ पृतिके ।

करञ्जविशेषे ॥ त्रि० पांशुयुक्ते ॥

पांशु० अस्तिअस्यअस्मिन्वा । सि-
धादित्वाञ्च ॥

पांशुलवणम् । न० औद्भिदे । पांशवे ।

वसुके ॥ औद्भिदं पांशुलवणं यज्जा

तं भूमितः स्वयम् । चारंगुक्कटु

स्निग्धं श्लेष्मलं वातनाशनम् ॥

पांशुला । स्त्री० असच्छाम् ॥ भुवि ॥

पांशुपापमस्यस्याः । नगपांशुपाण्डु

पाककृष्णः

भ्यश्चेतिरः । कपि० । लः ॥ सि-

धादित्वाञ्च ॥ पांशुलातिवा ।

आतोनुपेतिकः ॥ केतक्याम् ॥ रज
स्वलायाम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पांसनः । त्रि० दूषके । दोषोत्पादके

पांसुः । पुं० रजसि । धूलौ ॥ चिरसं

चितगोमये । खात० इ० भा० ॥

पंसयति । पसिनाशने । अर्जिदृशि
इतिसाधुः ॥

पांसुलः । त्रि० रजस्वले ॥ पांसुरस्य

स्य । सि० लच् ॥

पाकः । पुं० परिणतौ ॥ शिशौ ॥ केश

स्यजरसाशौक्ये ॥ उदराग्निना

हारस्पचने ॥ पचायाम् । स्थाल्या

दौपचने ॥ स्थालीमार्जनाद्योदन

परीक्षान्तीव्यापारनिचयः पाकः इ

तिस्मृतिः ॥ भर्जनंतलनं स्वेदः

पचनं कथितं तंश । तान्दूरं पुटपाक

श्चपाकः सप्तविधो मतः ॥ नित्यं

नूतनभाण्डेन कर्त्तव्यः पाकएव च

। अथवापक्षपर्यन्तं ततस्त्याज्यं मनी

षिभिः ॥ दैत्यविशेषे ह्यत्रधातरि ॥

पचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ पच्य

ते, परिणम्यतेऽनेन वा । हलश्चेति घ

ञ् ॥ पातिपिबतिवा । पारक्षणे पा-

पानेवा । अर्भकपृथुक पाकावयसी

तिकन्प्रत्ययान्ती निपातित ॥ इ

शभीकापाशलीतिकन्वा ॥

पाककृष्णः । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्य :

दृष्टा फलपाके ॥

पाककृष्णफल : । पुं० पाककृष्णे ॥
पाकजम् । न० काचलवणे ॥ परिणा-
मशूले ॥ त्रि० । पाकाज्जाते ॥ य-
थारूपादिचतुष्टयं पृथिव्यां पाकजम्
नित्यञ्च । अन्यत्रापाकजं नित्यमनि-
त्यञ्च । नित्यगतं नित्यमनित्यगतम्
नित्यम् । पाकस्तेजः संयोगः तेन
पूर्वरूपं नश्यति रूपान्तरमुत्पद्यते इ-
त्यर्थः । अत्र परमाणुष्वेव पाको न दृ-
व्यगुणादौ, अपाकनिक्षिप्तं घटे पर-
माणुषुरूपान्तरोत्पत्तौ श्यामघटना
शेषु न दृव्यगुणादिक्रमेण रक्तघटोत्प-
त्तिः । तत्र च परमाणवः समवायिकार-
णम् । तेजः संयोगोऽसमवायिकार-
णम् । अदृष्टादिकं निमित्तकारणम्
दृव्यगुणादि रूपं परमाणुरूपमसमवा-
यिकारणमिति पीलुपाकवादिनो वै-
शेषिकाः । पूर्वघटस्य नाशं विनैवा-
वयविन्यवयवेषु परमाणुपर्यन्ते पुयुग-
पदूपांतरोत्पत्तिरिति । पिठरपाकवा-
दिनो नैयायिकाः । अतएव पार्थिव-
परमाणुरूपादिकमनित्यमनित्यर्थः ॥
अन्यत्र जलादावित्यर्थः इतितर्कदी-
पिका ॥

पाकपुटी । स्त्री० कुम्भशालायाम् ।
आवा इ० भा० ॥ इ० हेमचन्द्रः ॥

पाकफलः । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्यः । पुं० व्यञ्जनविशेषे मत्स्य

पाकल :

ले ॥

पाकयज्ञः । पुं० ब्रह्मयज्ञादन्येषु पंचमहा-
यज्ञान्तर्गतेषु वैश्वदेवहोमबलिकर्म-
नित्यश्राद्धाऽतिथिभोजनात्मकेषु चतु-
र्षु ॥ स्वर्गापवर्गयोः सिद्धिं पाकय-
ज्ञे प्रचक्षते इति फलं समुचितस्य ।
प्रत्येकफलमुक्तं हारीतेन यद्देवेभ्योजु-
हीति देवलोकं तेन जयति यत्पितृभ्यो-
ददाति पितृलोकं तेन जयति । यत्स्वा-
ध्यायमधीते ऋषिलोकं तेन जयति य-
द्भूतेभ्यो बलिं हरति भूतलोकं तेन जय-
तीति ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं
श्चातिथिपूजनम् इति मनुः ॥ अ-
त्र भ्रात्रादीनामविभक्तानामपि संसृ-
ष्टानां मुख्ये नैकेनैव पाकयज्ञाः क-
र्त्तव्याः । यदाहुः । एकपाके निव-
सतां पितृदेवद्विजार्चनम् । एकं भवे-
द्द्विभक्तानां तदेव स्याद्गृहगृहे इति
एकपाके निवसतामित्युपक्रम्य संसृ-
ष्टानामित्यभिधानाद्विभक्तानामिति
द्रव्यपार्थक्यपरं ॥ अष्टकादिषु ॥ वृ-
षोत्सर्गगृहप्रतिष्ठादीनां होमे । चरु-
होमाङ्गकर्मणि ॥

पाकयज्ञिकः । पुं० पाकयज्ञकर्त्तरि ॥

पाकरञ्जनम् । न० तेजपत्रे ॥

पाकलः । पुं० कुञ्जरज्वरे ॥ बोधनद्र-
व्ये ॥ अनिले ॥ वज्जी ॥ पाकं लाति

। ला० । आतोनुपेतिकः ॥ न० ।

कुष्ठौषधौ ॥ त्रि० । ब्रणादिपाकका

पाकिमा

रिणि ॥

पाकली । स्त्री० कर्कश्यां ॥

पाकशाला । स्त्री० महानसे । रसवत्या

म् । रसोद्भू० इ० भा० ॥ अग्निको

शेतस्याः कर्तव्यतोक्ता । प्राच्यां

दिशिस्तानगृहमामेय्यां पचनालय

म् । शयनंयाम्यदिग्भागेनैर्ऋत्यांश

स्वमन्दिरम् ॥ प्रतीच्यांभोजनगृहं

वायुभागेसभागृहम् । भाण्डारसद

नंसौम्ये त्वैशान्यां देवतालयमिति

पीयूषधारायांकश्यपः ॥

पाकशासनः । पुं० इन्द्रे ॥ पाकस्यवृ

त्रभातुः शासनः । शासयति ।

शासु० । शिजन्तः न० ल्यु० ॥

पाकशासनिः । पुं० इन्द्रात्मजे । ज

यन्ते ॥ पाकशासनस्यापत्यम् अत

इज् ॥

पाकशुक्ता । स्त्री० कक्कश्याम् ॥

पाकस्थानम् । न० महानसे ॥ पाकस्य

स्थानम् ॥

पाकस्थाली । स्त्री० रन्ध्रनपात्रे ॥ पा-

कस्यस्थाली ॥

पाका । स्त्री० वालिकायाम् ॥ अजा०

टाप् ॥

पाकाभिमुखः । चि० सिद्धुन्मुखे ॥

पाकारिः । पुं० श्वेतकाञ्चने ॥

पाकिमम् । चि० प्रक्षिमे ॥ पाकिनि

वृत्तम् । भावग्रन्थयान्तादिमप् ॥

पाकिमा । पुं० पाकतायाम् ॥ पाकस्य

पागलः

भावः । इमनिच् ॥

पाकुक्कः । पुं० सूपकारे ॥ पचति ।

डुपचष् ॥ पचिनशोणु कन्कनुमौ

चेतिसाधुः ॥

पाक्यम् । न० विड्लवणे । खारौलूण

इ० भा० ॥ पुं० यवक्षारे । चि० ।

पक्तव्ये ॥ पच्यते । डुपचष् ॥ ऋ

हलोर्ण्यत् । चजोरितिकुचम् । पा

केसाधुवा । तत्रसाधुरितियत् ॥

पाक्षिकः । चि० पक्षपातिनि ॥ पक्षि

घातके । शाकुनिके ॥ पक्षेणनिर्द्ध

त्तम् । ठज् ॥ पक्षिणोहन्ति । पक्षि

मत्स्यमृगानहन्तीतिठक् ॥ पक्षभवे ॥

पाखण्डः । पुं० पाषण्डे । सर्वलिङ्गि

नि ॥ पाखण्डयति । खडिभेदने ।

पचाद्यच् ॥ यथा । पालनाच्चत्रयीधं

र्मः पाषण्डेननिगद्यते । तंखण्डय

न्तितेयस्मात्पाखण्डास्तेनहेतुना ॥

नानाव्रतधरानानावेशाः पाखण्डि

नोमताः ॥ एषांवाङ्मात्रेणाप्यर्च

नंनिषिद्धम् । यथाहमनुः । पाख-

ण्डिनोविकर्मस्थानवैडालव्रतिकान्

शठान् । हेतुकान्वकवृत्तीश्चवाङ्

मात्रेणापिनार्चयेदिति ॥ (*) ॥

निशामुखेषुखद्योता स्तमसाभान्ति

नोग्रहाः । यथापापेनपाखण्डा न

हिवेदाः कलौयुगे ॥ इतिभागव-

तम् ॥

पागलः । पुं० उन्मत्ते । वातुले । य

पाचल :

था । पागलायाङ्गहीनायचाभ्यायव
धिरायच । जडायचैवमूर्खायक्तीवतु
ल्यायपापिने ॥ ब्रह्महत्यांलभेत्सो
प्रियः स्वकन्यां ददाति चेति ब्रह्मवैव
र्ते प्रकृतिखण्डे १४ अध्यायः ॥

पागलायेत्यत्र पङ्कवे । इति पाठान्तर
मपि दृश्यते ॥

पाङ्क्तिः । पुं० प्रगाथविशेषे ॥ पङ्क्ति
रादिरस्य । सोस्यादिरिति च्छन्दसः

प्रगाथे ध्वित्यण् ॥ पङ्क्तिभोजनाहं

पाङ्क्तेयः । चि० सद्भिः सहैकपङ्

पाङ्क्त्यः । चि० क्तौ भोजनाहं ॥

पाचकः । पुं० अग्नौ ॥ सूपकारे । वि

क्लिच्यनुकूलव्यापारवति ॥ न० ।

पित्तविशेषे ॥ यथा । पाचकं पचते

भुक्तशेषाग्निबलिवर्द्धनम् । रसमूत्र

पुरीषाणिविरेचयति निच्यथ इति

भावमिश्रः ॥ पचति । डुपचष्० ।

खुल् ॥

पाचनः । पुं० अनले । अग्नौ ॥ अम्ल

रसि ॥ रक्तैरण्डे ॥ न० । दोषपाच

कक्षाथौषधे । दशमूल्यादौ ॥ यत्प

चत्थाममाहारं पचेदामं रसञ्चयत् ।

यदपक्वान् पचेद्दोषांस्तद्विपाचनमुच्य

ते ॥ अम्ले ॥ प्रायश्चित्ते ॥ चि०

पाचयितरि ॥

पाचनकः । पुं० टंकणे ॥

पाचनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

पाचलः । पुं० अग्नौ ॥ पाचके ॥ एध

पाञ्चलोहितकम्

नद्रव्ये ॥ वाते । वायौ ॥ न० पाच
ने ॥ इ० हे० ॥

पाचलः । पुं० पाचलार्थेषु ॥ इ० हे० ॥

पाचितः । चि० कृतपाके । सञ्जातपाके

। पकाया० इ० भा० ॥

पाची । स्त्री० लताविशेषे । मरकतप-

ल्याम् । हरितपत्रिकायाम् ॥

पाजः । न० बले ॥ पाति । पारचणे

पातेर्बलेर्जुट्चेत्यसुन् । पाजसी० पा

जांसी० इत्यादि ॥

पाञ्चकपालः । चि० पञ्चकपालयागस

म्बन्धिनि ॥ पञ्चकपालस्यायम् ।

अण् ॥

पाञ्चकलायिकम् । न० परिमाणविशे-

षे ॥ पञ्चकलायाः परिमाणस्य ।

तद्वितार्थेति स० । तदस्य परिमाणमि

तिष्ठञ् ॥

पाञ्चजन्यः । पुं० श्रीकृष्णस्य शङ्खे ॥

पञ्चजनेदैत्ये विशेषिभवः । पञ्चजना

दुपसंख्यानमिति ज्यः । पञ्चजनो

नामासुरासीत् तदस्थिभवत्वात् ॥

पञ्चजनेपातालिभवः इ० स्वामी ॥

जम्बूद्वीपस्थोपद्वीपभेदे ॥ अग्नौ ॥

पाञ्चजन्यधरः । पुं० विष्णौ ॥

पाञ्चनदः । पुं० पञ्चनददेशाधिपे ॥

चि० पञ्चनददेशसम्बन्धिनि ॥

पाञ्चभौतिका । चि० पञ्चभूतनिर्मिते ॥

पाञ्चालिका । स्त्री० पाञ्चालिकायाम् ॥

पाञ्चलोहितकम् । न० परिमाणविशे-

पाठक :

धे । पञ्चलोहिन्योगुञ्जाः परिमाणस्य
। तद्वितार्थेति समासे तदस्य परिमाण
मिति ठञ् । भस्याठइति पुं वङ्गावालो
हिनीशब्दस्य कारनकारयोर्निवृत्तिः ॥
पाञ्चशब्दिकम् । न० पञ्चप्रकारवाद्ये ॥
यथा । अङ्गजं चर्मजं चैव तत्त्वजं कांस्य
जंतथा । फलकृतञ्चेति मुनिभिः क
थितं पाञ्चशब्दिकमिति स्कान्दे रेवा
खण्डम् ॥

पाञ्चार्थिकः । पाशुपते ॥ इ० त्रि० ॥
पांचालः । पुं० पांचालानां राज्ञि । त्रि
त्रियसमानशब्दादिच्यपच्यवत्प्रच्य
यः ॥ पंचालाः पुं० बहुत्वे ॥ त्रि०
। पंचालदेशोद्भवे ॥

पांचालिका । स्त्री० वस्त्रदन्तादिनिर्मि
तपुत्रिकायाम् । शालभञ्ज्याम् ॥
पंचालदेशे भवा । जनपदतदवध्योरि
ति वुञ् ॥

पांचालनगरम् । न० स्त्री० स्त्रीषु फर
पांचालपुरम् । न० क्वावाद इति
स्यातिपत्तने ॥

पांचाली । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ पुत्रिका
याम् । पुतली० इति० भा० ॥
कोमलाख्यवृक्षेऽनुप्रासघटकवृत्तिभे
दे ॥ मागध्याम् । पिप्पल्याम् ॥
पाट् । अ० सम्बोधने ॥ पाटयति । प
टगतौ । शिजन्तः क्विप् ॥

पाठकः । पुं० रोधसि ॥ ग्रामैकदेशे ॥
अक्षादिपातके । अक्षादिचालने ॥

पाठला

वाद्यप्रभेदे ॥ महाकिष्कौ ॥ मूलद्र
व्यापचये ॥ कटकान्तरे ॥ पटति ।

पट० । खल् ॥

पाटञ्चरः । पुं० चौरे ॥ पाटयंश्चरति ।

चर० । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥

पाटनम् । न० छिदने । पाडनाइ० भा०

पाटलः । पुं० आशुधान्ये । षष्ठिकादौ

॥ श्वेतरक्तवर्णे । गुलाबीरङ्ग० इ०

ग्रामीण० भा० ॥ न० । पाटलापु-

ष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ पाटल्यवयवे ॥ पा-

टलोविकारे ॥ त्रि० श्वेतरक्तवर्णयु

क्ते ॥ पाटलोवर्णोऽस्यास्ति । अच् ॥

पाटयति । पट० । ख्यन्तादृष्टादित्वा

त्कलः ॥ पाटल्या अवयवो विकारो

वा । विल्वाद्यण् ॥ पाटलायाः पुष्प

म्पाटलम् । अनुदात्तादेशे च्यञ् :

पुष्पमूलेषु बहुलमिति बहुलग्रहणात्

नेहलुप् ॥

पाटलद्रुमः । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥

पाटला । स्त्री० पाडल इ० भा० पुष्प

वृक्षे । अमोघायाम् । काचस्थाल्या

म् । फलेरुहायाम् । पारुल इ० गौ०

भा० ॥ पाटलानुवरातिक्ताऽनुष्णा

दोषत्रयापहा । अरुचिश्चासशोथा

सच्छर्दिहिकातृषाहरी ॥ पुष्पकषा

यमधुरं हिमं हृद्यं कफासनुत् । पित्ता

तीसारदाहघ्नं फलं हिकासपित्तनुत्

॥ पाटलाति । ला० । कः ॥ पाट

लवर्णायांगवि ॥ अनुदात्तत्वाभावा

पाटीर :

ब्रडीष् ॥

पाटलापुष्पसन्निभम् । न० पद्मकाष्ठे ॥

पाटलि : । पुं० स्त्री० पाटलायाम् ॥

मुष्ककद्रुमे ॥ पाति । पा० क्विप् ।

टलति । टलवै क्लव्ये । सर्वधातुभ्य

इन् । पाश्चाऽसौटलिश्च ॥

पाटलिपुत्रम् । न० पाटलिपुत्रके ॥ य

त्रत्यसुदर्शनाभिधस्यराज्ञःपुत्राणांरा

जविद्याधिगमायकलौमत्यलोकिह

हस्पतिसदृशेनविष्णुशर्मणापंचत-

न्वहितोपदेशादयोयंथारचिताः ॥

पाटलिपुत्रकम् । न० पटना० इ०

प्र० नगरवि० । कुसुमपुरे ॥

पाटली । स्त्री० मुष्ककवृक्षे ॥ कटभी-

वृक्षे ॥ पाटलायाम् ॥

पाटवम् । न० पटुच्चे । पटिमनि ॥

पटोर्भावः । इगस्ताञ्चलघुपूर्वादि-

च्यण् ॥ आरोग्ये ॥

पाटविकः । त्रि० धूर्त्वे ॥ पटौ । द-

क्षे ॥ पाटववति । सत्त्वर्थीयष्ठन् ॥

पाटहिका । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ इति०

हारावली ॥

पाटितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

पाटी स्त्री० बलायाम् ॥ अनुक्रमे ।

परिपाश्याम् ॥ यथा । पाटींसहस्रित

स्येति ॥

पाटीरः । पुं० मूलके ॥ केदारे ॥ वे-

णुसारे ॥ वारिदे ॥ तितश्री ॥

वङ्गे ॥ वातिके ॥ चन्दने ॥ यथा

पाठक्रमः

। पाटीरतवपटीयान्कः परिपाटी

मिसामुरीकर्तुम् । यत्पिंषताम-

पिन्तृणांपिष्टोपितनोषिपरिमलैः

मुष्टिम् ॥ पटीरएव । स्वार्थिकोण् ॥

पाव्यम् । न० पट्टशके ॥ पाव्यशक

न्तुमधुरंदुर्जरंगुरुपाकिच ॥

पाठः । पुं० पठने । ब्रह्मयज्ञे । शि-

ष्याणामध्यापने ॥ विधिनावेदस्या

भ्यसने ॥ यथा । आदौचप्रणवंज-

पत्वास्तोत्रंवासंहितांपठेत् । अन्ते

चप्रणवंदद्यादित्युवाचादिपुरुषः ॥

सर्वत्रपाठेविज्ञेयोद्यन्यथाविफलंभवे

त् ॥ शुद्धेनानन्यचित्तेनपठितव्यं

प्रयत्नतः । नकार्यासत्तमनसाकार्यं

स्तोत्रस्यवाचनमिति तान्त्रिकाः ॥

अपिच ॥ आधारेस्थापयित्वातुपुस्त

कंवाचयेत्सुधीः । हस्तसंस्थापनादेव

यस्मादल्पफलंलभेत् ॥ स्वयंचलिखि

तंयत्तुक्कतिनालिखितंनयत् । अत्रा

ह्मणेनलिखितंतच्चापिविफलंभवेदि

ति चण्डीस्तोत्रादिपाठेषुविधिरेष-

निरूपितः ॥ पठनम्०पाठनंवा ।

पठ० । भावेवञ् ॥

पाठकः । त्रि० उपाध्याये ॥ धर्मभाण

के । धर्मकथके ॥ पठति । पठ० ।

शब्दल् ॥ अध्येतरि ॥

पाठक्रमः । पुं० पदार्थबोधकवाक्या-

नांक्रमे ॥ तस्माच्चपदार्थानांक्रमश्चा

श्रीयते । येनक्रमेणवाक्यानिपठिता

पाठशाला

नितेनैवक्रमेणाधीतान्यर्थप्रत्ययं जन-
यन्ति । यथार्थप्रत्ययंचपदानामनु-
ष्ठानम् । सचपाठोद्विविधः । मन्त्र-
पाठोब्राह्मणपाठश्चेति । तत्राग्नेया
ऽग्नीषोमीययोस्तत्तद्याज्यानुवाक्या-
नां पाठक्रमाद्यः क्रम आश्रीयते समन्त्र-
पाठः । सचायं मन्त्रपाठोब्राह्मणपा-
ठाद्वलीयान् । अनुष्ठानेब्राह्मणवा-
क्यापेक्षयामन्त्रपाठस्यान्तरङ्गत्वात्
। ब्राह्मणवाक्यं हि प्रयोगाद्वह्निरेवे-
दमेवं कर्तव्यमित्यवबोध्यकृतार्थम् ।
मन्त्राः पुनः प्रयोगकाले व्याप्रिय-
न्ते । अनुष्ठानक्रमस्य स्मरणक्रमाधी-
नत्वात् तत्क्रमस्य च मन्त्रक्रमाधी-
नत्वादनन्तरङ्गो मन्त्रपाठ इति । प्रया-
जादीनां समिधो यजतितनूनपातं य-
जतीत्येवं विधिवाक्यक्रमाद्यः क्रमः
स ब्राह्मणपाठक्रमः यद्यपि ब्राह्मणवा-
। क्यान्यर्थविधायकृतार्थानितथापि
प्रयाजानां क्रमस्मारकान्तरस्याभावा-
त्तान्येव क्रमस्मारकत्वेन स्वीक्रिय-
न्ते इति लौगादिभास्करः ॥ पाठ-
क्रमादर्थक्रमो वलीयान् ॥

पाठभूः । स्त्री० ब्रह्मारण्ये । वेदपाठ-
स्थाने ॥

पाठमञ्जरी । स्त्री० शालिपक्षिण्याम् ॥

पाठशाला । स्त्री० अध्ययनशाले ॥ पाठ-

स्य अध्ययनस्य शाला गृहम् ॥ यद्वा ।

विधिबोधितस्य साङ्ख्यवेदाध्ययनस्य-

पाठशाला

विधिवद्गुरुमुखादध्ययनाध्यापनरू-
पं ब्रह्मयज्ञापरपर्यायमभ्यसनं पाठः ।
तदर्थं शालादेवालयदिः ॥ तथा हि
मनुः । तपोविशेषैर्विविधैर्ब्रतैश्च वि-
धिचोदितैः । वेदः कृत्स्नोऽधिगन्त-
व्यः सरहस्यो द्विजन्मना ॥ २ ।
१६५ ॥ तपोविशेषैर्नियमकलापैर्वि-
विधैर्बहुप्रकारैश्च अध्येष्यमाणस्त्वा-
चान्तब्रह्मादिनोक्तैः सेवेतैसां सुनि-
यमानित्यादिभिर्विध्यमासौ रपि । ब्र-
तैश्च उपनिषद्महानामिकादिभिः
विधिदेशितैः स्वगृह्यविहितैः ।
समग्रवेदो मन्त्रब्राह्मणात्मकः सोऽपि
निष्प्रकोपि अध्येतव्यः । रहस्यमु-
पनिषत् । प्राधान्यव्यापनाय पृथङ्
निर्देशः ॥ १६५ ॥ अपि च । यो न-
धीत्यद्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् ।
स जीवन्ने व शूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्त्व-
यः ॥ यो द्विजो वेदमनधीत्यन्यत्रा-
र्थशास्त्रादीश्रमं यत्नातिशयं करोति
स जीवन्ने व पुत्रपौत्रादिसहितः शी-
घ्रं शूद्रत्वं गच्छति । वेदमनधीत्यापि
स्मृतिवेदाङ्गाध्ययने विरोधाभावः
। अतएव शङ्खलिखितौ । न वेदम-
नधीत्यान्यां विद्यामधीयीतान्यत्र वे-
दाङ्गस्मृतिभ्यः ॥ १६८ ॥ (*) ॥
तस्माद्देवालयेनित्यं धर्मशास्त्रस्य
वाश्रुतेः । पठनं कारयेद्राजन्यदो-
च्छेदममात्मन इति वज्रपुराणम् ॥

पाठी

यस्तु देव्या गृहैर्निर्ध्वविद्यादानं प्रवर्त्तयेत् । स भवेत्सर्वलोकानां पूज्यः ।
 पूजापदं ब्रजेदिति पुराणान्तरम् ॥
 पाठशालिनी । स्त्री० पाठमञ्जर्याम् ॥
 पाठा । लताविशेषे । अम्बुष्ठायाम् । वनतिक्तिकायाम् । तिक्तपुष्पायाम् ॥
 अस्या गुणायथा । पाठोष्णाकटुका तीक्ष्णा वातघ्ना हृद्दीपनी लघुः । हन्ति शूलज्वरच्छर्दि कुष्ठातीसारहृद्रुजः ॥
 दाहकण्डूविषश्वासकृमिगुल्मगरव्रणान् । इ० भावप्रकाशः ॥ अम्बुष्ठसकषायाम्नाकफकण्ठरुजापहा । वातामयवलासघ्नी रुचिकृद्दीपनी परा ॥ इ० रा० नि० ॥ अस्याः शाकप्रकारस्तु । पाठाशाकंगतरविदिनेगव्यतक्रोणसिद्धं प्रातः काले जरणसहिते तप्ततैले विपाच्यम् । चूर्णलिप्तं लवणसहितं मारिचं तत्र नव्यं सर्वेभ्यस्तद्भवति रुचिदं व्यञ्जनेभ्यः प्रभूतम् ॥ पठ्यते । पठ० । कर्मणि घञ् । अजादित्वात् टाप् ॥
 पाठिका । स्त्री० पाठायाम् । पठाङ्गु० इ० प० भा० ॥
 पाठितः । त्रि० अध्यापिते ॥ यथा । माताशत्रुः पिता वैरी बालो येन न पाठितः । न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये वको यथेति ॥
 पाठी । पुं० चित्रकवृक्षे ॥ यथा त्रि० । पाठविशिष्टे पाठोऽस्यास्तीति ।

पाणिगृहीती

अत्र इति ठना वितीनिः ॥
 पाठीकुठः । पुं० चित्रकवृक्षे ॥
 पाठीनः । पुं० बोयाली० इ० गौ० भा० प्रसिद्धे मत्स्ये । सहस्रदंष्ट्रे । वोदाले ॥ गुणायथा । पाठीनः श्लेष्मलो वल्यो निद्रालुः पिशितोशनः । दूषयेद्दुधिरं पित्तं कुष्ठरोगं करोति च ॥ ‡*‡ ॥ पाठीनः खण्डितः शस्त्रैर्वेसवारसमन्वितः । कटुतैले न सन्मृष्टो हिङ्गुतक्रेण योजितः ॥
 पाठीनः कफकृद्दल्यो निद्रालुर्वाननाशनः । मांसाशीवातरक्तस्यकारको रेतसस्तथा ॥ पाठिं पृष्ठं नमयति । समुप्रहृत्वे । शिच् । अन्येभ्यो डः । अन्येषामपीति दीर्घः ॥ पाठके ॥ गुग्गुलुद्रुमे ॥
 पाठ्यः । त्रि० अध्यापनीये । पाठनीये ॥
 पाणः । पुं० पाणौ ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥
 पाणविकः । त्रि० पणवस्यवादके ॥
 पाणिः । पुं० पञ्चशाखे ॥ शये । करे । हस्ते ॥ पणायन्ति व्यवहरन्त्यनेन । पण० । अशिपाणाय्यो रुडायलु कौचेतौण् आयप्रत्यस्यलुक्च ॥ कुलिकवृक्षे ॥ स्त्री० । पणवीथ्याम् । हट्टे पाणिकम् । न० पणेन क्रीते ॥ असमासे निष्कादिभ्य इति ठक् ॥
 पाणिगृहीती । स्त्री० पत्न्याम् । वि-

पाणिनीयम्

धानेनोढायाम् ॥ अग्निसाक्षिकत-
यापाणिः गृहीतोयस्याः । पाणि
गृहीतीभार्यायामितिङीप् । कुतूह
लादिनापाणिगृहीतोयस्यादास्या-
देः सातुपाणिगृहीताः ॥

पाणिग्रहणम् । न० विवाहे ॥

पाणिग्राहः । पुं० भर्त्तरि । पत्न्यौ ॥

पाणिगृह्णाति । ग्रह० । अण् ॥

पाणिघः । पुं० पाणिवादे । मृदङ्गादि-
वादके ॥ पाणिंपाणिनावाहन्तीति
विग्रहेपाणिघताडघौशिल्पिनीत्यने-
नपाणावुपपदेहतेष्टक्ठिलोपोघत्व-
च्चनिपात्यते ॥

पाणिघातः । पुं० पाणिनाहनने ॥

पाणिजः । पुं० नखे ॥

पाणितलम् । न० कर्षपरिमाणे । तो-
लकद्वये ॥ हस्ताधोभागे ॥

पाणिनः । पुं० पाणिनिमुनौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥ पणनम् पण० ।
वज्रर्येकविधानमितिपणः कः पणो
ऽस्यास्ति० इ० पणोतस्यगोत्रापत्यम्
। अण् । गाथिविदधिकेशिगणिपणि-
नश्चेत्यणिपरेटिलोपोन ॥

पाणिनिः । पुं० दाक्षीपुत्रे । शालङ्कि-
नि । व्याकरणसूत्रकारेमुनौ ॥ पणि-
नोयुवापत्यम् । इञ् ॥

पाणिनीयम् । न० पाणिनिप्रोक्तेव्याक-
रणे ॥ प्रमाणभूतत्राचार्योदभपवि-
त्रपाणिः शुचाववकाशे प्राङ्मुख

पाणिसर्ग्य

उपविश्यमहताप्रयत्नेनसूत्राणिप्रण-
यतिस्मृतचाशक्यं वर्णेनाप्यनर्थकेन-
भवितुमिति महाभाष्यम् ॥ पाणि-
निनाप्रोक्तम् । उपज्ञातंवा । वृडा-
च्छः ॥ त्रि० तदर्थं त्वेदित्रोः ॥
पाणिनीयमधीतेवेदवा । प्रोक्तास्तु
गिच्छणोलुक् । तेनस्त्रियाम्पाणिनी-
या० ब्राह्मणीअत्रनडीप् ॥

पाणिन्धमः । त्रि० अन्धकाराद्याहता-
धुनि ॥ तत्रहिप्राणयोधायन्तेऽस्मि
न्नितिविग्रहेउग्रम्पश्ये रस्मदपाणि-
न्धमाश्चेतिखण् । मुम् ॥

पाणिन्धयः । त्रि० पाणिद्वारापानक-
र्त्तरि ॥

पाणिपीडनम् । न० विवाहे ॥ पाणेः
पीडनमग्रहणम् । कृद्योगाचषष्ठीस-
मस्यतइतिवाच्यम् ॥

पाणिभुक् । पुं० उदुम्बरवृक्षे ॥ त्रि० ।
पाणिकरणकभोक्तारि ॥

पाणिमर्हः । पुं० कर्ममर्हके ॥ पाणिं
मृद्वाति । मृदक्षोदे । कर्मग्यण् ॥

पाणिमुक्तम् । न० अस्त्रे ॥ इतिहला-
युधः ॥

पाणिरुहः । पुं० नखे ॥

पाणिवादः । त्रि० मृदङ्गादिवादके ॥
पाणिवादयति । वदेर्यन्तादण् ॥

पाणिवादकः । त्रि० पाणिवादे ॥
इ० हे० च० ॥

पाणिसर्ग्य । स्त्री० रज्जौ ॥ पाणिभ्यां

पाण्डु :

सृज्यते । सृजविसर्गे । पाणौसृज्यं
दितियत् । चजोरितिकुत्त्वम् ॥
पाणौतलम् । न० पाणितले ॥ विडा-
लपदकपौचपाणौतलमुदुम्बरमिति
शब्दमाला ॥

पाणौकरणम् । न० विवाहे ॥ इति०
जटाधरः ॥

पाण्डुरः । पुं० शुक्लवर्णं ॥ मरुवके ॥
न० कुन्दपुष्पे । गैरिके ॥ त्रि० श्वे-
तवर्णवति ॥

पाण्डुरपुष्पिका । स्त्री० शीतलावृक्षे ॥

पाण्डवः । पुं० युधिष्ठिरादिपञ्चसु ॥

पाण्डोरपत्यम् । अण् ॥

पाण्डवाभीलः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

पाण्डवायनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पाण्ड-
वानामयनः ॥

पाण्डवेयः । पुं० अभिमन्युसुते । पा-
रीक्षितनृपे ॥

पाण्डित्यम् । न० पाण्डितधर्मकर्मणोः
॥ वेदान्ततात्पर्याभिज्ञत्वे । अद्विती-
यवस्तुविचारचातुर्यपरिनिष्पन्ने श्रव-
णे । पाण्डेतिबुद्धेर्नामैतत्साजाता-
यस्यमानतः । सपाण्डितस्तस्यक-
र्मपाण्डित्यंशुतिसम्मतम् ॥ पाण्ड-
तस्यभावः । वर्षादृढादिभ्यः । प्य-
ञ्चेतिष्यञ् ॥

पाण्डुः । पुं० नृपतिविशेषः । कुन्तीप-
तौ । युधिष्ठिरादीनांजनके ॥ सिते-
वर्णे ॥ श्वेतहस्तिनि ॥ प्रतुदास्यप-

पाण्डु :

क्षिविशेषः ॥ यथा पाण्डुस्तुद्विविधोऽस्ते
यश्चित्रपक्षः कलध्वनिः । द्वितीयो
धवलः प्रोक्तः सकपोतस्फुटध्वनिः ॥
चित्रपक्षः कफहरो वातघ्नो ग्रहणी
प्रणुत् । धवलः पाण्डुरुद्विष्टोरक्तपि-
तहरो हिमः ॥ रसेपाकेचमधुरः
सङ्घाहीवातशान्तिहृत् ॥ ‡##‡ ॥
पाण्डुरफलौक्षुपे ॥ पटोले ॥ शुक्लपी-
तमिश्रितवर्णे । हरिणे । पाण्डुरे ॥
सितपीतसमायुक्तः पाण्डुवर्णः प्र-
कीर्तितः । भेदोपि दृश्यते यथा । पा-
ण्डुरस्तुरक्तपीतभागी प्रत्यूषचन्द्रवत्
। पाण्डुस्तुपीतभागार्द्धः केतकीधूलि-
सन्निभः ॥ रोगविशेषः ॥ तस्यौषधं
यथा । लोहचूर्णं तक्रपीतं पाण्डुरोग-
हरं भवेत् ॥ १ ॥ अपिच । समरात्रं
गवांमूत्रेभावितं चायसोरजः । पा-
ण्डुरोगप्रशान्त्यर्थं पयसा प्रपिबेन्नरः
॥ २ ॥ गोमूत्रसिद्धं पाण्डुरचूर्णं सगु-
डमश्रतः । पाण्डुरोगः क्षयं याति प-
क्षिशूलश्च दारुणम् ॥ ३ ॥ अयोमलं
मुसंतप्तं भूयोगोमूत्रसाधितम् । म-
धुसर्पिर्युतं लीढं पाण्डुरोगीमुखीभ-
वेत् ॥ ४ ॥ पुनर्नवात्रिंशद्घोषवि-
डङ्गं दारुचित्रकम् । कुष्ठं हरिद्रेचि-
फलादन्तीचव्यंकलिङ्गकम् ॥ ५ ॥
कटुकापिप्पलीमूलं मुस्तं शृङ्गीचकार-
वी । यवानौकटफलञ्चेति पृथक्प-
लमितं मतमिति ॥ त्रि० । तद्वति ॥

पाण्डुभूमः

पाण्डुः । स्त्री० माषपण्याम् । माषा
णी इ० गौ० भा० ॥ खरुसंयोगोप-
धान्नं तिनडीष् ॥
पाण्डुकः । पुं० शालिविशेषे ॥ पाण्डुरो
गे ॥ पाण्डुनृपे ॥ पाण्डुवर्णे ॥
पाण्डुकण्टकः । पुं० अपामार्गे ॥ पाण्डू
निकण्टकान्यस्य ॥
पाण्डुकम्बलः । पुं० श्वेतप्रावारे । श्वे-
तकम्बले ॥ राजास्तरणवर्णकम्बले ॥
पाण्डुवर्णकम्बलः । पाण्डुश्चासौकम्ब-
लश्चेतिवा । यावभेदे ॥
पाण्डुकम्बली । पुं० पाण्डुवर्णकम्बलाह-
तेरथे ॥ पाण्डुकम्बलेनपरिवृतोरथः
। पाण्डुकम्बलादिनिरितीनिः ॥ त्रि०
। पाण्डुकम्बलयुक्ते ॥ मत्त्वर्थीयइनिः ॥
पाण्डुतरुः । पुं० धवहृत्ते ॥
पाण्डुनागः । पुं० पुन्नागहृत्ते ॥ श्वेत
गजनागयोः ॥
पाण्डुपत्नी । स्त्री० कौन्त्याख्यौषधी । रे-
णुकायाम् ॥
पाण्डुपत्रम् । न० परिपक्वपत्रे ॥
पाण्डुपुत्रः । पुं० पाण्डवे ॥
पाण्डुपृष्ठः । त्रि० अलक्षणे । पाण्डुव-
र्णपृष्ठयुक्ते ॥
पाण्डुफलः । पुं० पटोले ॥
पाण्डुफला । स्त्री० चिर्मिटायाम् ॥
पाण्डुभूमः । त्रि० पाण्डुवर्णभूमियुक्तदे-
शे ॥ पाण्डुभूमिरस्मिन् । कृष्णोदक
पाण्डुसङ्ख्यायाभूमेरजिष्यते ॥

पाण्डुशर्करा

पाण्डुमृत् । स्त्री० पाण्डुभूमौ ॥ खव्या-
म् ॥
पाण्डुरः । पुं० श्वेतपीतमिश्रितवर्णे
॥ ईषच्छृते । श्वित्ररोगे ॥ कामला-
रोगे ॥ त्रि० तद्वति ॥ न० मरुवके
॥ पाण्डुः शुक्लोवर्णोऽस्थस्यास्मिन्वा
। नगपांशुपाण्डुभ्यश्चेतिरः ॥
पाण्डुरद्रुमः । पुं० कुटजे ॥
पाण्डुरपृष्ठः । त्रि० लक्षणहीने ॥ इ०
हे० ॥ पाण्डुरवर्णपृष्ठयुक्ते ॥
पाण्डुरफली । स्त्री० चुद्रचुपविशेषे ।
धूसरायाम् ॥
पाण्डुरा । स्त्री० माषपण्याम् ॥ पाण्डुरव-
र्णायां ॥
पाण्डुरागः । पुं० मदनकवृत्ते ॥ त्रि०
। पाण्डुवर्णयुक्ते ॥
पाण्डुरेक्षुः । पुं० श्वेतेश्वौ ॥
पाण्डुलेखः । पुं० प्रथमलिखिते । म-
सौदा० इ० भा० पाण्डुलिपौ ॥ य-
था । पाण्डुलेखेनफलकीभूमौवाप्रथमं
लिखेत् । न्यूनाधिकान्तुसंशोध्यपश्चा-
त्पत्रेनिवेशयेदिति व्यवहारतत्त्वे-
व्यासः ॥
पाण्डुलोमा । त्रि० पाण्डुवर्णलोमभि-
र्युक्ते ॥
पाण्डुलोमशा । स्त्री० माषपण्याम् ॥
पाण्डुलोमा । स्त्री० माषपण्याम् । मा-
षाणी० इ० गौ० भा० ॥
पाण्डुशर्करा । स्त्री० रोगविशेषे । यथा

पातकम्

। पिष्टं वैमालतीमूलं ग्रीष्मकाले समा-
हृतम् । साधितं क्षागदुग्धे न प्रीतं श-
र्करयान्वितम् ॥ हरेन्मूत्रनिरोधञ्च
हरेद्द्वैपांडुशर्कराम् ॥

पांडुशर्मिला । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥
पांडुसोपाकः । पुं० चण्डालेन वैदेद्यां
जनिते त्वक्सारव्यवहारजीविन्यन्ध
जान्तरे ॥

पांडूकः । पुं० शालिविशेषे ॥ पांडू-
नां जनपदानां राजनि ॥

पाण्ड्यः । पुं० पाण्डोरान्नि । देशवि-
शेषे ॥ यथा । कम्बोजाद्वचभागे तु
बुद्धप्रस्थाच्चपश्चिमे । पाण्ड्यदेशो-
महेशानिमहाशूरत्वकारक इति ॥
पाण्डोरपत्यमराजावा । पाण्डोर्-
यण् । टिलोपः ॥

पाण्यः । त्रि० स्तुत्यर्थे । स्तवनीये ॥
पण० । ग्यत् ॥

पाण्यास्यः । पुं० ब्राह्मणे ॥ पाणिं रा-
स्यमस्य । पाण्यास्योद्दिष्टजः स्मृतः ॥

पातः । पुं० निपातने ॥ पतने ॥ रा-
हौ ॥ पञ्चमषष्ठयोर्मासयोर्गर्भस्य पत-
ने ॥ पतनम् । पतृ० । अञ् ॥
नमोभावे ॥ त्रि० जाते ॥

पातकम् । न० नरकसाधने । पापे ।
अंशसि । दुरिते ॥ तच्च शुष्कार्द्रभे-
दादृद्विविधम् । अकामात्पातकं शु-
ष्कं कामादाद्रमुदाहृतमित्युक्तेः ॥
पातयति अधोगमयति यत्तत् ॥

पातञ्जलम्

तत्तु नवविधम् । यथा । अतिपातक-
म् १ महापातकम् २ अनुपातकम्
३ उपपातकम् ४ सङ्करीकरणम् ५
अपात्रीकरणम् ६ जातिभंशकरण-
म् ७ मलावहम् ८ प्रकीर्णकम् ९
इतिभेदात् ॥

पातकी । त्रि० पापिनि ॥ पातकमस्या-
ऽस्ति । अतद्वनिठनावितीनिः ॥

पातङ्गिः । पुं० शनैश्चरयति ॥ पतङ्ग-
स्याऽप्रत्ययम् । अतद्वञ् ॥

पातञ्जलम् । न० व्याकरणभाष्ये ।

महाभाष्ये ॥ (*) ॥ पतञ्जलिमु-
निप्रणीतपादचतुष्टयात्मकयोगकांड-
निरूपकदर्शनशास्त्रविशेषे ॥ तत्र प्र-
थमे पादे अथ योगानुशासनमितियोग-
शास्त्रारम्भे प्रतिज्ञाविधाययोगश्चित्त-
वृत्तिनिरोध इत्यादिना योगलक्षणम-
भिधाय समाधिं संप्रश्च निरदिच्छद्भग-
वान्पतञ्जलिः ॥ १ ॥ द्वितीये ।
तपः स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रि-
यायोगश्च त्यादिना व्युत्थितचित्तस्य कृ-
यायोगं समादौ निपञ्चवहिरङ्गानि सा-
धनानि ॥ २ ॥ तृतीये । देशवत्स-
श्चित्तस्यधारणे त्यादिना धारणाध्या-
नसमाधि त्रयमन्तरङ्गं संयमपदवाच्यं
तत्रावान्तरफलं विभूतिजातम् ॥ ३ ॥
चतुर्थे । जन्मौषधिमन्त्रतपः समा-
धिजाः सिद्धयश्च त्यादिना सिद्धिप्रपञ्च-
नपुरस्कारपरमंप्रयोजनं कैवल्यम् ॥ ४ ॥

पातालनिलयः

प्रधानादीनिपञ्चविंशतितत्त्वानिसा
ह्योक्तान्येवात्रापि । षड्विंशस्तु परमे
श्वरोऽधिकः ॥ इतिसर्वदर्शनसंग्र
हः ॥

पातदुग्धा । स्त्री० । वन्धकस्थगव्याम् ॥

पातनम् । न० अधोनयने ॥

पातनिका । स्त्री० । पौठिकायाम् ॥

पातालम् । न० अधोभुवने । रसातले

। नागलोके ॥ तानिचसप्त । यथा ।

अतल वितल मुतल रसातल तला

तल महातल पातालान्यधोविद्य

मानानिसामान्यतः पातालशब्द-

वाच्यानिभवन्ति ॥ विवरे ॥ वडवा

नले ॥ लग्नाच्चतुर्थभवने ॥ पतन्यत्र

पापात् । पतल् ॥ पतिचण्डिभ्या

मालञ् ॥ पातम् अलतिपातमाला

तिवा ॥ पुं० । औषधपाकार्थयन्त्रविशे

षे ॥ यथा । ऊर्ध्वमापस्तलेवज्जिर्मध्ये

तुरससंग्रहः । पातालयन्त्रमेतच्चि

शोधयेत्सूतकादिकम् ॥

पातालगरुडौ । स्त्री० । लताविशेषे ।

वत्सादन्याम् । सोमवल्ल्याम् । ति

क्ताङ्गायाम् । गरुड्याम् । छिउ-

डा० इ० भा० ॥ छिलिहिण्डे ॥

छिलिहिण्डोमहामूलः पातालगरु

डाद्वयः । छिलिहिण्डः परंवृष्यः

कफघ्नः पवनापहः ॥

पातालनिलयः । पुं० । दैत्ये ॥ सर्पे ॥

त्रि० । पातालवासिनि । पातालनि

पात्रः

लयोयस्य ॥

पातालयन्त्रम् । न० । औषधपाकार्थयन्त्र

विशेषे । पाताले ।

पातालौकाः । पुं० । दैत्ये ॥ त्रि० । पाता

लवासिनि । पातालेचोक्तप्राश्रितो

यस्यसः ॥

पातिः । पुं० । प्रभौ । भर्त्तरि । स्वामि

नि ॥ पाति । पा० । पातेरतिः ॥

पातिकः । पुं० । शिशुमारः ॥

पातितः । त्रि० । भंशिते ॥

पातिली । स्त्री० । वागुरायाम् ॥ नार्था

म् ॥ सृत्पात्रविशेषे । पातिल् ० इ०

गौ० भा० प्र० । पतिली० इ० दे०

भा० ग्र० ॥ इ० मे० ॥

पातुकः । पुं० । प्रपाते ॥ जलहस्तिनि

॥ त्रि० । पतयालौ । पतनशीले ॥ प

तति । पतल् ० । लघुपतपदस्थामू-

वृषह्नकमगमशृभ्यउकञ् ॥

पाता । पुं० । कठेरके । गन्धपत्रे । वावु

इ० इति० भा० ॥ रक्षितरि ॥ पा-

नशीले इतिकश्चित् ॥

पात्रः । पुं० । न० । भाजने ॥ याग्ये सु

वादौ ॥ सुवादिकन्तुयज्ञादौपात्रमि

त्यभिधीयते ॥ राजमन्त्रिणि ॥ कूल

योर्मध्ये । तीरद्वयान्तरे । पारस्वार

मध्यभागे ॥ पर्णे ॥ यज्ञभाग्डे ॥

नाय्यानुकर्त्तरि ॥ आठकपरिमाणे

॥ इतिवैद्यकपरिभाषा ॥ दानपात्रे

। विद्यातपोयुक्ते । रक्षके ॥ नविद्य

पाचिकी

याकेवलयातपसावापिपाचता । य
चवृत्तीदमेचोमेतद्विपाचप्रकीर्तित
म् ॥ रक्षकोहिसः । यतोविद्यातपो
भ्यामात्मनोदातुषुपालनक्षमएवप्र-
तिष्ठणीयादितिशास्त्रम् ॥ विद्यायु
क्तोधर्मशीलः प्रशान्तः क्षान्तोदा-
न्तः सत्यवादीकृतज्ञः । वृत्तिग्ला
नोगोहितोगोशरस्थोदातायज्वात्रा
क्षणः पाचमाहुः ॥ जनाहर्ने ॥
पतनात्त्रायतेयस्मात्तस्मात्पाच-
जनाहर्नः ॥ पिवतिघनेनाचवा ।
पान्थस्माद्वा । पाति । प्रायतेवापी-
यतेऽनेनवा । पापाने । पारक्षणेवा
सर्वधातुभ्यष्ट्रितिष्टन् । दादिभ्यश्छ
न्दसौतिचन्वा ॥

पाचटः । पुं० कर्पटके । कर्परे ॥ चि०
कृषे ॥

पाचटीरः । पुं० मुक्तव्यापारमन्त्रिणि
। अपव्यापारमन्त्रिणि ॥ लोहकांस्य
रजतपात्रे ॥ सिङ्गाणे ॥ पावके ।
हुताग्ने ॥ पिङ्गाग्ने ॥ वायसे ॥
कङ्के ॥

पाचसंस्कारः । पुं० पुरोटी । पचभ-
ङ्गारे । रायभाटी० इ० गौ० भा०
। भाजनशुद्धौ ॥

पाचिकम् । न० पाचपरिमितव्रीक्षादि
वापयोग्येक्षेत्रे ॥ पाचस्थवापः ।
पाचात्पुष्टन् ॥

पाचिकी । स्त्री० क्षेत्रभक्तौ ॥ पित्वा

पाथः

नूडीष् ॥

पात्रियः । चि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति
। पाचाद्वृष्ट ॥

पात्री । स्त्री० अमत्रे । पात्रे ॥ पिवन्त्य
ऽनया । पा० पुन्र् । डीष् ॥

पात्रीयम् । न० यज्ञपात्रे ॥

पात्रीरः । पुं० न० यज्ञद्रव्ये ॥ पत्रे
इतिकश्चित् ॥

पात्रे समितः । चि० भोजनसमयएव
सङ्गतेनतुकार्ये ॥ सपात्रे समितो
न्यत्रभोजनान्मिलितोनयः ॥ पात्रेस
मितादयश्चेतिसप्तम्याञ्चलुक्समास
श्चनिपात्यते ॥ पापिविशेषि ॥ यथा
निधायहृदयेपापंयः परंशंसतिस्त्र
यम् । सपात्रे समितोऽयस्यादिति-
शब्दमाला ॥

पात्रोपकरणम् । न० भूपभूषणे ॥

पात्र्यः । चि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति ।
पाचाद्वृष्टेतियत् ॥

पात्रवम् । न० पापिवातरि ॥ सर्वेषा
मेवपात्राणांपरंपात्रंमहेश्वरः । प-
तन्तंत्रायतेयस्मादतीवनरकार्णवा
त् ॥

पात्रवता । स्त्री० पात्रत्वे ॥

पाथः । न० पानीये । जले । उदके ॥

पाति । पारक्षणे । सर्वधातुभ्योऽसु
न्नित्यसुन् । उदकेयुट्चेत्यसुनःयुट्
॥ भक्ते । भात० इ०भा० ॥ अत्रे च
त्यसुनयुट्च ॥

पादः

पाथि : । पुं० अश्वौ । समुद्रे ॥ जले
॥ चक्षुषि ॥ पिवति । पा० । पिव
तेस्यु गितोसिन् ॥

पाथेयः । वि० पथिव्ययोपयोगिनि ।
शम्बले ॥ पथिसाधुः । पथ्यतिथि
वसति स्वपतेर्दञ् ॥ कन्याराशौ ॥

पाथोजम् । न० कमले ॥ पाथसिजा-
तम् । जनी० । सप्तम्यांजनेर्दः ॥

पाथोदः । पुं० मेघे ॥ पाथोददाति
। इडाञ् । आतोनुपेतिक् : ॥

पाथोधरः । पुं० मेघे ॥ पाथसोधरिः ॥

पाथोधिः । पुं० समुद्रे ॥ पाथांसि
धीयन्ते ऽस्मिन् । कर्मण्यधिकरणेचे
तिधाञ् : किः ॥

पाथोनिधिः । पुं० समुद्रे । अकूपारे
॥ पाथसांनिधिः ॥ पाथांसिनिधी
यन्ते ऽववा । पाथोधिवद्वाञ्:किः ॥

पात्—ट् । पुं० चरणे । पादे ॥

पादः । पुं० बुध्ने । मूले । तुरीयांशि
। रूपकादिस्तुर्थभागे ॥ शैलप्रत्यन्तप

र्वतेमहाद्रेः समीपेक्षुद्रपर्वते ॥ चर
णे । अङ्घ्रौ ॥ अस्यलक्षणं यथा ।

अखेदनौमृदुतलौ कमलोदराभौ-
स्निष्टाङ्गुलीरुचिरताम्रनखौसुपाष्णीं

। उष्णौशिराविरहितौचनिगूढगुल्
फौकूर्मीन्नतौचचरणौमनुजेश्वरस्य

ति ॥ अस्याशुभूलक्षणानि यथा ।

सूर्पाकारविरुद्धपाण्डुरनखौवक्रौशि
रासन्ततौसंशुष्कौविरलाङ्गुलीचचर

पादचतुरः

णौ दारिद्र्यदुःखप्रदौ । मार्गायो-
त्कटकौकषायसदृशौवंशस्यचिच्छे

ददौब्रह्मघ्नौपरिपक्वमृदुत्तितलौ
पीतावगम्पारताविति ॥ विरूक्षाव

स्निग्धौ । पाण्डुरनखौ० पाण्डुराशु
क्ताभानखाययोः । वक्रावस्पष्टौदी

र्घौवा । उत्कटकौमध्यादुन्नतौमार्गा
यअधुनेरतौभवतः । कषायसदृशौ

कृष्णलोहितौ ॥ मयूखे । उस्ने ।
किरणे ॥ ऋक्पादे ॥ श्लोकस्यतुर्यां

श्रे ॥ पद्यतेऽसौ । पदगतौ । पदरु
जविशस्पृशोघञ् ॥ पद्यतेगम्यतेऽने

नवा । हलश्चेतिकरणेघञ् ॥
पादकटकः । पुं० नूपुरे ॥ हंसके ।

शब्दरहितेपादभूषणे ॥ पादस्यक
टकः ॥

पादकृच्छ्रः । पुं० व्रतविशेषे । यथा । एक
भक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच । उप

वासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृत ॥
इतिगारु१०३ अध्यायः ॥

पादगण्डिरः । पुं० पादरोगविशेषे ॥ श्लौ
पदे । गोद० इ० गौड भा० ॥

पादग्रहणम् । न० अभिवादाने । नामो
च्चारणपूर्वकसंस्कृत प्रयोगेणनमस्का

रे ॥ पादयोर्ग्रहणंस्पर्शः ॥ व्यत्यस्त
पाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणंगुरोः ।

सव्येनसव्यः स्पष्टव्योदक्षिणेनच द
क्षिणः ॥

पादचतुरः । पुं० कागे ॥ सैकते ॥

पादपीठ :

पिप्पले ॥ अश्वत्थे । करके ॥
 परदोषैकप्रवक्तृपुरुषे ॥ इ० मे० ॥
 पादचत्वरः । पुं० पादचतुरे ॥ इ०
 हेमचन्द्रः ॥
 पादचारौ । पुं० पादातौ । त्रि० पदभ्यां
 गमनशीले ॥
 पादजः । पुं० शूद्रे ॥ पदभ्यां जातः
 । जनी० डः ॥
 पादवाणम् । न० पादुकायाम् ॥
 पाददद्रुः । पुं० विचर्चिकायाम् ॥
 पादनिकेतः । पुं० चरणपीठे ॥ पाद
 योर्निकेतः आश्रयः ॥
 पादपः । पुं० । द्रौ । वृक्ष ॥ पादैः
 पिवति । पा० सुप्रीतियोगविभागा
 ॥ तुक् । पादपीठे ॥
 पादपखण्डः । पुं० वृक्षसमूहे ॥ पाद
 पानांसमूहः । वृक्षादिभ्यः खण्डः
 पादपरुहा । स्त्री० वन्दायाम् ॥
 पादपा । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादपाशः । पुं० दामाश्वने । अश्व
 पादरज्जौ ॥
 पादपाशी । स्त्री० शृङ्खलायाम् । पै
 रकीसकली इ० भा० ॥ खड्गका-
 याम् । खड्गवा इ० भा० ॥
 पादपीठः । पुं० न० पादासने ।
 पादस्थापनपीठे । पादनिकेते ॥ इ०
 हे० च० ॥ यथा । अस्पृष्टचरणाच्च
 स्रबूडामणिमरीचिभिः । नीराज
 यन्तिभूपालाः पादपीठान्तभूतलमि

पादाकुलम्

तिश्रीकृष्णमिश्रः ॥
 पादपीठिका । स्त्री० नापितादिशिल्पे ॥
 पादपोत्पलः । पुं० कर्णिकारे ॥ पाद
 पेउत्पलमूलदाकारं पुष्पमस्य ॥
 पादवल्लयः । पुं० हंसके । पादकटके ॥
 पादवल्लीकम् । न० श्लोपदे ॥
 पादमूलम् । न० चरणाधोभागे । गो-
 हिरे ॥
 पादरक्षणम् । न० पादुकायाम् ॥
 पादरज्जुः । स्त्री० पार्याम् । हस्तिपा
 दवन्धनगुणे ॥ चरणवन्धनदाममात्रे ॥
 पादरथी । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादरोहणः । पुं० वटवृक्षे ॥
 पादविकः । पुं० पथिके ॥ पदवीधाव
 ति । माथोत्तरपदेत्यादिनाठक् ॥
 पादविरत्नाः । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादविहरणम् । न० पातत्रेपे ॥
 पादशः । अ० पादम् पादमित्यर्थे ॥
 पादशैलः । पुं० प्रत्यन्तपर्वते ॥
 पादशोथः । पुं० पादगतशोफे ॥ यथा
 । अनन्योपद्रवकृतः शोथः पादस
 मुत्थितः । पुरुषं हन्तिनारीन्तु मुख
 जोगुच्छजोद्वयम् इति माधवः ॥
 पादस्फोटः । पुं० विपादिकायाम् ।
 विवाइ० इ० भा० । स्फुटति ।
 स्फुट० । घञ् । पादस्यस्फोटः ॥
 पादौस्फोटयतिवा । कर्मण्यण् ॥
 पादाकुलकम् । न० मात्रावृत्तविशिष्टे
 यथा । अक्षरगुणलघुनियमविरहितं

पादाभ्यासयमकम्

भुजगराजपिङ्गलपरिभषितम् । भव
तिसुगुम्फितषोडशकलकंवाणीभूषा
पादाकुलकम् ॥ यथा । मलयपवन
इतकुसुमपरीगः परभृतनिभृतरणि
तवनभागः । चिरतरसञ्चितमान
दुरन्तः कस्यनमुद मुपनयति वस
न्तः ॥

पादायम् । न० प्रपदे । पादस्यायम् ॥

पादाङ्गदम् । न० नूपुरे । पादस्याङ्ग
दमिव ॥ यद्वा । पादएवाङ्गम् । पा
दाङ्गयति । दी० । दायतिवा । दै
प्० । दयते । देङ् पालनेवा । आ
तङ्गतिक्कः ॥

पादात् । पुं० पादातौ ॥

पादातम् । न० पत्तिसंहतौ ॥ पदातौ
नांसमूहः । भिक्षादिच्चादण् ॥ पुं०
। पादातौ ॥ पादाभ्यामतति । अ-
त० । पचाद्यच् ॥

पादातिः । पुं० पत्तौ । पादातिके ॥

पादातिकः । पुं० पादातौ ॥ पादाति
रेव । विनयादिच्चात्स्वार्थेठक् ॥

पादाभ्यामतति अत० । बाहुलका
तङ्गकोवा ॥

पादाभ्यासयमकम् । न० चित्रकाव्यप्र
भेदे ॥ यथा । आपदिव्यापृतनया-
स्तथायुयुधिरेन्द्रपाः । आपदिव्या
पृतनयाविस्मयंजनतायथेतिमाघका
व्य१६ सर्गे ६० श्लोकः । नृपारा-
जानः । आपदिव्यसनेऽपि । व्या-

पादौ

पृतनयाप्रवृत्तिनीतिकाएवसन्तः न
तुश्चापदवृत्त्येतिभावः । पृतनया
सेनयासाधनेन । वाक्यान्तरस्थस्या
पिपृतनाशब्दस्यचान्वयश्चित्रे सोढ
व्यः । तथातेनप्रकारेणयुयुधिरेसम्प्र
जङ्गुः । यथा दिव्याजनताचन्तरिक्ष
वर्त्तिसिद्धविद्याधरसङ्घोविस्मयमा
प । अमानुषयुङ्गचक्रुर्विस्मयः ॥

पादारक्कः । पुं० पोलिंदे । नौकावयव
विशेषे ॥

पादाप्ययम् । न० पादप्रदाने ॥

पादालिन्दः । पुं० नौकायां ॥

पादावर्त्तः । पुं० अरघट्टके । रहंट्०
इ० भा० ॥

पादाविकः । पुं० पादातौ ॥ पादाभ्यास
वति । अवरक्षणादौ । वा० इकः ॥
यद्वा । पादेनावोरक्षयम् । तच्चनियु
क्त० इतिठक् ॥

पादासनम् । न० पादपीठे ॥

पादौ । पुं० पादविशिष्ट कुम्भीरादिज
लजन्तुषु ॥ तेयथा । कुम्भीर कूर्मन
नक्राश्चगोधानकरशङ्खवः । घर्गण्टकः
शिशुमारश्चैत्यादयः पादिनः स्मृताः
। पादिनो पिचयेतेतुकोषस्थानां
गुणैः समाः ॥ चतुर्थीशभागिनि ॥
यथा । सर्वप्रासर्द्धिनोमुख्यास्तदर्धेना
र्द्धिनोऽपरे । तृतीयिनस्तृतीयांशाश्च
तुर्थीशाश्चपादिनः ॥ चि० । पाद-
विशिष्टे ॥

पादोदकम्

पादुकः । त्रि० गमनशीले ॥
 पादुका । स्त्री० पादत्राणे । चर्मादि
 निर्मितपादाच्छादने । उपाहिन ॥
 पादूषव । स्वार्थेकः ॥
 पादुकाकारः । पुं० चर्मकारे ॥ पादु
 कां करोति । डुकृञ् । कर्मस्थान् ॥
 पादुकाकृतः । पुं० चर्मकारे ॥
 पादूः । स्त्री० पादुकायाम् ॥ पद्यतेऽनेनया
 । पद० । शित्कसिपद्यत्तेरिच्छूः ॥
 पादूकृतः । पुं० चर्मकारे ॥ पादूकरोति
 । कृञ् । क्तिप् । तुक् ॥
 पादोदकम् । न० चरणधौतजले ॥ चर
 णामृते ॥ यथा । हृदिरूपमुखेनाम
 नैवेद्यमुदरेदरेः । पादोदकञ्चनिर्मा
 ल्यं मस्तकेयस्यसोच्युतः ॥ नैवेद्यम
 न्नं तुलसीविमिश्रं विशेषतः पाद-
 जलं पिबेच्च । योश्चातिनिच्छं प्रयतो
 मुरारेः प्राप्नोतिसुप्रं मयुतांसभक्ति
 मितिपाद्मोत्तरखण्डे १०० अध्या-
 यः ॥ अपिचतत्रैव । हत्थां हन्ति
 यदङ्घ्रिसङ्घितुलसीस्तेयञ्च पादो-
 दकं नैवेद्यं बहुमद्यपानदुरितं गुर्वङ्ग
 नासङ्गमम् । भक्त्याधीनमतिस्थिति
 र्हरिजनेतत्सङ्गतिः सङ्गजांशाल-
 ग्रामशिलादिमूर्तिसङ्घितांजानन्ति
 केवैहरेरिति ॥ श्रीनृसिंहपुराणे गं
 गाप्रयागगङ्गानैमिषपुष्कराणिपुण्या
 न्यानि कुरुजाङ्गलयासुनानि ।
 कालेनतीर्थसलिलानिपुनन्तिपापं-

पानकम्

पादोदकं भगवतः प्रपुनातिसद्यदिति
 पीते पादोदके विष्णोर्यदि प्राणैर्विमुच्य
 ते । हत्वायमभटान् सर्वान्वैष्णवलो
 कमाप्नुयात् ॥
 पाञ्चतम् । न० पञ्चतिसमूहे ॥ भि०
 अण् ॥
 पाञ्चः । पुं० वेधसि ॥ न० । पञ्चपुराणे ॥
 पाद्यम् । न० पादायवारिणि । पादप्र
 चालनार्थजले ॥ पाद्यपात्रलक्षणं
 यथा । षडङ्गुलं प्रविस्तारमुत्सेधञ्च
 तुरङ्गुलम् । ओष्ठमेकाङ्गुलं कुर्यान्ना-
 सिकांचतुरङ्गुलाम् ॥ पृष्ठे पादसमा-
 युक्तंचतुरङ्गुलमानतः । पाद्यपात्र-
 मितिख्यातंसर्वदेवप्रपूजने इति ॥
 पादार्थमुदकम् । पादाधाम्यञ्चेति
 यत् ॥
 पानः । पुं० निःश्वासे ॥ शौण्डिकाल-
 लये । शुण्डायाम् । खड्गादेः सं-
 स्कारविशेषे । पाण० इ० भा० ॥
 पानम् । न० पीतौ । द्रवद्रव्यस्य गला
 धोनयने । पीना० इ० भा० भाज
 ने ॥ रक्षणे ॥ शौण्डिकालये ॥ पि
 बं त्यच । पापाने । अधिकरणे ल्युट्
 ॥ पेयेजलादौ ॥ पीयते यत्तत् ।
 कृत्थल्युटो बहुलमितिकर्मणि ल्यु-
 ट् ॥
 पानकम् । न० पन्नापानारसवत् ० इ०
 भा० प्र० पेयपदार्थे ॥ तत्रामफल
 पानकम् ॥ यथा । आम्बमामंजल-

पानकम्

स्त्रिंशद्भिर्दण्डपाणिना । सिता-
शीताम्बुसंयुक्तं कर्पूरमरिचान्वितम् ॥
प्रपानकमिदं श्रेष्ठं भीमसेनेन निर्मि-
तम् । सद्योरुचिकरं वल्यं शीघ्रमिन्द्रि-
यतर्पणम् ॥ अपक्वा मरसोद्भूतपान-
कं वातनाशनम् । कफपित्तकरं कि-
ञ्चित्प्रत्यहं यद्विसेवितम् ॥ पक्वा म-
स्यतु । सुपक्वामास्यफलं सुमुष्टिना
सम्भर्दितं शर्करया समन्वितम् । एला-
लवङ्गाद्रकवासवासितं वर्णान्वितं
कस्यनरोचकं भवेत् ॥ पानकं चास-
सम्भूतं स्वादुस्मृगुरुपित्तजित् । सुहृ-
द्यं श्लेष्मकदल्यं वल्यं हृद्यं रुचिप्रद-
म् ॥ - (* * *) - ॥ अस्त्रिकाफ-
लपानकं यथा । अस्त्रिकायाः फलं
पक्वं सद्भिर्तम् वारिणा दृढम् । शर्करा-
मरिचोन्मिश्रं लवंगेन्दुमुवासितम् ॥
अस्त्रिकाफलसम्भूतं पानकं वातनाश-
नम् । पित्तश्लेष्मकरं किञ्चित्पुरुच्यं
वह्निबोधनम् ॥ निम्बफलपानकं
यथा । भागेकनिम्बजंतोयं षड्भा-
गं शर्करोदकम् । लवङ्गमरिचोन्मिश्रं
पानकं पानकोत्तमम् ॥ निम्बफल-
भवं पानमत्यन्तं वातनाशनम् । व-
ह्निदीप्तिकरं रुच्यं समस्ताहारपाचक-
म् ॥ (००) ॥ धान्याकपानकं यथा ।
शिलायां साधुसम्पिष्टं धान्याकं व-
स्त्रगालितम् । शर्करोदकसंयुक्तं कर्पू-
रादिसुसंस्कृतम् ॥ नवीने मृन्मये पा-

पानकम्

वे स्थितं पित्तहरम् परम् ॥ ०॥ जम्बूवाः
पानकं यथा । जम्बूफलं स्तूलतरुं सु-
पक्वं सम्भर्दितं मृगशर्करया मृगमालम् ।
। सुवासितं वेल्लजभृङ्गपत्रैश्चैव विधत्ते
विरुचौ जनानाम् ॥ जम्बूफलभवं-
रुच्यं पानकं कफनाशनम् । कषायं-
वातकृत् स्तोकं स्वादुस्मृगं ग्राहकं परम् ॥
बीजपूरपानकम् । मातुलुङ्गरसयो-
ज्यं त्रिगुणं शर्करं जलम् । कर्पूरमरि-
चोन्मिश्रं पानकं स्याद्विदं परम् । मातु-
लुङ्गभवं पानं शूलानाञ्च विनाशनम् ।
श्वसासेकासेऽरुचौ वातविडम्बेषु च पूजि-
तम् ॥ हेमकिरणन्तु । शर्करानालिके-
लञ्च बीजपूररससंयुतम् । पटपृतं भ-
वेद्देमकिरणं नाम पानकम् ॥ पानकं
हेमकिरणरुच्यं हृद्यं बलप्रदम् । सु-
स्निग्धं वातहृच्छुभं किञ्चित्कफकरं
गुरु ॥ करमर्दं पानकं यथा । लवङ्गाद्र-
कसंयुक्तं सुपिष्टं वारिणायुतम् । क-
रमर्दं करैर्मर्दं सप्तभागसितान्वितम्
॥ वातहृद्गुचिदं भव्यं हृद्यमस्तुतरं स्मृ-
तम् । रक्तपित्तकरश्चोष्णमाकण्ठ्यं
कारमर्दितम् ॥ नारङ्गपानकं यथा ।
सुपक्वनारङ्गफलं निपीडितं संयोजि-
तं शर्करया तिष्ठुभ्रया । सहार्द्रकंचे-
न्दुकणेन वासितम् पानेच्छया केन
न संस्तुतं क्षणम् ॥ नारङ्गफलसम्भू-
तं पानकं वातनाशनम् । मधुरं विश-
दं रुच्यं सुस्निग्धं पित्तहृद्गुदम् ॥ ०॥

पानवणिक

चारस्यतु । चारवृक्षफलजं सशर्करं
मर्दितशिशिरवारिणादृढम् । ऐल -
माद्रकयुतेनसुवासंभक्तसिक्थमिलि
तं कृतहासम् ॥ चारस्यफलजंपानं-
गुरुवृष्यरुचिप्रदम् । कफपित्तहरं-
शृङ्गद्वयमधुरपाकिच ॥ परूषजीरचु
क्रादिद्राक्षादाडिमजंतया । एकैकं
सम्भवंभिन्नं पानकंक्रियतेबुधैः ॥ ए
वमल्लस्यपुष्पस्य फलस्यामलस्यवात-
था । शर्करामरिचोन्मिश्रंरस्यस्यात्
पानकंवरम् । एवंहिपानककार्य-
मुधियासुष्ठुयत्कृतम् । गुणाद्रव्यानु
सारेणज्ञातव्याः पानकेषुच ॥

पानगोष्ठिका । स्त्री० आपाने । सम्भू
यपिवन्ति यत्र० अस्मिन्स्थाने ॥ पा
नस्यगोष्ठी । स्त्रार्थकः ॥

पानगोष्ठी । स्त्री० पानगोष्ठिकायाम् ॥

पानपात्रम् । न० मद्यपानपात्रे । चष
के ॥ अस्यपरिमाणायुक्तंकुलसारे-
। नयनाग्निवाणसङ्घकषैस्तुपरमेश्व
रि । हेतुपात्रं प्रकर्तव्यमित्युक्तंकुल
साधने ॥ इतोप्यधिकपात्रन्तुनक-
र्तव्यंचसाधकैरिति ॥ कर्षलौकि-
कतोलकमित्यर्थः ॥ तदुक्तंकुलोत्त
मे । गुप्ताद्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ-
कर्षउच्यतइति ॥ पानस्यपानायवा
पात्रम् ॥

पानवणिक । पुं० शौण्डिके ॥ पानेन
उपलब्धितो वणिकः ॥

पानीयम्

पानभाजनम् । न० पानपात्रे । कंसे
। कटोरा० इ० भाषा ॥ पीयते०
पानम् । क्षीरादि । पापाने । ल्यु
ट् । पानस्यभाजनम् ॥

पानसम् । न० पनसभवमद्ये ॥ त्रि० प
नससम्बन्धिनि । पनसस्येदम् । अ
ण् ॥

पानाख्यः । पुं० मदाख्यरोगे ॥

पानिलम् । न० पानपात्रे ॥

पानीयम् । त्रि० पातव्ये । पेये ॥ र-
क्षणीये ॥ यथा । पानीयपानीयंशर
दिवसन्ति चपानीयमिति । अस्यार्थः
। पानीयंजलंशरदिपानीयम्पाना-
हंभवतिनिर्मलत्वात्त्रिदोषघृत्त्वा
त्विशेषतः । पित्तोपशान्तित्वात् ।
वसन्ति चपुनस्तदेवपानीयंरक्षणीय-
मल्पदेयमितिभावः । पारक्षणे ॥
न० उदके । जले । सलिले ॥ अस्य
गुणायथा । पानीयंभस्मनाशनंक्षम-
हरंमूर्च्छापिपासापहंतन्द्राक्छिद्वि-
नाशनंवलकरंनिद्राहरंतर्पणम् । इ
दं गुप्तरसंक्षयजीर्णशमनंनित्यंहितं
शीतलंलघुष्णंरसकारणंनिगदितं-
पीयूषवज्जीवनम् ॥ तद्देदास्तु । पा
नीयमुनिभिः प्रोक्तं दिव्यं भौममिति
द्विधा । दिव्यञ्चतुर्विधंप्रोक्तंधाराजं
करकाभवम् ॥ तौषारञ्चतथाहैमंते
पुधारंगुणाधिकम् ॥ भौमसंख्योनि
गदितं प्रथमं त्रिविधं बुधैः ॥ जाह्नवं

पानीयशाला

परमानूपंततः साधारणं क्रमात् ॥
 अनार्त्तं वंप्रमुञ्चन्ति वारिवारिधरास्तु
 यत् । तत्चिदोषाय सर्वेषां देहिनां-
 परिकीर्तितम् ॥ नादेयमौडिदंचैव
 नैर्भरं सारसंतथा । ताडगञ्चतथा-
 वाप्यं कौपंचौडञ्च पाखलम् ॥ वि-
 किरञ्चैव कैदारं वार्षिकञ्चापिकीर्त्ति-
 तम् । भौमान्ये तानिवारीणि ज्ञात-
 व्यानिविचक्षणैः ॥ मुक्त्यादौ सलि-
 लंपीतं काश्यं मन्दाग्निदोषकृत् । म-
 र्ध्यं ऽग्निदीपनं श्रेष्ठं चान्ते स्थूल्यक-
 फप्रदम् ॥ पानीयं प्राणिनः प्राणाः
 पानीयं प्रावनं महत् । पानीयस्य प्रदा-
 नेन तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥ पीयते ।
 पापानि । अनीयर् ॥ पायते वा । पै-
 शोषणे । अनीयर् ॥

पानीयतण्डुलीयः । पुं० तण्डुलीय-
 प्रभेदे । कञ्चटे ॥

पानीयनकुलः । पुं० उद्रे । जलमार्जा-
 रे ॥

पानीयपृष्ठजः । पुं० कुम्भ्याम् ॥

पानीयफलम् । न० मखान्ने । मखाना-
 इति भाषा० ॥ शृङ्गाटके । सिंघाडा-
 इ० भा० ॥

पानीयमूलम् । न० कुम्भ्याम् । सोमरा-
 ज्यां ॥

पानीयमूलकम् । न० सोमराज्याम् ॥

पानीयवर्षिका । स्त्री० बालुकायाम् ॥

पानीयशाला । स्त्री० प्रपायाम् ॥ पानी-

पापम्

यस्यशाला ॥ जलावस्थानगृहे ॥
 पानीयशालिका । स्त्री० प्रपायाम् ॥
 स्वार्थकम् ॥
 पानीयमलकम् । न० प्राचीनामलके-
 ॥ प्राचीनामलकं लोके पानीयमल-
 कं स्मृतम् ॥

पानीयालुः । पुं० जलालौ । पनिया-
 लु० इ० भा० ॥

पानीयाश्रा । स्त्री० बल्लजायाम् ॥

पान्यः । त्रि० पथिके ॥ पन्यानं नित्यं
 गच्छति । पन्योऽनित्यम् । इ० प-
 न्यादेशोऽनित्यस्य ॥ स्त्री० । पान्या-

पापम् । न० अधर्मे । अनर्थानुबन्धिनि-
 । किल्बिषे । वृजिने । एनसि । दु-
 रिते ॥ निषिद्धकर्मानुष्ठानविहित-
 कर्माऽनुष्ठानाभ्यां पापोत्पत्तिं सवि-
 शेषमाह श्रीसदाशिवः । अनुष्ठानं-
 निषिद्धस्य त्यागो विहितकर्मणः ।

नृणां जनयतः पापं क्लेशशोकामय-
 प्रदम् ॥ स्वानिष्टमात्रजननात् परा-
 निष्टोपपादनात् । तदेव पापं द्विविधं
 जानीहि कुलनायिके ॥ परानिष्टक-
 रात्पापान्मुच्यते राजशासनात् । अ-
 न्यस्मान्मुच्यते मर्त्यः प्रायश्चित्त्यास-
 माधिना ॥ प्रायश्चित्ताय वा दण्डैर्न-
 पूता ये कृतांहसः । नरकान् न निव-
 र्त्तन्ते इहामुत्र निगर्हिता इति श्री
 महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ तद्विशिष्य-
 धा । प्राणाभिपातनं स्तन्यं परदार-

पापकम्

मथापिच । त्रीणिपापानिकायेनस
र्वतः । परिवर्जयेत् ॥ असत्प्रलापं
पारुष्यं पैशुन्यमनृतंतथा । चत्वारि
वाचाराजिन्दनजल्यं तनचिन्तयेत् ॥
अनभिध्यापरत्वे पुसर्वसत्त्वे पुसौह-
दम् । कर्मणांफलमस्तीतिचिविधंम
नसाचरेत् ॥ अपिच । अदत्तानामु
पादानंहिंसाचैवाविधानतः । परदा
रोपसेवाचकायिकं चिविधंस्मृतम् ॥
पारुष्यमनृतसत्त्वैवपैशुन्यंचापिसर्व-
शः । असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयस्या-
च्चतुर्विधम् ॥ परद्रव्येष्वपिध्यानम
नसानिष्ठचित्तनम् । वितथाभिनि-
वेशश्चिविधं कर्ममानसम् । त्रि० ।
अधर्मिणि । शास्त्रप्रतिषिद्धकारिणि
॥ यथा । कथापिखलुपापानामल-
मभेयसंभवेदिति ॥ क्रूरे । परद्रो
हादिकरे ॥ ॥ पाच्यस्मादात्मानम् ।
पारक्षणे । पानीविषिभ्यः पः ॥
पापमस्यास्तिवा । अर्थआद्यच् ॥
पापंचिन्तयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच
। तस्याधर्मेनिविष्टस्य गुणानश्रयन्ति-
साधवः ॥ धर्मनित्यः प्रशान्तात्मा
कार्ययोगवहः सदा । नाधर्मेकुरु
तेवुद्धिंनचपापेप्रवर्तते ॥ धर्मनि
त्योधर्मेनितरांरतः । कार्ययोगव-
हः कार्योपायतत्परः ॥

पापकम् । न० दुरदृष्टे । पाप्मनि ।
पापे ॥

पापचेलिका

पापकञ्चुकयोगः । पुं० यात्रायोगवि
शेषे ॥ यथा । दुर्बलीयदिमार्गेशोनि
वसेत्पापमध्यगः । पापकञ्चुकयो
गोयंयातुः पत्नीनिहन्तिवै ॥
पापकर्मा । त्रि० पापाचारि ॥ नचिरं
पापकर्माणः क्रूरालोकजुगुप्सिताः
। ऐश्वर्यंप्राप्यतिष्ठन्ति शीर्णमूला-
इवद्रुमाः ॥ पापंकर्मयस्यसः ॥
पापकृत् । त्रि० पापकारिणि ॥ पाप-
कृतवानितिविग्रहेमुकर्मपापमन्त्र-
पुण्येषुकृज इतिक्लिप् ॥
पापकृत्तमः । त्रि० अतिशयपापका-
रिणि ॥
पापगणः । पुं० पञ्चमात्रस्याष्टमप्रभेदे ॥
पापग्रहः । पुं० अर्द्धीनचन्द्रादौ ॥ य-
था । अर्द्धीनेन्दुः कुजोराहुः शनि
स्तैर्युतद्वन्द्वजः । रविःपापाभवन्त्ये
तेशुभाश्वान्ये प्रकीर्तिताः ॥ जन्म
राश्यपेक्षयाषष्ठादिस्थानस्थाः पा-
पाअपिशुभाभवन्ति । यथा । केतूप
श्रवभौममन्दगतयः षष्ठत्रिसंस्थाः
शुभाश्वन्द्राकाविपितेचतौचदशमौ-
चन्द्रः पुनः सप्तमः । जीवः स
प्त नवद्विपञ्चमगतोयुग्मेषुसोमात्म
जः शुक्रः षड्दशसप्तवर्जमितरेस
र्वेऽप्युपान्तिशुभाइति ॥
पापघ्नः । पुं० तिले ॥ त्रि० पापना-
शके ॥
पापचेलिका । स्त्री० अम्बुषायाम् ।

पापरोग :

पाठायाम् ॥

पापचेली । स्त्री० प्राचीनायाम् ॥ अ-
स्वष्टायाम् । पाठायाम् ॥ पापेचल
ति । चलविलसने । पचादौचेलडि
तिनिपातनात्डीप् ॥ पचैर्यङन्ता
दचिपापक्तीतिपापचोवायुः । तमी
रयतिवा । अण् ॥

पापपतिः । पुं० जारे । उपपत्तौ ॥

पापपुरुषः । पुं० पापसयाङ्गनरे ॥ स
चोक्तः पाप्मे क्रियायोगसारे । रुष्टा
दौपुरुषः श्रेष्ठः संसारसचराचर
म् । सर्वेषां दमनार्थाय सृष्टवान् पाप
पुरुषम् ॥ दिजातिहत्यामूर्धनंमदि
रापानलोचनम् । सुवर्णस्तेयवदनं
गुरुतल्पगतिश्रुतिम् ॥ स्त्रीहत्या-
नासिकश्चैव गोहत्यादोषवाहुकम्
। न्यासापहरणशीवंभूषहत्यागलंत
या ॥ परस्त्रीगतिवृत्तलंसुहृल्लोकव-
धोदरम् । शरणापन्नहत्यादिनाभिं
गर्भकथाकटिम् ॥ गुरुनिन्दासक्थि-
भागंकन्याविक्रयशेषसम् । विश्वास
वाक्यकथनपायुपितृवधाङ्घ्रिकम् ॥
उपपातकरोमाणंमहाकायंभयङ्करम्
। कृष्णवर्णपिङ्गनेत्रंस्वाश्रयात्यन्तदु-
क्खदमिति ॥

पापफलम् । न० रोगे ॥ कर्मविपत्ति ॥

पापमुक्तः । चि० निष्पापे ॥

पापयोनिः । पुं० अजे ॥ तिरश्चि ॥

पापरोगः । पुं० मसूरीरोगे ॥ अष्टौपा

पापघ्नः

परोगाः । तेच । उन्मादः । त्वग्
दोषः । राजयक्षा । श्वासः । मधु
मेहः । भगन्दरः । सहोदरः ।
अस्मरी । इति ॥

पापरोगी । चि० कुष्ठिनि ॥ क्षयरोगि
णि ॥ पापरोगाणामष्टविधत्वादष्टौ
पापरोगिणोभवन्ति ॥

पापर्हिः । पुं० मृगयायाम् ॥ इ० हे०

पापलः । चि० पापग्राहके ॥

पापशमनः । चि० पापनाशके ॥

पापशमनी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥ पाप-
नाशिकायाम् ॥

पापात्मा । पुं० अशर्मशीले । पापाशये
। पापिनि ॥

पापित्ता । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ आ
दौकर्णद्वयललितं कृत्वा विग्रं गुरुसहि
तम् । तद्वृत्तं पिङ्गलभणितं पापित्ते
तिश्रवणहितम् ॥ यथा । भामंभ्रा
मंभुवनतलंदर्शनं दर्शनं जगदखिलम् ।
भूयोभूयः परिगुणितम् विष्णोर्नाम
श्रवणहितम् ॥

पापी । चि० पापयुक्ते ॥

पाप्मा । पुं० पापे ॥ चि० । तद्वति ।

आप्नोति । व्याप्नोतिलोकान् । आसृ०
। नामन्सीमन्व्योमन्निति० निपाति
तः ॥ पातिपिवतिवा । पा० । नामन्नि
ति० मनिन्० धातोः पुगागमश्च-
निपातनात् ॥

पापघ्नः । पुं० गन्धके ॥

पामा

पामघ्नी । स्त्री० कटुकायाम् ॥ इति०
 राजनिर्घण्टः ॥
 पाम । न० विचर्चिकायाम् । कच्छाम् ॥
 पायत्यङ्गम् । पेशोषणे । मनिन् ॥
 पायतेदेहोऽस्मादा । पारक्षणे । पि
 वतिदेहंवा ॥
 पामनः । त्रि० कच्छुरे । पामरोगवि
 शिष्टे । विचर्चिकायुक्ते ॥ पामाऽ-
 स्यास्ति । पामादित्त्वान्नः ॥
 पामरः । त्रि० खले ॥ नीचे ॥ मूर्खे ॥
 पामानंराति । रा० । आतड्वतिकः
 ॥ यदा । पाधर्मः । मृतयेन । मृड्
 प्राणत्यागे । पुंसीतिषः ॥
 पामरोडारा । स्त्री० गुडूच्याम् ॥
 पामवान् । त्रि० पामने ॥ अस्यर्थेमतु
 प् ॥
 पामा । स्त्री० विचर्चिकायाम् ॥ कच्छा
 म् । खर्ज्वाम् ॥ अस्याऔषधं यथा
 । हरिद्राहरितालचूर्वागोमूत्रसैन्ध
 वम् । अयंलेपोहन्तिदद्रुं पामानं वैग
 रंतथा ॥ अपिच । माहिषंनवनीतं
 चसिन्दूरश्चमरीचकम् । पामाविले
 पितानश्ये दहलापिष्ठधृज ॥ अन्य
 च ॥ मरिचं चिचुतकुष्ठं हरितालंमन
 शिशला । देवदारुहरिद्रं च कुष्ठंमां
 सीतिचन्दनम् ॥ विशालाकरवीरश्च
 अर्कक्षीरंसकृत्फलम् । एषांचकार
 पिंकोभागोविषस्यार्द्धफलंभवेत् ॥ प्र
 स्थंकटुकतैलस्यगोमूत्रेष्ठगुणेपचेत् ।

पायुः

मृत्पात्रेलोहपात्रेवाशनैर्मृद्वग्निनाप
 चेत् ॥ पामाविचर्चिकाचैव दृढवि-
 स्फोटकानिच । अभ्यङ्गेनप्रणश्यन्ति
 कोमलत्वञ्चजायते ॥ प्रसूतान्यपिश्वि
 चाणितैलेनानेनमक्षणात् । चिरो-
 त्यितमपिश्वित्रं विवर्णं तत्क्षणाद्भवे-
 दिति गारुडे १८४ अध्यायः ॥ पा
 यत्यङ्गम् । पै० । मनिन् ॥ मनइति
 नडीप् । डाबुभाभ्यामितिडाप् ॥
 पामारिः । पुं० गन्धके ॥
 पायसः । पुं० न० क्षीरतण्डुलमिश्रे
 । परमान्ने ॥ अतस्तण्डुलाधोताः
 परिभृष्टाघृतेनच । खण्डयुक्तेनदु-
 ग्धेनपाचिताः पायसोभवेत् ॥ पा
 यसः कफकृद्वल्योविष्टभीमधुरोग
 रुः ॥ अपिच । पायसंदुर्जरंवल्ग्यं-
 धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । विष्टम्भजन-
 नंहन्तिरक्तपित्ताग्निमासृतम् ॥ श्री
 वासे । सरलद्रवेटारपिन्इतिभा०
 ॥ पयएव । प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसोवि-
 कारोवा । तस्यविकारइत्यण् ॥ प-
 यसिसंस्कृतोवा । संस्कृतंभक्षा० इ
 त्यण् ॥
 पायिकः । पुं० पट्टातिके । पायक इ
 तिभाषा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
 पायितः । त्रि० पानङ्कारिते ॥ पिबते
 र्यन्तात्कर्तरिक्तः । शाक्त्वासाह्वा
 व्यावेपायुगितियुगागमः ॥
 पायुः । पुं० मलद्वारे । अयाने । गुदे ॥

पारक्य :

अवाग्मातिरपानश्चपायुर्दध्यात्ममुच्य
ते । अधिभूतं विसर्गश्चमित्रस्तत्राधि
दैवतम् ॥ पायतिशोषयतितैलमि
तिपायुः ॥ पै० । कृवापाजीत्युण्
। आतोयुक् ॥ यद्वापातिमलनिष्का
रणेन । पारक्षणे पिवतिवस्थौषधंवा
। पापानै । प्राखत् ॥ चि० रक्षके ॥
पाय्यम् । न० परिमाणे । यौतवे ॥ मी
यतेऽनेन । माङ्माने । पाय्यसान्ना
य्येतिनिपातनात्प्राख्यात्वादेः प-
कारादेशोयुगागमश्च ॥ जले ॥ चि०
। निन्दनीये ॥

पारम् । न० परतटे । नदीलङ्घनाद्गन्त
व्यतीरे ॥ पुं० । न० प्रान्ते ॥ पारय-
ति । पारतीरकर्मसमाप्तौ ॥ पचायच्
॥ समाप्तौ ॥ पुं० । पारदेपीतिकश्चित् ॥
पारकुलीनः । चि० परकुलेसाधौ ॥
प्रति० खञ् ॥

पारक्यः । चि० परकीये ॥ यथा ।
यन्नास्मात्स्वशाखायांपारक्यमविरो
धियत् । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्नि
होत्रादिकर्मवत् इति ॥ पुं० ।
परलोकहितकर्मणि । यथा ।
पादेनतस्यपारक्यं कुर्यात्सञ्चयमा
त्मवान् । अर्धेनचात्मभरणं नि
त्यनैमित्तिकंतथा ॥ पादस्यार्द्धा
र्धमर्थस्यमूलभूतंविबर्द्धयेत् । एव
माचरतः पुसोच्चर्यः साफल्यसृ-
क्षतीतिमार्कण्डेयपुराणम् ॥

पारणः

पारगः । चि० । पारगामिनि ॥ पार
ङ्कति । गम्ल० । अन्तात्यन्ता
धुदूरपारसर्वेच्यादिनागमेडः प्रत्य
यः ॥

पारगतः । पुं० जिने ॥ चि० ।
पारगे ॥

पारक् । न० सुवर्णे ॥ पारयति ।
पार० । पारयतेरजिः ॥

पारजायिकः । पुं० पारदारिके ॥
इतिमहाभारते राजधर्मः ॥

पारटोटः । पुं० । अश्मनि ॥

पारणः । पुं० मेघे ॥ न० । पारणा

याम् ॥ यथा । पारणंपावनंपुंसां
सर्वपापप्रणाशनम् । उपवासाद्
भूतञ्चफलदंशुद्धिकारणम् ॥ सर्वे
ष्वेवोपवासेषु दिवापारणमिष्यते
। अन्यथाफलहानिः स्यादितेधारण
पारणम् ॥ नरात्रौपारणंकुर्यादिते
वैरोहिणीव्रतात् । निशायांपारणं
कुर्याद्वर्जयित्त्वामहानिशाम् ॥ पूर्वा
ण्हेपारणंशस्तं कृत्वाविप्रसुरार्चनम्
। सर्वेषांसम्मतंकुर्यादितेवैरोहिणी
व्रतमितिव्रतवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखंडे
८ अध्यायः ॥ जन्माष्टमौव्रतेपार
णकालस्तु । अष्टम्यामथरोहिण्यां
नकुर्यात्पारणंकचित् । हन्यात्
पुराकृतंकर्म उपवासार्जितंफलम्
॥ तिथिरष्टगुणं हन्तिनक्षत्रञ्चतु-
र्गुणम् । तस्मात्प्रयत्नतः कुर्या

पारद :

त् तिथिभान्ते च पारणम् ॥ अत्रो
भयवियोगे पारणमुक्तम् । यदा सार्द्धं
प्रहरनिशाभ्यन्तरेण कस्यैव वियोगस्त
दैकतरवियोगेऽपि पारणम् । तथा च
नारदीये । तिथिनक्षत्रसंयोगे उप
वासो यदा भवेत् । पारणन्तु न कर्त्त
व्यं यावन्नैकस्य संक्षयः ॥ सांयोगि
के व्रते प्राप्ते यद्यप्येको वियुज्यते । त
त्रैव पारणं कुर्यादिव वेदविदो विदुः
॥ यदैकस्यापि । सार्द्धं प्रहरनिशाभ्य
न्तरेण वियोगस्तदा तयोरवियोगेऽपि प्रा
प्तरुत्सवान्ते पारणमिति ध्यन्ते चोत्स
वान्ते वा व्रती कुर्वीत पारणमिति कृ
रिति ॥

पारणा । स्त्री० । उपवासोत्तरदिने-
विहितकाले विहितभोजने ॥

पारतः । पुं० । पारदे । पारा० इ०
भा० ॥ पारतनोति । तनु० ।
अन्येभ्यो० डः ॥

पारतन्त्र्यम् । न० । पराधीने । परत
न्त्रतायाम् । पराधीनविषयताशालित्वे
पारत्रिकम् । त्रि० । परलोकभवे ॥

पारदः । पुं० । रसरजि । रसेन्द्रे । महार
से । चपले । रसे । सूते । यथा । पा
रदस्तुमनाक्पाण्डुः । सूतस्तुरहितो
मलात् । पारदस्तुमनाक्शीतः स
र्वतुल्यगुणाः स्मृताः । इति शब्दा
र्थवः ॥ तस्योत्पत्त्यादयो यथा ।
शिवाङ्गात्प्रच्युतं रेतः पतितं धर-

पारद :

शीतले । तद्देहसारजातत्वाच्छुक्ल
मच्छम भूञ्जतत् ॥ क्षेचभेदेन वि
क्षेयं शिववीर्यं चतुर्विधम् । प्रवेतं रक्तं
तथा पीतं कृष्णं तत्तु भवेत्क्रमात् ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रस्तु ख
लुजातितः । प्रवेतं शंसं रुजां नाशि
रक्तं किल रसायने ॥ धातुवादे तु तत्
पीतं खेगती कृष्णमेव च ॥ पारदः ष
ड्रसः स्निग्धस्त्रिदोषघ्नोरसायनः ।
योगवाही महावृष्यः सदा दृष्टिबल
प्रदः ॥ सर्वमयहरः प्रोक्तो विशेषा
त्सर्वकुष्ठनुत् । स्वस्थोरसो भवेद्ब्र
ह्माबद्धो ज्ञेयोजनार्दनः ॥ रञ्जितः
क्रामितश्चापि साक्षाद्देवो महेश्वरः ॥
मूर्च्छित्वा हरति रुजं बन्धनमनुभूय-
खेगतिं कुरुते । अजरी करोति हिम-
तः कोन्यः करुणाकरः सूतात् ॥ रसाम्
ते । यस्य योगस्य यो योगस्तैव स हयो
जितः । रसेन्द्रो हन्ति तं रोगं नरकुञ्जर-
वाजिनाम् ॥ तस्य दोषायथा । मलं
विषं वज्रिगिरित्वचापलं नैसर्गिकं दोष
मुशन्ति पारदे । उपाधिजौ ह्यौ त्रिपुना
गयोगजौ दोषौ रसेन्द्रे कथितौ मुनी
श्वरैः ॥ मलेन मूर्च्छा मरणं विप्रेण दा
हो ग्निना कष्टतरः शरीरे । देहस्य जा
डग्निरिणा सदा स्याच्चाञ्चल्यतो वीर्यं
हतिश्च पुंसाम् ॥ वङ्गे न कुष्ठं भुजगेन
गण्डो भवेदतो सौ परिशोधनीयः ।
वज्रिर्विषं मलञ्चेति मुख्या दोषास्त

पारद :

योरसे ॥ एतैर्कुर्वन्ति सन्तापं मृतिम् ।
 च्छीन्तुणां क्रमात् ॥ अन्ये पिकथिता
 दोषाभिप्रग्भिः पारदेयदि । तथा
 प्येते त्रयो दोषा हरणीया विशेष्टतः ॥
 संस्कारहीनं खलु सूतराज्यः । सेव
 ते तस्य करोति वाधाम् । देहस्य नाशं
 विदधाति नूनं कष्टांश्च रोगान् जनयेन्न
 राणाम् ॥ पल्लवशब्दवाच्यं स्नेहं च जा
 ति विशेषे ॥ त्रि० पारदातरि ॥ पा
 रं ददाति । डुदाञ् ० । आतीनुपे-
 तिकः ॥ पारदस्य मारितस्य मूर्च्छित
 स्य गुणायथा । पारदः कृमिकुष्ठघ्नो
 जयदोहृष्टिदः सरः । मृत्त्युहृच्च म
 हावीर्ययोगपाही जराहरः ॥ स्मृ-
 त्योजोरूपदोहृष्यो हृष्टिदो हृष्टातुवर्द्धनः
 । पण्डित्वनाशनः शूरः खिचरः सि
 ङ्घिदः परः ॥ पारदः सकलरोगहा
 स्मृतः षड्रसो निखिलयोगवाहकः
 । पञ्चभूतमय एष कीर्त्तितस्ते न तद्
 गुणगणैर्विराजते ॥ अथास्य शोधन
 विधिः । तत्र स्वेदनम् । नानाधान्यै
 र्यथाप्राप्तैस्तुषवर्जैर्जरान्वितैः । मृद्वा-
 ण्डं पूरितं रक्षेद्यावदस्त्वमाप्नुयात् ॥
 तन्मध्ये भृङ्गराण्मुण्डीविष्णुकान्ता
 पुनर्नवा । मोनाक्षी चैव सर्पाक्षी सह
 देवीशतावरी ॥ त्रिफलागिरिकर्णी
 च हंसपादौ च चित्रकम् । समूलं
 कुट्टयित्वा तु यथा लाभं विनिःक्षिपेत्
 ॥ पूर्वास्त्रभाण्डमध्ये तु धान्यास्त्रक

पारद :

मिदं स्मृतम् । स्वेदनादिषु सर्वत्र
 रसराजस्य योजयेत् ॥ विष्णुक्रा
 न्तागिरिकर्णी च अपराजितैव श्वेत
 नीलगुष्पभेदात् ॥ अथ्यस्त्रमारनालं
 वातदभावे प्रयोजयेत् । तदभावे ।
 धान्यास्त्रभावे । त्वूष्णं लवणं रा
 जीरजनी त्रिफलाद्रकम् । महा
 वलानागवलामेघनादः पुनर्नवा ॥
 मेषशृङ्गौ चित्रकश्च नवसारं समंसमम्
 । एतत्समस्तं व्यस्तं वा पूर्वोक्ते नैव
 प्रेषयेत् ॥ प्रलिम्प्य तत्तेन कल्केन वस्त्र
 मङ्गुलमात्रकम् । तन्मध्ये निःक्षि
 प्येत् सूतं वधातत्त्रिदिनं पचेत् ॥ दो
 लायन्ते ऽस्त्रसंयुक्ते जायते स्वेदितो
 रसः । मेषशृङ्गीमेठाशृङ्गौ । तद-
 लाभे कर्कटशृङ्गीयाद्या ॥ नवसारम्
 नौसादर । अन्यच्च । मूलकानल-
 सिन्धूत्युष्णं त्रिफलाद्रकं राजिकाः ।
 रसस्य प्रोडशं शिनेद्रव्यं युज्यात् पृथक्-
 पृथक् ॥ द्रव्येष्वनुक्तमानेषु मतं मा-
 नमिदं बुधैः । पटावृत्तेषु चैतेषु सूतं
 प्रक्षिप्य काञ्चिके ॥ स्वेदयेद्दिनमेक
 च्छदोलायन्ते ण बुद्धिमान् । स्वेदाक्षी
 ब्रोभवेत्सूतो मर्दनाच्च सुनिर्मलः ॥
 मूलकं मुरड् । अनलश्चित्रकम् । त्वू-
 षणं चित्रकटु । राजिकाराड् ॥ + ॥
 अथ मर्दनम् । इष्टका चूर्णं चूर्णा-
 भ्यामादौ मर्दोरसस्ततः । दध्ना गु
 डेन सिन्धूत्युष्णं राजिकागृहधूमकैः ॥

पारद :

अन्यच्च । कुमारिका चित्रकरक्तस-
र्षपैः कृतैः कषायैर्बृहती विमिश्रितैः । फलत्रिकेणापि तमर्दितोर-
सो दिनत्रयं सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ †
अथमूर्च्छनम् । त्वष्ट्रं चिफलावन-
ध्याकन्दैः क्षुद्राद्वयान्वितैः । चित्र-
कोर्णानिशाक्षारकन्याकनकद्रवै-
॥ सूतं कृतेन यूपेण वारान्सप्ताभिमूर्च्छ-
येत् । इत्थं सम्मूर्च्छितः सूतस्थ-
जित्सप्तापिकञ्चुकान् ॥ वन्ध्याक-
न्दं बांभखखसाकन्द । क्षुद्राद्वयम् ।
कोटीकटै आ० वडीकटै आ । ऊर्णा
ऊर्णमिषका । निशाक्षरिद्रा । क्षारो
यवक्षारः । कन्याकुमारी । अर्कोऽ-
र्कपत्ररसः । कनकोधत्तूरपत्ररसः
अथोर्द्धपातनम् । मयूरग्रीवताप्या-
भ्यां नष्टपिष्टीकृतस्य च । यन्त्रे विद्या-
धरे कुर्याद्दूरसेन्द्रस्योर्द्धपातनम् ॥ सूत-
संस्थादूर्ध्वपातेन सर्वदोषविवर्जितः
। मयूरग्रीवातृतिथ्या । ताप्यं सुवर्णं
माखी । नष्टपिष्टीकृतस्य कुमारिकाद्र-
वयोगेन तावन्मर्दनं कर्तव्यं यावत्पा-
रदः पृथङ्न दृश्यते । विद्याधरे यन्त्रे
डमरयन्त्रे ॥ अथाधः पातनम् । चि-
फलाशिशुशिखिभिर्लवणामुरिसंयु-
तैः । नष्टपिष्टं संकुच्य लेपयेद्दूर्ध्वभा-
जनम् ॥ ततो दीप्तै रधःपातमुपलैस्त-
स्य कारयेत् । यन्त्रे भूधरसंज्ञे तु ततः
सूतो विशुद्ध्यति ॥ खेदनादिक्रि-

पारद :

याभिसुशोधितोऽसौ यदा भवेत् । त-
दा कार्याणि कुरुते प्रयोज्यः सर्वकर्म-
सु ॥ † ॥ अथ मुख्य दोष हरणो-
धनविधिः । गृहकन्याहरतिमलं-
चिफलाग्निं चित्रको विषं हन्ति ।
तस्मादेभिर्मिश्रैर्वारान् सम्मूर्च्छ-
येत्सप्त ॥ ० (० + + ०) ॥ अथ
सर्वदोषहरः संचिप्तः शोधनवि-
धिः । कुमारिकाचित्रकरक्तस-
र्षपैः कृतैः कषायैर्बृहती विमिश्रितैः
। फलत्रिकेणापि विमर्दितोरसो दिन-
त्रयं सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ एवं कर्दृषि-
तः सूतः षण्डो भवति निश्चितम् ।
वह्नीषधीकषायेण स्वेदितः सबली-
भवेत् ॥ सर्पाक्षीचिञ्चकावन्ध्या भृ-
ङ्गाद्वैः स्वेदितो बली । ततः सप्ता-
वकद्रावैः स्विन्नः स्यादिति दीप्तवा-
न् ॥ सर्पाक्षीनागफणी । चिञ्चिका-
अम्नी । वन्ध्याबांभखखसाः भृङ्गो
भृङ्गराजः । अदोमुस्ता । पावक-
स्त्रिचकः ॥ † ॥ अथ रसस्य मारण-
विधिः । धूमसारं रसंतोरीं गन्धकं
नवसादरम् ॥ यामैकं मर्दयेद्दमूलैर्भा-
गंकृत्वा समंसमम् ॥ काचकूप्यां वि-
निः क्षिप्यताञ्च नृद्वस्त्रमुद्रया । वि-
लिप्यपरितो वक्त्रे मुद्रां दत्त्वा विशेष-
येत् ॥ अधः सच्छिद्रपिठरीमध्ये कृ-
पौनिवेशयेत् । पिठरीं बालुकापूरै-
र्भृत्वा चाकूपिकागलम् । निवेशयेत्

पारद :

ल्ल्यांतदधोवर्जिकुर्याच्छनैःशनैः । त
स्मादयधिकं किञ्चित्पावकं ज्वालये
त्क्रमात् ॥ एवं द्वादशभिर्धामैर्मिय
तेरसउत्तमः । स्फोटयेत्स्वाङ्गशौ-
तंतमूर्द्धंगगन्धकं चजेत् ॥ अधःस्थं च
मृतंसूतं गृह्णीयात्तन्तुमात्रया । यथो
चितानुपानेन सर्वकर्मसुयोजयेत् ॥
अथान्यः प्रकारः । अपामार्गस्थवी
जानां मूषायुग्मं प्रकल्पयेत् । तत्सं-
पुटे क्षिपेत्सूतं मलपूदुग्धमिश्रितम् ॥
मलपूः काष्ठोदुस्वरिका ॥ द्रोणपु-
ष्पीप्रसूनानि विडङ्गसरिमेदकः ।
एतच्चूर्णं मधुश्चोर्द्धं दत्त्वा मुद्रां प्रदापये
त् ॥ तद्गोलमाधमेत्सम्यक् सृन्मू-
षासंपुटे सुधीः । मुद्रां दत्त्वा शोषयि
त्वा ततो गजपुटे पचेत् ॥ एकै नैव पुटे-
नैव सूतकं भस्म जायते । तत्प्रयोज्यं
यथास्थाने यथा मात्रं यथाविधि- ॥ †
॥ --(**)-- ॥ अथान्यः प्रकारः
॥ काष्ठोदुस्वरिकादुग्धैरसं किञ्चिद्
विमर्दयेत् । तद्दुग्धघृष्टहिङ्गोश्च मू-
षायुग्मं प्रकल्पयेत् ॥ क्षिप्त्वा तत्
संपुटे सूतं तच्च मुद्रां प्रदापयेत् । धृत्वा
तद्गोलकं प्राञ्चो मृन्मूषासंपुटे धिके ॥
पचेत् गजपुटे तेन सूतकं याति भस्मता
म् ॥ अन्यः प्रकारोपि । नागवल्ली
रसैर्घृष्टः कर्कोटो कन्दगर्भितः । मृ-
न्मूषासंपुटे पक्वः सूतो यात्येव भस्म
तामिति भावप्रकाशः ॥

पारलौकिक :

पारदण्डः । पुं० देशविशेषे । स तु०
ओड्रदेशे कभाग इति केचित् ॥
पारदशी । वि० पारङ्गते ॥ पारं द्रष्टुं
शीलं यस्य । णिनिः ॥
पारदारिकः । पुं० परदाररते । परस्त्री
गामिनि ॥ यः परस्त्रीषु निरतस्त-
स्य श्रीर्वाकुतो यशः । सच निन्द्यः
पापयुक्तः शश्वत्सर्वसमासुच ॥
परदारान् गच्छति । गच्छती परदा-
रादिभ्य इति ठक् ॥
पारदार्यम् । न० परदारगमने ॥
पारदृष्ट्वा । वि० पारङ्गते ॥ पारमन्त-
दृष्टवान् ॥ दृष्टेः कृनिप् ॥
पारमार्थिकः । वि० परमार्थयुक्ते ॥
मुख्ये ॥ परमार्थादागतः । ठक् ॥
पारमेष्ठ्यम् । न० ब्रह्मपदे ॥
पारम्पर्यम् । न० आस्त्राये । कुलक्रमे ॥
यस्मिन् देशे यथाचारः पारम्पर्यक्रमा
गतः । तत्र तं नावमन्ये तं धर्मस्तत्रै
व तादृशः इति विवाद्भंगार्थवः ॥
परम्परायाश्चागतः ततश्चागत इत्यण्
। चतुर्वर्णादिच्चात्प्यञ् ॥ परम्परा
शब्दात्स्वार्थे प्यञ्वा ॥
पारम्पर्योपदेशः । पुं० ऐतिह्ये । उपदे
शपरम्परायाम् ॥ पारम्पर्येण उपदेशः
॥ कर्मधारयोवा ॥
पारलौकिकः । वि० परलोकसम्बन्धि
नि ॥ पारलौकिककार्येषु प्रसुप्ताभृश
नास्तिकाः ॥ परलोके भवः । अथ्या

पारसी

त्मादिष्टजिष्यते । अनुशक्तिकादिः ॥
 पारवतः । पुं० कपोले । पारावते ॥
 पारशवः । पुं० निषादे ॥ यथा । यंब्रा
 क्ष्मास्तुशूद्रायांकामादुत्पादयेत्सुत
 म् । सपारयन्ने वशवस्तस्मात्पारशवः
 स्मृतः ॥ ब्राह्मणात्परिणीतशूद्रा-
 सुते ॥ करणेनसमाचाऽस्यवृत्तिर्ज्ञे-
 यामनौषिभिः ॥ परस्त्रीतनये ॥ अ
 यसि । लोहे ॥ शस्त्रे ॥ परान्शृणा
 ति । शृ० । आङ्परयोः खनिशृ-
 ष्याङिच्चेत्युः । परशुरेव । प्रज्ञाद्य
 ण् ॥ परस्त्रियाअपत्यं वा । परस्त्री-
 परशुच्चेति विदादिषुपाठात्प्रकृतेः
 परशुरादेशोऽज्प्रत्ययः ॥ परशव्य-
 स्यविकारे ॥ कंसीयपरशव्ययोर्यज
 औलुक्चेत्यज्यतोलुक्च ॥
 पारश्वधः । पुं० परश्वधधारिणि ॥
 पारश्वधिकः । पुं० कुठारधारिणि ।
 पारश्वधे । परश्वधायुधे ॥ परश्वधः
 प्रहरणमस्य । परश्वधादृच्च् ॥
 पारसिकः । पुं० देशान्तरे । पारसीके ॥
 पारसी । स्त्री० पारसस्यभाषायाम् ॥
 पारसदेशभवलेखनादिशिल्पे ॥ त
 दारम्भदिनंयथा गणप्रतिसुहृते ।
 ज्येष्ठाश्लेषामघापूर्वादेवतीभरणीद
 ये । विशाखाद्रीतिराषाठशतमेपाप
 वासरे ॥ लग्ने स्थितेसचेन्द्रेचपारसी
 मार्वीपठेत् । शूद्रइतिशेषः ॥ द्वि
 जस्यतदध्ययनाभावात् । योऽनधी-

पारस्करः

त्यद्विजोवेदमन्यचकुरुतेश्वरम् । स-
 जीवन्नेवशूद्रत्वमाशुगच्छतिमान्वय
 इतिमनूक्तेः । औशनसादिप्रोक्तमर्थ
 शास्त्रमधीयानीयदिसान्वरः । शूद्र-
 त्वंप्राप्नोतितदापारस्यादिसिच्छमा-
 प्राध्ययनंकुर्वाणः सान्वयोस्सिच्छता
 माप्नोतीति किंवाच्यम् ॥ अपशब्द-
 त्वाच्चद्विजननपारस्यादिकमध्येयम् ।
 स्निच्छोहवायदपशब्दइतिमहाभाष्या
 त् । अपिच । ब्राह्मणेननापशब्दोव
 क्तव्यः । भाष्यकारेणतदुच्चारणस्य
 स्निच्छतापादकत्वप्रतिपादनात् । स्नि
 च्छानाभूमेत्यर्थेयं व्याकरणमिति-
 पस्यशाभाष्यम् ॥
 पारसीकः । पुं० अश्वविशेषे । आव-
 ड्जे । परादने ॥ देशविशेषे । पार
 सिके ॥ चि० । तद्देशोद्भवे ॥ पार-
 सीकेदेशविशेषेभवः । कोपधाच्चे-
 त्यण् ॥
 पारसीकयवानी । स्त्री० खुरासानीअ
 जवायन० इ० भा० प्र० द्रव्ये ।
 पारसीकयवानीतुयवानीसदृशीगु
 णैः । विशेषतयाचनीरुक्षायाहि-
 णीमादिनीगुरुः ॥
 पारसीकवचा । स्त्री० खुरासानीवच०
 इ० प्र० वस्तुनि ॥ पारसीकवचाशु
 क्ताप्रोक्ताहैमवतीतिसा । हैमवत्यु
 दितातद्वच्छूलंहन्तिविशेषतः ॥
 पारस्करः । पुं० देशविशेषे ॥ पारंक्

पारायणिक :

रोति । डुकृञ् । कृञोहेत्वितिकः ।
। पारस्करप्रभृतौतिनिचसंज्ञाया-
मितिसुट् ॥

पारस्वैश्वर्यः । चि० परभार्यायामुत्प-
न्ने ॥ परस्त्रियाः अपत्यम् । कल्पा-
ख्यादित्वाट्ठक् । इन्द्रादेशश्च । अनु-
शतिकादीनांचेत्त्युभयपदवृद्धिः ॥

पारा । स्त्री० पारिपात्रपर्वतोद्भवनदी
विशेषि ॥ पारात्ठाप् ॥

पारापारः । पुं० पारावारि । समुद्रे ॥
पारमपारमस्य ॥ न० । तुष्टेः प्रभेदे
॥ अर्जितधनंराजैकागारिकाग्निज-
खादिभ्योविनङ्क्ष्यतीति तद्रक्षणेमह-
द्दुःखमितिभावयतोविषयोपरमेया
तुष्टिः साद्वितीयापारापारमुच्यते ।
इ० साङ्ख्यविदेः ॥

पारायणम् । न० साकल्यवचने ॥ पा-
रगतौ ॥ आदितआरभ्यान्तादविच्छे-
देनवेदस्याध्यापने ॥ पारमयन्ते सक-
लंप्राप्नुवन्ति येन । अय० । करणेति
ल्युट्० युज्वा ॥ पारस्यायनम्वा ।
पूर्वपदादितिगच्छम् ॥ समासङ्गे ॥
पुराणपाठे ॥

पारायणिकः । पुं० शिष्ये । छात्रे ॥
पारायणं वर्त्तयति । पारायणं हि वे-
दाध्यापनम् तच्च गुरुशिष्याभ्यां निव-
र्त्तते । अन्यतरासन्निधात्रध्ययनक्रि-
यायाअनुत्पादात् । तथापिशिष्ये-
एवपारायणतुरायणेतिठन्प्रत्ययङ्

पारावताङ्घ्रिपिच्छः

च्याकरः । तथाहि । यश्चैवाधीते
यश्चपरस्यकरोतिउभौतौवर्त्तयतः ।
यश्चयजतेयश्चचरुपुरोडाशान्निर्वपति-
उभौतौवपतः । उभयत्रकस्माद्भ-
वति । अनभिधानादितिभाष्यम् ॥

पारारुकः । पुं० अश्मनि । पाषाणे ।
इतिशब्दरत्नावली ॥

पारावतः । पुं० कलरवे । कपोते ॥
पारावतोगुरुस्निग्धोरक्तपित्तानिला-
पहः । मङ्ग्याहौशीतलस्तज्ज्ञैः
कथितोवीर्यवर्द्धनः ॥ यात्रायोगान्त-
रे ॥ यथा । चन्द्रोदयेगुरुश्चास्तेल-
म्नेवासुरपूजिते । योगः पारावतो
यातुः शुक्ले बालग्नकेन्द्रगे ॥ प्रबलो
यदियोगोसौगमनेसर्वसिद्धिदः ॥
गिरी ॥ मर्कटतिन्दुके ॥ दत्तात्रेय-
स्यगुरौ ॥ परंजीवमवति । परात्श-
चोरहङ्कारादाज्ञानोपदेशेनवाच्यवति
। अव० । शतप्रत्ययः । द्वितीयेति
पञ्चमीति योगविभागाद्वासमासः ॥
तस्येदमित्यण् ॥

पारावतपदी । स्त्री० ज्योतिष्माख्याम् ।
पारावताङ्घ्रौ ॥ काकजङ्घायाम् ॥
पारावताङ्घ्रिः । स्त्री० कटस्याम् ।
पण्यायाम् । ज्योतिष्माख्याम् । माल-
काङ्गणी० इ० भा० ॥ पारावतइव
अङ्घ्रिरस्याः ॥

पारावताङ्घ्रिपिच्छः । पुं० पारावता-
न्तरे ॥ यथाहराजनिर्घण्ट । पारा

पारिकाङ्क्षी

वतोन्वोवन्दे शीकामुकोधुलघुलार
वः । पारावताङ्घ्रिपिच्छञ्जयोग
लरवश्चसद्वति ॥

पारावती । स्त्रौ० गोपगीते ॥ नदीप्र-
मेदे ॥ लवलीफले ॥

पारावारः । पुं० उदन्वति । समुद्रे ॥
न० तटद्वये ॥ पारमावृणोति । वृज्
। कर्मण्यण् ॥ पारावारावस्यस्तद्वति
वा । अर्शआद्यच् ॥

पारावारीणः । चि० पारावारगामिनि
। पारावारङ्कृति० । इत्याद्यर्थेषु ।
अभारपाराद्विष्टहोताद्विपरीताच्चेति
खः ॥

पाराशरः । पुं० द्वैपायने । व्यासे ॥ इ-
तिशब्दरत्नावली । पराशरस्यापत्य-
म् । ऋष्यण् ॥ न० । पराशरोक्ते
भिदुसूत्रे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ चि०
। पराशरसम्बन्धिनि ॥

पाराशरिः । पुं० वेदव्यासे ॥ पराशर-
स्यापत्यम् । अतइज् ॥

पाराशरी । पुं० भिद्वौ । मस्करिणि ।
पाराशर्येणप्रोक्तं भिदुसूत्रमधीते ।
पाराशर्यशिलालिभ्यांभिदुनटसूत्रयो-
रितिणिनिः ॥

पाराशर्यः । पुं० वेदव्यासे । बादरा-
यणे ॥ पराशरस्यगोत्रापत्यम् । गर्गा-
दित्वादयज् ॥ इत्यनन्तरापत्ये पिगो-
त्ररूपाध्यारोपात्प्रत्ययः ॥

पारिकाङ्क्षी । पुं० तपस्विनि ॥ परि

पारिजातः

काङ्क्षितुंशीलमस्य । काङ्क्षिकाङ्-
क्षायाम् । सुपीतिणिनिः । पृ० ॥
यद्वा । पारमत्रास्ति । इनिः । पा-
रिव्रह्मज्ञानंकाङ्क्षति ॥ मस्करिणि
इ० हेमचन्द्रः ॥

पारिचितः । पुं० अश्वमेधयाजिनि ॥
परितोदुरितंक्षीयतेयेनसपरिचित-
अश्वमेधः तद्याजी ॥ जनमेजये ॥

पारिघः । पुं० यात्रायामलङ्घनीये ॥
यद्वा । पूर्वादिषुचतुर्दिक्षुसप्तसप्ताऽन-
लर्चतः । वायव्याग्नेयदिक्संस्थं-
पारिघस्तुनलङ्घयेत् ॥ कृत्तिकानक्ष-
त्रात्सप्तभानिपूर्वस्याममघातःसप्त-
भानियाम्यायाम् अनुराधातः सप्त-
भानिपश्चिमायामधनिष्ठातः सप्त-
भान्युत्तरस्यांलेख्यानीतिसर्वत्रवाक्य-
शेषः । तत्र वायव्याग्नेयदिगुपनि-
वहारेखापारिघोदण्डस्तं सर्वथानल-
ङ्घयेदित्यर्थः ॥ तत्रयवनेश्वरः ।
प्राचीमुदग्द्वारिभिरत्रयायात्प्राग्-
द्वारिकैश्चोडुभिरप्युदीचीम् । तत्रैव
याम्यामपराश्रितैर्भैर्याम्याश्रितैश्चाप्य-
परांप्रयायादिति ॥

पारिघातिकः । पुं० अधुरथे ॥

पारिजातः । पुं० मन्दारे । पारिभट्ट-
तरौ ॥ सुरदुमे ॥ पारिणोक्तेर्जातः
॥ पारमस्यास्ति । अतइनिः । पा-
रिपारङ्गतंजातंजन्मास्यवा ॥ पारे-
जातोविष्णुपद्याः पारिजातेतिवि-

पारिपार्श्विकः

श्रुतद्रव्यागमः ॥

पारिजातकः । पुं० सुरतरौ ॥ मन्दारे ॥ पारिजातात्स्वार्थिकः ॥

पारिणामिकः । पुं० परिणामात्मिके ॥

पारिणाय्यम् । न० परिणयलब्धधने ॥

यथा । मातुः पारिणाय्यं स्त्रियो-
विभजरन्निति ॥

पारिणाद्यम् । त्रि० गृहोपकरणेशय्या

सनकुण्डकटाहादौ ॥ यथा । अर्थ-

स्यसङ्ग्रहेचैनाव्यर्थेचैव नियोजयेत् ।

शौचेधर्मेऽन्नपक्वाश्च पारिणाद्यस्य

चेक्षणे ॥ इतिमानवे ६ अध्यायः

एनांपत्नी ॥

परितथ्या । स्त्री० बालपाश्यायाम् ।

सीमन्तस्थितायांस्वर्णादिपट्टिकाया-

म् । वन्दीवेना० इ० भा० ।

सितौ० इ० गौ० भा० ॥ परितस्त

थाभूतापरितथा । चतुः० स्वार्थेष्वञ् ॥

परितोषिकः । त्रि० प्रदेये । तुष्टिदा

ने ॥ परितोषजनकद्रव्ये ॥ परितो

षेणलब्धम् । परितोषादागतंवा ।

शैषिकशब्दः ॥

परिपन्थिकः । पुं० चौरैः । पन्थानंवर्ज्यधि

स्वाव्याप्यवातिष्ठति । परिपन्थं हन्ति

वा । परिपन्थश्चतिष्ठतीतिठक् ॥

पारिपात्रः । पुं० कुलाचलविशेषे ।

चित्रकूटे । सुदारौ ॥ इतिहेमचं०

पारिपात्रकः । पुं० पारिपात्रपर्वते ॥

पारिपार्श्विकः । पुं० अनुगे ॥ पार्श्व

पारिभाष्यम्

वर्त्तिनि ॥ पार्श्वे इतिपरिपार्श्वम् ।

विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः । परिपार्श्वेव

र्त्तते । परिमुखंचेतिचकाराड्क् ॥

नद्याः पार्श्वस्थे ।

पारिप्लवः । पुं० नानाविधोपाख्यान-

समुदाये । अश्वमेधेकर्मणिजामि

तापरिहारार्थंपुत्रादि वृतायराज्ञेक

यामौष्ठवार्थकण्ठे ॥ मनुर्वैवस्वतोरा

जाद्रव्यादिकासाश्चित्कथा । तस्यां

रात्रौ पारिप्लव माचक्षीतेति यथा ॥

जलोपरिसञ्चारिणिपक्षिविशेषे ॥

त्रि० । चञ्चलि ॥ आकुले ॥ परिप्ल

वते । झुङ्गतौ । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्रः । पुं० मन्दारे । निम्बतरौ

। पारिजातके । पालितामादार०

इ० गौ० भा० ॥ पारिभद्रोऽनिल-

श्लेष्मशोथमेदः कृमिप्रणुत् ॥ तत्

पुष्पं पित्ररौगघ्नं कर्णव्याधिविनाश-

नम् ॥ निम्बद्रुमे ॥ देवदारुणि ॥

पारमस्यास्ति । अतद्वनिः ॥ पारि

पारङ्गतंभद्रमस्य ॥ परितोभद्रमस्ये

तिवा । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्रकः । पुं० भद्रदारुणि । द्रुकि

लिमे । देवदारुणि ॥ निम्बवृक्षे ॥

न० । कुष्ठौषधौ ॥

पारिभाष्यम् । न० कुष्ठौषधौ व्याप्ये । पाक

लेपरिभावेसाधुः ॥ तत्रसाधुरितियत्

स्वार्थेऽण् ॥ पारिषुतोयाशयेषुभवति

। भव्यगयेतिसाधुरितिस्वामी ॥ परि

पारिश :

भुवोभावे । जामिनी इ० भा० ॥
 यथा । साक्षित्वं पारिभाव्यस्रदानं-
 ग्रहणमेवच । विभक्ताभातरः कुर्यु-
 नां विभक्ताः परस्परमितिदायभागः
 पारिभाषिकम् । त्रि० आधुनिकसङ्के-
 तेनार्थबोधकेपदे ॥
 पारिमाण्डल्यम् । न० परमाणुमात्र-
 वृत्तिपरिमाणे ॥ परमाणुगुणविशेषः ॥
 पारिमुखिकः । त्रि० सेवके ॥ अपपरी-
 त्यव्ययीभावेपरिमुखवर्त्तते । परि-
 मुखंचेतिठक् । स्वामिनोमुखवर्ज-
 यित्वायः सेवकीवर्त्तते । सएवमु-
 च्यते । यदातुसर्वतोभावेपरिशब्दः
 प्रादिसमासश्चतदायतोयतः स्वामि-
 नोमुखंततस्ततोयवर्त्ततेसोयीवी-
 ध्यः ॥ एवं पारिपाश्विकेऽप्युच्यते ॥
 पारियात्रः । पुं० पारियात्रगिरौ । त्रि
 चकूटे ॥ परितोयात्रयादृश्यते । शेष
 इत्यण् ॥ पर्वतविशेषे ॥
 पारियात्रकः । पुं० पारियात्रे ॥ स्वा-
 र्थेकन्
 पारिरक्षकः । पुं० मस्करिणि । ताप-
 से ॥
 पारिवर्हः । पुं० न० विवाहकालप्रदे-
 येवरवधोः प्रीतिदेये ॥
 पारिशः । पुं० गर्दभाण्डे । कन्दरा-
 ले । कपीतने । पलाशपीपलङ्कति-
 गजगण्ड० इतिचगौ० भा० प्र०
 वृत्ते ॥ पारिशोदुर्जरः स्निग्धः क

पारीक्षितः

मिशुक्रकफप्रदः । फलेस्त्रिमधुरीमू-
 ले कषायः स्वादुमज्जकः ॥
 पारिषदः । पुं० सभ्ये ॥ शिवानुचरे
 ॥ परिषदिसभायांसाधुः परिषदो-
 ण्यइत्यत्रपरिषदइतियोगविभागात्
 ॥ उदीच्यग्रामविशेषोत्पन्ने ॥ परिष-
 दिभवः । प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकी-
 पधादण् ॥ त्रि० परिषत्सम्बन्धिनि-
 परिषदइदम् । पत्राधुर्युपरिषदश्च-
 त्यञ् ॥
 पारिषद्यः । पुं० सभ्ये । सभासदि ।
 सामाजिके ॥ शिवानुचरे ॥ परिष-
 दिसाधुः । परिषदंसमवैतिवा । प-
 रिषदोऽण्यइतिव्यञ्जः ॥
 पारिहारिकः । त्रि० परिहारकर्त्तरि ॥
 पारिहार्यः । पुं० आवापके । कटके
 वलये । प्रकोष्ठाभरणे ॥ परिह्रियते
 । हृञ् ॥ ऋहलोऽर्थत् । परिहार्य-
 एव । प्रज्ञादण् ॥ यद्वा । घञन्ता-
 चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेऽप्यञ् । न० प्र-
 रिहारत्वे ॥
 पारी । स्त्री० पूरे । जलसमूहे ॥ कर्क-
 र्याम् । सनालजलपात्रे । भारी इ०
 भा० ॥ दन्तिनः पादरज्जौ ॥ परा-
 गे ॥ पाल्याम् । दोहनपात्रे ॥
 पानपात्रे ॥ पारयति० पार्यतेवा ।
 पूषूर्त्तौ । चु० । पचाद्यच्प्रञ्वा-
 । डीप् ॥
 पारीक्षितः । पुं० परीक्षितनृपे ॥ परी-

पार्थिव :

क्षिततनये । जनमेजये ॥ न० । परी
क्षितेक्षिते श्रीभागवते ॥
पारीषः । त्रि० पारगामिनि ॥ शैषि
कः खः ॥ पारङ्गामी । अवारपारे
तिखीवा ॥
पारीन्द्रः । पुं० सिंहे ॥ अजगरसर्पे ॥
पारीरणः । पुं० कमठे ॥ दण्डे ॥ पट-
शाटके ॥
पारुः । पुं० बन्ही ॥ सूर्ये ॥ पिवति ।
पा० । वा० । पिवतेरपिः ॥
पारुष्यः । पुं० गीष्पतौ । वृहस्पतौ ॥
न० । परुषत्वे । अप्रियाभिधाने ॥
प्रत्यक्षरुचवचनशीलत्वे ॥ दुर्वाक्ये
॥ संक्रन्दनदने ॥ परुषोनिष्ठभाषी
। तस्यभावः । ब्राह्मणादिच्चात्प्यञ्
॥ अशुरुषि ॥
पारिरकः । पुं० खड्गे ॥ इतिशब्दमा-
ला ॥
पार्घ्यः । पुं० पांशी ॥ इतिहाराव-
ली ॥
पार्थः । पुं० पृथातनये । पृथयादेवप्र-
सादलब्धेयुधिष्ठिरादौ ॥ पृथायाअप-
त्यम् । शिवाद्यन् ॥ अर्जुनदुमे ॥
रात्रि ॥
पार्थक्यम् । न० पृथक्त्वे ॥ भावेप्यञ् ॥
पार्थनगरम् । न० इन्द्रप्रस्थे ॥
पार्थवम् । न० पृथुतायाम् ॥
पार्थिवः । पुं० क्षाम्भृति । नृपे । भूपे
॥ वत्सरविशेषे ॥ बहुशस्यानिजाय

पार्ष्णम्

न्ते सर्वदेशेषुलोचने । सौराष्ट्रे लाट
देशेचपार्थिवेनात्रसंशयः ॥ १६ ॥
शरावे ॥ न० । तगरपुष्पे ॥ त्रि०
पृथिवीसमवायिकारणके । भूमिवि-
कारे । पृथिव्याविकृतौ ॥ पृथिव्या
ईश्वरः तत्रविदितोवा । सर्वभूमि
पृथिवीभ्यामणञावित्यनुवर्तमाने
तस्येश्वरः तत्रविदितइतिचेत्यञ्
॥ पृथिव्याअयमितिप्राग्दीव्यतीये-
ष्वर्थेषुपृथिव्याआजावितिआजौ ।
तेनञे । स्त्रियांपार्थिवा अजिपार्थि-
वीतिबोधम् ॥ पृथिव्यानिमित्तंसं-
योगउत्पातोवा । सर्वभूमौच्यञ् ॥
पार्थिवव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशेषे ॥
यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतेसम-
म् तथासर्वाणिभूतानिविभक्तः पा-
र्थिवव्रतम् ॥
पार्थिवी । स्त्री० सौतायाम् । जनक-
जायाम् ॥ अञ्जन्तत्त्वाद्द्विङ्ङित्तिङीप् ॥
पार्परः । पुं० भक्तसिक्थ्य ॥ कीमाशे
। यमे ॥ राजयक्ष्मणि ॥ जराटे ॥
नीयकेसरे । कटम्बकिञ्चुत्के ॥ ग-
दान्तरे ॥ भस्मनि ॥
पार्याप्तिकः । त्रि० पर्याप्तवादिनि ॥
पर्याप्तमाह । ठक् ॥
पार्ष्णम् । न० आहविशेषे ॥ यथा ।
अमावास्यायत्क्रियतेतत्पार्ष्णम् मु-
दाहृतम् । क्रियतेवापर्वणियत्तत्
पार्ष्णमितिस्थितिः ॥ पार्ष्णपदेनगोष्ठी

पार्वतीय :

आद्यान्यपि गृह्यन्ते तेषां पार्वणविधिना
विधानत् । यद्यपि पार्वणि भवमिति-
व्युत्पत्तिस्तथापि देवशाङ्गपूर्वकषट्पु-
रुषशाङ्गपार्वणमिति बोध्यं स्मृत्यनुरो-
धात् ॥ पर्वकर्मणि । पुं० मृगवि-
शेषे ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥

पार्वतः । पुं० महानिम्बे । वकायन
इति डेक इति च भाषा ॥ चि० पर्व
तोत्पन्नफलादौ ॥ पर्वते भवः । वि
भाषामनुष्य इति पक्षे ॥

पार्वती । स्त्री० अपर्णायाम् । दुर्गाया-
म् । मृडान्याम् ॥ शल्लक्याम् ॥ गो
पालकन्यकायाम् ॥ सौराष्ट्रमृत्तिका
याम् ॥ धातक्याम् ॥ सैहल्याम् ॥
क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ जीवन्त्याम्-
॥ अतस्याम् ॥ द्रौपद्याम् ॥ पर्वतस्य
इयम् । तस्येदमित्यण् ॥ अपत्यार्थं
तु अपवादिवादिज्स्यात् । इतो म-
नुष्येति न डीष् । मनुष्यजातिवाचि-
त्वाभावात् । क्वचिदपवादविषयेष्व-
त्यर्गोभिनिविशत इति वासमाधेय-
म् ॥

पार्वतीनन्दनः । पुं० स्कन्दे । कार्ति-
के ॥ पार्वत्यानन्दनः ॥

पार्वतीपतिः । पुं० सदाशिवे ॥

पार्वत्याः पतिः ॥

पार्वतीयः । पुं० अजोटे ॥ चि० गण-
विशेषे ॥ पर्वतीयस्य इयम् । कान्ता-
दण् । असहपत्न्याश्चैषिकाश्चैषिकी

पार्श्वतीय :

नेतिननिषेधः ॥ यथा ॥ तत्रजन्यं
रघोर्घोरं पार्वतीयैर्गर्गैरभूत् इति रघुः ॥
पार्वतीयकुमारः । पुं० पार्वतीपुत्रे ॥
पार्वबेयम् । न० सौवीराञ्जने ॥ पुं०
मुवर्चलायाम् । सूर्यावर्त्त । हुल-
हुल इति प्र० शाके ॥

पार्श्वः । पुं० वृत्तार्धदिशेषे ॥ न० ।
कक्षाधोभागे ॥ चक्रोपान्ते ॥ पर्शु-
गणे ॥ अन्तिके ॥ पर्शुनांसमूहः ।
पार्श्वीणस् । सिर्षितचेति पदत्वाद्वात्त्वा
भावादोर्गुणेन ॥ यद्वा । स्पृश्यते ।
स्पृश० । स्पृशेः श्वण्शुनौ पृचेति-
श्वण् शित्वाद्बृद्धिः ॥ कटेरुपरिच-
तुरङ्गुलेभागे ॥ यथा । मांसलैर्मृ-
दुभिः पार्श्वैर्दक्षिणावर्त्तरोमभिः ।
नराभूम्यधियाज्ञेयाविपरीतैः सु-
दुःखिता इति ॥

पार्श्वकः । चि० शाठ्ये नवित्तान्वेषि-
णि । कौस्तुभिके ॥ कुसुल्याविभा-
वन्वेषी पार्श्वकः सन्धिजीवक इ-
हे ॥ अनृजुरुपायः पार्श्वम् । ते-
नार्थानन्विच्छति । पार्श्वेनान्विच्छ-
तीतिकन्

पार्श्वगः । चि० समीपस्य पुरुषादौ ॥

पार्श्वगतः । चि० समीपस्य

पार्श्वतः । अ० पार्श्वयोरित्यर्थे ॥

आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यानमिति-
तसिः ॥

पार्श्वतीयः । चि० पार्श्वतो जाता-

पार्श्वः

दौ ॥ मुखपार्श्वतसोर्लोपश्चेतिच्छः ॥
पार्श्वपरिवर्त्तनम् । न० भाद्रशुक्लैका-
दश्यांश्रीहरेः पार्श्वपरिवर्त्तनोत्स-
वे ॥

पार्श्वभागः । पुं० पञ्चभागे ॥ पार्श्व-
स्यपार्श्वमेववाभागः ॥

पार्श्वशूलः । पुं० न० शूलरोगविशे-
षे ॥ तस्यौषधंयथा । शतपुष्पादेव-
दारुशालपर्णीवचागुरु । कुष्ठमांसी-
सैम्भवञ्चपलमेकंपुनर्नवा ॥ पानेन-
स्ये तशाम्यङ्केतैलमेतत्प्रदापयेत् । ह-
स्तूलंपार्श्वशूलञ्चगण्डमालांचनाश-
येत्इतिगारुडे १८६ अध्यायः ॥

पार्श्वस्थः । पुं० समीपस्थितनटे ।
त्रि० पार्श्वस्थिते ॥ पर्यन्तस्थे ॥

पार्श्वस्थि । न० पर्शुकायाम् । कक्षा-
धीभागस्थितेस्थि ॥

पार्श्वोदरप्रियः । पुं० कर्कटे ॥ इ० हे० ॥
पार्श्वती । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ सल्लक्या-
म् ॥ जीवन्त्याम् ॥ गौर्याम् ॥ इतिहे-
मचन्द्रः ॥

पार्श्वदः । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि०
सभ्ये ॥ पर्षदिसाधुः । पर्षदोऽग्य-
इतिपाठेपर्षदइतियोगविभागासः ॥

पार्षद्यः । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि० स-
भ्ये ॥ पर्षदिसाधुः । पर्षदोऽग्यः०
इ० स्यः ॥

पार्श्वः । पुं० पादमूले । पादपश्चाद्भा-
गे । गुल्फाधीभागे । एडी० इ०

पालङ्कः

भा० । जिगीषायाम् ॥ पुं० स्त्री०-
सैन्यपृष्ठे ॥ पादमूले ॥ पृष्ठे ॥ स्त्री०
उन्मदस्त्रियाम् ॥ कुम्भ्याम् ॥ पर्ष-
ति० पृष्ठतेऽनेनवा । पृष्ठसेचने ।
घृणिपृष्णिपाष्णीतिसाधुः ॥ स्पृश-
न्त्यनयावा । पूर्ववत्साधुः ॥

पार्श्वग्राहः । पुं० पृष्ठतः शत्रौ ।
जिगीषोः पृष्ठभागस्थितेशत्रुविशे-
षराज्ञि । विजिगीषोररिंप्रतिनि-
र्यातस्ययः पृष्ठवत्तोऽनृपतिर्देशाक्रम-
णाद्याचरतिसपार्श्वग्राहइत्यर्थः ॥
पार्श्वाम्पश्चात्पदं गृह्णाति । कर्म-
ण्यण् ॥ गजपार्श्वरक्षके ॥

पार्श्वचक्रम् । न० पश्चाद्रक्षकसेनायाम् ॥

पालः । पुं० गवादिपालके ॥ पुं० रा-
ज्जि ॥ पतद्गृहे । इ० हे० चं० ॥

पालकः । पुं० मुनिभेदे ॥ घोटकरक्षके ॥
न० चिचकवृक्षे ॥ त्रि० पालनक-
र्त्तरि ॥ पालयति । पालरक्षणे ।
शबुल् ॥

पालकायः । पुं० मुनिविशेषे । करे-
णुभुवि ॥ धन्वन्तरौ ॥ इतित्रिका-
ण्डशेषः ॥

पालकायः । पुं० गजशास्त्रकृतिमह-
र्षिविशेषे ॥

पालघ्नः । पुं० जलजटणभेदे । कृत्रा-
याम् ॥ पालंक्षेत्रं हन्ति । अमनुष्ये-
तिटक् ॥

पालङ्कः । पुं० शल्लक्याम् ॥ पालङ्क-
प्र० शाके । बाज० इ० प्र० खगे ॥

पालाशः

पालङ्की । स्त्री० कुन्दुरुनामगन्धद्रव्ये ॥
 पालङ्ङ्० भा० प्र० शा० ॥
 पालङ्क्यम् । न० पालङ्० इ० प्र०
 शाके । मधुरायाम् । क्षुरपत्रिकाया
 म् ॥ अस्यगुणाः । ईषत्कटुत्वं मधु
 रत्वम् पथ्यत्वं शीलत्वम् रक्तपित्तह
 रत्वम् शाहित्वम् परमतर्पणञ्चेति०
 राज० नि० ॥
 पालङ्क्या । स्त्री० कुन्दुरौ । कुन्दुरखो
 टीतिगौ० भा० ॥ पालङ्ङ्शाकेपालङ्ङ्या
 वास्तुकाकाराक्षुरिकाचीरितच्छटा ॥
 पालङ्क्यावातलाशीताम्लेष्मलाभेदि
 नीगुरुः । विष्टम्भिनीमदश्वासपित्तर
 क्तविषापह्ना ॥ पालङ्क्यंदलितं शाकं
 तिलतैलेविपाचितम् । अम्लद्रव्यसमा
 कीर्णहिङ्गुसैधवसंयुतम् ॥ पालनम् ।
 पाल० । सं० क्विप् । पालयत्यते । अ
 ङ्गपदे लक्षणे च । अदन्तः । अचीयत् ॥
 पालनम् । न० रक्षणे ॥ यथा । नभा-
 र्यान्ताडयेत्कापिमातृवत्पालयेत्स
 दा । नत्यजदूषोरकष्टे पियदिसाध्वी
 पतिव्रतेति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥
 पाल्यतेऽनेन । पाल० । करणाधिक
 रणयोश्चेति ल्युट् ॥ सद्यः । प्रसूता
 याः गोदुग्धे ॥
 पालनी । स्त्री० प्रतिष्ठापिकायाम् ॥
 पालाशः । पुं० हरिद्वर्णे ॥ पलाशस्य
 पत्रस्ययम् । अण् ॥ पलाशदण्डा-
 दौ ॥ पलाशस्यविकारः । पलाशा

पाली

दिभ्योवेत्यञ् । न० । तमालपत्रे ।
 तेजपात० इ० भा ॥ त्रि० हरिद्वर्ण
 वति ॥ पलाशवृक्षसम्बन्धिनि ॥
 पालाशषण्डः । पुं० मगधदेशे ॥ प-
 लाशसमूहे ॥
 पालाशी । स्त्री० मत्स्यविशेषे ॥ यथा
 । पालाशिखण्डं तिलतैलयुक्तं वि-
 पाचितं सैधवकासमर्दं ॥ हिंम्बार्द्रं
 धात्रीफलचूर्णं पूर्णं नवं नवं रोचनमा-
 तनोति ॥ पालाशीबलदादृष्ट्यावा
 तघ्नीपित्तकृत्सरा । गुर्वीकफकरीचो
 षामेदः शुक्रविवर्द्धनीति ॥
 पालिः । स्त्री० कर्णलताग्र ॥ अश्रौ ॥
 पङ्क्तौ ॥ अङ्गे ॥ प्रभेदे ॥ कृत्रादि
 देये ॥ पालयतिपाल्यतेवा । पाल०
 । ग्यन्तः । अचङ् । पाल्याम् ॥
 पालिका । स्त्री० कुन्तलिकायाम् । द
 ध्यादिच्छेदन्याम् ॥ अश्रौ ॥ कर्णप
 त्रे ॥ पालयति । पाल० । ग्लुल् ॥
 पालितः । त्रि० रक्षिते ॥
 पालिन्दः । पुं० कुन्दुरुके ॥ पालयति
 । पाल । वा० किन्दच् ॥
 पालिन्दी । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् ।
 श्यामायाम् ॥ गौरादिस्वान्डीष् ॥
 पाली । स्त्री० यूकायाम् ॥ सश्मश्रुयो
 धिति ॥ प्रान्ते ॥ सेतौ ॥ कल्पित
 भोजने ॥ प्रशंसायाम् ॥ कर्णलत
 योः ॥ उत्सङ्गे ॥ प्रस्थे ॥ चिह्ने ॥
 वाप्याम् ॥ कृदिकारादितिडीष् ॥

पावन :

अश्याम् ॥ स्यात्याम् ॥

पाल्यः । त्रि० रक्षणीये ॥

पाल्यलम् । न० पल्ललोदके ॥ यथा ।

अल्पं सरः पल्लवं स्याद्यत्र चन्द्रर्चगे-
रवौ । नतिष्ठति जलं किञ्चित् तत्र त्वं
वारिपाल्यलम् ॥ पाल्यलं वार्यभिष्य-
न्दिगुरुस्तादुचिदोषकृत् ॥

पावकः । पुं० अष्टानां वसूनां मध्ये भ-
गवद्भिभूतिविशेषे ॥ अग्नौ ॥ स-
दाचारे ॥ वज्रिमय्ये ॥ चित्रके ॥
भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ शोधयितृ-
नरे ॥ रक्तचित्रके ॥ कुसुम्भे ॥
वैद्युताग्नौ ॥ यथा । पावकः पव-
मानश्च शुचिरग्निश्च ते त्रयः । निर्म-
थ्यः पवमानः स्याद्वैद्युतः पावकः स्मृ-
तः ॥ यस्यासौ तपते सूर्यः शुचिर-
ग्निस्त्वसौ स्मृतः ॥ इति कौर्म १२५
ध्यायः ॥ पुनाति । पूज् ० । खलु
॥ पक्षिवि ० ॥

पावकारिणः । पुं० अग्निमय्ये ॥

पावकिः । पुं० कार्तिकेये ॥

पावनः । पुं० द्वैपायने । व्यासे ॥

पावके ॥ सभ्ये ग्नौ ॥ यः शीताप-

नोदनाद्यऽर्धवह्नुप्रदेशेष्वपि विधीय-
ते स सभ्योऽग्निः ॥ प्रीतभृङ्गराज ॥

सिद्धके ॥ न० प्रायश्चित्ते । पापच-

यकरे ॥ जले ॥ कृच्छ्रे ॥ गोमये

॥ रुद्राक्षे ॥ कुष्ठौषधौ ॥ चित्र-

के अध्यासे ॥ त्रि० ॥ पवित्रे

पाशजालम्

पूते । पावयितरि । पापक्षयकरे

गङ्गास्नानगायत्रीजपादौ ॥ पावय-

ति । कर्त्तरि ल्युट् ॥

पावनध्वनिः । पुं० शङ्खे ॥ पावनो-
ध्वनिर्यस्य ॥

पावनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ तुल-
स्याम् ॥ गवि ॥ गङ्गायाम् ॥

पावितः । त्रि० पवित्रीकृते ॥

पाशः । पुं० मृगपक्ष्यादिवन्धने ॥ के-

शादिपूर्वः सङ्क्राते ॥ कर्णपूर्वकः

शोभनार्थे ॥ कृत्रादिपूर्वो निन्दार्थे ।

वन्धनहेतौ । पाशजाले । देहेन्द्रि-

यादिसंयोगवियोगलक्षणो ॥ अनवर-

तजन्ममरणजरारोगाद्यनर्थव्राते ॥

अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशेषु

॥ घृणादिषु ॥ यथा । घृणालज्जा

भयंशङ्का जुगुप्सा चैति पञ्चमी । कु-

लंशीलं तथा जातिरष्टौ पाशाः प्रकी-

र्त्तिताः ॥ पाशयते बध्यते येन वा । पश-

वन्धने । चु० । घञ् ० घोवा ॥

पाशकः । पुं० अक्षे । देवने । पासा०

। इति भा० ॥ पाशयति० पशयति-

वा । पश० ॥ खलु ० कुन्वा ॥

पाशजालम् । न० प्रावृत्यादौ ॥ प्रावृ-

त्तीश्वले कर्ममायाकार्यचतुर्विधम् ।

पाशजालं समासेन धर्मानाम् नैव की-

र्त्तिताः ॥ आत्मनां सहजसामर्थ्यं

प्रतिबन्धकत्वात् पाशानां जालमिव

जालम् ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम्

पाशपाणिः । पुं० वरुणे । अप्यतौ ॥

पाशः पाणौयस्य ॥

पाशवपालनम् । न० घासे ॥

पाशितः । त्रि० पाशयुक्ते । बद्धे ॥

पाशी । पुं० वरुणे । प्रचेतसि ॥ व्या

धे ॥ यमे ॥ त्रि० पाशधरे ॥ पा-

शोऽस्यास्ति । इनिः ॥

पाशीकृतः । त्रि० पाशबद्धे ॥

पाशुपतः । पुं० शिवमल्याम् । एका

ष्ठौले । वक्रपुष्पे ॥ पशुपत्यधिदैवते

॥ पशुपतिभक्ते ॥ पशुपतिपाशात्म

कपदार्थत्रयवादिनिशैवे ॥ पशुपते-

रयम् । तत्प्रियत्वात्तस्येदमित्यण्

॥ पशुपतिर्देवतास्यवा । सास्यदेव-

तैत्यर्थेऽश्वपत्यादिच्चादण् ॥

पाशुपतव्रतम् । न० पशुपतिदेवताकि-

वद्भिपुराणोक्तेव्रतविशेषे ॥ यथापशु

पतिर्नित्यं हत्वा सर्वमिदं जगत् । न

लिप्यते पुनः । सोऽपि यो नित्यं व्रतमा

चरेत् ॥

पाशुपतास्त्रम् । न० पशुपतेः शूलाणे ॥

पाशुपाल्यम् । न० वैद्यवृत्तिविशेषे ।

गौरव्ये ॥ पशुन्गोमहिष्यादौ न्पा

लयति । प ल० । कर्मण्यण् । त

स्य कर्म भावीवा । षञ् ॥

पाश्चर्यः । त्रि० अत्ये । चरमे ॥

पश्चाद् । दक्षिणापश्चात्पुरस-

स्थक् ॥ पश्चिमदेशजाते ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम् । न० रोमके ।

पाषण्डी

रामलवणे । सांभर० डू० भा० ॥

पाश्या । स्त्री० पाशवृन्दे ॥ पाशानांसमू

हः । पाशादिभ्यो यः ॥

पाषकः । पुं० पादाभरणविशेषे । पा

षुली० गौड़० भा० ॥

पाषण्डः । पुं० बौद्धचरणकादौ । वेद

विरोधिनि । वेदवाच्चरक्तपटमौण्डा

दिव्रतचर्याशालिनि । सर्वलिङ्गिनि

॥ त्यजपाखण्डसंसर्गसङ्गभजसतांस

दा । पापंसनोतिसनतिवा । षण्

दाने । षणसम्भक्तौवा । जमन्ताड्

डः । पृषोदरादिः ॥

पाषण्डकः । पुं० पाषण्डे ॥

पाषण्डी । पुं० पाषण्डे ॥ वेदवाच्चर-

क्तपटमौञ्ज्यादिव्रतचर्यापाखण्डम्

। तदस्यास्ति । इनिः ॥ तस्मात्पा

षण्डिभिः प्राप्ते रालापं स्पर्शनं त्य

जेत् । विशेषतः क्रियाकालियज्ञा-

दौचापिदौक्षितः ॥ क्रियाहानि-

र्गहेयस्यमासमेकंप्रजायते । तस्या-

वलोकनात्सूर्यपश्येतमतिमान्नरः

॥ किंपुनर्येस्तु सन्त्यक्तात्रयीसर्वात्म-

नाद्विज । पाषण्डभोजिभिः पापै-

र्वेदवादविरोधिभिः ॥ पाषण्डिनो

विकर्मस्थान् वैडालव्रतिकान् शठान्

। हेतुकान् वक्रवृत्तींश्च वाङ्मात्रेणा

पिनार्चयेत् ॥ दूरापास्तसु संसर्गः

सहास्यावापि पापिभिः । पाषण्डि

भिर्दुराचारैस्तस्मात्तान् परिवर्जयेत्

पाषाणमाक्षिकम्

॥ एतेनग्नास्तवाख्यातादृष्ट्याशङ्को
पघातकाः । एषांसम्भाषणात्पुंसां
दिनपुण्यं विनश्यतीत्यादिपाद्भोत्त
रखण्डम् ॥

पाषाणः । पुं० प्रस्तरे । यावणि ।
उपले ॥ पिनष्टि । पिष्टसञ्चू
र्यने । बाहुलकादानच् । पृ० ।
मूर्धन्यः षः । यष्ट्यनेनवापघवा
धेयत्येच । हलस्येतिघञ् । अण
ति । अण्० । अच् । पाषाणसौ
अणश्च ॥

पाषाणदारकः । पुं० टङ्गे । टांकी
इतिभा० । पाषाणस्यदारकः ॥
पाषाणदारणः । पुं० टङ्गे ॥ पाषाणो
दार्यतेऽनेन । दृविदारणे । ग्यन्तः
। ल्युट् ॥

पाषाणभेदः । पुं० अश्मभेदे ॥
पाषाणभेदनः । पुं० हाथाजुडी० इ०
गौ० भा० प्रसिद्धे । वृक्षविषे ।
अश्मघ्ने । शिलाभेदे । पाषाणभे
दइतिभाषा ॥ पाषाणभेदनोश्मघ्नो
गिरिभिर्द्विन्नयोजनी । अश्मभेदोहि
मस्तित्तः कषायोवस्तिशोधनः ॥
भेदनोहन्तिदोषार्शी गुल्मकृच्छाश्म
हृद्गुजः । योनिरोगान् प्रमेहांश्च
ह्रीहृशूलव्रणानिचेतिभावमिश्रः ॥
पाषाणभेदी । पुं० अश्मभेदे । पत्यर
चूर० इतिभाषा ॥

पाषाणमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिकम् ॥

पिङ्गः

पाषाणी । स्त्री० वटखरा० इ० प्र०
क्षुद्रपाषाणे । पृषाकरायां ॥

पिङ्गः । पुं० कोकिले । वनप्रिये ॥
अपिकायति । कैशब्दे । आतस्यो
पसर्गेकः । वष्टिभागुरिरलोपमवा
प्योरुपसर्गयोः ॥

पिङ्गप्रियः । पुं० आम्ने । पिकानां
प्रियः ॥

पिङ्गप्रिया । स्त्री० महाजम्ब्वाम् ॥

पिङ्गवन्धुः । पुं० आम्नवृक्षे ॥

पिकानांवन्धुरिव ॥

पिङ्गरोगः । पुं० आम्नवृक्षे ॥

पिङ्गवल्लभः । पुं० आम्नवृक्षे ॥ पिका
नांवल्लभः ॥

पिङ्गाक्षः । पुं० रोचन्यां ॥

पिङ्गाङ्गः । पुं० खगान्तरे ॥

पिङ्गानन्दः । पुं० वसन्तकाले ॥ पि
कानामानन्दोयस्मिन् ॥

पिङ्गी । स्त्री० कोकिलस्त्रियाम् । को
किलायां ॥

पिङ्गक्षः । त्रि० कोकिलचक्षुस्तुल्य
चक्षुर्युक्ते ॥

पिङ्गक्षणा । स्त्री० कोकिलाक्षे ॥

पिङ्गः । पुं० हस्तिशिग्रौ ॥ इ० शब्द
माला ॥

पिङ्गः । पुं० पिङ्गवर्णवर्णे ॥ मूषिके
॥ न० । वलाके ॥ हरिताले ॥

त्रि० । पिङ्गलवर्णवर्ति ॥ पिङ्ग
ति । पिङ्गवर्णे । अच् । न्यङ्

पिङ्गल :

कादि : ॥

पिङ्गकपिशा । स्त्री० तैलपायिका
याम् ॥

पिङ्गचक्षुः । पुं० कुंभीरे ॥

पिङ्गजटः । पुं० शिवे ॥

पिङ्गतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पिङ्गलः । पुं० नागविशेषे ॥ रुद्रे

॥ चण्डांशोः पारिपाश्विके ॥

निधिप्रभेदे । कपौ ॥ अग्नौ ॥

मुनिविशेषे ॥ नकुले ॥ स्थावरवि

प्रविशेषे ॥ क्षुद्रोलूके ॥ वत्सरविशे

षे ॥ देशभङ्गोत्थदुर्भिक्षसमासात्

कथयाम्यहम् । पिङ्गले चारुपद्मा

क्षिदुर्भिक्षं नर्मदातटे ॥ पिङ्गल

नागाचार्यकृते प्राकृतच्छन्दोग्यवि

शेषे ॥ नीलपीतमिश्रितवर्णे ॥

तत्पर्यायाः यथा । कण्डारः क

पिलः पिङ्गः पिशङ्गः कटुः

। केचिद्वचनद्वयं पर्यायमाहुः अत्र

नीलपीतः कपिलः । रोचनाभः

पिशङ्गः । कनकपिङ्गलः कटुः

॥ पिशङ्गोरोचनापाण्डुः कटुः

कनकपिङ्गलः । इति नाममाला ॥

पिङ्गोदीपशिखाभः स्यात्पिशङ्गः

पद्मधूलिवत् । पीतनीलहरिद्रक्तः

कण्डारस्तृणवज्जिवत् ॥ त्रि० । तद्व

र्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्भवद्वा

वर्णविशेषः कपिलः इत्यपिव्या

ख्यातारमाहुः ॥ न० । पित्तले

पिङ्गाशः

॥ पिङ्गति । पिङ्गिवर्णे । वृषादि

त्वात्कलच् । न्यङ्क्तादित्वात्

कुत्त्वम् ॥ यद्वा ॥ पिङ्गोवर्णोऽस्या

स्ति । सिद्धादित्वात्लच् ॥ पिङ्ग

लोवर्णोऽस्यास्ति । अर्शश्चाद्यच् ॥

पिङ्गललोहम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥

पिङ्गला । स्त्री० वामनाख्यदक्षिणदि

ग्गलस्यहस्तिन्याम् ॥ कुमुदस्यकरि

ण्याम् ॥ वेश्याविशेषे ॥ यथा । आ

शाहिपरमंदुःखं नैराश्यं परमं सुख

म् । यथासंख्यकान्ताशांमुखं सुध्वा

पपिङ्गलोत्तः श्रीभागवतम् ॥ कर्ण

कायाम् । पक्षिविशेषे ॥ राजरीत्या

म् ॥ शिंशपायाम् ॥ ज्योतिष्मत्या

म् ॥ नाडीविशेषे ॥ दक्षिणाण्डा

धः स्याधनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तं ग

तायानाडीसापिङ्गलेत्युच्यते ॥

पिङ्गलिका । स्त्री० वलाकायाम् ॥

पिङ्गसारः । पुं० हरिताले ॥ इ० रा० ॥

पिङ्गस्फटिकः । पुं० गोमेदमणी ॥

पिङ्गा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ द्विङ्ग

नालिकायाम् । रामठ्याम् । चण्डि

कायाम् । उमायाम् ॥ वंशरोचना

यामिति रा० नि० ॥ हरिद्रायाम् ।

इति श० चं ॥

पिङ्गाक्षः । पुं० शिवे ॥ त्रि० पिंगल-

नेत्रे ॥ पिङ्गश्चक्षणीयस्य । बहुब्रीह्या

वितिषच् ॥

पिङ्गाशः । पुं० पक्षीपती ॥ मतस्यवि

पिचु :

शेषे । पाङ्गाश० इ० गौ० भा० ॥
 न० जात्यस्वर्णे ॥
 पिङ्गाशी । स्त्री० नालिकायाम् ॥ इ०
 हे० चं० ॥ नालिकायामिति मेदि
 निकरः ॥
 पिङ्गास्यः । पुं० पिङ्गाशमख्ये ॥ त्रि०
 पिङ्गलवर्णमुखविशिष्टे ॥
 पिङ्गी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥
 पिङ्गलवर्णः । पुं० शिवे ॥
 पिङ्गोयजः । पुं० रवेः पार्श्वगान्तरे ॥
 पिचण्डः । पुं० उदरे ॥ पशोरवयवे
 ॥ अपिचमत्यन्नम् । त्रि० । जम-
 न्ताडः । वष्टिभागुरिरहोपमवाप्यो
 रुपसर्गयोः ॥ अपिचण्डातेऽनेन
 हेतुनावा । चडिकोपे । पुं० सीति
 घोवा ॥
 पिचण्डिलः । त्रि० तुन्दिले ॥ अति
 शयितंपिचण्डमुदरमस्य । तुन्दादि
 त्वादिलच् ॥
 पिचव्यः । पुं० कार्पासे ॥ इ० हे० ॥
 पिचण्डः । पुं० पिचण्डार्थे ॥ पृ० ॥
 पिचण्डिका । स्त्री० पिण्डिकायाम् ।
 जङ्गापश्चिमभागे । पिण्डली० इति
 भाषा० ॥
 पिचण्डिलः । त्रि० तुन्दिले । बृह-
 त्कुक्षौ ॥ अतिशयितंपिचण्डमुदर
 मस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥
 पिचुः । पुं० निर्वीजकार्पासे । तुले ।
 कुष्ठभेदे ॥ कर्पे ॥ असुरविशेषे ॥

पिच्छा

भैरवे ॥ सस्यप्रभेदे ॥ पिचति ॥
 पिचुमर्दने । मृ० कुः ॥
 पिचुकः । पुं० मदनवृक्षे । मयना०
 इति० गौडभा० ॥
 पिचुतूलः । पुं० न० कार्पासतूले ॥
 पिचुमन्दः । पुं० निम्बद्रुमे ॥ पिचुं
 कुष्ठविशेषं मन्दयति । मदिस्तुच्या
 दौ । गिच् । कर्मण्यण् ॥
 पिचुमर्दः । पुं० निम्बवृक्षे ॥ पिचुं कु
 ष्ठभेदं मर्दयति । मृदन्नोदे । गिच् ।
 कर्मण्यण् ॥
 पिचुलः । पुं० भावुकद्रुमे । भाउ०
 इतिभा० ॥ इज्जले । हिज्जले ॥
 जलवायसे ॥ पिचुतूलं लाति । ला०
 । आतोनुपेतिकः ॥
 पिच्चटम् । न० सौसके ॥ रङ्गे । त्रि० पु-
 ण् । रांग० इ० भा० ॥ पुं० नेत्र
 रोगे ॥ पिच्चयति पिच्चतेवा । पिच्च
 च्छेदने । अच् । पिच्चटौकते । अ-
 न्ये भ्योपीतिङः ॥ पिच्चयति । श-
 कादिभ्योऽटन्वा ॥
 पिच्छः । पुं० लाङ्गुले । पुच्छे ॥ न० ।
 वर्हेशिखण्डे ॥ चूडायाम् । पिच्छ
 तिपिच्छयतिवा । पिच्छकुट्टने । अ
 च्छज्वा ॥
 पिच्छलः । त्रि० अशुद्धे ॥
 पिच्छलदला । स्त्री० बदरीवृक्षे ॥
 पिच्छबाणः । पुं० श्येनपक्षिणि ॥
 पिच्छा । स्त्री० पूगे ॥ छटायाम् ॥

पिच्छिलत्वक्

कीषि ॥ मोचायाम् ॥ शाल्मलिवे
ष्टे ॥ भक्तसंभूतमण्डे । मांड० इ०
भा० ॥ पङ्क्तौअश्वपदामये ॥ पिच्छि-
ले ॥ चोलिकायाम् ॥ फणिलाला-
याम् ॥ शिंशपावृत्ते ॥ इ० श०
चं० । पिच्छते । पिच्छवाधे । गुरो-
श्चेत्यः । टाप् ॥ पिच्छतिपिच्छते
वा । अच्घञ्वा ॥ यद्वा । पतितु-
मिच्छति । पत्त्य० । सङ्गन्तः । प०
अच् पृषोदरादिः ॥

पिच्छावान् । त्रि० पिच्छिले ॥ अ-
स्त्यर्थेमतुप् ॥

पिच्छितिका । स्त्री० शिंशपायाम् ॥
पिच्छिलः । पुं० बहुवारके । श्लेष्मा-
न्तकवृत्ते ॥ त्रि० विजिले । लाल-
सीके । विजिलन्तुभक्तमण्डयुक्तमि-
तिरायमुकुटःसरसव्यञ्जनादीतिभर-
तःसूपादीतिरमानायः । क्षिग्धसूपा-
दीतिभानुदीक्षितः । यथा । तरु-
णं सर्षपशकंनवौदनानिपिच्छिला-
निचदधीनि । अल्पव्ययेनमुन्दरि-
ग्राम्यजनोमिष्टमग्नातीति ॥ मण्ड-
युक्तव्यञ्जनमितिनीलकण्ठः ॥ पि-
च्छाभक्तादिमण्डोस्यास्ति । पिच्छा-
दित्वात्डलच् ॥

पिच्छिलकाः । पुं० धन्वनवृत्त ॥
पिच्छिलच्छदा । स्त्री० उपोदक्याम् ॥
पिच्छिलत्वक् । पुं० नागरङ्गवृत्ते ॥ ध-
न्वनवृत्ते ॥

पिञ्जलः

पिच्छिलसारः । पुं० मोचरसे ।
पिच्छिला । स्त्री० पोतिकायाम् ॥ शिं-
शपायाम् ॥ शाल्मली ॥ सिन्धुवि-
शेषे ॥ कोकिलाक्षे ॥ वृश्चिकाक्षुपे ॥
शूलीटणे ॥ अतस्याम् । कच्च्याम् ॥
शाल्मलिनिर्यासः पिच्छा । सास्या-
स्ति । पि० डलच् ॥

पिञ्चोदकम् । न० नेत्रमले ॥

पिञ्जः । पुं० बधे ॥ पिञ्जनम् । पिञ्जि-
हिंसायाम् । चु० । अच् ॥ कर्पूर-
विशेषे ॥ न० वले ॥ त्रि० ॥ व्याकु-
ले । व्यये ॥

पिञ्जटः । पुं० नेत्रमले । दूषिकायाम् ॥

पिञ्जनम् । न० कार्पासस्फोटनधनु-
षि । विहनने । तूलस्फोटनकर्म-
के । पीजनद्र० भा० ॥

पिञ्जरः । पुं० अश्वविशेषे ॥ पीतरक्त-
वर्णे ॥ न० पीतके । हरिताले ॥
स्वर्णे ॥ नागकेशरे ॥ पक्ष्यादिरो-
धगृहे ॥ त्रि० चिचिते ॥ पीतव-
र्णे ॥ पिञ्जनम् । पिञ्जिहिंसाया-
म्० वर्णेवा । घञ् । निष्ठायामनि-
ट्त्वचनान्नकुत्त्वम् । पिञ्जं वर्णविशे-
षंरातिकः ॥

पिञ्जरकम् । न० हरिताले ॥

पिञ्जलः । पुं० अत्यन्तव्याकुलसैन्ये ।
समुत्पिञ्जे ॥ पिञ्जयति० पिञ्जते-
वा । पिञ्जि० । बाहुलकादलच् ॥
पिञ्जं लातिवा । आतद्रतिकः ॥

पिटक :

न० ॥ कुशपत्रे ॥ हरिद्राभे ॥ हरि-
ताब्जे ॥

पिञ्जली । स्त्री० कुशान्तरवेष्टितप्रादेश-
मात्रसायकुशपत्रद्वये । पवित्रे ॥
यथा । अनन्तर्गभिर्षांसायंकौशदि-
दलमेवच । प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रं
यत्रकुत्रचित् ॥ एतदेवहिपिञ्जल्या
लक्षणंसमुदाहृतमितिच्छन्दोगपरि-
शिष्टम् ॥

पिञ्जा । स्त्री० तूले ॥ हरिद्रायाम् ॥
हिंसायाम् ॥

पिञ्जानम् । न० स्वर्णे ॥ इतिरा०-
नि० ॥

पिञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् ।
पं० इज० द्र० गौ० भाषा ॥ इ० चि० ॥

पिञ्जूलम् । न० कुशवर्त्याम् ॥ व-
र्तिकायाम् ॥ पिञ्जति । पि-
जि० । खर्जपिञ्जादिभ्यजरोलचा-
वित्यूलच् ॥

पिञ्जुषः । पुं० कर्णमले ॥ इ० हे० ॥

पिञ्जोटः । पुं० नेत्रमले ॥

पिञ्जोला । स्त्री० पञ्चकाहलायाम् ॥

पिटः । पुं० नलादिरचितेभाण्डे । कं
डोले । पेटोपिटार० इतिचभा-
षा । पेटति । पिटशब्दसङ्घात-
योः । कर्तरिङ्गुपधेतिकः ॥
न० चाले ॥ इ० चि० ॥

पिटकः । पुं० पेटके । पेटायाम् ।
मञ्जुशायाम् ॥ चि० विस्फोटे ॥ पे-

पिण्डा

टति । पिट० । कुन् । स्त्रियां० पि-
टका । त्रिपकादित्वान्नेत्वम् ॥

पिटक्या । स्त्री० पिटकसमूहे ॥ पिट-
कानांसमूहः । पाशादिभ्योयः ॥

पिटङ्कशः । पुं० पर्वताभिधेमत्स्ये ॥

पिटङ्कोका । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

पिटाकः । पुं० मुनिविशेषे ॥

पिट्टकम् । न० दन्तकिट्टके ॥

पिठरः । पुं० स्थाल्याम् ॥ गृहप्रभेदे ॥

कुद्रङ्गे । उद्घाटे ॥ न० । मुस्तायाम्

॥ मन्यानदण्डे ॥ पेटति पिठ्यतेवा

। पिठहिंसासंक्लेशनयोः । बाहुल

कादरोगुणाभावश्च ॥ पिठेरिगुपधे-

तिकः । पिठराति । रादाने । आ

तोनुपेतिकः ॥

पिठरी । स्त्री० स्थाल्याम् ॥ अधः स

च्छिद्रपिठरीतिलक्ष्यम् ॥

पिडकः । पुं० स्फोटके ॥ इ० हे० ॥

पिडका । स्त्री० स्फोटकविशेषे । पिडि

या इ० फुडिया० इतिचभाषा ॥

पिण्डः । पुं० बोले ॥ बले ॥ सान्द्रे ॥

देहे ॥ अगारैकदेशे ॥ देहैकदेशे ।

अङ्गे ॥ निवापे ॥ गोले सिद्धके ॥

ओङ्गपुष्पे ॥ वृन्दे ॥ कवले ॥ गज

कुम्भे ॥ मदनवृत्ते ॥ न० । आजी

वने ॥ अयसि ॥ पुं० न० श्राद्धवि-

शेषद्रव्यनिर्मितवित्स्वफलाकारिपिट

देयेऽन्ने ॥ पिण्डते । पिडिसङ्घाते ।

अच्० ॥ पिण्डातेवा । कर्मणिघञ् ॥

पिण्डफला

पिण्डकः । पुं० सिङ्गनामगन्धद्रव्ये ॥
 पिशाचे ॥ पिंडालौ ॥ वोले ॥ पि
 ण्डमूले ॥ स्वार्थेकन् ॥
 पिण्डकन्दः पुं० । पिण्डालौ ॥
 पिण्डखर्जूरः । पुं० राजजम्बाम् । पि
 ण्डखर्जूर्याम् ॥
 पिण्डखर्जूरी । स्त्री० मधुसबायाम् ।
 स्वादुपिण्डायाम् पिण्डखर्जूर० इ०
 भा० ॥ पिण्डखर्जूरिकात्वन्यासादे
 शेषश्चिमेभवेत् ॥ गुणार्थपश्यखर्जूरी
 म् ॥
 पिण्डतालकम् । न० हरितालप्रभेदे ।
 पिण्डाख्ये ॥ निष्पन्नपिण्डसदृशं-
 खल्पसत्त्वंतथागुरु । स्त्रीपुष्पहारकं
 खल्पगुणंतत्पिण्डतालकम् ॥
 पिण्डतैलकः । पुं० तुरुष्के । सिङ्गे ॥
 पिण्डदः । पुं० पिण्डदानकर्त्तरि ॥
 यथा । लेपभाजश्चतुर्थाद्याः पिण्डा
 द्याः पिण्डभागिनः । पिण्डदः स
 प्रमस्तेषांसापिण्डासाप्तपौरुषम् ॥
 पिण्डपदम् । न० अङ्गविशेषे ॥
 पिण्डपादः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥
 पिण्डपुष्पम् । न० अशोकपुष्पे ॥ जवा
 पुष्पे ॥ कुशेशये । पद्मपुष्पे ॥ तगर
 पुष्पे ॥
 पिण्डपुष्पकः । पुं० वास्तूके ॥
 पिण्डफला । स्त्री० चलावाम् ॥ क-
 टुतुम्ब्याम् ॥ पिण्डद्वयफलानिय
 म्याः । सम्भवेतिटाम् ॥

पिण्डालुकम्

पिण्डमुस्ता । स्त्री० नागरमुस्तके ॥
 पिण्डमूलम् । न० गजाण्डे । पिण्ड-
 के । मूलविशेषे ॥ गर्जरे ॥
 पिंडलः । पुं० सेती ॥ इ० हारा० ॥
 पिंडबीजकः । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥
 पिंडा । स्त्री० पिंडायसे ॥ कस्तूरीप्र
 भेदे ॥ वंशपत्न्याम् ॥
 पिंडातः । पुं० सिङ्गके ॥
 पिंडान्वाहार्यकम् । न० अन्वाहार्ये ।
 मासिकश्राद्धे ॥ पितृयज्ञपिंडाना
 मनुपश्चादाह्रियते इति ॥
 पिण्डाभ्रम् । न० घनोपले ॥
 पिंडायसम् । न० तीक्ष्णायसे ॥
 पिंडारः । पुं० क्षपणे ॥ गोपे ॥
 महिषीरक्षके ॥ दुर्मे ॥ क्षेपे ॥ विकट
 तवक्षे न० । फलशाकविशेषे ॥ पिंडा
 रंशीतलंवल्गुपित्तघ्नरुचिकारकम्
 । पाकेलघुविशेषेण विषशान्तिकरं
 स्मृतम् ॥
 पिंडारकम् ॥ न० भौमेतीर्थभेदे । द्वा
 रवक्ष्यामेतत्तीर्थम् । अत्रमहादेव
 स्तिष्ठति । पद्मचिह्नयुक्तामुद्राः शूल-
 चिह्नितानिपद्मानिचाद्यापिदृश्यते ॥
 पिंडालुः । पुं० कन्दगुडूच्याम् । य
 न्यले । रोमकन्दे । ताम्बूलपत्रे
 । सुथिनी० इ० भा० । चुवडिआ
 लु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥
 पिंडालुकम् । न० चुवडिआलु० गो
 लआलु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिच्छीतगरक :

पिंडाशः । पुं० भिच्छौ ॥
 पिंडाह्वा । स्त्री० नाडोहिङ्गुनि ॥
 पिंडिका । स्त्री० रशनाभौ । रथचक्र
 मध्यसर्वशः काष्ठानियचसज्यन्ते त
 स्मिन् ॥ पिचिंडिकायाम् । जानुनो
 धोमांसलप्रदेशे । पिंडली० इ०
 भा० ॥ श्वेतास्त्रौ ॥ वेद्याम् ॥
 प्रतिमाद्याधारे । पीठे ॥ पीडान्ते
 अरायस्याम् । पिडि० । हलश्चेति
 घञ् । गौ० डीप् । स्तार्येकन् ॥
 पिंडितः । पुं० तुरुष्के । सिद्ध
 के । नागौरीगूद० लोबान० इ०
 भा० ॥ त्रि० गुणिते ॥ घने ॥
 पिंडी । पुं० पिंडीतके । मदने ॥
 पिंडिलः । पुं० सेतौ ॥ गणके ॥
 त्रि० स्थूलजंघे ॥ पिंडते । पिडि०
 । सलिकलीति० इलच् ॥
 पिंडिला । स्त्री० गोडुस्त्रायाम् ॥
 पिंडी । स्त्री० पिंडीतगरे ॥ अलावू
 प्रभेदे ॥ खर्जूरविशेषे ॥ गौ० डी
 ष् ॥ ज्ञाननिरूपणार्थकोपन्यासे ।
 इ० धरणिः ॥ पिंडे ॥ भक्तपिं
 डीसुगन्धनीमितिकालिकापुराणम् ॥
 पिंडीतकः । पुं० मंरुवके । श्वसने ।
 मदनवृक्षे ॥ पिंडीतनोति । तनु०
 अन्येभ्योपीतिडः । संज्ञायांकन् ॥
 तगरे ॥ फणिज्भके ॥
 पिंडीतगरकः । पुं० तगरविशेषे ।
 कफवर्द्धने ॥

पितामहः

पिंडीतगरकः । पुं० तगरे ।
 पिंडीतरुः । पुं० महापिंडीतरौ ॥
 पिंडीपुष्पः । पुं० अशोकवृक्षे ॥
 पिंडीरः । पुं० दाडिमद्रुमे ॥ त्रि०
 नीरसे ॥
 पिंडीशूरः । पुं० गेहेनर्दिनि । गेहे
 शूरे । स्वगेहमात्रेवसन्परहेषिणि
 ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
 पिंडोलिः । स्त्री० भुक्तसमुज्झिते ॥
 पिण्याकः । पुं० न० तिलकल्के ।
 खल० इ० भा० ॥ तिलकिट्टन्तु
 पिण्याकस्तथा तिलखलिः स्मृता ।
 पिण्याकोम्लयनीरुद्धो विष्टभीट्टष्टि
 दूषणः ॥ हिङ्गुनि ॥ बाह्वीके ।
 कुङ्कुमे ॥ सिद्धके ॥ पश्यते । प-
 ण० । पिनाकादयश्चेतिसाधुः ॥
 यद्वा । पिनष्टिपिष्टतेवा । पिष्ट
 सञ्चूर्णने । पिनाकादित्वादाकः
 पश्यणत्वम् । धातोर्युगागमश्च ॥
 पितरौ । पुं० सहोक्तामातापितरौ ॥
 माताचपिताच । पितामात्रेण्येक
 शेषः ॥
 पितामहः । पुं० विरञ्चौ । पद्मयोनी
 । ब्रह्मणि ॥ तापश्चजनके । आर्य
 के ॥ लोकपितृणां मरीच्यादीनाम
 र्यमादीनां वापितापितामहः ॥ पितृ
 व्यमातुलमातामहः पितामहाद्व्यत्र
 मातृपितृभ्यां पितरिडामहचनिपा
 तितः ॥ आदिगुरुचतुष्कले (५३) ॥

पितृगण :

पितामहसरः । न० तीर्थविशेषे ॥
पितामही । स्त्री० पितामहत्पन्याम्
॥ पितुर्माता । मातरिषिञ्चेतिडा
महचपित्वान्डीप् ॥

पिता । पुं० ताते ॥ जनके ॥ सचवा
लोपिपितैव । यथाहमनुः । ब्राह्म
स्यजन्मनः कर्त्तास्वधर्मस्यचशासि
ता । वालोपिविश्रोवृद्धस्यपिताभव-
तिधर्मतः अध्यापयामासपितृन्शि
शुराङ्गिरसः कविः । पुत्रकादिति
होवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥ तेत
मर्थमपृच्छन्तदेवानागतमन्यवः ।
देवाश्चैतान्समेत्ये चुन्याय्यैवः शि
शुरुक्तवान् ॥ अज्ञोभवतिवैवालः
पिताभवतिमन्दः । अज्ञं हिवाल
मित्याहुः पितेत्येवतुमत्रदमिति
॥ पाति । पारचणे । नमृनेष्टृत्वष्टि
तिनिपातनात्साधुः ॥ पुं० भू०
पितरः । दिव्यपितृगणे ॥ ऋषिभ्यः
पितरोजाताः पितृभ्योदेवमानवाः
। देवेभ्यश्चजगत्सर्वचरंस्याग्वनुपूर्व
शः ॥ पितरोग्निष्वात्तमुख्याः ॥
स्वधापितृणांपत्नी ॥

पितृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥ इ
तिशब्दमाला ॥

पितृकाननम् । न० श्मशाने ॥

पितृकार्यम् । न० पितृनुद्दिश्यक्रिय-
माणे आश्रद्धौ ॥

पितृगणः । पुं० आन्यपादीनांसमूहे

पितृप्रसू :

सोमपादिषु ॥ मनोहैरण्यगर्भस्य-
येमरीच्यादयः सुताः । तेषांसृष्टी
णांसर्वेषांपुत्राः पितृगणाः स्मृताः ॥
पितृगृहम् । न० श्मशाने ॥ पितुर्वैश्व-
नि ॥

पितृतर्पणम् । न० पितृतीर्थे । तर्जन्य
ङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ निवापे ॥ तिले ॥
पितृतीर्थेन पित्रुद्देशेकजलदाने ॥
पितृणां तृप्तिमात्रे ॥ विनारूप्यसु-
वर्णेनविनाताम्रतिलैः खगैः । वि
नादर्भैश्चमन्त्रैश्चपितृणांनोपतिष्ठति
इतिशङ्कः ॥ नेष्टकादिचितेपितृस्त
र्पयेत् । नवेष्टितशिरानकृष्णकप्राय
वासादेवपितृकार्यं कुर्यात् ॥ *** ॥
यदेष्टतर्पयत्यङ्गिः पितृन्स्नात्वाहि
जोत्तमः । तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृ
यज्ञक्रियाफलमितिमन्वादयः ॥

पितृतिथिः । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥

पितृतीर्थम् । न० गयायाम् ॥ तर्ज
न्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ पितृणांतीर्थम् ॥

पितृदानम् । न० निवापे । सपिण्ड
नादूर्ध्वं पित्रुद्देशेनदाने ॥ पितृपदं
सृतोपलक्षणम् । तेनमात्रादेरपि
ग्रहणम् ॥ पितृभ्योदानम् ॥

पितृदानकम् । न० निवापे ॥

पितृपतिः । पुं० यमे ॥ पितृणांपतिः ॥

पितृपिता । पुं० पितामहे ॥ पितुः
पिता ॥

पितृप्रसूः । स्त्री० सायंसंध्यायाम् ॥

पितृलोक :

पितृन्प्रसूते । क्रिप् । पितृणां
 प्रसूता ॥ पितामह्याम् ॥
 पितृप्रियः । पुं० भृङ्गराजे ॥ पितृणां
 प्रियः ॥
 पितृवान्धवः । पुं० पितुर्मात्रादिषु ॥
 यथा । पितुर्मातापिताभ्राता पितु
 भ्रातुः स्वसुः सुताः । पितुः
 पितुः सोदराश्चविज्ञेयाः पितृवान्ध
 वाः
 पितृभोगीणः । त्रि० पितृशरीरहिते
 ॥ पितुर्भोगः शरीरम् । तस्मै हि
 तः । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तर
 पदात्खः ॥
 पितृभोजनः । पुं० माषे ॥ न० ।
 पितृणांभक्षणे ॥
 पितृभ्राता । पुं० पितृव्ये ॥ पितु
 भ्राता ॥
 पितृमान् । त्रि० सुशिक्षिते ॥ प्रशं
 सार्थमतुप् ॥
 पितृयज्ञः । पुं० पितृणांतर्पणे ॥
 पितृयाणः । पुं० कर्मिणांमार्गविशेषे
 । दृष्टापूर्तेदत्तमितिकर्म तेनप्रतिप
 त्त्येपथि । कृष्णगत्त्यपरपर्यायेद
 क्षिणमार्गे ॥
 पितृराजः । पुं० अर्यम्णि ॥ पितृणां
 राजा । टच् ॥
 पितृलोकः । पुं० पितृणांभुवने ॥
 दक्षिणमार्गे ॥ यएषदक्षिणः पन्थाः
 पितृलोकः सउच्यते । मनुष्या

पित्तम्

नन्दतः सोयंगुणैस्तु स्याच्छताधि
 कः ॥
 पितृवनम् । न० श्मशाने ॥ पितृणां
 वनम् ॥ पितृन्वनतिवा । वनस
 भक्तौ । यचाद्यच् ॥
 पितृव्यः । पुं० पितुर्भातरि ॥ पितृ
 व्यमातुलेतिनिपातनात् । पितु
 भ्रातरिव्यत् ॥
 पितृष्वसा । स्त्री० पितुः स्वसरि
 । पितुर्भगिन्याम् ॥ मातृपितृभ्यां
 स्वसेतिषत्वम् ॥
 पितृस्वस्त्रीयः । त्रि० पितुर्भगिनेये ॥
 पितृसन्निभः । त्रि० मनोजवे । पितृ
 समे ॥ पितृवसस्यङ्निभाति ।
 भा० । आतश्चोपसगङ्ग० कः ॥
 पितृमूः । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥
 पित्तम् । न० शरीरस्थधातुविशेषः ।
 माथौ ॥ अस्यस्वरूपम् । पित्तमु
 ष्णं द्रवंपीतं नीलं सत्वगुणोत्तरम् ।
 सरंकटुलघुस्निग्धं तीक्ष्णमम्लत्वं
 पाकतः ॥ पीतंनिरामम् । नीलं
 सामम् ॥ आमाशयगतंसौरंतेजः
 पित्तमित्युच्यते ॥ अस्यकोपकालो
 यथा । पित्तस्यवर्षान्तनिदाघयोश्चे
 ति । अत्रकोपइति संबध्यते ॥
 यतः । आश्विनेकार्तिकेमासि
 वैशाखज्येष्ठयोर्ध्रुवम् । वैद्यशास्त्र
 विचारज्ञैः पित्तोराजा प्रकीर्तित
 इतिनिर्देशात्पुंस्त्वमपि । अस्यप्र

पित्तद्रावी

कोपकारणान्याहभावमिश्रः । क
 टून्लोण विदाहि तीक्ष्णलवणक्रो
 धोपवासातपस्त्रीसम्भोगतृषाक्षुधा
 भिहननव्यायामनद्यादिभिः । भुक्त
 ऽजीर्यतिभोजनेचशरदिग्रीष्मेतथा
 प्राणिनामध्याङ्गे च तथा ह्यरात्रसम
 येपित्तप्रकोपोभवेदिति ॥ अन्यच्च
 । सापैस्त्रिलैःकुलत्थैश्चमत्स्यैर्मेषा
 मिषेणच । गव्ये नदधितक्रेणनृणां
 पित्तं प्रकुप्यतीति ॥ शब्दचन्द्रिका
 यासस्यप्रभेदाः पंचोक्ताः । यथा
 । पाचकंभाजकंचैवरञ्जकालोचके
 तथा । साधकंचैवपंचेतिपित्तनामा
 न्यनुक्रमादिति ॥ एषांस्थानान्या
 ह । अग्न्याशयेयकृतस्त्रीहोर्हृदये
 लोचनद्वये । त्वचिसर्वशरीरेषुपि
 त्तं निवसतिक्रमादितिभावप्रकाशः
 ॥ अपिदीयतेस्म । दो० देङ्० वा
 । क्तः । अवउपसर्गात्तः । वष्टिभा
 गुरिरलोपमवाप्योरुपसर्गयोः । सं
 ज्ञापूर्वकत्वादस्तीतिदीर्घान् ।
 पित्तघ्नम् । न० घृते ॥ पित्तं हन्ति । ह
 न० । अमनुष्यकटुकेचेतिठक् ॥
 त्रि० पित्तनाशकद्रव्ये ॥
 पित्तघ्नी । स्त्री० गुडूच्याम् ॥ डीप् ॥
 पित्तज्वरः । पुं० पैत्तिकज्वरे ॥ विशेष
 तः । कोमलनारिकेलंनिहन्तिपित्त
 ज्वरमूत्रदोषान् ॥
 पित्तद्रावी । पुं० मधुरजम्बीरे ॥

पिनङ्गः

पित्तरक्तम् । न० रोगविशेषे । रक्त-
 पित्ते ॥
 पित्तलम् । न० धातुविशेषे । आर-
 कूटे । पीतल० द्र० भा० ॥ त्रि०
 पित्तवति ॥ पित्तमस्यस्यास्मिन्-
 वा । सि० लच् ॥
 पित्तला । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् । ला-
 ड्डल्याम् ॥ टाप् ॥
 पित्तारिः । पुं० पर्पटे ॥ लाक्षायाम् ॥
 चन्दनान्तरे ॥ पित्तस्यश्चरिः ॥
 पिच्चीयः । त्रि० पिच्चे हिते । तस्मै-
 हितमितिच्छः ॥
 पित्त्यः । न० पित्ततीर्थे । अङ्गुष्ठाङ्गु-
 ल्योर्मध्ये ॥ आङ्गादौ ॥ मधुनि ॥
 आङ्गकल्पे ॥ पितरोदेवताअस्य ।
 वाय्वृतुपिचित्रितयत् । रौड्कृतः ।
 यस्येतिच ॥ त्रि० पितुरागते ॥ त-
 तआगतद्वयधिकारिपितुर्यच्चेतिय-
 त् ॥
 पित्सन् । पुं० विहङ्गमे । त्रि० पतने-
 च्छौ ॥ पतितुमिच्छुः । लट् : श-
 तृ । सनिमीमेतीस् । अभ्यासलोपः ॥
 पित्सनम् । न० पथि ॥ इतिप्राणकृष्ण
 शब्दास्त्वुधिः ॥
 पित्सुः । त्रि० पिपतिषति ॥
 पिधानः । पुं० न० तिरोधाने ॥ अ-
 पिपूर्वकडुधाजोल्मुट । वष्टिभागु-
 रिरितिपच्चेअलोपः ॥
 पिनङ्गः । त्रि० आमुक्ते । परिहितक-

पिपीलक :

वचादौमटे ॥ अपिनच्छतेस्म । गह-
बंधने । कर्मणिक्तः । वष्टिभागुरि-
रिच्छलोपः ॥

पिनाकः । पुं० न० रुद्रचापे ॥ पांशु-
वर्षे ॥ विशुले ॥ शाङ्करणवचिशूलः ।
इति० स्वामी । पातिशिवानुचरान् ।
पिनाकादयश्चेतिपातेराकः । इच्छं-
नुम्व ॥ पनाय्यते । पनस्तुतौ ॥
पिनाकादिच्चात्साधुर्वा ॥

पिनाकी । पुं० शिवे ॥ पिनाकोधनु-
रस्यालि । इनिः ॥ यात्रायोगान्त-
रे ॥ रविः षष्ठेसितश्छिद्रे तृतीये-
भूमिनन्दनः । पिनाकयोगोविज्ञे-
योयातुर्विजयकारकः ॥

पिपतिषन् । पुं० खगे ॥ चि० पित्सौ ।
पतनेच्छौ ॥

पिपतिषुः । पुं० विहगे ॥ चि० प-
तितुमिच्छौ ॥ पतेः सन्नन्तादुप्र-
त्ययः । तनिपतीत्यादिनाइट् ॥

पिपासा । स्त्री० तृषि ॥ लोभत्यभार्ये-
यम् । पश्यच्चुत्पिपासे ॥ पातुमि-
च्छा । पापाने । धातोरितिसन् ।
अप्रत्ययात् । टाप् ॥

पिपासुः । तृषिते ॥ पातुमिच्छुः ।
पिवतेःसन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

पिपीलकः । पुं० कीटविशेषे ॥ अ-
पिपील्यते । पीलप्रतिष्ठम्भे । घञ् ।
वष्टिभागुरिरिच्छपेरश्चोपः । स्वार्थे-
कन् ॥ शनैर्यातिपिपीलकः ॥

पिप्पलः

पिपीलिका । स्त्री० पिपीलकस्त्रियि ।
चौंटी० इ० भा० ॥ टाप् । प्रत्यय-
स्यादितीचम् ॥

पिपीली । स्त्री० पिपीलिकायाम् ॥ घ-
ञ्त्तान्ङीष् ॥

पिप्पकः । पुं० खगान्तरे ॥

पिप्पटा । स्त्री० खाद्यभेदे । गुडशर्का-
रायाम् ॥

पिप्पलः । पुं० बोधिद्रुमे । चलदले ।
अश्वत्यवृत्ते । पीपल० इ० भा० ॥ पि-
प्पलोदुर्जरः शीतः पित्तश्लेष्मत्र-
णास्रजित् । गुरुस्तुवरकोरुखोवर्ण्यी
योनिविशोधनः इतिभावप्रकाशः ॥

* अवपद्मपुराणीक्तानिवचनानि-
लिख्यन्ते । अश्वत्यमूलमासाद्यशा-
केनाग्नोदकेनवा । एकंवाभोजयेद्-
विप्रंकोटिकोटिफलंलभेत् ॥ * ॥

अश्वत्यमूलमासाद्यतपोहोमः सुरा-
र्चनम् । अक्षयंमुनिशार्दूलव्रक्ष्णोव-
चनंयथा ॥ †*† ॥ एवंसमर्चितोऽ-
श्वत्यः सर्वसौख्यप्रदोभवेत् । यज्ञा-
र्थंच्छेदितोश्वत्यः सर्वारोग्यप्रदोभ-
वेत् ॥ *†* ॥ अश्वत्यः पूजितोयं

नपूजिताः सर्वदेवताः । अश्वत्य-
श्छेदितोयेनच्छेदिताः सर्वदेवताः ॥
अन्तः शुद्धः सुसन्तुष्टोऽश्वत्योदेवम-
योगुरुः । ससेव्यः पूजनोयश्चक्षण-
यविनाशकः ॥ भृग्वर्कवारैर्भौमेच-
मध्याह्ने निशिसंध्ययोः । अश्वत्यदश

पिप्पली

नकार्यकुलक्षयभयात्मभिरिति ॥
 पिप्पलंजलमस्यास्तिमूलेस्तिक्त्वात् ।
 अर्शआयच् ॥ निरंशुके ॥ पक्षि-
 विशेषे ॥ निरर्गले ॥ न० । सलि-
 ले ॥ वस्त्रच्छेदविशेषे ॥ कर्मफले ॥
 पिप्पलकम् । बज्जो जहन्ते । चूचुके ॥ सीब-
 नसूत्रे ॥
 पिप्पलव्रतम् । न० । वालिवैधव्ययोगना-
 शकेव्रते ॥ बलबद्धिधवायोगेवाल्ह्ये
 सतिमृगौदशाम् । पितारहसिकुर्वी
 ततद्व्रतंशास्त्रसम्मतम् ॥
 पिप्पलादः । पुं० वेदप्रसिद्धेऽष्टविशेषे ॥
 पिप्पलिका । स्त्री० कणायाम् । पिप्प-
 ल्याम् ॥ पिप्पल्येव । स्वार्थेकः । ह्रस्वः ॥
 पिप्पली । स्त्री० कणायाम् । उपकु ।
 ल्यायाम् । मागध्याम् । कणायाम्
 । प्रीपल० इ० भा० ॥ पिप्पलीदी-
 पनीवृष्यास्वादुपाकारसायनी । अ-
 च्युष्णाकटुकास्निग्धावातश्नेहघ्नरी-
 लघुः ॥ पित्तलारेचनी हन्तिश्वास-
 कासोदरज्वरान् । कुष्ठप्रमेहगुल्मा-
 र्शः । स्त्रीहृशूलाममारुतान् ॥ आर्द्रा-
 कफप्रदास्निग्धाशीतलामधुरागुरुः
 । पित्तप्रशमनीसातुशुष्कापित्तप्रको-
 पिणी ॥ पिप्पलीमधुसंयुक्तामेदः
 कफविनाशिनी । श्वासकासज्वरह-
 रीवृष्यामेधाग्निवर्द्धनी ॥ जीर्णज्वरे
 ऽग्निमान्द्यं चशस्यतेगुडपिप्पली ।
 कासाजीर्णरुचिश्वासहृत्प्याण्डकृ-

पिप्पलः

मिरोगनुत् ॥ द्विगुणः पिप्पलीचूर्णा
 हृणोदभिषजांमतः ॥ पिपत्ति ।
 पृ० । वा० अलच् । पृ० । शौरा-
 दित्वान्डीप् ॥
 पिप्पलीका । स्त्री० अप्रवत्यीवृक्षे ॥
 पिप्पलीमूलम् । न० यन्त्रिके । प्रीपला-
 मूल० इ० भा० ॥ दीपनं पिप्पली
 मूलं कटूष्णपाचनंलघु । रुक्षं पित्त-
 करंभेदिकफवातोदरापहम् ॥ आ-
 नाहृशीहृगुल्मघ्नं कृमिश्वासक्षयापह-
 मितिभावप्रकाशः ॥ पिप्पल्यामूल-
 म् ॥
 पिप्पिका । स्त्री० दन्तमूले ॥ इ० हे०
 पिप्पुः । पुं० जटुले । लखन इतिभाषा
 ॥ अपिप्पवते लुङ्गती ॥ मितट्वादि-
 च्चाड्डुः । वष्टिभागुरिरल्लोप सवा-
 प्योरुपसर्गयोः ॥
 पियालः । पुं० राजादने । सन्नकद्रौ ॥
 चिरोंजी० इतिप्रसिद्धबीजस्यवृक्षे ॥
 प्रीयते । प्रीयुः सौचोधातुः । प्रीयु-
 क्कणिभ्यांकालन् । बाहुलकाद्भ्रस्-
 च ॥
 पिलुकः । पुं० प्रीलुवृक्षे ॥
 पिप्लः । पुं० क्लिन्नेक्षणि । क्लेदयुक्तनेत्रे
 ॥ चि० । तद्वति ॥ क्लिन्ने चक्षुषीच-
 स्य । क्लिन्नस्यचिल्लिपीतिपिलादेशो
 लस्यप्रत्ययः ॥ चक्षुर्गतः क्लेदरोगः
 पिप्लशब्दवाच्यः । तद्योगाच्चक्षुस्त-
 द्योगात्पुरुषोपीतिव्याख्यातारः ॥

पिशाची

पिशङ्गः । पुं० कपिले । पिङ्गलवर्णे
 । सुवर्णवर्णसदृशवर्णे ॥ चि० ।
 तद्वति ॥ पिंशति । पिशञ्चवयवे ।
 विडादिभ्यः किदित्यङ्गच् ॥
 पिशङ्गा । स्त्री० कपिलवर्णायाम् ॥
 पक्षेष्टाप् ॥
 पिशङ्गी । स्त्री० पिङ्गलवर्णायाम् ॥
 पिशङ्गादुपसङ्ख्यानमिति पाक्षिको
 ङीप् ॥
 पिशाचः । पुं० देवयोनिविशेषे । पि
 चास पिशाच० इति च भाषा० ॥
 राक्षसादपकृष्टे अशुचिमरुदेशनिवा
 सिनि ॥ पिशितमश्नाति । अश० ।
 कर्मण्यप् पृ० शितशब्दस्य लोपः ।
 । अशशब्दस्य शाचादेशः । सध्यता
 लव्यः ॥ प्रेते ॥ यथा । अशौचान्ता
 द्द्वितीयेऽह्नयस्य नोऽह्नयतेष्वपः । पि
 शाचत्वं भवेत्तस्य दत्तैः श्राद्धशतैरपि ॥
 पिशाचकः । पुं० पिशाचे कुशले ॥
 आकर्षादिभ्यः कन् ॥
 पिशाचकी । पुं० कुबेरे ॥ पिशाचाः सन्त्यस्य
 । पिशाचाच्चेतीनिः कुगागमश्च ॥
 पिशाचद्रुः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥ पिशा
 चानाद्रुः ॥
 पिशाचपतिः । पुं० रुद्रे ॥ पिशाचानां
 पतिः ॥
 पिशाचवृक्षः । पुं० शाखोट ॥
 पिशाची । स्त्री० गन्धमास्थाम् ॥ पिशा
 चिकायाम् । पिशाचस्त्रियि ॥

पिष्टपम्

पिशितम् । न० मांसं ॥ पिंशति ।
 पिशञ्चवयवे । पिशेः किञ्चेतीतन्
 पिशयतेऽस्मवा । क्तः ॥
 पिशिता । स्त्री० जटामांस्थाम् ॥
 पिशिताशी । चि० शाष्कुले । मांस
 भक्षके ॥
 पिशी । स्त्री० जटामांस्थाम् ॥
 पिशुनः । पुं० कपिवक्त्रे । नारदे ॥
 काके ॥ न० कुङ्कुमे ॥ चि० सूचके
 । परोक्षे परदोषोद्भासके ॥ क्रूरे ॥
 पिंशति । पिशि० । क्षुधिपिशिमि
 थिभ्यः किदित्युनन् ॥
 पिशुना । स्त्री० पृक्कायाम् । पिडिं
 शाक इति गौ० भा० ॥ अदन्तल
 क्षणष्टाप् ॥
 पिष्टम् । न० सीसके ॥ पूपे ॥ चि०
 चूर्णिते । चूर्णीकृते । क्षुप्ते । पीसा
 इ० भा० ॥
 पिष्टकः । पुं० घृतपूपादौ । अपूपे
 पूडा० इति भा० । नेत्ररोगविशे
 षे ॥ तल्लक्षणं यथा । श्लेष्मासारुत
 कोपेन शुक्ले पिष्टसमुन्नतम् । पिष्ट
 वत्पिष्टकविद्धिमलाक्तादर्शसन्निभम्
 ॥ पिष्टस्य विकारः । संज्ञायामिति
 कन् ॥ न० । तिलचूर्णे ॥
 पिष्टकारिणी । स्त्री० चूर्णहास्थाम् ।
 पिसनहारी इ० भा० ॥
 पिष्टपम् । पुं० न० भुवने । विष्टपे ॥
 विशन्त्यस्मिन्मुक्तातिनः । विशप्रवेश

पिष्टिका

ने । अस्मात् । विटपिष्टपविशपो
लपाङ्गुलीणादिकः कपन् । विशते
रादेः पः प्रत्ययस्य तुट्ब्रश्चेतिष
त्वम् ॥ यद्वा पिश्यते । पिष्यतेवा ।
पिशगती । पिष्लसञ्चूर्णनेवा ॥
प्रक्रियापूर्ववत् ॥ सूत्रे विष्टपस्थाने
पिष्टपद्विपकारादिपाठस्तूज्ज्व
लदत्तरीत्योक्तः । नाययुक्तः । यत्र
ब्रध्नस्य विष्टपमित्यादीदन्योष्ठादि
पाठस्य दर्शनात् ॥

पिष्टपचनम् । न० ऋजीषे । पिष्टपाक
पात्रे । तर्ङ्गे इ० भा० ॥ तैलाती
इ० गौ० भा० ॥ पच्यतेऽत्र । डुप
चप् । करणेति ल्युट् । पिष्टस्य प
चनम् ॥

पिष्टपाकभृत् । पुं० पिष्टकपाकपात्रे ।
पिष्टपचने ॥

पिष्टपूरः । पुं० बटकेष्टतपूरे ॥ इ० हे० ॥
पिष्टवर्त्तिः । पुं० मुद्गकसूरादिपिष्टे ।
चमस्याम् ॥

पिष्टसौरभम् । न० चन्दने ॥ इ० हा० ॥
पिष्टातः । पुं० पटवासके । धूलिगुच्छ
के । अवीर इति बुक्का० इति भा०
॥ वस्त्रादिवासनार्थं मेकीकृत्य गन्ध
द्रव्यचूर्णे ॥ पिष्टमतति । अत० ।
कर्म गत्यङ् ॥

पिष्टकम् । न० तण्डुलोद्भवतवच्चीरे ॥
पिष्टिका । स्त्री० पिष्टिद्विदले ॥ पिष्टो
इ० भा० ॥ यथा । दालिः संस्था

पीठः

पितातोयेततोपहतकञ्चुका ॥ शि-
लायां साधु सम्पिष्टा पिष्टिका कथिता
बुधैरिति भावमिष्टः ॥

पिष्टोडी । स्त्री० श्वेताम्लिकाया
म् ॥

पिहितः । त्रि० आच्छादिते । संवी
ते । आवृते । छन्ने । ठका० इ०
भा० । तिरोहिते । अपिधीयते स्म
। डुधाञ् । त्तः । दधातेर्हि ।
भागुरिमतेनालोपः ॥

पीठः । त्रि० चौकोतिपीठी । इत्यादि
नाम्ना च प्रसिद्धे ॥ उपवेशनाधारे ।
आसनविशेषे । पेठन्त्यत्र । पिठहिं
सासंक्ती शतयोः । हलश्चेति घञ् ।
बाहुलकादीर्घः । पीयतेऽत्रवा । पी
ड्याने । वा० ठक् ॥ धातुपाषाण
काष्ठैश्च पीठस्त्रिविध उच्यते ॥ विशे
षोयुक्तिकल्पतरौ पीठोद्देशे द्रष्टव्यः
॥ एकपञ्चाशदभेदभिन्ने देवतास्थान
विशेषे ॥ यथा ॥ कृतयुगे दत्तप्रजा
पतेर्यज्ञेशिवनिन्दां श्रुत्वा प्राणांस्त्य
क्तवत्याः सत्याः शरीरं शिरसि धृ
त्वा भ्रमति शिवे विष्णुना चक्रेण च्छि
न्ना अवयवाः यत्र यत्र पतितास्त एव
देशा एकपञ्चाशन्महापीठाश्च भवन्ति
ति प्रौराणिकी कथातिप्रसिद्धास्ति
॥ * ॥ अथ तेषां निरूपणम् । ईश्व
र उवाच । मातः परापरदेविसर्व
ज्ञानमयीश्वरि । कथ्यतां मे सर्वपी

पीठ :

ठंशक्तिभैरवदेवताः ॥ देव्युवाच ॥
 शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिदयालीभक्तवत्सल
 याभिर्विनानसिध्यन्तिजपसाधनत
 त्क्रियाः ॥ पञ्चाशदेकपीठानि एवं
 भैरवदेवताः । अङ्गप्रत्यङ्गपातेन
 विष्णुचक्रक्षतेन च ॥ समान्यवपुषो
 देवहिताय त्वयि कथ्यते ॥ ब्रह्म
 रंभ्रं हिङ्गुलायां भैरवो भीमलोचनः
 । कोट्यवीसामहामायात्रिगुणायादि
 गम्बरी ॥ १ ॥ शर्करारैत्रिनेत्रं मे
 देवीमहिषमर्दिनी । क्रोधीशो भैरव
 लत्रसर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ २ ॥
 सुगन्धायां नासिकामेदेवस्य स्वकभै
 रवः । सुन्दरीसामहादेवी सुनन्दा
 तत्रदेवता ॥ ३ ॥ काश्मीरे कण्ठदे
 शश्च त्रिसंध्येश्वरभैरवः । महामाया
 भगवती गुणातीता वरप्रदा ॥ ४ ॥ ज्वा
 लामुख्यां महाजिह्वादेव उन्मत्तभैरवः
 । अम्बिकासिद्धिदानास्त्रीस्तनंजाल-
 म्बरेमम ॥ ५ ॥ भीषणो भैरवस्तत्रदे
 वी त्रिपुरमालिनी ॥ हार्दपीठं वैद्य-
 नाथे वैद्यनाथस्तु भैरवः ॥ ६ ॥ देवताज
 यदुर्गाख्या ॥ ७ ॥ नेपाले जानुनीम
 म ॥ कपालीभैरवः श्रीमान् महा-
 मायाचदेवता ॥ ८ ॥ मानसे दक्षह-
 स्तो मे देवी दाक्षायणीहर । अमरोभै-
 रवस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ९ ॥
 उत्कलेनाभिदेशश्च विरजाक्षेत्रमुच्य-
 ते । विमलासामहादेवी जगन्नाथस्तु

पीठ :

भैरवः ॥ १० ॥ गण्डक्यांगण्डपात
 शतत्रसिद्धिर्न संशयः । तत्र सागण्ड-
 की चण्डी चक्रपाणिस्तु भैरवः ॥ ११ ॥
 बहुलायां वामबाहुर्वहुलाख्यातु देव-
 ता । भीरुको भैरवो देवः सर्वसिद्धि
 प्रदायकः ॥ १२ ॥ उज्जयिन्यां कुर्प-
 रश्च माङ्गल्यः कपिलाश्वरः । भैर-
 वः सिद्धिदः साक्षाद्देवीमङ्गलच-
 ण्डिका ॥ १३ ॥ चट्टले दक्षबाहुर्मे भै-
 रवश्चन्द्रशेखरः । व्यक्तरूपा भगवती
 भवानी तत्र देवता विशेषतः कलि-
 युगे वसामि चन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रि-
 पुरायां दक्षपादो देवता त्रिपुरामता ।
 भैरवस्त्रिपुरेशश्च सर्वाभीष्टफलप्रदः
 ॥ १५ ॥ त्रिस्रोतायां वामपादो भ्राम-
 री भैरवोऽश्वरः ॥ १६ ॥ योनिपीठं-
 कामगिरौ कामाख्या तत्र देवता । य-
 चास्ते त्रिगुणातीतारक्तपाषाणरूपि-
 णी । यचास्ते माधवः साक्षाद्मान-
 न्दोयभैरवः । सर्वदा विहरेद्देवी-
 तत्र मुक्तिर्न संशयः ॥ तत्र श्रीभैरवी-
 देवी तत्र नक्षत्रदेवता । प्रचण्डचण्डि-
 का तत्र मातङ्गी त्रिपुरास्त्रिका ॥ वग-
 ला कमला तत्र भुवनेशी सुधूमिनी । ए-
 तानि वरपीठानि शंसन्ति वरभैरव ॥
 एवता देवताः सर्वा एव ते दशभैरवाः
 ॥ १७ ॥ सर्वत्र विरलाचाहं कामरू-
 पे गृहे गृहे ॥ गौरीशेखरमाकृष्टपुन-
 र्जन्मन विद्यते ॥ १८ ॥ करतोयां-

पीठ :

समासाद्यथावच् छिखरवासिनौ ।
 शतयोजनविस्तीर्णत्रिकोणं सर्वसिद्धि-
 दम् । देवामरणमिच्छन्तिकिंपुनर्मा-
 नवादयः । भूतधात्रीमहामायाभे-
 रवः । क्षीरखण्डकः ॥ युगाद्यायां-
 महादेवदद्याद्गुणपदोमम ॥ १८ ॥
 नकुलीशः कालिपीठेदक्षपादाङ्गु-
 लीपुत्रः । सर्वसिद्धिकरीदेवीका-
 लिकातत्रदेवता ॥ २० ॥ अङ्गुली-
 पुत्रहस्तप्रयागेललिताभवः । ज-
 यन्त्यां वामजङ्घाचयन्तीक्रमदीश्व-
 रः ॥ २१ ॥ भुवनेश्वीसिद्धिरूपा-
 किरीटस्थकिरीटतः । देवताविम-
 लानाम्नीसंवर्तोभैरवस्तथा ॥ २२ ॥
 वाराणस्यां विशालाक्षीदेवताकालभै-
 रवः । मणिकर्णोतिविख्याताकुण्ड-
 लचन्द्रमश्रुतेः ॥ २३ ॥ कन्याश्र-
 मेचपुष्पेनिमिषोभैरवस्तथा । सर्वा-
 णीदेवतातत्र ॥ २४ ॥ कुरुक्षेत्रेच-
 गुल्फतः । स्थाणुर्नाम्नाचसावित्री-
 देवता ॥ २५ ॥ मणिवेदके । मणि-
 बंधेचमायत्रीसर्वानन्दस्तुभैरवः ॥ २६ ॥
 श्रीशैलेचममयीवा महालक्ष्मीस्तुदे-
 वता । भैरवः शम्बरानन्दोदेशेदेशे-
 व्यवस्थितः ॥ २७ ॥ काञ्चीदेशेच-
 कङ्कालोभैरवोरुक्तनामकः । देव-
 तादेवगभांख्या ॥ २८ ॥ नितम्बः
 कालमाधवे ॥ भैरवश्चासिताङ्गश्चदे-
 वीकालीचमुक्तिदा । दृष्टादृष्टामहा

पीठ :

देवमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कुजवारे
 भूततियौनिशार्ह्यस्तुसाधकः । न-
 त्वाप्रदक्षिणीकृत्यमन्त्रसिद्धिमवाप्नु-
 यात् ॥ २९ ॥ शोणाख्याभद्रसेन-
 स्तु । नर्मदाख्येनितम्बकः ॥ ३० ॥
 रामगिरौस्तनान्यञ्चशिवानीचण्ड-
 भैरवः ॥ ३१ ॥ वृन्दावनेकेशजा-
 लेउमानाम्नीचदेवता । भूतेशोभैरव-
 स्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ३२ ॥
 संहाराख्यजर्बदन्तेदेवीनारायणौशु-
 चौ । अधोदन्तेमहारुद्रोवाराहीपञ्च-
 सागरे ॥ ३३ ॥ करतोयातटेतल्पं
 वामेवामनभैरवः ॥ अपर्णादेवता-
 तत्रब्रह्मरूपाकरीद्वया ॥ ३४ ॥ श्री-
 पर्वतेदक्षतल्पंतत्रश्रीसुन्दरीपरा ।
 सर्वसिद्धिकरीसर्वासुन्दरानन्दभैरवः
 ॥ ३५ ॥ कपालिनीभीमरूपावाम-
 गुल्फोविभासके ॥ ३६ ॥ उदरञ्च
 प्रभासिमेचन्द्रभागायशस्विनी । वक्र-
 तुण्डोभैरवः ॥ ३७ ॥ श्रोत्रोष्ठोभैरव-
 पर्वते । अवन्तीचमहादेवीलम्बकर्ण-
 स्तुभैरवः ॥ ३८ ॥ चिबुकेश्वामरी ।
 देवीविक्रताख्योजलेस्थले ॥ ३९ ॥
 गण्डोगोदावरीतीरेविश्वेशीविश्वमा-
 तृका । दण्डपाणिभैरवस्तुवामगण्डे
 तुराकिनी ॥ अनायीभैरवोवत्सर्व-
 शैलात्मकोपरि ॥ ४० ॥ रत्नावल्यांद-
 क्षस्तम्भः कुमारीभैरवः शिवः ॥
 ४१ ॥ मिथिलायामुमादेवीवामस्क

पीठ :

स्योमहोदरः ॥ ४२ ॥ नालाहटां
नलापातोयोगिशोभैरवस्तथा । तत्र
साकालिकादेवो सर्वसिद्धिप्रदायि
का ॥ ४३ ॥ कर्णाटैवैवकर्णभैरवी
रुर्नामभैरवः । देवताजयदुर्गाख्या
नानाभोगप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ वक्र
श्वरेमनः पातवक्रनायस्तुभैरवः ।
मदीपापहरातत्रदेवीमहिषमर्दिनी
॥ ४५ ॥ यशोरेपाणिपद्मदेवतायश
रेश्वरी । चण्डश्चभैरवायत्रतत्रसिद्धि
मवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ अट्टहासेचोष्ठ
पातोदेवीसाफुल्लरास्मृता । विश्वे
शोभैरवस्तत्रसर्वाभीष्टप्रदायकः ॥
४७ ॥ हारपातो नन्दिपुरेभैरवो नन्दि
केश्वरः । नन्दिनीसामहादेवीतत्रसि
द्धिर्नसंशयः ॥ ४८ ॥ लङ्कायांनूपु
रञ्चैवभैरवोराक्षसेश्वरः । इन्द्राक्षी
देवतातत्रइन्द्रोपासितापुरा ॥
४९ ॥ विराटदेशमध्येतुपादाङ्गुलि
निपातनम् । भैरवोऽमृताक्षश्चदेवी
तत्राम्बिकास्मृता ॥ ५० ॥ मगधे
दक्षजङ्गामेऽयोमकेशस्तुभैरवः । स
र्वानन्दकरीदेवीसर्वकामफलप्रदा ॥
५१ ॥ एतास्ते कथिताः पुत्रपीठना
थाधिदेवताः ॥ क्षत्राधीशंविनादे
वंपूजयेत्पीठदेवताम् । भैरवोऽक्रिय
तेसर्वजपपूजादिसाधनम् ॥ अत्रा
त्त्वाभैरवंपीठंपीठशक्तिञ्चशङ्कर ॥
प्राणनाथनसिद्धे तत्कल्पकोटिजपा

पीठी

दिभिः ॥ नदेयंपरशिष्येभ्योनिन्द
कायदुरात्मने । शठायवञ्चकायेदं
दत्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ दद्यात्तथा
न्तायशिष्यायनैष्ठिकायशुचिप्रिये ।
साधकायकुलीनायमन्त्रीमन्त्रार्थसि
द्धये ॥ ० ॥ इतितन्त्रचूडामणौशि
वपार्वती संवादेऽप्यष्टाशद्विद्यो
त्पत्तौपीठनिर्णयः समाप्तः ॥ अ-
न्यानिपीठानिकालीपुराणे ॥ १८
॥ ५० ॥ ६१ ॥ अध्यायेवद्रष्टव्यानि ।
पीठकलिः । पुं० नायकविशेषः । पीठ
मर्दः ॥
पीठमर्दः । पुं० नायकविशेषः । नम्न
सचिवे ॥ तल्लक्षणं । कुपितस्त्रीप्रसाद
कइति । अस्योदाहरणं यथा । को
यंकोपविधिः प्रयच्छकरुणा गर्भव
चोजायतांपीयूषद्रवदीर्घिकापरिम
लैऽऽरामोदितामेदिनी । आस्तांवा
स्पृह्यानुलोचनमिदं व्यावर्तयन्ती
मुहुर्यस्मैकुप्यसितस्यमुन्दरितपोवृ
न्दालिमन्दामहेइति ॥ नाव्योक्त्या
नायकप्रिये ॥

पीठसर्पकः । त्रि०
पीठविसर्पी । खञ्जे
पीठसर्पी । पांशुरे । पङ्क्तौ ॥

पीठस्थानम् । न० देवताविशेषाणांपू
जास्थाने ॥

पीठिका । स्त्री० पातनिकायाम् ॥
क्रमे ॥

पीठी । स्त्री० पीठे । आसने । चौकी

पीत :

पीठा० पीठी० इत्यादिभाषा ॥
पीडनम् । न० अवमर्दे । देशादेरुप
द्रवदाने । शस्यादिसम्पन्नदेशस्यपर
चक्रेणपीडने ॥ दुःखे ॥ भरणं पी
ष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् । नर
कं पीडनेचास्यतस्माद्यत्नेनतंभरेत् ॥
मर्दने । टीपना प्रीचना भीचना
इत्यादिभाषा ॥ यथा । गर्भोभिघा
तविशसाशनपीडनाद्यैः प्रकट्टमादि
वपलंप्रततिच्छेनेति ॥ पीडनवगा
हने । ल्युट् ॥

पीडा । स्त्री० बाधायाम् । व्यथायाम्
दुःखे । पीडयति पीडयवगाहने ।
चु० । भिदाद्यङ् । गिजभाविगुरो
श्चेत्यः । टाप् । कृपायाम् ॥ शि
रोमालायाम् । उत्तंसे ॥ सरलद्रु
मे ॥ इतिनेदिनी ॥

पीडितम् । न० स्त्रीणांकरणे ॥ त्रि०
। यन्त्रिते ॥ बाधिते ॥ मर्दिते ॥

पीडासञ्ज्ञातास्य । ता० इतच् ॥

पीतः । पुं० गौरि । हरिद्राभे । पीला
इतिहल्दिया इतिचभाषा ॥ कु-
सुम्भे ॥ अङ्गीटे ॥ शाखीटे ॥ पुष्प
रागे ॥ न० पाने ॥ हरिताले ॥
त्रि० पीतवर्णवति ॥ कृतपाने ॥
प्रिवतिवर्णान्तरम् । औणादिकः क्तः
॥ पीयते चक्षुषाद्यम् । पापाने । क्तः
। घुमास्ये तीत्वम् ॥ पीतागाः इ
त्यचतुः पीतपानम् ॥ आसामस्त्री

पीततण्डुल :

तिमत्वर्थीयोऽर्श आद्यजित्त्वचप्रत्य
योबोधः । यद्योत्तरपदलोपोऽद्रष्ट
व्यः । पीतोदकाः पीताः । अत्रो
दकस्यपीतत्वं गोष्पचर्यते ॥
पीतकम् । न० ताले । हरिताले ॥ अ
गुरुणि ॥ पद्मकाष्ठे ॥ पित्तले ॥
माक्षिके ॥ नन्दीवृक्षे ॥ कुङ्कुमे ॥
हरिद्रवृक्षे ॥ किङ्किरातद्रुमे ॥ श्लो
नाके ॥ पीतशाले ॥ त्रि० पीतेनर
क्ते ॥ पीतात्कन् ॥ यद्वा । स्वार्थे
यावादिभ्यः कन् ॥ पीतचन्दने ॥

पीतकदली । स्त्री० स्वर्णकदल्याम् ॥

पीतकद्रुमः । पुं० हरिद्रवृक्षे ॥

पीतकन्दम् । न० गर्जरे ॥

पीतकरवीरकः । पुं० पीतवर्णकरवी
रपुष्पवृक्षे । पीतप्रसरे । सुगन्धिकु
सुमे ॥

पीतकाविरम् । न० कुङ्कुमे ॥ पित्तले ।

पीतकाष्ठम् । न० पीतचन्दने ॥

पीतकीला । स्त्री० आद्यर्त कीलताया
म् ॥

पीतघोषा । स्त्री० पीतपुष्पघोषालता
याम् । धामार्गवे । महाजाल्याम् ॥

पीतचन्दनम् । न० पीतवर्णचन्दने ।

कालीयके । साधवप्रिये । कालानु
सार्यके ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतचम्पकः । पुं० प्रदीपे ॥ पीतव
र्णचम्पकपुष्पवृक्षे ॥

पीततण्डुलः । पुं० कङ्कुन्याम् ॥

पीतपुष्प :

पीततण्डुला । स्त्री० बृहतीप्रभेदे ।
क्षविकावृक्षे । पुत्रप्रदायाम् । बहु-
फलायाम् ॥

पीततुण्डः । पुं० कारण्डवृक्षे ॥ सु-
गन्धे ॥

पीततैला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
॥ ज्योतिष्मतीलतायाम् ॥

पीतदारुः । न० देवदारुणि ॥ पीत-
क्षतदारुच ॥ हरिद्रौ ॥ सरले ॥

पीतदुग्धा । स्त्री० हेमक्षौर्याम् ॥ पी-
तदुग्धमस्याः ॥ धेनुष्यायाम् ॥

पीतद्रुः । पुं० दारुहरिद्रायाम् ॥

पीतद्रवति । द्रुगती । मितद्रादि-
त्वाट्ठः ॥ पीतश्चातौद्रश्चवा ॥
सरलवृक्षे ॥

पीतनः । पुं० आम्नातके ॥ स्रक्षे ॥
न० पीतदारुणि ॥ कुङ्कुमे । हरिता-
ले ॥ पीतकरोति । तत्करोतीति
णिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ।
ल्युवां ॥ यदा । पीयते । पीङ्पा-
नि । वा० तनन्० गुणाभावश्च ॥
पीतवर्णनयतेवा । नयगती । शीञ्-
वा । अन्येभ्योपीतिङः ॥

पीतनकः । पुं० आम्नातके ।

पीतनी । स्त्री० शालपण्याम् ॥

पीतपर्णी । स्त्री० श्वित्रघ्न्याम् ।

पीतपादा । स्त्री० शारिकापक्षिणि ॥

पीतचरणयुक्ते ॥

पीतपुष्पः । पुं० चम्पकवृक्षे ॥ कर्षि-

पीतयूथी

कारे ॥ पिण्डोत्कप्रभेदे ॥ पीत-
भिक्ष्याम् ॥ कृष्णाण्डे ॥ पीतानि
पुष्पाण्यस्य ॥ न० । आहुल्यवृक्षे ॥
हरिद्राक्षकुसुमे ॥

पीतपुष्पा । आठक्याम् ॥ इन्द्रवारु-
ण्याम् ॥ भिज्भिरिष्टाक्षुषे । क-
कीटक्याम् ॥

पीतपुष्पी । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥ पीत-
वाय्यालके ॥ सहदेव्याम् ॥ महाको-
षातक्याम् ॥ त्रपुष्प्याम् । राजको-
शातक्याम् ॥

पीतफलः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥ कर्म-
रङ्गवृक्षे ॥ पीतानिफलान्यस्य ॥

पीतफलकः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥

पीतवालुका । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

पीतवर्णसिकतायाम् ॥

पीतभद्रः । पुं० किङ्किराते ॥

पीतभृङ्गराजः । पुं० स्वर्णभृङ्गारे ।
हरिप्रिये ॥

पीतमन्त्रिः । पुं० पुष्पराने ॥ गोमेदे ॥

पीतमस्तः । पुं० खगान्तरे । कलिकारे ॥

पीतमाक्षिकम् । न० मधुप्रभेदे ॥

पीतमुण्डः । खगविशेषे । कलिकारे ॥

पीतमुद्गः । पुं० बसौ । प्रवेले । शाह-
दे । सोनामंगा इ० भा० इ० हे० ॥

पीतमूलकम् । न० गर्जरे ॥ इ० रा०
नि० ॥

पीतयूथी । स्त्री० स्वर्णयूथ्याम् । सोन-
जुही० भा० ॥

पीतस्फटिक :

पीतरक्तः । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीतरत्नम् । न० गोमेदमणौ ॥
 पीतरागः । पुं० पीतवर्णं ॥ किञ्चुलके
 ॥ सिक्थके ॥ त्रि० । पीतवर्णवति
 पीतरोहिणी । स्त्री० काश्मर्याम् ॥
 पीतलः । पुं० पीतवर्णं ॥ त्रि० तद्धति ॥
 पीतलकम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥
 पीतलोहम् । न० पित्तलभेदे ॥
 पीतवासाः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० पी
 तवस्त्ववति ॥
 पीतबीजा । स्त्री० मेथिकायाम् । पी
 तानिवीजानियस्याः ॥ त्रि० पीत
 वर्णबीजयुक्ते ॥
 पीतवृक्षः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥ सर
 लवृक्षे ॥
 पीतशालः । पुं० असनवृक्षे ॥
 पीतसारः । पुं० मलयजे ॥ गोमेद
 कमणौ ॥ तुरुष्के ॥ बीजके ॥ अ-
 ङ्गीठवृक्षे ॥ न० हरिचन्दने ॥
 पीतसारकः । पुं० सर्जकवृक्षे वि-
 जयसारइतिख्याते ॥ पीतः सारो
 स्य ॥ निम्बवृक्षे ॥ अङ्गीठवृक्षे ॥
 इ० रा० नि० ॥
 पीतसारि । न० स्रोतोच्चुने ॥
 पीतसालकः । पुं० सर्जकवृक्षे । अ
 सने । वन्धूके । विजयसार० इ०
 ख्याते ॥ पीतः सारोऽस्य । रलयो
 रेकत्वम् ॥

पीतस्फटिकः । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीतु :

पीता । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ दारुहरि
 द्रायाम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ॥
 कपिलशिंशरायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥
 गोरोचनायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥
 पीयतेस्म । पीड्पाने० पापानेवा ।
 कर्मणिक्तः । घुमास्थेतीत्वम् ॥
 पीताङ्गः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ।
 पीताब्धिः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥ पीतः
 अस्त्रिर्धनसः ॥
 पीताभम् । न० कालीयजे । हरिचन्द
 ने ॥ पीताभमायस्यतत् ॥ त्रि० ।
 पीतकान्तौ ॥
 पीताम्बरः । पुं० अच्युते । विष्णौ ॥
 पीतमम्बरंयस्यसः ॥ शैलूषे ॥ न०
 हरिद्राभवसने ॥ पीतवर्णकौषेयव
 स्त्रे ॥ त्रि० पीतवस्त्रयुक्ते ॥
 पीताम्बरा । स्त्री० वगलादेव्याम् ॥
 पीताश्मा । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीतिः । पुं० घोटके । तुरगे ॥ इत्य
 मरः ॥ पिवति । पापाने । क्तिच्
 । घुमास्थेतीत्वम् ॥
 पीतिः । स्त्री० पाने । द्रवद्रव्यस्यगला
 धः करणे ॥ इतिमेदिनीकरः ।
 पानम् । पा० । स्त्रियांक्तिन् । घु
 मास्थेतीत्वम् ॥ शुण्डायामिति
 शब्दचन्द्रिका ॥
 पीतिका । स्त्री० पीतयूथ्याम् ॥ दारु
 हरिद्रायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 पीतुः पुं० । सूर्ये । वन्धौ ॥

पीनोद्धी

पिबति । पा० । पः किञ्चेति
तुन् ॥

पीथः । पुं० अर्के ॥ अग्नौ ॥ काले
॥ न० । जले ॥ घृते ॥ पिबति ।

पा० । पातृतुदीत्यादिनाथक् ॥

पीथिः । पुं० घोटके ॥

पीनः । वि० स्थूले ॥ प्यायतेस्म ।

ओप्यायीद्धौ । गत्यर्थेतिक्तः ।

ओदितश्चेतिनत्वम् । प्यायः

पीभावः ॥

पीनसः । पुं० रोगविशेषे । नासा

लवि । प्रतिश्याये ॥ अस्यनिटान

म् ॥ यथा । आनेह्यतेयस्यविशु

ष्यतेचप्रक्षियतेधूप्यतिचैवनासा ।

नवेत्तियोगम्भरसांश्चजन्तुर्जुष्टंयव

स्येत्खलुपीनसेन ॥ तच्चानिलश्चे

षभवंविकारंद्रूयात्प्रतिश्यायसमा

नलिङ्गम् ॥ अस्थौषधम् । यथा ।

पिप्पलीत्रिफलाचूर्णमधुसैधवसंयुत

म् । सर्वरोगज्वर श्वासशोषपीन

सहृद्भवेत्इति ॥ पीनस्यति० सा

यतिनाः षोअन्तकर्मणि० यैज्ज

येवा । आतोनुपेतिकः ॥

पीनसा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ इ०

रा० नि० ॥

पीनसी । वि० पीनसरोणिणि ॥

पीनस्कन्धः । पुं० महिषे ॥

पीनोद्धी । स्त्री० पीवरस्तन्याङ्गवि ॥

पीनमूधोऽस्याः । ऊधसोऽनङ् ।

पीलुः

बहुव्रीहिरुधसोऽनीष् ॥

पीपरिः । पुं० इक्ष्वाकु ॥ इ० रा०

नि० ॥

पीयुः । पुं० काले । रवौ । घूके

। पेचके ॥ सुवर्णवायसयोरिति

दीक्षितः ॥ पिबति । पा० । खरु

शङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु० इतिकुप्र

त्ययः धातोरोत्त्वंयुगागमश्च ॥

पीयूषम् । न० अमृते ॥ अमृतायाम्

। गुडूच्याम् ॥ यथा । पीयूष

लोकपञ्चालोचरमानांक्वायक इ०

लोलिम्भराजः ॥ दुग्धे । पुं०

न० नव्यसूतर्धेनोः सप्तदिवसावधि

क्षीरे । पेयूषे ॥ पीयते० पीय्य

ते० अनेनवा । पीय इ० सौत्रो

धातुः प्रीतौ । पीयैरूपन् ॥

पीयूषमहाः । पुं० चन्द्रे ॥ इ० श०

रत्नावली ॥

पीयूषरुचिः । पुं० चन्द्रे ॥ वि० ।

अमृतप्रिये ॥

पीलकः । पुं० पिपीलिकायाम् ॥

इ० हेमचन्द्रः ॥

पीलुः । पुं० प्रसूने ॥ परमाणौ ॥

मतङ्गजं ॥ तालस्यास्थिखण्डे ॥

काण्डे । वाणे ॥ ब्रजादिदेशेषु

स्नानान्नाप्रसिद्धेपादपविशेषे । गुड

फले । कृमिविशेषे । पुण्यद्रुमे

॥ पीलयति । पीलप्रतिष्ठे ॥

मृगखादित्वात्कुः । न० पीलुवृक्ष

पीवरी

स्यफले । पीलू० इ० भा० ॥ पीलु
श्लेष्मसमीरघ्नं पित्तलंभेदिगुल्मनुत्
। स्वादुतिक्तञ्चयत्पीलुतन्नात्युष्णं
त्रिदोषहृत् ॥

पीलुकः । पुं० मधूकप्रभेदे ॥

पीलुकुणः । पुं० पीलूनांपाके ॥ तस्य
पाकमूलद्रव्यादिनाकुण्ठप्रत्ययः ॥

पीलुनी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥

पीलुपत्रः । स्त्री० लताविशेषे । मीर
टायाम् ॥

पीलुपर्णी । स्त्री० विम्बिकायाम् ॥
मूर्वायाम् ॥ ओषधिभिदि ॥ पी
लोरिवपर्णान्यस्याः ॥ पाककर्णे
तिडीष् ॥

पीवा । त्रि० स्थूले ॥ प्यायते ।
प्यैङ्गुवौ । ध्याप्योः सम्प्रसारणं
चेतिक्रानिप् ॥

पीवरः । त्रि० स्थूले । मोटा इति
भाषा ॥ प्यायते । प्यैङ् । हि
त्त्वरच्छत्त्वरेतिवरच् प्रत्ययान्तो
निपातितः ॥ पुं० कूर्मे ॥

पीवरस्तनी । स्त्री० स्थूलस्तन्याङ्ग
वि । पीनोध्न्याम् ॥ पीनस्तन
विशिष्टायांनार्याम् ॥ पीवराः
स्तनाः पीवरीवास्तनौअस्याः स्वा
ङ्गाच्चोपसर्जनादितिडीष् ॥

पीवरा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ शता
वर्याम् ॥ स्थूलायाम् ॥

पीवरी । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥ शतम्

पुंश्चली

ल्याम् ॥ प्यायते । प्यैङ् । ध्याप्योः
सम्प्रसारणञ्चेतिक्रानिप् स्त्रियांव
नोरचेडीवौ ॥

पुंश्चलः । पुं० गन्धमूपिके ॥

पुंश्चलः । पुं० व्यभिचारिणि ॥ यथा ॥

ललाटोपसृतास्तिस्त्रोरेखाः स्युः शतव
र्षिणाम् । नृपत्वं स्याच्चतस्रभिरायुः
पञ्चनवत्यथ ॥ अरेखेणायुर्नवतिर्वि
च्छिन्नाभिर्युपुंश्चलः ॥ इ० गरुडपु०
पुंश्चली । स्त्री० व्यभिचारिण्याम् । अ

तिवच्चलायाम् । असत्याम् ॥ त-
स्याश्चरित्रदोषायथा । अहोकोवेद
भुवनेदुर्ज्ञेयं पुंश्चलीमनः । पुंश्चल्यां
योहिबिष्वस्तोविधिनासविडम्बितः
॥ वहिष्कृतश्चयशसाधर्म्येणस्वकुले
नच । वाञ्छितं नूतनं प्राप्य विन-
श्यतिपुरातनम् ॥ सदास्वकर्मसा
ध्यासाकोवातस्याः प्रियोऽप्रियः ।
दैवेकर्मसि पैत्रेचपुत्रेवभ्यौनभर्त्त-
रि ॥ दारुणपुंश्चलीचित्तं सदाशृङ्गा
रकर्मणि । प्राणाधिकरतिज्ञंसाऽ
मृतदृष्ट्याहिपुंश्चली ॥ रत्नप्रदंरत्न-
विज्ञंविषदृष्ट्याहिपश्यति । सर्वेषां-
स्थलमस्येवपुंश्चलीनांनकुत्रचित् ॥
दारुणपुंश्चली जातिर्नरजातिभ्य-
एवच ॥ निष्कृतिः कर्मभोगान्ते-
सर्वेषासस्तिनिश्चितम् ॥ नपुंश्चली
नाविप्रेन्द्रयावच्चन्द्रदिवाकरौ । अ-
न्यासांकामिनीनाञ्चकीटहन्तुश्चया

पीलु :

दया । सानालिपुंशलीनाञ्चकान्तं
 हन्तुंपुरातनम् ॥ रतिञ्जनूतनं प्रा-
 प्यविषतुल्यंपुरातनम् । कान्तं दृष्ट्या
 हिनस्थेऽसौ प्रायेनावलीलया ॥ * ॥
 पृथिव्यांयानिपापानिपुंशलीष्वेव-
 भारते । तिष्ठन्तिताभ्योनपराः पा-
 पिष्ठाः सन्ति केचन ॥ (*†*) ॥
 पुंशलीपरिपक्वाङ्गं सर्वपातकमिश्रि-
 तम् । देवेकस्मिन्निपेक्षेचदेयंनचत-
 थाजलम् । अन्नं विष्ठापयोमूत्रं पुंश-
 लीनाञ्चनिश्चितम् । दत्त्वापिठभ्यो
 देवेभ्योभुक्त्वाचनरकं ब्रजेत् ॥ शतव-
 र्षकालसूत्रेपचक्ष्येवमुदारुणे । घोरा-
 न्यकारेकमयस्तदशन्तिदिवानिश-
 म् ॥ पुंशल्यन्नञ्चयोभुङ्क्तेदेवाय
 दिनराधमः । सप्तजन्मकृतं पुण्यं त-
 स्यनश्यतिनिश्चितम् ॥ आयुः श्री-
 यशसांहानिरिहलोकेपरचच । त-
 स्माद्यत्नाद्वक्षणीयं पाकपात्रं कलचक-
 म् ॥ (*†*) ॥ पुंशलीदर्शने
 पुण्यं यात्रासिद्धिर्भवेद्विषमम् । स्पर्शने
 चमहापापं तीर्थस्नानादिशुद्धयति ॥
 स्नानं दानं व्रतञ्चैव जपश्च देवपूजनम् ।
 निष्कलं पुंशलीनाञ्चभारतेजीवनं ह-
 था ॥ (*†*) ॥ उपस्थितस-
 कामपुंशलीच्यागेदोषोयथारहस्पृ-
 स्थितां कामात्पुंशलीचेज्जितेन्द्रियः
 परित्यजेज्जन्मभयादधर्मान्नरकं ब्रजे-
 त् ॥ (†*†) ॥ सर्वदेवतस्या-

पुक्कस :

स्तपस्विच्याज्यत्वं गर्हितत्वं च यथा ।
 उपस्थिताचयायोषिदच्याज्यारागि-
 णामपि । श्रुतौ श्रुतमिति च्याज्यास-
 र्वदेवतपस्विनाम् ॥ अहोसर्वाः प-
 रित्याज्याः पुंशलीचविशेषतः । ध-
 नायुः प्राणयशसांनाशिनीदुःख-
 दायिनी ॥ स्वकार्यतत्पराशश्रुत्प-
 रकार्यविधातिनी । निष्ठुरानरघा-
 तिभ्यः सर्वापद्वीजरूपिणी ॥ विद्यु-
 हीप्तिर्जलेरेखालोभान्मैत्रीयथाभवे-
 त् । परद्रोहाद्यथासम्पत्कुलटाप्रेम-
 तत्परम् ॥ सर्वेभ्योहिंसजन्तुभ्योवि-
 पद्वीजासदेवसा । योविश्वसेत्तां-
 सम्भूटोविपत्तस्तस्यपदेपदे ॥ इति ब्र-
 ह्मवैवर्ते श्रीकृष्णार्जसखण्डे २३ ।
 २४ । ७२ अध्यायः ॥ पुंसोभर्तुः
 सकाशाच्चलति० पुरुषान्तरंगच्छति ।
 चलगतौ । अच् । गौरादिः ॥
 पुंश्चिह्नम् । न० शिश्रे ॥
 पुंसवनम् । न० दुग्धे । गर्भे ॥ सं-
 स्कारविशेषे ॥ द्वितीयेनातृतीयेवा-
 मासिपुंसवनं भवेत् । व्यक्तेगर्भे भवे-
 त्कार्यं सोमन्तेन सहायवा ॥ पुमान्
 सूयतेऽनेन । पुञ् । क्यट् ॥
 पुंस्त्वम् । न० रेतसि । श्रुते ॥ पुरुष-
 त्वे ॥
 पुंस्त्वविग्रहः । पुं० भूतणे ॥
 पुक्कसः । पुं० श्रवणे ॥ अथमे ॥ पु-
 त्कुत्सितम् पुण्यं वायुमांसं वाकस-

पुच्छ :

ति । कसगतौ । अच् । मू० कोवा
॥ पृ० । निषादाच्छूद्रायांजाते ।
जातानिषादाच्छूद्रायांजात्याभवति
पुक्सः ॥

पुक्सी । स्त्री० कालिकायाम् ॥ नी-
त्याम् ॥

पुङ्गुः । पुं० मङ्गलाचारे ॥ शराङ्गे ।
बाणमूले ॥ श्येने ॥

पुङ्गानुपुङ्गम् । न० मङ्गलामङ्गले ॥
यथा । पुङ्गानुपुङ्गविषयेचणतत्
परोपिधीरोनमुद्घति मुकुन्दपदार
विन्दे । सङ्गीतनृत्यगतितालवशंग
तापिसौलस्यकुम्भपरिरत्नरुधीनं
टीवेति ॥

पुङ्गुः । पुं० न० पुञ्जे ॥ इतिशब्द
चन्द्रिका ॥

पुङ्गुलः । पुं० आत्मनि ॥ इतिभूरि
प्रयोगः ॥

पुङ्गवः । पुं० वलीवर्दे । वृषे ॥ पु-
मांश्चासौगौश । गोरतद्वितलुकीति
टच् ॥ औषधसामेदे ॥ उत्तरपद
स्थः श्रेष्ठे ॥ ऋषभौषधे ॥ महो
क्षे ॥ पुरुषर्षभे ॥ पुमान्गौरिव
। उपमितिसमासः । पूर्ववत्टच् ॥

पुच्छः । पुं० पश्चात्प्रदेशे ॥ पुं० न०
लाङ्गूले ॥ न० कलापे । समूहे ।
लोमवहाङ्गूले ॥ युच्छति । युच्छप्र
सादे । प० अच् । पृ० । पुच्छभा
ण्डेतिनिपातनाद्वायस्यपः ॥

पुट :

लीचटकाना० इतिभा० ॥

पुच्छदा । स्त्री० । लक्ष्मणकन्दे ॥ इ०
राजनिर्वण्टः ॥

पुच्छी । पुं० कुक्कुटे । अर्कवृक्षे ॥
त्रि० । लाङ्गूलवति ॥

पुञ्जः । पुं० राशौ । धान्याद्युच्छित
वन्दे ॥ पिञ्जयति० पिञ्ज्यतेवा ।
पिजिहिंसा वलादाननिकेतनेषु ।
अच्० घञ्वा । पृ० । यदा । उन्न-
त्यापुमांसंजयति । अन्ये० डः ॥

पुञ्जकस्थली । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पुटः । पुं० बालपञ्चवे ॥ न० । जा
तीफले ॥ उपर्यधोभवापन्नसंयुक्तमृ
दादिकपालद्वयरूपौषधपाकपात्रे ॥
धात्वादिमारणोपयुक्तान्पुटप्रकारा
नाहरसप्रदीपः । लोहादेरपुनर्भा
वस्तदगुणत्वंगुणाव्यता । सलिले
तरणश्चापिततस्मिन्निः पुटनाङ्गवेत्
॥ गम्भीरेविस्तृतकुण्डे द्विहस्ते चतु
रस्रके । वनोपलसहस्रेणपूरितेपुट
मौषधम् । कोष्ठेरुद्धं प्रयत्नेनगोवि
ष्टोपरिधारयेत् । वनोपलसहस्रा
र्द्धकोष्ठिकोपरिनिः क्षिपेत् ॥ व
ज्रिंविनिः क्षिपेत्तत्रमहापुटमिति
स्मृतम् ॥ १ ॥ कोष्ठभूषा । गो
विष्टा० गोडठा ॥ †*‡* ॥
सपादहस्तमानेनकुण्डे निम्ने तथा
यते । वनोपलसहस्रेणपूर्वोमध्ये
विधारयेत् ॥ पुटनद्रव्यसंयुक्तांको

पुट :

ष्ठिकांमुद्रितांमुखे । अधोर्ध्वानिकर
गुडानिअर्धान्युपरिनिः क्षिपेत् ॥
एतद्गजपुटं प्रोक्तं स्यात् सर्वपुटोत्तम
म् । हस्तश्चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाणः
सप्तपादः तेन त्रिंशदङ्गुलप्रमाणेने
त्यर्थः अतएवोक्तम् । साधारणो न
राङ्गुल्यत्रिंशदङ्गुलकीगजः । क
रण्डानि० आरण्यागोमयाः । इ०
गजपुटम् ॥ २ ॥ (+ + + +)—
अरतिमातृकेकुण्डेपुटंवाराहमुच्यते
॥ ३ ॥ वितस्तिमातृके खातेकथि
तं कौकुटपुटम् ॥ ४ ॥ अरतिस्तु नि
ष्कनिष्ठेन मुष्टिना । इत्यमरः । नि
सृतकनिष्ठयामुप्योपलक्षितो हस्तो
ऽरतिरित्यर्थः ॥ शोडशाङ्गुलकीभावे
कस्यचित्कौकुटपुटम् ॥ यत्पुटं दी
यते खाते च षष्ठसङ्ख्यैर्वनोपलैः । क
पोतपुटमेतत् कथितं पुटमण्डितैः
॥ ५ ॥ गोष्ठांतर्गाखुरक्षुण्णं शुष्कचू
र्णितगोमयम् । गोवरंतत्समाख्या
तं वरिष्ठं रससाधने ॥ बृहन्नाण्डस्थि
तैर्यत्र गोवरैर्दीयते पुटम् । तद्गोव
रपुटं प्रोक्तं भिषग्भिः सूतभस्मकृतम्
॥ ६ ॥ बृहन्नाण्डेतुषैः पूर्णं मध्ये
मूषां विधारयेत् । क्षिप्तवाग्निमुद्र
येन्नाण्डं तद्नाण्डपुटमुच्यते ॥ ७
॥ इति भावप्रकाशः ॥ पुं० । न०
। अश्वखुरे ॥ ३ ॥ आच्छादने ॥
पत्रादिरचिते पुष्पाद्याधारे । पुडा०

पुटपाकः

इति० दौना० इति च भा० । मिथः
संश्लेषे ॥
पुटकम् । न० पद्मे ॥ इति शब्द० ॥
पुटकन्दः । पुं० कोलकन्दे ॥
पुटकिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ पुट-
कानि सन्त्यत्र पुष्करादिभ्यो देश इती
निः ॥
पुटगीवः । पुं० गर्गर्याम् ॥ ताम्रकु
म्भे ॥
पुटपाकः । पुं० पुटान्तरितौषधपच
ने ॥ अस्य विधिर्यथा ॥ पुटपक्वस्य क
ल्पस्य स्वरसो गृह्यते यतः । अतस्तु पु
टपाकानां युक्तिरत्रोच्यते मया ॥ पु
टपाकस्य पाकोयं लिपस्याङ्गारवर्णता
ः । लिप्ताश्च द्रव्यङ्गुलं स्यूतं कुर्याद्द्रव्याङ्गुलि
मात्रकम् । काश्मरीवटजं वादिप-
त्रैर्वेष्टनमुत्तमम् । पलमात्रोरसो ग्रा
ह्यः कर्षमात्रं मधुक्षिपेत् । कल्क
चूर्णं द्रवाद्यास्तु देयाः कोलमितावु
धैः ॥ ०० ॥ अपिच । द्वे विल्वे स्नि
ग्धमांसस्य परं द्रव्यं पलं मतम् । द्रव
स्य कुडवोन्मानं सर्वमेकत्र पेषयेत् ॥
तदेकचसमालोडपत्रैः सुपरिवे
ष्टितम् । पुटपाकविधानेन तत्पक्
त्वात्तद्रभं बुधः ॥ तर्पणीक्तेन विधि
ना यथावद्वधारयेत् । दृष्टिमध्ये नि
षेद्यः स्यान्नित्यमुत्तानशायिना ॥
स्नेहनीलेखनश्चैव रोपणश्चेति सचि
धा । हितः स्निग्धो विरुद्धस्य स्निग्ध

पुटभेदः

स्यसतुलेखनः ॥ दृष्टेर्वलार्थमितरः
पित्तास्रगन्धवातनुत् । इतरोरोप
णः । स्नेहमांसवसामज्जमेदः स्या
दौषधैः कृतः ॥ स्नेहनः पुटपा
कः स्य दधार्थी देवाकशतेतुसः ।
वाक्शतंछोटिकाशतम् । जाङ्गला
नायकनृमांसैर्लेखनद्रव्यसंयुतैः ॥
कृष्णलोहरजस्ताम्रशङ्खविद्रुमसिन्धु
जैः । समुद्रफेनकासीस सीतोजद
धिमस्तुभिः ॥ लेखनीवाक्शतंतस्य
परंधारणमिष्यते । स्तन्यजाङ्गल म
ध्वाज्यतिक्तकद्रव्यभाषितः ॥ लेखना
त्त्रिगुणोधार्यः पुटपाकस्तुरोपणः
। तिक्तकद्रव्याख्याह । निम्बामृता
वृषपटोलनिदिग्धिकाभिः स्यात्पञ्च
तिक्तकद्रव्यप्रयितोगुणोद्यम् । आच
रेत्तर्पणोक्तान्तुक्रियाव्यापत्तिदर्शने
। व्यापत्तिदर्शने । मिथ्याकृतपुटपा
कजनितव्याधिदर्शने । तेजांस्यनिल
माकाशमादर्शभास्वराणि च । नेत्रे
ततर्पितेनेत्रे यस्त्रवापुटपाकवान् ॥
इति भावमिष्यः ॥

पुटपाकजम् । न० मांससाव्यञ्जनान्त
रे ॥ गुरुयन्त्रेणयत्पक्व तज्ज्ञेयं
पुटपाकजम् ॥

पुटभेदः । पुं० नदीवक्त्रे ॥ पत्तने ।
नगरे ॥ आतोद्ये ॥ तटिनौमुखे ॥
चक्राकारेणजलानामधोयाने ॥ पु
टसंश्लिष्टं भिनत्ति । भिदिर० । कर्म

पुण्डरीकम्

ख्यम् । पाषाणविशेषे ॥ पुटैःपुटैः
भेद्यते इ० ॥

पुटभेदकः । पुं० पाषाणविशेषे ॥
पुटभेदनम् । न० पत्तने । स्थानीये ।
नगरे ॥ पुटानिपात्राणिभिद्यन्ते
ऽत्र । भिदिर० । अधिकरणेल्ह्युट् ।
युज्वा ॥

पुटालुः । पुं० शूकरकन्दे । कोल
कन्दे ॥

पुटिका । स्त्री० एलायाम् ॥

पुटितम् । न० अहिपुटे ॥ हस्तपुटे ।
त्रि० । पाटिते ॥ सूते ॥

पुटी । स्त्री० कौपीने ॥ आच्छादने ॥
पत्रादिनिर्मितेपुष्पाद्याधारे । पुडि
या० पुडी० इ० भा० ॥ गी०
डीष् ॥

पुटोटजम् । न० श्वेतच्छत्रे ॥ इ०
त्रिकाण्डशेषः ॥

पुटोटकः । पुं० नारिकेले ॥ इ० हा०

पुण्डरी । पुं० हस्तिनामनुष्याणाञ्च
क्षुष्यक्षुद्रविटपे । शालपर्णीपत्रस
मानपत्रे । पौण्डरीके । चक्षुष्ये ।
शालपर्णे ॥ इ० शब्द० ॥

पुण्डरीकम् । न० सिताम्बोजे । सि
तच्छत्रे ॥ भेषजे ॥ पुं० । व्याघ्रे
। अग्निदिङ्नागे । कोषकारान्तरे
॥ सहकारे ॥ गणधरे ॥ राजिला
हौ । गजज्वरे । मदनकवृक्षे ॥
कमण्डली ॥ श्वेतकर्णे ॥ शाले

पुण्डर्यम्

जातिविशेषे ॥ कुष्ठविशेषे ॥ तल्लक्षणम् । सश्वेतं रक्तपर्यन्तं पुण्डरीकदलोपमम् । सोत्सेधञ्च सरागञ्च पुण्डरीकं प्रचक्षते इति० । पुण्डरीकवर्णयोगात् पुण्डरीकः । अर्थ आद्यच् ॥ पुण्डयति । मङ्गिभूषायाम् । पुण्डिच । फर्फरीकादयश्चेत्यरीकम् ॥

पुण्डरीकाक्षः । पुं० विष्णौ । नारायणे । इत्युण्डरीके प्रकाशमाने वासुदेवे ॥ तस्य स्मरणादेव शुचिर्भवति । यथा । अपवित्रः पवित्रो वा सर्वा वस्थाङ्गतोऽपि वा । यः स्मरेत् पुण्डरीकाक्षं स वा ह्याभ्यन्तरः शुचिरिति स्मृतेः ॥ पुण्डरीकमिवाक्षिणीयस्य । बहुव्रीहौ सक्थ्यक्षोः स्वाङ्गात् षच् । पुण्डरीकेषु अक्षियस्य वा ॥ पुण्डरीकस्थाने अक्षियस्येति वा ॥ अयमर्थस्तु हरिस्ते साहस्रमिति पुष्पदन्तस्तोत्रे व्यक्तः ॥ यद्वा पुण्डरीकलोकात्मकमक्षति । अक्षू व्याप्तौ । कर्मण्यण् ॥ तत्क्षायति वा । क्षेप्ये । आतोऽनुपमर्गद्वयैकः । अन्येषामप्रीतिदीर्घः । आङ्प्रश्ने षोवा । तत्र सुपीति मूलविभुजेति कः ॥ न० । पुण्डर्ये ॥

पुण्डरीयकम् । न० प्रपौण्डरीके । स्थलपद्मे ॥

पुण्डर्यम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पुण्ड

पुणाम्

यति । पुण्डिखण्डने । अच् । पुण्डस्यार्थः प्रधानम् । शकन्धादिः पुण्ड्रः । पुं० दैत्यविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा० इ० भा० ॥ अतिमुक्तके चित्रे ॥ कृमौ ॥ पुण्डरीके ॥ तिलके । पुष्पवृक्षविशेषे ॥ ह्रस्वप्लक्षे ॥ देशविशेषेतु पुण्ड्रः ॥ न० । ऊर्ध्वपुण्ड्रादौ ॥ पुण्ड्राते । पुण्डिखण्डने । स्थायितश्चीतिरक् ॥

पुण्ड्रकः । पुं० अतिमुक्ते । वासंत्याम् । माधवीलतायाम् । तिलकवृक्षे । स्थिरपुष्पाम् ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा इ० भा० ॥ पुण्डति० पुण्ड्रातेवा । मुण्डिवन्धने० पुण्डिच । स्थायीतिरक् । स्वार्थे कन् ॥

पुण्ड्रकेलिः । पुं० व्रमे । हस्तिनि ॥ पुण्ड्रेषु केलिर्यस्य ॥

पुण्यम् । न० धर्मे ॥ सुकृते ॥ यथा । पण्डितेनापि किन्ते न समर्थेन च देहिनाम् । यत्पुण्यं भारमुद्धोढुमशक्तः पारलौकिकमिति ॥ तस्माद्यतेतपुण्ये पुण्ड्रच्छेन्महतीं श्रियनिति ॥ विधिविहिते ॥ सदाचारे ॥ शोभनकर्माणि ॥ त्रि० । शोभने । मनोरमे । सुन्दरे ॥ पावने ॥ शुद्धे ॥ पुनाति० पूयतेऽनेन वा । पूज् । पूजो यस्य पुण्ड्रस्वश्चेति यत्पुण्ड्रस्वश्च ॥ यद्वा । पुणति । पुणकर्मणि शुभे । इगुपधेति कः । पुणे साधुः । तत्र

पुण्याभाक्

साधुरितियत् ॥ दयासमं नास्ति पु
ण्यं पापं हिंसासमं न हीति देवीभा
गवतम् ॥

पुण्यकम् । न० विधिविहिते उपवास
कृच्छ्रचान्द्रायणप्राजापत्यनक्तभोज
नादिव्रते ॥ पुण्यमेव । संज्ञायां कन् ।

पुण्यकव्रतम् । न० ब्रह्मवैवर्तिका ।
स्त्रीकर्त्तव्ये नियमविशेषे ॥

पुण्यकृत् पुं० अश्वमेधादियाजिनि ॥
आश्रमकर्मकृति ॥ त्रि० पुण्यक
र्त्तरि । धार्मिके ॥ पुण्यकृतवान्
मुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृतः इति
कृतः । कृप् ह्रस्वस्येति तुक् ॥ पु
ण्यं कारयति वा । बहुलमन्यवापी
ति णिलुक् ॥

पुण्यगमः । पुं० चम्पके । पुण्योग
म्योऽस्य ॥

पुण्यजनः । पुं० यत्ने ॥ राक्षसे ॥ म
ङ्गलादिविहितलक्षणया पुण्यश्चासौ
जनश्च ॥ धार्मिके ॥ पुण्याश्रयो
जनः । मध्यमपदलोपी समासः ।

पुण्यजनेश्वरः । पुं० कुबेरे । व्यम्बक
सखे ॥ पुण्यजनाः यक्षाः तेषामी
श्वरः ॥

पुण्यदण्डम् । न० श्वेतकुशे ॥

पुण्यदर्शनः । पुं० चापपक्षिणि ॥

पुण्यफलः । पुं० वनविशेषे । लक्ष्म्या
रामे ॥ न० । धर्मजन्यफले ॥

पुण्यभाक् । त्रि० पुण्यविशिष्टे ॥

पुण्याहवाचनम्

पुण्यभूः । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्यास्य
भूः । पुण्याचासौ भूमिश्चेति वा ॥

पुण्याभूमिः । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुणा
स्य भूमिः । पुण्याचासौ भूमिश्चे
ति वा ॥

पुण्यावान् । त्रि० सुकृतिनि । धन्ये ॥
पुण्यामस्यास्ति । मतुप् । मादुप
धायाश्चमतोर्वीऽयवादिभ्यः इति व
त्त्वम् ॥

पुण्यश्लोकः । पुं० जनार्दने । विष्णौ
॥ नलद्विप्रमिहाराजनि ॥ युधिष्ठि
रे ॥ पुण्यानिपावनानि श्लोकानिय
शांसियस्य ॥ पुण्यानिकवीनांपद्या
निवायस्मिन् ॥ त्रि० पुण्यचरित्रे
पुण्यश्लोकाः । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ वैदे
ह्याम् । सीतायाम् ॥ यथा । पुण्या
श्लोको न लोराजा पुण्याश्लोको युधिः
। पुण्याश्लोकाच वैदेही पुण्याश्लोको ज
नार्दन इति पुराणम् ॥

पुण्या । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ तुलस्या
म् ॥ पुण्यजनिकायाम् ॥

पुण्यात्मा । त्रि० धर्मशीले ॥ पुण्या
आत्मस्य ॥

पुण्याहम् । न० शोभनदिवसे ॥ पुण्या
हृतदहस्य । राजाहः सखिभ्यश्च जि
तिष्ठत् । उत्तमैकाभ्यामित्यन्हादेशो
न । पुण्यासुदिनाभ्यामिति क्लीबत्वम्
॥ मङ्गले ॥ यथा० पुण्याहवाचनम् ॥

पुण्याहवाचनम् । न० देवादिकर्मा

पुत्र :

दौमङ्गलार्थं पुण्याहमिति शब्दस्य वा
रत्रयकथने ॥ यथा । पुण्याहवाचनं
दैवे ब्राह्मणस्य विधीयते । एतदेव नि
रोङ्कारं कुर्यात्तत्र त्रियवैश्वयोः ॥
सोङ्कारं ब्राह्मणे ब्रूयात्निरोङ्कारं मही
पतौ । उपांशुदत्तया वैश्ये शूद्रे स्व
स्तिप्रयोजयेदित्यमः ॥

पुत्तलिका । स्त्री० धातुपाषाणादिनि
र्मितमूर्त्तौ । पुतली इति भाषा ॥

पुत्तिका । स्त्री० मधुमक्षिकाविशेषः ।
पतङ्गिकायाम् ॥ यत आह । माक्षि
कं तेलवर्णं स्यात्पुतवर्णं तु पौत्तिकम् ।
भ्रामरन्तु भवेच्छुक्लं क्षौद्रन्तु कपिलं भ
वेत् । इति ॥ पुतं कुत्सितं तायते ।
तायृसन्तानपालनयोः । बाहुलका
त्कः । यलोपः । केष इति क्लृप्तः ।
प्रत्ययस्यादितीच्च्म् ॥ पिपीलि-
काप्रभेदे । दौमङ्गल इति सीउक० इति
च भाषा ॥ यथा । धर्मश्रनैः सञ्चि
नुयाद्वल्मीकिमित्रपुत्तिका । परलो-
कसहायार्थं भास्वन्तं खशरीरिणमि
ति ॥

पुत्रः । पुं० रुग्णात्पञ्चमभवने ॥ आ
त्मजः । तनये । सूनौ । सुते । अप
त्ये । पूत इति भाषा० ॥ अस्य निरु-
क्तिर्यथा । पुत्रास्मोनरकादस्मात्पि
तरं त्रायते सुतः । तस्मात्पुत्र इति
प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भवेति ॥ सं-
सारिणीयमवश्यमपेक्षितः । अपुत्र

पुत्र :

स्य गतिर्नास्ति स्वर्गे गंतुं परन्तप । येन
केनाप्युपायेन पुत्रस्य जननं चरेदिति
वचनात् ॥ सच द्वादशविधो यथा ।
पुत्रान् द्वादशयानाह नृणां स्त्रायम्भुवो
मनुः । तेषां षड्वन्मुदायादाः षड्
दायाद्वान्मवाः ॥ औरसः क्षेत्रज
श्चैव दत्तः कृत्रिम एव च । गूढोत्प-
न्नोऽपि विद्वद्वदायादावान्मवाश्च षट् ॥
कानीनश्च सहोदश्च क्रीतः पौनर्भव
स्तथा । स्वयंदत्तश्च शौद्रश्च षड्दाया
द्वान्मवाः इति ॥ पुत्रिकापुत्रेण
सह त्रयोदशविधोऽपि भवति ॥ ॥ ॥
जीवतो वाक्यकरणात्क्षयाहिभूरिभो
जनात् । गथायां पिण्डदानाच्च त्रि
भिः पुत्रस्य पुत्रता ॥ (*) ॥ चतु-
र्विधाः पुत्रायथा । सुमनोवाच ।
ऋणसम्बन्धिनः केचित् केचित् न्या
सापहारकाः । रिपवश्च प्रियाश्चेति
स्वकर्मवशवर्तिनः ॥ भेदैश्चेतुर्भिर्जाय-
न्ते पुत्रा मित्रास्त्रियस्तथा । भार्या
पिता च माता च भृत्याः स्वजनवान्मवाः
॥ स्वेन स्वेन हि जायन्ते सम्बन्धेन म-
हीतले । न्यासापहारभावेन यस्य य-
स्य कृतं भुवि ॥ न्यासस्वामी भवेत्पु-
त्रो गुणवान् रूपवान् भुवि । येन चाप-
हृतं न्यासतसागिहेन संशयः ॥ न्या-
सापहारणाद्दुःखं सदत्त्वादातुणंगतः
। न्यासस्वामी सपुत्रोऽभूत्यासापहार-
कसाच । गणवान् रूपवाँश्चैव सर्वे ल

पुत्र :

क्षणसंयुतः । भक्तिश्च दर्शयेत्तसा
पुत्रोभूत्वादिनेदिने । प्रियवाक्यध
रोवापिवहुक्ते हंप्रदर्शयेत् । स्त्रीयं
द्रव्यं समुद्राद्व्यं प्रीतिमुत्पादयचातु
लाम् ॥ भुक्त्वा तु पोषणात् तेन तदादा
यपुनर्जयेत् । यथा तेन प्रदत्तं तस्या-
सायहरणात्पुत्रा ॥ दुःखमेवंम-
हत्कृत्वा दास्यं प्राणनाशवम् । ता
दृशं तस्य दद्यात् सपुत्रोभूत्वा महागु
णैः ॥ चल्पायुषस्तथा भूत्वा मरणं
यान्ति ते तथा । दुःखं दत्त्वा प्रयान्त्ये
वं प्रकृत्यैव पुनः पुनः । यदाह पुत्रपु
त्रेति प्रस्तापं हि करोति सः । तदा हा
स्यं करोत्येवमकः सपुत्रो हि कस्यच
॥ अनेनापि कृतं न्यासं मदीयं परिचा
रिणा । द्रव्यापहारोपि पिता पूर्वमद्यै
व तस्य च ॥ पिशाचत्वं मया दत्तमद्यै
व हि दुरात्मनः । द्रव्यापहरणेनापि
मम प्राणागताः किल ॥ दुःखेन म
हता चैव यथा हं पीडितः पुरा । तदा
दुःखं प्रदत्त्वा हं द्रव्यं मुद्राद्व्यमुत्तमम्
॥ भोगेन सर्वमादाय चिरात् विश्वास्य
सौम्यवत् । गतोऽस्मिन् स्वगृहं चाश्वक
स्याहं सुत ईदृशः । न चैषोपि पिता पू
र्वमद्यैव न च कस्यचित् । पिशाचत्वं
मया दत्तमद्यैव च दुरात्मनः ॥ एव
मुक्त्वा प्रयात्यैव तं प्रहस्य पुनः पुनः ।
प्रयात्यनेन मार्गेण दुःखं दत्त्वा सुदारु
णम् ॥ एवं न्यासस्तस्य सत्त्वात् पुत्राः

पुत्र :

किन्ति भवन्ति वै । संसारदुःखबहु
लादृश्यन्ते यत्र तत्र हि ॥ १ ॥ ऋणसं
बन्धिनः पुत्रान् प्रवक्ष्यामि तवाग्र
तः । ऋणं यस्य गृहीत्वा यः प्रयाति
मरणं किल ॥ अन्नदाता सुतो भूत्वा
भ्राता वा यः पिता प्रियः । मित्ररूपेण
वर्त्तेत अन्तर्दुष्टः सदैव सः । गुणं
नैव प्रपश्येत् स क्रूरो निष्ठुराकृतिः
। जल्पते निष्ठुरं वाक्यं सदैव स्वजने
षु च ॥ नित्यं मिष्टं समश्नाति भोगा
न् भुञ्जीत नित्यं च । द्यूतकर्मरतो
नित्यं चौरकर्मणि नित्यं च ॥ गृहा
दृद्रव्यं वलाहतां वार्यमाणः प्रकुप्य-
ति । पितरं मातरं चैव कुत्सते च दिने
दिने ॥ द्रावकस्त्रासकश्चैव बहु निष्ठु
रजल्पकः । वञ्चयित्वैव मुद्राश्च ह
त्वा सुखेन तिष्ठति ॥ जातकर्मदि-
भिर्बालो द्रव्यं गृह्णाति दारुणः ।
पुनर्विवाहसंयोगान्नानाभेदैरनेकधा
॥ एवं संक्षोभते द्रव्यं नैव मे न दृढदात्य
पि । गृह्णेच्चैवादि कंसर्वं ममैव हि न सं
शयः । पितरं मातरं चैव वदत्येवं
दिनेदिने ॥ सुदण्डैर्मसलैश्चैव कचा
घातैस्तु दारुणैः । मृते तु तस्मिन् पित
रितथा मातरि निष्ठुरम् ॥ निःस्ते
हो निर्वृणश्चैव जायते नात्र संशयः ।
शास्त्रकार्याणि दानानि न करोति क
दाचन । एवं विधास्य पुत्रा भवन्ति
चमहीतले ॥ २ ॥ रिपुपुत्रं प्रवक्ष्या

पुत्र :

त

चजन

: पुत्र

नेपितृणां नरकगमनं यथा । तथाय-
दिकुपुत्रः स्यात्तैनमज्जन्तिपूर्वजाः ।
। सुघोरेनरकोदोनाः शपन्ति च मुहु-
र्मुहुः ॥ यथा जले कुम्भेन तरन्म-
ज्जतिमूढधीः । तथा पिता कुपुत्रे-
ण तमसांभे निमज्जति ॥ जातमा-
त्रे कुले जन्तो संशरन्ते पितामहाः ।
किमेषोऽधोनयेदस्मात्तज्जुवावैषा-
वो भवन् ॥ इति षास्त्रे भूमिखण्डे
११ । १२ । १८ । १२० अध्यायः
॥ सप्तविधाः पुत्रा यथा । वरजो
वीर्यजश्चैव क्षेत्रजः पालकस्तथा ।
विद्यामन्त्रसुतानाञ्च गृहीतः सप्तमः
सुतः ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते ॥ इति
ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ५६ अध्या-
यः पुत्रमुखदर्शने पुण्यं यथा । श्री
पार्वत्युवाच । गृहमागच्छ प्राणेश
तव सांफलदायकम् । कल्पकल्पे
ऽध्यासतेयं तं पश्या गच्छ मन्दिरम् ॥
शीघ्रं पुत्रमुखं पश्य पुण्यवीजं महीत्स-
वम् । पुत्रान्नरकत्राणकारणं भव-
तारणम् ॥ स्नानञ्च सर्वतोर्येषु सर्वय-
ज्ञेषु दक्षिणा । पुत्रस्य दर्शनस्यास्य क-
लानार्हन्ति षोडशीम् सर्वदानेन यत्पु-
ण्यं यत्पृथिव्याः प्रदक्षिणं पुत्रद-
र्शनं पुण्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
सर्वास्तिपो भिर्यत्पुण्यं यदेवानशनैः
व्रतैः । सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्य कलाना-
र्हन्ति षोडशीम् । यद्विप्रभोजनैः पु-

पुत्रः

ण्यं यदेव सुरसेवनैः । सत्पुत्रप्राप्ति-
पुण्यस्य कलानार्हन्ति षोडशीम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिखण्डे ६
ऽध्यायः ॥ ० (+ + +) ० विद्यादि-
रहितस्य पुत्रस्य निन्दा यथा । कोर्यः
पुत्रेण जातेन यो न विद्वान्ना धार्मिकः ।
तथा गवां किं क्रियते यानदोग्धीनग-
भिणी ॥ स च मध्यमोत्तमाधमभेदा-
त्त्रिविधः । यदुपात्तं यशः पित्रा
धनं वीर्यमथापि वा । तन्न हापयते य-
स्तु स नरो मध्यमः स्मृतः ॥ तद्वीर्या-
भ्यधिकं यस्तु पुनरन्यत्स्वशक्तितः ।
निध्यादयति तं प्राज्ञावदन्ति नरमुत्त-
मम् ॥ यः पित्रासमुपात्तानि धनवी-
र्ययशंसि च । न्यूनतानयति प्राज्ञा-
स्तमाहुः पुरुषाधममिति मार्कण्ड-
यपुराणम् ॥ * + * ॥ जायमानो
हरेद्दरान् वर्द्धमानो हरेद्दनम् ।
म्रियमाणो हरेत्प्राणान् नास्ति पुत्र-
समो रिपु रितितु कुपुत्रजन्यदुःख-
मनुभवं कुर्वाणस्योक्तिः ॥ संसारिणः
मुखं पूर्णं सत्पुत्रमुखदर्शनम् । कुपु-
त्राचरिताद्दुःखं मरणाभ्यधिकं वि-
दुः ॥ ० (* + *) ० पुत्रस्य प्रशंसा
यथा । धनं नान्यच्चरत्वात्तत्सर्वं पु-
त्रहेतुकम् । न भक्षितं यत्पुत्रे कृतं
द्रव्यं निष्फलं भुवि ॥ शतकृपाधिका-
वापी शतवापी समं सरः । सरः श-
ताधिको यज्ञः पुत्रो यज्ञश्चाटवर-

पुत्रदा

॥ तपोदानोद्भवं पुण्यं जन्मान्तरसु-
खप्रदम् । सुखप्रदोऽपि सत्पुत्रः प्रा-
येभ्योऽपि सुनिश्चितम् ॥ पुत्रादपि प-
रोवन् न भूतो न भविष्यति ॥ † ॥

एष्टव्या बहवः पुत्राय द्यौः कोपि गयां
ब्रजेत् । यजेद्वाचाश्वमेधेन नीलं वा
वृषमुत्सृजेत् ॥ पुनरनन्तरं स्नात्वा
यते । चैङ्पालने । सुपौतिकः ॥
यद्वा । पुनाति । पूयते वा । मूज्ज-
वने । पुबो ह्रस्वस्येति क्तः ॥ उत्तम-
श्चिन्तितं कुर्यात् प्रोक्तं कारीचमध्यमः
। अधमोऽश्रद्धया कुर्याद कर्तोच्चरितं
पितुरिति महाभारतम् ॥

पुत्रकः । पुं० पुत्रे ॥ शरभे ॥ धूर्त्ते ॥
शैलविशेषे ॥ वृक्षप्रभेदे ॥ अनुक-
म्पितः पुत्रः । अनुकम्पायामि
तिकः ॥ पुत्रकृत्विमे । इति यावादि
षु पाठाश्च कन् ॥

पुत्रकन्दा । स्त्री० लक्ष्मणाकन्दे ॥
पुत्रका । स्त्री० कन्यायाम् । पुत्र्येव
। स्वार्थकन् । सूतकापुत्रिकेति ङी-
नद्वयस्य पक्षेऽकारः ॥

पुत्रजीवः । पुं० वृक्षविशेषे । श्लीपदा-
पहे । जीयापोता इति भाषा ॥ पुत्र-
जीवो गुरुवर्धयोगर्भदः श्लेष्मावातकृ-
त् । सृष्टमूत्रमलोरुहो हिमः स्वादुः
कटुः पटुः ॥

पुत्रजीवकः । पुं० पुत्रजीववृक्षे ॥

पुत्रदा । स्त्री० लक्ष्मणायाम् ॥ बंध्या

पुत्रसू

कर्कोटक्याम् ॥ गर्भदात्रीक्षुपे ॥

पुत्रदात्री । स्त्री० श्वेतपुष्पिकायाम्
। वृत्तपत्रायाम् । मालवदेशप्रसिद्ध-
लतेयम् ॥

पुत्रपत्नी । स्त्री० पुत्रस्य भार्यायाम् ।
क्षुषायाम् ॥ पुत्रः पतिर्यस्याः
। निच्यसपत्न्यादिष्विति नान्ता-
देशेनान्तलक्षणे ङीप् ॥

पुत्रपौत्रीणः । द्वि० पुत्रपौत्रानुभव-
कर्त्तरि ॥ पुत्रपौत्राननुभवति ।
परोवरच्यादिना खः ॥

पुत्रप्रदा । स्त्री० वृहतीप्रभेदे । क्षवि-
कायाम् ॥

पुत्रभद्रा । स्त्री० वृहज्जीवन्याम् ॥
पुत्रवान् । पुं० विद्यमानपुत्रे ॥
पुत्रोऽसत्यस्य । मतुप् ॥

पुत्रवती । स्त्री० विद्यमानपुत्रायाम्
॥ सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रि-
णी भवेत् । सर्वास्तास्तेन पुत्रेण प्राह
पुत्रवतीर्मनुः ॥ पुत्रोऽसत्यस्याः ।
मतुप् ॥

पुत्रबलः । द्वि० पुत्रवति ॥ पुत्रोऽसत्य-
स्य । अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति वलच्
। असंज्ञात्वाद्बल इति नदीर्घः ॥

पुत्रशृङ्गी । स्त्री० अजशृङ्ग्याम् ॥

पुत्रश्रेणी । स्त्री० प्रत्यक्षश्रेण्याम् ।
भूषिकपर्ण्याम् ॥ पुत्राणां श्रेणिर-
स्याः ॥

पुत्रसू । स्त्री० पुत्रजनयिन्याम् ॥

पुत्री

पुत्राचार्यः । पुं० पुत्रेणाध्यापितेपित-
रि ॥ मुख्येनपुत्राचार्यत्वाऽसम्भ-
वात् ॥

पुत्रान्नादः । पुं० पुत्रान्नभोजनि ।
कुटीचके ॥

पुत्रिका । स्त्री० कन्यायाम् । दुहितरि
। सनयायाम् ॥ यथा अपुत्रोनेन
विधिनासुताकुर्वीतपुत्रिकाम् ।
यदपत्यं भवेदस्यान्तर्ममस्यात्स्रधा-
करम् ॥ पुत्तलिकायाम् ॥ पा-
ञ्चालिकायाम् । यावतूलके ॥
पुत्रीव । इवेतिकन् । यावादित्वा-
द्वा । केणइतिङ्गस्यः ॥

पुत्रिकाधर्मः । पुं० भाषावत्त्वेनक-
न्यादाने ॥ सचाभाटकायांकन्या-
यांपुत्रार्थिनएवप्रसिद्धः । यथा ।
अभाटकांप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामल-
ङ्कृताम् ॥ अस्यांयोजायतेपुत्रः स
मेपुत्रोभवेदिति ॥

पुत्रिकापुत्रः । पुं० पुत्रिकायास्तन-
ये ॥ सचौरससमः ॥

पुत्रिकाप्रसूः । स्त्री० कन्याजनन्या-
म् ॥

पुत्रिणी । स्त्री० पुत्रवत्याम् ॥

पुत्री । पुं० पुत्रवति ॥ ज्येष्ठेनजातमा-
त्रेणपुत्रीभवतिमानवः ॥

पुत्री । स्त्री० सुतायाम् ॥ वृद्धविशे-
षे ॥ शाङ्करवादित्वान्डीन् ॥ य-
था । धिक्त्तस्यजीवितंलोकेयस्यपु-

पुद्गलास्तिकायः

दीहिकुत्सिता । सर्वपापैस्तुदुःखा-
यपुत्रीभवतिदेहिनामिति ॥

पुत्रीयः । वि० पुत्र्ये ॥ पुत्रस्यनिमि-
त्तसंयोगउत्पातोवापुत्राच्छ्व ॥

पुत्रेष्टिः । स्त्री० पुत्रनिमित्तक
पुत्रेष्टिका । स्त्री० यागविशेषे ॥

यथा । गृहीत्वापञ्चवर्षीयंपुत्रेष्टिं
प्रथमंचरेदितिस्मृतिः ॥

पुत्रेष्णा । स्त्री० पुत्रार्थंदारस्वोकार-
वाञ्छने ॥

पुत्र्यः । त्रि० पुत्रीये ॥ पुत्रस्यनिमि-
त्तसंयोगउत्पातोवा । पुत्राच्छ्वेति-
यत् ॥

पुद्गलः । पुं० आत्मनि ॥ देहि । का-
ये ॥ पूर्यतेगलतीति० पुद्गलः वृद्धि-
द्वांसविशिष्टद्रव्यार्थः ॥ त्रि० । सुन्द-
राकारे । रूपादिमद्द्रव्ये ॥

पुद्गलकाः । पुं० वल्मीके ॥ पुद्गला-
र्थे ॥

पुद्गलास्तिकायः । पुं० षड्विधरूपादि
मद्द्रव्ये ॥ पृथिव्यादिमहाभूतानि
चत्वारितृणगुल्मलतादिरूपं स्यावर-
मजरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जमेद-
भिन्नं जडमर्च्चतिषड्प्रकारोयंपुद्ग-
लास्तिकायः ॥

पुनः । अ० अप्रथमे ॥ अधिकारे ॥

भेदे । विशेषे ॥ पक्षान्तरे ॥ अवधा-
रणे ॥ पुनते । पुनस्तुती । वा० अ-
रः अस्योकारश्च ॥

पुनरुक्तम्

पुनः पुनः । अ० पौनः पुन्ये । वा-
रवारम् । मुहुः । शश्वत् । अभी-
क्षाम् । असक्तदित्यस्यपर्यायाः ॥
नित्यवीक्षयोरिति पुनः शब्दस्य द्वि-
र्वचनम् ॥

पुनः पुना । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा
कीकटेषु गयापुण्यापुण्यराजगृहेषु
नम् । च्यवनस्याश्रमः पुण्योनदी
पुण्यापुनः पुनेति गयामाहात्म्यम् ॥
पुनः संस्कारः । पुं० द्वितीयवारोपन
यनादिसंस्कारे ॥

पुनरागमनम् । न० द्वितीयवारागम-
ने । फिरआवना इति भाषा ।
यथा । अधुनागम्यतां विप्रपुनरा-
गमनंकुर्विति ॥

पुनरुक्तम् । न० शब्दार्थयोः पुनर्व-
चने ॥ यथाङ्गोत्तमः । शब्दार्थयोः
पुनर्वचनं पुनरुक्तमन्यत्रानुवादात्
॥ ५ अध्याये ५७ ॥ पुनर्वचनं पुन-
रुक्तम् तस्य विभागार्थशब्दार्थयोरि-
ति । तेन शब्दपुनरुक्तमर्थपुनरुक्तञ्च
लभ्यते । अनुवादेऽतिव्याप्तिवारणा-
य अन्यत्रानुवादादिति । अनुवा-
दान्यत्वे सतीत्यर्थः । निष्प्रयोजनं
पुनरभिधानं हि पुनरुक्तम् । अनुवा-
दस्तु व्याख्यानप्रः सप्रयोजनकए-
वेति भावः । तथाच समानार्थक-
पूर्वानुपूर्वीकशब्दप्रयोगः शब्दपुन-
रुक्तम् । समानार्थकभिन्नानुपूर्वी

पुनर्डीनम्

कशब्दस्य निष्प्रयोजनं पुनरभिधान-
मर्थपुनरुक्तम् । आद्यं यथा घटो घट-
इति । द्वितीयं यथा घटः कलस-
इति । एतस्य प्रमादादिना सम्भवः
॥ ५७ ॥ पुनरुक्तमेवांतरमाह ।
अथादापन्नस्य शब्देन पुनरभिधा-
नम् ॥ ५८ ॥ पुनरुक्तमिच्छनुवर्त-
ते । यस्मिन्नुक्तं यथार्थस्यौत्सर्गिकी
प्रतिपत्तिर्भवति तस्य तेन रूपेण पु-
नरभिधानं पुनरुक्तम् । हृदमेव च अ-
र्थपुनरुक्तमिति गीयते । यथा बह्वि-
रुष्ण इति पूर्वपदाच्चिप्नोक्तिरियम् ।
उष्णो बह्विरिति उत्तरपदाच्चिप्नोक्तिः
। एवं बहिरस्ति गेहेनास्तीति विध्या-
च्चिप्नोक्तिः । जीवन्गेहेनास्ति बहिर-
स्तीति निषेधाच्चिप्नोक्तिः । पुनरुक्त-
त्रैविध्यञ्च दंभाध्यादिसम्मतम् । अन्ये
तु शब्दपुनरुक्तं द्विषधम् । तस्यै-
व शब्दस्य पुनरभिधानं पर्यायेणाभि-
धानम् ॥ अन्यत्पुनरर्थपुनरुक्त-
मिच्छाहुः ॥ ५८ ॥ द्विगुणे ॥
पुनरुक्तजन्मा । पुं० विप्रे । ब्राह्मणे ॥
पुनरुक्तजन्मास्य यथा मातुरपेक्षिज-
नं द्वितीयं मौञ्जिबन्धने । तृतीयं यज्ञ-
दीक्षायां द्विजस्य श्रुतिचेदनात् ।
इति सनुः ॥
पुनरुक्तिः । स्त्री० पुनः कथने । कथि-
तस्यैव कथने ॥
पुनर्डीनम् । न० सखीनपवसामान्य

पुनर्भवो

गमने ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनरभीक्षां
नवः ॥

पुनर्नवा । स्त्री० साटीइतिप्रसिद्धे
शाकविशेषे । शोथघ्न्याम् ॥ सा
द्विधा । यथा । पुनर्नवाश्वेतमूला
वृक्षीरोदीर्घपत्रकः । पुनर्नवापरार
क्तावर्षाभूरक्तपुष्पकः ॥ पुनर्नवाश्वेत
तमूलाशोथघ्नीदीर्घपत्रिका । कटुक
प्रायारुच्यर्थः । पांडुहृदीपनीपरा ॥
शोफानिलगरश्चेष्टहरौत्रधोदरप्रण
त् । पुनर्नवापरारक्ता रक्तपुष्पानि
लाटिका । शोथघ्नीक्षुद्रवर्षाभूर्वर्ष
केतुः कठिष्ठकः ॥ पुनर्नवारुणा
तिक्ताकटुपाकाहिमालघुः । वात
लाघाहिणीश्चेष्टपित्तरक्तविनाशि
नीतिभावमिश्रः ॥ पुनरभीक्ष्णं न
वानूयतेवा । ऋदोरप् । क्षुभादिः ॥
पुनर्नवाशाकम् । न० पौनर्नवे ॥
पौनर्नवंशाकमतीव कोमलं सुखे दि
तं मुष्टिभिरेवपीडितम् । सम्पाचि
तं मिष्टतमन्तुतैले संवासितं हिङ्गुक
शेनरुच्यम् ॥ पौनर्नवं हिचक्षुष्यन्ति
क्तरुच्यं कफापहम् । शोफपांडुचय
श्वासज्वरहृद्रोगनाशनम् ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनर्भवति ।

भू० अच् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ।

शरीरान्तरे ॥ त्रि० । पुनर्नवाजाते ॥

पुनर्भवो । पुं० आत्मनि ॥ इ० हेम

पुनर्वसु

चन्द्रः ।

पुनर्भूः । स्त्री० दिधिष्वाम् । दिह
ढायाम् । अक्षतयोनि तत्त्वादिधवा
पुनरुद्यते । इत्यसावन्यस्यभूत्वा
ऽन्यस्यपुनर्भवतिसंस्कृता । भू०
क्विप् ॥ अक्षकाचक्षताचैवपुनर्भूः
संस्कृतापुनरिति स्मृतिः ॥ चि
विधासासमाख्यातानारदेनमहर्षि
णा । कन्यैषाक्षतयोनिर्यापाणि
यहणदूषिता । पुनर्भूः प्रथमासो
क्तापुनः संस्कारकर्मणा ॥ १ ॥
देशधर्मानवेक्ष्यस्त्रीपितृभिर्याप्रदी
यते । उत्पन्नसाहसान्यस्मै सा
द्वितीयाप्रकीर्तिता ॥ उत्पन्न
साहसाउत्पन्नव्यभिचारा ॥ २ ॥
असत्सुदेवरेषुस्त्री बांधवैर्याप्रदीय
ते । सवर्णायसपिण्डायसादृतीया
प्रकीर्तिते तिमिताक्षरा ॥ ३ ॥
चि० । पुनर्वारजाते ।

पुनर्वचनम् । न० पुनरुक्ते ॥

पुनर्वसुः । पुं० अजे । विष्णौ ॥ पुनः
पुनः शरीरेषुवसतिक्षेत्ररूपेण ।
वस० । उः । पुनः शब्दः पौनः
पुन्यवर्तते ० एकस्यपुनः शब्दस्य
क्षोपोवा ॥ कात्यायनमुनौ ॥ धना
रम्भे ॥ शिवे ॥ नक्षत्रविशेषेपुनर्वसू
द्विवचनान्तः ॥ पुनर्वसोर्जाते ॥
अविष्ठाफालुनीत्यणोलुक् । तच्च
जातस्यफलम् । यथा । प्रभूतमित्रः

पु. पु. फु. स :

कृतशास्त्रयत्नः । सद्रत्नकामी वरभूष
शास्त्रः । दाताप्रतापीवसुधाधिपो
सौ पुनर्बसौयस्यभवेत् प्रसूरितित्य-
चैकवचनप्रामादिकम् ॥

पुनानः । त्रि० पवित्रीकुर्वाणे ॥ पुना
ति । पूज्० शानच् । प्रादीनां ह्रस्वः ॥
पुन्नागः । पुं० सितोत्पले ॥ जातीफले
॥ पाण्डुनागे ॥ स्वनामख्यातवृहत्
पुष्पवृक्षविशेषे । पुरुषे । तुङ्गे । केश
रे । देववल्गवे । गुर्जरदेशे सँदेशराड्
तिष्ठति ॥ नरश्रेष्ठे ॥ यथा । सर
लाविरलायन्ते धनायन्ते कलिद्रुमाः
। नशमीनचपुन्नागोऽस्यस्मिन्संसार
कानने ॥ पुमान्नागश्च । उपमितस
मासः । पुन्नागोऽन्येष्टः प्राधान्यात्
सङ्ख्ये ॥

पुन्नाटः । पुं० चक्रमर्हे ॥

पुन्नाडः । पुं० चक्रमर्हे ॥ पुमांसं नाड
यति । नडभंशे । चु० । कर्मस्थण्
। मल्लानुस्वारपरसवर्णौ ॥

पुन्नायनरकः । पुं० नरकविशेषे ॥ पुन्ना
मनरकंधोरं विनाशं प्राहसर्वतः ॥

पुपूषन् । त्रि० पवितुं साधयितुं निर्वसौ
कर्तुमिच्छतिकर्षके ॥ पुनातेः सन्न
न्ताल्लटः शत्रुदेशः । सनिग्रहगु
होश्च तिवकारादिटः प्रतिषेधः ॥

पुपुफुलः । पुं० उदरस्थवायौ ॥ इति
भूरिप्रयोगः ॥

पुपुफुसः । पुं० बीजकोषे । पद्मबीजा

पुर

धारे । वराटके ॥ फौ० पडा० फेपडा
चङ्गतिख्याते वामपार्श्वस्थमलाशये
। रक्तफेनजे ॥ यथा । हृदयाहामतो
ऽधश्चपुपुफुसोरक्तफेनज इति ॥

पुमर्थः । पुं० धर्मादिषु चतुर्षु । पुरुषा
र्थे । पुंसोच्चातुः पुरुषस्य अर्थः प्रयो
जनं यस्मिन् ॥

पुमान् । पुं० पञ्चजने । पुरुषे । मूर्खे
। नरे ॥ पाति । पा० । पातेर्ङुम्सु
न् ॥ क्वचित्पूजोऽङ्गुम्सुन्निति पाठः
। तत्र पुनाति । पूज्पञ्चने ॥ पञ्चव-
त्त्यङ्गुलोत्सेधोयः पुमान्सप्रकाशते
॥ आत्मनि ॥ देवतिर्यङ्गानुष्येषु पुन्ना
माभगवान्हरिः । स्त्रीनाम्नीलक्ष्मी
मैत्रेयनानयोर्विद्यते परमिति विष्णु
पुराणम् ॥ यावन्नविन्दते जायां ताव
दर्द्धो भवेत् पुमान् । यद्गवालैः परि
वृतं श्मशानमिव तद्गृहम् ॥

पूः । स्त्री० पुर्याम् । नगरे । पत्तने ।
हृष्टादिविशिष्टे पुरे ॥ पिपत्ति । पू०
। भाजभासेति क्तिप् । उदोष्टेऽप्युत्
। रपरः । वीरिति दीर्घः ॥ पूर्यते
। पुर० सं० क्तिप्वा ॥

पुरः । पुं० गुग्गुलौ ॥ पीतभिण्ड्या
म् ॥ न० । गेहे ॥ पाटलिपुत्रे ॥ पु
ष्पादीनां दलावृत्तौ ॥ नागरमुस्ताया
म् ॥ चर्मणि ॥ गृहोपरि गृहे ॥ देहे
। शरीरे ॥ शरीरं हि पुरमिव पुरम्बा
रपालाधिष्ठात्राद्यनेकपुरोपकरणस

पुरञ्जयः

म्यत्तिदर्शनाच्छरीरमपि पुरम् । पुरञ्जसोपकरणं तन्मनाऽसंहतं
 न्मत्स्वाम्यर्थं दृष्टम् । यदपुरसामान्यादनेकोपकरणसहितं शरीरं स्वात्मनाऽसंहतं राजस्थानीयस्वाम्यर्थं भवितुमर्हतीत्यनुध्येयम् ॥ राजनामचिह्नितराजधान्याम् ॥ पिपत्तिं । पृ० । मू० कः ॥ यद्वा । पुरति । पुरञ्जयगमने । द्रुगुपधेतिकः ॥ न० । स्त्री० । हृद्वाट्टिविशिष्टस्थाने ॥ बहुपामीयव्यवहारस्थाने । नगरे । पत्तने । कटके । पट्टे । निगमे ॥ अस्यलक्षणमस्यपुराणे राजधर्मे द्रष्टव्यम् ॥

पुरःसरः । त्रि० अग्रगे । अग्रं सरं । पुरः सरति । सृ० । पुरोयतीत्येषुसर्त्तरितिष्टः ॥

पुरञ्जनः । पृ० जीवे । कर्म्मणा पुरञ्जनयतीति व्याख्यानात् ॥ पुरुषं पुरञ्जनं विद्याद् यद्व्यनक्त्यात्मनः पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पाद्वहुपादमपादकमिति श्रीभागवतम् ॥

पुरञ्जनी । स्त्री० बुद्धौ ॥ यथा । नविदामवयंसम्यक् कर्त्तारं पुरुषं भ । आत्मनश्च परस्यापि गोचरं नाम चयत्कृतम् ॥ राजन्मदीयाः सर्वे ते माहात्म्यपुरञ्जनीमिति भागवतम् ॥

पुरञ्जयः । पृ० सूर्यवंशीयराजविशेषे । काकुत्स्थे ॥ त्रि० पुरजयकर्त्तरि ।

पुरविजयी

पुरटम् । न० सुवर्णे ॥ पुरणः । पृ० समुद्रे ॥ पूर्यते । पृ० । कृपृ वृजिमन्दिनिधाजः क्युः ॥ पुरतटी । स्त्री० हृद्ग्राम् । हृद्ग्रामपुरतटीमतेति हारावली ॥

पुरतः । अ० अग्रतोर्थे ॥ प्रथमे ॥ पुरति । पुर० । बाहुलकात् अतसुचपुरद्वारम् । न० गोपुरे ॥ पुरस्यद्वारम् ॥

पुरद्विष्टः । पृ० शिवे ॥ पुरं द्वेष्टि । द्विष्टः ॥ क्तिप् ॥

पुरन्दरः । पृ० इन्द्रे । पुरन्दते । शक्ते ॥ अरीणां पुरोदारयतीति विग्रहे । पूः सर्वयोर्दारिसहोरिति विदारणार्थकाद् दृधातोः खच् प्रत्यये वा चं वमपुरन्दरौ चेति निपातितः । चौरि ॥ यथा । समांसमीनायदिपाकशाला समांसमीनादशधेनवः स्युः पुरन्दरस्याविषयं यदि स्यात् पुरन्दरस्यापि पुरं नयाचे । न० । चविके । पुरन्दरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ इति हारावली ॥

पुरन्धिः । स्त्री० पुरन्ध्र्याम् ॥

पुरन्धी । स्त्री० सप्तचसधवायाम् । कटुस्विन्याम् ॥ पुरंगे हं धारयति । धृज् ० । स्वार्यन्तः । संज्ञायां भूतृव्रिति खचिह्नः । गौ० डीप् । पृ० ॥ स्त्रीमात्रे ॥

पुरविजयी । पृ० पुरां विजयति शिवे ॥

पुरस्तात्

पुरस्वरणम् । न० मन्त्राणांसाधनायज
पहोमादिक्रियायाम् ॥ यथा । जप
होमौतर्पणश्चाभिषेकोविप्रभोजन
म् । पञ्चाङ्गोपासनंलोकेपुरस्वरण
मिष्यते ॥

पुरस्कृतः । पुं० तृणविशेषः । दर्भे । सो
मपत्रे । उलु० वृ० गौडभा० ॥

पुरः । अ० अग्ने ॥ प्रथमे ॥ प्राच्यादि
शि ॥ पूर्वकाक्षे ॥ पूर्वस्मिन्पूर्वस्मा
त्० पूर्वावाएवंपूर्वस्याम् पूर्वस्याः
पूर्वावावसत्यागतोरमणीयंवा । पू
र्वाधरावराणामसि पुरधवञ्चैषामि
तिश्रुतिः पुरादेशश्च ॥

पुरस्कारः । पुं० पुरस्क्रियायाम् ॥
अभिषापे ॥ अग्रकरणे ॥ पुरः क्रि
यतेऽनेन । कृञ्० । प्रञ् ॥

पुरस्कृतः । चि० अभिशस्ते ॥ अरिघ
स्ते ॥ अग्ने कृते ॥ ॥ पूजिते ॥
स्वीकृते ॥ सिक्ते । अभिषिक्ते ।
पुरोऽकारि । डुकृञ्० । क्तः ।
पुरोव्ययमितिगतित्वम् । नमस्यु
रसोरितिसत्वम् ॥

पुरस्कृत्य । अ० पुरतः कृत्वेत्यर्थः ॥

पुरस्क्रिया । स्त्री० पुरस्कारे ॥

पुरस्तात् । अ० प्रथमे ॥ प्राच्याम् ॥

अग्रतोर्थे ॥ पुरार्थे ॥ अग्रभागे ॥

पूर्वस्मिन् पूर्वस्यावा पूर्वस्मात्

पूर्वस्यावा । पूर्वः पूर्वावा ।

दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमा

पुराणः

भ्योदिग्देशकालिष्वस्तातिः अस्ता
तिवेतिपूर्वस्यपुरादेशः ॥

पुरा । अ० पुराणे । निकटे ॥ प्रबन्धे
॥ अतीते ॥ भाविनि ॥ प्रतीये ॥
पुरति । पुर० । वा० का ॥ अवि-
रते ॥ चिरातीते ॥ भविष्यदासन्ने ॥
गच्छपुरादेवोवर्षिष्यति । समनन्त
रंवर्षिष्यतीत्यर्थः ।

पुरा । स्त्री० पूर्वदिशि ॥ सुगन्धिद्रव्य
विशेषे । दिव्यायाम् । गन्धाव्या
याम् । गन्धकुव्याम् ॥

पुराकल्पः । पुं० अर्थवादान्तरे । ऐ
तिह्यसमाचरिततयाकीर्त्तने । पूर्व
पुरुषैराचरितत्वाभिधाने ॥ यथा ।
पुराकल्पे पुनारीणांमौञ्जीवधनमि
ष्यते । अध्यापनञ्चवेदानां सावित्री
वचनंतथेति यमः ॥ युगान्तरे ॥
यथा । पुराकल्पे तदासीत्० संस्का
रकालोत्तरं ब्राह्मणाव्याकरणं स्माधी
यते । तेभ्यस्तत्तत्स्थानकरणमादानु
प्रदानञ्चेभ्योवैदिकाः शब्दाऽपश्यदि
न्तेतददत्त्वे न तथा० वेदमधीत्यत्वरि
तावक्ताग्नेभवन्तोतिमहाभाष्यम् ॥

पुराकृतम् । चि० प्रारब्धकर्मणि ॥

पूर्वकालकृतपुण्यादौ ॥

पुराणः । पुं० पणे ॥ षोडशपणे ॥

आत्मनि । सर्वकारणे । अनाद्यात्म

नि ॥ सचपुरापिनवएकरूपएव न

त्वधुनानूतनांकाश्चिदवस्थामनुभव

पुरातन :

ति । यो हि अयमवोपचयद्वारेणाभिनि
र्वर्त्यते स इदानीं न बोधथाकुम्भादिः ।
तद्विपरीतस्त्वात्मापुराणो ब्रह्मवर्जि
तः ॥ न० सर्वपुराणसामान्ये पञ्च
लक्षणे । सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्व
न्तराणि च । वंशानुचरितश्चेति
पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ *†*†*†*) ॥
इति पञ्चलक्षणलक्षितेषु मत्स्याद्यष्टाद
शसु ॥ यथा । मद्भयं मद्भयञ्चैव ब्रह्मं
वचतुष्टयम् । अनापलिङ्गकृत्स्नानि
पुराणानि पृथक्पृथगिति ॥ पुराभ
वमित्यस्मिन्नर्थे सायश्चिरमप्राह्णेप्र
मेय्येभ्यश्च व्युत्पत्तौ , तुट्चेति० व्यु
त्पत्तौ । पूर्वकालेकेति निपातितस्तु
डभावः ॥ पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पे
ष्विति निपातितो वा ॥ पुं० न० का
र्षापणे ॥ त्रि० । प्रले । पुरातने ।
पुराणा० इ० भा० ॥

पुराणगः । पुं० प्रजापतौ । ब्रह्मणि ॥
पुराणपुरुषः । पुं० विष्णौ ॥ पुराण
श्चासौ पुरुषश्च ॥

पुराणो । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ पुरा
भवा । टित्त्वान्डीप् ॥ ब्रह्मादित्त्वा
त्पक्षेडीष्वा ॥

पुरातनः । पुं० परमात्मनि ॥ काले
नापरिच्छिन्नत्वात्पुरापिभवतीति
सतथोच्यते ॥ त्रि० । चिरन्तने ।
पुराणे । प्रतने ॥ अनादिगुरुपरम्प
रागते ॥ पुराभवः । सायश्चिरमि

पुरी

तिव्युत्पत्तौ । अबाधकान्यपि निपा
तनानि भवन्तीति पक्षे तुट् ॥

पुरातनी । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ टि-
त्त्वान्डीप् ॥

पुराधिपः । पुं० पुरपालके ॥

पुराध्यक्षः । त्रि० नगराधिकृते ॥

पुरारिः । पुं० त्रिपुरान्तके ॥ शिवे ॥

पुरार्द्धविस्तरः । पुं० खेटे ॥ शाखा
नगरे ॥

पुरावसुः । पुं० भीष्मे । पाण्डवानां
पितामहे ॥

पुरावृत्तम् । न० इतिहासे । पूर्वच-
रिते ॥ पूर्ववृत्तप्रतिपादकव्यासा
दिप्रणीतग्रन्थे ॥ पुरावृत्तमाचष्टे ।
पुरावृत्तमाख्यानम् ॥ गण्यन्तात्पचा
द्यच् ॥

पुराश्रुतिः । स्त्री० पुरातन्यांगथा
याम् ॥ अन्तर्काले हि भूतानि मुह्यन्ती
ति पुराश्रुतिः ॥

पुरासिनी । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥

पुरासुहृत् । पुं० शिवे ॥ इ० हे० ॥

पुरिः । पुं० राजनि ॥ स्त्री० पुर्याम् ॥
नद्याम् ॥ दिपत्तिं पूर्यते वा । पृ०
। कृगृशृपृकुटिभिर्दिच्छिदिभ्यश्चेति
इः ॥

पुरी । स्त्री० नगर्याम् ॥ नृपावासः
पुरी प्रोक्ता विशांपुरमपीष्यते ॥ तीर्थ
विशेषे ॥ अयोध्यामथुरामायाकाशी
काञ्चीअमन्तिका । पुरीद्वारावतीचैव

पुरु :

सप्तैतामोक्षदायिकाः ॥ तासुवासं
प्रकुर्वन्ति ये स तावानराः परम् ।
लभन्ते न पुनर्जन्म मातृगर्भेषु कुत्र
चित् ॥ पुं० । दशनामान्तर्गतस
न्यासिनि ॥ यथा । ज्ञानरत्ने न
स पूर्णः पूर्णतत्त्वपथस्थितिः ।
परब्रह्मरतो नित्यं पुरीनामास उच्य
ते ॥ इति बृहच्छ्रद्धारदिग्विजयः
॥ पुरति । पुर० । इगुपधेति
कः । भीरादित्वाच्चातेरिति वा
डीप् ॥

पुरीतत् । पुं० न० अन्ते । आंत०
इति भाषा ॥ हृदयपरिवेष्टननाडा
म् ॥ पुरीशरीरं तनोति । तनु०
। क्तिप् । गमादीनां क्तिप् । अन्त्यनुना
सिकलोपः । तुक् ॥ पुरितनोतीति
प्रले० न हिवृतीति दीर्घः ॥

पुरीमोहः । पुं० भुक्त्वे ॥

पुरीषम् । न० विष्ठायां । पिपत्तिं
शरीरम् । पृ० । कृतृभ्यामीषन् ।
शृषूभ्यां क्तिञ्चेति० ईषन्क्तिञ्च ।
उद्देश्यपूर्वस्य ॥ पङ्के ॥

पुरीषणः । पुं० पुरीषे ॥ इति चि
काण्डशेषः ॥

पुरीषमः । पुं० माषे । मूर्खे ॥ इ०
त्रिकाण्डशेषः ॥

पुरः । पुं० देवलोके । स्वर्लोके ॥

नृपवि० । ययातेः कनिष्ठात्मजे ॥

परागे ॥ दैत्यवि० ॥ त्रि० प्राज्ये

पुरुषः

। प्रचुरे ॥ पिपत्ति० पूर्यसैवा ।

पृ० । पृभिदीतिकः ॥

पुरुः । स्त्री० नदीविशेषे ॥

पुरुकुत्सवः । पुं० इन्द्रारिविशेषे ॥

पुरुदंशकः । पुं० सरःकाके । हंसे ॥

पुरुदंसा । पुं० इन्द्रे । विडौजसि ॥

पुरुधा । अ० बहुप्रकारे ॥

पुरुखाः । पुं० पुरुखवसि ॥ पुरुरीति

। रुशब्दे । पुरुशब्दोपपदेरौतेरसिप्र

स्त्वयः । विद्यात् पुरुखः शब्दे रु

कारस्यापि दीर्घतस्मिन्निदिरूपको
षः ॥

पुरुषः । त्रि० बहुरूपे ॥ पुरुषि
प्रचुराणिरूपाण्यस्य ॥

पुरुवर्यसम् । न० बहुरूपे ॥ इ० वेद
भाष्यम् ॥

पुरुशक्तिः । त्रि० बहुशक्तिमति ॥

पुरुषः । पुं० पुत्रागपादपे ॥ तिलक
द्रुमे ॥ जीवनविशिष्टकार्यकरण

रूढघाते । पुरुषे । नरे ॥ अधि

कृतवर्णाश्रमादि विशिष्टे शरीरा

विष्ठातरि ॥ यथा । आपत्सु रूढो

द्युतिमान्यः सत्यक्प्रतिपद्यते ।

कर्माण्यवश्यकार्याणि तमाहुः पुरुषं

बुधा इति परिहरण्यगर्भे । समष्टिलिङ्गा

त्मनि । व्यष्टिसर्वकरणानुयाहके ॥ अ

न्तर्यामिरूपेण च पूर्णं । आत्मनि ।

पुरेषु पूर्णवाश्रयानि । पूर्णत्वात् पुरि

पुरिवाश्रयानि परमात्मनि ॥ पूरयति-

पुरुषः

स्वेनात्मनाजगदितिभाष्यम् ॥ नव
 द्वावंपुरुषमेतैर्भावेः समन्वित-
 म् । व्याप्यशेतेमहात्मायस्तस्मात्पु-
 रुषउच्यतेइतिमहाभारतम् ॥ पुरि
 शेतेयतस्तस्मात्पुरुषोजीवउच्यते ।
 सर्वंपूरयतीत्येवंपुरुषोब्रह्मभण्य-
 ते ॥ प्रमाणान्तरे ॥ पञ्चारत्नः पु-
 रुषइतिशुल्बसूत्रम् ॥ ऊर्ध्वबाहुपु-
 रुषे ॥ सचविंशत्यधिकशतमङ्गुलंभ-
 वति ॥ रवेः पार्श्वगान्तरे ॥ सा-
 ङ्ख्यतत्त्वज्ञे ॥ नप्रकृतिर्नचित्कृतिः
 पुरुषः । अनुभयरूपः ॥ सूक्ष्मश-
 रीरमेवपुरुषः । तदपिहिंपुरिस्थू-
 लेशरीरेतिमुखदुःखादयः प्रा-
 कृतावुद्दिगुणाः तत्त्वयमेतेचेतन-
 सम्बन्धित्वेनभवन्तोच्युच्यतेपुरुष
 इति । पुरिलिङ्गेतिइतिपुरुषः ।
 लिङ्गतत्त्वस्वन्धीतिचेतनोपितत्स-
 स्वन्धीभवतीत्यर्थः ॥ पूर्वमनेनप्रा-
 णवद्ध्यात्मनाजगत्समस्तमितिपु-
 रुषः ॥ पुरिमनुष्यशरीरेऽवतिअ-
 हमाकारेणवसतीतिवापुरुषः ॥
 पुरतिपुरलोकंप्रतिप्राणादिभ्योऽग-
 गच्छति ॥ तमुत्क्रामन्तंप्राणोनू-
 त्क्रामतीतिश्रुते ॥ पुरचयगमने ।
 पुरः कुपन् ॥ यदा । अव्यक्तमन-
 इत्याहुः शरीरंपुरुषमुच्यते । अव्य-
 क्तमेवपुंशेतिपुरुषस्तेनचोच्यते । इ-
 ति ॥ यदा पुरुषिफलानिमनोभि

पुरुषकारः

लपितानिसनोतिददाति । प्रबुदा-
 ने । उः ॥ पुरुषिभुवनानिसंहार-
 समयेत्यतिशक्तः करोतिवा । धो-
 लकर्मणि । कः । प्रकृतिप्रवर्तके
 ॥ ०+० ॥ पञ्चलक्षणलक्षितेमनु-
 ज्ञे ॥ यथा । पात्रे स्थागीशुणेरागी-
 भोगीपरिजनैः सहाशास्त्रे दोहार-
 चोद्योडापुरुषः पञ्चलक्षणइतिप्राची-
 नाः ॥ जितेन्द्रिये ॥ यथा । सश्री-
 र्यानमदंकुर्यात्समुखौट्पण्योभि-
 तः । तन्मित्रंयत्रविश्वासः पुरुषः
 सजितेन्द्रियइतिगारुडे १६५ध्यायः
 पुरुषकम् न० घोटकोर्धस्थितौ ।
 सीधेपांवखडेपांवड्०भा० ॥ यथा ।
 पश्चिमाभ्यान्तुपादाभ्यांभुविस्थित्वा-
 यपादयोः । ऊर्ध्वप्रेरणयास्थानम-
 श्वानांपुरुषः कृतः ॥ पुरुषएव ।
 कः ॥

पुरुषकारः । पुं० प्रयत्ने ॥ पुरुषस्य-
 कृतौ । चेष्टायाम् । पौरुषे ॥ य-
 था । मनुखाच । दैवपुरुषकारेच
 किञ्चायस्तत्रवोहिमे । अत्रमेसंश-
 योदेव हेतुमर्हत्यशेषतः ॥ सख्य-
 उवाच । स्वमेवकर्मादेवाख्यं विडि-
 देहान्तरार्जितम् । तस्मात्पौरुषमे-
 वेहश्रीष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ प्रतिकू-
 लंतथादैवंपौरुषेणविघ्न्यते । मङ्ग-
 लाचारयुक्तानांनिश्चयमुत्थानशीलि-
 ताम् ॥ येषांपूर्वकृतंकर्मसात्त्विकं

पुरुषदण्डिका

मनुजोत्तम । पौरुषेण विना तेष्वांके-
 षां चिद् दृश्यते फलम् ॥ कर्मणा प्रा-
 प्यते लोके राजसस्य तथा फलम् ॥ कृ-
 ष्णकर्मणा विहितमसस्य तथा फ-
 लम् ॥ पौरुषेणाप्यते राजन्मार्गित-
 व्यं फलं नरैः । देवमेव विजानन्ति-
 नराः पौरुषवर्जिताः ॥ तस्मा-
 द्दिकालतन्मुक्तं देवं न स फलं भवेत् । पौ-
 रुषं देवसम्पत्त्या काले फलति पार्थिव ॥
 देवं पुरुषकारश्च कालश्च मनुजोत्तम ।
 त्रयमेतन्मानुषस्य पिण्डितस्यात्-
 फलावहम् । कृपेर्हृष्टिसमायोगा-
 द्दृश्यते फलसिद्धयः । तस्मात्काले
 प्रदृश्यते नैवा कालिक यश्च न ॥ तस्मा-
 त्सदेव कर्तव्यं सधर्म्मं पौरुषं नृभिः ॥
 एवं ते प्राप्नुवन्तीह परलोक फलं ध्रुव-
 म् । नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थान्न च दै-
 वपरायणाः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन-
 पौरुषेण त्वमाचरेत् ॥ त्वत्कालसान्
 देवपरान्मनुष्यानुत्थानयुक्तान् पुरु-
 षान् हिलक्ष्मीः । अन्विष्य त्वाद्गु-
 तेनृषेन्द्र तस्मात्सदोत्थानवताहिभा-
 व्यम् ॥ इति मातृस्ये देवपुरुषका-
 रकोनाम् १८५ अध्यायः ॥ पुरुष-
 स्यकारः कर्मप्रणीतपुरुषः ॥
 पुरुषघ्नः । त्रि० पुरुषपरिमाणे ॥
 पुरुषद्वयसे ॥ प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्
 माचवद्वतिपुरुषात्प्रमाणे र्थे दघ्नञ् ॥
 पुरुषदण्डिका । स्त्री० मेदायाम् ॥

पुरुषार्थः

पुरुषनायः । पुं० राक्षि ॥ सेनापती ॥
 पुरुषान्नयति । स्त्री० ॥ कर्मस्थ-
 ण् ॥
 पुरुषपुण्डरीकः । पुं० नरश्रेष्ठे ।
 पुरुषव्याघ्रे ॥ जिनराजविशेषे ॥
 पुरुषर्षभः । पुं० नरश्रेष्ठे । पुरुषकु-
 झरे ॥ स्युक्ततरपदेव्याग्रपुङ्गवर्षभ
 कुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागाद्याः
 पुंसि श्रेष्ठार्थवाचकाः ॥
 पुरुषलक्षणम् । न० पुरुषस्वरूपे ।
 तन्निरूपणं यथापश्यवाराक्षां ६६ अ-
 ध्यायम् ॥
 पुरुषसारहरः । पुं० गृहे ॥ पुरुषा-
 णां सारं विवेकधैर्यं च माशान्तिप्रमुखं
 हरतोति तथा ॥
 पुरुषसिंहः । पुं० पुरुषश्रेष्ठे ॥ जि-
 नराजविशेषे । शैवी ॥
 पुरुषादः । पुं० राक्षसे ॥ निर्दये ॥
 पुरुषाद्यः । पुं० आदिनोयनामनि
 जिनि ॥ विष्णो ॥
 पुरुषायुषम् । न० वर्षशते ॥ पुरुष-
 स्यायुः । अचतुरेति निपातनात्सा-
 धुः ॥
 पुरुषार्थः । पुं० पुरुषस्य प्रयोजने ।
 चतुर्वर्गे ॥ धर्मार्थकाममोक्षाश्च पुरु-
 षार्था उदाहृताः ॥ अचमनुः ।
 ब्रह्मेकत्वेन्द्रियग्रामं संयम्य च मनस्त-
 था । सर्वान् संसाधयेदर्थान् चिन्तयन्
 योगतस्तनुमिति ॥ पुरुषस्यार्थः ॥

पुरुषः

पुरुषार्थकम् । न० पुरुषोद्देश्यप्रत्यक्ष
फलसाधकत्वे ॥ भावेत्त्वः ॥

पुरुषार्थसाधनम् । न० चतुर्वर्गीपाये ।
तेचस्मृतिप्रसिद्धाः । यथा अर्थस्य
मूलनिकृतिः चमचकामस्यरूपश्च
वयोवपुश्च । धर्मस्ययागादिदयादम
श्मोक्षस्यसर्वोपरमः क्रियाभ्यः ॥
नचउत्कृष्टपुरुषार्थलाभसम्भवत्यध
मंकामयमानोमूर्खएव ॥

पुरुषास्थिमाली । पुं० शिवे ॥ पुरुषा
स्थिमाला० साञ्जस्तिअस्य । ब्रीह्या
दिवादिनिः ॥

पुरुषोत्तमः । पुं० विष्णौ । भगवति
। वासुदेवे ॥ पुरुषेभ्यः पुरुषेषुवा
उत्तमः । ननिर्धारणइतिप्रष्टोसमा
सनिषेधात् । पुरुषाणांमध्येउत्तमो
वा । ननिर्धारणइति निषेधस्तुजा
त्याद्यनपेक्षयाऽसमर्थत्वान्नप्रवर्त्त
तेकर्मधारयेतु सन्ग्रहत्परमोत्तमो
तुक्कष्टाः पूज्यमानैरित्युत्तमपुरुष
इतिस्थात् ॥ यस्मात्क्षरमतीती
हमवरादपिचोत्तमः । अतोऽस्मि
लोकेवैश्वप्रथितः पुरुषोत्तमः ॥
नृपवि० । वृत्तार्हद्विशेषे ॥

पुरुषोत्तमः । पुं० श्रीहरी ॥ पुरुषविश्व
रूपस्यासौसत्तमश्च ॥

पुरुस्पृहः । वि० बहुभिःस्पृहणीये ॥

पुरुहः । वि० प्रचुरे । पुरुहन्तृनिग
च्छति । इज० । अन्यभ्योपीतिङः

पुरोगामी

॥ यद्वा ॥ पुरुहन्तृहाति० जिहीते
वाचातइतिक् ॥

पुरुहूतः । पुं० इन्द्रे ॥ पुरुप्रचुरंहूत
माह्वानयस्त्रेध्वस्य । पुरुहूतानि
नामान्यस्य । युर्वपुरुनाम्नाऽसुरेण
हूतइतिवा । ह्वेजः क्तः । सम्
प्रसारणम् । ह्वलश्चेतिदीर्घः ॥
पुरुभूयिष्ठं यथास्यात्तथायच्चभिर्हू
यतइतिवा ॥

पुरुहूतम् । स्त्री० देवीविशेषे ॥ पुरुहूता
पुष्कराक्षे० इतिभागवतोक्तेः ॥

पुरुवरवाः । पुं० बुधस्यपुत्रे । उर्वशीर
मणे । ऐले । बौधे । चन्द्रवंशीया
दिराज । राजर्षी ॥ निश्वदेवे ॥
पार्षणश्रावदेवे ॥ यथा । पुरुवरवा
माद्रवाश्चपार्षणेसमुदाहृतौ ॥ पुरु
रौति । रुशब्दे । पुरुवरवाइति०
पुरुशब्दस्यदीर्घोरौतेरसिद्धनिपात्यते

पुरोगः । वि० अग्रगे । अग्रसरे ॥

पुरोगच्छति । गम्ल० । अन्यभ्यो
पीतिङः ॥ प्रधाने ॥

पुरोगतिः । पुं० कुक्कुरे ॥ वि० अग्र
गे ॥

पुरोगमः । वि० अग्रगे । पुरःसरे ॥

पुरोगच्छति । गम्ल० । अच्० ख
च्वा ॥

पुरोगामी । वि० पुरोगे । अग्रसरे ।

प्रष्टे ॥ पुरोगन्तुशीलमस्य । सुय-
जातावितिणिनिः ॥

पुरोहितः

पुरोहिः। पुं० एवभाङ्कारे । रायभा
टिङ्गौभा० ॥ पुरोहिःपुरसंस्का
रेद्विहारावली ॥

पुरोडाशः । पुं० हरिर्भेदे । यवचूर्णनि
र्मितेरोटिकाविशेषे ॥ पिष्टकस्य
चमस्याम् ॥ हुतशेषे ॥ सोमरसे
॥ पुरोडाश्यते । द्वाष्टदाने । अस्मि
णिघञ् । पौरोडाशपुरोडाशेत्यत्र
निपातनादस्यङतत्त्वम् ॥

पुरोडाश्यम् । चि० पुरोडाशीये ।
हविर्योग्ये ॥

पुरोद्भवा । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पुरोधाः । पुं० पुरोहिते ॥ पुरो ऽ
येधीयते । डुधाञ् । पुरसिचेति०
धाजोऽसिः ॥

पुरोभागौ । चि० दोषैकदृशि । दोष
मात्रदर्शिनि ॥ पुरः पूर्वभजते
। भज० । विनुण् ॥ दोषैकग्रा-
हिहृदयः पुरोभागौतुकथ्यते ॥
अग्रांशिनि ॥

पुरोहितः । पुं० शान्त्यादिकर्त्तरि । पुरोधसि ॥ पुरोदृष्टादृष्टफ
लेषुकर्मसंधीयते आरोप्यतेयः ।
डुधाञ् । क्तः । दधातेर्हिः ॥
त्रय्याञ्चदण्डनौच्याञ्च कुशलः स्यात्
पुरोहितः । अथर्वविहितं कुर्या
न्नित्यं शान्तिकपौष्टिकम् ॥ लक्ष
णान्तरं चयथा । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो
जपहोमपरायणः । आशीर्वाद

पुलकः

वचोयुक्तएवराज पुरोहित इति ॥
वर्जनीयस्तुयथा । काणव्यङ्गमपुत्रंवा
ऽनभिज्ञमजितेन्द्रियम् । नञ्स्तव्या
धितंवापिनृपः कुर्यात्पुरोहितमिति ॥

पुर्व्यष्टम् । न० पुर्व्यष्टके ॥

पुर्व्यष्टकम् । न० ज्ञानेन्द्रियाद्यष्टके ॥

यथा । ज्ञानेन्द्रियाणिपञ्चैवपञ्चक
र्मेन्द्रियाणिच । मनोबुद्धिरहङ्कार
श्चित्तञ्चेतिचतुष्टयम् ॥ प्राणीपान
स्तथाव्यानउदानास्तथैवच । स-
मानश्चेतिपञ्चैताः कौर्त्तिताः प्राण
वृत्तयः ॥ खंवायुगन्धश्चरित्यश्चभूत
सूक्ष्माणिपञ्चच । अविद्याकामक-
र्माणिलिङ्गं पुर्व्यष्टकंविदुरिति । अ-
न्यत्र । भूतेन्द्रिययनोबुद्धि वासना
कर्मवायवः । अविद्याचाष्टकंप्रोक्तं
पुर्व्यष्टमृषिसत्तमैः ॥ अपिच । ज्ञा-
नेन्द्रियाणिखलुपञ्च तथापराणि क-
र्मेन्द्रियाणि मनश्चादिचतुष्टयञ्च ।
प्राणादिपञ्चकमथो वियदादिपञ्चका
मश्चकर्मचतमः पुनरष्टधापूः ॥ पु-
रीणामष्टकम् ॥

पुलः । पुं० पुलके । चि० विपुले ॥

पुलकः । पुं० कृमिभेदे ॥ प्रस्तरविशेषे ॥

तस्यपरीक्षान्यत्रद्रष्टव्या ॥ मण्दि-
षे ॥ रोमाञ्चे । त्वक्पुष्पे ॥ हरिता-
ले ॥ गजान्नपिण्डे ॥ गन्धर्वे ॥ गन्ध-
र्के ॥ इतिहेमचन्द्रे पाठः ॥ असुरा-
ज्याम्इतिहेमचन्द्रः ॥ न० पर्वती

पुलाकः

यमृत्तिकावि० । कङ्कहे ॥
 पुलकितः । त्रि० हर्षिते ॥ पुलकः
 सञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥
 पुलकी । पुं० धाराकदम्बे ॥
 पुलम्बिः । पुं० देशविशेषे ॥ शिलह
 टात्पूर्वभागे कामरूपात्तयोत्तरे ।
 पुलम्बिदेशेदेवेशि नरनारायणः
 परः ॥
 पुलस्तिः । पुं० पुलस्त्यमुदौ ॥
 पुलस्त्यः । पुं० ब्रह्मणः कर्णाभ्यांजा
 तेसप्तर्षीणांमध्ये ऋषिविशेषे । हवि
 र्भुवः पत्न्यौ ॥
 पुलहः । पुं० ब्रह्मणोनाभितोजाते
 सप्तर्षीणांमध्ये ऋषिविशेषे । गति
 स्वामिनि ॥ स्वायम्भुवसनोस्तनये ॥
 पुलहाश्रमः । पुं० हरेःलेत्रे ॥
 पुला । स्त्री० मृताद्यनेकापरनामनि
 हयगतिवि० ॥ तदुक्तंहयलीलावत्त्वा
 म् । मृतांप्रवृद्धिता माहुर्याधारा
 पुलनाभिधा । पुनरेनानलोपालां
 पुलामित्याहदेशिकः ॥ तल्लज्जञ्चत
 चैव । त्रियतिसप्तविशेषानुत्तदिप-
 त्त्ययपादान्प्रसरतिपुरुतोष्ठः सा
 यधारापुलाख्या । विलसतिसमपा
 दोत्तक्षणाकुञ्चनानां करुणमिहग-
 तित्ताः ग्राहुरन्ये पुलाख्यामिति ॥
 पार्श्वप्रधानं प्रविधायरागाद्वत्त्वांश्च
 यौक्त्यचरेत्पुलाख्यामित्यादिः ॥
 पुलाकः । पुं० तुल्यधान्ये । असार

पुष्करः

धान्ये ॥ सङ्क्षेपे ॥ भक्तसिक्-
 थके ॥ पोलनम् । पुल० । सं०
 क्तिप् । पुलमकति । अक० ।
 कर्मस्थण् ॥ पोलतिवा । यलाका
 दयश्चेतिसाधुः ॥
 पुलाकी । पुं० वृक्षे ॥
 पुलायितम् । न० अश्वगतौ । विक्रा-
 न्ती ॥ पुलाख्यया अयितंगतिः
 पुलायितम् । अय० । क्तः
 पुलिनम् । न० तीर्थोत्थितेतटे । जलाद
 चिरोत्थितेतटे । चडा० टाप० इ०
 भा० ॥ पोलति पुलमहत्वे । पुल
 तलिभ्याञ्चेतिनन् ॥ द्वीपे ॥
 पुलिन्दः । पुं० अरण्यचरेस्तेष्टजा-
 त्यन्तरे । शवरे ॥ पोलति । पुल० ।
 कुणिपुल्योः किन्दच् ॥
 पुलोमजा । स्त्री० इन्द्राग्याम् । पुलो
 म्नेमुनेर्जाता । पञ्चस्थामजातादि-
 तिङः ॥
 पुलोमद्विद् । पुं० इन्द्रे ॥
 पुलोमा पुं० दानवान्तरे ॥ मुनिविशेषे ॥
 पुलोमारिः । पुं० अक्षीपतौ ॥
 पुल्कसः । पुं० पुल्कसे ॥ पृ० ॥
 पुषा । स्त्री० लाङ्गलिकीवृक्षे ॥
 पुषितः । त्रि० पुष्टे । कृतपोषणेप-
 क्षिष्टयादौ ॥ पुष्यतिस्म । पुष० ।
 क्तः । भौवादिकत्वादित् ॥
 पुष्करः । पुं० रोगवि० । नागवि०
 ॥ सारसपक्षिणि । नृपवि० । नल

पुष्करवान्

राजभ्रातरि ॥ वरुणपुत्रे ॥ यज्ञा-
न्तरं ॥ मेघाधिपवि० ॥ पुष्करो
दुष्करजलः ॥ द्वीपवि० ॥ न० खे
अम्बुनि ॥ पद्मे । सिताम्भोजे ।
तूर्यवक्त्रे ॥ खड्गफले ॥ हस्तिहस्ताग्रे
॥ काण्डे ॥ कुष्ठौषधे ॥ द्वीपवि० ॥
तीर्थविशे० ॥ यथा । गायत्र्यासुपरं-
स्थानं श्रीमत्पुष्करमीरितमिति ॥
तत्त्रयज्ञः स्थानम् ॥ पुष्यति ।
पुष्णातिवा पुष्यते० अनेनवा ।
पुष० । पुषः किदितिकरन्कि-
त्त्वञ्च ॥

पुष्करकः । पुं० चिताभूमेराच्छाद-
नार्थं क्रियमाणेदृष्टकानिर्मितेदेव-
कुलाकारेण ॥

पुष्करकर्णिका । स्त्री० स्थलपद्मिन्या-
म् ।

पुष्करजः । पुं० पुष्करमूले ॥ त्रि० ।
पुष्करोत्पन्ने ॥

पुष्करणी स्त्री० पुष्कर द्वीपनद्याम् ॥

पुष्करद्वीपः । पुं० समुद्रोपान्तर्गतद्वी-
पविशेषः ॥ नदीपुष्करणीनामहिम
पुष्करमण्डिता । तयासपुष्करद्वी-
पः स्यापितः सुरसंज्ञितः ॥

पुष्करनाडी । स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् ॥

पुष्करमूलम् । न० कुष्ठहस्तमूले । पौ-
ष्करे ॥ पुष्करस्यकुष्ठौषधस्यमूलम् ॥

पुष्करवान् । पुं० हस्तिनि ॥ पुष्कार
मस्यस्य । मतुप् ॥

पुष्करी

पुष्करशिफा । स्त्री० पुष्करमूले ॥

पुष्कराक्षः । पुं० विष्णौ ॥ पुष्करे-
गोप मितेचक्षिणीत्रस्य । बहुव्रीहौ
सक्य्यक्षोः स्वाङ्गात्पञ्जितिषच् ॥

पुष्करद्वयपुण्डरीकमक्षोतिव्या-
घ्रोत्थन्तर्यामिरूपेणेतिपुष्करोपपदा
दक्षव्याप्तावितिधातोः कर्मण्यण् ॥

पुरुहतादेव्याः स्थाने ॥

पुष्करावर्तः । पुं० मेघभेदे ॥

पुष्कराक्षः । पुं० सारसपक्षिणि ॥

पुष्कराक्षयः । पुं० सारसे ॥ न० पु-
ष्करमूले ॥

पुष्करिणी । स्त्री० इभ्याम् । हस्ति-
न्याम् ॥ सरोजिन्याम् । कमलिन्या-
म् । क्वविमजलाशये ॥ पुष्करमूले

॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ समचतुरस्रखा-

ते । यथा । चतुर्विंशङ्गुलोहस्तोष-

नुस्तच्चतुरस्तरः । शतधन्यन्तरञ्चैव

तावत्पुष्करिणीमता । एतत्पञ्चगु-

णः प्रोक्तस्तडागइतिनिश्चयः ॥ तेन

चतुर्दिक्षुविंशतिहस्तान्यूनतायांच

तुः शतहस्तान्यूनान्धन्तरत्वेनपु-

ष्करिणी । एतज्जलाशयाधारपरंन

तु० उपरितटम् । शतेनधनुर्भिः पु-

ष्करिणी । इतिनव्यवर्द्धमानधृतोव

शिष्टः ॥ पुष्कराणिसन्त्यस्याम् । पु-

ष्करादिभ्योदेशे० इतीति ॥

पुष्करी । पुं० हस्तिनि ॥ मत्स्यार्थे

इति ॥

पुष्टि :

पुष्करेक्षणः । पुं० प्रभासतीर्याधिष्ठा
त्यादेय्याम् ॥

पुष्कलः । पुं० भरतात्मजः । पुष्क
लावत्याअधीशः । न० । योसच्चतुष्ट
यात्मकभिजायाम् ॥ यथा । भिजा
माहुर्वासमाचमन्नं तस्माच्चतुर्गुणम्
। पुष्कलं हन्तकारतुतच्चतुर्गुणमुच्य
ते ॥ इति ॥ अष्टकुञ्चिपरिमितेधा-
न्यमानभेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवे-
त्कुञ्चिः कुञ्चयोष्टौचपुष्कलम् । पु
ष्कलानिचत्वारिह्याटकः परि-
कीर्तितः ॥ त्रि० परिपूर्णः ॥ श्रे
ष्ठे ॥ पुष्टयति । पुष० । पुषः कि
दित्यनुवृत्तौ० कलंश्चेति कलन्कित्
॥ स्त्रियांगौरादित्वात्पुष्कली
सि० लज्वा- ॥

पुष्कलकः । पुं० गन्धसृगे ॥ चप-
णे ॥ कीलके ॥

पुष्कसः । पुं० पुष्कसे ॥ पृ० ॥

पुष्टः । त्रि० पालिते । कृतपोषणे । पुष्टि
ते ॥ पुष्ट्यतेस्म । पुष० । क्तः ।
दैवादिकत्वाच्चेट् ॥

पुष्टिः । स्त्री० पोषणे ॥ वृद्धौ । अव-
यवोपचये ॥ अप्रवगन्धायाम् ॥ मा-
तृकाविशेषे ॥ यथा । पुष्टिर्गणपतेः
पत्नीपूजिताजगतोतले । यथाविना
परिचीणाः पुमांसोयोषितीपिचे
ति भागवतम् ॥ पोषणम् । पुष०
। क्तिन् ॥ व्रतफले ० । पुष्टिर्धनवृद्धिना

पुष्पकम्

दीनां हृदिरिखभिघीयते ॥

पुष्टिकरः । त्रि० पुष्टिजनके ॥

पुष्टिका । स्त्री० जलशुक्ती ॥

पुष्टिकान्तः । पुं० श्रीमणेशे । विना-
यके ॥

पुष्टिदा । स्त्री० अप्रवगन्धायाम् ॥ वृद्धौ
॥ पुष्टिदाय्याम् ॥

पुष्पम् । न० समनखम् । प्रसूने । कुसुमे
॥ स्नायंकृत्वा तुयेकेचित्पुष्पं चिन्व-
न्तिवैद्विजाः । देवतास्तन्नमृच्छन्ति
भस्मीभवतिदासवदिति लघुहारी-
तः ॥ विकाशि ॥ स्त्रीरजसि ॥ धन-
द्विमाने ॥ नेत्रसृग्भेदे । फूला
फूली० इ० भा० प्र० ॥ अस्यौषधं
यथा । हरीतकीवचाकुष्ठं पिप्पली
सरिचानिच । विभीतकसुमज्जाच
शङ्खाभिर्भनः शिला । सर्वभेतत्
समंकृत्वः प्लवाङ्गीक्षीरेण पिषयेत् । ना
शयेत्तिमिरं कण्डूपटलान्यर्बुदानि
च ॥ अधिकानिचमांसानियञ्चराचौ
नपश्यति । अपिद्विवार्षिकं पुष्पं
मासेनैकेन साधयेत् ॥ वर्त्तिश्चन्द्रोद-
यानामनृणां दृष्टिप्रसादकी ॥ इतिच
क्रपाणिदत्तः ॥ पुष्पतिपुष्पतेवा ।
पुष्पविकसने । पचाद्यच्० घञ्वा ॥
पुष्पकम् । न० रीतिपुष्पे ॥ पुष्पवदा
भरणभूते धनदस्य विमाने ॥ पुष्पको
स्त्रीतिशब्दार्थवात्पुष्टिञ्जोपि । ने-
त्ररोगविशेषे । पुष्पे ॥ रत्नकङ्कणे ॥

पुष्पधन्वा

रसाञ्जने ॥ लोहकांस्थे ॥ मृदङ्गार
शक्याम् ॥ कासीसे ॥ पुष्पति ।
पुष्पः । कृन् ॥ पुष्पमिववा । इवेप्र
तिक्कतावितिकन् ॥
पुष्पकरण्डकम् । न० उज्जयिन्याम्शि
वस्योद्याने ॥
पुष्पकरण्डनी । स्त्री० अबन्ध्याम् ।
उज्जयिन्याम् ॥
पुष्पकाशीशम् । न० किञ्चित्पीतेका
सीसे । कंसके । नेत्रौषधे ॥
पुष्पकौटः । पुं० भमरे । रेलम्बे ॥
कुसुमकृमिभावे ॥
पुष्पकेतनः । पुं० कामदेवे ॥
पुष्पकेतुः । पुं० रीतिपुष्पे । कुसुमा
ञ्जने ॥ पुष्पस्यकेतुरिवनाशकत्वात्
पुष्पघातकः । पुं० केतकवृक्षे ॥ दम
नवृक्षे ॥
पुष्पजः । पुं० पुष्परसे । पुष्पद्रवे ॥
पुष्पदः । पुं० वृक्षे ॥ त्रि० । पुष्पदा
तरि ॥
पुष्पदन्तः । पुं० वायुकोणस्थदिग्गजे
॥ विद्याधरविशेषे ॥ सुविध्याख्य-
जिने ॥ पुष्पमिवदन्ताः यस्यसः ॥
पुष्पदन्तकः । पुं० गन्धर्वविशेषे ॥
पुष्पद्रवः । पुं० पुष्पस्वेदे । पुष्पसारे ॥
पुष्पधनुः । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पधनु
रस्य । वासंन्नायामित्यनङ्भाविसा
न्तः ॥

पुष्पधन्वा । पुं० मदने । कामे ॥ पुष्प

पुष्परागः

धनुरस्य । वासंन्नायामित्यनङ् ॥
पुष्पनिचः । पुं० भमरे ॥
पुष्पनिर्यासकः । पुं० पुष्पद्रवे ॥
पुष्पन्धयः । पुं० भमरे ॥ पुष्पाणिध
यति । घेट् ॥ मुञ्जकुलास्यपुष्पेषु
घेटः खशितिकेचिदितिखश् ॥ अ
रुद्धिषदितिमुम् ॥
पुष्पपथः । पुं० भगे । योनौ ॥
पुष्पपात्रम् । न० पुष्पाधारे ॥
पुष्पपुरम् । न० पाटलिपुत्रनगरे ॥
पुष्पफलः । पुं० कपित्थे ॥ कृष्णारणे
॥ पुष्पयुक्तफलमस्य ॥
पुष्पबलिः । पुं० वास्तुपूजायाम् ॥
पुष्पमासः । पुं० बसन्ते ॥ पुष्पाणां
मासः ॥
पुष्पयोगः । पुं० यात्रायोगांतरे ॥
यथा । भौमेखराशिगेलग्ने सौम्ये
किन्द्रचिकीर्णगे । पुष्पयोगोरिविपि
नकुठारः सङ्गराङ्गणे ॥
पुष्परक्तः । पुं० सूर्यमणिवृक्षे ॥
पुष्परथः । पुं० चक्रयाने । युद्धविना
यात्रोत्सवादी सुखभमणार्थरथे ॥
सुकुमारत्वात् पुष्पमिवरथः ॥
पुष्परसः । पुं० मकरन्दे ॥ पुष्पस्य
रसः ॥
पुष्परसाह्वयम् । न० मधुनि ॥
पुष्परागः । पुं० पीतमणौ । वाचस्य
तिवल्लभे । पोखराज० इ० भा०
॥ अखलक्षणयथा । सुक्कायपीत

पुष्पवाटिका

गुरुगात्रसुरङ्गशुद्धं स्निग्धञ्चनिर्मल
मतीवसुहृत्तशीतम् । यः पुष्पराग
सकलंकलयेदमुष्पुष्पातिकीर्त्तिं
मतिशौर्यसुखायुर्थान् ॥ तस्यापल
क्षयम्यथा । कृष्णविन्दुद्वितं रुचं
धवलंमलिनंलघु । विच्छाद्यंशकरी
गारंपुष्परागंसदोषकं ॥ अस्यपरी
क्षाक्षणे यथा । पृष्ठोविकाशयेत्
पुष्परागमधिकेमात्मीयम् । नखलु
पुष्परागोजाल्यतयापरीक्षकैरक्तः ॥

पुष्परेणुः । पुं० परागे ॥

पुष्परोचनः । पुं० नागकेशरे ॥

पुष्पलावः । पुं० } मालाकारे ॥
पुष्पलावी । पुं० }

पुष्पलिट् । पुं० भ्रमरे ॥ पुष्पलेटि
। लिङ् । क्तिप् ॥

पुष्पवटी । स्त्री० फुलौरी० इ० प्र०
खाद्यप्रभेदे ॥

पुष्पवन्तौ । पुं० एकयोक्त्यानिच्यद्वि
वचनान्तसुन्दर्ययोः ॥ चन्द्रा
की० एकयोक्त्यासाधारणवचने०
पुष्पवन्तौ० प्रत्येकंपुष्पवानितिन
प्रयोक्तव्यमितिभावः । पुष्पविकस
ने । भाविष्यत् । पुष्पः प्रकाशस्त
दन्ती ॥

पुष्पवती । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥
तीर्थविशिष्टि ॥ पुष्पंरजोऽस्यस्त्रः
। मतुप् ॥ त्रि० पु० विशिष्टे ॥

पुष्पवाटिका । स्त्री० पुष्पवाट्याम् ॥

पुष्पा

पुष्पवाटी । स्त्री० पुष्पोद्याने । फुल
वारी० फुलवरिया० इ० भा० ॥

पुष्पाणांवाटी ॥

पुष्पवाणः । पुं० मन्मथे । कामदेवे
॥ पुष्पाणिवाणाञ्चस्य ॥

पुष्पवाहनः । पुं० पुष्परराजाभिधे
नृपे ॥

पुष्पशकटी । स्त्री० आकाशदाय्याम् ।
दैवप्रभे ॥

पुष्पशून्यः । पुं० उदुम्बरे ॥ त्रि०
कुसुमरहिते ॥

पुष्पसमयः । पुं० वसन्ति । चैत्रवैशा
खयोः ॥ पुष्पाणांसमयः ॥

पुष्पसायकः । पुं० पुष्पधन्वनि ।
कामदेवे ॥

पुष्पसारः । पुष्पद्रवे ॥ पुष्पस्यसा
रः ॥

पुष्पसिता । स्त्री० फूलसङ्कर० इ०
भा० प्र० द्रव्ये ॥ भवेत्पुष्पसिता
शीतारक्तपिताहरीलघुः ॥

पुष्पसौरभा । स्त्री० कलिकारीवृक्षे ॥

पुष्पस्तेदः । पुं० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पहासः । कुसुमविकासे ॥ पुष्पा
णांमुकुलात्मनास्थितानांहासोविका
शः पुष्पहासः ॥

पुष्पहासा । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पहीना । स्त्री० उदुम्बरे ॥ निष्पला
याम् । रजः शून्यायाम् ॥

पुष्पा । स्त्री० । कर्णपुर्याम् । मालि

पुष्पिताया

न्याम् । भागलपुरं । इ० प्र० नग
रे ॥

पुष्पाजीवः । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पाञ्जनम् । न० अञ्जनवि० । कौसु
र्भे । पुष्पकेतौ ॥

पुष्पाञ्जलिः । पुं० प्रसूनानामञ्जलौ
। कुसुमाञ्जलौ ॥

पुष्पागडकः । पुं० शालिजातिविशे
षे ॥

पुष्पाम्बुजः । पुं० पुष्पद्रवे ।

पुष्पावचावौ । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पासवम् । न० सधुनि ॥ पुं० पुष्पम
करन्दकृतआसवे ॥

पुष्पास्रः । पुं० कन्दर्पे । मकरध्वजे ॥

पुष्पाह्वा । स्त्री० श्वतपुष्पायाम् ॥

पुष्पिका । स्त्री० दन्तमले ॥ लिङ्गमले ॥

पुष्पितः । वि० जातपुष्पे वृक्षादौ । प्रफु
ल्ले ॥ पुष्पवति । पुष्पाक्षिसंजा
तान्यस्य । ता० इतच् ॥ रमणीये
॥ आपातरमणीये ॥

पुष्पिता । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पिताक्षः । वि० बुद्धुदृष्टौ ॥

पुष्पिताया । स्त्री० वर्षवृत्तेष्वर्द्धसमव
त्तप्रभेदे ॥ लक्षणं यथा । अयुजिनयु
गरेफतोयकारोयुजितुनजौजरगाश्च
पुष्पिताया ॥ य० । करकिसलयशोभ
याविभान्तीकुचफलभारविनस्रदेहय
ष्टिः । स्मितरुचिरविलासपुष्पिता
याव्रजयुवतिव्रततिर्हरेर्मुदेऽभूत् ॥

पुष्पस्नानम्

पुष्पेषुः । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पाणि
द्रव्योऽस्य ॥

पुष्पः । पुं० अष्टमनक्षत्रे । सिध्ये ।
तिथ्ये ॥ पुष्पः सर्वार्थसाधकः ॥

तत्रजातस्यफलं यथा । प्रसन्नगात्रः

पितृमातृभक्तः स्वधर्मयुक्तोऽभिन-

याभियुक्तः । भवेन्मनुष्यः खलुपुष्प

जन्मासम्मानचामीकरवाहनाढ्यः

॥ पौषमासे ॥ कलियुगे ॥ यथा ॥

सत्सम्प्रदायप्रथनायपुष्पे शिष्यैश्च

तुभिः सहयोवतीर्णः । उक्तो बृह

त्सङ्गमतन्त्रराजे श्रीशङ्कराचार्यगु

हंतमीडे ॥ पुष्पातिकार्याणि० पु

ष्पत्यर्थाश्चस्मिन्निति वा । पुष्पसि-

ध्यौनक्षत्रद्वितिकर्त्तर्यधिकरणे च कथं

निपातितः ॥

पुष्पधः । पुं० भूर्जकण्टके । सङ्करजा
तिविशेषे । आवर्त्ये ॥

पुष्परथः । पुं० युङ्गविनासुखममणा
रथे । चक्रयाने ॥ असौ पुष्परथश्चक्र

यानं न समराययत् ॥ पुष्पद्वयरथः ।

पुष्पेयाचोत्सवादौ रथोवा ॥

पुष्पस्नानम् । न० पुष्पाभिषेके ॥ यथा

। मूलमनुजाधिपतिः प्रजातरोस्तदु

पघातसंस्कारात् । अशुभं शुभञ्च लो

के भवति यतो नृपतिचिन्ता ॥ पुष्प

स्नानं नृपतेः कर्तव्यं देवविपत्तरो

वं भ्याम् । नातः परं यविचंसर्वो

त्पातान्तकरमस्ति ॥ अस्य विधिः

पुस्तकसर्गा

कालिकापुराणेवाराह्याञ्चद्रष्टव्यः ॥
 पुष्ट्या । स्त्री० पुष्ट्यनचर्चे ॥
 पुस्तम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ॥
 यथा । विधायपूजयेन्नित्यं पुस्तपूजो
 क्तसिद्धये ॥ लेप्यादिशिल्पकर्माणि ॥
 आदिनाकाष्ठपुत्तलिकादयोबोध्याः
 ॥ यथा । मृदावादारुणाशायवस्त्रेणा
 प्यथचर्मणा । लोहरत्नैःकृतंवापिपु
 स्तमित्यभिधीयते ॥ पुस्त्यते । पुस्त
 यादरादौणिच् । एरच् ॥

पुस्तकम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ।
 प्रोथी इ० भा० ॥ तस्यपरिमाणं
 यथा । मानं वक्ष्ये पुस्तकस्यशृणुदे-
 विसमासतः । मानेनापिफलं वि-
 न्यादमानेश्रीर्हताभवेत् ॥ हस्तमा
 चंमुष्टिमात्रमावाहुद्वादशाङ्गुलं दशा
 ङ्गुलंतथाष्टौचततोहोनंनकारयेत् ॥
 पुस्तकलेखकस्यपूजाफलंयथा । आर
 म्भेचसमाप्नोच लेखकंप्रतिपूजयेत्
 हरिश्चगन्धपुष्पाद्यैर्वस्त्रैश्चमुननोह-
 रैः ॥ यावदक्षरसङ्ख्यानंप्रतिपच
 चसुन्दरि । तावद्युगसहस्राणिब्र-
 ह्मलोकैवसेच्चिरम् ॥ वेतनग्रहणेले
 खकस्यदोषोयथा । वेतनयस्तुगृह-
 णीयात्लिखित्वापुस्तकंसतु । याव
 दक्षरसङ्ख्यानंतावच्चनरकैवसेदिति
 योगिनीतन्त्रे तृतीय ३ भागे ७
 पटलः ॥

पुस्तकसर्गा । पं० लेप्यादिशिल्पकर्म

पूगः

कर्त्तरि ॥

पुस्तकशिम्बिका । स्त्री० शिम्बिप्रभेदे
 ॥ पुस्तशिम्व्याम् ॥
 पुस्तशिम्बिः । स्त्री० पुस्तकशिम्बि-
 कायाम् ॥

पूगः । पं० क्रमुके । गुवाके ॥ वृन्दे
 । नानाजातीयानामनियतवृत्तीना
 मर्थकामप्रधानानांसङ्गे ॥ ब्रह्मदारु
 णि ॥ न० गुवाकफले । उद्देशे ॥
 यथा । पूगंगुरुहिमंरुचंकाषायंकफ
 पित्तहृत् । मोहनन्दीपनंरुच्यमास्त्र
 वैरस्यनाशनम् ॥ आर्द्रं तद्गुर्वभिष्य
 न्दिवह्निदृष्टिहरंस्मृतम् । स्विन्नंदो
 प्रचयच्छेदिदृढमध्यंतदुत्तमम् ॥
 अक्षपाकोयथा । शृङ्गाटकंजीरके
 वैजातीकोपञ्चवंशजम् । लवङ्ग-
 धान्यकञ्चापिप्रत्येकंकर्षयुग्मकम् ॥
 हैयंगवोनंकुडवंसिताचाईतुलोज्ज
 ला । धात्रीवरीद्व्यञ्जलिश्चपूगस्या
 ष्ठपलानिच ॥ उलूखलेचसंकुड्यचू-
 र्णंक्षीराटकान्वितम् । सन्पाच्यभ-
 क्षितंहन्यात्वासरादौयथोचितम् ।
 ज्वरदाहञ्चपित्तञ्चयक्ष्मशूलमुदाहृ-
 रान् ॥ कर्दिप्रमेहमूत्राणामाघातञ्च
 विनाशयेत् । वलप्रदङ्गर्भदञ्चस्त्रीणा
 म्चैतद्वरसायनमिति ॥ पुनाति०
 पञ्चतेश० पूयतेमुखमनेनवा- । पू
 ज् ० । शृणुखडिभ्यः । किरिति
 गन् ॥

पूजनीय :

पूगकृत : । त्रि० पुञ्जीकृते ॥ अपूग :

पूगः सम्पद्यमानः कृतः इत्यर्थे
श्रेण्यादयः कृतादिभिरितिसमा
से० श्रेण्यादिषु च व्यर्थवचनमिति
च व्यर्थता ॥

पूगतिथिः । त्रि० पूगानांपूरणे ॥
बहुपूगेति डटिति युगागमविधाना
दसंख्यात्त्वे पिडट ॥

पूगपात्रम् । न० पूगपीठे । फलव
के ॥

पूगपीठम् । न० कटकोले । पतद्ग
हे ॥

पूगपुष्पिका । स्त्री० कुहली । विवाह
संस्वम्भिपुष्पताम्बूले ॥

पूगफलम् । न० उद्देगे । चिक्कण्या
म् ॥

पूगयाजकः । पुं० बहुयाजके ॥

पूगघोटः । पुं० हिन्तालवृद्धे ॥

पूगिका । स्त्री० क्रमुके ॥

पूगिकाफलम् । न० पूगीफले ॥

पूगी । स्त्री० पूगे । पूगवृत्ते ॥

पूगीफलम् । न० उद्देगे । पूगफ
ले ॥

पूजकः । त्रि० पूजाकर्त्तरि ॥

पूजनम् । न० अर्चने । पूजायाम् ।

। यथा ॥ शास्त्रप्रणामशुश्रूषादौ
॥ पूजपूजायाम् । ल्युट् ॥

पूजनीयः । त्रि० श्रुताचाराभिजना
दिभिः पूजायोग्ये ॥ पूज्ये ॥

पूज्य :

पूजेरनीयर् ॥

पूजा । स्त्री० नमस्यायाम् । अपर्चि
तौ ॥ सपर्यायाम् ॥ पादप्रक्षालना
र्चनधनदानादिरूपायामर्चायाम् ॥
देवार्चनायाम् ॥ तस्याः सामान्या
नुष्ठानं कथम् । आदावृष्यादिकन्यासः
करशुद्धिस्ततः परम् । अङ्गुलि
व्यापकन्यासौहृदादिन्यासएवच ॥
तालत्रयञ्चदिग्वन्धः प्राणायाम
स्ततः परम् । ध्यानं पूजाजपश्चैव
सर्वतन्त्रेष्वयं विधिरितियामलवच
नम् ॥ पूजनम् । पूज० । चि
तिपूजीत्त्वङ् ॥

पूजार्हः । त्रि० मान्ये । अर्घभाजि
॥ कुसुमादिभिरर्चनयोग्ये । पू
ज्ये ॥ पूजामर्हति । अर्हपूजा
याम् । अर्हइत्यच् ॥ द्वियांपू
जार्हा ॥

पूजितः । त्रि० सत्कृते । अश्चि
ते ॥ पूज्यते स्म ॥ पूज० । क्तः
॥ देवे ॥ पूजितोयः सुरासुरैरि
त्यादौ भूते क्तोनतुवर्त्तमाने० तेन
तृतीयातत्रोपपद्यते । अन्यथा क्तस्य
चवर्त्तमानइति षष्ठीस्यात् ॥

पूजितव्यः । त्रि० पूजनीये ॥

पूजिलः । पुं० देवतायाम् ॥ त्रि०
पूज्ये ॥

पूज्यः । पुं० श्वशुरे ॥ त्रि० वन्द्ये
पूजार्हे । प्रतीच्ये ॥ पूजार्हा य

पूत :

था । गुरुणामपिसर्वेषां पूज्याः ।
 पञ्चविंशतः । तेषामाद्यास्त्रयः ।
 श्रीं हास्तेषां मातासु पूजिता ॥ यो
 भावयति यासूते येन विद्योपदिश्यते
 ज्येष्ठः भाता च भर्ता च पंचैते गुरवस्मृता इति कौर्मोपरिभागे ११
 अध्यायः ॥ पूज्यते । पूज० ।
 । अचोयत् ॥ पूजयितुमर्हः ।
 पूज० । अर्हं कृत्यं त्वत्तु त्वत्तु त्वत्तु ॥
 सर्वस्यैव हि दानस्य ग्रहीता गुरुकृत्य
 ते । कन्यायाश्चैव विद्यायाः प्रदा
 ता पूज्यते गुरुः ॥
 पूज्यपादः । पुं० भगवच्छङ्कराचार्ये ॥
 पूतः । पुं० शङ्खे ॥ श्वेतकुशे ॥
 विकङ्कतवृक्षे ॥ न० बहुलीकृते ।
 अपनीतवृषधान्ये ॥ सत्यवचने
 ॥ त्रि० व्रतादिनाशुद्धे । पवित्रे ।
 ग्रयते ॥ दधिगोमयादौ सामान्यप
 वित्रे ० स्वभावपवित्रे वा । पवित्रे
 मेध्ये ॥ दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं ब्रह्म
 पूतं जलं पिवेत् । सत्यपूतं ब्रह्म
 च मनः पूतं समाचरेत् । शठिते
 बहुलीकृते ॥ पूयते स्म । पूज्०
 पूज्० वा । क्तः ॥ पवते स्म वा ।
 पूज्यो गत्यर्थे तिक्तः ॥
 पूतक्रतायी । स्त्री० इन्द्राण्याम्
 । अक्ष्याम् ॥ पूतक्रतोः स्त्री० ।
 पूतक्रतोरैवैत्येकारादेशोऽपीप्
 च ॥

पूतनाहा

पूतक्रतुः । पुं० इन्द्रे ॥ पूताः क्रतवो
 येन ॥
 पूतक्रतुः । स्त्री० देव्याम् ॥ पूताः
 क्रतवीययासा ॥
 पूतगन्धः । पुं० वर्वरे ॥
 पूतदण्डम् । न० श्वेतकुशे ॥ कुशे ॥
 पूतञ्चतत्तृणञ्च ॥
 पूतद्रुः । पुं० पलाशवृक्षे ॥
 पूतधान्यम् । न० तिले ॥ पूतञ्चतद्धान्यञ्च ॥
 पूतना ! स्त्री० हरीतक्याम् ॥ पूतना
 स्थिमती सूक्ष्मेति निरूपणात् ॥ सिन्धु
 देशजा खल्वप्यत्र हृदस्थि हरीतकी
 लेपने प्रशस्तेति राजवल्लभः ॥ गन्ध
 मांस्याम् ॥ बालरोगविशेषे ॥ बाल
 मातृकाविशेषे ॥ दानवीविशेषे ।
 वकासुरभगिन्याम् ॥ अहोवकीयं
 स्नानकालकूटं जिघांसयापायियदप्य
 साध्वी । लेभे गतिं धान्यं चितां तं
 तोन्यं कंवादया लुं शरणं ब्रजेम ॥ पू
 तं करोति । तत्करोतीति णिच् ।
 बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥
 पूतनारिः । पुं० बालमुकुन्दे । श्री
 कृष्णे ॥ पूतनायाश्चरिः ॥
 पूतनासूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूत
 नां सूदितवान् ॥ सूदयति वा । सूद
 चरणे । नन्द्यादिच्छाल्ल्युः ॥
 पूतनाहा । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनां
 हन्ति । हन० । क्षिप् ॥

पूतिकर्णक :

पूतपाप : । त्रि० निरस्तस्वर्गभोगप्रति
बन्धकपापे ॥

पूतफल : । पुं० पनसे ॥

पूता । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

पूतात्मा । पुं० ईश्वरे ॥ पूत : शुद्धः
सत्त्वादिगुणसम्बन्धरहितः आत्मा
स्वरूपंयस्य ॥ पूतश्चासाचात्माचेति
वा ॥ शुद्धदेहे ॥ शुद्धान्तःकरणे ॥
पूतआत्मायस्य ॥

पूति : । स्त्री० दुर्गन्धे ॥ पवित्रताया
म् ॥ खट्वाशमुष्के ॥ न० रोहिष
दृणे ॥

पूतिक : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥
पुनाति । पूज् ० । तिलिङ्गीका
दयइति० इकन् ॥ न० विष्टायाम् ॥

पूतिकरज : । पुं० लट्वाकरञ्जवृक्षे
। कलिकारके । कलहनाशने । क-
ण्टवतिकरञ्जे । काँटाकरञ्जइति०
भा० ॥ पूतिश्चासौकरजश्च ॥

पूतिकरञ्ज : । पुं० पूतिकरजे ॥

पूतिकर्णक : । पुं० कर्णरोगविशेषे ॥
तल्लक्षयंयथा । कणविद्रधिपाकाद्वा
जायतेचाम्बूपूरणात् । पूयंस्त्व
तिवापूतिसन्नेयः पूतिकर्णकः ॥
अस्थौषधंयथा । निर्गुण्डीमुरसस्तै
लंसिन्धुधूमरजोगुडः पूरणात्पू-
तिकर्णस्थश्चमनोमधुसंयुतः ॥ अथ
वा । वरुणाद्रकपित्वाञ्जम्बूपल्लव
साधितम् । पूतिकर्णपहंतैलजा-

पूतिफली

लीपचरसेनवेति चक्रपाणिदत्तः ॥

पूतिका । स्त्री० मार्जार्याम् ॥ पोद्
इ० प्र० लताशाके । उपोदक्याम् ॥

पूतिकामुखः । शम्बूके ॥

पूतिकाष्ठम् । न० सरलद्रुमे ॥ देवदो
रुमहीरुहे ॥ पूतिचतत्काष्ठश्च ॥

पूते : पावनस्यकाष्ठं वा ॥

पूतिकाष्ठकम् । न० पूतिकाष्ठे ॥

पूतिगन्धः । पुं० गन्धके ॥ हिङ्गुदोष
हे ॥ न० रङ्गे ॥ त्रि० दुर्गन्धे ॥

पूतिगन्धिः । } त्रि० दुर्गन्धे
पूतिगन्धिकः । }

पूतिगन्धिका । स्त्री० वाकुच्याम् ॥

पूतितीला । स्त्री० ज्योतिष्माच्याम् ॥

पूतिदारुः । न० देवदारुणि ॥

पूतिनस्यः । पुं० नासारोगभेदे ॥ त
ल्लक्षयंयथा । दोषैर्विद्रग्धैर्गलतालु
मूलेसम्भूर्हितोयस्यसमीरणस्तु ।
निरेतिपूतिमुखनासिकाभ्यांतंपूति
नस्यंप्रवदन्तिरोगम् ॥ औषधन्तु ।
। व्याध्रीदन्तीवचाशिशुस्वरसव्योष
सम्भवैः । पाचितंलावणं तैलंपूतिना
सागदंजयेत् ॥ अथवा । त्रिकटुवि
डङ्गकसैम्भवहृतीफलशिशुस्वरस-
दन्ताभिः । तैलङ्गोजलसिद्धं नस्यं
स्यात्पूतिनस्यस्य ॥

पूतिपत्रः । पुं० श्योनाकविशेषे ॥

पूतिपुष्पिका । स्त्री० मातुलुङ्गायाम् ॥

पूतिफली । स्त्री० वाकुच्याम् । सोम

पू पाष्टका

राज्याम् ॥ पूतिफलेष्वस्याः पाक
कर्णेतिङीष् ॥

पूतिमयूरिका । स्त्री० अजगंधायाम् ॥

पूतिमेदः । पुं० अरिमेदे ॥

पूतिवातः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ अधोवा
यी ॥

पूतिवृक्षः । पुं० श्योनाके ॥

पूतिशारिजा । स्त्री० खट्वाश्याम् ॥

पूतिकः । पुं० गंधमार्जारि ॥ घोडा
करञ्ज इ० भा० प्र० करञ्जविशेषे ॥
लताविशेषे ॥

पूतिकरञ्जः । पुं० लट्वा स्त्र्यकरञ्जे ।

पूतिगण्डः । पुं० पूतिकीटे ॥

पूतिभावः । पुं० दौर्गन्धे ॥ क्लेदे ॥

पूत्यण्डः । पुं० गन्धकीटे ॥ गन्धैशे
॥ यस्य नाभौ मृजनाभिर्जायते ॥

पूपः । पुं० अपूपे । पिष्टके । पूत्रा०
इ० भा० ॥ यथा ॥ समितांगुडतो-
येनमेलयित्वा सुमर्दिताम् । घृतेवि-
स्तार्य सुपचेत् सुवृत्तीमृदुपूपकः ॥

अपूपः । पुष्टिदोषस्योद्दयोः गुरुतरः
स्मृतः । पित्तानिलहरोवृष्ट्यः सु-
पक्वोरुचिकारकः ॥ पवनपूपः ।
पूज् सं० क्तिप् । पुवंपाति० पिव-
तिवा । पारक्षणे० पानेवा । आत-
इतिक् ॥

पूपला । स्त्री० पोलिकायाम् ॥

पूपाली । स्त्री० पोल्याम् ॥

पूपाष्टका । स्त्री० आयुहायणीपूणि

पूरकः

मायाः परतः कृष्णाष्टम्याम् ॥

पूपिका । स्त्री० पूलिकायाम् ॥

पूयम् । न० पक्वव्रणादिसम्भवनीभू-
तशुक्लवर्णविकृततरक्ते । क्षतजे । म-
लजे । प्रीप० राध० इ० भाषा ॥

पूयनम् । न० रक्तविकारे । पूये ॥

पूयरक्तः । पुं० नासारोगमेदे ॥ तल्ल
क्षणम् । दोषैर्विदग्धै रथवापिजन्तो
र्ललाटदेशेऽभिहतस्तैस्तैः । ना-
सास्त्रवेत्पूयमसृग्विमिश्रं तं पूयरक्तं प्र-
वदन्तिरोगम् ॥

पूयारिः । पुं० निम्बपादपे

पूयालसः । पुं० मन्विगतरोगमेदे ॥
लक्षणयथा । पक्वः शोफः सन्धि-
क्षः संस्रवेद्यः सान्द्रं पूयं पूतिपूया-
लसः सः ॥ इति मुश्रुतः ॥

पूयोदः । पुं० नरकान्तरे ॥

पूरः । पुं० जलसमूहे । अम्भसांवृ-
द्धौ ॥ व्रणसंशुद्धौ ॥ खाद्यविशेषे ॥
न० दाहामुरुणि ॥

पूरकः । पुं० प्राणवायोः शनैर्वासना
सापुटेन० दक्षिणसापुटेन वाः स-
व्यापमव्यन्यायेनान्तः प्रवेशने ॥
वाह्ये नवायुनामुत्तैः शक्तिसीमप्रपू-
रणम् । पूरकः सतदभ्यासात् सुगु-
र्वपिविकर्षयेत् ॥ नासिकोत्कृष्टउच्छ्वा-
सोश्वातः पूरकउच्यते ॥ आत्मानु-
सन्धाने ॥ ब्रह्मैवास्मीति यावृत्तिः
पूरकोवायुरीरितः ॥ पूरीयाप्याय

पूरिका

ने । खलु ॥ बीजपूरे ॥ गुणकाङ्के ॥
 पुं० प्रेतदेहनिष्पादकाशौचकादेय
 दशपिण्डे ॥ त्रि० पूरणकर्त्तरि ॥
 पूरणः । पुं० सेतौ ॥ विष्णु तैले ॥ न०
 अङ्कानांगुणने ॥ वृष्टी ॥ कुटन्न-
 टे ॥ वानतन्तुषु ॥ पिष्टप्रभेदे ॥
 हिङ्गुधान्यजलेमांससुखिन्नसूक्ष्मकु-
 दितम् । संयुक्तहिङ्गुजीराद्र्वीजपू-
 रैलसैम्बैः ॥ घृततप्तेपरिभृष्ट-
 धूपितं मांसपूरणम् ॥ मांसस्यपूरणं क-
 ष्यं हृद्यं पुष्टिकरं परं । वातपित्तहरं व-
 ल्यं मन्दाग्निक्फनाशनम् ॥ त्रि० पू-
 रके । पूरणकर्त्तरि ॥ पालनकर्त्तरि
 ॥ पृणाति । पृपालनपूरणयोः । ल्यु-
 ट् ॥ पूर्यतेऽनेन । पूरी० । करणे ल्यु-
 ट् ॥
 पूरणी । स्त्री० शाल्मलिद्रुमे ॥ पटार-
 म्भकसूत्रेषु ॥ पूरणकल्याम् ॥ पूर-
 यति । पूरी० । ल्युट् । डीप् ॥
 पूरास्त्रम् । न० वृक्षाश्चे ॥
 पूरिका । स्त्री० पूवप्रभेदे । पूरी०
 कचौरी० इ० भा० ॥ यथा । माषा-
 णांपिष्टिकांयुञ्ज्याल्लवणाद्रकहिङ्गु-
 मिः । तथापिष्टिकया पूर्णासमि-
 ताकृतपोजिका ॥ ततस्तैलेविपक्वा
 सापूरिकाकथिताबुधैः । रुच्यास्त्रा
 हीगुरुः स्निग्धावातपित्तासूद्रूपिका
 । चक्षुस्तो जोहरीचोष्णापाकेवातवि-
 नाशिनी । तथैवघृतपक्वाऽपिचक्षुष्या

पूर्यः

रक्तपित्तहृत् ॥ वदरचूर्णपूरिकातु
 । घृतमिश्रकनिकयायामेलितं पञ्चमां-
 शकम् । वदरत्वग्भवं चूर्णं जलेना
 लोडापीडयेत् ॥ पूरिकाघृतसंपक्वा
 खण्डपाकविलेहिता । पूरिकावद-
 रोन्मिश्रास्निग्धापित्तहराहिमा ॥
 मधुराट्ठ्वातघ्नी सराच्छर्दिविना-
 शिनी । एवंविप्रायखर्जूरशर्कराना-
 रिकेरकैः ॥ द्राक्षयावैसुपूर्यस्तुपूरि-
 काः पूर्ववत्पचेत् ॥
 पूरितः । त्रि० कृतपूरणः । पूर्ये ॥ पूर्य-
 तैस्त्र । पूरी० । क्तः । वादान्तेति
 पक्षेऽट् ॥ गुणिते ॥
 पूरुषः । पुं० पूरुषे । नरे ॥ पुंसि ॥
 क्षेचक्षे ॥ यथा । यस्माद्विश्वमुदेति
 यचरमतेयस्मिन्पुनर्लीयतेभासाय
 स्यजगद्विभातिसहजानन्दोज्ज्वलं
 यन्महः । शान्तं शाश्वतमक्रियं यम-
 पुनर्भावायभूतेश्वरम् द्वैतध्वान्तम-
 पास्ययान्तिक्रान्तनः प्रस्तौमितं पूरु-
 षमिति ॥ पूरति । पूरयग-
 मने । पूरः कुशन् । अन्ये प्रामपी-
 तिदीर्घः । प्रृषोदरादिर्वा ॥ यदा
 । पूरयति पूर्यतेवा । पूरी० वा०
 कुशन् ॥
 पूर्यः । त्रि० व्याप्ते ॥ पूरिते ॥ पुं०
 शक्ते । समर्थे । सकले ॥ पूर्यतेस्त्र
 पूरी० । कर्त्तरि कर्मणिवाक्तः । वा-
 दान्तेतिसाधुः ॥

पूर्णावतारः

पूर्णकः । पुं० स्वर्णचूडपक्षिणि ॥ कु-
त्सितः पूर्णः । संज्ञायाम् ॥
पूर्णकुम्भः । पुं० भद्रकुम्भे । जलपूर्वि-
तघटे ॥ पूर्णश्चासीकुम्भश्च ॥
पूर्णकोष्ठा । स्त्री० नागरमुस्तायाम् ॥
पूर्णचन्द्रः । पुं० सम्पूर्णैन्दुभयाष्टम्यो-
र्मध्यस्थेन्दौ ॥ पूर्णश्चासीचन्द्रश्च ॥
पूर्णता । स्त्री० पर्याप्तौ ॥
पूर्णपात्रम् । न० वस्तुपूर्णपात्रे ॥ वर्षा-
पक्षे । पूर्णानक्षे ॥ उत्सवकाले हर्षा-
तृप्तीतवस्त्रालङ्कारादौ ॥ होमक-
र्मणि ब्रह्मदक्षिणायाम् ॥ हर्षादुत्सव-
कालेयदलङ्काराभ्युपरादिकम् । आ-
ह्वय्यगृह्यते पूर्णपात्रं पूर्णानक्षतत् ॥
पूर्णमा । स्त्री० पौर्णमास्याम् ॥
पूर्णमासः । पुं० पौर्णमासयाम् ॥
पूर्णमासी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥
पूर्णबीजः । पुं० बीजपूरे ॥
पूर्णवैनाशिकः । पुं० वैनाशिके ॥
वैशेषिकास्तावदर्धवैनाशिकाः सर्व-
स्वभावादिनस्तु पूर्णवैनाशिकत्वे न प्र-
सिद्धाः शास्त्रे ॥
पूर्णा । स्त्री० प्रसूमीदशमीपूर्णिमामा-
वासासु ॥
पूर्णानकम् । न० वर्षापक्षे ॥ आनक्षे ॥
पट्टे ॥ पात्रे ॥ पूर्णपात्रे । हर्षा-
तृप्तीतवस्त्रालङ्कारादौ ॥
पूर्णावतारः । पुं० नृसिंहे । रामे ॥
परिपूर्णतमे श्रीकृष्णे ॥

पूर्णिमा

पूर्णाहन्ता । स्त्री० पराहन्तायाम् । य-
थाहर्वातिककाराः । भुक्तं यथाहर्-
कुक्षिस्थं स्वात्मत्वे नैव पश्यति । पूर्णा-
हन्ताकवलितं विश्वं योगीश्वरस्तद्यति
पूर्णिका । स्त्री० नासाच्छिद्रीनामक-
पक्षिणि ॥
पूर्णिमा । स्त्री० पौर्णिमास्याम् । शुक्ल-
पक्षान्तिमतिथौ ॥ साद्विविधा ।
यथा । राकाचानुमती चैव द्विविधा
पूर्णिमामता । पूर्वोदितकलाहने
पौर्णिमास्यानिशाकरे ॥ पूर्णिमानु-
मतीज्ञेयापश्चास्तमितभास्करे ॥ य-
स्मात्तामनुमन्यन्ते देवतापितृभिः सह
। तस्मादनुमतीनामपूर्णिमाप्रथमा
स्मृता ॥ यदाचास्तमिते सूर्ये पूर्णच-
न्द्रस्य चोद्गमः । युगपत्सोत्तरारा-
गात्तदानुमतिपूर्णिमा ॥ राकान्ताम-
नुमन्यन्ते देवतापितृभिः सह ।
रत्ननाच्चेव चन्द्रस्य राकेतिकवयोऽनु-
वन् ॥ तस्यां जातस्य फलयथा । कन्द-
र्पतुल्योयुवतिप्रियश्च न्यायाप्रवित्तः
सततं सहर्षः । शूरो वलीशस्त्रवि-
शारदश्चैतत्पूर्णिमाजन्मनियस्य ज-
न्तोः । पूरी० । भावेक्तः । पूर्णच-
न्द्रस्य पूरणम् । तेन निर्वृत्ता ॥
पूर्त्तम् । न० खातादिकर्मणि ॥
आदिना देवकुल्यादिग्रहः । तदु-
क्तम् । पुष्करिण्यः सभावापीदेव-
तायतनानि च । आरामश्च विशेषेण

पूर्वदिक्

पूर्वकर्म्मविनिर्दिशेत् ॥ अपिच ।
बापीकूपतडागानि देवतायतनानि
च । अन्नप्रदानमारामः पूर्वमित्य
भिधीयते ॥ इति ॥ गृहोपरागेय-
हानं पूर्वतदपिनाकदम् ॥ आरा-
मादिक्रियाजिफले ॥ पालने ॥ त्रि-
प्रूरिते ॥ इन्ने ॥ पूरणम् ॥ पूर्यतेस्म
वा । पुं० । भावेकर्मणिवाक्ताः न ध्या-
व्येतिनिष्ठानत्वं न ॥

पूर्तिः । स्त्री० पर्याप्ते । उपसम्पन्ने
॥ पूरणे ॥

पूर्वः । त्रि० पूर्वज ॥ प्राचि ॥ आद्ये
॥ अये ॥ श्रुतिभेदे ॥ न० कारणे
। पूर्वभाविनि ॥ पुं० भूमि । अति
क्रान्ते ॥ पूर्वति । पूर्वपूरणे । अ-
च् । पुं० ॥

पूर्वगङ्गा । स्त्री० रेवायाम् । नर्मदान
याम् ॥ पूर्वाचासौगङ्गाच ॥

पूर्वजः । पुं० ज्येष्ठभातरि ॥ अनादौ ॥

पूर्वजाः । पुं० भूमिदिव्यपितृगणं ।
न्यस्तशस्त्रेषु । कव्यवालादिषु ॥ पू-
र्वस्मिन्कालेजातः सप्तम्यांजनेर्दः ॥

पूर्वजा । स्त्री० ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ टा-
प् ॥

पूर्वजिनः । पुं० अतीतजिनवि० ।

मङ्गुचीवे । शार्दूलवाहने ॥

पूर्वदिक्पतिः । पुं० इन्द्रे ॥

पूर्वदिक् । स्त्री० प्राच्यादिशि । पूर्व-
स्याम् ॥

पूर्वभाद्रपदा :

पूर्वदेवः । पुं० असुरे । दैत्ये ॥ पूर्वश्चा
सौदेवश्च । पूर्वापरप्रथमेत्यादिना
समासः ॥ यद्वा । पूर्वदेवः । अ-
न्यायाद्विदेवत्वादभष्टः । सुसुमे-
तिसमासः ॥

पूर्वदेशः । पुं० सूर्यादयोपलक्षितदेशे
। वर्तनौ ॥

पूर्वपक्षः । पुं० शुक्लपक्षे ॥ पूर्वश्चासौ
पक्षश्च ॥ शास्त्रीयप्रश्ने । सिद्धान्त
विरुद्धकोटौ । चोद्ये । देश्ये ।
फल्लिकायाम् ॥

पूर्वपक्षपादः । पुं० चतुष्पादव्यवहा-
रान्तरगतप्रथमेपादे । भाषायाम् ।
प्रतिज्ञायाम् । पक्षे ॥

पूर्वपर्वतः । पुं० उदयाचले ॥ पूर्वप-
र्वतः ॥

पूर्वफलानु । स्त्री० अश्विन्यादिनक्ष-
त्रान्तर्गतैकादेशेनक्षत्रे ॥ तत्रजात
सप्तफलंयथा । शूरस्यागीसाहसी
भूमिभर्ताकोपाक्रान्तः सप्तशिरा
लोतिदक्षः । धूर्तः क्रूरौच्यन्तवाता
धिकः प्राक्फलगुन्यश्च जन्मकाले
चयस्य ॥

पूर्वफलानुनीभवः । पुं० वृद्धस्पतौ ॥

पूर्वभद्रपदः । पुं० प्रोष्ठपदासु । पक्ष
विंशतिमेनक्षत्रे ॥

पूर्वभद्रपदाः । स्त्री० } अश्विन्यादिस
पूर्वभाद्रपदाः । स्त्री० } सविंशतिनक्ष-
त्रान्तर्गतपक्षविंशतितमेनक्षत्रे । प्रो-

पूर्वरात्रः

छपदासु ॥ तत्रजातस्यफलं । जि-
लेन्द्रियः सर्वकलासुदक्षोजितारि
प्रक्षः खलुतस्यनित्यम् । भवेन्मही
यान्सुतरामपूर्वापूर्वापदाभाद्रपदा
प्रसूतौ ॥ पूर्वाश्वताभाद्रपदाश्च ॥
एकवचनान्तोपि ॥

पूर्वयक्षः । पुं० जिनवि० । जलेन्द्रे ।
मणिभद्रे ॥

पूर्वरङ्गः । पुं० नाय्यशालायाम् ॥ ना-
य्योपक्रमे । प्राक्सङ्गीते । गुणनि-
कायाम् । रङ्गप्रधानाख्योरङ्गविष्णु
शान्तिकारीनान्दीप्राठमीतवादित्रा
द्यनेकाङ्गविशेषोमाध्यादौकर्त्तव्यः
कर्मविशेषः पूर्वरङ्गः । तदुक्तं वस-
न्तराजीये । यन्नाय्यवस्तुनः पूर्वरङ्ग
विष्णोपशान्तये । कुशीलवाः प्रकु-
र्वन्तिपूर्वरङ्गः प्रकीर्त्तितः इति ॥
पूर्वरङ्गविधायार्क्षसूत्रधारेविनिर्गते
। प्रविश्यतद्वदपरःकाव्यमास्यापयेन्न
टः ॥ प्रथमपूर्वरङ्गश्चततः प्रस्ताव
नेतिच । चारक्षे सर्वनाय्यानामेत
त्सामान्यमिष्यते ॥ पूर्वैरज्यतेऽ
स्मिन् । रङ्गे र्घञ् । कुत्त्वम् ॥

पूर्वरागः । पुं० नायिकानायिकयोर्द-
शाविशेषे ॥ श्रवणादर्शनाद्यापिमि-
थः संगूढरागयोः । दशाविशेषो
योऽप्राप्तौपूर्वरागःसुच्यते ॥ इ० ॥

पूर्वरात्रः । पुं० रात्रेःपूर्वभागे ॥ रा-
त्राङ्गाहाः पुंसि ॥

पूर्वाषाढा

पूर्वरूपम् । न० पूर्वलक्षणम् ॥ वैद्यके
भाषिव्याधिवोधकचिह्ने ॥

पूर्ववत् । न० अनुमानविशेषे ॥ यथा
। दृष्टस्वलक्षणसामान्यविषयंयत्
तत्पूर्ववदुच्यते । पूर्वप्रसिद्धमदृष्ट
स्वलक्षणसामान्यमितियावत् । तद्य
साविषयत्वेनास्ति । अनुमानज्ञान
स्येतिपूर्ववत् । यथाधूमाद्वह्नित्व-
सामान्यविशेषः पर्वतेनुमीयते ।
तसावह्नित्वसामान्यस्यस्वलक्षणं
वह्निविशेषोदृष्टोरसनत्याम् । वीता
वौतभेदात्तद्विविधम् ॥

पूर्ववादी । त्रि० प्रागभियोक्तारि । प्र-
थमविवादिनि ॥

पूर्ववित् । त्रि० अतीतज्ञे ॥

पूर्वशैलः । पुं० उदयपर्वते ॥

पूर्वसरः । त्रि० अग्रगामिनि ॥

पूर्वा । स्त्री० पूर्वदिशि । प्राच्याम् ।

तद्विग्भववायुगुणाः । पूर्वस्तुमधु
रोवातः स्निग्धः कटुरसान्वितः
। गुरुर्विदाहशमनोवातदः पित्त-
नाशनः ॥ इति ॥

पूर्वाद्रिः । पुं० उदयाचले । दिनमूर्ध-
नि ॥

पूर्वाषाढा । स्त्री० अश्विन्यादिसप्तविं-
शतिनक्षत्रान्तर्गतविंशतिसंख्याकन-
क्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । भूयो
भूयः सुयमानानुरक्तो भक्तोदेवैव
भुमान्योतिदक्षः । पूर्वाषाढाक-

पूषा

न्मकालियदिस्यादापाठः स्याद्वैरि
वर्गेनितान्तम् ॥ पूसावर्वाचाषाठाच ॥
पूर्वाहणः । पुं० विधाविभक्तदिनस्य
पूर्वभागे ॥ यथा । आवर्तनात्पू
र्वाहणोच्चपराहणस्ततः परः । आ
वर्तनात् वासरस्य च्छायापरिवर्तना
त्प्रागितिशेषः ॥ विधाविभक्तदि
नस्यप्रथमभागे ॥ सचचिंशद्वण्डदि
नमानेसूर्योदयावधिदशदण्डात्मकः
कालः यथा । पूर्वाहणोवैदेवानां
मध्यं दिनंमनुष्याणामपराहणः पि
तृणामितिश्रुतिः ॥ अङ्कः पूर्वम्
। पूर्वापराधरेत्येकदेशिसमासः ।
राजाहः सखिभ्यजिष्टतिटष् । अ
ङ्कादेशोणत्वम् ॥

पूर्वाहणेतनम् । त्रि० पौर्वाहणिके ॥
पूर्वाहणेभवः । विभाषापूवाहणा
पराहणाभ्याम् ० इतिव्युत्पत्तौतुट्च
। घकालतनेष्वित्यलुक् ॥

पूर्वेद्युः । अ० प्रातः काले । धर्मवा
सरे ॥ पूर्वस्मिन्नहनि ॥ रुद्यः पर
दित्यादिनापूर्वशब्दादेद्युस्प्रत्ययो
निपात्यते ॥

पूषः । पुं० ब्रह्मदारुणि । तूत० इ०
भा० ॥ पूषवृद्धौ । इगुपधात्कः ॥
पूषकः । पुं० ब्रह्मदारुणि ॥ पूषएव
कः ॥

पूषा । पुं० सूर्ये ॥ जगतः पोषणा
त् । पुष्पाति । पुषपुष्टौ । श्वन्नु-

पृतना

घनपूषन्नितिनिपातितः ।

पूषभाषा । स्त्री० अमरावत्याम् ।
इन्द्रनगर्याम् । सुरपुर्याम् ॥

पूषमुहत् । पुं० शिवे ॥

पूषा । स्त्री० पिङ्गलापृष्ठवर्तिन्यांना
ड्याम् ॥ पूषातुपिङ्गलापृष्ठेनील
जीमूतसन्निभा । याम्यभागस्यनेचा
न्तायावत्पादतलंगता ॥

पृक्का । स्त्री० मरुन्मालायाम् । पिशु
नायामोषधी । असारक० इ० भा०
। पिङ्गि० इ० गौ० भा० स्पृश्यते । स्पृ
शस्पर्शने । वा० कक् । पृ० ॥

पृक्तम् । न० धने ॥ त्रि० सञ्चिते ॥
सम्पर्कयुक्ते ॥ पृच्यते । पृची० ।
क्तः ॥

पृक्तिः । स्त्री० सम्पर्के । स्पृष्टौ ।
स्पर्शे ॥ पर्वनम् । पृचीसम्पर्के ।
क्तिन् ॥

पृच्छा । स्त्री० अनुशोणे । प्रश्ने ॥ प्रच्छ
नम् । प्रच्छन्नीप्सायाम् । गुरोश्चह
लइत्त्वः । सम्प्रसारणम् ॥

पृच्छितनुः । पुं० प्रश्नलग्ने ॥

पृच्छाम् । त्रि० प्रष्टव्ये ॥

पृतना । स्त्री० सेनामात्रे ॥ सेनावि
शेषे । तिसृषुवाहिनीषु ॥ अत्रेभाः ॥
२४३ । रथाः २४३ । अश्वाः ७२
६ । पादातिकाः १२१५ । समस्तस
ङ्ख्ययाखचिचतुर्विंशतिभिः स्मृ
ता । २४३० । प्रियते । पृङ्ग्या-

पृथक्पथी

यानि । वा० तनः युगाभावश्च ॥
 पृथनाष्ट । पं० इन्द्रे ॥ पृथनांसह
 ते । पृथमर्षणे । इन्द्रसिसहस्रति०
 शिवः सहस्ररितिषः ॥
 पृथक् । च० भिन्ने । विनार्थे । अन्तरे
 ष । ऋते ॥ असङ्कीर्णं । नानार्थे ॥
 प्रथयति । पृथक्प्रथये । वा० कक् ॥
 पृथक्त्वम् । न० पृथक्प्रत्ययासाधारण
 कारणत्वे ॥ यथा । सङ्ख्यावद्धपृ
 थक्त्वस्यात्पृथक्प्रत्ययकारणम् ।
 अन्योन्याभावतोनास्य चरितार्थत्वं
 सूच्यते ॥ अस्मात्पृथगियंनेतिप्रती
 तिर्हि विलक्षणा ॥ पृथक्त्वं निरूपयति
 सङ्ख्यावदिति । पृथक्प्रत्ययासाधा
 रणकारणं पृथक्त्वम् । तन्निश्चयता-
 दिक् सङ्ख्यावत् । यथानित्यं च क-
 त्वं नित्यम् । अनित्यं अनित्यम् । आ-
 श्रयहितीयक्षये चोत्पद्यते आश्रयना-
 शान्नश्यति । तथा पृथक्त्वमपि हि च्वादि-
 षत्पृथक्त्वादिकमपीत्यर्थः । हेतो
 पादेयविवेके ॥ भेदे ॥ भावेत्त्वः ॥
 पृथग्भावे । परस्परभिन्नत्वे ॥
 पृथक्त्वचा । स्त्री० मूर्ध्नि । छर्द-
 रीला० इ० भा० । देव्याम् । म-
 धुरसायाम् ॥ पृथक्त्वचायस्याः ॥
 पृथक्पथी । स्त्री० पृथ्निपथ्याम् । चि
 चपथ्याम् । पीठवनी० इ० भा० ।
 चाकुल्या० इ० भा० ॥ पृथक्चस
 त्प्रथमस्याः । पाकजर्णैतिङीष् ॥

पृथानः

पृथगात्मता । स्त्री० विवेके । व्यक्तौ ॥
 पृथगात्मायस्य । तस्याभावः । त
 ल् । तलन्तं स्त्रियाम् ॥
 पृथगात्मिका । स्त्री० व्यक्तौ ॥
 पृथग्जनः । पुं० मूर्ध्नि ॥ नीचे ।
 अधमे ॥ पृथक्कार्यजनः असम्भ-
 त्वात्पृथग्जनः । शाकपाधिवादः
 ॥ सज्जनेभ्यः पृथग्भूतो जनो वा ॥
 वि० पापिनि । भिन्नलोके ।
 पृथग्रूपः । चि० बहुविधे । पृथ
 यूपमस्य ॥
 पृथग्वत्तात्मा । पुं० वायौ । पृथक्-
 नानाविधवत्तमं सञ्चरणमात्मास्वभा
 वोऽस्य ॥
 पृथग्वादः । पुं० हेतिनि । पृथक्
 मानावस्तु० इत्येवंवदनयस्य ॥
 पृथग्विधः । चि० नानारूपे ॥ पृथक्
 धर्माधर्मादिसाधनवैदित्ये ण० पर
 स्परविलक्षणाविधायस्य ॥
 पृथग्वीजः । पुं० भस्मातके ।
 पृथक् । भिन्ने । विलक्षणे ॥ प्रथयति
 । प्रथ० । प्रथः कित्सम्यसारणश्च
 ल्यजिः ॥
 पृथग्वी । स्त्री० भुवि । पृथिव्याम् ।
 प्रथते । प्रथविस्तारे । प्रथेः प्रथन्
 सम्यसारणश्च ल्ये के । पित्वान्ङीप् ॥
 पृथा । स्त्री० कुत्वाम् । समुदेवस्वस
 रि । पाण्डोः पत्न्याम् ॥
 पृथाजः । पुं० कुन्तीपुत्रे । युधिष्ठि

पृथिवी

रभीमादौ । पृथायाः पृथायांश्च
जातः जनी० । छः ॥ अर्जुनपाद
ये ॥

पृथापतिः । पुं० पोण्डुनृपे । पृथा
याःपतिः ॥

पृथिका । स्त्री० शतपद्याम् ॥

पृथिवी । स्त्री० गीर्वाणाम् । ध्यायाम्
। भूमौ । शब्दस्पर्शरूपरसतन्मात्र
सहितद्रव्यतन्मात्रादुत्पन्नायां शब्द
स्पर्शरूपरसगन्धगुणायाम् ॥ पृथि
वीपञ्चमंभूतंघ्राणस्याध्यात्ममुच्यते ।
अधिभूततयागन्धोवायुलघाधिदेव
तम् ॥ न्यायमतेनपृथिवीविभजते
। गन्धवतीपृथिवी । साविधा । नि
त्याऽनित्याच । नित्यापरमाणुरूपा
। अनित्याकार्यरूपा । पुनस्त्रिविधा
। शरीरेन्द्रियविषयभेदात् । शरीर
मल्लदादीनाम् । इन्द्रियगन्धग्राह
कंघ्राणंनासायवर्ति । विषयोस्त्या
घाणादिः । इति ॥ प्रयते । प्रयवि
स्तारे । प्रयेषिवन्सम्प्रसारणश्च । नि
खान्डीष् । प्राणप्रदानात्सपृथु
र्वस्माद्भूतभूतप्रिता । तत्तत्पृथि
वीसंज्ञामवाप्ताखिलधारिणी । ग-
न्धोप्राणेन्द्रियस्यापिकाठिन्यंगौरवं
तया । वसुधैरागुणापतेर्गदिता
गुणवेदिभिः ॥ रविचन्द्रमसोर्या
वन्मयूखैरवभासते । ससमुद्रसरि
र्येलातावतीपृथिवीस्मृता ॥

पृथुकः

पृथिवीचित् । पुं० राजनि ॥ पृथि-
व्यांचयतिवसति । चि० । क्षिप०
तुक् ॥

पृथिवीगीता । स्त्री० विष्णुपुरोकोक्त
पृथिवीकथायाम् ।

पृथिवीतीर्थम् । न० तीर्थदिशिषे ।

पृथिवीपतिः । पुं० भूपाले ॥ पृथि-
व्याःपतिः ॥ नाक्षत्रिः । कुरुतेकाव्यं
नारुद्रोक्तमर्चति । नादेवेशोददा-
त्यग्रंनाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥ ऋ
षभाख्यौषधे ॥ कृतान्ते ॥

पृथिवीपालः । पुं० राजनि ।

पृथिवीशक्रः । पुं० राजनि ॥

पृथुः । पुं० अग्नौ । चेतोयुगैर्युग्मं
शौचपञ्चमनृपे । वैश्वनृपस्यदक्षिण
करमथनाज्जाते । प्रजारकुनादादि
राजोपाधिग्राप्ते ॥ पृथते । प्रथप्रस्था
ने । प्रथिरुद्धीतिहुः सम्प्रसारणश्च
॥ श्योनाकवि० ॥ स्त्री० त्वक्प्रस्था
म् । हिङ्गुपद्याम् ॥ कृष्णजीरके
अहिफेने० । पि० । महति । वि
स्तीर्णे ॥ स्थूले ॥ निपुणे ॥

पृथुकः । पुं० क्षिप्रिटे । चिउडा०
द्र० भा० ॥ यथा । शालयः सतु
पाषाद्राभृष्टास्फुटितास्ततः ।
कुटिताक्षिपिटाः प्रोक्तास्ते स्मृता
पृथुकाश्च ॥ पृथुकागुरोवात-
नाशनाः स्त्रीप्रलोचपि । सचीरा
धृङ्वाहृष्याबल्याभिद्रमलाश्चते ॥ पृथु

पृथुस्कन्धः

रेव । संज्ञायांकन् ॥ यद्वा प्रथते ॥
प्रथप्रस्थाने । पर्ययति । पृथ्यतेवा ।
पृथुप्रक्षेपे । चु० । अर्भकपृथुकेति
पृथेवांकुक्कन् । प्रथेः सम्प्रसारणश्च ॥
यद्वा । पृथुकायति । कैशब्दे ।
आतङ्गतिकः ॥ त्रि० शिशौ ।
अर्भके ॥

पृथुका । स्त्री० हिङ्गुपल्याम् ॥ वा-
लिकायाम् ॥

पृथुकीलः । पुं० राजवदरे ॥

पृथुच्छदः । पुं० हरिदर्भे ॥ त्रि०
वृहत्पत्रे ॥

पृथुपत्रः । पुं० रक्तलशुने ॥ हरिद-
र्भे ॥

पृथुपलाशिका । स्त्री० शंख्याम् ॥

पृथुरोमा । पुं० मत्स्ये ॥ पृथूनिम
महान्तिरोमाण्यस्य । रोमशब्देनप-
क्षोचेतिस्वामी । बल्ललमितिस-
र्बधरः ॥ त्रि० वृहल्लोमयुक्ते ॥

पृथुलः । त्रि० विशाले ॥ पृथुपृ-
थुत्वमस्यास्ति । सि० लंच् ॥ पृथु
पृथुत्वलातिवा । कः ॥

पृथुला । स्त्री० हिङ्गुपल्याम् ॥ टाप-

पृथुशिखः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥

पृथुशिखरः । पुं० प्रवर्तते ॥ पृथुर्महा-
नशिखरोऽस्य ॥

पृथुसेनः । पुं० राज्ञि ॥ पृथ्वीसेना
यस्य ॥

पृथुस्कन्धः । पुं० शूकरे ॥

पृथ्वीजम्

पृथुदकम् । न० तीर्थविशेषः प-
पृथुदरः । पुं० मेघे ॥ त्रि० वृहत्कु-
क्षौ ॥

पृथ्वी । स्त्री० भूमौ । अचलायाम् ।

धरायाम् ॥ स० त्वहत्याम्कपल्याम्

हिङ्गुपल्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ वृत्ता

हन्मातरि ॥ वृहदेलायाम् ॥ पुन-

नवायाम् ॥ प्रथते प्रथविस्तारे० प्र

स्थानेवा । प्रथिस्मदिभस्जांसम्प्रसा

रणमितिकुः । वोतोगुणवचनादि

तिङ्गीष् ॥ वर्णवृत्तविशेषे । तल्लव-

णं यथा । जसौजसवलावसुग्रह्य-

तिष्ठपृथ्वीगुरुरिति ॥ अपिच । प-

योधरपयुतास्फुरत्कनकयुग्मताटङ्गि

मीसुवर्णरुचिकङ्कणाललितभावव-

न्नपुरा । सुवर्णरुचिरालसक्त्रवस्त्ररु

पवत्कुण्डलाभुजङ्गपतिवर्णिताहर

तिहन्तपृथ्वीमम ॥ यथा । क्षताध

रतटीघनस्वसितमङ्गरागव्ययोदृशो

रपिचशोणिमाभवतिकारणादन्यतः

। इदंतवपरप्रिया निभृतसङ्गमव्यञ्ज

कंमुखेयदिदमञ्जनंरहसिचार्द्धचन्द्रं

गले ॥

पृथ्वीका । स्त्री० वृहदेलायाम् ॥ कृष्ण

जीरके ॥ कलाजाज्याम् ॥ हिङ्गुप

ल्याम् ॥ प्रथते । प्रथप्रस्थाने । फर्फ

रीकादयश्चेतिसाधुः ॥

पृथ्वीकुरवकः । पुं० श्वेतमन्दारे ॥

पृथ्वीजम् । न० गडलवणे ॥

पृषत :

पृदाकुः । पुं० वृश्चिके ॥ व्याघ्रे ॥ सर्पे ॥
चित्रके ॥ पर्दते । पर्द० । पर्देर्निस्सम्भ
सारणमलोपश्च तिकाकुप्रत्ययः ॥
पृश्निः । स्त्री० रश्मौ ॥ चि० अल्पत-
नौ ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृ-
शसंस्पर्शे । चृपृश्नीतिसाधुः ॥ पृ-
च्छति० पृच्छतेवा । पर्षति० पृष्यते
वा । प्रच्छन्नीसायाम् । पृषुसेचने
वा । पूर्ववत्साधुः ॥

पृश्निका । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥
पृश्निगर्भः । पुं० गदाग्रजे । श्रीकृष्णे ॥
पृश्निपर्णी । स्त्री० पृथक्पर्णाम् । अ-
ङ्घ्रिवह्निकायाम् । चक्रौत्० इ०
पिठवनि० इ० च० भा० । चाकु-
लिया० इ० गौ० भा० ॥ पृश्निप-
र्णीचिदोषद्वीहृष्योष्णामधुरासरा ।
हन्तिदाहज्वरश्वासरक्तोतीसारतृड-
वमीः ॥ पृश्निरल्पपर्णमस्याः ।
पाककर्णेतिङीष् ॥

पृश्निभद्रः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
पृश्निशृङ्गः । पुं० विष्णौ ॥ गणेशे ॥
पृश्नौ । स्त्री० वारिपर्णाम् ॥
पृषत् । पुं० मृगे ॥ न० विन्दौ ॥ चि
श्वेतविन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषुसे
चने । वर्त्तमानेपृषद्ब्रह्मन्सहदिति
अतिप्रत्ययोगुणाभावश्चनिपात्यते ।
शतृवदस्यकार्यम् ॥

पृषतः । पुं० पृषाकमृगे । चित्रमृगे ॥
यथा । पृषतश्चन्द्रविन्दुः स्याद्वरिणा

पृषभाषा

त्किञ्चिदल्पकः ॥ पृषतस्तुभवित्पादु
आहकः शीतलीलघुः । दीपनोरोच-
नः । श्वासज्वरदोषज्यासृजित् ॥
इति ॥ विन्दौ ॥ चि० श्वेतविन्दु-
युक्ते ॥ पर्षति । पृषु० । पृषिर-
ञ्जिभ्यांकिदित्यतच् ॥ यद्वा । पृष-
ताः विन्दवः सन्त्यस्य । अर्शश्चा-
द्यच् ॥

पृषताम्यतिः । पुं० वायौ ॥
पृषताश्वः । पुं० वायौ । अनिले ॥
पृषतोमृगविशेषोऽश्वोवाहनमस्य ॥
पृषती । स्त्री० मृग्याम् ॥
पृषत्कः । पुं० वासे । शरे ॥ पर्षति
पृषु० । लट् : शट् । संज्ञापूर्वक
स्वान्नगुणः ॥ यद्वा । वर्त्तमाने
पृषन्महदितिसाधुः स्वार्थेकन् ॥
पृषदश्वः । पुं० गन्धर्वहे । पवने ।
वायौ ॥ पृषन्मृगभेदोऽश्वोवाहन-
मस्य ॥ पृषतामस्वकणानामश्वव-
वेतिवा ॥

पृषदाज्यम् । न० सदध्याज्ये । दधि
मिश्रितघृते ॥ पृषत्तदाज्यञ्च ॥
यद्वा । पृषदभिः सहितमाज्यम् ॥
पृषद्वलः । पुं० वायुश्वे ॥
पृषन्तिः । पुं० विन्दौ ॥ यथा । पयः
पृषन्तिभिः स्पृष्टावांतिवाताः श-
नैः शनैरितिजास्ववतीविजयका
व्यम् ॥

पृषभाषा । स्त्री० इन्द्रपुर्याम् ॥

पृष्ठवंश :

पृषाकरा । स्त्री० चूडाशनि । वट
खराइ० भा० ॥

पृषातकम् । न० सदध्याज्ये ॥

पृष्टम् । न० सामगानांमाध्यन्दिन
सवनेगीयमानस्त्रीवाणां नामधेयै ॥

त्रि० कृतप्रश्ने । उपामन्त्रिते ॥

पृच्छेः क्तः ॥

पृष्टव्यः । त्रि० जिज्ञासिते ॥

पृष्ठम् । न० शरीरपश्चाद्भागे । पार्श्व

स्थाने । पीठ० इ० भा० ॥ अस्यशु

भाशुभलक्षणं यथा । सुस्निग्धं मांस

लं पृष्ठमभग्नश्चाप्यरीमशम् । सध

मानां विपर्यस्तं निर्जनानां प्रकौर्त्ति

तमितिसमुद्रः ॥ चरसमाच्ये ॥

पृष्यते । पृषु० । तिथपृष्ठगूयेति

साधु ॥ स्त्रीविशेषेऽपि पृष्ठम्० चि

त्राधिकरणे० पृष्ठैः सुवतइत्यादौ

तथानिर्णयात् ॥

पृष्ठग्रन्थिः । पुं० गडौ । कूब० इ०
भा० ॥

पृष्ठतः । अ० पश्चात् । पृष्ठदेशे ॥

पृष्ठे इति । आद्यादिच्चात्तसिः ॥

पृष्ठदृष्टिः । पुं० भस्मूके ॥

पृष्ठमांसादः । चि० परोक्षे दोषाभि

धायिनि ॥ वाक्याभिधायिनि ॥

इ० चिक्राण्डशेषः ॥

पृष्ठमांसादनम् । न० परोक्षे दोषकी

र्त्तने । त्रि० तद्वति ॥

पृष्ठवंशः । पुं० रौठके । पृष्ठास्थि

पेचक :

नि ॥ सतुर्गर्भे मासमाच्येण भवति ॥

पृष्ठवहः । पुं० पृष्ठ्याश्वे ॥

पृष्ठवास्तु । न० गृहस्थोपरिगृहे ॥

पृष्ठवाट्० इ । पुं० युगपाश्वर्गवृषे ।

पृष्ठवाहिनि ॥

पृष्ठवाहः । पुं० } वृषे ॥

पृष्ठवाहकः । पुं० }

पृष्ठवाह्यः । पुं० भारवाहकवृषे ।

स्थौरिणि । पृष्ठे ॥

पृष्ठशृङ्गः । पुं० वनच्छागे ॥

पृष्ठशृङ्गी । प० शभीरौ । सैरिभे ॥

श्रंठः । भीमसेने । वृकोदरे ॥

पृष्ठहायनः । पुं० धान्यविशेषे । मत

इजे ॥

पृष्ठी । पुं० मत्स्यविशेषे ॥

पृष्ठोदयः । पुं० राशिविशेषे ॥ मेषो-

दृषः कर्कटश्च धनुर्भकर एव च । पृष्ठो-

दयाः षडेवैतमीनस्यापितथैव च ॥

पृष्ठः । पुं० स्थौरिणि । पृष्ठेन भारवह

नशीलेघोटके ॥ न० पृष्ठवन्दे ॥ य-

ज्ञविषयेऽदः स्मरन्ति ॥ पृष्ठानां स

मूहः । पृष्ठायन् ॥ प्रशस्तमतिश्च

यितं पृष्ठमस्य । अन्येभ्योपीतियद्वा

पृष्णिः । पुं० सूर्ये ॥

पृष्णिका स्त्री० } कत्तूये । कुम्भ्या

पृष्णी । म् ॥

पेचकः । पुं० उलूके । वायसारातौ

। कौशिके ॥ वृके ॥ गजलाङ्गूल

मूले । तद्गुदाच्छादकमांसपिण्डवि

पेपीयमान :

प्रेषे ॥ पचति० पच्यतेवा० दुःकस्त्रे
न । डुपचप्० ॥ पचिमच्योरिच्यो-
पधायाद्वतिबुन् । अतद्रत्वम् । पु
गन्तेतिगुणःपर्यङ्गे० मेषि० । यूके ॥
पेचकी । पु० हस्तिनि ॥
पेचिलः । पु० गजे । हस्तिनि ॥
पेचु । न० पेचुल्याम् ॥
पेचुकम् । न० नाडीचशाके । पेचुल्या
म् ॥ त्रिकाण्डशेषेकेचुकमितिपाठः
पेचुली । स्त्री० पेचुनि । नाडीचशाके
पेटः । पु० ग्रहस्ते । पेटति । पिट०
। प० अच् ॥
पेटकः । पु० न० पिटके । पुस्तका
दीनामञ्जुषायाम् । पिटार० इ०
भा० ॥ त्रि० कदम्बके । समूहे ॥
पेटति । पिटशब्दसंघातयोः ।
एवुल् ॥
पेटाकः । पु० पेढायाम् । पेटके ॥
पेटिका । स्त्री० वृक्षविशेषि० । कुवेरा
च्याम् । कृष्णवर्णिकायाम् ॥
पेटो । त्रि० पेटके ॥
पेडा । स्त्री० पेटके । मञ्जुषायाम् ।
वृहत्पेटाके ॥ पिण्डते । पिडिसं-
घाते । प० अच् । अनित्यत्वान्ननु
म् ॥
पेत्वम् । न० अमृते ॥ घृते ॥ पीयते ।
पा० । अन्येभ्योपिदृश्यतइति०
इत्वन् ॥

पेपीयमानः । त्रि० अत्यासक्त्यापीय-

पेयूषः

माने ॥

पेयम् । न० पयसि । जले ॥ दुग्धे ॥
मये ॥ अष्टविधान्नान्तर्गतान्नवि० ।
यथा । भोज्यं पेयं तथा चूष्यं लेह्यं खाद्यं च
पर्वणम् । निष्ये षष्ठ्यैवमर्त्यं स्याद-
न्नमष्टविधं स्मृतम् ॥ इ० रा० नि० ॥
त्रि० पामयोऽम्बद्रव्ये । पातव्ये ॥
पातुयोग्यम् । पा० । यत् । ईदयति
। गुणः ॥

पेया । स्त्री० आणायाम् ॥ अक्षमण्डे
॥ सिकथसमन्वितपेयद्रव्ये ॥ पेया
विभिर्गुणैश्च । चतुर्दशगुणेनीरिरक्त
शाल्यादिभिः कृता । द्रवाधिका-
स्त्वल्पसिकथापेयाप्रोक्ताभिषग्वरैः ॥
सातिलघ्वीयाहिषीचधातुपुष्टिविधा
यिनी ॥ स्वेदाग्निजननीक्षयावात-
वर्चीनुलोमिनी । शुण्ठीसैधवसंयु-
क्तादीपनीपाचनीचसा ॥ आमशूल
हरीरुच्यास्याद्विषम्विनाशिनी ॥
पातुयोग्या । पा० । यत् । ईद्गुणौ
। टाप् ॥

पेयूषः । पु० न० अमृते ॥ नव्यदु-
ग्धे । सप्तदिवसावधिचोरे ॥ आस
मरात्रप्रभवं चोरेपेयूषउच्यते ॥ पीय
ते० पीय्यते० नेनवा । पीयइतिस्त्री
त्रोधातुः प्रीतौ । पीयेरुषन् । बहु
लवचनात्पक्षेगुणः ॥ अग्निमंयो-
गात्कठिनतांगतेनवप्रसूतायाः गोः
चोरे ॥ चोरेतत्कालसूतायाचनं-

पेवलि :

पेयूषमुच्यते ॥ नश्यत्युते ॥
पेरु : । पुं० सूर्ये ॥ वज्रौ ॥ समुद्रे
॥ पीयते । पीड्याने । निपीभ्यां
रु : ॥

पेरोजम् । न० उपरत्नवि० । पेरञ्जि ।
पिरोजा० इ० भा० ॥ तद्विविधम् ।
भस्माङ्गहरितञ्च । तस्यगुणा : । पे
रोजंमुकषायस्यान्मधुरंदीपनंपरम् ।
स्यावरंजंगमञ्चैवसंयोगाच्चयथावि
प्रम् ॥ तत्सर्वनाशयेच्छीघ्रंशूलंभूता
दिदोषजम् । पाठान्तरम् यथा ॥
पेरोजंमुकषायस्यान्मधुरंदीपनंदयोः
। स्यावरादिविषघ्नं स्याद्भरितञ्चापरं
मृणु ॥ शीताङ्गनाशयेच्छीघ्रंशूलंति
मिरभूतजम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पेलम् । न० अण्डकोषे ॥

पेलवम् । त्रि० विरले ॥ अत्रसावका
शत्वंप्रकारः ॥ पेलनम् । पिलभे
दने । घञ् । पेलीस्यास्ति । अन्ये
स्योपीतिवः ॥ कोमले ह्रस्वे ॥

पेवलि : । स्त्री० नृच्यविशेषे ॥ यथा ।
ताण्डवञ्चतयालास्यं द्विविधंनृच्यमु
च्यते । पेवलिर्वहुरुपाचताण्डवद्वि
विधंमतम् ॥ अङ्गविघ्नेपवाहुल्यं
तथाभिनयशून्यता । यत्रसापेवलि
सस्याः सञ्ज्ञादेशीतिलोकतः ॥
केदनंभेदनंयत्रवहुरुपासुखावली ॥
ताण्डवंवहुरुपन्तद्धारुणागलमुद्धत
मिति ॥

पेषणी :

पेशलम् । न० सौकुमार्ये ॥ त्रि० इ-
चिरे । रम्ये । चारी । सुन्दरे ॥
दक्षे । कुशले । चतुरे ॥ कोमले
॥ पिशञ्चवयवे । भावेघञ् । पेश-
लाति । ला० । कः । बा० पिशे
रलज्वा ॥ पेशोस्यास्ति । सिद्धा-
दित्वालज्वा ॥ धूर्त्ते ॥ कर्मणामन
सावाचावपुषाचशोभनत्वात् ॥ पेश
लोविष्णुर्वासुदेवः ॥ तथाविधो
न्योपि ॥

पेशः । न० रूपे ॥

पेशस्तत् । पुं० हस्ते ॥ कीटवि० ।
क्विसिरके० इ० गौ० भा० ॥
पेशिः । पुं० शतकोटौ । वज्रं ॥ स्त्री०
अण्डे ॥ पिशिञ्चवयवे । हृदिपिशित
हिष्ठतीत्यादिना० इन् ॥ माषविद
ले ॥

पेशी । स्त्री० सुपक्वकलिके ॥ मांस्या
म् ॥ अण्डभेदे ॥ कृदिकारादक्तिन
इतिङीष् । गौरादिर्वा । पिशाच्या
म् ॥ राक्षसीभेदे ॥ नदीविशेषे ॥

पेशीकोषः । पुं० पक्षिडिम्बे । अण्डे
॥ पेशीनांमांसखण्डानां कोषोभा
ण्डागारइतिस्वामी ॥

पेषणम् । न० चूर्णने । पिष्टलसंचूर्णने
भावेल्ङ् ॥ खले ॥ क्लृप्ते ॥

पेषणिः । स्त्री०) पेषणशिलायाम् ।

पेषणीः ।) दृशदुषलात्सि-

पैत्तिकम्

कायाम् । पट्टे । दृक्कच्छपे । सि
ल० इ० भा० ॥

पैत्रलः । चि० पेशले ॥

पैषाकः । पुं० पैषय्याम् ॥

पैञ्जुषः । पुं० कर्षे ॥

पैठरः । चि० उष्ट्ये । स्थालीपत्रमां
सादौ ॥ पिठरेसंस्कृतम् । संस्कृतं भक्षा
दुच्यन् ॥

पैठीनसिः । पुं० स्मृतिकारके मुनि
विशेषि ॥

पैण्डन्यम् । न० भैलजीविकायाम् ॥

पैतामहम् । चि० पित्ये । पितामह
सम्बन्धिनादौ ॥ पितामहस्येदम्

। तस्येदमित्यन् ॥ स्त्रियां पैतामही
पैटकम् । चि० पितृसम्बन्धिनिधनादौ

॥ सुखेन स्वीयते यच्च स देशः खलु पै
टकः ॥ पितुरागतम् । पितुर्यच्चे
ति चकारादृञ् ॥ डौपि० पैटकी वि
द्या ॥

पैटकभूमिः स्त्री० । पितृसम्बन्धिस्थाने ॥

पैटप्लसेयः । चि० पितुर्भागिनो सत्त
तौ ॥ पितृप्लसुरपत्यम् । ठकिलोपः

। अतएव ज्ञापकादृक् ॥ स्त्रियां पैट
प्लसेयो ॥

पैटप्लसीयः । चि० पितुर्भागिनेये ।

पैटप्लसेये ॥ पितृप्लसुरपत्यम् ।

पितृप्लसुम् ॥

पैत्तः । चि० पैत्तिके ॥

पैत्तिकम् । चि० पित्तज्व्याधी । पि-

पैशाचः

तत्सम्भवे ॥ पितृस्य शमनं कोपनं वा
वातपित्तज्ञे प्रमथः शमनकोपनयो
रिति ठञ् ॥

पैत्रम् । न० पितृतीर्थे । तर्ज्यान्यंगुष्ठयो
र्मध्ये ॥ पितृणामिदम् । तस्येद
मित्यन् ॥ चि० पितृसम्बन्धिनि ॥

पैत्राहोरात्रः । पुं० पितृलोकस्य दि
वारात्री । नृणामासे । कृष्णपक्षः

पितृणां दिनम् । शुक्लपक्षो रात्रिः ।

पितृणामयम् । पैत्रः । पैत्रासा
वहोरात्रश्च ॥

पैत्र्यः । पुं० दैवसर्गप्रभेदे ॥

पैपलम् । चि० पिप्लकाण्डे ॥ पि-
प्लभस्मिन् ॥ पिप्लस्त्यावयवो वि
कारो वा । अवयवे चेत्यन् ॥

पैलः । पुं० ऋषिविशेषि । ऋग्वेदधा
रक्षे व्यासशिष्ये ॥ पीलायाश्च पत्यम्
। पीलायावेत्यन् ॥

पैलेयः । पुं० पैले । पीलायाश्च पत्य
म् । अणभावे । इत् च इति । ठक् ॥

पैशाचः । पुं० अष्टप्रकारविवाहान्त
र्गताष्टमविवाहे ॥ पैशाचः कन्य-

कां कुलात् । कुलमाहमनुः । सुप्तां
मत्तां प्रमत्तां वारहो यत्रोपतच्छति ।

सप्रापिष्ठो विवाहानां पैशाचस्येष्टमो
धमः ॥ पिशाचस्येवायम् । अण् ॥

पिशाचएववा । स्वार्थिकः प्रज्ञाद्य
न् ॥ दैवसर्गविशेषे ॥ चि० पिशाच

सम्बन्धिनि ॥

पोटगल :

पैशाचिक : । त्रि० पिशाचसम्बन्धि
नि ॥

पैशुनम् । न० परस्मै परोक्षपरदोषप्र
काशने ॥ पिशुनस्यकर्मभावोवा ।
यु० । अण् ॥

पैशुन्यम् । न० अविज्ञातदोषाविष्क
रणे । पिशुनतायाम् । खलतायाम्
॥ पिशुनस्यदुर्जनस्यकर्मभावोवा ।
ब्रा० ष्यञ् ॥ परोक्षपरदूषणकथने ॥
गुरुनृपतिबन्धु भ्रातृमित्रसकाशेअ-
र्थोपघातार्थदोषोपाख्यानं पैशुन्य
मिति वदन्ति ॥

पैष्टः । त्रि० पिष्टसम्बन्धिनि ॥

पैष्टिकम् । न० मद्यविशेषे ॥ पिष्टानां
समूहे ॥

पैष्टी । स्त्री० विविधधान्यविकारजा
यांमदिरायाम् । वारुण्याम् ॥ पै-
ष्टीकटुस्त्वतीक्ष्णास्यादीषद्गौडीसमा
परा । वातहृत्कफकृत्स्वीषत्पित्त
हन्मोहनीचसा ॥ पिष्टस्य यम् ।
तस्येदमिच्छन् । डीप्

पोगण्डः । पुं० बालके ॥ बालायाघो
डषाद्वर्षात्पोगण्डश्चापिशब्दितः
इति नारदः ॥ दशवर्षीयबालके ।
त्रि० विकलाङ्गे ॥ पवते० पुनाति
वां । विच् । पोगण्ड एकदेशोऽस्य ॥

पोटः । पुं० वैष्णभूमौ । वास्तौ ॥

पोटगलः । पुं० नले । नरकट० नरसल०
इ० भा० ॥ काशे । द्रुगन्नायाम्

पोतः

। कांस० इ० भा० ॥ मत्स्यविशेषे
॥ पोटेनसंज्ञो षेणगलति । गलच्चद
ने० स्ववर्णेच । अच् ॥

पोटा । स्त्री० स्त्रीपुंसलक्ष्णायाम् ।
स्त्रीपुंसयोः स्तनश्मश्रुदि चिह्नयु
क्त्यामयोषिति ॥ पोटीयति । पुट
भाषार्थश्चुरादिः । पचाद्यच् ॥
दास्त्रां ॥

पोटली । स्त्री० पोडलिकायाम् । पोड
ली० इ० भा० ॥ यथा । शुद्ध्यर्थं
त्रिफलाक्वाथेगुडूच्याः क्वाथएववा
। दोलायन्ते पुरः पाच्यः पोडल्या
वस्त्रवड्या ॥

पोडुः । पुं० कपालास्थितले ॥

पोतः । पुं० शिशौ ॥ वहिचे । समुद्र
तरणार्थेनौकाविशेषे । समुद्रयाने
। वार्वटे । जहाँजा० जहाज० इ०
आधुनिकभाषा ॥ यथा । समुद्रया
नेरत्नानिमहामौल्यानिसाधुभिः ।
रत्नपारीक्षकैः सार्द्धमानयिष्येवह
निच ॥ शुकेनसहसंप्राप्तोमहान्तंल
वणार्थवम् । पोतारूढास्ततः सर्वे
पोतवाहैरुपामिताः ॥ अपारेदुस्त
स्तरैऽगाधेयातिवेगेननिच्छयः । इ०
वाराहगोक्षर्षमाहात्म्याध्यायः ॥
पोतोदुस्तरवारिराशितरणेदीपोम्य
कारागमे इत्यादि । गृहस्थाने ।
पोता० इ० गौ० भा० ॥ वाससि
॥ दशवर्षीयगजे । पुनाति० पूयते

पोताधानम्

वा । पूज्० । हसिस्तुतिवितन
॥ यद्वा । पवते । पूज्० । पूर्ववत्
न ॥

पोतकी । स्त्री० श्यामायाम् । सौन
चिडी० इ० भा० ॥ पूतिकायाम्
उपोदिकायाम् । मालवे० अमृतव
ल्लरौतिप्रसिद्धा । पोर्द्देशक इ० भा०
॥ पोतकीशीतलास्निग्धाश्चे मलावा
तपित्तनुत् । अकंठ्यापिच्छलानि-
द्राशुक्रदारक्तपित्तजित् ॥ बलदारु
चिह्नत् पथ्या वृंहणी तप्तिक-
रिणी ॥

पोतजः । पुं० कुञ्जरादौ ॥

पोतवणिक् । पुं० सांयात्रिके । नावा
नानावाणिज्यकरे ॥ पोतेनाप्लक्षि
तोवणिक् ॥

पोतवणिक्प्रियः । पुं० बुद्धप्रभेदे ॥

पोतवणिजः प्रियायस्यः ॥

पोतरत्नकः । पुं० केनिपाके । पत-
वार० इ० भा० ॥ हालि० इ०
गौ० भा० ॥

पोतवाहः । पुं० नियामके । गुणवृ
क्षोपरिस्थितेनाविकवि० ॥ वहिच
वाहके । दाँडी० इ० गौ० भा० ॥

पोतवहति । वह० । कर्मण्यण् ॥

पोताच्छादनम् । न० वस्त्रकुट्टिमे ॥

पोताधानम् । न० क्षुद्राण्डमत्स्यसंवा
ले । पीना० इ० गौ० भा० ॥

पोतेवहिचेआधीयन्ते । धाञः क

पोलिन्दः

र्मणिल्युट् ॥ यद्वा । पोतोऽर्भकः
आधीयतेऽव ॥ अधिकरखेल्युट् ॥

पोतासः । पुं० कर्पूरविशेषे ॥

पोतिका । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

पूतिकायाम् ॥ मूलपोच्याम् ॥

पोती । स्त्री० पक्षिणांसत्यपत्ये ॥

पोतस्थबुद्धनौकायाम् ॥ पोतात्व
यसिप्रथम इतिडीप् ॥

पोता । पुं० ऋत्विजि ॥ पुनाति ।

पूज्० । तन्विधावृत्तिक्षुचानुपस
र्गस्थे तितन ॥ नमृनेष्टृत्वष्टृहोष्टपो
तभातजामातदुहित इति साधुः
॥ विष्णौ ॥

पोचम् । न० वस्त्रे ॥ शूकरमुखाय
॥ हलस्याग्रे । लाङ्गलाग्रे ॥
पूयतेऽनेन । पूज्० । हलसूकरयोः
पुत्रइतिष्टन् ॥ वहिचे ॥

पोत्रायुधः । पुं० शूकरे ॥

पोत्री । पुं० कोले । सूकरे ॥ पोत्रंमु
खायमत्यस्य । अतद्वनिः ॥

पोचिरथा । स्त्री० जिनशक्तिवि० ।
त्रिमुखायाम् । वज्रकालिकायाम् ।
मायादेव्याम् ॥

पोलिका । स्त्री० पिष्टकविशेषे ॥ यथा
। कुर्यात्समितयातीवतन्वीपर्पटि
कांततः । स्वेदयेत्तप्तकेतानुपो
लिकांजगदुर्बुधाः ॥ तांखादेक्ष्मि
कायुक्तांतस्यामण्डकवद्गुणाः ॥

पोलिन्दः । नौकावयवविशेषे । पादा

पोष्यवर्गः

रके ॥
 पोली । स्त्री० विष्टकवि० । मूपाख्या
 म् । चर्पव्याम् ॥
 पोषः । पुं० पोषणे ॥
 पोषकः । चि० पालनकर्त्तरि ॥
 पोषणम् । न० पुष्टौ । पुषपुष्टौ ॥
 ल्युट् ॥ धृतौ ॥
 पोषयिषुः । पुं० कोकिले ॥ भर्त्तरि
 ॥ द्विजि । चि० पोषके । पोषणक
 र्त्तरि ॥ पोषयति । पुष० । सनि
 हृषिपुषीत्यादिना० डलुच् ॥
 पोष्टा । पुं० पूतीके । कांटाकरञ्ज०
 इ० गौ० भा० ॥ चि० पोषणकर्त्त
 रि ॥ पुष्णाति । पुष० । ढच् ॥
 पोष्टृश्चरः । चि० पोषकश्रेष्ठे ॥
 पोष्यः । चि० प्रतिपाल्ये । पोषणी
 ये । अवश्यसम्बर्धनीये पोष्यवर्गे ॥
 पोष्यपुत्रः । पुं० मुत्रप्रतिनिधौपाल
 नासुतत्वं प्राप्ते ॥
 पोष्यवर्गः । पुं० परिजने । प्रतिपाल
 नीयगणे ॥ यथा मातापितागुरुः
 पत्नीत्वपत्न्यानि समाश्रिताः । अभ्या
 गतोऽतिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गाश्च-
 सीमव ॥
 अपिच । मातापितागुरुर्भाताप्रजाः
 दीनाः समाश्रिताः । अभ्यागतो
 तिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गउदाहृतः ॥
 भरणं पोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधन
 म् । नरकं पीडनेचासुतस्मादन्नेन

पौण्ड्रकः

तंभरेत् ॥ पोष्याणां वर्गः ॥
 पौंसवनम् । न० पुंसवनसंस्कारे ॥
 पौंसम् । न० पुंस्त्वे ॥ पुंसद्वयम् ।
 स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्ज्ञौ भवनादिति
 स्त्रञ् । चि० पुंसुभवे ॥ स्त्रियां पौं
 स्त्री ॥
 पौण्ड्रम् । न० पञ्चाब्दानन्तरं दशाब्द
 पर्यन्तायामवस्थायाम् ॥ यथा ।
 कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौण्ड्रं दशमा
 वधि । कैशोरमापञ्चदशात् यौवन
 न्तुततः परमिति ॥ आचार्यप्रमुखा
 नांहि पौनः पौन्येन तैर्मतौ । यतो
 गण्डावस्यते न पौण्ड्रः सस्मृतौ बु
 धैरित्युक्तेस्तदवस्थावति । चि० ॥
 पौण्ड्ररीकम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पु-
 ण्ड्ररीकमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥
 पौण्ड्र्यम् । न० ओषधीभेदे । स्थितप-
 ङ्गे । प्रपौण्डरीके ॥ पौण्ड्र्यमधुरं
 तिलकपायंशुक्रलं हिमम् । चक्षुष्यं
 मधुरं पाकीवर्णं पित्तकफास्रनुत् ॥
 पौण्ड्रः । पुं० चंदेली० इ० प्र० देशे
 ॥ भीमसेनस्य सङ्ख्ये ॥ पौंडा०
 इ० प्र० इक्षुविशेषे ॥ पुण्ड्राते ।
 पुण्ड्रिखण्डने । स्फापीतिरक् । प्र-
 चाद्यण् ॥
 पौण्ड्रकः । पुं० श्वेतपौंडा० इ० प्र०
 इक्षौ ॥ वातपित्तप्रशमनो मधुरोर-
 सपाकयोः । सुशीतो वृंहणो वर्यः
 पौण्ड्रको भीरुकस्तथा ॥ पौण्ड्रदेशो

पौतिकेय :

इवेआदौक्षत्रिये पञ्चाद्विहितक्रिया
लोपादिनाशुद्रत्वमापन्ने दस्युपदवा
च्ये जात्यन्तरे ॥ शौण्डिकायाम्वै-
श्याज्जातेजातिवि० । पुंडी० इ०
गौ० भा० ॥ पुण्ड्रएव । स्वा० कन् ॥
पौण्ड्रवर्जनः । पुं० देशवि० । विहा
र० इ० भा० ॥
पौण्ड्रकः । पुं० पुण्ड्रौ । सेव्ये ।
अतिरसे ॥
पौतिमाष्यः । पुं० वेदप्रसिद्धेऋषिवि
शेषे ॥ पूतिमाषस्यगोत्रापत्यम् ।
गर्गादिभ्योयञ् ॥
पौत्तिकम् । न० घृतवर्णैर्मधुनि ॥ या
कृष्णामशकोपमालघुतराः प्रायो-
महापिण्डकावधूनास्तदुकोटरा-
न्तर्गताः पुण्यासवंकुर्वते । तास्तज्
ज्ञैरिहपुत्तिकानिगदितस्ताभिःकृतं
सर्पिषातुल्यं यन्मधुतद्वनेचरजनैः
संकीर्तितंपौत्तिकम् ॥ पौत्तिकंमधु
रुक्षोष्णं पित्तदाहास्रवातकृत् । वि
दाहिमेहकृच्छ्रघ्नं यथादिक्षतशो-
षिषु ॥ पुत्तिकाभिः कृतम् । संज्ञा
यामित्यण् ॥
पौत्रः । पुं० पुत्रस्यपुत्रे । नप्तारि ।
पोता० इ० नांती इ० भा० ॥ पु-
त्रस्य० पुत्र्याश्चापत्यम् । अनृष्यानन्त
र्येविदादिभ्योऽञ् ॥ न० पोतुर्भाव
कर्मणोः ॥ उद्० अञ् ॥

पौत्रिकेयः । वि० पुत्रिकातनये ॥

धौरव :

पौचो । स्त्री० पुत्रसुतायाम् । नप्त्या
म् ॥ पुत्रस्यपुत्राश्चसत्यपत्यम् ।
अजन्तत्वान्डीन् ॥
पौनः । पुनिकः त्रि० पुनः पुनर्भ
वे ॥ कालाठञ् ॥
पौनः पुन्यम् । न० आभीक्ष्ण्ये । पु-
नः पुनरित्यस्मिन्नर्थे ॥ पुनःपुनरि
त्यस्यभावः । ष्यञ् । अवयानांभ
माचेटिलोपस्य० प्रातिपदिकाद्यर्थ
उपसंख्यानमितिटिलोपः ॥
पौनरुक्तिकः । पुं० पुनरुक्तमधीयाने
॥ उ० ठक् ॥
पौनर्नवम् । न० पुनर्नवांशाके ॥
पौनर्भवः । पुं० द्वादशविधपुत्रान्तर्ग-
तपुत्रवि० । पुनर्भूपुत्रे ॥ अपत्ये धे
ऽण् ॥ यापत्यावापरित्यक्ताविधवावा
स्वयेच्छया । उत्पादयेत्पुनर्भुत्वास-
पौनर्भवउच्यते ॥
पौरम् । न० कतृणे । रौहिषतृचे । रा
मकर्पूर० इ० ख्याते ॥ त्रि० नागरे
। पुरोङ्गते ॥ पुरेभवम् । तत्रभवद्
त्यण् ॥
पौरकः । पुं० गृहवाहोपवने ॥ नि-
ष्कुटस्तुगृह्वारामोवाह्वारामस्तुधौर
कः ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
पौरन्दरः । पुं० पुरन्दरापत्ये ॥ त्रि०
पुरन्दरसम्बन्धिनि ॥ अत् ॥
पौरन्दरी । स्त्री० पुरन्दराधिष्ठितदिशि
पौरवः । पुं० दुष्यन्तनृपतौ । पुरोरप

पौरुषम्

त्यम् । पुरोरण् ॥ पुरु० श्रे ॥ य० ।
दृष्टोस्तुतनयाभोजा अनोस्तुम्ने च-
जातयः । पुरोस्तुपौरबोवंशोयत्र
जातोसिपार्थिवेतिमात्स्ये ३४५ध्या-
यः ॥

पौरस्थः । त्रि० प्रथमे ॥ पुरोभवः
। दक्षिणापञ्चात्पुरसख्यक् ॥

पौराणिकः । पुं० पुराणज्ञे ॥ पुराण
मधीतेवेदवा । आख्यानाख्यायिके
तिहासपुराणेभ्यश्चेतिठक् ॥ लोक
विदि ॥ पौराणिकोनिष्ठष्टिर्बालयोः
वास्थितिर्वातत्त्वमित्याह । तत्क-
ल्याणामात्रम् । सतोऽसतश्चोत्पत्त्या
यभावस्यगौडपादैर्निर्णीतत्वात् ॥

पौराणिकी । स्त्री० पुराणोक्तायाम् ॥

पौरुषम् । न० पुरुषस्यभावे ॥ पुरुष
स्यकर्मणि ॥ पुरुषस्यतेजसि ॥
आत्मसामर्थ्ये । यत्ने । उद्योगे ।
केनाप्युपायेनावश्यमिदं सम्पादया-
मीत्येवंविधोक्ताहरूपेनिर्वन्धे ॥
उच्छास्त्रं शास्त्रितश्चेतिपौरुषं द्विवि-
धं स्मृतम् । तत्रोच्छास्त्रमनर्थायपर-
मार्थायशास्त्रितम् ॥ उच्छास्त्रं पग-
स्त्रीगमनपरद्रव्यापहारादि । शास्त्र-
तन्त्रित्यनैमित्तिकानुष्ठानादि । अन-
र्थानरकः । अर्थेषु स्वर्गादिषु परमो-
र्थमोक्षः ॥ पुरुषस्यकर्मभावीवा
। प्राणभृज्जातीयज् । युवादिष्वद-
गवा ॥ स्त्रीवाहिदेवमेवैकप्रशंसन्ति-

पौरोडाशः

नपौरुषम् । देवंपुरुषकारेणघ्नन्ति-
शूराः सदोद्यमाः इत्यग्निपुराण-
म् ॥ त्रि० ऊर्ध्वविस्तृतदोःपाणि
नृमाने । पुरुषपरिमाणे । पुरुषा०
द्व० भा० ॥ दोषौचपाणीचतत्० ऊ-
र्ध्वविस्तृतदोः पाणियेनसः ता-
दृशोयेनसः तादृशोना० तस्यय-
न्मानं परिमाणम् ॥ तेनवापुंसायन्मी-
यतेतत्र ॥ पुरुषप्रमाणमस्यपुरुष-
हस्तिभ्यामण्चेत्यण् ॥ पौरुषो नदः०
पौरुषी नदी० पौरुषं सरः ॥

पौरुषेयः । पुं० पुरुषसङ्घे ॥ पुरुष
स्यबधे ॥ पुरुषस्यपदान्तरे । पु-
रुषस्यस्थाने ॥ त्रि० आधुनिके ।
पुरुषेणकृते ॥ पुरुषस्यविकारे ॥
पुरुषस्यहिते ॥ पुरुषाद्वधविकार-
समूहेतेनकृतेष्वर्थेषु० सर्वंपुरुषा-
भ्यांणटजावितिठन् ॥

पौरोगवः । त्रि० पाकशालाध्यक्षे । पु-
रोगा० द्व० भा० ॥ पुरः पूजितो-
गौर्भूमिः पुरोगवी । गोरतद्वित-
इतिठच् । तस्याअयम् । तस्येदमि-
त्यण् ॥ यदा । पुरः प्रथमयाच्य-
वस्तुपुगौर्नेत्रमस्य० पुरोगुः । गोस्त्रि-
योरितिद्वस्त्रः । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥

पौरोडाशः । पुं० पुरोडाशे । पिष्ट-
पिशडे ॥ पुरोडाशएव । स्वार्थेऽण् ॥
पौरोडाशिकः । पुं० पुरोडाशि-
के ॥ पुरोडाशसहचरितोमन्त्रः-

पौलस्त्यः

पुरोडाशः । स एव पौरोडाशः ।
 तस्य व्याख्यानस्तत्र भवो वा । पौरो-
 डाशपुरोडाशात् षट् ॥
 पौरोभाग्यम् । न० पुरोभागिनः क-
 र्मणि ॥ व्यञ् ॥
 पौरोहित्यम् । न० पुरोहितस्य कर्म-
 भावयोः । पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो
 यक् ॥
 पौर्णमासः । पुं० पौर्णमास्यां क्रियमा-
 णे यागविशेषे ॥ पौर्णमास्यां भवः ।
 सन्धिवेलाद्यतुनक्षत्रेभ्यो ण् ॥
 पौर्णमासी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥
 पूर्णिमासोयस्याम् । बहुव्रीहौ कृते०
 स्वार्थे ण् । सास्मिन् पौर्णमासीति-
 निर्देशात् ॥ यदा । पूर्णिमासोऽ-
 स्यां वर्तते० इति । पूर्णिमासादण्-
 वक्तव्यः । इत्थ्यण् । डौप् ॥
 पौर्वदेहिकम् । त्रि० पूर्वदेहभवे ॥
 पौर्वप्रदिकः । त्रि० पूर्वपदग्राहिणि ।
 पूर्वपदं गृह्णाति । पदोत्तरपदं गृ-
 ह्णातीति ठक् ॥
 पौर्वापर्यम् । न० कार्यकारणभावे ॥ सा-
 ध्यसाधनभावे ॥
 पौर्वाहणिकम् । त्रि० पूर्वाहणे भवः ।
 विभाषापूर्वाहणापराहणाभ्यामिति
 पक्षे ठक् ॥
 पौलस्त्यः । पुं० कुबेरे ॥ रावणे
 ॥ विभीषणे ॥ पुलस्तर्गोत्रापत्य-
 म् । गर्गादिभ्यो यञ् ॥ बहुत्वे

पौष्टिकम्

पुलस्तयः ॥ राक्षसे ॥
 पौलिः । पुं० आपक्ने । भर्जिते हरित-
 यवादौ ॥ पोलति । पुलमत्त्वे ।
 ज्वलादिच्चास्मः । पौलेन निर्वृत्तः
 । सुतङ्गमादित्त्वादिञ् ॥
 पौलुषिः । पुं० सत्ययज्ञे ॥ पुलुष-
 स्यापत्यम् । इञ् ॥
 पौलोमी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥ पुलो-
 म्नीमुने रपत्य स्त्री । तस्यापत्यमि-
 त्यण् । गोत्रत्वे न जातित्वाङ्गीष् ॥
 पौषः । पुं० तैषे । सहस्रे । हैमने
 ॥ तत्र जातफलम् । निगूढमन्त्रः
 सुकृषाङ्गयष्टिः परोपकारीपितृवि-
 त्तहौनः । कष्टान्वितार्थं व्ययकृद्वि-
 धिञ् । पौषः प्रसूतः पुरुषः
 सुधीरः ॥ पौषीपौर्णमास्यस्मिन्
 । सास्मिन् पौर्णमासीत्यण् ॥ न०
 महे ॥ युवे पुष्ययुक्ते न्हि ॥
 पौषी । स्त्री० पुष्ययुक्ता पौर्णमास्याम्
 ॥ पुष्ययुक्ता पौर्णमासी । नक्षत्रे
 णयुक्तः कालद्रव्यण् । तिष्यपुष्य-
 योर्नक्षत्राण्यलोपः । डौप् ॥
 पुष्येणयुक्तायां रात्रौ ॥
 पौष्करम् । न० पुष्करमूले ॥ पौष्क-
 रंकटुकं तिक्तमुष्णं वातकफज्वरान्
 । हन्ति शोथः कृचिश्वासान् विशिषात्
 पाश्वं शूलनुत् ॥
 पौष्करिणी । स्त्री० पुष्करिण्याम् ॥
 पौष्टिकम् । न० पुष्ट्युत्पादककर्मणि

प्रकट :

॥ चौरसमयेगाचाच्छादनवस्त्रवि
शेषे । कावाङ् । इ० गौ० भा० ॥
पौष्णः । पु० सूर्यपुत्रे ॥ न० रेवती
नक्षत्रे ॥
पौष्पयम् । त्रि० पुष्पनिर्मिते ॥
पौष्कम् । न० धातुप्रभेदे । रीति
पुष्पे ॥ पुष्पयत्प्रतिकृतिः । इवे
प्रतिकृतावितिकन् । ततः स्वार्थे०
अण् ॥
पौष्पी । स्त्री० पुष्पपुरे । पटना० इ०
भा० ॥
प्याट् अ० हे । भोः । सम्बोधने ॥
प्यायते । प्यैङ्गुटौ टप्रत्ययः
प्र । अ० प्रकर्षे ॥ गताद्यर्थे ॥ प्रचादि
कर्मदीर्घशेभृशसम्भवत्सिषु । वियो
गशुद्धिशक्तीच्छाशान्तिपूजायदर्शने
॥ यथा आदिकर्मणिक्तः० प्रयातः
। दीर्घे० प्रवलामूपकाः । ईशे०
प्रभुर्देशस्य । भृशार्थेप्रवदन्तिदाया
दाः । सम्भवे० हिमवतो गङ्गाप्रभ
वति । तप्तौ० प्रभुक्तमद्गम् । वि
योगे० प्रोषितः शुद्धीप्रसन्नमुदक
म् । शक्तौ० प्रशक्तोविप्राय । इ
च्छायाम्० प्रार्थयते कन्याम् ।
शान्तौ० प्रशान्तोमिनिः । पूजाया
म्० प्राञ्जलिः स्थितः अये० प्र
वालम् । 'दर्शने प्रलोकयति ।
इत्यर्थः ॥

प्रकटः । त्रि० व्यक्ते । निःसन्दिग्धं

प्रकरणम्

भातीतिव्यवहारगोचरे । स्पष्टे ॥
उद्भूते ॥ सम्प्रोदश्चेतिप्रशब्दात्
स्वार्थेकटच् प्रत्ययः ॥

प्रकटितः । त्रि० प्रकाशिते ।
प्रकटोदितम् । न० विस्पष्टवाक्ये ॥
प्रकयवः । पु० देशविशेषे ॥
प्रकयनम् । न० प्रकर्षेणप्रतिपादने ॥
यथागाथाः प्रकुरुते । प्रकययती
त्यर्थः । गन्धनावक्षेपणेतिप्रकयने
आत्मनेपदम् ॥

प्रकम्पनः । पु० वायौ ॥ नरकविशे
षे ॥ न० कम्पातिशये ॥
प्रकरः । पु० संहती । सङ्घे ॥
विकीर्णकुसुमादिषु । न० जोङ्
के ॥ प्रकीर्यते कृविर्च मे । ऋदो
रप् ॥

प्रकरणम् । न० प्रस्तावे ॥ यथा ।
भोजनप्रकरणे सैन्धवमानयेतिलव
णे प्रतीतिगमनप्रकरणे त्वष्ट्रे
प्रतीतिर्भवतीति ॥ रूपकभेदे ।
अभिनेयप्रकारे ॥ विश्रामे ॥ ग्रन्थ
सम्बन्धे । ग्रन्थस्यविच्छेदे । तत्तच्छब्द
यथा । शास्त्रैकदेशसम्बद्धंशास्त्र
कार्यान्तरेस्थितम् । आहुः प्रकर
णं नामग्रन्थभेदविपश्चितः ॥ अत्र
मीमांसकाः ॥ विनियोगविधेः
सहकारिभूतेषुषट्सुप्रमाणेषुचतु
र्थप्रमाणे ॥ उभयाकांक्षाप्रकरणम् ।
यथा । प्रयाजादिषुसमिधोजती

प्रकरणम्

च्यादिवाक्येफलविशेषस्यानिर्देशात्
समिद्यागेनभावयेदितिवोधानन्त-
रं किमिच्छस्युपकार्याकाङ्क्षा० द-
र्शपूर्णमासवाक्येपि दर्शपूर्णमासा
भ्यांस्वर्गभावयेदितिवोधानन्तरं कथ-
मित्यस्युपकारकाकाङ्क्षा । इत्थं
चोभयाकाङ्क्षयाप्रयाजादीनां दर्श-
पूर्णमासाङ्गत्वम् । तच्चप्रकरणं-
द्विविधम्० महाप्रकरणमवान्तरप्रक-
रणञ्चेति । तत्रमुख्यभावनासम्बन्धि
प्रकरणं महाप्रकरणम्० तेनचप्रयाजा-
दीनां दर्शपूर्णमासाङ्गत्वम् । एत-
च्चप्रकृताविवोभयाकाङ्क्षयाः स-
म्भवात् । नतुविकृतौ० तत्रप्रकृति-
वद्विकृतिः कर्तव्यत्वतिदेशेनक-
थम्भावाकाङ्क्षयाउपशयेनापूर्वाङ्गा-
नामप्युभयाकाङ्क्षयाविनियोगा-
सम्भवात् । तस्मादपूर्वाङ्गानां स्या-
नादेवविकृत्यर्थत्वमिति । अङ्गभा-
वनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरण-
म् । तेनचाभिक्रमणादीनांप्रयाजा-
याङ्गत्वम् । तच्चसन्दर्शेनैवज्ञायते०
तदभावेचाविशेषात्सर्वेषांफलभा-
वनाकथम्भावेनग्रहणप्रसङ्गेनप्रधाना-
ङ्गत्वापत्तेः । एकाङ्गानुवादेनविधी-
यमानयोरप्यङ्गयोरन्तरालेविहित-
त्वंसन्दर्शः । यथा० अभिक्रमणे०
तद्विसमानयतउपभृतस्तेजोवाङ्मत्या-
दिनाप्रयाजानुवादेन० किञ्चिदङ्ग-

प्रकरणम्

विधायविधीयते० तदनन्तरमपिप्र-
याजानुवादेनप्रयाजत्वम्० यस्यैवंवि-
दुषः प्रयाजाद्व्यन्ते० प्रैभ्यो लोके-
भ्योभातव्यान्नुदते० अभिक्रामंजुहो-
त्यभिजित्यै इतितदनन्तरमपिप्र-
याजानुवादेनयोवैप्रजानांमिथुनंवे-
देत्यादिनाकिञ्चिदङ्गंविधीयते । अ-
तःप्रयाजाङ्गमध्येऽभिहितमभिक्रम-
णंतदङ्गं प्रयाजैरपूर्वकृत्वायागोप-
कारंभावयेदितिज्ञाते० कथमेभिरपू-
र्वकर्तव्यमिति० कथम्भावाकाङ्क्षा-
याः सत्वात् । साचसन्दर्शपतितै-
रभिः क्रमणादिभिः शाम्पति ।
नचाङ्गभावनायांकथम्भावाकाङ्क्षा-
भावः । भावनासाम्येनतत्रापितत्-
सम्भवात् । यदिदंप्रकरणंतत्क्रिया-
याएवसाक्षाद्विनियोजकद्रव्यगुणयो-
स्तुतद्द्वारा । तथाहि० यजेतस्वर्गका-
मइत्यत्रफलभवनायांकथम्भावाका-
ङ्क्षयाः सन्निधपठितमश्रूयमाणफ-
लकंक्रिया-जातमुपकार्याकाङ्क्ष-
येतिकर्तव्यतात्वेनाऽन्वेति० (*)
क्रियायाएवलोकेकथम्भावाकाङ्क्षा-
यामन्वयदर्शनात् । नहि कुठारेण छि-
न्द्यादित्यत्रकथम्भावाकाङ्क्षायाम-
नुच्चार्यमाणोपिहस्तीऽन्वेति० किन्तु
हस्तेनोद्यम्यनिपात्वेत्युद्यमनि-
पातनेनएव० हस्तश्चतद्वारैवान्वेती-
तिसार्वजनीनमेतत् । इदंचस्थाना

प्रकरणसम :

दिभ्योबलवत् । अतएवाज्ञेर्दीव्यति
राजन्वमिति विदेवनाद्योधर्माच्चभि
षेचनीयसन्निधौपठिताचपिस्थाना
मृतदङ्गम् । किन्तुप्रकरणाद्राजसूया
ङ्गमितिमीमांसकाः ॥

प्रकरणसमः । पुं० नैयायिकानांपदा
र्यावान्तरविशेषे ॥ तल्लक्षयति । य-
स्मात्प्रकर्षचिन्तासनिर्णयार्थमपदि
ष्टः प्रकरणसमः ॥ ४७ ॥ सहेतुः
स्वसाध्यपरसाध्याभावस्यवा० नि-
र्णयार्थमपदिष्टः प्रयुक्तः प्रकरण-
समउच्यते । सक्तः इत्याकाङ्क्षया
माह । यस्मात्प्रकरणं पक्षप्रतिप-
क्षावितिभाष्यम् । साध्यतदभावव-
न्तावितितदर्थः । तथाचनिर्णयार्थम्
प्रयुक्तोहेतुर्यच्चनिर्णयंजनयितुमशक्त
स्तुल्यबलेनपरेणप्रतिबन्धात् । किन्तु
धर्मिणःसाध्यवत्तदभाववत्त्वम्वेति
चिन्तांजिज्ञासांप्रवर्तयतिसप्रकरण
समः । यदा प्रकृष्टंकरणंलिङ्गं परा
मर्शोवा० कोहेतुरनयोः साधकः ०
एतयोः कः परामर्शः प्रमेतिवा
यच्चजिज्ञासाभवतीत्यर्थः । यस्मा-
दित्यादितुवस्तुस्थितिमात्रम् । लक्ष-
णान्तुल्यबलविरोधिपरामर्शकाली
नपरामर्शविषयत्वंस्वसाध्यपरामर्श
कालीनतुल्यबलविरोधिपरामर्शी-
वा । विरोधिपरामर्शस्यचहेतुनिष्ठ
त्वमेकज्ञानविषयत्वसम्बन्धेन । अ

प्रकाशः

न्यथाहेतोर्दुष्टत्वंनस्यात् । अयच्चद
शाविशेषेदोषद्वयत्वतः सहेतोरपि
विरोधिपरामर्शकालेदुष्टत्वमिष्टमेवे
त्त्वबधेयम् ॥ ४७ ॥

प्रकरी । स्त्री० नाञ्चङ्गे ॥ चत्त्वरभूमौ ॥

प्रकर्षः । पुं० विशेषे । अधिके । उत्-
र्षे ॥ यथा । गुणप्रकर्षेणजनोनु-
रज्यतेजनानुरागप्रभवाहिसम्यदः ॥

प्रकर्षणम् । कृष० । घञ् ॥

प्रकाण्डः । पुं० न० बिटपे । तरोर्मूल
शाखान्तरे । मूलादारभ्यशाखाव-
धिवृत्ते । स्कन्धे ॥ चि० प्रशस्ते ।
प्रगतः काण्डोऽधमोयस्मात् । प्रश-
स्तोगौः गोप्रकाण्डः । प्रकाण्डस्य
रुटिशब्दत्वात्प्रशंसावचनैश्चेतिस-
समासः ॥ प्रकाण्डाते । कडिभेद-
ने । चु० । एरच् । पृ० ॥ प्रकाम्यते ।
कमु० णिङ् । वरण्डादयश्चेतिडोत्रा ॥

प्रकाण्डरः । पुं० द्रुमे ॥

प्रकामम् । अ० अतिशये ॥

प्रकामम् । चि० निकामे । यथेप्सिते
॥ प्रकमनम् । कमु० । घञ् ॥

प्रकारः । पुं० भेदे ॥ सामान्यस्यभेद-
केविशेषे ॥ सादृश्ये ॥ प्रकरणम् ।
कञोघञ् ॥

प्रकाशः । पुं० द्योत्ये । आतपे ॥
स्फुटे । प्रकटे । उल्लखे । व्यक्ते ॥
प्रहासे ॥ बुद्धिपरिणामविशेषेविष-
याकारे० दीपवत् । स्वविषयावरण

प्रकीर्णः

विरोधिनिसत्वकार्ये ॥ प्रभाते ॥ न०
कांस्थे ॥ त्रि० त्यक्ते । प्रकाशनम्
प्रकाशतेवा । काशृदीप्ति । घञ्०
पचाद्यच्वा ॥ अतिप्रसिद्धे ॥

प्रकाशकः । पुं० सूर्यादिवदन्यावभा
सकेपरमात्मनि ॥ सूर्यादिषु ॥ त्रि०
व्यञ्जके । अवभासके । प्रकाशकर्तृ
रि ॥ प्रकाशयति । काशृ० । खलु-
ल् ॥

प्रकाशकज्ञाता । पुं० कुक्षुटे ॥ त्रि०
प्रकाशज्ञातरि ॥

प्रकाशनः । पुं० प्रकाशके ॥ प्रकाश
यति । काशृ० ल्युः ॥

प्रकाशमानः । त्रि० भासमाने ॥ दि-
श्वोपलब्धात्मनासदाप्रकाशमानमे
वब्रह्मेतियथा ॥

प्रकाशात्मा । पुं० टिवाकरे । सूर्ये ॥
प्रकाशआत्मास्वरूपयस्य ॥ त्रि०
व्यक्तस्वभावे ॥

प्रकाशितः । त्रि० व्यक्तीकृते । दर्शि-
ते । आविष्कृते । प्रकटिते । सञ्ज्ञा-
तप्रकाशे ॥ ता० इतच् ॥

प्रकाशौ । त्रि० दीप्तिजनके ॥

प्रकीर्णः । पुं० पूतिकरञ्जे ॥ न० य-
न्यविच्छेदे ॥ चामरे ॥ त्रि० असङ्ग-
ते ॥ नानाप्रकारमिश्रिते ॥ यथा ।
प्रकीर्णः पुष्पाणांहरिचरणयोरञ्ज-
लिरयमिति वेशीसंहारः ॥ विस्तृ-
ते । विचित्रे ॥ य० । प्रकीर्णभा-

प्रकृतः

गडमनवेक्ष्यकारिणीसदैवभर्तुः प्र-
तिकूलवादिनीम् । परस्यवेश्माभिर-
तामलज्जामेवंविधांस्त्रींपरिवर्जया-
मीतिलक्ष्मीचरित्रम् ॥ प्रकीर्यतेस्म ।
कृविच्छेपे । क्तः ॥

प्रकीर्णकः । पुं० अश्वे ॥ न० चाम-
रे ॥ विस्तारे । ग्रन्थविभेदे ॥ पाप-
वि० ॥ यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् ।
अनुक्तम् अनुक्तनिष्कृतिकम् । प्र-
कीर्णपालकेज्ञात्वागुरुत्वमथलाघ-
वम् । प्रायश्चित्तबुधः कुर्यात्ब्राह्म-
स्नानुमतेसदा ॥ विवादपदे ॥ नह-
ष्टयञ्चपूर्वेषुसर्वतत्स्यात्प्रकीर्णकम्
॥ संज्ञायांकन् ॥

प्रकीर्तितः । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षे-
णकीर्तितः ॥ यथा । प्रभूतमल्प-
कार्यवायोनरः कर्तुमिच्छति । स-
र्वा रम्भेणतत्कुर्यात् सिंहादेकंप्र-
कीर्तितम् ॥

प्रकीर्यः । पुं० पूतिकरजे । कलिकार-
के । कठकरञ्ज० इ० भा० । नाटा-
करञ्ज० इ० गौ० भा० ॥ घृतकर-
ञ्जे ॥ रौठाकरञ्जे ॥ त्रि० विप्रकी-
र्ये ॥ प्रकीर्यते । क्त० । अघ्नादि-
त्त्वादयक् ॥

प्रकृतः त्रि० प्रसूते । प्रकरणप्राप्ते ॥
यथा । प्रकृतमनुसरामः ॥ प्रकर्षे-
णकृते ॥ अविकृते ॥ प्रक्रियतेस्म
। कृज् क्तः ॥

प्रकृति :

प्रकृतार्थः त्रि० प्रकरणप्राप्तस्याऽभिधेये
 प्रकृतिः । स्त्री० अमात्यादिषु ॥ ते च
 । यथा । स्वाम्यमाच्यसुहृत्कोषरा-
 ष्टदुर्गवलानि च । राज्याङ्गानि प्रकृत
 यः । इति ॥ प्रकृतेः प्रभावस्तू
 क्तोद्देशीभागवतेन्द्रं प्रतिहरिश्चन्द्र
 नृपेण यथा । भुङ्क्ते शक्रनृपो राज्यं
 प्रभावात् प्रकृतेर्ध्रुवम् । यजते च म-
 हायज्ञैः कर्मपूर्तं करोति चेति ॥ प्र
 कृष्टं करोति राज्यमिति । क्तच् ॥
 स्वभावे ॥ सांसिद्धिकी स्वाभाविकी
 सहजा अकृता च या । प्रकृतिः सेति
 विज्ञेया स्वभावं न जहाति या ॥ जा
 ती ॥ लिङ्गे ॥ लिङ्गम्० व्यक्तम् । स्त्री
 पुत्रपुंसकञ्चेति स्वामी । यथा० तृती
 या प्रकृतिः शण्डः ॥ पौरवर्गे । पौ
 राणां श्रेणिषु ॥ शिल्पिनि ॥
 शक्तौ ॥ सापञ्चविधायया । साप
 ञ्चविधायया । गणेशजननी दुर्गाराधा
 लक्ष्मीसरस्वती । सावित्री च सृष्टि वि
 धौ प्रकृतिः पञ्चमी स्मृतेति ॥ निरुक्ति
 स्तु । प्रकृष्टवाचकः प्रञ्चकृतिश्च सृष्टि
 वाचकः । सृष्टौ प्रकृष्टाया देवौ प्रकृ
 तिः सा प्रकीर्तिता ॥ गुणं प्रकृष्टे
 सत्त्वे च प्रशब्दो वर्तते श्रुतौ । मध्यमे
 वर्तते प्रञ्चकृतिश्च सृष्टिवाचकः सृष्टे
 राद्या च या देवौ प्रकृतिः सा प्रकीर्ति
 तेति ॥ योषिति ॥ परमात्मनि ॥
 प्रत्ययात्पूर्विकायाम् । प्रत्ययात्-

प्रकृति :

प्रथमे ॥ साद्विधा । धातुः प्रातिप
 दिकञ्च ॥ पञ्चमहाभूतेषु ॥ करणे
 ॥ गुह्ये ॥ जन्तौ ॥ एकविंशत्यक्षरा
 यां च्छन्दोवृत्तौ ॥ एकविंशतिच्यङ्के
 ॥ मातरि । जनन्याम् ॥ स्वाम्ये ॥
 योनौ । उपादानकारणे । मूलप्र-
 कृतौ । सत्वरजस्तमसां साम्याव
 स्थायाम् ॥ यथा । सत्वरजस्तमश्चै
 व गुणत्रयमदाहृतम् । साम्यावस्थि
 तिरेतेषां प्रकृतिः परिकीर्तिता ॥ के
 चित् प्रधानमिच्छादुरव्यक्तमपरजगुः
 । एतदेव जगत्सृष्टिं करोति विकरो
 ति च ॥ मूलप्रकृतिरविकृतिः ।
 प्रकरोतीति प्रकृतिः । सा अविकृतिः
 प्रकृतिरेवेत्यर्थः । कस्मात्० इत्यत
 उक्तं मूलमिति । मूलञ्चासौ प्रकृतिश्चे
 ति० मूलप्रकृतिः । विश्वस्य कार्यक
 लापस्य सामूलं नत् त्वस्यामूलान्तर
 म्० अनवस्थाप्रसङ्गात् । न चानवस्था
 यामस्ति प्रमाणमिति भावः । इति
 साङ्ख्यविदः ॥ अविद्यायाम् ॥
 प्रकृतिर्नाममाया । सा च सत्वरजस्त
 मोगुणमयी अघटनघटनापटीयसी-
 मिध्याज्ञानात्मिका पारमेश्वरी श-
 क्तिः ॥ प्राग्जन्मकृतधर्माधर्मज्ञाने
 च्छादिसंस्कारे वर्तमानजन्मन्यभिव्य
 क्ते० सर्वत्र बलवति ॥ पुरुषार्थभ्रंश-
 हेतुभूतायामनिर्वचनीयस्वभावायां
 त्रिगुणात्मिकायां सर्वविकारकारण

प्रकृतित्वम्

भूतावांभगवन्मायायाम् ॥ मायान्तु
प्रकृतिविद्यात् । प्रक्रियतेऽनयेति-
प्रकृतिरुपादानकारणविद्याजानी-
यादिद्वयः ॥ पराऽपरभेदेन प्रकृ-
तिर्द्विधा । परास्तेवज्ञलक्षणा० अप-
रास्तेवज्ञलक्षणा । यथा । भूमिरापो
ऽनलोवायुः खंमनोबुद्धिरेव च । अ-
हङ्कारइतीयमेभिन्नः प्रकृतिरष्टधा
॥ अपरेषामितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे
पराम् । जीवभूतां महावाहो यदेदं
धार्यते जगत् ॥ इति ॥ समग्राङ्गोप-
देशे ॥ यत्र समग्राङ्गोपदेशः सा प्रकृ-
तिः । यथा दर्शपौर्णमासादिः ।
तत्प्रकरणे सर्वाङ्गपाठात् ॥ प्रकृति-
वद्विकृतिः कर्तव्येति भौमांसका-
नां व्यवस्था । तत्र यस्मिन् यागे० इति
कर्तव्यतोपदिष्टा यागान्तरेणोपजी-
व्यते सा प्रकृतिः । येन चोपजीव्यते
सा प्रकृतिरितितदर्थः ॥ प्रकरणम्
। उक्तञ्० । क्तिन् ॥ प्रकुरुते । क्ति-
च् ॥

प्रकृतिवः । चि० स्वभावप्रभवे । प्रकृ-
तेरभिव्यक्तेरगद्वेषादौ ॥ प्रकृतेर्जा-
तः । जनी० । डः ॥

प्रकृतिस्त्वम् । न० तत्त्वान्तरोपादाने ॥
तदेव प्रकृतिं वंसाङ्ख्यनयेऽभिमत-
म् । अतो यद्यपि पृथिव्यादीनामपि
गोघटवृक्षादयो विकाराः सन्ति०
एवं तद्विकारभेदानां पयोबीजादीनां

प्रकृतिसरूपम्

दध्यङ्गुरादयः ० तथापि गवाद्यो-
बीजादयो वा पृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वान्त-
रम् । सर्वेषां गोघटादीनां स्थूलत्व-
मिन्द्रियग्राह्यत्वञ्च सममिति न तत्त्वा-
न्तरम् ॥

प्रकृतिदान्तः । चि० स्वभावत एवोप-
शान्ते ॥ प्रकृत्त्यादान्तः ॥

प्रकृतिलयः । पुं० प्रधानलये । प्रकृ-
तौ संश्लेषे ॥ पुरुषतत्त्वानभिज्ञस्य०
वैराग्यमात्रात् प्रकृतिलयः । प्रकृ-
तिग्रहणात् प्रकृतिमहदहङ्कारभूते
न्द्रियाणि गृह्यन्ते । तेष्व्वात्मबुध्योपा-
स्यमानेषु लयः । वैराग्यात् प्रकृति-
लयः ॥

प्रकृतिविकृतिः । स्त्री० महदादिसप्त-
सु ॥ महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः
सप्त । प्रकृतयश्च विकृतयश्च तादृति-
प्रकृतिविकृतयः सप्त । तथाहि ।
महत्तत्त्वमहङ्कारस्य प्रकृतिर्विकृतिश्च
मूलप्रकृतेः । एवमहङ्कारतत्त्वं तन्मा-
त्राणां मिन्द्रियाणाञ्च प्रकृतिर्विकृति-
श्च महतः । एवं पञ्चतन्मात्राणित-
त्त्वानि भूतानां माकाशदीनां प्रकृत-
यो विकृतयश्चाहङ्कारस्य ॥

प्रकृतिविरूपम् । न० गगनादौ ॥ तत्त्व-
विभाजकोपाध्यवच्छिन्नाजनकत्वा-
त् ॥ विरुद्धरूपं विरूपम् । प्रकृते-
र्विरूपम् ॥ चि० प्रकृतेरसमानरूपे ॥
प्रकृतिसरूपम् । न० महदादिसप्तके ॥

प्रक्रमः

तत्त्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नजनक-
त्वात् ॥ समानरूपसंरूपम् । प्रकृतेः
समानरूपे ॥

प्रकृतिस्थः । चि० जायतस्त्प्रभोगज-
नककर्मक्षयेप्रकृतावज्ञानेसृक्षरूपे-
णस्थिते । स्वभावस्थे ॥ प्रकृतीति
ष्ठति । ष्टा० । सुपिस्थइतिकः ॥
विकारशून्ये ॥ प्रकृतीसास्यादस्या
यांतिष्ठतीतितया ॥

प्रकृत्याख्या । स्त्री० अन्धः पदवाच्या-
यांतुष्टौ ॥ प्रकृतिराख्यायस्याः ॥

प्रकृष्टः । चि० प्रधाने । अये ॥ उत्त-
मे ॥ प्रकृष्यतेऽयम् । कृष० । कर्म-
णित्तः ॥

प्रकेतः । पुं० चिह्नभूते ॥ प्रकृष्टः के-
तः ॥

प्रकेतनम् । न० गृहे ॥ प्रकृष्टकेतनम्
प्रकीष्टः । पुं० भूपकचान्तरे ॥ विस्तृ-
तकरेहस्ते ॥ मणिवन्धकुर्योर-
न्तरे ॥ प्रकुष्यतेऽनेन । कुषनिष्क-
र्षे । उषिकुषीतिस्थन् ॥ प्रविष्टः
कोष्ठकुसूलंवा । अत्यादयइतिस-
मासः ॥ भुजे ॥

प्रक्खरः । पुं० अश्वकवचे । प्रखरे ।
पाखर० इ० भा० ॥ इ० श० मा० ॥

प्रक्रान्ता । चि० उपक्रमकर्तरि । आर-
म्भकर्तरि ॥

प्रक्रमः । पुं० प्रथमारम्भे । उपक्रमे ॥
अवसरे ॥ क्रमे ॥ प्रक्रमणम् । क्रमु०

प्रक्षेपणम्

। घञ् ॥ ग्रन्थपरिचर्यार्थेक्रमपाठे ॥

प्रक्रान्तः । चि० प्रस्तुते प्रकरणस्थे ॥

आरम्भे ॥ प्रक्रामतिस्म । क्रमु० ।

क्तः ॥

प्रक्रियाः । स्त्री० नृपादीनांचामरधू-

ननक्ष्वधारणादिव्यापारे । अधि-

कारे । उत्पादने । साधने ॥ प्रकारे

॥ औषधिप्रयोगे ॥ प्रकर्षायकरणम्

। डुकृञ्० । कृञ् । अचेतिशः ।

रिह् । इयङ् । टाप् । प्रकृष्टकार्ये ॥

प्रक्रीडितः । चि० क्रीडाकरे ॥ प्रकी-

डति । क्रीड० । कर्तरिक्तः ॥

प्रक्षिन्नः । चि० प्रकर्षेणकृदयुक्ते ॥

तृप्ते ॥

प्रक्कणः । पुं० प्रक्काणे । वीणायाः क-

णिते ॥ क्कणशब्दे । क्कणोवीणाया

श्चेत्यप् ॥

प्रक्काणः । पुं० प्रक्कणे । वीणाशब्दे ॥

क्कणोवीणायाश्चेतिपाचिकोघञ् ॥

प्रक्खरः । पुं० अश्वसन्नाहे । प्रखरे ।

पाखर इ० भा० ॥ इ० हे० खं० ॥

प्रक्षालनम् । न० धावने । मार्जने ॥

प्रक्षालितः । चि० धौतेमार्जिते ॥

प्रक्षिप्तः । चि० कृतप्रक्षेपे ॥ प्रक्षिप्य

तेस्म । क्षिप० । क्तः ॥

प्रक्षेपः । पुं० औषधादिप्रक्षेपणीयद्र-

व्ये ॥ विक्षेपे ॥

प्रक्षेपणम् । निक्षेपणे ॥ प्रकर्षेणक्षेप-

णम् ॥

प्रगण्डः

प्रक्षोभः । पुं० प्रकृष्टक्षोभे ॥ न० चल
ने ।

प्रक्षोभनः । पुं० सर्वलोहमयेश्वरे । ना
राचे ॥ प्रकर्षणक्षोभते । जिह्वादा
अव्यक्तशब्दे । ल्युट् । पुं० ।

प्रक्षोदनः । पुं० प्रक्षोभने । नाराचे ।
प्रखरः । पुं० हयसन्नाहे । पाखर०
इ० भा० ॥ कुकुरे ॥ अश्वतारे ॥
वेसरे ॥ चि० अत्यन्तखरे ॥ अत्यु
ये ॥

प्रख्यः । चि० उत्तरपदेतुल्यार्थवाचके
। यथा । स्युत्तरपदेप्रख्यः प्रकारः
प्रतिमोनिभ इतिहेमचन्द्रः ॥ म-
हम्मनः प्रख्यपयः सरस्वतेतितुल
ल्यम् ॥

प्रख्या । स्त्री० कान्तौ । प्रख्यानम् ।
ख्या० । चक्षिडादेशोवा । आतस्थो
पसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

प्रख्यातः । चि० प्रसिद्धि । प्रकृष्टख्यात
युक्ते । विख्याते ॥ प्रकर्षणप्रख्या
यि । ख्याप्रकथने । चक्षिडः ख्याज्वा
। क्तः ॥

प्रख्यातपितृकः । पुं० प्रख्यातवप्रृके
। विख्यातपितृके । आमुष्यायणे ॥
प्रख्यातः पितायस्य । कप् ।

प्रख्यातिः । स्त्री० प्रकृष्टायाम् । प्रकृ
ष्टायांकीर्ती । विख्याती ॥

प्रख्यानम् । न० प्रतीती ॥

प्रगण्ड । पुं० क्षुपरोपरिकक्षपर्यन्त

प्रगाथः

भागे । भुजमध्योपरिभागे ॥ प्रत्या
सन्नोगण्डः कपोलोऽस्य ॥

प्रगण्डी । स्त्री० वहिः प्राकारे ॥ दुर्ग
प्राकारभित्ती शूराणामुपवेशनस्था
ने ॥

प्रगतजानुः । चि० प्रगतजानुके ॥
प्रगतजानुकः । चि० प्रज्ञौ । वाता-
दिनाविरलजानुके ॥ प्रगतेविरले-
जानुनीशस्य । कप् ॥

प्रगन्धः । पुं० पर्पटे ॥

प्रगल्भः । चि० प्रतिभान्विते । प्रष्ट
व्याद्यवसरे अकौशलाप्रतिपत्त्याद्य
योगवन्ति । प्रत्युत्पन्नमती । प्रगल्
भते । गल्भधाष्यं । पचाद्यच् ।
घृष्टे ॥ प्रौढे ॥ वाग्मिनि ॥

प्रगल्भगीः । स्त्री० उदारवचसि ॥
चि० तद्वति ॥

प्रगल्भता । स्त्री० ज्ञानोत्कर्षे ॥ प्रग
ल्भभावि । उत्साहे । उद्यमे ॥ निः
शङ्कत्वं प्रयोगेषुबुधै रुक्ताप्रगल्भता
प्रगल्भा । स्त्री० नायिकाभेदे ॥

प्रगाढः । चि० कृच्छ्रे ॥ दृढे ॥ प्रगा
द्यतेस्म । गाह् ० । क्तः । यस्यवि-
भाषेतिनेट् ॥ भृशे ॥

प्रगाथा । चि० उत्तमगायके ॥

प्रगाथः । पुं० चतुर्थषष्ठौपादौषार्हते
प्रगाथेपुनरभ्यासित्वोत्तरयोरवस्थे
दित्येवमादिवचनाद्यचद्वयोच्चार्यो-
स्तिस्वः क्रियन्ते सप्रगाथइत्युच्यते ॥

प्रयाह :

प्रकर्षेणगानंयञ् ॥ यद्वा । प्रगृह्यते । ग्रन्थः । अकर्तरिचकारकङ्कति कर्मणिघञ् । पृषोदरादित्वाद्देफ नकारयोर्लोपः । उक्तेर्येहृटश्चायम् ॥
 प्रगुणः । चि० ऋजौ ॥ प्रकृष्टागुणा यस्य ॥ प्रकृष्टलाघवादिगुणवति ॥
 प्रगृह्यः । पुं० प्रातिशाख्यादिप्रसिद्धे पदविशेषे ॥ स्वरोहितचनसम्बोध्यते यस्यपूर्वाचार्यैः प्रगृह्यसंज्ञाविहिता प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । असन्नि कर्षोचग्रहैरर्थः । पदस्वैरिवाद्या पक्ष्येषुचेतिक्वप् । ग्रहज्यै तिरुम्भ सारणम् ॥
 प्रगे । अ० प्रातः काले ॥ प्रगीयतेऽच वा । मैशब्दे । केप्रत्ययः ॥
 प्रगेतनः । चि० श्वस्तने । ग्रातस्तने ॥
 ॥ प्रगेभवः । सायच्चिरमितिच्यु लौ ॥
 प्रग्रहः । पुं० तुलासूत्रे ॥ वन्द्याम् । आकृष्टमनुष्यादौ ॥ नियमने ॥ भुञ्जी ॥ हयादिरश्मौ ॥ रश्मौ सुव णालुमहीसहे ॥ रशनायाम् ॥ कर्णिकारकृत्ते ॥ प्रकृष्टाभिनिवेशे ॥ बन्धने ॥ प्रकृतिभावाद्यणाद्यभावे परस्परमचोरसन्निकर्षे ॥ प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । प्रेवणिजाम् । रश्मौचेतिघञ्भावाच्च ॥ ग्रहहृदि त्यप् ॥

प्रयाहः । पुं० तुलासूत्रे ॥ वन्द्यादौ

प्रघातः

नांवन्धने ॥ अभीषौ ॥ प्रग्रही । प्रगृह्यते । ग्रहः । प्रेवणिजां रश्मौचेतिघञ् ॥ यद्वा । प्रग्र हणम् ॥ ग्रहः । प्रेलिप्साया मितिघञ् ॥ यथा । पात्रप्रगाहिणच रतिभिद्युः । भिक्षापात्रोपादानेन पात्रंगृहीत्वेतियावत् ॥
 प्रघटावित् । चि० शास्त्रगण्डे ॥
 प्रघणः । पुं० ताम्रकुम्भे । लोहमुद्गरे वहिर्हारप्रकोष्ठके । अलिन्दे ॥ प्रव शङ्निः पादैः प्रहन्यते । हनः । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणञ्चेति साधुः । द्वारदेशेद्वौप्रकोष्ठौ । आभ्यन्तरोवाह्यश्च । तत्रवाह्येप्रकोष्ठे निपातनम् ॥
 प्रघसः । पुं० असुरे ॥ दैत्यप्रमेदे ॥ प्रकर्षेणअत्ति । अदः पचाद्यच् । घसृलभावे अच्युपसङ्स्थानम् । उपसर्गेदङ्क्यपितुः घञपोषेति घसृलादेशः ॥
 प्रघाणः । पुं० ताम्रकुम्भे । लोहमुद्ग रे । अलिन्दे । वहिर्हारप्रकोष्ठके ॥ प्रविशङ्निः पादैः प्रहन्यते । हनः । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणञ्चेति साधुः । वाह्येप्रकोष्ठेनिपातनमि दम् ॥
 प्रघातः । पुं० अभिसम्पाते । युद्धे ॥ प्रकर्षेणहननम् । हन्यतेवा । हनः । घञ् ॥

प्रचलाकः

प्रघूर्णः । पुं० अतिथौ ॥ वि० प्रकृष्ट
घूर्णयुक्ते ॥

प्रचक्रम् । न० प्रस्थितायां सनायां
॥ प्रस्थितचक्रसैन्यम् ॥

प्रचक्षाः । पुं० बृहस्पतौ ॥

प्रचण्डः । पुं० श्वेतकरवीरे ॥ वि०
दुर्वहे । दुर्दुर्षे ॥ प्रतापिनि ॥

प्रचण्डमूर्त्तिः । पुं० वरुणद्रुमे ॥
वि० प्रतापयुक्तशरीरे ॥ प्रचण्डा
मूर्त्तिर्यस्य ॥

प्रचण्डा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ अस्याः
स्थानं ऋगलण्डः ॥ श्वेतदूर्वा
याम् ॥

प्रचयः । पुं० समूहे ॥ प्रसङ्गे ॥ पुष्या
वचये ॥ शिथिलास्यसंयोगे ॥ अय
ञ्चपरिमाणजनकः । यथा । सङ्
ख्यातः परिमाणाञ्चप्रचयादपि जा
यते । प्रचयः शिथिलास्योयः
संयोगस्तेन जन्यते ॥ परिमाणतू
लकादौ नाशस्त्वाश्रयनाशतः ॥
इ० भा० प० ॥ प्रचोयते । चिञ्
एरच् ॥

प्रचयगमनम् । न० बाहुल्येन प्रसरणे
॥ प्रचयेन गमनम् ॥

प्रचरः । पुं० पथि ॥

प्रचरद्रूपः । वि० व्यक्तरूपे ॥

प्रचलकी । पुं० प्रचलाकिनि ॥

प्रचलाकः । पुं० शराघाते ॥ शिख
ण्डे । भुजङ्गमे ॥

प्रचुरपुरुषः

प्रचलाकी । पुं० मयूरे ॥ भुजङ्गे ॥

प्रचलायितः । वि० निद्रादिना घूर्णितो
ति ॥ प्रचलद्वाचरति । कर्त्तुः
क्यङ्सलोपश्चेति० सन्नतात्कर्त्त
रिक्तः ॥ प्रचलाया जातास्येति वा
। प्रचलायते स्म । गत्यर्थेति क्तो वा ॥

प्रचलितः । वि० प्रस्थिते ॥

प्रचारः । वि० सततव्यवहारे ॥
व्यक्ते । प्रकाशे ॥ प्रचरणम् ।
चर० । घञ् ॥

प्रचितः । वि० परिवृंहिते ॥ प्रची
यते स्म । चिञ् । क्तः ॥

प्रचितकम् । न० दण्डकाविभेदे ॥ य०
। प्रचितकसमभिधो धीरधीभिः
स्मृतो दण्डको न हयादुत्तरैः सप्त
भिर्धैः ॥ यथा मुरहरयदकुला
श्लोधिचन्द्रप्रभो देवकीगर्भरत्नत्रिलो
कैकनाथ० प्रचितकपटसुरारित्रजो
हामदन्तावलस्तोमविद्रावणे केशरी
न्द्र । चरणनखरसुधांशुच्छटोन्मेष
निः शेषितध्यायिचेतो निविष्टाभ्य
कार० प्रयतजनपरितापो यदा वा
नलोच्छिदमेघप्रसीदप्रसीदप्रसीद ॥

प्रचोयमानः । वि० पुष्यमाणे ॥

प्रचुरः । वि० प्रभूते । प्राज्ये ।
बहुले ॥ प्रचोरयति । चुर० । डगु
पधेति क्तः । चुरादीनां शिञ्ज्वैक
ल्यिकः ॥ प्रगतसुराया इति वा ।

प्रचुरपुरुषः पुं० चौरैः । बहुनरैः ॥

प्रच्छना

प्रचेता : । पुं० वरुणे । अप्यतौ ।
मुनिविशेषे ॥ प्राचीनवर्हिषस्तन
येषु ॥ प्राचीनवर्हिषः पुत्राः अतद्
त्यां दशाभवन् । तुल्यनामव्रताः सर्वे
धर्मज्ञाताः प्रचेतसः ॥ चि० प्रकृष्टद्व
दि ॥ प्रकृष्टचेतोऽस्य ॥ प्रचेतय
तिवा । चिती० । असुन् ॥

प्रचेतसी । स्त्री० कट्फले ॥

प्रचेता : । पुं० सारथौ ॥

प्रचेलम् । न० पीतकाष्ठे ॥

प्रचेलकः । पुं० अश्वे ॥

प्रचोदनी । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥ प्र
चोदयति । चुदसञ्चोदने । ल्युट् ॥

प्रचोदितः । चि० प्रेरिते ॥

प्रच्छदः । पुं० आच्छादने ॥

प्रच्छदपटः । पुं० निचोले । येनतूल
शय्यादिप्रच्छादयते तस्मिन्ब्रह्म इति
स्वामी ॥ डोलिकाद्यावरणपटे०
इत्येके ॥ स्त्रीपरिधानपटे० बुरका०
इतिख्याते इत्यपरे ॥ आस्तरणप
टे ॥ पिच्छौडा० पिच्छौडी नाम
वाससि ॥ प्रच्छदति० प्रच्छादय
ते अनेनवा । चुरादिशय्यात्त्याः
। छादयेदिति ह्रस्वः । प्रच्छदस्या
सौपटश्च ॥

प्रच्छना । स्त्री० आमलशायाम् ॥

प्रच्छन्नम् । न० अन्तर्दारे प्रकोष्ठी-
यगेहान्तर्दारे ॥ प्रकर्षणकर्म ॥

कुगतीतिसमासः चि० गूढे ॥ आ

प्रजनः

च्छन्ने ॥

प्रच्छन्नतस्करः । पुं० कितबकुशीलवा
दी यथा ॥ कितबान्कुशीलवान्कू
रान्पाषण्डस्यांश्चमानवान् । विक
र्मस्थान्गौलिङ्कांश्च निर्वसये
पुरात् ॥ एतेराष्टौ वर्त्तमानारात्रः
प्रच्छन्नतस्कराः । विकर्मक्रिययानि
त्यंवाधन्ते भद्रिकाः प्रजावृत्तिमान
वेनवमोऽध्यायः ॥

प्रच्छन्नहृदयः । चि० गूढाभिप्राये ॥ प्र
च्छन्नहृदयस्य ॥

प्रच्छर्द्दिका । स्त्री० वमिरोने ॥ प्रच्छ
र्दनम् । कर्द्वमने । रोगाख्याते ।
एवुल् ॥

प्रच्छादनम् । न० उत्तरीयवस्त्रे प्राव
रणे ॥

प्रच्छादितः । चि० आच्छादिते ॥

प्रजनः । पुं० पशूनां गर्भग्रहणकाले
॥ उपसरे । प्रथमगर्भग्रहे ॥ स्त्री
गव्यादिषु पुङ्गवादीनां प्रथमगर्भा
धानायमैयुनाभियोगे । गर्भधारणे
प्रजननम् । जनौ० । घञ् । जनि
वध्योरिति नवृद्धिः ॥ यद्वा गव्या
देरङ् । प्रशब्दोधात्वर्थविपरीतय
ति । प्रादुर्भावस्यैव परीत्यस्य गर्भ
ग्रहणम् । तच्च प्रथमं द्वितीयादिकं
वैत्यजनाग्रहइत्येके । हरदत्तस्वर
सोप्येवम् । वृत्तौ तु प्रथमगर्भग्रह
णमिति व्याख्यातम् ॥

प्रजाता

प्रजननम् । न० धोनी ॥ जन्मनि ॥
 प्रगते ॥ पु० त्र्यक्षौ ॥ ॥
 प्रजनिका । स्त्री० मातरि ॥
 प्रजनिष्ठा । चि० प्रजनशीले ॥ प्रपु-
 र्वाञ्जनीप्रादुर्भावद्वयस्मादलङ्घ्यजनि
 राकृजित्यादिना० दृष्टुम् ॥
 प्रजल्पः । पुं० वाक्यवि० । य० । अ-
 सुयेष्ट्यामदयुजायोऽवधीरणमुद्रया ।
 प्रियस्यकौशलोद्धारः प्रजल्पः सतु
 कथ्यते । इत्युज्ज्वलनीलमणिः ॥
 प्रजवः । पुं० प्रकृष्टवेगे ॥
 प्रजवी । चि० वेगिनि । प्रकृष्टवेगयुक्ते ॥
 प्रजवति । जुः सौत्रोवेगेतौच ।
 प्रजोरिनिः ॥
 प्रजा । स्त्री० लोके । जने ॥ सन्ताने ॥
 यथा । येप्रजामीश्वरेधीरास्तेऽश्मशा
 नानिभेजिरे । येप्रजानि श्वरेधीरा-
 स्तेऽमृतत्वं हिभेजिरे ॥ इति ॥ प्र-
 कर्षेणवीजयोऽन्योः सङ्गवाज्जायते ।
 जनी० । उपसर्गेचसंज्ञायामिति
 डः ॥ यथाहुः । नशङ्खाङ्गं नच-
 क्राङ्गं नपङ्गाङ्गमिदं जगत् । लिङ्गा-
 ङ्गमभाङ्गं च तस्मान्माहेश्वरीप्रजे-
 ति ॥
 प्रजागरः । पुं० प्रकर्षेणजागरणे ॥ रा-
 ज्ञानं कामिनं चौरं पृ विशन्ति प्रजाग-
 राः ॥ प्रकर्षेणजागतिः । जागृ० ।
 पचाद्यच् ॥
 प्रजाता । स्त्री० जातापत्त्यायाम् । पु०

प्रजापतिः

सूतायाम् । प्रजायतेऽस्य । अन्तर्भा-
 वितण्यर्थोऽजनिः । गत्यर्थेतिक्तः ॥
 प्रजातिः । स्त्री० प्रकृष्टेजन्मनि ।
 उपनयने ॥
 प्रजातीर्थम् । न० पुत्रोत्पत्तिपुण्यका-
 ले ॥ पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्तं भवति
 चाक्षयम् ॥
 प्रजात्यानन्दः । पुं० सन्तानार्थेस-
 मोगे ॥
 प्रजादा । स्त्री० गर्भदात्रीचुपे ॥ चि०
 प्रजादातरि ॥
 प्रजादानम् । न० रजते ॥
 प्रजाध्यक्षः । पुं० दक्षादौ ॥ प्रजा-
 नामध्यक्षः ॥
 प्रजानन्ती । स्त्री० पण्डितायाम् । प्रा-
 ज्ञायाम् ॥
 प्रजापः । पुं० राजनि ॥ ॥
 प्रजापतिः । पुं० विधातरि । हिरण्यग-
 र्भे । चतुरानने ॥ कश्यपे ॥ दिवा
 करे ॥ वज्रौ ॥ च्वष्टरि ॥ जामा-
 तरि ॥ महीपाले । राज्ञि ॥ दक्षा-
 दौ ॥ दशप्रजापतयोयथा । मरीचि-
 मन्त्र्यङ्गिरसौपुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 प्रचेतसं वशिष्ठं च भृगुं नारदमेव च ।
 ॥ एकविंशतिर्यथा । ब्रह्मास्याशुर्म-
 नुर्दक्षोभृगुर्वर्मस्तथायमः । मरीचि-
 रङ्गिराश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥
 वशिष्ठः परमेष्ठी च विवस्वान्सीमएव
 च । कर्हमश्वापियः श्रोतः क्रोधो

प्रजावती

वर्कक्रोतएवच ॥ एकविंशतिरुत्थ
ज्ञास्तेप्रजापतयः स्मृताः । इति
महाभारतेमोक्षधर्मः ॥ प्रजानां
पतिः ॥ कौटबि० ॥

प्रजापतितीर्थम् । न० कनिष्ठामूले ॥
प्रजापतिपतिः । पुं० ब्रह्मणि । पि-
तामहे ॥ प्रजापतीनांदक्षदौनांप-
तिः ॥

प्रजापालः । पुं० वायौ ॥ यथा ।
श्रीतांशुः क्लृदयत्युर्वीं विवस्वान्
शोषयत्यपि । तावुभावपिसंश्रित्य
वायुः पालयतिप्रजाः ॥ तच्चदक्षि
षायनम् वर्षाशरदृहेमन्ताः । तेषु
भगवानाप्यायतेसोमोऽल्लवणमधु
राश्वरसाबलवन्तोभवन्ति । उत्तरो
त्तरश्चसर्वप्राणिनांबलमभिवर्द्धते ।
उत्तरायणश्चशिशिरवसन्तयोष्माः
। तेषुभगवानाप्यायतेऽर्कस्तिक्तकषा
यकटुकाश्वरसाबलवन्तोभवन्ति ।
उत्तरोत्तरश्चसर्वप्राणिनांबलमपच्यो
यते ॥

प्रजापालनम् । न० लोकानांसंरक्षणा
त्मकेभूयतेर्धर्मः ॥ यथा । चाटचार
णचौरैभ्योवधबन्धभयादिभिः । प्री
डामानाः प्रजारक्षेत्कायस्थेभ्यो
विशेषत इतिवज्रिपुराणम् ॥

प्रजावती । स्त्री० भातजायायाम् ॥

प्रजाऽस्थस्याः । तदस्यास्तीतिमतु
प् ॥ सन्तानविशिष्टायाम् ॥

प्रज्ञा

प्रजाहितम् । न० जले ॥ प्रजाभ्योहि

तम् ॥ त्रि० प्रजोपकारे ।

प्रजिनः । पुं० वायौ ॥

प्रजुष्टः । त्रि० प्रसक्ते ॥

प्रजेश्वरः । पुं० नृपे । राज्ञि ॥ प्रजा
नामीश्वरः ॥

प्रज्झटिका । स्त्री० मात्रावृत्तान्तरे ॥

य० । चत्वारिचतुष्कलकानिधेहि
तत्रापिजगद्यमन्ते विधेहि । भक्षिता
फणिनायकपिङ्गलेनप्रज्झटिकासा
घोडशकलेन ॥ यथा ॥ रमतेन-
मनः परितापधारिनमनागपिविर
मतिनयनवारि । यद्वधिविहरिणीह
क्पयमगामितद्वधिविधाशतमनु-
भवामि ॥

प्रज्ञः । त्रि० पण्डिते ॥ प्रजानाति
। ज्ञश्चवबोधने । आतश्चोपसर्गद्वति
कः ॥ प्रज्ञुप्रज्ञौविरलजानुके०
इतिहेमचन्द्रः ॥

प्रज्ञप्तिः । स्त्री० प्रज्ञाने ॥ शब्दादि
प्रतीतौ ॥ सङ्केते ॥

प्रज्ञप्तौ । स्त्री० जिनविद्यादेवीविशेषे
प्रज्ञा । स्त्री० शिमुष्याम् । बुद्धौ ॥ य
था । प्रज्ञाहीनस्यपठनमन्वस्यदर्प्यं
संयथा । देवीप्रज्ञावतःशास्त्रं तच्च-
ज्ञानस्यसाधनमिति ॥ अतीतानु-
स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः ॥
शुभाशुभविचारज्ञाधीरैरुदाहृता ।
इतिविशेषः ॥ प्रज्ञायाम् ॥ अप

प्रज्ञामात्रा

रोक्षानुभवपर्यन्तविचारि ॥ चेतना-
यांजीवनधर्मे ॥ प्रजानाति । प्रज्ञा
यतेऽनयावा । ज्ञा० । आतश्चोप
सर्ग इतिकः

प्रज्ञाकायः । पुं० मञ्जुघोषे ॥ प्रज्ञै
वकायोऽस्य ॥

प्रज्ञाचक्षुः । चि० अन्धे ॥ प्रज्ञाचक्षु-
र्यस्य ॥

प्रज्ञातः । चि० प्रत्यक्षे ॥ सकलप्रमाण
श्रेष्ठतयाप्रत्यक्षगोचरः प्रज्ञातइत्यु-
च्यते । प्रकर्षेणज्ञातः ॥

प्रज्ञानम् । न० बुद्धौ ॥ चिन्हे ॥ प्रज्ञा-
यतेऽनेनवा । भावकर्मकरणादौ-
त्युट् ॥ प्रज्ञप्तौ ॥ ब्रह्मविज्ञाने ॥
ब्रह्मणि ॥ प्रकृष्टं जन्मादिविक्रिया
विरहितं कूटस्थं ज्ञानं क्षमिरूपं वस्तु०
प्रज्ञानं तच्च ब्रह्म प्रज्ञानं श्रुतेः येनेक्षते
शृणोतीदं जिघ्रति व्याकरोति च । स्वा
ह स्वादू विजानाति तत् प्रज्ञानमुदी-
रितम् । चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या
श्च गवादिषु । चैतन्यमेकं ब्रह्मातः
प्रज्ञानं ब्रह्ममय्यपीति विदुषामनुभ-
वाच्च । चि० पण्डिते ॥

प्रज्ञानघनः । चि० प्रज्ञानैकरसे प्राप्ते ॥
स्वप्नजाग्रन्मनः स्पन्दनानि घनी-
भूतानीव । यथारात्रौ नैशेन तम-
साऽविभज्यमानं सर्वं घनमिव तद्व-
त् ॥

प्रज्ञामात्रा । स्त्री० शब्दादिवृद्धिषु श-

प्रणतिः

ब्दादिजनकेन्द्रियेषु ॥

प्रज्ञावान् । पुं० धीरे । प्रज्ञिले ॥ प्र-
ज्ञाअस्ति अस्य । मतुप् ॥

प्रज्ञावादः । पुं० प्राज्ञैर्वक्तुमनुचिते-
शब्दे ॥ प्रज्ञानामवादः ॥ प्रज्ञा-
वतांपण्डितानांवादे ॥

प्रज्ञिलः । चि० पण्डिते ॥ प्रज्ञास्थस्य
पिच्छादित्वादिलच् ॥

प्रज्ञुः । चि० प्रगतजानौ ॥ प्रगतेविर-
लेजानुनीअस्य । प्रसंभ्यांजानुनो-
ज्जुः ॥

प्रज्वरः । पुं० मारकेवैष्णवज्वरे ॥

प्रज्वलः । चि० उज्ज्वले ॥ प्रज्वलति ।
ज्वलदीप्तौ । अच् ॥

प्रज्वलितः । चि० उज्ज्वलिते ॥ दीप्ते ।
दह्यमाने ॥

प्रडीनम् । न० पक्षिणांगतिवि० । उड्डय
नायक्रमवन्धे ॥ प्रथमंडयनम् । डीङ्
विहायसागतौ । नपुंसकेभावेक्तः ।
स्वादयश्चोदितइतिश्चोदित्वाङ्निष्ठा-
नत्त्वम् ॥ पतनवेगवत्तायामिति-
कर्णपर्व ॥ अधः पतनेवेगवत्ताया-
म् ॥

प्रणः । चि० प्रणे । पुरातने ॥ नस्य-
पुराणप्रादितिनप्रत्ययः ॥

प्रणतः । चि० प्रह्वीभूते ॥ नमस्कृते ॥
प्रणमतिस्म । णमप्रह्वत्वे । क्तः ।
कर्मणि क्तोवा ॥ प्रकर्षेणनतोवा ॥

प्रणतिः । स्त्री० प्रणामे ॥ प्रणिपा-

प्रणवः

ते । अनुनये । नमस्कारे ॥ प्रकृष्टा
नतिः ॥ ईश्वरोजीवकलयाप्रविष्टो-
भगवानिति । प्रणमेदृशवङ्गमा-
वाश्वचाण्डालगोखरम् ॥

प्रणतोदरः । त्रि० प्रनतोदरे ॥

प्रणयः । त्रि० प्रसरे । प्रश्रये । प्रीच्या
प्रार्थने ॥ प्रेमूणि । स्नेहे ॥ याज्या-
याम् ॥ विश्रम्भे । निर्वाणे । मोक्षे
॥ सान्त्वनायाम् ॥ परिचये ॥ प्र-
णयनम् ; णीञ्० एरच् ॥ त्रि० ॥

प्रणयनम् । न० प्रापणे ॥ प्रणीयते ।

णीञ्प्रापणे । ल्युट् ॥

प्रणयवान् । त्रि० प्रेमविशिष्टे ॥

प्रणयी । पुं० स्वामिनि ॥ त्रि० स्नेहव-
ति ॥ प्रणयोऽस्यास्ति । इनिः ॥ अ-
रिनि ॥

प्रणयिनी । स्त्री० भार्यायाम् ॥

प्रणवः । पुं० तारे । मन्त्रादौ । वेदा-
दौ । ब्रह्मणि ॥ प्रणवाद्यास्तथावे-
दाः प्रणवेचप्रतिष्ठिताः । वाङ्मयं
प्रणवः सर्वतस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥

प्रणमन्तिहयं वेदास्तस्मात् प्रणव-
उच्यते इतिसनत्कुमारवचनम् ॥

प्रणस्यते इतिप्रणवः ॥ नमेः

कर्मेणिवञ् संज्ञापूर्वकत्वाद्बुद्ध-
भावः । पृषोदरादित्वात्मस्यवः ।

प्रणूयतेसूयते । णसुतौ । ऋदोर-
प् ॥ यदा प्रणीतिप्रकर्षेणसूतिपर

मेश्वरम् । ण० । पञ्चाद्यच् । उपस

प्रणाय्यः

गादितिणत्वम् ॥

प्रणष्टः । त्रि० प्रकर्षेणनाशयुक्ते ॥

प्रणादः । पुं० तारशब्दे ॥ श्रवणाम-
ये । कर्णनादे । यथा । कर्णस्रोतः

स्थितेवातेशृणोतिविविधान्स्वरान्

। भेरीमृदङ्गशङ्खानांकर्णनादः सउ

च्यते ॥ अनुरागजेशब्दे । प्रीतिजनि

तेमुखकण्ठादिशब्दे । प्रीतिविशेष

कृतशीतकृतशब्दे ॥ अनुरागकृतेश

ब्दे प्रणादःशीतकृततन्त्रणामितिशब्दा

र्थवः । प्रणदनम् । णदञ्चयुक्तेशब्दे ।

घञ् । उपसर्गादसमासेपौतिणत्वम् ।

प्रणामः । पुं० प्रणतौ प्रणिपाते । भ

क्तिश्रद्धातिशययुक्तनमस्कारे । स्वाप

कर्षबोधकव्यापारविशेषे । अष्टाङ्ग

पञ्चाङ्गादिभेदभिन्ने ॥ यथा । दोर्भ्या

म्यङ्गाञ्चजानुभ्या मुरसाशिरसादृ

शा । मनसावचसाचेति प्रणामोष्ठा

ङ्गैरितः ॥ बाहुभ्याञ्चैवजानुभ्यां

शिरसावचसादृशा । पञ्चाङ्गीयंप्रणा

मः स्यात्पूजासुपूवराविमौ ॥ एक

हस्तप्रणामश्चएकंवापिप्रदक्षिणम् ।

अकालिदर्शनं विष्णोर्हन्तिपुण्यंपुरा

कृतम् ॥ प्रणमनम् । णमपृङ्गत्वे

। घञ् ॥ यः शूद्रेणार्चितलिङ्गवि

ष्णुवाप्रणमेद्विजः । निष्कृतिस्त

स्यनास्त्येवप्रायश्चित्तायुतैरपि ॥

प्रणाय्यः । त्रि० अभिलाषविश्वजिते

॥ असम्भते ॥ प्रणीयते । णीञ्० ।

प्रणिहित :

प्रणायोसम्भतावितिसाधुः॥ प्रणाय
य्यः साध्वनिन्दितद्वृत्तिचिकाण्डशे
षः ॥

प्रणालः । पुं० कृत्रिमजलनिः सरण
मार्गे । पयनाला० पनाला० इ०
भा० ॥ नल्यते । शलवन्मने । क-
र्मणिघञ् । उपसर्गादितिशत्वम् ॥
प्रणाली । स्त्री० आनुपूर्व्याम् ॥ कृत्रि
माखुनिः सरणमार्गे । पयनाली-
पनाली० इ० भा० ॥ गौ० डीष् ॥
प्रणिदानम् । न० विनिमये ॥ अत्य-
र्थांशे ॥

प्रणिधानम् । न० प्रयत्ने ॥ प्रवेशने ।
अभियोगे । समाधौ । मनसोबिष
यान्तरवारणे । चित्तैकाग्र्ये ॥

प्रणिधिः । पुं० अनुचरे ॥ गूढपुरुषे ।
चरे ॥ प्रार्थने । याचने ॥ अवधाने
॥ प्रणिधानम् । प्रणिधीयतेवा । डु-
धाञ् । उपसर्गोः किः प्रकर्षे
णनिधीयतेज्ञेयमत्रवा ॥

प्रणिपातः । पुं० अनुनये । प्रणतौ ।
प्रकर्षेणभक्तिग्रहातिशयेननीचैः प
तने । दीर्घनमस्कारे । दण्डवत्पत
ने ॥ प्रकृष्टोनिपातः ॥

प्रणिहितः । चि० निश्चले । समाहि-
ते ॥ सम्प्राप्ते ॥ न्यस्ते । स्थापिते ।
निहिते ॥ प्रणिधीयतेस्म । डुधाञ् ।
क्तः । दधातेर्हिः अत्यन्ताप्ते ॥
प्रणिधिकर्मणानियुक्ते ॥

प्रतनुः

प्रणीतः । पुं० संस्कृताग्नौ ॥ प्रकर्षं
नीतः ॥ चि० क्षिप्ते ॥ उपसम्पन्ने
। पाकेनसंस्कृतेव्यञ्जनादौ ॥ विहि
ते । कृते ॥ प्रवेशिते ॥ प्रणीयतेस्म
। शीञ् ॥ कर्मणिक्तः ॥ उत्पन्ने ॥

प्रणीतमनाः । चि० हृष्टचित्ते ॥
प्रणीता । स्त्री० यज्ञप्राचविशेषे । वि-
ष्णोरासनार्थं वारिपूरितेचमसे ॥
टाप् ॥

प्रणुतः । चि० स्तुते ॥ प्रणूयतेस्म ।
शुस्तुतौ । क्तः ॥

प्रणुन्नः । चि० कम्पिते ॥ प्रकर्षेणनु-
न्नः ॥

प्रणेतारि । चि० कर्त्तरि ॥ यथा । सर्वा
सामपिविद्यानांप्रणेतारिभगवान्शिव
इति ॥

प्रणयः । चि० वशीभूतेः वश्ये ॥
प्रकर्षेणनेतुंशक्यः । शीञ् ॥ अचो
यत् ॥

प्रणोद्यः । चि० प्रत्याख्येयि ॥

प्रततः । चि० अभिव्यक्ते ॥ निरन्तरे ॥

प्रततिः । स्त्री० विसृतौ ॥ वल्ल्याम् ॥
प्रतनोति । तनुविस्तारे । क्तिच्क्त्तौ
चसंज्ञायाम् ॥

प्रतती । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तारि ॥
कृतिकारादितिडौष् ॥

प्रतनः । चि० पुरातने ॥ नष्टपुराणे
प्रादितिचशब्दात्तनपप्रत्ययः ॥

प्रतनुः । चि० उत्कृष्टे ॥

प्रतानिनी

प्रतमकः । पुं० तमकप्रभेदे ॥ पिप्पला
नुवङ्गज्वरादियोगेन तमकस्यैव प्रतम
कसंज्ञा । यथा ॥ ज्वरमूर्च्छापरीत
स्य विद्यात्प्रतमकन्तुतम् । उदावर्त्त
राजोऽजीर्णं क्षिन्नकार्यनिरोधतः ॥
तमसावर्द्धतेऽत्यर्थं शीतैश्चाशुप्रशाम्य
ति । मज्जतस्तमसीवा स्य विद्यात्प्र
तमकन्तुतदिति ॥

प्रतर्कणम् । न० वितर्के । ऊहे ॥

प्रतर्हणः । पुं० भगवति ॥ प्रलयेभूता
निप्रकर्षेण तर्दति हि नस्ति । तर्दहिं
सायाम् । नन्द्यादिच्छाल्ल्युः ॥ ऋ
षिविशेषे । दिवोदासात्मजे कोशि-
राजे ॥ प्रकर्षेण तर्दयत्यभिभवति स्त्र
शत्रून् ॥ इति ॥

प्रतलः । पुं० चपटे । तताङ्गुलिकरे ।
थाप० इ० भा० ॥ न० पातालवि०
॥ प्रतलति । तलप्रतिष्ठायाम् । अ-
च् ॥ संहतले ॥ प्रतले प्रशिष्टे तले अ-
च् ॥

प्रतान् । अ० विस्तारे ॥ प्रताम्यति ।
तमुकाङ्क्षायाम् । क्विप् । अनुना-
सिकस्येति दीर्घः । मोनोधातोः ॥

प्रतानः । पुं० तन्तुसंयुक्तेषु च पुशाला
वूप्रभृतिषु ॥ शाखापत्रप्रचये ॥ वि-
स्तारे ॥ प्रतननम् । प्रतन्यते वा ।
तनु० । घञ् ॥ कुटिलतन्तौ ॥ अ-
प्रतानकाख्ये वायुरोगविशेषे ॥

प्रतानिनी । स्त्री० प्रतानवक्ष्याम् ॥

प्रतारणम्

शाखापत्रप्रचयः प्रतानः कुटित-
न्तुर्वा ॥ सोम्यस्याः । इन्नन्तान्डी
प् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रतापः । पुं० तापे ॥ तेजसि । कोष
दण्डजे तेजसि ॥ कोषोधनम् । दण्डो
दमः तद्धेतुत्वात्सैन्यमपि दण्डः ।
ताभ्यां यत्तेजो जायते तस्मिन्निति-
यावत् ॥ प्रतापयति । अनेन । तप०
। ग्यन्तः । पुंसीति घः प्रतपनं वा ।
भाविघञ् ॥ अकवृद्धे ॥ प्रतापीपौरु-
षात्पावितियाद्वः ॥

प्रतापकः । पुं० रवेः पार्श्वगान्तरे ॥

प्रतापनः । पुं० नरकविशेषे । कुंभी
पाके ॥ न० पीडने ॥ प्रतापयति-
। तपदाहे । ल्युः ॥

प्रतापवान् । चि० श्रवणमात्रेण शत्रुवि-
दारकत्वेन प्रशस्तपौरुषे ॥

प्रतापसः । पुं० अलर्के । शुक्लार्कवृद्धे
॥ प्रतापंचक्षुस्तेजः स्यति । षो० ।
कः ॥ प्रकृतास्तापसायेन वा ॥

प्रतापान्वितः । चि० शौर्ययुक्ते ॥

प्रतापी । चि० शत्रुलापके ॥ प्रताप-
यितुंशीलमस्य । ताच्छील्ये णिनिः
॥ तेजस्विनो ॥ अतइनिठनाविती-
निः ॥

प्रताम् । अ० स्नानौ ॥

प्रतारकः । चि० वञ्चके ॥ प्रतारयति
। तृ० । खल्व् ॥

प्रतारणम् । न० वञ्चने ॥

प्रतिकूल :

प्रतारणा । स्त्री० वञ्चनायाम् ॥ यदो
च्छसिवशोक्तं जगदेकेनकर्मणा ।
उपास्यतांकलौकल्यलतादेवीप्रतार
णेति० धूर्त्तजल्पितम् ॥

प्रतारणाय : । त्रि० वञ्चनीये ॥

प्रतारित : । त्रि० व्यसिते । वञ्चिते
कृतप्रतारणे ॥

प्रति । अ० प्रतिनिधौ ॥ इत्यम्भूता
स्थाने ॥ आभिमुख्ये ॥ माचार्ये
। स्तौके ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥
लक्षणे ॥ प्रतिदाने ॥ क्षेपे ॥
निश्चये ॥ प्राति० प्रयते वा ।
बाहुलकाड्डति : ॥ व्यावृत्तौ ॥
प्रशान्तौ ॥ विरोधे ॥ समाधौ
सुभावे ॥

प्रतिक : । त्रि० कार्षापणिके ॥ का
र्षापणेनक्रौतः । कार्षापणाद्विठन्
वक्तव्यः ० प्रतिरादेशश्चवा ॥ ५९
प्रतिकी ॥ स्त्री ॥

प्रतिकर्म । न० प्रसाधने । वेशे ।
कृतशोभायाम् ॥ प्रत्यङ्गप्रतिस्था
तं वाक्यम् । शाकपाथिवादि ॥ वस
नादिपञ्चकर्मस्थितिभिषजः ॥

प्रतिकारः । पुं० प्रतीकारे ॥ समे
। भटे० । प्रतिकरणम् ॥ कृजोच
ञ् ॥

प्रतिकूपः । पुं० परिखायाम् ॥

प्रतिकूलः । त्रि० अननुकूले । प्रस
व्ये । अपसव्ये । प्रतीपे । विरु

प्रतिग्रहः

द्वार्ये ॥ प्रतीपंकूलात् । प्रतिकूल
शब्दोद्बिलक्षणयाविरुद्धे वर्त्तते०
प्रतिलोभवत् ॥ आत्मनः प्रति
कूलानिपरिषानसमाचरेत् ॥

प्रतिकृतिः । स्त्री० अर्चायाम् ॥ प्र
तिनिधौ । दृष्टचर्मकाष्ठादिनि
र्मिते प्रतिसापरायिवस्तुनि ॥ प्र
तीकारे ॥ प्रकृष्टाकृतिः । प्रति
निधेः कृतिर्वा ॥

प्रतिकृष्टः । त्रि० गुह्ये ॥ द्विरावृत्त्या
कर्षिते ॥ प्रतिकृष्यते स्म ॥ कृष्ट०
। क्तः ॥

प्रतिक्रिया । स्त्री० प्रतीकारे ॥ प्र
तिकरणम् । कृज् : शच ॥

प्रतिक्षयम् । अ० पौनः पुन्ये ॥

प्रतिक्षयः । पुं० रक्षके ॥

प्रतिक्षिप्तः । त्रि० वारिते । प्रति
हते ॥ प्रेषिते ॥ आह्वयप्रेषि
तोयस्तुप्रतिक्षिप्तः सञ्च्यते ॥
भेषजे ॥ कृताधिक्षेपे ॥ अधि
क्षिप्ते ॥ अधिक्षिप्यते स्म । क्षिप
प्रेरणे । क्तः ॥

प्रतिक्षेपः । पुं० प्रत्याख्यानं ॥

प्रतिगतम् । न० प्रतिलोम्नि ॥ प
क्षिगतिविशेषे ॥ त्रि० प्रतिया
ते ॥

प्रतिगमनम् । न० प्रतिप्रयाणे ॥

प्रतिग्रहः । पुं० स्वीकरणे । स्वीकृ
तौ ॥ सैन्यपृष्ठे । सैन्यस्यपश्चा

प्रतिघ्नम्

द्विजसङ्घातेऽनीके ॥ पृतिगृह्य
 तेऽनेन । ग्रहवृद्धिपृ ॥ पतद्
 ग्रहे ॥ द्विजेभ्योविधिवद्देये ॥ दान
 द्रव्यग्रहे ॥ ग्रहविशेषे ॥ क्रिया
 कारे ॥ पृतिगृह्णाति । ग्रहउपा
 दाने । विभाषाग्रह इतिपक्षेऽच्
 ब्राह्मणस्यार्थः प्रतिग्रहाज्जितः ।
 यथा । पृतिग्रहाज्जिताविप्रेक्षत्रि
 येशस्रनिज्जिताः । वैश्येन्याया
 ज्जितास्वार्याः शूद्रे शुश्रूषयार्जि
 ताः ॥ अयाचितपृतिग्रहेदोषाभा
 बोयथा । अयाचितोपपन्ने तुनास्ति
 दोषः पृतिग्रहे । अमृतं तं विदु
 र्देवास्तस्मात्तन्नैवनिष्कुदेत् ॥
 प्रतिग्राहः । पुं० पतद्ग्रहे । आचमन
 के । प्रोक्ते ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रह
 । विभाषाग्रहइतिपक्षेणः ॥ प्रति-
 ग्रहणे ॥
 प्रतिग्राहितः । त्रि० स्त्रीकारिते ॥
 प्रतिघ्नः । पुं० प्रतिघाते ॥ क्रोधे ॥
 प्रतिहननम् । हन० । अन्यत्रापिदृश्य-
 तइतिडेन्यङ्कादित्वात् कुत्वम् ॥
 मूर्च्छायाम् ॥
 प्रतिघातः । पुं० प्रतिवन्धे ॥ प्रतिह
 ननम् । हन० । घञ्० । हनस्तो-
 चिस्मलोः । होहन्तेरितिकुत्वम् ॥
 प्रतिघातनम् । न० मारणे ॥ हन्तेः
 स्वार्यण्यन्ताल्ल्युट् ॥
 प्रतिघ्नम् । न० अङ्गे ॥

प्रतिज्ञा

प्रतिच्छन्दः । न० पृतिरूपे ॥
 पृतिच्छाया । स्त्री० पृतिविम्बे ॥ पृ
 कृष्टाच्छाया ॥
 पृतिजङ्घा । स्त्री० अग्रजङ्घायाम् ॥
 पृतिजल्पः । पुं० वाक्यविशेषे ॥
 प्रतिजागरः । पुं० अवेक्षायाम् । प्रत्यवे
 क्षणे ॥
 गृहमवेक्षस्वेत्यादिनियोगे ॥ पृति-
 जागरणम् । जागृ० । घञ् । जा-
 ग्रोऽवौतिगुणः ॥
 पृतिजिह्वा । स्त्री० उपजिह्वायाम् ।
 रसनकाङ्गे । आलजिव० इ० गौ०
 पृतिजिह्विका । स्त्री० तालुमूलस्थक्षु
 द्रजिह्वायाम् । पृतिजिह्वायाम् ॥
 घणिकायाम् ॥
 पृतिज्ञा । स्त्री० अङ्गीकृतौ । अङ्गी
 कारे । साध्याभिधायिकायांवाचि ॥
 नृपाणांपृतिज्ञापरिपालनंस्वर्गसाध
 नमितिबृद्धाः ॥ कर्तव्यत्वप्रकारक
 ज्ञानानुकूलव्यापारे । इत्यनुमितौ
 गदाधरी ॥ साध्यनिर्देशः पृति
 ज्ञा ॥ इ० गोतमसूचम् ॥ ३३ ॥
 साधनीयस्यार्थस्य योनिर्देशः सपृ
 तिज्ञा ॥ साधनीयस्यवह्निमत्वादि
 नापर्वतादिः । ——— (†*†) ———
 तथाचपक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षेसा
 ध्यतावच्छेदक विशिष्टवैशिष्ट्यबोध
 कशब्दइत्यर्थः । निगमनवारणायच
 साध्यांशे । साध्यतावच्छेदकातिरि

प्रतिज्ञान्तरम्

क्ताप्रकारकत्वं वाच्यम् । तदर्थं च
साध्यतावच्छेदकप्रकारतः बिलक्षण-
प्रकारताशून्यत्वम् । तेन प्रमेय-
वतः साध्यत्वेनासिद्धिः उदासीन-
वाक्यवारणाय च न्यायान्तर्गतत्वे स-
ति प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नप-
क्षकप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छि-
न्नसाध्यविषयता बिलक्षणविषयता
कप्रबोधाजनकत्वे सति प्रकृतपक्षे प्र-
कृतसाध्यबोधजनकत्वं तत्प्रतिज्ञा-
त्वावयवत्वादिकं परिभाषाविशेषवि-
षयत्वरूपम् । तत्तद्व्यक्तित्वरूपञ्च
ह्यपि वदन्ति ॥ प्रतिज्ञायते । इति
॥ प्रतिपूर्वाज्जानातेरातश्चोपसर्ग इ-
त्यङ् । टाप् ॥

प्रतिज्ञातः । चि० अङ्गीकृते ॥ प्र-
तिज्ञायते स्म । क्तः ॥ प्रतिज्ञात-
श्चरामेण तदा बालिबधं प्रतीतिरामा-
यणम् ॥

प्रतिज्ञानम् । न० अङ्गीकारे । प्रति-
ज्ञायाम् ॥ प्रतिपूर्वकजानाते-
त्यट् ।

प्रतिज्ञान्तरम् । न० निग्रहस्थानवि-
प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधधर्मविकल्पा-
त्तदर्थनिर्देशः प्रतिज्ञान्तरम् ॥

४६ ॥ प्रतिज्ञातस्यार्थमयप्रतिषे-
धे कृते तद्दूषणोद्दिष्टीर्षया धर्मस्य
धर्मान्तरस्य विशिष्टः कल्पो विकल्प-
स्तस्मात् विशेषणान्तरविशिष्टतया

प्रतिज्ञाविरोधः

प्रतिज्ञातार्थस्य कथनमिति फलिता-
र्थः । प्रतिषेधद्व्यत्यनेन भट्टिति
संवरणे बिलंबेनापि स्वयं दूषणं वि-
भाव्यविशेषणेन दोषद्व्यत्युक्तम् ।
प्रतिज्ञातार्थस्यैव पक्षणम् ॥
हेत्वतिरिक्तार्थस्यैव तितत्वम् । तेन
उदाहरणान्तरमुपनयान्तरञ्च प्रति-
ज्ञान्तरत्वेन सङ्गृहीतं भवति ।
इदञ्च पक्षसाध्यविशेषणभेदात् प्र-
त्येकं द्विविधम् । यथा शब्दोऽनि-
त्यद्व्यत्युक्ते ध्वनौ बाधेन परेण प्रत्यु-
क्ते वर्णात्मकः शब्दः पक्ष इति प्र-
तिज्ञान्तरम् । नचेदमर्थान्तरम् ।
प्रकृतोपयोगात् । नचेयं प्रतिज्ञा-
हानिः पूर्वोक्तस्यापरित्यागात् ।
एवं पर्वतो वह्निमान् सुरभिर्मलिनधू-
मवत्त्वादित्युक्ते कृष्णागुरुप्रभवव-
ह्निमानित्यत्र । एवं तादृशवह्नीसाध्ये-
यः सुरभिर्मलिनधूमवान्सर्वह्निमा-
न इत्युदाहरणे न्यूनत्वेन प्रत्युक्ते ।
सतादृशवह्निमानित्यत्र । एवमन्यद-
प्युच्यम् ॥

प्रतिज्ञाविरोधः । पुं० निग्रहस्थानवि-
शेषे । प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोधः प्रति-
ज्ञाविरोधः ॥ ४७ ॥ अत्रच प्रति-
ज्ञाहेतुपदे कथाकालीनवाक्यपरे ।
तथाच कथायां स्तवचनार्थविरोधः ।
यद्यपि कांचनमयः पर्वतो वह्निमा-
न इदो वह्निमान् इदत्वात् पर्वतो व-

प्रतिज्ञाहानि

क्लिमान्काञ्चनमयधूमादित्वादी हे
त्वाभासान्तरसाङ्कर्यम् । तथापिउ-
पधेयसङ्करेऽप्युपाधिरसाङ्कर्यान्निरो-
धः । नचासङ्कीर्णस्थलाभावः ॥
पर्वतोवक्लिमान्धूमात्तयोयोधूमवान्
सनिरग्निरित्युदाहरणे०निरग्निश्चा-
यमित्युपनयेतत्तत्सत्वात् ॥ एवं नि-
गमनेपिबोध्यम् ॥ ४७ ॥

प्रतिज्ञासन्त्यासः । पुं० निग्रहस्या-
नविशेषे । पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञाता-
र्थस्यापनयनप्रतिज्ञासन्त्यासः ॥ ४८ ॥
॥ पक्षस्यस्वाभिहितस्यपरेणप्रतिषेधे
कृतेसतितत्परौजिहीर्षयाप्रतिज्ञा-
तार्थस्यअपनयनमपलापद्वयार्थः ॥
यथा । शब्दोऽनित्येन्द्रियकत्वादित्यु-
क्ते सामान्ये व्यभिचारेणपरेणपू-
त्युक्ते कएवमाहशब्दोऽनित्यइति ॥
४८ ॥

प्रतिज्ञाहानिः । स्त्री० निग्रहस्यान-
वि० ॥ पुं० तिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञास्व-
दृष्टान्ते पुं० तिज्ञाहानिः ॥ ४५ ॥ पुं०
तिकूलोदृष्टान्तो यत्रसप्रतिदृष्टान्तः
परपक्षः स्वः स्वीयः दृष्टान्तोयत्र
सस्वदृष्टान्तः स्वपक्षः । तथाचस्व-
पक्षेपरपक्षधर्माभ्यनुज्ञापुं० तिज्ञाहा-
निः सुयंविशिष्टाभिहितपरित्याग-
इतिफलितार्थः । सिद्धान्तस्तुसुयंवि-
शिष्टानामिधीयतइति नापसिद्धान्त-
साङ्कर्यम् । सेयंपक्षहेतुदृष्टान्त सा

प्रतितालः

ध्यतदन्यहानिभेदात्पञ्चधाभवति
। यथाशब्दोऽनित्यः कृतकत्वादित्यु-
क्ते० प्रत्यभिज्ञयाबाधितविषयो
यमित्युत्तरिते० अस्तुतर्हिघटएव-
पक्षइति । एवंतत्रैवऐन्द्रियकत्वादित्यु-
क्तेहेतोरनैकान्तिकत्वमितिप्रत्युक्ते
अस्तुकृतकत्वादितिहेतुरिति । एवं
पर्वतोवक्लिमान्धूमात् अयोगोलक-
वदित्युक्ते० दृष्टान्तः साधनविकल-
इति प्रत्युक्ते० अस्तुतर्हिमहानसव-
दिति । एवमत्रैवसिद्धसाधनेचप्रत्यु-
क्ते० अस्तुतर्हिद्वयनवानिति । अ-
न्यहानिस्तुविशेषणहान्यादिः ।
यथा तत्रैवनीलधूमादित्युक्ते असम-
र्थविशेषणत्वेनप्रत्युक्ते० अस्तुतर्हि-
धूमादितिहेतुरित्यादि ॥ ४५ ॥

प्रतिज्ञेयः । त्रि० प्रतिज्ञातुंयोग्ये ॥
पुं० स्तुतिपाठके ॥

प्रतितन्त्रसिद्धान्तः । पुं० सिद्धान्तवि-
शेषे ॥ समानतन्त्रसिद्धः ॥ २६ ॥
समाशब्दएकार्थः तेनैकतन्त्रसिद्ध-
इत्यर्थः । स्वतन्त्रसिद्धइतिपर्यवसि-
तोर्थः । तथावादिप्रविवाद्ये कंत-
रमात्राभ्युपगतस्तदेकतरस्यप्रतित-
चसिद्धान्तः इतिफलितार्थः । यथा
मीमांसकानांशब्दनित्यत्वम् ॥ २६ ॥

प्रतितालः । पुं० तालविशेषे ॥ यथा ।
कान्तारः समरोक्षश्चैकगुणोवाञ्छि-
तस्तथा । कथिताः शङ्करेणैवचत्वा

प्रतिधान :

२ : प्रतितालका : ॥

प्रतिताली । स्त्री० तालकोद्घाटनय-
न्त्रे । तालौ० इ० भा० ॥प्रतिदानम् । न० विनिमये । नैमेये ॥
स्वामिनेत्यस्तस्यार्पणे । दत्तस्यप्रति
निर्यातने ॥ प्रतिकृत्यदानम् । प्रती
पंवादानम् ॥

प्रतिदारणम् । न० आजौ । युद्धे ॥

प्रतिदिनम् । न० प्रत्यहम् ॥

प्रतिदिवा । पुं० सूर्ये ॥ प्रतिदोष्यति
। दिवु० । कनिन्युद्धृष्टचिराजि
धन्विद्यु प्रतिदिवङ्गतिकनिन् ॥ दि
वसे ॥ प्रतिदोष्यन्त्यस्मिन्नित्यधि-
करणे कनिन् ॥प्रतिदृष्टान्तः । पुं० परपक्षे । प्रतिकू
लदृष्टान्ते ॥प्रतिदेयम् । चि० क्रीतद्रव्यस्य दुष्क्रीत
बुध्यापराधत्तदाने ॥ यथा । क्रीत्वा
मूलनयः पण्यं दुष्क्रीतमन्यते क्रयी
। विक्रेतुं प्रतिदेयं तत्तस्मिन्नेवाङ्गा
विच्यतम् ॥ इतिमिताक्षरा ॥प्रतिद्वन्द्वी । चि० प्रतिस्पर्द्धिनि ॥ वि
रोधिनि ॥ तत्ते दन्तेस्ततान्यत्वे त्व
न्ताहन्ते परस्परम् । प्रतिद्वन्द्वितया
लोके प्रसिद्धेनात्र संशयः ॥प्रतिध्वनिः । पुं० प्रतिरवे । प्रतिश-
ब्दे ॥प्रतिध्वानः । पुं० प्रतिश्रुति । प्रतिश
ब्दे ॥

प्रतिनिर्देशः

प्रतिनन्दनम् । न० वन्दने ॥ आशीर्वा
दादिभिः सम्भावने ॥

प्रतिनष्टा । पुं० प्रपौत्रे । पुत्रस्यपौत्रे ॥

प्रतिनवः । चि० नूतने ॥ प्रतिनूयते
शु० । ऋदोरप् ॥

प्रतिनिधिः । पुं० मुख्यसदृशे ॥

॥ मुख्यस्याभावितत्त्वदृशोऽपदादी
यते सप्रतिनिधिरुच्यते ॥ यथा ब्रता
दावत्यन्तासामर्थ्ये सति पुत्रं वा वि
नयोपेतं भगिनीं भ्रातरं तथा । एषा
मभावएवान्यब्राह्मणं विनियोजयेद्वि
ति गरुडपुराणम् ॥ काम्ये प्रतिनि-
धिर्नास्ति नित्य नैमित्तिके हि सः ।काम्ये प्रपञ्चमादूर्ध्वमन्ये प्रतिनि-
धिर्विदुरिति ॥ कालमाधवीयवच
नान्नित्यनैमित्तिके कर्मण्येव प्रतिनि
धिः कार्यः ॥ विश्वैश्च देवैः साध्यै
श्च ब्राह्मणैश्च महर्षिभिः । आपत्सु म
रणाङ्गीतैर्विधेः प्रतिनिधिः कर इति
मनुः । मुख्यस्य विधेः सोमादेवैश्चान
र्यादिः प्रतिनिधिर्विश्वप्रतिपदे वा
दिभिरनुष्ठितोऽतोऽसौ मुख्यासम्भवे-
कार्यो न तु मुख्यसम्भवे कार्य इत्यर्थः ॥
प्रतिमायाम् ॥ प्रतिनिधीयते । सदृ
शीकियते । डु- धाञ् । उपसर्गे
घोः क्तिः ॥

प्रतिनिन्दः । पुं० प्रतिध्वाने ॥

प्रतिनियमः । पुं० व्यवस्थायाम् ॥

प्रतिनिर्देशः । पुं० प्रतिप्रादयतया विधेः ॥

प्रतिपत्० द्

यतयावाकीर्तने ।

प्रतिपत्तः । पुं० अरौ शत्रौ ॥ विप
रौतसाधकत्वे नाभिमत ॥ अन्तरा
ये ॥ सादृश्ये ॥

प्रतिपत्तव्यः । चि० अवगन्तव्ये ॥

प्रतिपत्तिः । स्त्री० प्रवृत्तौ ॥ प्रागल्-
भ्ये ॥ गौरवे ॥ सम्प्राप्तौ ॥ प्रबोधे
सम्यग्ज्ञाने । पदप्राप्तौ ॥ सत्यवच-
ने ॥ साध्यस्यसत्यवचनं प्रतिपत्तिरु-
दाहता ॥ प्रतिपदनमनयावा । प-
द० । त्तिन् ॥ मीमांसकमतेफलश-
न्यकमङ्गि ॥ कर्तव्यज्ञाने ॥

प्रतिपत्तिपटहः । पुं० लम्प्रापटहे ।
नगरा० इ० भा० ॥ प्रतिपत्तेः
पटहः ॥

प्रतिपत्तयूयम् । न० द्रगडवाद्ये ॥

प्रतिपत्यभिसन्धिः । पुं० प्राप्तिपदलम्पे
॥ प्रतिपत्तेः अभिसन्धिः ॥

प्रतिपत्रफला । स्त्री० लुद्रकारवेल्याम् ।

प्रतिपत्रसिद्धा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रतिपथिकः । चि० प्रतिपथप्राप्ते प्रा-
तिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । ठन् ॥

प्रतिपत्० द् । स्त्री० तिथिवि० । पत्त-
तौ ॥ साचन्द्रस्यप्रथमकलाक्रियारू-
पा । बृद्धिपाचेच्छुक्ता । ह्रासरूपा
चेत्कृष्णा ॥ तत्रजातस्यफलम् । म-
णिकनकविभूषा संयुतशरुकान्ति
निजकुलकमलोद्घाटमार्तण्ड-
विम्बः । प्रतिपदिशशिपूर्णीलब्ध

प्रतिपालकः

जन्मप्रतापीभवतिविमलवैश्वर्य-
केशःपूजेशः॥मती । सञ्चिदि । चेतना
याम् ॥ द्रगडवाद्ये ॥ उप प्रतिपद्यते
क्रस्यतेऽनया । पदगती । सम्पदा
दिच्चात्किप् ॥ प्रतिपदनम् । कर-
णेवाक्किप् ॥ तिथीनांप्रवरायस्माद्
ब्रह्मणासमुदीरिता । प्रतिपाद्याप-
देपूर्वेप्रतिपत्ते नसोच्यते ॥ अत्रचन्द्र-
दर्शनकारणंयथा । अमावास्याघटी
शोध्यापष्ट्याहम्भानसंयुता । सूर्यरा-
हुघटीभ्यश्च दधिकादृश्यतेऽशीति
ज्योतिषम् ॥

प्रतिपद्यमानः । पुं० भजमाने ॥

प्रतिपन्नः । चि० अवगते । विदिते ॥
अङ्गीकृते ॥ विक्रान्ते ॥ प्राप्ते ॥

प्रतिपद्यतेस्म । पद० । क्तः ॥

प्रतिपर्णशिफा । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥

प्रतिपादकः । चि० प्रतिपत्तिजनके ।
बोधके । ज्ञापके । प्रमाणे ॥

प्रतिपादनम् । न० दाने ॥ प्रतिपत्तौ ॥

बोधके ॥ पद० । ख्यन्तः । भावे
ल्युट् ॥

प्रतिपादयिता । चि० समर्थयितरि ॥

प्रतिपादितः । चि० बोधिते ॥

प्रतिपादुकः । चि० प्रतिपद्यमाने ॥

लघपतपदेत्यादिना० उक्ञ् ॥

प्रतिपाद्यः । चि० बोद्धव्ये ॥ वक्तव्ये ॥

प्रतिपालकः । चि० पालनकर्त्तरि ॥

प्रतिपालयति । पारक्षणे । गबुल् ॥

प्रतिबन्धः

प्रतिपालनम् । न० घोषणे ॥ रक्षणे ॥
 प्रतिपालितः । चि० रक्षिते ॥
 प्रतिपाल्यः । चि० प्रतिपालनीये ॥
 प्रतिपादयिष्या । स्त्री० प्रतिपादयि
 तुमिच्छायाम् ॥
 प्रतिप्रयाणम् । न० प्रतिगमने ॥ यथा
 प्रतिप्रयाणेप्यसृतायमानामिति ॥
 प्रतिप्रयातः । चि० प्रतिनिहत्यगते ।
 मिलकेलौटे० इ० भा० ॥
 प्रतिप्रसवः । पुं० निषिद्धस्यपुनर्विधाने ॥
 प्रतिप्रसूतः । चि० प्रतिप्रसवविशिष्टे
 ॥ सामान्यशास्त्रविहितं क्वचिच्छा
 स्त्रे णप्रतिषिद्धं पुनर्विधीयमानं हि प्र
 तिप्रसूतमुच्यते ॥ पुनःसम्भाविते ॥
 प्रतिप्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
 प्रतिप्रियम् । न० प्रत्युपकारे ॥
 प्रतिफलनम् । न० प्रतिविम्बे ॥ चि०
 तुल्यफले ॥
 प्रतिफलम् । न० प्रतिविम्बे ॥
 प्रतिफलः । } पुं० प्रफुल्ले ॥
 प्रतिफलकः । }
 प्रतिवद्धः । चि० गृहीते ॥ मनोहरे ॥
 प्रतिवध्यतेस्म । वन्धवन्धने । क्तः ॥
 प्रतिवन्धविशिष्टे ॥
 प्रतिवन्धः । चि० प्रतिवन्धनीये । प्र
 तिबन्धाहे ॥
 प्रतिवन्धः । पुं० प्रतिवन्धे । कार्यप्र
 तिघाते ॥ प्रतिवन्धनम् । वन्ध० ।
 धञ् ॥

प्रतिभानम्

प्रतिबन्धकः । चि० प्रतिरोधके । वा
 धके ॥
 प्रतिबन्धिः । पुं० अनिष्टान्तरप्रसङ्ग
 केवाक्यविशेषे । प्रतिबन्धे ॥ प्रति
 बन्धेऽनुत्तरत्वम् ॥
 प्रतिबलः । चि० समानबले ॥ शक्ते
 । समर्थे ॥
 प्रतिबोधः । पुं० स्फुटने ॥ निद्राप-
 गमे ॥ गुरूपदेशे ॥
 प्रतिबोधम् । अ० बोधबोधप्रतीत्यर्थे
 ॥ अव्ययविभक्तीत्यादिनायथार्थेऽव्य
 यीभावः ॥ बोधाभिमुखे ॥
 प्रतिभयम् । न० भये ॥ चि० घोरे ।
 भयङ्करे ॥ प्रतिगतंभयंयेन । प्रादि
 समासः । प्रतिगतंभयमस्मिन् ।
 प्रादिभ्योधातुजस्येतिवा ॥
 प्रतिभयाकरः । चि० भयङ्कररूपे ॥
 प्रतिभयमाकरोयस्य ॥
 प्रतिभा । स्त्री० उपस्थितायांबुद्धौ ॥
 ज्ञानबीजभूतसंस्कारविशेषे ॥ नव
 नवोन्मेषशालिन्यांबुद्धौ ॥ प्रज्ञा
 नवनवोन्मेषशालिनोप्रतिभामता
 ॥ पञ्चमगृहे ॥ प्रतिभानम् । भा०
 । आतश्चेत्यङ् ॥
 प्रतिभागः । पुं० राज्ञाप्रतिदिनप्राह्णे
 फलकुसुमशाकटणाद्युपायने ॥
 प्रतिभानम् । न० प्रतिभायाम् ॥
 जन्मान्तरागतसंस्कारविशेषः । क
 वित्त्वबीजं प्रतिभानमिति वामन

प्रतिमा

सूत्रम् ॥

प्रतिभानवान् । त्रि० प्रतिभाविशिष्टे
॥ प्रतिभैवप्रतिभानम् । प्रतिभान
मस्यस्य । मतुप् ॥ तात्कालिक
बुद्धिमति ॥

प्रतिभान्वितः । त्रि० प्रगल्भ ॥ प्रति
भयाअन्वितः ॥

प्रतिभामुखः । त्रि० प्रगल्भे ॥

प्रतिभार्गवः । पुं० प्रतिशुक्रे ॥ यद्विग-
तः समुदयेद्विचरेद्यच्चगोलके ।
यद्द्वारभेषुविचरेत्त्रिविधः प्रति
भार्गवः ॥ एकग्रामेचतुःशाले
दुर्भिर्घा राष्ट्रविभवे । पतिनानीय
मानायाः पुरः शुक्रोनदुष्यतीति
नववध्वागमनेदीपिका ॥

प्रतिभासः । पुं० प्रतीतौ ॥

प्रतिभाहानिः । स्त्री० बुद्धिनाशे ॥

प्रतिभूः । पुं० लग्नके । धनिकाधम
र्णयोर्मध्यस्थे । जामन्द० पारसी
यभापा ॥ सत्रिविधः एकोदर्शन
प्रतिभूः । द्वितीयोदानप्रतिभूः ।
अपरः प्रत्ययप्रतिभूरिति ॥ प्रति
० प्रतिनिधिर्भवति । भू० । भुवः
सञ्ज्ञान्तरयोरितिक्लिप् ॥ निर्णेत
रि ॥

प्रतिमः । त्रि० उत्तरपदस्थोयस्सस
दृशे ॥ प्रतिमीयते । माङ् । आत
इत्यङ् ॥

प्रतिमा । स्त्री० गजदन्तस्यवर्ध

प्रतियातना

अनुकृतौ । मूर्तिसदृशमृच्छिलादि
निर्मितप्रतिरूपके । प्रतिमाने ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिमीयतेऽनया ।
माङ्माने । आतश्चोपसर्गइत्यङ्
॥ उपमायाम् ॥

प्रतिमानम् । न० प्रतिच्छायायाम् ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिक्कृत्यामीयतेऽ
नेन । माङ्माने । ल्युट् । गज
कुम्भान्तराले ॥ गजदन्तद्वयान्तरे ॥
दन्तयोरुभयोर्मध्यं प्रतिमानमिति
स्मृतम् । बाह्वित्याधोभागे ॥ प्रति
मीयतेऽनेन । मीज्जहिंसायाम् ।
करणेति ल्युट् । मीनातिमीनोती
त्यात्वम् ॥

प्रतिमार्गकः । पुं० पुरविशिष्टे ॥ उट्ट
ङ् ॥

प्रतिमुक्तः । त्रि० आमुक्ते । परिहित
कञ्चुकादौ भटे ॥ प्रतिमुच्यतेस्म
। मुच्ल० । क्तः ॥

प्रतिमुखः । पुं० नाटकसन्ध्यन्तरे ॥
अभिमुखे ॥ विमुखे ॥

प्रतियत्नः । पुं० गुणाधाने । संस्कारे
॥ लिप्सायाम् ॥ उपग्रहणे ॥
त्रि० यत्नवति ॥ प्रतियत्नम् । प्रति
यत्यतेवा । यतीप्रयत्ने । निकारा
दौवा । यजयाचेतिनङ् ॥

प्रतियातना । स्त्री० प्रतिकृतौ । प्र ति
विम्बे । प्र तिमायाम् ॥ प्र ति या
त्यतेऽनया । यतनिकारोपस्कारयोः

प्रतिरोपणम्

। च० । यथासंश्रय्यीयुच् ॥ तुल्यया
तनायाम् ॥
प्रतियोगः । पुं० विरोधे ॥ प्रति
युज्यते । अच् ॥ सम्बन्धे ॥
प्रतियोगी । त्रि० विरोधिनि ॥ यथा
रागप्रतियोगीविरागः ॥ भूतप्र
तिपक्षे ॥ यथा ॥ प्रतियोगिनं
दृष्ट्वाप्रतियोगीमिवत्तते ॥ तुल्य
शक्तिमति ॥ निरूपिते ॥ यथा ।
संज्ञात्रप्रतियोगिकम् । विद्यमान
वस्तुमात्रनिरूपितमित्यर्थः ॥
प्रतिरथः । त्रि० प्रतिपक्षे ॥
प्रतिरवः । पुं० प्रतिलक्ष्णे ॥
प्रतिरुद्धः । त्रि० प्रत्याहर्ते ॥
प्रतिरूपः । त्रि० सदृशे ॥ न० ।
प्रतिमायाम् ॥ प्रतिसदृशरूपं
यस्य ॥
प्रतिरूपकम् । न० प्रतिरूपे ॥ स्त्री०
कः ॥
प्रतिरोधा । त्रि० प्रतिकूलाचरण
शीले ॥
प्रतिरोधः । पुं० तिरस्कारे ॥ चौरे
॥ सत्प्रतिपक्षे ॥
प्रतिरोधकः । पुं० चौरे । प्रतिबंध
के ॥
प्रतिरोधी । पुं० चौरे । प्रतिरोधुं
शीलमस्य । रुधिरः । सपीतिणि
निः ॥
प्रतिरोपणम् । न० उत्खावपुना

प्रतिवासरः

रीपण्ये ॥
प्रतिलक्षः । पुं० लामे । लक्षणे ॥
प्रतिलोमः । त्रि० बामे ॥ विलोमे
॥ अच्प्रत्ययवैत्यच् ॥
प्रतिलोमजः । त्रि० प्रतिलोमजाते
॥ उत्तमवर्णायामधमवर्णाज्जाते ॥
प्रतिवचनम् । न० उत्तरे । प्रति
वाक्ये ॥
प्रतिवचः । न० प्रत्युत्तरे ॥
प्रतिवन्दी । स्त्री० स्वस्तीकृतदोषसा
म्ये ॥
प्रतिवसनः । पुं० ग्रामे ॥
प्रतिवस्तुप्रमा । स्त्री० अलङ्कारवि०
प्रतिवाक्यम् । न० उत्तरे ॥ प्रतिव
चनम् ॥ ख्यत् ॥
प्रतिवाणिः । स्त्री० प्रतिवाक्ये ॥
प्रतिवातः । पुं० वायुवि० ॥ वीगुरुं
देशाच्छिष्यदेशमागच्छतिवायुः स
प्रतिवातइत्युच्यते ॥
प्रतिवादः । पुं० प्रत्याख्यानं ॥ प्रति
वदनम् । वद० । अच् ॥ विरोधे ॥
प्रतिवादी । त्रि० विरोधिनि ॥ प्रतिवा
दोचस्यासि । इति ॥ प्रतिपक्षे
॥ यथा । ग्रहाच्चेदंधियः पक्षः
कल्पितः पूर्ववादिना । इत्यात्
तत्पक्षसंबन्धप्रतिवादीतदोत्तरम्
॥ इतिबृहस्पतिः ॥
प्रतिवापः । पुं० प्रतिवापे ॥
प्रतिवासरः । पुं० प्रतिदिनि ॥

प्रतिशोषकम्

प्रतिवासी । त्रि० आसन्नगृहिणि ।
प्रतिवेशवासिनि । प्रौसी० इ०
भा० ॥ प्रतिलवसति । वस० । य
द्यादिणिनि : ॥

प्रतिविधानम् । न० प्रतियत्ने ॥
प्रतिविधिः । पुं० प्रतीकारे ॥
प्रतिविम्बम् । न० प्रतिरूपे । प्रति
मायाम् ॥ तत्तदुपाधिषुबिम्बाका
रेचित्तपरिणामे ॥ प्रतिकृतिर्विम्ब
स्य । कुगतीतिसमासः ॥

प्रतिविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ।
अतीस० इ० भा० ॥ प्रतीपविषं
यस्याः ॥

प्रतिविष्णुकः । पुं० मुचुकुन्दवृत्ते ।
मुचुकुन्दपुष्प० इ० प्रसिद्धे ॥

प्रतिविहितः । त्रि० सज्जिते ॥

प्रतिवेशः । पुं० प्रतिवासिगृहे ॥ प्रति
वासिनि ॥ प्रतिविशेषञ् ॥

प्रतिवेशवासी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिवेशी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिशब्दः । पुं० प्रतिधाने । मुख्यस-
दृशधुन्यक्षरे ॥

प्रतिशरणम् । न० प्रतिगृहे ॥

प्रतिशासनम् । न० आहूयभृत्यादीनां
कार्येप्रेरणे ॥ प्रतिपूर्वात्० शासुञ्च
नुशिष्टाविच्यस्माल्लुट् ॥

प्रतिशिष्टः । त्रि० प्रहिते । प्रेरिते ॥
प्रत्याख्याते ॥

प्रतिशोषकम् । न० निष्कर्षे ॥

प्रतिषेधः

प्रतिशुक्रः । पुं० प्रतिभार्गवे ॥

प्रतिश्या । स्त्री० पीनसे ॥ प्रतिश्यायते
नशाश्रयैङ्गती । अतश्चोपसर्गङ्-
त्यङ् । टाप् ॥

प्रतिश्यायः । पुं० पीनसे । नासास्त्रा
वरोगे ॥ प्रतिक्षणश्यायते । श्र्यङ्
। श्याद्व्यधेतिणः ॥

प्रतिश्रयः । पुं० सभायाम् ॥ आश
ये । आश्रये ॥ निवासि ॥ यज्ञगृहे
॥ प्रतिश्रयणम् । अत्रवा । श्रिञ्०
। एरच्० घोवा ॥

प्रतिश्रवः । पुं० अङ्गीकारे । अभ्यु-
पगमे ॥ प्रतिपूर्वाच्छृणोतेः ऋदो
रप् ॥

प्रतिश्रवणम् । न० आज्ञाङ्गीकरणे ॥

प्रतिश्रुत् । स्त्री० प्रतिधाने ॥ श्रुश्र-
वणे । सम्प्रदादित्वात्किप् । प्रति
पृथमशब्दलक्ष्मी कृत्यश्रूयते० इ०
प्रतिश्रुत् ॥

प्रतिश्रुतः । त्रि० स्वीकृते । अङ्गीकृते ॥

प्रतिश्रूयतेस्म । श्रु० । क्तः ॥

प्रतिषिद्धः । त्रि० निषिद्धे । प्रतिषेध
विषये ॥ अप्रतिषिद्धमनुमतभवती
तियथा ॥

प्रतिषेडा । त्रि० निषेधके । माशब्दि
के । प्रतिषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेधः । पुं० निषेधे ॥ यथा ।

प्राधान्यनुविधेयं प्रतिषेधेप्राधानता
। पर्युदासः सविज्ञोयत्रोत्तरपदे ॥

प्रतिष्ठा

ननञ् ॥ इ० ॥ पर्युदासः सदृश
 ग्राहीप्रतिषेधोनिवर्तकः । इति च ॥
 प्रतिषेधकः । चि० निषेधकर्तरि ॥
 प्रतिषेध्यः । चि० प्रतिषेधकर्तुं यो
 ग्ये ॥
 प्रतिष्कशः । चि० सहाये ॥ वार्ताह
 रे ॥ पुरोगे ॥ कशगतिभासनयोः
 । प्रतिपूर्वोऽस्मात्पचाद्यचि० प्रति-
 ष्कशश्चकशेरितिमुट्पत्वञ्चनिपात्य
 ते ॥
 प्रतिष्कषः । पुं० चक्षुरङ्गौ ॥
 प्रतिष्टम्भः । पुं० प्रतिघाते । प्रतिव-
 न्धे । रोधे । प्रतिष्टम्भनम् । षम्भु-
 रोधे । घञ् ॥
 प्रतिष्ठः । पुं० सुपाश्वर्नामकहस्ताई
 त् पितरि ॥ चि० प्रतिष्ठायुक्ते ॥
 प्रतिष्ठा । स्त्री० गौरवे ॥ गौरवरूपाप्र
 तिष्ठाचपुण्यस्यपत्नी । यथा । पुण्य
 पत्नी प्रतिष्ठासापूजिता पुण्यदास
 दा । यथाविनाजगत्सर्वजीवन्मृ-
 तसमंमुने० तिभागवतम् ॥ ११ ॥
 क्षितौ ॥ स्थाने ॥ स्थितौ ॥ आत्म
 यापनायस्थाने । आस्पदे । आश्रये ॥
 अनिकेताह्वनाहारायेचसायंगृहा-
 गताः । तेषांगृहस्थः सर्वेषांप्रति
 ष्ठायोनिरेवचेतिविष्णुपुराणम् ।
 योनिरन्नादिदानेनजीवनहेतुः ॥ या
 गनिष्पत्तौ ॥ योगसिद्धौ ॥ संस्कार
 विशेषे ॥ तत्र ० यथाशक्तिस्नपना-

प्रतिष्ठितः

दिपूर्वकं प्रतिमाहृदयेतन्मूलमन्त्र
 विन्यासेनदेवतायाविशेषसन्निधिः
 प्रतिष्ठेत्यायातम् । यथोक्तं भविष्य
 पुराणे । स्नपनादियथाशक्तिकृत्वा
 तन्मूलमन्त्रकम् ॥ विन्यसेद्दृढयाभो-
 जेप्रतिमासुकृताभवेदिति ॥ महा-
 कपिलपञ्चरात्रे । प्रतिष्ठाशब्दसं-
 सिद्धिः प्रतिपूर्वाच्चतिष्ठते । व-
 ह्मर्थत्वाग्निपातानांसंस्कारादौपूतेः
 स्थितिः ॥ अर्थस्तदयमेतस्यगीयते
 शान्दिकैर्जनैः । विशेषसन्निधिर्यातु
 क्रियतेव्यापकस्यतु ॥ सम्पूर्तौभाव
 नामन्त्रैः प्रतिष्ठासाभिधीयते ॥
 इति ॥ अकल्पिते ॥ प्रतितिष्ठ-
 त्वेति कल्पितरूपरहितमकल्पित
 मुच्यते ॥ स्थानादपृच्छ्यतौ । प्र-
 तिपूर्वात्तिष्ठतेरातश्चोपसर्गद्वयङ् ।
 उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम् ॥ चतु-
 रक्षरपद्ये ॥ यथा । भास्वत्क-
 न्या० सैकाधन्या । यस्याः कूले०
 कृष्णोऽखिलत् ॥
 प्रतिष्ठानम् । न० नगरवि० । चक्रव-
 र्त्तिनः पुरुरवसोराजधान्याम् । ब्र-
 ह्मावर्त्त० इ० विठूर० इ० च यस्य
 प्रसिद्धिः ॥
 प्रतिष्ठापितः । चि० विनिवेशिते ॥
 प्रतिष्ठितः । चि० तात्पर्येणस्थिते ।
 संस्थिते ॥ निष्पन्नयागे ॥ संस्क-
 ते ॥ प्रतिपूर्वः ष्ठा० । गच्छयेति-

प्रतिसर :

क्षः । अतिस्थतीतीत्वम् । उपस-
गात् सुनोतीतिषत्वम् ॥ प्र ति
ष्टांगते । गौरवान्विते ॥ इतच् ॥
प्र तिष्ठितानां चाक्षीर्त्तिर्मरणादति
रिच्यते ॥

प्र तिष्ठितप्रज्ञः । त्रि० परमार्थनिर्दिष्ट ॥

यः सर्वचामभिस्ते हस्ततत्प्राप्यशु
भाशुभम् ॥ नाभिनन्दतिनर्दतिष्ठित-
स्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ यदासंहरते
चायकूर्मोद्धानौवसर्वशः । इन्द्रि-
याणौन्द्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठा-
ता ॥

प्रतिसंरुज्यमानः । त्रि० अविभाग-
भापयमाने ॥

प्रतिर्भक्रमः । पुं० महाप्रलये ॥

प्रतिसञ्चरः । पुं० महाप्रलये ॥ सर्व-
धामैवभूतानांचिविधः प्रतिसञ्चरः ।
नैमित्तिकः प्राकृतिकस्तथैवास्त्य-
न्तिकोमतः ॥ ब्राह्मोनैमित्तिक-
स्तेषां कल्पान्ते प्रतिसञ्चरः । आत्य-
न्तिकश्चमोक्षास्त्यः प्राकृतोद्विपरा-
द्विकः ॥

प्रतिसम्भानम् । न० अनुसम्भाने
॥ प्रतिसम्भयति । डुधाञ् । ल्यु-
ट् ॥

प्रतिसरः । पुं० मन्त्रभेदे ॥ माल्ये ।

स्रजि ॥ कङ्कणे ॥ व्रणशुद्धौ ॥

चमूपुष्टे ॥ प्रातः काले ॥ पुं०

न० मण्डने ॥ आरजे ॥ करसू-

प्रतिसूर्यकः

त्रे । जङ्गणा० दू० भा० ॥ त्रि०
नियोज्ये ॥ प्रतिसरति स० प्रचा-
द्यच् ॥

प्रतिसरा । स्त्री० कङ्कणिकाया-
म् ॥

प्रतिसर्गः । पुं० पुराणसंज्ञावि-
भेदे । अनुसर्गः । ब्रह्मणः सृष्ट्यन-
न्तरं रुद्रादीनांसृष्टौ ॥ रुद्रो विराड्-
मनुर्दक्षो मरीच्याद्यास्तुमानसाः ।
ययंसर्गपृथक्चक्रुः प्रतिसर्गः स-
संस्तुतः ॥ प्रतिसर्जनम् । प्रति-
सृज्यते वा । सृजेर्घञ् । प्रलये ॥

प्रतिसव्यः । त्रि० प्रतिकूले ॥

प्रतिसाध्यानिकः । पुं० सागधे । सु-
तिपाठके ॥

प्रतिसारणम् । न० दन्तादीनामङ्गुल्या
घर्षणे ॥ दन्तजिह्वामुत्थानाय चूर्ण-
काल्कावलेहकैः शनैर्घर्षणमङ्गुल्या
तदुक्तप्रतिसारणम् ॥

प्रतिसीरा । स्त्री० जवजिकायाम् ।
व्यवधानपस्याम् । कनात० चिक्०
दू० भा० ॥ प्रतिसिनीति । प्रति-
सीयते वा । पिञ्जवन्धने । श्रुतिचि-
भीनादीर्घश्चेति क्रन् ॥

प्रतिसूर्यः । पुं० क्लकलासै ॥ द्विती-
यसूर्ये ॥

प्रतिसूर्यकः । पुं० क्लकलासै ॥ उप-
सूर्यकमण्डले ॥ द्वितीयके ॥ अस्थ-
संज्ञकं यथा । प्रतिसूर्यकः प्रशस्तो

प्रतिहार :

दिवसकृदुत्तुवर्णसप्रभः स्निग्धः ॥
 वैदूर्यनिभः स्वच्छः शुक्लश्चैमसी
 भिक्षुः ॥ पीतोव्याधिजनयति अ-
 शोकरूपश्चशस्त्रकोपाय । प्रतिसूया
 णामालादस्य भयातङ्गनृपहर्त्री ॥
 दिवसकृतः प्रतिसूर्योजलदकृदुद-
 ग्दक्षिणेस्थितोऽनिलकृत् । उभय
 स्थः सलिलभयं नृपमुपरिनिहन्त्य
 भोजनहा ॥ इति ॥

प्रतिसृष्टः । चि० प्रत्याख्याते ॥ प्रेषिते
 ॥ दत्त ॥ प्रहिते ॥

प्रतिसोमा । स्त्री० महिषवल्ल्याम् ॥

प्रतिस्पर्धा । स्त्री० स्पर्धायाम् ॥

प्रतिस्पर्धी । चि० स्पर्धाविशेषे ॥ प्र-
 तिगर्जिते ॥

प्रतिहतः । चि० द्विष्टे प्रतिसुखलि-
 ते ॥ रुडे ॥ बडे ॥ प्रतिबडे ॥ प्र-
 तिहन्त्यस्मै ॥ क्तः ॥

प्रतिहतिः । पुं० विनाशे ॥ प्रतिघा-
 ते ॥

प्रतिहन्ता । चि० विनाशके ॥ प्रतिह-
 न्ति । हन० । बहुलमन्यत्रापीति
 तृन् ॥

प्रतिहरणम् । न० इतस्ततोमयने ॥

प्रतिहर्ता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रति
 हरति । हृज्० । बहुलमन्यत्रापी-
 तितृन् ॥ चि० वारयितरि ॥ प्रति
 हर्तात्वमापदाम् ॥

प्रतिहारः । पुं० द्वारि । द्वारे ॥ द्वा-

प्रतीक्षा

स्थि । द्वारपाले ॥ प्रतिद्वियतेऽनेना
 चवा । हृज्० । घञ्० । उपसर्गस्थे
 तिपाक्षिकोदीर्घाभावः ॥ प्रतिहर-
 णम् । भाषेघञ् । प्रतिहारोजनवा-
 रणमस्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥ साम
 भक्त्यन्तरे ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसाम्प्र-
 तुर्यभक्तौ ॥

प्रतिहारकः । पुं० मायाकारे ॥ इन्द्र
 जालादिकारके ॥

प्रतिहासः । पुं० करवीरे ॥ प्रतीपो
 हासोऽस्य ॥ हासकंप्रतिहास्ये ॥

प्रतीकः । पुं० अङ्गे । अवयवे ॥ चि०
 प्रतिकूले । प्रतीपे । विलोमे । प्रति
 गताईर्लक्ष्मीर्यथेनवा । नद्युतश्चेति
 कप् ॥ प्रत्येति० प्रतीयतेवा । इण्-
 गती । अलीकादयश्चेतिसाधुर्वा ॥

प्रतीकारः । पुं० कृतापकारस्यप्रत्यप-
 कारे । वैरशुद्धौ ॥ स्वप्राणादिबाणा-
 यव्यापारे ॥ प्रतिकरणम् ।
 कृज्० । घञ् । उपसर्गस्थे तिदीर्घः
 ॥ उपाये ॥ चिकित्सायाम् ॥

प्रतीकाशः । पुं० उपमायायाम् । उ-
 त्तरपदस्थित्यास्वसदृशवचने ॥ प्रति
 काशते । काशुदीप्तौ । पचाद्यच् ।
 इकः काशइत्युपसर्गस्यदीर्घः ॥

प्रतीक्षणम् । न० प्रतीक्षायाम् ॥ ईच्
 । ल्युट् ॥

प्रतीक्षा । स्त्री० प्रतीक्षणे । निश्चात
 प्राप्तीष्टार्थप्रतीक्षणे ॥ ईक्षणम् । ईच्

प्रतीप :

दर्शनाङ्गनयोः । गुरोश्चैत्यः । टा
प ॥

प्रतीच्यः । त्रि० पूज्ये ॥ प्रतिप्रात्ये
॥ प्रतीक्षणीये ॥ प्रतीक्ष्यते । ईक्ष ॥
। ऋहलोर्णत् ॥

प्रतिघातः । पुं० प्रतिघाते ॥

प्रतीची । स्त्री० पश्चिमदिशि ॥ प्रति
पश्चादिनान्ते अस्तिसूर्यम् । अस्तु
गतिपूजनयोः । ऋत्विगादिनाक्रि
न् । उगितश्चेति ङीप् ॥

प्रतीचीनः । त्रि० प्राग्भवे ॥ प्रत्य-
क् ॥ विभाषाञ्चेरदिक्स्थित्यामि
तिष्ठः ॥

प्रतीच्छकः । त्रि० याचके ॥

प्रतीच्छितः । त्रि० दृष्टे ॥ गृहीते ॥

प्रतीच्यः । त्रि० प्रतीचिभवे ॥ यूप्रा
गितिशेषिकोयत् ॥

प्रतीतिः । त्रि० सादरे ॥ ज्ञाते ॥ ह
ष्टे ॥ प्रख्याते ॥ प्राप्ते ॥ प्रस्थिते
॥ प्रत्येकमगात् प्रतीयते स्मृतिवा
। इण्० । गत्यर्थत्वात्० कर्तरि०
कर्मणिवाक्तः ॥

प्रतीतिः । स्त्री० प्रत्यये ॥ ज्ञाने ॥
सिद्धौ । भाने ॥

प्रतीपः । पुं० चन्द्रवंशीयर्चराजपुत्रे
। शान्तनुराजपितरि ॥ त्रि० प्रति
कृते । पराङ्मुखे ॥ न० वामे ॥
अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । प्रतीपमुप
सासमस्यपेयत्वकल्पनम् । लङ्घो

प्रतीप :

चनसमंपद्मत्वं दत्तसदृशोविधुः ॥

प्रसिद्धोऽमानोपमेय प्रातिलोभ्यात्

प्रतीपम् ॥ यथावा । यत्त्वन्नेत्रसमा

नकान्तिसलिले समन्तदिन्दीवरं मे

घैरन्तरितः प्रियेतवमुखच्छायानु

कारीशशी । येषि च्चद्वगमनानुका

रिगतयस्ते राजहंसागतास्त्वत्साह

श्याविनोदमात्रमपि मेदैवेन नक्षम्य

ते ॥ अन्योपमेयलाभेन वक्ष्यं स्थाना

दरश्चतत् । अलङ्घ्येते वक्तृकान्त्या

चन्द्रोपितादृशः ॥ अत्युत्कृष्टगुण

तयावर्ण्यमानस्य० अन्यत्र स्वसादृश्य

मसहमानस्य उपमेयं किञ्चित् प्रदर्श्य

तावतावर्ण्यस्य तिरस्कारोद्वितीयं

प्रतीपं । पूर्वस्मादपि विच्छित्तिवि

घ्रिषशालि । यथा । गर्वमसम्भाव्य-

मिमंलोचनयुगले न किं वहसि भद्रे ॥

सन्तीदृशानि दिशि दिशि सरस्य ननु

नीलनलिनानि ॥ वक्ष्योपमेयलाभेन

तयान्यस्याप्यनादरः । काञ्चौर्यदर्प

स्ते मृत्योश्च तत्तुल्याः सन्ति हि स्त्रि

यः ॥ अत्युत्कृष्टगुणतया क्वचिदप्यु

पमानभावमसहमानस्यावर्ण्यस्य

वर्ण्यमुपमेयं परिकल्प्य तावता तस्या

पितिरस्कारः । पूर्वप्रतीपवैपरीत्ये

न तृतीयं प्रतीपम् ॥ यथावा । अह

मेव गुरुः सुदारुणानामितिहासा

हलमास्मतातदप्यः । ननु सन्ति भ

वादशानि भूयो भवने स्मिन् वचनानि

प्रतीपदर्शिनी

दुर्जनानाम् । वर्ये नान्यस्योपमाया
 अनिष्पत्तिवचश्चतत् ॥ मुधाऽपवादो
 मुग्धादित्वन्मुखाभं किलाम्बुजम्
 ॥ अवर्ण्यवर्ण्योयमित्यनिष्पत्तिवच
 नंपूर्वेभ्यउत्कर्षशालिचतुर्थप्रतीपं ।
 उदाहरणेमुधापवादचोक्त्याउपमि
 त्यनिष्पत्तिरुद्घाटिता । यथावा ।
 आकर्णयसरोजादिवचनीयमिदंभु
 वि । शशांकस्तववक्त्रे खपामरैरुपमो
 यते ॥ प्रतीपमुपमानस्यकैमर्थ्यं
 मपिमन्वते । दृष्टञ्चिद्वदनंतस्याः
 किंप्रश्नेनकिमिन्दुना । उपमेय
 स्यैवोपमानप्रातिलोभ्यात् पञ्चमंप्र
 तीपम् । यथावा । तदोजसस्तय
 शसः स्थिताविमौवृषेचित्ते कुरुते
 यदायदा । तनोतिभानोः परिवेश
 कैतवातवातदाविधिः कुण्डल
 नांविधोरपि । केचिदनन्वयोपमेयो
 पमाप्रतीपानामुपमाविशेषत्वेनत
 दन्तर्भावंमन्वन्ते । अन्येतुपञ्चमंप्रती
 पप्रकारमुपमानाक्षेप रूपत्वात्आ
 क्षेपालङ्कारमाहुः ॥ प्रतिकूलाश्रा
 पोस्मिन् । ऋक्पूरवितिअग्रत्ययः
 । द्रव्यन्तरुपसर्गेभ्यद्वितीत्वम् ॥

प्रतीपगः । चि० यतआगतस्तत्रैवग-
 ते ॥ प्रतिकूलगामिनि ॥

प्रतीपदर्शिनी । स्त्री० स्त्रीमात्रे । प्रती
 पंद्रष्टुंशीलमस्याः अपाङ्गनिरीक्ष
 ॥ यात् । सुप्यजातावितिणिनिः ॥

प्रतीहारी

प्रतीमानम् । न० प्रस्थद्रोणादिमान
 विशिषे ॥

प्रतीयमानः । ज्ञायमाने । प्रमाणस्य
 विषये ॥

प्रतीरम् । न० तटे । तीरे । तीरय-
 ति । पारतीरकर्मसमाप्तौ । पचा
 द्यच् । प्रान्योपसर्गनिवृत्तये ॥

प्रतीवापः । पुं० दुग्धादौदध्यादिभा
 वार्थतक्रादिप्रक्षेपे ॥ निक्षेपे ॥
 खण्दिदुर्गतस्यद्रव्यान्तरेणावचूर्णन-
 इतिस्त्री ॥ पानीयौषधविशेषे ॥

प्रतीवेशः । पुं० प्रतिवेशे ॥ उपसर्गं
 स्यघञोतिदीर्घः ॥

प्रतीसरः । पुं० कङ्कणे ॥

प्रतीहारः । पुं० द्वारि ॥ हाः स्थे ॥

प्रतीहारोजमवारणमस्त्यस्य । अ-
 शंआद्यच् ॥ अस्यलक्षणं यथा ।
 इङ्गितावारतत्त्वज्ञोबलवान्प्रियद
 र्शनः । अप्रमादोसदादक्षः प्रती
 हारः सउच्यते ॥ अपिच । प्रांशुः
 सुरुपोदबध्प्रियवाहीनचोदतः । चि
 त्तयाहस्यसर्वे प्रांप्रतीहारोविधीय
 ते ॥ इति ॥ बुद्धौ ॥ सन्धिविशेषे
 मयास्योपकृतंपूर्वमयञ्चोपकरिष्य
 ति । इतियः क्रियतेसन्धिः प्रती
 हारः सउच्यते ॥ प्रतिहरणम्
 प्रतिद्विषतेनेनाचवा । हञ् । घञ्
 । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

प्रतीहारी । चि० द्वारिणि ॥ द्वारार्थं

प्रत्त :

कप्रतीहारशब्दादस्त्वर्थेदुनि : ॥
 प्रतीहारी । स्त्री० द्वाःस्थितायाम् ।
 द्वारपालकर्मकल्याणम् ॥ गौ० डीष्
 प्रतीहासः । पुं० करवीरे । शतप्रा
 श्ने । हयमारके ॥
 प्रतुदः । पुं० हारीतादिपक्षिगणे ॥
 यथा । हारीतोधवलः पाण्डुश्चित्र
 पक्षोवृहच्छुकः । पारावतः खञ्ज
 रीटः पिकाद्याः प्रतुदाः स्मृताः
 ॥ अतमुख्यपाठस्त्वयम् । कालक-
 ण्ठकहारीतकपोतशतपत्रिकाः ।
 सारिकाखञ्जरीटश्चपिकाद्याः प्रतु
 दाः स्मृताः ॥ इति । भावप्रका
 शीयव्याख्यानुरोधात् ॥ प्रतुदा
 मधुरापित्तकफघ्नास्तुवराहिमाः ।
 लघवोवद्वर्चस्काः किञ्चिद्वातका
 राः स्मृताः ॥ अपिच । लावा
 द्याविष्किरोवर्गः प्रतुदाजाङ्गलाः
 मृगाः । लघवः शीतमधुराः क
 षावाश्चहितानृणाम् ॥ इति ॥
 प्रतीदः । पुं० प्राजने । लोहप्रोता
 येष्वपभादिप्रेरणदण्डे ॥
 प्रतीरणम् । न० वहिर्हारि ॥
 प्रतीली । स्त्री० ग्राममध्यमार्गे । रघ्या
 याम् । विशिखायाम् ॥ प्रतीलय-
 ति । तुलउन्माने । चु० । अच् ।
 गौ० डीष् ॥
 प्रत्तः । त्रि० दत्ते ॥ प्रदीयतेस्म ॥
 डुदाज्दाने । क्तः । अचउपसर्गा

प्रत्यक्षम्

तद्भूतितादेशः ॥
 प्रत्तः । त्रि० पुरातने ॥ नक्षपुराणे
 प्रादितिचेनसमुच्चितसूत्रप्रत्ययः ॥
 प्रत्यक्चेतनः । पुं० त्वम्पदलक्ष्ये ॥
 प्रत्यक्त्वम् । न० सर्वांतरत्वे ॥
 प्रत्यक्पर्णी । अपामार्गे ॥ द्रवन्त्याम् ॥
 प्रत्यक्षिपर्णान्यस्याः सा । पाकक
 र्णेतिडीष् ॥
 प्रत्यक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ प्रत्य
 क्षिपुष्पाण्यस्याः पाककर्णेतिडीष् ॥
 प्रत्यक्श्रेणी । स्त्री० दन्त्याम् ॥ मूषि
 कपर्ण्याम् । सुतश्रेण्याम् ॥ प्रती
 चीश्रेणीयस्याः । समासान्तस्या
 नित्यत्वान्नकप् ॥
 प्रत्यक्षम् । अ० प्रत्यक्षे ॥ अक्षिअक्षिप्र
 तीतिवौप्सायाम् यथार्थत्वेनसमा
 सः । अक्षोराभिमुख्यमित्यर्थे० लक्ष
 णेनाभिप्रतीतिवाच्ययीभावः प्रति
 परसमनुभ्योऽक्षद्वितिटच् ॥
 प्रत्यक्षम् । त्रि० प्रमाणविशेषे । श्रुतौ
 ॥ प्रामाण्यं प्रत्यनपेक्षत्वात् ॥ इन्द्रि
 ययाच्चे । ऐन्द्रियके ॥ इन्द्रियार्थ
 सन्निकर्षजन्यार्थाकाराश्रया० इन्द्रि
 याश्रितवृत्तिः प्रत्यक्षं प्रमाणम् ॥
 प्रत्यक्षज्ञानकरणं प्रत्यक्षम् । इन्द्रि
 यार्थसन्निकर्षजन्यं ज्ञानं प्रत्यक्षम् ॥
 तद्द्विविधम् । निर्विकल्पकं० सविक
 ल्पकञ्चेति । तत्रनिष्प्रकारकं ज्ञा
 नं निर्विकल्पकम् । सप्रकारकं ज्ञा

प्रत्यक्षम्

नं० सविकल्पकम् । यथा० डित्यो
यम्० ब्राह्मणोयं० श्यामोयमिति ।
प्रत्यक्षज्ञानहेतुरिन्द्रियार्थसन्निकर्षः
षड्विधः । संयोगः संयुक्तसमवायः
संयुक्तसमवेतसमवायः समवेत
समवायः विशेषणविशेष्यभावश्चे
ति । तत्रचक्षुषाघटप्रत्यक्षजनने०
संयोगसन्निकर्षः (॥ + १ + ॥)
घटरूपप्रत्यक्षे० संयुक्तसमवायः च-
क्षुसंयुक्तेघटे रूपस्यसमवायात् रूप
त्वसामान्यप्रत्यक्षे संयुक्तसमवेतसम
वायः चक्षुःसंयुक्तेघटे रूपसमवेतमूत
चक्षुःस्वस्यसमवायात् ॥ ३ ॥ श्रोत्रेण
शब्दसाक्षात्कारे० समवायः सन्नि
कर्षः कर्णविवरवर्त्याकाशस्यश्रोत्र
त्वात्० शब्दस्याकाशगुणत्वात्० गुण
गुणिनोश्चसमवायात् ॥ ४ ॥ शब्द
त्वसाक्षात्कारे० समवेतसमवायः
सन्निकर्षः श्रोत्रसमवेतेशब्दे० शब्द
त्वस्यसमवायात् ॥ ५ ॥ अभावप्रत्यक्षे
विशेषणविशेष्यभावः सन्निकर्षः
घटाभाववद्भूतलमित्यत्र० चक्षुःसं-
युक्तेभूतले० घटाभावस्यविशेषणत्वा
त् ॥ ६ ॥ एवंसन्निकर्षषट्कजन्यं
ज्ञानप्रत्यक्षम् । तत्करणमिन्द्रियम्
। तस्मात्० इन्द्रियं प्रत्यक्षप्रमाणमि
तिसिद्धम् ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्प
न्नं ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारिव्यव
साधात्मकंप्रत्यक्षम् ॥ प्रतिगतीञ्च

प्रत्यक्षम्

म् । अत्यादयइतिसमासः ॥ अनु
भवविशेषे ॥ तत्षड्विधम् । ब्राह्म-
जम् १ रासनम् २ श्रावणम् ३ चा-
क्षुषम् ४ स्पर्शनम् ५ मानसम् ६
निर्विकल्पकसविकल्पकभेदेनप्रत्ये
कं द्विविधम् । निर्विकल्पकानुअती
न्द्रियम् । सविकल्पकमनोग्राह्यम् ।
षड्विधप्रत्यक्षे० आश्रयस्यमहत्वं का-
रणम् । इन्द्रियकरणम् । विषयेणस
ह० इन्द्रियसन्निकर्षीस्यव्यापारः ।
यथा । ब्राह्मजादिप्रभेदेनप्रत्यक्षं ष-
ड्विधं मतम् । ब्राह्मस्यगोचरोगन्धो
गन्धत्वादिरपि स्मृतः ॥ तथारसो
रसज्ञायास्तथाशब्दोपि च श्रुतेः ।
उद्भूतरूपं नयनस्य गोचरोद्रव्याणितद्व
न्तिपृथक्त्वसङ्ख्ये । विभागसंयो
गपरापरत्वस्ते हद्रवत्वं परिमाणयुक्त
म् । क्रियांजातिं योम्यवृत्तिं समवा-
यश्च तादृशम् । गृह्णातिचक्षुः स-
म्बन्धादालोकोद्भूतरूपयोः ॥ उद्भू-
तस्पर्शवद्द्रव्यं गोचरः सोपि च त्व
चः । रूपान्यश्चक्षुषोयोग्यं रूपमत्रा-
पिकारणम् ॥ द्रव्याध्यक्षेत्तुचोयोगो
मनसाज्ञानकारणम् । मनोग्राह्यं
सुखं दुःखं मिच्छाद्वेषोमतिः कृ-
तिः ॥ ज्ञानं यन्निर्विकल्पाख्यं तद-
तीन्द्रियमिष्यते । महत्वं षड्विधेहे-
तुरिन्द्रियकरणं मतम् ॥ विषयेन्द्रि-
यसम्बन्धोव्यापारः सोपि षड्विधः

प्रत्यक्

॥ इतिभाषापरिच्छेदः ॥
 प्रत्यक्षत्वम् । न० अविलम्बितप्रतीति
 कत्वे ॥
 प्रत्यक्षदर्शनः । त्रि० साक्षिणि ॥ प्रत्य
 क्षदर्शनम् । यस्यसः ॥
 प्रत्यक्षदर्शी । त्रि० साक्षिणि ॥
 प्रत्यक्षदेवः । पुं० ब्राह्मणे ॥
 प्रत्यक्षवादी । पुं० बौद्धे ॥
 प्रत्यक्षी । त्रि० व्यक्तदृष्टार्थे ॥
 प्रत्यगात्मा । पुं० अहंशब्दप्रत्ययालम्ब
 ने० आत्मनि ॥ जडानृताहङ्कारा
 दिभ्यः । सत्यज्ञानानन्दादिरूपतया
 प्रतिअञ्चतिइतिप्रत्यक् । सचासावा
 त्मात्र ॥
 प्रत्यगाशापतिः । पुं० वसुधे ॥
 प्रत्यग्धृतः । त्रि० अन्तर्मुखीकृते ॥
 प्रत्यग्रः । अभिनवे । नूतने ॥ शोधि-
 ते ॥ प्रतिनवमग्रमस्य ॥
 प्रत्यग्रथः । पुं० अहिच्छत्रदेवे ॥
 प्रत्यङ्गम् । न० कर्णाद्यवयवे ॥ यथा ।
 प्रत्यङ्गकर्णनासाक्षिलिङ्गाङ्गानिकरा
 दिकम् । इति ॥
 प्रत्यङ्गिरा । स्त्री० देवीविशेषे ॥
 प्रत्यक् । अ० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥
 प्रतीच्यांदिशि० प्रतीच्यादिशः प्रती
 चीदिग्वा । दिक्शब्देभ्यः सप्तमी
 पञ्चमीत्यादिनाऽस्तातिः । अञ्जे लु
 क् । लुक्त्वितलुकि ॥ ॥ एवंदेशे-
 कालेच ॥

प्रत्यनीकः

प्रत्यक् । त्रि० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥
 प्राग्भवे ॥ सर्वान्तरेदृश्यादन्यस्मिन्
 कीदृक्तत्प्रत्यगितिचेत् ॥ तादृगीदृ-
 गितिद्वयम् । यत्रनप्रसरेत्येतत्प्रत्य
 गित्ववधार्यताम् ॥ निर्विशेषावरोक्षे
 ॥ जडानृताहङ्कारादिभ्यः सत्यज्ञा
 नानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतीति
 तथा । किन् ॥
 प्रत्यञ्चितः । त्रि० पूजिते ॥
 प्रत्यनन्तरः । त्रि० प्रक्षासन्ने ॥
 प्रत्यनीकः । पुं० अरौ । शत्रौ । विरो
 धिनि ॥ परपक्षसैन्ये ॥ न० अल-
 ङ्कारवि० ॥ यथा । प्रतिपक्षमशक्ते-
 नप्रतिकर्तुंतिरस्मिन् । यातदीय
 स्यतत्सुत्यैप्रत्यनीकतदुच्यते ॥ न्य-
 क्कृतिपरमपिविपक्षं साक्षान्निरसि
 तुमशक्तेनकेनापियत्तमेवप्रतिपक्षमु
 त्कर्षयितुं तदाश्रितस्य तिरस्करणम्
 तदनीकप्रतिनिधितुल्यत्वात् ॥ प्रत्य
 नीकमभिधीयते । यथानीकेऽभियो
 ज्ये तत्प्रतिनिधिभूतमपरंगूढतया-
 केनचिदभियुज्यते ॥ तथेहप्रतियोगि
 निविजयेतदीयोन्यो विजयीतद्वत्त्य
 र्थः । उदाहरणम् । त्वंविनिर्जितम
 नोभवत्तुपः साचसुन्दरभवत्तुनुरक्ता
 । पञ्चभिर्युगपदेवशरैस्तांतापयत्यनु
 शयादिवकामः ॥ यथा । यस्यकि
 ष्विदपकर्तुमक्षमः कायनिग्रहगृ
 हीतविग्रहः । कान्तवत्सदृशाकृ

प्रत्यभिवादः

तिक्ततीराहुरिन्दुमधुनापिबाधते ॥
इन्दोरत्रतदीयतः सम्बन्धमुखसम्ब-
न्धात् ॥

प्रत्यन्तः । पुं० स्त्रीच्छदेशे ॥ प्रतिगतो
ऽन्तम् । अल्पादयः क्रान्तादर्थे०
इ० स० ॥ त्रि० सन्निकृष्टे ॥

प्रत्यन्तपर्वतः । पुं० पादे । प्रधानाऽ
द्रिसमीपस्थचुद्राद्रौ ॥ प्रत्यन्ते०
महाद्रेः समीपे० यः चुद्रः पर्व-
तः ॥

प्रत्यभिज्ञा । स्त्री० सुखमहमखापसमि-
त्यादिभिज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञायते ।
प्रत्यभिपूर्वाज्ज्ञानात् रातस्योपसर्ग-
इच्छा । टाप ॥

प्रत्यभिज्ञानम् । न० इन्द्रियजिज्ञाने
॥ प्रत्यभिज्ञानं नाम पूर्वमनुभूतस्य
कालान्तरे प्रमाणेन तत्त्वोच्छेद्यपूर्व-
कं ज्ञानम् । तथाहि । आत्माहियो-
हंवात्ये पितरावन्वभूवं स एवेदानीं-
स्थाविरेन मृनुभवामीति । यो हं
सुप्तः स्वप्नमद्राक्षं स एवेदानीं जागर्मी
ति च वाच्यं वादवस्थामुच० प्रत्यभिज्ञा-
यते । प्रतिपूर्वाज्ज्ञानात्तेल्युट् ॥

प्रत्यभियोगः । पुं० प्रत्यपराधे ॥

प्रत्यभिवादः । पुं० अभिवादस्य गुरो-
राशीर्वचने ॥ अभिवादयित्रे आशी-
र्वादः प्रत्यभिवादइति व्याख्यानात्
॥ अत्रोक्तं पतञ्जलिना । अविद्वांसः
प्रत्यभिवादेनास्मोयेन मृतिविदुः ।

प्रत्ययः

कामन्ते पुतुविप्रोष्यस्त्रीष्विवायमहं-
वदेत् । स्त्रीवन्माभूमेत्यर्ध्वयं व्याक-
रणमिति ॥ स्त्रीष्विवेति । प्रत्यभि-
वादेहिगुरुणामृतः कार्यः । मृतं
कर्तुं न जानातिसस्त्रीवद्वक्तव्यः अय-
महमिति । नत्वभिवादयेदेवदत्तो
हमित्यादिना संस्कृतप्रयोगेणेति कै-
यटः ॥

प्रत्यभिवादनम् । न० प्रत्यभिवादे ॥

प्रत्ययः । पुं० अधीने ॥ शपथे ॥

ज्ञाने ॥ विश्वासे ॥ उदयति च परिस्मि-
न्प्रत्यये शास्त्रयोनौ० यतवति विल-
यच्च प्राकृतेऽपि प्रपञ्चे । सपदि पदमु-
दीतं केवलं प्रत्ययो यत् तदियदिति
मिमीते को ह्यदापण्डितोऽपि ॥ निश्च-
ये ॥ हेतौ ॥ कार्यं प्रत्ययते० जनकत्वे
न गच्छति० इति व्युत्पत्त्या प्रत्ययशब्दः
कारणवचनइत्याहुः ॥ प्रतीयते स्मात्
कार्यमिति व्युत्पत्तेश्च ॥ रम्भे ॥ शब्दे ॥

प्रथितत्वे ॥ तृतीयाध्यायमारभ्य पञ्च
माध्यायपर्यन्तं प्रकृतेः परतो बिहि-
तेषु सन्नादिकवन्तेषु ॥ प्रकृतिपर-
वप्रत्ययः प्रयोक्तव्यः । प्रत्ययपरै-
व प्रकृतिरिति भाष्यम् ॥ न केवला-
प्रकृतिः प्रयोक्तव्यानापि केवलः प्रत्य-
यः इति च ॥ आचारे ॥ प्रत्ययन-
म्० प्रतीयतेऽनेन वा । प्रत्येतीति-
वा । इण्गती । एरच् पुंसीति धो-
वा० पचाद्यज्वा ॥ प्रतिविषयमय-

प्रत्यवसितम्

तिगच्छतीतिवाविग्रहे । अयं ।
 अच् ॥ प्रत्ययाः सहकारिण इति त्रि
 काण्डशेषः ॥
 प्रत्ययकारिणी । स्त्री० सुद्रायाम् ।
 क्राप० मोरक्षाप० इ० भा० ॥ अ-
 भिज्ञाने ॥ प्रत्ययस्य निश्चयस्य कारि-
 णी ॥
 प्रत्ययितः त्रि० । आप्ते । विश्वस्ते ॥
 प्रत्ययो विश्वासः सञ्जातोऽस्य । त-
 दस्य सञ्जातमितीतच् ॥
 प्रत्ययी । त्रि० विश्वासिनि ॥ प्रत्ययो
 अस्यस्य । इनिः ॥
 प्रत्यरिः । पुं० पञ्चमतारायाम् ॥
 प्रत्ययी । त्रि० शची ॥ प्रतिकूलमर्थ-
 यितुंशीलः । अर्थयाज्ञायाम् । सुपी-
 तिणिनिः ॥ प्रतिवादिनि ॥ अर्थि
 प्रतिपक्षे ॥ यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतो
 लेख्यं यथावेदितमर्थिना । समामा-
 सतदर्पाहर्णामजात्यादिचिह्नितम्
 ॥ अर्थ्यते इत्यर्थः साध्यः सोऽस्या
 स्तीत्यर्थी० तत्प्रतिपक्षः प्रत्यर्थी ॥
 प्रत्यर्पणम् । न० निर्यातने । न्यासा-
 र्पणे ॥
 प्रत्यर्पितः । त्रि० प्रतिदत्ते ॥ प्रत्य-
 वकर्शनम् । न० कृशत्वकरे ॥ नि-
 वर्तके ॥
 प्रत्यवरः । त्रि० निकृष्टे ॥
 प्रत्यवसानम् । न० भक्षणं ॥ भोजने ॥
 प्रत्यवसितम् । त्रि० भक्षिते ॥ प्रत्य-

प्रत्यहम्

वसीयतेस्म । षोन्तकर्मणि । क्तः ॥
 प्रत्यवस्कन्दः । पुं० प्रत्यवस्कन्दने
 प्रत्यवस्कन्दनम् । न० व्यवहारोत्तर
 प्रभेदे ॥ यथा । प्रत्यवस्कन्दनं नाम
 सत्यंगृहीतम् । प्रतिदत्तं प्रतिग्रह-
 लब्धमिति वा । यथाहनारदः । अ-
 र्थिनालेखितोऽर्थः प्रत्यर्थीयदि
 तंतथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्यव-
 स्कन्दनं स्मृतमिति ॥ बृहस्पतिरपि
 । अर्थिनाभिहितोऽर्थः प्रत्यर्थीयदि
 तंतथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्य-
 वस्कन्दनं हितदिति ॥
 प्रत्यवस्थाता । पुं० शची ॥
 प्रत्यवस्थानम् । न० दूषणाभिधाने ॥
 प्रत्यवहारः । पुं० प्रलये ॥ प्रत्यव-
 ह्रियन्ते प्राणिनोऽस्मिन् । इज्ज्० ।
 अवहाराधारेति घञ् ॥
 प्रत्यवायः । पुं० अङ्गवैगुण्यनिबन्धने
 पाये ॥ प्रत्यवाय्यते । प्रत्यवपूर्वाद्
 यतेर्घञ् ॥
 प्रत्यवेद्यः । त्रि० एतावत्कृतमेताव-
 त्कर्तव्यमिच्छन्नु सन्धानेन विचार-
 णीये ॥
 प्रत्यक्षा । पुं० गैरिके । गिरिमृदि ॥
 प्रत्यस्तः । त्रि० प्रक्षिप्ते ॥
 प्रत्यहम् । अ० प्रतिदिने ॥ अहः
 अहः प्रति० यथार्थेऽव्ययीभावेन
 पुंसकादन्यतरस्यामितिसमासान्त
 षच् । टिलोपः ॥

प्रत्यादेश :

प्रत्याकारः । पुं० खड्गकोपे ॥

प्रत्याख्यातः । पुं० दूरीकृते । निराकृते ॥ प्रत्याख्यायतेस्म । ख्याप्रकथने० चक्षिडादेशोवा । क्तः ॥

प्रत्याख्यानम् । न० निराकरणे । निरसने ॥ ख्या० चक्षिडादेशोवा । ल्युट् ॥

प्रत्याख्येयः । चि० प्रणोदये । प्रत्याख्यातुंयोग्ये ॥ अचोयत् । ईत् ॥ कुशाः शाकंपयोगम्भाः प्रत्याख्येयंनवारिच । अयाचिताद्धतंयाद्यमपिदुष्कृतकर्मणः ॥ अन्यचकुलटाषण्डपतितेभ्योद्विषस्तथेतिगरुडपुराणे अध्यायः ॥

प्रत्यागतः । चि० पुनरागते ॥ सन्निवृत्ते ॥

प्रत्यागमः । पुं० प्रत्यागमने । फिरकीआवना० इ० भा० ॥

प्रत्यागमनम् । न० पुनरागमने । प्रत्यागमे ॥

प्रत्यादिक्षुः । चि० आच्छिद्यग्रहीतुमिच्छी ॥

प्रत्यादिष्टः । पुं० निराकृते । निरस्ते । माआगच्छे ख्याद्युक्ते । प्रतिरुद्धे ॥ प्रत्याख्याते ॥ प्रत्यादिश्यतेस्म । दिश्रतिसर्जने । क्तः ॥

प्रत्यादेशः । पुं० निराकृतौ । प्रत्याख्याऽऽख्याते ॥ प्रसङ्गनिवारणे ॥ भक्तंप्रतिदेवतायाउपदेशे ॥ प्रत्या

प्रत्याहारः

देशनम् । दिश० । घञ् ॥

प्रत्यायः । पुं० विश्वासे ॥

प्रत्यायकः । चि० प्रतीतिजनके ॥ यथा । वर्णसमूहरूपतयाशब्दोऽर्थस्यप्रत्यायकद्विति ॥ यथावावद्विरादैजित्यचवद्विशब्दस्यप्रत्यायकत्वमादेचंप्रत्याय्यत्वम् ॥

प्रत्यायनम् । न० प्रतीतावानयने ॥ बोधजनने ॥

प्रत्यायितः । चि० विश्वसनीये ॥ प्रत्ययए३प्रत्यायः तंप्राप्तः ॥

प्रत्यालीढम् । न० धन्विनांयुद्धकालेचरणन्यासभेदे । ऊर्ध्वस्यस्यवामपादप्रसारिदक्षिणपादसङ्कोचे ॥ चि० अशिते ॥ प्रत्यालेहनम् । लिह० । नपुंसकेभावेक्तः ॥

प्रत्याशा । स्त्री० अभिलाषे ॥

प्रत्यासत्तिः । पुं० सामीप्ये ॥

प्रत्यासन्नः । चि० निकटवर्त्तिनि ॥

प्रत्यासरः । पुं० सैन्यपृष्ठे ॥

प्रत्यासारः । पुं० व्यूहस्यपश्चाद्भागे । व्यूहस्यपश्चाद्व्यूहान्तरे । व्यूहपाष्णी ॥ प्रतीपमासारयतिभग्नान् । स० । ग्यन्तः । अच् ॥

प्रत्याहतः । चि० कुष्ठिते ॥

प्रत्याहरणम् । न० प्रत्याहारे ॥

प्रत्याहारः । पुं० उपादाने । स्वस्वविषयेभ्यश्चन्द्रियाणांप्रत्याहरणे ॥ स्वस्वविषयासम्प्रयोगेचित्तस्यस्वरू

प्रत्युत्तरम्

पानुकारएवेन्द्रियाणामिति पातञ्ज-
लाः । विषयेभ्योनिगृहीतानीन्द्रि-
याणिचित्तरूपाण्येवभवन्ति । तत
अविज्ञेयाभावात्चित्तधारणादिकं
निर्वहतीत्यर्थः ॥ सर्वाणीन्द्रिया-
णिस्वस्वविषयेभ्यः प्रत्याहरतीति-
तथा ॥ विषयेष्वात्मतांष्टृष्टामनस-
श्चित्तमज्जनम् । प्रत्याहारः सवि-
ज्ञेयोभ्यसनीयोमुमुक्षुभिः ॥ प्रत्या-
हारम् । हृज् । घञ् ॥ अक्षरस-
मासाये । अल्पेनबहूनाग्रहणे ।
व्याकरणपुसिद्धेष्वाङ्भलादिषु ॥
प्रत्याह्रियस्तेसङ्घचित्त्यस्तेवर्णायत्र ।
करणाधिकरणयोश्चेति ल्युटि प्राप्ति-
कृत्यल्युटोबहुलमिति बहुलोक्तेर-
धिकरणे घञ् ॥ प्रतिकार्यमाह्रिय-
न्ते वा ॥

प्रत्याहारयोगः । पुं० श्रोत्रादीनी-
न्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषुक्षुहतीति
विहिते ॥

प्रत्युक्तः । चि० दत्तोत्तरे । प्रतिवा-
क्ये ॥

प्रत्युक्तिः । स्त्री० प्रत्युक्तरि ॥

प्रत्युत्क्रमः । पुं० प्रयोगार्थे । कर्मादिभ्यो
प्रथमप्रयोगे ॥ प्रत्युत्क्रमणम् । घञ् ॥

प्रत्युत्क्रान्तिः । स्त्री० प्रत्युत्क्रमे ॥

प्रत्युत्तरम् । न० प्रतिवचने । उत्तरे ॥

उत्तरं प्रति । उत्तरे ॥ यथा । ममेयं
भूमिः क्रमागतत्वात् । इति वाद्युक्ते ॥

प्रत्युपवेशनम्

ममेयंभूमिर्दशवर्षीपभुज्यमानत्वात्
इतिप्रत्युत्तरं ॥

प्रत्युत्थानम् । न० अभ्युत्थाने । गात्रो-
त्थानपूर्वकसन्माने । प्रत्युत्थीयते
ऽत्र । षा० । ल्युट् ॥

प्रत्युत्पन्नः । चि० उत्पत्तिविशिष्टे ॥

प्रत्युत्पद्यतेस्म । पद० । क्तः ॥

प्रत्युत्पन्नमतिः । चि० प्रगल्भे ।

प्रतिभायुक्ते ॥ सूक्ष्मबुद्धियुक्ते । कु-
शापीयमतौ ॥ कार्यावसरएवप्रत्यु-
त्पन्नामतिर्यस्यसः ॥

प्रत्युद्गतः । चि० प्रत्युदिते ॥ प्रत्यु-
द्गम्यतेस्म । गम्लु० । क्तः ॥

प्रत्युद्गमः । पुं० आगच्छतोऽनुवादिः

सन्मुखगमने । अभ्युत्थाने ॥ प्रत्यु-
द्गमपुत्रयणाभिवादनं विधीयते
साधुमित्रैः सुमध्यमे । प्राज्ञैः प-
रस्मै पुस्तकाय चेतसागुहाशयाद्यैव दे-
हमानिने ॥

प्रत्युद्गमनम् । न० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्गमनीयम् । न० धीतांशुकवये ॥

चि० उपस्थे धे । समुपस्थानयोग्ये
पूजनीये ॥

प्रत्युद्घातः । पुं० प्रत्युद्घते ॥

प्रत्युद्घातः । चि० निवेदिते ॥

प्रत्युपकारः । पुं० उपकारं प्रति उप-
कारे । प्रतिपिद्धे ॥ प्रतिकर्तुं म-
द्यक्तस्य जीवितान्मरणं वरम् ॥

प्रत्युपवेशनम् । न० निरोधने ॥

प्रथितः

प्रत्युप्तः । त्रि० खचिते ॥
 प्रत्युषः । न० प्रभाते ॥ प्रत्युषत्वम्
 कारम् । उषदाहे । उषः किदि
 त्वसिः अन्योपसर्गनिवृत्तयेप्रतीतिः ॥
 प्रत्युठः । त्रि० हले । वहिष्कृते ॥
 प्रत्युषः । पुं० अहर्मुखे । प्रभाते ॥
 वसौ ॥ प्रत्युषति० रुजतिकामुका
 न् । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिकः ॥
 प्रत्युषः । न० प्रत्युष ॥
 प्रत्युहः । पुं० विघ्ने ॥ प्रत्युहनम्
 । ऊह० । घञ् ॥
 प्रत्येकम् । न० एकमेकप्रतीत्यर्थे ॥
 प्रत्येनाः । त्रि० चौयादिशिचके ॥
 प्रत्येनसः शिचकाः स्युः चौयादी
 तत्तदेनसि ॥
 प्रथनम् । न० विस्तारे ॥
 प्रथमः । त्रि० आदौ ॥ प्रधाने । मु-
 ख्ये ॥ प्रथते । प्रथप्रख्यने विस्तारे
 वा । प्रथेरमच् । प्रथमचरमेति
 सर्वनामत्वात्पक्षे० जसः शी । प्र-
 थमे प्रथमाः ॥
 प्रथमा । स्त्री० सु० औ० जस् इति
 त्रिके ॥
 प्रथयन् । त्रि० विस्तारयति ॥
 प्रथा । स्त्री० ख्यातौ । प्रसिद्धक्रिया
 याम् ॥ प्रथनम् ॥ प्रथ० । भिदा
 दाङ् ॥
 प्रथितः । त्रि० विख्याते ॥ प्रथतेस्म
 । प्रथ० । अकर्मकत्वात्कर्तरिक्तः

प्रदक्षिणः

इट् ॥
 प्रथितिः । स्त्री० ख्यातौ ॥ प्रथते
 प्रथ० । पदिप्रथिभ्यानिदितितिः ॥
 तितुवेष्वग्रहादीनामितीट् ।
 प्रथिमा । पुं० पार्थिवे । पृथुत्वे ॥ पृ-
 थोर्भावः । पृथ्वादिभ्यङ्मनिज्वेति
 ङ्मनिच् । रक्तोरितिरिच्चादेशः ।
 टेरितिटिलोपः ॥
 प्रथिष्ठः । त्रि० अतिशयेनप्रथौ । अ-
 तिष्ठहति ॥
 प्रथीयान् । त्रि० पृथुतरि ॥ ईयमुनि०
 रक्तोहलादेरितिरेफादेशः ॥
 प्रदः । त्रि० प्रदातरि । प्रकर्षणददा-
 ति । डुदाञ् । कः ॥ प्रेदाञ्
 इतिकर्मण्युपपदेविधानान्नकः त
 स्मादसाधुरेवायम् ॥
 प्रदक्षिणः । पुं० न० दक्षिणावर्तेनदेव
 तामुद्दिश्यभ्रमणे ॥ यथा । एकंदे-
 व्यांरवौसप्त त्रीणिकुर्याद्विनायके ।
 चत्वारिकेशवेकुर्यात् शिवेचार्धप्रद-
 क्षिणम् ॥ सर्वदेवतुष्टिदप्रदप्रदक्षि-
 णम् यथा । प्रसार्यदक्षिणं हस्तं स्वयं
 नञ्शिराः पुनाः । दक्षिणं दशय
 न्पार्श्वं मनसापिचदक्षिणः ॥ सकृ-
 त्त्रिंशविष्टयेतादेव्याप्रीतिः प्रजा-
 यते । सचप्रदक्षिणो ज्ञेयः सर्वदेवौ
 घतुष्टिदः ॥ अष्टोत्तस्रतयस्तुदेव्याः
 कुर्यात्प्रदक्षिणं सर्वान्कामान्समा-
 साद्यपश्चान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ मन-

प्रदर :

सापिचयोदयाद् व्यभिक्त्याप्रदक्षि-
णम् । प्रदक्षिणाद्यमगृहेनरकाशि-
नपश्यति ॥ अपिच । दक्षिणाद्याय
वीगत्वादिशतस्याश्चशाम्भवीम् ।
ततश्चदक्षिणांगत्वानमस्कारस्त्रिको
णवत् ॥ अर्धचन्द्रमहेशस्यपृष्ठतश्चस
मीरितम् । शिवप्रदक्षिणेशमन्त्रीअ-
र्धचन्द्रक्रमेणतु ॥ सव्यासव्यक्रमेणै-
वसोमसूत्रंनरुहयेत् ॥ प्रसार्यदक्षि
णं हस्तंस्वयंनम्रशिरा : पुनः । दर्श
येदक्षिणं पार्श्वमनसापिचदक्षिणः ॥
त्रिधाचवेष्टयेत्सम्यक्देवतायाः प्र
दक्षिणम् ॥ एकहस्तप्रमाणश्चएकंवा
पिप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनंविष्णो
र्हन्तिपुण्यपुराकृतम् ॥ प्रगतोदक्षि
णम् । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिचद्रव्यव्ययी
भावः ॥

प्रदक्षः । त्रि० प्रकर्षेणदत्ते ॥

प्रदरः । पुं० विदीर्णभूभागे । विदारे
॥ शरे । वाणे ॥ भङ्गे ॥ नारीरुग्-
भेदे । अष्टगदरे । तत्तुफलितयोन्द्या
रक्तादिधातुचरणे ॥ अस्यनिदानं
यथा । विरुद्धमयाध्यशनादजीर्णा
दगर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च । याना
धुशोकादतिकर्षणाच्चभाराभिघाता
च्छयनादिवाच ॥ अष्टगदरंभवेत्स
र्वसाङ्गमर्दं सवेदनम् ॥ तस्यातिष्ठ
दधौदीर्घत्वं शमोमूर्च्छामदस्तृषा ।
दाहः प्रलापः पाण्डुत्वंतन्द्रारोगा

प्रदीप :

श्रवातजाः ॥ सचतुर्विधउक्तोयथा
। तंश्लेषपित्तानिलसन्निपातैश्चतुः
प्रकारं प्रवदन्तिबुद्धा इति ॥ प्रदीप्य
ते० प्रदरणमनेनवा । हविदाररणे
। ऋदोरप् ॥ गर्त्ते ॥ प्रकृष्टभये ।
त्रि० तद्वति ॥

प्रदर्शनम् । न० संदर्शने ॥ दिङ्मात्र
दर्शने ॥ प्रदृश्यते । दृशिर् । ल्युट्

प्रदर्शितः । त्रि० आलोकिते ॥

प्रदलः । पुं० वाणे ॥

प्रदानम् । न० दाने ॥ प्रदीयमाने ॥

डुदाज् । प्रपूर्वः । प्रकृष्टदाने ॥

प्रदानोचितः । त्रि० दानपात्रे ॥

प्रदिग्धम् । न० मांसव्यञ्जनभेदे ॥

यथा । मांसवहुघृतैर्भृष्टं सित्वाचो-

ष्णास्वनामुहुः । जीरकाद्यैः समा

युक्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ तदेवघृत

तक्राव्यं प्रदिग्धं सत्रिजातकम् ॥

त्रिप्रकर्षेणलिप्ते ॥

प्रदिक् । स्त्री० विदिशि ॥ दिग्भ्यः

प्रगता । शान्ता ॥

प्रदिष्टः । त्रि० निर्दिष्टे । प्रदर्शिते ॥

प्रदीपः । पुं० गृहमणौ । दशेभ्यः ।

कज्जलधुजि । दीपे । दीवा० इ०

भा० ॥ दीवब्रह्माश्चकर्त्तव्यास्तैजसा

द्यौश्चभैरव । वृक्षेचदीपोदातव्योनतु

भूमौकदाचन ॥ सर्वसहावसुमती

सहतेनत्विदं हयम् । अकार्यपाद-

घातश्चदीपतापंतयैवच ॥ प्रदीप्यते

प्रदेशिनी

ऽनेनवादीपयतिप्रकाशयतिवा ।
दीपीदीप्ता । इगुपधत्वात्कः घ-
ञ्वा । अञ्वा । प्रोन्योपसर्ग
निवृत्त्यर्थः ॥

प्रदीपनः । पुं० स्यावरविषभेदे ॥ त
स्त्रजगंयथा । वर्णतोलोहितोयः स्या
दीप्तिमान्दहनः प्रभः । महादा
हकरः पूर्वैः कथितः सप्रदीपनः ॥
अपिच । प्रदीपनस्तुदहनोरक्तवर्णी
अनाद्रिजः ॥ इ० ॥ चि० प्रका
शके ॥ प्रकर्षेणदीपयति । शिज
न्तादीपेत्थ्युः ॥

प्रदीप्तः । चि० प्रज्वलिते । दह्यमाने ॥
पूदीप्ता । स्त्री० रवियुक्तदिशि ॥
पूदृषितः । चि० उपहृते ॥
पूदेयः । चि० पारितोषिके ॥
पूदेशः । पुं० देशमात्रे । स्थितौ ।
आस्थाने । अवकाशे ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठ
सम्मिते ॥ भित्तौ ॥ एकदेशे ॥ पू-
दिश्यते । दिश० । हलश्च तिघञ् ।
उपसर्गस्यघञीतिपाक्षिकोदीर्घाभा
वः ॥

प्रदेशनम् । न० प्राभृते । उपायने ।
उपहारे ॥ प्रदिश्यते । दिश० । कृ
त्यल्युट् ॥

प्रदेशिनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदिश्य
तेऽनया । दिश० । कर्णेऽल्युट् ॥

प्रदेशिनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदि
शति । दिश० । मुनीतिणिनिः प्र

प्रद्योतनः

देशोऽस्यस्यावा । इनि० ॥

प्रदेहः । पुं० आलेपभेदे । प्रलेपे ॥
आर्द्रोघनस्तथोष्णः स्यात्प्रदेहः श्ले
ष्मावातहा ॥ अनुलेपनाभ्यङ्गादौ ॥
प्रदोषः । पुं० रजनीमुखे ॥ त्रिमुह
र्त्तः प्रदोषस्याद्रवावस्तंगतेसतीत्ये
के ॥ प्रदोषोऽस्तमयादूर्ध्वघटिका
द्वयमिष्यतइत्यर्थः ॥ प्रकृष्टदोषे ॥
दुष्यति । दुष० । अच् । टाप् ।
प्रारम्भोदोषायाः प्रादिसमासः ।
प्रारम्भादोषायस्मिन्वा । गोस्त्रियो
रितिः ॥

प्रदोषव्रतम् । न० प्रदोषदिनेक्रियमा
णं व्रतानुष्ठाने ॥ यथा । यत्रदेवोमहा
देवोदेवीसंस्थाप्यविष्टरे । नृत्यं करो
तिपुरतःसार्धंदेव्यानिशामुखे । तत्रो
पोष्यरजन्यादौ प्रदोषेपूजयेच्छिवा
म् । प्रतिपक्षंविशेषेणतद्देवोप्रीतिः ।
कारकमितिशीदेवीभागवतेशीदेवी
गीता ॥

प्रद्युम्नः । पुं० कामदेवे । कन्दर्पे ।
बुद्ध्याधिष्ठातरि । वासुदेवांशवि० ।
यथा । अनिरुद्धः स्वयं ब्रह्माप्रद्यु-
म्नः कामएवच । बलदेवः स्वयं-
शेषः कृष्णाश्चप्रकृतेः परः ॥ प्रकृ-
ष्टं द्युम्नं बलमस्य ॥

प्रद्योतः । पुं० आतपे । प्रकाशे ॥
प्रकृष्टोद्योतः ॥ रश्मौ ॥

प्रद्योतनः । पुं० सूर्ये ॥ कृप्रद्योत-

प्रधी :

न : ॥ न० द्युतौ ॥

प्रद्राणक : । चि० कुत्सितामवस्थांप्रा

प्ते । अन्नलाभादन्यावस्थांप्राप्ते ॥

प्रद्राव : । पुं० पलायने । अपक्रमे ॥

प्रद्रवणम् । द्रु० । प्रेद्रुसुसुव-
इतिषञ् ॥

प्रधनम् । न० युधि । रणे । दारणे ।

डुधाञ् ० । कृपृवृजीतिक्युः ॥

प्रधर्षणम् । न० अभिभवे ॥

प्रधानम् । न० प्रकृतौ । गुणसाम्याव-

स्थायाम् ॥ परमात्मनि ॥ बुद्धौ ॥

प्रधत्ते सर्वमात्मनि । अन्यत्रापी-

तियुच् ॥ चि० उत्तमे ॥ प्रदधा-

ति । डुधाञ् ० । ल्युट्० युज्वा ।

प्रधत्ते ० प्रधीयतेऽनेनास्मिन्वा । क

र्तृकरणादौल्युट् ॥ पुं० न० महा-

मात्रे । सेनापत्यादौ ॥ प्रधीयते ।

कृत्यल्युट् इति कर्मणि ल्युट् ॥ प्र

धानानुयायिनौजनव्यवहाराभवन्ति

॥ प्रधानस्य प्रधानेन सह निरोधो-

नस्तदुर्बलेन ॥

प्रधानात्मा । पुं० जगत्प्रकृतौ । मा-

यात्राम् ॥

प्रधावनः । पुं० वायौ ॥ चि० प्रकृ-

ष्टगमनविशिष्टे ॥ प्रकृष्टधावनंयस्य ॥

प्रधिः । पुं० रथसचक्रान्तेभूमिस्य-

र्शिभागे । नेम्याम् ॥ प्रधीयतेऽनेन ।

डुधाञ् ० । उपसर्गघोः किः ॥

प्रधीः । चि० उत्कृष्टबुद्धियुक्ते ॥ प्रकृ-

प्रनिघातनम्

ष्टध्यायति । ध्यै० । ध्यायते : स-

म्प्रसारणञ्चेतिक्लिप् । हलञ्चेतिदी

र्घः । नित्यस्त्रीच्चाभावान्नदी-

त्वम् । प्रकृष्टाधीर्यस्येतिविग्रहेतुन

दीत्वम् ॥ स्त्री० प्रकृष्टबुद्धौ० तद्यु-

क्तायाञ्च ॥ प्रकृष्टाधीः प्रकृष्टा-

धीर्यस्रावा ॥

प्रधूपितः । चि० प्रकर्षेणतप्ते । दीप्ते

च ॥ क्लेशिते ॥ प्रकर्षेणधूपितः ॥

प्रधूपिता । स्त्री० क्लेशितायाम् ॥ रवि

गन्तव्यदिशि ॥

प्रधूमितः । चि० सञ्जातधूमे ॥ ता०

स्त्री० सूर्यगन्तव्यदिशि ॥ प्रकर्षेण

धूमः संजातोस्यता० इतच् ॥

प्रध्वंसः । पुं० विनाशे । प्रकृष्टो

ध्वंसः ॥

प्रध्वंसाभावः । पुं० अभावविशेषे ॥

सच० सादिरनन्तः प्रध्वंसः उत्प

त्तेरनन्तरमकार्यस्य । घटादावति

व्याप्तिवारणायानन्तइति । आका

शादावतिव्याप्तिवारणायसादिरि

ति ॥ प्रध्वंसश्चासावभावश्च ॥

कपालेषुघटादेर्विद्यमानस्यैवाभावः

प्रध्वंसाभावस्तिरोभावजनकइति

सत्कार्यवादिनः ॥

प्रनतोदरः । चि० विस्तृतोदरे । स्थू

लोदरे ॥ प्रकर्षेणनतनस्त्रमुदरंयस्य

॥ रीस्त्री० ॥ युवादित्त्वान्नञ्च ॥

प्रनिघातनम् । न० प्रनिघातने ।

प्रपञ्च :

वधे ॥

प्रपञ्च : । पुं० सञ्चये ॥ विस्तारे ॥
 प्रतारणे । विप्रलम्भने ॥ विपर्या-
 से ॥ विपर्यासी ॥ वैपरीत्यं भ्रमो
 वामार्येतिस्वामी ॥ संसारे । नाम
 रूपलक्षणैतद्वैतभेदविस्तारे । आका-
 शादिदेहान्तोजगद्विस्तारे ॥ प्रपञ्च-
 ते । पचिव्यक्तीकरणे । पचाद्यच्
 ॥ अध्यारोपापवादाभ्यानिष्प्रपञ्चं
 चंप्रपञ्चते । अतः प्रपञ्चो न वास्तवः ।
 यथाहुर्गौडपादाचार्याः । प्रपञ्चो
 यदि विद्येत निवर्त्तेत न संशयः ।
 मायामात्रमिदं वैतमहैतं परमार्थ-
 तः । विकल्पो विनिवर्त्तेत कल्पितो
 यदि केनचित् । उपदेशादयं वादो
 ज्ञाते वैतन विद्यते ॥ प्रपञ्चस्य
 किं कारणं किं स्वरूपमित्यादितर्क-
 जालं च न कर्त्तव्यं तस्य मायामय-
 त्वादित्याहुराचार्या यथा ॥ किमि-
 दं किमस्य रूपं कथमिदमभूदमु-
 प्यकोहेतुः । इति न कदापि विचि-
 न्यं चिन्त्यं सायेति धीमता विश्वम् ॥
 दंति निदारुविकारेदारुतिसेभव ।
 तिस्रोपितत्रैव । जगत्तथापरमा-
 त्मापरमात्मन्यपि जगत्तिरोधत्ते
 ॥ आत्ममयमहतिपटिविविधजगच्चि-
 त्मात्मना लिखितम् । स्वयमेव के-
 वलमसौ पश्यन् प्रमुदं प्रयाति परमा-
 त्मा ॥ तथा चोक्तं योगिनीहृदये

प्रपा

। जगच्चित्रं समालिख्य स्वेच्छातूलि-
 क्य आत्मनि । स्वयमेव समालोक्य प्री-
 णाति भगवान् शिव इति ॥

प्रपञ्चितम् । चि० विस्तारिते ॥

प्रपञ्चोपशमः । पुं० आत्मनि ॥ प्र-
 पञ्चसा उपशमो यस्मिन् ॥ चिन्मा-
 त्रममलमक्षयमद्वयमानन्दमनुभवा-
 रूढम् । ब्रह्मैवास्तितदन्वन्ना किञ्चि-
 दस्तीति निश्चयो विदुषाम् ।

प्रपथः । चि० शिथिले ॥

प्रपथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ प्रक-
 र्षेण पथ्या ॥

प्रपदम् । न० पादाय ॥ प्रकृष्टं प्रार-
 व्यं० प्रगतं वापदम् । प्रादयोगताद्य-
 र्थे प्रथमयेति समासः ॥

प्रपदनम् । चि० प्राप्तिसाधने ॥ प्रप-
 द्यतेऽनेन । पद० । ल्युट् ॥ शर-
 णं गमने ॥

प्रपद्यमानः । चि० मन्यमाने ॥

प्रपन्नः । चि० शरणागते ॥ सकृदेव
 प्रपन्नायतवास्मीति च याचते । अभयं
 सर्वथा तस्मै ददाम्येतद्ब्रतं मम ॥
 प्रपद्यते स्म । पद० । क्तः । आग-
 ते ॥ प्राप्ते ॥

प्रपन्नाडः । पुं० एडगजे । चक्रमर्द-
 के ॥

प्रपा । स्त्री० पानीयशालिकायाम् ॥
 प्रपिवन्त्यस्याम् । पापानि । आत-
 इत्यङ् ॥

प्रपित्सु :

प्रपाठकः । पुं० सामवेदाध्याये ॥
 प्रपाणिः । पुं० करसाधोदेशे । पा
 णितले ॥
 प्रपातः । पुं० अतटे । भृगौ । निरव
 लम्बनपर्वतपार्श्वे । यस्मात्पतने
 ऽवस्थानक्रियाविशेषोनास्ति० तस्मि
 न् । प्रपतन्त्यस्मात् । पतल् ० । अ-
 कर्त्तरीतिषञ् ॥ निर्भरे ॥ अभ्य
 वस्कन्दे ॥ कूले ० । इतिहेमचन्द्रः
 पतनप्रदेशे । यत्रपततितत्र ॥ प्रप
 तत्यस्मिन् ॥

प्रपानः । पुं० अश्वस्योत्तरोष्ठतले ॥
 प्रपायी । चि० पानकर्त्तरि ॥ रक्षणक
 र्त्तरि ॥

प्रपावनम् । न० वनान्तरे । कामार-
 ग्ये ॥ चि० प्रकर्षेणशुद्धिजनके ॥

प्रपितामहः । पुं० पितृपितामहे ।
 पितामहपितरि ॥ विधातरि । ब्र
 ह्मणि ॥ हिरण्यगर्भस्यापिपितरिवा
 मुदेवे ॥ प्रकर्षेणपितामहः । प्राद
 यद्वति समासः ॥

प्रपितामही । स्त्री० पितृपितामह्याम्
 ॥ प्रपितामहपत्न्याम् ॥ स्त्रीनभ
 चांसहश्राद्धमाताभुङ्क्ते स्वधामयम्
 ॥ पितामहीचस्त्रीनैवस्त्रीनैवप्रपि
 तामही ॥ प्रकर्षेणपितामही ॥

प्रपित्सुः । चि० प्राप्तुमिच्छौ ॥

पततेः सन्नन्तादुः प्रत्ययः ।

। सनिमीमेत्यादिना० इसादेशः ।

प्रफुल्लः

अत्रलोपोऽभ्यासस्येत्यभ्यासलोपः

प्रपुन्नाटः । पुं० चक्रमर्हे ॥

प्रपुन्नाडः । पुं० एडगजे । पद्माटे
 द्विपत्रजातप्रपुन्नाडशाकं मुखेदितं
 पिण्डितवाढवाढं । ससैम्यवराजि।
 कयासुदिग्धं विमर्द्यसैव्यं कथितं।
 हिपाच्यम् ॥ प्रपुन्नाडोलघुः स्वादु
 वातश्लेष्महरः परः तिक्तः क
 फापहः श्वासकासकुष्ठकमीन्जये
 ॥ पुमांसंनाडयति । नडभंशे ।

चु० । कर्मण्यण् । मस्यानुस्वारप
 रसवर्णप्रकृष्टः प्रगतोवापुन्नाडः

प्रपूरिका । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥

प्रपूरितः । चि० दग्धे । पूरिते ॥

प्रपौण्डरीकम् । न० पुण्डर्ये । हस्ति
 नामनुष्याणाञ्चचक्षुष्येक्षुद्रविटपे ।
 शालपर्णीपत्रतुल्यच्छदे । चक्षुष्ये
 पुण्डरिया इति गौ० भा० प्र० ।
 स्थलपद्मेतिप्र० ॥ पुण्डरीकेणसदृ
 शम् । शेषे० इत्यण् । प्रकृष्टं पौण्ड
 रीकम् । यद्वास्वार्थेऽण् ॥

प्रपौत्रः । पुं० पुत्रस्यपौत्रे । पौत्रस्य
 पुत्रे । प्रतिनप्तारि ॥

प्रपौत्री । स्त्री० पौत्रस्यपुत्र्याम् ॥

प्रफुल्लः । चि० उत्फुल्ले । सम्फुल्ले । फु

ल्लोविकसिते ॥ फलति । त्रिफला०

। जीतः क्तः । आदितश्चेतीडभा

वः । तिचेत्युत्वम् । अनुसर्गात्फु

ल्लचीवेतिनिष्ठातस्यलः । प्रादिस

प्रवालः

मासः ॥ प्रफुल्लतिवा । फुल्लविक
सने । प० अच् ॥

प्रबन्धः । पु० सन्दर्भे रचनायाम् ॥
काव्यादियथने ॥ पूर्वापरसङ्गतौ ॥
प्रवाहे ॥ प्रकृष्टोबन्धः

प्रबन्धकल्पना । स्त्री० कथायाम् ॥ प्र-
बन्धेनकल्पना ॥ प्रबन्धस्यअभिधे-
यकल्पनास्वयंरचनावा ॥ प्रबन्धक-
ल्पनास्तोकसत्यांप्राज्ञाः कथांवि-
दुः । परस्पराश्रयायास्यात्सामता-
स्यायिकाक्वचित् ॥ इति कोलाह-
लाचार्यः ॥

प्रवलः । पु० पल्लवे ॥ त्रि० प्रकृष्टवल-
संयुक्ते ॥ प्रकृष्टं बलमस्य न० प्रकृ-
ष्टबले ॥

प्रवला । स्त्री० प्रसारिण्याम् प्रकृ-
ष्टं बलमस्यः अस्यांवा ॥ प्रकृष्टव-
लयुक्तायाम् ॥

प्रवालः । पु० न० अभिनवपल्लवे ।
किसलये ॥ वीणादण्डे ॥ अङ्गारक-
मणौ । विद्रुमे । लतामणौ । रक्तव-
र्णवर्तुलाकाररत्नवि० । मूंगा० इ०
भा० ॥ तस्य शुभाऽशुभलक्षणं यथा
। शुङ्घनं दृढं तन्निग्धं गात्रमुरङ्ग-
कम् । समंगुरुसिराहीनं प्रवालंधार-
येच्छुभम् ॥ गौरं रङ्गजलाक्रान्तं वक्रं
सूक्ष्मं सकोटरम् । रुचकृष्णं लघु-
श्वं तं प्रवालमशुभं त्यजेत् ॥ विशेषो
युक्तकल्पतरोरनुसन्धेयः ॥ प्रक-

प्रबोधितः

प्रेषणवत्यते संव्रियते । बलसंवरणे ।
घञ् ॥ यदा । प्रवलति । बलप्रा-
प्तने । ज्वलतीति णः ॥ यदा० ख्य-
न्तात्पचाद्यच् ॥ जीवशाके ॥

प्रवालकः । पु० जीवशाके जीवन्ते ॥
प्रवालफलम् । न० रक्तचन्दने ॥

प्रवाहिका । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे ॥

प्रवाहुः । पु० कुर्यात्स्याधीभागे ॥

प्रवाहुकम् । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्व-
प्रवाहुकं गृह्णीयात् ॥

प्रबुद्धः । त्रि० निद्रोत्थिते ॥ प्रफुल्ले ।
विकसिते ॥ ऊहापोहकुशले । परिहृ-
ते ॥ आत्मबोधयुक्ते । निः सन्दे-
हांपरोक्षज्ञानिनि ॥ प्रकर्षण० अस-
म्भावनादिरहितत्वेन बुद्धः ॥

प्रबोधः । पु० विनिद्रत्वे ॥ ज्ञाने ॥
यथार्थज्ञाने ॥ चैतन्यप्रधाने । ब्रह्मा-
कारान्तःकरणवृत्त्युपहितअनाहत-
चैतन्ये ॥ प्रकृष्टोबोधः ॥

प्रबोधनम् । न० अनुबोधे ! गतगन्ध-
साप्रयत्नेनोद्बोधने ॥ यथा कस्तूरिका-
देर्मद्यादिना प्रबुद्धिः । बुधश्चवगमने
। भावे ल्युट् ॥ विबोधने ॥

प्रबोधनी । स्त्री० दुरालभायाम् । का-
त्तिकशुक्लैकादश्याम् । देवउठनी०
इ० भा० ॥

प्रबोधितः । त्रि० सञ्ज्ञातप्रबोधे ॥

प्रकर्षणज्ञापिते ॥

प्रबोधिता । स्त्री० अतिजगतिप्रभेदे

प्रभव :

॥ यथा । सजसाजगौचभवतिप्रबो
धिता ॥ यथाशयितामृषाचटुलमा
ननिद्रया० रतिकेलिकुञ्जनिलयेवि-
लासिनी । मुरवैरिणावदनचुम्बना
स्मितमाततानसपदिप्रबोधिता ॥
प्रबोधिनी । स्त्री० उत्थानैकादश्याम् ।
प्रबोधन्याम् ॥
प्रभक्षणः । चि० असञ्चयशीले । खा
उद्धतिस्थाते ॥
प्रभञ्जनः । पुं० वायौ ॥ प्रकृष्टभन
क्ति । भञ्जोन्नामर्दने । युच् ॥
प्रभद्रः । पुं० निम्बे ॥ त्रि० श्रेष्ठे ॥
प्रभद्रा । स्त्री० प्रसारिण्याम् ॥
प्रभवः । पुं० जलमूले ॥ जन्महेतौ
पिचादौ । पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादि
मस्थाने । प्रथमज्ञानार्थस्थाने ॥
मुनिविशेषे ॥ जन्मनि ॥ उपादाने
निमित्ते ॥ प्रभवत्यस्मात् । अकर्त्त
रिचकारकद्रव्यधिकारादपादानार्थे
भुवःकदोरप् ॥ अन्यतः सिद्धस्य
प्रथममुपलम्भे ॥ विष्णौ प्रकृष्टोभवो
जन्मास्य ॥ यद्वा । प्रकर्षेणभवन्ति
जायन्ते महाभूतान्यस्मात्पूर्वपदम्
॥ गुरोर्मानिवषष्ठिवत्सराणामादिमे
वत्सरे ॥ तत्फलंयथा । बहुतोया
स्तथामेघावहुशस्याचमेदिनी । बहु
क्षीरस्तथागावो व्याधिरोगविवर्जि
ताः ॥ पुशान्तापार्थिवाश्चैवप्रभवेप
रिक्तीर्त्तिताः ॥ १ ॥ तीर्थविशेषि

प्रभा

प्रभविष्णुः । पुं० उत्पत्तिकालेसर्व
स्यप्रभवनशीले ॥ प्रपूर्वाद्भवतेर्भुव
श्चेतिङ्णच् ० यद्यपिभुवश्चेतिङ्णन्द
सि० इष्णुजिष्यते० तथा पि० जगत्
प्रभोरप्रभविष्णवैष्णवमितिलोकेपि
प्रयोगदर्शनात् । अत्रनिरङ्कुशाः
कवयद्रुतिसमाधानमकारिभट्टोजि
तीक्ष्णितेन ॥ प्रभौ ॥ यथा । नभ
त्तानैवचसुतो नपिताम्रातरोनच ।
आदानेवाविसर्गेवास्त्रीधनेप्रभवि
ष्णवः । इ० ॥ त्रि० प्रकर्षेणभव
नशीले ॥

प्रभा । स्त्री० रुचि । त्विषि दीप्तौ ।
प्रकाशे ॥ तेजसोर्भार्येयम् यथा ।
प्रभाचदाहिकाचैवदेभार्येतेजसः
स्मृते । याभ्यांविनाजगत्स्रष्टुवि-
धातुञ्जनहीश्वरः इति ॥ ग्रहाणांष
ड्विधायांकायायाम् ॥ यथाहृत्पि
पुत्रः । याचच्छायाप्रभासैवषड्विधा
साप्रकीर्त्तिता । स्वच्छास्त्रिधा
प्रसन्नाचकान्ता दीप्ताविदीपनीति
कुवेरपुर्याम् ॥ जगतीकन्दः प्रभे
दे । मन्दाकिन्याम् । लज्जंयथा
। स्वरशरविरतिननौरोप्रभेति । य०
। बलिदमनविधौवभौसङ्गतापदज
लरुहियस्यमन्दाकिनी । सुरनिहि
तसिताम्बुजसङ्घिभाहरतुजगदचंम
पीताम्बरः ॥ प्रभाति । भादीप्तौ
। आतश्चोपसर्गङ्कः ॥ दुर्गायाम्

प्रभावती

॥ सूर्यपत्न्या ॥ गोपीविशेषे ॥

प्रभाकरः । पुं० अग्नौ ॥ सूर्ये प्रभां
करोति । दिवाविभेतिटः अर्कवृत्ते
॥ चन्द्रे ॥ समुद्रे ॥ मीमांसैक
देशिनि ॥

प्रभाकीटः । पुं० खद्योते ॥

प्रभाञ्जनः । पुं० शोभाञ्जने ॥ प्रभा
मनक्ति । अञ्ज० । कर्त्तरि ल्युट् ॥
बहुलमन्यवापीतियुज्वा ॥

प्रभातम् । न० रातः काले । दिना
दौ । प्रत्युषे । उषसि ॥ भातुं प्रवृत्त
म्वादि कर्मणि क्तः ॥ वैद्यः पुरोहि
तोमन्त्रीदेवज्ञोयचतुर्थकः । प्रभात
काले द्रष्टव्योनित्यं स्वश्रियमिच्छता ॥

प्रभावः । पुं० शक्तौ ॥ नीतिवेदिनां
प्रभावोत्साहमन्त्रजासुशक्तिशु ॥ की
शदण्डजतेजसि ॥ प्रतापे ॥ महिम
नि ॥ भवत्यनेन । भू० । श्रिणी
भुवोनुपसर्गङ्घ्रि ॥ भवनं भावः
॥ प्रकृष्टोभावः ॥ प्रभुत्वशक्त्यतिश
ये ॥

प्रभावान् । त्रि० प्रभायुक्ते ॥

प्रभावती । स्त्री० मालिकानामकोनविं
शत्तार्हन्मातरि ॥ गणानां बीणा
याम् ॥ कुन्दोभेदे ॥ यथा । एतेक्र
मात्तत्तमसजसंज्ञका गणागस्थान्तो
यदिनिहितोमहीपते । वेदैर्यहैर्भ
वतियतिश्चशोभनानागाधिपोषदति
तदाप्रभावतीम् ॥

प्रभुभक्तः

प्रभावनः । त्रि० सम्पादयितरि ॥

प्रभावयति । कर्त्तरि ल्युट् ॥ डी
पिप्रभावनी ॥

प्रभावी । त्रि० महानुभावे ॥ प्रभावो
स्त्यस्य । इनिः ॥

प्रभाषः । पुं० वसुविशेषे ॥

प्रभाषितम् । न० वचने ॥ प्रकृष्टभा
षितम् ॥

प्रभासः । सोमतीर्थे ॥ पुष्करेक्षणा
देव्याः स्थाने ॥ प्रभासेसोमतीर्थी
सौदेवीचपुष्करेक्षणेत्यागमात् ॥ जै
नगणाधिपविशेषे ॥

प्रभिन्नः । पुं० मत्तहस्तिनि । गर्जिते
। मत्ते ॥ त्रि० विदीर्णे ॥ प्रकृष्टभे
दविशिष्टे ॥ प्रकर्षेणभियतेस्म ।
भिदिर्० क्तः ॥

प्रभुः । पुं० ईश्वरे ॥ आत्मनि ॥ पार
दे ॥ शब्दे ॥ त्रि० नियहानुग्रहस
मर्थे । स्वामिनि । मदीयोयमिति
स्वीकर्त्तरि । अधिभुवि । नायके
॥ नित्ये ॥ शक्ते ॥ प्रभवति । भू०
। विप्रसम्भ्यङ्० डुः ॥ परमेश्वरे
॥ प्रभवति० सृष्टिस्थितिसंहारप्रवेश
प्रशासनेषु० इतिप्रभुः

प्रभुता । स्त्री० विभुतायाम् ॥

प्रभुत्वम् । न० ऐश्वर्ये ॥ स्वाम्ये ॥

प्रभुभक्तः । पुं० उत्तमाश्वे ॥ त्रि० स्वा
मिन्यनुरक्ते ॥ प्रभोर्भक्तः ॥

प्रभुशक्तिः । स्त्री० कोशदण्डबले ॥

प्रमथ :

प्रभो : पत्न्याम् ॥ प्रभोःशक्तिः ॥
 प्रभूतम् । त्रि० उद्गते ॥ प्रचुरे । प्रा-
 ज्ये ॥ पु० ज्ञानैश्वर्यादिगुणैः सं-
 पन्ने भगवति ॥ प्रभवतिस्म । भू० ।
 गत्यर्थेतिक्तः ॥ प्रकृष्टे पुमहाभूतेषु
 प्रभूषणुः । त्रि० शमे । शक्ते ॥
 प्रभृतिः । अ० तदादीततः प्रभृति
 पितरः पिण्डसंज्ञानुलेभिरे ॥ इ
 तितिथ्यभित्तत्वम् ॥
 प्रभृतिः । पु० तदादौ ॥
 प्रभेदः । पु० नैदे । प्रकारे । विशेषे
 । भिदायोम् । अन्तरे ॥ प्रकृष्टोभे
 दः ॥
 प्रभृष्टकम् । न० चूडालम्बिमाल्ये
 । शिखातोलम्बमानमाल्ये ॥ प्रभं
 शितुं प्रवृत्तम् । आदिकर्मणिक्तः ०
 कर्तरिच । स्यार्थेकन् ॥
 प्रमत्तः । त्रि० अनवहिते । अनवधा
 नतायुक्ते । प्रमादिनि । व्यसनास-
 क्ते ॥ शीलसंरक्षणेनरहिते ॥ यथा ।
 सन्ध्यापूजाविहीनश्चप्रमत्तः पति
 तः स्मृतः इतिसचराज्ञानाद्वा
 नयितव्योयथा । मत्तोन्मत्तप्रमत्ता-
 त्तभृत्यान्नाह्वानयेन्नृपः ॥ प्रमाद्य
 तिस्र । मदी० । गत्यर्थेतिक्तः ।
 नध्याख्ये तिनत्वाभावः ॥
 प्रमथः । पु० षट्त्रिंशत्कोटिसङ्-
 ख्याके हरपारिषदे ॥ दुष्टान्प्रकर्षे
 णमथति । मथे० । प० अच् ॥ भूत

प्रमथाधिपः

विशेषे ॥ प्रमथ्यतेमन्वादिना । ख-
 नोधचेतिघः ॥ घोटके ॥
 प्रमथनम् । न० वधे । मारणे ॥ मथ-
 हिंसायाम् । ल्युट् ॥
 प्रमथनाथः । पु० महाभैरवे ॥ प्रमथा
 नानाथः ॥ यथा । भवद्भवनदेहली
 प्रकटचण्डदण्डा हतस्फुटन्मुकुट
 कोटिभिर्मघवदादिभिर्भूयते । ब्रजा
 मिभवदन्तिकंप्रकृतिमेत्यपैशाचिकीं
 किमित्यमरसम्पदं प्रमथनाथनाथा
 महे ॥
 प्रमथा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥
 प्रमथाधिपः । पु० शिवे ॥ प्रमथानां
 योगिविशेषगणानामधिपः ॥ ते
 गणा यथा । षट्त्रिंशत्सहस्राणि
 प्रमथादिभ्यस्तत्तमाः । तत्रैकत्र
 सहस्राणिभागेषोडशसंस्थिताः ॥
 नानारूपधरायैवैजटाचन्द्रावमंडि-
 ताः । ते सर्वे सकलैश्वर्ययुक्ताध्यान
 परायणाः ॥ योगिनोमदमात्मस्य
 दम्भाहङ्कारवर्जिताः । क्षीणपापा
 महाभागाः शम्भोः प्रीतिकराः
 पराः ॥ नतेपरिग्रहंरागंकाङ्क्षन्ति
 स्मकदाचन । संसारविमुखाः सर्वे
 यतयोयोगतत्पराः ॥ ध्यानावस्थं
 महादेवं परिवार्यधृतव्रताः । कृत्वा
 परिषदंरुच्यातिष्ठन्तिविगतक्लमाः
 ॥ यदैवपरमंज्योतिश्चिन्तयत्यम्बि-
 कापतिः । तदैवतेपारिषदाः स

प्रमदवनम्

र्वेसंवेष्टयन्तितम् ॥ तेषोडशसमा
ख्याताः कीटयोयेधृतव्रताः ।
सिंहव्याघ्रादिसारूप्याअणिमादि
समायुताः ॥ इत्यादिकालिका
पुराणे पाठोद्वष्टव्यः ॥

प्रमथितम् । न० निर्जलतक्री ॥ त्रि०
क्षुणे ॥ प्रकर्षेणमथितम् ॥

प्रमथ्या । स्त्री० पेयद्रव्यान्तरे ॥ त-
स्याः विधिर्गुणाश्चयथा । प्रमथ्या
प्रीच्यतेद्रव्यपलात्कल्पीकृताच्छृ-
तात् । तोयेष्टगुणितेतस्याः पान
माहुःपलद्वयम् ॥ द्रव्यं० पाच्यद्रव्य
म् । तस्याः पलद्वयशेषायाः ॥
गुणैः प्रमथ्यापेयाचततोलञ्जीवि
शेषतः ॥

प्रमदः । पुं० सन्मदे । हर्षे । मुदि
। प्रीतौ ॥ धत्तूरफले ॥ त्रि० मत्ते
॥ मदीहर्षे ॥ प्रमदसन्मदौहर्षद्व-
यम् ॥

प्रमदकाननम् । न० प्रमदवने ॥

प्रमदनम् । न० प्रमादे ॥

प्रमदवनम् । न० राज्ञोन्तः पुरो-
चितवने । यत्रसस्त्रीकोराजाक्रीड-
ति० तस्मिन्नुद्याने ॥ प्रमदानां
वनम् । इत्यापोरितिङ्गलः ॥

प्रमदा । स्त्री० उत्तम योषिति ॥

प्रमदोहर्षोऽस्त्यस्याः ॥ यद्वा । प्रम

दयतिपुरुषम् । मदी० । अच् ।

टाप् ॥

प्रमा

प्रमदाकाननम् । न० प्रमदवने ॥

प्रमदावनम् । न० प्रमदवने ॥ प्र-
मदानांवनम् ॥

प्रमनाः । त्रि० हृष्टमानसे ॥ प्रकृष्टं
मनोयस्य ॥

प्रमयः । पुं० वधे ॥

प्रमा । स्त्री० यथार्थानुभवे । प्रमितौ

। बोधे । ज्ञाने ॥ यथाहुः साङ्-

ख्यविदः । असन्दिग्धाऽविपरीता

ऽनधिगतविषयाचित्तवृत्तिर्बोधश्च

पौरुषेयः फलं प्रमेति । असन्दि-

ग्धेत्यादिप्रमेत्यत्रान्वेति । स्मृति

साधारणेत्वनधिगतपदं नदेयम् ।

अविपरीतोऽबाधितः । साङ्ख्य

सिद्धान्ते० चक्षुरादेः करणत्वा

भावादाह०चित्तवृत्तिरिति । प्रमा

स्वरूपमाह०बोधः पौरुषेयइति०

चैतन्यप्रकाशरूपइत्यर्थः । ननु

चैतन्यप्रकाशस्यनित्यत्वात्कथं

प्रमाणफलत्वव्यवहारइत्यतआह

०फलं प्रमेति । तथाचैतन्यप्रकाश

स्यनित्यत्वं पित्तदधीपरक्तवृत्ति

प्रतिविम्बाश्रयत्वेनप्रमाणकार्यं

त्वादिच्यर्थः ॥ प्रमीयते । माङ्-

माने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ।

टाप् ॥ अनधिगताबाधितार्थानु

भवरूपप्रमेतिव्याख्यातारः । सा

चप्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दा

र्थापत्येनूपलब्धिर्भेदेनषोढा ॥

प्रमाणम्

न्यायमते० तद्वतितत्प्रकारकज्ञानं
। भ्रमभिन्नज्ञाने ॥ अस्याः कार-
णं गुणः । सचप्रत्यक्षे० विशिष्टे
विशेषणस्य सत्त्वः । अनुमितौ०
साध्यविशिष्टपक्षे परामर्शः । शब्द-
बोधे० योग्यतायाः तात्पर्यस्य वा यथा-
र्थज्ञानम् । उपमितौ० शक्ये सादृ-
श्यबुद्धिः । यथा । दोषोऽप्रमाया
जनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत् । प्रत्य-
क्षे तु विशिष्टेण विशेषणवता समम्-
॥ सन्निकर्षी गुणस्तु स्यादथानुमि-
तौ पुनः । पक्षे साध्यविशिष्टे च परा-
मर्शगुणो भवेत् ॥ शक्ये सादृश्य-
बुद्धिस्तु भवेदुपमितौ गुणः । शब्द-
बोधे योग्यतायास्तात्पर्यस्याथवा प्र-
मा ॥ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नतुज्ञा-
नमवोच्यते प्रमा । अथवा तत्प्रका-
रं यज्ज्ञानं स्यात्तद्विशिष्टकम् ॥ इति ॥
प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमाभासस्तथैव च
। कुर्वन्त्येव प्रमां यत्तदसम्भावना-
कृतः ॥

प्रमाणम् । न० नित्ये । शाश्वते ॥ शा-
स्त्रे ॥ सत्त्ववादिनि ॥ दृयत्तायाम्
। परिच्छेदे ॥ यथा । कियत्प्रमाण-
मुदकम् ॥ मर्यादायाम् । अवधी-
॥ यथा । राजानं मास्यप्रमाणं
कृत्वा० अवधिं कृत्वा त्वर्थः ॥
चेत्तौ । ज्ञप्तिनिमित्तं ॥ यथा । अ-
मो प्रमाणधूमः ॥ प्रमातरि ॥

प्रमाणम्

यथा ॥ अचार्थे प्रभुः प्रमाणम् ॥
नित्यल्लोवैकत्ववानयं शब्दः । य-
था ॥ वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमा-
णमित्यादि ॥ बहुवचनान्तमपि ।
यथा । प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः
प्रमाणानीति ॥ प्रमाकरणे ॥ प्रमा-
तायेनार्थं प्रमाणो तितत्प्रमाणम् ।
प्रमीयतेऽनेनेति निर्वचनात् प्रमां प्र-
तिकरणत्वं गम्यते । असन्दिग्धा-
विपरीतानधिगतविषयाचित्तवृत्ति-
बोधश्च पौरुषं यफलं प्रमा० तत्साध-
नं प्रमाणमिति । एते न० संशयवि-
पर्ययस्मृतिसाधनेष्वप्रसङ्गः ॥ * ॥
प्रत्यक्षानुमानशास्त्रोपमानार्थाप्रत्य-
भावाख्यानि० षट्प्रमाणानीति वे-
दिकाः । प्रत्यक्षानुमानागमाः
प्रमाणानि त्रीणीति योगाः । प्रत्यक्षा-
नुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानी-
ति नैव्यायिकाः । अत्र तद्वतितत्-
प्रकारकत्वरूपप्रकर्षविशिष्टज्ञानं०
प्रशब्दविशिष्टे नमाधातुना प्रत्याख्य-
ते० तत्प्रकरणत्वं प्रमाणत्वम् । ज्ञान-
ज्ञातानुभवो विवक्षितः । तेन स्मृ-
तिकरणेनातिव्याप्तिः । लक्षितानां
प्रमाणानां विभागः प्रत्यक्षानुमानो-
पमानशब्दादिति० विभागस्योद्देश-
एवान्तर्भूतत्वादयं विशेषोद्देशः । प्र-
त्यक्षलक्षणानुयया स्थाने द्रष्टम् । ए-
षां चान्तर्भाववहिर्भावाभ्यां सङ्कोच-

प्रमाणम्

विकाशौद्रष्ट्यौ ॥ + ॥ प्रमितिसा-
धने ॥ श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थान
समाख्याश्च० प्रमाणानि । श्रुतिर्हि
तौयाक्षमताचलिङ्गवाक्यं पदान्येव
तुसंहतानि । साप्रक्रियायाकथमित्य-
पेक्षास्थानक्रमोयोगबलं समाख्या ॥
लक्षणायाम् ॥ बोधके ॥ बाधकज्ञानर-
हितमगृहीतयाहिज्ञानं प्रमाणम् ॥
आयामस्तुप्रमाणं स्यादितिवाचिंका-
र्थेतु० आयामोदैर्घ्यं सयेनमीयते
तत्प्रमाणम् । तच्चक्रचित्तिर्यगव-
स्थितस्यवस्तुनः । यथा । वस्त्रादे-
र्हस्तादिः । कचिदूर्ध्वाधरदिगवस्थि-
तस्य । हास्तिनमुदकम्० ऊरुद्वय-
समुदकमित्युक्तम् ॥ प्रमीयते० प्रमि-
मीतेऽनेनवा । करणे० कर्त्तरि० भा-
वेचल्युट् ॥ प्रत्यक्षमेकं चार्वाकाः क-
णादसुगतौ पुनः । अनुमानञ्चतच्चा-
प्रसाङ्ग्याः शब्दश्चतेऽपि ॥ न्याये-
कदेशिनोप्येवमुपमानञ्चकेचन । अ-
र्थोपत्यासमेतानि चत्वार्याहुः प्रभाक-
राः ॥ अभाषणान्येतानि भट्टावेदान्ति-
नस्तथा । सम्भवैति ह्युक्तानितानि
पौराणिकालगुः ॥ प्रभाकरोमीमां-
सकैकदेशी । वेदान्तिनोपिव्यवहार-
कालिआहुरितिसम्बन्धः ॥ वेदोऽ-
नादितयावायद्वापरमेश्वरप्रणीतत-
या । भवति परमं प्रमाणं बोधोनास्ति
स्वतश्च परतोवा ॥ नापेक्षतेयदन्यद्य-

प्रमाणविषयः

दपेक्षन्तेऽखिलानिमानानि । वा-
क्यं तन्निगमानां मानं ब्रह्माद्यतीन्द्रि-
यावगतौ ॥ मानं प्रबोधयन्तं बोधमा-
नेनयेवमुत्सन्ते । एधोभिरेवदहन्द-
ग्धुं वाञ्छन्ति ते महात्मानः ॥ वेदो-
ऽनादिरमुष्यव्यञ्जक ईशः स्वयंप्रका-
शात्मा । तदभिव्यक्तिमुदीच्यप्रोक्तो
सौसूरिभिः प्रमाणमिति ॥ रूपा-
णामवलोक्येचक्षुरिवान्यन्नकारणं दृष्ट-
म् । तददृष्टावगतौ वेदवदन्योनवेद-
कोहेतुः ॥ निगमेषु निश्चितार्थतन्त्रे
कश्चिद्यदिप्रकाशयति । तदिदमनु-
वादमात्रं प्रामाण्यं तस्य सिद्धातिना कि-
ञ्चित् ॥ अनुभूतौ प्रमाणानां परिनि-
ष्ठा समाप्यते । ततस्तथैव याज्ञमिः
किन्तवान्यै प्रमातरैः ॥

प्रमाणवाधितार्थकः । तर्कविशेषे ।

आत्माश्रयादिचतुष्कान्यप्रसङ्गत्वञ्च
तस्यलक्षणम् । सङ्घिविधः । व्याप्ति-
याहकोविषयपरिशोधकश्चतत्रायो-
यथा । धूमोयदिबद्भिर्व्यभिचारौ स्या-
त्तदावद्भिर्जन्यो न स्यात् । द्वितीयस्तु०
पर्वतोयदिनिर्वह्निः स्यात्निर्धूमः
स्यात् ॥

प्रमाणभूतः । त्रि० प्रामाण्यं प्राप्ते ॥

प्रमाणमूलः । पुं० परमात्मनि । च

क्षुरादीनांचक्षुरादिरूपे ॥

प्रमाणविषयः । त्रि० अविज्ञातवस्तु-

नि ॥ अविज्ञातः प्रमाणानां विष-

प्रमाता

योवादिनां मतः ॥

प्रमाणसामान्यम् । न० त्रिविधप्रमा
खे ॥ दृष्टमनुमानमाप्तवचनञ्चसर्व
प्रमाणसिद्धत्वात् । त्रिविधप्रमाण
मिष्टप्रमेयसिद्धिः प्रमाणाद्वि ॥

प्रमाणिका । स्त्री० अनुष्टुभः प्रभेदे
॥ यथा । प्रमाणिकाजरौलगौ ।

यथा । पुनातुभक्तिरच्युतासदाऽच्यु
ताङ्घ्रिपद्मयोः । श्रुतिस्मृति
प्रमाणिकाभवाच्च राशितारिका ॥

प्रमातामहः । पुं० मातामहपितरि ॥

प्रकृष्टोमातामहः । प्रादिसमासः ॥

प्रमातामही । स्त्री० मातामहजनन्या
म् ॥ प्रकृष्टोमातामही । प्रादिस० ॥

प्रमाता । पुं० वृत्तिमदन्तः करणोप
हिते० प्रमाणव्यापाराश्रये० बुद्धिप्र-
तिविम्बितेचिदात्मनि ॥ लौकिक-
वैदिकव्यवहारेष्वभ्यान्ते जीवे ॥ प्र-
मा जैर्येथप्रमिणोति० सचचेतनोजी
वउच्यते ॥ प्रकृष्टोमाता ॥ प्रमाता
रम् विनाशास्त्रं कस्यस्त्रार्थविबोधकृ
त् । प्रमातापि विनाशास्त्रं केनार्थम
वबुध्यते ॥ स्मृतिनिश्चयसन्देहराग
हेषादिदृष्टिषु । अहंरूपेणोन्वति
सप्रमातास्य निश्चयचित् ॥ वृत्तिमद-
न्तः करणावच्छिन्नाचित्प्रमातेति
॥ स्मराम्यहंनिश्चिनोमिसंशयेराग
वानिति । अहंरूपान्वयः स्पष्टः
कर्त्ताभीक्षाप्यसौभवेत् ॥ प्रकृष्टो

प्रमादवान्

माता ॥

प्रमाथः । पुं० प्रमथने । बलाद्वरणे ॥

प्रमाथी । त्रि० प्रमथनशीले । देहिन्द्र

यक्षोभके । व्याकुलत्वकारणे ॥ अ-

तिबलीयसि । उपमर्दनक्षमे ॥ श-

रीरमिन्द्रियाणिचप्रमथितुंक्षोभयितुं

शीलमस्यतस्मिन् ॥ मयेविलोडने ।

प्रलपेत्यादिनातच्छीलादिषुघनिगुण ॥

॥ पुं० वत्सरविषे ॥ राष्ट्रभङ्गश्चदुर्भि

क्षंतस्करैश्चोपपीडनम् । जानीया

द्विग्रहघोरं प्रमाथिनिवरानने ॥ १३ ॥

निष्पत्तिः सर्वशस्यानां सुभिक्षंभव

तिप्रिये । प्रमाथिनिजलोद्गारोजल

दोमोदतेप्रजा ॥ ४७ ॥ वानरान्तरे

प्रमादः । पुं० अविमृष्टकृत्ये । अनव

धानतायाम् ॥ यथा० समाधिसाध

नानुष्ठानसामर्थ्येपि अनुष्ठानशील

ता० विषयान्तरव्यावृत्ततयायोगसा

धनेष्वौदासीन्यमितियावत् ॥ वस्तु

विवेकासामर्थ्ये ॥ चित्तविक्षेपे ॥

सत्त्वकार्यप्रकाशविरोधिनि ॥ तत्का

लकर्त्तव्यत्वेनप्राप्तस्वार्थस्यानुसन्धा

नाभावे । पूर्वकर्त्तव्यतयानिश्चिते

प्यकर्त्तव्यताबुद्धौ ॥ मदीहर्षे । भा

वेधञ् । प्रकृष्टोमादः ॥ स्वाभावि

कब्रह्मभावात्प्रच्युतौ ॥

प्रमादवान् । त्रि० जाक्ये । प्रमादयु

क्ते ॥ प्रमादोऽस्यस्यास्मिन्वा । मतु

प् ॥

प्रमिताक्षरा

प्रमादिको । स्त्री० दूषितायांकन्याया
य् । संवेदायाम् ॥

प्रमादी । चि० प्रमादवति । अनवधा-
वतायुक्ता ॥ यथा । कुरङ्गमातङ्गप-
तङ्गभृङ्गमीनाहता : पञ्चमिरेवपञ्च-
। एकः प्रमादीसकथंनहन्यतेयःसि
वतिपञ्चभिरेवपञ्च ॥ मदीर्घे । त-
स्त्रीलादिषु० शमिच्छष्टाभ्योविनुण्-
॥ अनात्ममात्रप्रवणे । पुत्रपञ्चा-
दिप्रयोजनेष्वासक्तमनसि ॥ यथा ।
प्रत्यक्षगोचरं देवलोकश्चातिप्रमादि
नम् । दृष्टाश्रुतिः शिरस्ताडमनु-
क्रोशतिदुःखिता ॥ स्वप्ने परीक्षि-
तेद्रष्टादेहादभिन्नः स्वयम्प्रभः ।
सुविवेचस्तथाप्ये तं परीक्षन्ते नपाम
राः ॥ अपिच । प्रमादिनोवहिसि
त्ताः पिशुनाः कलहोत्सुकाः ।
संन्यासिनोपिदृश्यन्ते दैवसन्दूषि-
ताशयाः ॥

प्रमापकः । चि० प्रमाजनके ॥

प्रमापणम् । न० निवर्हणे । मारणे ।
बधे ॥ मीज्जहिंसायाम् । स्वार्थेण्य
तः । भावेल्मुट् ॥

प्रमायुक्तः । चि० प्रमरणशीले ॥

प्रमितः । चि० ज्ञाते ॥ माङ्माने ।
आदिकर्मणिक्तः कर्त्तरिचेतिक्तः ।
। यतिस्यतीतीत्वम् ॥

प्रमिताक्षरा । स्त्री० जगतीकन्दोभेदे ।

य० । प्रमिताक्षरासजससैः कथि

प्रमृतम्

ता । यथा । अमृतस्यशीकरमिवो-
द्विरतीरदमौक्तिकांशुलहरीकुरिता ।
प्रमिताक्षरामुररिपोर्भणितिव्रज-
सुभ्रुवामभिजहारमनः ॥ चि० प्रक
र्षेणमिताक्षरे ॥

प्रमितिः । स्त्री० यथार्थज्ञाने । प्रमा
याम् ॥ प्रमाणम् । डुमिज् ।
क्तिन् ॥

प्रमीढः । चि० मूर्च्छिते ॥ घने ॥

प्रमीतः । चि० प्रोक्षिते । यन्नार्थहत
पशौ ॥ मृते ॥ प्रमीयतेस्म । मी-
ज् । गत्यर्थेति कर्त्तरि कर्मणि-
क्तः ॥

प्रमीला । स्त्री० तन्द्राम् । अत्यन्त-
श्रमादिनेन्द्रियापटुत्वे । विषया-
ज्ञाने ॥ प्रमीलनम् । मीलनिमेष-
णे । गुरोस्तेत्यः ॥

प्रमुखः । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥ न० तदा
त्वे । तत्काले ॥ चि० प्रथमे ॥ श्रे-
ष्ठे । मुख्ये ॥ प्रकृष्टं मुखमस्य ॥

प्रमुखतः । अ० सम्मुखे ॥

प्रमुद०त् । चि० हृष्टे ॥ आनन्दे ॥ य
था । आत्मनयेमहतिपटे विविधज
गच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमे-
वकीवलमसौपश्यन्प्रमुदं प्रयातिपर
मात्मा ॥

प्रमुदितः । चि० हृष्टे ॥ प्रमोदतेस्म ।
मुदद्वर्षे । क्तः ॥

प्रमृतम् । न० कर्षणाख्यवृक्षौ । प्रमृ

प्रमोचन :

तं कर्षणं स्मृतमिति मनुः । कर्ष-
णञ्च भूमिगतप्रचुरप्राणिमरणनिमि-
त्तत्वाद्बहुदुःखफलकम् ॥ त्रि० प्र-
कर्षेण मृते ॥

प्रमृष्टः । त्रि० व्यामृष्टे ॥

प्रमेयः । त्रि० प्रमाविषये । प्रत्यक्षा-
दिप्रमाणैः परिच्छेद्ये ॥ यत्प्रमी-
यते तत्प्रमेयम् । यथा जीवव्रत्तैक्यम्
शुद्धचैतन्यवेदान्तानां प्रमेयम् ॥ आ-
त्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनः प्रवृत्ति-
दोषप्रत्यभावफलदुःखापवर्गास्तु
प्रमेयम् ॥ इ० गोतममूत्रम् । ६ ॥
प्रकृष्टमेयम् ॥ प्रमीयते । माङ्०
। अचोयत् । ईदयति । गुणः ॥ प्र-
मातुं योग्यो वा ॥ प्रमाणाधीना प्रमे-
यसिद्धिः ॥ प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमे-
योनिश्चितिस्तथा । यत्मान्निध्यात्प्र-
सिध्यति तत्सिद्ध्यै किमपेक्ष्यते ॥

प्रमेयत्वम् । न० अज्ञातत्वे । प्रमावि-
षयत्वे ॥ भावे ० त्वः ॥

प्रमेहः । पुं० शुक्रघटितरोगविशेषे ।
मूत्रदोषे । मेहे ॥ प्रकृष्टोमेहः ॥
अस्य निदानम् । आस्यामुखं स्वप्नसु-
खं दध्नीनिग्राम्यौदकानूपरसाः प-
यांसि । नवान्नपानं गुण्डवैकृतञ्च प्र-
मेहहेतुः कफकृच्च सर्वम् ॥

प्रमोदकः । पुं० मोचने ॥ प्रकर्षेण सु-
च्यते । सुच्छं । कर्मणि घञ् ॥

प्रमोचनः । त्रि० प्रमोचने ॥ प्रकृष्ट

प्रयतात्मा

मोचनकर्तरि ॥

प्रमोचनी । स्त्री० गवाक्ष्याम् । गोडु-
स्वायाम् ॥

प्रमोदः । पुं० हर्षे ॥ मुद० । घञ् ।

प्रकृष्टोमोदः ॥ वत्सरवि० । उन्म-
त्तञ्च जगत्सर्वधनधान्यसमाकुलम् ।
नित्योत्सवः प्रजावृद्धिः प्रमोदे जा-
यते प्रिये ॥ ४ ॥

प्रमोदनः । पुं० विष्णौ ॥ प्रमोदते ह-
व्यतिस्वरूपानन्दानुभवात् ० । मुद०
। अनुदात्ततत्त्वहलादेरित्युच् ॥
ध्यायिनो योगिनः प्रमोदयति हर्षय-
ति । मुदेः प्रपूर्वाण्यजन्तात्कर्त्त-
रित्युट् ० औणादिकोयुज्वा ॥

प्रमोदितः । पुं० कुबेरे ॥ मुद० । क्तः
उदुपधादिति वाकित् ॥ त्रि० प्रमो-
दयुक्ते ॥

प्रमोदी । त्रि० प्रकृष्टहर्षयुक्ते ॥

प्रमोदिनी । स्त्री० जिङ्गिनीवृत्ते ॥

प्रमोचा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

प्रयन् । त्रि० गच्छति ॥ प्रैति । इणः
शतरि० यणादेशः ॥

प्रयतः । त्रि० पवित्रे ॥ अहिंसारते ॥
प्रयच्छति स्म । यम० । अकर्मकत्वा-
त्कर्तरि क्तः । मलोपः ॥ यद्वा । प्र-
यतते । यतीप्रयत्ने । अच् ॥

प्रयतनम् । न० साधने ॥ प्रपूर्वाद्यतते
नपुंसकेभावित्युट् ॥

प्रयतात्मा । त्रि० शुद्धबुद्धौ ॥ प्रयतया

प्रयत्न :

त्मायस्यसः ॥

प्रयत्ना । चि० संस्कृते ।

प्रयत्नः । पुं० पुरुषकारे । कृतौ ।

प्रयासे । करणा० करणी० इ० भा० ॥

सर्वमेवेहिसदा संसारैरघुनन्दन

। सम्यक्प्रयत्नात्सर्वेण पौरुषात्स

मवाप्यते ॥ प्रयत्नम् । प्रयत्नत्वे

नवा । यतीप्रयत्ने । यजयाचेति न

इ ॥ न्यायमते सत्रिविधो यथा ।

प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकार-

णम् । एवं प्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः प

रिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्य

ष्टसाधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य

चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनको भवेत् ॥ नि

वृत्तिस्तु भवेद्द्वेषा द्द्विष्टसाधनता

धियः । यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदा

तीन्द्रियो भवेत् ॥ शरीरप्राणसञ्चारे

कारणं परिकीर्तितम् । इ० भा०

प० ॥ वैयाकरणरीत्या तु वर्णानां कर

णान्तरे । सचाभ्यन्तरवाच्याभ्यां भेदा

भ्यां द्विविधो मतः ॥ तत्राद्यश्चतुर्धा

। स्पृष्टे षत्स्पृष्टविवृतसंवृतभेदा

त् । तत्र स्पृष्टं प्रयत्नं स्पर्शानाम् ई

षत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् ॥ विवृतमूष्म

णाम् स्वरानाञ्च । इष्टावर्णप्रयोगे सं

वृतम् । प्रक्रियादशयान्तु विवृतमे

व । एतेषामाभ्यन्तरत्वम्वर्णोत्पत्ति

प्राग्भाविकत्वात् । तथाहि । नाभि

प्रदेशात् प्रयत्नप्रेरितो वायुः प्राणो-

प्रयत्नः

नाम० ऊर्ध्वमात्रामन्नुरः प्रभृतीनि

स्थानान्याहन्ति० ततो वर्णस्य० तद्

भिव्यञ्जकसाधनेर्वा० उत्पत्तिः । त

तोत्पत्तिः । प्राग्यदाजिज्ञायापाद्यम

ध्यमूलानि० तत्तद्वर्णोत्पत्तिस्थानं ता

त्वादिसम्यक्स्पृशन्ति० तदा स्पृष्टता

। ईषद्यदास्पृशन्ति तदेषत्स्पृष्टता

। समीपावस्थानमात्रे संवृतता । दू

रत्वे च विवृतता । अतएव द्रव्यश

नां तालव्यत्वाविशेषेपि० तालुस्थाने

न सहजिज्ञायादीनां० च वर्णोच्चारणे

कर्तव्ये सम्यक्स्पर्शः शकारेकारयो

स्तु दूरेऽवस्थितिरित्याद्यनुभवं शब्दाका

रोक्तिश्चानुसृत्य विवेचनीयम् ॥ वा

ह्यस्त्वेकादशधा । विवारः संवारः

श्वासो० नादो घोषोऽघोषो लपप्राणो

महाप्राण० उदात्तोऽनुदात्तः स्वरित

श्चेति । वर्णेष्वद्यानाञ्चतुर्वर्णां पञ्च

मेपरेमध्ये यमोनामपूर्वसदृशो वर्णः

प्रातिशाख्ये प्रसिद्धः २० । यथापलि

कक्की० च खखुतुः अग्निः० घृष्ट

न्ति० इत्यत्र क्रमेण० कखगघेभ्यः परे

तत्सदृशा एव यमाः । तथाच० खफ

कठथचठतकपाः एतद्यमाः ॥ क

॥ प्रौ० विसर्गः शषसाः २६ ए

षां विवारश्वासघोषाः । (०)००)

हयवरलजमङ्गणभभघठधजवग

डदाः० एतद्यमाः० स्वरानुस्वा

राः ४० एषां संवारनादघोषाः ।

प्रयाग :

कचटतपमजडदवडजणनमाः० तद्य
मा : यरलवा :० खराः ३८ एषा
मल्पप्राणः । खकठथफचभटधमाः
एतद्यमा : षषसहा : ० अनुस्वार
विसर्य—क—पाः २८ एषामहाप्रा
णः । अदुउकलएऐओऔ ६ एषामु
दात्तानुदात्तस्वरिताः । विवारसंवा
रादयस्तु० वर्णीत्पत्तेः पञ्चान्मू
र्द्धिप्रतिहतेनिवृत्ते प्राणाख्ये वाया
बुत्पद्यन्ते० इतिवाह्यादृत्य च्यन्ते
। गलविलस्यसङ्कोचात्संवारः
। तस्यैवविकाशादिवारः । एतौ
चसंघृतविघ्नतरूपाभ्यन्तराभ्यांभिन्ना
वेव । तयोः समीपदूरावस्थाना
त्मकत्वादिच्यवधेयम् ॥

प्रयत्नवान् ! त्रि० प्रतियत्ने । प्रकृष्टय
त्नविशिष्टे ॥ प्रयत्नोस्यास्ति । स
तुप् ॥

प्रयत्नः । त्रि० सुसंस्कृते । घृतचतु
र्जातादिद्रव्यान्तरेण प्रयत्नात्संस्कृते
पक्वव्यञ्जनादौ प्रयस्यतेस्म । यसुप्र
यत्ने । कर्मणिक्तः ॥

प्रयागः । पुं० तीर्थविशेषे । भा
स्करक्षेत्रे ॥ अत्रमुण्डनं कर्त्तव्यम् ।
मुण्डनञ्चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंवि
धिः । वर्जयित्वागर्वागङ्गांविशा
लांस्त्रिरजांतथा ॥ प्रयागेतीर्थयात्रा
यांपिष्टमाहवियोगतः । कचानां
वपनं कुर्याद्दृशावधिकचोभवेत् ॥

प्रयामः

गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गु
रोर्हृत्तौ । आधानेसोमपानेचवपनं
सप्तमुष्मृतमितिस्मृतिसमुच्चय-
लिखितवचनं प्रयागावच्छिन्नगङ्गाय
विधायकम् । गङ्गायांभास्करक्षेत्रेमु
ण्डनं योवकारयेत् । सकोटिकुल
संयुक्तआकल्पंरौरवेवसेत् ॥ यज्ञी
॥ शतमखे । शक्ने ॥ अश्वे ॥

प्रयागभयः । पुं० इन्द्र ॥

प्रयाजः । पुं० यज्ञाङ्गे ॥ अश्वप्रया
जाः । यज्ञेर्घञि० प्रयाजानुयाजौ
यज्ञाङ्गइतिकुत्वाभावोनिपात्यते ॥

प्रयाणम् । न० प्रस्थाने । गमने ॥
प्रपूर्वाद्यातेल्युट् ॥ उद्घाटितेन
वहारेपञ्चरेविहगोऽनिलः । यत्ति
ष्ठिततदाश्चर्यप्रयाणेदिस्मयः कु
तः ॥

प्रयाणकालः । पुं० अन्तसमये ॥

मौहृत्तिंकावेदितेगमनसमये ॥

प्रयाणस्यकालः ॥

प्रयान् । त्रि० धावति ॥ यातेर्लट्
शत्रादेशः ॥

प्रयातः । पुं० सौमिके । रात्रियुद्धे
॥ भृगौ ॥ न० गमने ॥ त्रि०
गतेऽस्थिते । गया० इ० भा० ॥
प्रकर्षेणयातः ॥ यातेः कर्मणि
क्तोवा ॥

प्रयामः । पुं० नीवाके । महर्ष्याहेतो
र्धान्यसंचये ॥ क्रयादरे ॥ प्रयम

प्रयोगविधि :

णम् । यमेर्घञ् ॥

प्रयासः । पुं० आयासि । क्लमे । अमे ॥

यसनम् । यमुपयत्ने । घञ् । पु

कृष्टोयासः ॥

प्रयुक्तः । चि० प्रेरिते ॥ निरूपिते ॥

कृतप्रयोगे ॥ युज्यतेस्म । युजिर्०

। क्तः ॥ प्रकर्षेणयुक्ते ॥ य० । गुण

प्रयुक्ताः परमर्मभेदिनः शराद्भवा

वशमवाभवन्तिहि । तथाविधायै

तुविशुद्धवशजा व्रजन्तिचापाद्भव

तेऽतिनम्रताम् ॥ प्रकर्षेणमिलि

ते ॥

प्रयुक्तिः । स्त्री० प्रयोजने ॥ प्रकृष्ट

युक्तौ ॥

प्रयुतम् । न० नियुते । दशलक्षे ॥

१०००००० ॥

प्रयोक्ता । चि० उत्तमर्थे ॥ प्रवर्त्त

के ॥ अनुष्ठातरि ॥ महाक्रतोर्वि

श्वजितः प्रयोक्तेतिरघुः ॥

प्रयोगः । पुं० कार्भणे ॥ प्रयुक्तौ ॥

निदर्शने ॥ वशीकृतौ ॥ अश्वे ॥

अनुष्ठाने ॥ प्रकृष्टोयोगः ॥ शब्दे ॥

प्रयुज्यते प्रयोजनं वा ॥ युजिर्०

घञ् ॥

प्रयोगविधिः । पुं० प्रयोगप्रांशुभाव

बोधकेविधौ ॥ सचाङ्गवाक्यैकवा-

क्यतापन्नः प्रधानविधिरेव । सहि

साङ्गप्रधानमनुष्ठापयन् विलम्बे

प्रमाणाभावादविलम्बापरपर्यायप्र

प्रयोजकः

प्रयोगप्रांशुभावंविधत्ते । यथा० वेदं

कृत्वावेदीकरोतीत्यादि । नचतद्वि

लम्बेपिप्रमाणाभावइतिवाच्यम् ।

विलम्बे ह्यङ्गप्रधानबिधौ कवाक्यता

वगततत्साहित्यानुपपत्तिः । वि

लम्बेनक्रियमाणयोः पदार्थयोरि-

दमनेनसहकृतमितिसाहित्यव्यवहा

हाराभावात् । सचाविलम्बोनियते

क्रमआश्रीयमाणेभवति । अन्यथाहि

किमेतदनन्तरमेतत्कर्त्तव्यम्० एत

दनन्तरंवेतिप्रयोगविधेपापत्तेः । अ

तः प्रयोगविधिरेवस्वविधेयप्रयोग

प्राशुभावसिद्ध्यर्थनियतक्रममपिप

दार्थविशेषणतयाविधत्ते । अतएवा

ज्ञानांक्रमबोधकोविधिः प्रयोगवि

धिरित्यपिलक्षणम् । तत्रक्रमोनाम

विततिविशेषः पौर्वापर्यरूपोवा ।

तत्रश्रुत्यर्थपाठादीनिषट्प्रमाणानि

भवन्ति ॥

प्रयोगार्थः । पुं० प्रत्युत्क्रमे । प्रधान

प्रयोगानुकूलेप्रयोजनानुष्ठाने ॥ प्र

योजनम् । युजिर्० । घञ् । प्रयो

गोर्थोऽस्य ॥ प्रयोगसहितौ ॥

प्रयोगी । चि० प्रयोगवति ॥ प्रयोगोऽ

स्यस्य । अतद्वनिठनौ ॥ प्रयोक्तरि ।

ऋत्त्विजे ॥

प्रयोग्यः । चि० अश्वादी ॥ प्रयुज्यते

। युजिर्० । ऋहलोऽर्थत् ॥

प्रयोजकः । चि० प्रयोगकर्त्तरि । नि

प्ररोह :

योगकर्त्तरि । यः कर्त्तारंकारयति
तस्मिन् ॥ प्रेरके । कर्त्तुर्व्यापारानु
कूलव्यापारवति ॥ प्रयोजयति ।
युज् ॥ खुल् ॥

प्रयोजनम् । न० कार्ये ॥ हेतौ ॥ सर्व
स्यैव हि शास्त्रस्य कर्मणो वापि कस्यचि
त् । यावत्प्रयोजनं नोक्तं तावत्तत्
केन गृह्यते ॥ सिद्धार्थसिद्धसम्बन्धं
श्रोतुं श्रोता प्रवर्त्तते । ग्रन्थादौ तेन वक्त
व्यः सम्बन्धः स प्रयोजनः ॥ फले ॥ य
था । वेदान्तानां प्रत्यग्ब्रह्मणोरेक्यप्र
मेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपान
न्दावाप्तिश्चेति प्रयोजनम् ॥ प्रयोज
नमनुद्दिश्य नमन्दोऽपि प्रवर्त्तते ॥ यु
जिर् ॥ ल्युट् ॥ प्रयोजनं लक्षयति
गोतमः । यमर्थमधिकृत्य प्रवर्त्तते-
तत्प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ अधिकृत्य
उद्दिश्य । तथाच० प्रवृत्तिहेतुत्वेच्छा
विषयत्वं प्रयोजनत्वम् । विषयत्वं
साध्यतास्य विषयताविशेषः ॥ कर
णव्युत्पत्त्या प्रयोजके ॥

प्रयोजयिता । चि० नियोजयितरि ॥
प्रयोज्यः । चि० भृत्ये । प्रयोक्तुं शक्ये ॥
प्रपूर्वादयुज्यर्थात् । प्रयोज्यनियो
ज्याविति० कवर्गाभावो निपातनात्
॥ न० मूलधने ॥

प्ररुढः । पुं० जठरे ॥ चि० बद्धमूले ॥
बद्धे ॥ प्रकर्षेण रूढः ॥ जाते ॥

प्ररोहः । पुं० उद्गमे । अङ्गुरे ॥ भ्रज

प्रलयः

न्यग्रोधादौ शाखावलम्बिन्यधोमूले-
ङ्गुरे ॥ प्रकृष्टोरोहः ॥

प्ररोही । पुं० नन्दोवृक्षे ॥

प्रलपनम् । न० प्रलापे ॥

प्रलपितः । चि० कथिते ॥ प्रपूर्वाक्षपेः
कर्मणि क्तः ॥

प्रलब्धः । चि० वञ्चिते ॥

प्रलम्बः । पुं० दैत्यभेदे ॥ सचम
नुष्यवध्यः । यथा । एकाक्षश्चपभो
रिष्टः प्रलम्बनरकौ तथा । इन्द्रवा
धनकेशीचपुरः शङ्खो यधनुकः ॥
गवेष्टिकोगवाक्षतालकेतुश्च वीर्यवा
न् । एते मनुष्यवध्यास्तुदनोऽपुत्रान्वा
याः स्मृताः ॥ त्रपुष्पे ॥ पयोधरे
॥ तालाङ्गुरे ॥ शाखायाम् ॥ हार
प्रभेदे ॥ प्रलम्बने ॥ चि० लम्बमा
ने ॥

प्रलम्बघ्नः । पुं० रामे । बलदेवे ॥ प्र
लम्बं हतवान् । मू० कः ॥

प्रलम्बभित् । पुं० बलभट्टे ॥ प्रलम्बं
भिनत्ति । भिदिर् ० । क्तिप् ॥

प्रलम्बाण्डः । पुं० दीर्घाण्डकोषिणि
॥ प्रलम्बः अण्डो यस्य सः ॥

प्रलम्बितः । चि० प्रकर्षेण लम्बमाने
माल्यादौ ॥

प्रलम्बनम् । न० मिथ्याफलाख्याने ॥
वञ्चने ॥

प्रलयः । पुं० मरणे ॥ मृत्यौ ॥ प्रक-
र्षेण लीयन्तेऽनेनेति व्युत्पत्त्या संहर्त्त

प्रलापहा

रि ॥ मूर्च्छायाम् । नष्टचेष्टत्वे । सा
त्त्विकभावे ॥ प्रलयः सात्त्विकोभा
कोभावद्रव्युक्तेः ॥ अपाये ॥ तिरो
भावे ॥ सत्कार्यवादेहिकपालेषुविद्य
मानस्यैकघटादेस्तिरोभावप्रलयोय
धातयैवकारणात्मनाविद्यमानानां-
तत्त्वानांतिरोभावएव लयोविबक्षि
तः ॥ कल्पान्ते । संवर्त्ते । क्षये ॥
सचतुर्विधोयथा । नैमित्तिकः प्रा
कृतिकस्तथैवाच्यन्तिकोद्विज । नि-
च्यक्षसर्वभूतानांप्रलयोऽयंचतुर्विधः
॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तत्रयच्छेतेजगतः
पतिः । प्रयातिप्राकृतेचैवब्रह्माण्डंप्र
कृतीलयम् ॥ ज्ञानादाच्यन्तिकः
प्रोक्तोयोगिनः परमात्मनि । निच्यं
सदैवजातानांयोनिनाशोदिवाऽनि
शमिति ॥ पश्चान्यत्रदैर्नदिनप्रलयं ॥
प्रलयनम् । प्रलीयन्ते पदार्थाश्च ।
लौङ् । एरच् ॥

प्रलयान्तः । त्रि० यावज्जीवमनुवर्त्तं
माने ॥ प्रलयः अन्तोयस्य ॥

प्रलापः । पुं० अनर्थकेवचसि । प्रयोज
नशून्ये उन्मत्तादिवचने ॥ रोगाणां
मुपसर्गोयम् । स्वहेतुकुपिताहाता
दसम्बन्धनिरर्थकम् । वचनंयन्नरोब्रू
तेसप्रलापः प्रकीर्तितः इत्युक्तेः ॥
प्रलपनम् । लपव्यक्तायांवाचि ।
घञ् ॥

प्रलापहा । पुं० कुलत्याघ्रने ॥

प्रलेहः

प्रलीनः । त्रि० निगूढे ॥
प्रलीनता । स्त्री० प्रलये । इन्द्रियस्वा
पे । चेष्टानाशे ॥
प्रलेपः । पुं० लेपे ॥ प्रलेपनम् । लि
प० । घञ् ॥ शीतस्तनुविशोषोचप्र
लेपः पित्तहृन्मतः ॥
प्रलेपनम् । न० लेपे ॥ लिपेर्लुट् ॥
प्रलेहः । पुं० मांसस्यप्रकारवि
शेषे ॥ यथा । स्थूलानिमांसखण्डा
निक्षालितानिचवारिणा । तप्तस्त्रे
हेविनिः क्षिप्यदव्यासञ्चालयन्प-
चेत् ॥ तप्तं तत्रविनिःक्षिप्यलावणं
जलमल्पकम् । पचेत्पटपटाशब्दं
तस्मिन्मांसं प्रकुर्वति ॥ प्रक्षिपेद्दाडि
मीनीरंवहुलेनपचेत्पुनः । मांसं
पिण्डेषुसिद्धे तुदेयाशुण्ठीसजीरका
॥ ततश्चोत्तार्यतन्मांसं पृथक्कुर्यात्प्र
लेहतः । प्रलेहंवाससापूतंस्यापयेद्
न्यभाजने ॥ हिङ्गुनाघृतयुक्तेनधूपेन
तच्चधूपयेत् ॥ गौडदेशीयप्रलेहस्तु
। हिङ्गुद्रवीजपूरैला लवणैः स-
म्भृतेनतु । कुट्टितामिषपिष्टेनतत्र
दाडिमबीजतः ॥ सोषणावेसवारा
भ्यांप्रलेहोगौडदेशजः ॥ प्रलेहोरु
चिदोबल्यः कफानिलरुजापहः ।
सङ्ग्राहीपित्तकृत् किञ्चिच्छिलाध्
मानगदान्जयेत् ॥ पूर्णप्रलेहस्तु ।
मांसपूरणयोगेन कोष्ठाकारविधाय
च । खिन्नकृत्तघृतभृष्टप्रलेहविधि

प्रलेहः

नापचेत् ॥ पूरणस्य प्रलेहोयं विज्ञेयो
 वातनाशनः । श्लेष्मान्तकारकश्चैव
 मुखवैरस्य हृद्गुरुः ॥ शुक्लवर्णः प्र-
 लेहः । घृते वेसरधान्याकहिङ्गुभृद-
 धिसंयुते । वस्त्रपूतेऽर्द्धसम्पक्वेस्त्रि-
 मांसं विनिः क्षिपेत् ॥ पीतवर्ण-
 स्तु । प्रलेहः पीतवर्णीपिकार्यः शु-
 क्लप्रलेहवत् । विशेषो च हरिद्रायाः
 संसर्गः कुङ्कुमस्य वा ॥ रक्तवर्णीपि ।
 तप्तसर्पिर्हृदिपेक्षिङ्गु संयुतं कासमर्दक-
 म् । धान्यकं लवणाज्जीवीतं मांस-
 सञ्चतत्क्षिपेत् ॥ ततोर्द्धस्फुटिते मां-
 से दाडिमो बीजसंयुते । सपक्वे चाति-
 मृदुलेतक्रं शुण्ठीचनिः क्षिपेत् ॥
 तत उत्तार्य वस्त्रेण गालयेद्ब्रूयेदपि
 ! रक्तवर्णप्रलेहस्य संसिद्धार्थं विनि-
 क्षिपेत् । करमर्दं दाडिमस्य स्थाने श्रे-
 षण्णुपूर्ववत् ॥ हरितवर्णस्तु । मेथि-
 काकासमर्दाम्बुक्लेन च करालिते ।
 घृते मांसं विनिः क्षिप्यपचेच्छुष्कप्रले-
 हवत् ॥ सिद्धे च गालयेद्ब्रूये कृत्वा
 वर्णप्रयोजनम् । ताम्बूलं कष्टजङ्गा-
 रं देयं हरितहेतुना ॥ अरुचौ रुचिदः
 सद्यो बानावर्णप्रसाधितः । प्रलेहः
 कफवातघ्नः किञ्चित्पित्तकरो ल-
 घुः ॥ वटकप्रलेहोपि । माषस्य पि-
 ष्टिकासूक्ष्मा वेसवारेण संयुता ।
 बहुधा क्रियते तस्या वटिका वटकादि-
 कम् ॥ आम्बुविम्बीफलाकारं लङ्गु-

प्रवचनम्

कावटकादिकम् । शृङ्गाटकफला-
 कारं यथा बुद्धिप्रकारजम् ॥ कृत्वा
 हिवहुधा धारेस्त्रे दितं घृतभाजित-
 म् । सवेसवारजेतक्रे कथिते च मनो-
 रमे ॥ निः क्षिप्यचालयेद्दीपदुत्ता-
 र्ये लादिवासिते । एवन्तु बहुधा कार्यो-
 माषमुद्गप्रलेहकः ॥ प्रलेहो वातजि-
 ह्वल्यः शुक्रमांसप्रदोरसः । प्रीण-
 नः प्राणयुक्तानां शुक्रदः क्षीणरेत-
 साम् ॥ मत्स्यप्रलेहस्तु । मांसप्रले-
 हवत्कार्यः प्रलेहो मत्स्यसम्भवः ।
 आदौ तैले परंपक्वं सर्वमन्यत्तु पूर्ववत्
 ॥ वर्णस्य करणे देयं पूर्वोक्तं द्रव्यं कंहिय-
 त् । उडूलनं सुगन्धाय दातव्यं पूर्वस-
 म्भवम् ॥ मत्स्यखण्डप्रलेहस्तु । स-
 म्यक्प्रक्षालितं मत्स्यं वेसवारेण वेष्टि-
 तम् । तप्ततैले क्षिपेत् खण्डं हिङ्गुसै-
 न्धवमिश्रितम् ॥ प्रलेहविधिवत्सा-
 ध्यो मत्स्यखण्डप्रलेहकः ॥

प्रवक्ता । त्रि० वाग्मिनि । वावटूके ॥
 वेदादिवाचके ॥ यथा । जातिमा-
 चोपजीवीवाकासं स्याद्वाह्यगन्धुवः ।
 धर्मप्रवक्ता नृपते न तु शूद्रकदाचने-
 ति ॥ उपदेष्टरि ॥ प्रकृष्टो वक्ता ॥
 प्रवचनम् । न० आगमे । वेदे ॥ न०
 प्रकृष्टवचने ॥ प्रोच्यते । वच० ।
 ल्युट् ॥ अनेकवेदस्वीकरणे ॥ शि-
 क्षादिवेदाङ्गेषु ॥ अध्यापने ॥ ब्राह्म-
 णस्यैव प्रवचनेऽधिकारो न क्षत्रियादे-

प्रवर :

ब्राह्मणात्मनासमस्तानां वेदानां प्रव
चनं कुर्वन् वेदस्यायमिति ब्राह्मण इति
ब्राह्मणनामार्थभाष्यम् ॥ प्रकर्षेण
उच्यते वेदार्थे अभिरितितथा ॥ त्रि०
प्रकृष्टवक्त्ररि ॥ यथा । अपिचक्रुः
प्रवचनमेकं शुश्रूषवोऽपरे ॥

प्रवचनीयः । त्रि० प्रकृष्टरि ॥ प्रवाच्य
॥ प्रवक्ति० प्रोच्यते वा । वच० ।
अनीयर् । भव्यगीयप्रवचनीयेतिसा
धुः । प्रवचनीयोगुरुः स्वाध्यायस्य०

। प्रवचनीयः स्वाध्यायोगुरुणा ॥

प्रवचनम् । न० प्रतारणे ॥ वचु०

पृ० पू० : ल्युट् ॥

प्रवणः । पुं० चतुर्थ्ये ॥ क्षणे ॥

आवर्त्ते ॥ त्रि० क्रमनिम्नमहीभा

गे ॥ उदारे ॥ पृ० द्वे ॥ पृ० गुणे ॥

आयत्ते ॥ क्षीणे ॥ प्रवर्त्ततेऽनेनात्र

वा । प्रुङ्गतौ । ल्युट् ॥

प्रवक्ष्यन् । त्रि० पृ० वासं करिष्यति ॥

प्रवक्ष्यत्पतिका । स्त्री० नायिका

प्रभेदे ॥

प्रवयणम् । न० पृ० वतोदे ॥ पृ० वीयते

ऽनेन । अजगति च पणयोः ।

ल्युट् ॥ वायाविति पाक्षिकीविः

कृत्यचङ्कतिष्ठत्वम् ॥

प्रवयाः । त्रि० स्थविरे । वृद्धे ॥ प्र-

गतं वयोऽस्य ॥

प्रवरः । पुं० सन्तती ॥ गोत्रप्रवर्त्तक

मुनिव्यावर्त्तके मुनिगणे ॥ तथा

प्रवर :

चयमदग्निगोत्रस्य प्रवराः ० यमद

ग्न्यौर्ववशिष्टाः ३ । भरद्वाजगोत्र

स्य० भरद्वाजाङ्गिरसवाहस्पत्याः ३

विश्वामित्रगोत्रस्य० विश्वामित्रमरी

चिकौशिकाः ३ । अत्रिगोत्रस्य ४

अत्यात्रे यशातातपाः ३ । गोतम

गोत्रस्य ५ गोतमवशिष्टवाहस्प

त्याः ३ । वशिष्टगोत्रस्य ६ वशि

ष्ठः १ । केषाञ्चित् वशिष्ठात्रिसाङ्कत

यः ३ । काश्यप गोत्रस्य ७ काश्य

पाप्सारनैध्रुवाः ३ । अगस्त्यगोत्रस्य

८ अगस्ति दधीचिजैमिनयः ३ ।

सौकालिनगोत्रस्य ९ सौकालिना

ङ्गिरस वाहस्पत्याप्सारनैध्रुवाः ५ ।

मौद्गल गोत्रस्य १ । और्वच्यवनभा

गवजामदग्न्याप्रुवतः ५ । पराशर

गोत्रस्य ११ पराशरशक्तिवशिष्टाः

३ । बृहस्पतिगोत्रस्य १२ बृहस्पति

कपिलपार्वर्णाः ३ । काञ्चनगोत्र

स्य १३ अश्वत्यदेवलदेवराजाः ३

विष्णुगोत्रस्य १४ विष्णुवृद्धि कौर

वाः ३ । कौशिक गोत्रस्य १५ कौ

शिकात्रिजमदग्नयः ३ । कात्याय

यनगोत्रस्य १६ अतिभृगुवशिष्टाः

३ । आत्रेयगोत्रस्य १७ आत्रेय

शातातपसाङ्ख्याः ३ । काण्व

गोत्रस्य १८ काण्वाश्वत्यदेवलाः

३ । कृष्णात्रेयगोत्रस्य १९ कृष्णा

त्रेयात्रेयावासाः ३ साङ्कतिगो

प्रवर :

त्रस्य २० अव्याहाराचिसाङ्कृत
यः ३ । कौण्डिन्यगोत्रस्य २१
कौण्डिन्यस्तिमिककौत्सा : ३ ।
मर्गगोत्रस्य २२ गार्ग्यकौस्तुभ
माण्डव्याः । ३ । आङ्गिरसवशिष्ट
वार्हस्पत्याः ३ । अनावृकाक्ष
गोत्रस्य २४ गार्ग्यगौतमवशिष्टाः
३ । अव्यगोत्रस्य २५ अव्यबलि
सारस्वताः ३ । जैमिनिगोत्रस्य
२६ जैमिन्युतथ्यसाङ्कृतयः ३ ।
वृद्धिगोत्रस्य २७ कुरुवृद्धाङ्गि
रोवर्हस्यत्याः ३ ॥ शाण्डि
गोत्रस्य २८ शाण्डिल्यासितदे
वलाः ३ । वात्स्यगोत्रसावर्णगो
योः २९ ३० और्वच्यवनभार्गव
जामदग्न्यापुवतः ५ । आलंवा
यन गोत्रस्य ३१ आलंवायनशा
लङ्कायन शाकटायनाः ३ । वैया
प्रपद्यगोत्रस्य ३२ साङ्कृतिः १
। घृतकौशिकगोत्रस्य ३३ कुशिक
कौशिकघृतकौशिकाः ३ केषाञ्चित्
कुशिककौशिकबन्धुलाः ३ । शक्ति
गोत्रस्य ३४ शक्तिपराशरवशिष्टाः
३ काश्यपगोत्रस्य ३५ का
श्यपायनाङ्गिरसवार्हस्पत्यभरद्वाजा-
जमौढाः ५ । वासुकिगोत्रस्य
३६ अज्जोभ्यानन्तवाभुकयः ३
गौतमगोत्रस्य ३७ गौतमाप्सारा
ङ्गिरसवार्हस्पत्यनैध्रुवाः ५ के

प्रवर्त्तकत्वम्

षाञ्चित्गोतमाङ्गिरसावासाः ३ ।
शुनकगो० ३८ शुनकशीनकगृत्स
मदाः ३ । सौपायनगोत्रस्य ३९
और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्यापुव-
तः ५ । प्रवराः ॥ इति धनञ्जय
कृतधर्मप्रदीपे गोत्रप्रवरविवेकः ॥
न० गोत्रे ॥ अगुरुणि ॥ त्रि० श्रे
ष्ठे ॥ प्रव्रियते० होत्रधुर्यभ्यामुत्०
कौत्स्यते । वृज्० । ग्रहवृद्धित्वम्
॥ प्रवरणं वा ॥

प्रवरललितम् । न० अष्टिप्रभेदे ॥ य-
था । यमौनस्त्रीगश्चप्रवरललितं नाम
वृत्तम् । भुजोत्क्षेपः शुन्यचलव-
लयभङ्गकारयुक्तश्चलत्पादन्यासः
प्रकटिततुलाकोटिनादः । स्मितं व
क्त्रेऽकस्मादृशि पटुकटाक्षोर्मिलीला
हरीजीयादीदृक्प्रवरललितं वल्लवी
नम् ॥

प्रवर्गः । पुं० होमाग्नौ ॥

प्रवर्ग्यः । पुं० वैदिके कर्मविशिष्टे ॥ म-
हावीरे ॥

प्रवर्त्तकः । त्रि० प्रेरके । प्रवर्त्तनका
रिणि ॥ प्रवृत्तिजनके ॥ यथा । प्र-
वर्त्तकं वाक्यमुवाच चोदनां निवर्त्तकं
नैवमुवाच भाष्यकृत् । ततश्च विद्मो-
नहि चोदनास्तिसाप्रवर्त्तिकायानभ
वेदिति स्थितिः ॥ इति सङ्क्षेपशा
रीरकं ॥

प्रवर्त्तकत्वम् । न० प्रवृत्तिजनकत्वे ॥

प्रवर्षण :

प्रायः प्रवर्त्तकत्वं विधिवचसांलो-
कवेदयोर्दृष्टम् । सिद्धबोधयतोर्थक
यमेतद्भवतितत्त्वमस्यादेः ॥ ३६ ॥

विधिरेव न प्रवृत्तिं जनयत्यभिलषित
वस्तुबोधोपि । राजाभवति सुतोभू-
दिति बोधेन प्रवर्त्तते लोकः ॥

प्रवर्त्तनम् । न० प्रेरणे । आज्ञा
पने ॥ प्रवृत्तौ ॥ आरम्भे ॥

प्रवर्त्तना । स्त्री० पर्येषणायाम् ॥ उत्-
कृष्टस्थानिकृष्टप्रत्याज्ञायाम् ॥ प्र-
वृत्तिजनकत्वे । प्रवृत्तिहेतुव्यापा-
रे ॥ प्रवर्त्तकराजादिनिष्ठायाम् ॥
णिजर्थे ॥ सर्वानुगतं प्रवर्त्तनासा-
मान्यं णिचोर्थः । प्रेषणादयो वि-
शेषास्तु० अर्थप्रकरणादिगम्य-
इति बोध्यम् ॥

प्रवर्त्तयिता । त्रि० कर्त्तरि ॥

प्रवर्त्तितः । त्रि० जाते ॥ उत्पादि-
ते ॥ यथा । प्रवर्त्तितो दीप इव प्र-
दीपादितिरघुः ॥

प्रवर्द्धनम् । न० विवर्द्धने ॥

प्रवर्षणः । पुं० अद्रिविशेषे ॥ न० प्र-
कृष्टवर्षणे ॥ तत्र लक्षणमाह वराहा-
चार्यः । ज्यैष्ठ्यानां समतीवायां पूर्वा
षाढादिसंवत्सरे न शुभमशुभं वा वाच्यं
परिमाणं चान्नसस्तज्ज्ञैः ॥ जलप्र-
माणार्थमाह । हस्तविशालकुण्डक
मधिकृत्याम्बुप्रमाणनिर्देशः ॥ प-
ञ्चाशत्पलमाठकमानेन मिनु याज-

प्रवर्हः :

जलं पतितम् ॥ प्रवर्षणप्रमाणमा-
ह । येन धरित्रीमुद्राजनिता वा विन्द-
वस्तृणां ग्रेषु । वृष्टे न तेन वाच्यं परि-
माणं वारिणः प्रथमम् ॥ मुद्राजनि-
ता० विगतधूलिजाता । मतान्तरमा-
ह । केचिद्वयाभिवृष्टदशयोजनम-
ण्डलं वदन्त्यन्ये । गर्गवशिष्ठपराशर
मतमेतद्वादशान्नपरम् ॥ येषु च भेष्व-
भिवृष्टं भूयस्तेष्वेव वर्षति प्रायः ।
यदि नाप्यादिषु वृष्टं सर्वेषु तदा त्वना-
वृष्टिः ॥ नक्षत्राणां वृष्टिप्रमाणमा-
ह । हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्णधनि-
ष्ठासुषोडशद्रोणाः । शतभिषगैन्द्र-
स्वातिषु च त्वारः कृत्तिकासु च दश ॥
श्रवणमघानुराधाभरणीमूलेषु दश च
तुर्युक्तः । फाल्गुन्यां पञ्चकृतिः । पु-
नर्वसौ विंशतिद्रोणाः । ऐन्द्राग्न्याख्य-
वैश्वे विंशतिः सार्वभेदशत्यधिकाः
॥ आहिर्बुध्न्यार्थमृणप्राजापत्येषु
पञ्चकृतिः । पञ्चदशजे पुनश्च चक्री-
र्त्तिता वाजिभेदशद्वौ च ॥ रौद्रेषो-
डशकथिताद्रोणानिरुपद्रुतेष्वेते ॥
अत्र विशेषमाह । रविरविमुतकेतुपी-
डिते भेदितितनयविविधाद्गुताहते
च । भवति च न शिवं न चापि वृष्टिः शु-
भसहितेनिरुपद्रवेशिष्येति ॥

प्रवलाकी । पुं० भुजङ्गे । चित्रमेख-
लके ॥

प्रवर्हः । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रव-

प्रह्लिका

हति । ब्रह्मद्वौ । पचाद्यच् ॥

प्रवहः । पुं० वहिर्यात्रायाम् । पुरा-
द्वहिर्गमने ॥ वायुमात्रे ॥ सप्तवायु-
न्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतु० आबहवा-
योरुर्वस्थितः ॥ सनिच्यं पृथग्ग-
तिः तस्यतुमध्यसंस्थाः । नक्षत्र-
कक्षाः खचरैः समेतायस्मादत-
स्ते नसमाहतोयम् । भपञ्चरः खे-
चरचक्रयुक्तोभ्रमत्यजस्रं प्रवहानिले
नेतिशितिरोमणिः ॥ यस्माज्ज्योतीं-
षिवहतिप्रवहस्ते नसस्मृतः ॥ * ॥
अस्यार्थः ॥ यस्माज्ज्योतींषिप्रकर्षेण
वहति तेन स वायुः प्रवहः स्मृतः ॥
प्रवहस्यैवभेदाः सर्वे वायुस्कन्धाः ॥
इतिविष्णुपुराणे द्वितीयेऽध्याये १२ अ-
ध्यायः ॥ वायो द्वितीयस्कन्धे ॥ ऋ-
तुजित्सत्यजित्सेनजिदमिन्द्रावमि-
त्रजित् । भूरिमित्रमुषेणौ चेत्याभा-
नोः प्रवहो गणः ॥ प्रकृष्टो वहः ।
गोचरसञ्चरेतिसाधुः ॥ पुरतो गच्छ-
न्प्रवहो वायुः ॥

प्रवहणम् । न० कर्णीरथे । डयने ।
स्त्रियोहनाययानविशेषे । चौडो-
ला० इ० भा० । अधुना० पीनस-
खर्खरिया० इ० प्र० ॥ प्रोच्यतेऽने-
नवा । वहप्रापणे । ल्युट् ॥

प्रवह्लिका । स्त्री० प्रह्लिकायाम् ।
पह्ली० इ० भा० ॥ प्रवह्लते० आ-
च्छादयति । वर्हवह्लपरिभाषणार्थं

प्रवाहः

प्रादानेषु । कृन्शिल्पिसंज्ञयोः ॥

दुर्विज्ञानार्थप्रश्नादिवाक्यरूपा हि सो-
प्रवाक् । त्रि० वाग्मिनि ॥
प्रवाचकः । त्रि० प्रकृष्टवक्तरि ॥
प्रवाच्यः । पुं० पाठविशेषोपलक्षिते
ग्रन्थविशेषे ॥ प्रोच्यते । वच० । ॥
ग्यत् । यजयाचेतिनकुत्वम् ॥
प्रवाणी । स्त्री० तन्तुवायशलाकायाम्
प्रकर्षेण जयते अस्याम् । प्रपूर्वाद्द्वयते
ल्युट् ॥

प्रवादः । पुं० परस्परवाक्ये ॥ जनर-
वे ॥ बादविशेषे ॥ प्रकृष्टोवादः ॥
प्रवादितः । त्रि० शब्दिते ॥
प्रवारणम् । न० निषेधे ॥ काम्यदा-
ने ॥ महादाने ॥ प्रत्रियते । वृज्०
चु० ॥ ल्युट् ॥

प्रवासः । पुं० स्वगृहादूरगमने । विदे-
शस्थितौ ॥ विदेशे ॥ प्रवसन्त्यस्मि-
न् । वस० । हलश्चेति घञ् ॥

प्रवासनम् । न० बधे । मारणे ॥ वां-
सच्छेदे । चु० । प्रपूर्वाद्भावेल्युट्
॥ प्रवासनायाम् ॥

प्रवासी । त्रि० प्रवासविशिष्टे । प्रोषि-
ते । पथिके ॥ वस० । प्रपूर्वादस्मात्
प्रेलपसृद्रुमथवदवसः इतितच्छी-
लादिषु धिनुण् ॥

प्रवाहः । पुं० प्रवहत्तौ ॥ व्यवहारे ॥
अम्बुवेगे । जलस्य स्रोतसि ॥ अवि-
च्छिन्नसन्तती । अविच्छेदेन जलादि

प्रविविचुः

प्रवृत्तौ ॥ प्रवहणम् । वह० । घञ्
॥ प्रकृष्टाश्वे ॥

प्रवाहकः । पुं० । राक्षसे ॥ त्रि० । प्रकृ
ष्टवहनकर्तरि ॥

प्रवाहणः । पुं० । जीवलस्यराज्ञीपत्ये
। वेदप्रसिद्धे राजर्षिविशेषे ॥

प्रवाहिका । स्त्री० । ग्रहण्याम् । सङ्ग्रह
णीरोगे ॥ वायुः प्रवृद्धो निचितं व
लासं नुदत्यधस्तादहिताशनस्य ।
प्रवाहतो ल्पंबहुशो मलात्तां प्रवाहिकां
तां प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥ प्रवाहतः क
ण्ठहृदलेन सशब्दं वायुमपानमार्गे
ण त्यजतः ॥ प्रवहति । वह० ।
श्वल् ॥ प्रवहणम् । प्रवाहयति०
मुहुर्मुहुः प्रवर्त्तयति वा । रोगाख्या
यां श्वल् ॥

प्रवाही । स्त्री० । बालुकायाम् ॥

प्रविख्यातिः । स्त्री० । विश्रावे । अति
प्रसिद्धौ ॥ प्रविख्यानम् । ख्या०
क्तिन् ॥

प्रविततः । त्रि० । विस्तृते ॥

प्रविदारणम् । न० । सम्प्रराये । युद्धे
॥ अवदारणे ॥ दृविदारणे । ख्य-
न्ताद्भावे ल्युट् ॥

प्रविरः । पुं० । पौतकाष्टे ॥

प्रविरलः । त्रि० । घनेतरे ॥ प्रकर्षेण
विरलः ॥

प्रविविचुः । त्रि० । गृहादौ प्रवेष्टुमिच्छौ
॥ यथा । कारयेद्भवन्शोधनमादौ

प्रवृत्तिः

मातुरन्तिकमपि प्रविविचुः । आत्म
शस्यनुगतः प्रविशेद्वासङ्कटे च ग
हने च न तिष्ठेदिति राजनीतौ काम
न्दकः ॥

प्रविवत्सन् । त्रि० । प्रवासं कर्तुमिच्छति
। वसेः सन्नन्ताङ्कटः शत्रादेशः ॥

प्रविश्लेषः । पुं० । विधुरे । प्रकृष्टविश्ले
षे ॥ प्रविश्लेषणम् । श्लिषश्चालिङ्ग
। घञ् ॥

प्रविषा । स्त्री० । अतिविषायाम् ॥

प्रविष्ठः । त्रि० । कृतप्रवेशे ॥ प्रविश०
। क्तः ॥ निविष्टे ॥

प्रवीणः । त्रि० । निपुणे । विज्ञे । नि
ष्णाते । शिक्षिते ॥ प्रकृष्टावीणाऽ
स्य ॥ यद्वा । वीणया प्रगायति०
प्रगीयते वा । सत्त्यापेति शिजन्तात्०
पचाद्यच्० कर्मणि घञ्वा ॥

प्रवीरः । पुं० । योद्धृपुरुषे । सुभटे ॥
त्रि० । उत्तमे ॥ प्रकृष्टो वीरः ॥

प्रवुडः । त्रि० । पण्डिते ॥ प्रकर्षेण बु-
डः ॥ सुप्तादितरस्मिन् ॥

प्रवृत्तः । त्रि० । आरम्भे ॥ प्रवृत्तिविशि
ष्टे ॥ प्रकृष्टवर्त्तनविशिष्टे ॥ जाते
॥ प्रवर्त्तते स्म । वृत्तुः क्तः ॥

प्रवृत्तिः । स्त्री० । प्रवाहे । अविच्छिन्न-
सन्ततौ ॥ उदन्ते । वार्तायाम् ॥
प्रवर्त्तने । वृत्तौ ॥ अन्तःकरणव
र्त्तिन्यां प्रयत्नलक्षणायाम् ॥ अवन्त्या
दिदेशे ॥ हस्तिमदे ॥ कर्मणां मार्गे ॥

प्रवृत्तिक्रमः

नितरांप्रयतमानतायाम् । रजः
कार्ये आरम्भे ॥ गतौ ॥ प्रवर्तते
व्याप्नोति । प्रवर्तनं वा । वृत्तुः ।
क्तिच् । क्तिम्बा । न्यायमतेयत्ववि
शेषे ॥ अस्याः कारणम् । चिकीर्षा
कृतिसाध्यताज्ञानम् । इष्टसाधन
ताज्ञानं । उपादानप्रत्यक्षम् । यथा
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकार-
णम् । एवं प्रयत्नचैविध्यं तान्त्रिकैः
परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्य
साधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य
चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनकं भवेत् ॥ इति ॥
प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारम्भः । इति
गीतमसूत्रम् ॥ १७ ॥ यदज्ञानात्
प्रवृत्तिः स्यात् तज्ज्ञानात्साकुतो
भवेत् ॥

प्रवृत्तिक्रमः । पुं० श्रुत्यादिभ्यो दुर्वले
प्रवृत्तेः क्रमे ॥ तथाहि । सहप्रयु-
ज्यमानेषु प्रधानेषु सन्निपातिनामङ्गा-
नामावृत्त्याऽनुष्ठाने कर्तव्ये हि । द्विती-
यादिपदार्थानां प्रथमानुष्ठितपदार्था-
नां प्रथमानुष्ठितपदार्थक्रमाद्यः क्र-
मः । यथा० प्राजापत्यपशूनां पुं०
प्राजापत्याहि वैश्वदेवीं कृत्वा प्राजप-
त्यैश्वरन्तीति वाक्ये न तृतीयानिर्देशा-
त्सेतिकर्तव्यताकाएककालत्वेन वि-
हिताः । अतस्तेषां तदङ्गानाञ्चोपा-
करणनियोजनप्रभृतीनां साहित्यं स-
म्पाद्यम् । तच्च प्राजापत्यपशूनां स-

प्रवेणिः

अतिपन्नदेवताकत्वेन युगपदनुष्ठाना-
दुपपद्यते । तदङ्गानाञ्चोपाकरणा-
दीनां युगपदनुष्ठानमशक्यम् । अत-
स्तेषां साहित्यमव्यवहिताऽनुष्ठाना-
त्सम्पाद्यम् । तच्चैकस्योपाकरणं
विधायापरस्योपाकरणं विधेयम् ।
एवं नियोजनादिकमपि । तथाच
प्राजापत्येषु कस्माच्चित्पशोरारम्भः
एकं सर्वत्रानुष्ठाय द्वितीयादिः पदा-
र्थस्तेनैव क्रमेणानुष्ठेयः सप्रवृत्तिक्र-
मः ॥ प्रवृत्तेः क्रमः ॥

प्रवृत्तिजनकः । त्रि० प्रवर्तके ॥

प्रवृत्तिज्ञः । पुं० चारभेदे । वार्तिके
। वार्त्तायने ॥ त्रि० प्रवृत्तिज्ञानवि-
शिष्टे ॥

प्रवृद्धः । त्रि० प्रौढे । एधिते । वृद्धि-
युक्ते ॥ प्रसारिते । प्रसृते ॥ प्रवर्द्ध-
तेऽस्मा । बहुवृद्धौ । गत्यर्थेति
क्तः ॥

प्रवृष्टः । त्रि० प्रवृष्टवति ॥

प्रवेकः । उत्तमे । प्रधाने । प्रमुखे ॥
प्रविच्यते । विचिरपृथग्भावे ।
घञ् ॥

प्रवेष्टः । पुं० शितशूके । यवे ॥

प्रवेणिः । स्त्री० कुथायाम् ॥ वेण्याम्
प्रोषितमर्तकादिधार्यकेशरचनावि-
शेषे ॥ वेणति । वेष्टनिशामनवादि-
चादानगमनज्ञानचिन्तासु । इन् ।
प्रउपसर्गान्तरव्यावृत्त्यर्थः ॥

प्रव्यक्त :

प्रवेणी । स्त्री० कुयायाम् । परिसोमे ।
गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले ॥ वेण्याम् ॥
प्रकर्षेणवीयतेऽस्याम् । वीगत्यादि
षु । वीज्याज्वरिभ्योनिः । कृदिका
रादक्तिनद्रतिपाक्षिकोडीष ॥

प्रवेलः । पुं० पीतमुद्गे । सोनामूंगा
ङ् ० भा० ॥

प्रवेशः । पुं० अन्तर्विगाहने । गृहा
द्यन्तर्गमने ॥ प्रवेशश्चतुर्धा । अपूर्व
प्रवेशः सुपूर्वप्रवेशः द्वन्द्वाभयप्रवे
शः बधूप्रवेशः इतिभेदात् । तत्र
बधूप्रवेशस्यान्वर्थसंज्ञकत्वात् । तद
न्ये प्रांलक्षणान्युच्यन्ते । यथा ।
अपूर्वसंज्ञः प्रथमः प्रवेशोयात्रा
वसानेतुसुपूर्वसंज्ञः । द्वन्द्वाभयस्त्व
ग्निभयादिजातस्त्वेवंप्रवेशस्त्रिवि
धः प्रदिष्टः ॥ भूरिपुष्पानिकरंस
तोरणंतोयपूर्णकलशोपशोभितम् ।
धूपगन्ध बलिपूजितामरं ब्राह्मण
धुनियुतंविशिद्गृहम् ॥ प्र० विश०
। हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवेशनम् । न० प्रवेशे ॥ सिंहद्वारे ॥

प्रविश० । ल्युट् ॥

प्रवेश्यः । चि० प्रवेशयितव्ये । प्रवेश
नीये ॥

प्रवेष्टः । पुं० भुजे । बाहौ ॥ प्रवेष्टते
। वेष्टवेष्टने । पचाद्यच् ॥ हस्तिदन्त
मांसे ॥ गजपृष्ठतल्पने ॥

प्रव्यक्तः । चि० उल्लेखे । स्पष्टे । स्पृ

प्रशत्वा

टे ॥ प्रव्यज्यतेस्म । अञ्ज व्यक्त्यादौ
। क्तः ॥ प्रव्यज्यतेस्मवा । अञ्जु वि
शेषणे । क्तः ॥

प्रव्यथितः । चि० प्रपीडिते ॥ व्याकु
लीकृतं ॥ अतिभीते ॥

प्रव्रजन् । चि० संन्यस्यगच्छति ॥

प्रव्रजितः । पुं० प्रव्रज्याश्रमविशिष्टे ।
बुद्धभिक्षुशिष्ये । चेलुके । आश्रमे
रे ॥ चि० निष्क्रान्तं ॥

प्रव्रजिता । स्त्री० मांस्याम् ॥ मुण्डौ
र्याम् ॥ तापस्याम् ॥

प्रव्रज्या । स्त्री० वेदवाह्यरक्तपटादौ ॥
प्रव्रजनम् । व्रज० । व्रजयजीर्भावि
क्यप् ॥ सञ्ज्ञासे ॥

प्रव्रज्यावसितः । पुं० सञ्ज्ञासभ्रष्टे ॥

प्रव्राजी । पुं० प्रव्रजनशीले । सञ्ज्ञासि
नि ॥ ताच्छील्यवैराग्यातिशयश
लित्वम् ॥

प्रशंसनीयः । चि० प्रशंसितुंयोग्ये ॥
शंसु० । अनीयर् ॥

प्रशंसा । स्त्री० प्रशंसने । वर्णनायाम् ॥
ईडायाम् । लवे ॥ परोक्षस्तुतौ ॥
द्विप्रकाराद्विप्रशंसाभवति । वस्तुनि
विद्यमानगुणोत्कर्षएकः प्रकारः
स्वावकीनशब्दसम्पादितोगुणोत्क
र्षः परः प्रकारइति ॥

प्रशत्वा । पुं० समुद्रे ॥ प्रशीयते । श
शदृच्छातने । प्रद्वरशदोस्तुट्चेति
कनिप् ॥

प्रशान्तवाहिता

प्रशत्तरी । स्त्री० नद्यास् ॥ डीग्री ॥
 प्रशमः । पुं० उपशान्तौ ॥ प्रशमनम्
 । शम० । भावेवञ् ॥
 प्रशमनम् । न० मारणे । वधे ॥ शम
 तायाम् । प्रशान्तौ ॥ प्रशमयति ।
 शम० । णिजन्ताल्ल्युःभावेल्युङ् ॥
 प्रशमितः । चि० अपाकृते । राज्ञः क
 र्तव्ये ॥ रक्षापौरजनस्य० देशनगर
 ग्रामेषुगुप्तिस्तथा० योधानामपिसङ्ग
 हस्य० तुलयामानव्यवस्थापनम् । सा
 म्य० सङ्घिषु० दानवृत्तिकरणेत्यागः
 सुमानार्चनम्० कार्याण्येवमहीभुजां
 प्रशमनान्येतानिराज्येनव ॥
 प्रशस्तम् । न० मङ्गले ॥ चि० क्षेमे ।
 शुभे ॥ प्रशंसनीये । चतिश्रेष्ठे ।
 उत्तमे ॥ प्रशसातेस्म । शंसु० । क्तः
 । प्रकर्षेणशस्तोवा ॥
 प्रशस्तिः । स्त्री० पत्रलेखनप्रक्रियायां ॥
 प्रशान्तः । चि० प्रकृष्टशमताविशिष्टे ।
 परहिंसारहिते ॥ सर्वत्रसमबुद्ध्या
 रागद्वेषशून्ये । निर्विकारे ॥ स्वल्प
 लाभेनापिसन्तुष्टे ॥ तमोरजसोः
 क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपे
 चित्ते ॥ प्रकर्षेणशान्तः ॥ प्रत्यस्तमि
 तक्ते श्रे ॥
 प्रशान्तचित्तः । चि० शान्ते । उपरत
 दर्पादिदोषे । समाहितमनसि ॥
 प्रशान्तचित्तयस्यसः ॥
 प्रशान्तवाहिता । स्त्री० तमोरजसोः

प्रश्नी

क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं
 चित्तं प्रशान्तं । पूर्वपूर्वप्रशमसंस्का
 रपाटवेनतादृशचित्तस्याधिक्यं प्रशा
 न्तवाहितेत्त्वर्थः ॥
 प्रशान्तात्मा । चि० प्रशान्तचित्ते ॥
 प्रशान् । अ० समानार्थे ॥
 प्रशान् । चि० शान्ते ॥ प्रकर्षेणशाम्य
 ति । शम० । क्तिप् । अनुनासिक
 स्यक्किभलोरितिदीर्घः । मोनोधा
 तोः ॥
 प्रशासनम् । न० प्रकृष्टाज्ञायाम् ॥
 शासु० । ल्युट् ॥
 प्रशामिता । चि० प्रकृष्टशासनकृति ॥
 ईश्वरे ॥ यथा । प्रशासितारंसर्वेषा
 मणीयांसमणोरपि । रुक्माभंस्वप्न
 धीगम्यविद्यात्तंपुरुषंपरम् ॥ देवता
 यागकर्त्तारंपितरः श्राद्धकारिणम्
 । नाप्रयुर्हव्यकव्यार्थयदिनस्यात्प्र
 शासिता ॥
 प्रशास्ता । पुं० ऋत्विजि ॥ मित्रे ॥ चि०
 शासनकर्त्तरि ॥ प्रशास्ति । शासु०
 । तृच् । अपृट्नितिदीर्घः ॥
 प्रश्नः । पुं० अनुयोगे । पृच्छायाम् ॥
 प्रच्छनम् । प्रच्छ० । यजयाचेतिन
 ड् । क्वीरितिशः । प्रश्नेचेतिलिङ्गा
 न्नसम्प्रसारणम् ॥
 प्रश्नदूती । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ॥
 प्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् । वारिप
 र्याम् ॥

प्रष्टवाट्

प्रश्रयः । पुं० प्रणये । प्रीत्याप्रार्थने ॥

प्रश्रयणम् । शिञ् एरच् ॥

प्रश्रवम् । न० प्रवाहे ॥

प्रश्रितः । चि० विनीते ॥ प्रथमंगुणै

रश्रायि । शिञ्० । क्तः ॥

प्रश्रयः । चि० शिथिले ॥

प्रश्लिष्टः । चि० प्रकर्षेण मिलिते ॥

प्रश्लेषः । पुं० संयोगे ॥ प्रश्लेषणम् ।

श्लिष्० । घञ् ॥

प्रश्लासः । पुं० प्राणेन कोष्ठस्य वायो

वर्हिर्निस्सारणे । समोध्यङ्गपूर्वकवि

रोधिनि ॥ स्वास्यविशेषे ॥ प्रश्व

सनम् । श्वस० । घञ्० ॥ श्माप

नये ॥

प्रष्टव्यः । चि० प्रश्ने ॥

प्रष्टा । चि० कथङ्कयिके । प्रश्नकर्तरि

। पृच्छति । प्रच्छ० । ढच् । व्रश्चेति

कृत्यषः ॥

प्रष्टः । चि० अग्रगे ॥ श्रेष्ठे । चाण्डा

लिकौषधी ॥ प्रतिष्ठते० गच्छति ।

ष्टा० । आतश्चोपसर्गङ्गितिकः सुपि

स्यङ्गितिकोवा । प्रष्टोयगामिनीति

षः । ष्टुत्वम् ॥

प्रष्टवाट् । पुं० युगपाश्वर्गे । दमनका

लिकारोपितकाष्ठवाहे ॥ प्रष्टमय

गामिनं वहति । वहश्चेति शिवः ॥

स्वामौतु० पञ्चमं षष्ठं वा वर्षं वहतीति

विगृह्यरेफरेहितं पठति० तत्र पृषोद

रादित्वं बोध्यम् ॥

प्रसङ्गः

प्रष्टौ । स्त्री० प्रष्टभार्यायाम् ॥

प्रष्टौही । स्त्री० बालगर्भिण्याङ्गवि ।

प्रथमगर्भधृतवत्याम् ॥ प्रष्टं वहति

। वहश्चेति शिवः । वाहङ्गतिङीष् ॥

प्रसक्तः । चि० आसक्ते ॥ तद्वति ।

सर्वथातदेकपरे । न० । सतते ॥ प्रा

सञ्चि । षञ्च० । कर्मणि क्तः ॥

प्रसक्तिः । स्त्री० प्रसङ्गे ॥ प्रवृत्तौ ॥

अनुमितौ ॥ आपत्तौ ॥ प्र० षञ्च०

। स्त्रियां क्तिन् ॥ आसक्तौ ॥

प्रसङ्गः । पुं० प्रसक्तौ । अन्योद्देशेनाऽ

न्यदीयस्यापि संहानुष्ठाने ॥ अन्योद्देशे

शेन प्रवृत्तवन्त्यस्यापि सिद्धौ ॥ यथा ।

दृष्टातु हरते पापं स्पृष्टातु त्रिदिवं नये

त् । प्रसङ्गेनापि यागङ्गामोक्षदाद्या

वगाहिता ॥ गीतवादित्रादौ ॥ प्रस

ज्यते पुरुषो यत्र । षञ्च० । घञ् ॥

नेहेतार्थान् प्रसङ्गेन न विरुद्धेन कर्म

णा । न विद्यमानेष्वर्थेषु नाचार्यामपि

यतस्ततः ॥ यतस्ततः पतितादेः

॥ प्रस्तावे ॥ प्रस्तावे ॥ य० । यत्रा

च्युतोदारकथाप्रसङ्गः ॥ पुनः पु

नः प्रवृत्तौ ॥ प्रकृष्टसम्बन्धे ॥ स

ङ्गतिविशेषे ॥ स्मृतत्वे सत्यपोद्घा

तादिपञ्चकभिन्नत्वमितितत्सलक्षण

म् । स्मृतस्योपेक्षानर्हत्वं प्रसङ्गत्वम् ।

तदर्थं स्मृतिविषयतापन्नत्वे सति द्वे

षविषयतानापन्नत्वमित्यनुमितिय

न्यगदाधरभट्टाचार्यः ॥ प्रकृष्टसङ्गः ॥

प्रसन्नता

मैथुने ॥

प्रसङ्गत्वम् । न० स्मृतस्योपेक्षाऽनर्हत्वे ।
स्मृतविषयतापन्नत्वे सति० द्वे प्रविष
यतानापन्नत्वमितितदर्थः ॥

प्रसङ्ख्यानम् । न० आवृत्तौ ॥ आवृ
त्तिर्हिप्रसङ्ख्यानमित्युक्तेः ॥

प्रसज्यः । पुं० प्रसज्यप्रतिषेधे ॥ पर्यु
दासः सदृशग्राहीप्रसज्यस्तुनिषेध-
कृत् ॥

प्रसज्यप्रतिषेधः । पुं० निषेधान्तरे ॥
अप्रधान्यविधेर्यत्र प्रतिषेधे विधान
ता । प्रसज्यप्रतिषेधोयं क्रियया सह
यचनञ् ॥

प्रसङ्गनम् । न० प्रसङ्गे ॥

प्रसक्तिः । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ।
प्रसन्नतायाम् ॥

प्रसत्त्वा । पुं० प्रजापतौ ॥ धर्मे ॥ मूढे
॥ प्रसीदति । षट् ॥ प्रद्वरसदो
स्तुट्चेति० दशपादीपाठात्सदेरपि
कनिप् ॥

प्रसत्त्वरी । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ वनोर
चेतिङीव्रौ ॥

प्रसन्नः । चि० अच्छि । स्वच्छे । नि
र्मले । अच्छा० अच्छी० इ० भा०
॥ सन्तुष्टे ॥ प्रसन्नयातुष्टे ॥ प्रसाद
वति ॥ प्रसादत् । प्रसीदति स्मवा
॥ षट् ॥ गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्रसन्नता । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ॥
प्रसन्नस्यभावः । तल् ॥

प्रसरणी

प्रसन्ना । स्त्री० सुरायाम् ॥ मद्यप्रभेदे
॥ प्रसन्नागुल्मवाताशोविवम्भानाह-
नाशिनी । शूलप्रवाहिकाटोपकफ
वाताशसांहिता ॥ प्रसादविशिष्टा
याम् ॥

प्रसन्नात्मा । पुं० शमदमाद्यभ्यासाच्छु
द्धचित्ते ॥ प्रसन्नः रजस्तमोभ्यामकु
लुषितः आत्मान्तः करणमस्य ॥
विष्णौ ॥ अवाप्तसर्वकामत्वात्प्रस
न्नआत्मा स्वभावोऽस्य ॥

प्रसभः । पुं० न० वलात्कारे ॥ प्रगता
सभायस्मात् । सभायाः प्रगतोवा ॥

प्रसरः । पुं० प्रणये ॥ वेगे । जवे ॥
सङ्गरे । युद्धे ॥ विसर्पणे ॥ प्रसरंन
लभन्ते हियावत्कचनमर्कटाः ।
नाभिद्रवन्ति ते तावत् पिशाचावास्व
गोचरे ॥ प्रसरणम् । सृगतौ । वा०
अप् ॥ अधिकरणे पुंसिसंज्ञायामि
तिघोवा ॥ प्रकर्षे ॥ समूहे ॥

प्रसरकः । पुं० पियाले ॥ अत्रप्रसव
कद्रव्यपिपाठः शब्दमालायाम् ॥

प्रसरणम् । न० आसारे । सैन्यानांस
र्वतोव्याप्तौ ॥ तृणकाष्ठादिहेतवे सै
न्यानामितस्तोगमने ॥ सर्वतोग
मने । पसर्ना० फैलना० इ० भा०
॥ सृ० । ल्युट् ॥

प्रसरणी । स्त्री० प्रसरणार्थे ॥ प्रसरति
। इ० । अर्तिसृष्टित्यनिः । कृदि
कारादितिङीष् ॥

प्रसविता

प्रसर्पणम् । न० गमने ॥ प्रसरणे ॥
 प्रसवः । पुं० उत्पादे ॥ अपत्ये ॥ फले ॥
 कुसुमे ॥ गर्भमोचने । गर्भाहातकनि-
 स्मृतौ । प्रसूतौ ॥ अस्यमासनिधमो-
 यथा । नवमेदशमेमासिनारीगर्भप्र-
 सूयते । एकादशेद्वादशैवाततोऽन्य-
 त्रविकारतः ॥ इति ॥ असौषधं
 यथा । पीतन्तुकाञ्जिकंरुद्रकथितंश-
 रपुङ्गवा । हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तंशीघ्रं
 स्त्रीणांप्रसूतिकृत् ॥ मातुलुङ्गस्यै-
 मूलंकटिवडंप्रभूतिकृत् । अपामा-
 र्गस्यैमूलंयोनिस्थञ्चप्रसूतिकृत् ॥
 अतमार्गस्यत्रैमूलेगर्भवत्यास्तनाम-
 तः । उत्पद्यमानेसकलेपुत्रः स्या-
 दन्यथासुता ॥ अपामार्गस्यैमूले
 नारीणांशिरसिस्थिते । गर्भशूलंविन-
 श्येतनात्रकार्याविचारणा । इति
 गारुडे १६ ६ अध्यायः ॥ अभ्यनुज्ञा-
 ने ॥ प्रसवनम्० प्रसूयतेवा । षूङ्० ।
 प्राणिप्रसवे० षूप्रेरणेवा । ऋदोरप्०
 पचाद्यज्वा ॥

प्रसवकः । पुं० प्रियालवृत्ते ॥

प्रसवनम् । न० प्रसवे ॥

प्रसववन्धनम् । न० वृन्ते ॥ प्रसूयते ।

षुप्रसवे । ऋदोरप् । वध्यतेनेन ।

वधबंधने । करणे ल्युट् । प्रसवस्य

पुष्पफलपत्रस्यवन्धनम् ॥

प्रसवस्थली । स्त्री० मातरि ॥

प्रसविता । पुं० ताते । पितरि ॥

प्रसहचौरः

प्रसवित्री । स्त्री० जनयित्याम् ॥

प्रसव्यः । त्रि० प्रतिकूले ॥ अनुकू-
 ले ॥ प्रगतंसव्यात् । सव्यशब्दश्चा-
 राच्छब्दवत्वामदक्षिणोभयार्थः ॥

प्रसहः । पुं० काकगृध्रादिषु ॥ तेच
 । काकोगृध्रउलूकश्च चित्तश्चशशा-
 तकः । चाषोभासञ्चकुररड्याद्याः
 प्रसहाः स्मृताः ॥ प्रसहाः की-
 र्तिताश्चेतेप्रसह्याच्छाद्यभक्षणात्
 । प्रसहाः खलुवीर्यीणास्तन्मांसम्भ-
 क्षयन्ति । तेशोषभक्षकोन्मादैः
 शुक्रक्षीणाभवन्तिहि ॥

प्रसहनः । पुं० हिंस्रपशौ ॥ यथा ।
 शार्दूलसिंहशरभर्चतरक्षुमुख्याये-
 न्यान्प्रसह्यविनिहत्य निवर्तयन्ते
 । तेकीर्तिताः प्रसहनाः पललं
 तदीयमर्शःप्रमेहजठरामयजाड्याहा-
 रि ॥ इति० राजनिर्घण्टः ॥ न०
 क्षमायाम् । सहने ॥ त्रि० तद्वति
 अभिभवे ॥ आलिङ्गने ॥

प्रसहा । स्त्री० बृहतिकायाम् ॥

प्रसहिष्णुः । त्रि० अभिभावके ॥

अलङ्कजितीष्णुच् ॥

प्रसह्य । अ० हठादर्थे । बलात्कारार्थे
 ॥ प्रकर्षेणषोढा । षहमर्षणे । क्त्वा०
 ल्यप् ॥

प्रसह्यचौरः । पुं० हठाच्चौर्यकारिणि

। माचले । चित्तामे । डाकादृत०

दौडा० लुटेरा० इत्यादिभाषा ॥

प्रसादः

प्रसादिका । स्त्री० सूक्ष्मधान्यं ॥
 प्रसादः । पुं० अनुग्रहे । तुष्टिदाने
 । प्रीतिदाने ॥ यथा । सत्कीर्तिं
 विमलं यशःसुकवितापाण्डित्यमारो
 ग्यता० वादेवाक्पटुताकुले चतुरता
 गाम्भीर्यमच्चोभ्यता । प्रागल्भ्यं प्रभु
 तागुणे निपुणता यस्य प्रसादाद्भवत्
 त्वन्दे शिवरूपिणं निजगुरुं सर्वार्थं
 सिद्धिप्रदमिति ॥ स्वाम्भ्ये । आ
 रोग्ये ॥ सौम्यतायाम् ॥ प्रसक्तौ
 । प्रसन्नतायाम् । नैर्मल्ये ॥ चित्त
 सप्रसन्नतायाम् । चित्तसुच्छताया
 म् ॥ देवनिवेदितद्रव्ये ॥ गुरुणां
 भुक्तावशेषे ॥ प्रसदनम् । षट् ॥
 । भावे घञ् ॥ वैदर्भीरीतियुक्तका
 व्यगुणे । ग्राम्यशब्दभिन्नप्रसिद्धार्थं
 पदवत्त्वे ॥ यथा । ओजः प्रसाद
 माधुर्यगुणत्रितयभेदतः । गौडवैद
 दर्भपाञ्चालारीतयः परिकीर्त्तिताः
 ॥ तत्र० व्यक्तार्थपदमग्राम्यप्रसा
 दः परिकीर्त्तितः । इतिलक्षणम् ॥
 अपिच । शुष्कनिम्बनादिवत्स्वच्छज
 लवत्सहसैवयः । व्याप्रीत्यन्यत्प्र
 सादोसौसर्वत्रविहितस्थितिः ॥ अ
 न्यत्इति० व्याप्यमहचित्तम् । सर्व
 त्रेतिसर्वेषुरसिषु० सर्वासुरचनासुच
 । गुणवृत्त्यापुनस्तेषां वृत्तिः शब्दार्थ
 योर्मता ॥ गुणवृत्त्याउपचारेण ।
 तेषाम्० ओजआदिगुणानाम् ।

प्रसारणम्

आकारेशौर्यस्यैव ॥
 प्रसादनः । पुं० भक्तकारे ॥ न०
 अन्ने ॥ चि० प्रसन्नताकारके ॥
 प्रसादना । स्त्री० परिचर्यायाम् ॥ से
 वायाम् ॥
 प्रसादितः । चि० प्रार्थिते ॥ सौमन
 स्यङ्गमिते ॥
 प्रसादी । चि० अनुग्रहशीले ॥ प्रसा
 दगुणयुक्ते ॥ शीलेणिनिः । अस्त्य
 र्थेइनिर्वा ॥
 प्रसाधनम् । न० वेशे । अलङ्काररच
 नादिकृतशीमायाम् ॥ प्रसाध्यते
 ऽनेनाङ्गम् । षाध० । करणे ल्युट्
 ॥ प्रकृष्टनिष्पत्तौ ॥
 प्रसाधनी । स्त्री० कङ्कतिकायायाम्
 ॥ सिद्धौ ॥ डीप्
 प्रसाधिका । स्त्री० नौवारे ॥ वेशकारि
 ण्याम् । अलङ्कृत्याम् ॥
 प्रसाधितः । चि० अलङ्कृते । भूषि
 ते ॥ प्रसाध्यतेस्म । षाधसंसिद्धौ
 ॥ स्वार्थण्यन्तः । क्तः ॥ प्रकृष्टनि
 ष्पत्ते । निष्पादिते ॥
 प्रसारः । पुं० प्रसरणे ॥ प्रसरणम्
 । ष्ट० । घञ् ॥ तृणकाष्ठादेः प्र
 वेशे ॥
 प्रसारणम् । न० पञ्चविधकर्मान्तर्गत
 विस्ताररूपेककर्माणि ॥ यथा । उत्
 क्षेपणं ततोऽवर्त्तयणमाकुञ्चनं तथा
 । प्रसारणञ्चगमनं कर्माणि तानि

प्रसिद्ध :

पञ्चच ॥

प्रसारणी । स्त्री० गंधालिकायाम् ।
 सरणायाम् । कुञ्जप्रसारणीतिख्या
 तायाम् । गन्धभादालिया ० इ०
 गौ० भा० ॥ प्रसारणीगुरुर्द्ध्यावल
 सन्धानकृतसरा । वीर्यौष्णावात
 हृत्तित्तावातरक्तकफापहा ॥ क्षीणा
 नांस्थविराणाञ्च वातसङ्कोचितात्म
 नाम् । प्रसारयेद्यतोङ्गानितदुक्तै
 षाप्रसारणी ॥ प्रसार्यतेरूपमनया
 । करणेति ल्युट् ॥

प्रसारिणी । स्त्री० लज्जालुलतायाम्
 ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रसारितः । चि० तते । विस्तारि
 ते ॥

प्रसारी । चि० प्रसरणशीले । विस्तृत्त्वं
 रे ॥ प्रसरति० तच्छीलः । स्रगती
 । प्रेलपस्रदुमथवदवस इति धिनुष्
 ॥ आयते ॥ व्याप्ते ॥

प्रसितम् । न० मूये । चि० तत् परे
 । आसक्ते ॥ प्रासायि । धिज्वन्ध
 ने । कर्मणि क्तः ॥

प्रसितिः । स्त्री० बन्धने ॥ बन्धनसा
 धनरज्जुनिगडादौ ॥ प्रसयनम् ।
 धिज् ० । क्तिन् ॥

प्रसिद्धः । चि० भूषिते ॥ ख्याते ॥
 प्रसिद्ध्यति० प्रसिध्यते स्मवा ।
 धिधुसंराद्धौगत्यांवा । कर्त्तरि०
 कर्मणिवाक्त्तः ॥

प्रसूनम्

प्रसिद्धिः । स्त्री० टङ्कारे । ख्यातौ ॥

उत्कृष्टसिद्धौ ॥ प्रकृष्टासिद्धिः ॥

प्रसुप्तः । चि० निद्रिते ॥ प्रकर्षेण
 सुप्तः ॥

प्रसूः । स्त्री० अश्वायाम् ॥ जनन्या
 म् ॥ कन्दस्थाम् ॥ वीरुधि ।
 प्रसूते० प्रसूयते वा । षूङ् प्रसवे
 । सत्स्वितिक्रिप् ॥

प्रसूका । स्त्री० बाजिन्याम् । बडवा
 याम् ॥

प्रसूतम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ चि०
 सञ्जाते ॥ सूते ॥ प्रासविष्ट । षू-
 ङ् । क्तः ॥

प्रसूता । स्त्री० जातसन्तानायाम् ।
 जातापत्यायाम् । प्रजातायाम् ॥
 टाप् ॥

प्रसूतिः । स्त्री० प्रसवे । उद्भवे ॥
 तनये ॥ दुहितरि ॥ स्वायम्भुव
 मनोः पुत्र्याम् ॥ प्रसवनम् ।
 प्रसूयते वा । षूङ् । क्तिन् ॥ कार
 णे ॥ प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात् ॥

प्रसूतिका । स्त्री० प्रसूतायाम् ॥
 प्रासविष्ट । षूङ् । गत्यर्थेति क्तः
 । स्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकेती
 त्वम् ॥

प्रसूतिजनम् । न० दुःखे । पीडा
 मात्रे ॥ प्रसूतेर्जातम् । पञ्चम्याम
 जातावितिङः ॥

प्रसूनम् । न० फले ॥ पुष्पे ॥ चि०

प्रसेदिवान्

जाते ॥ प्रसूयते । पुञ् अभिषवे
। सुञोदीर्घश्चेतिनः ॥ यद्वा । पृ
सूयतेस्म । षूङ् ॥ क्त ६ । ओदि
तश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ स्वादयञो
दितः ॥

प्रसूनेषुः । पुं० कन्दर्पे । कामे ॥

प्रसूनानि दूषवोयस्य ॥

प्रसृतः । पुं० । अर्द्धाञ्जलौ । निकुञ्ज
पाणौ । पस्सै० इ० भा० ॥ न०
पलद्वये ॥ त्रि० सुप्रसारे । तते ॥
विनीते ॥ वेगिते ॥ निस्सृते ॥
प्रकृष्टं सतमस्य ॥ प्रसरतिस्म ।
सृ० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्रसृता । स्त्री० जङ्घायाम् ॥ प्रसर
तिस्म० प्रस्रियतेस्मवा । सृ० ।
गत्यर्थेति० कर्मणिवाक्तः ॥ प्र
कृष्टं सतं गमन मनयावा ॥

प्रसृतिः । स्त्री० आकुञ्चितपाणौ ॥
अर्द्धाञ्जलौ । प्रसृते ॥ प्रकृष्टासृ
तिरस्य ॥

प्रसृष्टः । त्रि० प्रेषिते ॥ अनुज्ञा
ते ॥

प्रसेकः । पुं० सेचने ॥ स्रुतौ ॥ चर
णे ॥ प्रसेचनम् । पिच्० घञ् ॥
प्रसेदिका । स्त्री० चुट्टोपवने । वगी
ची० इ० भा० ॥

प्रसेदिवान् । वि० प्रसन्ने ॥ सदेर्भाषा
यांसदवसशुबद्धतिलिठः कसुरादेशः
लिठिधातोरितिद्वित्वम् । अत

प्रस्तारः

एकहल्मध्यद्वत्येत्वाभ्यासलोपौ । व
स्वेकाजादृघसामितौडागमः । उ
गित्वान्नुम् । सान्तेतिदीर्घः ॥

प्रसेवः । पुं० वीणाङ्गे ॥ स्यूते । वस्त्र
शणादिनिर्मिते० धैला० इतिख्याते ॥
सूत्ररचितभाण्डविशेषे । धोकडा०
इ० गौड़० भा० ॥ दृती ॥ प्रसीव्य-
तेस्म । पिवु० । अकर्त्तरिचेतिघ-
ञ् ॥

प्रसेवकः । पुं० वीणाक्रान्तेवक्रकाष्ठे ।
दण्डाधः शब्दगाम्भीर्यार्थकाष्ठभा-
ण्डे । ० वीणास्थितालावुफले । ०
ककुभे ॥ सूत्रनिर्मितभाण्डे । धौ
तकटे । स्यूते । धोकडा० इ० गौड़
भाषा० ॥ प्रसेव्यते । घेहसेवने ।
क्तुन् ॥

प्रस्कण्वः । पुं० ऋषिविशेषे ॥ प्रस्कण्व
हरिश्चन्द्रावषीइतिसाधुः ॥

प्रस्कन्दनम् । न० विरेके ॥

प्रस्कन्नम् । त्रि० अपगते ॥ पतिते ॥

प्रकर्षेणस्कन्नः ॥

प्रस्तरः । पुं० पाषाणे । ग्रावणि । प
त्थर० इ० भा० ॥ मणौ ॥ प्रस्तृणा
ति । स्तृज्० । पचाद्यच् ॥ दर्भमु
ष्टौ ० इ० कर्ममीमांसकाः ॥ पल्लवा
द्यैर्विरचितेतल्ये ॥ प्रस्तारे ॥

प्रस्तरिणी । स्त्री० गोलोमिकायाम् ॥

प्रस्तारः । पुं० पत्ररचिततल्ये ॥ दृ-
णवने ॥ शय्यायाम् ॥ कृन्दः प्रभृ

प्रस्तावना

तीनांप्रभेदज्ञापकेसङ्केतविशेषे ॥
 प्रस्तीर्यते । स्तृज्० । प्रेखोऽयन्ने
 इतिघञ् । भावेवा ॥
 प्रस्तारितः । चि० प्रकीर्णं । विक्षिप्ते ॥
 प्रस्तार्थ्यम् । न० नेत्ररोगभेदे ॥ त-
 स्यलक्षणम् । प्रस्तार्थ्यं तनुस्तीर्णं श्यो-
 वंरक्तनिभंसिते । इतिमाधवकरः ॥
 अपिच । समन्तादिस्तृतः श्यावो-
 रक्तोवामांससञ्चयः । सन्निपातेन-
 दोषाणांप्रस्तार्थ्यं तदुच्यते ॥ तस्यौ-
 षधं यथा । कतकस्यफलं शङ्ख-
 चापूषणं सैन्धवान्वितम् । फेनोरसा
 ज्ञानं चोद्रे विडङ्गमनः शिला ॥
 कुक्कुटो गण्डकलापानिवर्तिरेषाव्यपो-
 हति । तिमिरं पटलं काचममं शुक्रं
 तथैव च ॥ कण्डुक्ते दारुदं हन्ति मल-
 माशुमुखावतीति ॥
 प्रस्तावः । पुं० प्रसङ्गे ॥ प्रकरणे ॥ अ-
 वसरे ॥ प्रस्तवनम् । ण्ज्० । प्रेद्रुस्तु
 सुवङ् इतिघञ् ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसा-
 मोद्वितीयभक्तौ ॥ प्रारम्भे ॥
 प्रस्तावना । स्त्री० आरम्भे ॥ प्रतिपा-
 द्यार्थस्याकथायाम् । सूत्रधारेणस-
 हनटोविदूषकाणां परस्परविचित्रभा-
 षणे ॥ तस्यालक्षणं यथा । नटीवि-
 दूषकोऽपि पारिपार्श्विक एव वा ।
 सूत्रधारेणसहिताः संलापं यत्र कु-
 र्वते ॥ चित्रैर्वाक्यैः स्वकार्योत्थैः
 प्रस्तुताच्चेपिभिर्मिथः । आमुखत

प्रस्थः

त्रविज्ञेयं नाम्नाप्रस्तावनापिसेति सा-
 हिच्यदर्पणः ॥
 प्रस्तिरः । पुं० पञ्चवादि रचितशय्या-
 याम् ॥
 प्रस्तीतः । चि० धुनिते ॥
 प्रस्तीमः । चि० संहते ॥ स्थैष्टैशब्द-
 सङ्घातयोः । क्तः । आत्वे क्त-
 ते० संयोगादेरिच्यस्यासिद्धत्वात्०-
 पूर्वं० स्थः । पृ० पूर्वस्येति सम्प्रसारणे
 पूर्व रूपे च कृते हल इति दीर्घः । प-
 श्याद्यश्वत्वादन्तत्त्वयोर्विरहान्ननत्व-
 म् । प्रस्थोन्यतरस्यामिति० निष्ठा
 तस्य पादिकीमः ॥
 प्रस्तुतः । चि० उपस्थिते ॥ प्रति-
 पन्ने ॥ प्रकरणप्राप्ते । प्राकरणिके ।
 प्रासङ्गिके ॥ निष्पन्ने ॥ प्रकर्षस्तुति-
 युक्ते ॥
 प्रस्तुतिः । स्त्री० प्रत्यक्षस्तुतौ ॥
 प्रस्तृतः । चि० अन्तरिते ॥
 प्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रस्तौ-
 ति । ण्ज्० । बहुलमन्यचापीति-
 टन् ॥
 प्रस्तोभः । पुं० परिहासे ॥ प्रोत्साहे ॥
 प्रस्तोभितः । चि० उपहसिते ॥
 प्रस्थः । पुं० न० चतुष्कुडवरूपे धान्य-
 मानभेदे ॥ चत्वारः कुडवाः प्र-
 स्थः ॥ आठकचतुर्थभागे । पर्वतै-
 कदेशे । सानौ ॥ उन्मितवस्तुनि ॥
 द्विशरावपरिमाणे ॥ इ० वै० प० ।

प्रसू :

वमनेचविरैकेचतयाशोणितमोक्ष-
णे । अर्द्धचयोदशपलं प्रस्थमाहुर्मनी
प्रिणः ॥ अर्द्धचयोदशपलं सार्द्धषट्-
कम् ॥ विस्तारि ॥ यथा । दीर्घे प्रस्थे
समानञ्चनकुर्यान्मन्दिरं बुधइति ॥
प्रकर्षेणतिष्ठति । षा० । आतश्चोप
सर्गइ० कः प्रतिष्ठन्ते ऽस्मिन्नऽनेन
वा ॥ घञर्थेकोवा ॥ प्रकर्षस्थिति वि-
शिष्टे ॥

प्रस्थपुष्पः । पुं० स्वल्पपत्र तुल्यस्याम्
। मरुवके । मरुवा० इ० भा० ॥
प्रस्थेसानौपुष्यति । पुष्प० । अच् ॥
प्रस्थानम् । न० विजिगीषोः प्रयागे ।
यात्रायाम् । ब्रज्यायाम् । अभिनि-
र्वाणे ॥ गमनमात्रे ॥ प्रपूर्वात्ति
ष्ठतेल्युट् ॥

प्रस्थानविघ्नः । पुं० गमनव्याघाते ॥
प्रस्थापितः । चि० प्रतिशिष्टे । प्रेरिते ।
पठाया० इ० भा० ॥ प्रकर्षेण
स्थापिते ॥

प्रस्थायी । चि० प्रस्थास्यतितस्मिन् ॥
षा० । प्रेस्यइति इनिर्णित् ॥
प्रस्थिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
प्रस्थितः । चि० कृतप्रस्थाने ॥ प्रष्ठा०
। क्तः । द्यतिस्यतीतीत्वम् । नि-
र्गच्छति ॥

प्रस्तः । पुं० स्नानार्थकटाहविशेषे ॥
प्रस्तान्यस्मिन् । स्ना० । घञर्थेकवि-
धानं स्नात्नापाव्यधिहनिष्युडार्थम् ॥

प्रस्नेदः

प्रस्फुटः । चि० प्रफुल्ले ॥ प्रकर्षेणस्फु-
टः ॥

प्रस्फुटितः । चि० विकसिते । प्रक-
र्षेणस्फुटितः ॥

प्रस्फुरितः । चि० प्रचलिते ॥ प्रील-
सिते ॥

प्रस्फोटनम् । न० शूर्पे ॥ ताडने ॥
विकाशने ॥ प्रस्फोव्यतेऽनेन । स्फु-
ट् । करणेल्युट् ॥ पचने ॥

प्रस्रवः । पुं० प्रवाहे ॥ स्रवणं स्रवः ।
स्रुगतौ ॥ ऋदोरप् । प्रकृष्टः स्र-
वः ॥ क्षीरादेर्द्रवद्रव्यस्यचरणे ॥

प्रस्रवस्तः । पुं० किष्किम्बासमीपव-
र्तिनिगिरिविशेषे ॥ माल्यवत्पर्व-
ते ॥ स्नेदे ॥ न० पर्वतस्थानभेदे
स्रवज्जलस्थितौ पर्वतमूलादहिः
स्रवज्जलेवा । उत्सि । भर्ना० इ०
भा० ॥ तज्जलगुणायथा । प्रस्रवण
जलं स्रच्छलघुमधुरं रोचनञ्चदीपन
कृदितिराजनिर्घण्टः ॥ स्रवन्त्यापोऽ-
स्मात् । स्रु० । भीमादयइ० कृत्यल्यु-
ट्वा० अपादानेल्युट् ॥ प्रकर्षेणचरणे ॥

प्रस्रावः । पुं० मूत्रे । पिसाव० इ०
भा० ॥ प्रस्रूयते । स्रुप्रस्रावे ।
प्रदुस्रुस्रुवइतिघञ् ॥

प्रस्रुतः । चि० बहति ॥

प्रस्नानः । पुं० उच्चैः शब्दे ॥ प्रकृ-
ष्टः स्नानः ॥

प्रस्नेदः । पुं० अतिशयघर्मे ॥ तदौ

प्रहरकलिका

षधंयथा । चन्दनकुङ्कुमंसांसीकपू
रोजातिपत्रिका । जातीककोलपू
गानालवङ्गस्यफलानिच ॥ अगुरु
शीरकाश्मर्यः कुष्ठं तगरनालिका
गोरोचनाप्रियङ्गुश्च चोलमदनकंन
खम् । सरलः सप्तपर्णश्चलाचाचा
मेलकीतयो । कर्बूरकः पञ्चकञ्च एतै
स्तैलं प्रसाधितम् । प्रस्नेदमलदौ
गन्धकण्डूकुष्ठहरंपरम् । पुमान्
युवास्याचक्राव्यः स्त्रीणांचाल्यन्तव
ल्लभः ॥ स्त्रीशतगच्छते रुद्रवभ्या
पिलभते सुतम् ॥ इति गारुडे १८८
अध्यायः ॥

प्रहतः । त्रि० वितते ॥ क्षुब्धे ॥ प्र
हन्यते स्म । हन० । क्तः ॥ प्रक
र्षेण हिंसिते० गते० च ॥
प्रहरः । पुं० दिवसस्य चतुर्थंशे । अहो
रात्रस्याष्टभागैकभागे । यामे । प्रहर०
इ० भा० ॥ प्रक्षिप्यते टक्कादिरस्मिन्
। हृज्० । पुंसि संचाया मितिघः ॥
प्रहरकुटवी । स्त्री० कुटुम्बिनीक्षुपे ॥
प्रहरणम् । न० शस्त्रमात्रे । आयुधे ॥
प्रक्षिप्यतेऽनेन । हृज्० । करणेति
ल्युट् ॥ अग्नौ प्रक्षेपे इति कर्ममीमां
सकाः ॥ युञ्जे ॥ प्रहारे ॥ स-
मये ॥ ङ् ॥

प्रहरकलिका । स्त्री० अर्करीप्रभेदे ॥
ननभनलगिति प्रहरणकलिका ॥ य
था । व्यथयति कुसुमप्रहरणकलिका

प्रहाणः

प्रमदवनभवातवधनुषितता । विरह
विपदिमेशरणमिहततो० मधुमयन
गुरुस्मरणमविरतम् ॥

प्रहरी । त्रि० प्रहरवति । पहरवारौ०
इ० भा० ॥

प्रहर्ता । त्रि० प्रहारकर्त्तरि । मारके
॥ प्रहरति । प्रहजस्तुच् ॥

प्रहर्षः । पुं० प्रमोदे ॥ प्रकृष्टो हर्षः ॥

प्रहर्षणः । पुं० एकदेहे । बुधग्रहे ॥
त्रि० हर्षविशिष्टे ॥ हर्षकारके ॥

प्रहर्षणी । स्त्री० अतिजगतीप्रभेदे ॥
तस्यालक्षणं तथा । स्त्रीचौगस्त्रि

दशयतिः प्रहर्षणीयम् । अपिच ।
व्याशाभिर्मनजरगाः प्रहर्षणीयम् ।

इ० ॥ लक्ष्यं यथा । गोपीनामधर
सुधारसस्यपानैरुत्तुङ्गस्तनकलसोप

गूहनेन । आश्चर्यैरपिरतिविभ्रमैर्मु
रारेः संसारे मतिरभवत् प्रहर्षणीह

॥ हरिद्रायाम् ॥

प्रहसनम् । प्रहासे ॥ आक्षेपे ॥ रूपका
न्तरे ॥ हसे० । ल्युट् ॥

प्रहसन्ती । स्त्री० पूष्याम् ॥ वासन्याम्
॥ प्रहसति । हसेहसने । लट् : श

तृ । उगित्वान्डीप् । शप्शक्नोरि
तिनुम् ॥ प्रकर्षेण हसन्याम् ॥

प्रहस्तः । पुं० चपेटे । प्रलक्ष्णे ॥ प्रह-
तोहस्तः । प्रादयो गते निःसमासः

॥ रावणस्य सेनापती ॥

प्रहाणः । पुं० क्षये ॥ कृत्यवद् ॥ कृत्य

प्रहृत :

म् ॥

प्रहारः । आघाते । चोट० फट० डूभा०

॥ प्रहरणम् । हृञ्० ॥ घञ्० ॥

शान्ते भीतेत्यक्तशस्त्रे पतितेवालके
तथा । प्रहरन्ति नवीरास्ते धर्मपस

नातनः ॥

प्रहारवल्ली । स्त्री० मांसरोहिण्याम् ।

प्रहासः । पुं० अट्टहासि । शिवे ॥ न

टे ॥ सोमतीर्थे । अत्यर्यहासे । अनु

चिताचरणप्रकाशनेनलज्जोत्पादने

॥ प्रहसनम् । हसे० । घञ्० ॥

प्रहासी । पुं० वासन्तिके । विदूषके ।

प्रीतदे । भाण्ड० डू० भा० ॥ प्रकृष्ट

हासयति० हसतिवा । णिनिः ।

प्रहासोऽस्यास्तिवा । इनिः ॥

प्रहिः । पुं० कूपे ॥ प्रह्रियते । प्रहर

तेः कूपेद्धति० इनि० ॥

प्रहितम् । न० सूप्ते ॥ त्रि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रेरिते ॥ प्रधीयतेस्म । डुधाञ्०

क्तः । दधातेर्हिः ॥

प्रहीणः । त्रि० विगते । परित्यक्ते ।

। विहीने ॥ ओहाक्० । क्तः ॥

घुमास्येतीत्वम् । ओदितश्चेतिनि

ष्ठातखनः ॥

प्रहीणदोषः । त्रि० नितान्तनिर्मलस्वा

न्त ॥ प्रहीणाः दोषारागादयो

यस्य ॥

प्रहृतः । पु० पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभूत

यज्ञे ॥ प्रकर्षेण ह्रवते । हु० । क्तः

प्रहेलिका

प्रहृष्टः । त्रि० सन्तुष्टे ॥ प्रकर्षेण हृ
ष्टे ॥प्रहेणकम्) न० पिष्टकविशेषे । वाय
प्रहेलकम्) ने० वाचनके । व्रतो

पायने । वायना० डू० भा० ॥

प्रहेलिका । स्त्री० प्रवह्निकायाम् ।

प्रश्नहृत्याम् । दुर्विज्ञानार्थप्रश्ने ।

प्रहेली० डू० भा० ॥ लक्षणं यथा ।

व्यक्तौ कृत्यकमप्यर्थस्वरूपार्थस्य गोप

नात् । यत्र वाह्यान्तरावर्थीकथ्येते

साप्रहेलिका । साद्विधार्थीचशाब्दी

चप्रख्याताप्रश्नशासने । आर्थीत्या

दर्थविज्ञानाच्छाब्दीशब्दविभागतः

॥ आर्थीयथा । तरुण्यालिङ्गितः

कण्ठे नितम्बस्थलमाश्रितः । गुरु

णांसन्निधानेपिकः कूजतिमुहुर्मुहुः

॥ पानीयकुम्भइति ॥ शाब्दीयथा ।

सदारिमध्यापि नवैरियुक्तानितान्तर

क्ताप्यसितैवनित्यम् । यथोक्तवादि

न्यपि नैव दूतौक्तानामकान्तेति निवेद-

याशु ॥ सारिका । इति ॥ एवम्०

सोदर्थवर्त्येण नितान्तमादौ सम्भावि

तो निर्गतभीः सभीमः । राजन्भ

वद्वाहुवलेन तुल्यो निगूढनामाचक

विब्रवौति ॥ अस्या अर्थः । आदौ सो

त्० उकारसहितः । भीमो नि

र्गतभीः मकारः । अर्थवर्त्येण स्वा

मिवाचकेन पतिशब्देन सम्भावितः

पश्चाद्युक्तः । भवद्वाहुवलेन तुल्यो

प्रह्वीभूत :

दीर्घः । तथाच० उमापतिरितिक
वेर्नामाचनिगूढम् । प्रह्वेलिकायाम्
नेयार्थत्वदूराब्बयादिनदूषणमिति
ज्ञेयम् ॥ प्रह्वेलयति० अभिप्रायंसूच
ति । हिलभावकरणे । कृन् शिल्पि
संज्ञयोरिति कृन् ॥

प्रह्वन्नः । चि० हृष्टे । प्रमुदिते । प्री
ते । प्रह्वान्यतेस्म । ह्वादी सुखे च
क्तः । रदाभ्याभितिनत्वम् । ह्वादी
निष्ठायामिति ह्रस्वः ॥

प्रह्वानः । पुं० निनदे । शब्दे । हर्षे । प्रमो
दे ॥ प्रह्वान्दे । परमभागवते हिरण्य
कशिपोः पुत्रे ॥ प्रकर्षेण ह्वाद्य-
ति० आनन्दयति० परमसात्त्विकत्वे
न सर्वान्० इति प्रह्वान्दे दैत्यानां मध्ये
भगवतो विभूतिः ॥

प्रह्वः । चि० प्रबणे । नम्रे । मते । नम
मशीले ॥ अनुकूले । प्रह्वयति ।
ह्वे जस्पर्वायां शब्दे च । कविधौ सर्व
च प्रसारणिभ्यो ड इति डः ॥ प्रह्वयतेऽ
सौ । ह्वे ज्० । सर्वनिघृष्टे तिसा
धुः । आकारवकारयोर्लोपः । ज
हातेर्वा । आसक्तौ । शिरसानम्रे
॥ महति ॥ यथा । तदा प्रह्वानः सर्व
कार्ये विघ्नान्शयन्तु मे शिवे० इति देवीभा
गवतम् ।

प्रह्वत्वम् । न० शिरसान्तौ ॥

प्रह्वीभूतः । चि० प्रणते । शिरसानम्रे ।
नमस्कृतवति ॥

प्रकार :

प्रांशुः । चि० उच्चे । उन्नते । तुङ्गे ॥
प्रकृष्टाक्षंशवोऽस्य । जगत्त्रयक्रम
माणे भगवति वामने ॥ तोये तु पति
ते हस्ते वामनो भूद्वामनः । सर्वदेव-
मयं रूपं दर्शयामास वै विभुः ॥ भूः
पादो० द्यौः शिरसास्य चन्द्रादित्यौ
च चक्षुषी । इत्यादिविष्वरूपं दर्शयि
त्वा० तस्य विक्रमतो भूमिं० चन्द्रादि
त्यौस्तनान्तरे । नभः प्रक्रममाणस्य
नाभ्यान्तौ समवस्थितौ ॥ दिवमाक्रम
माणस्य जानुमुखे व्यवस्थिताविति
प्रांशुत्वं दर्शितं० ह० वं० ॥

प्राकरणिकः । चि० प्रकरणागते ॥

प्राकषिकः । पुं० षिङ्गे ॥ मायान-
र्तके ॥ परदारोपजीविनि ॥ प्राक
षति । कषडिसायाम् । प्राडिर्पाण
कष इति किकन् ।

प्राकाम्यम् । न० महादेवस्याष्टविधैश्व
र्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ स्वच्छन्दानु
मतौ । अवसर्गे । स्वाच्छन्दानुमन
ने ॥ प्राकाम्यमिच्छानभिघातः ।
यतो भूमावुन्मज्जति० निमज्जति च०
यथोदके ॥ प्रकामस्य भावः । घ्यञ् ॥

प्राकारः । पुं० वरणे ॥ साले । व-
प्रोवर्यन्यत्र वा० इष्टकादिरचितवेष्ट
ने ॥ अस्य परिमाणं यथा । ऊर्ध्वं
विंशतिहस्तेभ्यो नैव कुर्याद्गृह्णं गृही
ऊर्ध्वं विंशतिहस्तेभ्यः प्राकारं न शु
भप्रदम् ॥ तस्य हारमानम् । प्रस्येह

प्राकृतज्वर :

स्तव्यात्पूर्वदीर्घहस्तत्रयंतथा । गृ
हिणांशुभदंष्ट्रां प्राकारस्य गृहस्य च ।
नमध्यदेशे कर्तव्यं किञ्चिन् न्यूनाधि
केशुभमिति । ब्र० पु० ॥ प्रक्रिय-
ते । डुकृञ्० । कर्मणि घञ् । उप
सर्गस्य च जीति दीर्घः ॥

प्राकृतः । चि० नीचे । प्रकृतमकृत
मकार्यमस्य ॥ स्वाभाविके ॥ शा-
स्त्रासंस्कृतबुद्धौ । बालसमे ॥ सं-
स्कृतेतरभाषायाम् ॥ संस्कृतप्रकृ-
तिके । भाषाप्रभेदे ॥ प्रकृतौ संस्कृ-
ते भवः । तत आगतो वा । तत्र भवः
तत आगत इति वा ऽण् ॥ पुं० प्रलय
विशेषे । प्रकृतौ संस्थितं व्यक्तमतीत
प्रलये तु यत् । तस्मात् प्राकृतसंज्ञीय
मुच्यते प्रतिसञ्चरः ॥ प्रकृत्या सिद्धः ॥
पुं० प्रकृतिप्रवर्तके भगवति ॥ गु-
णविशेषे ॥ यथा शैवानां मते धर्मज्ञा-
नधैराज्ञादयो बुद्धिगुणाभावसंज्ञया
विज्ञाताः । ते च सांख्यिकाः । दैन-
यिकाः प्राकृताश्चेति त्रिधा भवन्ति
। तत्र प्राकृतो देहसंयोगे व्यक्तः स्वप्ना-
दिबोधवत् । यः स्वप्नमदमूर्च्छाप्रबु-
द्धस्य ॥ यथा प्रसृतसंस्कारवद्देहसं-
योग एव व्यज्यते न देहापायेऽपि स प्रा-
कृतो नामगुणो विज्ञेयः । इति शै-
वाः ॥ वि० प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकृतज्वरः । पुं० ऋतुज्वरे ॥ यथा ।
वर्षाशरद्वसन्तेषु विष्वत्पुष्करमेखवा

प्राकृतमानुषः

तपित्तकफज्वराः । यथा । वर्षा
शरद्वसन्तेषु वातायैः प्राकृतक्रमा-
त् । इति ।

प्राकृतदोषः । पुं० वर्षाशरपद्वसन्तेषु क्र-
मेण कुपितेषु वातपित्तकफेषु ॥ यथा
। चयप्रकोपप्रशमाः पित्तस्य प्रावृडा-
दिषु । श्लेष्मणः शिशिराद्येषु वायी-
र्धमादिषु विषु ॥ इति रचितः ॥

प्राकृतप्रलयः । पुं० प्रकृतेर्लये ॥ य०
निर्गुणस्य च नित्यस्य चाद्यन्तरहित-
स्य च । निमेषाणां सहस्रेण प्रकृतेर्द-
ण्ड उच्यते ॥ षष्टिदण्डात्मकस्तस्य वा-
सरस्य प्रकीर्तितः । मासस्त्रिंशद्दि-
वाराश्चैवर्षद्वादशमासकैः ॥ एवङ्ग-
तेशताब्दे च श्रौतकृष्णे प्रकृतेर्लयः ॥ प्र-
कृत्या च प्रलीनायां तदैव प्राकृतो लयः
। सर्वाः संहृत्य सा चैकामहाविष्णोः
प्रसूयया । कृष्णवत्सिलीनाचमू-
लप्रकृतिरीश्वरी ॥ इ० ब्र० ॥ अपि-
च का० पु० ॥ प्रकृतौ संस्थितो य-
स्मात्सर्वस्तन्मात्रसंश्रयः । अह-
ङ्कारमहत्तत्त्व गतीयत् प्राकृतो लयः
॥ प्रकृतौ संस्थितो व्यक्तमतीतप्रलय-
स्तु यत् । तस्मात् प्राकृतसंज्ञीयमुच्य-
ते प्रतिसञ्चरः ॥ इ० ॥

प्राकृतमानुषः । पुं० सामान्यमनुष्ये
॥ यथा । एकादशचमूनायं भीमपादे-
नमास्पृश । पञ्चानामपि यो भर्ता
नास्तौ प्राकृतमानुषः ।

प्रागभावः

प्राकृतमित्रम् । न० स्वदेशव्यवहितदे
शावस्थितेराजनि ॥

प्राकृतशत्रुः । पुं० एकविषयाभिनिवे
शिनिनृपादौ ॥

प्राकृतिकः । पुं० बन्धविशेषे ॥ सच-
प्रकृतावात्मज्ञानात्० ये प्रकृतिमुपा-
सते तेषां भवति । यो वायुपुराणे० प्र-
कृतिलयादित्युच्यते । पूर्णशतसह-
स्रान्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्तका इति ॥
त्रि० प्रकृतिविकारे । प्रकृतिसम्ब-
न्धिनि ॥

प्राक्कूलः । त्रि० प्रागग्रे ॥

प्राक्तनः । त्रि० प्राग्भवे ॥ कालवा-
चिनोऽव्ययात्पुल्लौ ॥

प्राक्तनकर्म । न० अदृष्टे । भाग्ये ॥
पुराकृतकार्ये ॥

प्राक्फलः । पुं० पनसे ॥

प्राक्फलुनी । स्त्री० पूर्वफलान्या-
म् ॥

प्राक्फलुनीभवः । } पुं० बृहस्पतौ
प्राक्फालुनः । } जीवे । चित्र
प्राक्फालुनेयः । }
शिखण्डिजे ॥ तीक्ष्णतायाम् । प्र-
खरत्वे ॥

प्रागभावः । पुं० कार्यस्थोत्पत्तेः पूर्व-
वर्त्तिनि० अभावविशेषे ॥ सच० अ-
नादिः सान्तः । आकाशादावति-
व्याप्तिवारणाय सान्तइति । घटादाव-
तिव्याप्तिवारणायानादिरिति तार्किके

प्राग्वहः

काः ॥ विद्यमानस्येव घटस्य मृत्पि गृहे
ष्वभावः प्रागभावः आविर्भावज-
नकइतिसत्कार्यवादिनः ॥

प्रागल्भ्यम् । न० प्रगल्भतायाम् ।
प्रतिभातिशये ॥ यथा । प्रागल्भ्य-
हीनस्य नरस्य विद्या० शस्त्रं यथा कापु-
रुषस्य हस्ते । नटस्मिमुत्थादयते शरी-
रे वृद्धस्य दाराद्वददर्शनोयाः ॥ इ० ॥
स्त्रीणामयत्नजभावविशेषे ॥ य० ।
प्रागल्भ्यौदार्यमाधुर्यशोभाधीरत्व-
कान्तयः । दीप्तिश्चा० यत्नजा० भाव-
हावहेलास्त्रयोद्वजाः ॥ इ० ॥ प्रग-
ल्भस्य भावः । ध्वज् । प्रागल्भ्यं प-
राभिभवसामर्थ्यमिति गीताभाष्य-
टीका ॥

प्रागुदीची । स्त्री० पूर्वोत्तरदिशि ॥
प्राग्गमनम् । न० अग्रतो निस्सरणे ॥
प्राग्ज्योतिषः । पुं० कामरूपे । नर-
कासुरपुरे ॥ अत्रैव हि स्थितो ब्रह्मा प्रा-
ङ् नक्षत्रं संसर्ज ह । ततः प्राक्
ज्योतिषाख्ये यं पुरीशक्रपुरीसमा ॥
प्राग्भद्रपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदनक्ष-
त्रे ॥

प्राग्भागः । पुं० पर्वतादेरग्रभागे ॥

प्राग्भारः । पुं० प्राकृतिविशेषे ॥ प-
र्वताग्रभागे ॥ तटे ॥

प्राग्वहः । त्रि० प्रधाने । अदृष्टे ॥ प्र-
कृष्टमयम् । प्राग्वह इति । हरतेरनु-
यमनेच् ॥

प्राङ्न्याय :

प्रायाटम् । न० अघनेदधनि ॥

प्राग्रः । चि० अघे । अष्टे ॥ प्रकु-
ष्टोयः ॥

प्राग्बंशः । पुं० घृताधारगृहात्पूर्व
गृहे । पत्नीशालाख्ये । इविः शा
लायाः पूर्वभागेयजमानादीनांस्थि
त्यर्थेगेहे ॥ प्राञ्चति । अञ्चु० । ऋ
त्विगादिनाकिन् । प्राग्बंशः
गोत्रंस्थूणावाऽत्र ॥ यज्ञशालायाःपूर्व
पश्चिमस्तम्भयोरर्पितेपूर्वपश्चिमायते
काष्ठे ॥

प्राघातः । पुं० युडे ॥ प्रकृष्टआचा-
तोयस्मिन् ॥

प्राघारः । पुं० घृतादिक्षरणे । श्रृगते ॥
प्राघरणम् । घृक्षरणदीपत्योः । घ-
ञ् । उपसर्गस्यघञौतिदीर्घः ॥

प्राघुणः । पुं० अति-

प्राघुणिकः । पुं० यौ ॥

प्राघूर्णः । पुं०) पुं० अति-

प्राघूर्णिकः । पुं० यौ ॥

प्राङ्गः । पुं० पणव-

प्राङ्गः । पुं० वाद्ये ॥

प्राङ्गणम् । न० अङ्गने । चत्वरे । अजि
रे । अंगना० आंगन० इ० भा० ॥ सू
र्यविहस्यतस्यदोषोयथा । अभद्रदंसू
र्यवेधंप्राङ्गणञ्चतयैवचेति ॥ अभि-
व्यक्तिस्थाने । गृहाद्विहस्यले ॥ प-
णववाद्ये ॥ प्रकृष्टमृगङ्गनम् ॥

प्राङ्न्यायः । पुं० चतुर्दीक्षरान्तर्ग

प्राचिका

तो क्षरविशेषे ॥ यत्राभियुक्तएवंब्रू-
यात् । अस्मिन्नर्थेऽनेनाहमभियुक्त-
स्तत्रचायं व्यवहारमार्गेणपराजित
इति । उक्तञ्चकात्यायनेन । आचा
रेणावसन्नोपिपुनर्लेखयतेयदि । सो
भिधेयोजितः पूर्वप्राङ्न्यायस्तुस-
उच्यते ॥ इ० ॥

प्राक् । अ० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्व-
काले ॥ प्राचिदेशे ॥ प्राचोदेशात्-
प्राङ्देशोवा । दिक्छन्देभ्यः स-
प्तमौपञ्चमीप्रथमाभ्यादिर्देशकाले-
ष्वस्तातिरिति० अस्तातिः । अञ्चि-
र्लुक् । एवंदिशि० कालेच ॥ इहक
स्मान्नभवति० पूर्वस्मिन्देशेवसतीति
। नैषदोषः । देशविशेषणमेतत् ।
इ० भाष्यम् ॥ योहिदेशेनविशेष्यमा-
णोदेशोभवतिततः प्रत्ययो० नवि-
शेषणादित्यर्थः ॥ पूर्वस्मिन् ॥ अ-
वान्तरे ॥ अयं ॥ प्रभाते ॥ अतीते ॥
प्राङ् । चि० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥
पूर्वकाले ॥ प्रकर्षणाञ्चति । सु-
प्युपपदेअञ्च ऋत्विगादिनाकिन् ।
अनिदितामिति नलोपः । उगिद-
चामिति नुम् । संयोगान्तस्यलोपः ।
नुमोनस्य० किन्प्रत्ययस्येति कुत्वे-
नङकारः ॥

प्राचिका । स्त्री० दंशे । डांस० इ०
भा० ॥ पक्षिविशेषे ॥ प्राञ्चति ।
अञ्चु० । कृन् । इत्त्वम् ॥

प्राचीनवर्हि :

प्राची । स्त्री० पूर्वस्यांदिशि । पूज्य
पूजकयोरर्थे ॥ यत्रैवभानुस्तुवि
यत्युदेतिप्राचीतितावेदविदोवद
न्ति । तथा पुरः पूजकपूज्ययोश्च
सदागमज्ञाः प्रवदन्तितन्त्रे ॥ प्रा
यस्येऽत्रप्रशब्दः । प्रथममञ्चतिप्रा
प्रोतिसूर्यम् । अञ्चु० । ऋत्वि
गादिनाक्निन् । उगितश्चेड्डीप् ॥

प्राचीनम् । न० वृत्तौ । प्राचीरे ॥
त्रि० प्राग्भवे । पूर्वदिग्देशका
लभवे ॥ प्राचि ॥ प्रागेव । विभा
षाञ्चरदिक् स्त्रियामिति० खः ॥
प्राचीनपनसः । पुं० विल्ले । गोह
रीतक्याम् ॥

प्राचीनयोग्यः । पुं० वेदप्रसिद्धेसत्य
योग्याख्यमुनौ ॥ प्राचीनयोगस्य
गोत्रापत्यम् । गर्गादिच्चाद्यञ् ।
बहुत्वे प्राचीनयोगाः ॥

प्राचीनवंशः । पुं० कर्ममीमांसाप्र
सिद्धे । मण्डपविशेषे । यस्य
मण्डपविशेषस्योपरिवंशाः प्राग
द्याभवन्ति सप्राचीनवंश इत्युच्य
ते ॥

प्राचीनवर्हिः । पुं० इन्द्रे ॥ पृथोः
प्रपौत्रे० प्रचेतसांपितरि० राज
र्षिर्विशेषे ॥ प्राचीनाग्राः कुशा
स्तस्यपृथिव्यांविश्रुतामुने । प्राची
नवर्हिरभवत्स्यातो भुविमहाव
लः ॥

प्राचीपति :

प्राचीनशालः । पुं० वेदप्रसिद्धेमुनि
विशेषे । औमन्यवे ॥

प्राचीना । स्त्री० वनतिक्तिकायाम्
। पाठायाम् । आकनादि० इ० गौ०
भा० ॥ नाकुल्याम् । रास्त्रायाम्
॥ प्राचिभवा । विभाषाञ्चेरिति
खः । टाप् ॥ प्राग्भवायाम् ॥
प्राचीनामलकम् । न० वारिवदरे ।
पानीयामलके ॥ प्राचीनामलकं
दोषत्रयजिद्गरघातिच ॥

प्राचीनावीतम् । न० अपसव्ये ।
आह्वादीवामकरेवहिष्कृतेसति०
दक्षिणस्कन्धार्पितयज्ञसूत्रे । विप
रीतधृतयज्ञोपवीते ॥ तथाहि
। सव्यंवाहुंसमुद्धृत्यदक्षिणे तुधृतं
द्विजाः । प्राचीनावीतमित्युक्तं
पितृकर्मणियोजयेत् ॥ प्राची
नंप्रदक्षिणमावीयते स्म । अज०
। अजेव्यंघञपोः ॥ वीगच्यादि
षुवा । क्तः ॥ यद्वा । प्राचीनं
प्रदक्षिणमाजतिस्म० आवेतिस्मवा
गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्राचीनावीती । पुं० अपसव्यवतिद्विजे
॥ वामपाणाबुद्धतेदक्षिणस्कन्धस्थि
तेवामकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रेवस्त्रे
वाप्राचीनावीतीद्विजोभण्यते ॥
प्राचीनावीतमस्यास्ति । अतइनि
ठनावीतीनिः ॥

प्राचीपतिः । पुं० इन्द्रे ॥

प्राजनम्

प्राचीरम् । न० प्रान्ततोवृत्तौ । ग्रामादे
रन्ते कण्टकादिवेष्टने ॥ दुर्गार्थं नग
रादे : प्रान्तभागेवेषुकण्टकवेत्तादि
मयीवृत्तिर्वेष्टनिकेतिकश्चिद्भरत :
॥ मृन्मय्यामपिहृतौ प्राचीरमुपचा
रादितिस्त्राम्यादयः ॥ प्राचीयते
। प्राङ्पूर्वश्चिञ्चयने । शुसिचि
मीनांदीर्घश्चेति क्रन्दीर्घौ ॥
प्राचेतसः । पुं० प्राचीनवर्हि राज
पुत्रेषु ॥ सान्तनिच्यबहुवचनान्तो०
यम् ॥

प्राचेतसः । पुं० वाल्मीकिमुनौ ।
रामायणप्रवक्तारि ॥ प्रचेतसोऽपत्यम्
। अण् ॥

प्राच्यः । पुं० शरावत्यानद्यामयादा
याः प्राग्दक्षिणदेशे ॥ देशान्तरे
॥ यथा । अङ्गावङ्गामङ्गुरकाञ्चल
गिरिवर्हिगिराः । ततः प्रवङ्गामा
तङ्गामलयामलवर्त्तकाः ॥ सुहो
त्तराः प्रविजयाभार्गवाङ्गेयमाल
वाः । प्राग्ज्योतिषाश्च पुण्ड्राश्च
विदेहास्ताम्रलिप्तकाः ॥ सात्वामाग
धगोनर्दाः प्राच्याजनपदाः स्मृताः
॥ इ० मत्स्यपुराणम् ॥ त्रि०
पूर्वदेशीये ॥ प्राच्यांभवः । द्युप्रा
गितियत् ॥

प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तारि ॥

प्राजकः । पुं० सारथी । सूते ॥

प्राजनम् । न० तोदने । वृषभादि

प्राजापत्यः

प्रेरणदण्डे ॥ प्रवीयते नैन ।
अज० । ल्युट् । वायाविति वी
न ॥

प्राजापत्यः । पुं० प्रयागे ॥ जैनराज
भेदे । त्रिपृष्ठे ॥ प्रजापतेरपत्ये ।
देवे ॥ असुरे ॥ विवाहविशेषे । का
थे ॥ सहोभौचरतांधर्ममितिवाचा
नुभाष्यच । कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्रा
जापत्योविधिः स्मृतः ॥ पञ्चमव
त्सरे ॥ नीरोगाश्चनिरावाधामानवा
विगतद्विषः । बहुचीरास्तथाः गा
वः प्राजापत्ये वरानने ॥ ५ ॥ दैव
सर्गान्तरे ॥ प्रजापतेरपत्यम् ० प्रजा
पतिर्देवताऽस्य ० प्रजापतेरिवायंवेत्या
द्यर्थे ० दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्य
स्यः ॥ न० तपसि ॥ पुं० न०
द्वादशाहसार्धव्रतविशेषे ॥ यथा०
त्यहंप्रातस्त्यहंसायंत्यहमद्यादयाचि
तम् । त्यहंपरञ्चनाश्रीयात्प्राजाप-
त्यंचरन्द्भिजः ॥ अचयासपरिमाणा
पेक्षायामाहपराशरः । सायंद्वाविंश
तिर्ग्रासाः प्रातः षड्विंशतिस्तथा
। अयाचितेचतुर्विंशः परंचानश
नंस्मृतम् ॥ कुक्कुटाण्डप्रमाणश्चया
वान्वाप्रविशन्मुखम् । एतंयासंविजा
नीयाच्छुद्ध्यर्थं कायशोधनम् ॥ हवि
ष्यश्चान्नमश्रीयाद्यथारात्रौतथादिवा
। चींस्त्रीण्यहानिशास्त्रीयान्ग्रासा
नसङ्ख्याकृतान्यथा ॥ अयाचितं

प्राज्ञः

तथैवाद्यादुपवाससत्यहंभवेदिति ॥
पुं० रोहिणीनक्षत्रे । वि० प्रजा
पतिसम्बन्धिनि ॥

प्राजापत्या । स्त्री० यजुर्वेदीयोपास्या
नग्न्योक्तायाम् । संन्यासश्रमपूर्व
कर्तव्यप्रजापतिदेवताकसर्वस्वदक्षि
णायामिष्टौ ॥ यथा । प्राजापत्यानिरु
प्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्य
ग्नीन्समारोप्यब्राह्मणः प्रव्रजेद्गृ
हादिति ॥

प्राजिता । पुं० सारथी । यन्तरि ।
सूते । प्राजति । अज० । तृच् ।
अन्तर्भावितख्यर्थोवा । वलादा-
वार्हधातुकेवेष्ट्यतइतिवीभावान् ॥

प्राज्ञः । पुं० कल्किदेवस्यज्येष्ठेभात
रि ॥ परमात्मनि ॥ विदितवेदत
दुपकरणार्थे० विवेकिनि ॥ प्रज्ञाञ्च
विनाशिस्वरूपानुभवरूपायस्यसप्रज्ञः

। प्रज्ञएवप्राज्ञः । प्रज्ञाद्यण् ॥ पक्षिः
विशेषे । राजशुके । शतपत्रे । रा-
जसूत्रा० इ० भा० ॥ कारणशरी-
राभिमानिनिजीवे । मलिनसत्त्वप्र
धानाविद्योपाधिकेजीवे ॥ भूतेभविष्य
तिचविषयेज्ञातृत्वतयासर्वस्मिन्नपि
वर्तमानेविषयेज्ञातृत्वमस्यैवेतिप्रक
र्षेणजानातीति० प्रज्ञः । सएवप्राज्ञः
॥ सुषुप्तोपिहिभूतपूर्वगत्याप्राज्ञउ
च्यते ॥ प्रायेणअज्ञः । वि० प-
ण्डिते ॥ पण्डितेचगुणाःसर्वेमुखे

प्राङ्विवाकः

दोषाश्चकेवलम् । तस्मान्मूर्खसह
स्तेषुप्राज्ञएकोविशिष्यतइतिविष्णु
शर्मा ॥ दक्षे ॥

प्राज्ञता । स्त्री० विदित्वे ॥ यथा । पदं
पदार्धमेकंवाचाहरेच्चसुभाषितम् ।
मूर्खोपिप्राज्ञतायातिनदौभिः सा
गरोयथा इति ॥

प्राज्ञमानी । वि० पण्डिताभिमानिनि ॥
प्राज्ञा । स्त्री० बुद्धिमत्तायाम् । धीमत्ता
म् ॥ प्रज्ञाऽस्त्यस्याः । प्रज्ञाश्चार्चा
भ्योणः । टाप् ॥

प्राज्ञी । स्त्री० स्वयंज्ञात्याम् । प्राज्ञा
याम् ॥ प्रजानाति । ज्ञा० आतश्चोप
सर्गइतिकः ॥ प्र० अण् ॥

प्राज्यः । वि० प्रचुरे । प्रभूते । अदभे
॥ प्रवीयते । अज० ख्यत् । वा०वी
भावोन ॥ आज्यसम्पन्ने ॥ प्रभूतमा
ज्ययस्यसः ॥

प्राञ्जलः । वि० सरले ॥

प्राञ्जलिः । वि० बद्धाञ्जली । कृतस
म्पुटकरयुगले ॥ भक्तिनम्ने ॥
प्रकृष्टोमूर्द्धिकृतोऽञ्जलिर्येन० यस्य
वा । प्रवहः अञ्जलिर्येनवा ॥

प्राङ्विवाकः । पुं० अक्षदर्शके । विचारा
र्थराजनियुक्तपुरुषे । व्यवहारद्रष्टरि
ः ऋणदानादीन्यष्टादशविवादपदा
निव्यवहाराः तेषानिर्णेतारि । ज-
ज् ॥ इति अङ्गरेजीभाषा ॥ प्रच्छन्नं
। प्रच्छन्नीप्सायाम् । क्तिव्वचिप्रच्छि

प्राण :

श्रिस्रुद्र, कटप्र, ज्वां दीर्घोऽसम्प्रसार
णश्चेत्युणादिसूत्रेण क्विब्दीर्घोऽसम्प्र
सारणाभावश्च । विवचनम् । घञ् ।
प्राट्चविवाकश्चप्राड्विवाकौ । प्रश्न
विवेकावस्यस्तः । अर्थश्चाद्यच् ।
प्रश्नविचारयोः कुशलद्वयर्थः ॥
यद्वा । पृच्छतिवादिप्रातिवादिवा
क्यम्प्राट् । छ्त्वाः शूडनुनासिकेचे
ति० श्वादेशः । विविच्यवक्तीतिवि
वाकः । घञ् । प्राट्चासौविवा
कश्चेति० प्राड्विवाकः ॥ यथा-
हुः । विवादानुगतं पृष्ट्वापूर्ववा
क्यं प्रयत्नतः । विचारयतियेना
सौप्राड्विवाकस्ततः स्मृतः इति
॥ अपिच । अर्थिप्रत्यर्थिनौपृच्छती
तिप्राट् । तयोर्वचनं विरुद्धाविरुद्ध
सम्भयैः सहविविनक्तिविवेचयति
वेतिविवाकः । प्राट्चासौविवाक
श्चेतिप्राट्विवाकः ॥ उक्तञ्च । विवा
दानुमतं पृष्ट्वा ससम्भस्तत्प्रयत्नतः
। विचारयतियेनासौप्राड्विवाकस्त
तः स्मृतः ॥ इति ॥

प्राणः । पुं० प्राणमनवति० नासाग्र
स्थानवर्तिनिवायौ ॥ नासाग्रं प्रत्य
क्षमुपलभ्यमानत्वात् । प्रागनिती
तिव्युत्पत्तेश्च ॥ तस्य कर्मवहिर्गम
नम् । तस्य रूपम्० इन्द्रनीलप्रतीको
शंप्राणरूपं प्रकीर्तितम् । तस्य स्थाना
नि० आस्यनासिकयोर्मध्ये वर्ततेनाभि

प्राणा :

मध्यगे । प्राणालय इति प्राहुः । पादा
ङ्गुष्ठे पिकेचनेति योगार्थवः ॥ शरी-
रान्तः सञ्चारिणिवायौ ॥ सचैको
प्युपाधिभेदात्प्राणापानादिकांसं-
ज्ञांलभते ॥ इन्द्रियेषु ॥ प्राज्ञे० वी
जात्मनि ॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमा
निनिचैतन्ये० क्रियाशक्तिप्रधाने०
हिरण्यगर्भे ॥ हंसरथे । ब्रह्मणि ॥
हृन्मारुते ॥ वीले । गन्धरसे । का
व्यजीवे ॥ बले ॥ धातुः पुत्रे ॥ प्रा
णितिअनेनवा । अच्० घञ्बा ।
अनितेरितिणत्वम् ॥ प्रसरणेन० अ
नितिबा ॥ यस्मिन्सतिजीवनम्०
यदपगमेचनभवति० सचवायुविशे
षोलोकेरुठः प्राणइति ॥ निश्वासो
च्छ्वासकासैस्तुप्राणोजीवसमाश्रितः ।
प्रयाणंकुरुतेयस्मात् तस्मात्प्राणः
प्रकीर्तितः ॥ चि० पूरिते ॥

प्राणाः । पुं० भूम्नि० असुषु ॥ अस
वः प्राणाइति० असुप्राणशब्दाभ्यां
बहुवचनान्ताभ्यांपञ्चप्राणादवउच्य
न्ते पुनरेकैकाभिधानेवबहुवचनम् ।
अतएव० प्राणोऽपानइत्युक्तम्० हृदि
प्राणोगुदेपानइत्यादिचदृश्यते ॥ अ
स्योत्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तैस्तुप्राणो
भवतिपञ्चधेति । मिलितैः पञ्चभू
तानां रजोशैः प्राणापानादिपञ्च
वृत्त्यात्मकः प्राणोभवतीत्यर्थः ॥
शरीरस्थपञ्चप्राणायथा । प्राणोपानः

प्राणधारणा

समानश्चोदानव्यानौचवायवः । शरीरस्थाद्रुमेऽद्रुत्यमरः । इमेप्राणा द्यपञ्चवायवः शरीरेतिष्ठन्ति तेचनियतस्थानस्थाः । यदाहुः । हृदिप्राणो गुदेपानः समानोनाभिसंस्थितः । उदानः कण्ठदेशेचव्यानः सर्वशरीरगद्गतिः ॥ तेषांव्यापाराश्च यथा । अन्नप्रवेशनं मूत्राद्युत्सर्गोऽन्नविपाचनम् । भाषणादिनिमेषादि तद्व्यापाराः क्रमादमौ ॥ इति ॥

प्राणकः । पुं० सत्त्वजातीये । प्राणिमात्रे ॥ जीवकद्रुमे ॥ चोले । वस्त्रविशेषे ॥ बोले ॥

प्राणथः । पुं० वायौ ॥ तीर्थे ॥ प्रजापतौ ॥ बलवति ॥ प्राणिति । अन० । शीङ्शपिरुगमिबद्धिजीविप्राणिभ्योऽयः ॥

प्राणदः । पुं० जीवकद्रुमे ॥ भगवति ॥ न० जले ॥ रक्ते ॥ प्राणान्ददाति चेष्टयति । प्राणान्कालात्मना द्यति खण्डयति वा । प्राणान्दापयति शोधयति वा । प्राणान्दातिलुनाति वा । आतद्वतिकः ॥

प्राणदा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ ऋद्धिहृत्ते ॥ टाप् ॥

प्राणधारणा । स्त्री० असूनाधृत्यर्थमाहारे ॥ यथा । अग्रं प्रदायभूतेभ्यः सीतायवरवर्णिनी । तयोरप्यददा

प्राणमयः

द्भाचोर्मधुमांससञ्चसम्भृतम् ॥ तयोस्तृप्तिमथोत्पाद्यवीरयोः कृतशौचयोः । विधिवज्जानकीपञ्चास्रक्रीसाप्राणधारणामित्यार्षेराभायणे० अयोध्यावर्णनेदृष्टम् ॥

प्राणनम् । न० जीवने ॥ पुं० गले ॥ चि० आप्यायनकरे ॥

प्राणनाथः । पुं० पत्न्यौ ॥ यमे ॥ चि०

प्राणाधिपे ॥ प्राणानां नाथः ॥

प्राणन्तः । पुं० रसाञ्जने ॥ वायौ ॥

प्राण्यात् । अन० । रुहिनन्दिजीवि

प्राणिभ्यः पिदाशिषीतिभक्त् ॥

प्राणन्तौ । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ क्षुति ।

हिक्कायाम् ॥ पिच्चान्डीष् ॥

प्राणपणः । पुं० अतिप्रयासे ॥ प्राणः पणोयस्मिन् ॥

प्राणप्रतिष्ठा । स्त्री० प्रतिमायां जीवन्त्यासे ॥ प्राणानां प्रतिष्ठा ॥

प्राणप्रदः । त्रि० प्राणदातरि ॥

प्राणप्रदा । स्त्री० ऋद्धिनामकौषधी ॥

प्राणप्रददाति । डुदाञ्० । कः ॥

प्राणभास्वान् । पुं० अव्यौ । समुद्रे ॥

प्राणभृत् । पुं० जीवे ॥ प्राणान् विभर्ति । डुमृञ्० । क्तिप् । तुक् ॥

प्राणमयः । पुं० द्वितीयकोषे । कर्मेन्द्रियैः सहितेप्राणादिपञ्चके । क्रियाशक्तिमतिकार्यरूपे ॥ अस्य क्रिया

त्मकत्वे नरजीशकार्यत्वम् ॥ स्थूल-

समष्टिकारणीभूतेऽपञ्चीकृतपञ्चमहा

प्राणहारकम्

भूततत्कार्यात्मकेहिरण्यगर्भसूत्रेऽ-
मूर्तिरशौसूक्ष्मसमष्टौ ॥ पूर्णादेहे
बलयच्छन्नचाणायांयः प्रवर्तकः ।
वायुः प्राणमयोनासावात्माचेतन्य
वर्जनात् ॥

प्राणरोधः । पुं० नरकान्तरे ॥

प्राणलयः । पुं० मरणे ॥ परमात्मनि
। प्राणानालये ॥ प्राणलयेजाते० स
ङ्कल्पविकल्पावप्रिमनसोनायासेन
लीनौभवतएव० प्राणमनसोर्दुग्धा
म्बुवन्मिलितत्वात् । तदुक्तम् ।
दुग्धाम्बुवत्सन्मिलितावभौतौतु
ल्यक्रियौमानसमा० तौतौ । तत्रैक
नाशादपरस्यनाशस्तत्रैकवृत्तेऽप्यपर
प्रवृत्तिरिति ॥ प्राणलयेसङ्कल्पविक
ल्पलयेवसमाधिर्भवति ॥

प्राणवान् । पुं० जीवे ॥ प्राणोस्यास्य
स्मिन्वा । मतुप् ॥

प्राणवित् । पुं० हिरण्यगर्भादिषु ॥

प्राणसंयमः । पुं० प्राणायामे ॥

प्राणसमा । स्त्री० पत्न्याम् ॥

प्राणस्पन्दनिरोधः । पुं० चित्तशान्
त्युपाये ॥ यस्तुवासनानामतिप्राव
ल्यात्० तास्यक्तंनशक्नोति० तस्यप्रा
णस्पन्दनिरोधएवोपायः । प्राणस्प
न्दवासनयोश्चित्तप्रेरकत्वात्० तयो
र्निरोधेचित्तस्यशान्तिरुपपद्यते ।

प्राणहारः । पुं०) वत्स नामे ॥ चि०

प्राणहारकम् । न०) असुनाशके ॥

प्राणायामः

प्राणा । स्त्री० विहंगी विशेषे ॥ साचा
रुणगरुडयोः श्वश्रूः ॥

प्राणाचार्यः । पुं० वैद्ये ॥

प्राणाच्ययः । पुं० आपत्काले ॥ प्रा
णानामच्ययोयस्मिन्सः ॥

प्राणादिपञ्चकम् । न० प्राणापानव्या
नोदानसमानात्मके ॥

प्राणाधिनाथः । पुं० पत्न्यौ ॥ प्राणा
नामधिनाथः ॥

प्राणाधिपः । पुं० प्रिये । पत्न्यौ ॥

प्राणान्तः । पुं० प्राणावसाने ॥

प्राणापानौ । पुं० अश्विनीकुमारयोः ॥

प्राणायामः । पुं० प्राणसंयमे । रेचक

पूरककुम्भकलक्षणप्राणनिग्रहीपाये

॥ तथाचयोगसूत्रम् । तस्मिन्सति

श्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदलक्षणः

प्राणायामइति । तस्मिन्नासनस्यैर्ये

सतीत्यर्थः ॥ प्राणः प्रागुदितोवा

युरायामोस्यप्रखेदनम् । प्रेरणाकृ

ष्टिसंरोधलक्षणः क्रतुदोषनुत् ॥

यवोयान्मध्यमोज्येष्ठः सतालैर्द्वा

दशादिभिः ॥ उक्तंच । तालद्वाद-

शकोज्जयः प्राणायामस्तुकन्यसः ।

मध्यश्चतुर्भिर्विंशत्याश्चैष्ठस्तद्द्विगुणो

भवेत् ॥ सोपिध्यानतपोपेतः सग

र्भोऽन्यस्तदुज्जितः । यथासगर्भ

स्यैर्यायमनसोन तथेतरः ॥ अपिच

। सव्याहृतिसंप्रणवांगाद्यत्रौ शिर

सासह । चिः पठेदायतप्राणः प्राण

प्राणायामयज्ञः

यामःसञ्च्यते ॥ सर्वपापहरं प्रोक्तं
प्राणायामं द्विजन्मनाम् । ततस्त्व
भ्यधिकं नास्ति तपः परमपावनम्
॥ अत्रविशेषो देवीगोतायाम् । इड
याकर्षयेद्वायुं वाङ्मण्डशमात्रया ।
धारयेत्पूरितं योगीचतुः षष्ट्या तु-
मात्रया ॥ सुषुम्णामध्यगसम्यक्त्वा
त्रिंशन्मात्रयाशनैः । नाड्यापिंगल
याचैव रेचयेद्योगवित्तमः ॥ प्राणा-
याममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदाः
। भूयोभूयः क्रमात्तस्य बाह्यमेवं स-
माचरेत् ॥ मात्रावृद्धिक्रमेणैव सम्य-
क्त्वादशषोडश । जपध्यानादिभिः
सार्द्धं सगर्भं तं विदुर्वृधाः ॥ तदपि
तं विगर्भं स्रष्टुं प्राणायामं परे विदुः ।
क्रमादभ्यसतः पुंसो देहे स्वे दोहमो
धमः ॥ मध्यमः कम्पसंयुक्तो भू-
मित्यागः परोमतः । उत्तमस्य गु-
णावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यत इति ॥
अध्यात्मविदस्त्वाहुः । चित्तादिस
र्वभावेषु ब्रह्मत्वे नैव भावनात् । नि-
रोधः सर्ववृत्तीनां प्राणायामः स
उच्यते ॥ इति ॥ प्राणस्य वायुविशेष
स्य आयामो रोधः ॥

प्राणायामयज्ञः । पुं० अयाने जुहति-
प्राणं प्राणेऽपानं तथा परे । प्राणापा
नगतीरुद्धा प्राणायामपरायणाः ॥
अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु
जुह्वतीति भगवदुक्तेः ॥

प्राण्यङ्गोद्भवः

प्राण्यदूतम् । न० समाह्वये । पञ्चपू-
र्वाङ्गादिप्राणिसंयुगे ॥ प्राणिभिर्मेष
कुक्कुटादिभिः कृतं द्यूतं ॥
प्राणी । पुं० प्राणविशिष्टे मनुष्यादौ ॥
चेतने । जन्मनि । जन्तौ । शरी-
रिणि ॥ अहं वैनाशिकमते ॥ अस्य गु-
णायथा । बुद्ध्यादिषट्कसंज्ञा
दिपञ्चकं भावना तथा । धर्माधर्मौ-
गुणा एते चात्मनः स्युस्तुर्दशेति ॥
अयमिन्द्रियायाद्यधिष्ठाता ॥ पुण्यपा
पाश्रयः । ज्ञानमुखादियोगतो मान
सपूज्यश्च विषयः । परदेहादौ प्रवृ-
त्त्यादिनानुमेयः । अहमित्याकार-
प्रत्ययाश्रयः । मनोमात्रस्य गोचरः
। विभुः परममहत्त्ववान् ॥ इति-
भाषापरिच्छेदः ॥ प्राणाः सन्त्य-
स्य । अतद्वनिठनाविति ॥ इनिः ॥
प्राणिमाता । स्त्री० गर्भं दात्री चोपे ॥
प्राणिहितः । त्रि० लोकहितकारि-
णि ॥
प्राणिहिता । स्त्री० पादुकायाम् । पन
हिया ० इ० भा० ॥
प्राणीत्यम् । न० ऋणे ॥
प्राणेशः । पुं० पत्न्यौ ॥
प्राणेशा । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्राण्यङ्गोद्भवः । पुं० गन्धविशेषे ॥
यथा । मृगनाभिसमुद्भूतस्तत्कोषो
द्भव एव वा । गन्धः प्राण्यङ्गः प्रो-
क्तो मोददः स्वर्गवासिनामिति ॥

प्रातर्गेय :

प्रातः सवनम् । न० गायत्रच्छन्दस्के
 प्रातः कालोपलक्षितेकस्मिन् ।
 प्रातः । अ० पृ० गे । पृ० भाते । पञ्च-
 धाविभक्तस्य दिनस्य प्रथमेभागे । प्रा-
 तति । अतः । प्राततेररन्निति०-
 अरन्पृ० च्ययः ॥ साङ्गं पृ० हरे ॥ य-
 थाहमाग्यः । ललाटसंस्मृतेभा-
 नौप्रथमः पृ० हरः स्मृतः । स एवा-
 ध्यङ्गसंयुक्तः प्रातरित्यभिधीयत-
 इति ॥ पञ्चपञ्चउषः कालः सप्त
 पञ्चारुणोदयः । अष्टपञ्च० भवेत्
 प्रातः शेषः सूर्योदयः स्मृतः
 इति देवीभागवतम् ॥ श्रीचित्रं शुभ-
 गांगाञ्च अग्निमग्निचितं तथा । प्रात-
 रुत्थाययः पश्येदापङ्गाः सविमु-
 च्यते ॥ तथा ॥ पापिष्ठं दुर्भगां म-
 द्यं नमनमुत्कृत्तनासिकम् । प्रात-
 रुत्थाययः पश्येत्तत्कलेरुपलक्ष-
 णमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥
 प्रातरनुवाकः । पुं० शस्त्रे ॥ यत्प्रा-
 तः कालेशस्य तैयान्निकैः ॥
 प्रातराशः । पुं० प्रातः कालीनभो-
 जने । कल्पावर्त्ते । कलेउ० इ०-
 भा० ॥
 प्रातर्गेयः । पुं० स्तुतिप्राठके । स्तु-
 तिव्रते । वन्दिनि । भाट० इ० भा०
 ॥ प्रातः कालेगे यद्वैश्वरादिर्येन ॥
 अहर्मुखे गातव्यं मीतानामसहस्रा-
 दौ ॥

प्रातिभाव्यम्

प्रातर्भीक्षा । पुं० काके । प्रातः भुङ्-
 क्ते । भुज० ढक् । त्रि० प्रभातेभो-
 जनकर्त्तरि ॥
 प्रातर्भोजनम् । न० कल्पावर्त्ते ॥
 प्रातिः । स्त्री० पू० र्त्तो । प्रादेशे ।
 प्रातिका । स्त्री० जवायाम् ॥
 प्रातिकूलिकः । त्रि० प्रातिकूलचा-
 रिणि । प्र० तिकूले ॥ प्र० तिकूलव-
 र्त्तते । तत्पृ० च्यनुपूर्वमीपलोमकू-
 लमितिठक् ॥
 प्रातिजनीनः । त्रि० जनेजनेसाधौ-
 ॥ जवञ्जनम् इति० प्रतिजनम् ।
 वीप्सायामव्ययीभावः । प्रतिजने
 साधुः । प्र० तिजनादिभ्यः खञ् ॥
 प्रातिपथिकः । त्रि० प्रतिपथिके ॥
 प्रतिपथमेति । प्रतिपथमेतिठ-
 स्तिपथेठक् ॥
 प्रातिपदिकः । पुं० अग्नौ । शिखाव-
 ति । न० । अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रा-
 तिपदिकम् कृत्तञ्चितसमासाश्चेति
 सूत्राभ्यां लक्षिते० नामनि ॥ प्रति-
 पदिभवम् । ठक् ॥ धोरः कीदृग्व-
 चोब्रूते कोरोगीकश्चनास्तिकः । की-
 दृक्चन्द्रं न पश्यन्ति तत्सूत्रं पाणिनेर्व-
 द ॥
 प्रातिभम् । न० प्रतिभाविशेषे ॥ ज्ञान-
 प्रभावविशेषे ॥ प्रतिभैव० प्रतिभायां
 भवन्वा । स्वार्थे० भवार्थेवा अण् ॥
 प्रातिभाव्यम् । न० प्रतिभूत्वेन देयेधने ॥

प्राथमकल्पिक :

प्रतिभुञ्जोभावे । जामिनी० इ०
भा० ॥ यथा । साक्षित्वंप्रातिभाव्यञ्च
दानंयहणमेवच । विभक्ताभातरः
कुर्युर्नाविभक्ताः परस्परम् ॥ इ० ॥

प्रातिभासिकः । त्रि० प्रतिभासमात्र
कालसिद्धे । नपुरस्तान्नपश्चात्स्थिते
॥ यथाश्रुक्तिकायांरूप्यंरज्जौवासर्पः॥

प्रातिलोमिकः । त्रि० प्रतिकूले ॥ प्र-
तिलोमंवर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीप
लोमकूलमितिठक् ॥

प्रातिवेश्यः । पुं० निरन्तरगृहवासि
नि । परीसी० इतिभा० ॥ प्रतिवे
शेभवः । यत् ॥

प्रातिशाख्यम् । न० वेदभाष्ये ॥ प्रति
शाखंभवम् । अव्ययीभावाच्चेतिजः॥

प्रातिष्ठितम् । न० आवेशिकेस्त्रीये ॥

प्रातिस्विकः । त्रि० असाधारणे । आ
वेशिके । स्त्रीये ॥

प्रातिहारिकः । पुं० मायाकारे । ऐ
न्द्रजालिके ॥ प्रतिहरणम् । हृज्०

। भावेघञ् । प्रतिहारोव्याजः प्र-
योजनमस्य । प्रयोजनमितिठक् ॥

प्रातीपः । पुं० प्रतीपपुत्रे । महाभी
ष्मे । शान्तनुराजे ॥

प्रातीपिकः । त्रि० प्रतिकूलेप्रतीपं
वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूल
मितिठक् ॥

प्राथमकल्पिकः । पुं० श्रैष्ठे । प्रथमा
रथवेदे ॥ प्रथमकल्पआधारम्भः

प्राद्युक्तिः

प्रयोजनंयस्य । प्रयोजनमितिठक्
॥ यद्वा । प्रथमकल्पमधीते । वि-
द्यालक्षणकल्पान्ताच्चेतिवक्तव्यमि
तिठक् ॥

प्राथमिकः । त्रि० प्रथमभवे ॥ प्रथम
स्यव्याख्यानः प्रथमेभवेवाद्यजृद्धा
ल्लणक्प्रथमाधुरपुरस्सरणनामाख्या
ताडक् ॥

प्राथम्यम् । त्रि० प्रथमस्यभावे ॥

प्रादुर्भावः । पुं० प्राकव्ये । आविर्भावे ॥

प्रादुष्कृतः । त्रि० प्रकटिते ॥

प्रादुः । अ० नामनि ॥ विष्णोर्दशप्रा
दुर्भावाः । दशनामानौत्थर्थः ॥

प्रकाशे ॥ प्राकाश्ये । स्फुटताया

म् । आविरर्थे ॥ सम्भाव्ये ॥ वृत्तौ

प्रान्दति । अदिवन्धने । वा० उस्

। आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् ।

प्राप्तिवा । अदभक्षणे ॥

प्रादेशः । पुं० तर्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते । तर्ज
नीसहितविस्तृताङ्गुष्ठे ॥ प्रदिश्यते ।

दिश० । हलश्चेतिघञ् । उपसर्ग

स्यघञीतिपाक्षिकोदीर्घः ॥

प्रादेशनम् । न० दाने ॥ दिशश्चितिस
र्जने । प्राङ्पूर्वः । भावेत्युट् ॥

प्रादेशिकः । पुं० अव्याप्यवृत्तौ ॥

प्रादोषः । त्रि० } प्रदोषसम्भिनि
प्रादोषिकः । त्रि० } ॥ निशाप्रदोषा

भ्याश्चेतिशेषिकेयैठञ् । पक्षेऽण् ॥

प्राद्युक्तिः । पुं० अनिरुद्धे ॥

प्रापणम्

प्राधान्यम् । न० प्रधानतायाम् ॥ अ
गुणीभावे ॥ भाविष्यञ् ॥

प्राधीतः । वि० प्रक्रान्ताध्ययने ॥

प्राध्ययनम् । न० प्रकृष्टाध्ययने ॥

प्राधुम् । वि० दूरपथे ॥ प्रह्वे । प्रणते

॥ बन्धने ॥ प्राधुनति । धुनशब्दे ।

डम्प्रत्ययः ॥

प्राधुङ्गल्य । अ० बन्धनेनानुकूलङ्गत्वर्थे

॥ प्राधुम्बन्धने० इतिगतिसंज्ञा ।

कुगतौतिसमासः ।

प्राधुम् । अ० नर्म्मणि ॥ अनुकूले ॥

प्राधुनति । धुन० डम् ॥

प्रान्तः । पुं० चरमे । अन्तभागे । शेष

सीमायाम् । उपान्ते । यथा । प्रान्त

च्छायाविनिर्मुक्तानमनोज्ञाजलाश

याः । तस्मादधोजलप्रान्ते प्वारामा

न्विनिवेशयेदिति ॥

प्रान्ततः । अ० प्रान्तभागे ॥

प्रान्तरम् । न० ग्रामस्यदूरे० वृक्षल

तादिशून्ये वर्त्मनि । दूरशून्यपथे

॥ विपिने । अरण्ये ॥ कीटरे

॥ प्रकृष्टमन्तरम्० व्यवधानमवका

शोवाच्च । प्रादिभ्यद्वतिबहुव्री

हिः ॥

प्रान्तशून्यम् । न० छायादिरहिते०

दूरशून्येऽधुनि ॥

प्रान्त्यः । वि० प्रान्तभवे ॥

प्रापणम् । न० नयने । प्राप्तौ ॥

प्रकर्षेणव्यापने ॥

प्राप्तपातेः

प्रापणिकः । पुं० पण्यविक्रयिणि ।

प्रापणाय्यते । पण० । आङिपणि

कषड्वितिकिकन् ॥ प्रपणोव्यवहारः

प्रयोजनमस्यवा । तदस्यप्रयोजन

मितिठञ् ॥

प्रापणीयः । वि० फलमात्रे ॥ प्रा-

प्ये ॥ प्राप्यतेयत् । प्रपूर्वापधा

तोः कर्म्मण्यनीयर् ॥

प्रापय्य । अ० गमयित्वेत्यर्थे ॥

प्रापितः । वि० निवेशिते ॥ नीते

प्रकर्षेणप्रापितः ।

प्रापिपयिषुः । वि० प्रापयितुमिच्छौ

॥ प्रापयतेः सन्नन्तादुपत्ययः ॥

प्रापेयः । पुं० गन्धर्वगणविशेषे ।

यथा प्रवाच्यजनयत् पुत्रान्दिव्या

न् वैगायनोत्सुकान् ॥ चतुर्दश

देवगन्धर्वाः प्रापेयाः परिकीर्ति

ताः ॥

प्राप्तः । वि० स्थापिते । प्रणिहिते

॥ विद्वे । लब्धे ॥ यथा । प्राप्ते

कर्म्मणिनाऽनेकोविधातुंशक्यते

गुणः । अप्राप्तेतुविधीयन्तेवहवो

प्येकयत्नतद्वतिन्यायः ॥ समञ्जसं

॥ प्राप्यतेस्म ॥ आप्लु० । गत्य

र्थार्कमर्कितः ॥ कर्तरिक्त इति

स्वामी ॥

प्राप्तपञ्चत्वम् । वि० मृते ॥ प्राप्तं

पञ्चत्वम्येन ॥

प्राप्तपातः । पुं० चडांशोः पारिपा

प्राभवम्

शिवं के ॥

प्राप्तभावः । पुं० जातोर्चे ॥ चि०
लब्धसत्तादौ ॥ मनोहरे ॥ पण्डि
ते ॥

प्राप्तरूपः । चि० प्राप्ते ॥ रम्ये ॥
प्राप्तीरूपम् । प्राप्तापन्ने च द्वितीय
येतिसमासः ॥ प्राप्तरूपयेन
वा ॥

प्राप्तव्यः । चि० प्राप्ये ॥ प्राप्यते य
त् । प्रपूर्वापधातोः कर्माणित
व्यप्रत्ययः ॥

प्राप्तिः । स्त्री० महोदये । धनादि
वृद्धौ ॥ अधिगमे । लाभे ॥
भूत्यन्तरे । अणिमाद्यष्टैश्वर्यान्तग
तैश्वर्यविशेषे ॥ यतोऽङ्गुल्यये
णस्पृशतिचन्द्रमसम् ॥ प्रापणम्
आप्लृ० । क्तिन्नावादिभ्यः ॥ ल
म्नादेकादशे ॥

प्राप्ता । चि० प्राप्तवति ॥ प्राप्तो-
ति । टच् ॥

प्राप्यः । चि० गम्ये । समासाद्ये ।
प्राप्तव्ये । प्राप्तुं शक्ये ॥ प्राप्यते
। आप्लृ० । ऋहलोऽर्थत् ॥

प्राबोधिकः । पुं० उषः काले ॥
प्राबोधकोपिपाठः शब्दमालाया-
म् ॥

प्राभञ्जनम् । न० स्वातिनञ्चने ॥

चि० प्रभञ्जनसम्बन्धिनि ॥

प्राभवम् । न० श्रेष्ठत्वे ॥

प्रामाण्यवादः

प्राभवत्यम् । न० प्रभवतोभावे ॥
ष्यञ् ॥

प्राभाकरः । पुं० आत्मनोचिद्रूपवा
दिनि० मीमांसकविशेषे ॥ प्रा
भाकरास्तार्किकाश्चाहुरस्याचि
दात्मताम् । आकाशवद्व्यमात्माश
ब्दवत्तदगुणस्थितिः ॥

प्राभूतिकः । चि० प्रभूतवादिनि ॥
प्रभूतमाह । आहौप्रभूतादिभ्य-
ङ्कतिठक् ॥

प्राभृतम् । न० उपठौकने । प्रदेशने
। देवताभ्योमित्रादिभ्यश्चदीयमाने ।
भेट० इ० भा० ॥ प्राभियते स्म ।
भृज्भरणे० हुभृज्धारणपोषणयो
र्वा । क्तः ॥

प्राभृतकम् । न० कौशलिकायाम् ।
प्राभृते ॥

प्रामाणिकः । चि० प्रमाणलब्धे ॥
प्रमाणादागतः । ठक् ॥

प्रामाण्यम् । न० प्रमाणत्वे ॥ काल
त्रयाबाधितार्थविषयत्वम् प्रामाण्य
मिति व्याख्यातारः ॥ संवादाधी
नं प्रामाण्यमिति तार्किकाः ॥

स्वतः प्रामाण्यमिति मीमांसकाः
॥ प्रमाणस्यभावः ष्यञ् ॥

प्रामाण्यवादः । पुं० प्रमाकरणता
कथने ॥ तद्वतितत्प्रकारकत्वरूप
प्रमात्वकथने । चिन्ता मणिन्याय
ग्रन्थविशेषे ॥

प्रायश्चित्तम्

प्रासादिकम् । त्रि० प्रमादादवगते ॥
 प्रमादाः । पुं० वासके । अठरुषे ॥
 प्रामीक्ष्यम् । न० ऋषे ॥ मृतत्वे ॥
 प्रायः । पुं० सत्रासवति० मरणायान
 शने ॥ प्रायोपविष्टं गङ्गायामिति
 लक्ष्यम् ॥ बाहुल्ये ॥ यथा । प्राये
 णाकृतकृत्यत्वान्मृत्योरुद्दिष्टतेजनः
 । इति ॥ मृत्यौ । मरणे ॥ तुल्ये ॥
 वयसि ॥ प्रायणम् । अय० । घञ् ॥
 प्रकृष्टमयनम् । इण्० । एरज्वा ॥
 प्रायश्चम् । न० पवित्रतायाम् ॥ प्रयत
 सभावः । घञ् ॥
 प्रायश्चित्तम् । न० शुद्धिसम्पादकेकर्म
 विशेषे । अशुद्धत्वनिरसनेनशुद्धेरा
 पादके० पापक्षयसाधनेकर्मणि ॥
 प्रायः पापं विनिर्दिष्टं चित्तं तस्य वि
 शोधनमिति स्मृत्येत्युत्पत्तिः ॥ अ-
 पिचाहाङ्गिराः । प्रायोनामतपः
 प्रोक्तं चित्तं निश्चय उच्यते । तपोनि-
 श्चयसंयुक्तं प्रायश्चित्तमिति स्मृतम् ॥
 निश्चयसंयुक्तं पापक्षयसाधनत्वेन नि-
 श्चितमित्यर्थः ॥ प्रायश्चित्तम् । पार
 स्करादित्वात्साधु ॥ प्रायश्चित्तक-
 र्माणि तु० पापक्षयसाधनानि चान्द्रा
 यणादीनि । विहिताऽकरणप्रतिषि
 द्धसेवारूपनिमित्तविशेषानुबन्धीनि०
 प्रायश्चित्तकर्माणि । पापक्षयमात्रोद्दे-
 शेन विहितानौतिवा ॥ पापानामनु-
 रूपाणि प्रायश्चित्तानि कृद्यथा । यथा

प्रायोपविष्टः

तथैव संस्मृत्य प्रोक्तानि परमर्षिभिः
 ॥ पापेभिरुणिगुरुणिस्वल्पान्यल्पे च
 तद्विदः । प्रायश्चित्तानि मैत्रेयजगुः
 स्वायम्भुवादयः ॥ प्रायश्चित्तान्यशे-
 षाणितपः कर्मात्मकानिवै । या-
 नितेषामशेषाणां कृष्णानुस्मरणं पर-
 मिति पराशरः ॥ प्रायश्चित्तनुपापा-
 नां श्रीदेवीनामसंस्मृतिरिति भागव-
 ते व्यासः ॥
 प्रायश्चित्तीयः । त्रि० प्रायश्चित्तयो-
 ग्ये । प्रायश्चित्तसाधनत्वेन भवः
 । प्रायश्चित्ताय पापशोधनाय श्रुति
 स्मृतिविहिताय कर्माणि विहितोवा ।
 वृद्धाच्छः ॥
 प्रायः । अ० भूम्नि । बाहुल्यार्थे ॥
 प्रायनम् । अय० । असुन् ॥
 प्रायिकः । त्रि० प्रायोभवे ॥
 प्रायुद्धेष्ठी । पुं० घोटके ॥
 प्रायोज्यम् । त्रि० प्रयोजनाहं ॥
 यथा । प्रायोज्यं न विभज्येत ।
 यद्यस्य प्रयोजनाहं पुस्तकादितन्मू-
 र्खैः सह न विभजनीयम् ॥ इति
 दायभागः ॥
 प्रायोपविष्टः । त्रि० प्रायोपवेशवि-
 शिष्टे ॥ प्रायेण मृत्युपर्यन्तानशने
 न उपविष्टः ॥ अत्रादित्यपुराणम्
 ॥ य० । समायुक्तो भवेद्यस्तु पातकै-
 र्महदादिभिः । उच्चिकित्सैर्महा-
 रोगैः पीडितो वा भवेत्तु यः ॥

प्रारब्धम्

स्वयं देहविनाशस्य काले प्राप्ते महा
गतिः । आत्रह्णाणञ्च स्वर्गादिमहा
फलजिगीषया ॥ पुं० विशेज्ज्वलनं
दीप्तं कुर्याद्वनशनं तथा । एते प्रा
मधिकारोस्तिनान्ये प्रांसर्ववस्तुषु ॥
नराणामपिनारीणां सर्ववर्णेषु स
र्वदा ॥ इति ॥

प्रायोप्रवेशः । पुं० सन्न्यासपूर्वकाऽ
नशनस्थितौ ॥

प्रारब्धम् । न० वत्तमानदेहारम्भके
कर्मणि ॥ कर्मजन्मान्तरीयं यत्
प्रारब्धमिति कीर्तितम् । दुर्बलं
सबलं चेति प्रारब्धं द्विविधं विदुः ॥
दुर्बलस्य प्रतीकारः सनास्ति सब
लस्य तु ॥ अवश्यं भाविभावानां
प्रतीकारो भवेद्यदि । तदाहुः खे
नं लिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिराः
॥ आत्मानं सततं जानन् कालं नय
महामते । प्रारब्धमखिलं भुञ्जन्
नोद्देगं कर्तुमर्हसि ॥ इच्छाप्रार
ब्धं परेच्छाप्रारब्धमनिच्छाप्रारब्धमि
ति भेदात्तत्त्रिविधं । तत्र स्वेच्छा-
कृतं भिन्नाटनादि० समाध्यवस्थायां
शिष्यादिभिर्दीयमानं परेच्छाकृतम्
समाध्यवस्थायां व्युत्थानदशायां वा
आकाशफलपातवदकस्माज्जायमा
नं पाषाणपतनं कण्टकवधादिकञ्चा
निच्छाकृतं प्रारब्धमिति विवेकः ॥
त्रि० प्रकर्षेण आरब्धे ॥

प्रालेयम्

प्रारब्धः । स्त्री० गजवन्धनरज्जौ ॥

प्रारम्भः । पुं० प्रकृष्टारम्भे ॥ प्रक-
र्षेण आरम्भः ॥ प्रारम्भे कर्मणां विप्रः
पुण्डरीकस्मरेद्धरिम् ॥

प्रारिप्सितः । त्रि० प्रकर्षेण आरब्धुमी
प्सिते ॥

प्रार्थनम् । न० प्रकर्षेण याचने । प्रार्थ
नायाम् ॥

प्रार्थना । स्त्री० याच्नायाम् । अर्थना
याम् । याचनायाम् ॥ प्रकृष्टार्थ
ना ॥ अभियाते ॥

प्रार्थनीयम् । न० दापरयुगे ॥ त्रि०
प्रार्थनाविषये ॥

प्रार्थितः । त्रि० याचिते ॥ शत्रुसंरुहे
॥ अभिहिते ॥ प्रार्थ्यते स्म । अर्थया
च्नायाम् । क्तः ॥

प्रार्थ्यमानः । त्रि० याच्यमाने ॥

प्रालम्बः । पुं० पयोधरे ॥ त्रपुष्पे ॥ न०
कण्ठाद्वक्ष्यस्पृजुलम्बमानमाल्ये ॥
प्रालम्बते । लविचवस्तं सने । पचा
द्यच् ॥

प्रालम्बिका । स्त्री० हेमविरचितेनाभि
लम्बिनिमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लवि
। गबुल् ॥

प्रालेयम् । न० मिहिकायाम् । हि-
मे ॥ प्रलीयन्ते पदार्थाश्चेति० प्रल
योहिमाद्रिः । तत आगतम् । अण्
। केकयमित्युपलयानां यादेरियद्
तियस्ये यादेशः ॥ उदके ॥

प्रावट्

प्रालियांशुः । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे
 ॥ प्रालियानि० हिमानि० अंशवोय
 स्य ॥
 प्रालियाचलः । पुं० हिमालये । मेना
 धवे ॥
 प्रावटः । पुं० यवे ॥
 प्रावरः । पुं० प्राचीरे ॥
 प्रावरणम् । न० संख्याने । उत्तरीय
 वस्त्रे ॥
 प्रावादुकः । त्रि० शुष्कतर्कजल्पनशी-
 ले ॥
 प्रावारः । पुं० उत्तरासङ्गे । उपरि
 वस्त्रे ॥ उत्तरीये ॥ प्रज्रियतेऽनेन
 । वृज्० । वृथोतिराच्छादने० इ०
 घञ् । उपसर्गस्य घञोतिदीर्घः ॥
 प्रावारकौटः । पुं० कौटविशेषे ॥
 प्रावृडत्ययः । पुं० शरदृतौ ॥
 प्रावृतः । त्रि० निवीते । परिहितेव
 स्त्रे ॥ आत्रियतेस्त्रः । वृज्० । क्तः ।
 प्रावृतिः । स्त्री० प्राचीरे ॥ शैवानांम
 मते० स्वाभाविक्यामशुद्धौ । मले ।
 प्रथमपाशे ॥ प्रावृणोति० प्रकर्षेणया
 च्छादयति० आत्मनां दृक् क्रिये० इ०
 प्रावृतिः ॥
 प्रावृट् । स्त्री० वर्षाकाले । श्रावणभा
 द्रयोः ॥ वर्षणम्० वृट् । वृषुसेचने
 । सम्पदादिच्चात्किप् । प्रकृष्टावृड
 च । नहिष्ठतिवृषिभ्यधिरुचिसहित
 निषुक्तावितिदीर्घः ॥ प्रवर्षतीति-

प्राशस्त्यम्

वा ॥
 प्रावृषा । स्त्री० वर्षाकाले । जलार्थवे ॥
 प्रावृषायणी । स्त्री० कण्डूरायाम् ।
 शूकशिम्बायाम् ॥ प्रावृषामेति० अ
 यतेवा । कर्त्तृन्वित्युट् । कृत्त्यचङ्
 तिणत्वम् । डीप् ॥
 प्रावृषिकः । पुं० मयूरे ॥ त्रि० प्रावृ
 षिजाते ॥ प्रावृषष्टप् ॥
 प्रावृषिजः । त्रि० प्रावृषिजाते ॥ प्रावृ
 ट् शरत्कालदिवांजे० इत्यलुक् ॥
 प्रावृषिस्थः । पुं० नीपे । कदम्बवृक्षे
 कुटजवृक्षे ॥ धाराकदम्बे ॥ त्रि० प्रा-
 वृट् कालभवे ॥ प्रावृट् देवतास्य० प्रावृ
 षिभवोवा । कालेभ्योभववत्० इति०
 प्रावृषण्यः ॥ प्राचुर्ये
 प्रावृषेय्या । स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 कपिकच्छाम् ॥ प्रावृषिभवा । प्रा-
 वृषण्यः । टाप् ॥
 प्रावृष्यः । पुं० कुटजे ॥ धाराकदम्बे
 ॥ विकटके ॥ न० ॥ वैदूर्यमणौ ॥
 प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तारि ॥ प्रश्ने
 ॥ पृच्छति । प्रच्छनंवा । प्र-
 च्छन्नीपायाम् । क्तिवचिप्रच्छी
 तिक्रिद्यीर्घावसम्प्रसारणञ्च । च्छीः
 शूडितिशः । प्राशी० प्राशः प्राड्
 भ्यामित्यादि ॥
 प्राशः । पुं० अवलेहे ॥
 प्राशस्त्यम् । न० उत्तमत्वे ॥ बलवदनि-
 शाननुबन्धित्वे ॥

प्रास्तारिकः

प्राशितम् । न० पिठयन्त्रे । निच्य-
शब्दे ॥ त्रि० भक्षिते ॥

प्राश्रिकः । पुं० सभ्ये ॥ त्रि० पृश्नक-
त्तरि ॥

प्रासः । पुं० कुन्तास्त्रे । भाला० इ०
भा० ॥ कौच० इ० गौ० भा० ॥ प्रा-
स्यते । असु० । हजश्चेति घञ् ।
प्रायोहस्तक्षेत्र्ये शल्ये इ० स्वामो ॥

प्रासङ्गः । पुं० युगे । वत्सानां शिचा-
र्थकाष्टवि० । वत्सानां दमनकाले स्त्र-
स्त्रे यत्काष्ठमासज्यते तत्र ॥ पृस-
ज्यते । घञ् । उपसर्ग-
स्येति दीर्घः ॥

प्रासङ्ग्यः । पुं० युगवोढरिवृषे । यु-
ग्ये ॥ प्रासङ्गं वहति । तद्वहति रथ-
युगप्रासङ्गमिति यत् ॥

प्रासादः । पुं० देवमंदिरे । राजगृ-
हे ॥ प्रसीदन्त्यस्मिन्मनांसि । ह-
लश्चेति घञ् । उपसर्गस्य घञौ ति-
दीर्घः ॥ आङ्वा । कृत्वा प्रभूतं-
सलिलमारामाणि निवेश्य च । देव-
तायतनं कुर्याद्यशोधर्माभिवृद्धये ॥

प्रासादकुक्षुटः । पुं० पारावते ॥

प्रासिकः । पुं० कौन्तिके ॥ प्रासः
प्रहरणमस्य । पृहरणमिति ठक् ॥

प्रास्तः । त्रि० पृक्षिणे ॥ निरस्ते ॥

प्रास्यते स्म । असु० । क्तः ॥

प्रास्तारिकः । त्रि० प्रस्तारव्यवहृत्तरि
॥ प्रस्तारे व्यवहरति । कठिनान्त-

प्रियः

प्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति ॥ इति ठ-
क् ॥

प्रास्थानिकम् । त्रि० प्रस्थानकालोचिते
॥ प्रस्थाने भवम् । कालादृज् ॥ प्र-
स्थानशब्दस्य गुणवृत्त्या कथञ्चित् काल-
लेवर्त्तमानत्वात् ॥

प्रास्थिकम् । न० प्रस्थपरिमितव्रीह्या-
दिवापयोग्ये क्षेत्रे ॥ प्रस्थस्य वापः ।
तस्य वाप इति ठज् । त्रि० कटाहादि-
पात्रान्तरे ॥ प्रस्थं सम्भवति ॥ सस्मि-
न्समावेशयति ॥ अवहरति ॥ पच-
ति वा । सम्भवत्यवहरतीत्यादिना
ठज् । टिड्ढेति ङौपि ॥ प्रास्थि-
कौब्राह्मणी । प्रस्थमुपसंहरति ॥ पच-
ति वेत्यर्थः ॥ प्रस्थं न क्रीते ॥ ठज्
॥ प्रस्थं परिमाणमस्य । प्रास्थिको रा-
शिः । तदस्य परिमाणमिति ठज् ॥

प्राहः । पुं० नृच्योपदेशे ॥

प्राह्णः । पुं० पूर्वाह्णे ॥ प्रथमस्य तद-
हस्य प्राह्णः । राजाहः सखिभ्यश्च
च् । अङ्गोद्गतेभ्यश्चङ्गादेशः ।
अङ्गोदन्तादिति णत्वम् ॥

प्राह्णे । अ० पूर्वाह्णे ॥

प्राह्णे तनः । त्रि० पूर्वाह्णसम्बन्धि-
नि ॥ सायश्चिरमप्राह्णे प्रगेऽव्ययेभ्य-
ष्ट्युव्युलौटुच् ॥

प्रियः । पुं० धर्मे । पत्न्यौ ॥ वृद्धिनामौ-
षधौ ॥ जीवकौषधे ॥ प्रीतिविष-
ये । आत्मनि ॥ यथा । प्रियोद्या

प्रियकः

त्मैवसर्वेषांनात्मनोऽख्यपरं प्रियम् ।
लोकेस्मिन्नात्मसम्बन्धाद्भवन्त्यन्ये
प्रियाः शिवे ॥ प्राणबुद्धिमेव ; स्वा
त्मदाराऽपत्यधनादयः । यत्सम्प
र्कात्प्रियाश्चासन्ततः कोन्वपरः
प्रियः ॥ प्रीणाति । प्रीञ्-तर्पणे
इगुपधेतिकः ॥ न० श्रोतुस्तत्काल
श्रुतिमुखेवाक्ये ॥ चि० हृद्ये । इष्टे ।
प्रीतिविषये । स्नेहपात्रेपुत्रादौ ॥
प्रीतिकरे ॥ सर्वः प्रियः खलुभव
त्यनुरूपचेष्टः ॥ भृत्ये ॥ प्रीणयति
शुश्रूषादिनास्वामिनम् ॥ प्रियोऽ
प्रियश्चकार्यवशाद्भवति । यथा । न
हिकस्यप्रियःकोवाप्रियोवाजगत्
चये । कालेकार्यवशात्सर्वेभवन्
त्येवाऽप्रियाः प्रियाः ॥

प्रियंवदः । पुं० खेचरे । गंधर्व
विशेषे ॥ चि० प्रियवाचि ॥ प्रियं
वदति । वदव्यक्तायांवाचि । प्रिय
वशेवदः खच् । मुम् ॥

प्रियंवदा स्त्री० स्वर्वेश्यायाम् ॥

प्रियकः । पुं० प्रीतसालतरौ । जीव
के । असनकुसुमे । विजयसार०
इ० भा० ॥ नीपे । धाराकदम्बे
॥ चित्रमृगे । कम्बलप्रकृतौमृग
विशेषे ॥ प्रियकोरोमनिर्युक्तोमृग इ
वममृगैर्धनैरितिबैजयंती ॥
पल्ली । चञ्चरीके ॥ प्रियङ्गौ ॥
कुङ्कुमे । कश्मीरजन्मनि ॥ प्रीणा

प्रियङ्गुः

ति । प्रीञ्० । कुन्शिलिसंज्ञ
योरितिकुन् ॥ यद्वा । प्रीणाति०
प्रीयतेवा । इगुपधेतिकः । स्वा
र्थेकन् ॥

प्रियकारः । चि० प्रियङ्गुरे । प्रियं
करोति । डुकृञ्० । क्षेमप्रियेख्य
ण् ॥

प्रियकृत् । पुं० नारायणे । भजतां
प्रियं करोति । कृप् ॥ चि० प्रि
यकारिणि ॥

प्रियङ्करः । चि० हितकारिणि ।
प्रियकारके ॥ प्रियङ्करोति । क्षेम
प्रियमद्रेण्चेतिपक्षेखच् ॥

प्रियङ्करी । स्त्री० वृहज्जौवनृत्याम्
॥ श्वेतकण्टकायाम् ॥ अश्वगन्ध्या
याम् ॥

प्रियङ्गुः । स्त्री० राजिकायाम् ।
राजसर्षपे ॥ कण्ठायाम् । पिप्प
ल्याम् ॥ कङ्कुसख्ये ॥ खनामख्या
तमुगन्धिवृक्षविशेषे । प्रियके ।
श्यामायाम् । लतायाम् । फलि
न्याम् ॥ प्रियङ्गुः शीतलार्तिक्ता
तुवरानिलपित्तहृत् । रक्तातियोग
दौर्गन्ध्यस्वेददाहज्वरापहा ॥ गु
ल्मटड्विषमोहघ्नीतद्वद्भवप्रियङ्गु
का । तत्फलमधुरंरुचं कषा
यमशीतलं गुरु । त्रिवन्धाध्मानव
लकृत्सङ्घाहिकफपित्तजित् ॥
प्रियंगुश्चति । मृगयादौनिपात

प्रियत्वम्

सिद्धः ॥ मित० डुवां ॥ प्रियमङ्ग
तिवा । अगिगतौ । ग्यन्तोवा । कुः
पूर्वत् । शकन्धादिः ॥ कटुका
म् ॥

प्रियचिकीर्षुः । त्रि० प्रियङ्कर्तु
मिच्छी ॥

प्रियजनः । पुं० हृदलोके ॥ प्रौढभा
वच्चे ॥ यथा ॥ प्रौढभावानुविज्ञोय
स्तस्यप्रियजनोवसः ॥

प्रियजीवः । पुं० श्योनाकवृ
क्षे ॥

प्रियतमः । पुं० मयूरशिखावृक्षे ॥
आत्मनि ॥ यथा । वित्तात्पुत्रः
प्रियः पुत्रात् पिण्डः पिण्डात्
तथेन्द्रियम् । इन्द्रियेभ्यः प्रियः
प्राणआत्माप्रियतमस्ततः ॥ त्रि०
प्रेष्ठे ॥ अतिशयेनप्रिये ॥

प्रियता । स्त्री० हार्दे । प्रेमणि । स्त्री
हे ॥ प्रीणातीतिप्रियः । तस्य
भावः । तल ॥

प्रियतोषणः । पुं० षोडशवम्बातिरि
क्तरतिबन्धविशेषे ॥ यथा । नारी
पादौखहस्तो नधारय्येष्वनोपरि ।
स्तनापीडकरः कामीकामयेत्
प्रियतोषणः ॥ त्रि० प्रियस्यतुष्टि
कारिणि ।

प्रियत्वम् । न० प्रियतायाम् ॥ प्रिय
स्यभावः । त्वः ॥ प्रीतिकर
णे ॥

प्रियश्रवाः

प्रियदर्शनः । पुं० कीरे । शुक्रवि
हङ्गमे ॥ क्षीरिकाद्रुमे ॥ त्रि० चक्षु
ष्ये । सुदर्शने ॥ प्रियदर्शनस्य
स्य ॥

प्रियप्रायम् । न० चटुनि । चाटुनि
। प्रियशक्ते ॥ इतिहेमच
न्द्रः ॥

प्रियप्रेप्सुः । त्रि० दृष्टार्थोद्युक्ते ।
उत्सुके ॥

प्रियमधुः । पुं० एककुण्डले । बल
देवे । अच्युतायजे ॥ प्रियमधु
मदांस्य ॥

प्रियरूपः । पुं० कामे ॥ न० अप्स
रः प्रभृतीनांरूपे ॥ त्रि० मनो
हररूपवति ॥

प्रियवर्णी । स्त्री० श्यामायाम् । रु
न्दायाम् । प्रियङ्गी ॥

प्रियवल्ली । स्त्री० प्रियङ्गी ॥

प्रियवादी । त्रि० तत्कालमधुरवाक्य
वक्तरि ॥ मनोज्ञवक्तरि ॥ यथा ।
कोतिभारः समर्थानांकिन्दूरं व्यव
सायिनाम् । कोविदेशः सुविदा
नांकः परः प्रियवादिनामिति ॥

प्रियव्रतः । पुं० स्वायम्भुवमनोः पु-
त्रे । यथा । प्रियव्रतो नानपादौमनो
स्वायम्भुवस्यतु हौपुत्रीसुमन्तौ
धर्मज्ञौ कथितौ तव ॥

प्रियश्रवाः । पुं० भगवतिवासुदेवे ॥
प्रियश्रवोयस्यसः ॥

प्रियाल :

प्रियसखः । पुं० खदिरे ॥
 प्रियसख्यम् । न० सूनृतवाक्ये ॥
 प्रियसन्देशः । पुं० चम्पकवृक्षे ॥ प्रिय
 संवादे ॥
 प्रियसालकः । पुं० असनवृक्षे । बिज
 यसार० इ० भा० ॥
 प्रिया । स्त्री० भार्यायाम् ॥ नार्याम् ।
 एलायाम् ॥ मदिरायाम् । मल्लिका
 याम् ॥ वार्त्तायाम् ॥ प्रियङ्गु ॥
 मध्यावृत्तिप्रभेदे ॥ यथा । जोहलंष्ट
 श्र्यते । साप्रियाकष्यते ॥ यथा ।
 नौमिगोपालकम् । देवकीवालकम्
 ॥ मृगगीतिनामान्तरम् । रोमृगीति
 लक्षणात् ॥ सुप्रतिष्ठाप्रभेदेपि । स
 लगैः प्रिया ॥ यथा । व्रजसुभ्रुधो
 विलसत्कलाः । अभवन्प्रियामुरवै
 रिणः ॥
 प्रियाम्बुः । पुं० आस्रवृक्षे ॥ न० आ
 स्रफले ॥ हृद्यजले ॥
 प्रियार्हः । पुं० नारायणे ॥ स्त्रीष्टदेवे
 प्रियाणीष्टान्यर्हतिअर्पयितुंयोग्योभ
 वतीतितथा । कर्मण्यण् ॥ यथा०
 यद्यदिष्टतमंलोकेयज्ञास्यदयितंगृहे ।
 तत्तद्गुणवतेदेयंतदेवाक्षयमिच्छता ॥
 इतिमार्कण्डेयपु० ॥ अपिच । यद्य
 दात्मप्रियंद्रव्यं तत्तदिष्टायकल्पयेत् ॥
 प्रियालः । पुं० राजादने । प्रियाले ॥
 चारुचफलंपक्वं वृष्यं गौल्यान्मकं
 गुरु । तद्बीजंमधुरंवृष्यं पित्तदाहार्ति

प्रीति :

नाशनम् ॥ प्रीणाति । प्रीञ्० । बा०
 कालन् ॥
 प्रियाला । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥
 प्रियोदितम् । न० प्रियवाक्ये ॥ प्रियञ्च
 तत्तुदितञ्च ॥ चि० प्रियवाक्यविष
 ये ॥
 प्रीणः । चि० पुरातने । प्रतनं ॥ नञ्
 पुराणेप्रादिबि० चनसमुच्चितः खः
 ॥ प्रीते ॥
 प्रीणनम् । न० तर्पणे । तृप्ति ॥ प्रीञ्
 । स्वार्थण्यन्ताल्ल्युटि० धूजप्रौजो-
 रितिनुक् ॥
 प्रीणयन् । चि० तर्पयति ॥ प्रीजीण्य
 न्ताल्लुटः शतृशानचावित्यादिनाल
 टः शत्रादेशे० धूज्प्रीजोर्नुस्वक्तव्य
 इतिनुगागमः ॥
 प्रीणसः । पुं० गण्डके ॥
 प्रीतः । चि० हृष्टे । मत्ते । तृप्ते ॥
 नर्मणि ॥ प्रीयतेस्म । प्रीङ्प्रीणने ।
 क्तः ॥
 प्रीतिः । स्त्री० मुदि । प्रमदे । हर्षे ।
 सुखे ॥ इष्टदर्शनजन्ये सुखे ॥ भोज
 नकालेऽनभिरुचिराहित्ये । इच्छौ-
 त्कण्ठे ॥ विष्कम्भादिषु द्वितीययो
 मे ॥ तत्रजातस्यफलं यथा । प्रसूति
 कालेयदिप्रीतियोगो नरोच्चरीगः सु
 खवान्प्रमोदी । रक्तानुरक्तोविदुषां
 प्रपन्नः सम्प्रार्थितोयच्छतिविचमेव
 ॥ रक्ष्याः सपत्न्यांस्मरपत्न्याम् ॥

प्रीतिदत्तम्

प्रेमिणि ॥ यथा । याप्रीतिरविवेका
मांविषयेष्वनपायिनी । त्वामनुस्म
रतः सामेहदयान्मापसर्पतु ॥ मा
प० हे श्रीपते । मापसर्पतुवा ॥ प्रेम
लक्षणाप्रीतिर्ज्ञात्मानिमुख्यान्यत्रगौ
णी । तथाचोक्तं वार्तिकसारे । स्वा
त्मभोगस्य हेतुत्वात्प्राणादौप्रीतिरि
ष्यते । मस्तृतीतोऽसामुख्याच्चात्म-
प्रीतिर्यथातथा ॥ प्रतीचिनिर्निमित्तै
वसर्वावस्थामुबोध्यते । प्रीतिरग्नेया
णावत्तस्मान्मुख्यासावितिगम्यता
म् ॥ सर्वान्तरतरत्वेनयुज्यतेनिर्निमि
त्तता । बाह्येषुसनिमित्तत्वंप्रीतेः
स्पष्टं गवादिषु ॥ व्याध्यायुपद्रुतो
लोकेमृतिमप्यभिवाञ्छति । निर्नि
मित्तप्रियत्वेतुदेहादेस्तन्नयुज्यते ॥
इति ॥ प्रीज्जर्पणे । भावेक्तिन् ॥
यदीच्छेद्विपुलांप्रीतिं त्रीणितत्रनका
रयेत् । वाग्विवादीर्यसम्बन्धः परो
क्षेदारभाषणम् ॥

प्रीतिजुषा । स्त्री० उषायाम् । अनि
रुद्धपत्न्याम् ॥

प्रीतिदः । पुं० वासन्तिके । केलिकि
ले । विदूषके । भांड० इ० भा० ॥
कामुके ॥ त्रि० सुखप्रेमदातरि ॥

प्रीतिदत्तम् । त्रि० प्रीत्यादत्तवस्तुनि ।
यथा । प्रीत्यादत्तन्तुयत्किञ्चिच्छ्रुत्वा
वाश्वशुरेणवा । पादवन्दनिकश्चैव
प्रीतिदत्ततदुच्यते ॥ प्रीतिदाने ॥

प्रेक्षा

भावेक्तः ॥

प्रीतिदानम् । न० प्रसादे ॥

प्रीतिभोज्यम् । न० प्रीत्याभक्षणीयेऽन्ना
दौ ॥ यथा । अन्नानिप्रीतिभोज्या
निचापन्नोज्यानिवापुनः । नचस
म्प्रीयसेराजनूनचैवापन्नतावयम् ॥

प्रीतयुक् । त्रि० स्निग्धे ॥

प्रीत्यात्मकः । पुं० सत्त्वगुणे ॥ प्रीतिः
सुखमात्मायस्यसः ॥

प्रुक्षिः । पुं० प्रुक्षौ ॥

प्रुष्टः । त्रि० दग्धे ॥ प्रुष्यतेस्म । प्रुष
हे । क्तः । यस्येतिनेट् ॥

प्रुष्वः । पुं० ऋतौ ॥ सूर्ये ॥ प्रोषति
। प्रुष० । अशुप्रुषिलटीतिकन ॥

प्रुष्वा । स्त्री० जलकणिकायाम् । टा-
प् ॥

प्रेक्षणम् । न० चक्षुषि ॥ दर्शने ॥

प्रेक्षणकूटः । पुं० चक्षुर्गोलके ॥

प्रेक्षणीयः । त्रि० दर्शनीये ॥

प्रेक्षा । स्त्री० उपलब्धौ । बुद्धौ ॥ नृत्य
क्षणे ॥ ईक्षणे ॥ प्रकृष्टमीक्षणमन
यावा । ईक्ष० । गुरोश्चैत्यः । टाप्
॥ वृक्षशाखायाम् ॥

प्रेक्षन् । त्रि० चलनविशिष्टे ॥ संसक्ति
विशिष्टे ॥

प्रेक्षा । स्त्री० पर्यटने ॥ अश्वगतौ ॥
संवेशनान्तरे ॥ नृत्ये ॥ दोलायाम्
॥ प्रेङ्ख्यते । इखिगतौ ॥ घञ् ।
टाप् ॥

प्रेतकार्यम्

प्रेङ्कितः । वि० कम्पिते ॥ प्रेङ्कितस्म
। इषि० । क्तः ॥

प्रेङ्कोलनम् । न० दोलायाम् । दोलने ॥

प्रेङ्कोलितः । वि० दोलिते । तरलि
ते । लुलिते । न० रतवन्ध्यान्तरे ॥

सर्वतः कटिपरिभमोयदिप्रेङ्कपूर्व-
मिदमुक्तमारतम् ॥

प्रेतः । पुं० नरकस्थप्राणिनि । भूत-
प्रभेदे ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रोदेह
पातादूर्ध्ववायवीयंदेहमापन्नउल्का-
मुखः । भूतनादिसंज्ञः । प्रेतउच्यते

। यथा । वान्ताशुल्कामुखः प्रेतो
विप्रोधर्मात्स्वकाच्युतः । इति ॥

भूतप्रेतप्रियाचानांलोकायथा । अ
रीक्षचरायेचभूतप्रेतप्रियाचकाः ।

वर्जयित्वा रुद्रगणांस्तेतचैवचरन्तिहि
॥ नोर्द्ध्वं विक्रमणेशक्तिस्तेषांसंभृतपा

प्मनाम् । अतउर्द्ध्वं हि प्रेन्द्रराक्ष
सायकृतैर्नसः ॥ तेतुसूर्यादधः स

र्वेविहरन्त्यर्द्धवर्जिताः । इतिपा
द्यो स्वर्गखण्डः ॥ वैदिकविधानेनौ

र्द्धदेहिकभावात् । देष्णा देष्णाच्च बहु
नरकभोगान्ते प्रेतशरीरंभवतीति

पुराणेप्रसिद्धमस्ति ॥ वि० मृते ॥

अर्वाक्सपिण्डोकरणात्प्रेतोभवति
वैमृतः ॥ प्रैति । इण्० । गत्यर्थेति

क्तः ॥

प्रेतकार्यम् । न० मृतस्यदाहादिसपि
ण्डोकरणात्कर्मणः ॥ यथा । चक्ष-

प्रेतमाता

त्वाप्रेतकार्याणिप्रेतस्थधनहारकः ।

वर्णानायवधेप्रोक्तं तद्व्रतंनियतश्च
रेत् ॥ इति ॥

प्रेतकृत्वा । स्त्री० पित्रुपकारार्थायांक्रि
यायाम् ॥ प्रकर्षेणइतः प्रेतः पि
तृलोकस्थएवोच्यते ॥

प्रेतगृहम् । न० श्मशाने ॥

प्रेततर्पणम् । न० मरणावधिसपिण्डौ
करणपर्यन्तेप्रेतशब्दोक्तेखेनञ्जलदा
ने ॥

प्रेतनदी । स्त्री० प्रैतरिस्थाम् ॥ प्रेता
नानरकस्थप्राणिनानदी ॥

प्रेतपट्टः । पुं० भवरुदि । मृत्युभ
ङ्गुरके । मृत्युकालेवादनीयवाद्य
विशेषे । भौरु० इ० भा० ।

प्रेतपतिः । पुं० यमे । प्रेतराजि ।

प्रेतानांपतिः ॥

प्रेतपिण्डः । पुं० मरणावधिसपिण्डौ
करणपर्यन्तं प्रेतसम्प्रदानकपिण्डो

कारान्ने ॥ यथा । नखधातुप्रयुञ्जी
तप्रेतपिण्डेदशाहिके । भाषेतैतच्च

दैपिण्डंयच्चदत्तस्यपूरकम् ॥ प्रेतपि
ण्डानदीयन्तेयस्तस्यविमोक्षणम् ।

श्मशानिकेभ्यो देवेभ्यश्चाकल्पंनैव
विद्यते ॥

प्रेतपुरम् । न० यमालये ॥

प्रेतमाता । स्त्री० कात्यादिषु ॥ का-
लीकराखीभद्राचभीष्माचैवभयोत्क

टा । साधारणीदुराधर्मासप्तैताः

प्रेत्यभावः

प्रेतमातरः ॥

प्रेतराक्षसी । स्त्री० तुलस्यम् ॥

प्रेतवनम् । न० स्मशानम् ॥

प्रेतवाहितः । त्रि० भूताविष्टे ॥

प्रेतशिला । स्त्री० पिण्डदानार्थगया
स्थितप्रस्तरशिष्टे ॥ यथा । येयंप्रे
तशिलास्यातागयायांसात्रिधास्थि
ता । प्रभातेप्रेतकुण्डेचगयासुरशि
रस्थपि ॥

प्रेतशौचम् । न० मृतसंस्कारादौ ॥

प्रेता । स्त्री० वैतरणीनद्याम् ॥ मृता
याम् ॥ प्रेतभावापन्नायाम् ॥प्रेत्य । अ० अमुत्र । जन्मान्तरे ॥ देहं
त्यक्त्वात्यर्थे ॥ प्रकर्षेणद्वत्वा । इण्०
क्त्वाप्रत्ययः । समासेद्वतित्यप् ।
तुक् ॥ व्यावर्त्येत्यर्थे ॥प्रेत्यभावः । पुं० पुनरुत्पत्तौ ॥ तथा
चगौतमसूत्रम् । पुनरुत्पत्तिः प्रेत्य
भावः । १६ ॥ प्रेत्यमृत्वाभावो
जननं० प्रेत्यभावः । तत्रपुनरित्य
नेनाभ्यासकथनात्० प्रागुत्पत्तिस्त
तोमरणंततउत्पत्तिरिति । प्रेत्य
भावेजननादिरपवर्गान्तिः । एतज्
ज्ञानञ्चवैराग्यउपयुज्यते० इति० प्रे
त्येतिनव्यर्थम् । तदीयमरणञ्चतदी
यजीवनादृष्टनाशस्तदीयशरमप्राण
संयोगध्वंसस्तदीयप्राणध्वंसोवा ।
तदीयोपत्तिस्तु० तदीयविजातीयश
रीराद्यप्राणसंयोगइति ॥

प्रेयान्

प्रेत्वा । पुं० वासवे ॥ वाते ॥ प्राणे
षु ॥

प्रेत्वरी । स्त्री० पुरि ॥

प्रेमा । पुं० न० प्रियतायाम् । हार्दे
। स्नेहे ॥ इर्ष्ये ॥ नर्मणि ॥ रम्येषु
दिदृक्षायाम् ॥ प्रियस्यभावः । पृ-
थ्वादित्वादिसनिच् । प्रियस्थिरेति
प्रादेशः ॥ प्रयणम् । प्रीङ्त्पर्ण
। सनिन्वा ॥ नपुंसकलिङ्गम् ॥
गुणतन्त्राः प्रेमाणोनपरिचयतन्त्राः
। पुंस्त्वमपि ॥ स्नेहवाचकलक्ष
णंयथा । सर्वथाध्वंसरहितसत्यपि
ध्वंसकारणे । यद्वावध्वंसनयूनोः स
प्रेमापरिकीर्तितः ॥ इत्युज्ज्वल
नोलमणिः ॥

प्रेमपरिष्कृतः । त्रि० प्रेमरसमग्ने ॥

प्रेमपातनम् । न० नेत्रजले ॥

प्रेमालिङ्गनम् । न० स्नेहेनपरिष्वङ्गे
॥ नायिकानायिकयोरालिङ्गनविशे
षे ॥ तल्लक्षणंयथा । नायककटिं
नायिकयैकपादेनवेष्टयित्वाद्वितीयं
पादंतस्यजङ्घो परिस्थापयित्वायदा
लिङ्गनंतदितिकामशास्त्रम् ॥प्रेयान् । पुं० पत्यौ । प्रिये । दयिते ।
कान्ते ॥ कान्ते ॥ त्रि० प्रियतरे ।
पशुपुत्रादिलक्षणे ॥ अयमनयोरेति
शयेनप्रियः । ईयसुन् । प्रियस्थिरे
तिप्रादेशः ॥ न० सर्वान्तरे० ब्रह्मा
त्मनि ॥

प्रेषणम्

प्रेयसी । स्त्री० प्रियतमायां नारायाम् ।
 दयितायाम् । कान्तायाम् ॥ वल्ल-
 भायाम् ॥ डीप् ॥
 प्रेरकः । पुं० राजादौ ॥ प्रयोजकः ।
 विधौ ॥ प्रेरणामेव कुर्वन् प्रेरको वि-
 धिः ॥ प्रेरयति । प्रोपमदादीर्तेर्ह
 तुमस्मिजन्तात्० कर्मणि० एवुल् ॥
 प्रेरणम् । न० प्रेषणे । पठावना० इ०
 भा० ॥ आज्ञापने । स्वस्वकार्येषु नि-
 योजने ॥ अश्वानां षड्विधं प्रेरणं य-
 या । वाहनं प्रतिवाहानां षड्विधं
 प्रेरणं विदुः । रागावल्याकषापा-
 णि प्रतीदरवभेदत इति ॥ प्रकृष्टम्
 ईरणम् ॥
 प्रेरणा । स्त्री० चोदनायाम् । विधौ ॥
 प्रेरितः । त्रि० चोदिते । नियोजिते
 । प्रेषिते ॥
 प्रेर्त्वा । पुं० सागरे । समुद्रे ॥ प्रेरय-
 ति । ईरक्षेपे । प्रईरशदोस्तुट्चेति
 क्कनिप् ॥
 प्रेर्त्वा । स्त्री० नद्याम् । वनोरचेति
 डीव्री ॥
 प्रेर्यः । त्रि० प्रेरकाधौने ॥
 प्रेषः । पुं० प्रेषणे ॥ पीडायाम् ॥
 प्रेष्ये ॥
 प्रेषणम् । न० प्रेरणे ॥ जानीयात्
 प्रेषणेभृत्यान्बान्धवान्व्यसनागमे ।
 मित्राणापदिकाले च भार्याश्च विभव-
 चये ॥

प्रोक्षणी

प्रेषणा । स्त्री० भृत्यादेर्निष्कृष्टप्रवर्त-
 नायाम् । आज्ञायाम् ॥
 प्रेषितः । त्रि० प्रमृते । प्रेरिते ।
 प्रस्थापिते । प्रतिशिष्टे । पठाया०
 इति भा० ॥
 प्रेषः । त्रि० प्रियतमे । अयमेषाम-
 तिशयेन प्रियः । प्रियस्थिरेत्यादि
 नेष्टनिसाधुः ॥
 प्रेषा । स्त्री० प्रेयस्याम् ॥ प्रसृताया-
 म् ॥
 प्रेष्यः । त्रि० विधेये । सेवके । भृत्ये
 ॥ प्रेष्यते । ईषगत्यादिषुवा । ख्य-
 त् । गुणः ॥
 प्रैयङ्गवीनम् । न० प्रियङ्गुक्षेत्रे ॥ प्रि-
 यङ्गणां भवनं क्षेत्रम् । धान्यानां भ-
 वने क्षेत्रे खञ् ॥
 प्रैषः । क्लेशे ॥ मर्दने ॥ उन्माने ॥
 विधौ ॥ प्रेषणे ॥ प्रेषणम् । इषेर्भा-
 वे घञ् । प्राटूहेति वृद्धिः ॥
 प्रैष्यः । त्रि० प्रेष्ये ॥ प्रेष्यते । इषु
 इच्छायाम् । इषगती० आभीक्ष्ण्ये च
 । ख्यत् । प्राटूहेति वृद्धिः ॥
 प्रोक्तः । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षण० अ-
 ध्यापनेन० अर्थव्याख्यानेन वा उक्तः
 प्रकाशितः ॥
 प्रोक्षणम् । न० सेचने ॥ वधे । यज्ञा-
 र्थपशुहिंसने ॥ प्रकृष्टमुक्षणम् ।
 उक्षसेचने । ल्युट् ॥
 प्रोक्षणी । स्त्री० जलक्रीडाविशेषे ।
 क्रीडाखिलना० इ० भा० ॥ प्रोक्षणी

प्रोतोत्सादनम्

भिरुद्धे जितास्मद्वतिप्रयोगात् ॥
 प्रोक्षितः । चि० निहते । यज्ञे हतप-
 शौ । उपसम्पन्ने ॥ यज्ञार्थमन्त्रैः
 संस्कृतसांसादौ ॥ यथा । भक्षयेत्
 प्रोक्षितं मांसं सक्तद्वाराक्षणाकाम्य-
 या । दैवेनियुक्तः श्राद्धेऽनियमे-
 तु विवर्जयेत् । आरण्यानामिदा-
 नीतनप्रोक्षणापि चानास्तीत्युक्तं म-
 हाभारते । यथा । आरण्याः सर्वदै-
 वत्याः प्रोक्षिताः सर्वशोभगाः ।
 अगस्त्ये न पुराराजन्मृगयायेन पू-
 ज्यते इति । सिक्ते ॥ प्रोक्षते स्म ।
 उच्च० । क्तः ॥ मन्त्रसंस्कृते ॥
 प्रोच्छलत् । चि० उद्गच्छति । उच्छल्-
 ता० इ० भा० ॥
 प्रोच्छनम् । न० प्रवर्जने । लोपने ।
 पूक्षना० इ० भा० ॥
 प्रोज्जासनम् । न० मारणे ॥
 प्रोञ्जितः । चि० च्यक्ते ॥
 प्रोष्ठः । पुं० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥
 प्रोतम् । न० स्त्री । वाससि ॥ चि०
 खचिते । व्याप्ते ॥ गुम्फिते । यथि-
 ते ॥ स्यूते । प्रविष्टे ॥ प्रमते । प्र-
 तिष्ठिते ॥ प्रक्षिप्ते ॥ पटितिर्यक्तन्तौ
 ॥ वहिर्व्याप्ति ॥ प्रपूर्वाद्देजः क-
 र्माणिक्तः । यजादित्वात्सम्प्रसार-
 णम् ॥
 प्रोतोत्सादनम् । न० कृत्रे । वस्त्रकु-
 ट्टिमे ॥

प्रोष्ठः

प्रोत्फलः । पुं० सिंहलास्थाने ॥ त-
 लवृक्षसदृशवृक्षविशेषे । कूडी० कू-
 डा० इ० गौ० भा० ॥
 प्रोत्फलः । चि० विकसिते ॥
 प्रोत्साहः । पुं० प्रकृष्टोद्यमे ॥
 प्रोथः । पुं० कथ्याम् ॥ सिचये । शा-
 टके ॥ स्त्रीगर्भे ॥ छागलेवस्त्रे ॥
 गह्वरे ॥ पुं० न० घोणायाम् । अश्वना-
 सिकायाम् ॥ चि० अध्वगे ॥ प्रथि-
 ते ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुंसी-
 तिघः । प्रवतेवा । प्रुङ्गती ।
 तियपृष्ठगूथयूथप्रोथा० : इ० थक् ।
 निपातनाङ्गुणः ॥
 प्रोद्यतः । चि० सोद्यमे ॥
 प्रोषः । पुं० सन्तापे
 प्रोषितः । चि० पृवासगते । विदेश-
 स्थे ॥ अपगते ॥
 प्रोषितभर्तृका । स्त्री० विदेशस्थभ-
 र्तृकायाम् ॥ हाम्यं परगृहेयानं-
 समाजोत्सवदर्शनम् । क्रीडांशरो-
 रसंस्कारं च्यजेत्प्रोषितभर्तृका ॥
 प्रोषितोभर्तृयस्याः ॥ स्त्रीयादिना-
 यिकाभेदे ॥ देशान्तरे गते पत्न्यौ स-
 न्तापाकुलाप्रोषितभर्तृकेतिलक्षण-
 म् ॥
 प्रोष्ठः । पुं० गवि ॥ शफर्याम् । प्रो-
 ष्ठीमत्स्थे ॥ पृक्कृष्टोष्ठोऽस्य । ओ-
 त्वोष्ठयोः समासेवा ॥
 प्रोष्ठपदः । पुं० भाद्रमासे ॥

प्रौढ :

प्रोष्ठपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदोत्तरभा
द्रपदयोः ॥ प्रोष्ठोगौस्तस्येवपादा
यासाम् सुप्रातसुश्वसुदिशारिकु
लीत्यादिनावहुव्रीहवच० पद्माव-
श्चनिपातितः ॥

प्रोष्ठपदी । स्त्री० भाद्रगाम्पूर्णिमा
याम् ॥

प्रोष्ठपादः । पुं० प्रोष्ठपदासुजाते ॥
सन्धिवेलेत्यादिनाऽण् । जे प्रोष्ठप-
दानामित्युत्तरपदस्याचामादेरची
वृद्धिः ॥

प्रोष्ठी । स्त्री० शफरे । शफर्याम् । वै
वरीमच्छी० सहरी० पोठी० पूठी० ।
इ० भा० पू० मत्स्ये ॥ प्रोष्ठीति-
क्ताकटुः स्वादुः शुक्रघ्नीकफवात-
जित् । स्निग्धास्रकण्ठरोगघ्नीरोच-
नीचलघुः स्मृता ॥ प्रकृष्टओष्ठोस्याः

। ओत्त्वोष्ठयोः समासेवा । नासि
कोदरोष्ठेति० जाते रितिवाङ्गीष् ॥

प्रोष्ठ्य । अ० देशान्तरेऽपित्वे च्यर्थे ॥

प्रोष्ठः । पुं० गजाङ्घ्रौ । हस्तिपादे ॥
पर्वणि ॥ गजचरणपर्वणि ॥ प्रोष्ठ-
श्चरणपर्वणीतित्रिकाण्डशेषः ॥ त्रि-
० निपुणे० तर्के ॥

प्रौढः । पुं० वत्सरे ॥ त्रि० प्रग-
ल्भे ॥ पूवृद्धे । वर्द्धिते । एधिते
॥ निपुणे ॥ प्रोच्छते स्म । वह० ।

क्तः सम्प्रसारणम् । प्राट्टहेतिवृ-
द्धिः ॥

प्रौढा

प्रौढपादः । पुं० आसनारोपितपाद-
तले । आसनोपरिपादतलद्वयसंयो-
गपूर्वकोपवेष्टरि ॥ वस्त्रादिनाकृत
पृष्ठजानुजङ्घावन्धे । वस्त्रादि-
द्वारापृष्ठजानुजङ्घाद्वयदृढबन्धन
पूर्वकोपवेष्टरि यथा । आसना-
रूढपादस्तुजानुनोजङ्घयोस्तथा-
। कृतावसक्तिकोयस्तुप्रौढपादः
सुउच्यते ॥ स्नानमाचमनं होमं भो-
जनं देवताऽर्चनम् । प्रौढपादो न
कुर्वीतस्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥ इ-
तिकाव्यायनः ॥ अनेकोदाहृते दा-
रुशिलेभूमिसमेदृष्टकाश्चसङ्कीर्ण-
भूताद्वृत्तिवैधायनवचनात्तथाविधे
आरूढपादोपिकुर्यात् । इत्याह्निक
तत्त्वम् ॥

प्रौढा । स्त्री० नायिकाभेदे । चिरं व्या-
म् । श्यामायाम् ॥ यथा । बाला-
तुतरुणीप्रौढावृद्धाभवतिनायिका ।
गुणयोगेनरन्तव्या नारीवश्याभवेत्त-
दा ॥ त्रिंशद्वर्षादूर्ध्वम्यञ्चपञ्चाशद्वर्ष-
पर्यन्तंप्रौढावस्था । यथा । आशीड-
शीभवेद्बालातरुणीत्रिंशतामता ।
पञ्चपञ्चाशतीप्रौढा भवेद्दृढाततः
परम् ॥ आसांवशत्वकारणं यथा ।
अलङ्कारादिभिर्बालातरुणीरतियो-
गतः । प्रेमदानादिभिः प्रौढा
वृद्धाचदृढताङ्गनात् ॥ आसारमणे
गुणदोषायथा । बालातुप्रौढाप्रो-

पञ्च :

क्तातरुणीप्राणहारिणी । प्रौढाकरो
तिष्ठद्वत्वंष्टाभरणदाभवेत् ॥ सुग्धा
दित्रिविधान्तर्गतप्रगल्भायांनायि-
कायाम् ॥ स्मरमन्दीकृतव्रीडाप्रौ
ढासंपूर्णयौवना ॥

प्रौढि : । स्त्री० उत्साहि । प्रगल्भता
याम् ॥ उद्यमे । उद्योगे । कियदे
तिकायाम् ॥ सामर्थ्ये ॥

प्रौष्ठपद : । पुं० भाद्रमासे । प्रौष्ठप
दौपौर्णमास्यस्मिन् । सास्मिन्पौ
र्णमासोच्यम् ॥

प्रौष्ठपदिक : । पुं० प्रौष्ठपददेवताके ॥
प्रौष्ठपदोदेवतास्य । महाराजप्रौष्ठप
दाङ्गम् ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्रपौर्णमास्याम् ॥
प्रौष्ठपदाभिः पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्र
पदाभिर्युक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्तः कालइत्यम् । डीप् ॥

प्रौहः । पुं० प्रौहः ॥ प्रकर्षेणजहः ।
वृद्धिः ॥

पञ्च : । पुं० जटिनि । पर्कश्याम् ।
पाखर० इ० प्र० वृक्षे ॥ पञ्चः क
षायः शिशिरोन्नययोनिगदापहः
। दाहपित्तकफास्रघ्नः शोथहारक्त-
पित्तहृत् ॥ गर्दभाखड्डे । कन्दराले
। गेंडौ० इ० वृक्षे ॥ कुञ्जराशने ।
अश्वत्ये ॥ पञ्चके ॥ सर्पान्तरे० ।
मुष्यति । मुष० । मुषेरञ्चोपधाया
इतिसः ॥ प्रचरति० वा० । चर-

पुव :

सञ्चलने । अन्यचापीतिङः । कपि
लकादिः ॥ यहा । प्लव्यते । प्लव
भक्षणे । कर्मणिघञ् । प्लवत्यधोग
च्छति० । अच् । द्वीपविशेषे ॥
जम्बुद्वीपस्यविस्ताराद्विगुणेनसम-
न्ततः । संवेष्टयित्वाक्षीरोदंम्लक्ष्मी
पीत्यवस्थितः ॥ प्लवद्वीपेचविप्रे
न्द्राः सप्तासन्कुलपर्वताः । ऋ-
ज्वायताः सुपर्वाणः सिद्धसङ्घनि
षेविताः ॥ गोमेदइत्यस्येवनामा
नारम् ॥

प्लवसरस्वती । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

प्लवोदुम्बरः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

प्लवः । पुं० प्लवने । प्लुतौ ॥ भेले ।

भेलके । डोंगा० इ० प्र० जलतर
णसाधने ॥ भेके । दर्दुरे ॥ अवी ॥

प्लवपचे । चांडाले ॥ कपौ । मर्क-
टे ॥ जलकाके । कुलके ॥ प्रवणे ।

क्रान्तिमहीभागे । पर्कटीद्रुमे ॥
कारण्डवखगे ॥ शब्दे ॥ प्रतिगतौ ॥

स्नेच्छजातौ ॥ जलान्तरे ॥ जलकु
कुटे । हंसादिजलचरपक्षिषु ॥

तैयथा । हंससारसकाचाक्षवक्रकौ-
ञ्चशरारिकाः । नन्दीमुखीसकाद

स्वावलाकाद्याः पूवाः स्मृताः ॥
पूवन्ते सलिलेयस्मात् देतेतस्मात्पू

वाः स्मृताः ॥ पूवाः पित्तहृरा
स्निग्धामधुरागुबोहिमाः । वाव

स्नेहप्रदाश्चापिबलशुक्रकराः सराः

पुवङ्गम :

॥ ३५ वत्सरवि० । दुर्भिक्षजाय
तेसर्वामेदिनीपुष्टतिप्रिये । पुवेपू
वन्तितोयानि पीडितामानवाभुवि
॥ ३५ न० कैवर्तीमुस्तके गन्धतणे
॥ पुवते मुङ् अच् ॥ यद्वा । पु
वनम् मुङ्गुतौ । कदोरप् ।
सूयतेऽनेनवा ॥

पुवकः । पु० खड्गधारादिनक्तके ।
केलके ॥ चण्डाले ॥ पुत्ते ॥ भेके ॥
पुवगः । पु० कपौ । वानरे ॥ भेके ॥
मण्डूके ॥ सूर्यस्यसारथी ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ सुमतिनाम्नोर्हृद्विशेषस्थध्वजे
॥ सुवेनगच्छति । गम्लु० अन्ये
भ्योपीत्यन्ये प्यपीतिवाडः ॥

पुवगतिः । पु० भेके । मण्डूके ॥
पुवङ्गः । पु० सुवगे । शाखामृगे ॥
सुवङ्गजे ॥ ४१ ॥ वत्सरे ॥ तृणधा
न्यानिपीडान्तेष्वीष्मे वर्षतिवासवः
सुवङ्गपीडिताः सर्वाः प्रजाश्चसुर
वन्दिते ॥ ४१ ॥ सुवनम्० सुवः ।
मुङ्गोप् । पुवेनगच्छति । गम्लु०
अन्ये भ्योपीत्यन्ये प्यपीतिवाडः
गमश्चेतिखच् खच्चडिहा । मुमा
गमः ॥ मृगे ॥

पुवङ्गमः । पु० मण्डूके ॥ शाखामृगे
सुवेनमुत्थागच्छति । गम्लु० ।
गमश्चेतिखच् । मुमागमः ॥ मा
त्रावृत्तान्तरे ॥ यथा षट्कलमादि
गुरुप्रथमङ्गुलसन्ततम्० पञ्चकल

प्लीहघ्नः

अततोपिचतुष्कलसङ्गतम् । नायक
मचचतुर्थमितोगुरुमन्तके० एकाधि
कविंशतिः सुवङ्गमवृत्तके ॥ यथा
। विष्णुविरञ्चिदिवाकरवासवव
दितम्० विस्मृतविषयविषादक
मुनिजनसेवितम् । चञ्चलयातुलि
तञ्चसुखंनहिकामये० शङ्करपाद
सरोजरजःपरिभावये । इति ॥

सुवनः । चि० प्रवण्ये । क्रमनिम्नभू
मौ ।

सुवमानः । चि० तरति ॥ तैरत०
तैरता० इ० भा० ॥

सुविकः । चि० भेलिनतरमाण्ये ॥
सुवेनतरतिनीद्व्यचष्टन् ।

सुवाम् । न० सुवफले ॥ सुवफलम्
। सुव्यादिभ्योण् । विधानसामर्थ्यात्
तस्यफलिनलुक् ॥

सुवनम् । न० द्रवद्रव्यस्योर्वाप्रापण्ये
। उच्छलना० उवटाना० इ० भा
० ॥ य० । तापनंघृततैलानांभा
वनंगोरसस्यच । तन्मात्रमुद्भृतंशु
ध्यैत्कठिनन्तुपयोदधि ॥ मज्जने
। बहुतरजलसंयोगे ॥

सुवितः । चि० जलादिमग्नस्याना
दौ ॥ सित्ते ॥

सुहिहा । पु० म्लीहरोगे । गुल्मे ॥
यथा । यक्तत्सुहिनान्ताणिमुखादि
वक्षिपन्निति वैद्यकम् ॥

प्लीहघ्नः । पु० रोहिणि । रोहितके

मृत :

। दाडिमपुष्पके । रोहिडागाच्छ०
 इ० गौ० भा० प्र० वृक्षे ॥
 प्लीहा । पुं० गुल्मे । कुक्षिवामपाश्वर्यं
 स्थमांसखण्डे । पिच्छी० तापतिस्त्री
 ० इ० भा० ॥ शोणितज्जायते प्लो
 हा वामतो हृदयादधः । रक्तवाहि
 शिराणांसमूले ख्यातो महर्षिभिः
 ॥ विदाह्यभिव्यन्दिरतस्तजन्तोः
 प्रदुष्टमत्यर्थमसृक् कफश्च । प्लीहा
 भिवृद्धिकुरुतः पृष्ठजैतं प्लीहसंज्ञं
 यदमामनन्ति ॥ प्लेहते । प्लेहगतौ
 । श्लेष्मन् प्लेहनं प्लीहनिक्ष्यादि
 नासाधुः ॥
 प्लीहशत्रुः । पुं० दाडिमपुष्पके ।
 रोहितकद्रुमे ॥ खलपफलाम्बुषा
 याम् ॥ शरपुङ्खे ॥ प्लीङ्गः शत्रुः
 ॥ विभीतके कोकिलाक्षे ॥
 प्लीहहन्त्री । स्त्री० अश्वत्थफलायाम्
 । हवुषायाम् ॥
 प्लीहा । स्त्री० प्लीहरोगे ॥ यकृत
 ग्रीहिचसम्बन्धे ॥ इतिप्रयोगात् ॥
 प्लीहारिः । पुं० अश्वत्थवृक्षे ॥ प्ली
 हायाश्रितः ॥
 ग्रीहाशत्रुः । पुं० प्लीहघ्ने ॥ कोकि
 लाक्षे ॥
 मृत्तिः । पुं० अग्नौ । श्लेषति
 प्लुष० । प्लुषिकुषिशुषिभ्यः
 क्तिः ॥
 मृतः । पुं० त्रिमात्रवर्णे ॥ न० अ

फञ्जिका

श्वगतिविशेषे ॥ त्वरया भग्न्येनाश्व
 गतौ ॥ उत्पतने ॥ तिर्यग्गतौ ॥
 त्रि० आगुते ॥ प्रसृते ॥ भग्न्यगति
 युक्ते श्वनम् । मृद्गतौ ॥ भावेक्तः ॥
 मृति । स्त्री० श्वने ॥
 मृषः । पुं० दहने ।
 मृषिः । पुं० पुत्तिकायाम् । अल्प
 मशके ॥
 मृष्टः । त्रि० दग्धे ॥ मृष्यतेस्म । मृष
 दाहे । क्तः । यस्थितिनेट् ॥
 मृषः । पुं० श्लेष्मे । दाहे ॥ मृषणम्
 मृष० । घञ् ॥
 मृषा । स्त्री० भक्षणे ॥
 मृषातम् । त्रि० भक्षिते ॥ मृषयतेस्म ।
 मृषाभक्षणे । क्तः ।
 मृषानम् । न० भोजने ॥
 —†—
 फः । पुं० पवर्गद्वितीयाक्षरे ॥ यक्षसा
 धने ॥ स्फाने ॥ भज्जभावाते ॥ वर्द्ध
 के ॥ जंभायाम् ॥ स्फुटे ॥ फलप्रा
 प्तौ । न० रूक्षोक्तौ ॥ फूत्कृतौ ॥
 निष्फलभाषणे ॥
 फञ्जिका । स्त्री० पूर्वपक्षे । असद्व्यव
 हारे । चोद्ये । फांकी० इ० भा०
 ॥ न्यायसम्बन्धिव्याख्याविशेषे ॥
 फञ्जिका । स्त्री० भार्याम् । ब्राह्मण्य
 ष्टिकायाम् ॥ भनक्तिरोगान् । भञ्जो
 आमर्दने ॥ खलु । पृषोदरादिः
 देवताडे ॥ दुरालभायाम् ॥

फणावान्

फन्निपत्रिका । स्त्री० आखुपण्याम् ॥
फन्नी । स्त्री० भाग्याम् ॥ भनक्तिरो-
गान् । भन्नी० । अच् । पृ० । गौ०
डीष् ॥

फट् । अ० अनुकरणशब्दे ॥ विघ्ननि
राक्ततौमन्ते ॥

फटा स्त्री० फण्ये ॥ दम्भे ॥ स्फुट
ति । स्फुटविकसने । चु० । णिज

भावे० पचाद्यच् । पृषोदरादिः ।
फडिङ्गा । स्त्री० भित्तिकायाम् ॥

फणः । पुं० फणायाम् ॥ फणति ।
फणगतौ । पचाद्यच् ॥ फटायान्तु
फणाद्वयोरित्यमरः । शशोर्णकार
संफणमितिक्लीवकाण्डे चन्द्रगोमौ ॥

फणकरः । पुं० भुजङ्गे ॥

फणधरः । पुं० सर्पे ॥

फणधरधरः । पुं० शिवे ॥

फणभारी । फणाभूति ॥

फणभृत् । पुं०) सर्पे ॥
फणवान् । पुं०)

फणा । स्त्री० सर्पविस्तृतमस्तके फटा
याम् ॥ फणति । फण० अच् ।
टाप् ॥

फणाकरः । पुं० सर्पे । भुजङ्गमे ॥
फणाकरोऽस्य ॥

फणाधरः) पुं० सप्येकुम्भीनसे ।
फणाभरः) पुं० हिरसने ॥

फणावान् । पुं० श्वसनाशने । विषा
ऽऽये । सर्पे ॥ फणास्त्यस्य । मनु

फरुवकम्

प् ॥

फणिकेसरः । पुं० नागकेशरे ॥ फ-
फिसंज्ञकः केसरः ।

फणिखेलः । पुं० भारतीपक्षिणि
गस्तयोधनि । भार० इ० गौ० भा० ॥

फणिजिह्वा । स्त्री० महाशतावर्याम् ॥
महासमझायाम् ॥ सारिकायाम् ॥

फणिज्झकः । पुं० प्रस्थपुष्पे । सरु
वा० इ० भा० फणिजातोऽस्मा-
त् । फणाभपत्रपुष्पत्वात् । फणीउ-
ज्झकोवर्जकोऽस्येति केचित् ॥ उभ
यत्रपृषोदरादिः ॥ स्त्री० रामटूत्या
म् ॥

फणी । पुं० सर्पे ॥ फणाशस्ति ।
ब्रीह्यादित्वादिनिः ॥ सर्पिण्यामो
षधी ॥

फणिप्रियः । पुं० वायौ ॥

फणिकेनः । पुं० अहिफेने ॥

फणिभुवनम् । न० पाताले ॥

फणिवल्ली । स्त्री० नागवल्याम् ॥

फणिहल्ली । स्त्री० राक्षायाम् । गन्ध
नाकुल्याम् ॥

फणिहृत् । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

फणीश्वरः । पुं० अनन्ते ॥ फणिना
मीश्वरः ॥

फण्डः । पुं० जठरे ॥

फत्कारी । पुं० पक्षिमात्रे ॥

फरम् । न० फलके ॥

फरुवकम् । न० पूगपात्रे ॥

फलम्

फलफरीकः । पुं० चपेटायाम् । न०
मार्दवे ॥

फलफरीका । स्त्री० पादुकायाम् ॥

फलः । पुं० कुटजवृक्षे ॥

फलम् । न० जातीफले ॥ सस्ये । वृ
क्षादीनांफले ॥ फलेषुपरिपक्वंयद्गुण
वत्तदुदाहृतम् । त्विदानीन्तनविज्ञे
यमामन्तद्विगुणाधिकम् ॥ फलेषुस
रसंयत्स्याद्गुणवत्तदुदाहृतम् ।
द्राक्षाविल्वशिवादीनांफलंशुष्कं गु
णाधिकम् ॥ फलतुल्यगुणं सर्वमज्जा
नमपिनिर्दिशेत् । फलं हि भाग्निदुर्वा
तव्यालकूटादिद्रूपितम् । अकालजं
कुभूमीजं पाकातीतं न भक्षयेत् । पाक
मतिक्रम्यशटितम् ॥ व्युष्टौ ॥ लाभे ॥ य
था । अग्निहोत्रफलावेदादत्तमुक्तफलं
धनम् । रतिपुत्रफलादाराः शीलवृत्त
फलंश्रुतमितिविज्ञेपुराणेऽग्निवा-
क्यम् ॥ त्रिफलायाम् कक्षीले ॥
शस्त्राये । वाणाय ॥ फलके ॥
निरीषे । फाले ॥ दाने ॥ मुष्के ॥
यथा । अफलोभुज्यतेमेषः सफल
स्तुनभुज्यते । इतिरामायणम् ॥ हे
तुक्ते । हेतूत्ये । साधननिष्पाद्ये-
काम्ये ० स्वर्गादौ । अभिसन्धीयमा
ने ० शरीरग्रहणे । मायामये ॥ फ-
ला तयालयमदर्शनं गच्छतीति निरु-
क्तेः । तच्चफलं कर्मणस्त्रिविधत्वा
तत्रिविधम् । पापस्थानिष्टफलं ना

फलम्

रकतिर्यगादिलक्षणम् ॥ २ ॥ पुण्य

स्थेष्टंफलं देवादिलक्षणम् ॥ १ ॥

मिश्रस्य तु पापपुण्ययुगलस्य मिश्रम् ०

इष्टानिष्टसंयुक्तममानुष्यलक्षणम् ३

कर्माधीनेषु त्रयशुस्वर्गादिलक्षणे विन

श्वरे ॥ जीवः कर्मफलं भुङ्क्ते आत्मा

निर्लिप्त एव । आत्मनः प्रतिविम्ब

श्च देही जीवः स एव च ॥ षड्विधलि

ङ्गेषु चतुर्थलिङ्गे । प्रकरणप्रतिपाद्यात्म

ज्ञानस्य तदनुष्ठानस्य च तत्र तत्र श्रूय

माणे प्रयोजने ॥ यथा क्वान्दोग्ये षष्ठे

प्रपाठके ० आचार्यवान् इत्यादिवाक्यं

न ० अद्वितीयवस्तुज्ञानस्य तत्प्राप्तिः

प्रयोजनं श्रूयते ० इति ॥ प्रवृत्तिदोष

जनितार्थः फलम् ॥ २० ॥ इति

गोतमः । अत्र च मुख्यं फलं सुखदुः

खोपभोगः । तथा च भाष्यम् । सुख

दुःखसंवेदनं फलम् । तत्र च धर्मा

धर्मावृत्तेः प्रयोजकत्वात् ० तत्र च दोष

स्य हेतुत्वात् ० प्रवृत्तिदोषजनिते-

त्युक्तम् । लक्षणस्तु सुखदुःखान्य-

तरसा चात्कार इति । गौणफलस्तु

शरीरादिकं सर्वमेव । तथा च भाष्य

म् । तत्पुनर्देहेन्द्रियबुद्धिषु सतीषु

भवतीति । सहदेहेन्द्रियादिभिः

फलमभिप्रेतम् । तथा हि । प्रवृत्ति

दोषजनितोर्थः फलमेतत्सर्वं भव-

तीति । इत्युच्चजन्यत्वमेव फलत्वम् ।

प्रवृत्तिदोषजनित इति तु निर्वेदोपयो

फलकेशर :

गादुक्तम् २० ॥ नियतोत्तरभावि-
नि ॥ फलति । फलनिष्पत्तौ ॥ जि
फलाविशरणेवा । पचाद्यच् ॥ फलं
द्विविधम् । सातिशयंनिरतिशयञ्च
। तत्रसातिशयंस्वर्गादि ॥ निरतिशयं
मोक्षः सचपरमानन्दस्वरूपः ब्रह्म
रूपसद्वृत्तत्वात् ॥ फलं फलेधनेवौज
निष्पत्तौभोगलाभयोः । सञ्च इति
केशवः ॥ फलेच्छासाधनं संक्रामति ॥
फलकः । पुं० न० चर्मणि । फले ।
ठाल० इ० भा० ॥ फलति । जि-
फला० । कृजादिभ्योवुन् ॥ पुं०
दासघटितदीर्घासने । फला० पट्टा०
पट्टा० इ० भा० ॥ काष्ठादिपट्ट
के ॥ यथा । पाण्डुलिखितफलकेभूमौ
वाप्रथमंलिखित् । जनाधिकान्तुसं
शोध्वापश्चात्पत्रे निवेशयेत् ॥ इति
॥ अस्थिखण्डे ॥ नामकेशरे ॥ रज-
कस्यपट्टे ॥ शास्त्रलेफलकेश्चोनि-
ज्यादासांसिनेजकः । नचवासांसि
वासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥
फलकपाणिः । त्रि० चर्मणि । फल-
कधारिणि । ठलैत० इ० भा० ॥
फलकंपाणीयस्य ॥
फलकी । पुं० फलु इ० गौ० प्र० म-
त्ये ॥ त्रि० फलकान्विते ॥
फलकीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥
फलकृष्णः । पुं० पानीयामलके ॥
फलकेशरः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

फलप्रदः

फलकोषकः । पुं० अण्डकोषे ॥
फलग्राही । पुं० वृक्षे । त्रि० फलग्रह
णकर्त्तरि ॥
फलचमसः । पुं० दधिमिश्रितवटत्वक्
चूर्णे ॥
फलचौरकः । पुं० चोरकनामगन्धद्र
व्ये ॥
फलत्रयम् । न० द्राक्षापरुषकाश्मरी
षु ॥ त्रिफलायाम् ॥ फलानां त्रये ॥
फलत्रिकम् । न० त्रिफलायाम् ॥ हरौ
तक्यादित्रये ॥ फलानां त्रिकम् ॥
फलदः । पुं० ईश्वरे ॥ वृक्षे । त्रि०
फलदातरि ॥
फलपञ्चास्रम् । न० अम्लपञ्चफले ॥
फलपाकः । पुं० पानीयामलके ॥ क
रमर्हके ॥
फलपाकान्ता । स्त्री० धान्यकदल्या
द्योषधौ ॥ फलपाकद्रवान्तोयस्याः ॥
फलपाकी । पुं० गर्दभाण्डे ॥
फलपुष्कः । पुं० वरंडालौ ॥
फलपुष्पा । स्त्री० पिण्डखर्जूर्याम् ॥
द्रोणपुष्पगाम् । गुम्मा० इ० भा० ॥
फलपूरः । पुं० बीजपूरे । विजौरा०
इ० भा० । फलेन पूर्यते । पूरी० ।
इगुपधेतिकः ॥ कर्मणिघञ्वा ॥
फलपूरकः । पुं० छोलङ्गे । बीजपूरे ॥
फलप्रदः । पुं० ईश्वरे ॥ धनेदानेन
नष्टे पितृफलप्रदईश्वरः । यतो-
स्ति तेन दातारंतं प्रशंसन्ति वैदिकाः ॥

फलव्याप्यत्वम् ।

॥ नापूर्वफलदंतस्मिन्मानाभावा-
त्फलंपुनः । ईशादप्युपपन्नत्वा-
न्नैवापूर्वस्य कल्पकम् ॥ सेव्याद्रा-
जः फलप्राप्तिर्दृश्यतेनत्त्वपूर्वतः ।
दानादिक्रिययासेव्यादौशात्तद्वत्-
फलमवेत् ॥

फलप्रिया । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥

फलभूमिः । स्त्री० कर्मफलभोगस्था-
ने ॥ यथा । भरतान्यैरावतानिवि
देहाश्चकुर्वन्विताः । वर्षाणिकर्म
भूम्यः स्युः शेषाणिफलभूमयइति
हेमचन्द्रः ॥

फलमुख्या । स्त्री० पिण्डखर्जूरः ॥ अज
मोदायाम् ।

फलमुद्गरिका । स्त्री० पिण्डखर्जूरः ॥

फललक्षणा । स्त्री० प्रयोजनवर्त्यालक्ष-
णायाम् ॥ यथा व्यङ्ग्यस्यगूढागूढ
त्वाद्बिधास्युः फललक्षणाः इति
साहित्यदर्पणः ॥

फलवान् । त्रि० फलिनि । फलसहित
वृक्षे ॥ फलिने ॥ फलवत् सन्निधा
भावफलंतदङ्गम् ॥ फलान्यस्तसन्ति
। मतुप् ॥

फलर्तुलम् । न० कालिङ्गे ॥

फलविषयः । त्रि० फलव्याप्ये ॥ अना
त्मनि ॥

फलवृक्षकः । पुं० पनसै ॥

फलव्याप्यत्वम् । न० वाच्येन्द्रियसन्निह
ष्टार्थाकारवाङ्मयीपरिणामावच्छिन्न

फलान्तः

चिदंशकृते० प्राकव्याश्रयत्वे ॥ फलवृ-
त्तिप्रतिविम्बितश्चिदाभासस्तद्व्याप्य
त्वमित्यर्थः ॥

फलशाकम् । न० षड्विधशाकान्तर्ग-
तफलरूपशाके ॥

फलश्रेष्ठः । पुं० आम्ने ॥ फलेषुश्रे-
ष्ठः ॥ तद्वृक्षे ॥

फलषाडवः । पुं० दाडिमे ॥

फलशैशिरः । पुं० वदरवृक्षे ॥

फलश्रुतिः । स्त्री० कर्मप्रवृत्तिनिमि-
त्तप्रलोभजनकवाक्ये ; कर्मफलश्र-
वणे ॥ यथा । फलश्रुतिरियंनृणां-
श्रयोरोचनं परम् । श्रयोविवक्षया-
प्रोक्तं यथामैषज्यरोचनम् ॥ अपिच ।
वेदोक्तमेवकुर्वाणोनिः सङ्कोर्षित मी-
श्वरे । नैष्कर्म्यालभतेसिद्धिरोचना
र्थाफलश्रुतिः ॥

फलस्नेहः । पुं० अक्षौटवृक्षे ॥

फलहारी । स्त्री० काल्याम् ॥

फला । स्त्री० भिन्निरिष्टाक्षुपे ॥

फलाढ्या । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥

फलाध्यक्षः । पुं० राजादने । क्षीरि
कायाम् । स्त्री० ॥ इ० भा० ॥

फलानामध्यक्षः ॥

फलादनः । पुं० शुके । कीरे । सूत्रा
० इ० प्र० पक्षिणि । त्रि० फलफला
निवाचदनंयस्य तस्मिन् ॥

फलान्तः । पुं० वंशे ॥ फलेनफलैर्वा-
चन्तीयस्य ॥

फलैग्रहि :

फलास्त्रः । पुं० अस्त्रवेतसे ॥ न० वृ
क्षास्त्रे ॥

फलाशनः । पुं० शुकपक्षिणि ॥ त्रि०
फलभक्षके ॥

फलासवः । पुं० फलरसविकृतौसुरा
प्रभेदे ॥

फलः । पुं० फलुङ् इ० प्र० मत्स्ये ॥

फलिका । स्त्री० निष्ठाव्याम् ॥

फलितः । पुं० वृक्षे ॥ न० शैलेये ।

शिलापुष्पे । त्रि० सफले । सञ्ज्ञात

फले ॥ फलानिसञ्ज्ञातान्यस्य । ता
रकादित्वादितच् ॥

फलितार्थः । त्रि० निष्कृष्टार्थे ॥ फलि
तश्चासावर्थश्च ॥

फलो । त्रि० फलवति ॥ फलान्यस्यस-
न्ति । अतद्गुनिः ॥

फलिनः । त्रि० फलवति ॥ विद्यमान
नफले । फलान्यस्यसन्ति । फलव-
ह्वाभ्यामिनच् ॥ पुं० पनसे फलवति
वृक्षेच ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

फलिनी । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ अग्नि
शिखः वृक्षे ॥ नान्तलक्षणेडीप् ॥

फली । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गौरा-
दित्वान्डीप् ॥ फलिमत्स्ये ॥

फलीकरणम् । न० तुषे ॥

फलीशः । पुं० पारिशे ॥

फलूषः । पुं० लताप्रभेदे ॥

फलैग्रहिः । पुं० यथाकालफलधरे ।
अवन्ध्यवृक्षे ॥ त्रि० फलग्रहणकर्त्ता

फलाः

रि ॥ फलानिगृह्णाति । ग्रह० ।

फलैग्रहिरात्मन्ग्रहिरश्चेति उपपदस्य
एदन्तत्वं ग्रहेरिन्प्रत्ययश्च निपात्य
ते ॥

फलेन्द्रः । पुं० राजजम्बाम् । फरेन्द्रा०
इ० भा० ॥

फलेपुष्पा । स्त्री० द्रोणपुष्प्याम् ॥

फलेप्सुः । त्रि० सकामेजने ॥ फलंप्रा
प्तुमिच्छतीति तथा ॥

फलैरुहा । स्त्री० पाटलायाम् । पाट
लिवृक्षे ॥ फलेरोहति । इगुपधे-
तिरुहेः कः । तत्पुरुषेकृतीत्यलु
क् ॥

फलोत्तमा । स्त्री० काकलीद्राक्षायाम् । म
। निर्वीजायाम् । किस्मिन् इ०
भा० ॥

फलोत्पत्तिः । पुं० आस्रवृक्षे ॥

फलोदयः । पुं० लाभे ॥ त्रिदिवेशा
लये ॥ फलस्य उदयः अस्मिन्वा ॥

फल्काः । पुं० विसारिताङ्गे ॥

फल्लुः । स्त्री० गयास्थनद्याम् । मल
व्याम् । काकोदुम्बरिकावृक्षे ॥ गुला
ल० फाग० इ० प्र० रेणुप्रभेदे ॥ मि-
थ्यावाक्ये ॥ त्रि० तुच्छे । असारे ॥
यथा । क्षणमात्रगतिं लज्जगदेतद
तिफलं गु । धनलोभमपहायनमप-
ह्ननयनाय ॥ फलतिजिफलाविशर
खे ० फलनिष्पत्तीवा । फलिपाटीति
साधुः ॥

फल्गूत्सव :

फल्गुतीर्थम् । न० गयानद्याम् ॥
 सार्धक्रोशद्वयमानं गयायां परिकी-
 र्त्तितम् । पंचक्रोशंगयाक्षेत्रं क्रोश-
 मेकंगयाशिरः ॥ तत्रपिण्डप्रदानं
 न हस्तिर्भवतिशाश्वती ॥ नागाञ्ज-
 नार्दनाच्चैवकूपाच्चोत्तरमानसात् ॥
 एतद्गयाशिरः प्रोक्तं फल्गुतीर्थं-
 तदुच्यते । तत्रपिण्डप्रदानेनपितृ-
 णांपरमागतिः ॥ पृथिव्यांयानिती-
 र्थानियेसमुद्राः सरांसिच । फल्गु-
 तीर्थंगमिष्यन्तिवारमेकंदिनेदिने ॥

फल्गुदा । स्त्री० गयानद्याम् ॥

फल्गुनः । पुं० अज्जुनपाण्डवे ॥
 अज्जुनपादपे ॥ फलतिनिष्पादयति
 फल० फलेर्गुक्चेत्यनु० गुगाग-
 मश्च ॥ चि० फल्गुन्यांजाते ॥ अ-
 विष्टाफलगुनीत्यणोलुक् । लुक्-
 तद्धितलुकि ॥

फल्गुनी । स्त्री० नक्षत्रविशेषे । पूर्व-
 फल्गुन्योः ॥ काकोदुम्बरिकाया-
 म् । फल्गुन्यांजातायाम् ॥ अविष्टा
 फल्गुनीत्यणोलुकि० लुक्तद्धितलु-
 कीतिस्त्रीप्रत्ययस्यचलुकि० फल्गु-
 न्यषाढामितिटः ॥ टित्वान् डौ-
 प् ॥

फल्गुवाटिका । स्त्री० काकोदुम्बरिका-
 याम् ॥

फल्गुवृन्तकः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥

फल्गूत्सवः । पुं० दोलयात्रायाम् ॥

फाण्टः

फल्यम् । न० कुसुमे ॥

फल्यकी । स्त्री० फलिमत्स्ये ॥

फलफलः । पुं० सूर्पजवाते ॥

फाः । पुं० वृद्धौ ॥ वर्द्धके ॥ सन्तापे ॥

निष्फलभाषणे ॥

फाटको । स्त्री० स्पटिकायाम् । फ-
 री इ० भा० ॥

फाणिः । स्त्री० गुड्ढे ॥ करंभे ॥

फाणितम् । न० मत्स्यगुड्याम् । राव-

० इ० भा० यथा । इक्षोरसस्तुयः

पक्वः किञ्चिद्भाटोवहुद्रवः । सए-

वेक्षुविकारेषुख्यातः फाणितसंज्ञ-

या ॥ फाणितगुर्वभिष्यन्दिद्वं हणं

कफशुक्रकृत् । वातपित्तश्रमान्हन्ति

मूत्रवस्तिविशोधनम् ॥ फण्यते ।

फाणगतौ । ण्यन्तःकृतः ॥

फाण्टः । चि० अनायासकृते ॥ पुं०

न० कषायविशेषे ॥ क्षुण्णमौषधजा-

तमुष्णोदकेप्रक्षिप्य सद्योभिषुत्यपू-

त्वायत्पीयतेतत्फाण्टमित्याहुः ॥

यथा । क्षिप्तोष्णतोयेऽदितः फा-

ण्टइत्यभिधीयते ॥ अपिच । क्षुण्णद्र-

व्यपलेसम्यक्जलमुष्णं विनिःक्षिपेत्

पात्रेचतुष्पलमितेतत्सुखावयेज्जल-

म् । सोयंचूर्णद्रवः फाण्टोभिषग्

भिरैभिधीयते ॥ इति वै० प० ॥

फण्यतेस्म । फण० । क्तः । क्षुब्धस्वा-

न्तेतिसाधुः ॥ नवनीतभावात्प्रा-

गवस्थापद्मेद्रव्ये ॥

फाल्गुनानुजः

फाल्गुः । पुं० महादेवे ॥ बलदेवे ॥ उ
तप्तुतौ ॥ पुं० न० कृषिके । सीरो
पकरणे ॥ नवविधदिव्यान्तर्गताष्ट
मदिव्ये ॥ यथा । आयमंहादशप
लघटितंफालमुच्यते । अष्टाङ्गुलंभ
वेद्दीर्घं चतुरङ्गुलंस्तरम् ॥ अग्नि
वर्णततस्त्रीरोजिह्वयालेहयेत्सकृत्
। नदग्धश्चेच्छुद्धिमयादन्यथातुस
होयते ॥ चोरोऽत्रगोचौरः । गो-
चौरस्यप्रदातव्यं तप्तफालावलेहनमि
तिस्मृतिः ॥ वि० कर्पासवाससि
॥ फालयति । अफला० । ग्यन्ता
त्० पचाद्यच् ॥ फलशविकारः ।
तस्यविकारइत्यण् ॥

फालवहः । पुं० हले ॥

फाल्गुनः । पुं० गुडाकेशे । पार्थे ।
अर्जुने ॥ नदीजवृक्षे ॥ अर्जुनभूरुहे
॥ तपस्ये० मासि । फागुन० इ०
भा० ॥ तत्रजातस्यफलम् । प्रियं
वदः सज्जनवलभश्चपरोपकारीवि
मलाशयश्च । दातानितान्तं प्रमदाभि
लाषीस्यात्फाल्गुनेयस्यजनस्यजन्म
। अनन्तपुरे ॥ फलतिनिष्पादयति
। फल० । फलेर्गुक्चेतिउनन् । गु-
गागमश्च । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वा । फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
विभाषाफाल्गुनीतिपक्षे० अण् ॥

फाल्गुनानुजः । पुं० सुरभौ । वसन्त
काले ॥ अर्जुनस्यकनिष्ठेभातरि ॥

फुः

फाल्गुनिकः । पुं० तपस्यमासि । फा
ल्गुने ॥ फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
। विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिको
चैत्रीभ्यः इतिठक् । ठस्येकः ॥
फाल्गुनी । स्त्री० तपस्यस्यपूर्णिमा
याम् । अत्रगौडदेशीयादोलाया
चाकुर्वन्ति । नरोदोलागतं दृष्ट्वा गो-
विन्दं पुरुषोत्तमम् । फाल्गुन्यासं
यतोभूत्वा गोविन्दस्यपुरं व्रजित् ॥
अपिच । फाल्गुन्यांक्रोडनं कुर्याद्दो
लायाममभूपते इति ॥ पूर्वफाल्गु
न्याम् ॥ उत्तरफाल्गुन्याम् ॥ फाल्गुनी
भिर्युक्तापौर्णिमासी ॥ नक्षत्रेणेत्य
ण् । ततोडीप् ॥

फिः । पुं० पापे । निष्फलवाक्ये ॥
कोपे ॥

फिङ्गकः । पुं० कलिङ्गे । भृङ्गे । भू-
म्याटविहगे । फिङ्गा० इ० गौ० भा०
प्र० खगे ॥

फिरङ्गः । पुं० रोगान्तरे ॥ हीपान्तरै
कहीपविशेषे ॥ तत्रत्यजने ॥ यथा
। पूर्वाभायेनवशतंपडशीतिः प्रकी
र्तिताः । फिरङ्गभाषयामन्त्राः तेषां
संसाधनात्कलौ ॥ अधिपामण्ड
लानाञ्चसङ्ख्यामेध्वपराजिताः ।
इडरेजानवषट् पञ्चलखड्जाश्चापि
भाविनः । इतिमेरुतन्त्रे २३ प्रका
शः ॥

फुः । पुं० मन्त्रके ॥ तुष्टवाक्ये ॥

फुल्लः

फुकः । पुं० पक्षिणि ॥
 फुटः । त्रि० सर्पणायाम् ॥
 फुत् । अ० अनुकरणशब्दे ॥
 फुत्करः । पुं० अग्नौ ॥
 फुत्कारः । पुं० फुत्करणे । फूक्० इ०
 भा० ॥
 फुत्कृतिः । स्त्री० फूत्कारे ॥
 फुप्फुसः । पुं० पुप्फुसे । कोष्ठविशेषः ॥ सचहृदयनाडिकासंलग्नाशय-
 विशेषः । फोपडा० भस्० इ०
 भा० ॥ यथा । स्थानान्यामग्निप-
 कानामूचरुधिरस्यच । हृदगुण्डकः
 फुप्फुसश्चकोष्ठद्वयमभिधीयते ॥ अ-
 स्थायः । आमस्यस्थानमामाशयो-
 नाभेरुर्ध्वम् । अग्नेः स्थानं पच्यमा-
 नाशयोनाभिमध्यम् । पक्कस्यस्थानं
 पक्काशयोनाभेरधः । मूत्रस्यस्थानं
 वस्तिः । रुधिरस्यस्थानं यकृत्प्लीहा-
 नौ । हृत्हृदयं । इक्षुरसपाकमल-
 वद्यः शोणितमलस्तज्जः उण्डुकः
 सचान्द्रदेशे व्यवस्थितः पुरीषाधान-
 म् । फुप्फुसः हृदयस्य वामपार्श्वे
 फुप्फुगुण्ड इति ख्यात इति विजय-
 रक्षितः ॥

फुल्लतिः । स्त्री० फलने ॥

फुल्लः । त्रि० विकसिते ॥ पुष्पे ॥
 यथा । श्रीपञ्चम्यां श्रियं देवीं फुल्लैः स-
 म्यजयेत्सदा ॥ फलति । जिफला
 । जीतः क्तः । आदितश्चेतीडभा

फेनलः

वः । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात्
 फुल्लच्चीवेति० तस्यलः ॥
 फुल्लदाम । न० कन्दोभेदे ॥ यथा ।
 मोगौनीतौगौ । शरहयतुरगैः फुल्ल-
 दामप्रसिद्धम् ॥ यथोदाहरणम् । श-
 श्वल्लोकानां प्रकटितकदमनंध्वस्तमा-
 लोक्यकंसं दृष्ट्यञ्चेतोभिस्त्रिदिवस-
 तिभिर्व्योमसंस्थैर्विमुक्तम् । मुग्धा-
 मोदेन स्थगितदशदिशाभोगमाहृत-
 भृङ्गमौलीदैत्यारिण्यपतदनुपमं स्वस्त-
 रोः फुल्लदाम ॥ पुष्पमालायाम् ॥
 फुल्लटक् । त्रि० विकसितनयने ॥
 फुल्लफालः । पुं० शूर्पवाते ॥ इ० त्रि-
 शेषः ॥
 फुल्ललोचनः । त्रि० विकसितनेत्रव-
 ति ॥
 फुल्लौकः । पुं० देशे ॥ सर्पे ॥
 फूत्कारः । पुं० श्वासनिर्गमे । श्वसि-
 ते ॥ फूत्कारणम् । कृञ्० । घञ् ॥
 फेत्कारिणी । स्त्री० तन्त्रविशेषे ॥
 फेनः । पुं० हिण्डीरे । अश्विक्कफे ।
 समुद्रफेने ॥ तरलद्रव्योपर्युत्थितवु-
 हुदाकारवस्तुनि । भाग० इ० भा०
 ॥ स्फायते । स्फायी० फेनमीना-
 वित्तिनिपातनात्साधुः ॥
 फेनकः । पुं० फेने ॥ पिष्टविशेषे ॥
 फेनका । स्त्री० जलपक्वतण्डुलचूर्णे ॥
 फेनदुग्धा । स्त्री० दुग्धफेनीक्षुपे ॥
 फेनलः । त्रि० फेनवति । फेनिले ॥

फेनिल :

फेनोस्यास्मिन्वास्ति । फेनादिल-
च्चेतिचकाराल्लच् ॥

फेनवान् । त्रि० फेनले ॥ फेनोस्यास्मि
न्वास्ति । फेनादिलच्चेत्यत्रान्यतर
स्यामित्यनुवृत्तेः पक्षेमतुप् ॥

फेना । स्त्री० चुपविशेषे । सातलाया
म् ॥

फेनायम् । न० बुद्धदे ॥

फेनायमानः । त्रि० फेनमुदमति ॥

फेनाच्चेतिवक्तव्यमितिक्वञ् ॥

फेनवाही । पुं० वस्त्रे ॥

फेनाशनिः । पुं० इन्द्रे ॥

फेनिका । स्त्री० प्रकान्नविशेषे । फेनी
इ० भा० ॥ यथा समितायाघृता
ढायावर्त्तीर्दीर्घाः समाचरेत् । ता
स्तुसन्निहितादीर्घाः पीठस्थोपरिधार
येत् ॥ वेष्टयेद्देहनेनैतायथैकापर्य-
टीभवेत् । ततश्चुरिकयातानुसंल
म्नामेवकर्तयेत् ॥ ततस्तुवेष्टयेद्भूयः
शङ्केनचलिपयेत् ततः संबृततां
लोम्नीं विदधीतपृथक्पृथक् ॥ पुन-
स्तांवेष्टयेत्लोम्नीं यथास्यान्मण्डलाकृ-
तिः । ततस्तांसुपचेदाज्यं भवेयुश्च
पुटाः स्फुटाः ॥ सुगन्धयाशर्करया
तदुद्धूलनमाचरेत् । मित्रैषाफेनि
कानान्मीमठकेनसमागुणैः ॥ ततः
किञ्चिल्लघुरिथम्विशेषीयमुदाहृतः ॥

फेनिलः । अरिष्टभूतहे । रीठा० इ०
भा० ॥ वदरवृक्षे ॥ न० मदनफले

वंहिष्ठः

॥ वदरफले ॥ त्रि० सफेने ॥ फे
नोऽस्यास्ति । फेनादिलच्चेतिइ
लच् ॥

फेरः । पुं० शृगाले ॥

फेरण्डः । पुं० शृगाले ॥

फेरवः । पुं० शृगाले ॥ अस्रपे । रा-
क्षसे ॥ फे० इति० अव्यक्तीरवोऽस्य
॥ त्रि० धूर्त्ते ॥ हिंसे ॥

फेरुः । पुं० जम्बुके । शृगाले ॥ फे०
इत्यव्यक्तरौति रुशब्दे । मितद्रु
दित्वात्० डुः ॥

फेलम् । न० भुक्तसमुक्ति

फेलकः । पुं० ते । उच्छि
ष्टे ॥

फेला । स्त्री० भुक्तोक्ति ॥ फेल्यते ।
फेलगतौ । गुरोश्चेल्यः ।

फेलिः । भुक्तोक्ति ॥

फेलिका । स्त्री० उच्छिष्टे । ऊं

फेली । ट० । इ० भा०

—†(—)†—

ववयोरैक्यमभेददर्शनात् ॥

वः । पुं० पवर्गस्यतृतीयाक्षरे ॥ वरु
णे ॥ सिन्धौ ॥ भगे ॥ तोये ॥
वदने ॥

वंहिमा । पुं० बहुलतायाम् ॥ बहुल
स्यभावः । पृथ्वादित्वादिमनिच् ।
प्रियस्थिरितिबहुलस्यवंहिमादेशः

वंहिष्ठः । त्रि० अत्यन्तबहुले ॥ अयमे
षामतिशयेनबहुलः । अतिशयने

वक्चिञ्चिका

तमविष्ठनावितीष्ठन् । प्रियस्थिरेति
वंहिच्चादेशः ॥

वंहीयान् चि० बहुलतरे ॥ अयम
नयोरतिशयेनबहुलः । द्विवचन
विभज्योपपदेतरवीयसुनावितीयसु
निप्रियस्थिरेतिवंह्यादेशः ॥

वक्कः पुं० कक्ते । वगला० इ० प्र०
पक्षिणि ॥ अस्यमांसगुणस्तु । शरा
रिवक्ककाकाश्च दाल्यूहाः पवना-
पहाः ॥ इ० ॥ वक्कपुष्पे । शिव
मल्ल्याम् । अगस्तिद्रुमे । यथा ।
सितपीतनीललोहितकुसुमभेदाश्च
तुर्विधोऽगस्तिः । मधुरशिशिरदो
षश्रमकासविनाशनश्चभूतघ्नः ॥
तथाचराजनिर्घण्टः । अगस्तिशि-
शिरंगौल्यं त्रिदोषघ्नं श्रमापहम् ।
वलासकासवैषण्यं भूतघ्नञ्चवलाबह
मिति ॥ श्रीदे । कुवेरे ॥ रत्नोविशे
षे । योभीमेनहतः ॥ असुरविशेषे ॥
सचश्रीकृष्णेनहतः ॥ वङ्कते । व-
क्किक्कौटिल्यं गतौच । अच् । आग
मशास्त्रस्थानित्यत्वान्ननुम् । ववयो
रैक्यम् ॥ यद्वा वाति । वायतिवा ।
वागतिगन्धनयोः । ओवैशेषणेवा
क्कुन् । आतोलीपः ॥ वेति० वा-
यतिवा । मूलविभुजादित्वात्कः ।
वक्किवा । वचेरच् । न्यङ्कादिः ॥

वक्चिञ्चिका । स्त्री० मत्स्यविशेषः ।

वक्काच्याम् ॥

वकुलः

वक्कजित् । पुं० भीमसेने ॥ श्रीकृष्णे ॥

वक्कनिसूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
भीमसेने ॥

वक्कपुष्पः । पुं० वक्कवृत्ते ॥ न० अग
स्तिकुसुमे ॥

वक्कवृत्तिः । पुं० वक्कसमानवृत्तं नवि
शिष्टे यथा । पाषण्डिनोविकर्म-
स्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् । हेतु
कान् वक्कवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिना-
र्चयेत् ॥

वक्कवरी । पुं० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥

वक्कव्रतचरः । पुं० वक्कव्रतिनि ॥ वक्क
व्रतं चरतीति० तथा । चरेष्टः ।
वक्कोहिप्रायेणमीनहननस्तचितयामि
ध्याविनीतः सन्नेवंशीलोभवतीति
गौणोवक्कव्रतशब्दः । तल्लक्षणन्तु ।
अधोदृष्टिर्नैकृतिकः स्वार्थसाधनत
त्परः । शठोमिध्याविनीतश्चवक्कव्र
तचरोद्विजः ॥ इ० ॥

वक्कव्रतौ । पुं० वक्कव्रतचरे । वक्कव्रत
वति ॥

वक्काची । स्त्री० वक्चिञ्चिकायाम् ॥

वक्कारिः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

वकुलः । पुं० शीधुगन्धे । सिंहकेशरे
। मौलसेरीति० प्र० वृत्ते ॥ वङ्कते ।
वक्किगत्यर्थे । वा० उलच् । आगम
शास्त्रस्थानित्यत्वान्ननुम् । वकुलस्तु
वरोऽनुष्णः कटुप्राकरसोगुरुः ।
कफपित्तविषश्लेष्मिदन्तगदाप-

वणिज्यम्

हः ॥ पश्यवम् ॥

वकुला । स्त्री० कटुकायाम् ॥

वकुली । स्त्री० काकोल्याम् ॥

वकूलः । पुं० वकुले ॥

वकेरुका । स्त्री० वलाकाभिदि ॥ वा

तावर्जितशाखायाम् ॥

वकोटः । पुं० शुक्लवायसे । वके ॥

वठरः । पुं० अम्बष्ठे शठे ॥

वणिग्वम्बुः । पुं० नीलीवृत्ते ॥

वणिग्भावः । पुं० सत्यानृते । वाणि
ज्ये ॥ वणिजोभावः । प्यञ् ॥

वणिग्वहः । पुं० उष्ट्रे ॥

वणिक्० ग् । पुं० वाणिजके । वाणिज्य
कर्त्तरि । क्रयविक्रयकर्त्तरि । वैदे
हके । सार्थवाहे । नैगमे । क्रयवि
क्रयके । वाणिज्ये ॥ करणान्तरे ॥
पण्ये । पण्य० । पणेरिज्यादेश्चवः ॥
दैश्ये ॥

वणिक् । स्त्री० वणिज्यायाञ् ॥

वणिजः । पुं० ववादोकादशकृष्णान्त
र्गतषष्ठकरणे । तज्जातफलं यथा ।
प्राज्ञः कृतज्ञो गुणवान् गुणज्ञो वणि
गजनप्राप्तमनोरथः स्यात् । यस्य प्र
सूतौ वणिजाभिधानं भाण्डप्रधानं द्र
विणहितस्येति ॥ वणिजि ॥

वणिज्यम् । न० वाणिज्ये । वृत्त्यन्तरे ॥

वणिजां कर्मभावोवा । दूतवणिग्

भ्याञ्चेति० यः इति काशिका ।

भाष्ये तु० दूतवणिग्भ्याञ्चेति नास्त्ये

वदरफली

व ॥

वणिज्या । स्त्री० वाणिज्ये ॥ वृत्त्यन्तरे
वणिजांभावः । दूतवणिग्भ्याञ्चेति
यः वणिज्याशब्दः स्वभावात्स्त्री-
लिङ्गः ० भावएवात्र प्रत्ययोनतुक-
र्मणीतिमाधवः । भाष्ये तुवार्तिकमे
वनास्ति ॥ वणिक्कर्मणि ॥वण्ठः । पुं० असहायगमने ॥ अकृ
तोद्वाहे ॥ खर्वे ॥ कुन्तायुधे ॥ भृत्ये
। वांठ० इ० भा० ॥ वण्ठते । वठि
। अच् ॥वण्डः । त्रि० विकृतलाङ्गूले ॥ बाँडा
इ० भा० ॥वदरः । पुं० कोलिपादपे ॥ वदरस्य
प्रचलेपोज्वरदाहविनाशनः । त्वचा
विस्फोटशमनीवीजनेत्रामयापहम्
॥ वदतिस्थिरीभवति० छिन्नस्यापि पु
नः प्ररोहणात् । वदस्यैर्ये । वा०
अरः ॥ देवसर्पपेवृत्ते ॥ कार्पासस्था
स्थि । विनीला० कपासिचो० वाड
वा० इ० भा० ॥ न० कोलिफले ॥
कार्पासीफले ॥ वदर्याः फलम् ।
फलैर्लुगिति विकारावयवप्रत्ययस्य लु
क् ॥ लुक्त्तद्धितलुकोति० स्त्रीप्रत्य
यस्य लुक् ॥ सेबिफले ॥ क्षुद्रवदरे ।
भाडीवेर इ० भाडवेरी० इ० भा०
॥ गोपगोण्यायाम् ॥ वदरमात्रे ।
कर्कश्वौ । वदर्याम् ॥

वदरफली । स्त्री० भूवदर्याम् ॥

वदरीषण्ड :

वदरवल्ली । स्त्री०) भूवदर्याम् ॥
 वदरा । स्त्री० गृष्टौ । वराहकान्ताया-
 मोषधौ ॥ कार्पास्याम् ॥ एलाप-
 र्याम् ॥ विष्णुकान्तायाम् ॥ टा
 प् ॥
 वदरामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥
 वदरिः । स्त्री० कोलिबृक्षे ॥
 वदरिकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 वदरिकाश्रमः । पुं० न० तीर्थविशे-
 षे । नारायणाश्रमे । व्यासाश्रमे ॥
 वदरी । स्त्री० कोलिबृक्षे ॥ कपिकच्छा-
 म् ॥ कार्पास्याम् ॥ गौरादिच्चान्डी
 ष् ॥ वदरीफले ॥ वदर्याः फल-
 म् । हरीतक्यादिभ्यश्चेति० विका-
 रार्थं स्तुप् ॥
 वदरीखण्डः । पुं० वदरीणांसमूहे ॥
 वृक्षादिभ्यः खण्डः ॥
 वदरीच्छदा स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हस्ति
 कोलिबृक्षे ॥
 वदरीपत्रकम् । न० नखीनामगन्ध
 द्रव्ये ॥
 वदरीपाचनम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 तत्रवशिष्टाश्रमः ॥
 वदरीफला । स्त्री० नीलशेफालिका
 याम् ॥
 वदरीशैलः । पुं० अलकनन्दायाः
 पश्चिमतीरेहिमाचलैकदेशे ॥
 वदरीषण्डः । पुं० वदरीखण्डे ॥
 वदरीणांषण्डः समूहः ॥

वद्धशिखः

वदर्याश्रमः । पुं० नारायणाश्रमे ॥
 वद्धः । त्रि० कौलिते । संयते ।
 कारागारादौनिगडिते ॥ बध्यते
 स्म । वधवन्धने । क्तः ॥ मोहा
 द्यावृते० सुखदुःखादिधर्मवति०
 पाशाष्टकेनयंत्रिते संसारिजीवेपशौ ॥
 वद्धगुदम् । न० उदरामयविशिषे ।
 तन्निदानं यथा । यस्यान्वमन्नैरुपले
 पिभिर्वावालाश्रमभिर्वापिहितं यथा
 वत् । सञ्चीयते तस्यमलः सदो
 षात्शनैः शनैः शङ्करवच्चनाडा
 म् ॥ निरुध्यते तस्य गुदेपुरीषं निरे
 तिकृच्छादपिचाल्पमल्पम् । हन्ना
 भिमर्ध्य परिवृद्धिमेति तस्योदरं वद्ध
 गुदं वदन्ति ॥
 वद्धफलः । पुं० करञ्जवृक्षे ॥
 वद्धमुष्टिः । त्रि० कृपणे ॥
 वद्धमूलः । त्रि० दृढमूले । उत्पाटना
 नर्हमूले । वद्धोमूलोयस्यसः ॥
 वद्धमौनः । त्रि० निः शब्दे ॥
 वद्धरसालः । पुं० त्रिविधराजान्ना
 न्तर्गताच्युत्तमास्ते । मध्वास्ते ।
 मन्मथानन्दे ॥
 वद्धशिखः । त्रि० शिशौ । बाले ॥
 संयतचूडेनरे ॥ यथा । सदोप
 बीतिनाभाव्यं सदावद्धशिखेन तु
 । विशिखोव्युपबीतश्चयत्करोति न
 तत्कृतमिति ॥ वद्धाशिखाय
 म्य ॥

वधस्थली

वद्धशिखा । स्त्री० उच्चटौषधी ॥

वधः । पुं० प्राणवियोगफलकव्यापारे

। प्रमापणे । मारणे ॥ हननम् ।

हन० । हनस्ववधइत्यप् ॥ पुण्यप्रद

वधस्तुयथा । एकस्यचनिधनेप्रवृ

त्तेदुष्टकारिणाम् । बहूनांभवति

क्षेमंतस्यपुण्यप्रदोवधः ॥ रुक्मस्ति

यीसुरापस्त्रक्षहागुरुतल्पगः ।

आत्मानंघातयेद्यस्तुतस्यपुण्यप्रदो

वधः ॥ इति ॥ अपिच । नैकस्या

र्थेवह्नहत्यादितिशास्त्रेषुनिश्चयः

एकंहत्याहह्नांहिनपापीतेन

जायते ॥ इति वामनपुराणे ५५

अध्यायः । पारिभाषिकवधस्तु ।

वधनंद्रविणादानंस्थानान्निर्ग्रापणं

तथा । एषहिंसावन्धूनांबधोनान्यो

स्तिदैहिकः ॥ इ० ॥ करचरणा

दिच्छेदनादिरूपेताडने ॥ सप्तम

तारायाम् ॥

वधकः । पुं० व्याधे । मृत्त्यौ ॥ वध

कर्त्तरि । वद्धक० इ० भा० ॥

त्रि० हिंसे ॥ हन्ति । हन० ।

शबुल । बहुलतण्णीतिशबुलिवधा

देशः ॥ वधहिंसायांवा । तदा०

जनिबध्योश्चेतिहृद्धिनिषेधः ॥

वधचम् । न० आयुधे ॥ वध्यतेऽनेन

। वध० । अग्निनिक्षिपजिवधिपति

स्योऽनन् ॥

वधस्थली । स्त्री० वधस्थाने ॥

वध्यः

वधस्थानम् । न० आघातने । सूना

याम् ॥ वध्यस्थानम् ॥

वधाङ्कम् । न० काराविश्रमनि ॥

वधाहः । त्रि० हननयोग्ये ॥

वध्ये ॥

वधी । त्रि० वधकर्त्तरि ॥

वधिरः । त्रि० एडे । श्रवणशक्तिहीने

बहुरा० इ० भा० ॥ वाधिर्यनिदा

नन्तु । यदाशब्दवहंवायुः स्रोतश्चा

वृत्त्यतिष्ठति । शुद्धश्लेष्मान्वितोवा

पिवाधिर्यन्तेनजायते ॥ औषधं

यथा० । कर्णशूलैर्कर्णनादेवाधिर्ये

च्छेदएवच । चतुर्ष्वपिचरोगेषुसा

मान्यंभेषजंस्मृतम् ॥ शृङ्गवेरश्च

मधुचसैश्वर्यं तैलमेवच । कटुष्णं

कर्णयोर्धार्यमेतत्स्याद्देदनापहम्

॥ इ० ॥ वाधिर्यं बालवृद्धोत्थं

चिरोत्पन्नविवर्जयेत् । वध्नाति

कर्णम् । वध्यतेवा वन्धवन्धने ।

इषिमदिमुदौतिकिरच् ॥ भिक्षु

कलक्षणे ॥ हितमितं मनोरम्यं

वचः शोकापहञ्चयत् । श्रुत्वायो

नशृणोतीववधिरः सप्रकीर्ति

तः ।

वधोद्यतः । त्रि० परवधायोद्युक्ते ।

सन्नद्धे । आततायिनि ॥

वध्यः । त्रि० वधाहं । शीर्षच्छेदे ॥

किन्त्वयानश्रुतंलोकेष्वध्याः शत्रु

योषितः । हीनवर्णीपभृतायात्याज्या

बन्ध :

वध्यापिवाभवेत् ॥ अवध्यायथा ।
गोब्राह्मणं ब्रह्ममथापिमुक्तं बालंस्वव
भुललनांसुदृष्टाम् । कृतापराधान
पिनैववध्याचार्यमुख्यादागुरवस्तथै
वेति ॥

वध्यपालः । पुं० कारागृहरक्षके ॥
वध्रम् । न० नागे । सीसके सीसा०
इ० भा० ॥ वध्यतेऽनेन । सर्वधातु
श्च घृन् ॥

वध्री । स्त्री० वध्याम् । वरचायाम् ।
चर्मरज्जौ । वरत० लाव० इ० भा०
॥ वध्यतेऽनया । घृन्ःषित्वान्ङीष्

वन्धः । पुं० आदौ ॥ वन्धने ॥ अन्तः
करणाशुद्धिरूपेज्ञानप्रतिबन्धे । क
र्तृत्वाद्यभिमाने ॥ विपर्ययादिष्यते
वन्धः । विपर्ययात् अतत्त्वज्ञानात्
सच० प्राकृतिकवैकारिकदाक्षिणिक
भेदात्त्रिविधउक्तस्तच्छब्दव्याख्यान
तोऽवगन्तव्यः ॥ पुनर्वन्धोद्विविधः ।
तीव्रोमृदुश्चेति । तत्रसुरसम्पत्०
साक्षादेवक्लेशहेतुत्वात्तीव्रोवन्धः
। द्वैतमात्रप्रतीतिस्तुखयमक्लेशरूप
त्वाच्चमृदुवन्धइति ॥ वध्यतेऽनेनवा ।
वन्ध० । हलश्च तिघञ् ॥ गृहादि-
वेष्टने ॥ शरीरे ॥ निगडादिवन्धने
॥ अनेकान्तवादिमतेतु । नानानिर
यसंस्मरणकारणं मोहादिरष्टविधोग
णः स्वातन्त्र्यविघातहेतुत्वाद्बन्धः ।
उक्तञ्च । मोहादिकोगणश्चैववन्धो

बन्धकः

जीवस्यकल्पितः । लोहपद्मरसम्ब
न्धयथाक्षिप्तं जलाशये । अलावुक
मधीयातितद्वज्जीवः सर्वधनइति ॥
जालंधरोद्धीयनमूलबंधान्जल्पन्ति-
कण्ठोदरपायुमूले । बन्धत्रयेस्मिन्
परिचीनमानेबंधः कुतोदारुणका
लपाशैः ॥ इतियोगविदः ॥ षोड
शप्रकारैरतिबंधे ॥ तेयथा । पद्मा
सनोनागपदोलतावेष्टोऽर्द्धसंपुटः ।
कुलिशं सुन्दरश्चैवतथाकेशरएवच
हिल्लोलोनरसिंहो पिबिपरीतस्तथा
परः । क्षुब्धोवैधेनुकश्चैवसमुत्कण्ठ
स्ततः परम् ॥ सिंहासनोरतिना
गोविद्याधरस्तुषोडश इतिरतिम
ञ्जरी । एतेषांलक्षणानितत्तच्छब्दे
द्रष्टव्यानि ॥ संज्ञाप्रभेदेनान्येऽपि-
बंधाः सन्ति । यथा कामप्रदोवि
परीतोनागरोरतिपाशकः । केयूरः
प्रियतोषश्चततः समप्रदस्तथा ।
ततश्चैकपदोक्षेयः सम्पुटश्चोर्ध्वस
म्पुटः । ततस्तनभवश्चैवततो नुर
तिमुन्दरः ॥ ऊरुपीडस्मरचक्रौत
तश्चोरुक्रमः स्मृतः । वेष्टकोहंस
कीलस्तुततोलीलासनस्तथा ॥ अष्टा
दशक्रमाद्बंधाः स्त्रीणां बहुमुखप्रदाः ॥
पुंसांकराश्चैवकथितास्तुक्रमात्ततः ॥
बन्धकः । पुं० विनिमये ॥ आधौ ॥ रत
हिरण्यके ॥ सत्यङ्गारे ॥ न० आधौ
। यदुत्तमर्णायभूम्याद्याधीयतेतत्र ॥

बंधनालय :

ऋणग्रहणायस्थापितेवस्तुनि ॥ बध्ना
ति । बंध० । गबुल् ॥
बंधकी । स्त्री० पुं० श्रुत्याम् ॥ हस्तिन्या
म् बध्नातिमनोयत्र । बंधबंधने ।
गबुल् । गौ० डीष् ॥ पञ्चपुरुषगा
मिन्याम् ॥
बंधनम् । न० बधे । बंधनक्रियायाम् ।
। उद्दाने । बंधे । बांधना० इ० भा०
॥ निमित्ते ॥ यथा । नप्रकाशेह
मित्युक्तिर्यत्प्रकाशैकबंधना । स्वप्र
काशतमात्मानमप्रकाशः कथंस्पृ
शेत् ॥ अहंनप्रकाशे० नभासीत्यु
क्तिर्वचनं यत्प्रकाशैकबंधना० य
स्यप्रकाशस्वरूप प्रकाशएकएवबंधनं
निमित्तंयस्याः सातथोक्ता ॥ नप्र
काशइतिव्यवहारस्यप्रकाशानुभव
निमित्तत्वादित्यर्थः । तंप्रकाशंस्वय
मेवभासमानमात्मानमप्रकाशोऽज्ञा
नंकथंस्पृशेत् आबृणुयात्नकथंचि
दित्यर्थः ॥ चि० प्रसित्याम् । बंध
नसाधनेरञ्जुनिगडादौ ॥ यथा ।
बंधनानिकिलसन्तिवहूनिप्रेमरञ्जु
कृतबंधनम्महत् । दारुभेदनिपु
णोपिषडङ्घ्रिर्निर्क्रियोभवतिपङ्कज
वद्भवति ॥ वध्यतेऽनेनास्मिन्वा ।
बंध० । ल्युट् ॥
बंधनवेश्म । न० कारागारे ॥
बंधनालयः । पुं० कारायाम् । बंध
नागारे ॥ बंधनस्यआलयः ॥

बंधुर :

बंधस्तम्भः । पुं० आलाने । हस्तिबं
धनस्तम्भे ॥ बंधस्यबंधनस्यस्तम्भः ॥
बंधित्रम् । न० कामदेवे ॥ चर्मव्य
जने ॥
बंधुः । पुं० बंधूके । बंधुजीवके ॥
मित्रे । सन्ध्यागासहने । भ्रातरि ॥
सगोत्रे । बांधवे । ज्ञातौ ॥ हित
कारिणि ॥ संसारबंधनान्मोचन
हेतुरात्मैववन्धुर्नान्यः ॥ सस्वर्ध
नोपकर्त्तरि ॥ बध्नातिस्नेहेनम
नोयः वध्यतेऽस्मिन्जातिरितिवा ।
बंध० । शृ० स्तृ०स्तिहीत्युः ॥ लग्ना
च्चतुर्थभवने वर्णवृत्तान्तरे ॥ भ
चयशोभितसङ्गतकर्णः शुद्धसुसङ्ग
तपङ्क्तिकवर्णः । पद्मगराजनिवे
दितबंधू राजतिभूपतिससदिवं
धुः ॥ यथा । भक्षितवासरनायक
चन्द्रः कामिसमूहसमाहिततन्द्रः ।
दर्शितलीलतडित्करवालः सोय
मुपैतिघनाघनकालः ॥
बंधुजीवः । पुं० बंधूकवृत्तेः माध्या
ङ्गिके । दुपहरिया० फूल० इ० भा०
॥ बंधुरिवजीवजलमस्य ॥
बंधुजीवकः । पुं० बंधूके ॥ स्वा०कः
बंधुता । स्त्री० बंधुसङ्के ॥ बंधूनांसमू
हः । ग्रामजनबंधुभ्यस्तल् ॥
बंधुरः । पुं० स्त्रीचिङ्गे ॥ तैलकल्के ॥
बंधूके ॥ वधिरं ॥ हंसे ॥ विडङ्गे ॥
ऋषभौषधी ॥ न० मुकुटे ॥ बंधने ॥

बन्धः

॥ त्रि० उन्नतानते ॥ रम्ये ॥ नम्र
॥ वध्नाति । बंध० । मङ्गरादयश्च
तिसाधुः ॥

बंधुराः । पुं० भूमि० सक्तुषु ॥

बंधुराः । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥

बंधुलः । पुं० असतीपुत्रे ॥ बंधून्ला
ति । आतद्धितिकः ॥ त्रि० नम्र ॥
सुन्दरे ॥

बंधूकः । पुं० पीतसालके । सर्जके ।
प्रियके । विजयसार० इ० भा० ॥ पे
यासाल० इ० गौ० भा० ॥ न० पुष्पह
क्षविः । रक्तके । बंधुजीवके । दो
पहरिया० मभनिया० इ० भा० ॥
बाँटलौ० इ० गौ० भा० ॥ वं-
धूकः कफकृद्ग्राहीवातपित्तहरो
लघुः ॥ वध्नातिचित्तम् । बंध० ।
उलूकादयश्चैत्यूकः ॥ खधूपे । व
न्दक० इ० भा० ॥ यथा । बंधूकोबंधु
जीवेस्यात्खधूपेस्यान्नपुंसकमितिहृद
चन्द्रः ॥

बन्धूकपुष्पः । पुं० पीतसाले । जीव
कतरौ । विजयसार० इ० भा० ॥

बन्धूकसेवपुष्पाण्यश्च ॥ बीजके ॥

बंधूरः । पुं० विवरे ॥ त्रि० शोभने ॥
नम्र ॥ वध्नाति । बंध० । खजूरा
दित्वाटूरः ॥ उन्नतानते ॥ बंधूरबंधु
रौरम्ये नम्रं हंसितुबंधुरदतिरभसः ॥

बन्धुः । त्रि० अफले । अवकेशिनि ।

निष्फले । ऋतुप्राप्तावपिफलरहिते

बभ्रुजः

वृक्षादौ ॥ बंधेसाधुः । तत्रसाधु
रितियत् ॥ बंधनीये ॥

बन्ध्या । स्त्री० अप्रजस्त्रियाम् । बांभ
इ० भा० ॥ अपत्यशून्यायांगवि ।
वशायाम् ॥ वृषलीविशेषे ॥ यथा ।
बन्ध्याचवृषलीज्ञेयावृषलीचमृतप्रजा
। अपरावृषलीज्ञेयाकुमारीयारजस्व
ला ॥ बलाख्यगंधद्रव्ये । बा-
व्यालके ॥ वध्नाति । बंध० । ख्यत्
। अधन्यादित्वाद्यम्वा ॥ योनिरोग
विशेषे ॥

बन्ध्याकन्दः । पुं० बन्ध्याककोटक्या
म् । बांभखखसा० इ० भा० ॥
बन्ध्याककोटकी । स्त्री० विषकण्टकि
न्यामोषधी । ककीडी० खखसा०
इ० भा० ॥ बन्ध्याककोटकीलघ्वी
कफनुद्गणशोधनी । सर्पसर्पहरीती
क्ष्णाविसर्पविषहारिणी ॥

बभ्रुसः । त्रि० भक्षणशीले ॥

बभ्रुः । पुं० वैश्वानरे । अग्नौ ॥ शूल
पाणौ । शिवे ॥ गरुडध्वजे ॥ वि-
ष्णौ ॥ विशाले ॥ नकुले ॥ स्थूलपु
ष्कोरक्तनेत्रोवभ्रुर्भेदः सनाकुलः ॥
मुनिभेदे ॥ देशभेदे ॥ यादवविशे
षे ॥ सितावरणाके ॥ त्रि० पिङ्गले
। पिङ्गलवर्णवति ॥ विभर्ति० भर
तिवा । डुभृज्० भृज्० वा । कुर्भ-
श्चेति० कुर्हित्वञ्च ॥ खलती ॥

बभ्रुजः । पुं० ब्राह्मणे ॥

बल :

वभुधातु : । पुं० सुवर्णगैरिके ॥
 वर : । पुं० जामातरि ॥ वृत्तौ ॥ देव
 तादेरभीप्सिते ॥ पिङ्गे ॥ न० कु-
 कुमे ॥ त्वचे ॥ बालके ॥ चार्द्रके ॥
 ईषदिष्टे ॥ मनागिष्टे वरंक्तीविकेचि
 दाहुस्तदव्ययम् ॥ चि० । श्रेष्ठे ॥
 वरा । स्त्री० फलचिके ॥ गुडूच्याम् ॥
 मेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ विडङ्गे ॥
 पाठायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 वरी । स्त्री० शतावर्याम् ॥
 बह्वापकः । पुं० पांशुचामरे ॥
 बर्ब्बटः । पुं० राजमाषि ॥
 बर्वटी । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥ ब्रीहि
 भेदे ॥
 बर्वणा । स्त्री० वृहन्मल्लिकायाम् ।
 नीलायाम् ॥ पश्यान्तस्यादिवर्वणा
 म् ॥
 बर्हः । पुं० न० मयूरपिच्छे ॥ दले ।
 पत्रे ॥ परिवारे ॥ बर्हति । वृहवृ
 हौ ॥ पचाद्यच् ॥ बर्हतेवा । बर्ह-
 हिंसायाम् । घञ् ॥
 बलः । पुं० हलायुधे । बलदेवे ॥
 दैत्यप्रभेदे ॥ मयपुत्रे ॥ अस्यस्थान
 मतलं । यथा । प्रथमेविवरेविप्रश्न
 तलास्य मनोरमे । मयपुत्रोवलीना
 मवर्ततेऽखर्वगर्भकृत् । पण्यवत्योये
 बसृष्टामायासर्वार्थसाधिकाः । मा
 याविनोयाश्चसद्योधारयन्तिचकाश्च
 नेति० दे० भा० ॥ वायसे ॥ वरुण

बल :

द्रुमे ॥ न० गंधरसे ॥ रूपे ॥ शौ
 र्ये । स्थामनि । शुष्मे । शक्तौ । प
 राक्रमे ॥ बाहुबलमनोबलोपायबल
 बंधुवलेषुचतुर्षु ॥ सामादिषु ॥
 स्थौल्ये ॥ सैन्ये ॥ तत्पङ्क्तिविधम् ।
 मौलंभृत्यंमुहृत्तुश्रीणीद्विषदाटविकं
 बलमितिभेदात् । तत्र० मित्राटवी
 वलंचैवमौलंभृत्यवलंतथा । सर्वमेत
 दलंयाह्वयिष्यतिद्विषदलम् ॥
 इतिनीतिः । देहसामर्थ्ये ॥ पर
 परिभव निमित्ते शरीरगतसाम-
 र्थ्यविशेषे ॥ अवश्यमिदंसाधयिष्या
 मीत्याग्रहे । स्लोचितकार्येश्रमाभाव
 प्रयोजकदाह्ये । कर्मेन्द्रियपाटवे ॥
 स्वधर्मानुष्ठानायदेहिन्द्रियादिधारण
 सामर्थ्ये ॥ रसादिशुक्रपर्यन्तपुष्टधा
 तुनिमित्तकम् । चेष्टासुपाटव्यस्तुव
 लंतदभिधीयते ॥ शुक्ले ॥ चि०
 बलयुक्ते ॥ बलमस्यास्ति । अर्थश्चा
 द्यच् । बलते० बलतिवा०
 बल्यतेवा० अनेन । बलसम्ब
 रणे० बलप्राणनेवा । पचाद्य-
 च् । कर्मणिघञ्वा । संज्ञा-
 पूर्वकत्वाद्बहुभावः । पुंसीति० घो
 वा ॥ बलतेऽनेन । खनोघचेतिघो
 वा ॥ पारिभाषिकबलानियथा । वि
 द्याभिजनमित्राणिवृद्धिसत्त्वधनानि
 च । तपः सहायवीर्याणिदैवसदृश
 संबलम् ॥ अपिच । अवलस्यबलंरा

बल :

जावालस्यरुदितंबलम् । बलंमूर्खस्य
मौनस्तुतस्करस्याऽनृतंबलम् । अ-
पिच० ब्र० । क्षत्रियाणांबलयुद्धं व्या-
पारस्यबलं विशाम् । भिक्षावलं भिक्षु-
काणां शूद्राणां विप्रसेवनम् ॥ हरौ
भक्तिर्हरिर्दास्यं वैष्णवानां बलं हरिः
। हिंसाबलं खलानां च तपस्याचतप-
स्विनाम् ॥ बलं वेशस्य वेश्यानां योषि-
तां यौवनं बलम् । बलं प्रतापो भूपानां
वालानां रुदितंबलम् ॥ सतांसत्यं व-
लं मिथ्याबलमेवासतांसदा । अनु-
गानामनुगमः स्वल्पस्वानां च सच्च-
यः ॥ विद्याबलं पण्डितानां वाणि-
ज्यं वणिजां बलम् । शश्वत्सुकर्म्म-
शीलानां गाम्भीर्यं साहसं बलम् ॥ धनं
बलं धनिनां शुचीनां च विशेषतः ।
बलं विवेकः शान्तानां गुणिनां बलमे-
कता ॥ गुणो बलं च गुणिनां चौराणां
चौर्यमेव च । विप्रवाक्यं च कापट्यम-
धर्मं मृगिनां बलम् ॥ हिंसा च हिंस-
जन्तूनां सतीनां पतिसेवनम् । वर-
शापौ सुराणां च शिष्याणां गुरुसेवनम्
॥ बलं धर्मोऽहस्यानां भृत्यानां राजसे-
वनम् । बलं स्तवः स्तावकानां ब्रह्मच-
ब्रह्मचारिणाम् । यतीनां च सदाचा-
रोन्यासः सत्यासिनां बलम् । पापं
बलं पातकिनां मुभक्तानां हरिर्बलम् ॥
पुण्यं बलं पुण्यवतां प्रजानां नृपतिर्बल-
म् । फलं बलं च हृत्ताणां जलधीनां ज-

बलभद्र :

लंबलम् ॥ जलं बलं च सस्यानां मत्स्या-
नां च जलं बलम् । शान्तिर्बलं च भूपा-
नां विप्राणां च विशेषतः ॥ इ० ॥
बलचः । पुं० शुक्लवर्णे ॥ चि० तद्वति ॥
बलक्षगुः । पुं० चन्द्रे ॥
बलजम् । न० गोपुरे ॥ क्षेत्रे ॥ सस्ये ।
सङ्गरे ॥ धान्यराशौ ॥ बले जातम् ।
जनी० । उ० ॥ चि० भद्राकृतौ ।
सदाकारे ॥ बलजन्ये ॥
बलजाः । स्त्री० बलादर्शनायाम् ।
वरयोधायाम् ॥ यूथ्याम् ॥ पृथिव्या-
म् ॥
बलदः । पुं० जीवके ॥ पौष्टिककर्मा-
ङ्गो भोग्यः ॥ चि० बलदातरि ॥
बलदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
बलदीनता । स्त्री० ग्लानौ ॥
बलदेवः । पुं० बलभद्रे । प्रलम्बघ्ने
। अच्युताग्रजे ॥ अस्थध्यानं यथा ।
बलदेवं द्विवाहुं च शङ्खकुन्देन्दुसन्नि-
भम् । वामे हलायुधधरं दक्षिणे मुस-
लंकरे ॥ हालालोलं नीलवस्त्रं हला-
वन्तं स्मरेत्परमिति ॥ वाते । वायौ
॥ बलेन दीव्यति । दिवु० । अच् ॥
बलदेवा । स्त्री० चायमाणाया मोषधौ ॥
बलप्रसूः । स्त्री० रोहिण्याम् । बलरा-
ममातरि ॥ बलसू प्रसूः ॥
बलभद्रः । पुं० सौरिणि । हलायुधे ॥
बलशालिनि ॥ लोभे ॥ गवये ॥ व-
लं भद्रं श्रेष्ठमस्य । बलेन भद्रं वृत्तिर्वा

बलस्थिति :

॥ भगणे ॥

बलभद्रा । स्त्री० त्रायमाणौषधौ ॥ कु
मार्याम् ॥ बलेनभद्रा ॥बलभद्रिका । स्त्री० त्रायमाणौषधौ ॥
बलेनभद्रा । स्वार्थेकन् ॥ माषरोटि
कायाम् ॥ चमस्यैरचितारोटी क-
थ्यतेबलभद्रिका । रुक्षोष्णवातला
बल्यादीप्राग्नीनांप्रपूजिता ॥बलमित् । पुं० इन्द्रे ॥ बलंदैत्यविशे
षंभिनत्ति । भिदिर् ० । क्षिप् ॥

बलभी । स्त्री० बडभ्याम् ॥ कूटागारे ॥

बलरामः । पुं० बलदेवे ॥

बललः । पुं० बलदेवे ॥ बलंलाति ।

ला० कः ॥

बलवत् । अ० अतिशये । निर्भरे ॥ व
लमस्यास्ति । मतुप् ॥बलवान् । त्रि० मांसले । अंसले । व
लयुक्ते ॥ बलमस्यास्ति । मतुप् ॥

प्रबले ॥

बलवर्धिनौ । स्त्री० जीवकौषधौ ॥

बलवल्लभा । स्त्री० वारुण्याम् ॥

बलविन्यासः । पुं० व्यूहे ॥ बलस्य
सेनायायुद्धार्यदेशविशेषे० विन्यासो
दुर्लङ्घ्यत्वनिमित्तं विभज्यस्थापन
म् ॥बलसूदनः । पुं० इन्द्रे ॥ बलनामा
नमसुरंसूदितवान्० सूदयति । सूद-
चरणे । नन्द्यादित्वाल्ह्युः ॥

बलस्थितिः । स्त्री० शिविरे ॥ बलस्य

बला

स्थितिः । बलस्यस्थितिर्यस्मिन्वा ॥

बलहा । पुं० श्लेष्मणि । कफे ॥

बला । स्त्री० वाय्यालके । बाडिया
ला० इ० गौ० भा० ॥ बलाचतु-
ष्टयस्यनामादियथा । बलावाय्यालि
कावाय्याभैववाय्यालकोपिच । म-
हाबलापीतपुष्पासहदेवीचसास्मृता

॥ ततोऽन्यातिबलाऋष्यप्रोक्ताकङ्कति

कासहा । गाङ्गेरुकीनागबलाभूषा

ह्रस्वागवेधुका ॥ बलाचतुष्टयंशीतं-

मधुरं बलकान्तिकृत् । स्निग्धं ग्राहि

समीरास्त्रपित्तास्रक्षतनाशनम् ॥ बला

मूलत्वचश्चूर्णं पीतंसर्ज्ज्वरशर्करम् ।

मूत्रातिसारंहरतिदृष्टमेतन्नसंशयः

॥ हरेन्महाबलाकृच्छ्रं भवेदातानु

लोमिनी । हन्यादतिबलामोहंपय

सासितयासह ॥ अपिच । वाय्याल

कोवाय्यपुष्पीसंमांसाविललाबला ।

श्वेतवाडिपाला० इ० गौ० भा०

हृष्यप्रोक्तात्वतिबला पीतपुष्पीमहा

बला । पीतवाडियाला० इ० गौ० भा० ॥

स्निग्धायुष्याबलावृष्याग्रा

हिणीवातपित्तजित् ॥ बलति ।

बलसंवरणे । पचाद्यच् । बलमस्य

स्याः अर्शआद्यच् ॥ रामायविश्व

मित्रेणदत्तायांविद्यायाम् ॥ यथा

। क्षुत्पिपासेनतेरामभविष्यतेनरो-

त्तम । बलामतिबलाच्चैवपठतः प

थिराघवेत्यार्षरामायणम् ॥ शरीरं

बलात्कार :

बलाधिक्यञ्चबलायाः फलम् ।
अतिबलायास्तुफलं मनः सङ्कल्प
मात्रेणालौकिकार्थसाधनमिच्छन्
योर्विशेषः ॥

बलाका । स्त्री० बकजातिविशेषे ।
विस्रकण्ठिकायाम् । बगुली० इ०
भा० । जातिवाच्यायांस्त्रियामेव
सर्वदानियतः ॥ बलाते । बलसं
रणेसंचरणेच । बलाकादयश्चेतिसा
धुः ॥ बलेनचकतिवा । अककु
ठिलायांगतौ । अच् । बला
काश्चकडङ्कतौस्याद्वलाकाशस्त्रकीषु
च । सारसहसबलाकाचक्रकौचा
दयोजलेष्ववनात् । भवसंज्ञाः
कथितास्तेतन्मांसं गुरुणाचबलदा
यि ॥ अन्ये बकद्वलाकाद्यागुरवः
प्राणिभक्षणात् ॥

बलाकौ । त्रि० बलाकावति ॥ बलाका
अस्तिअस्यअस्मिन्वा । त्री० इनिः ॥
बलांचिता । स्त्री० रामवीणायाम् ॥
बलाटः । पुं० मुङ्गे ॥
बलात् । अ० हठादर्थे । यथा । बला
त्सन्द्देषयेद्यस्तुपरभार्यांनरः क
चित् । वधदण्डोभवेत्तस्यनापराधो
भवेत्स्त्रियाः ॥

बलात्कारः । पुं० प्रसभे । हठे ॥
बलादितिनिपातोहठे० इ० स्वामी
॥ बलात्करणम् । भावेघञ् ॥
बद्ध्वास्वगृह्मानीयताडनाद्यैरुप

बलाहकः

क्रमैः । ऋणिकोदाप्यतेयच्चबला
त्कारः प्रकीर्तितः ॥
बलात्मिका । स्त्री० हस्तिशृङ्गदाम् ॥
बलाद्या । स्त्री० बलायाम् ॥
बलाध्यक्षः । पुं० सेनापतिदशकस्यै
कस्मिन्सेनानायके ॥
बलानुजः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
बलामोटा । स्त्री० नागदमन्याम् । वि
षापहायाम् ॥ बलामोटाकटुस्ति
क्तालघुपित्तकफापहा । मूत्रकृच्छ
व्रणान्रक्षोनाशयेज्जालगर्दभान् ॥
सर्वग्रहप्रशमनीनिः शेषविषनाशि
नी । जयंसर्वचक्रुतेधनदासुमति
प्रदा ॥
बलायः । पुं० बरुणद्रुमे ॥
बलारातिः । पुं० शचीपती । इन्द्रे
॥ बलस्यासुरस्यचरातिः शत्रुः ॥
बलालकः । पुं० पानीयामलके ॥
बलाशः । पुं०) श्लेष्मणि ॥
बलाशकः । पुं०) इतिहेमचन्द्रः ॥
बलासः । पुं० कफे ॥
बलाहकः । पुं० मेघे । अम्बुदे ॥
बारिवाहकोबलाहकः । पृषोदरा
दित्वात्पूर्वपदस्यावः उत्तरपदादे
श्चलत्वम् ॥ बलाकाभिर्होयतेगम्य
ते । ओहाङ् । गतौ० पृ० ॥ बले
नहीयतेवा । कुन् ॥ गिरौ ॥ दैत्य
विशेषे ॥ नागविशेषे ॥ मुस्तके ॥
श्रीकृष्णस्यन्दनाश्वे ॥ रमागर्भोद्भव

बलि :

कल्किदेवपुत्रे ॥

बलाहकन्दः । पुं० गुलञ्चकन्दे ॥

बलिः पुं० दैत्यप्रभेदे । विरोचना

त्मजे ॥ करे । राजयाज्ञे भागे ॥

चामरदण्डे ॥ उपहारे । उपायने

। भेट्० इ० भा० ॥ पूजासामग्र्या

म् ॥ नियोज्योपजीव्ये ॥ पञ्चम

हायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ तिर्यग्

भिक्षुकादिदाने ॥ ययातिवंशो

ऋवसुतपोराजपुत्रे ॥ बलिवैश्वना

मकपंचयज्ञान्तर्गतयज्ञविशेषे ॥

बलते० बल्यते वा । बलप्राणने०

बलसंवरणे संचरणे च । सर्वधातु

भ्यङ्गम् ॥ बलनम् । बलदाने ।

बलते वा । खनिकषीति० इवा ॥

यद्वा । वर्णिः सौत्रः । अस्य०

वर्णे बलिश्चाहिरण्ये० इति बलिरा

देशः ॥

बलिः । स्त्री० जरयाश्लथचर्मणि ॥

चर्मतरङ्गे ॥ गृहदारुप्रभेदे ॥

जठरावयवे ॥ यथा । एकबलिः

शस्त्रमृत्त्युः स्त्रीभोगीद्विबलिः स्मृ

तः । त्रिभिराचार्यैश्चाहुश्चतु

र्भिः स्यादहुप्रजः ॥ अबलिस्तुष्टपः

प्रोक्तोयज्वादानैकतत्परः । विष

माबलयोयेषु ते चागम्याभिगामि

नः ॥ ऋज्व्यस्तुबलयोयेषु ते नराः

सुखभागिनः ॥ इति० गन्धर्के ॥

गुदाहुरे ॥

बलिनी

वलिकम् । न० पटलप्रान्ते ॥

वलिकरः । त्रि० वलिकर्त्तरि ॥ व-

लिकरोति । दिवाविभेतिटः ॥

वलिका । स्त्री० अतिवलायाम् ॥

वलिक्रिया । स्त्री० द्रष्टृदेवतापूजावि-

धौ ॥

वलितः । त्रि० वेष्टिते ॥

बलिदानम् । न० देवीहेशेनयथावि-

धिपूजोपहारच्यागे ॥ देवतोहेशेन

सङ्कल्पपूर्वकच्छागादिपशुघा-

तने ॥ बलिदानेन सततं जयेच्छत्रू-

न् नृपान् नृप ॥

बलिध्वंसी । पुं० विष्णौ ॥ बलिम-

सुरविशेषध्वंसितुं शीलमस्य । ता

च्छील्येणिनिः ॥ बलिनामपूजा-

दिना० अविद्याध्वंसितुं शीलमस्ये

तिवा ॥

बली । पुं० बलदेवे ॥ माषे ॥ द्वपमे ॥

महिषे ॥ उष्ट्रे ॥ शूकरे ॥ कफे ॥

कंदद्वजे ॥ त्रि० बलवति । उपचि-

ते । मांसले ॥ बलमस्यास्ति । व-

लादिभ्यो मतुबन्त्यतरस्यामिति पक्षे-

इनिः ॥

बलिनः । त्रि० बलिभे । श्लथचर्मव

ति ॥ बलिश्चर्मसङ्कोचोऽस्यास्ति ।

पामादित्त्वान्नः ॥

बलिनन्दनः । पुं० वाणामुरे ॥

बलिनी । स्त्री० बलायाम् । बाध्याल-

के ॥ बलमस्यस्याम् । बलादिभ्यो म-

बली

तुवन्यतरस्यामितिपक्षेद्वनिः ॥
 बलियुष्टः । पुं० काके ॥ बलिनापु-
 ष्टः ॥
 बलिपोदकी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥
 बलिप्रियः । पुं० लोभप्रवृत्तिः ॥
 बलिभः । त्रि० बलिने । जरयाश्लयच-
 र्मणि ॥ बलिश्चर्मसङ्कोचोऽस्यास्ति
 । तुन्दिवलिवटैर्भः ॥
 बलिभुक् । पुं० वायसे ॥ बलिभुङ्-
 क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयोः ।
 क्तिप् ॥
 बलिमन्दिरम् । न० पाताले ॥ बले-
 र्मन्दिरमत्र ॥
 बलिमुखः । पुं० बलिमुखे ॥
 बलिशम् । न० बडिशे । मत्स्यवेधने
 ॥ बलिनोमत्स्यान्० श्यति । शीत-
 नूकरणे । आतोनुपेतिकः ॥
 बलिष्ठः । त्रि० बलवत्तमे ॥ अतिशये
 नबलवान् । बलशब्दान्मतुवन्तादिष्ठ
 न्प्रत्ययः । विन्मतोर्लुगितिमतु-
 पोलुक् ॥ प्रायश्चित्तविनापूतात्त्व-
 मेवशुद्धमानसा । अकामायाबलिष्ठे
 ननस्वीकारेणदुष्यति ॥
 बलिष्ठा । त्रि० अपमानिते ॥
 बलिसङ्घः । न० रसातले । पाताले ।
 बलेः सङ्घः ॥
 बलिहा । पुं० विष्णौ ॥
 बली । स्त्री० बली । त्वगूमौ । चर्मत-
 रङ्गे ॥

बल्मीकः

बलीकम् । न० नीध्रे । पटलप्रान्ते ।
 छांची० द्र० गदै० भा० ॥ परावली० द्र-
 भा० ॥ बलति । आदृष्योतिभिस्त्या-
 दि । बलसंवरणे । अलीकादयश्च
 तिकीकन् ॥
 बलीमुखः । पुं० वानरे ॥ बलीयुक्तंमु-
 खमस्य ॥
 बलीयान् । त्रि० अतिशयेनबलयुक्ते ॥
 बलीवर्द्धः । पुं० वृषे । वैल० वरध० व-
 र्धा० द्र० भा० ॥ वरणम् । वरद्विष्णा-
 याम् । सम्प्रदादित्वात्क्तिप् ।
 ईश्वरच० ईवरौ । तौददाति । आ-
 तद्धतिकः । अतिशयितं बलमस्य ।
 अतद्वनिः । बलीचासौ० ईवर्द्धश्च ॥
 तीर्थयात्रायांतदारूढस्यदोषोयथा-
 मात्स्ये । बलीवर्द्धसमारूढः श्रृणु-
 तस्यापियत्फलम् । नरकेवसतेघो-
 रेगवांक्रोधेहिदारुणे ॥ सलिलञ्च-
 नगृह्णन्तिपितरस्तस्यदेहिनइति ॥
 बलुः । स्त्री० हस्तिदंतालिकायाम् ॥
 बलूकः । पुं० पद्ममूले । पक्षिविशे-
 षे ॥ बलते । बल० । बलेरूकः ॥
 बलूलः । त्रि० बलवति ॥ बलनसहते
 । बलाटूलः ॥
 बल्मिकः । पुं० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकिः । पुं० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकः । पुं० न० वामलूरे । नाकी
 । पिपीलिकादिकौटविशेषकृतेमृत्-
 स्तूपे । बावी० द्र० भा० ॥ न० रोग

बल्लकी

विशेषे । अस्तलक्षणं । यथा । ग्री-
वांसकक्षाकरपाददेशेसन्धौगलेवा-
चिभिरेवदीपैः । ग्रन्थः सदल्लो-
कवदक्रियाणांजातः क्रमेणैवगत-
प्रवृत्तिः ॥ मुखैरनेकैः सुतितोद-
वर्द्धिर्विमर्षवत्सर्पतिचोद्वतायैः ।
बल्लमीकमाहुर्भिषजोदिकारनिष्प्र-
त्यनौकंचिरजंविशेषात् ॥ बाल्लो-
निमुनी ॥ बलन्तेप्राणिनोऽच । अ-
ल्लोकादयश्चेति कीकदन्तोनिपाति-
तः ॥

बल्लमीकशीर्षम् । न० स्त्रीतोञ्जने ॥
बल्लमीकिः । पुं० बल्लमीके ॥
बल्लमीकूटम् । न० बल्लमीके ॥
बल्लयः । पुं० बुद्धभिक्तुके । अमणे ॥
न० प्रधानधातौ । रेतसि ॥ चि०
बल्लकरे ॥

बल्ल्या । स्त्री० अतिबलायाम् ॥ अश्व-
गन्धायाम् ॥ शिमूडीचुपे ॥ प्रसा-
रिण्याम् ॥

बल्लः । पुं० गुञ्जात्रयपरिमाणे । द्वि-
गुञ्जेपरिमाणे ॥ सार्द्धगुञ्जायाम् ॥
बल्लते । बल्लसंवरणे सञ्चरणे च ।
प० अच् ॥

बल्लकः । पुं० निष्पावे । राजशिम्बा-
म् ॥

बल्लकी । स्त्री० वीणायाम् । विपञ्च-
म् ॥ बल्लते । बल्ल० कुन् । गौरा-
दित्वान्डीप् ॥ सल्लकीवृत्ते ॥

बहुकः

बल्लभः । चि० दयिते । प्रिये ॥ अध-
क्षे ॥ न० कुलीनाश्वे । सल्लक्षणतु-
रङ्गमे ॥ अधक्षोऽचगवाध्यक्ष इति-
स्वामी ॥ बल्लते० बल्ल्यतेवा । बल्ल०
। रासिबल्लिभ्यांचेत्त्यभच् ॥

बल्लभपालः । पुं०) उत्तमाश्व-
बल्लभपालकः । पुं०) पाले ॥ अश्व-
रक्षके ॥

बल्लभा । स्त्री० प्रियायाम् । प्रेयस्या-
म् ॥

बल्लरम् । न० बल्लुरे ॥

बल्लरिः । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

बल्लयः । पुं० तरुणवत्से । बहेडा०
इ० भा० ॥ बल्लते । बल्लगतौ ।
वा० अयन् ॥

बल्लयणी । स्त्री० बल्लयिण्याम् ॥

बल्लयिणी । स्त्री० तरुणवत्सायाङ्गवि-
वाखडी० इ० भा० ॥ बल्लयस्त-
रुणवत्सः ० सोस्त्यस्याः । अतद्वनि-
ठनावितीनिः । अट्कुप्वाङिति
णत्वम् । डीप् ॥

बल्लिः । अ० बाह्वे ॥ वहति । वह०
इस् ॥ ववयोरभेदः ॥

बहु । चि० ल्यादिसङ्ख्यासु ॥ विपुले
। भूयसि ॥ बहते । बहिवृद्धौ ॥
लङ्घिवंछोर्नलोपश्चेत्युः ॥ स्त्रियां०
बह्वादित्वात्० पाक्षिकोडीषभावः ।
डीष्पक्षे० बह्वी ॥

बहुकः । पुं० कर्कटे ॥ अर्क ॥ दालू

बहुग्रन्थि :

हे । जलखातके ॥ त्रि० बहुभिः क्री
ते ॥ सङ्ख्यायाश्चतिशदन्तायाः
कन् ।

बहुकण्टकः । पुं० चुद्रगोक्षुरे ॥ यवा
से । हिमाले ॥

बहुकण्टका । स्त्री० अग्निदमन्याम् ॥

बहुकण्टा । स्त्री० कण्टकायाम् ॥

बहुकन्दः । पुं० शूरणे ॥

बहुकन्दा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥

बहुकरः । पुं० वक्रग्रीवे ॥ उष्ट्रे ॥

त्रि० खलपि ॥ स्त्रियां बहुकरा ॥

बहुकार्यकर्तरि ॥ बहुकरोतिभुवसं

साष्टिं । किंयत्तद्वहुषुकुञ्जोच्चिधा
नमित्त्वच् ॥

बहुकरी । स्त्री० बहुकरभायायाम् ॥

पुंयोगलक्षणेऽङ्गीष् । सम्मार्जन्या
म् ॥

बहुकर्णिका । स्त्री० आखुक्कल्याम् ॥

बहुकूर्चः । पुं० मधुनालिकेरके ॥

बहुक्षमः । पुं० बुद्धे ॥ बहुक्षमते ।

क्षमूष् । ईक्षिचमिभ्याश्चेतिणः ॥

बहुगन्धम् । न० त्वचे । पुं० कुन्दुरुके ॥

बहुगन्धदा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥

बहुगन्धा । स्त्री० दम्पकलिकायाम् ॥

यूथिकायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥

बहुगर्द्वाक् । त्रि० कुत्सितबहुवादि

नि । जल्पाके ॥ बहुगर्द्वावागस्य ॥

बहुग्रन्थिः । पुं० भावुके ॥ बहुवीय

न्ययोयस्मिन् ॥

बहुदुग्धा

बहुच् । पुं० प्रत्ययविशेषे ॥ सचप्रकृ
तेः पूर्वभवति । प्रकृतेर्लिङ्गचभज
तेः । स्यादीषदसमाप्नोतुबहुच्प्रकृ
तिलिङ्गकः ॥

बहुच्छिन्ना । स्त्री० कन्दगुडूच्याम् ॥

बहुतन्त्रीः । त्रि० बहुतन्त्रीविशिष्टे ॥ यथा

। बहुतन्त्रीः कायः । बहुतन्त्रीर्ग्रीवा ।

बहुतन्त्रिशरीरम् ॥ वज्रास्तन्योयस्मि

न् । नाडीतन्त्रोः स्वाङ्गे० द्र० नकप् ॥

बहुतन्त्रीकः । पुं० बहुतन्त्रविशिष्टे ।

यथा । बहुतन्त्रीकः पटः । बहुत-

न्त्रीकावीणा । बहुतन्त्रीकंवासः । वज्र

स्तन्योयस्मिन्कप् ॥

बहुतरकणिशः । पुं० रागीधान्ये ॥

बहुता । स्त्री० बहुत्व ॥

बहुतिक्ता । स्त्री० काकमाच्याम् ॥

बहुतिथेः । त्रि० बहुसङ्ख्याके ॥

बहूनांपूरणः । तस्यपूरणेऽट् । ब

हुपूगगणसङ्ख्यतिथुक् ॥

बहुदणम् । न० दणकल्पे ॥ ईषदस-

माप्तदणम् । विभाषासुपोबहुच्

पुरस्तात् ॥

बहुत्वम् । न० बहुतायाम् ॥ बहुर्भा

वः । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

बहुत्वकः । पुं० भूर्जद्रुमे ॥

बहुत्वक्

बहुदुग्धः । पुं० मोधूमे ॥

बहुदुग्धा । स्त्री० वज्रुलायाम् । बहु

जीरायांगवि । बहुदुग्धंयस्याम् ॥

बहुपत्रिका

बहुदुग्धिका । स्त्री० झुहोवृत्ते ॥
बहुधा । अ० अनेकप्रकारे ॥ बहवः
प्रकाराः । सङ्ख्यायाविधार्थेधावा ॥
यद्वा । बहुवारान्० इति० क्रियाभ्या
वृत्तिगणने० विभाषावहोधाऽविप्रकृ
ष्टकालवृत्तिधा । बहुधाबहुकृत्वोवा
दिवसस्यभुङ्क्ते ॥

बहुधान्यः । पुं० वत्सरविशेषे ॥ सु-
भिक्षंक्षेममारोग्यं प्रशान्ताः पार्थि
वाः प्रिये । तत्स्मरोपहतं वित्तं बहु
धान्येवरानने ॥ १२ ॥ अतिशय
धान्यविशिष्टे ॥

बहुधारम् । न० वच्चे ॥

बहुनाडिः । त्रि० काये । नाडीतन्
व्योः स्वाङ्गवृत्तिनकप् ॥

बहुनाडीकः । त्रि० स्तम्भे ॥ दिवसे
॥ बह्वोनाडोयस्मिन् । कप् ॥

बहुनादः । पुं० शङ्खे ॥

बहुनामा । पुं० असङ्ख्यातनामानि
परमेश्वरे ॥ बहूनिनामानियस्य ॥
सर्वाण्येतानिनामानिपरस्यब्रह्मणो
हरेरितिपुराणोक्तेः ॥

बहुपटुः । त्रि० ईषदूनेपटौ ॥ बहुषु
कर्मसुदत्ते ॥

बहुपत्रः । पुं० पलाण्डौ न० अ-
भक्ते ॥ त्रि० अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपत्रा । स्त्री० तरुणौपुष्पे ॥

बहुपत्रिका । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
मेथिकायाम् ॥ महाशतावर्याम् ॥

बहुफलः

बहुपत्री । स्त्री० खिङ्गिन्याम् ॥ गृह
कन्यायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ जतुका
कायाम् ॥ वृहल्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा
याम् ॥

बहुपर्शः । पुं० सप्तच्छदवृत्ते ॥ त्रि०
अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपर्णिका । स्त्री० आखुकर्ष्याम् ॥

बहुपर्णी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

बहुपात् । पुं० वटवृत्ते ॥

॥ बहवः पादाभ्यस्य । सङ्ख्यासु-
पूर्वस्य ॥

बहुपादः । पुं० वटवृत्ते ॥

बहुपुत्रः । त्रि० अनेकसुतविशिष्टे ॥

बहुपुत्रा । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुपुत्री । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

बहुपुष्पः । पुं० पारिभद्रवृत्ते ॥

बहुपुष्पिका । स्त्री० धातक्याम् ॥
बहुपुष्पी । स्त्री० धातक्याम् ॥

बहुप्रजः । पुं० मुञ्जतृणे ॥ शूकरे ॥
त्रि० अनेकसन्तानयुक्ते ॥

बहुप्रतिज्ञः । पुं० अनेकपदसङ्कीर्णं
पूर्वपक्षविशिष्टव्यवहारे ॥ त्रि० अ-
नेकप्रतिज्ञायुक्ते ॥

बहुप्रदः । त्रि० अतिदातरि । वदान्ये
। दानशौण्डे ॥ बहुप्रददाति । प्रे
दाज्ञवृत्तिकः ॥

बहुप्रसूः । स्त्री० कृमिलायाम् । बहु
सन्तानप्रसवकारिण्याम् ॥

बहुफलः । पुं० कदम्बे । नीपे ॥ वि

बहुमूली

कहते ॥ तेजः फले ॥
 बहुफला । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 चविकायाम् ॥ माषपण्याम् ॥ का
 कमाच्याम् ॥ चपुष्याम् ॥
 बहुफलिका । स्त्री० भूवदर्याम् ॥
 बहुफली । स्त्री० आमलक्याम् ॥ मृगे
 वारौ ॥
 बहुफेना । स्त्री० सातलायाम् ॥
 बहुवलः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० अतिशय
 बलयुक्ते ॥
 बहुमञ्जरी । स्त्री० तुलस्याम् ॥
 बहुमतः । त्रि० बहूनांसम्भते ॥ नात्य
 न्तं संस्कृतेनैव नात्यन्तं देशभाषया ।
 कथांगोष्ठीषुकययं लोके बहुमतो भवे
 त् ॥
 बहुमलः । पुं० सीसके ॥ त्रि० अने
 कमलयुक्ते ॥
 बहुमार्गः । पुं० न० चत्सरे ॥ बहूनां
 मार्गः समाहारो वा । त्रि० अनेक
 पथयुक्ते ॥
 बहुमूर्तिः । स्त्री० वनकापांसि ॥ त्रि०
 नानाकारे ॥
 बहुमूर्धा । पुं० विष्णौ ॥
 बहुमूलः । पुं० द्रुक्ते ॥ शिष्यौ ॥
 स्थूलशरे ॥ त्रि० अनेकमूलयुक्ते ॥
 बहुमूलकः । पुं० द्रुक्ते ॥ न० उ-
 शीरे ॥
 बहुमूला । स्त्री० शतावर्याम् ॥
 बहुमूली । स्त्री० माकन्द्याम् ॥

बहुलः

बहुमूल्यः । त्रि० महाधने । महार्घ-
 वस्तुनि ॥
 बहुयाज्यः । पुं० अनेकयजमाने ॥
 बहुभूयांसोयाज्यायाजनौयायश्च ॥
 बहुरन्ध्रिका । स्त्री० मेदाबाम् ॥
 बहुरसा । स्त्री० महाज्योतिष्पत्न्याम् ॥
 बहुरुहा । स्त्री० कन्दगुड्याम् ॥
 बहुरूपः । पुं० शिवे ॥ विष्णौ ॥
 धून्के । सर्जरसे ॥ सरटे ॥ स्मरे ।
 कामदेवे ॥ ब्रह्मणि ॥ कुन्तले ।
 केशे ॥ बुद्धप्रभेदे ॥ बालयुवादिरूपे
 देवनरादिरूपे जीवे ॥ बहुरूपद्वया
 भातिमायया बहुरूपया । रममाणो
 गुणेष्वस्याममाहमिति मन्यते ॥ ना
 नाकृतिगन्धत्वात् ॥ बहूनीरुपाण्य-
 स्य ॥ त्रि० नानारूपयुक्ते ॥
 बहुरूपकः । पुं० जाह्नकजन्तौ ॥
 बहुरूपा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बहुरेखा । स्त्री० प्रचुरदीर्घचिह्नायाम् ॥
 बहुरेखायुक्तायाः स्त्रियादोषो यथा ।
 रेखाभिर्बहुभिः केशैश्च लपाभिर्ध
 नहीनताम् । रक्ताभिः सुखमाप्नो
 तिकृष्णाभिः प्रेक्ष्यतां व्रजेत् ॥
 बहुरेताः । पुं० ब्रह्मणि ॥
 बहुरोमा । पुं० मेषे ॥ त्रि० लोमशे ॥
 बहुलः । पुं० अम्नौ ॥ कृष्णपक्षे ॥
 न० विहायसि । आकाशे ॥ सित
 मरिचे ॥ त्रि० प्राज्ये ॥ कृष्णवर्णे ॥
 बहून् अर्थान् लाति । ला० । पातो

बहुवार ;

नुपेतिक : ॥ बहूनिबीजानिलाति
वा ॥

बहुलगम्भा । पुं० एलायाम् ॥

बहुलच्छदः । पुं० रक्तशिखौ ॥

बहुलवणम् । न० औषरके ॥

बहुलवल्कलः । पुं० भूर्ज् ॥ चारे
प्रियाले ॥

बहुला । स्त्री० नीलिकायाम् ॥ एला
याम् ॥ गवि । धेनौ ॥ देवीविशे
षे ॥ टाप ॥

बहुलाः । स्त्री० भूमि० कृत्तिकासु ॥

बहुलिमा । पुं० । बहुलत्वे ॥ बहुल
स्यभावः । इमनिच् ॥

बहुलौकतम् । त्रि० अपनीततुच्छधा
न्यधान्यादौ । पूते ॥ अवहुलंबहु-
लमकारि । अभूततद्भावेचिः । अ
स्यचौ ॥

बहुवचनम् । न० येनबहुवोर्थाउच्यन्ते
तस्मिन् ॥ बहूनामर्थानांवचनम् ।

वचेः करणेल्युट् । कर्मणिषष्ठा
ममासः ॥

बहुवल्कः । पुं० प्रियाले ॥

बहुवल्ली । स्त्री० डोडिलुपे ॥

बहुवारः । पुं० उद्दाले । शैली ।

श्लेष्मांतके । लसोडा० इ० भा० ॥

बहुवारोविषस्फोटव्रणवीसर्पकुष्ठनु

त् । मधुरस्तुवरस्तित्तः केश्यश्चक

फपित्तहृत् ॥ फलमामन्तुविष्टम्भि

रुचं पित्तकफासजित् । तत्पक्व

बहुसन्ततिः

मधुरंस्निग्धं श्लेष्मलंशीतलंगुरु ॥

बहुवारकः । पुं० श्लेष्मांतके । बहुवा

रे ॥ बह्वन्वारयति । वृज् ० । शि

जन्तः । कृन्शिलिपसंज्ञयोरपूर्व-

स्यापि ॥

बहुविधः । त्रि० विविधे । नानारूपे

। पृथग्बिधे ॥ बहवोविधायस्य ॥

बहुविस्तीर्णा । स्त्री० कुचिताकाम् ॥

बहुबीजम् । न० गण्डगात्रे । आटप्ये ॥

बहुवीर्यः । पुं० विभीतके ॥ तरण्डु

लीयशाके ॥ शात्मलिहृत्ते ॥ मरुवे ॥

बहुवीर्या । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुव्रीहिः । पुं० प्रायोन्यपदार्थप्रधा

नेसमासविशेषे ॥ सचसप्तधा ।

द्विपदः । बहुपदः संख्योत्तरः संख्यो

भयपदः दिगन्तराललक्षणः व्यतिहा

रलक्षणः सहपूर्वपदश्चेतिभेदात् ॥

त्रि० प्रचुरधान्ययुक्ते ॥

बहुशत्रुः । पुं० चटके ॥

बहुशल्यः । पुं० रक्तखदिरि ॥ त्रि०

अनेकशल्ययुक्ते ॥

बहुशः । अ० भूरिशद्वत्यर्थे ॥ बह्वनि

। बह्वल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या

म् ॥

बहुशाखः । त्रि० अनेकभेदे ॥

बहुशालः । पुं० क्षुद्धानाम् ॥

बहुशिखा । स्त्री० जलपिप्पल्याम् ॥

बहुश्रवा । स्त्री० शल्लकीतरौ ॥

बहुसन्ततिः । पुं० त्वक्सारप्रभेदे ।

बहुची

वेडुवांसं । इ० गौ० भा० ॥ त्रि०
 अनेकसन्तानवति ॥
 बहुसम्पुटः । पुं० विष्णुकन्दे ॥
 बहुसारः । पुं० खदिरे ॥
 बहुसुता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 बहुसूः । स्त्री० शूकर्याम् ॥ बहुप्रसवायाम् ॥
 बहुसूतिः । स्त्री० परेष्टुकायाम् ॥ बहु
 पत्यायांगवि ॥ बहुसूतिर्यस्याः ॥
 बहुसन्तानप्रसवायाम् ॥
 बहुसवा । स्त्री० शल्लकीवृक्षे ॥ नाना
 क्षरणशीलायाम् ॥
 बहुस्वनः । पुं० पेचके ॥ त्रि० अनेक
 शब्दयुक्ते ॥
 बहुपत्न्यः । पुं० शूकरे ॥ मूषके ॥
 त्रि० बहुसन्तानयुक्ते ॥
 बहुाशी । त्रि० बहुभोजनशीले ॥ बहु
 शाविशिष्टे ॥
 बहुी । स्त्री० बहुर्थे । बहुादित्वान्
 डीष् ॥
 बहुक् । स्त्री० ऋग्वेदे ॥ न० भूक्ते
 विशेषे ॥
 बहुचः । पुं० ऋग्वेदिन्द्राक्षणे ॥
 बहुाक्तचोऽध्येतव्यायेन । ऋक्
 पूरित्यः ॥
 बहुची । स्त्री० अध्वर्याम् । अध्व
 र्युशाखाध्येत्याम् ॥ बहुाक्तचो-
 ध्येतव्याययासेतिविग्रहः । अनृच
 बहुचावध्येतयेवेतिवचनात् ॥
 ऋक्पूरित्यप्रत्ययः समासान्तः

वाणिज्यम्

। यद्यपि० स्त्रीणां स्वाध्यायाध्ययनं
 प्रतिषिद्धम् ० तथापि पुराकल्पे
 ह्येतदासीत् । यथा । पुराकल्पे
 पुनागीणां मौञ्जीबन्धनमिष्यते ।
 अध्यापनञ्च वेदानां सावित्रीवच
 नं तथेतियमवचनात् ॥ गोत्रञ्च
 चरणैः सहैतिजातित्वान्डी
 ष् ॥
 वा । स्त्री० गते ॥ गन्धने ॥ तन्तुसं
 ताने ॥
 वाढम् । न० दृढे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥
 भृशे । अतिशये ॥ बाहते । बाह
 प्रयत्ने । ओष्ठादिः । गत्यर्थेति
 क्तप्रत्यये० लुब्धस्वान्तेतिनिपातित
 म् ॥ त्रि० अतिशायिनि ॥ क्रिया
 विशेषणोऽस्यक्तीवत्वम् । द्रव्यविशे
 षणत्वे तु वाच्यलिङ्गत्वम् ॥
 वाणः । पुं० पश्ययवर्गे ॥
 वाणिः । स्त्री० वस्त्रादीनां वपनक्रिया
 याम् । व्यूतौ ॥
 वाणिजः । पुं० वणिजि ॥ वाडवाऽ
 म्नी ॥ पणते । पण० । पणेरित्या
 देश्ववः । स्वार्थे प्रज्ञायण् ॥
 वाणिजकः । पुं० वणिजि । वाडवा
 म्नी । धूर्त्ते ॥
 वाणिज्यम् । न० सत्यानृताख्यवैश्य
 वृत्तौ । वणिज्यायाम् । क्रयविक्रया
 दिलक्षणे वणिजकस्मिन् ॥ वणि
 जांकस्मिन्भावोवा । ब्राह्मणादित्वा

बाधक :

तृष्यञ् ॥

वाणिनी । स्त्री० नक्तं कथाम् ॥ हेका
याम् । मत्तयोषायाम् ॥ विदग्ध
वनितायाम् । अवश्यं वणति ।
वणशब्दे । आवश्यकैति० यद्वादि
त्वाद्वाणिनिः । ववयोरेक्यं ॥

वाणी । स्त्री० वाण्याम् ॥

बाधः । पुं० प्रतिबन्धके । व्याघाते ॥
अन्वयानुपपत्तौ ॥ अतिदिष्टपदार्थं
निवृत्तौ ॥ ज्ञानान्तरेण विषयासत्त्व
प्रतीतौ ॥ न्यायमते साध्याभाव
वत्पक्षे ॥ य० । इदोवह्निमा
न ॥

बाधकः । पुं० प्रतिबन्धके ॥ आधिक्यं
बाधकत्वे हेतुः । बाधते । बाधु०
। खुल् ॥ स्त्रीणां रोगविशेषे ॥
यथा । रक्तमाद्री तथा प्रष्टीचाङ्गुरो
जलकुमारकः । चतुर्विधो बाधकः
स्यात् स्त्रीणां मुनिविभाषितः ॥
तेषां स्वभाववच्चामियथाशास्त्रं वि
धानतः । एते प्रापूजनं कार्यं ज
नैः सन्तानकाङ्क्षिभिः ॥ निः
सारणं स्थापनञ्च वलिदानं जपस्तथा
कर्त्तव्यो गुरुवाक्येन यथाशास्त्रं
विचक्षणैः ॥ चतुर्विधो बाधकः
स्तु जायते ऋतुकालतः ॥ तस्य
लक्षणं यथा । व्यथा कक्षांतथानाभेर
धः पाश्वर्से स्तनेऽपि च । रक्तमाद्री
प्रदोषेण जायते फलहीनता । मास-

बाधितः

मेकं द्वयं वापि ऋतुयोगो भवेद्यदि ।
रक्तमाद्री प्रदोषेण फलहीना तदा भवेत्
॥ इति रक्तमाद्रीः नेत्रे हस्ते भवेज्ज्वा
लायोनी चैव विशेषतः । लालासंयु
तरक्तचक्षुष्यौ बाधकयोगतः ॥ मासै
केन भवेद्यस्या ऋतुज्ञानं द्वयंतथा ।
मलिना रक्तयोनिः स्यात् प्रष्टीवा
धकयोगतः ॥ इति प्रष्ट्याः ॥ उद्वे
गो गुरुता देहे रक्तसावो भवेद्बहु । ना
भेरधो भवेच्छूलं चाङ्गुरः स तु बाधकः
॥ ऋतुहीना चतुर्मासं त्रिमासं वा भवे
द्यदि । कृशाङ्गी करपादे च ज्वालाचा
ङ्गुरयोगतः ॥ इति चाङ्गुरः ॥ स
शूलाचसगर्भाच शुद्धदेहाल्प रक्तिका ।
जलकुमारस्य दोषेण जायते बलहीन
ता ॥ या कृशाङ्गी भवेत् शूला बहुका
ल ऋतुस्तथा । गुरुस्तनी खल्परक्ता
जलकुमारस्य दूषणात् ॥ इति जलकु
मारस्य ॥ इति वैद्यकम् ॥ त्रि० बा
धाजनके ॥

बाधनम् । न० पीडायाम् ॥ प्रतिबन्ध
के ॥

बाधा । स्त्री० दुःखे । पीडायाम् ॥ नि
षेधे ॥ बाधलीडने । गुरोश्चेत्यः ॥
बाधितः । पुं० हेत्वाभासविशेषे ॥ यस्य
साध्याभावः प्रमाणेन निश्चितः स
बाधितः । यथा । बहिरनुष्णो द्रव्य
त्वादिति । अत्रानुष्णत्वं साध्याभावः
। उष्णत्वं स्पर्शनं प्रत्यक्षेण गृह्यते ॥ इ-

बांधव :

तिबाधितत्वम् ॥ चि० बाधायुक्ते ॥
पीडिते ॥ तारकादित्वादितच् ।
निवृत्ते ।

बाधिर्यम् । न० बाधिरत्वे ॥ बाधिरस्य
भावः । ध्वज् ॥ कर्णरोगविशेषे ।
तस्यनिदानम् । बाधिरऽवलोकनीयम् ।
। औषधन्तु । शुष्कमूलकशुण्ठीनां
क्षारोद्भिद्गुलनागरम् । शुक्रचतुर्गु
णंद्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् ॥ बाधि
र्यं कर्णशूलस्य पूयसावश्च कर्णयोः ।
क्रमयश्च बिनश्यन्ति तैलस्यास्यप्रपूर
णात् ॥

बाध्यः । त्रि० निराकरणयोग्ये । बा
धितव्ये । बाधनीये ॥ न्यूनत्वं बा
ध्यत्वं हेतुः ॥

बांधाकनेयः । पुं० बंधुले । असती
सुते ॥ कौलटये ॥ बंधव्याचपत्य
म् । स्त्रीभ्योऽठकिकल्याण्यादित्वा
दिनडादेशश्च ॥

बांधवः । पुं० मित्रे । सुहृदि ॥ सगो
त्रे । बंधौ । ज्ञातौ । स्वजने ॥ बा
धवास्त्रिविधाः । आत्मबांधवाः० पितृ
बांधवाः० मातृबांधवाश्चेति । यथोक्त
म् । आत्मपितृष्वसुः पुत्रा आत्म
मातृष्वसुः सुताः । आत्ममातुल
पुत्राश्च विज्ञेयाश्चात्मबांधवाः ॥ पि
तुः पितृष्वसुः पुत्राः पितुर्मातृ
ष्वसुः सुताः । पितुर्मातुलपुत्राश्च
विज्ञेयाः पितृबांधवाः ॥ मातुः

बालः

पितृष्वसुः पुत्रा मातुर्मातृष्वसुः सु
ताः । मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया
मातृबांधवाः ॥ इति ॥ बंधुरेव ।
प्रज्ञादयम् ॥

बाभवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पश्यबाभ
वीम् ॥

बारकः । पुं० अश्वगतौ ॥ त्रि० निषे
धके ॥

बारकी । पुं० शत्रौ ॥ चित्राश्वे ॥
पर्णाजीविनि ॥ पयोधौ ॥

बारकीरः । पुं० द्वारग्राहिणि ॥ बा
डवे ॥ यूकायाम् ॥ वेणिवेधिन्या
म् ॥ नीराजितहये ॥

बारणः । पुं० मतङ्गजे ॥ न० प्रतिषे
धे ॥

बारबाणः । पुं० कञ्चुके ॥

बार्वटीरः । पुं० रङ्गे । त्रिपुणि ॥
आम्नास्थि ॥ अङ्कुरे ॥ गणिकासुते ॥

बालः । पुं० कुन्तले । चिकुरे । कचे ॥

॥ अश्वस्यबालके । किशोरे ॥ अश्वस्य
बालधौ ॥ इभपुच्छे ॥ नारिकेले ॥

पञ्चवर्षीयहस्तिनि ॥ य० । पञ्चवर्षी
गजो बालः स्नात्पोतोदशवर्षकः ।

इति ॥ पुच्छे ॥ मत्स्यविशेषे ॥ पुं०

न० ह्रीवरे । वह्निष्ठे । उदीच्ये ।

बाला० इ० प्र० गन्धद्रव्ये । सुग-

न्धिबाला० इ० च० भा० ॥ त्रि०

मूर्खे ॥ अविवेकिनि । शास्त्रार्थवि-

वेकज्ञानशून्ये । अल्पप्रज्ञे ॥ अर्भ

बाल :

के । माणवके ॥ अप्राप्तव्यवहारे ।
 पञ्चदशवर्षादनधिकवयस्के इतिक-
 श्चित् ॥ षोडशवर्षपर्यन्तप्रथमवय-
 स्के ॥ यथा । आपोडशाङ्गवेहालो-
 यावत्क्षीरनिवर्त्तकः । इ० ॥ अत्र
 सुश्रुतः । जनषोडशवर्षस्तुनरोवा-
 लोनिगद्यते त्रिविधः सोऽपि दुग्धाशी
 दुग्धान्नाशीतयान्नभुक् । दुग्धाशीवर्ष
 पयन्तं दुग्धान्नाशीशरद्वयम् । तदुत्तरं
 स्यादन्नाशीएवंवालस्त्रिधामतइति ॥
 अन्यत्राप्युक्तम् । आपोडशाङ्गवेहा-
 लस्तरुणस्ततउच्यते वृद्धः स्यात्
 सप्ततेरुर्द्धवर्षीयान्नवतेः परम् ॥ इ०
 ॥ अनाथबालवृद्धानां रजिकाः सर्वदेव-
 ताः ॥ अथबालपरिचर्याविधिः ।
 बालमङ्गेमुखं दद्यान्नचैनंतर्जयेत्क-
 चित् । सहसा बोधयेन्नैवनायोग्यमु-
 पवेशयेत् ॥ अयोग्यमुपवेशनासमर्थ-
 म् । नाङ्गुल्यस्थापयेत्क्रीडेनचिप्र-
 शयनेचिभेत् । रोदयेन्नक्वचित्कार्ये
 विधिमावश्यकांविना ॥ आवश्यको-
 विधिर्भेषजदानतैलाभ्यङ्गोदत्तना-
 दिः । तच्चित्तमनुवर्त्तेततंसदैवानु-
 मोदयेत् । संसेवितमनाएवंनिच्य-
 मेवाभिबर्द्धयेत् ॥ बालातपतडिहृ-
 टिधूमानलजलादितः । निम्नोच्च-
 स्थानतश्चापिरक्षेद्बालं प्रयत्नतः ॥
 बालस्य स्वभा । द्वितान्याह । अभ्यङ्गो
 वर्त्तने स्नाने त्रयोरञ्जनंतथा । वस

बालखिल्यः

नम्रदुयत्तच्चतथामृदुलेपनम् ॥
 जन्मप्रभृतिपथ्यानि बालस्यैतानि-
 सर्वथा ॥ बालस्य कवलादेः समय
 माह । कवलः पञ्चमाद्वर्षाद्विंशते-
 श्चैवमैथुनमिति ॥ वलति । बलप्रा-
 णने । ज्वलितीति णः । बाडते ।
 बाडृआप्ताव्ये । पचाद्यज्वा ॥
 यहा । बल्यते । बलसंवरणे । कर्म
 शिघ्रम् ॥ बालयति गत्यन्तात्प-
 चाद्यज्वा ॥ जनैकादशवर्षस्य पञ्चव-
 र्षाधिकस्य च । चरेद्गुरुः सुहृदापि
 प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ ततो न्यूनतर
 स्यात्स्यनापराधीनपातकम् । नचा-
 स्य राजदण्डोऽपि प्रायश्चित्तं न विद्यत
 इत्यङ्गिराः ॥

बालकः । पुं० शिशौ ॥ अत्रे ॥ हयबाल
 धौ ॥ हस्तिपुच्छे ॥ अङ्गुरीयके ॥
 ह्रीवरे । सुगन्धिबाला० इ० प्र० ॥
 बालकं शीतलं रुक्षं लघुदीपनपाचन-
 म् । हृष्टासारुचिबीसर्पहृद्रोगस्त्व-
 तिसारहृत् ॥ बलये । केशे ॥ निर्व-
 ले ॥

बालकप्रिया । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम्
 ॥ कदल्याम् ॥

बालकमिः । पुं० केशकीटे ॥

बालक्रीडनम् । न० बालकखिलाया-
 म् ॥

बालक्रीडनकः । पुं० कपटं के ॥

बालखिल्यः । पुं० तपोविशेषलब्ध-

बालधि :

संज्ञकेतापसान्तरे । नवान्नलब्धे पुं
 र्बसञ्चित्त्यागिनि ॥ मुनिविशेषेषु
 ॥ केशजातावालखिल्याः ॥ येके
 शास्त्रे बालखिल्या इति श्रुतेः ॥
 बालगर्भिणी । स्त्री० प्रथममर्भव-त्वां
 तवि । प्रहौद्धाम् ॥ बालाचा-
 सौगर्भिणीच ॥
 बालगोपालः । पुं० श्रीकृष्णमूर्ति
 विशेषे ॥
 बालग्रहः । पुं० बालकहृदयग्रहविशेषे
 ॥ यथा बालग्रहाचनाचारात्पी
 डयन्ति शिशुवतः । तस्मात्तदुप-
 मर्गेभ्योरन्तेहालं प्रयत्नतः ॥ अथते-
 शानामानि । स्कन्दग्रहस्तु प्रथमः
 स्कन्दापसारणवच । शकुनीरेवती
 चैव पूतनागन्धपूतना । पूतनाशी-
 तपूबाचतयैवमुखमण्डिका । नव
 मोनैर्गमेशप्रोक्ता बालहास्यचमी ॥
 बालचर्यः । पुं० सिद्धसेने ॥ कार्ति
 केये ॥
 बालजीवनम् । न० क्षीरे । दुग्धे ॥
 बालतनयः । पुं० खदिरे ॥ बालाः
 तनयाः पत्राण्यस्य ॥ बालकपुत्रे ॥
 बालतन्त्रम् । न० कुमारभृत्यायाम् । ग
 र्भिण्यवेक्षणम् । बालचिकित्सायाम् ॥
 बालदण्डम् । न० शर्पे । नवदण्डे ॥
 बालदण्डम् ॥
 बालधिः । पुं० केशसंयुते लाङ्गूले ॥
 बालाधीयन्ते ऽच । करवाधिकरणे

बालमूलकम्

तिकिः ॥

बालपत्रः । पुं० खदिरे ॥ यवाले ॥
 दुरालभायाम् ॥ न० नूतनपर्णे ॥
 बालपत्रकः । पुं० खदिरवृक्षे ॥
 बालपाश्या । स्त्री० पारितोष्यायाम् ।
 सीमन्तस्थितायां स्पर्णादिपट्टिकाया
 म् ॥ वन्दी० वेणी० इ० भा० ।
 सिंति० इ० गौ० भा० ॥ बालपाशे
 ॥ केशसमूहसाधुः । तत्रसाधुरिति
 यत् ॥ बालिषुपाश्यापाशसमूहोवा ॥
 बालपुष्पिका । स्त्री० यथिका
 बालपुष्पी । स्त्री० याम् ॥
 बालभद्रः । पुं० विषभेदे । शास्त्र
 बालभद्रकः) पुं० वे ॥
 बालभेषज्यम् । न० रसास्त्रे ॥ बाल
 स्यौषधे ॥
 बालभोज्यः । पुं० चणके ॥ त्रि० वा
 लकभक्षणीये ॥
 बालमुकुन्दः । पुं० श्रीविष्णोर्मूर्त्यन्तरे
 ॥ यथा । करारविन्दे न पदारविन्दं
 मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् । बट
 स्यपत्रस्यपुटे शयानं बालं मुकुन्दं मन
 सास्मरामि ॥
 बालमूलकम् । न० लघुमूलके ॥ मूल
 कं बालकं रुच्यं स्वर्यं पाचनं लघु ।
 दोषत्रयज्वरश्वासनासाकृष्ठाक्षिरो
 गनुत् । महत्तदेवरुक्षोष्णं गुरुदो
 षत्रयप्रदम् । स्त्री हसिहं तदेव स्यादो
 षत्रयविनाशनम् ॥

बाला

बालमूषिका । स्त्री० गिरिकायाम् ॥
 बालाचासौमूषिकाच ॥
 बालयज्ञोपवीतम् । न० उपवीतवि
 शेषे । उरस्कटे । पञ्चवटे ॥
 बालयज्ञोपवीतकम् । न० बालयज्ञो
 पवीते ॥
 बालराजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥ पुं०
 बालकृष्णे ॥
 बालरोगः । पुं० बालकस्य व्याधौ ॥
 बालवायः । पुं० वैदूर्यप्रभवे० देशविशेषे ।
 बालवायजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥
 बालवासः । न० केशरचितवस्त्रे ॥
 त्रि० तद्वति ॥
 बालवाद्यः । पुं० वनच्छागे ॥ त्रि०
 बालकवहनीये ॥
 बालव्यजनम् । न० चामरे । रोमगु
 ष्ठे । प्रकीर्णके ॥ बालव्यजनमोज
 स्य मन्त्रिकादीन्ध्यपोहति ॥ बाल-
 कस्य व्यजने ॥
 बालव्रतः । पुं० पञ्चचौरे । सिंहके
 लौ । मञ्जुघोषे । पूर्वजिने ॥
 बालसंध्याभः । पुं० अरुणवर्णे ॥
 त्रि० तद्वति ॥
 बालसूर्यः । पुं० उदितमात्रेऽर्के ॥
 न० वैदूर्यमणौ ॥
 बालहस्तः । पुं० केशयुक्तलाङ्गुलमात्रे
 । बालधौ ॥ बालः । हस्तवृक्षः
 दंशादिवारकत्वात् ॥
 बाला । स्त्री० चुम्बाम् ॥ वीषाकाम् ॥

बालिखिल्यः

हरिद्रायाम् ॥ मल्लिकाप्रभेदे ॥ अ
 म्बुष्ठायाम् ॥ नीलभिव्याम् ॥ एक
 वर्षवयस्कायांगवि ॥ यथा । वर्षमा
 चातुबालास्यादतिबालाद्विवाधिकी
 ॥ षोडशवर्षीयायां स्त्रियाम् ॥ वा
 लाषोडशवर्षिकीत्युक्तेः ॥ शरदि
 यीष्मकाले च बालाशस्याचहर्षदा ॥
 देवताविशेषे ॥ वयसिप्रथमेऽपि
 प्राप्ते० अजादित्वाद्याम् ॥ घृतकुमा
 र्याम् ॥ ह्रीवरे ॥ कन्यायाम् ॥
 बालाक्षी । स्त्री० केशपुष्टा० इ० गौ०
 भा० प्र० वृक्षे । दुर्गपुष्पाम् ॥
 बालातपः । पुं० प्रथमोदितादित्यता
 पे ॥ कन्याकांतपे ॥
 बालार्कः । पुं० प्रातःकालिके सूर्ये ॥
 कन्याराशिस्थे सूर्ये ॥ यथा । शुष्क
 मासं स्त्रियोऽष्टाबालार्कस्तरुणंदधि
 प्रभाते मैथुनं निद्रासद्यः प्रोक्षहरा
 णिषट् ॥
 बालिः । पुं० ऐन्द्रे । सुग्रीववानर
 भातरि ॥
 बालिका । स्त्री० बालायाम् । कन्याया
 म् ॥ बालुकायाम् ॥ पञ्चकाहलाया
 म् । पिप्पलीलायाम् ॥ कर्णभूषणे ।
 बाली० इति० भा० ॥
 बालिखिल्यः । पुं० ऋषिविशेषिषु ॥
 पुलस्त्यकन्यायांसन्नत्यां० क्रतोः प-
 टिसहस्रसङ्ख्यकपुत्रेषु ॥ तेचाङ्ग
 छपरिमाणाः ॥

वालुका

वाली । पुं० ऐन्द्रे । इन्द्रपुत्रे बानर
 राजविशेषे सुग्रीवभातरि ॥ नसप्त
 कुचितः पत्न्यायेन वाली हतोगतः
 । समयेतिष्ठ सुग्रीवमावालिपञ्चम
 न्वमाः ॥ त्रि० बालविशिष्टे ॥
 बालिनी । स्त्री० अश्विनीनक्षत्रे ॥
 बालिपुत्रः । पुं० अङ्गदे । तारेये ॥
 बालिमा । पुं० बालतायाम् ॥ बाल
 स्वभावः । पृ० इमनिच् ॥
 बालिशः । त्रि० शिशौ ॥ मूर्खे ॥ वा
 लिशस्त्वमस्त्ववेधनस्यायमधिकारी
 मूर्खत्वादपूज्यत्वात् । तस्येदमित्य
 ण् ॥ वाङ्मनम् । वाङ्० । इन् ।
 बालिंशति । शो० आतोनुपेतिकः ॥
 बालिश्यम् । न० मूर्खत्वे ॥ बालिश
 स्वकर्मभावोवा । ब्रा० प्यञ् ॥
 बालिहन्ता । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥
 वाली । स्त्री० मध्ये ॥ खनाम्नाप्रसि
 द्धे ० अलङ्कारविशेषे ॥
 वालीशः । पुं० मूत्रकृच्छरी ॥
 वालुः । स्त्री० एलवालुकनाम्निगंधद्र
 व्ये ॥
 बालुकम् । न० एलवालुके ॥ वलते
 । वलप्राप्तने । वा० उण् । स्वार्थेक
 न् । पुं० पानीयामलके ॥
 बालुका । स्त्री० सिकतासु । बालू०
 इ० भा० ॥ बालुकालेखनीशीता
 ब्रह्मरः क्षतनाशिनी ॥ टाप् ॥ क
 पूरे । कर्कश्याम् ॥ यन्त्रविशेषे ॥

वालुकी

वालुकागडः । पुं० बालियामच्०
 इ० गौ० प्र० मत्स्थे । सिताङ्गे ॥
 बालुकात्मिका । स्त्री० शर्करायाम् ॥
 त्रि० बालुकामये ॥
 बालुकाप्रभा । स्त्री० नरकविशेषे ॥
 बालुकामयः । त्रि० सैकते ॥
 बालुकायन्त्रम् । न० औषधपाकार्य
 यन्त्रविशेषे ॥ यथा । भाण्डे वितस्ति
 गम्भीरेमध्ये निहितकूपके । कूपिका
 कण्ठपर्यन्तं बालुकाभिस्तृपूरिते ॥
 भेषजंकूपिकासंस्थं वज्जिनायत्रपच्य
 ते । बालुकायन्त्रमेतद्वियन्त्रत्रयबुधैः
 स्मृतम् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
 बालुकास्वेदः । पुं० तप्तवालुकाभि
 स्तापने ॥ यथा । वातघ्ने अकृतस्वे
 दान्कारयेद्रूक्षनिर्मितान् । स्निग्धः
 स्वेदोनिषिद्धोऽत्रविनाकेवलवातजान्
 ॥ खर्परभृष्टपटस्थितकाञ्चिकसंसिक्त
 बालुकास्वेदः । शमयतिवातकफा
 मयमस्तकशुलाङ्गमद्वादीन् ॥ स्रोत
 मांसार्दवंकृत्वानीत्वापावकमाशय
 म् । हत्वावातकफस्तम्भं स्वेदोज्वर
 मपोहति ॥ इ० भा० प्र० ॥
 बालुकी । स्त्री० कर्कटीभेदे । बहुफला
 याम् । स्निग्धफलायाम् ॥ बालुकी
 वातशमनीशीताहृद्याश्रमापहा ।
 पित्तास्रशमनीरुच्याकुरुतेकासपीन
 सो ॥ स्याद्बालुकीशरदिवर्षमदोषक
 नीमन्तजाचखलुपित्तहराचरुच्या

वाल्मीकीय :

क्षिप्रं करोति खलु पीनसमर्द्धपक्षाप-
क्षात् त्वतीवमधुराफलकारिणी च ॥

इ० रा० नि० ॥

बालुङ्गा । स्त्री०) इवारौ । कर्कश्याम् ॥
बालुङ्गी ।

बालूकः । पुं० विषप्रभेदे ॥

बालेयः । पुं० गर्दभे ॥ रासभे ॥

अङ्गारवल्क्याम् ॥ दैत्यविशेषे ॥ चा

अक्यमूलके ॥ चि० मृदौ । कोमले

॥ बलिष्ठिते । वल्यर्थे । पूजायोग्ये

बल्ये उपहाराय हितम् । इदिरूप

धिवलेर्दञ् ॥ वलिरपत्यंशः । गृह्या

दित्वात्० टञ् ॥

बालेयशाकः । पुं० अङ्गारवल्क्याम् ।

बर्वरे । भाग्याम् ॥ बालेयस्य शाकः

। गर्दभमक्षशाकत्वात् ॥

बालेष्टः । पुं० बदरे ॥ चि० बालका

भिलषिते ॥

बालोपवीतम् । न० बालकपरिधान-

वस्त्रे । यस्मावटे ॥

वाल्मीकिः । पुं० मुनिविशेषे । रामा

यणवत्तरि ॥ वल्मीकस्य नाकीरपत्य

म् । वल्मीकप्रभवो यस्मात् तस्माद्वा

ल्मीकिरित्यसाविति वक्ष्येवर्त्तोक्तौ

वल्मीकप्रभवत्वेन गौणपुत्रादिवद्गौ

णमस्य वल्मीकापत्यत्वं गृहीत्वैव साधु

रपत्यार्थः ॥ यद्वा । वल्मीक इति०

अधिविशेषस्य संज्ञेत्वाहुः ॥

वाल्मीकीयः । चि० वाल्मीकिसम्बन्धि

बाहु :

नि ॥ तस्येदमित्यर्थे । वृद्धाश्च ॥

बाल्यम् । न० अस्थ्याविशेषे । शै-

शवे ॥ तिथिद्वर्षमतं बाल्यमित्यु

क्तेः पञ्चदशवर्षपर्यन्तावस्थायामि-

त्यर्थः ॥ चापल्ये ॥ ज्ञानि

नोवस्थाविशेषे । ज्ञानमनाविष्कु

र्वन्नगर्वितत्वे । दम्भदर्पाङ्गारादिरा

हित्वे । युक्तितः श्रुतार्थानुसन्धान

कुशलत्वे ॥ बालस्य भावः कर्मवा ।

। ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् । पुरोहि

तादित्वाद्यम्वा ॥

बाष्पः । पुं० न० नेत्रजले । ऊष्माणि

॥ बाधतेनेत्रम् । बाध् ० । खष्पणि

त्यशब्दबाष्परूपपर्यंतत्वाः । इति

पप्रत्ययः ॥ धातोः षादेशश्च निपा

त्यते ॥ बाष्पमूष्माश्च० इत्यमरः ॥

बाहुः । पुं० स्त्री० कक्षादङ्गुल्ययप

र्यन्तावयवविशेषे । भुजे । प्रवेष्टे ।

दोष्णि । बाह् ० इ० भा० ॥ अस्य-

शुभाशुभलक्षणं यथा । उद्वहबाहुः

पुरुषोवधबन्धमवाप्नुयात् । दीर्घवा

हुर्भवेद्राजासमुद्रवचनं यथा ॥ प्रल

म्बवाहुरैश्वर्यं प्राप्नुयाद्गुणसंयुतम् ।

हृम्बवाहुर्भवेद्दासः परप्रेष्यकरस्त

था । वामावर्तभुजायेतुयेच दीर्घभु

जानरः ॥ संपूर्णबाह्वोयेतुरावान

स्तेप्रकीर्तिता इति० ॥ कूर्परस्योर्ध्व

भागे ॥ बाधते । बाध् ० । अर्जिह

शिकस्यमिषशिवाधामृजिपणितुक्

बाहुदा

धुक्दीर्घहकाराश्चेति कुहंश्चाऽन्य
स्य ॥ सगणे० पुं० ॥ रवेः प्राश्वं
गे ॥

बाहुकः । पुं० नलाभिधनृपे । पुण्य
श्लोके । अश्वविदि । नैषधे ॥
त्रि० बाहुभ्यांतरतियस्तस्मिन् ॥
नौद्व्यचष्टन् । स्त्रियाम्० । बाहु
का ॥

बाहुकुलः । त्रि० कुलितबाहुयुक्ते
। कुम्भे । दोगडौ ॥

बाहुकुल्यः । पुं० गरुति । पक्षे ।
पतत्रे । पङ्ख० इ० भा० ॥

बाहुजः । पुं० क्षत्रिये । कीरे ॥
स्वयञ्जाततिले ॥ त्रि० बाहुजाते
॥ बाहुभ्यांजातः । पञ्चम्यामजा
तावितिङः ॥ बाह्वीर्जातोवा । स
प्तम्यांजनेङः ॥

बाहुवाणम् । न० अस्त्राघातवारणा
यं बाहुबद्धलौहादौ । बाहुले ॥

बाहुदन्तौ । पुं० इन्द्रे ॥

बाहुदा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ सैत
बाहिन्यांनयाम् ॥ कदाचिल्लिखि
तस्यर्षेर्भातुः शून्याश्रमेफलभक्ष
णाद्राज्ञाबाह्विन्नौ० तौचास्यांतप
स्यतस्तस्यजाताबिच्यतः ० बाह्व०
विन्नौदत्तबतौलिखितस्यर्षेः । डुदा
ञ्० । आतीनुपेतिकः ॥ यद्वा
। बहुदस्यकार्तवीर्यस्येयम् । ते
नावतारितत्वात् । तस्येदमित्य

बाहुसहस्रभृत्

ण् ॥

बाहुभूषा । स्त्री० केयूरे ॥ बाहुभूष
णमात्रे ॥

बाहुमूलम् । न० कचे । काख० इ०
भा० ॥ बाह्वोर्मूलम् ॥

बाहुयुद्धम् । न० नियुद्धे । दोर्भ्याम्
सङ्ग्रामे । बाहुभिर्युद्धम् ॥

बाहुलः । पुं० कार्तिकमासे । ऊर्ज्य
॥ बहुलाकृतिका० तयायुक्तापौर्ण
मासी० बाहुली । बाहुलीपौर्ण
मास्यस्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासी
च्यण् ॥ अमनौ ॥ शाक्यमुनेः भुते
। यशोधरेये ॥ न० बाहुवाणे ॥

बाहुलकम् । न० प्राचुर्ये ॥ यथा ।
क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः
क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव । विधे
विधानम् बहुधासमीक्ष्य चतुर्वि
धं बाहुलकं वदन्ति ॥ बहुलस्य भा
वः । इन्द्रमनोज्ञादिभ्यश्चेतिबु
ञ् ॥

बाहुल्येयः । पुं० कार्तिकेये । गुहे ।
स्कन्दे ॥ बहुलानां कृतिकानाम
पत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

बाहुल्यम् । न० बहुत्वे ॥ बहुलस्य
भावः । घ्यञ् ॥

बाहुशर्डी । पुं० इन्द्रे ॥ बाह्वी
स्त्रीययोरेवशर्द्धीवलंयस्य ॥

बाहुसहस्रभृत् । पुं० कार्तवीर्यार्जुने
॥ बाह्वनांसहस्रम्० विभक्तिः ।

वीभत्स :

डुभञ् । क्षिप् । तुक् ॥
 बाह्ववाहवि । अ० बाहुयुषे ॥ बाहु
 म्याबाहुभ्यांप्रहृत्ये द्युष्टं प्रवृत्तम् ।
 तत्रते नेदमितिस्वरूपे ० इतिवहुव्री
 हौ ० इच्छ्क्वम् व्यतिहारद्वतीच्
 समासान्तः । अन्येषामपिदृश्यत
 इतिदौषः । ओगुणः । अच् ।
 तिष्ठद्गुप्रभृतिषु पाठादव्ययीमावा
 दव्ययत्वम् ॥
 विटूरः । पुं० देशविशेषे ॥ यत्रबाल
 वायजः संस्क्रियते ॥
 विभिम्सा । स्त्री० भिक्षुमिच्छायाम्
 ॥ भिदिर् ० । सन् हलन्ताच्चेति
 कित्वाङ्गुणाभावः । अप्रत्ययादि
 त्यकारप्रत्यये ० टाप् ॥
 विभ्यत् । चि० वेपमाने ॥ विभीतेः
 शतरि० नाभ्यस्ताच्छतुरितितनुमभा
 वः ॥
 विभाणः । चि० दधाने ॥ भञ्जः
 कर्त्तरिशानच् ।
 वीभत्सः । पुं० अर्जुने । पाथे ॥ चि०
 क्रूरे ॥ घृणात्मनि ॥ विकृते ॥ रस
 विशेषे ॥ जुगुप्सास्थायिभावस्तुवीभ
 त्सःकथ्यतेरसः । नीलवर्णोमहाकाल
 दैवतोयमुदाहृतः ॥ वधेनिन्दा
 यांसन् । भावे ० घञ् ॥ यहा । अ
 प्रत्ययात् । वीभत्साऽस्थच् । अर्थ
 चाद्यच् ॥ यहा । वीभत्सते० वी
 भत्स्यतीवाऽनेनवा । वधवन्धने । स

बुद्धः

न्नन्तः । मान्वधेत्यभ्यासदौषः ।
 पचाद्यच् ० घञ् ० घोवा ॥
 वीभत्सा । स्त्री० वीभत्से ॥
 वीभत्सुः । पुं० अर्जुने । विजये ॥
 बुक्कः । पुं० बुक्के ॥
 बुक्कः । पुं० छागे ॥ न० अग्रमांसि ।
 बुक्कायाम् ॥ बुक्क्यते । स्वादुत्वान्
 मृग्यते । बुक्कभषणे । घञ् ॥ इद-
 ये । पुं० स्त्री० समये ० इतिरभ
 सः ॥
 बुक्कनम् । न० भषणे । श्वरवे ॥
 बुक्का । स्त्री० बुक्के । इदयान्तर्गतमांस
 विशेषे ॥ मेदः शोणितयोः सारा
 बुक्कयोर्युगलं भवेत् । तौतुपुष्टिक-
 रौप्रोक्तौजठरस्थस्मेदसः ॥ इद-
 ये ॥
 बुक्कारः । पुं० सिंहनादे केशरिध्व-
 नौ ॥
 बुक्की । स्त्री० बुक्के ॥
 बुडिलः । पुं० ऋषिविशेषे । आश्रित
 राश्वी ॥
 बुद्धः । पुं० लब्धवर्णे । विचक्षणं ।
 बिदुषि । परिहृते ॥ परमार्थदर्शि-
 नि । ब्रह्मविदि ॥ विष्णोरवतारवि
 शेषे । सर्वज्ञे । सुगगते । धर्म्मरा-
 जे । जिने । अजिनसुते । मुनी-
 न्द्रे ॥ यथा । ततः कलौसंप्रवृत्ते
 सम्मोहायसुरदिषाम् । बुद्धोनाम्नाऽ
 जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥

बुद्धः

ईश्वरनिरूपणे बुद्धविशिष्टाणां मतमा
ह । सर्वज्ञ इति सौगताः । निराव
रण इति दिगम्बराः । लोकव्यवहा-
रसिद्ध इति चार्वाकाः । शरीराण्ये-
व चेतनानि । गौरोहं जानामीत्या-
दिज्ञानेन । गौरवत्त्वज्ञानवत्त्वयोः
सामानाधिकरण्यानुभवादिति चार्वा-
काणां मतञ्च । तेषां मते जगतः
क्षणभङ्गुरत्वम् । नन्वस्तु क्षणभङ्गः
पूर्वपुञ्जाच्चोत्तरपुञ्जोत्पत्तिः तथा च
पुञ्जविष्ठकुर्वन्मया ज्ञातिविशेषः स्म-
रणजनकतावच्छेदक इति न दोष इति
कुमुमाञ्जलिप्रथमस्तवकटीकायां रा-
मभट्टः ॥ बुद्धानां दशविधमतभेदमा
ह । वदन्ति पुत्रात्मेति १ दृढप्रा-
कृतबुद्धयः । देहआत्मेति २ चार्वा-
काः । इन्द्रियाण्यपरे ३ चते ॥ तेऽ
न्ये प्राण ४ स्ततो न्ये ते मन आत्मेति
५ बादिनः । बुद्धिरात्मेति ६ बौ-
द्धा वै । शून्यमात्मेति ७ तेऽपरे ॥
यान्त्रिकायज्ञपुरुषं सर्वज्ञं ८ सौग-
ता बिदुः । निरावरणमाहुर्द्विग-
म्बरमतानुगाः ॥ चार्वाकाश्चापिलो-
कानां व्यवहारप्रसिद्धकम् १० । इ-
त्यात्मप्रकाशः ॥ त्रि० बुधिते । ज्ञा-
ते । विदिते ॥ प्रशस्ता बुद्धिरस्य । अ-
शंसाद्यच् । प्राशस्त्यश्च सुगतिसाध-
कत्वात् ॥ यद्वा । बुद्ध्यते स्म । बु-
धश्च वगमने । क्तः । दिवादिनि-

बुद्धिः

ट् ॥ प्राबुद्धे ॥

बुद्धद्रव्यम् । न० स्तौपिके । ओघा०
इ० भा० ॥

बुद्धवान् । त्रि० ज्ञातवति । ज्ञानि-
नि ॥

बुद्धान्तः । पुं० जागरे ॥

बुद्धिः । स्त्री० आत्मगुणे । सर्वव्यव-
हारहेतुर्ज्ञानं बुद्धिः । साहिधा । अ-
नुभूतिः स्मृतिश्च । यथा । विभुर्वु-
द्ध्यादिगुणवान् बुद्धिस्तु द्विविधाम-
ता । अनुभूतिः स्मृतिश्च सादनु-
भूतिश्चतुर्विधा । प्रत्यक्षमप्यनुमिति
स्तयोपमिति शब्दजे ॥ इति नैयायि-
कमते बुद्धेर्विभाग ईरितः ॥ अथ व्यव-
सायलक्षणायां मनीषायाम् । धि-
षणायाम् । धियि । अथ व्यवसायो-
बुद्धिः क्रियाक्रियावतोरभेदविव-
क्षया । सर्वव्यवहर्ता । अलोच्य० म-
त्वा० अहमत्राधिकृतद्रव्यभिमत्य० क-
र्त्तव्यमेतन्मयेत्यध्यवस्यति । (‡) तत-
श्च प्रवर्तत इति लोकसिद्धम् । तत्र क-
र्त्तव्यमितियोयं निश्चयश्चितिसन्निधा-
वापन्नचेतन्याया बुद्धिः सोध्यवसायो-
ऽसाधारणव्यापारः तदभेदा बुद्धिः
सच्चबुद्धेर्लक्षणम् । समानासमान-
जातीयव्यवच्छेदकत्वात् ॥ तच्चा-
तत्त्वविवेकसामर्थ्ये । महत्तत्त्वे ॥
अन्तःकरणे ॥ निश्चयात्मिकाया
मन्तःकरणवृत्तौ । बुद्धिरुपलब्धि

बुद्धि :

ज्ञानमित्यनर्थान्तरम् । ननुसाङ्ख्या
नामिव० बुद्धितत्त्वस्य० महत्तत्वापर
पर्यायस्यपरिणामविशेषोज्ञानम् ।
तथाच० बुद्ध्यादिपदवाच्यत्वमनुभव
सिद्धज्ञानत्वजातिरेववा० लक्षणम्
ज्ञानस्यभार्यायाम् । पश्यमेधा
म् । सती । श्रेमुष्याम् ॥ अध्यात्मं
बुद्धिरित्याहुःषडिन्द्रियविचारिणी
। अधिभूतश्चमन्तव्यं ब्रह्मातत्राधि
दैवतम् ॥ इत्याश्रमेधिकपर्व । स-
त्त्वादिगुणभेदेनबुद्धेस्त्वै विध्यमीरित
म् । गीतायांवासुदेवेनअर्जुनायानु
पृच्छते । यथा । प्रवृत्तिनिवृत्तिश्च
कार्याकार्येभयाभये । वन्धं मोक्षश्च
यावेत्तिबुद्धिः सापार्यसात्त्विकी ।
१ ॥ यथाधर्ममधर्मश्चकार्यश्चाकार्य
मेवच । अयथावत्प्रज्ञानातिबुद्धिः
सापार्यराजसी ॥ २ ॥ अधर्मधर्म
मितियामन्यतेतमसाहता । सर्वा
र्थान्बिपरीतांश्चबुद्धिःसापार्यताम
सीति ॥ ३ ॥ भारतेमोक्षधर्मेत्यागु
णाः पञ्चप्रकीर्तिताः । यथा । इ
ष्टानिष्टविपत्तिश्चव्यवसायः समा
धिता । संशयः प्रतिपत्तिश्चबुद्धेःप
ञ्चगुणान्बिदुरिति ॥ इष्टानिष्टानां
वृत्तिविशेषाणां० विपत्तिर्नाशः ०
निद्रारूपावृत्तिरित्यर्थः । व्यवसायः
उत्साहः । समाधिता० चित्तवृत्ति
निरोधइत्यर्थः । संशयः० कोटि

बुद्धिभेदः

द्वयस्य कृत्तानम् । प्रतिपत्तिः प्रत्य
क्षादिप्रमाणवृत्तिः ॥ इतितट्टीका
॥ अस्याःसप्तगुणार्थया । शुश्रूषाश्रव
णश्चैवग्रहणंधारणन्तया । ऊहापो
होर्यविज्ञानंतत्त्वज्ञानश्चधीगुणाः ॥
इति ॥ अस्यावृत्तयःपञ्च । यथा । प्र
माणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतयइ
ति ॥ बुद्धातेऽनया । बुध० । क्तिन् ॥
बुद्धितत्त्वम् न० बुद्धिस्त्वभावे ॥ तच्च
प्राकृतत्त्वादचेतनमिति० तदीयोध्य
वसायोप्यचेतनोघटादिवत् । एवं
बुद्धितत्त्वस्य० सुखादयोपिपरिणाम
भेदाश्चेतनाः० पुरुषस्तुसुखाद्यन
नुषङ्गीचेतनः । सोयंबुद्धितत्त्ववर्ति
नाज्ञानसुखादिनातत्रप्रति विम्बित
स्तच्छायापत्त्या ज्ञानसुखादिमानिव
भवतीतिचेतनोनुगृह्यते० चिच्छा
यापत्त्याच० अचेतनापिहिवुद्धिस्त
दध्यवसायश्चेतनइवभवति । उक्त
श्च । तस्मात्तत्संयोगादचेतनं चे
तनावदिवलिङ्गम् । गुणकर्तृत्वेच
तथा कर्तृवभवत्युदासीन इति ॥
बुद्धिधर्मः । पुं० धर्मादिषु । धर्मो
ज्ञानंविरागऐश्वर्यम्० सात्त्विकमेत
द्रूपंतामसमस्माद्विपर्ययस्तम् ॥
बुद्धिभेदः । पुं० बुद्धेर्विचालने ॥
बुद्धिरहमेतत्कर्मकरिष्ये० एतत्
फलश्चभोक्ष्ये० इति० तस्याः० भेदो
विचालनम्० अकर्तात्मोपदेशेन ॥

बुद्धिस्कन्धमय :

बुद्धिभ्रंसः । पुं० मतेर्विषयेषुपतनक
र्तरि ॥ रजोगुणे ॥

बुद्धिमान् । त्रि० बुद्धियुक्ते । ज्ञानवति
॥ तद्भुज्यतेयद्विजभुक्तशेषसंबुद्धि
मान्योनकरोतिपापम् आत्मज्ञान
वति । विवेकिनि ॥ प्रशस्तबुद्धौ ॥
बुद्धेः प्राशस्त्यं नाम । शुश्रूषाश्रवणं चै
वग्रहणंधारणंतथा । ऊहा पोहोर्यवि
ज्ञानंतत्त्वज्ञानश्चधीगुणाः ॥ प्रशंसा
यामतुप् ॥

बुद्धियुक्तः । त्रि० बुद्धिमति ॥ परमा-
त्मसाक्षात्कारवति । समत्वबुद्ध्या
युक्ते ॥

बुद्धियोगः । पुं० आत्मबुद्धिसाधनभूते
निष्कामकर्मयोगे । आत्मतत्त्वविष-
येसम्यग्दर्शने ॥ अप्रचलितेनसम्यग्
ज्ञानस्यैर्यलक्षणेनसमाधिनायुज्यते
इति ॥ बुद्ध्याव्यवसायात्मिकयाकृ-
तः कर्मयोगः बुद्धियोगः ॥ बु-
द्धिसाधनभूतोवायोगः ॥

बुद्धिवित् । पुं० बौद्धे ॥ बुद्धिरेवा-
त्मेतिबौद्धानांभ्रान्तिमात्रमेव ।
मुग्धेव्यभिचारात्० वेद्यस्यचघटवद-
तिरिक्तवेद्यत्वात् ॥

बुद्धिसम्पत्तिः । स्त्री० धीशक्तौ ॥

बुद्धेः सम्पत्तिः ॥

बुद्धिसहायः । पुं० धीसचिवे म-
न्त्रिणि ॥ मतेः साहाय्यकर्तरि ॥

बुद्धिस्कन्धमयः । पुं० संसारवृत्ते ॥

बुधः

बृहस्पतिश्चिशाखाः स्कन्वादुहवन्ति
संसारस्यच बद्धेः सकाशान्नाना
विधाः परिणामाभवन्ति० तेनसाध-
र्म्येण० बुद्धिरेवस्कन्धस्तन्मयस्तत्प्र-
चुरीयंसंसारवृत्तः ॥

बुद्धीन्द्रियम् । न० ज्ञानेन्द्रिये । धीन्द्रि-
ये ॥ तत्रेन्द्रियंतावत्त्रिविधंभवति
। बुद्धीन्द्रियं कर्मेन्द्रियमन्तरिन्द्रि-
यञ्च । यथाहमनुः । बुद्धीन्द्रिया-
णिपञ्च पांशोवादीन्यनुपूर्वशः ।
कर्मेन्द्रियाणिपञ्च पांशोवादीनिप्र-
चक्षते ॥ एकादशमनोज्ञेयंस्वगुणे
नोभयात्मकम् । यस्मिन्जितेजिज्ञा-
वेतौभूतः पञ्चकौगणाविति ॥
बुद्धेः करणत्वादबुद्धीन्द्रियम् ।
सङ्कल्परूपेणोभयरूपेन्द्रियगणप्रवर्त-
कस्वरूपम् । मनस्त्वन्तरिन्द्रियंज्ञात-
व्यं । बुद्ध्यर्थमिन्द्रियं ॥

बुद्ध्यमानः । त्रि० गम्यमाने ॥

बुद्बुदः । पुं० जलस्फोटे । वर्तुलाका-
रेजलविकारे । बुल्बुला० इ० भा०
॥ अभ्रच्छायादृणादग्निर्नौचसेवा
पथेजलम् । वैश्यारागः खलेप्रीतिः
षडेतेबुद्बुदोपमाः ॥ गर्भस्थावयववि-
शेषे यथा । पञ्चरात्रेणकललंबुद्बु-
दाकारतां व्रजेत् ॥

बुद्बुददृष्टिः । त्रि० पुष्पिताक्षे ॥

बुधः । पुं० विदुषि । विपश्चिति ।

दोषज्ञे । सति । पण्डिते ॥ विवे-

बुधाष्टमी

किनि । विवेकेनावगततत्त्वे । अ-
धिष्ठानसाक्षात्कारेणनिवृत्तभमे ।
आत्मतत्त्वज्ञे । ब्रह्मविदि ॥ चतु
र्थेयहे । रौहिणेये सौम्ये ॥ अस्य
वारेजातलफलम् । यथा । गुणीगु
णज्ञः कुशलः क्रियादौविलासशी
लोमतिमान्विनीतः । मृदुस्वभा
वः कमनीयमूर्तिर्वुधस्यवारेप्रभवो
मनुष्यः ॥ सूर्यवंशीयदेवामीठनृप
स्यपुत्रे ॥ बुद्ध्यते । बुध० । इगुप
धेतिकः ॥ बुद्धमुनौ ॥ सर्वज्ञः ॥
सुगतोबुधः ॥ इ० व्याडिकोषः ॥
बुधग्रहम् । न० मिथुनराशौ ॥ कन्या
राशौ ॥ बुधस्यग्रहम् ॥
बुधचारः । पुं० पश्यवाराहीम् ॥
बुधतातः । पुं० विधौ चन्द्रे ॥
बुधरत्नम् । न० मरकतमणौ ॥
बुधराशिः । पुं० मिथुने । कन्यायाम् ॥
बुधमुतः । पुं० पुरुरवसि ॥
बुधा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
बुधानः । पुं० गुरौ । जीवे । वृहस्प
तौ ॥ त्रि० विज्ञे ॥ ब्रह्मवादिनि ॥
प्रियवादिनि ॥ बुद्ध्यते० बोधयति
वा । बुध० । युधिवुधिदृशः किञ्चि
त्यानच् ॥
बुधाष्टमी । स्त्री० व्रतविशेषे ॥ पतङ्गे
मकरेयातेदेवेजातिमाधवे । बुधा
ष्टमीप्रकुर्वीतवर्जयित्वातुचै चकम्-
॥ प्रमुप्ते चजगन्नाथेसन्ध्याकालेमधौ

बुम्बारवः

तथा । बुधाष्टमीनकुर्वीतकृताहन्ति
पुराकृतम् ॥
बुधितः । त्रि० ज्ञाते । बुद्धे । विदि
ते ॥ बुद्ध्यतेस्म । बुध०भादिः सेट्
। क्तः ॥
बुधिनः ।) त्रि० पण्डिते ॥
बुधिलः ।)
बुध्नः । पुं० मूले ॥ रुद्रे । गिरिशे ॥ वधू
ति० वध्यतेवा । वधवन्धने । वन्धे
ब्रधिवुधीचेतिनक् ॥ वर्तुले ॥ यथा
। पृथुबुधोदराकारोघटइति ॥
बुभुक्षा । स्त्री० क्षुधि । अशनायायाम्
॥ भोक्तुमिच्छा । भुजपालनाभ्यव
हारयोः । धातोः कर्मणइतिसन्
। अप्रत्ययादित्यः । टाप् ॥
बुभुक्षितः । त्रि० क्षुधार्ते । क्षुधिते ॥
बुभुक्षासञ्जातास्य । तारकादित्वा
दितच् ॥
बुभुक्षुः । त्रि० संसारभोगासक्तजने ॥
बुभुक्षा । स्त्री० बोद्धुमिच्छायाम् ॥
बुभूषुः । त्रि० भवितुमिच्छौ ॥ भुवः
सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥
बुम्बारवः । पुं० हस्तमुखयोगेनक्रिय
माणेशब्दे ॥ कस्मिँश्चिदनर्धेसम्प्रा
प्ते एवतंशब्दलोकाः कुर्वन्ति ।
यथा । गत्त्वादित्यपतिसर्वेचक्रुर्बु
म्बारवंमुहुः । रत्नरत्नमहाराजभक्ष
यत्त्यदाकालिकेतिशुभप्रतिरण्यात्
परावृत्त्यागतानांदैत्यानामुक्तिर्भाग

बृहत्

वते ॥ वींवी इ० भा० ॥
 वुलि : । स्त्री० भगे ॥
 वुषम् । न० वुसे ॥
 वुसम् । न० तुच्छधान्ये । कडङ्करे ।
 भुस्० भूसा० इ० भा० ॥ वुस्यति
 वुस उत्सर्गे । द्रुगुपधेतिकः ॥
 वुस्तः । पुं० न० मांसपिण्डविशेषे ॥
 स्थालीभृष्टमांसे ॥ पनसादिफलस्या
 सारभागे ॥ वुस्यतेस्म । वुस० ।
 क्तः ॥
 वृद्धः । पुं० पश्यान्तस्थादिम् ॥
 वृहच्चक्षुः । पुं० महाचक्षुःशक्ति ॥
 वृहच्चित्तः । पुं० बीजपूरे ॥
 वृहच्छल्कः । पुं० चिह्नमत्स्ये ॥
 वृहच्छुकः । पुं० दार्वाघाटे । कठको
 रवा० इ० भा० ॥
 वृहच्छ्रवाः । चि० महायशसि ॥
 वृहच्छ्लोकः । पुं० भगवतिवासुदेवे ॥
 वृहन्तः श्लोकाः कवीनांपद्यानिय
 स्मिन् ॥
 वृहज्जीरकः । पुं० कृष्णजीरके ॥
 मंगरैलाद्रतिलोकेद्रुतिभावप्रकाशः ॥
 वृहज्जीवन्ती । स्त्री० वृक्षविशेषे ।
 पत्रभद्रायाम् । जीवपुष्टायाम् ॥
 वृहड्ढका । स्त्री० दण्डढकायाम् ॥
 वृहत् । चि० महति ॥ बर्हति । वृहह
 दधौ ॥ वर्तमानेपृषद्बृहन्महज्ज
 गच्छत्वच्चेत्यतिप्रत्ययान्तोनिपाति
 तः ॥ ब्रह्मणि ॥ बृहत्त्वाद्वृहणत्वा

बृहती

अत्रह्यवृहत् । अत्रापिप्रत्ययेनहेतु
 कर्तृसाधारणकर्तृत्वसामान्यं प्रति
 पाद्यते । बर्हतिवृद्धिप्रोप्नोतिबृंह
 यतिवर्द्धयतिचेतियोगात् । तथाच
 बृहिधात्वर्थवृद्धिप्रतिकर्ताहेतुकर्ता
 चेत्युभयमपिकर्तृत्वेनरूपेणलभ्य-
 तइतिवर्धितावर्धयिताचेति वृह
 त्पदेनोच्यते ॥ आदित्यदैवत्यसाम
 विशेषे ॥ वृहत्सामतथासाम्नामिति
 भगवदुक्तेः ॥
 वृहताम्पतिः । पुं० सुराचार्ये ॥
 वृहतिका । स्त्री० उत्तरीये । उपरिव
 स्त्रे । उपर्ना० इ० भा० ॥ वृहती
 वसनान्तरे० वृहत्येव । वृहत्याआच्छा
 दने० इतिकन् ॥ कण्टकार्याम् ॥
 वृहती । स्त्री० वसनान्तरे ॥ वारिधा
 न्याम् ॥ वाचि ॥ विततायाम् ॥
 महत्याम् ॥ क्षुद्रायांक्षुद्रवार्ताक्याम्
 वृहतीतिनिगद्यते । श्वेतक्षुद्राचन्द्र
 हासालक्ष्मणाक्षेत्रद्रुतिका ॥ गर्भदाच
 न्द्रभाचन्द्राचन्द्रपुष्पाप्रियङ्गुरी ॥ बृह
 तीग्राहिणीक्षुद्रापाचनौकफवातह
 त् । कटुतिक्तास्थवैरश्मलारोचक
 नाशिनी ॥ उष्णाकुष्ठज्वरश्वासशूल
 कासाग्निमान्यजित ॥ कण्टकार्याम्
 ॥ विश्वावसोवीणायाम् ॥ नवाक्षरा
 यांवृत्तौ ॥ बर्हति । बह० । वर्तमा
 नेपृषदितिसाधुः । शतृवत्त्वान्डी
 प् ॥

बृहत्फल

बृहतीपतिः । पुं० बृहस्पतौ ॥
 बृहतीसहस्रम् । न० महत्युक्थे ॥
 बृहत्कन्दः । पुं० गृञ्जने ॥ विष्णुक
 न्दे ॥
 बृहत्कालशकः । पुं० कासमर्दान्त
 रे ॥
 बृहत्काशः । पुं० पीठगले ॥
 बृहत्कुक्षिः । त्रि० तुन्दिले ॥ विशाल
 जठरेजने ॥ बृहत्कुक्षिरस्य ॥
 बृहत्तालः । पुं० पाठायाम् ॥
 बृहत्तृणः । पुं० वंशे ॥
 बृहत्त्वक् । पुं० सप्तपर्णे ॥ रोध्रे ॥
 ग्रहनाशनबृक्षे । कातियान्० इ०
 भा० ॥
 बृहत्पञ्चमूलम् । न० पञ्चमूले ॥
 बृहत्पत्रः । पुं० दीर्घपत्रे ॥ पट्टिका
 लोभ्रे ॥ हस्तिकन्दे ॥
 बृहत्पत्रा । स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ॥
 बृहत्पाटलिः । पुं० धुस्तूरे ॥
 बृहत्पादः । पुं० बटबृक्षे ॥
 बृहत्पारिवतम् । न० महापारिवते ॥
 बृहत्पाली । पुं० वनजीरे ॥
 बृहत्पीलुः । पुं० महापीली ॥
 बृहत्पुष्पः । पुं० कुञ्जके ॥
 बृहत्पुष्पी । स्त्री० घण्टारवायाम् ॥
 बृहत्फलः । पुं० पनसे ॥ कृष्णण्डे
 ॥ चचेण्डायाम् ॥
 बृहत्फला । स्त्री० कटुतुम्ब्याम् ॥
 महेंद्रवारुण्याम् ॥ कृष्णण्डायाम् ॥

बृहद्वातः

महाजम्ब्वाम् ॥
 बृहत्साम । न० गीतिविशेषे ॥
 बृहदङ्गः । पुं० मतङ्गजे ॥
 बृहदम्लः । पुं० रुजाकरे । कर्मरङ्गे ॥
 बृहदारण्यकम् । न० यजुर्वेदीयोप
 निषद्विशेषे ॥ यथा । अरण्ये ऽध्याप
 नादेतदारण्यकमुदाहृतम् । बृह
 त्त्वादयन्यतीर्थाच्चबृहदारण्यकंमत
 म् ॥ बृहच्चतदारण्यकञ्चेतिविग्रहः
 बृहदेला । स्त्री० पृथ्वीकायाम् । स्थ
 लैलायाम् ॥
 बृहद्गुहाः । पुं० भू० कारूपदेशेषु ॥ विन्ध्या
 बृहद्गुहाः । पुं० द्रु० पश्चान्मालवदेशस्य स
 मीपितेदेशावर्तन्ते ॥
 बृहद्गोलम् । न० तरम्बुजे । तरवृज
 इ० भा० ॥
 बृहद्दलः । पुं० पट्टिकालोभ्रे ॥ हिन्ता
 ले ॥
 बृहद्दलम् । न० हली । जित्यायाम् ॥
 बृहद्गटारिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बृहद्गानुः । पुं० अनले । बङ्गी ॥
 बृहन्तोभानबोस्य ॥ चिचके ॥
 बृहद्ग्रथः । पुं० पराशरशिष्ये ।
 शार्ङ्गरवे ॥ वृन्द्रे ॥ यज्ञपात्रे ॥
 मन्त्रविशेषे ॥ सामवेदांशे ॥
 बृहद्ग्रावी । पुं० क्षुद्रोलूके ॥
 बृहद्गनम् । न० गोकुले ॥ महदने ॥
 बृहद्दलः । पुं० पट्टिकालोभ्रे ॥
 बृहद्वातः । पुं० अश्मरीहरे । देवधो

बृहस्पति :

न्ये ॥

वृहदारुणी । स्त्री० महेन्द्रवारुण्या
म् ॥

वृहद्वीजः । पुं० आम्नातके ॥

वृहन्नलः । पुं० महापोटगले ॥ अर्जु
ने । सुभद्रे शि ॥

वृहन्नला । स्त्री० अर्जुने ॥ द्वादशवर्षं
वनवासानन्तर मञ्जातवासे विरा
टभवेने विराटकन्यायानृत्यगीता
दिशिचार्यं स्त्रीक्रीववेशेनार्जुनो
वृहन्नलेति नाम्नाख्यातो ऽ भूत् ।
यथा । अर्जुनउवाच । गायामिन्
ह्याम्यथवादयामि भद्रोस्मिन् नृत्यं
कुशलोस्मिन् गीते । त्वमुत्तरायै प्रदि
शस्व मां स्वयं भवामि देव्या नरदेवनर्त
कः ॥ इदन्तुरूपं मम येन किन्तव प्र
कौर्त्तयित्वा भृशशोकवर्द्धनम् ।
वृहन्नलां मां नरदेव विद्विमुतं मुतां वा
पितृमातृवर्जिताम् ॥ विराटउवा
च । ददा मते हन्तवरं वृहन्नले
मुतां च मे नर्तययाश्च तादृशीः ॥ इ
ति महाभारते विराटपर्व ॥

वृहस्पतिः । पुं० सुराचार्ये । गीष्प
तौ ॥ पंचमवारः ॥ तद्वारजातफल
म् । नृपेन्द्रमन्त्रीनृपलब्धकामो वि
द्याविनोदीचतुरः प्रगल्भः । आ
चार्यपूज्यो मधुरस्वभावो वारेभवेद्देव
वगुरोर्मनुष्यः ॥ वृहताम्पतिः ।
तद्वृहतोरिति सुट् तलोपौ ॥

बोधः

वृहस्पतिगृहम् । न० धनूराशौ ॥
मीनराशौ ॥

वेटकः । पुं० वैकटिके । मणिकारे
॥ मत्स्यप्रभेदे । भेकटी० इ०
गौ० दे० भा० ॥ यूनः । जातता
रुण्ये ॥ विट्पके ॥

वेठमिका । स्त्री० वेठमी० वेठजी०
इ० भा० प्र० खाद्ये ॥ यथा । मा
षपिष्टिकया पूर्णं गर्भागोधूमचूर्णतः
। रचितारोटिकासैव प्रोक्ता वेठमि
का बुधैः ॥ भवेद्देठमिका वल्याव
प्यारुच्यानिलापहा । उष्णासन्तर्पि
णी गुर्वीवृहणी शुक्ला परम् ॥ भि
न्नमूत्रमलास्तन्य मेदः पित्तकफ-
प्रदा । गुदकीलादितश्चासपंक्ति
शूलानि नाशयेत् ॥ पङ्क्तीत्यत्र०
यक्तदिति पाठान्तरम् ॥

वोक्कडी । स्त्री० वस्तान्त्याम् ॥

वोद्धव्यः । त्रि० ज्ञातव्ये । प्रतिपा
द्ये ॥

वोद्धा । त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बुद्ध्य
ति । बुधश्च वगमने । टच् ॥

वोद्ध्यमानः । त्रि० उपदिश्यमा
ने ॥

बोधः । पुं० ज्ञाने ॥ यथा । बोधविही
ने श्रोतरिवक्तुं वाक्यं प्रयाति वै फ
ल्यम् । नयनविहीने भर्त्तरिलावण्य
मिव खञ्जनाक्षीणमिति ॥ साक्षा
न्मोक्षसाधने ज्ञाने ॥ यथा हुरा

बोधनीय :

चार्याः । बोधोन्यसाधनेभ्यो हि सा
 ज्ञानमोक्षैकसाधनम् । पाकस्य बलि
 बत् ज्ञानं विना मोक्षो न सिद्ध्यती
 ति ॥ वृत्तिज्ञाने ॥ जागरणकाले
 चैतन्ये ॥ निर्णयात्मकज्ञाने ॥
 आत्मसाक्षात्कारे ॥ प्रमाणेन यश्च
 तनाशक्ते रनुग्रहस्तत्फलं प्रमाबो
 धइतिसाङ्ख्याः । बोधनम् ।
 बुध ० । बुद्ध्यते येन वाचज् ॥
 बोधकः । पुं० सूचके ॥ प्रमाणे ॥
 त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बोधजनके ।
 बोधकरः । पुं० निशान्ते बोधका
 रकेस्तुत्यादिना प्रातर्बोधके ॥ बोधं
 करोति । डुकृज् ० । कृजोहेति
 तिटः ॥
 बोधज्ञः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ य० । स-
 र्वभावविदांशे होबोधज्ञः कामशा
 स्त्रवित् । कामिनीबोधयामास वा
 सयामास वक्षसि ॥ त्रि० अभिप्राया
 भिन्ने ॥
 बोधदः । पुं० अर्हति ॥ त्रि० बोध-
 दातरि ।
 बोधनम् । न० गन्धदीपने ॥ विज्ञाप
 ने ॥ वेदने ॥
 बोधनी । स्त्री० कार्तिकशुक्लैकादश्या-
 म् ॥ बोधौ ॥ पिप्पल्याम् ॥ शिव-
 चक्रेषु कैलासादुपरिस्थे ॥
 बोधनीयः । त्रि० बोध्यं । बोधित-
 व्यं । बोधयोग्ये ॥

बोधः

बोधभानुः । पुं० ज्ञानाके ॥ यथा ।
 सतितमसिमोहरूपे विश्वमपश्यन्त
 देतदिच्यखिलम् । उदितवतिबोध-
 भानौ किमपि न पश्यामि किन्तु दं चि
 त्तम् ॥
 बोधवासरः । पुं० भगवतः प्रबोधदि
 ने । उत्थानैकादश्याम्
 बोधात्मा । पुं० ज्ञानस्वरूपे परमा-
 त्मनि ॥ यथा । कदाचिद्वावहारितु
 द्वैतं यद्यपि श्यति । बोधात्मव्यति
 रेकेण न पश्यति चिदन्वयात् ॥ किन्तु
 पश्यति मिथ्ये वदिङ्मोहिन्दुविभाग
 वत् ॥
 बोधायनः । पुं० ऋषिविशेषे । ज्यो
 तिष्ठो मादियज्ञपरमार्थवादिनि ॥
 बोधिः । पुं० बौद्धसमाधौ ॥ पि
 प्पलपादपे ॥ बोधे । त्रि० ज्ञातरि
 ॥ बुद्ध्यते । बुध० । सर्वधातुभ्य-
 इन् ॥
 बोधितः । त्रि० ज्ञापिते । सञ्ज्ञातबो
 धे । ता० इतच् ॥
 बोधितरुः । पुं० अश्वत्थद्रुमे ॥ बो-
 धिश्चासौ तरुश्च ॥
 बोधितव्यः । त्रि० ज्ञापितव्यं ॥
 बोधिद्रुमः । पुं० पिप्पलवृक्षे ॥ बो-
 धिश्चासौ द्रुमश्च ॥
 बोधिद्वयः । पुं० अश्वत्थे । चलदले ॥
 बोधिसत्त्वम् । न० बुद्धे । श्रीधने ॥
 बौद्धः । पुं० बृहशास्त्रावलम्बिनि ॥

ब्रह्मकर्म

भिन्नके । क्षपणे । अहीके । वैना-
यिके । अस्तिनास्तीत्यादिसप्तप्रका-
रैः पदार्थानामनेकरूपत्ववादिनि-
विवसने ॥ वैशेषिके ॥ न० बुद्ध-
मुनिप्रणीते निरीश्वरशास्त्रे ॥ चि०
बुद्धिभवे प्रत्यये ॥

बौद्धैकदेशी । पुं० बाह्यास्तित्ववा-
दिनि ॥

बौधः । पुं० पुरुरवसि ॥ बुधस्याऽप-
त्यम् । अण् ॥

व्रततिः । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तार-
े । व्रजन्तीति विस्तृतिरस्याः ।
पृषोदरादिः ॥ यद्वा । प्रतनोति
। तनु० । क्तिच् क्तौचसं ज्ञायामि-
ति क्तिच् । पृषोदरादित्वात्पस्य-
वः ॥ व्रतमिव करोति । व्रतशब्दा-
त्तत्करोतीति ख्यन्ताद्वाहुलकाद्-
तिर्वा ॥

व्रतती । स्त्री० वल्ल्याम् । लताया-
म् ॥ विस्तारे ॥

व्रध्नः । पुं० सूर्ये ॥ वृक्षमूले । गि-
रिषे । रुद्रे । अर्कवृक्षे ॥ वध्नाति ।
बन्ध० । बन्धे ब्रध्निबुधौ चेतिनक्-
धातोर्ब्रधादेशश्च ॥ रोगविशेषे ॥

व्रह्मकन्यका । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
ब्राह्मणमोषधौ ॥

व्रह्मकर्म । न० ब्राह्मणजातेः कर्म-
णि ॥ शमोदमस्तपः शौचं क्षान्ति-
राजं वमेव च । ज्ञानं विज्ञानमास्ति

ब्रह्मघातकः

क्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥

ब्रह्मकर्म समाधिः । पुं० ब्रह्मण्ये व-
कर्मात्मकेचित्तैकाग्र्ये ॥ यथा ।
ब्रह्मार्पणं ब्रह्महवि ब्रह्माग्नौ ब्रह्म-
णाहुतिम् । ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्म-
कर्म समाधिना ॥

ब्रह्मकल्पः । पुं० मृच्छुपक्रमे ॥

ब्रह्मकुण्डम् । न० ब्रह्मणानिर्मिते सरो-
विशेषे ॥ य० पाण्डुनाथस्योत्तरस्यां
ब्रह्मकुण्डाद्वयं सरः । ब्रह्मणानि-
र्मितं पूर्वं स्नानाय स्वर्गवासिनाम् ॥
आयामेन शतव्यामं विस्तीर्णं न तद्वै-
कम् । सर्वपापहरं पुण्यं देवल्लोका-
त्समागतं ॥

ब्रह्मकूटः । पुं० पर्वतविशेषे ॥ यथा
ब्रह्मकुण्डजले स्नात्वा पूजयित्-
त्वा उमापतिम् । ब्रह्मकूटं समा-
ह्वयमुक्तिमेवाप्नुयान्नरः ॥

ब्रह्मकूर्चम् । न० व्रतविशेषे ॥ तत्तु उ-
पवासपूर्वं पञ्चगव्यपानम् । य० ।
अहोरात्रोषितो भूत्वा पौर्णमास्यां
विशेषतः । प्रचगव्यं पिवेत् प्रातः
ब्रह्मकूर्चविधिः स्मृतः ॥ इति
प्रायश्चित्तविवेकः ॥

ब्रह्मकोशी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

ब्रह्मगर्भा । स्त्री० आदित्यभक्तायाम् ॥

ब्रह्मगिरिः । पुं० ब्रह्मशैले ॥

ब्रह्मघातकः । चि० ब्राह्मणवधकर्त्तरि
॥ यथा । रागादिषात्प्रमादाच्च स्वतः

ब्रह्मचर्यम्

परतएवच । ब्राह्मणं घातयेद्यस्तुऽ
सभवेत्ब्रह्मघातकः ॥ अपिच । गो
भूहिरण्यग्रहणे स्त्रीसम्बन्धे कृते
पिबा । यमुद्दिश्यत्यजेत्प्राणांस्त
माहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
ब्रह्मघोषः । पुं० मन्त्रपाठे ॥ ब्रह्मणो
वेदस्यघोषः ॥
ब्रह्मघ्नः । पुं० आत्मघातिनि ॥ यथा ।
भूमिजं वृक्षजं वापि च्छेत्वाकं भक्षय-
तिये । ब्रह्मघ्नांस्तान् विजानीयाद्
ब्रह्मवादिषु गर्हितान् ॥
ब्रह्मघ्नी । स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥
ब्रह्मचर्यम् । न० आश्रमविशेषे ॥
गुरुकुलवासादिलक्षणे तपसि ॥ ब्र-
ह्मचर्यस्थितौ नैकमन्नमद्यादनाप-
दि । ब्राह्मणः काममश्रीयाच्छास्त्रे
व्रतमपीडयन् ॥ मधुमांसंतयोश्च ल-
मिच्छादिपरिवर्जयेत् । प्रतिवेदं
ब्रह्मचर्यं द्वादशाब्दानि पञ्चवा ॥ य-
ह्मणां तिकमित्येके० केशान्तश्चैव षो-
डशे ॥ सचकलौनास्त्येव ब्रह्मच-
र्याश्रमो नास्ति वानप्रस्थोऽपि न प्रिये ।
गार्हस्थो भैक्षुः कश्चैव आश्रमो द्वौ कलौ
युगं इति महानिर्वाणं तन्वोक्तेः ॥
स्त्रीविषयदृष्ट्या त्यागे ॥ निषिद्धमैथुनं
निवृत्तौ ॥ अष्टाङ्गमैथुनाभावे ॥ य-
थोक्तम् स्मरणं कीर्तनं केलिः प्रे-
क्षणं गुह्यभाषणम् । सङ्कल्पोऽध्यव-
सायश्च क्रियानिर्वृत्तिरेवच ॥ एत

ब्रह्मजन्म

न्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिणः ।
विपरीतं ब्रह्मचर्यं मेतदेवाष्टलक्षण-
मिति ॥
ब्रह्मचारिणी । स्त्री० भार्याम् ॥
ब्रह्मचारी । पुं० प्रथमाश्रमिणि ॥ उप-
नयनानन्तरं नियमं कृत्वा गुरोः स-
न्निधौ स्थित्वा साङ्गवेदाध्ययनकारि-
णि ॥ सद्विविधः । उपकुर्वाणो नै-
ष्ठिकश्चेति ॥ यथा । ब्रह्मचार्युप-
कुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः । योऽ-
धीत्यविधिवद्देवान् गृहस्थाश्रममा-
ब्रजेत् ॥ उपकुर्वाणकोऽर्जुनो नैष्ठि-
को मरणान्तिक इति ॥ ब्रह्मवेदः
तदध्ययनार्थं व्रतमर्थोपचाराद्ब्रह्म ।
ब्रह्मचरितुं शीलमस्य । व्रते इति-
सुपीति वाणिनिः ॥ यद्वा ब्रह्म-
तपो० ज्ञानं वा० आचरत्यर्जयत्यव-
श्यम् । आवश्यकं० णिनिः ॥
ब्रह्मचारिणी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ वेदे
षु चरते यत्नात्तेन सा ब्रह्मचारिणीति
देवीपुराणम् ॥ करुणीवृत्ते ॥ ब्रह्मी-
शाके । ब्रह्मचर्यं व्रतधारिण्याम्
ब्रह्मजः । पुं० अग्नौ ॥ ब्रह्मणो हिर-
ण्यगर्भाज्जाते ॥
ब्रह्मजन्म । पुं० अग्नौ ॥ ब्रह्मजश्चा-
सौ जन्म ॥
ब्रह्मजन्म । न० उपनयनजन्मसंस्कार-
रूपे ॥ ब्रह्मणो वेदस्य ग्रहणार्थं ज-
न्म ॥

ब्रह्मज्ञानम्

ब्रह्मजटा । स्त्री० दमनकवृक्षे ॥

ब्रह्मजिज्ञासा । स्त्री० ब्रह्मविद्याराये-
ष्ठायाम् ॥

ब्रह्मजीवी । पुं० द्विजकार्येषु मूल्येन
परिचारके ॥

ब्रह्मज्ञः । त्रि० ब्रह्मविदि ॥ ब्रह्म
जानाति । ज्ञा० । आतड्गतिकः ॥
यथा । स ब्रह्मज्ञः स वेदज्ञः सो-
मिहोचीसदीक्षितः । चीनाचार
क्रमाचारैर्यीयजेत् तारिणीनरः ।
अपिच । सांसारिकमुखासक्तं ब्रह्म
मन्त्रोस्मीतिवादिनम् । त्यजेत्तंस
ततं वीरचण्डालमिव दूरतः ॥ इति
श्रीरुद्रजामलवचनम् ॥ न० श्रीकृ-
ष्ण । परमात्मनि ॥ ब्रह्मशब्दार्थं
भूतान्वेदान्प्रलयेप्रलयेस्वात्मनि प्र-
लीनान्सृष्ट्यादौ हिरण्यगर्भोपदेशा-
र्थं जानात्यनुसम्यक्ते इति तथा ॥

ब्रह्मज्ञानम् । न० ब्रह्मविषयकज्ञाने
इतिसमञ्जसावृत्तिः ॥ मिथ्यावास
नाविरहविशिष्टात्मभिन्नभिन्नज्ञा-
ने० इति मुक्तिवादः ॥ प्रकृतिपुरु-
षयोर्विवेकविषयज्ञाने० इतिसाङ्-
ख्यमतम् ॥ क्लेशकर्मविपाकाशयनि-
वर्त्तकहिरण्यगर्भविषयकज्ञाने० इ-
ति पातञ्जलमतम् ॥ तत्त्वमसीदि-
वाक्यजन्यप्रतिफलितवृत्त्याहृतज्ञा-
ने इति वेदांतलघुचन्द्रिका ॥ प्रत्य-
क्तयापरोक्षज्ञाने ॥ प्रतिबोधमव-

ब्रह्मतालः

भासाश्चित्प्रतिविम्बास्ते षांप्रच्यगा-
त्मतयाऽव्यभिचरितस्वरूपेण विम्ब-
स्थानीयेनैकैकरूपेण यद्ब्रह्म वेदनंत-
द्ब्रह्मज्ञानम्० तदेव सम्यग्दर्शन-
मिति व्याख्यातारः ॥

ब्रह्मज्ञानी । त्रि० ब्रह्मज्ञानविशिष्टे
॥ यथा । कुशलाकुशलावृत्तिरहितः
समदर्शनः । लिङ्गाग्रमपरित्या-
गी ब्रह्मज्ञानी निगद्यते ॥ कृष्णभ-
क्तिस्तुतेनापि कर्तव्येति पुराणगीः
॥ यथा । ब्रह्मानन्देन पूर्णो हंतेना-
नन्देन पूर्णधीः । तथापिशून्यमा-
त्मानं मन्ये कृष्णरतिं विना ॥ इति
पाद्मे पातालखण्डे जीवालिं प्रति ब्र-
ह्मविद्यावचनम् ॥

ब्रह्मण्यः । पुं० विष्णौ ॥ ब्रह्मदारु-
वृक्षे ॥ शनैश्चरे ॥ मुञ्चतणे ॥ तूल-
वृक्षे ॥ त्रि० ब्रह्मसाधौ ॥ ब्रह्म-
रते ॥ ब्रह्मणि वैदिके० साधुः ।
तत्र साधुरित्यतः । ये चाभावकर्म-
योरित्यन्प्रकृत्या ॥ ब्रह्महिते ॥
तपोवेदाश्च जातिश्च ज्ञानञ्च ब्रह्मसं-
तम् । तेभ्यो हितः । खलयवमाष-
तिलवृषब्रह्मणश्चेति यत् ॥

ब्रह्मण्यदेवः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

ब्रह्मतालः । पुं० चतुर्मुखताले ॥

सतुदशतालात्मिकः । तत्र ७ मा-
त्राः । मात्रातु० क च ट त पुं-
इति पञ्चाक्षराणामुच्चारणकालः ।

ब्रह्मदत्त :

सैवलघुमात्रा । तदङ्गं द्रुतमात्रा ।
तन्मध्ये ४ लघवः ६ द्रुता : ० । ०
। ०० । ००० । यथा । चतुर्मुखा
भिधेतालेजगणानन्तरं प्रुतः । इति
सङ्गीतदामोदरः ॥

ब्रह्मतोर्थम् । न० पुष्करतीर्थे ॥ पुष्क
रमूले ॥ ब्राह्मेतीर्थे ॥ तीर्थविशेषे ॥
ब्रह्मत्वम् । न० ब्रह्मभूये । ब्रह्मसा
युज्ये ॥ ब्रह्मणोभावः । तस्यभा
वस्त्वतलो ॥ ब्रह्मणोऽऋत्विग्विशे
षस्यकर्मभावयोः ॥ ब्रह्मणस्त्वः ।
नेतिवाच्ये० त्ववचनंतलोबाधनार्थ
म् । ब्राह्मणपर्यायात्तु ब्रह्मनशब्दा
त्त्वतलौभवतएव । ब्रह्मत्वम्०
ब्रह्मता ॥

ब्रह्मदण्डः । पुं० ब्राह्मणशापे ॥
वशिष्ठमुनेः सिद्धयष्ट्याम् ॥ यथा ।
धिग्वलंचत्रियवलं० ब्रह्मतेजोबलं व
लम् । एकेन ब्रह्मदण्डेन बहवो ना
शितामम ॥ पाशे ॥ केतुविशेषे ॥
उक्तंचनारदसंहितायाम् । पिताम
हात्मजः क्रूरस्त्रिवर्णशिखिरान्वि-
तः ब्रह्मदण्डोद्ययंकेतुः सर्वभूत
विनाशनः ॥ इति ॥ ब्राह्मणयष्टि
कायाम् ॥

ब्रह्मदण्डी । स्त्री० लुद्रलुपविशेषे ॥
अजदण्डायाम् । कण्टपत्रफलायां ॥
ब्रह्मदत्तः । पुं० इन्द्राकुवंशीयराजवि
शेषे । ब्रह्मसूनी ॥

ब्रह्मा

ब्रह्मदर्भा । स्त्री० यमान्याम् ॥ अज
मोदायाम् ॥ ब्रह्मणादृश्यते । दृभी
ग्रन्थे । घञ् । कर्त्तृकरणेकतेतिस
मासः ॥

ब्रह्मदर्भिका । स्त्री० यमान्याम्
ब्रह्मदारु । न० खनाम्नाख्यातेऽश्व
त्वाकारवृक्षविशेषे । नूदे । पूगे ।
क्रमुके । ब्रह्मण्ये । अश्वत्वाकारे
पार्श्वपिप्पलवृक्षेति ख्याते । तूत इ०
भा० ॥ ब्रह्मण्यो० ब्रह्मण्यिवा०
दारु ॥

ब्रह्मदेया । स्त्री० ब्राह्मविवाहेनोठा
याम् ॥

ब्रह्मदैत्यः । पुं० प्रेतयोनिप्रः प्रब्राह्म
णे ॥

ब्रह्मद्विट् । चि० ब्राह्मणानां द्वेष्टरि
॥ ब्राह्मणान् द्वेष्टि । द्विष्० । क्ति
प् ॥

ब्रह्मा । पुं० चतुर्मुखे । वेधसि । वि
श्वभृजि । हिरण्यगर्भे ॥ तदण्डम-
भवद्वैमंसहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन्
जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः
ऋत्विग्विशेषे ॥ विष्कम्भादिसप्त
विंशतियोगान्तर्गतपंचविंशयोगे ॥
तत्रजातस्यफलम् । नानाशास्त्रा
भ्याससंनोतकालोवर्णाचारैः संयुत
श्चारुकीर्तिः । शान्तोदान्तोजायतेचा
रुकरमांसूतीयस्य ब्रह्मयोगप्रयोगः ॥
इति ॥ विप्रैः । ब्राह्मणे ॥ अर्हदुपास

ब्रह्म

कविशेष ॥ ब्रह्मति० ब्रह्मयतिप्रजाः
। ब्रह्मिष्ठैः । अन्तर्भावितव्यर्थः ।
ब्रह्मेर्नोच्चेति० मनिन्० धातोर्नस्मा
दादेशः ॥ ब्रह्मति० ब्रह्मतेषां ॥
ब्रह्म । न० वेदे ॥ तपसि अव्यक्ते ।
सर्वकारणकारणे० परमात्मनि ॥
यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यंसदसदा
त्मकम् । तद्विष्टम् : सपुरुषोलोके
ब्रह्मेतिकीर्त्यते ॥ अध्यात्मे ॥ ज्ञा
ने ॥ तपोवेदाश्चजातिश्चज्ञानंचब्रह्म
मसंज्ञितम् ॥ प्रत्यस्तमितभेदयत्स
त्तामात्रमगोचरम् ॥ वचसामात्म-
संवेद्यं तज्ज्ञानं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥ इ०
वि० पु० ॥ ब्रह्मत्वाद्व्यवहृत्वाद्वास
त्यज्ञानादिलक्षणम् । ब्रह्मानन्तं हि
विज्ञेयं शास्त्राचार्योपदेशतः ॥ सा
क्षादपरोक्षात्सर्वान्तरे० आत्मनि०
अशनायाद्यतीते० नेतिनेत्यस्थूलम
नखित्येवमादिलक्षणे० औपनिषदे
तत्त्वे अव्यावृत्ताननुगतं वस्तु ब्रह्ममि
रोच्यते । अकारणमकार्यन्तदित्यने
नोदितं भवेत् ॥ अव्यावृत्तपदेन० अ
कार्यम् । अननुगतपदेन० वस्तुतोऽ
कारणमितितत्त्वोक्तं भवतीत्यर्थः ॥ न
व्यावृत्तं विशेषेभ्यो नानुवृत्तञ्चगोत्व-
वत् । अव्यावृत्ताननुगतंचैतन्यं केन
वीक्ष्यताम् ॥ तदिदं तादृशमीदृश
मेतावत्तावदिति चयन्नभवेत् । ब्रह्म
मतदित्यवधेयं नो चेद्विषयो भवेत्परो

ब्रह्म

चञ्च ॥ यत्नाभान्नपरोलाभोयत्सुखा
 न्नापरंतुसुखम् । यज्ज्ञानान्नापरंज्ञा
 नंतद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥ यदृष्टानाप
 रं दृश्यं यद्भूतानपुनर्भवः । यज्ज्ञा-
 त्वानापरं ज्ञेयं तद्ब्रह्मे ॥ तिर्यग्
 र्द्धमधः पूर्णं सच्चिदानन्दमद्वयम्
 अनन्तं निश्चयेकं यत्तद्ब्रह्मे ॥
 अतद्व्यावृत्तिरूपेणैव दान्तैर्लक्षते
 ऽद्वयम् । अखण्डानन्दमेकं यत्तद्ब्र-
 ह्मे ॥ दृश्यतेऽप्युपेत्यद्यद्ब्रह्मणोन्य-
 न्नतद्भवेत् । तत्त्वज्ञानाच्चतद्ब्रह्मसच्चि-
 दानन्दमद्वयम् ॥ सर्वं सच्चिदा-
 त्मानं ज्ञानएव निर्णीयते । अज्ञा-
 नचक्षुर्नेक्षतेभास्वतंभानुमत्भव
 त् ॥ दृढतमे । ब्रह्मचतुर्विधम् ।
 यथा । विराट् १ हिरण्यगर्भः २
 ईश्वरः ३ तुरीय ४ । इतिभेदा-
 त् ॥ अपिच । सत्यमानन्दमद्वयम-
 मृतमेकरूपं वाङ्मनसागोचरं स-
 र्वं सत्त्वातीतं चिदेकरसं देशकालाप
 परिच्छिन्नमपादमपिशोघ्रमपाणि
 चसर्वघ्नमचक्षुरपिसर्वदृष्टं ॥ अश्रोत्र
 मपिसर्वश्रोतं ॥ अचिन्त्यमपिसर्वज्ञं
 सर्वनियन्तृ सर्वशक्तिसर्वेषामृष्टि-
 स्थितिप्रलयकटं किमपिवस्तुब्रह्मे
 तिवदन्ति ॥ तच्च शुद्धबुद्धस्वभाव
 इत्यौपनिषदाः । १ । आदिविद्वा
 न्सिद्धब्रह्मैतिकापिलाः । २ । क्लृप्तं
 शकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टो निर्मा-

बृह्म

णकायमधिष्ठासम्प्रदायप्रद्योतकोऽनु
 याहकश्चेतिपातञ्जलाः । ३ । लोक
 वेदविरुद्धैरपिनिर्लेपःस्वतन्त्रश्चेतिम
 हापाशुपताः । ४ । शिवइतिशैवाः
 पुरुषोत्तम इ० वैष्णवाः । ६ ।
 पितामहइतिपौराणिकाः । ७ ।
 यज्ञपुरुषइतियाज्ञिकाः । ८ । स
 र्वज्ञइतिसौगताः । ९ । निरावर
 णमितिदिगम्बराः । १० । उपास्य
 त्वेनदेशितइतिमीमांसकाः । ११ ।
 लोकव्यवहारसिद्धइतिचार्वाकाः ।
 १२ । यावदुक्तोपपन्नइतिनैयायिका
 । १३ । विश्वकर्मेतिशिल्पिनः ।
 । १४ । इतिकुसुमाञ्जलिः ॥ वि-
 श्वेशी० परमेश्वरे० विश्वात्मनि० वि-
 श्वाश्रये ॥ सएकएवसद्रूपः सत्यो
 द्वैतपरात्परः । स्वप्रकाशःसदापूर्णः
 सच्चिदानन्दलक्षणः ॥ निर्विकारोनि
 राधारोनिर्विशेषोभिराकुलः गु
 णातीतः सर्वसाक्षीसर्वात्मासर्वदि
 ग्विभुः ॥ मूढः सर्वेषुभूतेषुसर्व
 व्यापीसनातनः । सर्वेन्द्रियगुणा
 भासः सर्वेन्द्रियविवर्जितः ॥
 लोकातीतो लोकहेतुरवाङ्मनसगो
 चरः । सवेत्तिविश्वं सर्वज्ञस्तंनजा
 नातिकश्चन ॥ तदधीनंजगत्सर्वं वै
 लोक्यं सचराचरम् । तदालम्बनत
 स्तिष्ठेदवितर्क्यमिदंजगत् ॥ तत्सत्य
 तामुपाश्रित्यसद्वद्भातिपृथक्पृथक् ॥

बृह्म

तेनैवहेतुभूतेनवयंजातामहेश्वरि
 कारणंसर्वभूतानांसएकः परमेश्व
 रः ॥ लोकेषुसृष्टिकरणात्सृष्टाव
 ह्येतिगीयते । विष्णुः पालयितादे
 विसंहर्ताहन्तादिच्छया ॥ इन्द्रादयो
 लोकपालाः सर्वेतद्बशवर्तिनः ।
 स्त्रीस्त्रीधिकारेनिरतास्ते शासकित-
 दाज्ञया ॥ त्वंपराप्रकृतस्यपूज्यासि
 भुवनत्रये । तेनान्तार्यामिरुमेष्टतत्
 तद्विषययोजिताः ॥ स्वस्वकर्मप्र
 कुर्वन्तिनस्वतन्त्राः कदाचन । यज्ञ
 याहातिवातोपिसूर्यस्तप्रतियज्ञयात्
 वर्धन्तितोयदाः कालेपुष्यन्तितरबो
 वने ॥ कालंकालयतेकालेमृत्योर्मृ
 त्युर्भियोभयम् । वेदान्तवेद्योभगवा
 न्तत्तत्तच्छब्दोपलक्षितः ॥ सर्वेदे
 वाश्चदेव्यश्चतन्मयाः सुरवन्दिते ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं तन्मयंसकलंजग
 त् ॥ तस्मिंस्तुष्टे जगत्तुष्टुं प्रीणिते
 प्रीणितंजगत् ॥ । तदाराधनतोदेवि
 सर्वेषांप्रीणनंभवेत् ॥ तरोर्मूलाभि
 षेकेणयथातद्गुणपञ्चबाः । तृप्यन्ति
 तदनुष्ठानात्तथासर्वे मरादयः ॥
 यथातर्चनादध्यानात्पूजनात्प
 नात्प्रिये । भवन्तितुष्टाः सुन्दर्यस्त
 थाजानीहिमुव्रते ॥ यदागच्छन्तिस
 रितोऽवशेनापिसरित्पतिम् । तथा
 चादीनिकर्माणि तदुद्देश्यानिपार्व-
 ति ॥ योयोयान्यान्यजहेवान्श्र

ब्रह्म

इयायद्यदाप्तये । तत्तद्ददातिसोध्य
क्षस्तैस्तैर्देवगणैः शिवे ॥ बहुनात्र
किमुक्ते नतवागे कथ्यतेप्रिये । ध्येयः
पूज्यः सुखाराध्यस्तं विनानानास्ति
मुक्तये ॥ नायासोनोपवासश्चकार्य-
क्षेणो न विद्यते । नैवाचारादिनिय
मोनोपचाराश्चभूरिशः ॥ नदिक्का
लविचारोस्ति नमुद्रान्याससंहतिः
। ब्रह्माधनेकुलेशानितं विना कोन्य
माश्रयेत् ॥ इति श्रीमहानिर्वाणत
न्त्रे सर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या
सदाशिवसंवादेजीवनिस्तारोपायप्र
श्नोत्तरद्वितीयोऽध्यासेपरब्रह्मवासनो
पक्रमः ॥ अपिच । श्रीसदाशिव
उवाच । ज्ञेयं भवति तद्ब्रह्मसच्चि
द्विश्वमयं परम् । अथातत्स्वरूपेण
लक्षणैर्ब्रह्महेतुरि ॥ सत्तामात्रं नि-
र्विशेषमवाङ्मनसगोचरम् । अस-
त्त्रिलोकी सङ्गान्स्वरूपं ब्रह्मणः स्मृ-
तम् ॥ समाधियोगैस्तद्देवं सर्वत्र स-
मदृष्टिभिः । इन्द्रादीनां निर्विक-
ल्पैर्देहात्माध्यासवर्जितैः ॥ यतो
विश्वं समुद्भूतं येन जातं च तिष्ठति ।
यस्मिन् सर्वाणिलीयन्ते ज्ञेयं तद्ब्रह्म
लक्षणैः ॥ स्वरूपतुद्ध्ययद्देवं तदे-
वलक्षणैः शिवे । लक्षणैरात्मनि
च्छूनां विहितं तत्र साधनम् ॥ इति-
॥ महानिर्वाणतन्त्रे तु शिवेनोक्तं हि
साधनम् । तत्तत्स्मादवगन्तव्यं ते

ब्रह्मपुत्रः

ननिः श्रेयसं भवेत् ॥ वृंहतिवर्द्धते
निरशयमहच्चलक्षणवृद्धिमान्भवति
। वृहि० । वृंहिर्नोच्चेति मनिन्० नु
मोनस्याकारादेशश्च ॥

ब्रह्मनालम् । न० काश्यांचक्रतीर्थस्य
पूर्वभागेपितामहेश्वरलिङ्गस्थाधस्ती
र्थविशेषे ॥

ब्रह्मनिर्वाणम् । न० ब्रह्मणिनिर्वा-
णौ ॥ मोक्षे ॥ ब्रह्मपरमानन्दरूप-
म्० कल्पितद्वैतोपशमरूपत्वे ननि-
र्वाणं तदेव० कल्पितभावस्याधिष्ठा-
नात्मकत्वात् ॥

ब्रह्मनिष्ठः । त्रि० कृतब्रह्मसाक्षा-
त्कारे ॥ हित्वा सर्वाणिकर्माणिके
वलेऽद्वये ब्रह्मणि० निष्ठातदेकपरता-
यस्यसः ॥

ब्रह्मनिष्ठत्वम् । न० औपनिषद्ब्रह्-
मात्मविज्ञानपरिपूर्णत्वे । वेदान्त
वेदा ब्रह्मात्मना वस्थितत्वे ॥

ब्रह्मपत्रम् । न० पलाशच्छदे ।
ठाककापत्ता इ० भा० ॥

ब्रह्मपथः । पुं० सत्यलोकस्थब्रह्मणः
प्राप्तिमार्गे ॥ गन्तव्येन ब्रह्मणोपल-
क्षितः पन्था ब्रह्मपथ उच्यते ॥

ब्रह्मपणी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

ब्रह्मपवित्रः । पुं० कुशे ॥ दर्भे ॥

ब्रह्मप्रादपः । पुं० पलाशे ॥

ब्रह्मपुत्रः । पुं० क्षेत्रविशेषे ॥ नदवि-
शेषे ॥ अमोघानन्दने । लौहित्ये

ब्रह्मबन्धूः

॥ ब्रह्मणः पुत्रः ॥ सत्ये ॥ धर्मे ॥
मरीच्यादिषु ॥ विषप्रभेदे ॥ ब्रह्म
पुत्रस्तुकपिलोमलयाद्रिभवः खरः ।
इतितल्लक्षणम् । अपिच । वर्णतः
कपिलोयः स्यात्तथा भवतिसारकः
। ब्रह्मपुत्रः सविज्ञे यो तो जायते मल
याचले ॥

ब्रह्मपुत्री । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥ सर
स्वतीनद्याम् । शिखायाम् ॥ वारा
हीकन्दे ॥

ब्रह्मपुरम् । न० शरीरे ब्रह्मोपल-
ब्धिहेतुत्वात् । ब्रह्मणः सदाख्य
स्य पुरमिव पुरम् ॥

ब्रह्मपुराणम् । न० अयुतश्लोकात्मके म
हापुराणविशेषे ॥ यथोक्तं देवीभाग
वते । तथाचायुतसङ्ख्याकं पुराणं
ब्रह्मसंज्ञकमिति ।

ब्रह्मपुरी । स्त्री० काश्याम् ॥ त्रैलो-
क्ये ॥ ब्राह्मणानां निवासस्थाने ॥

ब्रह्मबन्धुः । पुं० अधिष्ठिते । निन्द्य
विप्रे ॥ ब्राह्मणस्य निर्देशे ॥ ब्राह्म
णस्य बन्धवे ॥ ब्रह्मे व ब्राह्मणजातिः
बन्धुरस्य । ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य ब-
न्धुरेव । अनुष्ठानाभावादिति । जाति
ब्राह्मणो धिक्लिप्यते ॥ ब्राह्मणा
न्बन्धून्व्यपदिशति न स्वयं ब्राह्मण
इत्यर्थः ॥

ब्रह्मबन्धूः । स्त्री० व्रतसाध्यायही
नायां ब्राह्मणजातौ ॥ ऊडुतइत्य्

ब्रह्मयज्ञः

ङ् ॥

ब्रह्मभूतः । पुं० ब्रह्मणि ॥ ब्रह्म
मैवभूत उच्यते ॥

ब्रह्मभूतिः । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥

ब्रह्मभूमिजा । स्त्री० सिंहल्याम् ॥

ब्रह्मभूयम् । न० ब्रह्मसाक्षात्कारे

। ब्रह्मभवने । मोक्षे । ब्रह्मत्त्वे

॥ ब्रह्मणो भावः । भुवो भाव इति

क्यप् ॥

ब्रह्ममयः । चि० ब्रह्मस्वरूपे ॥

ब्रह्ममीमांसा । स्त्री० उत्तरमीमांसाया
म् । ब्रह्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे ।

वेदव्यासप्रणीते । वेदान्तत्वेन प्रसि

द्धे । ब्रह्मसूत्रे ॥

ब्रह्ममूर्द्धभृत् । पुं० शिवे ॥

ब्रह्ममेखलः । पुं० मुञ्चे ॥

ब्रह्मयज्ञः । पुं० विधिनावेदानाम

ध्ययने ॥ विधिना शिष्याणामध्याप

ने ॥ अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृ

यज्ञस्तुतर्पणमिति मनुः ॥ ब्रह्म

यज्ञरूपमिदं बहुवेदाध्ययनाशक्तौ ।

सावित्रीमात्राध्ययनेनापि सिध्यती

त्याहमनुः । अपांसमीपे निय

तो नैत्यिकं विधिमास्थितः । सावि

त्रीमप्यधौयीत गत्वारण्यं समाहित

इति ॥ अत्रोक्तं छन्दोगपरिशिष्टे । यश्च

श्रुतिजपः प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः स उच्यते ।

स चार्वाकतर्पणात्कार्यः पश्चाद्वा प्रा

तराहुते ॥ वैश्वदेवावसाने वा

ब्रह्मरात्रि :

नान्यत्रर्त्ते निमित्तकात् । ऋते
निमित्तकात् जलस्थतर्पणादिनि
मित्तं विना ॥

ब्रह्मयष्टिः । स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयष्टिका)। स्त्री०

ब्रह्मयष्टी ।) स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयोनिः । पुं० ब्रह्मगिरौ ॥ ती
र्थविशेषे ॥

ब्रह्मयोनी । स्त्री० कुरुक्षेत्रे सरस्व
तीतीरे पृथूदकनिकटे तीर्थविशे
षे ॥ तत्र ब्रह्मणा चत्वारो वर्णाः सृ
ष्टाः ॥

ब्रह्मरन्ध्रम् । न० उत्तमाङ्गे ॥

ब्रह्मरातः । पुं० शुक्रदेवे ॥

ब्रह्मराक्षसः । पुं० भूतविशेषे ॥

यथा । संयोगपतितैर्गत्वापरस्यै
व चयोषितम् । अपहृत्य च विप्रस्वभ
वति ब्रह्मराक्षसः ॥ महादेवस्य गण
विशेषे ॥ पारिभाषिकब्रह्मराक्षसा
यथा । मूर्खः स्त्रीकच्छपश्चैव वा
जीवधिर एव च । गृहीतार्थं न मुंच
न्ति पश्चैते ब्रह्मराक्षसाः ॥ इ
ति ॥

ब्रह्मरातिः । पुं० याज्ञवल्क्यमु
नौ ॥

ब्रह्मरात्रः । पुं० ब्राम्हमुहूर्त्ते ॥

ब्रह्मरात्रिः । पुं० याज्ञवल्क्यमुनौ-

ब्रह्मलोकः

॥ ब्रह्म० ज्ञानं० राति० ददा
ति यः । ब्रह्मोपपदाद्राते स्त्रि-
प् ॥

ब्रह्मरात्रिः । स्त्री० ब्रह्मणो निशाया
म् ॥ सदैव सहस्रयोगेन भवति ॥

ब्रह्मरीतिः । स्त्री० पित्तलप्रभेदे ॥

राजरीतौ ॥ इ० रा० नि० ॥

ब्रह्मरूपम् । न० असत्यादिषु ॥

यथा । अस्ति भातिप्रियं रूपं नाम
चेत्यंशपञ्चकम् । आद्यत्रयं ब्रह्म
रूपं जगद्रूपं ततोदयम् ॥

ब्रह्मर्षिः । पुं० भृगुवादिषु । ब्रह्म
णो मानसतनयेषु ॥ ते यथा । भृगुं
पुलस्त्यं पुलहं क्रतुमङ्गिरसं तथा
। मरीचिन्दक्षमत्रिभुवसिष्ठश्चैव
मानसान् । नवब्राह्मणद्वयते
पुराणि निश्चयंगताः ॥

ब्रह्मर्षिदेशः । पुं० कुरुक्षेत्रादिदेश
चतुष्टये ॥ यथा । कुरुक्षेत्रं चतुष्टया
श्च पंचालाः शूरसेनकाः । एष ब्रह्म
र्षिदेशो वै ब्रह्मावर्त्तादनन्तरः ॥ ए
तद्देशप्रसूतस्य सकाशादयजन्मनः ।
स्वस्वंचरित्रं शिचेरन् पृथिव्यां सर्व-
मानवाः ॥

ब्रह्मलोकः । पुं० ब्रह्मणि ॥ लोकनं लो
कः । ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः ॥

कार्यब्रह्मणि ॥ ब्रह्मणः कार्यस्य सद्भा
नि । ब्रह्मणो भुवने ॥ यथा । सत्य
स्तु सप्तमी लोको ह्यपुनर्भववासिना

ब्रह्मवनम्

म. । ब्रह्मलोकः समाख्यातो ह्यप्र-
तीघातलक्षणः ॥ इ० देवीपुराण-
म् ॥ अपिच । षड्गुणे न तपोलो-
कात् सत्यलोको विराजते । अपुन-
र्मरिकाय च ब्रह्मलोको हि सम्भूतः ।
अस्यार्थः । जनलोकापेक्षयै षड्-
गुणे न द्वादशकोट्युच्छ्रायणतपोलो-
कानन्तरं सत्यलोकः । न तु तपोलो-
कात् षड्गुणे नेति मन्तव्यम् । तथा स-
त्यष्टाचत्वारिंशत्कोट्युच्छ्रायत्वेन ब्र-
ह्माण्डे तस्यावकाशाभावात् । सू-
र्याण्डगोलयोरन्तः कोट्यः स्थः ।
पञ्चविंशतिरिति श्रुकोक्तेः । सत्य-
लोक एव कदाभिदेन ब्रह्मधिष्ण्यात्-
परं वैकुण्ठलोकादिज्ञेयम् । एवञ्च०
भूतलादूर्ध्वं पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोट्यो भवन्ति । सत्यलोका-
दूर्ध्वञ्च पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोटीति ज्ञेयम् । अपुनर्मरि-
काः पुनर्मृत्युशून्याः । इति वि-
ष्णुपुराणे २ अंशे ७ अध्यायः ॥
ब्रह्मवदयम् । न० ब्रह्मोदये ॥ ब्रह्मवेद-
स्तस्य वदनम् । वदः सुपिक्यपचेति
भावेयत् ॥
ब्रह्मवद्या । त्रि० ब्रह्मोद्यायाम् ॥ टा-
प् ॥
ब्रह्मवनम् । न० संसाररूपे ॥ ब्रह्मणो
जौवरूपस्य भोग्यववनीयं स भञ्जनी-
यम् ॥

ब्रह्मवित्

ब्रह्मवर्चसम् । न० ब्राह्मणस्य० वृत्ताऽध्य-
यनहौ । वेदाध्ययनतदर्थं ज्ञाना-
दिप्रकर्षकृते तेजसि ॥ ब्रह्मणो वेद-
स्य तपसो वा० वर्चः । ब्रह्महस्तिभ्यां
वर्चस इत्यच् ॥
ब्रह्मवर्चसी । पुं० वृत्तस्वाध्यायनिमि-
त्तं तेजो ब्रह्मवर्चसम् तद्वति ॥
ब्रह्मवर्चस्यम् । त्रि० ब्रह्मवर्चसो नि-
मित्ते ॥ ब्रह्मवर्चसस्य० निमित्तं० सं-
योगः । उत्पातो । ब्रह्मवर्चसा-
दुपसङ्ख्यानमितियत् ॥
ब्रह्मवर्चस्वी । पुं० श्रुताध्ययनसम्पत्ति-
कतेजोयुक्ते ॥
ब्रह्मवर्चनम् । न० ताम्ने ॥
ब्रह्मवादः । पुं० वेदपाठे । श्रुतादा-
ने ॥
ब्रह्मवादी । त्रि० मुक्ते । वेदान्तिनि ॥
वेदार्थज्ञे ॥ ब्रह्मणिवदितुमवस्थातुं
शीलमस्य । वद० । सुप्यजाता वित्य-
च० ब्रह्मणिवदइति णिनिः ॥ वेदव-
क्तरि ॥
ब्रह्मवादिनी । स्त्री० गायत्र्याम् ॥ मै-
त्रेयीप्रभृतिषु ॥ ब्रह्मवदितुं शील-
लमस्याः । णिनिः । डीप् ॥
ब्रह्मवित् । पुं० वेदार्थाभिज्ञे । परमा-
र्थदर्शिनि । ब्रह्मसाक्षात्कारवति-
। अकर्मणि ॥ ब्रह्मवेदं वेदार्थं च य-
थावद्वृत्तिं विन्दते वा । विदज्ञाने०
विदलृलाभे वा । क्तिप् ॥ प्रसन्नेन्द्रि-

ब्रह्मवित्

यप्रहसितवदनश्चनिश्चिन्तः कृता-
र्थोब्रह्मविद्भवतीति० भाष्यम् ॥ अ-
स्यमाहात्म्यं स्मृतौ यथा । यद्येको
ब्रह्मविद्भुङ्क्ते जगत्तत्पर्ययते ऽखि-
लम् । तस्माद्ब्रह्मविदेदेयं यद्यस्ति-
वस्तुकिञ्चनेति ॥ अस्यलक्षणम् । नि-
यतं लक्षणं किञ्चिन्नञ्चस्तिब्रह्मवेदि-
नः ॥ रागीकश्चिद्विरक्तोऽन्यः क्रु-
द्धोऽन्यः शान्तिमान्परः । प्रारब्ध-
भोगनानात्वात्कथं लक्षणमनियम्यते
॥ देहेन्द्रियमनोबुद्धिधर्मानिषोक्त्यव-
र्त्तत । प्रत्यगैकात्म्यसम्बोधात्त-
द्भर्मैर्लक्ष्यतेकथम् ॥ सर्वसंसारभा-
वोऽन्यथा लक्षणं तथा । सर्वाभा-
वोऽपि नैव स्यात्सुषुप्ते व्यभिचारतः
॥ ननु ज्ञानात्पूर्वं यत्साधनममानि-
त्वादि० तत्सर्वं मूर्ध्नि ज्ञानिलक्षणमि-
तिसम्प्रदायविदः० न तदन्यथधि-
तुं युक्तमतश्चाह । शोभते श्रद्धधानानां
लक्ष्मैतन्नविवेकिनाम् ॥ साम्प्रदा-
यिकाः श्रद्धालवः सन्तो विदुषीय-
लक्षणमाचक्षते० तत्सर्वं व्यवहार-
म्यैव न तदतीतस्येत्यर्थः । तर्हि-
व्यवहारातीतस्य किं लक्षणमित्याश-
ङ्क्य० ब्राह्मणलक्षणमेव तल्लक्षण-
मित्याह । वेद्यानुरोधतो यस्मा-
द्युज्यते लक्ष्म तद्विदः ॥ भावाभावोभ-
यध्वंसि ब्रह्मवेद्यांततः श्रुतिः । येनेदं
वर्तते नेति लक्षणं तद्विदोऽब्रवीत् ॥ ब्र-

ब्रह्मवृत्तिः

अथाह कृताह गेव भविद्विद्वान्निबोधतः
। बोधोती लक्षणं तस्य बोधश्चात्म-
साक्षिक इति ॥ तस्य विष्णुस्वरूप-
त्वं बोध्यम् । ज्ञानीत्वात्मैव मे मतमि-
ति भगवद्ब्रवणात् ॥
ब्रह्मविद्या । स्त्री० वेदार्थपरिज्ञाने ॥
ब्रह्मणो वेदत्रयस्य० विद्या शिखादिरू-
पा ॥ ब्रह्मज्ञाने ॥ यथा । न्यायाग-
तधनः शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः ।
स्वधर्मपालको निश्चयं सोऽमृतत्वाय क-
ल्पते ॥ परविद्यायाम् ॥ ब्रह्मपर-
मात्मा० तदयमावेद्यते० सा ब्रह्मविद्ये
ति भाष्यकाराः ॥
ब्रह्मविन्दुः । पुं० वेदपाठकाले मुखा-
न्निर्गतविन्दौ ॥ ब्रह्मणो विन्दुः ॥
ब्रह्मविन्दुकः । पुं० ब्रह्मविन्दौ ॥
ब्रह्मबीजम् । न० प्रणवे ॥
ब्रह्मवृक्षः । पुं० किंशुके । पलाशवृ-
क्षे । पलाशो ब्रह्मरूपधृगिति पद्म-
पुराणोक्तेः ॥ उदुम्बरे ॥ ब्रह्मणो
वृक्षः ॥ परमात्मना ऽधिष्ठिते० सं-
सारवृक्षे ॥
ब्रह्मवृत्तिः । स्त्री० ब्राह्मणस्य जीवनो-
पाये ॥ यथा । स्वदत्तां परदत्तां वा ब्र-
ह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । षष्टिवर्षं सह
स्त्राणि विष्टायां जायते कृमिरिति ॥
पूर्णवृत्तौ ॥ ब्रह्माकारवृत्तौ ॥
यथा । ये तु वृत्तिं विहायैनां ब्रह्मा-
स्यां पावनीं पराम् । ते तु वृथैव जीव-

बृहत्संहिता

न्तिपशुभिश्चसमानराः ॥
 बृह्मवेदः । पुं० बृह्मज्ञाने
 बृह्मवेदिः । स्त्री० देशविशेषे य-
 था । बृह्मवेदिः कुरुक्षेत्रे पञ्चरा-
 महरदान्तरमिति हेमचन्द्रः ॥
 बृह्मवैवर्तम् । न० अष्टादशमहापु-
 राणान्तर्गतदशमपुराणे ॥ य० । अ-
 ष्टादशमहस्रस्रबृह्मवैवर्तमीप्सित-
 म् । सर्वेषाञ्चपुराणानांसारमेव वि-
 दुर्बुधाः ॥
 बृह्मशल्यः । पुं० सोमबल्के । बवू-
 र० इ० भा० । इतिरत्नमाला ॥
 बृह्मशासनम् । न० बृह्मविचारगृ-
 हे । धर्म्मकीलके ॥ बृह्मण्यञ्जा-
 याम् ॥ पञ्चविशेषे ॥
 बृह्मसंस्थः । पुं० मुख्यपरिव्राजि-
 । बृह्मणिसम्यक्स्थिते । निवृ-
 त्तसर्वकर्मतत्साधने० परिव्राज्य-
 त्याश्रमिणि० परमहंसे ॥ बृह्म-
 णोपरमात्मनि० सम्यगव्यभिचारि-
 णिस्थितिर्निष्ठा यस्य परबृह्मसा-
 ज्ञात्कारवतः सः ॥ निवृत्तकर्मा-
 भिक्षुकएव बृह्मसंस्थइति भाष्य-
 म् ॥
 बृह्मसंस्पर्शः । पुं० बृह्मतादा-
 त्म्ये ॥
 बृह्मसंहिता । स्त्री० भगवत्सिद्धा-
 त्सङ्ग्रहग्रन्थविशेषे ॥ अध्याय-
 शतसम्यग्नाभगवद्बृह्मसंहिता ।

बृहत्सुवर्चला

कृष्णोपनिषदांसारैः सञ्चिता बृ-
 ह्मणोदितेति जीवगोस्वामी ॥
 बृह्मसत्रम् । न० अध्यापने ॥ आ-
 त्मनोविचारे ॥ यत्रसमानाएव बृ-
 ह्मवादिनोवक्तृश्रोतभावेन बृह्म-
 मीमांसन्ते तद्बृह्मसत्रमिच्छ्य-
 ते ॥
 बृह्मसभा । स्त्री० चतुर्मुखसभाया-
 म् ॥ सभाविशेषे ॥ यथा । यस्मि-
 न्देशे निसीदन्ति विप्रावेदविदस्त्र-
 यः । राज्ञश्चाधिकृतो विद्वान् बृ-
 ह्मणस्तांसमांविदुः ॥ बृह्मणः
 सभेवसभा ॥
 बृह्मसंभवः । पुं० द्विपृष्ठनामक-
 जैनविशेषे ॥
 बृह्मसर्पः । पुं० सर्पविशेषे ।
 हलाहले ॥
 बृह्मसात् । अ० बृह्माधी-
 ने ॥
 बृह्मसायुज्यम् । न० बृह्मत्वे ॥
 युनक्ति । युजिर्० । इगुपधे-
 तिकः । युजेन सह । तेन सहति
 बहुव्रीहिः । वोपसर्जनस्येति सहस्य-
 सः ॥ यद्वा । योजनं युक् । सम्पदा-
 दित्वात्किप् । सहयुजा । सयुजस्य
 सयुजोवाभावः । ब्राह्मणादित्वा-
 त्प्यञ् । बृह्मणः सायुज्यं ॥
 बृह्मसावर्णिः । पुं० दशमेमनौ ॥
 बृह्मसुवर्चला । स्त्री० सुवर्चलायाः

ब्रह्मस्ते यी

प्रभेदे ॥ इयंतिक्ताकषायोष्णासराह
क्षालघुः कटुः । निर्वान्तिकफपित्ता
स्रश्वासकासारुचिग्रहान् ॥ विस्फो
टकुष्ठमेहास्रयोनिरुक्कमिपाण्डु-
ता ॥

ब्रह्मसूः । पुं० भूषकेतौ । काम
देवे ॥ अनिरुद्धे । उषापतौ ॥ ब्रह्म
मतपः सुवतिचालयति । पूरेरणे
। अन्येभ्योपीतिक्लिप् । इतिकाम
पक्षे ॥ अनिरुद्धपक्षे तु । ब्रह्माणं
सूतवान् । कल्पान्तरे किलानि
रुद्धमूर्त्तर्भगवतोब्रह्माजातः ॥
तथाचब्रह्मपुराणम् । अनिरुद्धात्
ततोब्रह्मातन्नाभिकमलोद्भवः ॥
इति ॥

ब्रह्मसूत्रम् । न० यज्ञसूत्रे । पवित्रे
। यज्ञोपवीते ॥ व्याससूत्रे ॥ ब्रह्म
सूच्यते ० एभिरितिव्याख्यातारः
॥ तटस्थलक्षणपरेषूपनिषदाक्ये
षु ॥

ब्रह्मसूनुः । पुं० इच्छुवाकुवशोद्भव
राजविशेषे । ब्रह्मदत्ते ॥

ब्रह्मस्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्थूणा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्ते यी । त्रि० आचार्यानुमतिं वि
नायेनकेनापिप्रकारेणवेदं गृह्णा
ति । यथाहमनुः । ब्रह्मयस्त्वननु
ज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् । सब्र
ह्मस्ते यसंयुक्तो नरकं प्रतिपद्यतइ

ब्रह्महा

ति ॥

ब्रह्मस्वम् । न० ब्राह्मणसम्बन्धिधने ॥
तद्वरणे दोषोयथा । ब्रह्मस्वं वागुरु
स्वं वादेवस्वं वापियोहरेत् । सकृत
घ्नव्रतित्तियोमहापापीचभारते ॥
अवटोदेवसेतसोपियावदिन्द्रशतं
शतम् । ततोभवेत्सुरापीतिस्ततः
शूद्रस्ततः शुचिरितिब्र० वै०
पु० ॥

ब्रह्महत्या । स्त्री० ब्राह्मणवधे । ब्रा
ह्मणश्चहननजन्ये महापातकविशे
षे ॥ ब्राह्मणप्राणवियोगरूपफलके
व्यापारे ॥ सचव्यापारः साक्षाद
न्यवानियुज्य । तथागोहिरण्यादि
निमित्तकार्यकस्यापि तदुद्देशेन
ब्राह्मणमरणे ब्रह्महत्या । एव
चशास्त्रतोयस्यब्राह्मणहन्तृत्वं प्रती
यते ० सएवब्रह्महन्तेतिज्ञेयम्
॥ ब्रह्मणोहननम् । हन०

० । हनस्तचेति० हन्ते भविक्यप्०
तकारश्चान्तादेशः ॥ अनृतत्तप्तसु
त्कर्षे राजगामिचपैशुनम् । गुरोश्चा
लीकनिर्वन्धः समानिव्रह्महृत्य
येति मनुः ॥ निद्राभङ्गः कथा
च्छेदोदम्यत्योः प्रीतिभेदनम् । शि
शुमातृविभेदश्चब्रह्महत्यासमं स्मृ
तमिति देवीभागवतम् ॥

ब्रह्महा । पुं० ब्रह्मघ्ने । ब्राह्म
णवधकर्त्तरि ॥ श्वसूकरखरोष्ट्रा

ब्रह्माणी

शांगीजाविमृगपक्षिणाम् । अण्डा
लपुक्कसानाञ्च ब्रह्महायोनिमृच्छ
ति ॥ ब्रह्माण् ब्रह्मवाहतवान्
। हन० ब्रह्मभूणवृक्षेष्णिप ॥
ब्रह्महानभवत्यन्यो ब्रह्महावृष
लीपति : । यस्तस्यामाहितो गर्भः
स तेन ब्रह्मणो हतः ॥

ब्रह्महृतम् । न० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग
तयज्ञविशेषे । नृयज्ञे । अतिथि
पूजने ॥

ब्रह्माक्षरम् । न० प्रणवे ॥

ब्रह्माद्यभूः । पुं० क्रतुप्रशौ । घोट
के ॥

ब्रह्माञ्जलिः । पुं० वेदपाठका
लाञ्जली । अध्ययनस्यादावन्ते च
गुरवे प्रणवोच्चारणपूर्वकेऽञ्जली ॥
ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौघाच्चौ
गुरोः सदा । संहत्यहस्तावध्ययं
सहिव्रह्माञ्जलिः स्मृत इति म
नुः ॥

ब्रह्माणी । स्त्री० ब्रह्मणः पत्न्या
म् ॥ ब्रह्माणमणतिकीर्त्तयति ॥
अणशब्दे । कर्मस्थण् । डीप् ॥
यदा । ब्रह्माणमानयति० जीव
यति । अनप्राणने । श्यन्तात्कर्म
स्थणि० णे रनिटीति णिलोपे० टि
ङ्ठेति डीपि० पूर्वपदातिणत्वे
च० ब्रह्माणीति रूपसिद्धिः । अ
न्यथा इन्द्रवरुणेतिसत्रे ब्रह्मन्शब्द

ब्रह्मानुभवः

स्य गठाभावादानुगनुपपन्न एव ।
दुर्गायाम् ॥ ब्रह्माण् ब्रह्मजन
नाद्ब्रह्माक्षरपरामर्ते ति देवीपुरा
णम् ॥ रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ रा
जरीती । पित्तलविशेषे ।

ब्रह्माण्डम् । न० भुवनकोषे । वि
श्वगोलके । चतुर्दशलोकाः स्वा
वरणभूतलोकालोकपर्वततटाश्च
पृथिवीतटाश्च समुद्रैः सहिता ब्र
ह्माण्डमित्युच्यते ॥ अथ ब्र
ह्माण्डगोलमाह भास्कराचार्यः
। भूभूधरत्रिदशदानवमानवाद्याये
याश्च धिष्ण्य गगने चरचक्रकक्षाः
। लोकव्यवस्थितिरूपयुपरिप्रदिष्टा
ब्रह्माण्डभाण्डजठरे तदिदं सम
स्तमिति ॥ द्वादशैव सङ्ख्यानि ब्र
ह्माण्डश्च शताधिकमित्युक्तं संह्या
के महापुराणविशेषे ॥ महादान
विशेषे ॥

ब्रह्माण्डकपालम् । न० योजनार्बुद
कोटिविस्तृते ॥

ब्रह्मात्मभूः । पुं० अश्वे ॥

ब्रह्मादनी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥

ब्रह्माद्रिः । पुं० गिरिविशेषे ॥

ब्रह्माद्रिजाता । स्त्री० गोदावर्या
म् ।

ब्रह्मानुभवः । पुं० अविषयतयैव
विषयानुपरक्तचित्सफुरण ॥ ब्र
ह्मणोऽनुभवः ॥

ब्रह्मासनम्

ब्रह्मापेतः । पुं० माघमासे सूर्य
निकटस्थितराक्षसे ॥

ब्रह्मारण्यम् । न० वेदपाठभूमौ
॥ वनवि० ।

ब्रह्मार्पणम् । न० ब्रह्मर्पणिसम
र्पणे ॥ तत्प्रकारउक्तः कूर्मपु
राणे यथा । ब्रह्मणा दीयते देयं
ब्रह्मणे सम्प्रदीयते । ब्रह्मैव
दीयते चेति ब्रह्मार्पणमिदं पर
म् ॥ नाहं कर्त्ता सर्वमेतद्ब्रह्मै
व कुरुते तथा । एतद्ब्रह्मार्पण
म् प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥
प्रीणातु भगवानोशः कर्मणानेन
शाश्वतः । करोतिसततं बुद्ध्या
ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ यद्वाफला
नांसन्यासं प्रकुर्यात्परमेश्वरे । कर्म
णामेतदप्याहुर्ब्रह्मार्पणमनुत्तम
मिति ॥

ब्रह्मावर्तः । पुं० देशवि० । तपोवटि ॥
सरस्वतीदृषद्वच्योर्देवनद्योर्यदन्तरम्
। तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्त्तं प्रचक्ष
ते ॥ तीर्थविशेषोऽयं ॥

ब्रह्माश्रमः । पुं० ब्रह्मज्ञानसाधनीभू
ते संन्यासाश्रमे ॥

ब्रह्मासनम् । न० ध्यानयोगासने ॥
ध्यानं प्रत्ययैकतानताच० योगश्चित्त
वृत्तिनिरोधश्च तयोरासनम् ॥ यद्वा ।
ध्यानस्य योगउपायः ० ध्यानमेव यो
गोवा । तस्यासनमित्यर्थः ॥ ब्रह्म

ब्रह्मीघृतम्

णः सम्बन्धिआसनम् ॥

ब्रह्मास्त्रम् । न० ब्रह्मस्वरूपास्त्रे ।
ब्राह्मे ॥

ब्रह्मास्त्रविद्या । स्त्री० वगलामुख्याम्
। पीताम्बरायाम् ॥

ब्रह्मिष्ठः । त्रि० ब्रह्मविदि ॥ अति
शयेन ब्रह्मवान् । मतुवन्ताद्ब्रह्म
शब्दादिष्ठन् । विन्मत्तोलुङ्गिति मतु
पोलुक् । नस्तद्धितइति टिलोपः ॥
ब्रह्मिष्ठा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ ब्रह्मि-
ष्ठावेदमाहत्वाद्वायचीचरणायजा ।
वेदेषु चरते यस्मात्तेन सा ब्रह्मचारि
णी ॥

ब्रह्मी । स्त्री० फञ्जिकायाम् ॥ शाक
विशेषे । मत्स्याच्याम् । सुरमाया
म् ॥ पङ्कगडकमत्स्ये ॥

ब्रह्मीघृतम् । न० औषधविशेषे ।
सारस्वतघृतमिति ख्यातिः ॥ यथा ।
समूलपत्रामुत्पाद्य ब्रह्मीं प्रक्षाल्य वा
रिणा । उलूखलेक्षोदयित्वा रसं वस्त्रे
ण गालयेत् ॥ रसे चतुर्गुणेतस्मिन्
घृतप्रस्थं विपाचयेत् । हरिद्रामाल-
तीकुष्ठं बृहती सहरीतकी ॥ एतेषां
पलकैर्भागैः शेषास्तु कार्षिकाः स्मृ
ताः । पिप्पल्योथविडङ्गानि सैन्धवं
शर्करावचा ॥ सर्वमेतत्समालोड्य
शनैर्मृद्वग्निना पचेत् । एतत्प्राशितं
मात्रेण वाग्विशुद्धिः प्रजायते ॥ स
प्तरात्रप्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥

ब्राह्म :

अर्द्धरात्रप्रयोगेण स्वरो भवति कौलि-
कः ॥ मासमेकं प्रयोगेण भवेच्छु-
तिधरो नरः । पञ्चगुल्मान् प्रमेहंश्च
कासं पञ्चविधं जयेत् ॥ वस्थानां चैव
नारीणां नराणामल्परेतसाम् । घृतं
सारस्वतं नाम बलवर्णवपुः प्रदमिति
चिकित्सारत्नसङ्ग्रहः ॥

ब्रह्मोदयम् । त्रि० ब्रह्मणो वेदस्य वदने
। ब्रह्मवदये ॥ वदः सुपिक्वप् ॥
ब्रह्मोद्याश्च कथाः कुर्यात्पितृणामे-
तदीप्सितम् ॥

ब्रह्मोपनिषद् । स्त्री० वेदमुद्ये ॥

ब्रह्मोपनेता । पुं० पलाशवृक्षे ॥

ब्रह्मोदनम् । न० यज्ञेऽष्टत्विग्भ्योद-
त्तेऽन्ते ॥

ब्राह्मः । पुं० ब्रह्मोपासके । ब्रह्मा-
राधनतत्परे ॥ ब्रह्मास्त्रे ॥ विवाह-
विशेषे । वरमाहूय यथाशक्त्यलङ्कृता-
याः कन्यायादाने ॥ यथा । आच्छा-
द्य चार्चयित्वा च श्रुतिशीलवत्स्वयम्
। आहूय दानं कन्याया ब्राह्मो धर्मः
स उच्यते ॥ जननं चापि मरणं-
शरीराणां यथासक्तम् । दानं त-
थैव कन्याया ब्राह्मो दाहः सकृत्सकृ-
त् ॥ ब्रह्मण इवायम् । न तु ब्रह्म-
देवतात्वं विवाहस्य सम्भवति ॥ ना-
रदे ॥ न० ॥ मानसैरसि ॥ ब्रह्म-
तीर्थे ॥ अद्भुष्टमूलम्यतले ब्राह्मं तीर्थं
प्रचक्षते ॥ अनेन द्विजस्याचमनं य-

ब्राह्मणः

था । अन्तर्जानुशुचौ देशे उपविष्ट-
उदङ्मुखः । प्राग्वा ब्राह्मेण तीर्थेन
द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ अंगुष्ठोत्तर-
तोरेखाया पाण्येर्दक्षिणस्य च । एतद्
ब्राह्ममिति ख्यातं तीर्थमाचमनाय वै
ब्रह्मपुराणे ॥ त्रि० ब्रह्मदेवताके
॥ ब्रह्मादेवताऽस्य । सास्यदेवतेत्य-
ण् । ब्रह्मोजातावितिसाधुः ॥ तस्यै-
दमित्यण्वा ॥ नस्तद्विद्वदिति लोप-
ब्राह्मणः । पुं० प्रथमवर्णसत्त्वप्रधाने
द्विजाती । अयजन्मनि । भूदेवे ।
वाङ्मे । विप्रे । वक्रजे । वर्णज्येष्ठे
। षट्कर्मणि । द्विजोत्तमे । द्विजे ॥
ब्राह्मणोजङ्गमामूर्तिः श्रीविष्णोः प-
रमात्मनः । अतएव हविर्विख्याता
भूदेवास्ते महामते ॥ राज्ञो ब्राह्मणः
पितृवन्मान्यउक्तो मनुना । ब्राह्मणं
दशवर्षं शतवर्षं भूमिपम् । पिता
पुत्रौ विजानीयात् ब्राह्मणस्तुतयोः
पितेति वचनात् ॥ जाल्याकुलेन वृ-
त्तेन स्वाध्यायेन श्रुतेन च । एभिर्भुक्तो
हियस्तिष्ठेन्नित्यं सद्विज उच्यते ॥ इ०
वह्निपुराणम् ॥ अपि च । तपः श्रु-
तञ्च यो निश्च एतद् ब्राह्मणकारकम् ।
तपः श्रुताभ्यां यो हीनो जातिब्राह्म-
ण एव सः ॥ अविदुषो ब्राह्मणस्यापू-
ज्यत्वं यथा । अविद्वान् ब्राह्मणः कोपि
नैव पूज्यः कदाचन । आहारादधि-
कं नैव देयं भूखीय कर्हिचित् इति भाग-

ब्राह्मण :

वतम् ॥ ब्राह्मणस्य तु देहोयं न कामार्था
यजायते । इह क्लेशाय तपसि प्रेत्य त्व
नुपमं सुखमिति भारते मोक्षधर्मे पाव
काध्ययनाध्यायः । १४५ ॥ अस्य-
वर्जनीयानि कर्माण्याह नारदः ।
। ज्याकर्षणं शत्रुनिवर्हणं कृषिर्वणि
ज्यापशुपालनञ्च । शुश्रूषणञ्चापि-
तथार्थहेतोरकार्यमेतत्परमं ब्राह्मण
स्य ॥ राजप्रेष्यं कृषिधनं जीवनञ्च
वणिज्यया । कौटिल्यं कौलटीयं च
कुषीदं च विवर्जयेत् ॥ शूद्रो राजन्
स भवति धर्मापितो दुराचरः । वृषलीं
रमते यस्तु पिशुनो न रतं न स्तथा । या
मप्रेष्यो विकर्माचयो द्विजश्चरित्वा च्यु
तः । वेदानपि जपन् शूद्रैः समः
स परिकीर्तितः ॥ कृत्ये पुवर्जनीयो
सौ वैदिके तान्त्रिकेऽपि च । निर्मर्यादे
चाशुचो क्रूरवृत्ते हिंसात्मके त्यक्तध-
र्मेऽवृत्ते । हव्यञ्चकव्यं च न देयमेव दा
नं च दत्तं विफलं भवेदिति ॥ ब्राह्मणो
क्षत्रिया वैश्या सुब्राह्मणाज्जातो ब्रा
ह्मणाज्जातो ब्राह्मणः । यथा ।
ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातो ब्राह्मणः
स्यान्नसंशयः । क्षत्रियायास्तु यः
पुत्रो ब्राह्मणः सोऽप्यसंशयः ॥ क्ष
त्रियायां यथैव स्याद्वैश्यायामपि चैव
हीति महाभारते : दानधर्मः ॥ ब्र
ह्मणोऽपत्यम् । तस्यापत्यमित्यण् ।
अन्निति । टिलोपो न ॥ यद्वा । ब्रह्

ब्राह्मण :

म० वेदः । तदधीते वेदवा तदधीते
तद्वेदेत्यण् ॥ अपरोक्षीकृतपरमार्थ
तत्वे ० ब्रह्मविदि ॥ यन्न सन्तं न चा-
सन्तं न श्रुतं न बहुश्रुतम् । न सुवृत्तं-
न दुर्वृत्तं वेदकश्चित्स ब्राह्मणः ॥
गूढधर्माश्रितो विद्वान् अज्ञातचरितं
चरेत् । अश्ववज्रडवञ्चापिमूकव-
ञ्चमही चरेत् ॥ न क्रुध्ये ब्रह्मण्ये च
मानितो मानितश्च यः । सर्वभू-
तेष्वभयदस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
अनाशिषमनारम्भं निर्नमस्कारम-
स्तुतिम् । अक्षीण क्षीणकर्माणं
तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ अक्षीणं
पूर्णम् ॥ अनुत्तरीयवसनमनुपस्त्री
र्यशायिनम् । बाहूपधानीयं शान्तं
तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ येन केनचिदा
च्छन्नो येन केनचिदाशितः । यच्च क
चनशायी च तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
कन्याकौपीनवासास्तु दण्डधृग्धान्य
तत्परः । एकाकीरमते नित्यं तं देवा
ब्राह्मणं विदुः ॥ यो हेरिवगणाङ्गो
तः सन्मानान्नरकादिव । कुण्ठा
दिव्यः स्त्रौभ्यस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
येन पूर्णमिवाकाशं भवत्येकेन सर्वदा
। शून्यं यस्य जनाकीर्णं तं देवा ब्राह्मणं
विदुः ॥ संन्यासिनि ॥ अमौ नञ्चमौ
नञ्च निर्विद्याय ब्राह्मण इति श्रुतिः ।
ब्राह्मणो बुद्धवाक्यार्थः साक्षादित्या
दिलक्षणः । ब्राह्मण्यं गौणमन्यस्य-

ब्राह्मणप्रियः

ब्रह्मबोधार्हजन्मनः । विप्रजन्मनो
 ब्रह्मधीयोग्यत्वात्तत्रब्राह्मणशब्दो-
 गौणः । विदुषिमुख्यद्वयार्थः ॥ ब्रह्म
 ऋग्वेदस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥
 ब्राह्मणम् । न० ब्रह्मसङ्घाते । विप्रस
 मूहे ॥ मन्त्रेतरवेदभागे ॥ सचविधि
 वचनत्वेनार्थवादवचनत्वेनचनुवा-
 दवचनत्वेनचत्रिधास्मृतः ॥
 ब्राह्मणकः । पुं० आयुधजीविब्राह्म-
 णानांदेशे ॥ ब्राह्मणकोष्णिकेसंज्ञा
 यांफन् ॥
 ब्राह्मणकीयः । त्रि० ब्राह्मणकेजाते
 ॥ ब्राह्मणकोनामजनपदः ० यत्र
 ब्राह्मणाआयुधजीविनः ० तत्रजातः
 । छः ॥
 ब्राह्मणचाण्डालः । पुं० ब्राह्मण्यां
 शूद्राज्जाते ॥
 ब्राह्मणधनम् । न० ब्राह्मणानांसमता
 दिरूपेवित्ते ॥ नैतादृशंब्राह्मणस्या
 स्तिवित्तंयथैकतासमतासत्यताच ।
 शीलंस्थितिर्दण्डनिधानमार्जवंतत-
 स्ततश्चोपरमःक्रियाभ्यः ॥ ब्रह्मस्वे ॥
 ब्राह्मणप्रियः । पुं० नारायणे० भग-
 वति०वासुदेवे ॥ ब्राह्मणानांप्रियः ।
 ब्राह्मणाः प्रियाश्चस्यवा । घृन्तंश
 पन्तंपरुषंबदन्तंयोब्राह्मणंनप्रणमेद्य
 याहम् । सपापकृद्ब्रह्मदवास्मिदग्धो
 बभूवदण्डश्चनचास्मदीयः ॥ इति
 भगवद्वचनम् ॥ अपिच । यंदेवंदेव

ब्राह्मणहितः

कीदेवीवसुदेवादजीजनत् । भौमस्य
 ब्रह्मणोगुप्त्यैदीप्तमग्निरिवारणिरि-
 तिभारतम् ॥
 ब्राह्मणब्रुवः । पुं० जातिब्राह्मणे ।
 जातिमात्रोपजीविब्राह्मणे । योब्रा-
 ह्मणः क्रियारहितश्चात्मानंब्राह्-
 मणंब्रवीतिसद्व्यर्थः ॥ यथा । वि-
 प्रः संस्कारयुक्तोननित्यं सन्ध्यादिक
 र्मयः । नैमित्तिकन्तुनोकुर्याद्ब्राह्-
 मणब्रुवउच्यते ॥ युक्तः स्यात्सर्वसंस्का-
 रैर्हिजस्तुनियमवृत्तैः । कर्मकिञ्चि
 न्नकुरुतेवेदोक्तंब्राह्मणब्रुवः ॥ गर्भा-
 धानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेनच ।
 नकर्मकन्नचाधीतेसंज्ञेयो ब्राह्मण-
 ब्रुवः ॥ अध्यापयतिथः शिष्यान्
 नाधीतेवेदमुत्तमम् । गर्भाधानादिसं-
 स्कारैर्युतः स्याद्ब्राह्मणब्रुवः ॥
 इति ॥ तस्मैदानेफलविशेषोयथा
 । सममब्राह्मणेदानंद्दिगुणंब्राह्म-
 णब्रुवे । अधीतेशतसाहस्रमनन्तंवेद-
 पारगे ॥ इ० मनुः ॥
 ब्राह्मणयष्टिका । स्त्री० फञ्जिकायाम्
 । पद्मायाम् । भाग्याम् । ब्राह्मणे
 टी० इ० भा० भारङ्गी० इ० च० ॥
 ब्राह्मणयष्टी । स्त्री० अङ्गारबल्ल्याम् ।
 बालियशकि । भाग्याम् ॥
 ब्राह्मणहितः । त्रि० ब्राह्मणस्य
 हितकारिणि । ब्रह्मण्ये ॥ यद्ब्रा-
 ह्मणस्यकुशलं तदेवसत्तत्तदेव ।

ब्राह्मण्यम्

तूष्णीमासीतनिन्दायांकुर्वन्भैषज्य-
मात्मनः ॥

ब्राह्मणाच्छंसी । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
ब्राह्मणे विहितानिशास्त्राणि० उप-
चाराद्ब्राह्मणानि । तानि शंसति ।
ब्राह्मणाच्छं सिन उपसङ्ख्यानमित्य-
लुक् । द्वितीयाथे पञ्चम्युपसङ्-
ख्यानादेव ॥ अयं शब्दश्चादसः ।
ब्राह्मणाच्छं सिनः कृन्दसीत्युपसं-
ख्यानात् ॥

ब्राह्मणाच्छंसीयम् । न० ब्राह्मणाच्छं-
सिनऋत्विग्विशेषस्य कर्मभावयोः
॥ होत्राभ्यश्च ॥

ब्राह्मणायनः । पुं० शुद्धसन्तानजविप्रे
॥ ब्राह्मणस्यापत्यम् । नडादिभ्यः
फक् ॥

ब्राह्मणिका । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
ब्राह्मणी । स्त्री० विप्रभार्यायाम् । ब्रा-
ह्मणपत्न्याम् ॥ ब्राह्मणद्वयम् । तस्ये
दमित्यण् । शाङ्करवादि त्वान्ङौ-
न् ॥ फञ्जिकायाम् ॥ पृक्कायाम् ॥
वरच्याम् ॥ पिपीलिकाभेदे । स्थू-
लशीर्षिकायाम् ॥ रक्तपुच्छिकाख्य
जन्तौ । ब्राह्मनी० इ० भा० ॥

ब्राह्मण्यम् । न० ब्राह्मणत्वे ॥ ब्राह्मण-
स्य कर्मभावोवा । गुणवचनब्राह्मणा-
दिभ्यः कर्मणि च तिथ्यञ् ॥ ब्राह्मण्यं
बहुभिरवाप्यते तपोभिस्तत्त्वबन्धानर-
तिपरेण हलितव्यम् । स्वाध्यायेतप-

ब्राह्मावधूतः

सिद्धमेचनित्ययुक्तः । क्षेमायी कुश-
लपरः सदायतस्त्वेति भारतेशान्तौ
मोक्षधर्मे पावकाध्ययनम् ॥ पाण्डि-
त्यवाख्यमौनानिश्चवणादीनि तैरय-
म् । भवति ब्राह्मणस्तच्च ब्राह्मण्यं ब्रह्म-
रूपता ॥ विप्रवृन्दे ॥ ब्राह्मणानां स-
मूहः । ब्राह्मणववाडवाद्यन् ॥
त्रि० ब्राह्मणहिते ॥ ब्राह्मणे षुहितः
। यत् ॥ ब्राह्मणे भ्योहितोवा ॥

ब्राह्मण्यः । पुं० दणप्रभेदे । मुञ्जे ।
दृढतृणे ॥

ब्राह्ममुहूर्तः । पुं० अरुणोदयकालस्य
प्रथमदण्डद्वये ॥ ब्राह्ममुहूर्तमाह-
पितामहः । रात्रेऽष्टपञ्चमेयामेमु-
हूर्त्तौ ब्राह्मउच्यते । पञ्चमेयामे शेषा-
र्द्धप्रहरे । शेषार्द्धप्रहरे ब्राह्मो मुहूर्त्तः
इति मदनपारिजातात् । तत्रापि-
सूर्योदयात् प्रागर्द्धप्रहरे द्वौ मुहूर्त्तौ
० तत्राद्यो ब्राह्मः ० द्वितीयो रौद्रः
॥ ब्राह्मश्चासौ मुहूर्त्तश्च ॥ ब्रह्मणो
मुहूर्त्तः ॥ सतु ० एकमनुस्थिति
कालः । दैविकानां युगानां तु सह-
स्रं ब्रह्मणो दिनम् । मन्वन्तरं तथै-
वैकं तस्य भागश्चतुर्दश इति लिङ्गपु-
राणम् ॥

ब्राह्मावधूतः । पुं० अवधूतविशेषे ॥
ब्रह्ममन्त्रोपासका ये ब्राह्मणचक्रियाद-
यः । गृहाश्रमे वसन्तो पित्रेयास्ते
यतयः प्रिये ॥

ब्राह्मी

ब्राह्माहोराच : पुं० ब्रह्मणोदिनयामि-
न्यो : । द्वयोर्दैवयुगसहस्रयो : ॥ दै-
वै : षष्ठ्यधिकैस्त्रिभिरहोराचश-
तैर्दिव्यवर्षम् । तैर्द्वादशभि : स
हस्रैर्मानुषचतुर्युगम् । तच्चदे-
वानामेकयुगम् । तत्सहस्रं ब्रह्मणो
दिनं भूतानां स्थितिकाल : । ताव-
त्त्रिवरात्रि : प्रलयकाल : ॥ ब्राह्म-
श्चासावहोराचश्च ॥

ब्राह्मी । स्त्री० भारत्याम् । सरस्वत्या-
म् ॥ दुर्गायाम् ॥ अष्टमातृकान्त-
र्गतमातृकाविशेषे । ब्रह्मण : श-
क्तौ ॥ शाकप्रभेदे । हिलमोचिका-
याम् । हिलिं चा० इ० गौ० दे० भा०
॥ फल्लिकायाम् ॥ रोहिणीनक्षत्रे
॥ वाराहीकन्दे ॥ महाज्योतिष्म-
त्याम् । वडीमालकङ्कुनी० इ० भा०
॥ मत्स्यप्रभेदे । पङ्कगडके *
स्वनाम्नाप्रसिद्धायां महौषध्याम् ।
सोमवज्र्याम् । सौम्यलतायाम् ।
मण्डूकमातरि । मेधायाम् । ब्रा-
ह्मीहिमासरातिक्ता लघुर्मेध्याच-
शीतला । कषायामधुरास्वादुपाका-
युष्यारसायनी ॥ स्वर्गस्मृतिं दाकु-
ष्ठपाण्डुमेहास्रकासजित् । विषशो-
थचूरहरीतदन्मण्डूतपर्णिनी ॥ मत्-
स्याख्याम् । मक्केकी० कृष्णमकरिया०
इ० प्र० पुष्पशकी ॥ ब्रह्मण्डयम्
। तस्यैर्दमित्यण् । ब्राह्मीजाता-

व्रीहि :

वितिटिलोपेडिड्ढेतिडोप् ॥
ब्राह्मीकन्द : । पुं० वाराहीकन्दे ॥
ब्राह्मीघृतम् । न० मेधाकरौषधविशे-
षे । ॥ पश्यमेधाम् ॥
व्रीहि : । पुं० यवादिसामान्यधान्ये
॥ आशुधान्ये ॥ अस्य सामान्यनाम
गणनागुणाश्चयथा । धान्यं भोग्यञ्च
भोगार्हमन्नाद्यं जीवसाधनम् । तच्च
तावत्त्रिधा ज्ञेयं शुकशिम्बीतृणाह्वय-
म् । व्रीह्यादिकंतदिह शुकसमन्वितं
स्यात्तच्छूकधान्यमथ मुद्गमकुष्ठका-
दि । शिम्बीनिगूढमितितत्प्रव-
दन्ति शिम्बीधान्यं तृणोद्भवमथोद-
णधान्यमन्यत् ॥ तच्च त्रिदोषशमनं
लघुशुकधान्यं तेजोबलातिशयवीर्यं
विवृद्धिदायि । शिम्बीभवं गुरुहिम-
ञ्च विबन्धदायि वातालकन्तुशिशिरं त-
णधान्यमाहुः ॥ देशे देशे शुकधान्ये
धुसङ्ख्यान्नातुं शक्यानोनरैर्दैवतैर्वा
। तस्मादेषां येषु भोगो प्रभोगास्तान्य-
स्माभिव्याक्रियन्ते कियन्ति ॥ शाल-
यः कलमारुच्याव्रीहिश्चैष्ठानृपप्रि-
याः । धान्योत्तमाश्च विज्ञेयाः कैदा-
राः सुकुमारकाः ॥ राजान्नषष्टिक-
सिते ते रक्तमण्डलस्य लघुगन्धतिरिया-
दिकशालिसंज्ञाः । व्रीहिस्तथेति
दशधा भुवि शायनाः स्युस्तेषां क्रमे-
ण गुणनामगणं ब्रवीमि ॥ व्रीहिगौ-
रोमधुरशिशिः । पित्तहारी कषायः

ब्रीहिक :

स्निग्धोवृष्यः कृमिकफहरस्तापर
 क्तापहश्च । पुष्टिं दत्ते श्रमशमनकृद्
 वीर्यवृद्धिं विधत्ते रुच्योत्थन्तं जनयति
 मुदं वातकृन्मे चकोनाः ॥ इतिरा
 जनिर्घण्टः ॥ अपिच । वार्षिकाः
 कण्डिताः शुक्लाव्रीहयश्चिरपाकिनः
 । कृष्णव्रीहिः पाटलश्चकुक्कुटाण्डक
 इत्यपि ॥ शालामुखोजतुमुखइत्या
 द्याव्रीहयः स्मृताः । कृष्णव्रीहिः
 सविज्ञेयोयः कृष्णातुषतण्डुलः ॥
 पाटलः पाटलापुष्पवर्णकोव्रीहिरु
 च्यते । शालमुखः कृष्णशूकः कृ
 ष्णातण्डुलउच्यते ॥ लाक्षावर्णमुखय
 स्त्रेयो जतुमुखस्तुसः । व्रीहयः
 कथिताः पाकेमधुरावीर्यतोहिमाः
 ॥ अल्पाभिष्यन्दिनोवज्जवर्चस्काः
 षष्टिकैः समाः । कृष्णव्रीहिवर्-
 स्तेषां तस्मादल्पगुणाः परे ॥ इति
 भावप्रकाशः ॥ बह्वर्तुपचयंग
 ष्छति । बृहद्बडौ । इगुपधात्किदि
 तीन् । पृषोदरादिः ॥ व्रीयते व्रीह्य
 म् । बाहुलकात् ० हिक्वा ॥ यद्वा ।
 व्रीणाति । व्रीवरणे । व्रीहिशाल्योठं
 गितिक्षापकात् ० हिक् ॥ व्रीहेः फ
 लम् ० व्रीहिः । वित्वादिभ्योण् ।
 फलपाकशुषामितिलुपि ० युक्तवद्भा
 वः ॥

व्रीहिकः । त्रि० धानाविशिष्टे । व्री
 हिणि ॥ व्रीह्यादित्वात्ठन् ॥

भ :

व्रीहिकांचनः । पुं० मसूरे ॥
 व्रीही । त्रि० व्रीहिमति० चेचादौ ।
 व्रीहिके । व्रीह्यादित्वादिनिः ॥
 व्रीहिपर्णी । स्त्री० शालिपर्ण्याम् ॥
 व्रीहिभेदः । पुं० अणौ । चौणा०
 इ० भा० प्र० धान्ये ॥
 व्रीहिमयः । पुं० पुरोडाशे ॥ व्रीहे-
 र्विकारः । व्रीहेपुरोडाश इतिम
 यट् ॥
 व्रीहिराजिकः । पुं० कङ्कधान्ये ॥
 चीनकधान्यम् ॥
 व्रीहिश्रेष्ठः । पुं० शालिधान्ये ॥
 व्रीह्यगारम् । न० धानागृहे । कुमूले ॥
 ब्रुवन् । त्रि० कथयति ॥
 ब्रुवाणः । त्रि० आचक्षाणे । वक्तारि ॥
 ब्रूहि । अ० प्रैषे ॥ अनुज्ञायाम् ॥
 अवसरे ॥
 ब्रूहः । त्रि० व्रीहिनिर्मिते ॥
 व्रीहेयम् । त्रि० आशुधान्योपयुक्त
 भूस्थले । धान्यसामान्यस्य कलमा
 देष्टोत्पत्तियोग्ये चेत्वे ॥ व्रीहीणां
 भवनं चेत्तम् । व्रीहिशाल्योठंक् ॥
 —†— —*— —†—
 भः । पुं० भवर्णे । भकारे ॥ भृगु
 नन्दने । शुक्राचार्ये ॥ भमरे ॥
 आदिगुरौत्रिकले ० ऽ ॥ ० ॥ भांती
 ॥ न० उडुनि । नक्षत्रे ॥ राशौ ।
 क्षेत्त्रे । ग्रहे ॥ भाति । भादीप्तौ
 । अन्येष्वपीतिडः ॥

भक्त :

भक्तूम् । न० वैवाहिकविचारोप
योगिनिपोटकविशेषे ॥ यथा ।
एक राशौ च दम्पत्योः शुभं स्यात्स
मसप्तके । चतुर्थं दशके चैव तृती
यैकादशेतयेति ॥

भक्तः । चि० भक्तियुक्ते । तत्परे
पूज्यविषयकानुरागो भक्तिः ०
तद्वति । भगवदनुरक्तिविशिष्टे ।
शरणागतत्वे सत्यच्यन्तप्रीतिमति
॥ भज्यते स्म । भजसेवायाम् ।
कर्मणि क्तः ॥ भक्त्यागेदीषउक्तः
श्रीदेवीभागवते ॥ ब्रह्महत्यासु
रापानं गोवधः स्त्रीवधस्तथा । तुल्य
मेभिर्महतपापं भक्त्यागादुदाहृ
तम् । भजन्तं भक्तमत्याज्यं त्यज
तः स्यात्कथं सुखमिति ॥ न०
अन्ने । अन्धसि । ओदने । भात
० इ० भा० ॥ तस्यविधिगुणाश्च ।
यथा । जले चतुर्दशगुणे तण्डुला
नां चतुष्पलम् । विपचेत्सावये
न्मण्डं तद्वत्तमधुरं लघु ॥ चक्रदत्त
स्तु । अन्नं पंचगुणे तोये यवागूषड्गु
णे पचेत् । अन्नान्नं भक्तम् ॥ अपि
च । सुधीतांस्तण्डुलान्स्फीतां
स्तोये पंचगुणे पचेत् । तद्वत्तमप्रस
तंचोष्णं विशदं गुणवन्मतम् ॥
भक्तं वल्लिकरं पथ्यं तप्यं शोचनं
लघु । अधीतमस्तुतं शीतं गुर्व
रुच्यं कफप्रदम् ॥ अपि च । वारिणा

भक्ति :

भूरिणाशालितण्डुलान्चालितान्
बहु । तत्रेणासिच्यतत्तमे स्थाल्या
न्धसिबिनिः क्षिपेत् ॥ ततः पयो
घृतं क्षिप्त्वा प्रस्विन्नान्सावयेदिमा
न् । राजार्हं तद्वदेद्भक्तं गन्धवर्ण
रसान्वितम् ॥ यस्य धान्यस्य यद्भ
क्तं तस्य तद्गुणमाहरेत् । भक्तं ल
घुपुराणस्य शालेस्तच्चिपिटोगुरुः ॥
भक्तकरः । पुं० कृत्रिमधूपे ॥
भक्तकारः । पुं० पाचके । औदनि
के ॥ भक्तं करोति । डुकृज्० क
र्मण्यण् ॥
भक्ततूर्यम् । न० नृपाभीरे । भूम
जांभोजनकालावेदके वाद्यविशि
षे ॥
भक्तदासः । पुं० पंचदशदासान्तर्गत
दासविशेषे । सुभिर्क्षेपिभक्तेना
ङ्गीकृतदास्ये ॥
भक्तमण्डः । पुं० अन्नाग्रसे । मास
रे । माण्ड० इ० भा० ॥
भक्तवत्सलः । पुं० श्रीहरौ । भ
क्ताः वत्सलायस्य ॥ चि० भक्तस्ने
हवति ॥
भक्तिः । स्त्री० विभागे ॥ गौणवृत्तौ
॥ भङ्ग्याम् ॥ श्रद्धायाम् । भजने
॥ अमुरक्तौ ॥ अनुरागविशेषे ॥
पूज्यं ध्वनुरागो भक्तिरित्युपदेशः
॥ परमेश्वरविषये परमप्रेमणि । न
चेष्टदेवात् परमस्ति किंचिदिति

भक्ति :

बुद्धिपूर्विकायां प्रीतौ ॥ उपासनायाम् । उपास्थाकारचित्तवृत्त्या वृत्तिरूपायां परिपक्वनिदिध्यासना ख्यायां श्रवणमननाभ्यासफलभूताया मनुरक्तौ ॥ तात्पर्ये ॥ जन्मान्तरसहस्रेषु तपोज्ञानसमाधिभिः । नराणां क्षीणपापानां कृष्णभक्तिः प्रजायते ॥ उक्तानिलक्षणा निगौतमीयतन्त्रे । देवतायां च मन्त्रे च तथा मन्त्रप्रदेगुरौ । भक्तिरष्टविधायस्य तस्य कृष्णः प्रसीदति । तद्भक्तजनवात्सल्यं पूजायां चानुमोदनम् । सुमनाच्चर्चयेन्नित्यं तदर्थे दम्भवर्जनम् ॥ तत्कथाश्रवणे रागस्तदर्थे चाङ्गविक्रिया । तदनुस्मरणं नित्यं ॥ यस्तन्नाम्नोपजीवति । भक्तिरष्टविधा ह्येषा यस्मिन्स्नेहेऽपि वर्तते । समुनिः सत्यवादी च कौत्तिमान् स भवेन्नरः ॥ श्रीभागवते प्रह्लादोक्तियथा । श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणम् प्रादसेवनम् । अर्चनं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम् ॥ इति प्रसापि ता विष्णौ भक्तिश्चैव लक्षणा । क्रियते भगवत्पूजा तन्मध्येऽधीतमुत्तमम् ॥ इति ॥ उदाहरणम् यथा । विष्णोस्तु श्रवणं परीक्षितिरभूद्बैयासकिः कीर्तने प्रह्लादः स्मरणं तदङ्गमिभजने लक्ष्मीः पृथुः पूजने । सुग्रीवस्तु

भक्ति :

भिवन्दनेऽथ हनुमान् दास्येऽथ सख्येऽर्जुनः सर्वस्वात्मनिवेदने बलिरभूत्कैवल्यमेषाम् पदमिति ॥ हिमालय उवाच । स्त्रीयां भक्तिर्बदस्वाम्बयेन ज्ञानं सुखे न हि । जायते मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागिणः ॥ मध्यमस्य मध्यमाधिमारिणः । विरागिणो भक्तिरहितस्यापि दुर्लभं ज्ञानं येन भक्तिहेतुना जायेत तां भक्तिं वदेत्त्यर्थः ॥ श्रीदेव्युवाच । मार्गास्त्रयो मे विख्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तम ॥ मोक्षप्राप्तौ त्रयो मार्गाः ते च कर्मोपासना ज्ञानमर्चनं त्रिविधाः । तत्र ज्ञानमार्गः साक्षान्मोक्षसाधनम् इतरौ चित्तशुद्धिद्वारेति विवेकः । तान् मार्गान् दर्शयति कर्मयोग इति भक्तियोग उपासनायोग इत्यर्थः ॥ त्रयाणामप्ययं योग्यः कर्तुं योग्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वात् मानसत्वात् कायचित्ताद्यपौडनात् ॥ गुणभेदान्मनुष्याणां साभक्तिश्चिविधामता । परपौडांसमुद्दिश्य दम्भं कृत्वा पुरस्सरम् ॥ मात्सर्यं क्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तुतामसी । परपौडादिरहितः स्वकल्याणार्थमेव च ॥ नित्यं सकामहृदयो यशोर्थी भोगलोलुपः । तत्तत्फलसमावाप्त्यै मामुपास्तेति भक्तिः

भक्ति :

त : ॥ भेदबुद्ध्यादिमांस्मादन्यं
जानातिप्रामरः । तस्मिन् भक्तिः स
माख्यातानगाधिपतुराजसी ॥ पर
मेशार्पणं कर्मपापसङ्क्षालनाय
च । वेदोक्तत्वादवश्यंतत्कर्तव्यं
तुमयानिशम् ॥ इतिनिश्चितवु
द्धिस्तुभेदबुद्धिमुपाश्रितः ।
करोतिप्रीतयेकर्मभक्तिः साङ्ग
सात्त्विकी ॥ परभक्तेः प्रापिकेयं
भेदबुद्ध्यबलम्बनात् । पूर्वप्रोक्ते
ह्युभेभक्ती नपरप्रापिकेयते ॥
अधुनापरभक्तिन्तु प्रोच्यमानानि
बोधये । मद्गुणश्रवणं निश्चयमम
नामानुकीर्तनम् ॥ कल्याणगुण
रत्नानामाकरायां मयिस्थिरम् ।
चेतसोवर्त्तनञ्चैवतैलधारासमं
सदा ॥ हेतुस्तुतत्रकोवापि नकदा
चिद्भवेदपि । सामोपमाष्टिसा
युज्यसालोक्यानांनचेष्टणा ॥ मत्
सेवातोधिकं किञ्चिन्नैवजानाति
कहिंचित् । सेव्यसेवकताभावा
त् तत्रमीक्ष्यं नवञ्छति ॥ परा
नुरक्त्यामासेवचिन्तयेद्योद्यतन्द्रि
तः । स्वाभेदेनैवमांनित्यं जाना
तिनविभेदतः ॥ मद्रूपत्वेनजी
वानां चिन्तनं कुरुतेतुयः । यथा
स्वस्यात्मनिप्रीतिस्तथैवच परात्म
नि ॥ चैतन्यस्यसमानत्वान्नभेदं
कुरुतेतुयः । सर्वत्रवर्त्तमानांमां

भक्ति :

सर्वरूपाञ्चसर्वदा ॥ नमतेयजते
चैवाप्याचाण्डालान्तमौश्वरम् ।
नकुचापिद्रोहबुद्धिंकुरुतेभेदवर्ज
नात् ॥ मत्स्थानदर्शनैश्चह्यामद्
भक्तदर्शनतथा । मच्छास्त्रश्रवणे
शङ्कामन्त्रतत्रादिषुप्रभो ॥ मयिप्रे
माकुलमतीरोमाञ्चिततनुः स
दा । प्रेमाश्रुजलपूर्णचक्षुः कण्ठ
गद्गदनिस्वनः ॥ अनन्येनैवभावे
नपूजयेद्योनगाधिप । मामीश्वरीं
जगद्योनिं सर्वकारणकारणाम् ॥
दानानिममदिव्यानिनिश्चयनैर्मिच्छि
कान्यपि । निश्चयः कुरुतेभक्
त्यावित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ मदुत्स
वदिदृक्षाचमदुत्सवकृतिस्तथा ।
जायतेयस्य नियतंस्वभावादेवभू
धर ॥ उच्चैर्गायंश्चनामानिममैव
खलुनृत्त्यति । अहङ्कारादिरहितो
देहतादात्म्यवर्जितः ॥ प्रारब्धे
नयथायच्चक्रियतेतत्तथाभवेत् ।
नमेचिन्तास्तितत्रापिदेहसंरक्षणा
दिषु ॥ इतिभक्तिस्तुयाप्रोक्तापर
भक्तिस्तुसाम्प्रता । यस्यादेव्यति
रिक्तन्तुनकिञ्चिदपिभाव्यते ॥
इत्थंजातापराभक्तिर्यस्यभूधरतत्त्व
तः । तदेवतस्यचिन्मात्रे मद्रूपे
विलयोभवेत् ॥ भक्तिस्तुयापरा
काष्ठासैवज्ञानं प्रकीर्त्तितम् ।
वैराग्यस्यचसीमासाञ्ज्ञानेतदुभयं

भक्ति :

यत : ॥ भक्तौकृतायांयस्यापि प्रार
 अवशतो नग । नजायते ममज्ञानंम
 शिद्वीपं सगच्छति ॥ तत्रगत्वाखिला
 न् भोगाननिच्छन्नपिचच्छति ॥
 तदन्ते ममचिद्रूपज्ञानं सम्यग् भवे
 न्नग । तेनमुक्तः सदैवास्याज्ञाना
 न् मुक्तिर्न चान्यथा ॥ इहैवयस्य
 ज्ञानं स्याद्दृढगतप्रत्यगात्मनः ॥
 ममसंविदपरतनोस्तस्यप्राणाव्रजन्ति
 न । ब्रह्मैवसंस्तदाप्नोतिब्रह्मैव
 ब्रह्मवैदयः ॥ करुचामीकरस
 ममज्ञानात्तुतिरोहितम् । ज्ञाना
 दज्ञाननाशिनलब्धमेवहिलभ्यते ॥
 विदिताविदितादन्यन्नगोत्तमवपु
 र्मम । यथादर्शेतथात्मनियथाजले
 तथापिहलोके ॥ क्वायातपौयथा
 स्वच्छौविविक्तौतद्ब्रह्मदेवहि । मम
 लोकेभवेज्ज्ञानं द्वैतभानविवर्जि
 तम् ॥ यस्तुवैराग्यवानेवज्ञानही
 नोस्त्रियेतर्चेत् । ब्रह्मलोकेव
 सेन्नित्यंयावत्कल्पंततः परम्
 ॥ शुचीनांश्रीमतांगेहिभवेत्तस्य
 जनिः पुनः । करोतिसाधनं
 पश्चात्ततोज्ञानं हिजायते ॥ अ
 ने कजन्मभीराजन् ज्ञानं स्यान्नैक
 जन्मना । ततः सर्वप्रयत्नेनज्ञाना
 र्थंयत्नमाश्रयेत् ॥ नोचेन्महा-
 विनाशः स्याज्जन्मेतद्दुर्लभं-
 पुनः । तत्रापिप्रथमेवर्णेवेदप्रा

भक्तिकरः

मिश्चदुर्लभा ॥ शमादिषट्कसम्प
 त्तिर्योगसिद्धिस्तथैवच । तथोत्तम
 गुरुप्राप्तिः सर्वमेवात्रदुर्लभम् ॥
 तथेन्द्रियाणांपटुतासंस्कृतत्वंत
 नोस्तथा । अने कजन्मपुण्यैस्तु
 मोक्षेच्छाजायते ततः । साधने
 सकलेष्वेवंजायमानेपियोनरः ।
 ज्ञानार्थंनैवयततेतस्यजन्मनिरर्थक
 म् ॥ तस्माद्राजन् यथाशक्त्याज्ञा
 नार्थंयत्नमाश्रयेत् । पदेपदेऽश्व
 मेधस्यफलमाप्नोतिनिश्चितम् ॥
 घृतमिवप्रयसिनिगूढं भूलेभूतेचबस
 तिविज्ञानम् । सततंमन्ययितव्यंमन
 सामन्यानभूतेन ॥ ज्ञानंलब्धा
 कृतार्थः स्यादितिवेदान्तडिण्डिमः
 । सर्वज्ञंसमासेनकिंभूयः श्रोतुमि
 च्छसि ॥ ४५ ॥ इतिश्री देवीभाग
 वतेमहापुराणे सप्तमस्कन्धे देवी-
 गीतायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥
 भक्तिश्चवैराग्यस्यपत्नी । यथा । वैरा
 ग्यस्यचचेभार्यैश्चद्वाभक्तिश्चपूजिते ।
 याभ्यांशप्रवज्जगत्सर्वयज्जीवनमुक्ति
 मन्मुने । इति ॥ मन्यतेसेवाते । भज
 सेवायाम् । कर्मशक्तिन् ॥ भजइ
 त्येषवैधातुः सेवायांपरिकीर्तितः
 । तस्मात्सेवाबुधैः प्रीक्ताभक्तिसा
 धनभूयसी ॥

भक्तिकरः । पुं० भक्ते । भक्तिं करोति
 दिवाविभेतिटः ॥

भक्षणीयम्

भक्तिमान् । त्रि० भक्तियुक्ते ॥

भक्तियोगः । पुं० प्रेमलक्षणे ॥ यथोक्तं दे

वीगीतायाम् । त्रयाणामप्ययं योग्यः

कर्त्तुं शक्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वा

न्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात्

॥ अर्थः । त्रयाणामपि मार्गा

णां तन्मार्गां गामिनां त्रयाणां पुरुषाणा

मप्ययं भक्तियोगः कर्त्तुं योग्यः श

क्यश्च भवति । कुत इति चेत् ० अस्म

भक्तियोगस्यान्यापेक्षया सुलभत्वात्

मानसत्वात् ० द्रव्यव्ययशरीरायास

मन्तरेण केवलं मनोवृत्त्यैव सम्पाद्य

त्वात् । यस्मिन् भक्तियोगे । कायचि

त्तद्रव्यव्ययादिपीडनाभावो भवति

तस्मादित्यर्थः । तस्मात्सर्वैरप्ययं

भक्तियोगो नियमेनाश्रयितव्य इत्य

र्थः ॥

भक्तिलः । पुं० साधुहये ॥

भक्षकः । त्रि० भक्षणतत्परे । अक्षरे

। घस्मरे ॥ भक्षयति । भक्ष्यदने ।

खलु ॥

भक्षकः । पुं० क्षुद्रगोक्षुरे ॥

भक्षणम् । न० द्रवेतरद्रव्यस्य गलाधः

करणे । नादे । खदने । खाददने

। भखना० खाना० इति भाषा ॥

भक्ष्युट् ॥ शण्णशकंहयामांसं करे

णकथितं दधि । तर्जन्यादन्तधा वञ्च

सद्योगो मांसभक्षणम् ॥

भक्षणीयम् । त्रि० भक्ष्यद्रव्ये । भक्षण

भक्ष्याभक्ष्यम्

योग्ये ॥ भक्ष्यतेयत् । भक्ष० । अनी

यर् ॥

भक्षपत्रा । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

भक्षितः । त्रि० कृतभक्षणवस्तुनि ।

चर्विते । प्रत्यवसिति । खादिते ।

अभ्यवहते । अशिते । भुक्ते ।

खायलिया० इ० भा० ॥ भक्ष्यतेस्म

। भक्ष० । क्तः ॥

भक्ष्यः । त्रि० अदनीयद्रव्ये । अपूपा

दौ ॥ दन्तैरवखण्ड्यावखण्डयत्

भक्ष्यते ० तद्वक्ष्यम् । खरविशदमभ्य

वहार्यं भक्ष्यमिति व्याख्यातारः ।

खरंकठिनम् ० विशदं विविक्तावय

बंखाद्यं ० भक्ष्यमित्यर्थः ॥ यत्प्रत्य

यान्तस्य च भक्ष्यते स्तत्रैव प्रयोगात् ॥

भक्ष्यञ्च नाम भुत्प्रतिघातार्थमुपादी

यते ० शक्यञ्चानेन श्वमांसादिभिर-

पिचुत्प्रतिहन्तुम् । तत्र नियमः

क्रियते इदं भक्ष्यमिदमभक्ष्यमिति म

हाभाष्यम् ॥ भक्ष्यञ्च नामेत्यस्य तद्वव

तियदिति शेष इति विवरणम् ॥

भक्ष्यकारः । त्रि० पिष्टकादिखाद्यद्र-

व्यविक्रयजीविनि । आपूपिके ।

कांदविके । कंदोद० हलवार्द्ध० इ०

भा० ॥ भक्ष्यं करोति । कर्मण्यण् ॥

भक्ष्याभक्ष्यम् । न० खाद्याखाद्यद्रव्ये ॥

यथा । भक्ष्याभक्ष्याण्यनेकानि ब्राह्मण

स्तुविशेषतः । अत्र शिष्टायथाब्रूयुस्त

थाकार्यो विनिर्णयः ॥

भगम्

भक्ष्यालावूः । स्त्री० राजालाव्जाम् ॥
 भगः । पुं० भाग्ये ॥ ऐश्वर्यादिषु ॥
 यथा । ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यश
 सः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव
 प्रज्ञां भगवतीं ज्ञाना ॥ सूर्ये । रवौ ॥
 भज्यते । गजसंवायाम् । पुंसी
 तिष्ठः । खनोषचेति धित्करणेनाद्वा
 घः ॥

भगम् । न० स्त्रीचिह्ने । योनौ ।
 वराह्णे । उपस्थे । स्मरमन्दिरे
 । रतिगृहे । जन्मवर्त्मनि ॥ तस्य
 लक्षणं यथा । विस्तीर्णं च गभीरं च
 द्विविधं भगलक्षणम् । तद्गुणा
 यथा । कूर्मपृष्ठं गजस्कंधं पद्मगंधं
 सुकोमलम् । अक्रोमलं सुविस्तीर्णं
 पंचैते च भगोत्तमाः ॥ तद्दोषा
 यथा । शीतलं निध्नमत्युष्णं गोजि
 ह्वासदृशं परम् । इत्युक्तं कामशा
 स्त्रे भगदोषं चतुष्टयम् ॥ विस्ती
 र्णं मुषलं योज्यं गभीरं वंशवौजकम्
 ॥ इति ॥ श्रियि ॥ वीर्ये ॥ इच्छा
 याम् ॥ ज्ञाने ॥ वैराग्ये ॥ की
 र्त्तौ ॥ माहात्म्ये ॥ ऐश्वर्ये ॥
 यत्ने ॥ धर्मे ॥ मोक्षे ॥ रूपे ॥
 स्त्रियि । सौभाग्ये ॥ कान्तौ ॥
 सूर्ये । तपने ॥ चन्द्रे ॥ पूर्वफल
 गुनीनक्षत्रे ॥ पूर्वफलगुन्योर्देव
 तायाम् ॥ पुंसां गुदमुष्कमध्यभा
 गे ॥

भगन्दरः

भगणः । पुं० नक्षत्रसमूहे ॥
 यद्वा । भगमायासमाख्यातायोनिः
 सर्वस्य सायतः । तद्वतीति तद्दीशा
 नीनाम्ना भगवती स्मृतेति शिवपुराणा
 न्तर्गतो मासंहितोक्तेः सर्वकारण
 त्वादयो निस्थाना पन्नायामायाशक्तिस्त
 स्यात्स्वामिनीत्वात् तद्वतीयासच्चिदा
 नन्दरूपिणी देवी सा भगवती पदेनो
 च्यते ॥

भगदत्तः । पुं० नरकासुरस्य ज्येष्ठा
 त्मजे ॥ यथा । सकरी भगदत्तेन प्रेर्य
 माणो मुहुर्मुहुः । न करोति वचस्तस्य
 दरिद्रस्य वयोषितः ॥

भगदैवतम् । न० पूर्वफलगुनीनक्ष
 त्रे ॥ बृहस्पतेर्जन्मभे ॥

भगन्दरः । पुं० अपानदेशे त्रणरोगवि
 शेषे ॥ तस्मै रुग्णमाह । गुदस्य द्वाङ्गु
 लैश्चेत् पार्श्वतः पिड्य कार्त्तिकृत् ।
 भिन्नो भगन्दरो ज्ञेयः स च पंचविधो
 भवेत् ॥ आर्त्तिकृत् पीडाकृत् । पं
 चविधः ० वातिकपैत्तिकश्चैष्विक
 सान्निपातिकश्च लज्जभेदैः ॥ भगंदा
 रयति । भगवदारे रितिकाशिको
 क्तः खच् । मुम् ॥ तथा च भोजः
 । भगं परिसमन्ताच्च गुदवस्तीतथै-
 व च । भगवद्द्वारं येद्यस्मात्तस्मादेष
 भगंदरः ॥ इ० । भजन्यनेनेति भगं
 मेहनम् । भजन्यस्मिन्निति भगं
 योनिः । अत्र भगशब्दे नद्वयमप्य

भगवान्

भिहितम् । भगवत्० योनिवत् ॥
 कटीकपालनिस्तोददाहकण्डूजा
 दयः । भवन्ति पूर्वरूपाणि भविष्यति
 भगन्दरे ॥ कटीकपालमत्रकटीफल
 कम् ॥ अथास्यपिडकामेवतथायत्ना
 दुपाचरेत् । शुद्धदध्यस्सु तिस्रे का
 द्यैर्ययापाकं न गच्छति ॥ लङ्घनं
 खेदनं लेपं विस्त्रापनं विरेचनैः
 । रक्तमोक्षादिभिः शीघ्रं गुदजां पि
 डकां जयेत् ॥ तथायत्नं भिषक्कुर्यात्
 यथापाकं नियच्छति । अपक्वं वाय
 पक्वं वाजलौकापातनं हितम् ॥ त
 दभावे तु शृङ्गाभ्यामिदं रक्तस्थमोक्षण
 म् ॥ गुग्गुलुक्षिफलायुक्तं प्रौत्वान
 श्येद्भगन्दरः ॥

भगभक्षकः । पुं० कुण्डाशिनि । कुट
 ना० इ० भा० ॥ तस्यान्न भक्षणं
 निषेधो यथा । यो बान्धवैः परि
 त्यक्तः साधुभिर्ब्राह्मणैरपि ।
 कुण्डाशीयश्च तस्यान्नं भुक्त्वा चान्द्रा
 यणं चरेदिति ॥

भगवान् त्रि० अचिन्त्यै श्रव्यादिगु
 णै० ईश्वरशब्दवाच्ये ॥ भगं माहा
 त्म्यं षड्विधमैश्वर्यं च नित्यम
 प्रतिबन्धेन यत्र वर्तते ० स भगवान्
 नित्ययोगे मतुप् ॥ उत्पत्तिनिधन
 स्त्रैव भूतानामागतिङ्गतिम् ।
 वेत्ति विद्यामविद्याञ्च स वाच्यो भगवा
 निति विष्णुपुराणम् ॥ पूजावति

भगवती

। पूज्यैः आत्मनि ॥ जिने ॥
 भगवती । स्त्री० अचिन्त्यै श्रव्यायामा-
 द्यायाम् । गौर्याम् । दुर्गायाम् । प
 रस्यां प्रकृतौ ॥ तस्याः स्वरूपं यथा
 । यथानिच्छो हि भगवान् नित्या भगव
 ती तथा ॥ स्वमायया तिरोभूता तत्र शे
 प्राकृतैलये ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं स
 र्वं मिथ्यैव कृत्रिमम् । दुर्गासत्त्वस्व
 रूपासाप्रकृतिर्भगवान्यथा । सि-
 द्ध्यै श्रव्यादिकं सर्वं यस्यामस्तियुगेयु
 गे । सिद्ध्यादिके भगोज्ञे यस्ते न भ
 गवती स्मृता ॥ इति ब्रह्मवैवर्तपुरा
 णम् ॥ अपिच । सेव्यते यासुरैः
 सर्वैस्ताञ्चेव भजते यतः । धातु-
 र्भजं तिस्रयां भगवत्त्वं वसाम्मृते-
 ति ॥ चतुर्व्यूहात्मकं भगवत्त्वाः
 स्वरूपं क्रमेण दर्शितं श्रीदेवीभागवते ।
 तद्यथा । सर्वस्याद्यामहालक्ष्मीर्वरे-
 ण्याशक्तिरुत्तमा । सा त्विकीयं मही
 पालाजगत्यालनतत्परा ॥ सृजते या
 रजोरूपा सत्वरूपा च पालने । संहारे
 च तमोरूपा त्रिगुणासा स दामता ॥
 निर्गुणा परमाशक्तिः सर्वकामफ-
 लप्रदा । सर्वेषां कारणं सा हि ब्रह्मा
 दीनां नृपोत्तमा ॥ सर्वस्याद्येति ।
 एकापालयित्री सा त्विकी महालक्ष्मी
 विष्णुशक्तिः सर्वप्रपञ्चसाधयेय-
 म् । द्वितीया तु ० सृजते यारजोरूपा
 सा ० सत्वरूपा च पालने ० इति पुनरु

भगवतो

क्तिरनुवादरूपा : संहारेतमोरूपा-
यासेयंततीयाशक्तिः । एतासांना-
मानिप्रथमस्कन्दएवोक्तानि । तस्या
स्तुसात्विकीशक्तीराजसीतामसीत-
था । महालक्ष्मीसरस्वतीमहाकाली
तिताः स्त्रियद्वयति । ननुरहस्ये तु०
सत्वाख्ये नातिशुद्धे नगुणेनेन्दु प्रभं-
दधातिवचनेनमहालक्ष्मीरजोगु-
णासरस्वतीसत्त्वगुणेतिलभ्यतद्वति-
चेन्न । कल्पभेदेनगुणभेदव्यवस्था-
याः सुस्थत्वात् । एतासांचशक्ती-
नांशक्तस्वरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रयं
विहायावस्थानसम्भवेन० तत्तद्गु-
णविशिष्टं ब्रह्मैवमहालक्ष्म्यादिना
मकमिति बोध्यम् ॥ निगुणेति ।
अथयागुणचयकारणभूतासाम्याव-
स्थात्मिकासानिगुणा० तस्याचपिप-
राशक्तित्वेन० ब्रह्माश्रयंविनाऽवस्था-
नासम्भवेन० साम्यावस्थमायोपाधि-
कं ब्रह्मैव० पराशक्तिमायाभुः शिव-
रीशब्दवाच्यं भवति । सर्वचेदमुपो-
त्पाते स्पष्टम् । तन्ननिगुणासर्व-
षांकारणमित्याह । सर्वेषांकारणं
साहीति । सर्वकारणस्यानवस्था-
भियाकस्मादप्युत्पत्त्यभावेननित्य-
त्वमुक्तम् । तेनचकीयंशक्तिः कुतो
जातेत्यस्योत्तरंदत्तं भवति ॥ रूपच-
तुष्टयमथेप्याह । निगुणासर्वथा-
ज्ञातुमशक्यायोगिभिर्नृपाः । सगु-

भगवद्भक्तः

णासुखसेव्यासाचिन्तनीयासदाबुधै
॥ अयोगिभिरितिच्छेदः । अयो-
गिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निर्गु-
णाज्ञातुमशक्यायोगिवुद्धिगम्यैवसे-
त्त्यर्थः । तथाचश्वेताश्वतरेतेध्या-
नयोगानुगताअप्रशयन्देवात्मशक्तिं
स्वगुणैर्निगूढामिति । मध्यमाधि-
का रिणामयोगिनान्तुसगुणामहा-
लक्ष्म्यादिरूपाचिन्तनीयेत्यर्थः ।
तद्द्वरामूलप्रकृतेरेवसर्वत्रोपाश-
त्वमितिरह्यम् । सर्वज्ञेदंशक्तित-
त्वविमर्शिन्यांस्पष्टम् ॥ पूज्यायाम्
॥ उगित्वान्डीप् ॥

भगवत्पदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भगवत्पूज्यपादः । पुं० श्रीशङ्कराचा-
र्ये ॥

भगवद्द्रुमः । पुं० तगरहृत्ते ॥

भगवद्भक्तः । पुं० हरिपरितोषकेडाद-
श्यादिनियमस्वरूपेधर्मे ॥ त्रि० त-
द्विशिष्टे ॥

भगवद्भक्तः । त्रि० स्थितप्रज्ञे ॥ य० ।

दैवाधीनंजगत्सर्वमूलं कर्मशुभा-
शुभम् । तंयोगाच्चवियोगाच्चनचदै-
वात्परंवलम् ॥ कृष्णायत्तञ्चतदैवं
सदेवात्परतस्ततः । भजन्तिसततं
संतः परमात्मानमौश्वरम् ॥ दै-
वंवर्द्धयितुंशक्तः क्षयंकर्तुंस्वली-
लया । नदैवबद्धस्तद्भक्तश्चाविनाशी
चनिगुणः ॥

भग्नपादर्वम्

भगलम् । न० नृकरोटिकाया
म् । नृमस्तके ॥ भनक्ति । भञ्जो
आमर्दने । बाहुलकात्कालन् ।
नलोपः । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्व
म् ॥

भगाली । पुं० चन्द्रमौली । सदाशि
वे ॥ भगलमस्यास्ति । इनिः ॥

भगिनी । स्त्री० सहोदरायाम् ॥
खसरि ॥ भगंकल्याणम् । इच्छा
वास्यस्याः । इनिः । डी
प् ॥

भगनीपतिः । पुं० आवुत्ते ॥ भासे ।
। भगिन्याः पतिः ॥

भगीरथः । पुं० सूर्यवंशीयनृपति
विशेषे । दिलीपात्मजे ॥ योहि
गङ्गां स्वर्गादानीयभागीरथीतिसंज्ञां
चकार ॥

भगोलः । पुं० भपञ्जरे । नक्षत्रचक्रे ॥

भगो । अ०) हेभगवन् ०

भगोः । अ०) इतिसम्बोधने ॥

भग्नः । चि० पराजिते ॥ स्फुटिते ।

फूटा० इ० भा० ॥ भङ्गे ॥ तोडा०

इ० भा० ॥ यथा । चिरकालोषित-

जोर्णकौटनिष्कृषितधनुः । कि

ञ्चित्रं यदिरामेण भग्नं च त्रियकान्ति

के ॥ भञ्जेः क्तः ॥ न० रोगविशेषे

। अस्थिविश्लेषलक्षणम् ॥

भग्नपादर्वम् । न० पुष्कराख्यनक्षत्र
षट्के ॥ यथा । पुनर्वसूत्तराषाढाः

भङ्गा

कृत्तिकोत्तरफलगुनी । पूर्वभाद्रः
विशाखे च षडेते पुष्कराः स्मृताः ॥
॥ भग्नपादर्वसंयोगात् ० द्वितीया
द्वादशी यदि । सप्तमी चार्कमन्दारे-
जायते जारजो ध्रुवम् ॥

भग्नपृष्ठः । पुं० सम्मुखे ॥ इ० चि०
शेषः ॥

भग्नसन्धिः । पुं० शरीरस्थसन्धिस्था
नभग्नरोगविशेषे ॥ तस्योषधं यथा
। अमयाचिफलाव्योषः सर्वैरेभिः
समौकृतैः । तुल्योगुगुलुनायो
ज्योभग्नसन्धिप्रसारकः ॥

भग्नसन्धिकम् । न० घोले ॥

भग्नात्मा । पुं० चन्द्रमसि ॥

भग्नाशः । चि० हताशे ॥

भग्नी । स्त्री० भगिन्याम् ॥

भङ्गारी । स्त्री० दंशे ॥

भङ्क्ता । चि० भङ्गकर्त्तरि ॥ भनक्तिः ।

भञ्जो । टच् ॥

भङ्गः । पुं० तरङ्गे । वीच्याम् । ख-

ल्पोम्याम् ॥ भज्यते । भञ्जो । क-

र्मणिघञ् ॥ जयविपर्यये । पराजये

। भञ्जनम् । घञ् ॥ भेदे ॥ रोगविशे

षे ॥ रोगमात्रे ॥ स्फोटने ॥ कौटि

ल्ये ॥ भये ॥ विच्छित्तौ ॥ जलनि

र्याणे ॥ न० खण्डे ॥

भङ्गवासा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

भङ्गसार्धः । चि० कुटिले ॥

भङ्गा । स्त्री० शणाख्यश्याम्भरे । मा

भङ्गुर :

तुलान्याम् ॥ इन्द्राशने । विजया
याम् । भाङ्ग० इ० भा० । भङ्गाक
फहरीतिक्ताग्राहिणीपाचनीलघुः
। तीक्ष्णाष्णापित्तलामोहमदवाग्-
वह्निवर्द्धनी ॥ भज्यतेऽनया । भञ्जो०
। अकर्त्तरिचेतिहलञ्चेतिवा० घञ्
। टाप् ॥ चिह्नतायाम् ॥

भङ्गाकटम् । न० भङ्गारजसि ॥ अला
बूतिलेति० कटच् ॥
भङ्गानः । पुं० सत्त्वविशेषे ॥ दोर्घज
ङ्गले । भाङ्गन० इ० गौ० दे० भा०
भङ्गिः । स्त्री० भक्तौ ॥ वीच्याम् ॥
विच्छेदे ॥ कौटिल्यप्रभेदे । चिभ
ङ्ग्याम् ॥ विन्यासे ॥ भङ्गे ॥ व्याजि
॥ छलनिभे ॥ नानाविधशब्दरचना
वैदग्ध्यविशेषाभङ्गयद्वितिव्याख्या-
तारः ॥ भङ्गस्यकरणम् । तत्करोतौ-
तिष्ठन्तादचङ्गः ॥

भङ्गिमा । पुं० भङ्ग्याम् ॥ यथा । अ
धरेकज्जलं चारुदृशोस्तोम्बूलरङ्गिमा
। प्राणनायकिमेतत्तेशविन्यास-
भङ्गिमा ॥

भङ्गी । स्त्री० चिभङ्ग्याम् । कौटि-
ल्ये । अंगसनोहरविन्यासे ॥ जा-
नामिमानमलसांगिवचोविभङ्गीभं-
गीशतनयनयोरपिचातुरीच । आ-
भीरनन्दनमुखास्वजसंगशंसौवशी
रवोयदिनमामवशीकरोतौल्यङ्गटः

भङ्गुरः । पुं० नद्यावङ्गे । चि० कुटि

भचक्रम्

ले । वक्त्रे ॥ नश्वरे ॥ भज्यतेऽनयमे
व । भञ्जो० । भञ्जभासेतिघुरच्०
कर्मकर्त्तर्येव ॥

भङ्गुरा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ प्रिय
ङ्गौ ॥

भङ्ग्यम् । न० भाङ्गीने ॥ भङ्गायाभव
नञ्चेचम् । विभाषातिलमाषोमाभ
ङ्गाण्य इ० पक्षेयत् ॥ भङ्गार्हे ॥ भ
ङ्गमर्हति । दण्डादित्वाद्यत् ॥

भचक्रम् । न० राशिचक्रे ॥ यथा ।
भमावर्त्तीभचक्रेस्मिन्ध्रुवोनाभौव्य
स्थितः । आराचक्रे त्विन्दुभौमौशु
क्रजीवशनैश्चराः ॥ राहुः केतुरग
स्त्यश्चनक्षत्राण्यथराशयः । यदादि
क्षुमुअष्टासुमेरोर्भूगोलकोद्भवा ॥ का
याभवेत्तदाराचिः स्याच्चतद्विरहा
दिनम् । सूर्येन्द्वोरुपरागस्तुगोलच्छा
ययाभवेत् ॥ अन्योन्ययोस्तयोरिवका
रणात् । यासमोक्षौतुजायेतेतत्रातः
पूर्वपश्चिमौ ॥ तत्रपुण्यफलाज्ञागः
कृतोराहोस्तुविष्णुनेत्याद्येवङ्गिपुरा
राणेभेदनामाध्यायः ॥ अथभचक्र
भ्रमणव्यवस्थामाहसिद्धान्तशिरोम
णौ ॥ निरक्षदेशेक्षितिमंडलोपगौ
ध्रुवौनरः पश्यतिदक्षिणोत्तरौ ।
तदाश्रितं खेजलयन्तवत्सदाभमङ्ग
चक्रं निजमस्तकोपरि ॥ उदग्दिशंया
तियथायथानरस्तथातथाखान्नतमृचं
मंडलम् । उदग्ध्रुवंपश्यतिचोन्नतं

भञ्जत :

द्वितेस्तदन्तरेयीजनजाः पलांशकाः
॥ योजनसङ्ख्याभांशैर्द्विगुणिता
कुपरिधिहृता ४६६० भवन्त्यंशाः
भूमौ कक्षायां वा भागिभ्यो योजनानि च
व्यस्तम् ॥ इति ॥

भजन् । त्रि० विभजति । भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि । सेवति ॥ भजति ।
भजसेवायाम् । लटः शचादेशः ॥
भजनम् । न० भक्तौ ॥ भागे ॥ सेवा-
याम् ॥ भजिर्भाविल्युट् ॥ दारास्ते-
ये भजनसहाया पुत्रास्ते येतद्वनकायाः
। धनमपितद्वद्विभजनार्थं नोचे देत
तत्सर्वव्यर्थम् ॥

भजमानः । त्रि० औपधिके । न्याया
गते ॥ शरणागते ॥ भजते फलमनु
वध्नाति । भज० । ताच्छील्येति०
चानश्च० शानज्वा ॥ भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि ॥

भजिष्णुः । त्रि० भजनशीले ॥

भञ्जकः । पुं० त्रि० भञ्जनकर्त्तरि ॥

भनक्ति । भञ्जो० । लटः शट् ॥

भञ्जनम् । न० खंडने ॥ भञ्जेर्भाविल्यु-
ट् ॥

भञ्जनकः । पुं० मुखरोगविशेषे ।
यथा । वक्त्रं वक्त्रं भवेद्यस्तदन्तर्भागश्च
जायते । कफवातकृतो व्याधिः स
भञ्जनकसंज्ञितः ॥

भञ्जतः । पुं० देवकुलोद्भूततरो ।
काचिमे ॥

भट्टाचार्यः

भञ्जा । स्त्री० अन्नपूर्णायां दिव्याम् ॥

भञ्जितः । त्रि० खंडिते ॥

भटः । पुं० योद्धरि । वीरे ॥ पामर
विशेषे ॥ स्त्री० च्छप्रभेदे ॥ मिथ्याभा-
षिणिसेवके ॥ रात्रिचरे ॥ वर्णसङ्कर-
जातिविशेषे ॥ यथा । बर्द्धकारा-
इटो जातो नटिक्यां बरवाहकः । इ०
प० पु० ॥ भटति । भटभृतौ ।
पचाद्यच् ॥

भटा । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् । राखा
लशसा० इ० दे० भा० ॥

भटिचम् । न० शूलाकृते । शूल्ये ।
शूलपक्वमांसे । शूला० इ० भा०
भटति भव्यते वा । भट० । अशिचा-
विति० इच् ॥

भटी । स्त्री० भटयोषिति ॥

भट्टः । पुं० मीमांसकविशेषे भाट०
इ० भा० प्र० वर्णसङ्करजातिविशे-
षे ॥ तस्योत्पत्तिर्ब्रह्मवैवर्त्ते यथा ।

वैश्यायां शूद्रवीर्येण पुमानेको बभूव

ट् । स भट्टो वा वटूकश्च सर्वेषां स्तुति

पाठकः ॥ अपिच तत्रैव । क्षत्रि-

याद्विप्रकन्यायां भट्टो जातो नृवाचकः

। इति ॥ शिविरान्तिके राज्ञा तस्य वा

सो देयः । यथा । भट्टं वैद्यं पुण्यका-

रं स्थापयेच्छिविरान्तिके । इ० ॥

भट्टाचार्यः । पुं० भट्टाचार्ययोर्मताभि-

न्ने ॥ तुतात भट्टमतं मीमांसाशास्त्रम्

उदयनाचार्यमतं न्यायशास्त्रम् ० एत

भड्डिल :

दुभयमतनिष्ठातोभट्टाचार्यः ॥

भट्टारः । त्रि० पूजे ॥ भटति । भट
। क्तिप् । भट्चासौतारश्च । पृषो-
दरादिः ॥ भट्टं ऋच्छतिवा । कर्म
ण्यण् ॥

भट्टारकः । पुं० नाय्यवाचा० नृपे ॥
नाय्योक्ता० देवे ॥ तथा० तपोधने ॥
त्रि० पूजे ॥ भटति । भटपरिभा-
षणे । क्तिप् । भट्चासौतारकश्च
। पृषोदरादित्वात् । ष्टुत्वनिषेधेन
॥ भट्टं स्वामित्वम् ० ऋच्छतिवा । क
र्मण्यण् । ततः स्वार्थेकः ॥

भट्टारकवारः । पुं० अदित्यवारः ॥

भट्टिः । पुं० सनाम्राप्रसिद्धे रामकथा
श्रयेमहाकाव्ये ॥

भट्टिनी । स्त्री० नाय्योक्ताऽकृताभिषे-
कायां राजयोषायाम् ॥ ब्राह्मण्याम्

भड्डः । पुं० वर्णसङ्हरजातिविशेषे ॥
सतुलेटात्तीश्वरकन्यायां जातः ।
यथा । लेटस्तीश्वरकन्यायां जनयामा
सषण्णरान् । मात्तं मत्तं मातरञ्जभ
डं कोलञ्चकन्दरम् ॥ इ० ब्र० वै०
पु० ॥

भड्डाग्निः । पुं० अग्निविशेषे ॥ भड
भड्डतिशब्दयुक्ते बह्वी ॥

भड्डिलः । पुं० शूरे ॥ सेवके ॥ भड्ड
तिसौत्रोधातुः । सलिकल्पनि-
महिभड्डिभं डिशं डिपिं डितुं डिकु
किभूभ्यङ्गलजिति० डलच् ॥

भण्डीरः

भणितः । त्रि० कथिते । शब्दि-
ते ॥

भणितिः । स्त्री० वाचि ॥

भण्टाकी । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥ भण्य-
ते० भण्यते वा । भटभृतौ० भणश-
ब्दे वा । पिनाकादयश्चेतिसाधुः
॥ वृहत्याम् ॥

भण्टिका । स्त्री० वृन्ताके । भटा०
भण्टा० इ० भा० ॥

भण्टुकः । पुं० श्योनाकवृत्ते ॥

भण्डः । पुं० चाटुवटौ । अश्लीलभा-
षिणिभाण्ड० इ० भा० ॥ भण्डते ।
भडिकल्याणे० पचाद्यच् ॥

भण्डकः । पुं० खञ्जनखगे ॥

भण्डनम् । न० कवचे ॥ युद्धे ॥ खली
काकारे ॥

भण्डहासिनी । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

भण्डिः । स्त्री० वीच्याम् ॥

भण्डिका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डिरः । पुं० भण्डिले ॥ शिरीष-
वृक्षे ॥ रलयोरेकत्वम् ॥

भण्डिलः । पुं० । शिरीषवृक्षे भण्डते
। भडिकल्याणे० परिभाषणे वा ।
सलिकलीति० डलच् । त्रि० दूते
। शुभे ॥ शिल्पिनि ॥

भण्डी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड-
ति । भण्डञ्चाभण्डने । पचाद्यच्
। गौ० डीष् ॥ शिरीषवृक्षे ।

भण्डीतकी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डीरः । पुं० कोविदारः । काञ्च

भद्र :

नारे ॥ तण्डुलीयबीजे ॥ शिरी
षवृक्षे ॥ भण्डे रौरन् ॥
भण्डोरलतिका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥
भण्डोरी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डग्रामदर्शने । वा० इरन्
गौ० ॥
भण्डीलः । पुं० मञ्जिष्ठायाम् ॥
भण्डुकः । पुं० मत्स्यविशेषे । भाकुर०
इ० गौ० दे० भा० ॥
भण्डूकः । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥
भद्रन्तः । पुं० सौगतादिवुद्धे ॥ सुते
जसि ॥ मायादेवोसुते ॥ त्रि० प्रव
जिते ॥ पूज्ये ॥ भद्रते ॥ भद्रिक
ल्याणमुखेच । भन्देर्नलोपश्चेतिभ
च ॥
भद्राकः । पुं० न० मंगले ॥ भन्दते ।
भद्रि० । घिनाकादित्वात्सा
धुः ॥
भद्रम् । न० कल्याणम् ॥ शर्मणि ।
सौख्ये ॥
भद्रः । पुं० शिवे ॥ खंजरीट ॥
वृषभे ॥ कदम्बके । करिजाति
विशेषे ॥ मवशुक्लवलान्तर्गतबल
देवे । रामचरे ॥ स्नुह्याम् ॥ न०
मङ्गले ॥ मुस्ते ॥ काञ्चने ॥ त्रि०
श्रेष्ठे । भन्दनीये ॥ सुख्ये ॥ सा
धौ ॥ पुं० स्त्री० करणान्तरे ।
विष्टिसञ्ज्ञके ॥ मृणाले ० । भन्द

भद्रतुरगम्

ते । भद्रि० । ऋजुन्द्रे तिरन्०
भन्देर्नलोपश्चनिपात्यते ॥
भद्रकः । पुं० देवदारुणि ॥ सुपाश्वी
ख्यविष्कम्भशैलमूले ० धृतिमन्ना
मकाननम् ० तत्रत्यहृदे ॥ न०
भद्रमुखी ॥ त्रि० मनोज्ञे
भद्रकण्टः । पुं० मोक्षुरे ॥
भद्रकर्णः । पुं० सिद्धस्थानविशेषे ॥
भद्रास्याङ्गद्रकर्णके ॥
भद्रकर्णहृदः । पुं० तीर्थविशेषे ॥
भद्रकर्णी । स्त्री० गन्धालिकायाम् ॥
॥ गोकर्णाधिवासिन्यादेव्याम् ॥
भद्रकाली । स्त्री० कात्यायन्याम् ।
महिषमर्दिन्याम् ॥ औषधीभेदे
। गन्धोल्याम् ॥ भद्रकल्याणका
लयति वर्धयति । कर्मण्यण्भद्रा
चासौकालीचेतिवा ॥
भद्रकाशी । स्त्री० भद्रमुस्तायाम् ॥
भद्रकुम्भः । पुं० पूर्णकुम्भे । भद्रस्य
० भद्रोवाकुम्भः
भद्रगन्धिका । स्त्री० मुस्तके ॥
भद्रङ्करः । त्रि० क्षेमङ्करे । शुभङ्क
रे ॥
भद्रचूडः । पुं० स्नुहीभेदे ! लङ्का
स्थायिनि ॥
भद्रजः । पुं० इन्द्रयवे ॥
भद्रतरुणी । स्त्री० कुञ्जकवृक्षे ॥
भद्रतुरगम् । न० जम्बुद्वीपस्यनवव
र्षान्तर्गतवर्षविशेषे ॥ यथा ।

द्रवला

माल्यवज्जलधिमध्यवर्त्तियत् तत्,
 भद्रतुरगजगुर्वधाः ॥ इ० सिद्धा
 न्तशिरोमणिः ॥
 भद्रदन्तिका । स्त्री० दन्तीवृक्षप्रभेदे
 । केशरुहायाम् । जयावहाया
 म् ॥
 भद्रदारुः । पुं० न० देवदारुणि ॥
 न० सरलवृक्षे ॥ भद्रंदारु ॥
 भद्रदावादिक् । पुं० औषधगण
 वि० ॥
 भद्रनामा । पुं० काष्ठकुट्टखगे ॥
 भद्रनामिका । स्त्री० त्रायन्तीवृक्षे
 । वहला० गौ० दे० भा० प्र० ॥
 भद्रनिधिः । पुं० महादानविशे
 षे ॥
 भद्रपत्नी । स्त्री० सुभगायाम् ॥ भद्रः
 पतिर्यस्याः ० इतिविग्रहे० नित्यं
 सपत्न्यादिष्वितिपतिशब्दस्यनान्ता
 देशे० नान्तलक्षणेऽपीप् ॥
 भद्रपदाः । स्त्री० प्रोष्ठपदासु । पूर्व
 भाद्रपदोत्तरभाद्रपदनक्षत्रयोः ॥
 भद्रंपदंयासाम्० ताः । अचारो
 पाबहुत्वं ॥
 भद्रपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् ॥ भद्रा
 णिपर्णान्यस्याः । पाककर्णेतिङी
 ष् ॥ प्रसारण्याम् ॥
 भद्रपीठः । पुं० सिंहासने ॥
 भद्रवलनः । पुं० वलरामे ॥
 भद्रवला । स्त्री० लताविशेषे । प्रसा

भद्रवल्ली

रण्याम् । कटभरायाम् ॥ भद्रं
 बलमस्याः ॥ बलायाम् ॥
 भद्रमल्लिका । स्त्री० वेल्लीतिख्यातपु
 ष्पे ॥
 भद्रमल्ली । स्त्री० अपराजितायाम् ॥
 भद्रमुञ्जः । पुं० शरे । वृक्षवेष्टने ।
 सरकण्डा० इ० भा० ॥
 भद्रमुस्तः । पुं० भद्रमुस्तके ॥ भद्रश्चा
 सौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्तकः । पुं० नागरमुस्तके ॥
 भद्रश्चासौमुस्तश्च ॥
 भद्रमुस्ता । स्त्री० भद्रमुस्तके । गुन्द्रा
 याम् ॥
 भद्रयवम् । न० कुटजफले । कलि
 ङ्गे । इन्द्रयवे ॥ यवाकारबीजत्वा
 दयवम् । भद्रश्चतदयवंच ॥
 भद्ररेणुः । पुं० ऐरावतहस्तिनि ॥
 भद्रवटः । पुं० भौमतीर्थविशेषे ॥
 भद्रवत् । न० देवदारुणि ॥
 भद्रवती । स्त्री० भद्रपर्ण्याम् ॥ कट
 फले ॥
 भद्रवर्मा । पुं० नवमालिकायाम्
 नवाल्याम् । नवारा० इ०
 भा० ॥
 भद्रवल्लिका । स्त्री० गोपवल्ल्याम् ।
 अनन्तमूल० इ० भा० प्र० ॥
 भद्रवल्ली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 माधवीलतायाम् ॥ लताविशेषे ।
 शातभीरौ । अष्टापदिकायाम् ।

भद्रा

मदनमाली० इ० हापरमाली० इ०
च० गौ० दे० भा० ॥

भद्रश्रयम् न० चन्दने ॥

भद्रश्रीः । पु० चन्दनवृक्षे ॥ भद्रा
श्रीरस्य ॥

भद्रसोमा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भद्रा । स्त्री० राक्षायाम् ॥ कृष्णायाम् ॥ व्योमनयाम् ॥ यथा । भद्रा
तथोत्तरगिरीन् उत्तरांश्च तथा कुर्वन्
अतीत्योत्तरश्च भो धिमभ्येति च महा
मुने ॥ प्रसारिण्याम् ॥ कट्फल
ले ॥ अनन्तायाम् ॥ तिथिभेदे ।
द्वितीयासप्तमौद्वादशीषु ॥ जीव
त्याम् । अपराजितायाम् ॥ नील्या
म् ॥ बलायाम् ॥ शम्याम् ॥
वचायाम् ॥ दन्त्याम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥ काश्म
र्याम् ॥ सारिवाविशेषे ॥ गवि ॥
काकोदुम्बरिकायाम् ॥ बुद्धशक्तिविशे
षे । तारायाम् ॥ छायागर्भाजात
सूर्यकन्यायाम् ॥ श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥
सुभद्रायाम् । दुर्गायाम् ॥ यथा ।
भद्रास्याङ्गदकर्णके० इति ॥ विष्ट्या
म् ॥ यथा । शुक्ले पूर्वाङ्गेऽष्टमी
पञ्चदश्योर्भद्रैकादश्यांचतुर्थ्यां प
राङ्गे । कृष्णेऽन्त्याङ्गे स्यात्तृतीया
दशम्योः पूर्वेभागे सप्तमौ शङ्खुति
थ्योः ॥ विहाय विषरौद्राणि विष्टिं
सर्वत्र वर्जयेत् । विष्टिं शेषे चिदगडे

भन्दम्

हिप्रच्छेकार्यं जयावहम् ॥

भद्राकरणम् । न० मुण्डने

भद्राक्षः । त्रि० शोभननेत्रे ॥

भद्रात्मजः । पु० खड्गे ॥

भद्रारकः । पु० अष्टादशक्षुद्रहीपान्त
र्गतहीपविशेषे

भद्रालपत्रिका । स्त्री०)

भद्राली । स्त्री०) गन्धाल्याम् ॥

भद्रावती । स्त्री० कट्फलवृक्षे ॥

भद्राश्वम् । न० भुवोनववर्षान्तर्गत
वर्षविशेषे । इलावृतवर्षे ॥ भद्रा
श्वम् माल्यवत्प्राच्यां वर्षं भद्रजना
कुलम् ॥

भद्रासनम् । न० नृपासने ॥ भद्रश्च
तदासनं च ॥ तृतीययोगाङ्गविशेषे
तद्यथा । सीवन्धाः पार्श्वयोर्न्य
स्येदगुल्फयुग्मं सुनिश्चलम् ।
वृषणाधः पादपाष्णिपाणिभ्यां प
रिवन्धयेत् ॥ भद्रासनं समुद्दिष्टयो
गिभिः सारकल्पितम् ॥

भद्रेश्वरः । पु० कल्पग्रामस्थशिवे ॥
शिवप्राप्त्यर्थं दुर्गाराधितहिमाल
यस्थपार्थिवशिवलिङ्गे ॥

भद्रैला । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

भद्रोदनी । स्त्री० बलायाम् । वरि
चारा० इ० भा० । नागबलाया
म् ॥

भन्दम् । न० कल्याणम् ॥ पचाय
च ॥

भयम्

भन्दिलः । पुं० दूते न० शुभे ॥ क
 म्ये ॥
 भन्धुकः । पुं० भारतवर्षान्तर्गतदे
 शविशेषे ॥
 भपञ्जरः । पुं० नक्षत्रचक्रे ॥
 भपतिः । सुधांशौ ॥ भानांप
 तिः ॥
 भम्भः । पुं० धूमे ॥
 भम्भराजिका । स्त्री० भङ्गार्याम् । दं
 श्रे ॥
 भम्भराली । स्त्री० मञ्जिकायाम् ॥
 दंश्रे ॥
 भम्भासारः । पुं० मगधराजविशेषे ।
 श्रेणिके ॥
 भयम् । न० घोरं । भयङ्करं ॥ कुञ्जक
 प्रसूने । प्रतिभये । दरे । चासे ।
 भौतौ । भिबि । साध्वसे । अना
 गतप्रतिकूलप्रतिसन्धाने ॥ तल्लक्षणा
 नियथा । रौद्रशक्त्यातुजनितं वि
 त्तवैक्लव्यदंभयम् । व्याघ्रादिदर्शना
 धीनचित्तवृत्तिविशेषे ॥ भयम् ॥
 गर्भवासादिदुःखरूपम् । रागवि
 षयस्थविनाशके समुपस्थितेतन्निवा
 रणासामर्थ्यमात्मनोमन्यमानरुद्रे
 न्यात्मकश्चित्तवृत्तिविशेषः ॥ सर्वान्
 विषयान्परित्यज्यज्ञानमार्गेकयजी
 वितव्यमितिचासः ॥ अनिष्टहेतूपनि
 पाते तत्परित्यागानर्हताज्ञानम् ॥
 परतः स्वानिष्टसम्भावनायाम् ॥

भयङ्गिण्डिमः

भयं द्वितीयाभिनिवेशतः स्यात् ॥
 यथा व्याघ्रादिभेति व्याघ्राधीनत्वे
 नस्वीयमरणं सम्भावयतीति ॥ विभे
 च्यस्मात् । जिभीभये । अज्विधौ
 भयादीनामुपसङ्ख्यानं नपुंसके
 क्तादिनिबृत्त्यर्थम् ॥ विभेच्यनेनेति
 विग्रहे ० एरजितिकरणे ऽच् ॥ भयं
 द्विविधम् । दैवम् ० मानुषञ्च । यथा
 हकामकन्दकः । हुताशनोजलं
 व्याधिर्दुर्भिक्षं मरणं तथा । इतिप
 ञ्चविधं दैवं मानुषं व्यसनं ततः ॥
 आयुक्तकेभ्यश्चैरेभ्यः परेभ्यो राजव
 ल्लभात् । पृथिवीपतिलोभाच्चनरा
 णांपंचधाभयमिति ॥ आगतेभये
 ० अभीतवत्स्थातव्यम् । यथा । ता
 वद्भयस्य भेतव्यं याभवद्भयमनागतम्
 । उत्पन्ने तु भये तीव्रे स्थातव्यं तैरभी
 तवत् ॥ पुं० रोगे ॥
 भयङ्करः । पुं० डुण्डुलपक्षिणि ।
 चि० भयोत्पादके । भैरवे । दारु
 णे । भीषणे । भयानके ॥ भयं क
 करोति । मेघर्त्तिभयेषु कृजइति
 खच् । मुमागमः ॥ पुं० यात्रायो
 गान्तरे ॥ यथा । एकर्चगौशुक्रजी
 वौ स्थितामन्योन्यसप्तगौ । भयङ्क
 राख्योयोगोयं यातुर्भीतिं प्रदाय
 कः ॥
 भयङ्गिण्डिमः । पुं० सङ्ग्रामपट
 है ॥

भर :

भयद्रुत : । त्रि० कान्दिशैके । भी
 त्यापलायिते ॥ अदुद्रुवत् । द्रुग
 ती । कर्त्तरिक्तः । भयात्द्रुतः ।
 पंचमोतियोगविभागात्समासः ॥
 भयनाशिनी । स्त्री० भयनाशकत्वात्
 । विद्यायाम् ॥ चायमाणालता
 म् ॥

भयभीतः । त्रि० चासेनातङ्किते ॥
 यथा । एकतोभयभीतस्यप्राणिनः
 प्राणरक्षणम् । नातो गुरुतमोधर्मः
 कश्चिदन्योस्तिखे चरेति ॥ वज्रिपु
 राणे शिविशोभास्थानं ॥

भयभट्टः । त्रि० भयद्रुते ॥

भयानकः । पुं० व्याघ्रे ॥ राहौ ॥
 गृहाराद्यष्टरसान्तर्गतपृष्ठरसे ॥
 त्रि० भयानके । भोषणे ॥ विभेद्य
 स्मात् । जिभी० आनकः शीङ्
 भयद्रुत्यानकः ॥

भयापहः । पुं० राजनि ॥ परमेश्वरे
 ॥ भयं संसारजं मुमुक्षूणामपहंती
 ति । हन० । अन्येभ्योपिदृश्यतद्रु
 तिङः । भयमपवद्ध्याद्वा । आशि
 पिहनद्रुतिङः ॥ त्रि० भयापहरण
 कर्त्तरि ॥

भयावहः । त्रि० भयङ्करे ॥

भरः । पुं० अतिशये । भरति । भृज्०
 । पचाद्यच् ॥ भरणं भरः० पुं
 सीतिषोषा ॥ अस्यद्रव्यवाचित्वेपि
 पुंस्त्वमेव । घञजबन्ताः पुंसी

भरण्डा

तिवचनात् ॥ चन्द्रे ॥ भनञ्च
 राति । रा० कः ॥ यत्ने ॥ भारे
 ॥ श्रुते धराभराक्रान्ते शेषे नाराय
 णः स्वयम् । लक्ष्मीवन्तो न जान
 न्तिदुः सहांपरवेदनाम् ॥

भरटः । पुं० कुम्भकारे ॥ भृतके ॥
 विभर्त्ति । डुभृज्० जनिदेत्या
 दिना० रटच् ॥

भरणम् । न० वेतने ॥ भृतौ । मू
 ल्ये ॥ भ्रियते ऽनेन । भृज्०
 ल्युट् ॥ पोषणे ॥ यथा । भरणं
 पोष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ।
 नरकपीडनेचाऽस्यतस्माद्यत्नेनतं
 भरेत् ॥ पुं० भरणीनञच् ॥

भरणी । स्त्री० द्वितीयनञच् । यमदै
 वते ॥ तत्रजातस्यफलम् । यथा
 । सदापकीर्त्तिर्हि महापवादो नाना
 विनोदैश्च विनीतकालः । जज्ञे वि
 लासीचपलः खलः स्यात् प्राणिप्र
 णीतो भरणीषु जातः ॥ प्राणिप्रणीतः
 प्राणिभिः क्षिप्तः ॥ घोषके ॥ टि
 त्वान्डीप् ॥

भरणीभूः । पुं० राहुयज्ञे ॥

भरणीयः । त्रि० पोष्ये । भरण्यो
 ग्ये ॥

भरण्डः । पुं० स्वामिनि । कुमौ ॥ नृपे
 ॥ वृषे ॥ भरति । भृज्० । अण्डन्
 कृत्तुभृज्० । इत्यण्डन् ॥

भरण्डा । स्त्री० भूमौ ॥

भरत :

भरख्यम् । न० वेतने । मूल्ये ॥

भरणे साधु । तत्र साधुरित्य
त ॥भरण्यभुक् । त्रि० वेतनिके । कर्मक
रे । मूल्येन कर्म कुर्वति ॥ भरख्यं
वेतनं भुङ्क्ते । क्विप् ॥

भरण्या । स्त्री० वेतने ॥

भरण्याह्वा । स्त्री० रामदूतीति गौ० दे०
ख्यातायां पूर्वपुष्प्याम् ॥

भरख्युः । पुं० शरण्ये ॥

भरतः । पुं० नाट्यशास्त्रे ॥ अलङ्-
कारादिशास्त्रस्य सूत्रकारे० मुनी ॥

रामानुजे ॥ शबरे ॥ छेचे ॥ भरता

त्मजे ॥ देवर्षिविशेषे ॥ तन्तुवा-

ये ॥ नटे ॥ भरतस्य मुनेः शिष्यः ।

तस्येदमित्यण् । संज्ञापूर्वकत्वाद्ग-
वृद्धिः ॥ यद्वा । विभर्ति स्वाङ्गं ।

डुभृज्० । भृष्टदृशीत्यतच् ॥ च

न्द्रवंशीयनृपविशेषस्य दुष्यन्तस्य पु-

त्रे । शाकुन्तलेये । दौष्यन्तौ । सर्व

दमने ॥ निरुक्तिश्चास्त्रश्रीभागवते ।

माताभस्त्रापितुः पुत्रोयेन जाता-

स एव सः । भरख्यपुत्रं दुष्यन्तमाव-

संस्थाः शकुन्तलाम् ॥ इति ॥ ऋ

षभदेवादिन्द्रदत्तजयन्त्यांकन्याया

मुख्यव्रणतपुत्रान्तर्गतज्येष्ठपुत्रे ॥

यथा ॥ अथाह भगवानृषभदेवः स्व

वर्षकर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शि

तगुरुकुलवासो लब्धवरे गुरुभिरनु-

भरवान्

ज्ञातो गृहे मे धिनां धर्माननुशिष्यमा

णोजयन्त्यामिन्द्रदत्तायामुभयविधं-

कर्मसमाप्ताय मभियुञ्जन्नात्मजा-

नामात्मसमानानां शतं जनयामास

। येषां खलु महायोगी भरतो ज्येष्ठः

श्रेष्ठगुणश्चासीत् ॥ येनेदं वर्षं भारतमि

तिव्यपदिशन्तीति ॥ पावकस्य पुत्रे ॥

भरतखण्डम् । न० भारतवर्षान्तर्गत-
कुमारिकाखण्डे ॥

भरतज्ञः । त्रि० नाट्यशास्त्रज्ञे ॥

भरतपुङ्गवः । पुं० गाङ्गेये । भीष्मे

भरतपुत्रकः । पुं० शैलूषे । नटे ॥

भरतप्रसूः । स्त्री० केकय्याम् ॥

भरताग्रजः । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥

भरथः । पुं० लोकपाले ॥ विभर्ति ।

डुभृज्० । भृजश्चिदित्यथः ॥

भरद्वाजः । पुं० मुनिविशेषे ॥ व्याघ्रा

टे । भारुद्ध० गौ० दे० भा० प्र० पक्षि-

णि । भर्दुल० इ० भा० ॥ गुरोः पु

त्रे । उतथ्यपत्न्यामममतायां वृह

स्यते वीर्याज्जाते मुनिविशेषे ॥ अस्य

नामनिर्वचनं यथाविष्णुपुराणे ।

मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वाजं वृहस्यते ।

यातौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्तत-

स्वयम् ॥ इति ॥ भरन्धारकोवा-

जोऽस्य ॥ यद्वा । भरद्वाजस्यापत्य-

म् । ऋष्यण् । संज्ञापूर्वकत्वाद्ग

वृभावाः ॥

भरवान् । पुं० शिवे ॥ भरखन्द्रीमुख्य

भर्गः

स्य । मतुप् ॥ भरसहिष्णौ ॥
 भरिणी । स्त्री० हरिद्वर्णे । हरा० इ०
 भा० ॥
 भरितः । पुं० हरिद्वर्णे ॥ त्रि० तद्वति
 ॥ भृते ॥ पुष्टे ॥ परिपूर्णैः । भरा०
 इ० भा० ॥ भरः सञ्जातोऽस्य । ता०
 इतच् ॥
 भरिता । स्त्री० हरितायाम् ॥
 भरिमा । पुं० भरणे ॥ कुटुम्बे ॥ भर-
 ति० विभक्तिर्वा । भृज्० डुभृज्०
 वा । हृभृधृस्तृशृभ्यङ्मनिच् ॥
 भरुः । पुं० स्वर्णे । कनके ॥ हरे ।
 शिवे ॥ भर्त्तरि । स्वामिनि । भर-
 ति० विभक्तिर्वा । भृज्० डुभृज्०
 वा । भृमृशीतृचरित्सरितनिधनि
 मिमसृजिभ्यउः ॥
 भरुजः । पुं० क्षुद्रशृगाले ॥
 भरुटम् । न० निष्कायपकुमांसे ॥
 भरुटवाम् । न० भृष्टमिषे ॥
 भर्गः । पुं० स्मरहरे । शिवे ॥
 भर्जते । भृजौभर्जने । प्र० अच्
 । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम् ॥ भृज्य
 न्ते कामादयोऽनेनेतिवा । हलश्चे
 तिषञ् ॥ भृज्यते० पच्यते जगद
 चेतिवा ॥ सविट्मण्डलगतादि
 च्यरूपे पुरुषे ॥ चिन्तयामोवयं
 भर्गधियोऽनः प्रचोदयात् । ध
 र्मार्थकाममोर्क्षेषु बुद्धिहृत्तीः
 पुनः पुनः ॥ अपिच । असृज

भर्ता

पाकेभवेद्वातुर्यस्मात्पाचयते ह्य
 सौ । भाजते दीप्यते यस्माज्जगच्चा
 न्ते हरत्यपि ॥ कालोऽग्निरूपमास्था
 यसप्ताचिः सप्तरश्मिभिः । भाज
 ते यत्स्वरूपेण तस्माद्भर्गः स उच्य
 ते ॥ भेतिभीषयते लोकान् रति
 रञ्जयते प्रजाः । गत्यागच्छत्यजस्रं
 यो भगवान् भर्ग उच्यते ॥ इतियो
 गियाञ्जवल्क्यः ॥
 भर्गः । न० तेजसि ॥ भर्जते ।
 भृजौभर्जने । अज्यञ्जियुजिभृ
 जिभ्यः कुश्चत्यसुन्० कवर्गश्चा
 न्तादेशः । भर्गसी० इत्यादि ॥
 स्वरूपभूते तेजसि ॥
 भर्ग्यः । पुं० शिवे ॥ भर्जते । भृ
 जी० । ऋहलोऽण्यत् । चञोरिति
 कुत्वम् ॥
 भर्जनम् । न० भृष्टौ । भूजना०
 इ० भा० ॥
 भर्जितः । त्रि० दग्धे ॥ भृजी० ।
 क्तः ॥
 भर्तव्यः । त्रि० भरणीये । पोषणीये
 ॥ वृद्धौ च मातापितरौ साध्वीभार्या
 सुतः शिशुः । अप्यकार्यं शतं
 कृत्वा भर्तव्यामनुब्रवीत् ॥
 भर्ता । पुं० स्वामिनि । नाथे । पच्यौ
 । परिवृष्टे । नेतरि ॥ विष्णौ ॥
 प्रपञ्चस्याधिष्ठानत्वे भरणात् ॥
 विभक्तिस्वाध्यस्तं सर्वमधिष्ठान

भर्त्सपत्रिका

तयाधारयति सत्तास्फूर्तिप्रदाने
नपोषयतिवेति विभर्त्तधरणापी
प्रणार्थात्तृच् ॥ चि० धातरि ।
धारके ॥ सुखसाधनस्यदातरि ॥
देहेन्द्रियमनोबुद्धीनांसंहतानां
चैतन्याभासविशिष्टानां स्वसत्तया
स्फुरणेन धारयितरि ॥ विभर्त्ति
भरतिवा । डुभृज्० भृज्०वा ।
तृच् ॥

भर्तृदारकः । पुं० नाय्योक्त्यायुव
राजे । द्रियते । हृड् आदरे०
तुदादिः । खलुल् । भर्तूरान्नो
दारकः ॥

भर्तृदारिका । स्त्री० नाय्योक्तौ राज
कन्यायाम् ॥ भर्तूरान्नोदारि
का ॥

भर्तृप्रपञ्चः । पुं० औपनिषदमन्ये
वेदान्तानां व्याख्यातविशेषे ॥
भर्तृस्थानम् न० तीर्थविशेषे ॥
अचकार्तिकेयस्तिष्ठति ॥

भर्तृहरिः । पुं० व्याकरणकारिका
कर्त्तरि ऋषिविशेषे ॥ खनाम्नाप्र
सिद्धे काव्यकर्त्तरिराजविशेषे ॥
सचविक्रमादिच्यराजभ्राता ॥

भर्त्सनम् । न० अपकारगिरि । चौ
रोसित्वं चातयिष्यामित्वा मिच्छाद्य
पकारार्थवचने ॥ भर्त्सतर्जसन्तर्ज
ने । ल्युट् ॥

भर्त्सपत्रिका । स्त्री० महानील्या

भल्लकः

म् ॥

भर्त्सितः । चि० अधिचिप्ते ॥
भर्त्सम् । न० ॥ स्वर्णे ॥ भृतौ ॥
नाभौ ॥

भर्त्सकम् । न० रोगविशेषे ॥ विड
ङ्गे ॥ कलधीते । सुवर्णे ॥

भर्त्सग्या । स्त्री० गणिकाशुल्के ॥

भर्त्स । न० भारे ॥ काञ्चने ॥ भृतौ
। भरणे । पोषणे । कुमारभृत्या

कुशलैरधिष्ठितेभिर्षगिभिराप्तैरथ
गर्भभर्त्सणीति रघुः । अचगर्भहेम

प्रभृतिषु द्रुतिमस्त्रिनाथधृतः शोषतः
॥ नाभौ ॥ धुस्तूरे ॥ विभर्त्ति०

भरतिवा । भियतेऽनेनवा । डुभृ
ज्०भृज्० । मनिन् ॥

भलता । स्त्री० प्रसारण्यामोषधौ ।
राजबलायाम् ॥

भलन्दनः । पुं० कान्यकुब्जदेशीय
नृपविशेषे ॥

भल्लकः । पुं० भालुके ॥ भलते ।
भलभल्लपरिभाषणहिंसादानेषु
॥ उल्लूकादयश्चेतिसाधुः ॥

भल्लः । पुं० भल्लके । ऋक्षे ॥ पुं०
न० शस्त्रप्रभेदे । भाला० इ०भा०
॥ वाणविशेषे ॥ स्नुहीदलफलो

भल्लद्रुतियादवः ॥ भल्लते । भल्ल०
। पचाद्यच् ॥ न० भद्रे । शिवे ॥

इ० चि० शे ॥

भल्लकः । पुं० भल्लके ॥ सञ्चायां

भल्लूक :

कन् ॥

भल्लपुच्छी । स्त्री० गवेशकायाम् ।

भल्लाटः । पुं० न० शशिध्वजराजपुरे

भल्लातः । पुं० भल्लातके ॥

भल्लातकः । पुं० अग्निमुख्याम् । अ

रुष्करे । शोथकृति । भिआवा०

इ० भा० ॥ भल्लातकफलंपक्वं स्वा-

दुपाकरसंलघु । कषायं पाचनं स्निग्धं

तौक्ष्ण्योष्णं हृदिभेदिनम् । मेध्यं वज्रि

करं हन्तिकफवातव्रणोदरम् ॥ कुष्ठा

शीग्रहिणीगुल्मशोफानाहज्वरक्रिमी

न् ॥ तन्मज्जामधुरोष्ठ्योष्ठं हणोवा

तपित्तहा । वृन्तमारुष्करं स्वादुपित्त

घ्नं कैश्यमग्निकृत् ॥ भल्लातकः

कषायोष्णः शुक्रलोमधुरो लघुः ।

वातश्चेष्मोदरानाहकुष्ठाशीग्रहणीग

दान् ॥ हन्तिगुल्मज्वरश्चित्रवज्रिमा

न्यकृमिव्रणान् ॥ भल्लद्रवातति

अतः । कृन् ॥

भल्लातकी । स्त्री० वीरहृत्ते । अग्निमु-

ख्याम् । भल्लातके ॥ गौरादित्वा-

न् डीप् ॥

भल्लिका । स्त्री०) भल्ला

भल्ली । स्त्री०) तके ॥

भल्लुः । पुं० भल्लुके ॥ भल्लते । भल्ल०

बाहुलकाटुः ॥

भल्लुकः । पुं० दुर्घोषि । ऋक्षे । रौंछ

भालू० इ० भा० संचायाकन् ॥

भल्लूकः । पुं० ऋक्षे । भल्लुके ॥ भल्ल

भवती

ते । भल्ल० । उलूकादित्वात्साधुः

॥ श्योनाकप्रभेदे ॥ कुकुरे ॥

भवः । पुं० ईशे । शिवे । शङ्करे ।

हरे ॥ क्षेमे । श्रेयसि ॥ समृद्धौ ॥

यस्यावतारोभूतानां क्षेमाय च भवा-

यच ॥ संसारे ॥ अपामार्गलतेवायं

विरुद्धफलदोभवः । प्रत्यग्दृशां वि

मोक्षाय संसाराय परागृहशाम् ॥ स

त्तायाम् । प्राप्नोति । भद्राप्नोति । उद्भव

। जन्मनि ॥ लम्नादेकादशे ॥ भव-

ति० भवते वा सर्वम् । भूप्राप्नोति ।

पचाद्यच् । अन्तर्भावितस्थर्थो वा ॥

जन्मनितु० भावे० ऋदोरप् । न०

फलविशेषे । भव्ये । चालता० इ०

गौ० दे० भा० चि० क्षेमोन्विते ॥

भववस्सरः । पुं० दावानले ॥

भवच्छिद् । चि० संसारनिवर्तके ॥ भ

वच्छिनत्ति । छिदिर् । सत्सूक्ष्मे

त्यादिना० क्षिप् ॥

भवान् । चि० युष्मदर्थे ॥ भाति । भादी

प्तौ भाते डवतुः ॥ लिंगत्रयरूपन्तु

। भवान्० भवती० भवदिति ॥ पूज्ये

॥ सति । विद्यमाने ॥ भवतेर्लटः

शचादेशे । भवन्० भवन्तीभवत्०

इतित्रिलिंगेरूपबोधम् ॥ जायमा

ने ॥

भवती । स्त्री० विषाक्तवाणे ॥ पूज्या

याम् ॥ दौप्तमत्याम् ॥ उगितश्चेति

डीप् ॥

भवाचनाशिनी

भवदाह । न० देवदारुवृक्षे ॥
 भवदीयः । वि० भावत्के ॥ भवताम
 यम् । भवतष्ठकृत्साविति० कृत् ॥
 भवनम् । न० अगारे । मन्दिरे । गृहे
 ॥ भावे ॥ भवन्त्यत्र । भू० । ल्यु
 ट् ॥ राशौ ॥ चेत्ते ॥
 भवनाशनः । पुं० आत्मतोबोधे ॥
 भवनाशिनी । स्त्री० सत्यांसरिति ॥
 भवनीयः । वि० भवितव्ये ॥ उत्पत्त्य
 र्हे ॥
 भवन्तः । पुं० कालसामान्ये ॥ वर्तमा
 नकाले ॥ भवति० भूयाद्वा ॥ भू०
 लृभूवृद्धिबसिभासिसाधिगडिर्मण्ड
 जिनन्दिभ्यश्चेति० भक्त् ० सचषित् ॥
 भवन्तिः । पुं० वर्तमानकाले ॥ भव
 ति । भू० । भुवोभित् ॥
 भवन्ती । स्त्री० पूर्वाचार्याणां लटः संज्ञा
 याम् ॥ यथा । अस्ति भवन्ती परोऽ
 प्रयुज्यमानोप्यस्तीत्यादिभाष्यम् ॥
 धित्वान्ङीष् ॥
 भवभावनः । वि० संसारकारणे ॥
 भवः । संसारस्तस्य भावनं येन ॥ उत्प
 त्तिकृत्ये ॥
 भवभूतिः । पुं० भोजराजस्य सभास्ये
 कविविशेषे । मालतीमाधवादिना
 टककर्तारि । भूगर्भे ॥ महादेवस्यै
 श्वर्ये ॥
 भवकृत् । पुं० प्रेतपट्टे ॥
 भवाचनाशिनी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भवाभीष्टः

भवात्मजा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
 भवादृष्टः । वि० भवादृष्टे ॥ भवानि-
 वपश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्-
 प्रेक्षणे । त्वदादिष्वित्यत्र० क्सोपि
 वाच्यइति० क्तः ० । आसर्वनाम्न-
 इत्यत्र० इच्छे चेति वाति० कादाका-
 रोन्तादेशः ॥
 भवादृक् । वि० भवादृष्टे ॥ भवानिव-
 पश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्० ।
 त्वदादिष्विति क्तिन् । आसर्वना-
 म्नः ॥
 भवादृशः । वि० युष्मात्सदृशे । भवद्वि
 धे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिव-
 वा । दृशिर्० त्वदादिषु दृशोनालो
 चने कज्चेति० कज् । आसर्वना-
 म्नः । इत्याकारोन्तादेशः ॥
 भवानौ । स्त्री० पार्वत्याम् । दुर्गाया-
 म् ॥ भवस्य स्त्री । इन्द्रवरुणभवश-
 र्वेत्यादिना० ङीषानुक्तौ ॥ परदेवता
 याम् ॥ एकैवशक्तिः परमेश्वरस्य-
 भिन्नाचतुर्धा व्यवहारकाले । भोगेभ
 वानीपुरुषेषु विष्णुः । कोपेषु काली-
 समरेषु दुर्गा ॥ चट्टलपीठवासिन्या-
 मम्बायाम् ॥
 भवानौशुरुः । पुं० हिमालये ॥
 भवानौपतिः । पुं० महादेवे ॥
 भवापवर्गः । पुं० मीचे ॥ भवस्य च-
 पवर्गः नाशः ॥
 भवाभीष्टः । पुं० गुग्गुलौ ॥

भविष्यम्

भवाब्धिः । पुं० संसाररूपसमुद्रे ॥
भवाब्धितरणोपायः कुलमार्गोहि-
नापरः ॥

भवायना । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
भविकम् । न० भव्ये । कुशले ॥ भवो-
भद्राप्तिरचास्ति । अतद्वनिठनाविति
ठन् ॥ चि० तद्वति ॥

भवितः । चि० अतीतोत्पत्तिके । भूते ॥
भवितव्यम् । चि० भवनीये ॥ भवितव्य
मभवत्येव नारिकेलफलाम्बुवत् । ग-
न्तव्यं गतमित्याहुर्गजमुक्तकपित्यव-
त् ॥

भवितव्यता । स्त्री० नियतौ । भाग्ये ।
अर्थानामनर्थानाञ्चावश्यं भावित्वे ।
कालभार्यायाम् ॥

भविता । चि० भविष्यौ ॥ भवनशीलः
भू० । तद्व्रित्तिवत् ॥

भविनः । चि० काव्यकर्त्तरि ॥

भविलः । पुं० भव्ये ॥ भवति । भू० ।
सलिलकल्यनीत्यादिना० इलच् ॥ पि-
ङ्गे । विदूषके ॥

भविष्णुः । चि० भवितरि । भूष्णौ ॥
भवनशीलः । भुवश्चेति० भवतेरि-
ष्णुच् ॥

भविष्यम् । न० पञ्चशताधिकचतुर्दश
सहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
यथा । चतुर्दशं भविष्यं स्यात् तथा
पञ्चशतानि च तिस्र्यै भागवतम् ॥
अपि च । चतुर्दशसहस्रानितया

भषणम्

पञ्चशतानि च । भविष्यं परिसंख्या-
तं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति देवी
भागवतम् ॥ चि० भविष्यत्काले ॥

भविष्यत् । चि० आगामिकाले । वत्
मानप्रागभावप्रतियोगिनिकाले-
॥ वत्तमानकालोत्तरकालीनोत्प-
त्तिकल्पे । अनागते । श्वस्त-
ने ॥

भव्यः । पुं० कर्मरंगतरौ ॥ न० अ-
स्थिनि ॥ फलविशेषे चालता० इ०
गौ० दे० प्र० । वभेदक्वशोधने
॥ भव्यं स्वादुक्षायाम्बुद्वयमाश्र-
विशोधनम् । तदेवपक्वदोषघ्नं गुरु-
ग्राहिविषापहम् ॥ पुं० न० रस-
भेदे ॥ चि० शुभे ॥ सत्ये ॥
योग्ये ॥ भाविनि ॥ जनिष्यमाणे
॥ भवति० भाव्यमनेनवा । भव्य
गीयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्माग्ना-
व्यापाच्यावेति० कर्त्तरि० भावे
वायतासाधुः ॥

भव्या । स्त्री० उमायाम् । करिकया
याम् ॥

भषः । पुं० कुक्कुरे ॥ भषति । भष-
॥ अच् ॥

भषकः । पुं० कुक्कुरे । शुनि
॥ भषति । भषपैशुन्ये ।
कुन् ॥

भषणम् । न० वृद्धने । श्वस्तने ॥

भस्त्रा

भष० ल्युट् ॥

भषा । स्त्री० खर्णक्षीर्याम् ॥

भषी । स्त्री० शुन्याम् ॥ भषतिपान्य
म् । भषभर्त्सने । पचादौ । भष
डितिपाठात् । टिड्ठेतिङी
प् ॥भसद् । स्त्री० भास्त्रे ॥ योनौ ॥
जघने ॥ काले ॥ मांसे ॥ कारण्ड
वखगे ॥ प्लवे । भेलके । वभस्ति
। भसभर्त्सनदीप्ल्योः । श्रुद्
भसोदिः ॥

भसनः । पुं० भमरे ॥

भसन्तः । पुं० काले ॥

भसितम् । न० भस्मनि ॥

भसूचकः । पुं० दैवज्ञे ॥

भस्त्रका । स्त्री० चर्मप्रसेविका
याम् ॥भस्त्रफला । स्त्री० औषधिविशेषे ॥
भस्त्रे वफलान्यस्याः । पाककर्णेति
प्राप्तं ङीष् बाधित्वा । सस्त्राजिने
तिटाप् । ड्यापोरितिह्रस्वः ॥भस्त्रा । स्त्री० अग्निदीपकचर्मनिर्मि
तयन्त्रविशेषे । चर्मप्रसेविकाया
म् ॥ जलादिनीयते येनलोहादि
ध्मायते तथा । चर्मणोविकृतिः
सावैभस्त्राशास्त्रे प्रकीर्त्तिता ॥
भस्यते ऽनया । भसदीप्तौ । ड्यामा
शुभसिभ्यस्त्रन् । तितुच्चेतिनेट् ।
। अजादित्वाट् टाप् ॥

भस्त्रगर्भः

भस्त्राका । स्त्री० भस्त्रिकायाम् । भस्त्रा
यां ॥भस्त्रिकः । त्रि० भस्त्रयाजलाहरणक
र्त्तरि । भिस्ती० इ० भा० ॥ भस्त्रया
हरति । भस्त्रादिभ्यः षन् । स्त्री०-
भस्त्रिकी । पित्वान्ङीष् ॥भस्त्रकः । पुं० रोगविशेषे ॥ तस्य
निदानसम्प्राप्तिपूर्वकं लक्षणं । य
था । कट्ठादिरुक्षान्नभुजानराणां क्षी
ये कफे मासुतपित्तवृद्धौ । अतिप्रवृद्धः
पवनान्वितोऽग्निर्भुक्तं क्षणादस्म
करोतियस्मात् ॥ तस्मादसौ भस्त्रक
संज्ञकोऽभूदुपेक्षितोयं पचते च धा
तून् ॥ अस्यसोपद्रवमरिष्टं यथा ।
हृत्स्वेददाहमूर्च्छादीन् कृत्वैवात्य
ग्निसम्भवान् । पक्त्वान्नमाशुधात्वा
दीन्सक्षिप्रं नाशयेद्भ्रुवम् ॥ इ०

भस्त्रकारः । पुं० रजके ॥

भस्त्रगन्धा । स्त्री० रेणुकायाम् । हरे-
णौ ॥भस्त्रगन्धिका । स्त्री० हरेण्वामोषधौ ।
रेणुकायाम् ॥ भस्त्रनोगन्धः । भस्त्र
गन्धोऽस्यस्याः । अतइनि । ठनावि-
तिठन् । टाप् ॥भस्त्रगन्धिनी । स्त्री० रेणुकायाम् । ह
रेण्वामोषधौ ॥ गन्धद्रव्यमेतदिति
स्वामी ॥ भस्त्रगन्धोऽस्यस्याः अत
इनिठनावितीनिः । ङीप् ॥

भस्त्रगर्भः । पुं० तिनिशद्गुमे ॥

भा

भागत्यागलक्षणा

भस्मगर्भा । स्त्री० कपिलवर्णपुष्पायां
शिंशपायाम् ॥ रेणुकानामगन्धद्र
व्ये । शोषधिभेदे ॥ भस्मगर्भेयस्याः
शुक्तसारत्वात् ॥

भस्मतूलम् । न० ग्रामकूटे ॥ पांशुव
र्षे ॥ हिमे ॥

भस्म । न० काष्ठादेरग्निकृतेविकारे ।
शिवाङ्गभूषणे । भूतौ । भसिते ।
विभूतौ । वभस्ति । भसभस्त्वन
दीपत्योः । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥
विनाभस्मचिपुण्ड्रेणविनारुद्राक्षमा
लयः । पूजितोपिमहादेवोनम्यात्
तस्यफलप्रदः ॥ अस्मरीविकारे ॥

भस्मरोहा । स्त्री० दग्धाक्षवृत्ते ॥

भस्मवेधकः । पुं० कर्पूरे ।

भस्मसात् अ० भस्मौभावे ॥ कृतस्त्रं
भस्मसम्पद्यते । विभाषासातिका
त्पूर्णे० इत्तिसातिः प्रत्ययः ॥

गस्मस्नानम् । न० सप्तविधस्नानान्तर्ग
तान्मेयस्नाने ॥ यथा । आग्नेयंभ
स्मनास्नानंवायव्यं गोरजः स्मृतम्

भस्माह्वयः । पुं० कर्पूरे ॥

भस्मितः । चि० दग्धे ॥

भा । स्त्री० भासि । प्रभायाम् । हवी
। दौष्टी । रोचिषि । ज्ञाने । चैतन्य
रूपे ॥ यथा । अभा रूपस्यविश्वस्य
भानंभासन्निधेर्विना । कदाचिन्नाव
कल्पे तभाचाहंतेनसर्वगः ॥ भाति
भादीप्तौ । दृशिग्रहणात्० डः ।

टाप् ॥

भाकूटः । पुं० भेकटौ० इ० गी०
दे० भा० प्र० मतस्थे ॥

भाकूटः । पुं० शैलप्रभेदे ॥ भपविशे
षे । भेकटौ० इ० भा० ॥ भाकूटो
मधुरः शीतोदृष्यः श्लेष्मकरोगुरुः ।
विष्टम्भजनकक्षापिरक्तपित्तहरः स्मृ
तः ॥

भाकोषः । पुं० सूर्ये ॥

भाक्तः । चि० औपचारिके । गौणे ।
लाक्ष्यिके ॥ भक्तसम्बन्धिनि ॥ अ
न्नेनपोष्ये । भाक्तिके । भक्तमस्मै
नियुक्तं दीयते । भक्तादणन्यतरस्या
मित्यण् ॥ न० शालिधान्ये ॥ भ-
क्तेसाधु । भक्तास्मः इतिणः ॥

भाक्तिकः । चि० अन्नेनपोष्ये । भा
क्ते ॥ भक्तमस्मै नियुक्तं दीयते । भ
क्तादणन्यतरस्यामितिपच्चेठक् ॥

भागः । पुं० अंशे । वण्टके । स्त्रीक्रि
यमाणांशे ॥ रूप्यार्द्धके भाग्ये ॥
एकदेशे ॥ भज्यते । भजसेवायाम्
। कर्मणिघञ् ॥ भागानामैश्वर्या-
दिषणांसमूहोवा । अण् ॥ राशे-
स्त्रिंशभागैकभागे ॥ त्रिंशंशकस्त-
थाराशेभागद्वयमभिधीयते इत्युक्ते ॥

भागत्यागः । पुं० जहदजहल्लक्षणा
याम् । विरुद्धांशपरित्यागे ॥

भागत्यागलक्षणा । स्त्री० जहदजहल्लक्ष
णायाम् । अंशान्तरपरित्यागेना

भागवतम्

शान्तरत्नचरणायाम् ॥

भागधेयः । पुं० करे । राजस्व । या
मादेराजयाच्चेष्टभागादौ ॥ दा-
यादे ॥ भागएव । भागरूपनामभ्यो
धेयइतिस्वार्थे० धेयप्रत्ययः ॥ न०
भाग्ये । प्राक्तनेकस्मिन् । देवे ॥

भागलक्षणा । स्त्री० भागत्यागलक्षणा
याम् ॥

भागलेख्यम् । न० भागपत्रे ॥ भागा
यलेख्यम् ॥

भागवतः । पुं० भगवद्भक्ते ॥ यथा
। सर्वदेवान्परित्यज्यनित्यं भगवदा-
श्रयः । रतस्तदीयसेवायांसभाग
वतउच्यते ॥ शङ्खोयस्यगृहेना
स्तिघण्टाबागरुडान्विता । पुरुतो
वासुदेवस्यनसभागवतः कलौ ॥
उत्तमभागवतस्तु । सर्वभूतेषुयः
पश्येद्भगवद्भावमात्मनः । भूतानि
भगवत्प्राप्तान्येषभागवतोत्तमः ॥
नयस्यस्वपरइतिवित्तिष्वात्मनिवा-
भिदा । सर्वभूतसमः शान्तः
सर्वभागवतोत्तमः । गृहीत्वापी-
न्द्रियैरर्थान् योनोर्दृष्टिं नङ्काक्षति
। विष्णोर्मायामिदं पश्यन्सर्वभाग
वतोत्तमः ॥ शिवेचपरमेशाने
विष्णौचपरमात्मनि । समबुद्ध्या
प्रवर्तन्ते त्वेवैवभागवतोत्तमाः ॥
भगवतोयम् । अण् ॥

भागवतम् । न० अष्टादशपुराणान्त

भागी

गतेअष्टादशसहस्रश्लोकात्मकेउपपुर-
णविशेषे ॥ महापुराणविशेषे ॥
तत्राष्टादशाध्यायोत्तरत्रिशताध्याया-
त्मकं देवोभागवतं नाम महापुरा-
णं द्वात्रिंशदध्यायाधिकत्रिशताध्या-
यात्मकं विष्णुभागवतमिति विवे-
कः ॥ अष्टादशसहस्रं वै पुण्यं भाग-
वतं किलेति देवोभागवतम् ॥ आत्म-
तत्त्वदीपकेज्ञाने ॥ भगवताप्रोक्त-
म् । तेन प्रोक्तमित्यण् ॥ भगवत्प्रा-
मायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याः प्रातिप-
दिकं० सर्वं खल्विदमेवाहं नान्य-
दस्ति सनातनमित्यहं श्लोकात्मकसू-
त्रभूतमेव सर्वं वेदसारं सर्वं खल्वि-
दं ब्रह्मनेह नानास्ति किञ्चिन्नेति सर्वं
वेदतात्पर्यार्थं प्रतिपादकवाक्यार्था-
भिलापकं पुराणं मन्त्ररूपं भगवत्प्रा-
वटपञ्चशयानायविष्णवे प्रकटीकृतं
यत्तत् । भगवत्प्राप्तम् । तेन
प्रोक्तमित्यण् ॥

भागिकम् । त्रि० भाग्ये । सबृद्धिक
मुद्रोदौ ॥ भागोरूपकस्यार्द्धीवृद्धिः
आद्यः० शुल्कम्० उपदावाअस्मि-
न्दीयते । भागिकं शतम्० भागि-
काविंशतिः । भागाद्यच्चेति ठ-
न् ॥

भागी । त्रि० अश्विनि ॥ ग्राहिणि ॥
सम्पृचेत्योदिना० भजेर्विनु-
ण् ॥

भाग्ययोग :

भागिनियः । पुं० भगिनीपुत्रे । स्त्री
स्त्रीये ॥ भगिन्याः अपत्यम् । स्त्री
भ्योठक् ॥

भागिनयी । स्त्री० भगिन्यास्यपत्ये ।
भानजी० इ० भा० ॥ टिड्ठेति
डीप् ॥

भागीरथी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भगी
रथस्येयम् । तस्येदमित्यण् ।
डीप् ॥

भागुरिः । पुं० स्मृतिव्याकरणकर्त्तरि
मुनिविशेषे ॥ मार्कण्डेयपुराण
प्रसिद्धे मुनौ ॥ कविविशेषे । शत
लुम्पके० इति जटाधरः ॥

भाग्यम् । न० प्राक्तनशुभाशुभकर्म
णोः । नियतौ । दैवे । दिष्टे ।
फलोन्मुखी भूतपूर्वदैहिकशुभा
शुभकर्मणि । जडानामविवेकाना
मशूराणामपिप्रभो । भागभोग्या
निराज्यानिसन्त्यनीतिमतामपि
॥ भज्यतेऽनेन० भजते वा । भज
सेवायाम् । ऋहलोर्णत् । चजो
रितिकुत्वम् ॥ त्रि० भागिके ॥
भागोवद्बुद्ध्यादिरस्मिन्दीयते ।
भाग्यंशतम्० भाग्याविंशतिः ।
भागान्यच्चेति०यत् ॥ भागार्हे ॥
भागमर्हति । दण्डादित्वाद्य
त् ॥

भाग्ययोगः । पुं० यात्रायोगान्तरे ॥
पञ्चमेक्षोरविषष्टेवर्त्ततेनवमेगुरुः

भाजी

। भाग्ययोगाभिधेयोगेनिहन्तावैरि
णांसदा ॥

भाग्यवान् । त्रि० भाग्ययुक्ते ॥ भाग्य
वतांसर्वंश्रियसेभवति ॥

भाग्याख्या । स्त्री० तुष्टिविशेषे ॥ य-
था । यातुनप्रकृतेर्नकालान्नाप्यु
पादानाद्विवेकख्यातिरपितुभाग्या-
देव० अतएवमदालसाऽपत्यानिअति
वालानिमातुरुपदेशमात्रादेवविवे-
कख्यातिरस्तिमुक्तानिबभूवुः० त
स्माद्भाग्यमेवहेतुर्नान्यदिह्युपदेशे
तुष्टिः साभाग्याख्यातुष्टिर्दृष्टि-
च्यते ॥

भाङ्गौनम् । त्रि० भङ्ग्ये । भङ्गाच्चे
त्ते ॥ भङ्गायाभवनमच्चेत्तम् । वि
भाषातिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यङ्-
तिपच्चेखञ् ॥

भाजक् । अ० शैष्ठ्ये ॥

भाजनम् । न० पात्रमात्रे ॥ योग्ये ॥

यः संवादयतेनिच्यंयोऽतिवादां-
स्तितिचति । यश्चतप्तेनतपतिदृढं
सोऽर्थस्यभजनम् ॥ आठकपरिमा-
णोद्वैतवैद्यकपरिभाषा ॥ भाज-
यति । भाजपृथक्कर्मणिल्यु-
ट् ॥

भाजितः । त्रि० पृथक्कृते । विभ-
क्ते ॥ न० भागे ॥

भाजी । स्त्री० श्राणायाम् । प्रकायाम्
॥ जानपदेतिडीप् ॥

भांडपुट :

भाज्यः । त्रि० भागाहे । भाजनीये ॥

भाटकः । पुं० न० व्यवहारार्थं दत्त
गृहशकटादिलभ्यधने । भाडा० इ०
भा० ॥

भाट्टः । पुं० आत्मनश्चिदचिद्रूपत्व-
वादिनिभट्टाचार्यमतानुसारिणि-
मीमांसके ॥ गूढं चैतन्यमुत्प्रेक्ष्य
द्रव्यबोधस्वरूपताम् । आत्मनोब्रुव
तेभाट्टाश्चिदुत्प्रेक्षोत्थितस्मृतेः ॥
जडोभूत्वातदाऽस्वाप्समितिजाड्य
स्मृतिस्तदा । विनाजाड्यानुभूतिं
नकथंचिदुपपद्यते ॥ द्रष्टृदृष्टेरलो
पश्यत्युतः सुप्तौततस्त्वेयम् । अ-
प्रकाशप्रकाशाभ्यामात्माखद्योतव-
द्द्युतः ॥

भाणः । पुं० नाटकादिदशरूपकान्त
र्गतरूपकविशेषे ॥

भाण्डः । पुं० गृहभाण्डवृत्ते ॥

भाण्डम् । न० पात्रे । घटककादि-
भाजनमात्रे ॥ पण्यद्रव्ये । वणि-
ङ्मूलधने ॥ भूषायाम् । भूषणे ॥
अश्वभूषायाम् । तुरङ्गाणां मण्डने
॥ नदीकूलद्वयमध्ये ॥ भण्यते ।
भण्यशब्दे । जमन्ताड्डः ।
॥ भणतिवा । डः । प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वाभन्दते । भदिकल्याणं मुखे च
। अच् । प्र० षोडरादिः ॥ भण्डवृ-
त्तौ । भंडौआ० इ० भा० ॥

भाण्डपुटः । पुं० नापिते ॥ भाण्डे-

भाद्रः

पुटाः यस्यसः ॥

भाण्डपुष्पः । पुं० सर्पविशेषे । कौ-
क्कुटिकन्दले ॥

भाण्डागारम् । न० गृहशेषे । अन्ना-
दिद्रव्याणांगृहे ॥ भाण्डानामागा-
रम् ॥ धनागारे ॥

भाण्डागारिकः । त्रि० भाण्डागारे-
नियुक्ते । भण्डारी० इ० भा० ॥ अ-
गारान्ताड्डन् ॥

भाण्डागारी । त्रि० भाण्डारिणि । भा-
ण्डागारवति ॥ भाण्डागारमस्या-
स्ति । इति ॥

भांडारौ । पुं० भांडागाराध्यक्षे । स्व-
नाम्नैवप्रसिद्धे ॥ यथा क्षुधितस्तृ-
षितः कामीविद्यार्थी कृषिकारकः
। भांडारीचप्रवासीचसप्तमुत्तान् प्र-
बोधयेत् ॥

भाण्डिः । पुं० नापितक्षुराद्याधारे ॥

भाण्डिलः । पुं०) नापिते ॥

भाण्डिवाहः । पुं०)

भाण्डौरः । पुं० वटवृत्ते ॥ व्रजमण्ड-
लान्तरेषोडशवटवनमध्ये द्वितीयव-
टवने ॥

भातम् । न० प्रभाते ॥ भा० । क्तः ॥
दौप्तौ ॥ त्रि० तद्वति ॥

भातिः । स्त्री० शोभायां ॥

भातुः । पुं० आदित्ये । सूर्ये ॥ भा-
ति । भादौप्तौ । कमिगमीतितुः ॥

भाद्रः । पुं० नम्रपदे । प्रौष्ठपदे । भा

भानु :

द्रपदेमासि ॥ भाद्रीपौर्णमास्यस्मि
न् । सास्मिन् पौर्णमासीत्यण् ॥
अत्रजातस्यफलम् । नभस्यमासीखलु
जन्मयस्यधौरोमनोज्ञश्चवराङ्गनाना
म् । रिपुप्रमाथीकुटिलोऽतिमर्माप्र
पन्नभर्त्तासभवेत्सहासः ॥ अत्रगोः
प्रसवेनारदः । भानौसिंहगते चै
वयस्यगोः सम्प्रसूयते । मरणं त
स्यनिर्दिष्टं षड्भिर्मासैर्नसंशयः ॥
प्रसूतांतत्क्षणादेवतांतांगांविप्राय
दापयेत् । पश्चाच्छान्तिं प्रकुर्वीतशा-
न्तिशास्त्रोक्तवत्सर्नेति ॥

भाद्रपदः । पुं० वर्षर्तुद्वितीयमासि
। भाद्रे ॥ भद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमा
स्यस्मिन् । सास्मिन् पौर्णमासीत्य-
ण् ॥

भाद्रपदा । स्त्री० प्रोष्ठपदासु । भद्रप
दासु । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रे० उत्तर
भाद्रपदानक्षत्रेच ॥ भद्रमेव ॥ भा
द्रम् । भाद्रपदंयासां० ताः ॥

भाद्रमातुरः । पुं० सतीतनये ॥ भद्र
मातुरपत्यम् । मातुरुत्सङ्ख्यास
म्भद्रपूर्वायाः ॥

भानम् । न० आभासे ॥ प्रतीतौ ॥
प्रकाशे । साक्षात्कारे ॥ नहिभाना
दृतेसत्त्वं नर्तेनानंचितोऽचितः ।
चित्सम्भे दोषिणा ध्यासादृतेतेनाह
मद्वयः ॥ भाति । भा० । ल्युः ॥

भानुः । पुं० किरणे । मयूखे । अ-

भामः

शौ । करे ॥ रवौ । सूर्ये । हंसे ।
सहस्रांशौ ॥ दिने ॥ भाति । भा०
। दाभाभ्यांनुः ॥ यद्वा ; भाति०
चतुर्दशभुवनमध्ये अग्न्यादिस्वयंप्र
काशेभ्यः अधिकंदीप्यतेवा । पूर्व
वत् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रभौ ॥ राजनि
॥ वृत्ताहर्तृपितृविशेषे ॥

भानुः । स्त्री० भानुमत्याम् ॥

भानुफला । स्त्री० रम्भायाम् । कद
ल्याम् । भानुरिवफलान्यस्याः ।
अजादिः ॥

भानुमान् । पुं० सूर्ये ॥ भानवोविद्य
न्तेऽस्य । मतुप् ॥ चि० दीधिति
युक्ते । सकिरणे ॥

भानुमती । स्त्री० विक्रमादित्यनृपस्य
पत्न्याम् ॥ यथा । देवगुरोः प्रसादे
नजिह्वाय मेसरस्वती । तेनाहंनृपजा
नामिभानुमत्यास्तिलंयथेतिवररुचिः
भानेमिः । पुं० गभस्तिहस्ते । सूर्ये ॥
भाभः । चि० नक्षत्रकान्तौ ॥ भस्यामे
वाभायस्ययस्यसः ॥

भामः । पुं० क्रोधे ॥ रवौ ॥ दीप्तौ
रुचौ ॥ पूज्ये ॥ भगिनीपतौ ॥
यथा । अहोभगिन्यहोभाममया
वांभतपापमना । पुरुषादद्वापत्यं
सुहृदोहिंसिताः सुताः ॥ भाति । भा०
अर्तिसुसुहृद्वृक्षिन्नुभायावापदिय
क्षिनीभ्योमन्नितिमन् ॥ भामते ।
भामक्रोधे । अच्वा

भारत :

भामकः । पुं० भगिनीपती ॥ स्त्री
र्थकः ॥

भामा । स्त्री० कोपनायांयोषिति ॥
सख्यभामायाम् । विनाशिप्रव्यय
मितिपूर्वपदलोपः ॥

भामी । चि० क्रोधिनि ॥

भामिनी । स्त्री० कोपनायाम् ॥ अव
श्यंभामते । भाम० । आवश्यके
णिनिः । यच्चादिणिनिर्वा ॥ स्त्री
मात्रे ॥

भामिनीविलासः । पुं० जगन्नायमि
अपङ्खितराजकृते विलासचयात्मके
ग्रन्थविशेषे ॥

भारः । पुं० वीवधे । विष्णौ । विंश
तितुलापरिमाणे । पलानां द्विसहस्रे
। अष्टसहस्रतोलकात्मके ॥ द्विशूर्पा
गोष्ठ्युदाहृता ॥ तामेवभारंजानी
याद्वाहोभारचतुष्टयम् । भ्रियते
। भृज्भरणे । अकर्त्तरि चकार
कैसंज्ञायामितिषञ् ॥

भारंडः । पुं० उत्तरकुसदेशजशकुन्त
पक्षिणि ॥

भारतः । पुं० कागवाहने । वज्रौ ॥ नट
॥ भरतस्थमुनेः शिष्यः । अण् ॥
भरतात्मजे ॥ भरतवंशोद्भवे ॥
महाकुलप्रसूते ॥ भरतस्यराज्ञीय
म् । तस्येदमित्यण् । सङ्ग्रामवि
शेषे ॥ भरतायोद्धारोऽस्यसङ्ग्राम
स्य । सङ्ग्रामेप्रयोजनयोद्धृभ्यङ्ग्य

भारतवर्षः

ण् ॥ चि० ज्ञाननिरते ॥ भोज्ञा
नम्० तत्वरतः ॥

भारतम् । न० व्यासप्रणीतलक्ष्मणोका
त्मकमहाभारतसंज्ञके । इतिहासे
॥ तस्यश्रवणादिफलंयथा । भारतं
शृणुयान्नित्यंभारतंपरिकीर्त्तयेत्
। भारतंभवनेयस्यतस्यहस्तगतोज
यः ॥ योगोशतंजनकशृङ्गमयंद
दातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय
। पुण्याच्चभारतकथांशृणुयाच्चनि
त्यं तुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचै
व ॥ नवनीतंयथादध्नोद्विपदांब्रा
ह्मणोयथा । हृदानामुदधिः श्रेष्ठो
गौर्वरिष्ठश्चतुष्पदाम् । यथैतानी
तिहासानांतथाभारतमुच्यते ॥ य
श्चैनंश्रावयेच्छास्त्रेब्राह्मणान्पादमं
ततः । अक्षय्यमन्नपानंवैपितृस्त
स्योपतिष्ठते ॥ इतिहासपुराणा
भ्यांवैदंमुपवृंहयेत् । विभेत्त्य
ल्पश्रुताद्देहोमामयंप्रहरिष्यति ॥
काष्णवैदमिमंविद्वान्श्रावयित्वा
र्यमश्रुते । भूगृहत्याकृतश्चापिपा
पंजह्यादसंशयम् ॥ इति ॥ जम्बु
द्वीपनवमांशेवर्षविशेषे ॥

भारतवर्षः । पुं० न० जम्बुद्वीपस्य
वववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । यथा
। हिमाह्नदक्षिणवर्षंभरतायददौ
पिता । तस्माच्चभारतवर्षंतस्यना
मामहात्मनः ॥ तस्यनवभागस्थथा

:भारतवर्ष :

भारतस्यास्यवर्षस्यनवर्भे दान्निबोध
मे । समुद्रांतरितास्त्रियास्त्वगम्याः
परस्परम् ॥ इन्द्रद्वीपः कशेरुक्षता
सर्वार्थोभस्तिमान् । नागद्वीपस्तथा
सौम्योगाम्बर्वीबारुणस्तथ ॥ अयन्तु
नवमस्तोषाद्वीपः सागरसंवृतः
। योजनानांसहस्रं वै द्वीपोयंदक्षि
योत्तरात् ॥ पूर्वकिरातायस्यान्ते
पश्चिमेयवनाः स्मृताः । ब्राह्मणाः
क्षत्रियावैश्याः शूद्राश्चान्तः स्थि
ताद्विज ॥ इज्यायुहवणिज्यादौः
कर्मभिः भक्तपावनाः । तेषां
संव्यवहारश्च एभिः कर्मभिरिष्यते
॥ स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्यपापच-
वैतथा । महेन्द्रोमलयः सद्यः
शुक्तिमानृक्षपर्वतः ॥ विन्ध्यश्च-
पारियात्रश्च सप्तैवात्रकुलाचलाः
तेषांसहस्रश्चान्ये भूधरायेसमीप
गाः ॥ विस्तारोच्छ्रायश्चैरम्याविपु
लाश्चित्रसानवः । कीलाहलः स
वैभाजोमन्दरोददुराचलः ॥ वा
तम्बमोवैद्युतश्चमैनाकः सुरसस्त
था । तुङ्गप्रस्थोनामगिरिर्गोधनः
पांडुराचलः ॥ पुष्पवौर्यजयन्तौ
चरेवतोर्बुदएवच । ऋष्यमूकः
सगोमन्तः कूटश्चैलः कृतः सरः
॥ श्रीपर्वतश्चकोरश्चतमोन्यऽल्प
पर्वताः । तैर्विमिश्राजनपदाम्बे
च्छास्वार्थाश्चभागशः । तैः पीय

भारतवर्ष :

न्ते सरिच्छेष्ठायास्ताः सम्यङ्निबो
धमे । गङ्गासरस्वतीसिन्धुश्चंद्रभा
गातथापगा । यमुनाचयतद्रुक्षवि
तस्तीरावतीकुङ्गः । गोमतीधूतपा
पाचबाहुदाचदृषती ॥ विप्राशा
देविकावंचुर्विशालागण्डकीतथा
। कौशिकीचापराविप्रहिमवत्पाद
निःसृताः ॥ वेदस्मृतिर्वेतसि
नीरात्रिष्णोसिन्धुरेवच । वेणाच
स्यन्दनाचैवसवान्नीरामहीतथा ॥
पाराचर्मण्वतीलूपीविदिशावेत्रव-
त्यपि । क्षिप्राश्चवन्तीचतथापारिपा
त्राश्रयाः स्मृताः ॥ शोष्णोमहान
दश्चैव नर्मदासुरसाक्रिया । मन्दा
किनीदशार्णाचचित्रकूटातथापगा ॥
चित्रीत्यलाचतमसाकरतोयापिशा
चिका । तथान्यापिप्यलाश्रोणीवि-
पाशावञ्जलानदी ॥ सरोरुजाशुक्ति
मतीमङ्गुलीचिदिवाक्रतुः । ऋक्ष-
पादप्रसृतावैतथान्यावेगवाहिनी ॥
शिप्रापयोष्णीर्निर्विन्ध्यातापीचनि
प्रभावती । वेणावैतरणीचैवसिनी
वालीकुमुद्वती ॥ तोयाचैवमहागौ
रीदुर्गाचान्तः शिवातथा । विन्-
ध्यपादप्रसृतास्तानद्यः पुण्यजलां-
शुभाः ॥ गोदावरीभीमरथीकृष्ण-
वर्णातथापगा । तुङ्गभद्रासुप्रयोगा-
वाद्याकाविर्यथापगा ॥ सद्यपादवि
निष्क्रान्ताद्गमास्ताः सरिदुत्तमाः ॥

भारतवर्षः

कृतमालातामपणीं पुष्पजात्युत्प-
 लावती । मलयद्रिसमुद्भूतानद्यः
 शीतजलास्त्रिमाः ॥ पितृसोमर्षिं
 कुल्पाचक्षुलाचिदिवालया । ला-
 हूलिनीवंशकरामहेन्द्रप्रभवाः स्मृ-
 ताः ॥ ऋषिकाचकुमारीचमन्दगा
 मन्दवासिनो । कृशापलाशिनीचै-
 वशक्तिमत्प्रभवाः स्मृताः ॥ स-
 र्वाः पुण्याः सरस्वत्यः सर्वाङ्गा-
 समुद्रगाः । विश्वस्यमातरः सर्वाः
 सर्वाः पापहराः स्मृताः ॥ अ-
 न्याः सहस्रशोक्ताः क्षुद्रनयो-
 द्विजोत्तम । प्रावृट्कालवहाः सं-
 तिसर्वकालवृष्ट्याः ॥ मत्स्याः
 कुशूलाः कुल्याश्चकुंतलाः काशि
 कोशलाः ॥ अर्बुदाश्चकुलिङ्गाश्चस-
 मकाश्चवृकैः सह । मध्यदेशेजनप-
 दाः प्रायशोमौप्रकीर्तिताः ॥ सद्य
 स्यचोत्तरेणैवयत्रगोदावरीनदी ।
 पृथिव्यामपि कृतस्त्रायां सप्रदेशोम-
 नोरमः ॥ गोवर्द्धनपुरंरम्यंभार्ग-
 वस्यमहात्मनः ॥ बाह्लीकावाटधा
 नाश्चाभीराः कालतोयकाः ॥
 अपरान्ताश्चशूद्राश्चपङ्गवाश्चर्मखण्डि-
 काः । गान्धारायवनाश्चैवसिन्धु
 सौवीरमद्रकाः ॥ शतहृदाललित्या
 चपारदाहारमूषिकाः । माठरार-
 जहतकाः कैकयादशमानिकाः ॥
 क्षत्रियोपनिवेशाश्चैवशशद्रकुलानि

भारतवर्षः

च । काम्बोजादरदाश्चैववर्वराश्च-
 ङ्गलौकिकाः ॥ नीचाश्चैवतुषारा-
 चपङ्गवावाद्यतोदराः । आत्रेयाः
 सभरद्वाजाः प्रस्थलाश्चदशेरकाः ॥
 लम्यकाः सूनकाराश्चचूलिकाजा-
 ङ्गवैः सह । अपधाश्चालिमद्राश्च-
 किरातानाश्चजातयः ॥ तामसाहं
 समार्गाश्चकाश्मीरास्तङ्गनास्तथा ।
 चूलिकाहुडकाश्चैवजर्णादार्वास्त-
 थैवच ॥ एतेदेशाश्चद्वीच्यास्तु० प्रा-
 च्यान्देशान्निबोधमे । अम्बुवाका
 मुद्गरकाश्चन्तर्गिरिवहिरिगिराः ॥ त
 थाप्लवङ्गावङ्गेयामलदामलवर्तिकाः
 ब्रह्मोत्तराः प्रविजया भार्गवाङ्गेय
 मर्दकाः । प्राग्ज्योतिषाश्चमद्रा-
 चविदेहास्तामलिप्तकाः । मल्वा-
 मगधगोमेदाः प्राच्याजनपदाः
 स्मृताः ॥ अथापरेजनपदादक्षिणा
 पथवासिनः । पाण्ड्याश्चकेरलाश्चै-
 वचोलाः कुल्पास्तथैवच ॥ सेतुका
 मूषिकाश्चैवकुमारावानवासिकाः ।
 महाराष्ट्रामाहिषिकाः कलिङ्गाश्चै-
 वसर्वशः ॥ आभीराः सह-
 चैषीकाश्चाटव्याशवराश्चये । पु-
 लिन्दाविन्ध्यमालिया वैदर्भादण्ड-
 कैः सह ॥ पौरिकामौलिकाश्चैव
 अश्मकाभोगवर्द्धनाः । तैलिकाः
 कुन्तलाश्चान्ध्राः उद्दिदानाः लकारकाः
 ॥ दक्षिणात्यास्त्रिमेदेशाः अपरा

भारतवर्षः

नूतान्निबोधमे । सौपारिका : का
 लनदादुष्वास्तालीयकै : सह । का
 रस्करलीहजड्वावानेयाराजभट्ट-
 का : । तोसका : कोशलाश्चैवत्रैपु
 राविदिशास्तथा ॥ तुषारास्तुम्बरा
 श्वैवपाटवोनैषधै : सह । पुलिन्दा-
 श्वसुशीलाश्चरूपमांस्तामसै : सह ॥
 तथाकुरुमिनश्चैवसर्वेचैवकरस्कराः
 नासिकास्थ्याश्चैवान्येचैवान्तर-
 नर्मदा : ॥ मारुकच्छा : समाहेयाः
 सर्वेसारस्वतै : सह । कच्छीयाश्च-
 सुराष्ट्राश्चावन्लाश्वार्बुदै : सह ॥
 इत्येतेह्यपरान्ताश्चशृणुविन्ध्यनिवा-
 सिनः । मलजाश्चकरुषाश्चमेकला-
 शोत्कलै : सह ॥ उत्तमर्णादशार्णा
 श्चभोजा : किष्किन्धकै : सह ।
 अनूपास्तुण्डिकेराश्चवीरहोत्राह्यवन्त-
 यः ॥ एतेजनपदा : सर्वे विन्ध्य
 पृष्ठनिवासिनः ॥ अतोदेशान्प्रव-
 च्यामिपर्वताश्रयिणश्चये ॥ निर्हारा
 हंसमार्गाश्चकुपथास्तङ्गणा : खशा :
 । कुत्सा : प्रावर्णाश्चैषजर्णाद्वर्वाः
 सहहुका : ॥ त्रिगर्तामालवाभै
 वकिरातास्तामसै : सह । कृतत्रे
 तादिकश्चात्रचतुर्युगकृतोविधिः ॥
 एतत्तुभारतवर्षंचतुः संस्थानसंस्थि-
 तम् । दक्षिणे परतोऽक्षस्यपूर्वेणचम-
 होदधिः ॥ हिमवानुत्तरेणास्यका-
 र्मुकस्ययथागुणः । तदेतद्भारतं

भारती

वर्षंसर्वबीजं द्विजोत्तम ॥ देवत्वमम-
 रेशत्वं देवत्वं मर्त्यं तांतथा । मृगपश्व-
 म्बरचरायोनीस्तद्वत्सरोत्पदाः ॥ स्या-
 वराणांश्चसर्वेषामतोव्रह्मन्शुभांशु-
 भैः । प्रयान्तिकर्मभूर्ब्रह्मन्नान्य-
 लोकेषुविद्यते । देवानामपिविप्रर्षे
 सदैवैषमनोरथः ॥ अपिमानुषमा-
 प्स्यामोदेवत्वात्प्रच्युताः क्षितौ ।
 मनुष्याः कुर्वतेतत्तुयन्नशक्यं सुरा-
 सुरैः ॥ स्वकर्मनिगडयस्तुः स्वकर्म-
 क्षपणोत्सुकैः । नकिञ्चित्क्रियते
 कर्मसुखलेषोपवृंहितैः ॥ इतिश्री
 मार्कण्डेयपुराणे भारतखण्डवर्णनं
 नामाध्यायः ॥

भारतिः । पुं० दशनामसत्र्यासिनां
 मध्ये सत्र्यासिबिशेषे ॥ यथा । ना-
 नाशास्त्रेषुयोषिज्ञोनानाकर्मविशा-
 रदः । सदेष्टदेवीभावेनभावयेद्यो-
 हिचावलाम् । सएवभारतिवीरोम-
 हाज्ञानीजितेन्द्रिय इति ॥

भारती । स्त्री० वचने ॥ सरस्वत्याम् ।
 अर्थपरिज्ञानफलाहिभारती गुरुयो-
 धिनिपक्षिविशेषे । भार० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० ॥ ब्राह्मणमोषधी ॥
 नाय्यवृत्तिप्रभेदे ॥ शृङ्गारेकौशिकी
 वीरसात्वत्पारभटोपुनः । रसेरौद्रे-
 चवीभत्सेवृत्तिः सर्वत्रभारती ॥
 भारतीवृत्तिसुसंस्कृताप्रायोवाग्व्या-
 पारोनराश्रयः ॥ विभर्ति । डुभञ्ज

भारविः

भृमृष्टशियजीत्यतच् । ततः प्रज्ञा
द्यणि० डीप् ॥

भारद्वाजः । पुं० वृहस्पतेः पुत्रे ॥
व्याघ्राटाख्यविहङ्गमे द्रोणाचार्ये ॥
ऋषिविशेषे ॥ मङ्गलगृहे ॥ भारद्वा
जश्रुगोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥
अगस्त्यमुनी ॥

भारद्वाजी । स्त्री० वनकार्पास्याम् ॥
भरद्वाजह मुनेरियम् । तेननिर्मि
तत्त्वात् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥
भारभूतिः । पुं० पुण्यस्थानविशेषे ॥
भारभूतौभवेद्भूतिरिति भागवतम् ॥

भारयः । पुं० भरद्वाजपक्षिणि ॥
भारयष्टिः स्त्री० उभयतोवहशिक्ये
स्त्वन्वाद्येकाष्टे । विहङ्गिकाया
म् ॥ भारयष्टिः ॥

भारवम् । न० ज्यायाम् । गुणे ॥
भारवाहः । त्रि० भारिके ॥ भारंवह
ति । वह० । कर्मण्यण् ॥
भारवाहकः । त्रि० भारवहनकर्त्त-
रि ॥ भारम्बहति । वह० । ख-
ल् ॥ भारयवाहकोवा ॥

भारवाहणः । त्रि० उष्ट्रादौभारवाह
के ॥ वहेण्यन्तात्कर्त्तरित्युट् । भा
रस्यान्नादेर्वाहनः । वाहनमाहिता
दितियत्त्वम् ॥

भारवाहो । पुं० धुर्य्ये ॥
भारवाही । स्त्री० नील्याम् ॥
भारविः । पुं० किरातार्जुनीयका-

भारी

व्यकर्त्तरिकविविशेषे । शतलुम्पे
द्वित्विकाण्डशेषः ।

भारवृक्षः । पुं० काष्ठीनामकगन्धद्र-
व्ये ॥

भारशृङ्गः । पुं० रुरुनामकहरिणजा
तौ । वारैसिंगा० द्र० भा० ॥

भारहरः । पुं० भारिके ॥ हरति । ह
ज्० । अच् । भारयहरः ॥

भारहारः । पुं० भारिके ॥ भारंहर-
ति । हज्० । कर्मण्यण् ॥

भाराक्रान्तः । त्रि० भारवाहे ॥ भारे
ण्यक्रान्तः ॥

भाराक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिवृत्तिप्रमे
दे ॥ भाराक्रान्तामभनरसलागुरुः
श्रुतिषड्ठयैः ॥ यथा । भाराक्रा-
न्ताममत्तनुरियंगिरीन्द्रविधारणा
त्० कम्पधत्तेश्चमजलकण्ठतथापरिमु
ञ्चति । इत्यावृत्स्वन्जयतिजलद-
स्वनाकुलवल्लवीसंश्लेषोत्थंस्मरविल
सितं विलोक्यगुरुं हरिः ॥

भारिकः । पुं० भारवाहे ॥ भारोस्ति
वाद्यत्वेनास्य । अतद्वनिठनाविति
ठन् ॥

भारिः । पुं० सिंह ॥

भारिठः । पुं० पक्षिविशेषे । श्यामच
टके । शैशिरे । कणभक्षके ॥

भारी । पुं० भारवाहके ॥ त्रि० भारपी
डिते ॥ भारयुक्ते ॥ भारोऽस्त्यस्य०
अस्मिन्वा । इनिः ॥

भार्यः

भारौही । स्त्री० भारवाहिकायाम् ॥
 भार्गवः । पुं० गर्जे । मतङ्गजे ॥ ध
 न्विनि । धानुष्के ॥ शुक्राचार्ये-
 ॥ परशुरामे ॥ भृगोरपत्यम् । कट-
 प्यण् । बहुत्वे० तस्य अत्रिभृगुकुत्स
 वसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यश्चेति० लुक्कि०
 भृगवः ॥

भार्गवाः । पुं० भू० भारतवर्षमध्ये
 प्राच्यदेशान्तर्गतदेशविशेषे ॥

भार्गवप्रियः । पुं० हीरके ॥ शुक्रा-
 धिष्ठातृदेवताकत्वात् ॥

भार्गवी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ श्रियि ॥
 कृष्णदूर्वायाम् ॥ श्वे० तदूर्वायाम् ॥
 नद्यन्तरे । भृगोरियम् । तस्येदमि-
 त्यण्० डीप् ॥

भार्गी० । स्त्री० ब्राह्मण्यष्टिकायाम् ।
 फज्ज्याम् । भारद्वाज्यम् । भारद्वाज्यम् ॥ य
 था । भार्गीरुक्षाकटुस्निग्धासुच्यो
 ष्णापाचनीलघुः । दीपनीतुवरागुल्म
 रक्तनुज्जाशयेद्भ्रुवम् । शोथकास-
 कफश्लेष्मपीनसज्वरमारुतान् ॥ भ
 र्जनम् । असृजपाके । घञ् । भस्जो
 रोपधयोरमन्यतरधाम् । इतिरमाग
 मः । चजोरितिकुत्वम् ॥ भृजोभ
 र्जनेवा । घञ् । भर्गी स्त्र्यस्याः ।
 ज्योत्स्नादिभ्यउपसङ्ख्यामिच्य
 ण् । डीप् ॥

भार्जिजौ । स्त्री० वनाकार्पाशाम् ॥

भार्य्यः । चि० भरणीये ॥ भृ० डुभृ

भालाङ्कः

ज्० वा । ख्यत् ॥

भार्या । स्त्री० जायायाम् । द्वितीया
 याम् । पाणिगृहीत्याम् ॥ साभार्या
 याप्रियं ब्रूयात्सपुत्रोयस्तुजीवति
 । सजीवतिगुणोयस्यधर्मोयस्यसजी
 वति । गुणधर्मविहीनोयोनिष्कलं
 तस्यजीवनम् ॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्यभार्या
 यागुरुपत्यनुजस्यसा । यवीयसस्तुया
 भार्यास्तुप्राज्येष्ठस्यसास्मृता ॥ भ
 याकान्त्याचार्या ॥ भर्तुयोम्या ।
 डुभृज्० भृभर्त्सनेवा । कटहलोर्ण्य
 त् । टाप् ॥

भार्याटः । पुं० अन्यार्थस्त्वस्त्रीदा
 तरि ॥

भार्याटिकः । पुं० स्त्रीजिते ॥ हरिणा
 न्तरे ॥ मुनिभेदे ॥

भार्यापती । पुं० सहोक्त्याजायाप
 त्योः । दम्पत्योः ॥ भार्याचपति
 श्रतौ । राजदन्तादिः । नित्यद्विव
 चनान्तोयम् ॥

भार्यारुः । पुं० शैलविशेषे ॥ भृगप्र-
 भेदे ॥ क्रौडयापरभार्यायांपुत्रोत्पाद
 के ॥

भालम् । न० महसि । तेजसि ॥
 ललाटे ॥

भालदर्शनम् । न० सिंदूरे ॥

भालदृक् । पुं० शिवे । भाललोच
 ने ॥

भालाङ्कः । पुं० करपत्रे । क्रकचे

भाव :

॥ शाकविशेषे ॥ रोहितमत्स्ये
॥ महालक्षणसम्पन्नपुरुषे ॥ कच्छ
पे ॥ हरे ॥

भालुकः । पुं० कच्छे । अक्षभल्ले ।
भल्लुके ॥ भलते । भलहिंसायाम् ।
बाहुलकादुः । सञ्ज्ञायां कन् । प्र
ज्ञाद्यञ् ॥

भालुकः । पुं० भालुके ॥ भलते ।
भलपरिभाषणादौ । उलूकादिच्वा
त्साधुः । प्रज्ञाद्यञ् ॥

भाल्लवेयः । पुं० इन्द्रद्युम्ननामनि
ऋष्यन्तरे ॥ भल्लवेरपत्यम् । भाल्ल
विः । तस्यापत्यम् । शुभादेराकृ
तिगणत्वात्० ठक् ॥

भाल्लुकः । पुं० भल्लुके ॥)

भाल्लुकः । पुं०)

भावः । पुं० सत्तायाम् । सत्त्वे ॥
परमार्थसत्तारूपे ॥ स्वभावे ॥ मान
सधर्मे ॥ उपसनोपायसाधके ॥
सचोक्तः श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे ।
पशुवीरदिव्यभावदेवतामन्त्रसिद्धिदा
इति ॥ तच्चापि । पशुभावः कलौ
नास्तिदिव्यभावोपि दुर्लभः । वीर
साधनकर्माणि प्रत्यक्षाणिकलौ युगे
इति ॥ अपिच । शृणुभावाच्चयं
देविदिव्यवीरपशुक्रमात् । दिव्यस्तु
देववत्प्रायोवीरस्योद्धतमानसः ॥
सत्यचेताः पर्यन्तदिव्यभावविनि
र्णयः । चेताद्वापरपर्यन्तवीरभा

भावः

वद्वतोरितम् ॥ मद्यं मत्स्यं तथा
मांसं मुद्रामैथुनमेव च । श्मशान
साधनं भद्रे चित्तासाधनमेव च ।
एतत्ते कथितं सर्वं दिव्यवीरमतं प्रि
ये । दिव्यवीरमतं नास्तिकलिकालि
सुलोचन इतिकालीविलासतन्त्रम्
॥ अभिप्राये ॥ आत्मनि ॥ चेष्टाया
म् ॥ प्रकृतिजन्यबोधविषये प्रका
रे ॥ क्रियायाम् ॥ लीलायाम् ॥
पदार्थे ॥ विभूतौ ॥ नाव्योक्त्या
विदुषि । बुधे ॥ क्षन्तौ ॥ मामस
विकारे । रत्त्यादौ ॥ योनौ ॥ उप
देशे ॥ शृङ्गारादिकारणे ॥ शब्द
प्रवृत्तिहेतौ ॥ गौरविते ॥ अभिन
यान्तरे ॥ धात्वर्थे ॥ संसारे ॥
भवने । भावनायाम् । चिन्तने ॥
सङ्गावे ॥ परमार्थतत्त्वाग्रहरूपे प्रेम्
णि ॥ भक्तौ । अनुरागे ॥ तत्तादा
त्म्ये ॥ भू० विभाषाग्रहद्वयच०
भवत्तेष्वंति० कोशिकावचनाम् ॥
॥ भावयतिकरोतिरसान् । भावय
ति० परिभावयतिवा । पचाद्यच्
॥ भवनं वा । श्रिणीभुवोनुपेतिष्वञ्
वा ॥ भावावुद्दिगुणाधर्मज्ञानवैराग्य
भूतयः । सात्त्विकाव्यक्त्येनैते
रागमुत्सृज्यतामसाः ॥ धर्मज्ञान
वैराग्यैश्वर्याख्या बुद्दिगुणाः ॥
भाव सञ्ज्ञया विज्ञेयाः ।
एतेचसात्त्विकावीडव्याः । व्यत्यये

भावः

न० रागमुत्सृज्यवैराग्यविवर्जिता
स्वामसाः । अधर्माज्ञानैश्वर्यरूपाः ०
अवैराग्यलक्षणस्तुभावोराजसद्वर्त्यः
। धर्मादिभिरन्विताबुद्धिस्तदन्वितं
सूक्ष्मशरीरमित्युक्तम् । भावयन्तिय
तोलिङ्गतेनभावाद्भूतिसमृताः ॥
सचसात्त्विकादिभेदात्त्रिविधः ।
तत्र० सात्त्विकः शमदमादिरूपः
राजसोहर्षदर्पादिरूपः ० शोकमो
हादिरूपस्तुतामसः । बाह्याध्यात्मि
कभेदाद्द्विविधश्चयथासाध्यसाधनत
यास्थितोबाह्यः सुखदुःखंज्ञानंरागश्च
त्येवमाकारबाह्यात्मिकः ॥ विभावः
स्थायिसंज्ञश्चसानुभावोयसात्त्वि
कः । व्यभिचारीतिपञ्चैतेभावभे
दाः प्रकीर्तिताः ॥ अष्टमवस्त्ररे
॥ बहुक्षीरास्तथागावोधान्यसुबलव
त्तरम् । जायन्तेसर्वशस्यानिभावे-
वर्षेवरानने ॥ ८ नवग्रहाणांशवना
दिद्वादशचैष्टासु॥तन्वादित्वादशसु॥
स्त्रीणांयौवनकालेस्वभावजाष्टाविंश
त्यलङ्कारन्तर्गतांगजप्रथमालङ्कारे ॥
यथा । यौवनेसत्त्वजासासामष्टाविं
शतिसङ्ख्याकाः ॥ अलङ्कारा
स्तत्रभावहावहेलास्त्रयोङ्गजाः । तत्र
भावोयथा । निर्विकारात्मकेचि
त्तेभावःप्रथमविक्रिया । जन्मतःप्र
प्रभृतिनिर्विकारेमनसि० उद्बुद्धमा
त्रोविकारोभावः । यथा । सण्धसुर

भावना

भिःकालः सएवमलवानिलः । सैवे
यमवलाकिस्तुमनोन्यदिवदृश्यतद्भ-
ति ॥ प्रतिक्षणपरिणामिनःसर्वेभा
वाःकृतेचिच्छक्तेः ॥
भावकः । पुं० भावे । मानसविकारे ॥
त्रि० सत्ताश्रये ॥
भावकरणम् । न० अभिप्रायस्यसूचने ॥
तत्रभावज्ञः । त्रि० अभिप्रायज्ञः ॥
भावतः । त्रि० भवदीये । भावत्के ॥
भवतोऽयम् । भवतष्ठक्छसावित्यव
बृद्धादित्यनुवृत्तेःशतन्तादणेष ॥
भावत्कः । त्रि० भवदीये ॥ भवतामय
म् । भवतष्ठक्छसाविति ० ठक् ।
इसुसुक्तान्तात्कः ॥
भावनः । पुं० परमेश्वरे ॥ सर्वेषांभो
क्तृणांफलानिभावयतिउत्पादयती
तिव्याख्यानात्भवत्येष्टान्ताल्ल्यु
ट् ॥ न० कल्पने ॥ भावनायाम् ॥
भावनस्तुननाध्यानेपर्यालोचेऽधिवा
सने ॥ भव्ये । चाल्ता इ० गौ०
दे० भा० प्र० फलविशेषे ॥
भावना स्त्री० ध्याने ॥ पर्यालोचे ॥
अधिवासने ॥ कल्पनावाम् ॥ सं
स्कारे ॥ भावनानामभवितुर्भवनानु
कूलोभावयितुर्व्यापारविशेषः सा
द्विधा । शब्दभवना० । अर्थभावना
चेति ॥ भाव्यस्यविषयान्तरपरिहारे
णचेतसिपुनःपुनर्निवेशने । निदि
ध्यासनात्मिकायांविजातीयप्रत्यया

भावना

नन्तरितसजातीयप्रत्ययप्रवाहरूपा
याम् ॥ भावनातिङ्प्रत्ययवाच्येति
मीमांसकाः ॥ उत्पादनायाम् ॥ ०
उत्पत्त्यर्थाद्भवतेत्यन्तात् ० युच्
त्रिविधाभावनायथा । त्रिविधाभा
वनाविप्रबिम्बमे तन्निबोधमे ।
ह्याख्याकर्मसंज्ञाच तथाचैवेभया-
त्मिका ॥ ब्रह्मभावात्मिकाह्ये का क
र्मभावात्मिकापरा । उभयात्मिकात
यैवान्यात्रिविधाभावभावना ॥ सन
न्दनादयोब्रह्मभावभावनयायुताः ।
कर्मभावनयाचान्ये देवाद्याः स्याव
राश्वराः ॥ हिरण्यगर्भादिषु च ब्रह्म
कर्मात्मिकाद्विधा । बोधाधिकार
युक्तेषु विद्यते भावभावना ॥ इति
विष्णुपुराणे ६ अंशे ७ अध्यायः ॥ त्रि
विधभावनाश्रयजीवात्मकत्वात्तदु
पचारेण त्रिविधाभावनेत्युच्यते । एत
द्विहरेः स्थूलरूपम् । अतः पररू
पप्राप्त्युपायत्वात् ० तत्रप्रथममनः
सम्भार्यमिति भावः । भावनानाम
ज्ञानविशेषजावासना । तां त्रिविधा
मपि संज्ञामादिशति ० ब्रह्मास्येति ।
तामेव विषयत्रैविध्यं न विविनक्ति ०
ब्रह्मभावनात्मिकेति ॥ । भावभाव-
ना ० भावोवस्तु ० तद्विषयाभावनात्रि
विधा । तत्र त्रयं ब्रह्मैव भावयामः ।
वयं कर्मैव कर्मः । वयन्तूभयमिदम
नुसन्दध्म इत्येवं त्रिविधाभावना ।

भावानुगा

भावनायुक्तान्जीवानुदाहरति ० सन
न्दनादय इति द्वाभ्याम् । इतितटी
का ॥
भावबोधकः । पुं० अनुभावे ॥ भाव
स्वरत्यादेर्बोधकः सूचको गुणः क्रि
यादिरनुभावः । अनुभाव्यते प्रती
तियोग्यतां नीयते रत्यादिरनेनेति ०
अनुभावः । घञ् ॥ तद्वरतेरनुभावाः
लोचनचातुर्यभूत्तेपादयः । हासश्च
कपोलाकुंचनाः ० नासोत्फुल्लनाद-
योऽनुभावाः ० एमन्यवानुमन्तव्यम् ।
भावरूपम् । न० दृश्ये ॥
भाववृत्तः । पुं० ब्रह्मणि ॥ भावः सृ
ष्टिः ० तत्रवृत्तः प्रवृत्तः ॥
भाववृत्तिः । स्त्री० घटाद्याकारवृत्तौ ।
भावशुद्धिः । स्त्री० अन्तःकरणशुद्धौ ॥
कलिकल्मषयुक्तानां सर्वदास्थिरचे-
तसाम् । निद्रालस्य प्रसक्तानां-
भावशुद्धिः कथं भवेत् इति महानि
र्वाणतं च ॥
भावसंशुद्धिः । स्त्री० हृदयस्य कामक्रो
धलोभादिमलनिवृत्तौ । पुनरशुद्
ध्युत्पादनाद्विच्छेदसाध्यत्वे न विशि
ष्टायाम् ॥ परैः सह व्यवहारकाले
मायाराहित्ये ॥
भावसरोरुहम् । न० हृदयकमले ॥
भावाटः । पुं० भावके ॥ साधुनिवेशे
॥ कामुके । नटे ॥
भावानुगा । स्त्री० कायायाम् ॥

भावी

भावार्यः । पुं० सत्तारूपे । परमार्थे ।
भावालौना । स्त्री० छायायाम् ॥

भावावः । चि० विश्वचातरि ॥ भावा
न० अवति । अव० । कर्मण्यम् ॥

भावावबोधः । पुं० अभिप्रायपरिज्ञा
ने ॥ यथा । भावावबोधविहितोन
दुनोतिदोषद्वति ॥

भाविकम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा
। प्रत्यक्षाद्भवयज्ञावाः क्रियन्तेभूत
भाविनः । तद्भाविक्म् ॥ भूताश्च
भाविनश्चेतिहन्दुः । भावः
कवेरभिप्रायोऽस्तीति० भाविकम्
। उदाहरणम् । आसीदञ्जनमत्रे
तिपश्यामितवलोचने । भाविभूष
णसम्भारांसाक्षात्कुर्वेतवाकृतिम् ॥
अत्रायंभूतस्य० द्वितीयेभाविनोद
र्शनम् ॥

भावितः । चि० वासिते । संस्कृते ।
ग्राहितहिङ्खादिगन्धव्यञ्जनादौ
॥ प्राप्ते ॥ चिन्तिते ॥ भाव्यतेस्म ।
भूमाप्तौ । आधृषाद्वेतिवाणिजन्तः
। क्तः ॥ भुबोवकल्कनद्वतिग्यन्ता-
त्० क्तोवा ॥ संपादितेऽशुद्धे ॥

भावितत्वम् । न० संस्कृतत्वे ॥

भावितात्मा । चि० शुद्धचित्ते ॥

भावित्रम् । न० त्रैलोक्ये ॥ भवति ।

भू० । भूवादिगृभ्योणिचल् ॥

भावी । चि० भविष्यति । भविष्यत्का
ले । वर्त्तमानप्रागभावप्रतियोग्य-

भाषा

त्पत्तिके ॥ भू० । भुवश्चेति० इनि-
णित् ॥ भवितुंयोग्ये ॥

भाविनी । स्त्री० नारीविशेषे ॥ भावः
शृङ्गारचष्टाविशेषोविद्यतेऽस्याः ।
अतद्भुनिः । डीप् ॥ वर्त्तमानप्रा-
गभावप्रतियोगिन्याम् ॥

भावुकः । पुं० नाट्योक्त्याभगिनीप
तौ ॥ न० भविके । कल्याणे । म-
ङ्गले । शुभे ॥ शीलम् । भूमाप्तौ ।
लघपतपदेत्युक्ञ् ॥ चि० मङ्गल-
वति ॥ रसविशेषभावनाचतुरे ।
उत्पत्तिशीले । भवनाश्रये ॥ भवति
यः । कर्त्तरि० उक्ञ् ॥

भाव्यम् । चि० कार्ये ॥ विभावनीये ॥
भवितव्ये ॥ भवति । भू० । बाहु
लकात्कर्त्तरिण्यत् । यथा । कृत-
स्यकरणं नास्तिदेवाधिष्ठितकर्मणः
। भावीत्यवश्यं यज्ञाव्यतत्रब्रह्माप्य-
वाधकः ॥ इति ॥ न० अवश्यं भवि
तव्ये ॥ ओरावश्यके । इतिस्थत् ॥
साध्यं ॥ भावयतीतिभवेत्यन्ता
त्कर्मण्यत् ॥

भाषणम् । न० कथने ॥ यथा । स
लापोभाषणमिति ॥ भाषव्यक्तायां
वाचि । ल्युट् ॥ नन्वेच्छाशुच्यधा
र्मिकैः सहसम्भाषेत ॥

भाषा । स्त्री० व्याहारे । उक्तौ । वच
ने ॥ भाष्यते प्रयोज्यप्रयोजकवृत्त
व्यवहारेणप्रयुज्यते । भाष० । गु

भाषा

रोश्चेत्यप्रत्ययः । टाप् । शास्त्रीया
 षादशभाषायथा । संस्कृता १ प्राकृता
 २ उदीची ३ माहाराष्ट्री ४ मागधी
 ५ मिश्राई मागधी ६ शकाभीरौ ७
 श्रवन्ती ८ द्राविडी ९ ओड्डीया १०
 पाञ्चात्या ११ प्राच्या १२ बाङ्गिका
 १३ रन्तिका १४ दाक्षिणात्या १५
 पैशाची १६ आवन्ती १७ शौरसे
 नी १८ । एतासां लक्षणोदाहरणा
 निप्राकृततलङ्गे श्रवणाकरणे द्रष्टव्या
 नि ॥ अथभाषाविभागः । पुरुषा
 णामनीचानां संस्कृतं स्यात्कृता
 त्मनाम् । शौरसेनीप्रयोक्तव्याताड
 शीनाश्चयोषिताम् ॥ आसामेवतु
 नाथासु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत् ।
 अत्रोक्तामागधीभाषा राजान्तः पु
 रचारिणाम् । चेटानां राजपुत्रा
 णां श्रेष्ठिनां चार्द्धमागधी । प्राच्या
 विदूषकादीनां धूर्तानां स्यादवन्तिका
 ॥ योधनागरिकादीनां दाक्षिणात्या
 हिदीव्यताम् । शकाराणां शकादी
 नां शकाराणां सम्प्रयोजयेत् ॥ बाल
 होकभाषादिव्यानां द्राविडीद्रविडा
 दिषु । आभीरेषु तथाभीरीचाण्डा
 लीपुक्तादिषु ॥ आभीरीशावरौ
 चापिकाष्ठपत्रोपजीविषु ॥ तथैवा
 झारकारादीपैशाचीस्थात्पिशाच
 वाक् । चेटानामप्यनीचाना
 मपि स्याच्चौरसेनिका ॥

भाषा

बालानां पण्डितानां च नीचग्रहविचारि
 णाम् । उन्मत्तानामातुराणां सैव
 स्यात्संस्कृतं कश्चित् ॥ ऐश्वर्येण
 प्रमत्तस्य दारिद्र्योपस्कृतस्य चामिदु
 बन्धधरादीनां प्राकृतं सम्प्रयोजयेत् ॥
 संस्कृतं सम्प्रयोक्तव्यं लिङ्गिनीषूत्तमा
 मुच । देवीमन्त्रिमुखाविद्यास्यपिकै
 चित्तथोदितम् ॥ यद्देशं नीचपात्र
 न्तु तद्देशं तस्य भाषितम् । कार्यतश्चो
 तमादीनां कार्योभाषाविपर्ययः ॥
 योषित् सखीवालवे श्याकितवाप्सर
 सांतथा । वैदग्ध्यार्थप्रदातव्यं सं
 स्कृतञ्चान्तरान्तरा ॥ एषामुदाह
 रणान्याकरेषु बोद्धव्यानि । भाषाल
 क्षणानि भाषार्थवे ॥ इतिसाहित्य
 दर्पणे ६ परिच्छेदः ॥ संस्कृतं प्रा
 कृतं भूतभाषाऽपभ्रंशिकागिरः । ना
 टके निघताः शस्ता एताभाषारसाव
 हाः ॥ भाषाविभाषाभेदेन प्राकृतं न्तु
 चतुर्दश । मागध्यवन्तिका प्राच्या शौ
 रसेन्यर्द्धमागधी ॥ बाङ्गोकादाक्षि
 णात्याचभाषाः सप्तचप्राकृते ॥ ॥ श
 काराभीरचाण्डालशबरद्रविडीड्र
 जाः । वनौकसीविजातीनां विभाषाः
 सप्तकीर्तिताः । कैकेयीशौरसेनी
 चकाञ्चीपाञ्चलमागधी । द्राविडीपा
 पांचदेशीचभूतभाषाप्रकीर्तिताः ॥
 ॥ वैदर्भीमागधीनाटीकाओजीचोप
 नाभगरी । पाञ्चालीषडपभ्रंशभाषा

भाषितम्

स्युर्देशभेदतः ॥ इतिसङ्गीतदामोद
रः ॥ आसामुदाहरणं मुरारेरनर्घराघ
वे० भवभूतेरुत्तरचरिते० कालिदा
सस्याभिज्ञानशकुन्तलेऽवलोकनी
यम् ॥

भाषापादः । पुं० चतुष्पादव्यवहारा
न्तर्गतप्रथमपादे । तस्यलक्षणं यथा ।
अर्थवद्भर्मसंयुक्तं परिपूर्णमनाकुलम्
। साध्यवद्वाचकपदप्रकृतार्थानुव
न्धितम् ॥ प्रसिद्धमविरुद्धमनिश्चि
तं साधनक्षमम् । संचिपन्निखिला
र्थश्च देशकालाविरोधितम् ॥ वर्षर्तुमा
सपक्षाहोविलादेशप्रदेशवत् । स्थाना
वसथसाध्याख्या जात्याकारवयोर्युत
म् ॥ साध्यप्रमाणसङ्ख्यावदात्म
प्रत्यर्थिनामच । परात्मपूर्वजानेक
राजनामभिरङ्कितम् ॥ क्षमालि
ङ्गात्मपीडावत्कथिताहर्तृदायकम्
। यदावेदयतेराज्ञेतद्वापेक्ष्यभिधीयते
॥ इतिमिताक्षरा ॥ अस्त्विविवरणं
भाषाशब्दे कल्पदुर्मेद्रष्टव्यम् ॥

भाषितम् । न० वचने । वचसि ॥
यथा । आचारः कुलमाख्यातिव
पुराख्यातिभोजनम् । सन्ततिः पु
ण्यमाख्यातिदेशमाख्याति भाषित
मिति ॥ भाषणम् । भाष० । भावे
क्तः ॥ चि० कथिते । उक्ते । अ-
भिहिते ॥ भाष्यतेस्म । भाषेः कर्म
णिक्तः ॥

भासनं

भाष्यम् । न० चूर्ण्यम् ॥ सूत्रोक्तार्थ
प्रपञ्चके । सूत्रानुकारिभिर्वाक्यैः
सूत्रार्थस्य स्वपदानाञ्चोपवर्णनपरे०
ग्रन्थविशेषे ॥ तथाचभरतः । सूत्रा
र्थोपवर्ण्यतेयत्रपदैः सूत्रानुसारिभिः
। स्वपदानिचवर्ण्यतेभाष्यं भाष्यवि-
दोविदुरिति ॥ चि० कथनीये ॥
भाष्यकारः । पुं० श्रीशङ्कराचार्ये ॥
महाभाष्यकर्त्तरिमुनौ । गोर्नदीये
। पतञ्जली । चूर्णिकृति ॥ अहञ्चभा
ष्यकारश्चकुशाग्रययधियावुभौ । नैव
शब्दास्त्वुधेः पारंकिमन्ये जडबुद्ध
यः ॥ भाष्यं करोति । उक्तञ्० ।
कर्मस्थानम् ॥

भाष्यकृत् । पुं० भाष्यकारे ॥

भाः । स्त्री० प्रभायाम् । दीप्तौ ॥
प्रभावे ॥ मयूखे ॥ इच्छायाम् ॥
भासते । भासदीप्तौ । भाजभासेति
क्विप् । भाः० भासौ० भासः ॥

भासः । पुं० प्रभायाम् ॥ विहगविशे
षि । शकुन्ते । गृध्रे ॥ कुक्कुटे ॥
गोष्ठे ॥ व्याप्यव्यापकतादिप्रतिभा
सि ॥

भासनम् । न० दीप्तौ ॥ प्रकाशने ॥
स्वतस्तावदिदं जगत्चिज्जडोभयात्म
कं भासते । यद्यपिशब्दस्पर्शादिजडव
स्तुभासनायैवेन्द्रियाणिरुष्टानितया
पिचैतन्यस्य० चित्तगतव्यवहारस्य०
उपादानतयाचैतन्य पूर्वकमेवजडं

भास्कर :

भासते । तयासति । पञ्चाङ्गः
 ससमानस्यजडस्यप्रथमतोभा समानं
 चैतन्यमेवशास्त्रं रूपमिति नि
 स्थित्यजडमुपेक्षन्चिन्मात्रचित्ते वा
 सवेदितिजीबन्मुक्तिप्रकरणम् ॥
 भासन्तः । पुं० भासपक्षिणि । शकुन्ते
 ॥ सूर्ये । भे । नक्षत्रे ॥ चन्द्रे
 त्रि० रश्मि । सुन्दराकारे ॥ भासते ।
 भास० । तृभूवद्विषमिभासिसाधौति
 भक्षित् ॥
 भासन्तो । स्त्री० नक्षत्रे ॥ डीष् ॥
 भासमानः । त्रि० प्रकाशमाने ॥
 भासितः । त्रि० प्रकाशिते ॥
 भासुः । पुं० सूर्ये ॥
 भासुरः । पुं० स्फटिके । वीरे ॥
 प्रमाणनिरपेक्षतयैवभासनशीले ।
 आत्मनि ॥ न० कुष्ठौषधे । त्रि०
 भासनशीले । दीप्तियुक्ते ॥ भासते
 तच्छीलः । भास० । भञ्जभासमि
 दोषरुचः ।
 भासुरपुण्या । स्त्री० वृद्धिकाल्या
 म् ॥
 भास्करः । पुं० आदित्ये । प्रभाकरे
 ॥ यथा । सदायजनित्यज्ञेनसदा
 दानंददन्तिव । सदाचशायुभक्षा
 स्ते नित्यं येऽर्चन्तिभास्करमितिभ
 विष्णुपुराणम् । अग्नौ । वज्रौ ॥
 भाः करोति । दिग्भावेतिटः
 । कस्कादित्वात्सः । तेनविसर्ज

भिच्चा

नीयजिह्वामूलोयौसकारस्यनभवतः
 वीरे ॥ अर्कवृक्षे ॥ न० सुव
 र्णे ॥
 भास्करश्चेष्टम् । न० प्रयागे ॥
 भास्करप्रियः । पुं० पद्मरागमणौ । चु
 न्नी० इतिर्कचित् ॥
 भास्करेष्टा । स्त्री० आदित्यभक्ताया
 म् ॥
 भास्मानः । त्रि० भस्ममये । भस्मनो
 विकारः । अण० । अनितिप्रकृति
 भावान्नस्तद्धितइतिटिलोपोन ॥
 भास्मान् । पुं० सूर्ये ॥ अर्कवृक्षे ।
 दीप्तौ । प्रभायाम् ॥ भासः सन्त्य
 स्य । तदस्यास्तीतिमतुप् ॥ त्रि०
 भास्वरे । दीप्तिविशिष्टे । प्रकाश
 वति ॥
 भास्वरः । पुं० दिने ॥ न० कुष्ठौष
 धौ । कूट० ई० भा० ॥ त्रि० प्रका
 शवति । भासनशीले ॥ भासते ।
 तच्छीलः । भासदीप्तौ । स्थे शभा
 सपिसकसोवरच् ॥
 भिः सटा । स्त्री० भिस्सटायाम् ॥
 भिच्चा । स्त्री० भृतौ ॥ याच्नायाम् । अर्थ
 नायाम् । सेवायाम् । भिक्षितवस्तुनि ।
 अत्रयासमात्राभेदश्चिन्तितातात-
 पः । सम्भवेत्त्वधिकमपिदेयमिति ।
 भिच्चाश्चभिच्छेदद्याद्विधिवद्भक्ष्याचा
 रिणे । इत्यचकुलूकभट्टः ॥ यदैव
 यतिब्रह्मचारिणोरुपस्थितिसदैव

भिक्षाशित्वम्

। भिक्षादानं कर्तव्यम् । यथोक्तं न
। रसिंहपुराणे । भिक्षाश्च भिक्षवेद-
द्यात्परिव्राट् ब्रह्मचारिणे । कल्पि
तादन्नादुहृष्यसन्त्युन्नयुतादपि ॥
अकृतैवैश्वदेवे तु भिक्षौ च गृहमागते
। उहृष्यवैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा वि-
सर्जयेत् इति ॥ पाश्चात्तानुपक्रम्य-
ब्रह्मपुराणे तेभ्यो देयं गृहाह्निरित्य
भिहितम् । भिक्षया लक्ष्यते चर्वाप-
रिग्रहविवर्जिता । किम्भोग्यं परि-
गृहणीयात्सर्वभोग्येषु दीपहृ-
गाचया चामाचहेतुभिर्दानादिव्य-
तिरिक्तसर्वभोग्यत्वागो भिक्षाशब्दे
न लक्ष्यत इत्यर्थः । इयञ्च चर्या वि-
वेकिनामतिमुलभेत्याह । किम्भो-
ग्यमिति ॥ यथाहुः । भिक्षाहरो-
निराहारो भिक्षानैव प्रतिग्रहः । अ-
सतो वासतो वापि सोमपानं दिने दि-
ने ॥ भिक्षाप्राणस्य रक्षार्थं कन्याशीत
निवारिणी । अचला केशवे भक्तिर्वि-
भवैः किम्प्रयोजनम् ॥ भिक्षणम्-
भिच्यते ऽनया वा । भिक्षाभिक्षायां-
लाभेऽपलाभे च । गुरोश्चैत्यः । टाप् ॥

भिक्षाकः । पुं० सिद्धुके ।
भिक्षाकी । स्त्री० भिक्षुक्याम् ।
भिक्षाचरः । पुं० स्त्री० भिक्षुके ।
भिक्षाटनम् । न० भिक्षार्थगमने ॥
भिक्षाशित्वम् । न० पेशुन्ये ।
भिक्षाशी । स्त्री० भिक्षुके ।

भिक्षुः

भिक्षुः । पुं० ब्रह्मचार्याद्याश्चमदुष्ट
यान्तर्गतचतुर्थाश्रमे ॥ आश्रमशब्दो
यं धर्मिणो धर्मपरश्च । तत्पर्यायाः ।
परिव्राट् । कर्मन्दी । पाराशरी ।
मस्करी । इति ॥ तस्य धर्मो यथा । भि-
क्षोर्धर्मप्रवक्ष्यामि तन्निबोधत सत्तम ।
। वनाद्गृहाद्वा कृत्वेष्टि सर्ववेदस
दक्षिणाम् ॥ प्राजापत्यांतदन्तु-
अग्निमारोप्य चात्मनि । सर्वभूत-
हितः शान्तस्त्रिदण्डी सकमण्डलुः
॥ सारामंपरित्यज्य भिक्षाधीश्याम
माश्रयेत् । अप्रमत्तश्च रेदमैव साया
ह्नेनातिलक्षितः । रहिते भिक्षुके
यमिया चामाचमलोलुपः । भवेत्प
रमहंसो वा एकदण्डी यमादिकृत् ॥
सिद्धयोगस्य जन्देहममृतत्वमिहा-
प्नुयात् ॥ योगमभ्यस्य मितभुक् परां
सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ दातातिप्रिप्रियो
ज्ञानी गृहीश्राहो ऽपि मुच्यते । इति गा-
रुडे १०३ अध्यायः ॥ अपि च । च-
तुर्थश्चाश्रमो भिक्षोः प्रोच्यते योगनी-
षिभिः । तस्य स्वरूपं गदतो मम श्रो-
तुं नृपार्हसि ॥ पुत्रद्रव्यकलत्रेषु स्थ-
तश्च होनराधिप । चतुर्थमाश्रमस्या
नंगच्छे त्रिभूतमत्सरः ॥ चैवर्षि-
कां स्थजेत्सर्वानारम्भानवनीपते ।
मित्रादिषु समीपैः समस्तैश्चैव
जन्तुषु ॥ जरायुजाण्डजादीनां वा-
रुमनः कर्मभिः कृषित् । युक्तः

भिच्छु :

कुर्वीत नद्रोहं सर्वं सङ्गांश्च वक्ष्ये-
 त् ॥ एकरात्रस्थितिर्गामेपञ्चरात्रस्थि-
 तिः पुरे तथा तिष्ठेद्यथा प्रीतिर्ह-
 पोवानाश्च जायते ॥ प्राणयात्रानिमि-
 त्तस्य व्यंगारे भुक्तवज्जने। काले प्रश-
 स्तवर्णानां भिक्षार्थं पर्यटं दृष्टवान्-
 ॥ कामः क्रोधस्तथादर्पमोहलोभा-
 दयस्ये। तांस्तु दोषान्परित्यज्य परि-
 ब्राण् निर्ममो भवेत् ॥ अभयं सर्वं
 सत्त्वं भ्योदत्वायश्चरते मुनिः। न त-
 स्य सर्वं भूतेभ्यो भयमुत्पद्यते क्वचित् ॥
 कृत्वामिहोत्रं स्वशरीरसंस्थं शरीर-
 मग्निश्च मुखे जुहोति। विप्रस्तु भैक्षोपर-
 तेर्ह विभिन्निश्चिताग्निना सत्रजतिस्मलो-
 कान् ॥ मोक्षाश्रमं यश्चरते यथोक्तं श-
 चिः सुसङ्गल्पितबुद्धियुक्तिः। अनित्यं न
 ज्योतिरिव प्रशान्तं सत्रं ह्यलोकांश्च य-
 ति विजातिः ॥ इति विष्णुपुराणे
 ४ अंशे ६ अध्यायः ॥ अपिच
 । चतुर्विधा भिक्षवस्तुकुटीचरवहूद-
 को। हंसः परमहंसस्य योयः प-
 स्वात् स उत्तमः ॥ एको भिक्षुर्य-
 थोक्तः स्याद्द्वौ चैव मिथुनं स्मृत-
 म्। त्रयो यामः समाख्यातजर्ध-
 नुनगरायते ॥ नगरं न हि कर्त्त-
 व्यं यामोत्रमिथुनं तथा। राजादि-
 वासंतिषु स्याद्भिक्षावार्तापरस्परम्
 इति स्मृतिः ॥ पुनश्च। अजिह्वः
 पण्डकः पं गुरभीवन्निरावच ।

भित्ति :

मुग्धश्च मुच्यते भिक्षुः। वह्निरतैर्न
 संशयः ॥ अत्रत्याजिह्वादिपदव्या-
 ख्यानं यथा स्थाने द्रष्टव्यम् ॥ अपि
 च। न निन्दान्स्तुतिं कुर्यान् न क-
 श्चिन्मर्मणि सृशेत् ॥ नातिव्याधि-
 र्भवेत् तद्वत् सर्वं वैवसमो भवेत्।
 न सन्भाषेत् स्त्रियं काश्चित् पूर्वदृ-
 ष्टाश्च न स्मरेत्। कथाश्च वर्जयेत्
 तासां न पश्ये स्त्रिखितामपि ॥ इति ॥
 भिक्षुणशीलः। भिक्षुयाद्यायाम्।
 सनाशं स भिक्षुः ॥ बद्धभिक्षु-
 के ॥ श्रावणीक्षुपे ॥ कोकिलाक्षे ॥
 भिक्षुकः। पि० याचके। अर्थिनि ॥
 भिक्षुमङ्गाटी। स्त्री० चीवरे ॥
 भिण्डः। पुं० भिण्डाक्षुपे ॥)
 भिण्डकः। पुं०)
 भिण्डा। स्त्री० शाकक्षुपविशेषे०
 तत्फलैव। क्षेपसम्भवे। मुशाक्षे
 । करपर्णे। वृत्तबीजे। भिण्डी०
 ० इ० भा० ॥ भिण्डीक्षोण्यायादि
 णीचतथारुचिकरास्मृता ॥
 भिण्डीतकः। पुं० भिण्डायाम् ॥
 भित्तम्। न० खण्डे ॥ भिद्यते स्म।
 भिदिर्विदारणे। क्तः। भित्तं श-
 कलमिति निष्ठातकारणत्वाभावा-
 निपात्यते। यथा। भित्तं तिष्ठति
 ० खण्डमित्यर्थः ॥
 भित्तिः। स्त्री० कुण्डे। कांथ० कांध०
 काथ० भीत० इ० भा० ॥ भिद्य

भिदु :

ते । भिदिर् । त्तन ॥ प्रदेशे
॥ प्रशस्ते ॥ मतल्लिकोद्भमिशा :
स्युः प्रकाण्डस्थालभित्तयङ्गतिगण
रत्नमहोदधिः ॥

भित्तिका । स्त्री० भित्तौ ॥ पल्लिकाया
म् । पल्ल्याम् ॥ भिनत्ति ० भि
द्यतेवा । भिदिर् ० । कृतिभिदिर्
तिभ्यः । किदिति ० तिकन् ॥

भित्तचौरः । पुं० चौरविशेषे । कुड्य
च्छेदिनि । सीधचौर० इ० भा०
भित्तिपातनः । पुं० महामूषके । धूं
स ० इ० भा० ॥

भिद् । स्त्री० प्रभेदे ॥ भिनत्तिभिदिर्
० । तच्छीलादिषु ० अन्यतोपिष्ट
श्र्यतइतिक्लिप् ॥ त्रि० भेदकर्त्त
रि ॥

भिदकः । पुं० खड्गे ॥ न० वज्रे ॥
भिदा । स्त्री० भेदे ॥ वस्त्रादेर्विदारणे
। विदरे । स्फुटने । फाडा० फटा
० फाडना ० इ० भा० ॥ भेदन
म् । भिदिर् ० । भिदाद्यङ् । टाप्
॥ धन्याके ॥

भिदिः । पुं० वज्रे ॥ भिनत्ति । भि
दिर् ० । कृगृशृपृकुटिभिदिश्चिदि
स्यञ्चेति ० इ० सचकित् ॥

भिदिर्म । न० वज्रे ॥ भिनत्ति । मि
दिर् ० । इषिमदीत्यादिनाकिरच्

भिदुः । पुं० पर्वी ॥ वज्रे ॥ भिनत्ति ।
भिदिर् ० । पृभिदिव्यधीतिकुः ॥

भिन्नः

भिदुर्म । न० कुलिशे वज्रे ॥ भिन
त्ति । भिदिर् ० । विदिविदिच्छिदे
कुरच् ॥ न० प्लक्षवृक्षे ॥ त्रि० मि
श्रे ॥

भिदेलिमः । त्रि० भेत्तव्ये ॥ भिद्यते
कर्मणिभिदेः केलिमर ॥

भिद्यः । पुं० नदे । भिनत्तिकूलम् । भि
दिर् ० । भिद्योद्भयौनदे ० इति०
हजपवादः कर्त्तरिक्चपनिपात्यते ॥

भिद्रम् । न० शतधारे । वज्रे भिन
त्ति । भिदिर् ० स्फायौतञ्चीत्यदि
नारक् ॥

भिन्दिः स्त्री० कृपाणिकायाम् ॥ भि
न्दति । भिदिञ्चवयवे । सर्वधातुभ्य
इन् ॥

भिन्दिपालः । पुं० क्षीपणीये । सृगे ॥
गोफण ० इ० १० ॥ भिभिन्दिपा
लयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण्

भिन्नः । त्रि० भेदविशिष्टे । दारिते । भि
दिते । खण्डितावयवे । अन्यतसङ्
गते ॥ फल्ले ॥ विद्ध्ये भिद्यतेस्म ॥

भिदिर् ० । त्तः । रदाभ्यानिष्ठातो
नः पूर्वस्यचदइति० दकारतकारयो
नौ ॥ न० अन्यार्थवचने । पुं० न०

क्षतरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
शक्तिकुन्तेषु खड्गाद्यविषाणैराश
योहतः । यत्किञ्चित्प्रसवेत्त

दिधिभिन्नमित्यभिधीयते ॥ आश
यः कोष्ठः ॥

भिक्षतरु :

भिक्षकः । पुं० क्षपणे । बौद्धे । त्रि०
ईषद्भिन्ने ॥ अनन्तत्यन्तगतौक्तादि
तिकन् ॥

भिक्षगात्रिका । स्त्री० कर्कटीविशेषे ।
फूट० इ० भा० ॥ भिक्षगात्रमस्याः
भिक्षदर्शी । त्रि० अक्षे । कुतार्किके ।
अविद्यानोहितात्मानः पुरुषाभि
नदर्शिनः ॥ भिक्षद्रष्टुंशीलंयस्य
। शिनिः ॥

भिक्षधीः । त्रि० असितमती ॥
भिक्षभिक्षात्मा । पुं० चणके ॥
भिक्षयोजनी । स्त्री० पाषाणभेदवृत्ते ॥
भिक्षार्थकः । त्रि० अन्यस्मिन् ॥ भि
न्नार्थकाअन्यतरएकत्वान्यतराअपि
इत्यमरः ॥ भिक्षः अर्थीयस्यसः ॥
भिया । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । भि
दाद्यङ्ङिद्वयङ् । टाप् ॥

भिरिण्टिका । स्त्री० श्वेतगुञ्जाग्राम् ॥
भिक्षः । पुं० स्त्रे क्षण्डजात्यन्तरे । भील
इ० भा० ॥ यथाह । हेमचन्द्रः ।
मालाभिक्षाकिराताश्चसर्वेपिस्त्रेच्छ
जातयः इति ॥ सचब्राह्मणकन्यायां
तीवराज्जातः । यथा । पुलिन्द
मेदभिक्षाश्चपुल्लोमश्चध्रुवावकः । कु
न्दकारोडोखलोवामृतभोहस्तिपस्त
था ॥ एतेवैतीवराज्जाताः कन्या
यांब्राह्मणस्यचेतिप० पद्धतिः ॥

भिक्षगवी । स्त्री० गवय्याम् ॥

भिक्षतरुः । पुं० लोघ्रे ॥

भिक्षटा

भिक्षी । स्त्री० लोघ्रे ॥
भिक्षपाशः । पुं० निन्द्यवैद्ये ॥
कुत्सितोभिक्ष । याप्ये पाशप् ॥
भिक्षप्रिया । स्त्री० मुडूच्याम् ॥
भिक्षजितम् । न० औषधे ॥
भिक्षभद्रा । स्त्री० भद्रदन्तिकायाम् ॥
भिक्षमाता । स्त्री० वासके ॥
भिक्ष । पुं० वैद्ये ॥ हेतौलिङ्गेप्रश
मनेरोगाणामपुनर्भवे । ज्ञानंचतु
र्विधंयस्यसराजार्हीभिक्षक्तमः ॥
दण्डनीयोयथा । अज्ञातौषधमन्त्र
स्तुयश्चव्याधेरतत्त्ववित् । रोगिभ्यो
ऽर्थसमादत्ते सदण्डाश्चौरवद्विषक् ॥
भिक्षजोन्नस्याभोज्यत्वंयथा । शूद्रा
न्नब्राह्मणोभुक्त्वातथारङ्गावतारिणः
। चिकित्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृग-
जीविनाम् ॥ शौण्डिकान्नं सूति
कोन्नंभुक्त्वामासन्नंतीभवेत् । त्र-
तीयावकेन । तत्रधेनुद्वयमितिप्राय
श्चित्तविवेकः ॥ अपिच । यूयंचि
कित्सकस्यान्नं पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रिय
म् । विष्ठावार्द्धुषिकस्यान्नंशस्त्विक्र
यिणोमलम् ॥ इतिमानवे ४ अध्या
यः ॥ भिक्षज्यति । भिक्षज् रूग्जये
। कण्डादिः । क्षिप् ॥ विभेतिवा
। जिभी० । भियः पुग्प्रस्वश्चेत्य
जिः ॥

भिक्षटा । स्त्री० दग्धिकायाम् । दग्धा
न्ने ॥ भिक्षांटीकते । टीकृगतौ ।

भीमकर्मा

अन्येभ्योपीतिङः । ड्यापोरितिङ्
स्वः ॥

भिष्ठा । स्त्री० अन्ने । ओदने । भक्ते ॥
बभस्ति । भसदीप्तौ । बाहुलकात्सः
कृन्दसिबहुलमितीत्वम् । ब्राह्मण
भिष्तेतिभाष्यप्रयोगाहोकेपि ॥ य
हा । भेदनम्० भित् । सम्पदादि
त्वात्क्लिप् । भिदंशति । प्रोचन्त
कर्मणि । आतोनुपेतिक् । पृषो
दरादिः ॥

भिष्ठाण्डम् । न० शालूके । भसीड०
इ० भा० प्र० कन्दे ॥

भीः । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । सम्प
दादित्वात्क्लिप् ॥

भीतम् । न० भये त्रि० भययुक्ते ॥ वि
भेति । जिभी० क्तः ० ॥

भीतभीतः । त्रि० अतिशयेनभीते ।
भीतप्रकारे ॥

भीतिः । स्त्री० भये ॥ जिभीभये ।
क्तिन् ॥ कम्पे ॥

भीमः । पुं० अम्भवेतसे ॥ शिवे ॥
पीठविशेषे ॥ यथा । भीमेश्वरोभी
मपीठे शिवाभीमेश्वरीतयेत्यागमः
॥ सर्वसम्प्रतिपन्नपराक्रमेपाण्डुतन
ये । बृकोदरे ॥ त्रि० भयहेतौ । घो
रे ॥ भयानके ॥ विभेत्यस्मात् । भी
मादयोऽप्रादाने० भियः षुग्वेति
मक् ॥

भीमकर्मा । पुं० भीमसेने ॥ भीमं०

भीमसेनः

हिडम्बवधादिरूपकर्मास्य ॥

भीमनादः । पुं० सिंहे ॥

भीमनिर्द्वादः । पुं० राक्षसान्तरे ॥

भीमपूर्वजः । पुं० भीमायजे । युधि
ष्ठिरे ॥

भीमरथः । पुं० तामसमनुवंशजाता
सुरविशेषे ॥ हरिणाकूर्मरूपेणहतो
भीमरथोऽसुरवृत्तिगारुडे गयामाहा
तम्ये ८६ अध्यायः ॥

भीमरथी । स्त्री० जनानामवस्थाविशे
षे ॥ यथा । वैद्यकेसप्तसप्ततिकैवर्षे
सप्तमेमासिसप्तमी । रात्रिर्भीमरथी
नामनराणामतिदुस्तरा ॥ नराणां
दुरितक्रमेतिचपाठः ॥ तामतीत्यन
रोयोसौ दिनानि यानिजीवति ।
क्रतुभिस्तानितुल्यानिसुवर्णशतदक्षि
णैः ॥ गतिः प्रदक्षिणविष्णोर्जल्प
नमन्त्रभाषणम् । ध्याननिद्रासुधा
चान् भीमरथ्याः फलश्रुतिः ॥ न
दीविशेषे ॥

भीमविक्रान्तः । पुं० करिमाचले ।
सिंहे ॥ भीमश्चासौविक्रान्तः ॥

त्रि० भयानकविक्रमवति ॥

भीमशासनः । पुं० यमे ॥ भीमंशास
नंयस्य ॥

भीमसेनः । पुं० मध्यमपाण्डवे । भी
मोदकोदरे ॥ कर्पूरप्रभेदे । भीम
सेनोक्तपूरवृत्तिभाषा ॥ यथा । पो
तासोभीमसेनस्तदनुशितकरः शङ्क

भीरुक :

रावाससंज्ञः । पांशुः पिच्छोऽञ्ज
सारस्तदनुहिमयुताबालुकाजूटिका
च । पञ्चादस्यास्तुषारस्तदुपरिसहिमः
शीतलः पत्रिकाख्याकूरस्येतिभे
दागुणरसमहसावैसदृश्येनदृश्याः ॥

भीमसुता । स्त्री० दमयन्तायाम् ॥

भीमा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ रोचनाच्च
गन्धद्रव्ये ॥ कशायाम् ॥

भीमाकाली । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
भीमादेवी ।

भीमास्थानम् । न० तौर्यविशेषे ॥

भीमेश्वरी । स्त्री० भीमपीठस्थायाम् ॥

भीमैकादशी । स्त्री० माघशुक्लैकाद
श्याम् ॥ भैम्याम् ॥

भीरः । त्रि० भयदे ॥ भियंराति ।

रा । कः ॥

भीरुः । पुं० इक्षुप्रभेदे ॥ यथा । भी

रुः श्लेष्मकरः स्वादुरविदाहीगुरुः

स्मृतः इति ॥ व्याघ्रि ॥ शृगाले ॥

त्रि० घाते । कातरे ॥ भीरुके ।

चस्त्रौ । दरपोक० इ० भा० ॥ रणे

भीरोः स्वर्गाभावः ॥ विभेति ।

जिभीभये । भियः क्रुक्लुकनावि

ति०कुः ॥ स्त्री० भयशीलायाम् ।

वरयोषिति ॥ कण्टकार्याम् ॥ श-

तावर्याम् ॥ अजायाम् ॥ क्षया

याम् ॥ स्त्रीमात्रे ॥

भीरुकः । पुं० इक्षुप्रभेदे । भीररी०

इ० दे० भा० प्र० ॥ वातपित्तप्रश

भीष्मजननी

मनोमधुरोरसपाकयोः । सुशीतोबृंह

णोबल्यः पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥

पेचके ॥ न० बने ॥ त्रि०

भयशीले । भीलुके । चस्त्रौ ॥ विभे

ति । जिभी० । क्रुकन् ॥

भीरुहृदयः । पुं० मृगे ॥

भीरुः । स्त्री० भयशीलायांयोषिति

॥ ऊडुतडूळ् ॥

भीलः । पुं० भिक्षे ॥ भियंलाति ।

ला० कः ॥

भीलभूषणा । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥

भीलुकः । त्रि० भयप्रकृतिकेजने ।

चस्त्रौ ॥ विभेति । जिभी०

। भियः क्रुक्लुकनावितिक्रुक

न् ॥

भीषणः । पुं० भयानकरसे ॥ शस्त्र-

क्याम् ॥ कुन्दुरुके ॥ कपोते ॥

हिन्ताले ॥ भैरवविशेषे ॥ त्रि०

गाढे ॥ दारुणे ॥ भीरुरसान्विते

॥ भीषयते । जिभी० । नन्द्यादि

त्वाल्ल्युः । भियोहेतुभयेषु गिति

षुक् ॥

भीष्मः । पुं० गाङ्गेये । पाण्डवानां

पितामहे ॥ रुद्रे ॥ राजसे ॥ भया

नकरसे ॥ त्रि० भयहेतौ । भयङ्क

रे ॥ विभेत्यस्मात् । जिभी० ।

भियः पुग्वेति०मक्० पुगागमश्च-

भीष्मकः । पुं० रुक्मिण्याः पितरि ॥

भीष्मजननी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भुक्ति :

भीष्मवञ्चकम् । न० कार्तिकशुक्लपक्षी
यैकादश्यादि पूर्णिमान्तपक्षतिथि
कर्तव्यव्रतविशेषे ॥

भीष्मरत्नम् । न० हिमालयोत्तरदेश
जातशुक्लवर्णप्रस्तरविशेषे । भीष्म
पाषाणे ॥

भीष्मसूः । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भीष्मं
सूते । षूङ् । क्तिप् ॥ शान्तनो-
र्महिषीभूत्वाभीष्मं सूतवतीयतः ।
तस्मात्साभीष्मसूः प्रोक्तागङ्गात्रैली
क्यपावनी ॥

भीष्माष्टमी स्त्री० माघशुक्लाष्टम्याम् ॥
तत्रभीष्मस्यतर्पणं कर्तव्यम् ॥

भीसटम् । न० श्लेमान्तके ॥

भुक्तम् । न० भक्षणे ॥ त्रि० भक्षिते ।
खादिते । अभ्यवहृते । अशिते ॥
भुज्यतेस्मभुज० । क्तः भुक्ताब्राह्मणा
इत्यत्रतुभुक्तमेषामस्तीत्यकारोमत्व
यीयोनतुकर्तरिक्तः । सकर्मके
भ्यस्तस्यविधानाभावात् ॥ यद्वात्तर
पदलोपोचद्रष्टव्यः । भुक्तान्नाभु
क्ताः । अत्रात्रस्यभुक्तत्वं ब्राह्मणे
षूपचर्यते ॥

भुक्तसमुज्जितः । त्रि० फेलायाम् ॥
पूर्वम्भुक्तम् । पश्चात्समुज्जितम्
। पूर्वकालैकेतिसमासः ॥

भुक्तिः । स्त्री० भोजने ॥ भोजनम् ।
भुजपालनाभ्यवहारयोः । स्त्रियां
क्तिन् । भोगे ॥ यथा । भुक्तिस्त्रिपु

मुजग :

रुषीसिध्येदिति ॥

भुक्तिप्रदः । पुं० मुक्ते ॥ त्रि० भोगदा
तरि ॥

भुक्तोज्जितः । त्रि० फेलायाम् ॥
पूर्वम्भुक्तम् । पश्चादुज्जितम् । पूर्व
कालैकेतिसमासः ॥

भुजः । त्रि० रोगादिनाकुटिलीकृते
रुग्मे ॥ नम्ने ॥ भुज्यतेस्म । भुजो
कौटिल्ये । क्तः । ओदितश्चेति
नत्वम् ॥ भुजतिस्मवा । गत्यर्थेति
क्तः ॥

भुजः । पुं० स्त्री० करे ॥ दाहौ ॥
अस्यशुभाशुभलक्षणं यथा । कक्षाश्र
त्यदलाश्रेष्ठासुगन्धिन्यर्द्धरोमिका ।
अन्यथाचर्यहौनानामसौनिः स्वस्य
रोमशौ ॥ निर्मांसौचैवभग्नान्धौश्चि
ष्टौचविपुलौभुजौ । आजानुलम्बि
नौवाह्वहत्तौपीनीनीनरेश्वरे ॥ नि
खानांरोमशौह्रस्त्रौश्चैकैकरिकरप्र
भौ । इति ॥ भुज्यतेऽनेन । भुज
पालनाभ्यवहारयोः । भुजन्युजौ
पाण्युपतापयोरितिसाधुः ॥ यद्वा
। भुजति । भुजकौटिल्ये । इगुप-
धेतिकः ॥ चतुष्कलेशेषगुरुसंज्ञा
याम् ॥ ० ॥ पुं० ॥

भुजकोटरः । पुं० कक्षे ॥

भुजगः । पुं० सर्पे ॥ भुजः सनगच्छ
ति । अन्यत्रापीतिडः ॥ भुजेनकौ
टिल्येनगच्छतिवा ।

भुजङ्गप्रयातम्

भुजङ्गदाराणः । पुं० गरुडे ॥
 भुजङ्गभोगी । ० मयूरे ॥
 भुजङ्गराजः । पुं० शिषाहौ ॥ भुजङ्गा
 नाराजा । टच् ॥
 भुजङ्गशिशुभृता । स्त्री० वृहतीकृन्दः
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गशिशुभृत्तानौमः ।
 यथा । इदं तटनिकटक्षौणीभुजङ्गशि
 शुभृतायासीत् । मुररिपुदलिते
 नागेव्रजजनसुखदासा ऽ भूत् ॥
 भुजङ्गान्तकः । पुं० गरुडे ।
 भुजङ्गभोजी । पुं० मयूरे ॥
 भुजङ्गाशनः । पुं० पक्षिसिंहे । गरु
 डे ॥ भुजङ्गान्धश्राति । अश० ।
 ल्युः । भुजङ्गाश्शनं यस्य वा ॥
 भुजङ्गः । पुं० अहौ । सर्पे ॥ पिङ्
 गे ॥ भुजङ्गनकौटिल्येनगच्छति ।
 गमेः सुपिखच् खञ्जडिदावाच्य
 इतिडित्वपक्षे टिलोपः ॥ सीस
 के ॥
 भुजङ्गघातिनौ । स्त्री० सर्पाक्ष्याम् ।
 कृत्कर्ष्याम् । कङ्कालिका० इ०
 गौ० दे० भा० ॥
 भुजङ्गजिह्वा । स्त्री० महासमझायाम्
 ॥ सर्परसनायाम् ॥
 भुजङ्गप्रयातम् । न० जगतीकृन्दः
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गप्रयातं चतुर्भिर्यका
 रैः ॥ यथा । सदारात्मजज्ञाति
 भृत्योविहायस्ममेतं हृदं जीवितं लि
 ससानः । मयाक्षेशितः कालिमे

भुजङ्गसङ्गता

त्यं कुरुत्वं भुजङ्गप्रयातं द्रुतं साग
 राय ॥
 भुजङ्गभुक् । पुं० मयूरे ॥ भुजङ्ग
 भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥ गरु
 डे ॥
 भुजङ्गभोजी । पुं० राजसर्पे ॥
 भुजङ्गमः । पुं० सर्पे । भुजङ्गेनकौ
 टिल्येनगच्छति । गमेः सुपिवा
 च्यइतिखच् । खञ्जडिदावाच्यइति
 डिदभावे टिलोपाभावः ॥ न०
 सीसके ॥
 भुजङ्गलता । स्त्री० नागवल्ल्या
 म् ॥
 भुजङ्गविजृम्भितम् । न० उत्कृति
 कृन्दः प्रभेदे ॥ वस्त्रीशाश्वैश्च दो
 पे तं ममतनयुगलसज्जगौ ॥ भुजङ्
 गविजृम्भितम् ॥ यथा । हेलोदञ्च
 न्यञ्चत्पादप्रकटविकटनटनभरोर
 णत्करतालकश्चारुप्रेङ्खञ्चूडावहः
 श्रुतितरलनवकिशलयतरङ्गितहा
 र धृक् । अस्यन्नागस्त्रीभिर्भक्त्या
 मुकुलितकरकमलयुगं कृतस्तुतिर
 च्युतः पायान्नश्चिन्दन्कालि
 न्दीहृदकृतनिजवसतिवृहद्भुजङ्ग
 विजृम्भितम् ॥
 भुजङ्गसङ्गता । स्त्री० वृहतीकृन्दः
 प्रभेदे ॥ सजरैर्भुजङ्गसङ्गता ॥
 यथा । तरलातरङ्गरिङ्गितैर्य
 मुनाभुजङ्गसङ्गता । कथमेतिव-

भुज्यु :

त्सचारकश्चपलः सदैवतांहरिः ॥
भुजङ्गहा । पुं० श्रीकृष्णस्यन्दन
ध्वजं । गरुडं ॥

भुजङ्गाक्षी । स्त्री० रास्त्रायाम् ॥ भुज
ङ्गान् अक्षति । अक्षव्याप्तौ । कर्म
ण्यम् ॥ यद्वा । भुजङ्गोक्षियस्याः ।
अक्षोदर्शनादिच्यच् । जातेरिति०
गौरादिच्वाद्वा० ङीष् । भुजङ्गशब्द
स्यभुजङ्गाक्षिसदृशेलक्षणा ॥

भुजङ्गास्थः । पुं० नागकेसरे ॥
भुजशिरः । न० स्कन्धे ॥ भुजस्यशि
रः ॥

भुजा । स्त्री० बाहौ ॥ करे ॥ भुजाट्टा
प् ॥

भुजाकण्ठः । पुं० कास्त्राङ्गुश्री । नखे ॥
भुजादलः । पुं० हस्ते ॥ भुजान्तरम्
न० क्रीडे ॥ भुजयोरन्तरम् ॥

भुजिः । पुं० वङ्गौ ॥ भुनक्ति० भुज्य
तेवा । भुज० । भुजेः किञ्चेति०
इः ॥

भुजिष्पः । पुं० स्वतन्त्रे ॥ हस्तमूत्रे ।
दासे ॥ भुङ्क्ते० स्वाम्युष्किष्टम्०
भुज्यतेवा । भुज० । रुचिभुजिभ्यां
किष्पन् ॥

भुजिष्ठा । स्त्री० दास्याम् ॥ गणि
कायाम् ॥ टाप ॥

भुज्युः । पुं० भोजने ॥ अग्नी ॥
भुनक्तिपालयतिसर्वाणिभूतानि ।
भुजमृङ्भ्यांयुक्त्वकावितियुक् ॥

भुवनकोषवित्

भोजनंवा ॥ भाषने ॥ ऋषिविशे
षे ॥

भुञ्जन् । चि० भोगकर्तरि । भुञ्जाने ॥
भुजे० लटः शट् ॥

भुञ्जानः । चि० भुञ्जति । यथा चि
षुधामसुयद्भोज्यं भोक्तायश्चप्रकी
र्तितः । वेदैतदुभयंयस्तुसभुञ्जानो
नलिप्यत इति । चिषुधामसुजाय
दादिषु ॥ भुजेः कर्त्तरिलटः शा
नच् ॥

भुरिक् । स्त्री० पृथिव्याम् । विभ
र्त्ति० भरति मनुष्यादीन् । डुभृ
ज् ॥ भृजदच्चेति० इच्प्रत्ययः
भुवनम् । न० सलिले । जले ॥ गग
ने । जने ॥ पिष्टपे । जगति ॥ भू
रादिसर्वलोके ॥ चतुर्दशभुवनानिय
था । भूर्भुवः स्वर्मह्यैवजनस्यतप
एवच । सत्यलोकश्चसप्ततैलोकास्तु
परिकीर्त्तिताः ॥ अतलंसुतलंचैव
व्रितलञ्चगभस्तिमत् । महातलंर
सातलपातालसप्तस्मृतम् ॥ इ
ति ॥ भवन्त्यास्मि नभूतानि० इति
भुवनमयंलोकः ॥ भ्रूयते । भ्रूपाप्तौ ।
भूसूधूमसृजिभ्यश्छन्दसीतिक्नुन् ॥
यद्वा । भवन्ति० उत्पद्यन्तेऽनेनक
रुणेत्युट् । संज्ञापूर्यकत्वाद्भुणा
भावः ॥

भुवनकोषः । पुं० भूगोले ॥
भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवनकोषः । पुं० भूगोले ॥
भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवनकोषः । पुं० भूगोले ॥
भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवर्लीक :

निवस्तूनि० इतितात्पर्येणाभिज्ञे ॥
कल्पनामात्रमेतत् । तेषामदृष्टत्वा
त् । नचवचनेभ्यस्तद्दर्शनम् । ते
षामिथोविप्रतिपत्तिदर्शनात् ॥

भुवनेश्वरः । पुं० एकाम्बरे ॥

भुवनेश्वरी । स्त्री० महाविद्याविशेषा

साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपि-
य्याम् ॥ मणिद्वीपाधिवासिन्याम् ॥

यथा । पाशाङ्कुशधराभीतिधरां देवीं
चिदात्मिकाम् । बन्देसमन्दहसितां

मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ आयुध-

स्थानानिवामाधः करमारभ्यदक्षि

णाधः करपर्यन्तम् । तदुक्तं महास

म्नोहनतन्त्रे । दक्षिणेचाङ्कुशंदद्या-

हामेपाशंप्रदापयेत् । अभयंदक्षिणे

दद्याद्वरं वामेप्रदापयेदिति । दशप

टल्यामपिभुवनेशीध्याने । दक्षेङ्कु-

शाभयेप्रोक्तेवामेपाशमयेष्टदमिति ॥

भुवन्युः । पुं० भानौ ॥ सूर्ये ॥ ज्व-

लने । बह्वौ ॥ शशलाज्जने । श-

शिनि ॥ भवति । भू० । कन्युच्-

क्षिपेष्टेति० चाङ्कुवः कन्युच् ॥

भुवर्० । अ० अन्तरिक्षे । नगने ॥ प

ष्ठान्तप्रतिरूपकमव्ययम् । भवति ।

भू० । भूरक्षिभ्यांकिदित्यमुन् । उ

वङ् ॥

भुवर्लीकः । पुं० भूरादिसप्तलोका-

न्तर्गत द्वितीयलोके ॥ यथा । भूमि

सूर्यान्तरं यच्चसिद्धादिमुनिसेवितम् ।

भूकदम्बः

भुवर्लीकस्तुसोप्युक्तोद्वितीयोमुनिस

त्तम ॥ अपिच । तिथिलक्षोभुव-

र्लीकोभ्रुवप्रान्तोमहीतलात् ॥ भूपृ

ष्ठादारभ्यभ्रुवप्रान्तइति० ज्योतिष

क्रावलम्बनभूतभ्रुवपर्यन्तपञ्चदशल

क्षोच्छायोभुवर्लीकइत्यर्थः ॥

भुविः । न० अम्बौ । समुद्रे ॥ भवन्य

स्मिन् । भू० । भुवः किदिति० इ

सन् ॥

भुशुण्डी । स्त्री० अक्षांतरे । अग्नि-य-

न्त्रे ॥ यथा । उड्डीयोड्डीयचप्राप्यन

दन्तीदशकटंका । क्रमतेचानता-

ङ्गीयासाभुशुण्डीनिगद्यते ॥

भू । अ० रसातले ॥

भूः । स्त्री० स्थानमात्रे ॥ एकाङ्गे ॥

व्याहृत्यन्तरे ॥ धरण्याम् । भूमौ ॥

दृष्टात्मविजयव्ययान्नृपान्दसति

भूरियम् । अहोमांविजिगीषन्तिमृ

त्योः क्रौडनकानराः ॥ भवति०

भवनंवा । भू० सत्तायाम् । कर्त्त

रिभावेवाक्तिप् ॥ भवन्यस्यांसर्व

मित्यधिकरणेवहुलवचनाद्वाक्तिवि

त्येके ॥ भवन्यस्याभूतानीत्यपा

दानेवाक्तिवित्येके ॥ उत्पत्तौ ॥

भूकः । पुं० न० काले ॥ छिद्रे ॥

अन्धकारे ॥ भवति॥भू० । मृदुभूशु

षिमुषिभ्यः कक् ।

भूकदम्बः । पुं० अलम्बुषट्क्षे । को

कसिम० इ० गौ० दे० भा० ॥

भूकम्प :

भूकदम्बक : । पुं० यवान्याम् ।
भूकदम्बिका । स्त्री० महाश्रावणिका
याम् ॥ मुण्डायाम् ॥

भूकन्द : । पुं० महाश्रावणिकायाम् ॥

भूकम्प : । पुं० उत्पातविशेषे ॥ स-
यथा । यामक्रमाच्चभूकम्पोहिजादी
नामनिष्ठदः । अनिष्ठदः क्षिती
शानांसन्ध्ययोरुभयोरपि ॥ इतिव
शिष्ठः ॥ यदाविजृम्भतेनन्तोमदाघू
र्णितलोचनः । तदाचलतिभूरेषा
साद्विद्वीपाब्धिकानना ॥ भुवः कम्पो
भूकम्पः ॥ मेषेष्टश्चिकभेगजः प्र-
चलतिव्यासादिभिः कथ्यते चापे
मीनकुलीरभेचवृषभेसन्ध्यचलेत्क-
च्छपः । यूकेकुम्भधरेमृगेन्द्रमिथुने-
कन्यामृगेपन्नगस्तेषामेकतमोयदि
प्रचलतिक्षौणीतदाकम्पते ॥ कच्छ
पेमरणंज्ञेयमरणं चापिपन्नगे । सर्व
चमुखदञ्चैवपृथिव्यां चलितेगजे ॥
प्रथितनरेश्वरमरणं व्यसनान्याग्नेय
मारुतयोः । क्षुब्धयमतिवृष्टिभि
रूपौडान्तेजनाद्यापि ॥ त्रिचतु
र्थपञ्चमदिनेमासेपक्षेचिपक्षके । भव
तियदाभूकम्पः प्रधाननृपनाशनंकुरु
ते । सचायंभूमिजोत्पातविशेषः ॥ यथा
। चरस्थिरभवंभौमंभूकम्पमपिभूमि
जम् । जलाशयानांवैकृत्यंभौमंतद
पिकीर्तितम् ॥ भौमंयाप्यफलंज्ञै
यंचिरेणपरिपच्यते ॥ अपिच । क्षि

भूकल :

तिकम्पमाहुरेके वृहदन्तर्जलनिवा
सिसत्त्वकृतम् । भूभारखिन्नदिग्ग
जविश्रामसमुद्भवचान्ये ॥ अनिलो
ऽनिलेननिहतः क्षितीपतनसस्व-
नंकरोत्यन्ये । केचित्त्वदृष्टकारित
मिदमन्ये प्राहुराचार्याः ॥ गिरि
भिः पुरासपक्षैर्वसुधाप्रपतद्भिरुत्प
तद्भिश्च । आकम्पितापितामहमा
हामरसदसिसन्नौडम् ॥ भगवन्नाम
ममैतत्त्वयाकृतंयदचलिततन्नतथा
। क्रियतेऽचलैश्चलद्भिः शक्ताहंन
स्यखेदस्य ॥ तस्याः सगद्गदगिरं
किञ्चित्स्फुरिताधरंविनतमौषत् ।
साश्रुविलोचनमाननमवलोक्यपिता
महः प्राह ॥ मन्युं हरेन्द्रधाव्याः
क्षिपकुलिशंशैलपक्षभङ्गाय । शक्रः कृ
तमित्युक्त्वामाभैषीरितिचवसुमतौ
माह ॥ किन्त्वनिलदहनसुरपति
वरुणाः सदसत्फलावबोधार्थम् ।
प्राग्द्वित्रिचतुर्भागेषुदिननिशोः क
म्पयिष्यन्ति ॥ अतोविशेषोद्वेष्टव्यो
वाराह्यांसुविचक्षणेः ॥

भूकर्बुदारः । पुं०) क्षुद्रश्लेष्मान्तके ।

भूकर्बुदारकः । पुं०) भूशैली । कोटा
लसीडा० इ० भा० ॥ भूकर्बुदा
रोमधुरः कृमिशूलापहः परम् ।
बालप्रकोपनः किञ्चित्शीतलः
स्वर्णमारकः ॥

भूकलः । पुं० दुर्विनीताश्वे ॥

भूचर :

भूकश्यपः । पुं० वसुदेवे ॥
भूकाकः । पुं० स्वल्पकङ्के । क्रीडते ॥
भीलकपोते ॥

भूकुम्भी । स्त्री० भूपाटस्थाम् ॥
भूकुम्भाण्डौ । स्त्री० विदार्याम् ॥
भूकेशः । पुं० शैवले ॥ बटे ॥
भूकेशा । स्त्री० राक्षस्यम् ॥
भूकेशी । स्त्री० अवलम्बे ॥
भूक्षित् । पुं० सूचीरोम्णि । शूकरे ॥
भूखर्जुरी । स्त्री० क्षुद्रखर्जूर्याम् ।
भूयुक्तायाम् ॥ भूखर्जुरौतुमधुरा
शिशिरादाहपित्तनुत् ॥

भूगरम् । न० विषे ॥
भूगर्भः । पुं० भगवति । भूर्गर्भेयस्य
भूः सर्वभूताश्रयभूतागर्भद्वान्तर्ब-
र्त्तिनीत्यस्य भूसत्तागर्भेऽस्येतिवा ॥
भवभूतिनामनि० कवौ ॥

भूगोलः । पुं० ज्योतिश्शास्त्रप्रसिद्धे
भुवनकोषे ॥ भोज्यं यथासर्वरसंवि-
नाज्यं राज्यं यथाराजविर्वाजितञ्च ।
सभानभालीवमुवक्तृहीनागोलानभि-
ज्ञोगणकस्तथैव ॥ वादीव्याकर-
णं विनैवविदुषां धृष्टः प्रविष्टः सभां ज-
ल्पन्नल्पमतिः स्मृतात् पटुवटुभूभ-
ङ्गवक्रोक्तिभिः । क्रीतः सन्नपहा-
समेतिगणकोगोलानभिज्ञस्तथाज्यो-
तिर्वित् सदसिप्रगल्भगणकप्रश्नप्रप-
ञ्चोक्तिभिः ॥

भूचरः । त्रि० भूमिचारिणि ॥

भूतकृत

भूच्छाद्यम् । न० अंधकारे ॥ भुवः
काया । कायाबाहुल्ये ॥ इति
क्षीवता ॥

भूजन्तुः । पुं० भूनागे ॥
भूजम्बूः । स्त्री० गोधूमे ॥ विकङ्कत
फले ॥ भूमिजम्बुम् ॥

भूतः । पुं० दे० योनिविशेषे ॥ सच
अधोमुखोर्ध्वमुखादिपिशाचमेदोरु-
द्रानुचरोवालग्रहः ॥ कुमारे ॥
कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ योगीन्द्रे ॥
शम्भोर्गणविशेषेषु । न० क्षमादौ
पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशेषु ॥ पि-
शाचादौ ॥ जन्तौ । युक्ते ।
न्याय्ये ॥ वस्तुतत्त्वानुसरणे । त्रि०
उचिते ॥ प्राप्ते ॥ वित्ते ॥ ऋते
। सत्ये ॥ प्राणिनि ॥ कालविशेषे
। वृत्ते । अतीते । गते ॥ परमार्थे
॥ विद्यमानेवस्तुनि ॥ अतीतोत्पत्तिके
। जाते ॥ समे ॥ उत्तरपदस्थएव
भूतशब्दः समार्थइतिशब्दिकाः
। यथा पितृभूतः । देवभूतोयमि-
ति पूर्वमपि विद्यमाने ॥ भवन-
धर्मिणि ॥ भाव्यते स्म । भूप्राप्तौ
। आधृषादितिणिजभावः पक्षे ॥
क्तः ॥ भूतिरस्यास्तिवा । अर्थआ-
द्यच् ॥ अभवद्वा । भुवोगत्यर्थेति
० भूतार्थे कर्त्तरि क्तः ॥ अर्द्धर्चा
दिः ॥

भूतकृतः । पुं० धातरि । द्रुहिणे ।

भूतचतुर्दशी

भूतानि करोति । डुकृञ् ।
 कृप् । तुक् ॥ रुद्रे ॥ भूतानि
 कृन्ति । छिनत्ति । कृतीच्छेदने
 । कृप् ॥ कृणोतिहिनस्तिवा ।
 कृञ् । कृप् तुक् ॥ विष्णौ ॥
 रजोगुणं समाश्रित्यविरिञ्चिरूपेण
 । भूतानिकरोतिद्वतितथा ॥
 भूतकेशः । पुं० तृणविशेषे । गो
 लोभ्याम् । अल्पकेश्याम् ॥ भू
 तानांकेशद्व । भूतः केशोस्य
 वा ॥
 भूतकेशी । स्त्री० भूतकेशे ॥ शेषा
 लिकायाम् ॥ नीलसिन्दुवा
 री ॥
 भूतक्रान्तिः । स्त्री० भूतार्कशे ॥
 भूतगणः । पुं० पृथिव्यादिपञ्चके ॥
 भूतानांगणः ॥
 भूतगन्धा । स्त्री० मुरानामनिगंधद्व
 व्ये ॥
 भूतग्रामः । पुं० देहेन्द्रियसङ्घा
 ताकारेणपरिणते पृथिव्यादिभूत
 समुदाये ॥ सच० जरायुजाण्डज
 खेदजोद्भिज्जमेदाच्चतुर्विधोभवति
 । भूतानांपृथिव्यादीनांग्रामः ॥
 भूतघ्नः । पुं० भूर्जवृक्षे ॥ उष्ट्रे ॥
 लशुने ॥ त्रि० भूतनाशके ॥
 भूतघ्नी । स्त्री० तुलस्याम् ॥ मुष्टिद्वि
 कायां ॥
 भूतचतुर्दशी । स्त्री० कार्तिककृष्णच

भूतपतिः

तुर्दश्याम् । यमचतुर्दश्याम् ॥
 भूतजटा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
 गन्धमांस्याम् ॥
 भूतत्वम् । न० वर्तमानध्वंसप्रतियो
 गिसमयवृत्तित्वे ॥ बहिरिन्द्रियग्रह
 णायोग्यविशेषगुणवत्त्वे ॥ पृथिव्या
 दयस्तुजातिविशेषाः ॥
 भूतदर्शनम् । न० परमार्थदर्श
 ने ॥
 भूतद्राघी । पुं० भूताङ्गुशवृक्षे ॥
 रक्तकरवीरे ॥
 भूतद्रुमः । पुं० श्लेषांतकवृक्षे ॥
 भूतध्रुक् । पुं० भूतानामपकारके ॥
 भूतानिद्रुह्यति । द्रुह० । सत्सूहि
 र्पतिक्लिप् ॥ भूतध्रुक्कोलभेत
 शम् ॥
 भूतधात्री । स्त्री० भूमौ ॥ भूतानां
 धात्री ।
 भूतनाथः । पुं० शिवे ॥ भूतानां
 नाथः ॥ भूतैर्जन्तुभिर्याच्यते०
 तानुपतापर्यात० तेभ्यश्चाशास्ते० ते
 षामभीष्टमितिवाभूतनाथः ॥
 भूतनायिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 भूतनाशनः । पुं० श्वेतसर्पपे ॥
 सर्पपे । भस्मातके ॥ न० रुद्राक्षे
 ॥ भूतान्नाशयति । णशब्ददर्शने
 ल्युट् ॥
 भूतपतिः । पुं० महादेवे ॥ भूतानां
 पतिः ॥

भूतयज्ञः

भूतपत्नी । स्त्री० तुलस्थाम् ॥

भूतपुष्पः । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥

भूतपूर्णमा । स्त्री० आश्विनपूर्णमा
याम् । शारदाम् । कीर्जागरायाम् ॥

भूतपूर्वः । त्रि० अतिक्रान्ते ॥ पूर्वं
भूतः । सुष्पुपेति समासः । भू-
तपूर्वचरडितिर्देशात् भूतशब्दस्य पू-
र्वनिपातः ॥

भूतप्रादुर्भावः । पुं० अतिक्रान्तोत्प-
त्तौ ॥ भूतस्य प्रादुर्भावः ॥

भूतभावनः । घुं० सर्वभूतपितरि ।
ईश्वरे । भूतानि भावयति जनय-
ति० प्रापयति वा । भवतेष्वन्ताद्
युच् ॥

भूतभृत् । पुं० विष्णौ ॥ भूतानि
विभर्त्ति धारयति० पोषयति वा० ।
डुभृज्० । क्षिप् । तुक् ॥

भूतभैरवः । पुं० भैरवविशेषे ॥ शी-
तज्वरापहेचूर्णविशेषे ॥ यथा । ए-
लाजातिफलं व्योषचिफलाजीरकं घ-
नः । स विडङ्गसितायुक्तं चूर्णं शी-
तज्वरापहमिति ॥

भूतमात्रा । स्त्री० शब्दादिषु ॥ पृथि-
व्यादिषु विषयेषु ॥

भूतमारी । स्त्री० चीडानामनिगंध-
द्रव्ये ॥

भूतयज्ञः । पुं० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग-
तवलिष्वेव देवकर्मणि भूतेभ्यो वलि

भूतसञ्चारिणी

हरणे ॥

भूतयोनिः । पुं० परमात्मनि ॥ भू-
तानां योनिः ॥

भूतलिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

भूतवासः । पुं० कलिद्रुमे ॥ भूता-
नां वासः । भूतानां वासोऽस्मिन्वा ॥

भूतविक्रिया । स्त्री० अपस्माररोगे ॥

भूतवित् । पुं० लौकायतिके ॥ स च
पृथिव्यप्ते जोवायवस्तत्त्वानि० तानि-
चत्वारि भूतानि जगत्कारणानीति
कल्पयति ॥

भूतविद्या । स्त्री० भूततन्त्रे ॥ यथा ।
भूतविद्यानाम० देवासुरगन्धर्वयक्ष
रक्षः पितृपिशाचनागग्रहाद्युपसृ-
ष्टचेतसां० शान्तिकर्मवलिहरणादि
ग्रहोपशमनार्थमिति सुश्रुतः ॥

भूतवृक्षः । पुं० शाखोटवृक्षे । श्योना-
कवृक्षे ॥ कलिबृक्षे ॥

भूतवृक्षकः । पुं० शाखोटे ॥ बहुवार-
के लसोडा० इ० भा० ॥

भूतवेशी । स्त्री० श्वेतशेफालिकायाम्
श्वेतसुरसायाम् । श्वेतन्यवारी०
इ० भा० ॥ भूतानि विशन्ति । वि-
शप्रवेशने । कर्मण्यण् ॥

भूतब्रह्मा । पुं० देवले ॥

भूतसञ्चारः । पुं० भूतोन्मादरोगे ।
भूतक्रान्ती । ग्रहागमे ॥

भूतसञ्चारिणी । स्त्री० कृष्णचतुर्द-
श्याम् ॥

भूतात्मा

भूतसञ्चारी । पुं० दावानलै ॥
 भूतसर्गः । पुं० भूतसृष्टौ । देवासुरभि-
 देनभूतानांसृष्टौ ॥ यथा । ब्राह्मः
 प्रजापतीयश्चसीम्येन्द्रस्तथैव च ।
 गान्धर्वीप्यथकौर्वेरोरक्षः पेशाचमौ
 नुषाः ॥ स्यावरः पाशवोमार्गः
 सर्पः शाकुनिकस्तथा । चतुर्दशवि-
 धो ह्येषभूतसर्गः प्रकीर्तितः ॥
 भूतसारः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भूतसृष्टः । पुं० ब्रह्मणि ॥
 भूतहन्त्री । स्त्री० वंध्याकर्कोटक्याम् ।
 नीलदूर्वायाम् ॥
 भूतहरः । पुं० गुग्गुली ॥
 भूतहारिः । न० देवदारुणि ॥
 भूता । स्त्री० कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ य-
 था । स्कान्दे । ब्रह्माण्डोदरमध्ये
 तुयानितीर्थानिसन्तिवै । पूजिता
 निभवन्तो ह भूतायां पारणे कृते ॥ अ-
 पि च । शिवरात्रि व्रते भूतां कामवि-
 हां विवर्जयेत् ॥
 भूताङ्गुशः । पुं० गौ० दे० खनाम्ना
 प्रसिद्धे वृक्षे । चबके । ग्रहाङ्गुये ॥
 भूताङ्गुशस्तीव्रगन्धः कटुरुष्णस्त-
 थोत्कटः । भूतग्रहादिदोषघ्नः क-
 फवातनिघ्नन्तः ॥
 भूतात्मा । पुं० देहपृथिव्यादिभूता-
 रब्धत्वात् ॥ भूतान्येवात्मास्वभावो
 यमसः ॥ परमैष्ठिनि । दृष्टिणे
 हिरण्यगर्भे ॥ भूतानां व्यष्टिपाधी

भूताविष्टः

नामात्मानिवन्तासमष्टिपाधित्वा-
 त् ॥ इति ॥ सदाशिवे ॥ जीवात्म-
 नि ॥ विष्णौ ॥ भूतानां प्राणिनामा
 त्माश्चन्तर्यामी ॥
 भूतादिः । पुं० सर्वजगत्कारणे । ता-
 मसाहङ्कारे ॥ भूतानामादिः ॥ प-
 रमेश्वरे ॥ भूतानां भवनधर्मकाणां
 मुख्यत्तिमतां सर्वेषामादिः कारणं
 कर्तुं पादानोभयात्मकमिति यावत् ॥
 भूतादिसर्गः । पुं० भौतिकसर्गे ॥ भू-
 तादेः सर्गः ॥
 भूतारिः । न० हिङ्गुनि ॥
 भूतार्त्तः । चि० भूताविष्टे ॥ भूतेन-
 ऋतोदीप्तः । ऋते च तृतीयासमास
 इति वृद्धिः ॥ भूतेन आर्त्तोवा ॥
 भूतार्थः । पुं० सिद्धार्थे ॥
 भूतार्थवादः । पुं० प्रमाणान्तरविरो-
 धस्तुतिरहितार्थबोधके वेदवाक्ये ॥
 यथा । इन्द्रो ह वायवजमुदयच्छदि-
 च्छादिः ॥
 भूतालौ । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥ मुष-
 ल्याम् ॥
 भूतावासः । पुं० विभीतके । वहेडा०
 इ० भा० ॥ भूतानामावासः ॥ आ-
 काशाद्याश्रये वासुदेवे ॥ भूतान्या-
 भिमुख्येन वसन्त्यत्र ॥ वसन्ति च यि-
 भूतानि भूतावासस्ततो भवान् । इ-
 ति हरिवंशः ॥ काये ॥
 भूताविष्टः । चि० विशाचयस्ते ॥ भू-

भूतणम्

ताक्रान्ते । भूतादिनारोग्यस्ते ॥
भूताविशः । पुं० आवेशे । भूतस-
ञ्चारैः ॥

भूतिः । स्त्री० भस्मनि । सम्पत्तौ ॥
हस्तिशृङ्गारे ॥ मांसपाकविशेषे ॥
उत्पाते ॥ शिवस्याग्निमाद्यष्टविधै-
र्जन्यैः । अग्निनामहिमाचैवलघिमा
भरिमातया । प्राप्तिः प्राकाम्यमीशि
त्वं वशित्वं चाष्टभूतयः ॥ शम्भुधृ
तभस्मनि ॥ भूतणे ॥ उत्पत्तौ । जा
तौ ॥ वृद्धिनामौषधे ॥ रोहिषतणे ॥
विभूतौ ॥ भवनम् ॥ भूतिः । स्त्रियां
क्तिन् ॥ भवत्यनया । क्तिञ्वा ॥
भूतिकः । पुं० यवान्यामौषधौ ॥ न०
कट्फलौषधौ । घनसारे ॥ भूनि
स्वे ॥ भूस्तृणे ॥ भवति । भू० ।
क्तिचक्त्तौ च सञ्जायामिति ० क्तिच् ।
सञ्जायांकन् ॥

भूतिकामः । पुं० ऐश्वर्याभिलाषि
णि ॥
भूतिकीलः । पुं० भूखाते ॥
भूतिगर्भः । पुं० भवभूतिकर्तुः ॥
भूतिनिधानम् । न० धनिष्ठानक्षत्रे ॥
भूतिमान् । चि० ऐश्वर्ययुक्ते ॥
भूतिकम् । न० भूनिस्वे ॥ यवान्या
म् । कपूरे ॥ भूस्तृणे ॥ तृणे ॥
भूतणम् । न० गन्धतृणे । गन्धखण्डे
। रोहिषे ॥ पुं० रोहिषे । भूति-
के । मालातृणे । सुगन्धरोहिषे ॥ इ०

भूधः

परिमलदगङ्गनि ॥ इ० आन्ध्रभाषाप्र
सिद्धे ॥ भूध्वं कटुकं तिक्तं तीक्ष्णं
ष्णं रोचनं लघु । विदाहिदीपनं रुच्य
मनेत्यं मुखशोधनम् ॥ अदृश्यं बहुभि
ट्कञ्चपित्तरक्तप्रदूषणम् ॥ भुव-
स्तृणम् ॥

भूतेशः । पुं० शिवे । सर्वभूतनियन्तारि
॥ भूतानां प्रमथादीनां बालप्रहाणां
प्राणिनां वार्द्धशः ॥

भूतमम् । न० स्वर्णे ॥ भुवि उत्तमम् ॥
भूदरो भवा । स्त्री० आखुकण्याम् ॥
भूदारः । पुं० वराहे । सूकरे ॥ भुव
न्दारवति । दृ० कर्मण्यण् ॥
भूदेवः । पुं० ब्राह्मणे । ब्राह्मणोजङ्ग
मामूर्त्तिः श्रीविष्णोः परमात्म-
नः । अतएव हि विख्याता भूदेवा-
स्ते महारते । भुवः भुवि वा दे-
वः ॥

भूधनः । पुं० रात्रि ॥ कृषीवले ॥
भूधरः । पुं० पर्वते । महीधरे ॥ धरति
धृजः पचाद्यच् । भुबोधरः ॥ य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । जलकच्छपपाता
लदोलाभूधरबालुकाः । वकाद्या
यन्त्रभेदाः स्युरिति शब्दचन्द्रिका ॥
भूधात्री । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
भूधात्रीवातकृतत्तिकाकषायामधु
राहिमा । पिपासाकासपित्तासृक्
कफपाण्डुचतापहा ॥

भूधः । पुं० पर्वते ॥ भुवन्धरति । धृ-

भूपाटली

ज० । मूलविभुजादित्वात्कः ।
 भूनागः । पुं० उपरसविशेषे । क्षिति
 नागे ॥
 भूनिम्बः । पुं० क्षुपविशेषे । किरातति
 क्ते । चिरायता० इ० भा० ॥ भुवोनि
 म्बद्वय ॥
 भूनीपः । पुं० भूमिकदम्बे । भृङ्गव
 स्त्रमे । लघुपुष्पे । त्रिकदम्बाः क
 टूणाश्चवृष्ट्यादोषहराहिमाः । कषा
 यतिक्ताः पित्तघ्नावीर्यवृद्धिकराः
 पराः ॥
 भूनेता पुं० राज्ञि ॥ भुवोनेतानायकः ॥
 भूपः । पुं० राज्ञि ॥ भुवंपाति । पा
 रक्षणे । आतोनुपेतिकः । १६ सं
 ख्यायाम् ॥
 भूपतिः । पुं० नृपे । राज्ञि ॥ भू
 पुत्रीयस्यपत्नीसतुभवतिकथं भूपती
 रामचन्द्रः । इतिरामायणे केकयी
 वाक्यम् ॥ भुवः पतिः ॥ ऋष
 भीषधे ॥
 भूपदः । पुं० वृक्षे ॥ भुविपदानियस्य ॥
 भूपदी । स्त्री० मल्लिकायाम् । वेलो०
 इ० भा० ॥ भुविपदमस्थाः । गौरादिः ॥
 भूपलाशः । पुं० वृक्षविशेषे । विशाली
 इ० गौ० दे० भा० ॥ भुवः पला-
 शः ॥
 भूपाटला । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥
 भूपाटली । स्त्री० भूकुम्भ्याम् । रक्तपु
 ष्पिकायाम् ॥ भुवः पाटली ॥

भूमा

भूपालः । पुं० राज्ञि ॥ भुवंपालयति
 । पालरक्षणे । कर्मस्थान् ॥ यथा ।
 राज्यं पालयतेनित्यं सत्यधर्मप्रदाय
 शः । निर्जित्यपरसैन्यानिक्षितिधर्म
 णपालयेत् ॥
 भूपुत्री । स्त्री० सीतायाम् ॥ भुवः पु
 त्री ॥
 भूपेष्टः । पुं० राजादनौघक्षे ॥
 भूवदरी । स्त्री० लघुवदर्याम् । क्षिति
 वदर्याम् । ऋडवेरी० इ० भा० ॥
 भूमर्त्ता । पुं० नृपे ॥ भुवोभर्त्ता । पत्य
 र्यभर्तृशब्दस्ययाजकादित्वात्० याज
 कादिभिश्चेतिसमासः । तेन० अ
 पांस्रष्टा० वक्षस्यभर्त्तेतिवत्० तज
 काभ्यां कर्त्तरीति० नसमासनिषेधः ॥
 भूभुक् । पुं० राज्ञि ॥ भुवंभुनक्तिपाल
 यति । भुज० । क्षिप् ॥
 भूभृत् । पुं० अद्वौ । गोत्रे । गिरौ ॥
 महीपतौ ॥ भुवंविभर्त्ति । डुभृज०
 । क्षिप् तुक् ॥
 भूमा । पुं० बहुत्वे ॥ भूमामहान्नि
 रतिशयवृद्धितिपर्यायाः ० इतिभा
 ष्यम् । सकलसांसारिकव्यहाराभा
 राभावीपलक्षितेतत्त्वे । ब्रह्मणि ॥
 यत्रनान्यद्विजानातिनान्यद्वयशृणो
 तिव । नान्यत्पश्यतियस्मिन्वैस
 भूमाप्रोच्यतेश्रुतौ ॥ योभूमासीऽमृ
 तः प्रोक्तः सुखंनार्यं विचोरय
 वहीर्भावः । पृथ्वादित्वादिमनिच्

भूमि :

। वहीर्लोपोभूचवहो : ॥ त्रि० बहु
त्वविशिष्टे ॥

भूमयः । त्रि० मृदात्मके । भूमिमये
भूमयो । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ॥ छाया
याम् ॥

भूमिः । स्त्री० स्थानमात्रे वसुन्धरायाम् ।
क्षितौ । अचलायाम् । रसाया
म् । स्थिरायाम् ॥ विष्णुभूमिसं-
म्पूज्योवाच । सर्वाधाराभवशुभेस-
र्वैः सम्पूजितासुखम् । मुनिभि
र्मनुभिर्देवैः सिद्धैश्चदानदादिभिः ॥
अस्वबाचीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेश
ने । बापीतडागारम्भेचगृहेचकृषि
कर्मणि । तवपूजांकरिष्यन्तिमद्वरेण
सुरादयः । मूढायेनकरिष्यन्तिया
स्यन्तिमरकंचते । इति ॥ अस्वबा
चीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेशने । तद्दि
नदिनेतवपूजांकरिष्यन्तीत्यन्वयः ॥
अस्वाः गुणामहाभारते मोक्षधर्मे
यथा । भूमेस्थैर्यङ्गुलत्वञ्चकाठिन्यं
प्रसवार्थता । गन्धोगुरुत्वं शक्तिश्चस
ङ्घातः स्थापनाधृतिः ॥ इति ॥
अस्यार्थः । स्थैर्यमचाञ्चल्यम् १ ।
गुरुत्वं पतनप्रतियोगीगुणः २ । का
ठिन्यम् ३ । प्रसवार्थता० धान्या-
द्युत्पत्तिस्तदर्थता ४ । गन्धः ५ ।
गुरुत्वं पिण्डपुष्टिः ६ । शक्तिः ग
न्धग्रहणसामर्थ्यम् ७ सङ्घातः ०
स्निष्टावयवत्वम् ८ । स्थापना० मनु

भूमिका

प्याद्याश्रयत्वम् ९ । धृतिः पाञ्च
भौतिकेमनसियोधृत्वंशः १० । इ
ति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिस्वर्गेतिष्ठति
भूमिदः । उच्छेत्ताचानुमन्ताचता
वन्तिनरकंवसेत् ॥ योगिनामवस्था
विशेषे ॥ यथा । निरुद्धचेतसिपुरा
सविकल्पसमाधिना । निर्विकल्प-
समाधिस्तुभवेदत्रचिभूमिकः ॥ व्यु-
त्तिष्ठतेस्तत्त्वाद्येद्वितीयेपरवोधितः ।
अन्ते व्युत्तिष्ठतेनैवसदाभवतितन्म-
यः ॥ एवंप्राग्भूमिसिद्धावप्युत्तरो
त्तरभूमये । विधेयाभगवद्भक्तिस्तांवि
नासानसिध्यति ॥ भवन्त्यस्यांभूता
नि । भूस्तथायाम् । भुवः किदि
ति० मिः ॥

भूमिकदम्बः । पुं० कदम्बविशेषे । भू
नीपे । भूमिजे । लघुपत्रे । वृत्तपु
ष्पे । विषघ्ने ॥

भूमिकन्दली । स्त्री० कन्दल्याम् । द्रो-
णपर्णायाम् ॥

भूमिका । स्त्री० रचनायाम् ॥ वेशान्त
रपरिग्रहे । रूपान्तरस्वीकारे यथा ।
हृद्दमचन्द्रः । पात्राणिनाम्येऽधि-
कृतास्तत्तद्वेशास्तुभूमिकाः । इ
ति ॥ ज्ञानिनामवस्थाविशेषे ॥
यथाहुः । ज्ञानभूमिः श्रुमेच्छा-
ख्याप्रथमासमुदाहृता । विचारणा
द्वितीयास्यात् तृतीयातनुमानसा ।
सत्त्वापत्तिश्चतुर्थीस्या ततोऽसंसक्ति

भूमिका

नामिका ॥ पदार्थभावनार्षणीसप्तमौ
तुयर्गाम्नातेति । भूमिकानामचित्त
स्यावस्थाविशेषः । अत्रभूमिकाचित्त
यंत्रज्ञविद्यासाधनमेव । नतुब्रह्मवि
द्याकोटावन्तर्भावः । भेदसत्त्व
बुद्धिरुत्तत्वात् । यच्चतुर्थभूमि-
कांप्राप्तः सत्रह्यविदित्युच्यते । पञ्च
मभूमिर्निर्विकल्पातदातस्याः स्व
यमेवव्युत्तिष्ठति । सोयंज्ञानीब्रह्म-
विद्वरः षष्ठभूमौपार्श्वस्थबोधितो
व्युत्तिष्ठति । सोयंब्रह्मविद्वरीयान् ।
तदेतद्भूमिद्वयंमुषुप्तिरितिचाभिधो
यते ॥ असम्प्रज्ञातप्रतिपादकानि-
योगशास्त्राणिसप्तभूमिकाप्राप्तेयो-
गिन्येवपर्यवस्यन्ति । सोयमीदृशो
योगीव्युत्थानरहितोनिर्विकल्पक-
समाधिस्थः परमहंसः सप्तमभू-
मौब्रह्मविद्वरिष्ठइतिचोच्यते ॥ इति
॥ भूमिकापञ्चकमप्याहुः । यथा।
क्षिप्तंमूढंविक्षिप्तमेकाग्रंनिरुद्धमि-
ति ॥ तत्र । आसुरसम्प्लोकशास्त्र
देहवासनासुवर्तमानंचित्तंक्षिप्त-
भूमिकानिन्द्रातन्द्रादिग्रस्तंचित्तं
मूढभूमिका कदाचिद्ध्यानयुक्तं
चित्तंक्षिप्ताद्विशिष्टतयाविक्षिप्तभू-
मिका । तत्रक्षिप्तमूढयोः समाधि-
स्वशब्देवनास्ति । विक्षिप्तेतुसमाधि-
स्वशब्दतदितरत्भूमिकाद्वयंसमा-
धिः ॥ एकाग्रमनसिसङ्गतमर्थप्र-

भूमिगुणानुः

द्योतयति । क्षीशान्द्विधोति । क
र्मवन्धनानिश्चययति । निरोधम-
भिमुखीकरोति । इतिसम्प्रज्ञातो-
योगः एकाग्रभूमिका । सर्ववृत्ति-
निरोधरूपासम्प्रज्ञातसमाधिः ।
निरुद्धभूमिकेति ॥
भूमिगुणानुः । स्त्री । लताविशेषः ।
विदार्याम् ॥
भूमिखर्जूरिका । स्त्री । क्षुद्रखर्जूर्याम्
॥ भूमिखर्जूरिकाखाडीदुरारोहान्
दुष्कृदा । अथस्कन्धफलाकाककर्क-
टौखादुमस्तका ॥ पिण्डखर्जूरिका
त्वन्यासादेशेप्रश्निमेभवेत् ॥
भूमिखर्जूरी । स्त्री । भूमिखर्जूरिका-
याम् ॥
भूमिगृहम् । न । वडयातनागृहे ॥
भूमिचम्पकः । पुं । पुष्पवृक्षविशेषः ।
तान्त्रपुष्पे । सन्धिवन्धे । द्रुव-
णे भुंज्वापा । इ० भा० ॥ भूच-
म्पा । इ० भा० ॥ अस्यमूलं ब्रणपा
ककारकम् ॥
भूमिच्छत्रम् । न । शिलीमुखे ॥
भूमिजः । पुं । नरकासुरे । अङ्गार-
के । कुजे । भौमे ॥ भूमिकदम्बे ॥
मनुष्ये ॥ न । गौरसुवर्णे ॥ भूमि-
र्मसौवाजातः । जनी । उः ॥
भूमिजगुणानुः । स्त्री । आशापुरसम्भ-
वे । दैन्यमेदजे । महिषासुरसम्भ-
वे । आशापुरीगुणुल । इ० भा० ॥

भूमिपुत्र :

तिक्तोसौकटुरुष्णश्च कफवातहरस्त
था । उमाप्रियश्चभृतघ्नोमेध्यः सौ
रभ्यदायकः ॥

भूमिजम्बुः । स्त्री० भूमिजम्बुका
याम् । नादेय्याम् ॥ भूमेर्जम्बुः ॥
भूमिजम्बुका । स्त्री० चन्द्रजम्बुयाम् ।
नादेय्याम् ॥ ह्रस्वत्वात्स्वार्थेकन् ॥
यद्वा भूमिलम्बाजम्बुका । शाकपा
थिवादिः । भूमिलम्बपञ्चत्वात् ॥
भूमिजम्बुः । स्त्री० चन्द्रजम्बुयाम् । ह्र
स्वफलायाम् । भ्रमरेष्टायाम् ।
पिकभक्ष्यायाम् । काष्ठजम्बुयाम् ॥
भूमिजा । स्त्री० जनकात्मजायाम् ।
सीतादेय्याम् ॥ भूमेर्जाता । जनी०
। डः । टाप् ॥

भूमिजोवी । स्त्री० विशि ॥
भूमिदानम् । न० दानोत्तमे ॥ यथा ।
इक्षुभिः सन्ततांभूमियवगोधूम
शालिनीम् । ददातिवेदविदुषेसन
भूयोभिजायते ॥ भूमिदानात्परं
दानं नभूतंनभविष्यतीति ॥
भूमिदेवः । पुं० ब्राह्मणे । भूदेवे ॥
भूमेर्भूमौवादेवः ॥
भूमिपः । पुं० राजनि ॥
भूमिपक्षः । पुं० वाताश्वे ॥
भूमिपिशाचः । पुं० तालवृक्षे ॥
भूमिपिशाची । स्त्री० माधवीलताया
म् ॥

भूमिपुत्रः । पुं० चारे । मङ्गले ॥ भू

भूमिरुहः

मेःपुत्रः

भूमिमण्डः । पुं० अष्टपादिकायाम्
। मदनमाली० हापरमाली० इ०
गौ० दे० भा० ॥

भूमिमण्डपभूषणा । स्त्री० माधवील
तायाम् । अतिमुक्ते । पुण्ड्रके ॥
भूमिमान् । त्रि० भूमिविशिष्टे ॥
यवादित्वाहत्वंन ॥

भूमिरक्षकः । पुं० वाताश्वे ॥
भूमिलाभः । पुं० मृत्त्यौ ॥ भूमेर्लाभा
येन ॥ भूमिप्राप्तौ ॥
भूमिलेपनम् । न० गोमये ॥ भूमेर्लेप
नंवेन ॥ भूमेर्लेपे ॥

भूमिवर्धनः । पुं० न० शवे ॥
भूमिसम्भवा । स्त्री० सीतायाम् ॥
भूमिसुतः । पुं० मङ्गलग्रहे । नरका
सुरे ॥ भूमेः सुतः ॥

भूमिसुता । स्त्री० ज्ञानक्याम् ॥
भूमिस्पृक् । पुं० मानवे ॥ वैश्ये ॥
चौरविशेषे ॥ अन्धे ॥ खड्गे ॥ भूमिं
स्पृशति । स्पृशस्पर्शने । स्पृशोऽ
नुदकेकिन् ॥

भूमौ । स्त्री० भूमौ । चितौ ॥ भवति
। भू० भुवः क्तिदितिभिः । क्तिदि
कारादक्तिनङ्गति० डीष् ॥

भूमौन्द्रः । पुं० नृपे । राजनि ॥

भूमिरुहः । पुं० वृक्षे ॥ यथा । दीर्घा
स्तापयुतायथाविरहिणीश्वासास्तथा
वासरायामिन्यश्पलायथाकुलवधू

भूयिष्ठः

दृष्टिः सरोषाप्रिये । क्रायावाञ्छा
तमानवोठवनितावाणीवभूमिरुहा
निष्पन्दाः सुचिराद्यथामिलितयो
र्यूनोर्मिथोदृष्टयः ॥

भूमिसहः । पुं० द्रुमान्तरे । द्वारदा
तौ ॥ भूमिसहस्तुशिशिरोरक्तपित्त
प्रसादनः ॥

भूम्यामलकी । स्त्री० क्षुपविशेषे । बहु
पुष्प्याम् । जडायां । अर्धगुण्डाया
म् । तामलक्याम् । भूद्रुआमला
द्र० भा० ॥

भूम्यामली । स्त्री० तमाल्याम् । चा
रुध्याम् । भूम्यामलक्याम् । भुद्रुआं
मलाद्रु० गौ० दे० भा० ॥ अरुनेली०
द्र० भा० ॥

भूम्याहुल्यम् । न० कुष्ठकेतौ । क्षुपे
। मार्कण्डेयी । महौषधे । भुजित
खड० । द्र० भा० ॥

भूयः । अ० अधिकारे ॥ पुनरर्थे ॥

भूयान् । त्रि० बहुतरे । प्रचुरे ॥ अ-
परिमितमहिमनि ॥ अयमनयोर
तिशयेनबहुः । द्विवचनविभज्योप
पदेतरवीयमुनाविति० द्वयमुन् । ब
होर्लोपोभूचबहोः ॥ स्त्री० भूयसौ
अतिमहत्याम् ॥ ङीप् ॥

भूयिष्ठः । त्रि० प्रचुरे । बहुतमे ॥ अ-
यमेषामतिशयेनबहुः । अतिशयने
इष्टन् । इष्टस्ययिष्ट्वेति० बहोःपर
स्येष्टस्यलोपः । यिडागमस्य० बहोः

भूरिमल्ली

स्थानेभूरादेशश्च ॥

भूयुक्ता । स्त्री० भूमिखर्जूर्याम् ॥
भूयोभूयः । बारंवारमर्थे ॥ यथा । भू-
योभूयोभाविनोभूमिपालान्नत्वान
त्वायाचतेरामचन्द्रः । सामान्योयं
धर्मसेतुर्नृपाणां कालेकालेपालनी
योभवन्निरिति ॥

भूः । अ० रेफान्तमव्ययम् । भूर्लीके ।
भूरिः । पुं० वासुदेवे । हरे ॥ परमे
ष्ठिनि । न० सुवर्णे ॥ त्रि० प्राज्ये
। प्रचुरे ॥ भवति० भूयतेवा । भूस
त्तायाम् । प्राप्तीवा । अदिशदिभूशु
भिभ्यः क्तिन् ॥

भूरिगन्धा । स्त्री० पुरानामनिगन्धद्र-
व्ये । गन्धाढ्यायां ॥

भूरिगमः । पुं० खरे । गर्दभे ॥

भूरिदावा । पुं० बाहुदातरि ॥

भूरिपत्रः । पुं० उखवालहणे ॥

भूरिपलितदा । स्त्री० पाण्डुरफल्या
म् ॥

भूरिपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

भूरिप्रेमा । पुं० चक्रवाके ॥

भूरिफेना । स्त्री० सप्तलायाम् । च
र्मकषौषधी ॥ भूरयः । फेनाय-
स्याः ॥

भूरिवला । स्त्री० अतिबलायाम् ॥

भूरिवलंसामर्थ्ययस्याम् ॥

भूरिभागः । त्रि० महद्भाग्ये ॥

भूरिमल्ली । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

भूर्जकण्ठक :

भूरिमायः । पुं० शृगाले ॥ भूरयो
मायायस्य ॥

भूरिरसः । पुं० इक्षौ ॥

भूरिशः । अ० बहुशब्दार्थे । वक्ष्यार्था
च्छस्कारकादन्यतरस्याम् ॥भूरिश्रवाः । पुं० चन्द्रवंशीयसोमदत्त
पुत्रे ॥ त्रि० बहुयशोविशिष्टे । भू-
रिप्रचुरंश्वीयशोयस्यसः ॥भूरुण्डी । स्त्री० श्रीहस्तिन्याम् । हस्ति
कर्णपत्रायाम् ॥ शाकविशेषद्रुति-
स्वामौ । भुवंरुण्डयति० आच्छाद-
यति । रुटिलुटिस्ते यकरणे० इत्य-
त्र० साधवीयायां हत्तौ० रुडिलुडी
त्यपरे० इति पाठान्तरमुपन्यस्तम् ।
कर्मण्यण् ॥भूरुट् । त्रि० भूरुहे ॥ भुविरोहयति ।
रुहजन्मनि प्रादुर्भावे । क्तिप् ॥भूरुहः । पुं० वृक्षे ॥ रोहति । रुह-
० । इगुपधेतिकः । भुविरुहः स-
प्तमीसमासः ॥भूर्जः । पुं० मृदुत्वचि । भूतघ्ने ।
रक्षापत्रे । भोजनपत्र इति भाषां
भूर्जीभूतयहश्चेत्तर्कणरूपितर-
क्तजित् । कषायोराक्षसघ्नश्चेदोवि-
षहरः परः ॥ जर्जनमूर्जः ज-
र्जवलप्राणनयोः । घञ् । भूः
जर्जीऽस्य ॥भूर्जकण्ठकः । पुं० सङ्गरजात्यन्त-
रे । ब्राह्म्याङ्गाङ्गणात्सवर्णायामुत्प-

भूशयः

न्ने । आवन्त्ये ॥

भूर्जपत्रः । पुं०) खनाम्नाप्रसि-
भूर्जपत्रकः । पुं०) द्वे । मृदुत्वचि ॥भूर्जिः । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम् ।
मरुभूमौ ॥ विभक्तिः । डुभृज्० ।
घृणिपृश्निपाणि चूर्णिभूर्णीति० वि-
भर्त्तेरुत्वं निप्रत्ययश्च ॥भूर्लोकः । पुं० अन्तरीक्षादधोलोके ।
सप्तद्वीपसमुद्रसन्निवेशविशेषे ॥ पृ-
थिव्याम् । मर्त्यलोके ॥ अस्य लक्ष-
णं । यथा । पादगम्यश्च यत्किञ्चित्
वस्त्वस्ति पृथिवीमयम् । सभूर्लोकः
समाख्यातो विस्तारोऽस्य मयोदितः ॥
इ० त्रि० पु० २ अंशे ५ अध्यायः ।
विस्तारो मयोदित इति । सर्वतो लो-
कालोकावधिः पञ्चविंशतिकोटि-
प्रमाणः ॥ भूः सञ्जकोलोकः ॥

भूलम्बा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥

भूलता । स्त्री० किञ्चुलुके ॥

भूवायुः । पुं० आवहाभिधेयवने । भूमेर्व
हिर्वाद्दशयोजनान्यस्य स्थानमत्रास्वुद
विद्युदादयश्चरन्तीति शिरोमणिः ॥भूशयः । पुं० नकुलगोधादौ ॥ वि-
ष्णौ ॥ लङ्काप्रतिमार्गान्वेषणं कुर्वन्
समुद्रं प्रतिव्रताचरणाय तदुपकण्ठे
भूमौ शिरोदाशरिरूपेणेति भूशयः ।
अधिकरणे शिरोरित्यच्प्रत्ययः ॥ त-
थाचरामायणम् । ततः सागरवे-
लायां दर्भानास्तीर्यराचवः । अञ्ज-

भूषित :

लिंप्राङ्मुखः कृत्वा प्रतिशिष्ये मही
दधेरिति ॥

भूषणम् । पुं० भूषणदारे ॥

भूषणम् । न० अलङ्कारे ॥ तद्वारणफलं यथा
भूषणं भूषयेदङ्गं यथाभोग्यविधान-
तः । शुचिसौभाग्यसन्तोषदायकं
काञ्चनं स्मृतम् ॥ ग्रहदृष्टिहरं पुष्टि-
करं दुःखप्रणाशनम् । पापदौर्भा-
ग्यशमनं रत्नाभरणधारणम् ॥ माणि-
क्यंतरणे : सुजात्यममलं मुक्ताफलं
शीतगोमर्हियस्य च विद्रुमोनिगदि-
तः । सौम्यस्य गारुतमम् । देवेज्य-
स्य च पुष्करागमसुराचार्यस्ववञ्चने
नीलनिर्मलमन्ययोश्च गदिते गोमेद-
वैदूर्यके ॥ वासः स्रग्वरत्नानां
धारणं प्रीतिवर्द्धनम् । रत्नोन्नमर्थं
मोजस्य सौभाग्यकरमुत्तमम् ॥ भू-
ष्यते ऽनेन । भूषअलङ्कारे । ल्यु-
ट् ॥ भूषयति वा । क्रुधमण्डार्थं
भ्यश्चेति भूषेर्युच् ॥ यत्नानां भूषणं ज्ञा-
नसन्तोषोद्दिष्टिजन्मनाम् । उद्यमः
शत्रुहननं भूषणं भूतिमिच्छतामिति
पारिभाषिकम् ॥

भूषा । स्त्री० अलङ्क्रियायाम् । अलङ्का-
रसाध्यशोभायाम् ॥ भूषणम् । गुरो-
रुहलङ्कारः ॥

भूषितः । चि० अलङ्कृते । मण्डिते ॥

भूष्यते स्म । भूष० । क्तः । कृट् ॥

भूमावुषिते ॥ भुवि उषितः स्थितः

भृकुंस :

भूषिता । स्त्री० अलङ्कारैरलङ्कृतायाम्
। मण्डितायाम् ॥ टाप् ॥

भूषा : । चि० भविष्यौ ॥ भवनशीलः
। भू० । ग्लानिस्थस्रग्भूः । चाद्
भुवः । कृत्तित्तिचेत्यत्र गकारप्रश्लेषा
दगुणाभावः ॥

भूसुतः । पुं० भौमे । मङ्गलग्रहे ॥ न
रकासुरे ॥

भूसुता । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या
म् ॥

भूसुरः । पुं० ब्राह्मणे ॥

भूसृणम् । न० भूदृणे ॥ अस्य पर्या-
यागुणाश्च यथा । गुह्यवीजस्रभूती
कंसुगन्धगोमयप्रियम् । भूसृणन्तु
भवेच्छ्रामालाटणकमित्यपि ॥ भू-
सृणं कटुकं तिक्तं तीक्ष्णोष्णं रोचनं
लघु । विदाहिदीपनं हृत्तमनेत्यं सु-
खशोधनम् ॥ अदृष्ट्यं बहुविट्कञ्च
पित्तरक्तप्रदूषणम् ॥ इति ॥ भुवः
दृणम् । पारस्करादित्वात् सुट् ॥
मालवदेशप्रसिद्धं शाकविशेषं ॥

भूसृक् । पुं० मर्त्ये । पञ्चजने । मनु-
ष्ये ॥ भुवं स्मरति । स्मृश० । क्तिन् ॥

भूसृगः । पुं० सुरपर्वते । सुमेरी ॥

भूस्रामी । पुं० भूपतौ ॥ भुवः स्वा-
मी ॥

भृकुंसः । पुं० स्त्रीवेशधरनर्तके ।

भृकुंसे ॥ पटपुटेति दण्डकोक्तभा-
षणार्थकुसिधातोश्चुरादिग्यन्तात् ॥

भृगुकच्छः

एरच । भृवाकुंसोभाषणमस्य ।
पृषोदरादिः ॥

भृकुटिः । स्त्री० भृकुव्याम् । क्रोधादि
नाभृवः कौटिल्ये ॥ कुटकौटिल्ये ।
द्रुगुपधात्किदिति० द्रुन् । भृवोः
कुटिः । पृषोदरादित्वात्क्कार
रः ॥

भृकुटी । स्त्री० भृकौटिल्ये । क्रोधा
दिनाललाटसङ्कीर्णने ॥ कुट० ।
द्रुगुपधादिति० द्रुन् । कृदिकारा
दितिङीष् । पृषोदरादिच्चाद्
क्कारः ॥

भृगुः । पुं० ब्रह्मणस्त्वचोजाते मह
र्षिर्विशिषे । महर्षीणांभृगुरहमि
तिभगवद्वचनाद्भगवद्विभूतौ । म
नुपुत्रे ॥ वङ्गेस्तनये ॥ अग्नेर्भृष्टा
द्रेतसउत्पन्नत्वात्भृगुः ॥ हरे
। शिवे ॥ शुक्राचार्ये ॥ यमदम्नौ
॥ सानौ । निरवलम्बनपर्वतपा
श्वे । यस्मात्पतने ऽवलम्बनक्रि
याविशिषोनास्ति । तस्यपर्यायौ ।
प्रपातः । अतटः । इति ॥ भृज्ज
ति० तपसा० भृज्यते वा । भृज्ज
पाके । प्रथिम्नदिभृज्जांसम्प्रसार
णंसलोपश्चेति० भृज्जः कुप्रत्य
यः० सम्प्रसारणंभृज्जः सलोप
श्च न्यङ्कादित्वात्कुत्वम् ॥

भृगुकच्छः । पुं० शककारकवलेजं
नमस्यानपत्तनैर्विशिषे ॥

भृङ्गरजः

भृगुतुङ्गम् । न० तीर्थविशिषे ॥

भृगुपतिः । पुं० परशुरामे ॥

भृगुप्रसवणः । पुं० हिमवतः पा
दे ॥

भृगुभवा । स्त्री० भाग्याम् ॥

भृगुषट्कः । पुं० योगविशिषे ॥

लज्जात्पृष्टोभवेच्छुक्लोभृगुषट्क
इतीरितः ॥

भृगुसुतः । पुं० शुक्रग्रहे ॥

भृगूणांपतिः । पुं० परशुरामे ॥

भृङ्गः । पुं० भमरे । मधुव्रते ।

भृङ्गराजे ॥ धूम्याटे । कलिङ्गप

क्षिणि । फिङ्गा० इ० गौ० दे०

भा० भृङ्गद्ववृक्षात्त्वात्० भृङ्गः

॥ पिङ्गे ॥ न० गुडत्वचि । त्वक्

पत्रे ॥ अभके ॥ विभक्ति । डुभृ

ज्० । भृजः किन्नुट्चेति० ग

न् ॥

भृङ्गकः । पुं० राजवासनपक्षिणि ॥

भृङ्गजम् । न० अगुरुणि ॥

भृङ्गजा । स्त्री० भाग्याम् ॥

भृङ्गपर्णिका । स्त्री० सूक्ष्मैलाया
म् ॥

भृङ्गप्रिया । स्त्री० वासन्याम् ।

माधवीलतायाम् ॥ भृङ्गाणांप्रिये
व ॥

भृङ्गमूलिका । स्त्री० भमरच्छल्याम्

लतायाम् ॥

भृङ्गरजः । पुं० भृङ्गराजे ॥ भृङ्गद्व

भृङ्गरील :

रजोऽस्य ॥

भृङ्गरजाः । पुं० भृङ्गराज ॥ भृङ्ग
द्वरजोऽस्य ॥भृङ्गराजः । पुं० मार्कवे । कुन्तल
वर्धने । केशरञ्जने । भंगरा० इ०
भा० ॥ भृङ्गराजः कटुस्तिक्तो
रूक्षोऽप्यः कफवातनुत् । केश्यस्
त्वच्यः कृमिश्वासकासशोथामपा
ण्डनुत् ॥ दन्त्योरसायनोबल्यः
कुष्ठनेत्रशिरोर्तिर्जित् ॥ अस्य प
क्षिविशेषे ॥ भमरे ॥ यक्षविशेषे
॥ भृङ्गद्वराजते । राजद्वीप्तौ ।
अच् ॥भृङ्गराजादिचूर्णम् । न० भैषज्यर
त्नावल्युक्ते चूर्णविशेषे ॥ यथा ।
श्लक्ष्णोक्तं भृङ्गराजस्य चूर्णं ति
लाईकं चामलकाईकं च । सशर्क
रं भक्षयते गुडैर्वानतस्य रोगो न जरा
नमृत्त्युः ॥ अन्धः पश्येद्भमनरहि
तो मत्तमातङ्गामी मूको बाग्मी
श्रवणरहितो दूरशब्दानुसारी । नी
रुग्मर्त्यो भवति पलिती नीलजीमूत
केशोजीर्णादन्ताः पुनरपि न वाः क्षी
रगौराभवन्तीति ॥भृङ्गरिः । पुं०
भृङ्गरिः । पुं०
भृङ्गरीः । पुं० } शिवद्वारपाले ॥भृङ्गरीलः । पुं० कीटान्तरे । विषस
कायाम् । वरीले । तृणपट्पदे ।
भीमरुल्हे० गौ० भा० ॥

भृङ्गी

भृङ्गवल्गुमः । पुं० भूमिकदम्बे ॥
धाराकदम्बे ॥भृङ्गवल्गुमा । स्त्री० भूमिजम्बाम् ॥
भृङ्गसोदरः । पुं० केशराज । नाग
मारे ॥भृङ्गानन्दा । स्त्री० यथिकायाम् ॥
भृङ्गाभीष्टः । पुं० आस्रवर्त्त । रसा
ले ॥ न० आस्रमुकुलफलयोः ॥भृङ्गारः । पुं० कनकालुकायाम् ।
स्वर्णघटितजलपात्रे । भृङ्गराजे ।
मार्कवे ॥ विभर्त्तिजलम् । डुभृ-
ज् । शृङ्गारभृङ्गारावितिसा
धुः ॥ न० लवङ्गे ॥ काञ्चने ।

भृङ्गारिः । स्त्री० केविकापुष्पे ॥

भृङ्गारिका । स्त्री० भिल्लिकायाम् ॥

भृङ्गारी । स्त्री० भिल्लिकायाम् । भीं
गुरइति स्थ्याते कीटे । भृङ्गभृङ्ग
पमाराति । रादाने । मूलविभुजा
दित्वात्कः । गौरादिः । यद्वा ।
विभर्त्ति । डुभृज् । शृङ्गारभृङ्गा
राविति० भृजआरन्० नुम्० गुक्०-
ऋस्वश्च ॥ यद्वा । रूपेण भृङ्गमृच्छ-
ति । ऋगतौ । कर्मण्यण् ॥

भृङ्गाह्वः । पुं० जीवके ॥ भृङ्गराजे ॥

भृङ्गाह्वा । स्त्री० भमरच्छलत्वात् ॥

भृङ्गिः । पुं० भृङ्गिणि । शिवद्वारः स्थे ॥

भृङ्गिणी । स्त्री० वटीवृक्षे ॥

भृङ्गी । पुं० शिवद्वारपालविशेषे । अ
स्थिविग्रहे । नाडीदेहे ॥ वटद्वौ ॥

भृतकाध्यापित :

भृङ्गी । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ गौ
रादित्वान् डीप् ॥

भृङ्गीफलः । पुं० आस्नातकवृक्षे ॥

भृङ्गीशः । पुं० महादेवे । शिवे ॥

भृङ्गेरिटिः । पुं० भृङ्गरीटे । भृङ्-
मिणि ॥

भृङ्गेष्टा । स्त्री० काकजम्बाम् ॥ घृत-
कुमार्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ भार्या-
म् ॥

भृञ्जनः । पुं० न० अम्बरीषे । भ-
र्जनपात्रे ॥ भृञ्जन्यत्र । भृञ्जपाके ।

भूसूधूभस्जिभ्यश्छन्दसौतिक्यन् ॥

भृतः । चि० भरिते । धारिते ॥ वेतने
नक्रीते ॥ भृज् ० । क्तः ॥ भरणौ-
ये ॥ पुष्टे ॥

भृतकः । पुं० वेतनग्राहिकर्मकर्त्तरि ।

भृतिभुजि । कर्मकरे । वैतनिके ॥

सचत्रिविधः । यथा । उत्तमस्त्वा-

युधीयोऽत्रमध्यमस्तुक्कजीवलः । अ

धमोभारग्राहीस्यादित्येवंत्रिविधो

भृतः ॥ इति ॥ भ्रियतेस्म । भृज्

भरणे । क्तः । स्वार्थेकः ॥ यद्वा ।

भृतिं करोति । तत्करोतीतिणि-

जन्ताकुन् ॥

भृतकाध्यापकः । पुं० अपाङ्क्तेये-

द्विजाधमे ॥ भृतकः सन् योऽध्याप

कः ॥ अयञ्चसर्वानर्थकान् भ्रुत्वा-

त् ॥

भृतकाध्यापितः । पुं० वेतनदत्त्वापा

भृमि :

ठिते । अपाङ्क्तेयेद्विजाधमे ॥ भृति

वैतनम् । तद्ग्राहीभृतकः ॥ भृ-

तकः सन् योऽध्यापितः सतथा ॥

भृतिः । स्त्री० भरणे । वेतने ॥ भू-

ल्ये ॥ भ्रियन्ते कर्मकराश्चनया । भृ

ज्भरणे । कर्मणिभृतावितिनि-

द्देशात्किन् ॥

भृतिभुक् । चि० भृतके । वैतनिके ॥

भृतिवैतनं भुङ्क्ते । भुज् ० । कि-

प् ॥

भृत्त्यः । पुं० किङ्करे । दासे ॥ भृत्त्या-

बहुविधान्नेयाउत्तमाधममध्यमाः ।

नियोक्तव्यायथार्थेषु चिविधेष्वेव-

कर्मसु । भ्रियते । भृज् ० । भृजोऽ-

संज्ञायामितिक्यप् ॥ चि० पोष्ये ॥

अवश्यभरणौयेववमातापिचादौ ॥

भृत्त्या । स्त्री० भृतौ । वेतने ॥ भ्रिय

न्ते कर्मकराश्चनया० भरणंवा । भृ

ज् ० । संज्ञायांसमजनिषदनिपतम

नविदषुज्श्रीङ्भृजिण्डितिक्यप् ॥

चिकित्सायां ॥ यथा । कुमारभृत्त्या

कुशलैरितिरघुः ॥

भृमिः । पुं० वायुविशेषे । घुरन्वा

यु० इ० भाषा ॥ जलादिभ्रमणे ॥

भ्रमति० भ्राम्यतिवा । भ्रमुश्चनव

स्थाने० भ्रमुचलनेवा । भ्रमेः सम्प्र

सारणञ्चेति० इन्० कित् ॥ भृमि

भ्रमणशीलंदरिद्रंजनमितिवेदभाष्य

म् ॥

भेकल :

भृशम् । न० अतिशये ॥ चि० अतिश
यान्वते ॥ भृशते । भृशभञ्जधः
पतने । अन्तर्भावितग्यादिगुपधे
तिकः ॥

भृशम् । अ० प्रकर्षार्थे ॥ शोभने ॥
भृषत्-इ । पु० पाषाणे ॥
भृष्टः । चि० अलोपसंकेतविनापके ॥
भूना० भुजैना० इ० भा० ॥

भृष्टतण्डुलः । पु० भर्जनविशिष्टधा
न्यनिकरे । भूनाचावल० इ० भा०
सुगन्धिः कफहारुचः पित्तलोभृ
ष्टतण्डुलः ॥

भृष्टमांसम् । न० शूल्ये ॥ भृष्टं चत
न्मांसं च ॥

भृष्टयवः । पु० धानासु । बहुरी० इ०
भा० ॥ भृष्टासौयवश्च ॥

भृष्टान्नम् । न० भृष्टतण्डुले ॥

भृष्टिः । स्त्री० भर्जने ॥ शून्यवाटिका
याम् ॥

भेकः । पु० मण्डूके । वर्षाभिः । मेघे
॥ चि० भीरौ ॥ विभेति । जिभी
भये । इण्भीकेतिकन् ॥

भेकटः । पु० मत्स्यवि० ॥

भेकभुक् । पु० कुम्भीजसे । सर्प ॥

भेकान्भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥

भेकरावणः । पु० मेघे ॥ भेकान् राव
यति । रुशब्दे । नन्द्यादित्वाल्-
ल्युः ॥

भेकलः । पु० वनस्पतिविशेषे ॥

भेदः

भेकलिः । पु० मत्स्यविशेषे । भाङ्गन
इ० गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ भेक
लिर्मधुरः शीतोद्वह्यः श्लेष्मकरो-
गुरुः ॥

भेकी । स्त्री० भेकस्त्रियाम् । शिष्याम्
। गण्डूपद्याम् । वर्षाभ्याम् ॥ छुद्र
मण्डूके ॥ जातेरस्त्रीतिङ्गीष् । म-
ण्डूकपण्याम् ॥

भेडः । पु० मेघे । मेढा० इ० भा०
॥ इतिहे० ॥

भेडी । स्त्री० भेडस्त्रियाम् ॥

भेडौदुग्धम् । न० आविके ॥

भेत्ता । चि० भेदकर्त्तरि ॥ भिनत्ति ।
भिदिर्० । तृच् ॥

भेदः । पु० उपजाये । शचीरमात्या
दीनामुपायेन० परतोविश्लिष्यात्म
सात्करणे । ऐकमत्येनास्थितानां रा
जामात्यादीनां भयजननादिनापृथक्
रणे ॥ तद्विशेषोयथा । मत्स्य उवा
च । परस्परान्त्येदुष्टाः क्रुद्धाभीता
वमानिताः । तेषां भेदं प्रयुञ्जीत भेद
साध्याहितेमताः ॥ येतुर्य नैव दोषे
ण परस्माद्वापराध्यति । ते तु तद्दोष
पाकेन भेदनीया भृशततः ॥ आत्मी
यंदर्शयेद्दोषं परस्माद्दर्शयेद्भयम् । एवं
हि दर्शयेद्भिन्नं यथावद्वशमानयेत् ॥
संहताहिविना भेदं शक्रेणापि सुदुःस
हाः । भेदमेव प्रशंसन्ति तस्मान्नयवि
शारदाः ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदं मेदं पर

भेदः

मुखेनच । परीक्ष्यसाधुमन्यन्ते भेदं
 परमुखाच्छ्रुतम् ॥ भेदाः स्वकार्यं
 मुद्दिश्यकुशलैर्येहिभेदिताः । भेदिता
 स्ते विनिर्दिष्टानैवराजार्थवादिभिः
 । अन्तः कोपोवहिः कोपोयत्रस्था
 तांमहीक्षिताम् । अन्तः कोपोम
 हांस्तत्रनाशकः पृथिवीक्षिताम्
 ॥ सामन्तकोपोवाद्यस्तुकोपः प्रोक्तो
 मनीषिभिः । महिषीयुवराजाभ्यां
 तथासेनापतिर्द्विजः । अमात्स्याम
 न्निष्णश्चैवराजपुत्रास्तथैवच । अन्तः
 कोपोविनिर्दिष्टोदारुणः पृथिवी
 क्षिताम् ॥ बाह्यकोपे समुत्पन्ने सुम
 हत्पिप्रार्थिवः । शुद्धान्तस्तुमहा
 भागशीघ्रमेवजयीभवेत् ॥ अपिश
 क्रसमोराजाअन्तः कोपे ननश्यति
 । अन्तः कोपे समुत्पन्ने तस्माद्रक्षे
 न्महीक्षिताम् ॥ परतः कोपमुत्पा
 द्यभेदेनविजिगीषुणा । ज्ञातौनां
 भेदनं कार्यं परेषांविजिगीषुणा ॥
 रक्ष्यश्चैवप्रयत्नेनज्ञातिभेदस्तथा
 त्मनः । ज्ञातयः परितप्यन्ते सत
 तं परितप्ययम् ॥ तथापि तेषां कर्त्त
 व्यं सुगंभीरेणचेतसा । यद्दण्डान
 मानाभ्यांभेदस्तेभ्योभयंकरः ॥
 नज्ञातिरनुगृह्णातिनज्ञातिर्दग्धु
 मिच्छति । ज्ञातिभिर्भेदनीयास्तु
 रिपवस्तुनपार्थिवैः ॥ भिन्नाहि
 शक्यारिपवः प्रभूताः खल्येन

भेदनम्

सैन्येननिहन्तुमाजौ । सुसंहता
 नांहिततस्तुभेदं कार्यं रिपूणांनय
 शास्त्रविद्भिः ॥ इतिमाख्ये राज
 धर्म १६७ अध्यायः ॥ द्वैधे ॥
 आपद्यात्मीयानात्मीययोर्भेदः ॥
 विशेषे ॥ विदारणे ॥ मन्त्रभेदे
 कार्यं हानिरिति विदामतम् ॥ व
 धे ॥ भिद्यमानभावे ॥ भेदनम् ।
 भिदिर्० घञ् ॥ विरेके ॥
 भेदकम् । न० व्यावर्त्तके । विशेष
 णे ॥ त्रि० नाशके ॥ विदारणे ॥
 विरेचकौषधादौ ॥ पृथक्कारके
 ॥ यथा । भेदयति० अन्यपदार्थं
 पृथक्करोतीतिभेदकम् । नान्ना
 शिवः गोत्रेणगार्ग्यः ॥ अपिचा
 भेदभेदकयोः श्लिष्टसंस्वंधोन्यो
 न्यमिष्यते । द्विष्टायदपिसम्बन्धः
 षष्ठ्युत्पत्तिस्तुभेदकादितिभट्टह-
 रिः ॥

भेददर्शी । त्रि० अपराधिनि ॥
 यथा । यदस्ति तन्न जानाति यन्नैवा
 स्ति तदीक्षते । इत्येवमपराधोस्य
 विद्यते भेददर्शिनः ॥ किञ्च जाय
 त्स्वप्नशरीरविद्यावद्भिर्भान्तैरुपलम्भा
 त्० सुषुप्तिसमाध्योर्भान्त्यभावेऽ
 नुपलम्भान्निष्ठ्यात्त्वभेदस्य सिद्धमि
 त्यनुभवाच्चभेददर्शिनोमिष्ठ्यावादि
 त्वात्सापराधत्वमिति निश्चयः ॥
 भेदनम् । न० विदारणे ॥ भिदेत्यु

भेरुण्डः

ट् ॥ हिङ्गुजि ॥ पुं० अम्लवेत
से ॥ सूकरे ॥

भेदनिम्नः । त्रि० संसारानुगे ॥

भेदितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

भेद्यतेस्म । भिदिर् । चुरादि
ग्यन्तः । ऋः ॥

भेदी । पुं० अम्लवेतसे ॥ त्रि० भे
दकत्तरि । तद्विशिष्टे च ॥

भेदुरम् । न० भिदुरे । कुलिशे ॥

भेद्यः । त्रि० व्यावर्त्ये । विशेष्ये ॥

अमानितजने ॥ भेत्तुंशक्ये ।

विषट्ठनीये । वाच्ये ॥

भेरः । पुं० पटहे ॥ विभेत्त्यस्मात्
। जिभीभये । ऋज्जेन्द्राग्रेत्यादि

नारन् ॥ भेर्याम् ॥ दुन्दुभौ

भेरिः । पुं० वाद्यप्रभेदे । करणाल-

० इ० भा० ॥ विभेत्त्यस्तरवात् ।

जिभी० । वङ्क्राद्यश्चेति० क्रि-
न् । बाहुलकाद्गुणः ॥

भेरी । स्त्री० वृहड्ठकायाम् । आन-

के ॥ वाद्यविशेषे । करणालइति-

ख्याते ॥ कृदिकारादितिपक्षेडीष् ॥

विभेतेर्ऋज्जेन्द्रेतिरन् ॥ गौरादि-

त्त्वान्डीष् ० इतितुरामाश्रमः ॥

वितस्त्रिचयदीर्घातामनिर्मिताचर्म

च्छन्नाचतुर्विंशत्यङ्गुलवदनद्वयाभे-

रीतिकश्चित् ॥ अन्तस्तन्वीकाठका

भेरीतिस्वामी ॥

भेरुण्डः । पुं० खगे ॥ त्रि० भयानके

भैक्षम्

भेरुण्डा । स्त्री० देवतान्तरे ॥ यक्षिणी
विशेषे ॥

भैलः । पुं० प्लवे । डौंगा० इ० भा

प्र० जलतरणसाधने । मुनिविशे

षे ॥ त्रि० भीरी अज्ञे । बुद्धिविवर्जि

ते । मूर्खे ॥ विभेत्त्यस्मात् । जिभी

। ऋज्जेन्द्राग्रेत्यादिनारन् । निपात

नाल्लत्वम् । चंचले ॥

भैलकः । पुं० न० उडुषे । प्लवे ।

स्वल्पे जलतरणसाधने ॥ स्वार्थेकः ॥

भैषजम् । न० औषधे । जायौ ॥ भैष

यति । भैष्टुभये । ग्यन्तः । अच्

भैषंरोगंजयति । जि० । अन्येभ्यो

पीतिडः ॥ भैषंजायतिवा । जैक्ष

ये । आतोनुपेतिकः ॥ भिषजइद

म् । तस्येदमित्यण् । अनन्तावस

येतिहभैषजादितिनिर्देशादेत्वमित्य

न्ये ॥ संसाररोगस्यस्वसाक्षात्कारे

णभैषजवत्भैषजंनिवर्तकं ब्रह्माभि

न्नात्मज्ञानम् ॥

भैषजाङ्गम् । न० अनुपाने ॥

भैक्षम् । न० भिक्षानिकुरम्बे ॥ भि

क्षाणांसमूहः । भिक्षादिभ्योण् ॥

ब्राह्मणचक्रियविशस्यरेयुर्भैक्षमन्वह

म् । सजातीयगृहेष्वेवंसर्ववर्णिक

मेववा ॥ सर्वंवापिचरेद्ग्यासंपूर्वी

क्तानामसम्भवे । अन्यवर्जं महाभा

गशास्त्रे धित्यं विनिश्चयः ॥ भैक्षे

णवृत्तिनोवृत्तिरुपवाससमाप्ता ।

भैरवी

भै च चर्या । स्त्री० भिक्षासमूहाहरणं ॥
भै च जीविका । स्त्री० भिक्षयाजीवनो
पाये पैण्डित्ये ॥ इति चिकाण्ड
शेषः ॥

भै च भुक् । त्रि० भै चाशिनि ॥ भै चं भु
नक्ति । भुज० । कर्त्तरि क्तिप् ॥

भै चाणः । पुं० परिव्राजि । प्राणस
सम्भारणार्थं यथाशास्त्रं माधूकरादि
भिक्षां कुर्वाणं ॥

भै चुकम् । न० भिक्षुकवृन्दे ॥ भिक्षू
णांसमूहः । खण्डिकादित्वादञ् ॥

भै मी । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥ भौमति
थी । माघशुक्लैकादश्याम् ॥ भौमो
क्तलप्सिकाप्रभेदे ॥ यथा । श्रेष्ठं गोधू
मचूर्णं प्रचुरघृतं तु तं नालिकेरेण सा-
ह्यं द्राक्षाखजूरशृण्ठीत्वचमरिचयु-
तं शर्करापूर्णं गर्भम् । पक्वं ताम्रैक-
टाहेटलविटलं लेपावकीमन्ददीप्तौ
धन्यैर्हैमन्तकाले मुजनपरिवृतैर्भुज्य
ते लापनश्रीः । भौमस्यै यम् । अ
ण् । डीप् ॥

भैरवः । पुं० शङ्करे । रुद्रे ॥ रागवि
शेषे ॥ नदविशेषे ॥ भयानकरसे ॥
भैरवपर्वत इति प्रसिद्धे ॥ भैरवा
क्षे भैरवीदेवी ॥ सिद्धान्तविशेषे ॥
त्रि० भयानके । भीषणे । भीरो
रिदम् । तस्यैदमित्यण् ॥

भैरवी । स्त्री० देवताभेदे । चामु
ण्डायाम् ॥ रागिणीविशेषे । भैरव

भोक्ता

रागपत्न्याम् ॥

भैषजम् । न० भेषजे ॥ लावकपक्षि
णि ॥

भैषज्यम् । न० औषधे ॥ भेषजमेव
। अनन्तावसथेति ह भेषजाञ्ज्यः
भो । अ० सम्बोधने ।

भोक्तव्यः । त्रि० भोजनीये ॥ भोज्यं
। यथा० । यत्ने न भगिनीहस्ताद्भो
क्तव्यं पुष्टिवर्द्धनम् ॥

भोक्ता । पुं० पत्न्यौ ॥ शरीरेन्द्रियमन्त्रो
भिः संयुक्तात्मात्मनि संसारिणि ।

अवस्थाचयविशिष्टे जीवे ॥ भोक्तै
वात्मानकर्त्तरितिसाङ्ख्याः ॥ सु

खादिभोगकर्त्ता० यथा कर्त्ता च
देही भोक्ता च आत्मा भोजयिता सदा

। भोगो विभवर्भदश्च निष्कृतिर्मुक्ति
रेव चेति ब्र० वै० पु० वैश्वानरे

ग्नौ ॥ सर्वेषां यज्ञानां तपसाश्च कर्त्तृ
रूपेण देवतारूपेण च भोगकर्त्तरि ॥

आनन्दमये ॥ बुद्धेः सुखदुःखमो
हात्मकान् प्रत्ययान् स्वरूपचैतन्यं न प्र

काशयतीति निर्विकार एवोपलब्धरि ॥
त्रि० पालके ॥ भोगकर्त्तरि । भो

जनकर्त्तरि चेतने देवदत्तादौ ॥ तस्य
प्रकारो यथा । स्नातः सुधीतमृदुसु

न्दरशुक्लवासास्तत्कालधीतचरणः
सहपुत्र मित्रैः । सखीप्रसन्नहृदयो

रसपाकवेद्यां भोक्ता विशिष्टस्ततं हि स
हाप्तवैद्यैः ॥ मृदुतूलमये स्थूले चारुव

भोग :

स्त्रावगुच्छिते । आसनेप्राङ्मुखो-
भोक्तोपविशेद्वाप्युदङ्मुखः ॥ भुङ्-
क्ते । भुज० । ढच् ॥

भोगः । पुं० सुखे ॥ क्षुद्रसुखलवानु-
भवे ॥ सुखसाधनविषये० पञ्चब्रह्म-
रस्यादौ ॥ नञ्चनुत्साहवतामननु-
तिष्ठतामलसानां भोगप्राप्तिर्लीकेद-
ष्टेति पूज्यपादाः ॥ सुखादियहणे ।
सुखदुःखानुभवे ॥ धने ॥ अहेः
शरीरे ॥ अहेरिति प्रयोगबाहुल्याभि-
प्रायम् ॥ भोगशब्दस्य शक्तिस्तु शरीरमा-
त्रे० इत्याकरः ॥ अहेः फणायाम्
॥ पालने । अभ्यवहारे । योषिदा-
दिभृतौ । वैश्यादिवेतने ॥ आदिना
हस्यश्चादिकर्मकराणां भृतौ भाडा-
इ० भा० ॥ विषये । राज्ये ॥ भोज-
नम् ॥ भुज्यते वा । भुजपालनाभ्यवहा-
रयोः । भुजोक्तीटिल्ये वा । भावे
कर्म्मणि वाचञ् ॥ योगिनोजी ॥ न-
हेतौ भिक्षाव्यापारे० वर्णाश्रमोचि-
तव्यापारे च ॥ यथा । चित्तस्य भो-
गैर्द्वौ भागौ शास्त्रे यौकंप्रपूरयेत् । गु-
रुश्रृणूषया भागमव्युत्पन्नस्य सक्रमः ॥
किञ्चिदव्युत्पत्तिमुक्तस्य भागं भोगेन
पूरयेत् । गुरुश्रृणूषया भागौ भागं शा-
स्त्रार्थचिन्तया ॥ व्युत्पत्तिमनुयात-
तस्य पूरयेच्चैतसोन्वहम् । द्वौ भागौ
शास्त्रवैराग्ये द्वौ ध्यानगुरुपूजयेत्तव
शिशुः ॥ भूत्यादीनां भोगो यथा ।

भोगवती

त्रिपुरुषभोगमाहव्यासः । प्रपिता
महेनयद्भुक्तं तत्पुत्रेण विनाचतम् ।
तौ विनायस्यपि चाचतस्य भोगस्त्रि-
पौरुषः ॥ पितापितामहोयस्य जी-
वेच्च प्रपितामहः । त्रयाणां जीवतां
भोगो विज्ञेयस्त्वेकपौरुषः ॥ नार-
दः । तथारूढविवादस्य प्रेतस्य व्यव-
हारिणः । पुत्रेण सोऽर्थः संशोध्यो-
नतं भोगो निवर्त्तयेत् ॥ विभवभे-
दे ॥ य० । कर्त्ताचिदेही भोक्ता च आ-
त्मा भोजयिता सदा । भोगो विभव-
भेदश्च निष्कृतिर्मुक्तिरेव च ॥

भोगगृहम् । न० बासगृहे ॥

भोगदेहः । पुं० स्वर्गनरकादिभोगार्थं
सूक्ष्मशरीरे ॥ यथा । कृते सपिण्डी
करणे नरः संबत्सरात्परम् । प्रेतदे-
हं परित्यज्य भोगदेहं प्रपद्यते ॥ इति ॥

भोगपालः । पुं० अश्वरक्षके । त्रि०
भोगरक्षके ॥

भोगपिशाचिका । स्त्री० क्षुधायाम् ॥

भोगभूमिः । स्त्री० सुखस्थाने ॥ भा-
रतवर्षातिरिक्तवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारतं श्रेष्ठं जम्बुद्वीपे महामुने । य-
तो हि कर्मभूरेषा ततो न्या भोगभूम-
यः ॥

भोगवान् । पुं० अहौ । सर्पे ॥ भोगो-
स्यस्य । मतुप् । नाञ्च । त्रि०
भोगविशिष्टे ॥

भोगवती । स्त्री० नागपूर्याम् ॥ पा-

भोगीश :

तालगंगायाम् ॥ डीप् ॥ वासुकि
तीर्थे ॥

भोगसद्म । न० वासगृहे । भोगाय-
सद्म ॥

भोगार्हम् । न० धने ॥ भोगायअर्ह
म् ।

भोगार्हम् । न० धान्ये ॥

भोगावली । स्त्री० नागपुर्याम् । व-
न्दिनांसंस्तुतौ । वन्दिपाठे ॥

भोगावासः । पुं० वासगृहे ॥ भोग-
स्थवासः ॥

भोगिकः । पुं० भोगपाले । अश्वरत्न
के ॥

भोगिकान्तः । पुं० कमलच्छाणि ।
वायौ ॥

भोगी । पुं० जिह्मगे । भुजङ्गे । सषे
॥ भोगः फणोवक्रगतिर्वाऽस्यास्ति
। अतद्गतिनावित्तीनिः ॥ ग्राम-
पात्रे । ग्रामस्थाम् । ग्रामाधिपतौ
॥ नृपे । राज्ञि ॥ नापिते ॥ बैया-
वृत्तिकरे ॥ त्रि० सर्वभोगोपकरणै
रुपेतै ।

भोगिनी । स्त्री० महिषीविहायान्य-
राजयोषिति ॥ अतिशयितोभोगो
स्थयाः । इन्द्रान्तान्नान्तलक्षणेडो
प् ॥

भोगिवल्लभम् । न० चन्दने ॥

भोगौन्द्रः । पुं०)

भोगीशः । पुं०) अनन्ते । नागरा

भोजनम्

जे । शेषे ॥ वामुकौ ॥ भोगिना-
म्० इन्द्रः ॥ ईशोवा ॥

भोग्यम् । न० धने ॥ धान्ये ॥ फ-
ले ॥ आधिविशेषे । फलभोग्ये ॥

त्रि० भोगार्हः । शब्दादिविषयेषु ॥
भोक्तुमर्हः । भुज्जेय्यत् ॥

भोग्या । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ भोक्तुम
र्हयाम् ॥ टाप् ॥

भोजः । पुं० यादवे ॥ दूरेऽभवन् भो-
जवलयगच्छतइतिमाघः ॥ देश-
विशेषे ॥ धारानगरीपतौ० कलिप्र
सिद्धेन्द्रपविशेषे ॥ देशविशेषे ।
भोजकटे ॥

भोजकटः । पुं० रुक्मिनिर्मितपुरे
रुक्मिभोजकटं नामपुरं कृत्वाऽवस-
त्तदेतिवि० पु० ॥ देशविशेषे ॥
भोजकटीयः । त्रि० भोजकटदेशोद्भवे
॥ वृद्धाच्छः ॥

भोजनम् । न० आहारे । निघसे ।
जेमने । जीवन० इ० भा० ॥ बहूनां
पङ्क्तावशने ॥ भुज्यते । भुज० ।
ल्युट् ॥ भोज्यरूपतयाप्रकृतौ ॥ अ
थभोजनगुणविधानादियथा । भो-
जनायै सदापथ्यं जिह्माकण्ठविशो-
धनम् । अग्निसन्दोपनं हृद्यं लव-
णाद्र्कभक्षणम् ॥ आयुर्वृत्तेगुडे
रोगोमृत्त्युलीनोविदाहिषु । आ-
रोग्यं कटुतिक्तैषु वलं मांसिपयस्यु-
च ॥ अन्नादष्टगुणं पिष्टं पिष्टादष्टगु

भोजनम्

णंपयः । पयसोष्टगुणं मांसं मांसा-
दष्टगुणं घृतम् ॥ घृतादष्टगुणं तै-
लं मर्द्दनान्नचभक्षणात् । आहारः
प्रीणनः सद्यो बलकृद्देहधारणः ।
फलमादौ हि वाग्नीयाद्भोजनस्य नरो-
त्तमः । विनामोचाफलं तद्वद्वर्ज-
नीयाचकर्कटौ ॥ मृणालविसशा-
लककन्दे च प्रभृतीन्यपि । पूर्वमे-
व हि भोज्यानि न तु भुक्त्वा कदाचन ॥
याममध्ये न भोक्तव्यं यामयुग्मं न ल-
ङ्घयेत् । याममध्ये रसोत्पत्तियु-
ग्मेऽतीते बलक्षयः ॥ आयुष्यं प्रा-
ङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामु-
खः । श्रियं प्रच्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋ-
तं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः ॥ कुक्षे र-
न्नेन भागौद्वावेकं पानेन पूरयेत् ।
वायोः सञ्चारणार्थं चतुर्थं भवशे-
षयेत् ॥ दन्ते चावगतं चान्नं शौचे-
नावहरेज्जलैः । कुर्यादनिर्गतं त-
द्विमुखस्यानिष्टगन्धताम् ॥ भुक्त्वा पा-
णितलं घृष्टावक्षुषोर्यदि दीयते । अ-
चिरेणैव तद्वारितिमिराणिव्यपोह-
ति ॥ भुक्त्वा चम्यकरं वामं दत्त्वा कु-
क्षीततः पठेत् । भुक्तं महेन्द्रहस्ते-
न वै श्वानरमुखेन च ॥ गरुडस्य च क-
ण्ठे न समुद्रस्य च वज्रिना । वाता-
पिर्भक्षितो येन पीतो येन महोदधिः
॥ यन्मया खादितं पीतं तदगस्त्यो-
जरिष्यति । पठित्वैतत्सुभवासौनः

भोजनम्

क्षन्तिष्ठेदनाकुलः । भुक्-
त्वा पादशतं गत्वा वामं पाश्वर्णेन सं-
विशेत् । एवं ह्यधोगतं चान्नं सुखं-
तिष्ठति जीर्यते ॥ भुक्त्वा संविश-
तस्तुन्दं बलमुत्तानशायिनः । आ-
युर्वामकमुपस्य मृत्युर्द्वावतिधावतः
॥ अपि च । ततो भोजनवेलायां
कुर्यान्मङ्गलदर्शनम् । तस्य प्रदक्षि-
णं नित्यमायुर्द्धर्मविवर्द्धनम् । लोके-
ऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणोगौर्हुता-
शनः । हिरण्यं सर्पिरादित्य आपो-
राजा तथाष्टमः ॥ पादुकारो हणकु-
र्यात्पूर्वं भोजनतः परम् । पादरोग-
हरं वृष्यं चक्षुष्यं चायुषेहितम् ॥ अ-
श्रीयात्तन्मना भूत्वा पूर्वन्तुमधुरं रस-
म् । मध्ये स्नानं वृणोपश्चात्कटुतिक्तक-
षायकान् ॥ विदाहीन्यन्नानानि
यानि भुङ्क्ते हि मानवः । तदिदाह-
प्रशान्त्यर्थं भोजनान्ति पयः पिवेत्
॥ एवं भुक्त्वा समाचामेत् रुक्षग्रहण-
पूर्वकम् । भोजने दन्तलग्नानि नि-
हृत्या चमनं चरेत् ॥ दन्तलग्नमनि-
हर्त्यैलेपमन्ये तदन्तवत् । न तत्र बहु-
शः कुर्यात् यत्नं निर्हरणं प्रति वि-
स्तरस्त्वनत्र ॥ अस्नाता शीमलं भुङ्-
क्ते अजपीपूयशोणितम् । अहुत्वा तु
क्षमिं भुङ्क्ते अदत्त्वा विड्विभोजन-
म् ॥ अघंसकेवलं भुङ्क्तेयः पचत्या-
त्मकारणात् । इन्द्रियप्रीतिजनकं

भोज्यम्

वृथापाकं विवर्जयेदिति जावालि : ॥
 बालं सुवासिनी वृद्धगर्भिण्या तुरकन्य
 का : । सम्भोज्यातिथिभृत्यांश्च दम्प
 त्यो : श्रेष्ठभोजनम् इति याज्ञवल्
 क्य : ॥ न भोजनार्थं स्त्रे विप्रः कुल
 गोत्रे निवेदयेत् भोजनार्थं हितेशं
 सन्वान्ताशीत्युच्यते बुधैरिति मनुः ॥
 भोजनपात्रम् । पुं० आहारभाजने ॥
 हैमदोषहरं पात्रं चक्षुष्यं राजतं शु
 चि । कांक्षं बुद्धिप्रदं रम्यं पालाशं रु
 चिकारकम् ॥
 भोजपतिः । पुं० कंसासुरे ॥ भोजा
 नां च त्रियविशेषाणां पतिः ॥
 भोजपुरम् । न० खनाम्ना प्रसिद्धे देशे
 बि० ॥
 भोजयिता । त्रि० भोजनकारयितरि ॥
 भोगप्रयोजके । पुं० ईश्वरे ॥
 भोजविद्या । स्त्री० ऐन्द्रजालिकविद्या
 याम् ॥
 भोजधिपः । पुं० कंसासुरे ॥ भोज
 नामधिपः ॥
 भोज्यम् । न० भोजनीयद्रव्ये । यत्के
 वलं जिह्वया विलोडनं गीर्यते सूपौ
 दनादितस्मिन् । पायसादौ ॥ वि
 षयमात्रे ॥ भुज्यते । भुज० । ऋह-
 लोर्ण्यत् । भोज्यं भक्ष्ये इति स्थ
 तिकवर्गाभावो निपातनात् ॥ आ-
 हारादधिकं भोज्यं ब्रह्माण्डविभवे
 पिन ॥ अभ्युदयार्थं ब्राह्मणभोजने ॥

भौतिकः

स्वाराज्यसाम्राज्ययोर्भोगभाक्त्वे ॥
 सोमे ॥
 भोज्यवित् । पुं० सूपकारे ॥ सूपका
 रोहिभोज्यं वस्तुत्वेन जानाति ॥
 भोज्यसम्भवः । पुं० शरीरस्थरसधातौ ॥
 भोज्या । स्त्री० भोजस्वराज्यो गोत्रापत्ये
 स्थिति ॥ क्रौञ्चादिभ्यश्चेत्यत्र भोजञ्च
 त्रिये० इत्युक्ते : ष्यङादेशः ।
 ष्यङश्चाप् ॥
 भोटः । पुं० भोटाङ्गि । भोटान्ते ॥
 भोटाङ्गः । पुं० खनाम्ना प्रसिद्धे देश-
 विशे० । भोटान्० इ० भा० प्र० ॥
 भोटान्तः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा ।
 काश्मीरन्तुसमारभ्य कामरूपात्तुपश्चि
 मे । भोटान्तदेशादेव शिमानसेना-
 च्चदक्षिणे ॥
 भोभो । अ० सम्बोधने ॥
 भोलिः । पुं० वक्रग्रीवे । उष्ट्रे ॥
 भोः । अ० सम्बोधने । विषादे ॥ प्र
 श्ने ॥ भाति । भा० । बाहुलका-
 त्० डोस् ॥
 भौतः । पुं० देवले । भूतयज्ञे ॥ न०
 भूतसङ्घे ॥ भूतानां समूहः । भि
 क्षाद्यण् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
 भौतिकः । पुं० स्थाणौ ॥ शिवे ॥
 सर्वविशेषे ॥ यथा । अष्टविकल्पो-
 दैवस्तैर्यग्योनिष्वपञ्चधा भवति । सा
 नुष्यश्चैकविधः समासतो भौति-
 कः सर्गः ॥ भौतिकास्यास्य सर्गः

भौमावासा

स्य वैतन्योत्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्या
मूर्धाधोमध्यभावेन च विध्यम् । य-
था । ऊर्ध्वसत्त्वविशालस्तमोवि-
शालश्चमूलतः सर्गः । मध्ये रजो
विशालो ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तः ॥ न०
मुक्तायाम् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
रूपादिषु ॥ चक्षुरादिषु ॥ शरीरा-
दिषु ॥

भौती । स्त्री० तम्याम् । रात्री । रज-
न्याम् ॥

भौत्यः । पुं० भूतिमुनेः पुत्रे चतुर्द-
शमनौ ॥

भौमः । पुं० कुजग्रहे । मङ्गले ॥ नर-
कासुरे ॥ अम्बरे ॥ रक्तपुनर्नवाया-
म् ॥ न० पानीयविशेषे ॥ मौम-
भोनिगदितप्रथमत्रिविधबुधैः ।
जाङ्गलपरमानूपततः साधारणक्र-
मात् ॥ भौमानामम्भसांप्रायेयह-
संप्रातरिष्यते । शीतत्वं निर्मलत्व-
स्य तस्मै प्रामाण्यगुणः ॥ त्रि० भू-
मिभवे ॥ तले ॥ अन्नमयभूमिकार्ये ॥
भूमेरपत्यम् । शिवादित्वादण ॥
भूमौ भवति शैषिकाण् ॥ भूमेरिद-
म् । तस्येदमित्यण् ॥

भौमवारः । पुं० पश्यवाराष्ट्रां षष्ठा-
ध्यायम् ॥

भौमनः । पुं० विश्वकर्माणि ॥

भौमरत्नम् । न० प्रबालि ॥

भौमावासा । स्त्री० गोसहस्रीतिवि-

भकुटी

ख्यातायाममायाम् यथा । अमा-
वास्यां भवेद्द्वारो यदि भूमिसुतस्य च ।
गोसहस्रफलंदद्यात्स्नानमात्रेण जा-
ह्नवीतिव्यासः ॥

भौमी । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या-
म् ॥

भौरिकः । पुं० कनकाध्यक्षे ॥ भूरि-
णि । सुवर्णेनियुक्तः । तत्रनियुक्त-
इति ठक् ॥

भंशः । पुं० अधः पतने ॥

भंसः । पुं० भंशे ॥

भकुंसः । पुं० स्त्रीवेशधारिणि नक्त-
के । भुकुंसे ॥ पटपुटेति दण्डको-
क्तभाषार्थकुसिधातोश्चुरादिष्यन्ता-
देरच् । भुवाकुंसे भाषणमस्य । इ-
को ह्रस्वोऽद्यागालवस्येति सूत्रे । अ-
भुकुंसादीनामिति वार्तिकस्य अ-
कारोनेन विधीयत इति व्याख्याना-
न्तराद् भकुंसः ॥

भुकुटिः । स्त्री० क्रोधादिना भुवः कौ-
टिल्ये । भुकुट्याम् ॥ कुटकौटि-
ल्ये । इगुपधात्किदिति । इन् ।
भुवोः कुटिः । इको ह्रस्व इत्यत्र ।
अभकुंसादीनामिति वार्तिकेनाका-
रो विधीयते ॥

भकुटी । स्त्री० भकुटी । कुटेरिन्नन्ता-
त् । कृदिकारादिति डौष् ॥ भुवोः
कुटी ॥ इको ह्रस्व इति सूत्रे । अ-
भकुंसादीनामिति वार्तिकस्य -

भ्रमः

अकारोनेनविधीयतइत्यर्थादकारः ॥
 भ्रमः । पुं० अस्वुनिर्गमे । प्राकारगृह
 भित्तिषुजलनिर्गमनजाले ॥ कुन्दा
 स्थशिल्पियन्ते ॥ चरख० इ० भा०
 भ्रमणे, भ्रान्तौ । मिथ्याज्ञाने, मिथ्या
 मतौ । व्यसनहेतौ ॥ माविनश्यत्वऽयं
 भोगोवर्द्धतामुत्तरोत्तरम् । माविघ्नाः
 प्रतिबध्नुन्तुधन्योस्माऽस्मादितिभ्रमः ॥
 भ्रमणम् । भ्रमुअनवस्थाने । भावे
 घञ् ॥ नद्यादावधस्थलस्योर्ध्वनिः
 सरणे ॥ भ्रमन्तिजलान्यनेन । हल
 स्त्रेतिघञ् । नोदात्तोपदेशस्येति
 वृद्धाभावः ॥ देहेन्द्रियाद्यध्यासे ॥
 न्यायमते० भ्रमस्यनामान्तरमप्रमा ।
 भ्रमोद्विविधः । विपर्यासः० सं-
 शयश्च । आद्योयथा । देहेआत्मबु-
 द्धिः० शङ्कादौपीततामतिः ।
 सानिश्चयरूपा ॥ द्वितीयोयथा । किं
 खिन्नरोवा० स्थाणुर्वेत्यादिवुद्धिः ।
 तस्यकारणम् । पित्तदूरत्वमोहभया
 दिनानाविधदोषः । यथा । अप्रमा
 चप्रमाचेतिज्ञानंद्विविधमुच्यते । त
 च्छून्यतन्मतिर्यास्यादप्रमासादिरू-
 पिता ॥ तत्प्रपञ्चोविपर्यासः संश-
 योपिप्रकीर्तितः । आद्योदेहेआत्म-
 बुद्धिः शङ्कादौपीततामतिः ॥ भवे
 निश्चयरूपासासंशयोयप्रदर्श्यते ।
 । किंखिन्नरोवास्थाणुर्वेत्यादिवु-
 द्धिसुसंशयः ॥ तदभावाप्रकारा

भ्रमरच्छली

धीस्तत्प्रकारातुनिश्चयः । ससं-
 शयोभवेद्वाधीरेकचाभावभावयोः
 ॥ साधारणादिधर्मस्यज्ञानंसंशय-
 कारणम् । दोषोऽप्रमायाजनकः
 प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वा-
 दिरूपोदोषोनानाविधः स्मृतः ।
 इ० भा० प० ॥
 स्रमणम् । न० अनवस्थितौ ॥ गमन-
 विशेषे । पर्यटने ॥
 भ्रमणी । स्त्री० कारुण्डिकायाम् ।
 जलौकायाम् ॥ अधीशितुः क्रीडा-
 व्यायाम् । अधीशितुः क्रीडादौ ॥
 भ्रमत्कुटी । स्त्री० तृणादिच्छत्रे ॥
 कावार्याम् । जङ्गमकुश्याम् ॥
 भ्रमरः । पुं० कौटविशेषे । मधुपे-
 मधुव्रते । द्विरेफे । चञ्चरीके ॥ का-
 मुके ॥ वेधनशस्त्रे । वर्मा० इ०
 भा० ॥ भ्रमति । भ्रमु० । अतिरिक्तमि-
 भ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चिदित्यरः ॥
 भ्रमरकः । पुं० भृङ्गे । मधुलिहिः ॥
 गिरिके । बालमूषिके ॥ चूर्णकेशे ।
 अलके । ललाटलम्बितचूर्णकुन्तले
 ॥ जलभ्रमे ॥ भ्रमरइव । इवेप्रतिकृ-
 तावितिकन् ॥ भ्राम्यतिवा । भ्रमु०
 अतिरिक्तमीत्यरः । स्वार्थेकन् ॥
 भ्रमरकौटः । पुं० कौटान्तरे । कुह्या-
 री० इ० भा० ॥
 भ्रमरच्छली । स्त्री० लताविशेषे । भृ-
 ङ्गाद्यायाम् ॥ भृङ्गच्छलीचकटुका

भ्रमरावली

तिक्तादीपनरोचनीति० रा० नि०
 भ्रमरप्रियः । पुं० धाराकदम्बे ॥
 भ्रमरमारी । स्त्री० मालवदेशप्रसिद्धपु
 ष्पवृक्षविशेषे । मांसपुष्पिकायाम् ॥
 भ्रमरविलसितम् । न० भ्रमरविलसिता
 याम् । स्त्री० नलीगः स्याद्भ्रमरविल
 सितम् ॥
 भ्रमरविलसिता । स्त्री० त्रिष्टुप् ११
 छन्दः प्रभेदे ॥ यथा । मोगीनौगो
 भ्रमरविलसिता ॥ य० मुग्धमा
 नं परिहरनचिरात्तारुण्यन्ते सफल
 यतुहरिः । फुल्लावल्लीभ्रमरविलसि
 ताभावेशीभांकलयतिकमुताम् ॥
 भ्रमरा । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम् ॥
 भ्रमरातिथिः । पुं० चम्पके ॥
 भ्रमरानन्दः । पुं० बकुले ॥ अतिमुक्त
 के ॥ रक्ताम्बाने ॥
 भ्रमरालकः । पुं० भ्रमरके । कुरुले ।
 ललाटस्थितचूर्णकुन्तले ॥
 भ्रमरावलिका । स्त्री० भ्रमरावल्याम् ॥
 भ्रमरावली । स्त्री० अतिशर्करीप्रभेदे ॥
 भुजसङ्गतशङ्खमुवर्णलसद्वलया० कर
 पुष्पमुगन्धवतीरसनारुचिरा । कन
 कद्वयनूपुरचारुतराजयतिभ्रमराव-
 लिकाभुजगाधिपदुर्ललिता ॥ यथा
 । सखिसम्प्रतिकम्प्रतिमौनमिदं वि
 हितम्० मदनैवधनुः सशरंसुकरे
 निहितम् । नतिशालिनिक्लिवनमा
 लिनिमानकथा० रतिनायकशायक

भ्राजिष्णुः

दुः खमुपैतिवृथा ॥
 भ्रमरिका । स्त्री० बालानां क्रीडाविशे
 षे ॥ येन भूरपि भ्रमतीव भाति । भा
 जीमाजी० इ० भा० ॥
 भ्रमरी । स्त्री० भ्रमरयोषिति । भौरी०
 इ० भा० ॥ षट्पद्याम् ॥ जतुका
 याम् ॥ पुचदाल्याम् ॥ भ्रामर्याः स्थाने ॥
 भ्रमरेष्टः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भ्रमरेष्टा । स्त्री० भूमिजम्ब्वाम् ॥ भार्याम् ॥
 भ्रमरोत्सवा । स्त्री० माधव्यालतायाम् ॥
 भ्रमासक्तः । पुं० शस्त्रमार्जके ॥
 भ्रमिः । स्त्री० भ्रमणे ॥ जलनिः
 सरणमार्गे ॥ यन्त्रविशेषे ॥ भ्रमण
 म् । भ्रमु० । इककृष्यादिभ्यः ॥
 भ्रमेः सम्प्रसारणञ्चेतीन् । बाहु
 लकात् सम्प्रसारणाभावः ॥
 भ्रमितः । चि० घूर्णिते । भ्रमणं का
 रिते ॥
 भ्रमी । चि० भ्रमविशिष्टे ॥
 भ्रष्टः । चि० गलिते । च्युते । हस्ता
 दितः पतिते ॥ अर्थाद्भ्रष्टातीर्थं
 यात्रानुगच्छेत्सत्याद्भ्रष्टोरौरवं वै
 ब्रजेच्च । योगभ्रष्टः सत्यधृतिञ्चग
 छेद्द्राज्याद्भ्रष्टोमृगयां वै ब्रजेच्च ॥
 भ्राजः । पुं० कात्यायनप्रणीतेश्लोके ॥
 भ्राजानामश्लोकाद्वृत्तिमहाभाष्यम् ॥
 भ्राजकम् । न० पित्ते ॥
 भ्राजमानः । चि० दीप्यमाने ॥
 भ्राजिष्णुः । चि० अलङ्कारादिनादी

भ्रातृवल :

मियुक्ते ॥ दौमिशालिनि । विभ्रा
 लि ॥ भ्राजते । तच्छीलः । भ्राज
 दीप्तौ । भुवश्चेतिचकारात् । भ्राज
 रपिद्रुण्णुच् ॥ स्वप्रकाशचिद्रूपे ॥
 भ्राता । पुं० सहोदरे ॥ भ्राजते० वि
 भर्ति० वा । भ्राजृ डुभृज्० । वा ।
 नमृनेष्टृत्वष्टृहोतपोतभ्रातृजामातृ
 पितृदुहित । इतिसाधुः ॥
 भ्रातरौ । पुं० २०० सहोक्त्याभ्रातृभ
 गिन्योः । भ्राताचस्वसाच । । भ्रा
 तृपुत्रौस्वसृदुहितभ्यामित्येकशेषः
 स्वसाचभ्राताचेतिवा ॥
 भ्रातृकम् । त्रि० भ्रातुरागतेधनादौ
 ॥ ऋतृष्टज् ॥ डीपि० भ्रातृकी ॥
 भ्रातृयोग्ये ॥
 भ्रातृजः । पुं० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृजातः
 । पञ्चम्यामितिङः ॥
 भ्रातृजा । स्त्री० भ्रातृपुत्र्याम् । भ्रात्री
 यायाम् ॥ टाप् ॥
 भ्रातृजाया । स्त्री० भ्रातृपत्न्याम् ।
 प्रजावत्याम् ॥ भ्रातुः जाया ॥
 भ्रातृपत्नी । स्त्री० प्रजावत्याम् ॥ भ्रा
 ताप्रतिर्यस्याद्वतिविग्रहे० नित्यं स
 पत्न्यादिष्विति० भ्रातृप्रतिशब्दस्य
 नान्तादिशे० ऋन्नेभ्यद्वतिङीप् ॥
 भ्रातृपुत्रः । पुं० भ्रातृजे ॥
 भ्रातृभगिन्यौ । स्त्री० भ्रात्रीः ॥ भ्रा
 ताचभगिनीच ॥

भ्रातृवलः । त्रि० भ्रातृमति ॥ भ्रा

भ्रान्तिदर्शनम्

ताऽस्यास्ति । अन्येभ्योपिदृश्यतइ
 ति० वलच् । संज्ञामित्यनुवृत्तेर्बल
 इतिनदीर्घः ॥
 भ्रातृव्यः । पुं० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृ
 रपत्यम् । भ्रातृव्यच् ॥ शत्रौ ॥
 व्यन्सपत्ने ॥
 भ्रातृश्वशुरः । पुं० पतिज्येष्ठभ्रातृ
 रि । जेठ० भाशुर० इ० भा० ॥
 भ्रातृस्थानम् । न० सहोदरगृहे ॥ लग्ना
 तृतीयभवने ॥ भ्रातृः स्थानम् ॥
 भ्रात्रीयः । पुं० भ्रातृजे ॥ भ्रातृरपत्य
 म् । भ्रातृव्यच्चेति० चाच्छः ॥
 भ्रान्तः । पुं० सत्तद्विषये ॥ राजधुसू
 रे ॥ न० भ्रमणे ॥ त्रि० भ्रमान्वि
 ते ॥ भ्रान्तिमापन्ने ॥ अद्वितीयं-
 ब्रह्मतत्त्वं न जानन्ति यदातदा । भ्रा
 न्ता एवाखिलास्तेषां क्रमुक्तिः कृह
 वासुखम् ॥ भ्रमेः कर्त्तरिक्तः ।
 अनुनासिकस्य क्लिक्कलोः क्ङिति०
 इ० दीर्घः ॥
 भ्रान्तिः । स्त्री० भ्रमे । मिथ्यामतौ
 । अतस्मिन्तज्ज्ञाने ॥ युक्तिहीनप्र
 काशत्वाद्भ्रान्तेर्न ह्यस्ति लक्षणम् ।
 यदि स्यात्तत्त्वमिदं किञ्चिद्भ्रान्तिरेव न-
 सिध्यति ॥ भ्रान्तिभाजिभवति क्ववि
 वेकः ॥ भ्रमणे । अनवस्थितौ ॥
 भ्रमणम् । भ्रमु० । क्तिन् । अनुना
 सिकस्येतिदीर्घः ॥
 भ्रान्तिदर्शनम् । न० असाधनेसाधनत्व

भ्रामरः

बुद्धौ ॥ साधनेष्यसाधनत्वबुद्धौ ॥
भान्यादर्शनम् ॥ शुक्तिकायारजत
वह्निपर्ययज्ञाने ॥

भ्रान्तिमान् । त्रि० भ्रान्तिविशिष्टे ॥
भ्रान्तिरस्यास्ति । मतुप् ॥ डौपि०
भ्रान्तिमती ॥ पुं० अलङ्कारविशेषे
॥ भ्रान्तिमानन्यसंवित्तत्तुल्यदर्श-
ने । तदिति० अन्यदप्राकरणिकं नि-
र्दिश्यते० तेनसमानमर्थ्यादिहप्रा-
करणिकमाश्रीयते । तस्यतथावि-
धस्यदृष्टौसत्यांयदप्राकरणिकतया-
संवेदनम्०सम्भ्रान्तिमान् । नक्षैषरू-
पकमप्रथमातिशयोक्तिर्वा०तत्रवस्तु-
तोभ्रमस्याभावात् । इहचार्थानुगम-
नेनसंज्ञायाः प्रवृत्तेस्तदस्पष्टमेव
प्रतिपन्नत्वात् । उदाहरणम् । कपा-
लमार्जारः पयइतिकराले दिशशि-
नस्तस्मिच्छिद्रप्रोतान्विसमितिकरी
सङ्कलयति । रतान्ते तल्पस्यान्हरति
बनिताप्यंशुकमितिप्रभामत्तश्चन्द्रो
जगदिदमहोविभ्रवयति ॥

भ्रान्तिहरः । पुं० मन्त्रिणि ॥ त्रि०
भ्रमनाशके ॥

भ्रामकः । पुं० जम्बुके । फेरौ ॥
धूर्त्ते ॥ सूर्यावर्त्ते ॥ अश्वप्रभेदे ।
चुम्बक० इ० भा० प्र० ॥ त्रि० भ्र-
मजनके ॥

भ्रामरः । पुं० चुम्बक० इ० प्र० पा-
षाणे । भ्रामके ॥ न० शुक्रवर्णम

भ्रुकुंसः

धुनि ॥ भ्रमरैः कृतम् । लुद्राभ्रम-
रेत्यादिनाऽज् ॥ किञ्चित्सूक्ष्मैः प्र-
सिद्धेभ्यः षट्पदेभ्यो लिभिश्चितम् ।
निर्मलंस्फटिकाभयतन्मधुभ्राम-
रंस्मृतम् ॥ भ्रामरंरक्तपित्तघ्नंमूत्र-
जाड्यकरंगुरु । स्वादुपाकमभिष्य-
न्दिविशेषात्पिच्छिलं हिमम् ॥ रत-
वभ्रान्तरे । यथा । तत्कटिंसमधि-
रुद्धवज्रमः स्यादृषादिपशुसंस्थि-
तिस्थितः । चक्रवर्त्तुभ्रमतिकुञ्चित-
त्रिकोभ्रामरंनिगदितंसमुद्धतम् ॥
नृत्यविशेषे । रासे । मण्डलनृत्ये
। हल्लोसे ॥ त्रि० भ्रमरसम्बन्धिनि ॥
अण् ॥

भ्रामरौ । त्रि० अपस्मारिणि ॥ इति
कुल्लूकभट्टः ॥

भ्रामरौ । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

भ्रामितः । त्रि० आघूर्णिते ॥

भ्राष्ट्रः । पुं० भर्जनपात्रे । अम्बरीषे ।
भडसां० इ० भाड० इ० भा० ॥
भृज्यतेऽत्र । भ्रसृजपाके । भ्रसृजि-
गमिनमिहनिविश्यशावृद्धिश्चेति०ष्ट्र-
न्० वृद्धिश्च ॥

भ्रियमाणः । पुं० पोष्यमाणे ॥

भ्रुकुंसः । पुं० भ्रुकुंसे ॥ भ्रुकुंसे । स्त्री
वेशधारिणिनर्त्तके । नचनिजा०
इ० भा० ॥ भ्रुवाकुंसीभाषणमस्य
। इकोह्रलोऽङ्गो गालवस्य तिसूत्रे०
वृयडुवडभाविनामव्यथानाञ्चेति

भूकुटि :

वक्तव्यमितिनिषेधोत्तरपठितेन ।
अभूकुंसादीनामिति वक्तव्यमिति
वार्त्तिकेन तन्निषेधादध्रस्वः ॥ एवं
भूकुटिशब्देऽपि बोध्यम् ॥

भूकुटिः । स्त्री० भूकुटी । भूकुट्या
म् । क्रोधादिनाललाटसङ्कोचने ॥

कुटे रिगुपधात्किदितौ । भूवोः
कुटिः । भूकुं सत्प्रक्रिया ॥

भूकुटी । स्त्री० भूकुटी । भूवोः
कौटिल्ये ॥ कुटे रिगुपधादितौ ।
कृदिकारादितिङीष् । भूवोः
कुटी ॥ अभूकुंसादीनामिति वा
र्त्तिकादध्रस्वः ॥

भूः । स्त्री० नेत्रोपरिभागस्थरोमराज्यां
चिह्निकायाम् । भौ० इ० भा० ॥
भ्रमु० । भ्रमेश्चङ् । टिलोपः ॥ यद्वा ।
भ्रमति । भ्रमुचलने । भ्रमेश्चङ् ।
॥ यद्वा । भ्रम्यति । क्तिप् । ऊङ्
मादीनामिति० गमः क्वाचित्थच
वार्त्तिकेन० मलोपजङ्चादेशः ॥

भूकुं सः । पुं० भूकुंसे । भूकुंसे
। नचनिजा० इ० भा० ॥ भाषणा
र्थकचुरादिष्यन्तात्कुसेरेरच् ।
भूवाकुं सोभाषणमस्य । इकोऽङ्गस्त्वो
ऽङ्गो गालवस्येति सूत्रे० इयङ् । वङ्
भाविनाम् । यानाञ्चनेति वार्त्तिका
दध्रस्वः । निषेधः ॥

भूकुटिः । स्त्री० भूकुट्याम् ॥ भूवोः
कुटिः इयङ् । वङ् भाविनामिति

भ्रूणहृत्यम्

निषेधादध्रस्वो न भवति ॥

भ्रूकुटी । स्त्री० भ्रूकुट्याम् । भ्रूकुटी
॥ कुटे रिगुपधादितौ । कृदिकारा
दितिङीष् । भूवोः कुटी ।
इयङ् । वङ् भाविनामितिङ्गस्व नि
षेधः ॥

भ्रूणः । पुं० स्त्रीगर्भे । उदरस्थजन्तौ
॥ डिम्बे । अर्भके ॥ गर्भिण्याम्
॥ श्रोत्रियद्विजे ॥ भ्रूण्यते । भ्रूण
आशविशङ्कयोः । घञ् ॥

भ्रूणहृत्या । स्त्री० गर्भस्थबालकहन
ने ॥ यथा । त्रिविबाहृतं ये न न करो
ति चतुर्थकम् । कुलानि पातयेत्स
स भ्रूणहृत्या व्रतश्चरेत् ॥

भ्रूणहा । त्रि० गर्भस्थबालकहन्तरि
॥ भ्रूणहतवान् । हन० । ब्रह्म
भ्रूणहृत्त्रेषु क्तिप् ॥ ब्रह्महृणि ॥
भ्रूणहा० वरिष्ठब्राह्मणहन्तोच्यते
इति व्याख्यानात् ॥

भ्रूभङ्गः । पुं० भ्रूविच्छीर्षे । भ्रूषः
कौटिल्ये ॥ भ्रूवोभङ्गः ॥

भ्रूषः । पुं० अधः पाते । यथोचि
तात्० भ्रूषे ॥ भ्रूषणम् । भ्रूषृच
लने । घञ् ॥ चलने ॥

भ्रूषणम् । न० चलने ॥

भ्रूणहृत्यम् । न० भ्रूणघ्नोभावे ॥
घञ् । दाण्डिनायनेति निपातना
त्कारादेशः ॥

मकरन्द :

मः । पुं० मकारे ॥ यमे ॥ समये ॥
विषे ॥ मधुसूदने ॥ चन्द्रशेखरे
। शम्भौ ॥ ब्रह्मणि ॥ चन्द्रमसि ॥
मन्त्रे ॥ मङ्गले ॥ त्रिगुरौ ॥ ॐ ॥
मंहिष्ठः । त्रि० महनीये । पूजनी
ये ॥

मकारः । पुं० नक्त्रे । यादः प्रभेदे
। मगर० इतिभाषाप्रसिद्धे ० भ
षाणांमध्ये भगवद्भिभूतौ ॥ निधि
प्रभेदे ॥ दशमराशौ । आकोकिरे
॥ कृणाति । कृद्दिंसायाम् । पचा
यच् । मनुष्याणांकरः । पृषोदरा
दिः ॥ यद्वा । मङ्गते । मकिमण्ड
ने । अच् । आगमशास्त्रस्यानित्य
त्वान्ननुम् । मकराति । रादाने
। आतोनुपेतिकः ॥ दर्पणेऽप्यु
क्तः सारस्वतकोषे ॥ अर्हद्दधु
जे ॥

मकरकुण्डलम् । न० मकराकृतिक-
र्णाभरणे ॥

मकरकेतनः । पुं० कामदेवे ॥ मकरः
केतनं यस्य सः ॥

मकरध्वजः । पुं० कदपे । अनङ्गे ॥
मकरोनक्रोधुजोयस्यसः ॥ रससि
न्दूरविशेषे । चन्द्रोदये ॥ तस्यकर
णप्रकारोन्यत्ररसेन्द्रचिन्तामणौ ॥

मकरन्दः । पुं० पुष्परसे ॥ मकरमपि
यति० कामजनकत्वात् । दोषवत्
ण्डने । आतोनुपेतिकः । पृषोद-

मकुटम्

रादिः ॥ यद्वा । मकरमप्यन्दति ।
अदिवन्धने । कर्मण्यण् । शकन्
धादिः ॥ कुन्दपुष्पवृत्ते ॥ न० कि
ञ्जल्के ॥

मकरमुखी । स्त्री० प्रणाल्याम् । पय
सः पदव्याम् ॥

मकरन्दवतौ । स्त्री० कृष्णवन्तायाम् ।

पाटलापुष्पे ॥ मधुविशिष्टायाम् ॥

मकरव्यूहः । पुं० मकराकृतिवत्सै
न्यविन्यासे ॥ वराहव्यूहविपर्यये-
णमकरव्यूहोभवति । तेनाऽयं पञ्चा
शोभयत्रभयसतिगच्छेत् ॥

मकराकरः । पुं० समुद्रे ॥ मकराणां
माकरः ॥

मकराकारः । पुं० महाकरञ्जे । ष-
ड्ग्रन्थे ॥

मकराङ्कः । पुं० समुद्रे ॥ कामदेवे ॥

मकराधिपः । पुं० शनियहे ॥ मकर
स्थराशिविशेषस्य अधिपः ॥

मकरालयः । पुं० अश्वी ॥ मकराणां
मकरोपलक्षितानां जलजन्तूनामा-
लयः ॥

मकरी । पुं० समुद्रे ॥ मकराः सन्त्य
स्मिन् । अतद्वनिठनाविति० इ-
निः ॥

मकुटम् । न० मुकुटे । किरीटे ॥ म
ङ्गतेऽनेनवा । मकि० । बाहुलका
दुटः । आगमशास्त्रस्यानित्यात्त्वन्न-
नुम् ॥

मकेश्वर :

मकुतिः । स्त्री० शूद्रशास्त्रे ॥

मकुरः । पुं० मुकुरे । दर्पणे ॥ वकु
लद्रुमे ॥ कुलालदण्डे ॥ कोरके ॥
मङ्कते । मकि० । मकुरददुरावि-
तिसाधुः ॥

मकुलः । पुं० न० मुकुले ॥ वकुलद्रु-
मे ॥

मकुष्ठः । पुं० वनमुद्गे । मौठ० इ० प्र०
त्रौहिविशेषे ॥ मकुष्ठोवातलोया-
हीकफपित्तहरोलघुः । वांतिजि-
न्मधुरः पाकेकृमिकृज्वरनाशनः ॥
वि० मंथरे ॥

मकुष्ठकः । पुं० वनमुद्गे । मयुष्ठके ।
मकुष्ठे ॥ मङ्कते० मङ्क्यतेवा । म
कि० । बाहुलकादुर्नुमभावश्च ।
तिष्ठति । षो० । कुन् । मकुष्ठा-
सौख्यकश्च । पूर्वपदादितिषः ॥

मकुलकः । पुं० मुकुलके । लघु
दन्त्यामोषधौ ॥ मङ्कते । मकि० ।
खर्जपिञ्जादिभ्यजरोलचाविति०-
पिञ्जादित्वाटूलच् । स्वार्थेकन् ॥

मकुलः । पुं० शूलरोगविशेषे ॥ य
था । सूतायाश्चिक्छिरोवस्तिशूलमक
ल्लसञ्चितम् । यवचारं पिवेत्तत्र-
मसुनोष्णोदकेनवा ।

मक्का । स्त्री० खुराशानाभिधे देशे ॥

मकुलम् । न० शिलाजतुनि ॥

मकेशः । पुं०) खुराशानदेशस्थे

मकेश्वरः । पुं०) शिवे ॥

मखान्नम्

मकोलः । पुं० शिलाधातौ । सितो
पले । मकोल० खडियामाटी० गो
लू० इ० भा० ॥

मक्षः । पुं० स्वदोषाच्छादने ॥

मक्षवीर्यः । पुं० प्रियालवृक्षे ॥

मक्षिका । स्त्री० कीटविशेषे । ग
न्धलोलुपायाम् । वमनीयायाम्

। मक्खी० इ० भा० ॥ मक्षति ।

मक्षशब्दे रोषकृतेच । हनिमशिभ्यां

सिकन् ॥ मक्षतिवा । मक्षरोषस

ङ्गाते । कुन्० खलुल्वा ॥

मक्षिकामलम् । न० सिकथके ॥

मक्षीका । स्त्री० मक्षिकायाम् ॥

मखः । पुं० यज्ञे ॥ मखन्तिदेवाश्च

अनेनवा । मखहेतौ । हलश्चेति०

घञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नटद्धिः ॥

यदाकचिदपवादविषयेप्युत्सर्गोभि

निविशते० इतिघञ्विषयेपिपुंसी

तिघः ॥ यदा । मक्षते । मह० ।

नहर्हलोपश्च० मक्षेति तिखोहलोपश्च० ॥

मखचाता । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥ मखा

नां चाता ॥

मखवह्निः । पुं० प्रणीते । यज्ञाग्नी ॥

मखानलः । पुं० महावीरे । यज्ञा

ग्नी ॥

मखान्नम् । न० पद्मबीजाभे । पानी

यफले । मखाना० इ० भा० ॥

मखान्नं पद्मबीजस्यगुणैस्तुल्यं विनि

र्दिशेत् ।

मघ :

मखासुहृत् । पुं० शिवे । मखस्यदत्त

यज्ञस्यसुहृत्० शत्रुः ॥

मगणः । पुं० त्रिगुरौ०ऽऽऽऽ ॥

मगधः । पुं० बन्दिनि ॥ मागधे ।

वंशपरम्पराशंसके ॥ मगध्यति० या

चते । मगधपरिवेष्टने । कण्डादिर्य

गन्तः । अच् । यस्यहलङ्गतयलोपः

॥ मगधाः पुं० भूमि० कीकटदेशे

॥ यथा । व्यासेश्वरसमारभ्यतप्तकु

ण्डान्तकं शिवे । मगधास्थोभहादेशो

यात्रायां नहिदृश्यति ॥ दक्षोत्तरक्र

मेणैवक्रमात्कीकटमागधौ ॥ मगधा

नां निवासोजनपदः ० मगधाः ।

निवासेऽथोजनपदेलुप् । लुप्पियुक्त

वद्भावः ॥

मगधा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥

मगधेश्वरः । पुं० जरासन्धनृपे । म

गधदेशाधिपमात्रे ॥ मगधानां देश

विशेषाणामीश्वरः ॥

मगधोद्भवः । त्रि० मगधदेशजाते ॥

मगधोद्भवा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥ मग

धो उद्भवो यस्य ॥

मग्नः । त्रि० जलान्तः प्रविष्टे । आ

सृते । स्नाते ॥ मज्जति । टुमस्जो

शुद्धौ । क्तः । ओदितश्चेति० निष्ठा

नत्वम् । तस्यासिद्धत्वात्० स्क्रोरिति

सलोपः । चोः कुः ॥

मघः । पुं० द्वीपान्तरे ॥ देशान्तरे । म

ग० नामकस्तेच्छस्थाने ॥ न० पुष्य

मङ्गुरः

विशेषे ॥

मघवा । पुं० इन्द्रे । शक्ते ॥ मघ्यते पू

ज्यते । महपूजायाम् । श्वन्नृचन

पूषन्मोहन्नित्यादिना० कनिन् । कवि

रिति मनोरमायां स्पुटम् ॥ निपा

तनात्० ह्रस्वोबुगागमश्च । मघवा

नौ० मघवानः ॥ मघवाबहुलमिति

मितिच्चादेशपक्षे तु० मघवान्मघ

वन्तौ० मघवन्तः ० इत्यादिवो

ध्यम् ॥ जिनानां द्वादशचक्रवर्त्यन्त

र्गतचक्रवर्त्तिविशेषे

मघवतो । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मघा । स्त्री० दशमनक्षत्रे ॥ अत्रजात

स्यफलं यथा । कठोरचित्तः पितृमाह

भक्तलीब्रस्रभावस्त्वनवद्यविद्यः चे

ज्जन्मभयस्यमघाऽनघः स्थान्मतिः

सदारातिविनाशदक्षा ॥ बहुवचना

न्तोप्यदं दृश्यते ॥ यथा नवोदकेन वा

ने चण्डप्रच्छादने तथा । पितरः स्म

हयन्त्यन्नमष्टकासुमघासु चति ॥ म

घायां पिण्डदानेन ज्येष्ठपुत्रो दिनश्च

तीत्येकवचनान्तोपि ॥ औषधविशे

षे ॥

मघाभवः । पुं० शुक्राग्रहे ॥

मघाभूः । पुं० शुक्रचार्ये ॥

मघी स्त्री० धान्यविशेषे ।

मघोनी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मङ्गुरः । पुं० दर्पणे । मुकुरे । मङ्गते

मकि० । बाहुलकादुरच् ॥

मङ्गल :

मङ्गलः । त्रि० शठे ॥ मङ्गते । मङ्कि०
 । वङ्क्रादिच्वात्साधुः ॥
 मङ्गलणम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
 हारावली ॥
 मङ्गु । अ० शीघ्रे ॥ भृशार्थे ॥ म-
 ञ्जति । टुमस्कोशुद्धौ । बाहुलका-
 त्म् । मस्जिनशोरितिनुम् । स्को-
 रितिसलोपः ॥
 मङ्गुणम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
 चिकारुडशेषः ॥
 मङ्गः । पुं० नौमस्तके ॥ मङ्गति । म-
 गिसर्पणे । पचाद्यच् ॥
 मङ्गलः । पुं० अङ्गारके । कुर्जे । तृती-
 यग्रहे ॥ अस्यवारेजातस्यफलं यथा ।
 उग्रः प्रतापीद्विजिपोलमन्त्रौरणप्रि-
 योवक्रवचाः सरोषः । सत्वान्वि-
 तः शूरगणप्रणेताकुजस्यवारेप्रभ-
 वोमनुष्यः ॥ न० कल्याणे ॥ सर्वा-
 र्थरक्षणे ॥ अगर्हिताभिप्रेतार्थसि-
 द्धौ ॥ यत्खलु क्रियमाणमेवमनः
 प्रह्लादनं समीहितसाधनञ्चतन्मङ्ग-
 लमुच्यतइतिव्याख्याकाराः ॥ आ-
 शौनं मस्कि यावस्तुनिर्देशोवापित-
 न्मुखमिच्छालङ्कारिकोक्तेः काव्या-
 दिमुखे क्रियमाणे ॥ यथाहभगवा-
 न्भाष्यकारः । मङ्गलादीनिमङ्गल-
 मध्यानिमङ्गलान्तानिशास्त्राणिप्रथ-
 न्ते वीरपुरुषाण्यायुष्मत्पुरुषाणिच-
 भवन्तिअथ्ये तारस्यप्रवक्तारोभवन्ती-

मङ्गलकायः

तिमङ्गलानुष्ठानप्रयोजनानि । प्रश-
 स्ताचरणं निश्चयमप्रशस्तविवर्जनम् ।
 एतद्विमङ्गलं प्रोक्तमपिभिस्तत्त्वदर्शि-
 भिः ॥ लोकेऽस्मिन् मङ्गलान्यष्टौ-
 ब्राह्मणोगौर्हुताशनः । हिरण्यं स-
 पिंरादिच्यभापोराजातथाष्टमः ॥
 एतानिसततं पश्येन्नोचेदध्यादिना
 यजेत् । प्रदक्षिणन्तुकुर्वीततथाचा-
 युर्नहीयते ॥ अपिच । रोचनं चन्द-
 नं हेममृदङ्गदपणं मणिम् । गुरुम-
 ग्निं तथासूर्यं प्रातः पश्येत्सदाबु-
 धः ॥ मङ्गति० दुरदृष्टमनेन । मणि-
 सपणे० गतौवा । मङ्गेरलच् ॥ अ-
 शुभानिनिराचष्टे तनोतिशुभसन्तति-
 म् । स्मृतिमात्रेण यत्पुंसां ब्रह्मत-
 न्मङ्गलं विदुरितिविष्णुपुराणम् ॥
 त्रि० कल्याणवर्ति ॥

मङ्गलगृहम् । न० मेषराशौ ॥ वृश्चि-
 कराशौ ॥ मङ्गलस्यतृतीयग्रहस्यगृ-
 हम् ॥

मङ्गलचण्डिका । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
 मङ्गलचण्डी । स्त्री०) यथा । प्रधा-
 नांशस्वरूपाचदेवीमङ्गलचण्डिका
 । प्रकृतेर्मुखसम्भूतासर्वमङ्गल-
 दासदा ॥ सृष्टौमङ्गलरूपाचसंहा-
 रेकोपरूपिणी । तेनमङ्गलचण्डी
 सापण्डितैः परिकीर्त्तितेतिभागव-
 तम् ॥

मङ्गलकायः । पुं० प्रचवर्त्त ॥

मङ्गल्यः

मङ्गलपाठकः । पुं० सुतिपाठके ।
वन्दिनि ॥

मङ्गलप्रदा । पुं० दुर्गायाम् ॥ हरि
द्रायामितिकश्चित् ॥ त्रि० मङ्गल
दातरि ॥

मङ्गलप्रस्थः । पुं० भारतवर्षस्यपर्व
तान्तरे ॥

मङ्गलमालिका । स्त्री० स्रजोभेदे ॥

मङ्गलायामालिका ॥

मङ्गला । स्त्री० उमायाम् । काव्या
यन्याम् ॥ गयायामङ्गलास्मृते-
तिदेवीगीता ॥ सितदूर्वायाम् ॥
साध्याम् ॥ करज्जभेदे ॥ हरिद्रा
याम् ॥ नीलदूर्वायाम् ॥ वृत्तार्ह-
न्माटविशेषे ।

मङ्गलागुरु । न० अगुरुचतुष्टयान्त-
र्गतागुरुविशेषे ॥ यथा । मङ्ग-
ल्यामल्लिकागन्धामङ्गलागुरुवाच-
नाः । मङ्गल्यागुरुशिशिराग-
न्धाव्यायोगवाहिका ॥

मङ्गलाचरणम् । न० ग्रन्थाद्वारम्भे
मङ्गलकरणे ॥ मङ्गलाचरण-
शिष्टाचारात्फलदर्शनाच्छ्रुतितच्चा
वश्यं कर्तव्यमित्याहुर्व्याख्याकाराः ॥

मङ्गलारुहा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

मङ्गलिकाक्षीरणम् । न० असादृश्य
कथायाम् ॥

मङ्गल्यः । पुं० त्रायमाणायाम् ॥ अ
श्वत्थे ॥ विल्वे ॥ मंसूरके जीरे

मचर्चिका

के ॥ नारिकेली ॥ कपित्थे ॥ रौ
ठाकरञ्जे ॥ न० दध्नि ॥ चन्दने
॥ मङ्गलागुरुणि ॥ सिन्दूरे ॥
स्वर्णे ॥ त्रि० शिवकरे ॥ रुचिरे
॥ साधौ ॥ मङ्गलेसाधुः । तत्र
साधुरितियत् ॥

मङ्गल्यकः । पुं० मसूरे ॥ स्वार्थे
कन् ॥

मङ्गल्यकुसुमा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम्
॥ मङ्गल्यानिकुसुमान्यस्याः ॥

मङ्गल्यनामधेया । स्त्री० जीवन्त्याम्
। शाकश्रेष्ठायाम् ॥

मङ्गल्या । स्त्री० मल्लिगन्धगुरुणि ॥
शस्याम् ॥ अधः पुष्प्याम् ॥ मि
स्थाम् ॥ शुक्लवचायाम् ॥ रोचना
याम् । प्रियङ्ग्वाम् ॥ शङ्खपुष्-
प्याम् ॥ माषप्रण्याम् ॥ जीवन्त्या
म् ॥ ऋद्धिनामौषधी ॥ वचाया
म् ॥ हरिद्रायाम् ॥ चीडायाम् ॥
दूर्वायाम् ॥ मङ्गलेसाधुः । त
त्रसाधुरितियत् ॥ गौर्याम् । शि
वायाम् । भवान्याम् ॥ शोभना
निचश्रेष्ठानियादेवीददते हरे । भ
क्तानामार्तिहरणीमङ्गल्याते नसा
स्मृता ॥

मङ्गिनी । स्त्री० नावि । नौकाया
म् ॥

मचर्चिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मंश
भुञ्चर्चति । चर्च अध्ययने । खलु

मज्जसमुद्भवम्

ल् ॥ यथा । प्रशस्तोवाहणः ।
वाहणमवचिंकारुडिशब्दत्वात् ।
प्रशंसावचनैश्च तिसमासः ॥

मच्छः । पुं० मत्स्ये ॥

मज्जका । स्त्री० मज्जायाम् ॥ मज्जै
वस्तार्थकः ॥

मज्जकृत् । न० अस्थिनि ॥

मज्जा । पुं० वृक्षसारे । वृक्षादेरुत्तम
स्थिरभागे ॥ फलमज्जगुणायथा ।
यस्य यस्य फलस्य हवीर्यं भवति यादृ
शम् । तस्य तस्यैव वीर्यं मज्जान
मपि निर्दिशेत् ॥ अस्थिमध्यगत
धातौ । अस्थिसारे ॥ मज्जस्वरूप
माह । अस्थियत्स्वाग्निनापक्रान्त
स्य सारोद्रवो घनः । यः स्वेदवत्
पृथग्भूतः समज्जेत्यभिधीयते ॥
स्थानन्तु । स्थूलास्थिषु विशेषेण
मज्जात्त्वभ्यन्तरे स्थितः । इति ॥
अस्य गुणायथा । बलशुक्ररसस्नेह
भेदी मज्जविवर्धनः । मज्जाविशि
ष्टतोऽस्थिनाञ्च बलकृत्स्नं हने हितः
॥ मज्जत्यस्थिषु । टुमसजो शुद्धौ
। श्वन्नृक्षिन्नितिसाधुः ॥ शिरोस्थि
मध्ये पिण्डितस्ते हे । मस्तिष्के ॥
मज्जनम् । न० स्नाने ॥ मज्जत्यनेन ।
टुमसजो । बहुलमन्यत्रापीति
युच् ॥ मज्जायामिति शब्दचन्द्रि
का ॥

मज्जसमुद्भवम् । न० बीजे । शुक्रे ।

मज्जरी

मज्जसम्भवः । पुं० शुक्रे ॥

मज्जा । स्त्री० वृक्षसारे । अस्थिगत
धातौ ॥ मज्जतेः पचाद्यजन्ताट्
टाप् । मज्जीक्तामज्जयासहेति ।
द्विरूपः ॥

मज्जाजः । पुं० भूमिभगुगलौ ॥

मज्जारसः । पुं० शुक्रे ॥

मज्जासारम् । न० जातीफले ॥

मज्जिका । स्त्री० मज्जकायाम् ॥

मज्जः । पुं० खट्वायाम् ॥ कर्णवंशे
। मांचा० मांजा० इ० भो० ॥ उच्चम
ण्डपविशेषे ॥ दोलायमानं गोवि
न्दं मज्जस्थं मधुसूदनम् । रथस्थं वा
मनं दृष्ट्वा पुनर्जन्मन विद्यते इति
पुराणम् ॥ मज्जते । मच्चिधारणो
च्छायपूजनेषु । पचाद्यच् ॥

मज्जकः । पुं० इन्द्रकोषे । उच्चमण्ड
पे ॥ खट्वायाम् ॥

मज्जकाश्रयः । पुं० मत्स्ये ॥

मज्जमण्डपः । पुं० शस्यरक्षार्थकुटीरे
। कुद्रङ्गे ॥

मज्जिका । स्त्री० आसङ्गायाम् ॥

मज्जरः । पुं० बल्लरौ ॥ मुक्तायाम् ॥

तिलकद्रुमे ॥ वल्याम् । लतायाम् ॥

मज्जरिः । स्त्री० बल्लर्याम् ॥ मज्जुत्वं
मृच्छति । ऋगतौ । अचङ्गः । शक
म्वादः ॥

मज्जरौ । स्त्री० तिलकद्रुमे ॥ स्थूलमुक्ता
याम् ॥ बल्लरौ ॥ तुलस्याम् ॥

मञ्जु गमना

ष ॥

मञ्जुरौनमः । पुं० वेतसवृत्ते ॥

मञ्जा । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मंजिः । पुं० मंजर्याम् ॥

मञ्जिका । स्त्री० वारसुन्दर्याम् । वे-
श्यायाम् ॥

मञ्जिफला । स्त्री० कंदल्याम् ॥

मञ्जिष्ठा । स्त्री० विकसायाम् । जिङ्

ग्याम् । समङ्गायाम् । मञ्जीठ०

इ० भा० प्र० औषधी ॥ मञ्जिष्ठा

मधुरातिक्ताकषायस्वर्णवर्णकृत् ।

गुरुकृष्णाविषघ्नेष्वशोथयोन्यक्तिकर्ण

रुक् । रक्तातीसारकुष्ठास्त्रविसर्पव्र

णमेहनुत् ॥ मञ्जीशोभनेवर्णोत्तिष्ठ

ति । षा० । सुपिस्थद्रुतिकः । अ

स्वास्वेतिषत्वम् ॥ यद्वा । अतिशा

यनेतमविष्ठनौ ॥

मञ्जौ । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मञ्जौरः । पुं० मन्थानदण्डरज्जुवन्ध-

नार्यस्तम्भे । कुटरे ॥ पुं० न० नूप

रे ॥ मञ्जति । मञ्जिधनौ । सौचः ।

बाहुलकादीरन् ॥ गुर्वक्षरे० ऽ, ॥

मञ्जुरीर । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥

मञ्जुः । चि० मनोज्ञे ॥ मञ्जुज्यते ।

मजि० । बाहुलकाद् ॥

मञ्जुकेशी । पुं० श्रीकृष्णे ॥ चि० म-

नोज्ञचिकुरविशिष्टे ॥

मञ्जुकेशी । स्त्री० स्वर्गविश्याभेदे ॥

मञ्जु गमना । स्त्री० हंस्याम् ॥ चि०

मञ्जुश्रीः

सुन्दरगामिनि ॥

मञ्जुघोषः । पुं० शिवे ॥ उपास्यदेव

ताविशिष्टे ॥ पूर्वजिने ॥ बुद्धानां

देवताभेदे ॥ मञ्जुः घोषः शब्दो

ऽस्य ॥ शोभनशब्दे ॥ चि० श्री

भनशब्दवति ॥

मञ्जुपाठकः । पुं० शूके । कीरे ॥

चि० सुन्दरपाठकर्त्तरि ॥

मञ्जुप्राणः । पुं० ब्रह्मणि ॥

मञ्जुभद्रः । पुं० पूर्वजिनविशिष्टे ॥

ज्ञानदर्पणे । मञ्जुघोषे ॥ शिवे ॥

मञ्जुभाषिणी । स्त्री० अतिजगतीक

न्दः प्रभेदे ॥ यथा । सजसाजगौ-

चयदिमञ्जुभाषिणी ॥ अमृतोष्मि

शीतलकरेणलालयस्तनुकान्तिरोचि

तबिलोचनोहरे । नियतंकलानिधि

रसीतिबल्लवीमुदमच्युते व्यधितम

ञ्जुभाषिणी ॥ मुनन्दिनीतिशम्भौ ॥

मञ्जुमणिः । पुं० पुष्परागे । पोख

राज० इ० भा० ॥

मञ्जुलः । पुं० जलरङ्गौ ॥ न०

जलाश्ले । शैवाले ॥ निकुंजे ॥

चि० मञ्जौ ॥ मञ्जु० मञ्जु

त्वंलाति । ला० । कः ॥ मञ्जु

मञ्जुत्वमस्त्यस्यास्मिनवा । सिद्धा

दित्वास्त्य ॥

मञ्जुवक्त्रः । चि० सौम्यावनयुक्ते ॥

मञ्जुवाक् । चि० मधुरवचने ॥

मञ्जुश्रीः । पुं० मञ्जुघोषे ॥ म-

मठ :

ज्जुर्मनोज्ञाश्रीर्यस्य ॥

मज्जुषा ! स्त्री० मज्जुषायाम् । पि
टके ।मज्जुषा । स्त्री० पिटके । दावादिनि
र्मितपेटके ॥ पाषाणे । प्रस्तरे ॥मज्जिष्ठायाम् ॥ हिरण्यादिनिचे
पाधारे ॥ मज्जत्यत्रवा । टुमसजो
मसज्जनुं मचेत्युषन् ॥मठची । स्त्री० मर्दनहेतुभूतेपाषाणव
ष्टादौ ॥ अशन्याम् ॥

मठस्फटिः । पुं० दर्पारम्भौ ॥

मठकम् । न० गृहमस्तके ॥

मठः । पुं० छात्रादिनिलये ॥ मठन्ते
अत्र । मठमदनिवासयोः हलश्चे
तिघञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नर्वाङ् । ॥
यद्वा । मठतिनिवासयति । पचाद्य
च् ॥ मांठ० इतिख्यातेपक्वान्नविशे
षे ॥ यथा । समितामर्दयेदाज्यैर्ज
लेनापिचसन्नयेत् । तस्यास्तुबटकं कृ
त्वापचेत्सर्पिषिनीरसम् ॥ एलाल
वङ्गकपूर्वरमरिचाद्यैरलङ्कते । म
ज्जयित्वासितापोकेततस्तच्चसमुद्धरे
त् ॥ अयंप्रकारः संसिद्धोमठद्वय-
भिधीयते ॥ मठस्तुहृणोवृष्योवल्गुः
सुमधुरोगुरुः । पित्तानिलह रोरुच्या
दीप्ताग्नीनांसुपूजितः । समिता
शर्करासर्पिर्निर्मिताअपरेप्रिये । प्र
काराअमुनातुल्यास्ते पिचेतद्गुणाः
स्मृताः ॥

मणिकर्णिकेश्वरः

मठरः । पुं० मुनिविशेषे ॥ शौण्डे ॥

मन्यते । मनज्ञाने । मनुतेवा ।

मनुअवबोधनेवा । वचिमनिभ्यां
किञ्चेतिअरष्ठोन्तादेशश्च ॥

मडकः । पुं० मडुवा० इ० प्र० शस्ये

मड्डुः । पुं० बाद्यप्रभेदे मज्जति०

मज्जन्तिशब्दाअत्रवा । टुमसजोशु

द्धौ ॥ भृमृशीतृचरित्सरितनिधनि

मिमसजिभ्यउः । पृषोदरादिः ॥

डमरुरेवमहान्मड्डुइत्युच्यते ॥

चुचुक० इ० गौडेपुयस्यप्रसिद्धिः ॥

मड्डुकः । पुं० मड्डुवाद्ये ॥ स्वार्थे
कः ॥ मर्दले ॥

मणिः । पुं० स्त्री० अश्मजातौ । रत्ने

॥ मुक्तादौ ॥ अजागलस्तने ॥ लि-

ङ्गाय ॥ अलिंजरे ॥ योन्यग्रभागे ॥

स्तने । मणिवन्धे ॥ मण्यते । मण

शब्दे । सर्वधातुभ्यङ् । ॥

मणिकम् । न० अलिंजरे । मांठ०

इ० भा० प्र० ॥ मण्यति । मण० ।

इन् । स्वार्थेयावादित्वात्कन् ।

सञ्ज्ञायांकोवा ॥

मणिकरः । पुं० मणिकारे ॥

मणिकर्णिका । स्त्री० काश्यन्तर्गतप्र

धानतीर्थे ॥ दृश्योविश्वे श्वरोदेवो

स्नातव्यामणिकर्णिका ॥

मणिकर्णिकेश्वरः । पुं० काश्यन्तर्गत

शिवलिङ्गविशेषे ॥ मणिकर्णिका

याः ० मणिकर्णिकायांवाङ्मणिकेश्वरः

मणितारक :

मणिकाननम् । न० कण्ठे ॥ रत्नवने
 मणिकारः । पुं० वैकटिके । मणिघ
 टितालङ्कारादिकर्त्तरि । जोंहरी
 इ० भा० । मणिआर० इतिच ॥
 मणिं करोति । डुकुञ्ज० । कर्मण्य
 ण् ॥ न्यायचिन्तामणिकर्त्तरि ॥
 मणिकूटः । पुं० पर्वतविशेषे ॥ यथा
 । मणिकूटस्याथगिरेर्गन्धमादनकस्य
 च । मध्येऽस्रवतिलोहित्यो ब्रह्मपुत्रः
 समास्थितः ॥ ब्रह्मद्वीपस्थेगिरिवि
 शेषे ॥
 मणिखनिः । स्त्री० मणेरकरे ॥ म
 णेः खनिः ॥
 मणिगुणनिकरः । पुं० अतिशर्करौ
 १५ प्रभेदे ॥ यथा । वसुमुनियति
 रिति० मणिगुणनिकरः । यथा ।
 नरकरिपुरवतु० निखिलसुरगति०
 रमितमहिमभरसहजनिवसतिः
 अनिवधिमणिगुणनिकरपरिचितिः
 सरिदधिपतिरिवधृततनुविभवः ॥
 मणिग्रीवः । पुं० कुवेरात्मजे ॥ मणि
 रिवग्रीवायस्य ॥ त्रि० रत्नकन्धरे ॥
 मणिच्छिद्रा । स्त्री० मेदायाम् ॥ ऋ
 षभाख्यौषधौ ॥
 मणितम् । न० रतिकूजिते । मैथुन-
 कालीनवाक्ये ॥ रतिकालेस्त्रीणां कं
 ठकूजितविशेषे ॥ मणनम् । मण०
 । भावेक्तः ॥
 मणितारकः । पुं० सारसपक्षिणि ॥

मणिवन्ध .

मणिद्वीपः । पुं० क्षीराब्धिमध्येपद्म
 रागादिमणिमयान्तरीपे । त्रिपुरसु
 न्दर्यावासस्थाने ॥ भुवनेश्वर्याः
 स्थानद्व० देवीगीता । ब्रह्मलोकाद्
 ध्रु० भागे सर्पलोकोस्ति यः श्रुतः ।
 मणिद्वीपः स एवास्ति यत्र देवीविरा
 जते ॥ सर्वस्मादधिकीयस्मात्सर्व-
 लोकस्ततः स्मृतः । पुरापराम्बयै
 वायं कल्पितो मनसेच्छया । सर्वादौ
 निजवासार्थं प्रकृत्या मूलभूतया ।
 कैलासादधिकीलोकीवैकुण्ठादधि-
 कोन्तमः ॥ गोलोकादपि सर्वस्मात्
 सर्वलोकोधिकः स्मृतः । नैतत्स
 मन्त्रिलोक्यानुसुन्दरं विद्यते कचिदि
 त्यादिना देवीभागवते द्वादशस्कन्धे
 १० अध्यायेऽस्य वर्णनं द्रष्टव्यं ॥
 मणिनागः । पुं० तीर्थविशेषे ॥
 मणिपर्वतः । पुं० गिरिविशेषे ॥
 मणिपुष्पकः । पुं० सहदेवाख्यपाण्डवस्य
 शङ्खे ॥
 मणिपूरम् । न० षट्चक्रान्तर्गतना
 भिमध्यस्थे दशदले तृतीये चक्रे ॥ म-
 णिवह्निर्नाम तत्पद्मं मणिपूरं तथोच्य
 ते ॥ देशविशेषे ॥
 मणिवन्धः । पुं० प्रकोष्ठपाख्योः स-
 न्धस्थाने । करग्रन्थौ । कलाद्व० इ०
 भा० । हस्तमूले ॥ मणिबन्धयेऽत्र ।
 बन्धवन्धने । हलश्चेति घञ् न० ॥
 दृहती ६ कुन्दः प्रभेदे ॥ यथा ।

मणिमाला

आदितुरीयं पञ्चमकं षष्ठमथान्यं स्या
दगुरुचेत् । इन्द्रियवेदैश्चेद्विरति-
स्तन्मणिवन्धं प्राहफणी ॥ मणिमध्य
मितिनामान्तरम् ॥

मणिवन्धनम् । न० हस्तमूले ॥

मणिभद्रः । पुं० जिनानां पूर्वयक्षवि-
शेषे । जम्भले ॥ कुवेरसेनापतौ ॥

मणिभूमिः । स्त्री० कुट्टिमे । रत्नस्य ख-
नौ ॥

मणिमञ्जीरम् । न० रत्नमयनूपुरे ॥

मणिमण्डपः । पुं० रत्नमयगृहे ॥

मणिमध्यम् । न० वृहती ६ छन्दोभे-
दे । मणिवन्ध ॥ लक्ष्यं यथा । स्या-
न्मणिमध्यं चेद्भ्रमसाः । यथा । का-
लियभोगाभोगगतस्तन्मणिमध्यस्फौ-
तरुचा । चित्रपदाभोनन्दमुतश्चारु-
ननर्त्तस्मै रमुखः ॥

मणिमन्थम् । न० सैन्धवलवणे ॥ पर्व-
तविशेषे ॥

मणिमान् । त्रि० मणिविशिष्टे । रत्न-
भूषिते ॥ पुं० तीर्थं च नवर्णिते प-
र्वतविशेषे ॥

मणिमन्दिरम् । न० बहुमूल्यप्रस्तरयु-
क्तगृहे ॥

मणिमाला । स्त्री० हारे ॥ स्त्रीणां दन्त-
क्षतान्तरे ॥ लक्ष्म्याम् ॥ जगती-
१२ छन्दोभेदे । यथा । ल्यौल्यौम-
णिमालाङ्किन्नागुहवक्त्रैः ॥ यथा ।
प्रह्वामरमौलौ रत्नोपलङ्कृते जातप्र-

मण्डः

तिविंशशीणामणिमाला । गोविन्द-
पदाङ्गे राजीनखराणामास्तांममचि-
त्ते ध्वान्तं श्रमयन्ती ॥ मणीनां० मा-
ला० मालिवशा ॥

मणिरागम् । न० हिङ्गुले ॥

मणिवः । पुं० नागविशेषे ॥ मणि-
रस्यास्ति । अन्येभ्योपि दृश्यत इति
वः ॥

मणिवरः । पुं० हीरके ॥

मणिवीजः । पुं० दाडिमवृक्षे ॥

मणिसरः । पुं० मुक्ताहारे ॥

मणी । स्त्री० मणौ ॥

मणीचक्रम् । न० इन्दुकान्ते । चन्द्र-
वर्णरूप्ये ॥ पुं० मत्स्यरङ्गख-
गे ॥

मणीव । अ० मणितुल्ये ॥

मणीवकम् । न० पुष्पे । कुसु-
मे ॥

मण्टपी । स्त्री० चुट्टोपोदक्याम् ॥

मण्डः । पुं० पक्वान्नविशेषे । मठे ।

मांठ० इ० भा० ॥ मण्डते । मठि-
शोके । शोकद्वहाध्यानम् । पचाद्य-
च् ॥

मण्डः । पुं० पञ्चाङ्गुले । एरण्डवृक्षे

॥ शाकभेदे ॥ मस्तुनि ॥ भूषा-

याम् ॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ ददुरे

॥ भक्तादिभवरसे ॥ तल्लक्षणं यथा

भक्तैर्विनाद्रवीमण्डः पयःभक्तस-

मन्वितम् ॥ अपि चास्यलक्षणं विधि-

मण्डक :

गुणाश्चतण्डुलानां सुसिद्धानां चतुर्द
शमुण्ये जले । रसः सिक्त्यैर्विर
हितो मण्डक इत्यभिधीयते ॥ शुण्ठी
सैधवसंयुतो दीपनः पाचनश्च सः
। चन्द्रस्य सम्यक्सिद्धा चन्द्रे याम
ण्डस्य सिद्धता ॥ पेयायूष्यवागूनां
विलेपी भक्तयोरपि । तस्य गुणाः ।
मण्डोपाही लघुः शीतो दीपनो धा
तुसाम्यक्तः ॥ अवरग्नस्तर्पणो वल्यः
पित्तक्षेपश्च मापहः । अपि च लुब्धो
धनो वस्तिविशोधनश्च प्राणप्रदः शो
णितवर्द्धनश्च । ज्वरापहारी कफ
पित्तहन्ता वायुं जयेदष्टगुणो हि म
ण्डः ॥ लाजमण्डोऽग्निजननो दाह
दृष्ट्या निवारणः ज्वरातीसारशम
नोऽशेषदोषामपाचनः ॥ वाय्वम
ण्डोऽग्निजननः शूलानाहविनाश
नः । पाचनो दीपनो हृद्यः पित्त
क्षेपानिलापहः वाय्वमण्डो भृष्टय
वमण्डः ॥ न० मस्तुनि ॥ मण्ड
ने ॥ पु० न० सर्वेषामन्नदध्या
दीनामपरसे । मांड० इ० भा०
॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ मण्डयति ।
मण्डिभूषायाम् । पचाद्यच् ॥ म
ण्डति० मण्डाते वा । अच्० घञ्
वा ॥ मन्यते वा । मनञ्जाने ।
अमन्ताड्डः ॥

मण्डकः । पु० मांडे० मांडा० म
ण्डादिति प्रसिद्धे खाद्यपदार्थे ॥ त

मण्डनम्

द्विधानं यथा । वारिणा कोमलां कृ
त्वासमितां साधुमर्दयेत् । हस्त
लालनया तस्यालोपवीं सम्यक् प्रसा
रयेत् ॥ अधोमुखघटस्यैतद्विस्तृ
तं प्रक्षिपेद्वहिः । मृदुनावह्निना
साध्यः सिद्धो मण्डक उच्यते ॥
दुग्धे न साज्यखण्डेन मण्डकं भक्षयेन्न
रः । अथ वा सिद्धमांसं न सतक्रवट
केन वा ॥ मण्डको ह्यहो हृष्यो वल्यो
रुचिकरो भृशम् । पाकेऽपि मधुरो याही
लघुर्दोषत्रयापहः ॥ गीताङ्ग
विशेषे ॥ यथा । जयप्रियः कला
पञ्चकमलः सुन्दरस्तथा । मण्डगलो
वल्लभश्चेति मण्डकाः षट् प्रकीर्त्ति
ताः ॥ एषां विशेषः सङ्गीतदा
मोदरेद्रष्टव्यः ॥

मण्डनम् । न० प्रसाधने । भूषणे ॥
चतुर्धा मण्डनं वासी भूषामाल्यानु
लेपनैः ॥ मण्डातेऽनेन । मण्डि०
। ल्युट् ॥ नीतिभूमिभुजानति
गुणवतां क्षीरङ्गनानां धृतिर्दम्प
त्योः शिशवो गृहस्थकविताबुद्धेः
प्रसादो गिराम् । लावण्यं वपुषः
स्मृतिः सुमनसः शान्तिर्हि जस्य
क्षमाशक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवतां स्वा
स्थ्यं सतां मण्डनम् ॥ त्रि० भूष
णकर्त्तरि अलङ्कारिणौ । मण्ड
नशीलः । मण्डि० । ऋधमण्डार्थे
भ्यश्चेति युच् ॥

मण्डल :

मण्डनता । स्त्री० प्रसाधनत्वे ॥
 मण्डपः । पुं० न० जनाश्रये । जन
 विश्रामसङ्घानि ॥ मण्डनम् मडि
 । घञ् । मण्डं पाति । पारक्षणे ।
 आतोऽनुपसर्गेकः ॥ देवादिदत्तवे
 स्मनि ॥ त्रि० मण्डपानकर्त्तरि ॥
 मण्डं पिवति । पा० । कः ॥
 मण्डपी । स्त्री० निष्पाव्याम् ।
 मण्डयन्तः । पुं० नटे ॥ बधूसमूहे ।
 चत्रे ॥ अलङ्कारे । भूषणे ॥ मण्ड
 यति । मडिभूषायां हर्षे च । तृभूव
 द्विवसौत्यादिना० भ्रञ् । सचपित्
 मण्डयन्ती । स्त्री० योषिति । वध्वाम् ॥
 नय्याम् ॥ पित्वान्ङीप् ॥
 मण्डयमानः । त्रि० मण्डनं कुर्वाणे ॥
 मण्डयति० तच्छीलः । मडि० ।
 ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषुचानश् ॥
 मंडरी । स्त्री० घुर्घुर्याम् ॥
 मंडलः । पुं० कुकुरे ॥ सर्पप्रभेदे ॥
 न० परिधौ चन्द्रसूर्ययोर्वह्निर्वेष्टने
 । चन्द्रसूर्ययोरुत्पातजरश्मिमंडले ॥
 य० वातेनमंडलीभूताः सूर्याः चन्द्रम
 सोः कराः । मालाभाव्योन्नितन्व
 न्ते परिवेशः प्रकीर्तितइति ॥ चक्र
 बाले । मंडलाकारेण परिणते समूह
 मात्रे ॥ चतुरस्रादौ ॥ यथा । चतु
 रसंचिकोणं वावर्त्तुलं चार्द्धचन्द्रकम्
 । कर्तव्यमानपूर्वेण ब्राह्मणादिषु मं
 डलमिति ॥ कोठरोगे । मंडलवत्

मण्डल :

कुष्ठे ॥ देशे ॥ समन्ताद्दिशतियोजने
 । चत्वारिंशद्योजने वा देशइतिकेचि
 त् ॥ द्वादशराजके ॥ द्वादशराजसु
 द्वादशराजमंडलं तु कामन्दकेनोक्तं
 । यथा । अरिर्मित्रमरेर्मित्रमित्रमि
 त्रमतः परम् । तथारिमित्रमित्र
 म्रविजिगीषोः पुरः स्थिताः ॥
 पार्ष्णिग्राहः स्मृतः पश्चात् आक्र
 न्दस्तदनन्तरम् । आसारावनयोश्चै
 वविजिगीषोस्तु पृष्ठतः मंडलम् ॥
 अरेश्चविजिगीषोश्च मध्यमोभूम्यनन्त
 रः । अनुग्रहे संहतयोः समर्थोऽव्य
 स्तयोर्बधे ॥ मंडलाद्दहिरेतेषामुदा
 सीनोबलाधिकः । अनुग्रहे संहता
 नां व्यस्तानाञ्च बधे प्रभुः ॥ पञ्चविजि
 गीषोः पुरः सराः । पार्ष्णिग्राहा
 क्रन्दपार्ष्णिग्राहासाराक्रान्दासारा
 स्तेति पृष्ठतश्चत्वारः । मध्यमोदासी
 नौदौ । विजिगीषुरेकइत्येवं द्वादश
 राजमंडलमभवति ॥ गोले ॥ चक्रे ॥
 सङ्घाते ॥ नखाघाते ॥ गदायुद्धे ग
 तिभेदे ॥ धन्विनां स्थानपञ्चकान्तर्ग
 तस्थितिविशेषे ॥ यथा । मंडला
 कारपादाभ्यां मंडलं स्थानमीरितम् ॥
 व्यायनखाख्यगन्धद्रव्ये ॥ व्यूहविशे
 षे ॥ यथा । तिर्यग्वृत्तिश्च दंडः स्याद्
 भोगोन्वाहृत्तिरेव च । मंडलं सर्वतो
 वृत्तिः पृथग्बृत्तिरसंहतः ॥ मंडयति ।
 मडि० । वृषादिच्चात्कलः ॥ मंडं

मण्डलेश्वर :

भूषांलातिवा । मंडते० इतिवा ॥
 यदा । मंडमस्यस्य । सिद्धादित्वा
 सच ॥ त्रि० निबहे । बिम्बे ॥
 मण्डलकम् । न० बिम्बे । कुष्ठभेदे । म
 ण्डलाकारकुष्ठे । कोठे ॥ दर्पणे ॥
 मण्डलाकारव्यूहे ॥ पुं० कुकुरे ॥
 मण्डलमिव । इवेप्रतिवृत्ताविति
 कन् ॥

मण्डलनृत्यम् । न० हल्लीषे । मण्ड
 लाकारनृत्ये ॥

मण्डलपत्रिका । स्त्री० रक्तपुनर्नवाया
 म् ॥

मंडलसङ्ग्रहः । पुं० राशिसङ्ग्रहे ॥

मंडलाग्रः । पुं० कृपाय । भ्रजे ॥ मंडल
 मयमस्य ॥

मंडलायितम् । न० वतुर्ले ॥

मंडलाधीशः । पुं० मंडलेश्वरे । मध्यमे ॥

मंडलिका । स्त्री० परिधी ॥ मंडलात्

स्वार्थकः । कात्पूर्वस्थे कोरः ॥ मंड

ल्याम् ॥ स्वार्थके० केणः ॥

मण्डली । पुं० भुजङ्गे ॥ विहाले ॥

जाहके ॥ गोनासे० सर्पे ॥ वटवृक्षे ॥

मण्डली । स्त्री० मण्डलाकारेणपरिण

तसमूहे ॥ दूर्वायाम् ॥ गौरादित्वा

न्डीष ॥

मण्डलेशः । पुं० एकजन्मनि । भया

पहे । मण्डलेश्वरे ॥ शाण्डक्यादे-

व्याः स्थाने ॥ मण्डलस्यईशः ॥

मण्डलेश्वरः । पुं० नृपान्तरे ॥ भूम्येकदे

मण्डूकी

शाधिषे ॥ चतुर्योजनपर्यन्तमधिका

रीनृपस्यच । योराजातच्छतगुणः

सएवमण्डलेश्वरः ॥ मण्डलस्यअ

रिमित्रादिरूपस्यदेशस्यईश्वरः ॥

मण्डहारकः । पुं० शौण्डिके ॥ मण्डं

सुराग्रसंहरति । हज्ज्० । कर्मण्य

ण् । स्वार्थकः ॥

मण्डा । स्त्री० आमलक्याम् ॥ सुरा-

याम् ॥ ॥ मण्डेः पचाद्यजन्ताट्टा

प् ॥

मण्डितः । पुं० बौद्धगणाधिपविशेषे

॥ त्रि० भूषिते ॥ मंडते । मण्डि०

क्तः ॥

मण्डुकः । पुं० सङ्ग्रहे ॥

मण्डूकः । पुं० गूढवर्चसि । दर्दुरे ।

भेके ॥ शोणके ॥ सुनिविशेषे ॥

न० बन्धविशेषे ॥ मण्डयति० ज-

लाशयम्० मंडतेवा । मण्डि० । श

लिमण्डिभ्यामूकण् ॥

मण्डूकपर्णः । पुं० पत्रोर्णे । स्थोना

कवृक्षे ॥ शोणके ॥ मण्डूकवृक्षपर्णम

स्य ॥ कपीतने ॥

मण्डूकपर्णी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

ब्राह्मण्याम् ॥ गोजिह्विकौषधी ॥

आदित्यभक्तायाम् ॥ मण्डूकवृक्षपर्ण

मस्याः । पाककर्णेतिडीष ॥

मण्डूकमाता । स्त्री० ब्राह्मण्याम् ॥

मण्डूका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

मण्डूकी । स्त्री० मण्डूकपर्ण्याम् ॥ धृष्टयो

मतानुज्ञा

षिति । भेक्याम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ सु
र्यभक्तायाम् ॥

मंडूरम् । न० लौहमले । सिंहाणे ।
शिक्राणे ॥ ध्मायमानस्यलोहस्यम
लंमंडूरउच्यते । यल्लोहंयद्गुणं प्रोक्तं
तत्किदृमपितद्गुणम् ॥ शतोर्द्धमुत्त
मंकिदंमध्यश्चाशौतिवार्षिकम् ।
अधमम्षष्ठिवर्षीयंततोहीनोविषोप
मम् ॥ मूण्डते । मडि० । खजूरादि
त्वादूरः ॥

मंडोदकम् । न० चित्तरागे ॥ आतर्प
णे । आलिम्पने ॥

मतम् । त्रि० सम्मते ॥ ज्ञाने ॥ अर्चि
ते ॥ शिष्टसंमते ॥ तर्किते ॥ मन्य
ते । मनज्ञाने । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्य
श्चेतिवर्तमानेक्तः ॥ न० अभिप्रा
ये ॥ निश्चये ॥

मतङ्गः । पुं० मुनिविशेषे ॥ मेघे ॥
मतङ्गकेशरः । पुं० तीर्थविशेषे ॥
मतङ्गजः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥ म
तङ्गात्कृषेर्जातः । जनी० । पञ्च
म्यामजातावितिङः ॥

मतल्लिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मतं० म
तिम्० अलति । अलभूषणादौ ।
खुल् । पृषोदरादित्वादखलः । प्र
शस्तः पुरुषः ० पुरुषमतल्लिका ।
मतल्लिकायारूढिशब्दत्वात्० प्रशंसाव
चनैश्चेतिसमासः ॥

मतानुज्ञा । स्त्री० निग्रहस्थानभेदे ॥

मतिः

तस्यलक्षणंयथा । स्वपक्षेदोषाभ्युप
गमात्परपक्षेदोषप्रसङ्गोमतानुज्ञा ।
इ० गो० सूत्रम् । ६३ ॥ अस्मार्थः
। दोषाभ्युपगमात्० दोषमनुद्धृत्ये
त्यर्थः । यथाशब्दोऽनित्यः श्रावण
त्वादित्युक्ते० ध्वनावनैकान्तिकत्वेन
हेत्वाभासोयमित्युक्तौ० शब्दोऽनि
त्यः कृतकत्वादितिसाधितेध्वनेर-
पिपक्षत्वान्नदोष इत्युक्तौ० असिद्ध
त्वात्तवापिहेत्वाभासोयमित्युक्तौ०
सीयंमतानुज्ञयानिगृहीतः स्याद
प्रतिषिद्धमनुमतंभवतीतिस्वपक्षेदो
षाभ्युपगमात् ॥ इति ॥ ६३ ॥

मतिः । स्त्री० इच्छायाम् ॥ धियि ॥
बुद्धौ । यस्ययत्रकुलैर्जन्मतन्मतस्ता
दृशीभवेत् ॥ स्मृत्याम् ॥ श्रुतस्यमन
ने ॥ मतिकरीषधंयथा । पाठादेजौ
रकेकुष्ठमश्वगन्धाजमोदकम् । वचा
त्रिकटुकञ्चैवलवणचूर्णमुत्तमम् ॥ ब्रा
ह्मीरसेभावितञ्चसर्पिर्मधुसमन्वितम्
। सप्ताहभक्षितंकुर्यान्मर्त्यैर्भूयः मतिं
परामितिगरुडपुराणम् ॥ मन्यतेअ
नया । मनज्ञाने । क्तिन् ॥ मतिर्म
ननं तर्कौमन्तव्यविषयश्च दरइति
च्छान्दोग्यमहाभाष्यम् ॥ आर्ये ॥ शा
कभेदेइत्यजयपालः ॥ अतीतानुस्मृ
तिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः । शु
भाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरुदाहृते
तिविशेषः ॥

मत्तकाशिनौ

मतिगर्भः । त्रि० प्रतिभासारे ॥
 मतिदा । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ॥ शि
 मृडीक्षुपे ॥
 मतिभ्रमः । पुं० भ्रमे ॥ मतेर्भ्रमः ॥
 मतिभ्रान्तिः । स्त्री० मतिभ्रमे । मि-
 थ्यामतौ ॥ मतेर्भ्रान्तिः ॥
 मतिमान् । त्रि० प्राज्ञे ॥
 मतिविभ्रंसः । पुं० उन्मादरोगे ॥
 मतेर्भ्रंसीनाशोयेन ॥
 मतुवर्धीयः । पुं० मत्वर्धीयेषुप्रत्ययेषु ॥
 बाहुलकान्मतुवर्धशब्दाच्छः ॥ शेषि
 कान्मतुवर्धीयादितियथा ॥
 मत्कुणः । पुं० मकनाद्वृत्तिख्यातेनि-
 विषाणेभे । कालेप्यजातदन्ते गजे ॥
 निः स्मश्रुपुरुषे ॥ उद्दंशे । रक्त
 पायिनि । रक्ताङ्गे । मञ्चाश्रये०
 कीटविशेषे । उडुस० मांगुण०
 खटमल्ल० इ० चभाषा ॥ नारिकेलि ॥
 जङ्घावाणे । जङ्घासम्बद्धवाससि ॥
 मत्कुणा । पुं० निर्लीमयोनी ॥
 मत्कुणारिः । पुं० इन्द्राशने । भङ्गा
 याम् ॥
 मत्तः । पुं० प्रभिन्ने । चरन्मदेहस्ति
 नि । गर्जिते ॥ धुस्तूरे ॥ कोकिले ॥
 महिषे ॥ त्रि० हृष्टे ॥ मदिरामत्ते
 ॥ शौडे माद्यतिस्म । मदीहर्षे
 । गल्यर्थेतिक्तः । नध्याख्येतिनमत्वं ॥
 मत्तकाशिनौ । स्त्री० अत्युत्तमनार्याम्
 । वरवर्णिन्याम् ॥ मत्ता० क्षीवे

मत्तमातङ्गलीलाकरः

वकाशतेभाति । काशृदीप्तौ । कत्त
 र्युपमानइतिणिनिः ॥
 मत्तकासिनौ । स्त्री० वरारोहायांयो
 षिति ॥ मत्तेवकासते । कासृशब्द
 कुत्सायाम्० कसगतिशासनयोर्वा
 । कत्त र्युपमानइतिणिनिः ॥
 मत्तकीशः । पुं० हस्तिनि ॥
 मत्तवारणः । पुं० प्रक्षिन्नकटककुञ्जरे ।
 मत्तगजे ॥ न० प्रासादवीथीभांवर
 गडे । कोठेकावरंडा० इ० भा० ॥
 अपाश्रये । प्राङ्गनावरणे ॥ पूगचूर्णे ॥
 मत्तमयूरः । पुं० अतिजगती १३ छ
 न्दः प्रभेदे । यथा । वेदैरभ्युर्ध्वैर्
 यगामत्तमयूरः । यथा । लीला
 नृत्यन्मत्तमयूरध्वनिकान्तम्० नृ
 त्यन्नीपामोदिपयोदानिलरम्यम् ।
 रासक्रीडाहृष्टमनागोपवधूभिः०
 कंसध्वंसीनिर्जनवृंदावनमाप ॥
 मत्तमातङ्गः । पुं० दंडकप्रभेदे ॥ यथा ।
 आदितोरागणास्ते च्छयायत्रदत्ताः
 सत्रैर्मत्तमातङ्गनामामहादंडकः स
 न्मते० स्वान्तरेन समादायमोदायचे
 तोविधेहिप्रभोभारतीरीतिविश्रान्ति
 भूस्त्वयतः । विस्फुरत्सङ्गरप्राङ्ग
 णेनागराजिसचीत्कारफूत्कारधाराकु
 लेसावधानीयथा० पन्नगाधीशशुद्ध
 प्रबुद्धैकबुद्धिप्रकाशप्रवृत्तेहृहृत्तशा
 स्त्रेऽपिनित्यं यथा ॥
 मत्तमातङ्गलीलाकरः । पुं० दंडकप्र

मत्तालम्बः

भेदे ॥ यथा । यचरेफः परः स्वे
च्छयागुम्फितः ॥ सस्मृतोदंडकोम
त्तमातङ्गलीलाकरः ॥ हेमगौरे
वसानोऽशुकेन्द्रनीलासितेवर्ष्मणि
स्पष्टदिव्यानुलेपाङ्कितोऽहारतारां
शुवचो नभाश्चित्रमात्राच्चितोभव्यभू
षोज्ज्वलाङ्गः समंसीरिणा । अञ्ज-
नाभास्वरेणेन्दु कुन्दाभदेहेनलीला
परीहासहासोर्मिकौतूहलैः कं-
सरद्गाद्रिगुः पातुनश्चक्रपाणिर्गति
क्रीडयामत्तमातङ्गलीलाकरः ॥

मत्ता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदेनमू-
ढायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्दः १० प्रभे-
दे ॥ यथा । ज्ञेयामत्तामभसगच्छटा ॥
यथा । प्रौत्त्वामत्तामधुमधुपाली-
कालिन्दीयेतटानकुञ्चे । उद्दीव्य-
न्तीव्रजजनरामाकामासक्तामधुजि-
तिचक्रे ॥

मत्ताक्रीडम् । न० विकृतिच्छन्दः २३
प्रभेदे ॥ यथा । मत्ताक्रीडं वस्त्रिष्वा
शायतिमयुगगयुगमनुलघुगुरुभिः
॥ यथा । मुग्धोन्मीलनं मत्ताक्रीडं
मधुसमयसुलभमधुरमधुरसात्० गा
नेयानेकिञ्चित्पुण्ड्रपदमरुणनयन
युगलसरसिजम् । रासोक्तासक्रीड-
त्कम्बद्रजयुवतिवलयविहितभुजरस
म्० सान्द्रानन्दवन्दारण्यस्मरजह
रिमनघचरणपरिचयम् ॥

मत्तालम्बः । पुं० प्रसङ्गनावरणे । अ

मत्सरः

पाश्र्वये । प्रगीवे । मत्तवारणे ॥
मत्ते भगमना । स्त्री० स्त्रीविशेषे । म-
त्तगजगामिन्याम् ॥ मत्ते भवद्गम
नयस्थाः सा ॥

मत्पूर्वः । त्रि० मदीयप्राचीने ॥
मत्त्यम् । न० दात्रादिमुष्टौ । वरुटे ।
वैटा० द्र० भा० ॥ मतंज्ञानम्० तस्य
करणम्० भावः साधनं वा । मत
जनहलात्करणजल्पकर्षेषु० इतिय
त् ॥

मत्त्वर्थीयः । पुं० मतुबर्थीयेप्रत्यये ॥
मत्त्वर्थाच्छः । बहुलवचनादकार-
लोपः ॥

मत्सः । पुं० मत्स्ये ॥

मत्सगण्टः । पुं० गलग्रहे । मत्सघण्ट
द्र० गौ० दे० प्र० व्यञ्जनविशेषे ॥

मत्सरः । पुं० मात्सर्ये । अन्यशुभद्वे-
षे ॥ क्रोधे ॥ वैरे ॥ त्रि० असह्यप-
रसम्पत्तौ । परोत्कर्षासहनपूर्विका
यांस्वोत्कर्षवाञ्छायाम् । स्वप्रयो-
जनप्रतिसन्धानं विना पराभिमतनि-
वारणेच्छायाम् ॥ अन्यशुभद्वेषव-
ति ॥ कृपणे ॥ माद्यतिपरकृच्छे ।
मदीहर्षे । कृधूमदिभ्यः किदिति
सरः ॥ मत्सरंहर्षहेतुमिति वेदभा-
ष्यम् ॥ आत्मधिकारविशेषे ॥ य-
था । निन्दन्ति मांसदालोकाधिग-
स्तुममजीवनम् । इत्यात्मनि भवेद्य-
स्तुधिकारः सचमत्सरः ॥

मत्स्य :

मत्सरा । स्त्री० मत्तिकायाम् ॥
मत्सरी । त्रि० अन्यशुभदेष्टरि । कर्ण
जपे । दुर्जने । पिशुने । सूचके ।
नीचे । द्विजिह्वे । खले ॥ मत्सरोऽ
स्त्र्यस्यास्मिन्वा । इनि : ॥

मत्सी । स्त्री० मत्स्यस्त्रियाम् ॥ मत्स्य
शब्दात्स्त्रीत्वेच्छायांगौरादित्वान्
डौषि० सूर्यतिथ्येतियलोपः । स
चमत्स्यस्यङांसिद्धः ॥

मत्स्यः । पुं० मीनान्तरे ॥ अभिख्य-
यादवे । नारायणे ॥ द्वादशराशौ ।
मीने ॥ अष्टादशपुराणान्तर्गतचतु
र्दशसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
दशावतारान्तर्गतप्रथमावतारे ॥
मत्स्याः भूमि । देशविशेषे ॥ पु
लिन्दादुत्तरेभागेकच्छाचपश्चिमेशि-
वे । मत्स्यदेशः समाख्यातो मत्स्यवा
हुल्यकारकः ॥ मत्स्यानां निवासोजन
पदः मत्स्याः । अणोलुप । लुपियुक्तवद्भा
वः ॥ देशविशेषे ॥ विराटनगरे ॥
माद्यति । मदी० । ऋतन्यञ्जीति
मदेः स्यन् । जनिदेत्यादिना०
स्योवा । स्त्ररेभेदः ॥ पुं० स्त्री०
जलजन्तुविशेषे । पृथुरोम्णि ।
भषे । मीने । वसैसारिणे । अ
ण्डजे । मच्छी० इ० भाषा ॥
रोहिताद्यास्तु ये जीवास्तस्मिन् मत्स्याः
परिकीर्तिताः ॥ अथैतेषांगुणाः
। यथा । मत्स्याः स्निग्धोष्णमधुराः

मत्स्य :

गुरवः कफपित्तलाः । वातघ्नाः
हृणाद्व्यारोचकाबलवर्धनाः ॥
अध्वव्यायसक्तानां दीपाम्नीमाश्च पू
जिताः ॥ शुष्कमत्स्यानवल्याः
स्युर्दुर्जरा विड्विविधनाः । दग्ध
मत्स्योगुणैः श्रेष्ठः पुष्टिस्तद्वलव
र्धनः ॥ सूक्ष्ममत्स्यास्तु । भर्जि
तास्तिलतैलेन सर्वसम्भारसम्भृताः
। सूक्ष्ममत्स्याः स्वादुरसादोषत्र
यनिवर्हणाः । परं सूक्ष्मास्तु ये तेषु
ते सर्वे पुंस्त्वनाशनाः ॥ अथ कृपादि
मत्स्यानांगुणाः । कौपमत्स्याः
शुक्रमूत्रकुष्ठश्चेष्टाविविधदाः । स
रीजामधुराः स्निग्धावल्यावातवि
नाशनाः ॥ नादेयाद्वहणामत्स्या
गुरवो निलनाशनाः ॥ रक्तपित्तक
राद्व्याः स्निग्धोष्णाः स्तल्पवर्च
सः ॥ चौड्याः पित्तहराः स्नि
ग्धामधुरालघवोहिमाः । ताडा
गागुरवोद्व्याः शीतलाबलमूत्र
दाः ॥ ताडागवन्निर्भरजाबलायु
र्मतिद्वक्तराः ॥ अथर्तुविशेषे म
त्स्यगुणाः । यथा । हेमन्ते कृप
जामत्स्याः ० शिशिरसारसाहि
ताः । वसन्ते तैतुनादेयाग्नीष्मो चौ
डासमुद्भवाः ॥ तडागजास्तं व
र्षामुतास्वपथ्यानदीभवाः । नैर्भा
राः शरदिश्रेष्ठाविशेषीयमुदाह
तः ॥ अपिच । निः शक्तानि

मत्स्य :

न्दितामत्स्याः सर्वेश्वक्युताहि-
ताः । वपुः स्थैर्यकरावीर्यबल
पुष्टिविवर्धनाः ॥ ऋदकुल्याजल
निर्भरतडागवापीजलेषु येमत्स्याः
। तेऽतिजडानादेयायथोत्तरं लघु
तरास्तु देयाः ॥ चाराम्बुमत्स्या
गुरवो विदाहिनो विष्टभदास्ते लव
णार्णवादिजाः । नानाश्रिताः
खादुजलस्थिता अपि च याजडास्ते
पितृश्रिता इमे ॥ क्षुद्रमत्स्याः
खादुरसादोषत्रयविनाशनाः ।
लघुपाका रुचिकराः सर्वदा ते हि
तामताः ॥ अतिसूक्ष्माः पुंस्त्व
हरारुच्याः कासानिलापहाः ।
मत्स्याण्डगुणास्तु । मत्स्यग
र्भो भृशवृष्यः स्निग्धः पुष्टिकरो
गुरुः । कफमेदः प्रदोषल्यो म्ला
निकृन्महनाशनः ॥ अथ रन्ध्र
प्रकाराः मत्स्यखण्डानि सङ्घृ
ष्य चालयेत् प्रथमं जलैः । ततो वि
शनतक्राभ्यां बहुशः चालयेत् पुनः
॥ गन्धनाशनप्रकारस्तु । हरिद्रा
शुण्ठीधान्याककटुतैलैर्विमर्दये
त् । प्रक्षाल्य हिङ्गुना लिम्पेद्गन्ध
स्तेनोपशाम्यति ॥ मत्स्योत्तमरन्ध्र
नन्तु । तप्ततैले क्षिपेद्धान्याकास
मर्दं सहिङ्गुकम् । भृष्टं सलवणं त
त्र मत्स्यं क्षिप्त्वा पुनः पचेत् । अर्द्ध
पक्वे क्षिपेद्दन्तं सिद्धचूर्णं क्षुणागरम् ।

मत्स्य :

दग्धं हिङ्गुविनिः क्षिप्य साधयेन्मत्स्य
मुत्तमम् ॥ मत्स्यपिष्टिका तु । गत
त्वक्कण्टको मत्स्यो वेसवारेण संयु-
तः । शिलायां पिषितो भूयः प्रोच्य
तैमत्स्यपिष्टिका ॥ तैले विपाचयेत्प
श्चाच्चतुर्थसाम्भसंयुतम् । वेसवारेण-
संयुक्तं शिलायां पिषयेत् पुनः ॥ अ
नया पूर्ववत् कुर्यान्मांसस्यैव प्रकार-
काः । वटिकावटकाद्याश्च सूपका
रधियोचिताः ॥ मत्स्यपूरणम् ।
तत्रैकस्त्रिन्नमत्स्यस्य खण्डान् प्रक्षाल्य
पिषयेत् । वोजपूराद्रं मरिचैर्हिङ्गुसै
न्धवजीरकैः ॥ संयुक्तकटुतैलाद्यै
र्घृते पक्वाय चूर्णयेत् ॥ मत्स्यपुटपा-
कस्तु । गतत्वक्क्षालितैमत्स्यं कद-
लीफलवेष्टितम् । मृदालिप्तं पुटे पक्वं
संस्कृतं दाडिमादिना ॥ यच्च मत्स्यं पु
टे पक्वं जीरतण्डुललेपितम् । तापि-
कायां पुनः पक्वं संमिश्रं मरिचादि-
ना । केचिद्दन्त्यमृतमस्ति पुरे सुरा
णां केचिद्दन्तिवनिताधरपल्लवेषु ।
ब्रूमीव शकलशास्त्रविचारबुद्ध्या-
जम्बीरनौरपरिपूरितमत्स्यखण्डे इ-
ति मणिमिश्रः ॥ मत्स्यभक्षणनिषेधो
यथा । यो यस्मात्समश्नातिसत-
न्मांसोद उच्यते । मत्स्यादः सर्वमां
सादस्तस्मान्मत्स्यान्विवर्जयेत् ॥ वि
न्ध्यस्य पश्चिमे भागे मत्स्यभुक् पतितो-
भवेत् । अन्यत्र कामतो जग्ध्वा सोपवा

मत्स्यजालम्

सस्य्याहंवसेत् ॥ अज्ञानतस्तदईम् ॥
 मत्स्यभक्षणप्रतिप्रसवो यथा । मत्-
 स्यान्सशल्कान्भुञ्जीतमांसरौरवमे-
 वच । निवेद्यदेवताभ्यश्चब्राह्मणेभ्य-
 श्नानान्यथा ॥ सफरंसिंहतुण्डश्चतथा-
 पाठीनरोहितौ । मत्स्यास्त्वेतेसमु-
 दधिष्ठाभक्षणायतपोधनैः ॥ प्रोक्षित-
 भक्षयेदेषांमांसञ्चद्विजकाम्यया ।
 यथाविधिनिन्युक्तश्चप्राणानामपिचा-
 ल्यये ॥ इतिकौर्मोऽपरिभागे १६
 अध्यायः ॥ अपिच । पाठीनरोहि-
 तावाद्यौनियुक्तौहव्यक्ययोः । रा-
 जीवान्सिंहतुण्डांश्चशल्कांश्चैवसर्व-
 शः ॥ इतिमनुः ॥ अनिवेद्यनभो-
 क्तव्यंमत्स्यंमांसञ्चयज्ञवेत् । अन्नवि-
 ष्ठापयोमूत्रंयद्विष्णोरनिवेदितम् ॥
 मत्स्यकरण्डिका । स्त्री० मत्स्यर-
 क्षणपात्रे । मत्स्याधान्याम् । कु-
 वेण्याम् । खालु इ० इ० गौ० दे०
 भा० ॥

मत्स्यगन्धा । स्त्री० व्यासदेवस्यमा-
 तरि ॥ तोयपिप्पल्याम् । लाङ्ग-
 ल्याम् ॥ मत्स्यगन्धद्वयगन्धो-
 स्याः । उपमानाच्चेतिद्वत्त्वाभाव-
 श्छान्दसः ॥

मत्स्यगर्भः । पुं० मत्स्याडे ॥

मत्स्यघण्टः । पुं० मत्स्यघटितव्यञ्ज-
 नविशेषे । गलग्रहे ॥

मत्स्यजालम् । न० आनाये । जाले ॥

मत्स्यनाशनः

मत्स्यण्डिका । स्त्री० मत्स्यण्ड्याम् ।
 राव० इ० भा० ॥ मत्स्यण्डिकाखं-
 डसिताः क्रमेणगुणवत्तराद्वतिवाग्-
 भटः मत्स्यण्ड्रेव । स्वार्थेक-
 न् ॥

मत्स्यंडी । स्त्री० फ्राणिते राव०
 इ० काशीभाषा ॥ तल्लक्षणम् ॥
 यथा । इक्षोरसीयः सम्पत्कोषनः
 किञ्चिद्द्रवान्वितः । मन्दयत्स्यन्द-
 तेतस्मान्मत्स्यण्डीतिनिगद्यते ॥ मत्-
 स्यण्डीमेदिनीवल्यालध्वीपित्तानि
 लापहा । मधुराहं हणौद्व्यारक्तदो-
 षोपहास्मृता ॥ मत्स्याण्डाकार-
 त्वात्० मत्स्यंडी । शकम्बादिः ॥
 मदंमुदंवास्यन्दते । स्यन्दू प्रस्रवणे
 । कर्मस्थण् । डीप् । पृषोदरादिः ॥
 मत्स्यधानी । स्त्री० मत्स्याधान्याम् ।
 कुवेण्याम् ॥ मत्स्याधीयन्ते च ।
 करणाधिकरणयोरितिधाञी ल्यु-
 ट् ॥

मत्स्यध्वजः । पुं० मत्स्याकारेध्वजे
 ॥ गिरिकामरूपप्रसिद्धे पर्वते ॥ य-
 था । मणिकूटाचलात्पूर्वमत्स्यध्व-
 जकुलाचलः । निर्दग्धोयत्रमदनो
 हरनेचाग्निनापुनरित्यादिकालिका
 पुराणे ॥ ८१ अध्यायेऽस्ति ॥

मत्स्यनाशकः । पुं० कुररपक्षिणि ।
 त्रि० मीननाशकर्त्तरि ॥

मत्स्यनाशनः । पुं० कुररपक्षिणि ॥

मत्स्यसन्तानिकः

मत्स्यपित्ता । स्त्री० कटुरोहिण्याम्
कृष्णभेद्याम् । कटुक्याम् ॥ मत्
स्यानांपित्तमिवतत्खादुत्वात् ॥

मत्स्यप्रलेहः । पुं० मत्स्यस्यव्यञ्जना
न्तरे ॥ विषेशः प्रलेहे ॥

मत्स्यवन्धी । पुं० कैवर्त्त । धीवरे ॥
मत्स्यवन्धनी । स्त्री० कुवेण्याम् । म
त्स्याधान्याम् ।

मत्स्यमण्डकः । पुं० व्यञ्जनान्तरे ।
मत्स्यस्यपिष्टिकांकृत्वापर्णस्यामण्ड
लाकृतिम् । आसुरेणसमुत्स्वित्रां-
संयुक्तांधूलनेनतु ॥ मत्स्यमण्डक-
इत्युक्तः सूदशास्त्रे विचक्षणैः ॥

मत्स्यरङ्गः । पुं०)
मत्स्यरङ्गकः । पुं०) पक्षिविशेषे । भ
स्याशिनि । जलमङ्गौ । मणीव-
के । माचराङ्गा० इ० गौ० दे० भा० ।
मत्सरङ्ग० इ० दे० भा० ॥

मत्स्यराजः । पुं० विराट्पदे ॥ रोहि
तमत्स्ये ॥ मत्स्यानाराजा । ट-
च् ॥

मत्स्यविन्ना । स्त्री० कटुकायाम् ॥
मत्स्यवेधनम् । न० वडिशे ॥ विभ्यते
नेन । विधविधाने । करणेति ल्युट् ।
मत्स्यानांवेधनम् ॥

मत्स्यवेधनी । स्त्री० मङ्गपक्षिणि ॥
वडिशे ॥

मत्स्यसन्तानिकः । पुं० मत्स्यव्यञ्ज-
नविशेषे ॥ यथा । दग्धोद्गारेसलव

मत्स्याधानी

योविसवारैरुपस्कृतः । साद्रङ्कः क
टुतैलेनमत्स्यसन्तानिकोभवेत् ॥
मत्स्यसुता । स्त्री० उत्तरायाम् । परी
चिन्मातरि ॥ सत्त्ववच्याम् ॥

मत्स्याक्षी । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् ॥
सोमलतायाम् । ब्राह्म्याम् ॥ यथा
ब्राह्मीवयस्यामत्स्याक्षीमीनाक्षीसो
मवस्तरौ । मत्स्याक्षीशिशिरारुच्या
ब्रणदोषक्षयापहा ॥ इतिराजनिर्घ
ण्टः ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ हिलमो-
चिकायाम् ॥ मत्स्यस्याक्षीवपुष्प-
मस्याः । मत्स्यशब्दः स्वाप्तावय-
वेगौणः । बहुब्रौहवितिषच् ।
डौष् ॥ मच्छेक्षी० इतिलोकप्रसिद्धौ
षधौ ॥ मत्स्याक्षीग्राहिणीशीताकु
ष्ठपित्तकफास्रजित् । लघुस्तिक्ताकषा-
याचखादीकटुविपाकिनी ॥

मत्स्यात्खगः । पुं० मत्स्यान् अ-
त्ति । अद० । क्तिप् । मत्स्याच्चा-
सौख्यगश्च ॥

मत्स्यादनी । स्त्री० लाङ्गल्याम् । तो
यपिप्पल्याम् । मत्स्याच्याम् ॥
मत्स्यैरद्यते । अद० । ल्युट् । क्ति-
प् । डौष् ॥

मत्स्याधानी । स्त्री० मत्स्यरक्षार्थपा
त्रे । कुवेण्याम् । खारयी० खालु-
इ० इ० गौ० देशभा० ॥ मत्स्याच्चा-
धीयन्तेऽच् । डुधाज् । करणा-
धिकरणयोरितिल्युट् ॥

मथुरा

मत्स्याशनः । पुं० मत्स्यरङ्गविहङ्ग
मे ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० मत्स्यस्य व्यञ्जना
न्तरे ॥ कासमर्दकचूर्णेन मत्स्यपि-
ष्टिर्नियोजिता । भर्जिताकटु तै-
लेन मत्स्योदरीद्वितीरिता ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० सत्यवत्याम् ।
व्यासमातरि ॥ काशीस्थतीर्थविशे-
षे ॥

मथनः । पुं० गणिकारिकायाम् ॥
न० दध्यादिविलोडने । विलोडना०
इ० भा० ॥ मथति । मथे विलोड-
ने । ल्युट् ॥

मथितम् । न० निर्जले सरोवर्जिते वि-
लोडिते दधिनि ॥ सरोदकविहीन
नुमथितं कफपित्तनुत् ॥ त्रि० आ-
लोडिते ॥ घृष्टे । निघृष्टे ॥ मथ्य-
तेस्म । मथे० । क्तः ॥

मथ्यः । पुं० मथ्यानदण्डे ॥ मथ्यतेऽ
नेन । मथ्यविलोडने । मथ्यइति०
इनिः कित् । कित्त्वान्नलोपः ॥
मथ्यामथ्यानदण्डे चवर्ज्वातेपिच-
स्मृतः ॥

मथुरा । स्त्री० मधुपुर्याम् । श्रीकृष्णज-
न्मभूमौ । मधुरायाम् ॥ मथति । म-
थे० । मन्दिवांशमथिचतीत्युत् ॥
मथुरात्रविलोमेन मध्यमोनयदक्षरम् ।
योनस्मरतिलोकेस्मिन्सन्मध्यतन्मु-
खापरि ॥

मदकरः

मधुरेशः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मथूरा । स्त्री० मथुरायाम् ॥

मदः । पुं० रेतसि ॥ कस्तूर्याम् ॥

गर्वे । अहङ्कारे ॥ विद्यामदोधनमद-
स्तथैवाभिजनो मदः । एते मदामदा-
भ्यानांत एव हि सतांदमाः ॥ हर्षे ।
आमोदे ॥ इभदाने । गजगण्डज-
ले । दाने ॥ यथा । करात्कटा-
भ्यामेढ्रांश्चने चाभ्याश्चमदस्तुतिः ।

करान्नासारन्प्राभ्याम् ॥ मद्ये ॥
मादकद्रव्यसेवनजन्ये विकारविशे-
षे ॥ क्षैव्ये । मत्ततायाम् ॥ यथा ।
स्वामदात्प्रकृतिमेति हि सर्वः ।
इति स्वाभाविकधर्मप्रकाशनं मद-
धर्मः । उत्कर्षरहितत्वे प्युत्कर्ष-
विशेषाध्यारोपे ॥ अशास्त्रीयविष-
यसेवनोन्मुखत्वे ॥ मदनम्०
माद्यक्ष्यनेन वा । मदीहर्षे । मदीऽ
नुपसर्गइत्यप् ॥ मदयति वा ।
अच् ॥ नदे ॥ कल्याणवस्तुनि ॥
इति धरणिः ॥ बुद्धेर्मोहः समभ-
वदहङ्कारादभून्मदः । तस्य लक्षणं
यथा । अहं महात्मा धनवान्मत्तु-
ल्यः कोस्तिभूतले । इति यज्जाय-
ते चित्ते मदः प्रोक्तः । सकोवि-
दैः ॥

मदकः । पुं० मध्वासवे ॥

मदकटः । पुं० षण्डे । गोपती ॥

मदकरः । पुं० आनन्दजनके ॥

मदन :

मदकलः । पुं० अन्तर्मदगर्जे । मदो
त्कटे ॥ चि० मदेनव्यक्तवचने ॥
मदेनकलते । कलशब्दसङ्ख्यान
योः । अच् ॥ मदेसति० कलो
ध्वनिर्यस्येतिवा ॥

मदगन्धः । पुं० सप्तच्छदवृक्षे ॥ मद
सदृशोगन्धोस्य ॥

मदगन्धा । स्त्री० सुरायाम् ॥ अतस्य
म् ॥

मदगमना स्त्री० महिष्याम् ॥

मदघ्नी । स्त्री० पूतिकायाम् ॥

मदच्युत् । पुं० अमृतरसच्यावयित
रि० अमृतरूपे सोमे ॥ मदं मदकर
मानन्दकरं रसममृतरूपं च्यावयत्य
सौमदच्युत् ॥

मदनः । पुं० मन्मथे । कामदेवे ॥
वसन्ते ॥ धूसूरे ॥ पीण्डीतके ।
मरुवके । श्वसने । मयनफलवृत्ति
भाषा ॥ मदनोमधुरस्तिक्तोवीर्यो
णोलिखनोलघुः । वातकृद्द्विद्रधि
हरः प्रतिश्यायव्रणान्तकः ॥ रुक्षः
कुष्ठकफानाहशोथगुल्मव्रणापहः ॥
सिक्थके । मधूच्छिष्टे । मैत्रेण०
मोम० इतिचभाषा ॥ मदनं मृदु
सुखिधं भूतघ्नं व्रणरोपणम् । भग्न
सम्मानकृद्वातकुष्ठवीसर्परक्तजित्
॥ माषे ॥ खदिरं ॥ लग्नात्सप्त
मभवने ॥ अलिङ्गनविशेषे ॥ तत्
स्वरूपं यथा । नायकोनायिकायाः

मदनचयोदशी

कण्ठे हस्तं दत्त्वा० द्वितीयहस्तंतस्या
मध्यदेशे दत्त्वायदा श्लिषति० इति
कामशास्त्रम् ॥ मदयति मदीह
र्षं ग्लेपनयोः । ल्युः ॥ न० ज
ले ॥

मदनकाकुरवः । पुं० पारावते ॥

मदनगृहम् । न० लग्नात्सप्तमर्चे चै
॥ माचावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । प्रथमं
कुरुषट्कलमन्ते कुण्डलमिहमध्ये
वसुतुरगधरं सन्तापहरम्० दशवसु
भुवनाष्टभिरचरणमभिभवति वि
रामोयदिललितं कविवलयहितम्
फणिनायकभणितं जगन्विरहितं
चत्वारिंशत्कलकलितं भुवनेमहि
तम्० वृत्तं रसनिबद्धं तन्मदनगृहं नरप
तिसंसदिलब्धपदं गुरुशोकगदम् ॥ य
था । विरहानलतप्तासीदतिमुत्तारचि
तनलिनदलतल्पतले मरकतविम
ले० करकलितकपोलं गलितनिचो
लं नययतिसततरुदिते ननिशाम
निमेषदृशा । नसखीमभिनन्दति
रुजमनुविन्दति निन्दति हिमकर
करनिकरं परितापकरम्० मनुते
हृदिभारं मुक्ताहारं दिवसनिशा
करदीनमुखी जीवितविमुखी ॥

मदनगोपालः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मदनचतुर्दशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचतुर्द
श्याम् ॥

मदनचयोदशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचयो-

मदनाडौ

दश्याम् ॥

मदनद्वादशी । स्त्री० चैत्रशुक्लद्वादश्या-
म् ॥

मदनपाठकः । पुं० कोकिले ॥

मदनभवनम् । न० लग्नात्सप्तमस्था
ने ॥

मदनमोहनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मदनरसः । पुं० शृङ्गारे ॥

मदनललिता । स्त्री० अष्टिसंज्ञकच्छ-
न्दः १६ प्रभेदे ॥ भौनोन्मौगोमदन

ललितावेदैः षड्भिरुभिः । यथा ।

विभ्रष्टस्रग्गलितचिकुराधीताधर-

पुटाः स्नायत्पत्रावलिकुचतटोच्छ्वा

सोर्मितरला । राधाच्यर्थमदन

ललितान्दोलाऽलसवपुः कंसा-

रातेरतिरसमहोचक्रेऽतिचटुलम् ॥

मदनलवः । पुं० अस्तांशे ॥ मदनश्र-
लवः ॥मदनशलाका । स्त्री० कामोद्दीपकभै-
षज्ये ॥ सारिकायाम् ॥ कोकिला
याम् ॥मदनसारिका । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । सा
रिकायाम् । चित्रलोचनायाम् । सा
लिक् ० इ० गौ० भा०

मदना । स्त्री० सुरायाम् ॥

मदनायकः । पुं० कोदरे ॥

मदनाङ्गुशः । पुं० नखे ॥ लिङ्गे ॥

मदनाडौ । स्त्री० गजदानशिरायाम् ॥
ताश्चसप्तयथाहपालः । करात्कटा-

मदयन्ती

भ्यांमेट्राच्चनेत्राभ्याञ्चमदच्युतिरि-
ति ॥

मदनायुधः । पुं० भगे ॥ योनौ ॥

मदनायुषः । पुं० कामदृष्टिचुपे ॥

मदनालयः । पुं० कुसुमधनुषोमन्दि-
रे । स्मरागारे । भगे ॥ मदनभव-
ने ॥मदनावस्था । स्त्री० उद्देगरूपायांका
मावस्थायाम् ॥ कथं तस्थालाभोभ-
विष्यतीति ॥मदनी । स्त्री० सुरायाम् ॥ कस्तूर्या-
म् ॥ अतिमुक्तके ॥मदनीयः । त्रि० मदकारिणि । मदय-
ति । मदी० । कृच्छ्रलुपटोवहुलमि-
तिकर्त्तरि अनौयर् ॥

मदनीया । स्त्री० धातव्याम् ॥

मदनेच्छाफलः । पुं० वडसरसाले ॥

मदनोत्सवः । पुं० सुवसन्तके । होला
कायाम् । होली० इ० भा० ॥

मदनोत्सवा । स्त्री० स्वर्गवेश्यायाम् ॥

मदप्रयोगः । पुं० करिणांमदोद्गमे ।
व्यस्तारे ॥

मदनभञ्जनी । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

मदमूढबुद्धिः । त्रि० मदेनविपरीतप्र-
ज्ञे ॥ मदमूढबुद्धिषुविवेकिताकु-
तः ॥

मदयन्तिका । स्त्री० मल्ल्याम् ॥

मदयन्ती । स्त्री० मल्ल्याम् ॥ वनम-
ल्लिकायां ॥

मदात्ययः

मदयिता । त्रि० मादके ॥ मदयति ।
 मदी० । लट् : शतृ ॥
 मदयितुः । पुं० कामदेवे ॥ शौण्डि
 के ॥ मेघे ॥ न० मद्ये ॥ मदयति ।
 हर्षयति० स्लेपयतिवा । मदी० ।
 स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्योणेरितु-
 जिति० इत्, च् । शेरयादेशः ॥
 मदलेखा । स्त्री० उष्णिक् ७ कृन्दः
 प्रमेदे ॥ मसृगाः स्यान्मदलेखा ।
 यथा । रङ्गे बाहुविलम्बाहन्तीन्द्रान्म
 दलेखा । लग्नाभूमुरशचौकस्तूरी-
 रसचर्चा ॥
 मदविच्छिन्नः । पुं० मत्तहस्तिनि ॥
 मदव्यायामः । पुं० मदाधिक्ये ॥
 मदशक्कः । पुं० उपोदक्याम् ॥
 मदसारः । पुं० तूदवृत्ते । ब्रह्मका-
 ष्ठे ॥
 मदस्थलम् । न०)
 मदस्थानम् । न०) मद्यपानस्थले । शु
 रङ्गायाम् । पानगृहे ॥
 मदहस्तिनी । स्त्री० महाकरञ्जे ॥
 मदहेतुः । पुं० धातक्याम् ॥ मदस्य-
 कारणे ॥
 मदाव्यः । पुं० तालवृत्ते ॥ त्रि० मद
 युक्ते ॥
 मदाव्या । स्त्री० लोहितक्लिण् व्याम् ॥
 मदातङ्कः । पुं० मदात्ययरोगे ॥
 मदात्ययः । पुं० मद्यपानजन्यरोगवि-
 शेषे । पानात्यये । मदव्याधौ ॥

मदामदः

निदानानितु । विषस्ययेगुणादृ-
 ष्टाः सन्निपातप्रकोपणाः । तएव-
 मद्येदृश्यन्ते विषे तुवलवत्तराः ॥
 तस्मादविधिपीतेनतयामात्राधिके
 नच । युक्तेनचाहितैरन्नैरकालेसिचि
 तिमच । मद्येनखलुजायन्ते मदात्य
 यमुखागदाः ॥ अविधिप्रयुक्तमद्य-
 विकारान्तरमप्युत्पादयतीत्याह ।
 निर्भुक्तएकान्ततएवमद्यं निषेव्यमा
 यंमनुजंननिच्यम् । उत्पादयेत्क
 ष्टतमान् विकारानुत्पादयेच्चापिश
 रीरभेदम् ॥ हेत्वन्तरमप्याह । क्रु
 द्धिनभीतेनपिपासितेनशोकाभित-
 म्तेनबुभुक्षितेन । व्यायामभाराध्वप
 रिक्षतेनवेगावरोध्राभिहितेनवापि ।
 अत्यम्लरुक्षावततोदरेणसाजीर्णभु-
 क्तेनतथाऽवलेन । उष्णाभितप्तेनच
 सेव्यमानं करोतिमद्यं विविधान्वि
 कारान् ॥ तेचविकारायन्यान्तरे-
 ज्ञातव्याः ॥ चिकित्सातु । मद्योत्था
 नान्तुरोगाणामद्यमेवहिभेषजम् ।
 यथादहनदग्धानांदहनंस्वेदनंहित
 म् ॥ मिथ्याविहितमद्येनयोव्याधि
 रूपजायते । मद्येनैवनिपीतेनमद्यो
 नसहशाम्यति ॥ विशेषीन्यत्रद्रष्ट-
 व्यः ॥
 मदामदः । पुं० परमेश्वरे ॥ आत्म-
 नि ॥ आत्माहिसमदोऽमदश्च० सह
 षोऽहर्षश्च० विरुद्धधर्मवानतोदैशि

मदिरा

कोपदेशं विनाऽशक्यो ज्ञातुम् ॥
 मदान्नातः । पुं० गजटक्कायाम् । हा
 थोपरकाडङ्का० इ० भा० ॥
 मदास्वरः । पुं० मत्तहस्तिनि ॥
 मदायुधः । पुं० चतुर्दन्ते । ऐरावते ॥
 मदारः । पुं० द्विरदे । हस्तिनि ॥ शु
 करे ॥ धूर्त्ते ॥ कामुके ॥ मत्तहस्ति
 नि । गन्धभेदे ॥ नृपान्तरे ॥ मा
 दयति । मदी० । अगिमदिमन्दिभ्यश्चा
 रन् ॥ वस्त्रनविशेषे ॥
 मदार्मदः । पुं० मत्स्यभेदे । राज-
 यौवे ॥
 मदालसा । स्त्री० मार्कण्डेयपुराणप्र
 सिद्धायाम् गन्धर्वकन्यायाम् । यथापुत्र
 स्तारितः ॥
 मदालापि । पुं० कोकिले ॥
 मदाश्रयः । चि० मदकशरणे ॥
 मदाह्वयः । पुं० कस्तूर्याम् ॥
 मदिरः । पुं० रक्तखदिरे ॥ मदय-
 ति । मदि० । किरच् ॥
 मदिरा । स्त्री० मादकद्रव्यविशेषे । सु
 रायाम् । हलिप्रियायाम् । वरु-
 णात्मजायाम् । गन्धोत्तमार्याम् ।
 प्रसन्नायाम् । कादम्बर्याम् । इरा
 याम् । मद्ये । सुप्रतिभायाम् ।
 मोदिन्याम् । महानन्दायाम् ।
 मैरेये । देवसृष्टायाम् । अश्विजा-
 याम् । द्वादशविधेयं यथा । मा
 ध्वीकंपानसं द्राक्षं खार्जूरं तालमै-

मदिरा

क्षवम् । मैरेयं माक्षिकं टाङ्कं मधू-
 कं नारकेलजम् ॥ मुख्यमन्नप्रकारो
 त्यं मद्यानिद्वादशैव च ॥ ऋतुविशे
 षे षेयमदिरायथा । गौडीतुशिशि
 रेपेया० पैष्टीहिमन्तवर्षयोः । शर
 द्ग्रीष्मवसन्ते पुमाध्वीग्राह्यान्वा
 न्यथा ॥ कादम्बरीशर्करादिमद्यं
 सुशीतलं वृष्यकरं मदाढ्यम् । मा
 ध्वीसमं स्यात्तृणवृक्षजातं मद्यं सु
 शीतं गुरुतर्पणञ्च ॥ अन्यथा कुरुते
 पानं मद्यं सन्तापशोषदम् । अन्नदो
 षमदाद्यादिकारकं मूर्च्छं नञ्चतत् ॥
 नवजीर्णं मद्ययोगुणास्तु । मद्यं न
 वं सर्वं विकारहेतुसर्वं नुवातादिक
 दोषदायि । जीर्णं तु सर्वं सकलाम
 यन्नघूर्णं प्रदं वृष्यकरञ्च दीपनम् ॥
 मद्यप्रयोगं कुर्वन्ति शूद्रादिषु महा
 त्तिषु । द्विजैस्त्रिभिस्तु न ग्राह्यं यद्य
 प्युज्जीवयेन्मृतम् ॥ गौडीपैष्टीत
 थामाध्वीचिविधाचोत्तमासुरा ।
 सैवनानाविधाप्रोक्ता तालखर्जूरस
 म्भवा ॥ तथादेशविभेदेन नाना
 द्रव्यविभेदतः । बहुधेयं समा
 ख्याताप्रशस्ता देवतार्चने ॥ अन्ये
 द्वादशधामद्यभेदानाहुर्मनीषिणः
 । उक्तस्यान्तर्भवन्तीति नान्येषां पृथ
 गीरितम् ॥ प्रायशो भिन्नवं मद्यं गुरु
 दोषलमीरितम् । स्रोतसांशोधनं
 जीर्णं दीपनं लघु रोचनम् ।

मदी

हर्षं प्रीणनं वल्यं मद्यं शोकश्रमा
पहम् । प्रागल्भ्यप्रतिभापुष्टिवीर्यं
तुष्टिस्वरप्रदम् ॥ अपिच । सम्यग्
विधिविधानेन सुसमाहितचेतसा ।
पिबन्ति मदिरां मर्त्याश्च मर्त्या एव ते
क्षितौ ॥ आकृतिच्छन्दः २२ प्र
भेदे ॥ यथा । सप्तभकारयुतैक
गुरुर्गदितेयमुदारतरामदिरा ।
यथा । माधवमासिविक्खरकेशर
पुष्पलसन्मदिरामुदितैर्भृङ्गकुलैरु
पगीतवनेवनमालिनमालिकलानि
लयम् । कुञ्जगृहोदरपल्लवकल्पित
तल्पमनल्पमनोजरसं त्वं भजमाध
विकामदुनर्त्तनयामुनवातकृतोप
गमा ॥ मादात्यनया । मदीहर्षे ।
इषिमदिमुदीत्यादिनाकिरच् ॥
मत्तखञ्जने ॥

मदिराक्षी । स्त्री० मत्तनेत्रायाम् ॥
मदिरावदक्षिणीयस्याः सा । यथा
। अविदितमुखदुःखं निर्गुणं वस्तु
किञ्चिज्जडमतिरिहकश्चिन्मोचद्व
त्थाचवर्त्त । ममतुमतमनङ्गस्मै
रतारत्नघूर्णं न्मदकलमदिराक्षीनी
विमोचोहिमोचः ॥ इतिविटोक्तिः ॥
मदिरागृहम् । न० गङ्गायाम् । मद्य
संधानगृहे ॥ मदिरायाः गृहम् ॥
मदिरासखः । पुं० आस्रवर्त्त ॥
मदिष्टा । स्त्री० मदिरायाम् ॥
मदी । स्त्री० चषकवस्तुनि ॥ कृष्णङ्गे ॥

मद्गुरः

मदीयम् । त्रि० मदकरे । हर्षोत्पाद
के । मदीयं सरः इतिषेदेदर्शन
त् ॥ मामके ॥ ममेदम् । कृः ।
मपर्यन्तस्यमादेशः ॥
मदोत्कटः । पुं० अन्तर्मदेहस्तिनि ।
मदकले ॥ मदेनदानेनाम्बुना०
उत्कटः मत्तः ॥ त्रि० मदमत्ते ॥
मदोत्कटा । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदे
नोन्मत्तायाम् ॥ मदेनउत्कटा ॥
मदोदयः । त्रि० मदोन्मत्ते ॥
मदोदया । स्त्री० नार्याम् ॥
मद्गतप्राणः । त्रि० मद्गजनार्थजीवने
॥ मद्गताः प्राणायस्य ॥
मदोद्वतः । त्रि० मत्ते ॥ मदः
पौरुषादिधर्मः तेनउद्वतः ॥
मद्गुरः । पुं० कारण्डवे ॥ जलकाके ॥
मज्जति । । टुमस्जोशुबौ । भृमृ-
शीत्युः । न्यङ्कादिच्वात्कुत्वम् ।
सस्यजश्चेनदः ॥ ब्राह्मणेनवन्दि
भार्यायांजजिते ॥

मद्गुरः । पुं० मगुरी० मागुर० इ०
ख्यातेमख्ये ॥ मज्जति । टुमस्जो०
। मद्गुरादयश्चेतिनिपातितः ॥ य
द्वा । माद्यति । मदी० । मद्गुराद
यश्चेत्युरच्० धातोर्गुरादेशः ॥ म
द्गुरोवातहृष्ट्योवल्यः कफकरोल
घुः ॥ मद्गुरः खण्डरहितः कटु
तैलेसुभज्जितः । माणिमन्यनिशा
युक्तोहिङ्गनाधूपितेरसः । मद्गुरो-

मद्यम्

वातहापथ्योरुच्योदृष्योबलः प्रदः ।
। अग्निसञ्जननोद्दयस्तदुक्ताचमृ-
हिका ॥

मद्गुरकः । पुं० मद्गुरमीने ॥

मद्गुरस्त्री । स्त्री० शृङ्ग्याम् ॥

मद्गुक्तः । त्रि० प्रेम्णामय्यनुरक्ते ॥

मद्यम् । न० सुरायाम् ॥ माद्यन्यनेन

। मदी० गदमदचरेत्यादिनाय-
त् ॥ अखलक्षणादि यथा । पेयंय

न्मादकं लोकैस्तन्मद्यमभिधीयते ।

यथारिष्टं सुरासीधुरासवादयमनेक

धा ॥ गौडीपैष्टौतथामाध्वीत्रिविधा

घोत्तमासुरा । सैवनानाविधाप्रोक्ता

तालखजूरसम्भवा ॥ तथादेशविभे

देननानाद्रव्यविभेदतः । बहुधेयं स

माख्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ तद्

द्वादशविधं यथाहपुलस्त्यः । पानस

द्रोक्षमाधूकं खार्जूरं तालमैत्रवम् ।

माध्वीकं टाङ्कमाहीकमैरयं नारिके-

लिजम् ॥ समानानि द्विजातीनां म

द्यान्ये कादशैव तु । द्वादशन्तु सुरा

मद्यं सर्वेषामधमं स्मृतम् ॥ मद्यं

सर्वं भवेदुष्णं पित्तकृद्वातनाशनम् ।

भेदनशीघ्रपाकश्चरुत्तंकफहरं परम्

॥ अस्मद्वदीपनं रुच्यं पाचनं वासका

रिच । तीक्ष्णं सूक्ष्मञ्च विशदं व्यवायि

चविकाशितम् ॥ मद्यं नवमभिष्टुन्दि

त्रिदोषजनकं सरम् । अद्भुतं वृंहणं

दाहिदुर्गन्धं विशदंगुतम् ॥ जीर्णं तदे

मद्यपङ्कः

वरोचिष्णुक्रमिश्ने ध्यानिलापहम् ।

हृदयं सुगन्धिगुणवल्लघुस्त्रीतो विशोध

नम् ॥ सात्त्विकादिविभेदेन चेष्टाञ्चे

यामनीषिभिः । तेभेदास्तु । पर्याया

र्वाग्भवेन्मद्यं तामसं राक्षसप्रियम् ।

मण्डलावांसाजसंतत्तदूदृङ् सात्त्विकं

कं भवेत् ॥ सात्त्विके गीतहास्यादि-

राजसेसाहसादिकम् । तामसे नि-

न्द्यकर्माणि निद्राश्च मदिराचरेत् ॥ वि

धिनामात्रयाकाले हितैरन्नैर्यथावल

म् । प्रहृष्टोयः पिवेन्मद्यं तस्य स्था-

दस्मृतं यथा ॥ किन्तु मद्यं स्वभावेन-

यथैवान्नं तथा स्मृतम् । अयुक्तियुक्तं

रागाय युक्तियुक्तं यथा स्मृतम् ॥ मद्यं

गन्धस्य नाशाय उपायो यमुदीर्यते ।

मुस्तैलवालगदजीरकधान्यकैलाय

स्वर्धनसर्दसिवाचमभिव्यनक्ति । स्वा

भाविकं मुखजमुज्झति पूतिगन्धं गन्ध

श्च मद्यलशुनादिभवं च नूनम् ॥ * ॥

नालिकेरोदकं कांस्थे ताम्रपात्रे स्थि-

तमधु । गव्यञ्च ताम्रपात्रस्थं मद्यतु-

ल्यं घृतं विनेतिकर्मलोचनम् ॥

मद्यगन्धः । पुं० वकुलद्रुमे ॥

मद्यद्रुमः । पुं० माडे । ध्वजवृक्षे । वि

तानके ।

मद्यपः । त्रि० सुरापे ॥ सुराव्यतिरि

क्तमद्यपातरि ॥

मद्यपङ्कः । पुं० सुराकल्के । मेदके ॥

जंगले । मेया० इ० गौ० दे० भा० ॥

मद्रकार :

मद्यपाचनी । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यपाशनम् । न० उपदंशे । अवदं
 शे । चचर्ण । पानरोचकभक्ष्ये ॥
 मद्यपुष्पो । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यमण्डः । पुं० सुरायभागे । मद्य
 फले । कारोत्तरे ॥
 मद्यवासिनी । स्त्री० धातकौटुम्बे ॥
 मद्यबीजम् । न० नानाद्रव्यकृतसुरा
 बीजं । किण्वे । नम्रहि । वाखर०
 इ० गौ० दे० भा० ॥ मद्यस्यबीजम् ॥
 मद्यसम्भानम् । न० अभिषवे । चासु
 तौ । मद्यचुआवना० इ० भा० ॥
 मद्याज्जी । त्रि० मत्पूजापरे ॥ मांय-
 टुंशीलं यस्य । षिनिः ॥
 मद्यामोदः । पुं० वकुलवृक्षे ॥ मद्य
 स्यआमोदोऽस्मिन् ॥
 मद्योगः । त्रि० मदेकशरणे । मयि
 सर्वकर्मसमर्पणे ॥
 मद्रः । पुं० हर्षे ॥ देशविशेषे ॥ वै-
 राटपाण्ड्ययोर्मध्ये पूर्वदक्षक्रमेण
 तु मद्रदेशः समाख्यातोमाद्रीहा
 तत्रतिष्ठति ॥ मन्दते । मदिस्तुति-
 मोदमदस्वप्रकान्तिगतिषु । स्फा-
 यितञ्चीतिरक् ॥
 मद्रकः । त्रि० मद्रदेशभवे ॥ मद्रेषु
 जातः । कन् ॥
 मद्रकारः । पुं० मद्रङ्करे ॥ मद्रं क
 रोति । डुकृज् । ऋमप्रियमद्रेण
 चेतिस्रण् ॥

मधु :

मद्रङ्करः । त्रि० ऋमङ्करे । शङ्करे ॥
 मद्रं करोति । डुकृज् । ऋमप्रियम
 द्रेण चेतिस्रच ॥
 मद्रमुता । स्त्री० माद्व्याम् । नकुलसह
 देवयोजनन्यापाण्डुपत्न्याम् ॥
 मद्धान् । पुं० विधौ । वायसे ॥
 मद्रती । स्त्री० शिवायां ॥
 मद्रा । पुं० शिर्वे ॥ माद्यति । म-
 दौ० । स्नामदीत्यादिनावनिप् ॥
 राजवत्० रूपायि ॥
 मद्ररी । स्त्री० सुरायाम् ॥ माद्यत्यन-
 या । मदी० । वनिप् । वनोरचेति
 डीव्री ॥
 मद्रगीर्णः । त्रि०
 मद्रगीर्णः । त्रि०
 मद्रग्यः । त्रि० } मद्रगं सम्बन्धि-
 नि ॥ शैषिकेष्व
 र्येषु अशब्दे यत्खावन्त्यतरस्यामि-
 त्यनेनक्रमात् खड्यत्प्रत्ययाः ॥
 मधु पुं० मधुद्रुमे । मधूके म-
 हुवा० इ० भा० ॥ वसन्तर्तौ ॥ दै-
 त्यविशेषे ॥ यंहत्वा० विष्णुर्मधुसूद
 नोऽभूत् ॥ चैत्रेमासि ॥ जीकाशो-
 के । असुरविशेषे ॥ सचशत्रुघ्नेनह
 तः । यस्यनाम्नामधुरा० मधुपुरीति
 ख्यातिगता ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ भ०
 जीरे ॥ जले । मद्ये ॥ मधुररसे ॥
 इक्षौ ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । इ-
 यमपि । लघुमधु ॥ यथा । रतिम-
 य । वरतनु ॥ कर्मफले ॥ मन्यन्ते-

मधु :

एतम् । मनज्ञाने । फलिपाटीच्छुः
 धञ्चान्तादेशः ॥ पुं० न० मार्द्वीकम-
 य ॥ पुष्परसे । मकरन्दे । कुसुमा-
 सवे । चौद्रे । माक्षिके । पुष्पास-
 वे । पवित्रे । पिल्ये । वरटीवान्ते ॥
 रुक्षिकावरटीभङ्गवातपुष्परसोद्भव-
 म् । मधुशीतलघुखादुरूक्षं ग्राहि-
 विलेखनम् ॥ चक्षुष्यं दीपनं स्वर्यं
 यशोधनरोपणम् ॥ सौकुमार्यकरं-
 सूक्ष्मं परं स्तोतोविशोधनम् । कषा-
 थानुरसंक्लादिप्रसादजनकं परम् ॥
 वर्ण्यं मेधाकरं वृष्यं विशदं रोचनं ह-
 रेत् । कुष्ठार्शः कासपित्तास्रकफ-
 मेहकृमिकृमौनः ॥ मेदस्तृष्णावमि-
 श्वासहिक्कातीसारविग्रहान् । दाह-
 क्षतक्षयांस्तत्तु योगवाद्यल्पवातल-
 म् ॥ माक्षिकं भ्रामरं चौद्रं पौत्तिकं-
 क्षात्रमित्यपि । आर्यं मौद्गलिकं दा-
 लमित्यष्टौ मधुजातयः ॥ एषां स्वरूपं
 विज्ञेयं स्वस्वस्थाने मनोषिभिः ॥
 नवममधुभवेत्पुच्छं नातिश्लेष्महरं स-
 रम् । पुराणं ग्राहकं रुक्षं मेदोघ्नमति-
 लेखनम् । मधुनः शर्करायाश्च गुड-
 स्थापि विशेषतः । एकसंवत्सरेतीते
 पुराणत्वं स्मृतं बुधैः ॥ विषपुष्पाद-
 पिरसंसविषाभमरादयः । गृहीत्वा
 मधुकुर्वन्ति तच्छीतगुणवन्मधु ॥ वि-
 षान्वयात्तदुष्णानुद्रव्यं शोष्णं न वा-
 सह । उष्णात्तं शोष्णकाले च स्मृतं

मधुकुक्कुटौ

विषसममधु ॥ मकरन्दस्य मद्यस्य मा-
 क्षिकस्यापि वाचकः । अर्द्धर्चादिग-
 णे पाठात्पुद्गपुंसकयोर्मधुः ॥

मधुः । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥

मधुकः । पुं० खगविशेषः । श्रीवदप-
 क्षिणि ॥ वल्ल्यन्तरे । मधुयष्ट्या-
 म् ॥ वंशपरम्पराशंसके । मागधे-
 ॥ न० क्लौतके । मधुयष्टिकायाम् ॥
 चपुणि ॥ मध्विव । इवे प्रतिकृता-
 वितिकन् ॥ यद्वा । मधु० मधुरं-
 कायति । कै० आतद्रतिकः ॥

मधुकण्डः । पुं० कोकिले ।

मधुकरः । पुं० भ्रमरे । मधुपे । म-
 धु करोति० तच्छीलः । कृजोहेत्वि-
 तिटः ॥ भृङ्गराजे । भृङ्गरा० इ०
 भा० ॥ कामिनि ॥

मधुकर्कटिका । स्त्री० मिष्टबीजपूरे ।
 मधुकर्कश्याम् ॥ मधुकर्कटिकास्त्रा-
 द्वीरोचनीशीतलागुरुः । रक्तपित्त-
 क्षयश्वासकासहिक्काभ्रमापहा ॥ म-
 धुखर्जूरिकायाम् ॥

मधुकर्कटौ । स्त्री० मधुकर्कटिकाया-
 म् । मधुकाकरीति० भाषा ॥

मधुका । स्त्री० मधुपाल्याम् । मधु-
 पल्याम् ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ टाप ।

मधुकुक्कुटिका । स्त्री०)

मधुकुक्कुटौ । स्त्री०) जम्बीरविशे-
 षे । मातुलुङ्गायाम् । सुगन्धायाम् ।

गिरिजायाम् । पूतिपुष्पिकायाम् ॥

मधुजित्

मधुकृत् । पुं० भ्रमरे ॥ मधुकरो
ति । डुकृञ् । कृिप् ॥ मधुकर
मक्षिकायाम् ॥

मधुकेशट् । पुं० नृङ्गे । भ्रमरे ॥
मधुकोषः । पुं० मधुमक्षिकाभिः
कृतेमध्वाधारे । मधुकचक्री० इ०
भा० ॥

मधुक्रमः । पुं० मधुपानावृत्तौ । श
श्वन्मधुपानक्रमे । मधुवारे । मधु
नः क्रमः ॥

मधुक्षीरः । पुं० खर्जूरवृक्षे ॥
मधुखर्जूरिका । स्त्री० मधुकर्कटि-
कायाम् । कोलककर्कटिकायाम् ।
माध्वीमधुरायाम् ॥

मधुगन्धः । पुं० वकुले ॥
मधुगायनः । पुं० कीकिले ॥
मधुगुञ्जनः । पुं० शीभाञ्जनवृक्षे ॥
मधुघोषः । पुं० ॥
मधुच्छदा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
मधुच्छन्दाः । पुं० ऋषिविशेषे । वि
श्वामित्रपुत्रे ॥

मधुच्युत् । त्रि० अमृतसाविणि ॥
मधुजम् । न० सिकथके ॥
मधुजम्बीरः । पुं० मधुरजम्बीरे ॥
मधुजा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ मधोर्जा
ता । जनी० । डः ॥ महाश्वेता
याम् । सितायाम् ॥

मधुजित् । पुं० विष्णौ ॥ मधुदैत्यवि-
शेषम् । अजैषीत् । जि० । सत्सू-

मधुनी

द्विषेतिक्लिप् । तुक् ॥

मधुदणः । पुं० न० इक्षौ ॥
मधुचयम् । न० मधुरचये ॥
मधुदीपः । पुं० कामदेवे ॥
मधुदूतः । पुं० आम्रवृक्षे ॥
मधुदूती । स्त्री० पाटलावृक्षे ॥
मधुद्रः । पुं० भ्रमरे ॥
मधुद्रवः । पुं० रक्तशिथौ ॥
मधुद्रुमः । पुं० मधूके । गुडपुष्पे ।
महुवा० इ० भा० ॥ मधुनामाद्रुमः ॥
मधुद्विट् । पुं० विष्णौ ॥
मधुधातुः । पुं० स्वर्णमाक्षिके ॥
मधूलिः । स्त्री० खण्डे । खांडइ०-
भा० ॥

मधुधेनुः । स्त्री० दानार्थमध्वादिनि
र्मितसवत्सायांगवि ॥
मधुनाडी । स्त्री० मध्वाधारच्छिद्रे ॥
मधुनारिकेलः । पुं० माध्वीकफले ।
मधुफले । बहुकूर्चे । ह्रस्वफले ।
मोहानारल० इ० गौ० दे० भा० । ए
रनारिकेल० इ० कोकणदेशभा० ॥
माध्वीकं नालिकेरं फलमतिमधुरंदु
र्जरं जन्तुकारिस्त्रिगन्धवातातिसारभ
मशमनमथध्वंसनं वज्रिदीप्तैः । आ
मश्लेष्मप्रकोपं जनयतिकुरुते चारुका
न्तिबलञ्चस्थैर्यदेहस्य धत्ते धनमद-
नकलावर्द्धनं पित्तनाशम् ॥

मधुनी । स्त्री० क्षुपविशेषे । घृतम-
ण्डायाम् । वायसोल्लायाम् । सुमङ्ग

मधुपर्णिका

लायाम् । माकण्डहाता० इ० माक
चाउली० इ० च० गौ० दे० भा० ॥

मधुमेता । पुं० भ्रमरे ॥

मधुपः । पुं० भ्रमरे ॥ मद्यपे ॥ मधु-
पिवति । पा० । आतोनेपसर्गे० इ
तिकः । पिवतेः सुरासीधोरिति-
नियमाव्रटच् ॥

मधुपतिः । पुं० श्रीकृष्णचन्द्रे ॥

मधुपर्कः । पुं० षोडशोपचारपूजा-
न्तर्गतषष्ठोपचारे ॥ तस्यप्रमाणं य
था । दधिसर्पिर्जलं चोद्रेक्षितैताभि
स्तुपच्चभिः । प्रोच्यते मधुपर्कस्तुस-
र्वदेवौघतुष्टये ॥ जलन्तुसर्वतः स्व
ल्पं सितोदधिवृतंसमम् । सर्वेषा-
मधिकं चोद्रेक्ष्य मधुपर्कं प्रयोजयेत् ॥ त
द्भवेत्कांस्यपात्रेण रौक्मश्वेतभवेन
वा । ज्योतिष्टोमाश्वमेधादौ पूर्त्ते चे-
ष्टे प्रपूजने ॥ मधुपर्कः प्रतिष्ठोयं-
सर्वदेवौघतुष्टिदः । धर्मार्थकाममो
क्षासाधकः परिकीर्तितः ॥ मधु-
पर्कः सौख्यभोग्यतुष्टिपुष्टिप्रदाय-
कः ॥ आज्यं दधिमधुमिश्रं मधुप-
र्कं विदुर्बुधाः । इति च ॥ न० दधि-
संयुक्तमधुनि । महीदये ॥ मधुना
पृच्यते । पृथ्वी० । घञ् ॥

मधुपर्क्यः । त्रि० मधुपर्काह्ने ॥ मधु-
पर्कमर्हति । दण्डादिभ्यङ्गितयत् ॥

मधुपर्णिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥ नी-
लीवृक्षे ॥ मध्विव० मधुराणिवा०-

मधुफलिका

पर्णान्यस्याः । प्राककर्णेति ङीष् ।

स्वार्थेकन् । ह्रस्वः ॥ सुदर्शनायाम् ॥

मधुपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् नी-
ल्योपधौ ॥ गुडूच्याम् ॥ मधुबीज
पूरे ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥

मधुपा । स्त्री० मद्यपायाम् ॥

मधुपाका । स्त्री० षड्भुजायाम् ।

खर्वूजा० इ० भा० ॥

मधुपायी । पुं० भ्रमरे ॥ त्रि० मधुपा-
नकर्त्तरि ॥

मधुपालिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥

मधुपिपासुः । त्रि० मधुपातुमिच्छौ
॥ मधुपिपासुः । गम्यादित्वाहि-
तीयासमासः ॥

मधुपीलुः । पुं० महापीली । राजपी-
ली । महावृक्षे ॥

मधुपुरी । स्त्री० मथुरायाम् ॥

मधुपुष्पः । पुं० मधुद्रुमे ॥ रोध्रे ॥
शिरीषवृक्षे ॥ अशोकवृक्षे ॥ वकु-
लवृक्षे ॥

मधुपुष्पा । स्त्री० दन्तीवृक्षे ॥ नाग-
दन्तीवृक्षे ॥

मधुप्रियः । पुं० बलदेवे । अच्युता-
यजे ॥ मधुमद्यप्रियं यस्स सः भू-
मिजम्बुम् ॥ त्रि० मद्यप्रिये ॥

मधुफलः । पुं० मधुनालिकेरे ॥ वि-
कङ्कतवृक्षे ॥

मधुफलिका । स्त्री० मधुखर्जूरिका-
याम् ॥

मधुमती

मधुवहुला । स्त्री० वासन्तीलतायाम् ॥
 मधुभारः । पुं० मात्रावृत्तान्तरे ॥ स
 शणं विधायजगणं निधाय । सुखसौ-
 ख्यधाममधुभारनाम ॥ यथा । अ-
 यिमुञ्चमानमवटौवधान । भुजपा-
 शकेनभयनाशकेन ॥
 मधुभित् । पुं० विष्णौ ॥
 मधुभुक् । त्रि० मधुपे ॥
 मधुमञ्जिका । स्त्री० सरस्वायाम् ॥
 मधुनोमञ्जिका ॥
 मधुमज्जा । पुं० आखोटवृक्षे ॥
 मधुमान् । त्रि० माधुर्यं प्रेति ॥
 मधुमती । स्त्री० मूर्वायाम् । काश्म-
 याम् ॥ नदीविशेषे ॥ तस्याजल-
 गुणास्तु । चन्द्रभागगुणसाम्पदं ज-
 लं किञ्चमाधुमतमग्निदीपनम् ।
 इति ॥ मध्वस्तिअस्थाम् । मध्वादि-
 भ्यश्चेतिमतुप् ॥ उपास्यनायिका-
 विशेषे ॥ यथा । तथामधुमतीसि-
 द्विर्जायतेनात्रसंशयः । देवचेटी-
 शतशतं तस्यवश्याभवन्तिहि ॥ स्व-
 र्गोसर्त्ये च प्रातालेसयत्रगन्तुमिच्छ-
 ति । तत्रैवचेटिकाः सर्वानयन्ति
 नात्रसंशयः ॥ अपिच । शब्दानेष-
 शृणोतियोजनशतादाविर्भवन्त्यश्रु-
 तास्तेतेवेदपुराणभारतकथागाथाद-
 योवाङ्मयाः । गयनातिस्वयमि-
 च्छयाशुचिपदैः शास्त्राणिकाव्या-
 निवालीकान् भाम्यतिप्रश्रयतिस्फुट-

मधुरः

रुचोरत्नस्थलीर्मैरवीः ॥ उष्णिकृ-
 न्दः ७ प्रभेदे ॥ यथा । ननगिमधु-
 मती । यथा । रविदुहिततटे ० व-
 नकुसुमततिः । व्यधतमधुमती०
 मधुमयनमुदम् ॥
 मधुमत् । पुं० विष्णौ ॥ मधुमयना-
 ति । मदे० । क्तिप्चेतिक्तिप् ॥
 मधुमयनः । पुं० विष्णौ ॥
 मधुमल्ली । स्त्री० मालत्तायाम् ॥
 मधुमस्तकम् । न० खाद्यविशेषे ।
 परिमार्ज्जने ॥
 मधुमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥
 मधुमाध्वीकम् । न० मद्ये ॥
 मधुमारकः । पुं० भ्रमरे ॥
 मधुमूलम् । न० आलुके । मौआलुङ् ०
 गौ० दे० भा० प्रसिद्धे । हिङ्गुले ॥
 मधुयष्टिः । स्त्री० इक्षौ ॥
 मधुयष्टिका । स्त्री० मधुकायाम् । म-
 धुयष्ट्याम् । मुलहठी० मुहलेठी-
 तिख्यातौषधौ ॥ मधुयष्टीव । इवे-
 तिकन् ॥
 मधुयष्टी । स्त्री० मधुयष्टिकायाम् ॥
 मधुनोयष्टी ॥ गुणान्पश्ययष्ट्या-
 म् ॥
 मधुरः । पुं० मिष्टरसे । गौल्ये । स्वा-
 दौ । रसज्येष्ठे । गुल्ये ॥ तस्यगु-
 णाः । मधुरः पिच्छलः शीतो-
 धातुस्तन्यवत्प्रदः । चक्षुष्योवात-
 पित्तघ्नः कुर्यात्स्थूल्यवत्कमीन् ॥

मधुरनिखना

सोतियुक्तोज्वरश्वासगलगण्डादिरो
गकृत् ॥ अपिच । मधुरस्तुरसस्त्रिनो
तिकेशान्वपुषः स्थौर्यवलीजवोर्य
दायो । अतिसेवनतः प्रमेहशैत्य-
जडतामान्दमुखान्करोतिदोषा-
न् जीवकौषधौ ॥ रक्तशिग्रौ ॥
राजाम्ने ॥ रक्तेक्षौ ॥ गुडे ॥ शाली
हैमन्तधान्ये । न० विषे ॥ बङ्गे ॥
त्रि० रसनाकर्षिणि । स्वादौ । म-
धुररसयुक्ते ॥ मधुमाधुर्यमस्यास्ति ।
जषमुषीतिरः ॥ मधुमाधुर्यं राति
वा । आतोनुपेतिकः ॥ प्रिये ॥
दधिमधुरं मधुमधुरं द्राक्षामधुरासि-
तातुमधुरैव । तस्यतदेव हिमधुरं व-
स्यमनोयत्रसंलग्नम् ॥

मधुरकः । पुं० जीवकौषधौ ॥ स्वा-
र्येकः ॥

मधुरकण्टकः । पुं० मत्स्यविशिषे । क-
ज्जलायाम् ।

मधुजम्बीरः । पुं० मधुजम्बीरे । रस-
द्राविणि । शर्करके ॥

मधुरत्वचः । पुं० धवे । पीतफले ॥

मधुरचयम् । न० दुग्धसितामाक्षिके-
षु ॥ सितामाक्षिकसर्पिषु ॥

मधुरत्रिफला स्त्री० द्राक्षाकाश्मर्यख-
ज्जूरिफलेषु ॥

मधुरनिखना स्त्री० मधुरस्वरयुक्ता
यांनार्याम् ॥ मधुरोनिखनोय-
स्याः ॥

मधुरा

मधुफलः । पुं० राजवदरे ।

मधुरमांसम् । न० क्षीरामृते ॥ तदि-
धानं यथा । घृताम्बुखे दिते मांसेशु
गुठीचूर्णविनिः क्षिपेत् । दुग्धञ्च श-
र्करोपेतं पञ्चात्सौगन्धिकं क्षिपेत् ।
नातिसार्द्रं नातिशुष्कमिदं क्षीरामृ-
तं स्मृतम् ॥ क्षीरमृतं बहुरसं रोचकं
चातिशीतलम् । वातपित्तहरं व-
ल्यं सुस्निग्धमतिकोमलम् ॥

मधुरवल्ली । स्त्री० मधुबीजपुरे ॥

मधुरसः । पुं० इक्षौ । मधुर्मधुरो
रसोऽस्याग्निन्वा ॥ तालवृक्षे ॥

मधुरसा । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ द्राक्षा-
याम् ॥ दुग्धिकायाम् ॥ गम्भा-
याम् ॥ मधुरसोऽस्याः ॥

मधुरस्त्रवा । स्त्री० पिण्डखर्जूर्याम् ॥

मधुरा । स्त्री० शतपुष्पायाम् । सौ-
फ० इ० भा० ॥ मिश्रेयायाम् । शा-
लये । शीतशिवे । सलूफा० इ०
गौ० दे० भा० ॥ मधुरोरसोऽस्य
स्याः । अर्शश्चाद्यच् ॥ मधुरापुर्या-
म् ॥ यथा । हत्वाचलवणरक्षोमधुपु-
त्रं महाबलः । शत्रुघ्नो मधुरां नामपुरीं
तत्र चकार वै इति मधुकर्कटिका-
याम् ॥ मोदायाम् ॥ मधूल्याम् ॥
यष्टिकायाम् ॥ काकोल्याम् ॥ श-
तावर्याम् ॥ बृहज्जीवन्याम् ॥ पा-
लङ्क्यशक्ते ॥ मनोहरायाम् ॥
टाप् ॥

मधुवनम्

मधुराकृतिः । त्रि० सौम्यरूपे ॥
 मधुराम्बुः । पुं०) आम्नातके ॥
 मधुराम्बुः । पुं०)
 मधुराम्बुफलः । पुं० रेफले । आरे ॥
 मधुरालापा । स्त्री० शारिकायाम् ॥
 मधुरालावुनी । स्त्री० राजालाव्याम् ।
 मधुरिका । स्त्री० मिस्याम् । शालिवे ।
 शीतशिवे । धनसौफ० इ० भा० ॥
 मधुरोरसीत्यस्याः अच् । स्वार्थे
 कन् ॥
 मधुरिपुः । पुं० विष्णी ॥ मधुरसुरवि
 शेषसुरिपुः ॥
 मधुरेणुः । पुं० कटभीवृक्षे ॥
 मधुरोदकः । पुं० सप्तसमुद्राणांशेषस
 मुद्रे । जलसमुद्रे । स्वादूदके ॥
 मधुलम् । न० आसवे । मद्ये ॥
 मधुलग्नः । पुं० रक्तशोभाञ्जने ॥
 मधुलता । स्त्री० शूलितृणे ॥
 मधूलिका । स्त्री० राजिकायाम् ॥
 मधुलिट् । पुं० भमरे ॥ मधुलिट्ठा लिङ्
 आस्वादने । क्तिप् ॥
 मधुलेही । पुं० भृङ्गे । भमरे ॥
 मधुलोलुपः । पुं० भमरे ॥
 मधुवटी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 मधुवनम् । न० मधुरायाम् ॥ कदा
 चिन्मधुसंज्ञेनदैत्येनाधिष्ठितं यतः ।
 ततोमधुवनं नाम्नाख्यातमत्रमहीत
 ले ॥ पुण्यं मधुवनं तत्र सान्निध्यं निश्च
 दाहरेः ॥ मधोःवनम् ॥ किष्कि

मधुशर्करा

मध्यां सुग्रीवस्यवनविशेषे ॥
 मधुवलः । पुं० कोकिले ॥
 मधुवल्ली । स्त्री० यष्टीमधुनि ॥ क्लीत
 नके ॥
 मधुवारः । पुं० मधुक्रमे । पुनः पु
 नर्मधुपानपरिपाद्याम् । मधुपाना
 वसरे ॥ मधुनोमद्यस्यवारोऽवसरः ।
 मधुपानावृत्तिरितियावत् ॥
 मधुवारुणी । स्त्री० मधुरूपायांवारुण्या
 म् ॥
 मधुवीजः । पुं० दाडिमे ॥
 मधुवीजपूरः । पुं० मधुरफलायाम् ।
 महाफलायाम् । मधुकर्क्याम् ।
 मीठाविजौरा० इ० भा० ॥
 मधुवृक्षः । पुं० मधुके । महुवा० इ०
 प्रसिद्धे ॥ मधुवामावृक्षः ॥
 मधुव्रतः । पुं० भमरे मधुव्रतं भक्ष्यं
 यस्य ॥ यद्वा मधुमकरन्दं व्रतयति
 भुङ्क्ते । कर्मण्यण् ॥
 मधुशर्करा । स्त्री० मधुजातशर्कराया
 म् । सिताखण्ड० इ० गौ० दे०
 भा० प्र० द्रव्ये यथा । माध्वीसु
 तामधूत्पन्नामधुजामधुशर्करा । मा
 द्मीकशर्कराचैव द्मीद्रजादौद्रशर्करा
 ॥ यद्गुणं यन्मधुप्रोक्तं तद्गुणात्तस्य श
 र्करा । विशेषाद्वलवृष्याचतर्पणं द्मी
 यदेहिनाम् अपिच । मधुजाश
 र्करारुक्षाकफपित्तहरीगुरुः । क
 द्यं तीसारतृड्दाहरक्तहृत्तुवराहि

मधुसूदन :

मा ॥ मधुनःशर्करा ॥
 मधुशाखः । पुं० मधुष्ठीले ॥
 मधुशिशुः । पुं० रक्तशोभाञ्जनवृत्ते ।
 मुन्गा० इ० काश्यादौख्याते ॥ म
 धुः मधुरुः शिशुः ॥ मधुप्रधानः
 शिशुर्वा ॥
 मधुशीर्षकम् । न० समितानिर्मितेप
 कान्नविशेषे ॥
 मधुशेषम् । न० सिकथके ॥
 मधुश्रेणी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ मधुनः
 श्रेणिरत्र ॥
 मधुश्वासा । स्त्री० जीवन्तीवृत्ते ॥
 मधुष्ठीलः । पुं० मधूकवृत्ते । महुवा
 इ० विख्याते ॥ मधुष्ठीवति । छिबु
 निरसने । इगुपधेतिकः । पृषीद
 रादिः ॥ मधुष्ठीले गर्भेऽस्येतिवा ॥
 मधुसखः । पुं० कामदेवे ॥
 मधुसारथिः । पुं० कामदेवे ॥
 मधुसिकथकः । पुं० स्यावरविषभेदे ॥
 मधुमुहृत् । पुं० कामदेवे ॥
 मधुसूदनः । पुं० भमरे ॥ वनमालि
 नि । श्रीकृष्णे । वैदिककर्ममार्गके
 भगवति० दुष्टनियहकर्तरि ॥ मधु
 नामानमसुरंसूदितवान्० सूदयति
 स्मवा । सूदक्षणे । नन्द्यादित्वा-
 ल्ल्युः ॥ विष्णु कर्ममलोद्भूतं मधु
 नाममहासुरम् । ब्रह्मणोपचितिकु
 र्बन्जघानपुरुषोत्तमः ॥ तस्य ताव
 द्बधादेवतदासर्वेऽपिमानवाः । मधु

मधूकः

सूदनमिलाहुक्त्वायश्चजनार्दनमि
 तिभारते ॥
 मधुसूदनौ । स्त्री० पालङ्गीशके ॥
 मधुस्रवः । पुं० मधूकवृत्ते ॥ मोरटल
 तायाम् ॥ न० तीर्थविशेषे ॥
 मधुस्रवाः । पुं० मधूकवृत्ते ॥
 मधुस्रवा । स्त्री० जीवन्त्याम् । डोडी
 तिगुर्जरदेशभाषयाप्रसिद्धायाम् ॥
 मूर्वायाम् ॥ हंसपद्याम् ॥ मधुय
 ष्टिकायाम् ॥
 मधुस्वरः । पुं० कोकिले ॥ मधुर्मधरः
 स्त्रोयस्यसः ॥ मधौस्त्रोयस्रवा ॥
 मधुहा । पुं० विष्णौ ॥ मधुदैत्यविशे
 षं हन्ति । हन० । क्षिप् चितिक्षिप् ।
 ब्रह्मभूवेषु क्षिवितिनियमस्यप्रा
 यिकत्वात् ॥
 मधूकः । पुं० गुडपुष्पे । मधुद्रुमे ।
 महुवा० इतिख्यातेवृत्ते ॥ अष्टगु
 णाः मधूकपुष्पं मधुरं शीतलंगुरु-
 वृंहणम् । बलशुक्रकरं प्रोक्तं तातपि
 त्तविनाशनम् ॥ फलं शीतं गुरुखादु
 शुक्रलं वातपित्तनुत् । अहृद्यं हन्ति
 तृष्णास्रदाहश्वासक्षतक्षयान् ॥ त-
 न्मज्जगुणास्तत्फलवत् । यथा । य
 स्यस्यफलस्यैव दीर्यं भवतियादृश-
 म् । तस्य तस्यैव दीर्यं मज्जानमभि
 निर्दिशेत् ॥ तस्य त्रिगुणाः । म
 धुत्त्वक्रतपित्तघ्नीत्रणशोधनरोपणी
 । मद्ध्यते० मन्यतेवा । महपूजाया

मधुली

म० मनज्ञाने । उलूकादयश्चेसा
धुः ॥ न० यष्टीमधुनि ॥ इ० रा०
निर्घण्टः ॥

मधूकपुष्पम् । न० मधुद्रुमस्यकुसुमे॥
मधुच्युतंस्थूलमधूकपुष्पं संशोधि-
तंकेसरधूलिवर्जितम् । सम्पाचितंशु-
भसिताघृताभ्यांसजीरकंजीवनदंहि-
जीविनाम् ॥ वृंहणीयंमुमधुरंमधू-
कंवातहृद्गुरु । पित्तप्रकोपशमनं हृ-
द्यंरुच्यमुखप्रियम् ॥

मधूच्छिष्टम् । न० सिक्थके ॥ मधुन
उच्छिष्टम् ॥

मधूत्थितम् । न० सिक्थके ॥

मधूत्सवः । पृ० चैत्रावल्याम् ॥

मधूपन्नः । पुं० न० मथुरायाम् । ल
दणपुरे ॥

मधूलः । पुं० जलजमधूकी । मधू-
लकी ॥

मधूलकः । पुं० जलजमधूके, जल
महुवा० इतिभाषा । दीर्घपत्रे ॥

मधुलाति । ला० आतोनुपेतिकः

। अन्ये षामपीतिदीर्घः । स्वार्थेक

न् । गिरिजातमधूके । गौरशाके ।

असुगुणामधूकगुणतुल्याः ॥ मधु
रसे ॥ त्रि० तद्वति ॥

मधूलिका । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ प्रत्य
यस्यादितीत्वम् ॥

मधुली । स्त्री० क्लृप्तनके ॥ मधुक-
र्कव्याम् ॥ चाम्ने ॥

सधप्रदेशीय :

[illegible]

मध्यगन्धः । पुं० आम्बुमे ॥

मध्यतः । अ० मध्येद्वयार्थे ॥ आद्यादि
त्वात्तसिः ॥

मध्यदेशः । पुं० देशविशेषे । मध्यमे
॥ तत्प्रसौमायथा । हिमवद्विन्ध्ययो
र्मध्यं यत्प्राग्बिन्दुशनादपि । प्रत्यगे
वप्रयागाच्चमध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥
मध्यश्चासौ देशश्चेति कर्मधारयः ॥
शास्त्रीयज्ञानकर्मसंस्कृतौ जनोम-
ध्यदेश इति व्याख्याकाराः ॥

मध्यदेशीयः । त्रि० मध्यदेशोद्भवे ॥
मध्यदेशीयजनपदायथा । तास्त्रि-
मेकुरुपाश्चाला : सात्वाश्चैवसजा-
ङ्गला : । शूरसेनाभद्रकाराबोधकाः
सपटञ्चराः ॥ मत्स्याः किराताः

मधामः

कुल्याश्चकुन्तयः कान्तिकोशलाः ।
 आवल्याश्चभुलिङ्गाश्चलोकाश्चैवाभ्य-
 कैः सह ॥ मध्यदेश्याजनपदाः
 प्रायशः परिकीर्तिताः ॥
 मधादेश्यः । त्रि० मध्यदेशभवे ॥ दि-
 गादित्वात्० यत् ॥
 मधादिनः । पुं० वन्धूकहृत्ते । मभ-
 निजा० इ० भा० ॥
 मधापञ्चमूलकम् । न० पाचनविशे-
 षे ॥ यथा । वलापुनर्नवैरण्डसूर्पप-
 र्णीद्वयेनतु । एकत्रयोजितेनैवस्थान्म-
 ध्यपञ्चमूलकम् ॥
 मध्यमः । पुं० तन्त्युत्थितेकण्ठोत्थि-
 तेचसप्तस्वराणांमध्येपञ्चमे ॥ मध्य-
 देशे ॥ मृगविशेषे ॥ रागप्रभेदे ॥
 शरीरावस्थाविशेषे ॥ यथा । षोड-
 शाब्दसमारम्भथावहैसप्ततिर्भवेत्
 । मध्यमः सतुविज्ञेयः परतोवृद्ध-
 उच्यते ॥ यथोक्तम् । तद्वदेवोत्थि-
 तोवायुरुरः कण्ठसमाहतः । ना-
 भिप्राप्तोमहानादोमध्यस्थस्तेनमध्य-
 मः ॥ क्रीडोन्नदतिमध्यममिति
 च ॥ भूपालविशेषे ॥ अरेश्चविजि-
 गीषोश्चमध्यमोभूत्यनन्तरः ॥ पुं०
 न० अवलम्बे । देहस्यमध्यसेभागे
 ॥ त्रि० मध्यज ॥ उत्कृष्टादधमेचै-
 वापकृष्टादुत्तमेपिच । मध्येभवः
 । मध्यान्मः ॥ यद्वाणांसामयिक-
 संज्ञायाम् ॥

मध्यमीयम्

मध्यमपाण्डवः । पुं० अर्जुने ॥
 मध्यमभृतकः । पुं० कृषीवलभृतके
 । कृषाण० इ० भा० ॥ यथा ।
 उत्तमश्चायुधीयोचमध्यमश्च कृषी-
 बलः । अधमोभारवाहीस्थादित्य-
 षत्रिविधोभृतः ॥
 मध्यमलोकः । पुं० भूमौ ॥
 मध्यमसङ्ग्रहः । पुं० स्त्रीसङ्ग्रहणा-
 ख्यविवादविशेषे ॥
 मध्यमहलम् । न० षड्गवेहले ॥
 मध्यमा । स्त्री० दृष्टरजीनार्याम् । रज-
 स्वलायाम् कन्यायाम् ॥ कर्णिका-
 याम् ॥ अङ्गुलिप्रभेदे । मध्याङ्गुली
 ॥ त्यक्षरकन्दसि ॥ हृदयोत्थितबु-
 दियुतनादरूपवर्णे । नायिकाभेदे
 ॥ लज्जामन्मथमध्यस्थामभ्यमोदित-
 यौवनेतिलक्षणम् ॥ मध्येजाताया-
 म् ॥ अदन्तत्वाद्वाप ॥ मध्यमस्य
 भार्यायाम् ॥ मध्यमस्यस्त्री । पुंयो-
 गलक्षणं ङीष्वाधिच्चाऽजादित्वा-
 द्वाप् ॥ वाल्ययौवनयोर्मध्येभवा ।
 मध्यान्मः । तयोर्मध्येमाशोभाय-
 स्थावा ॥
 मध्यमाग्निः । पुं० अकार्यमग्निवि-
 शेषे ॥
 मध्यमिका । स्त्री० मध्यमायाअर्थे ॥
 मध्यमैव । कन् ॥
 मध्यमीयम् त्रि० मध्य ॥ मध्येभवम्
 । मण्मीयोचप्रत्ययौवक्तव्याविति

मध्यस्थः

मौयः ॥

मध्यमेष्ट्वरः । पुं० काशीस्थे शिवलिङ्ग
विशेषे ॥ शर्वाणीमध्यमाभिधे ॥
अत्रशर्वाणीस्थानम् ॥

मध्यवः । पुं० छट्प्रवृत्तसर्पपरि
माणे ॥

मध्यरात्रः । पुं० निशीथे । अर्धरात्रे
॥ मध्यरात्रेः । पूर्वापराधरेतिसु
त्रे० सर्वैकदेशः कालेनसमस्य
तेनत्वक्कैव० ज्ञापकस्यसामान्यापे
क्षत्वादित्युक्तेः समास० अहः
सर्वैकदेशेत्थच् ॥

मध्यलोकः । पुं० पृथिव्याम् ॥

मध्यलोकेशः । पुं० नृपे । राज्ञि ॥

मध्यलोकानामर्थाणामौशः ॥

मध्यस्थः । त्रि० निस्पृष्टे । मध्यवर्ति
नि । विवदमानयोरुभयोरपिहितै
षिणि ॥ उभयपक्षरहिते ॥ स्वार्था
विरोधेनपरार्थघटके ॥ यथा । एके
सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थस्य
बाधेनयेमध्यस्थाः परकीयकार्यकुश
लाः स्वार्थाविरोधेनये । तेऽमीमानु
षराक्षसाः परहितयैः स्वार्थतोहन्य
ते० येतुघ्नन्तिनिरर्थकंपरहितंतेकेन
जानीमहे ॥ पुं० पुरुषे ॥ अत्रैगुण्या
त्पुरुषोहिमध्यस्थः । सुखीहिमुखे
नतृप्यन्० दुःखीचदुःखं हिषन्नमध्य
स्थाभवति । तदुभयरहितोमध्यस्थइ
ति० उदासीनइतिचाख्यायते ॥ म

मध्वासवत्रिंशक्

धेतिष्ठति । षा० । कः ॥

मध्यस्थलम् । न० कटिदेशे ॥ यथा ।
कुचौमरिचसन्निभौमुरजमध्यमध्यस्थ
लीचहीतिमिरमञ्जरीसहचरीनरीनृ
त्यते । इति ॥

मध्वा । स्त्री० मध्यमायाम् ॥ त्यक्षरा
याम्बृत्तौ ॥ नायिकाभेदे ॥

मध्वाङ्गः । पुं० अङ्गोमध्यभागे । त्रि
धाविभक्तदिनस्यमध्यभागे । पञ्चधा
विभक्तस्याङ्गस्तृतीयभागेवा ॥ अङ्गो
मध्यम् । सङ्ख्याविसायेतिज्ञापका
त्समासः ॥

मध्यचित्तम् । अ० चित्तमध्ये ॥ मध्यं
चित्तस्थेतिविग्रहे० पारेमध्येषष्ट्या
वेति० अव्ययीभावः० निपातना
देदंतत्त्वम् ॥

मध्वदः । पुं० कर्मफलभुजिजीवे ॥
मधुकर्मफलम्० अत्ति । अद० ।
कर्मण्यण् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्य
भावः ॥

मध्वाधारः । पुं० सिक्थके ॥

मध्वालुः ।) न० कन्दविशेषे । मधु
मध्वालुकम् ।) न० रतायुक्तेरोमान्वि
ते । दीर्घमुथिनीति० भा० । मौञ्जा
लुङ्गौ० भा० ॥

मध्वासवः । पुं० मधूकपुष्पजातिसदृश
। माधवके । मधुनि । माध्वीके ॥

मधूकपुष्पमधु । तस्यासवः ॥

मध्वाभववणिक । पुं० शौण्डिके ॥

मननम्

मध्वजा । स्त्री० मद्ये ॥

मनः । पुं० जटामांस्थाम् ॥

मनःप्रापः । त्रि० मनोज्ञे ॥

मनःप्रसवान् । त्रि० प्रगृहीतमनसि ।

समाहितचित्ते ॥

मनःप्रसादः । पुं० विषयचिन्ताव्याकुल

त्वरहित्ये ॥ मनसः स्वच्छतायाम्

॥ मनसः प्रसादः ॥

मनः शिलाः । पुं० मनः शिलाया

म् ॥

मनः शिला । स्त्री० रक्तवर्णधातुविशे

षे । कुनच्याम् । मनोज्ञायाम् । ना

गजिहिकायाम् । मनसिल्० इ०

भा० ॥ मनः शिलागुरुर्वर्णासरो

ष्णालेखनौकटुः । तिक्तास्निग्धावि

षण्वासकासभूतकफास्रनुत् ॥ मनः

शिलामन्दवलंकरोतिजन्तुं ध्रुवं शोध

नमन्तरेण । मलानुबन्धं किलमूचरो

धंसशर्करं कृच्छ्रगदंचकुर्यात् ॥ ताल

कश्चैवभेदोस्तिमनोगुप्तैतदन्तरम् ।

तालकंत्वतिपीतस्याहवेद्रक्तामनः

शिला ॥ अथशोधनम् । पचेत्यह

मजामूत्रे दोलायन्ते मनः शिलाम्

। भावयेत्सप्तधापित्तरजायाःसावि

शुध्यति ॥ मनःशब्दवाच्याशिला ।

शाकपार्थिवादिः ॥

मननम् । न० बुद्धी ॥ युक्तिभिरनुचि

न्तने ॥ ध्याने ॥ असम्भावनाविप-

तभावनानिरासेनयुक्ते रनुचिन्त

मनः

ने ॥ ऊहे ॥ श्रुतस्मार्थस्याद्वितीयव

स्तुनोवेदान्तार्थानुगुणयुक्तिभिरनवर

तमनुचिन्तने ॥ केवलपुरुषबुद्धो

त्प्रेक्षितशुष्कतर्कव्यावृत्त्यर्थवेदान्ता

र्थानुगुणेतिविशेषणम् ॥ अर्थाऽस

म्भावनोच्छेदौतर्कमननमीरितम्

। वेदशास्त्राविरोधाच्चतर्क्या-

द्योनचेतरः ॥ आत्मन्यतीतेसर्व-

स्मात्सर्वरूपेयवातते । कोवन्धः

कश्चवामोक्षोनिर्मलमननंकुरु ॥

मनः । न० ज्ञानेन्द्रियविशेषः । बुद्धी

न्द्रियाणां प्रधानेभगवतोविभूतौ ।

चित्ते । चेतसि । हृदये । स्वान्ते ।

हृदि । मानसे ॥ अपिचास्यपर्या-

याः यथाभारते । मनोमहान्म-

तिव्रं ह्यापूर्वबुद्धिः स्यातिरीश्वरः ।

प्रज्ञासंविच्चित्तिसैवस्मृतिश्चपरिप-

क्ष्यते । पर्यायवाचकाः शब्दामन

सः परिकीर्त्तिताः ॥ इति । न्या

यमतेऽस्यगुणाः । यथा । परापर-

त्वंसङ्ख्याद्याः पञ्चवेगाश्चमान

से । मनोयाज्ञंमुखंदुःखमिच्छा-

हंषोमतिः कृतिः ॥ अयौगपद्या

ज्ज्ञानानांतस्याणुत्त्वमिदृश्यते । इ

ति ॥ जन्यज्ञानसामान्यं प्रतिचिह्नं

मनोयोगः कारणम् । त्वचोयोगो

मनसाज्ञानकरणम्इत्युक्तेः ॥ त-

स्यनवगुणायथा । धैर्योपपत्तिव्य-

क्तिस्रविसर्गः कल्पनाद्यमा । सद

मन :

सच्चाशुताचैवमनसोनववैगुणाः ॥
 धैर्यम् १ । उपपत्तिः ऊहापोह-
 कौशलम् २ । व्यक्तिः स्मरणम् ३ ।
 कल्पनामनोरथवृत्तिः ४ । विसर्गः
 विपरीतसर्गोभान्तिः ५ । क्षमा ६ ।
 सत् वैराग्यादि ७ । असत् राग-
 द्वेषादि ८ । आशुता अस्मिरत्व-
 म् ९ । इत्यर्थः ॥ अन्तःकरणे ॥
 अत्यचातुर्विध्यं यथा । मनोबुद्धिरह-
 ङ्कारश्चित्तं करणमात्तरम् । संशयो
 निश्चयोगर्वः स्मरणं विषयाश्रमी ॥
 तस्याध्यात्मत्वादियथा । अध्या-
 त्मं मन इत्याहुः पञ्चभूतात्मधार-
 कम् । अधिभूतञ्च सङ्कल्पश्चन्द्रमाश्वा-
 धिद्वैतम् ॥ इति ॥ तस्य स्वरूपं य-
 था । अनिरूप्यं महदृश्यञ्च ज्ञानभेदं म-
 नः स्मृतमिति ॥ तस्य प्राशस्त्या-
 प्राशस्त्यानुमापकानियथा । जना-
 नां हृदयंसदः सुव्यक्तं वचनेन वै ।
 शिष्ये कलत्रे कन्यायां दौहित्रे बन्ध-
 वे पि च ॥ पुत्रे पौत्रे च वचसि प्रतापे
 यशसि श्रियाम् । बुद्धौ वारिणि वि-
 द्यायां ज्ञायते हृदयं नृणाम् इति ब्रह्म
 वैवर्त्तपुराणम् ॥ तस्य बन्धमोक्षं प्रति
 हेतुत्वं यथा । न देहो न च जीवात्माने
 न्द्रियाणि परन्तप । मन एव मनुष्या-
 णां कारणं बन्धमोक्षयोः । बन्धस्य
 विषयासङ्गिमुक्ते निर्विषयन्तथेति ॥
 तच्च वायवीयपरमाणुरूपमिति शिरो

मन :

मणिमतम् । स्पर्शरहितत्वे सति-
 क्रियावत्त्वञ्चाह लक्षणम् ॥ अस्य क्लो-
 बत्वमेव न पुंसकमिति ज्ञात्वा प्रिया-
 यै प्रेषितं मनः । तत्तु तत्रैव रमते ह-
 ताः पाणिनिनावयम् ॥ सुखदुःखा-
 द्युपलब्धिसाधने ॥ इन्द्रियविशेषे ॥
 सङ्कल्पविकल्पात्मिकायामन्तःका-
 रणवृत्तौ ॥ तच्च प्रच्यात्मनियतत्वा-
 दनन्तं परमाणुरूपं निश्चयेति ता-
 र्किकाः ॥ एकैकस्यात्मन एकैकं मन-
 इत्यात्मनामनेकत्वान्मनसोऽनेकत्व-
 म् ॥ प्रदीपज्वालासन्तानवृत्तिसन्ता-
 नरूपेण परिणममानमन्तःकरणद्र-
 व्यं मननात्मकत्वान्मन इत्युच्यते ॥ ए-
 कादशेन्द्रियाणां मध्ये प्रवर्त्तकं मनो
 वासुदेवविभूतिः ॥ उभयात्मकमच-
 मनः सङ्कल्पकमिन्द्रियञ्च साध-
 म्यात् । एकादशस्विन्द्रियेषु मध्ये
 मन उभयात्मकम् ॥ बुद्धीन्द्रियङ्क-
 र्मेन्द्रियञ्च । चक्षुरादीनां वागादी-
 नाञ्च मनोधिष्ठितानां स्वविषये प्रवृ-
 त्तेः । तदसाधारणे न रूपेण लक्ष्य-
 ति ॥ सङ्कल्पकमचमनः । आलो-
 चितमिन्द्रियेण वस्तुदमिति सम्मु-
 ग्धम् ॥ इदमेवं नैवमिति सम्यक्कल्प-
 यति ॥ विशेषणविशेष्यभावेन विवेच-
 यतीति यावत् । यथाहुः । सम्मुग्धं
 वस्तुमात्रञ्च प्राग्गृह्णात्याविकल्पि-
 तम् । तत्सामान्यविशेषाभ्यां क-

मन :

लपयन्तिमनीषिण इति ॥ तथा ० अ
स्तिद्यालोचनं ज्ञानं प्रथमं निर्विक-
ल्पकम् । बालमूकादिविज्ञानसदृ-
शं शुद्धवस्तुजम् ॥ ततः परं पुनर्व-
स्तुधर्मैर्जात्यादिभिर्यथा ॥ बुद्ध्या
वसोयतेसापिप्रत्यक्षत्वेनसम्भतेति॥
सोयंसङ्कल्पलक्षणोव्यापारोमा-
नसः समानासमानजातीयाभ्यां-
व्यवच्छिन्दन् मनोलक्षयति ॥ स्यादे-
तत् । असाधारणव्यापारयोगिनौ
यथामहदहङ्कारौनेन्द्रियम् ० एवं
मनोप्यसाधारणव्यापारंनेन्द्रियंभ-
वितुमर्हतीत्यत्राहइन्द्रियञ्च ० कु-
तः साधर्म्यात् ० इन्द्रियान्तरैः ।
सात्त्विकाहङ्कारोपादानत्वञ्चसाध-
र्म्यम् । नत्विद्रलिङ्गत्वम् ० महत्-
तत्त्वादीनामपि ० इन्द्रलिङ्गत्वेनेन्द्रि-
यत्वप्रसङ्गात् । तस्मादव्युत्पत्तिनिमि-
त्तमात्रमिन्द्रलिङ्गत्वंनप्रवृत्तिनिमि-
त्तम् ॥ मनुतेऽनेनेतिविज्ञाननि-
मित्तान्तःकरणे ॥ युगपज्ज्ञा-
नानुत्पत्तिर्मनसोलिङ्गम् ॥ १६ ।
इतिगोतमसूत्रम् । युगपत्एकका-
ले ० एकात्मनीतिपूरणायम् ० ज्ञाना-
नामनुत्पत्तिर्यतः स एवधर्मो ज्ञानक-
रणायुत्वं मनसोलिङ्गं लक्षणमित्य-
र्थः । तथाहि । चक्षुरादिषु विष-
यसम्बन्धेऽपि ० यस्यासत्त्वभावादेकं
ज्ञानं जनयतितत्सम्बन्धादपरञ्चज्ञा-

मनसादेवी

नं जनयति ० तदेवचाणु निखिलज्ञा-
नजनकंमुखादिसाक्षात्कारासाधा-
रणकारणं तदेकमेवलाघवात् सिद्धं
मन इत्यर्थः ॥ लग्नाद्भवमभवने ॥
मन एवमनुष्ठानांकारणं बन्धमोक्ष-
योः । बन्धायविषयासक्तं मुक्त्यैनि-
र्विषयंस्मृतम् ॥ यतोनिर्विषयं
नित्यं मनः कार्यं मुमुक्षुणा ॥ निर-
स्तविषयासक्तं सन्निरुद्धं मनो हृदि
यदायात्युन्मनीभावं तदातत्परमं
पदम् ॥ तावदेवनिरोद्धव्यं यावद्धृ-
तिगतंक्षयम् । एतज्ज्ञानञ्च ध्यानञ्च
श्रेष्ठोन्यायस्यविस्तरः ॥ मन्यतेनेन
मनुतेनेनवा । मनज्ञाने ० मनुचवबो-
धनेवाअसुन् ॥ मनसोनेर्मल्यत्त्ववश्यं क-
रणीयम् । यथोक्तंश्रीदेवीभागवते । भ्रम-
मसर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुनः
पुनः । निर्मलं मनो यावत्तावत्
सर्वं निरर्थकमिति ॥

मनसा । स्त्री ० विषहर्याम् । जरत्सा-
रुमुनेः पत्न्याम् ॥

मनसादेवी । स्त्री ० कद्रौ । मनसा
याम् ॥ अस्याः प्रणाममन्तोयथा
। आस्तीकरुमुनेः माता भगिनी
वासुकेस्तथा । जरत्कारुमुनेः पत्नी
मनसादेवीनमोस्तुते ॥ अस्याध्या-
नं यथा । देवीमम्बामहीनां शशधर-
वदनां चारुकान्तिवदान्याहं साक-
टामुदारामरुणितवसनां सर्वदांस

मनस्वी

वर्दैव । स्मिरास्यामण्डिताङ्गीकन
कमणिगणैर्नागरत्नैरनेकैर्वन्दे हं
साष्टनागामुरुकुचयुगलाभोगिनीं
कामरूपामितितित्यादितत्त्वम् ॥
मनसिजः । पुं० कामदेवे ॥ शृङ्गाररूपे
णमनसिजायतस्म । जनौ० सप्त
म्यांजनेडः । तत्पुरुषे कृतौच्यलुक्
हलदन्तादिति वा ॥

मनसिशयः । पुं० स्मरे । कामदेवे
। मनसिशेते । शीङ् । अधिकरणे
शेते रिच्यच् । हलदन्तादिच्यलुक् ॥
मनस्कारः । पुं० चित्ताभोगे । मन
सः सुखादौ । एकस्मिन्विषयेचि
त्तस्थैर्ये ॥ मनसः कारोव्यापार
विशेषः । डुकृञ् । भावे घञ् ।
अतः कृकमीतिसत्वम् ॥

मनस्तापः । पुं० मनः पीडायाम्
अनुतापे । पश्चात्तापे ॥ यथा
। परनिन्दानिजोत्कर्षव्यसनायुक्त
भाषणम् । अयुक्तं कर्म कुर्वाणोम
नस्तापैर्विशुद्ध्यतीतिमहानिर्वा
णतन्त्रम् ॥ ब्राह्मणं नयदादैवा
च्छिन्नयज्ञोपवीतकम् । मनस्ता
पेनशुद्धिः श्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्
मुनिः ॥

मनस्तालः । पुं० दुर्गाद्याः सिंहे ॥

मनस्थः । त्रि० मनसिस्थितवस्तुनि ॥

मनस्थनम् । न० विवक्षाबुद्धौ ॥

मनस्वी । पुं० शूरे ॥ अभिमानि

मनाकरम्

नि ॥ मनोऽस्यास्ति । असन्ना
त्वादिनिः ॥ शरभे ॥ त्रि० सुम
नसि । प्रशस्तमनीयुक्ते ॥ प्रशंसा
यांविनिः ॥ क्वचिद्भूमौशय्याक्वचि
दपिचपर्यङ्कशयनः क्वचिच्छाका
हारः क्वचिदपिचशाल्योदनरुचिः
। क्वचित्कन्याधारीक्वचिदपिचदि
व्याम्बरधरोमनस्वीकार्यार्थी नगण
यतिदुःखंनचसुखम् ॥

मनस्विनौ । स्त्री० प्रशस्तमनसिस्त्रि
याम् ॥ नान्तलक्षणेडीप् ॥

मनहंसः । पुं० अतिशर्करौच्छन्दः
१५ प्रभेदे ॥ सगणं विधायपयो
धरद्वयसुन्दरम्० भगणं ततोपिवि
धायचामरतोमरम् । मनहंसहस्त
मिदं पञ्चदशाक्षरम् भणितम्भुज
ङ्गमनायकेनमनोहरम् ॥ यथा ।
नवमञ्जुवञ्जुलकुञ्जकूजितकोकि
ले० मधुमत्तचञ्चलचञ्चरीकुलाकु
ले । समयेतिधीरसमीरकम्पित
मानसे० किमुचिण्डमानमनोरथे
नविखिद्यसे ॥

मनाक् । अ० अल्पे ॥ मन्दे ॥ मन
नम् । मनज्ञाने । आक् प्रत्ययः ॥

मनाका । स्त्री० करिष्याम् ।

हस्तिन्याम् ॥ मन्यते । मन० ।

बलाकादयश्चेतिसाधुः ॥

मनाकरम् । न० मंगल्यायाम् । म-

ल्लिकागन्धयुक्तागुरुणि ॥ त्रि० ई-

मनीषी

षत्करे ॥

मनायी । स्त्री० मनोः पत्न्याम् ॥

मनुशब्दपुंयोगे० मनोरौवेत्यैकारा
देशस्ततोऽङ्गीप्च ॥

मनावी । स्त्री० मनाव्याम् ॥ मनोः

स्त्रीतिपुंयोगेमनुशब्दमनोरौवेत्यौ
कारादेशस्ततोऽङ्गीप्च ॥

मनितः । त्रि० बुद्धे । ज्ञाते ॥ मन्यते

स्म । मनुअवबोधने । क्तः । यस्य-
विभाषेत्त्यस्यानित्यत्वादित् ॥

मनीकम् । न० अञ्जने ॥

मनीषा । स्त्री० बुद्धौ धिषणायाम्

शेषुष्याम् ॥ ईषणम्० ईषा । ईष
गतिहिंसादर्शनेषु । गुरोश्चहलङ्घ्य
प्रत्ययः । टाप् । मनसईषा । श-
कन्धादिः ॥

मनीषिका । स्त्री० मनीषायाम् ॥

मनीषितम् । न० मनीषायामभिनिवि

ष्टं मनीषितम् । प्रातिपदिकाङ्गात्वं
र्थे बहुलमिष्टवच्चेति० णिचि० तद-
न्तात्० क्तः ॥ इच्छायाम् ॥

मनीषी । पुं० ज्ञे । प्राज्ञे । धीरे ।

पण्डिते ॥ मनीषाऽस्यास्ति । ब्रीह्या

दित्वादिनिः ॥ यद्वा । मनसईषी

चित्तशुद्धिक्रमेणमनसोवशीकर्ता ॥

मनसईषितरिसर्वज्ञईश्वरे ॥ पृषोद

रादिः ॥ ब्रह्मविदि ॥ अकृतफला

भिसम्बो । सत्त्वशुद्धिदारेणमहावा-

क्यजन्यात्ममनीषावति ॥ विवेकि

मनुः

नि ॥ प्रमाणकुशले ॥

मनुः । पुं० ब्रह्मणः पुत्रे ॥ सचप्र-

जापतिर्धर्मशास्त्रवक्ताच ॥ स्वाय

म्भुवादिषु ॥ प्रतिकल्पचतुर्दशम-

नधीभवन्ति । तेषां नामानियथा ।

स्वायम्भुवः १ सचगायत्र्यांब्रह्मणो

जातः । स्वारोचिषः २ । उत्तमः

३ । तामसः ४ । रैवतः ५ । चा

क्षुषः ६ । सचध्रुवपीचात्रिपुञ्ज-

यात्ब्रह्मदौहित्र्यांवीरणकन्यायांवैरि

ण्यांजातः । एतेषडतीताः । वैव

स्वतः ७ । अयञ्चसूर्यात्सञ्ज्ञायां

जातोवर्त्तमानएव ॥ सावर्णिः ८ ।

सतुसूर्याच्छायायांभविष्यति । द

क्षसावर्णिः ९ । ब्रह्मसावर्णिः

१० । धर्मसावर्णिः ११ ।

रुद्रसावर्णिः १२ । देवसावर्णिः

१३ । इन्द्रसावर्णिः १४ । एतेभ

विष्यन्ति ॥ मात्स्येनवमादिमनूनां

नामान्तराण्युक्तानि । यथा० रौ-

च्यः ६ असौरुचिप्रजापतेः पुत्रः

। भौत्यः १० । असौभूतिप्रजाप-

तेः पुत्रः । मेरुसावर्णिः ११ अ

सौब्रह्मणः पुत्रः । ऋतुः १२ ऋ

तुधामा १३ । बिष्वक्सेनः १४ ॥

इतिमात्स्येनवमाध्यायमारभ्यैकविं

शत्यध्यायपर्यन्तंचतुर्दशमनूनांनि-

रूपणमस्ति ॥ ब्रह्मणोदिवसे ब्रह्म-

न् मनवश्चतुर्दश । भवन्तिपरिम

मनुजपति :

यच्चतेषां कालकृतं शृणु ॥ सप्तर्षयः
सुराः शक्रो मनुस्तत्सूनवो नृपाः ।
एककाले हि सृज्यन्ते संह्रियन्ते च पू-
र्ववत् ॥ चतुर्युगाणां संख्यातञ्च धि-
काद्येकसप्ततिः । मन्वन्तरं मनोः
कालः सुरादीनाञ्च सत्तम ॥ अष्टौ
शतसहस्राणि दिव्ययासङ्ख्यया स्मृ-
ताः । द्वापञ्चाशत्तथान्यानि सह-
स्राण्यधिकानि च ॥ त्रिंशत्कोट्यस्तु
सम्पूर्णाः सङ्ख्याताः सङ्ख्यया
द्विज । सप्तषष्ठिस्तथान्यानि नियुता-
नि महामुने ॥ विंशतिश्च सहस्राणि
कालोयमधिकं विना । मन्वन्तरस्य
सङ्ख्येयं मानुषैर्वत्सरैर्द्विज ॥ मन्वे
॥ मनुष्ये ० । जिनभेदे ॥ प्रजापतौ
॥ कवि विशेषे ॥ स्वायम्भुवप्रणीत-
स्मृतिविशेषे ॥ मनुते । मनुञ्च
बोधने । शृत्स्वृस्त्रिहिचप्यसि वसिष्ठ
निष्क्रिदिवम्भिमनिभ्यश्चेत्युः ॥ मन्य-
ते । मनञ्जाने । पूर्वेण ० उः ॥

मनुः । स्त्री० मनोः पत्न्याम् ॥ मनो-
स्त्रीतिविग्रहे ० पुंयोगे ० मनोरीवे-
त्यौकारैकाराभावे ० तत्सन्नियोगशि-
ष्टोऽङोपचनभवति ॥ पृक्कायाम् ॥

मनुजः । पुं० मनुष्ये ॥ मनोजातः
। जनी ० । पञ्चम्यामितिङः ॥

मनुजपतिः । पुं० नरेन्द्रे ॥ मनुजा-
नां पतिः ॥ मध्यगुरुसंज्ञायाम् ०

। ५ । ० ॥

मनुष्यतीर्थम्

मनुजी । स्त्री० मनुष्याम् ॥

मनुभूः । पुं० मनुष्ये ॥

मनुराट् । पुं० कुवेरे । निधिनाथे ।
श्वेतोदरे ॥

मनुषी । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् । मनु-
ष्यस्त्रीजातौ ॥ योपधप्रतिषेधे ०
गवयहयमुकयमनुष्यमत्यानामप्रति-
षेधद्वतियोपधाज्जातेर्ङीष् । हलस्त-
द्वितस्येति यलोपः ॥

मनुष्यः । पुं० मानुषे । मर्त्ये । मनु-
जे । मानवे । नरे ॥ अयन्तु अर्वाक्-
स्त्रोतो ब्रह्मणीनवमः सर्ग एकविधश्च
। यथा । अर्वाक् स्त्रोतस्तु नवमः जल-
रेकविधो नृणाम् । रजोधिकाः क-
र्मपरादुः खिचसुखमानिनः ॥ अ-
पिच । तस्यापि ध्यायतः सर्गसत्त्वा-
भिधायिनस्ततः । प्रादुर्बभूव चाव्य-
क्तादर्वाक् स्त्रोतस्तु साधकः ॥ यस्मा-
दर्वाक् प्रपद्यन्ते ततोर्वाक् स्त्रोतसस्तु-
ते । ते च प्रकाशबहुलास्तमोद्विक्तर-
जोधिकाः ॥ तस्मात्ते दुःखबहुला-
भूयोभूयश्चकारिणः । प्रकाशावहि-
रन्तश्च मनुष्यासाधकास्तुते इति वज्रि-
पुराणम् ॥ शास्त्रीयज्ञानकर्मयोग्यो-
द्ध्यम् ॥ अत्र पञ्चमनुष्यविभागो वा-
राह्याम् ६० अध्याये ॥ मनोरपत्न्य-
म् । मनोजाता वञ्च्यतौषुक्च ॥
मनुष्यतीर्थम् । न० प्रजापतितीर्थे ।
कनिष्ठामूले ॥

मनोजवस :

मनुष्यधर्मा । पुं० धनदे । श्रीदे । कुवे
रे ॥ मनुष्यस्यैवधर्माश्चाचारः ।
भ्रमश्रुलत्वादिर्वास्य । धर्मादनिच्के
वलात् ॥

मनुष्ययज्ञः । पुं० अतिथिपूजने ।
नृपयज्ञे ॥

मनुष्यलोकः । पुं० अधिकृतब्राह्मणा
दिविशिष्टदेहे ॥

मनोगुप्ता । स्त्री० नागजिह्वायाम् ।
मनः शिलायाम् ॥ मनसागुप्ता ।
कर्तृकरणसमासः ॥ इक्षुप्रभेदे ।
मनोगुप्तावातहरीटष्णामयविनाशि
नी । सुशीतामधुरातीवरक्तपित्तप्र-
णाशिनी ॥

मनोजः । पुं० कामदेवे ॥ मनसिजा
यतेश्चङ्गारादिरूपेण प्रादुर्भवति । ज
नी० । सप्तम्यांजनेर्दः । तत्पुरुषेक
तिबहुलमितिबहुलग्रहणात्लुगभा
वाभावः ॥

मनोजन्मा । पुं० कारुदेवे ॥ मनसोज
न्मयस्थसः ॥

मनोजवः । पुं० हरौ ॥ मनसोवेगव
जबोस्यसर्वगतत्वात् ॥ हनुमति
मनसोवेगे ॥ त्रि० पितृसन्निभे ।
पितृतुल्ये । अतिशयवेगवति ॥
जवति । जुः सौत्रः । अच् । मनो
जवेगवदस्मिन् ॥

मनोजवसः । पुं० पितृसन्निभे ॥ मनो
जवतेस्मिन् । औणादिकोऽसः ॥

मनोनाशः

मनोजवद्विः । पुं० कामवद्विचलुपे ॥
मनोज्ञम् । न० सरलकाष्ठे ॥ त्रि०
शोभने । मनोहरे । सुन्दरे । रुचि
रे ॥ मनसाजानाति । इगुपधिति
कः । निवृत्तप्रेषणोचजानातिः ॥
मनोज्ञा । स्त्री० मनः शिलायाम् ॥
राजपुत्रायाम् ॥ बन्धाकर्कोटक्याम्
॥ जात्याम् ॥ मदिरायाम् ॥ स्थूल
जीरके ॥

मनोनाशः । पुं० मनसोलये ॥ मन
सोनाशोनामवृत्तिरूपपरिणामं परि
त्यज्य सर्ववृत्तिबिरोधिनानिरोधाका
रेण परिणामः ॥ सहस्राङ्कुरुशाखा
त्मफलपल्लवशालिनः । अस्य संसा
रवृत्तस्य मनोमूलमिति स्थितम् ॥ सं
कल्पमेव तन्मन्ये संकल्पोपशमेन तत्
। शोषयामियथाशोषमेतिसंसारपाद
पः ॥ प्रबुद्धोस्मिप्रबुद्धोस्मिदृष्ट्यौरोम
यात्मनः । मनोनामनिहन्त्ये नमन
साहचिरंहतः ॥ इति जनकः ॥ वशिष्ठो
प्याह । अस्य संसारवृत्तस्य सर्वोपद्रव
दायिनः । उपाय एक एवास्ति मन
सः स्वस्य निग्रहः ॥ मनसोभ्युद
योनाशो मनोनाशो महोदयः । ज्ञो
मनोनाशमभ्येति मनोज्ञस्य हि शृङ्ग-
ला ॥ तावन्निशीववेतालाबलान्तिह
दिवासनाः । एकतत्त्वदृढाभ्यासा
द्यावन्नविजितं मनः ॥ प्रचीणचित्त
दर्पस्य निगृह्यतेन्द्रियद्विषः । पद्मि

मनोन्मनी

न्यङ्गवहेमन्ते क्षीयन्ते भोगवासनाः
 ॥ हस्तं हस्तेन सम्पीड्य दन्तैर्दन्तान्-
 विचूर्ण्य च । अङ्गान्यङ्गैः समाक्रम्य
 जयेदादौ स्वकं मनः ॥ एतावतिभूमि
 तले सुभगास्ते साधुचेतनाः पुरुषाः
 । पुरुषकथासु च गण्यन्तां जिताये चेत्
 सास्त्रेण ॥ हृदयविलेकतकुण्डलउ-
 ल्वणकलनाविषो मनोभुजगः । य-
 स्तोपशान्तिमागतमुदितं तमव्ययं ब-
 न्दे ॥ इति ॥ द्वौ क्रमौ चित्तनाशस्य
 योगो ज्ञानस्य राघव । योगस्तद्वृत्ति-
 रोधिहि ज्ञानं सम्यगवेक्षणम् ॥ असा-
 ध्यः कस्यचिद्योगः कस्यचिदज्ञान-
 निश्चयः । प्रकारौ द्वौ ततो देवो जग-
 दपरमेश्वरः ॥ इति च ॥ मनोनाश-
 भ्यासस्तु ० अत्यन्ताभावसम्पत्तौ ज्ञा-
 तुर्ज्ञेयस्य वस्तुनः । युक्ताशास्त्रैर्यत-
 न्ते ये तेऽप्यत्राभ्यासिनः स्थिताः ॥
 ज्ञातृज्ञेययोर्मिथ्यात्वधीरभावसम्प-
 त्तिः ० स्वस्वरूपेणाप्यप्रतीतिरत्य-
 न्ताभावसम्पत्तिः । युक्तिर्योगः ।
 सौर्यमनोनाशाभ्यासः ॥

मनोन्मनी । स्त्री ० योगिनोऽवस्थावि-
 शेषे ॥ यथाहुर्योगतारावल्यां श्रीश-
 ङ्कराचार्याः । नेत्रेययोर्मोषनिमेष-
 शून्ये वायुर्यथावर्जितरेचपूरः मनश्च
 सङ्कल्पाविकल्पशून्यं मनोन्मनीसाम-
 यिसन्निधत्ताम् ॥ चित्तेन्द्रियाणां
 चिरनिग्रहेण प्रवासप्रवाहेऽभितेसम-

मनोरमः

स्ते । निवातदीपायुतनिश्चलाङ्गा-
 मनोन्मनीसामयिसन्निधत्तामिति ॥
 मनोभवः । पुं ० कामदेवे ॥ मनसि भ-
 वोऽस्य ॥
 मनोभूः । पुं ० कन्दर्पे । मनसा ० मन-
 सः मनसि वा भवति । भुवः क्विप् ॥
 मनोमयः । पुं ० पञ्चकोषान्तर्गततृतीय-
 कोषे । इच्छाशक्तिमति ० करणरूपे
 मनस्तु कर्मेन्द्रियैः सहितं मनोमय-
 कोषो भवतीति ॥ अहन्तां ममतां दि-
 हे गृहादौ च करोति यः । कामाद्यव-
 स्थयाभ्रान्तो नासावात्मा मनोमयः ॥
 आत्मनि ॥ मनोवृत्तिभिर्विभाव्यमा-
 नत्वात् ॥ चि ० मनः प्राये ॥
 मनोयोनिः । पुं ० कामदेवे ॥ मनो-
 योनिरस्य ॥
 मनोरथः । पुं ० इच्छायाम् । स्पृहा-
 याम् ॥ मनएवरथोऽत्र । मनसोरथ-
 इव वा ॥ मनोरथानां न समाप्तिरस्ति
 वर्षायुतेनाप्यथ बाद्धलक्षैः । पूर्णेषु
 पूर्णेषु पुनर्नवानामुत्पत्तयः सन्ति मनोर-
 थानाम् चि ० मनस्तुष्टिकरे । चित्त-
 परिकल्पिते ० चित्तपरिच्छेदो मनस्य
 न्तर्वर्तमाने ॥

मनोरमः । चि ० सुन्दरे । रुचिरे ।
 चारुणि । सुषमे । साधौ । शोभने
 ॥ मनोरमयति । रम् ० । ग्यन्तः
 । कर्मण्यण् ॥ दक्षिणपश्चिमद्वारगृ-
 हे ॥

मनोहत :

मनोरमा । स्त्री० मनोज्ञायाम् । का
न्तायाम् । मञ्जुलायाम् । मनोह
रायाम् । सुन्दर्याम् ॥ बुद्धशक्तिवि
शेष । तारायाम् । लोकेश्वरात्म
जायाम् ॥ पङ्क्तिश्छन्दः १० प्र-
भेदे । यथानरजगैर्भवेन्नमनोरमा ।
यथा । तरणिजातटे विहारिणी०
ब्रजबिलासिनीबिलासतः । सुररि
स्तनुः पुनातुवः ० सुकृतशालि
नामनोरमा ॥

मनोवती । स्त्री० ब्रह्मणः पुर्याम् ॥
यथा । चतुर्दशसहस्राण्योजनानां
स्वयम्भुवः । मध्ये मनोवतीनामपु
रीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारारुणा
नुच्चैर्विद्यन्मार्गान्महः श्रिया ।
सावित्याः स्पृष्टमानेवस्वर्गकामाति
वर्तिनी ॥ तस्यामुपासते देवामुनय
श्चमहीजसः । महायोगेश्वरंसिद्धौ
यमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ मध्ये० इन्द्रा
द्यष्टदिक्पाना ममरावत्याद्यष्टपुरी
णामध्यद्वत्यर्थः ॥ इतिमृगेन्द्रसंहि
ता ॥

मनोवित् । पुं० लोकायतभेदे । सहिभा
नृत्यामनएवात्मेतिनिश्चिनोति । म
नसः स्वातन्त्र्येच ० घटवदनात्म
त्वात् ० करणत्वाच्चदीपवदात्मत्वा
योगात् ॥

मनोहतः । चि० प्रतिहते । कृतमनो
भङ्गे ॥ मनोहतंयस्यसः ॥

मन्त्रः

मनोहरः । पुं० कुन्दवृक्षे ॥ न० सुव
र्णे ॥ चि० मनोज्ञे ॥ मनोहरति
हरतेरनुद्यमने० इत्यच् ॥

मनोहरा । स्त्री० जातीवृक्षे ॥ स्वर्णयु
ष्याम् ॥ मनोज्ञायाम् ॥ टाप् ॥
मनोहर्ता । चि० मनोहरणकर्त्तरि ॥
मनोहारि । न० सुन्दरवाक्ये ॥ चि०
मनोहरे ॥ प्रिये ॥

मनोह्वा । स्त्री० मनः शिलायाम् ॥
मनः शब्दे ह्वयते । ह्वेञ्शब्दे ।
आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

मन्त्रव्यः । चि० ज्ञेये ॥ मननीये ।
भाव्ये । विभावनीये ॥ मन्त्रव्यश्चो
पपत्तिभिः ॥

मन्तुः । पुं० अपराधे ॥ मनुष्ये ॥
प्रजापतौ ॥ न० मन्त्रायाम् ॥ म
न्यते । मनज्ञाने । कमिमनिजनी
त्यादिना० तुः ॥

मन्ता । पुं० मन्त्रिणि ॥ मन्यते, मन
। बहुलमन्यत्रापीति० टच् ॥

मन्त्रः । पुं० वेदविशेषे ब्राह्मणभिन्ने
वेदभागे । याज्यापुरोनुवाक्यादौ ।
देवेभ्योयेनोद्दिश्यहविर्दीयतेतत्र ॥
स्वरतोवर्णतोवाहीनस्यमन्त्रस्यानिष्ट
फलजनकत्वमुक्तं शिखायांमहाभाष्ये
च । मन्त्रोहीनः स्वरतोवर्णतोवा
मिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह । सवाग्
वज्रोयजमानंहिनस्तिथेन्द्रशत्रुः
स्वरतोपराधादितिशिखा । दुष्टः

मन्त्र :

शब्द : स्वरतद्वृत्तिभाष्यपाठ : । दु-
ष्टान्शब्दान् माप्रयुक्त्यहीत्यधेयव्याक-
रणमिति ॥ अत्रकैयटः । स्वरेणस्व-
रतः । आद्यादित्वात्तसिः । मि-
थ्याप्रयुक्तइति । यदर्थप्रतिपादना-
यप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरं स्वरवर्णदोषात्
प्रतिपादयन्नाभिमतमर्थमाहेत्यर्थः ।
वागेववज्रोहिंसकत्वात्यथेन्द्रशत्रु-
शब्दः स्वरदोषात्यजमानंहंसित-
वाभित्यर्थः । इन्द्रस्याभिचारोव-
त्रेणारब्धः । तत्रेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वे-
तिमन्त्रजडितः । तत्रेन्द्रस्यशमयि-
ताशतयितावाभवेतिक्रियाशब्दो-
ऽत्रशत्रुशब्दश्चाश्रितोनतुरुद्धिशब्दः
। तदाश्रयणं हिवहुव्रीहितत्पुरुष-
योरर्थाभेदः । तत्रेन्द्रादिमित्रत्वे-
सिद्धे सतिइन्द्रस्यशत्रुर्भवेत्यत्रार्थ-
प्रतिपाद्येअन्तोदात्ते प्रयोक्तव्ये आ-
द्युदात्तकृत्वजाप्रयुक्तइत्यर्थान्तरा-
भिधानादिन्द्रएव । वृत्रस्यशतयिता
सम्पन्नः । इन्द्रशत्रुत्वस्यविधेयत्वा-
त्सम्बोधनविभक्तेरनुवादविषय-
त्वादिहाभावः । यथाराजाभवयु-
ध्यस्वेति । ऊह्यमानस्यचामन्त्रत्वा-
त्यज्जकर्मणीतिजपादिपर्युदासिम-
न्त्राणामेकश्रुतिर्विधीयमानानेहभ-
वतीति ॥ * ॥ मन्त्रान्तेकर्मसन्नि-
पातइतिन्यायः ॥ प्रयोगसमवेता
र्थस्मारकेवेदभागे ॥ मन्त्राणांतादृशा

मन्त्रकृत्

र्थस्मारकत्वेनैवार्थवत्त्वम् । नतुतदुच्चार-
णमदृष्टार्थं सम्भवति । दृष्टफलकत्वे ।
अदृष्टकल्पनायाअन्याय्यत्वात् । न
चदृष्टार्थस्मरणस्यप्रकारान्तरेणापि
सम्भवान्मन्त्राज्ञानव्यर्थमितिवा-
च्यम् । मन्त्रैरेवस्मर्त्तव्यमितिनिश्च-
यमविध्याश्रयणात् ॥ देवादीनांसा-
धने । मायावीजादौ ॥ गुह्यवादे ।
रहसिककर्त्तव्याऽवधारणे । मन्त्र-
णायाम् ॥ तस्यच । पञ्चाङ्गानिभव-
न्ति । तानिच । कर्मणामारम्भोपा-
यः । पुरुषद्रव्यसम्पत् । देशकाल-
विभागः । विनिपातप्रकारः ।
कार्यसिद्धिरिति ॥ मन्त्रचमूलं यतो
राज्यमतोमन्त्रं सुरक्षितं । कुर्या-
द्यथातन्नविदुः कर्मणामाफलोदय-
म् ॥ गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा-
रहोगतः । अरण्ये निःशलाकेवा
मन्त्रयेदविभावितः । षट्कर्णो-
भिद्यतेमन्त्रश्चतुष्कर्णश्चधार्यते ।
द्विकर्णस्यतुमन्त्रस्यब्रह्माप्येकोन
बुद्ध्यते ॥ मन्त्रं ते । मन्त्रं वा । म-
न्त्रिगुप्तभाषणे । षज् । पञ्चमरा-
शौ ॥

मन्त्रकृत् । पुं० मन्त्रिणि । मन्त्र-
णाकारके ॥ मन्त्रान्कृतवान् ।
सुकर्मपापमन्त्रपुण्ये षु कृजइति-
क्तिप् ॥ मन्त्रस्वरि ॥ दौत्यकृ-
ति ॥ मन्त्राणां द्रष्टरि । प्रयोक्तारि-

मन्त्रदाता

च ॥

मन्त्रगण्डकः । पुं० विद्यायाम् ॥

मन्त्रगूढः । पुं० चरे ॥ मन्त्रोगूढोय-
स्मिन् ॥

मन्त्रगृहम् । न० मन्त्रागारे ।

मन्त्रजा । स्त्री० मन्त्रशक्तौ ॥

मन्त्रजिह्वः । पुं० वज्री ॥

मन्त्रज्ञः । पुं० चरे ॥ त्रि० । मन्त्र-
विदि ॥

मन्त्रज्वालः । पुं० अग्नौ ॥

मन्त्रणम् । न० मन्त्रे ॥ मन्त्रि० । भा
वेल्युट् ॥ मन्त्राणायाम् ॥मन्त्रणा । स्त्री० मन्त्रे ॥ रहसिकर्त्तव्या
वधारणे ॥ तत्रवर्णनीयानि
यथा । मन्त्रे पञ्चाङ्गताशक्तिषाङ्गु
ल्योपायसिद्धयः । उदयाश्चिन्तनी
याश्चस्थैर्योन्नत्यादिस्मृतयः ॥

मन्त्रागारम् । न० मन्त्रगृहे ॥

मन्त्रदः । त्रि० मन्त्रदातरि ॥

मन्त्रदाता । त्रि० मन्त्रप्रदानकर्त्तरि ।

श्रीगुरौ ॥ अदीक्षितस्यमूर्खस्यनि
ष्कृतिर्नास्तिनिश्चितम् । सर्व

कर्मस्वजनहस्यनरकेतत्पशोः स्थि-

तिः ॥ जन्मदातान्नदातावामा-

तान्ये गुरवस्तथा । पारकर्त्तुं न

शक्यन्ते घोरसंसारसागरे ॥ विद्या

मन्त्रज्ञानदातानिपुणः पारकर्म

णि । नशक्तः शिष्यमुद्धर्तुमीश्वर

सि श्वरोऽपरः ॥

मन्त्रवित्

मन्त्रदीधितिः । पुं० अग्नौ ॥

मन्त्रनिर्णयः । पुं० मन्त्रनिश्चये ॥

यथा । मन्त्रमूलं यतीराज्यं ततो

मन्त्रं सुरक्षितम् । कुर्याद्यथात-

न्नविदुः कर्मणा माफलादयात्

॥ अर्थानर्थो ह्येवौ भौसंशयश्च परी

क्ष्यते । समंचद्वतिविज्ञेयः श्रेष्ठा

श्चखलु विभ्रमाः ॥ एकमेव विषं ह

न्ति शस्त्रेणैकस्य बध्यते । सराष्ट्रसम्प

दं हन्ति राजानं मंचविप्लवः ॥ करि

ष्यन्नप्रभाषे तत्कृतान्येव तु दर्शयेत् ।

धर्मार्थकामकार्याणि कृतो मंचेन

भिद्यते ॥ गिरिपृष्ठमुपारुह्य प्रासादं

वारहागतः ॥ स्वपथे निःशला

केवातत्रमंचे विधीयते ॥ तत्रसाम

प्रयोक्तव्यं कार्येषु गुणवत्स्वपि ।

दानं लुब्धेऽपि भेदश्च शङ्कितेष्वपि नि

श्चयः ॥ जडमूकांधवधिरांस्तिर्य

ग्योनोन्वयोधिकान् । स्त्रीन्नेच्छ

व्याधितव्यङ्गान् मंचकाले निषेधये

त् ॥ इति सम्यक्कृतः प्रोक्ताराजनी

तिरियंमया । यत्त्रिवर्गविरुद्धं

स्याद्राजनीतिस्तदुच्यते ॥ इति

युक्तिकल्पतरौ नीतियुक्तः ॥

मंचपूतः । त्रि० मंचेषु पवित्री

कृते ॥

मन्त्रपूतात्मा । पुं० गरुडे ॥ त्रि०

मन्त्रेषु पवित्रात्मनि ॥

मन्त्रवित् । पुं० चरे ॥ मन्त्रं

मन्त्री

वेत्ति । विद० । क्रिप् ॥
 वि० मन्त्रज्ञातरि ॥
 मन्त्रवेश्म । न० मन्त्रगृहे । चिन्तो
 दवसिते ॥
 मन्त्रशक्तिः । स्त्री० राज्ञांशक्ति
 विशेषे । ज्ञानबले ॥ सन्ध्या
 दिप्रसांयथावत्स्थापनं ज्ञानबलं म
 त्रशक्तिः । पञ्चाङ्गमन्त्रो मन्त्रश
 क्तिरित्यन्ये ॥
 मन्त्रस्पृक् । वि० मन्त्रकरणकस्प
 र्शकत्तरि ॥
 मन्त्रितः । वि० मन्त्रेण संस्कृते ।
 अभिमन्त्रिते ॥
 मन्त्री । वि० उपदेष्टरि । साधके ॥
 पु० मन्त्रज्ञातकर्तृव्यनिश्चयकर्त्तृ-
 रि । धीसचिवे । अमात्ये ॥ कार्य
 सहायाः सचिवाबुद्धिसहायाश्चम-
 न्त्रिणः प्रोक्ता इति भेदः । तस्य ल
 क्षणं यथा । मन्त्रीभक्तः शुचिः शू
 रोऽनुकृतो बुद्धिमान् क्षमी । आन्वी
 चिक्यादिकुशलः परिच्छेदी सुदेश
 जः ॥ विद्यादिगुणसम्पन्ना विप्राः
 कार्या हि मन्त्रिणः । यथा क्तं कालिकापु
 राणे । मन्त्रिणस्तु नृपः कुर्याद्विप्रान्
 विद्याविशारदान् । विशुद्धांश्च कुलीनां
 अधर्मार्थकुशलानृजन् ॥ मन्त्रयेत्तैः
 समंकालेनात्यर्थं बहुभिस्त्रयेत् एकैके
 नैव कर्त्तव्यं मन्त्रस्तु विनिश्चयम् ॥ व्य
 स्तौ चैव समस्तैश्च वान्यस्य व्यपदेशतः

मन्थः

। स्वयंवृत्तं मन्त्रं गृहं स्थूलं आरुह्य म
 न्त्रयेत् ॥ अरण्ये निः शलाके वान-
 यामिन्यां कदाचन । शिशून् शाखाम्
 गान् पण्डान् शुक्रान् वैसारिकास्तथा
 ॥ वर्जयेत् मन्त्रगेहेषु मनुष्यानुद्धतां-
 स्तथा । दूषणं मन्त्रभेदेषु नृपाणां यत्र
 जायते ॥ न तत् सम्यक् समाधातुं द-
 क्षैर्नृपशतैरपीति ॥ अपि च मत्स्यपुरा
 णे । बहुभिर्मन्त्रयेत् कामराजामन्त्रं-
 पृथक् पृथक् । मन्त्रिणामपि नो कुर्यात्
 मन्त्रो मन्त्रप्रकाशनम् ॥ न क्वचित् कस्य
 विश्वासी भवती ह सदानृणाम् । नि
 श्चयश्च सदामन्त्रे कार्ये एकेन सूरिणा ॥
 भवैवानिश्चयावाप्तिः परबुद्ध्यनु-
 जीवनात् । एकस्यैव महीभक्तुर्भू
 यः कार्यो विनिश्चयः ॥ इति ॥ मं
 त्रोगुप्तभाषणमस्यास्ति । अतद्वनिः
 ॥ यद्वा । अवश्यं मन्त्रयेत् । मन्त्रिगु-
 प्तभाषणे । आवश्यकैर्गणिनिः ॥ य
 द्वादिगिन्यन्तो वा ॥
 मन्थः । पु० मन्थानदण्डे ॥ दिवा क
 रे ॥ साक्तवे । द्रवद्रव्यसंयुक्तेषु सक्तु
 षु । यथा । सक्तुभिः सर्पिषाम्भक्तैः
 शीतवारिपरिप्लुतैः । नात्यच्छेदनाति
 सान्द्रश्च मन्थ इत्यभिधीयते ॥ प्रेय-
 विशेषेयथा । जले च तुष्यले शीते क्षुसं-
 द्रव्यं पलं क्षिपेत् । मृत्पात्रे मन्थयेत्
 सम्यक् तस्माच्च द्विपलं पिवेत् ॥ क्षुसं
 चूर्णीकृतं मन्थयेत् । मृदनीयात् ॥

मन्यान :

नेत्ररोगे ॥ नेत्रमले ॥ मारणे ॥ म
थ्यतेऽनेन । मथिहिंसासंक्लेशनयोः

। हलश्चेतिघञ् ॥ मन्यने ॥

मन्यजम् । न० नवनीते ॥

मन्यदण्डः । पुं० मन्याने । मन्यान-

दण्डे । रङ्गे० इ० भा० ॥

मन्यनम् । न० विलोडने ॥ कुन्यने ॥

पुं० मन्यानदण्डे ॥

मन्यनघटी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ॥

मन्यनी । स्त्री० गर्गर्याम् । मन्यनपात्रे

॥ मथ्यतेऽस्याम् । मन्यविलोडने ।

करणेति ल्युट् ॥

मन्यरः । पुं० कोषे ॥ फले ॥ वाधे ॥

मन्याने ॥ सूचके मन्दगामिनि ॥

याद्वरि ॥ कोषे ॥ केशे ॥ न० कुसु

न्मगाम् ॥ त्रि० मन्दे ॥ पृथौ ॥ वक्र

॥ मन्दगामिनि ॥ जडे ॥ सूचके ॥

नीचे ॥ मन्यतिपादौ । मथि० ।

वाहुलकादरन् ॥

मन्यरा । स्त्री० कैकेयादास्याम् ॥

मन्यरुः । पुं० कुठेरौ । चामरवाते ॥

मन्यशैलः । पुं० मन्दराचले ॥

मन्या । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मन्यानः । पुं० मन्यदण्डे । वैशाखे

रङ्गे० इ० भा० ॥ आरग्वधे ॥ न०

गायत्रीच्छन्दः ६ प्रभेदे ॥ यथा ।

कर्णध्वजानन्दमाधायनिच्यञ्च । व-

र्णैरसैर्यत्तु मन्यानमेतत्तु ॥ यथा ।

शीतांशुवक्त्रायपाथोजनेचाय ।

मन्दनम्

वन्दस्वनन्दस्यभव्यायपुत्राय ॥ मन्य

ति । मथि० । वाहुलकादानच् ॥

मन्यानकः । पुं० तृणभेदे । रहिते ।

दृढमूले । तृणाङ्घ्रिपे ॥

मन्यनी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ।

गर्गर्याम् । कलस्याम् । मधानी०

इ० भा० ॥

मन्दः । पुं० शनैश्चरे ॥ हस्तिजात्य

न्तरे ॥ शीर्ष्पादे । यमे ॥ प्रलये ॥

त्रि० अतीक्ष्णौ । अलसे । शैतके ॥

मूर्खे ॥ स्त्रैरे ॥ अभाव्ये । भाग्यर

हिते ॥ रोगिणि ॥ अल्पे ॥ मदर

ते ॥ खले ॥ अशुद्धचित्तत्वेनज्ञाना

धिकारमप्राप्ते ॥ मन्दते । मदिसु

तिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । पचा

यच् ॥ न० ईषदर्थे ॥

मन्दगः । त्रि० मृदुगामिनि । अशीघ्र

ने ॥

मन्दगतिः । पुं० शनौ ॥ त्रि० मन्द

गामिनि ॥

मन्दगामी । त्रि० मन्दगमनशीले ।

मन्यरे ॥ मन्दगच्छति० तच्छीलः

। गम्ल० । सुप्यजातावितिणिनिः

मन्दजननी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् । शनि

मातरि । छायायाम् । तपस्याम् ॥

मन्दटः । पुं० पारिभद्रवृक्षे ॥

मन्दता । स्त्री० आलस्ये । मन्दत्वे ॥

मन्दनम् । न० स्त्री० ॥ मन्दते । मदि

। कृपृष्ठजिमन्दीत्यादिनाक्युः ॥

मंदाकिनी

मन्दप्रज्ञः । त्रि० जडबुद्धौ ॥ मन्दाज
डाप्रज्ञाधीर्यस्यसः ॥
मंदभाग्यः । त्रि० विघ्नाकुले ॥
मंदभूः । पुं० मन्दभूमौ ॥
मन्दरः । पुं० मन्थशैले ॥ मन्दारपा
दपे । स्वर्गे ॥ हारभेदे ॥ मेरोदां
व्यर्थिप्राच्यादिशिष्वे तवर्णे पञ्चाशत्
सहस्रोच्छायेविष्कम्भशैले ॥ तत्र
योजनसहस्रे त्रिंशतिमान्कदम्बपाद
पोस्ति । सुराङ्गनाक्रोडाप्रधानोहि
मन्दरः । न० वर्णवृत्तान्तरे ॥
कुन्दसिभोयदि । मन्दरमञ्चति ॥
शङ्खरुशङ्करः । वैरिभयङ्करः ॥ त्रि०
बहुले ॥ मन्दे ॥
मन्दिरहरिणः । पुं० जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे ॥
मन्दसानः । पुं० अग्नौ ॥ जीवे ॥
निद्रायाम् । मन्दते । मदि० । ऋ
ञ्जिवृधिमन्दिसहिभ्यः । किदित्यसा
नच् ॥ वेदभाष्येयौगिकार्थएवपुरस्कृ
तः ॥
मन्दा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ अ
जादित्वाष्टाप् ॥
मन्दाकम् । न० स्तवने ॥
मन्दाकिनी । स्त्री० वियङ्गजायाम् ।
स्वर्णायाम् । सुरदीर्घिकायाम् ॥
प्रधानधारायास्वर्गसाचमन्दाकिनी
स्मृता । योजनायुतविस्तीर्णाप्रस्थे
नयोजनास्मृता ॥ क्षीरतुल्यजलाश

मंदाग्निः

श्वदत्तुत्तुत्तरङ्गिणी । वैकुण्ठाद्
ब्रह्मलोकश्चततः स्वर्गसमागता ॥
सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ यथा । बुधेमे
वसन्ते तुमन्दाकिनीसानृपाणान्तुसौ
स्थं भवेत्तत्रमासे ॥ जगतीच्छन्दः
१२ प्रभेदे ॥ ननररघटितातुमंदा
किनी । यथा । बलिदमनविधौबभौ
सङ्गता० पदजलरुहियस्यमंदाकिनी
सुरनिहितसिताम्बुजसङ्निभाहर
तुजगदघंसपीताम्बरः ॥ मंदमक
ति० तच्छैला । अककुटिलायांग-
तौ । सुपौतिषिनिः । डीप् ॥
मंदाक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिच्छन्दः १७
प्रभेदे ॥ मंदाक्रान्ताम्बुधिरसनगैर्मी
भनौतौगयुग्मम् । यथा । प्रेमाला
पैः प्रियवितरणैः प्रौणितालिङ्ग
नाद्यैर्मंदाक्रान्तातदनुनियतंबश्यता
मेतिबाला । एवंश्चिन्तावचनमुधया-
राधिकायाः सखीनांप्रीतः पायात्
स्मितमुबदनोदेवकीन्दनोनः ॥
मंदाक्षम् । न० लज्जायाम् ॥ मंदमक्षं
बागाद्यत्र ॥
मंदाग्निः । पुं० अर्कनिष्कासनाथाग्नि
विशेषे ॥ कफद्वारात्पञ्चठरानले ॥
तस्यनिदानादियथा । मंदस्तीक्ष्णोय
विषमः समश्चेतिचतुर्विधः । क
फपित्तानिलाधिकात्तत्साम्याज्जा
ठरोऽनलः ॥ विषमेवातजानूरो-
मांस्तीक्ष्णः पित्तसमुन्नतान् करो

मंदिकुर :

ह्यग्निस्तथामंदीविकारान्कफसम्भ-
वान् ॥ समासमग्ने रशितामाता
सम्यग्विपच्यते । अल्पापिनैवमंदाग्ने
विषमाम्ने सुदेहिनः ॥ कदाचित्प-
च्यतेसम्यक् कदाचिच्चनपच्यते ॥
इति ॥ तस्यौषधंयथा । चिचकस्या
ष्टभागानिशूरणस्यचषोडश । शुण्-
ठ्याश्चत्वारिभागानिमरिचानांद्वयं-
तथा ॥ पिप्पलीपिप्पलीमूलंविडङ्-
गानांचतुष्टयम् । अष्टौमूषलिभागा
श्चित्रफलायाश्चतुष्टयम् ॥ द्विगुणे-
नगुडे नैषामोदकानिहिकारयेत् ।
तद्गन्धमजीर्णं हिपाण्डु रोगश्चका-
मलाम् ॥ अतिशीणितमन्दाग्निनी
हाद्यच्चनिवारयेत् । इ० ॥

मन्दायुः । चि० अल्पायुषि ॥

मन्दारः । पुं० सुरद्रुमविशेषे । पारि-
भद्रे । निम्बतरौ । वकायन० इ०
भा० ॥ अर्कपर्णे । आक० इ० भा०
॥ मन्दते० मोदयति । मदिस्तुत्या
दौ । अङ्गिमदिमन्दिभ्यश्चारन् ॥ म-
न्दाअरायस्य ॥ यद्वा ॥ मन्दाअराधा-
राअस्यसरलत्वात् ॥ मन्दमृच्छतिवा-
क्तगतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ मन्दानिय-
त्ति । अण् । मन्दैर्यतेवा । घञ् ॥
तीर्थविशेषे ॥

मन्दारुः । पुं० पारिजाते । मन्दते ।

मदि० । बाहुलकादारुः ॥

मन्दिकुरः । पुं० मन्थविशेषे ॥

मंदोदरीशः

मन्दिरः । पुं० मकरावासे । ममुद्रे ॥
जानुपश्चाङ्गागे ॥ न० नगरे ॥ अगा-
रे । निशान्ते । वस्त्ये । सद्ने ॥
देवतागृहे ॥ मन्दते० मन्द्यते० सु-
प्यतेऽचवा । मदि० । इषिमदिमु-
दौतिकिरच् ॥

मन्दिरपशुः । पुं० बिडाले ॥

मन्दिरा । स्त्री० मन्दिरे ॥ अजादि-
त्वाद्वाप् ॥

मन्दुरा । स्त्री० बाजिशालायाम् ॥ श-
यनीयार्थवस्तुनि । मादरी० इ०
भा० ॥ मन्दतेऽच । मदिस्तुत्यादौ ।
मन्दिवासीत्युरच् ॥

मन्देहः । पुं० राक्षसविशेषाणांसंज्ञा-
याम् ॥ यथा । सन्ध्याकालेतुस-
म्प्राप्तेरौद्रे परमदारुणे । मन्देहारा-
क्षसाधोराः सूर्यमिच्छन्तिखादितु-
म् ॥ प्रजापतिकृतः शापस्तेषांमै-
वेयरक्षसाम् ॥ अक्षयत्त्वशरीराणां
सरणश्चदिनेदिने ॥ ततः सूर्यस्य-
तैर्युबंभवत्यत्यन्तदारुणम् । ततो
द्विजोत्तमास्तोयं प्रक्षिपन्तिमहामु-
ने ॥ ओङ्कारब्रह्मसंयुक्तं गायत्र्या-
भिनियञ्चितम् । तेनदह्यन्तितेपा-
पावज्जीभूतेनवारिणा इत्यादि-
विष्णुपुराणे द्रष्टव्यम् ॥

मंदोदरी । स्त्री० रावणस्यपत्न्या-
म् । मयामुरस्यपुत्र्याम् ॥

मंदोदरीशः । पुं० रावणे ॥ मंदो

सन्मयः

दर्याः ईशः ॥

मन्दोदरीसुतः । पुं० इन्द्रजिति ॥

मन्दोष्णम् । न० ईषदुष्णे ॥ मन्दश्च
तदुष्णश्च ॥ त्रि० तद्वति ॥मन्द्रः । पुं० गम्भीरध्वनौ ॥ मेघादि-
शब्द ॥ मन्दते । मदि० । स्फाथि
तल्लीतिरक् । वाद्यविशेषे । मृद
ङ्गके ॥ त्रि० गम्भीरध्वनिवति ॥मन्मथः । पुं० कामदेवे । कुसुमायु-
धे ॥ कपित्थे ॥ मननंमत्० चेत-
ना । मन० । सम्पदादित्वात्क्विप् ।
गमादीनां क्वावितिनलोपः । ह्रस्वस्ये
तितुक् । मथतौतिमथः । मथे० ।
अच् । मतोज्ञानम्यमथः मन्मथः ॥
मनोमथनातिवा । पृषोदरादिः ।
मिथुनलग्ने ॥ वत्सरविशेषे । २६॥
सरोगचतथादेविदाहज्वरसमन्वि-
तम् । अभिभूतजगत्सर्वमन्मथेसु-
रपूजिते ॥

मन्मथानन्दः । पुं० महाराजचूले ॥

मन्मथालयः । पुं० आश्रमे ॥

मन्मनः । पुं० गद्गदध्वनौ ॥ न० दम्प
त्योः शनैर्भाषणे । सुरतेकर्णमू
लेषुयच्चदेशीयभाषया । दम्पत्यो-
र्जल्पितमन्दमन्मनंतंविदुर्बुधाः ॥मन्मनस्कः । त्रि० मन्मनसि ॥ म-
य्येवमनः सङ्कल्पात्मकंयस्य ॥मन्मथः । त्रि० मदेकचित्ते ॥ मांपर
मात्मानंतत्पदार्थत्वंपदार्थभिदे-

मन्वन्तरम्

नसाक्षात्करणशीले ॥

मन्या । स्त्री० ग्रीवायाः पश्चाद्भागे-
स्थितायांशिरायाम् ॥ गलपाश्वर्शि
रायाम् ॥ मन्यतेऽनया । सञ्ज्ञायां
समजोतिरूपम् ॥

मन्याका । स्त्री० मन्यायाम् ॥

मन्युः । पुं० क्रुधि ॥ दैन्ये ॥ शोके ॥
यज्ञे ॥ मन्यते । मनज्ञाने । यजि
मनिशुब्धिसिजनिभ्योयुच् ॥ मृ-
गव्यादिर्वा ॥

मन्ये । अ० वितर्के ॥

मन्वन्तरम् । न० दिव्यानांयुगानामे-
कसप्ततौ । किञ्चिदधिकैकसप्तति-
युगात्मकमनोः कालविशेषे ॥ ए-
वंचतुर्युगाख्यानांसाधिकाद्येकसप्त
तिः । कृतत्रेतादियुक्तानांमनोर
न्तरमुच्यते ॥ मनवः स्वायम्भुवा-
दयस्तेषामन्तरमवकाशः स्थितिरि-
तियावत् ॥ एकसप्ततिरित्यमरो-
क्तिः । अत्रयद्यपिमणनया० अर्द्ध-
युगेनाधिकासङ्ख्यासम्पद्यते ।
यतः ० दैविकानांयुगानानुसह-
स्रब्रह्मणोदिनम् । मन्वन्तरंतथैवै
कंतस्रभागाश्चतुर्दश ॥ तत्किञ्चि
दधिकादिव्ययुगानामेकसप्ततिरि-
ति० नामविधानेसर्वज्ञनारायणेनो-
क्तत्वात् । तथापि० अल्पत्वादिह-
तथानोक्तमितिबोध्यम् । मन्वन्तर-
स्यसङ्ख्यातवर्षाणियथा । त्रिंश-

मन्वादिः

त्कोव्यस्तुवर्षाणांमानुषेणद्विजोत्त-
माः । सप्तर्षाष्टस्तथान्यानिनियुता-
न्यधिकानितु ॥ विंशतिस्तुसहस्रा-
णिकालोयः साधिकांविना । मन्व-
न्तरस्यसङ्ख्येषालिङ्गेऽस्मिन्क-
थिताद्विजाः ॥ यथाह्वाः ॥
३०६७२००००० । एवंचतुर्दशमन्व-
रैर्ब्रह्मदिनंभवति ॥ ब्रह्मणोदिन-
मध्येचतुर्दशमन्वन्तराणिभवन्ति-
। एकोमनुर्यावदधिकारीभवतिस-
कालोमन्वन्तरसंज्ञकोभवति । तत्र
मनूनांनामानि यथा । स्वायम्भुवो
मनुः पूर्वस्ततः स्वारोचिषोमनुः
। उत्तमस्तामसश्चैवरैवतश्चाक्षुषस्त-
था ॥ षड्ते मनवोऽतीताश्च
वैवस्वतोमनुः । सावर्णाः पञ्चरौ-
च्यश्चभौत्यश्चागामिनस्त्वमी ॥ पुरा-
णलक्षणं ॥ मन्वन्तरंमनुर्देवामनु-
पुत्राः सुरेश्वरः । ऋषयोऽशाव-
तारश्चहरेः षड्विधमुच्यते ॥
मन्वादिः । स्त्री० मासविशेषेषुतिथि-
विशेषे ॥ अश्वयुक्शुक्लनवमी०
कार्तिकेद्वादशीसिता । तृतीया
चैत्रमासस्य० तथाभाद्रपदस्यच ॥
श्रावणस्याष्टमीकृष्णा पौषस्यैकाद-
शीतथा । आषाढस्यापिदशमी मा-
घमासस्यसप्तमी ॥ कार्तिकीफा-
ल्गुनीचैत्री ज्येष्ठौपञ्चदशीसिता ।
माघमासेकुम्भैवकार्तिकीचतथै

मयुः

वच ॥ एतामन्वादयः प्रोक्तादत्त-
स्थाक्षयकारिकाः ॥
मपष्टः । पुं०)
मपष्टकः । पुं०) वनमुद्गे ॥
मपुष्टकः । पुं०)
मम । अ० षष्ठान्तकप्रतिरूपकमव्यय-
म् । ममेत्यभिमाने ॥
ममता । स्त्री० मदीयत्वाभिमाने ॥
भावेतत् ॥ ममत्त्वे ॥
ममतायुक्तः । द्वि० कृपणं ॥
ममत्त्वम् । न० ममतायाम् ॥ भावे-
त्त्वः ॥
ममापतालः । पुं० विषये ॥ मव्य-
ति । मव्यवस्थने । मव्यतेर्यलोपो
मश्चापतुट्चालइतिमव्यतेरालप्र-
त्ययस्तस्यापतुट्० आगमोधातोर्यलो-
पोमकारश्चान्त्यस्य ॥
मयः । पुं० दैत्यानांशिल्पिनि । मा-
याविनांशिल्पिनाञ्चाचार्ये ॥ विसरे
। अश्वतरं ॥ उष्ट्रे । करभे ॥
मीनाति० मयतेवा । मीङ्ङिंसा-
याम्० मयगतीवा । पचाद्यच् ॥
मयटः । पुं० दण्डहर्म्ये । दण्डयुक्त-
हर्म्ये ॥
मया स्त्री० चिकित्सायाम् ॥
मयुः । पुं० किन्नरे ॥ मृगे ॥ मिनो-
ति । डुमिज्प्रक्षेपणे । मृशुशीतृ-
चरित्सरितनिधनिमिमसृजिभ्यउः
इत्युः । मीनातीत्यात्वन्तुबाहुल-
कान्न ॥

मयूरक :

मयुराज : । पुं० कुवेरे ॥ मयूनांराजा
टच् ॥

मयुष्टक : । पुं० वनमुद्धे । मकुष्टके ।
मौठ० इ० भा० ॥ तिष्ठति । छा० ।
कुन् । मयुश्चासौष्टकश्च । पूर्वप-
दादितिषत्वम् ॥

मयूख : । पुं० किरणे । मौख० इ०-
भा० ॥ ज्वालायाम् ॥ शोभायाम् ॥
दीप्तौ ॥ मिमोते । माङ्माने ।
माङ्जखोमयचं च्य खप्रच्ययोमया
देशश्च ॥

मयूर : । पुं० वर्हिणे । नीलकण्ठे ।
शिखावले । केकिनि । मोर० इ०-
भा० ॥ अस्यमांसगुणा : । यथा ।
मयूर : श्रोत्रनेत्राग्निमेधावर्णस्वरायु
षाम् । हितोवल्थोगुरुसोष्णोवातघ्नः
शुक्रमांसदः ॥ हेमन्तकालेशिशिरे-
वसन्तेसिच्य हिमायूरमुशन्तिमांसम् ।
उष्णोहिर्वर्हिर्विषभोजनैश्चवर्षाशर-
द्दीप्यमुखं प्वपथ्यः ॥ एतन्मांसमे-
रण्डतैलभृष्टं विषतुल्यम् ॥ वर्हिचू-
डाख्यौषधौ । खराश्रयायाम् । का-
रव्याम् ॥ अपामार्गे ॥ मिनातिरो-
गम् । मौञ्ज् हिंसायाम् । मिनाते-
रुरन् ॥ यद्वा । मयते । मयगतौ ।
खर्जादित्वादूरः ॥ मच्चारौतिवा ।
अन्येभ्योपोतिडः । पृषोदरादिः ॥

मयूरक : । पुं० अपामार्गे ॥ मयूरे ॥
मयूरशिखायाम् ॥ न० तुल्याञ्जने ॥

मरक :

मयूरप्रतिकृति : ॥ कन् ॥ मयूर-
कायतिवासादृश्यत् । कै० । आ-
तद्धतिकः ॥

मयूरग्रीवकम् । न० तुल्ये ॥
मयूरग्रीवा । स्त्री० तुल्ये ॥
मयूरचटकः । पुं० गृहकुक्कुटे ॥
मयूरचूडम् । न० स्थौणेयके ॥
मयूरचूडा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
मयूरजङ्घः । पुं० श्योनाके ॥
मयूरतुल्यम् । न० तुल्ये ॥
मयूरपदकम् । न० स्तनादीनखाघाते ॥
मयूरविदला । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
मयूरशिखा । स्त्री० वर्हिचूडायाम् ।
शिखिन्याम् । शिखावलाख्यक्षुपे ॥
मञ्जुराक्षशिखाप्रोक्तासहस्रङ्घ्रिर्म
रुक्कदा । नीलकण्ठशिखालब्धीपि
क्षेत्रेष्वातिसारजित् ॥

मयूरका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
मयूरी । स्त्री० मयूरस्त्रीजातौ । मोर-
णी० इतिभाषा ॥

मरक : । पुं० मार्याम् । मारके ।
मारी० इतिभाषाप्रसिद्धे मरणे ॥
तस्यकारणादियथा । यावन्मार्तण्ड
सूनुर्गविधनुषिभूषेमन्मथे वास्ति-
नार्यातावद्दुर्भिक्षपीडाभवतिचम-
रकंसंशयंयांतिलोकाः । हाहाका
रातथोर्वीमनुजभयकरीफे तरावेष्ट
भीमैः शून्यग्रामाभवेयुर्नरपतिर-
हिताभूरिकङ्कालमाला ॥ वक्रं करो

मरकतम्

तिरविजोधरणीसुतोवामूलर्क्षस्त-
मघरेवतिमैत्रभेषु । छत्रोपभङ्गप
तनानिधसै निकाणांसर्वत्रलोकम
रणं जलधौतदेशः ॥ (० * ०)
मांसास्थीनिसमादायश्मशानाद्गृह
वायसाः । श्वाशृगालोथवामध्ये
पुरस्थप्रविशन्तिचेत् ॥ विकिर
न्तिगृहादौ चश्मशानंसामहीभवेत्
। चोरेण हन्यते लोकः परचक्रस
मागमः ॥ सङ्ग्रामश्च महाघोरो
दुर्भिक्षं मरकतं तथा । अद्भुतानि
प्रसूयन्ते तस्य देशस्य विद्रवः ॥ दे
वीमाहातस्य पाठे न भैरवस्यस्तवेन च
। अत्र शान्तिर्भवेन्नृतुलस्याविष्णु
पूजनात् ॥

मरकतम् । न० । हरिद्वर्णमणिवि-
शेषे । गारुत्मते । अश्मगर्भे-
। हरिन्मणौ । पद्मा० इ० सा
धारणलोकभाषाप्रसिद्धे ॥ अस्य
लक्षणं यथा ॥ स्वच्छस्रस्रच्छायंस्त्रि
गंधगात्रश्चमार्दवसमेतम् । अव्य
ङ्गं बहुरङ्गं शृंगारी मरकतं शुभं विभृ
यात् ॥ कुलक्षणं यथा । शर्करि
लकलिलरुद्धं मलिनं लघुहीनकान्ति
कल्माषम् । आसयुतं विकृताङ्गं
मरकतममरोपिनोपभुञ्जीत ॥ प
रीक्षादिकन्त्यन्यत्र द्रष्टव्यम् ॥ म
रकतं रन्त्यनेन । तृ० । अ-
न्ये प्रवीतिष्ठः ॥

मरन्दकः

मरकतपत्रिका । स्त्री०)
मरकतपत्री । स्त्री० । पाच्याम् ॥
मरक्तम् । न० । मरकतमणौ ॥
मरणम् । न० । वत्सनाभविषे ॥ प-
ञ्चतायाम् । कालधर्मे । दृष्टा
न्ते । निधने । मृत्त्यू ॥ मर
णं चेच्छयाकामंदुःखितोपिनवां
छति । रोगयस्तोपि दीनोपिन-
मुमूर्षति कश्चनेति भागवतम् ॥ अ-
पिच । मरणस्त्वृषिभिः प्रोक्तं सङ्ग
रैर्मङ्गलास्पदम् । यत्तत्तत्समान
बलयोर्यौधयोर्युध्यतोः क्लिप्तेति ॥
अनुष्ठानासमर्थस्त्वानप्रस्थस्य जीर्यं
तः । भृग्वग्निजलसम्पातेर्मरण
मुविधीयते ॥ न्यायमतेन० वि
जातीयात्ममनः संयोगध्वंसे ॥
उपात्तानां पूर्वासांनिकायविशिष्टा-
नां दिष्टेन्द्रियमनोबुद्धाहङ्कारबुद्धिवेद
नानां परित्यागे ॥ नत्वात्मनोपि
नाशः तस्य कूटत्वात् ॥ मरणं-
प्राणविच्छेदो न तु नाशः सतीम
तः । मृङ्प्राणत्याग इत्युक्तं स्व
यं नष्टः कथं त्यजेत् ॥ मृडो ल्युट्
॥ लम्नाष्टमभवने ॥

मरतः । पुं० । मरणे ॥ म्रियते ।
मृङ्प्राणत्यागे । मृमृद्वशियजिप
र्विपच्यमितमिनमिह र्विभ्योऽतच् ।
मरन्दः । पुं०)
मरन्दकः । पुं०) मकरन्दे ।

मरिचम्

मरहटा । पुं० माचावृत्तप्रभेदे ॥ यथा
 । आदौकुरुषट्कलमत्रचतुष्कलप
 स्थानन्दमितोपि० दशवर्खेकादश
 भवतिवशमधिकशुचामवलोपि ।
 विंशतिनवसङ्ख्यंभणितसुमुख्यंन
 न्दितगुणगणकोटिमरहटावृत्तंकि
 लजयकृततेकृतरिपुबिनतकरोटि
 ॥ यथा । अभिमतधनदातासिद्धि
 विधाताजगदन्तरगतशील० दुरितद्रु
 मदाह्वीविश्वविगाहीकल्पक्षयकृत
 खील० भुवनत्रयवन्दितहरशिरसिस्थि
 रवास० दहदुतवह्मपदं देहिदुरापं व
 मुह्यततिमिरविलास ॥

मराकालौ । स्त्री० वृद्धिकाल्याम् ॥

मरालः । पुं० राजहंसे ॥ कारण्डवे
 ॥ कज्जले ॥ वारिबाहे ॥ तुरङ्ग
 मे ॥ दाडिमीविपिने ॥ त्रि० खले
 ॥ त्रि० मसृणे ॥

मरालकः । पुं० कलहंसे ॥

मरिचम् । न० क्कोलके । कृष्णे ।
 छषणे । धर्मपत्तने । कालीमि-
 रच० इतिभाषा० ॥ मरिचंकटुकं
 तीक्ष्णं दीपनं कफवातजित् । उष्णं
 पित्तहरं रुचंश्चासशूलकमीनहरत् ॥
 तद्राद्रिमधुरं पाकेनात्युष्णं कटुकं गु-
 रु । किञ्चित्तीक्ष्णगुणं श्लेष्मप्रसे-
 किस्यादपित्तलम् ॥ म्रियतेविषम
 मेन । मृङ्गप्राणत्यागे । बाहुलका
 दिवः ॥ कक्कोले ॥ पुं० मरुषक

मरुः

वृक्षे ॥

मरिचपत्रकः । पुं० अजकण्ठे । सा
 लतरोः प्रभेदे ॥

मरिमा । पुं० मृत्तौ ॥ म्रियते ।

मृङ्० । जनिमृङ्भ्यामिमनिच् ॥

मरिष्यमाणः । त्रि० चासन्नमरणे ॥

मरीचम् । न० वेङ्गजी । मरिचे । कृष्ण

मरिच० इ० भा० ॥ म्रियतेविष-

मनेन । मृङ्० । बाहुलकादौचः ॥

मरौचिः । पुं० ब्रह्मणोज्येष्ठमानस-

पुत्रे० मुनिविशेषे ॥ प्रजापतौ ॥

मरुतांमध्ये भगवद्विभूतौ ॥ पुं०

सौ० चन्द्रसूर्ययोः किरणं । गम-

स्तौ ॥ षट्चसरेण परिमाणं ॥ इति

वैद्याः । म्रियतेतमोऽस्मिन् । मृ

कणिभ्यामीचिः ॥ त्रि० कृपणे ॥

मरौचिका । स्त्री० मृगतृष्णायाम् ॥

ग्रीष्मे मरुदेशसिकतादावर्ककराः प्र-

तिफलिताः दूरस्थानां जलत्वेना-

भांति० तदाचिकामृगतृष्णिकेति०

टोकाकारः ॥ मरौचिरिव । इवे-

प्रतिकृतावितिकन् ॥

मरौचिपः । पुं० तपोविशेषात्तन्म-

तिसंज्ञेतापसान्तरे ॥ चद्रिकापा-

यिनि ॥

मरुः । पुं० गिरौ । पर्वते ॥ धन्व-

नि । दशेरके । निरुदकदेशे । मा-

रवाड० इ० भाषा ॥ गुर्जरात्पू-

र्वभागितुहारिकातोहिदक्षिणे । म

मरुत्कर :

रुदेशामहेशानिउष्ट्रेत्यत्तिपरायणः
 ॥ म्रियन्तीप्राणिनाञ्च । मृङ् ।
 मृमृशीत्युः ॥ मरुवकवृक्षे ॥ सूर्य
 वंशीयभाविगृपविशेषे ॥
 मरुकः । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
 मरुकान्तारम् । न० रामबाणेनशोभि
 तेदेशविशेषे ॥ आफ्रिका० इ० इ
 ज्ञेजभा० ॥
 मरुजः । पुं० नखीनामगन्धद्रव्यं
 व्याघ्रनखाख्ये ॥ त्रि० मरुदेशजा
 ते ॥
 मरुजा ! स्त्री० मृगवारी ॥
 मरुटा । स्त्री०)
 मरुण्डा । स्त्री०) उच्चललाटायामस्त्रि
 याम् ॥
 मरुत् । पुं० समौरे । वायौ ॥ म्रियन्ते
 ऽनेन० वृद्धेन० विनावा । मृङ् ।
 मृगोरुतिः ॥ देवे । सुरे ॥ सप्तस
 प्तकीगणे ॥ मरुवके ॥ न० ग्रन्थिप
 र्थे ॥ स्त्री० पृक्कायाम् ॥ मरुदग्नि
 प्रदोहृदयस्तिक्तोष्णः पित्तलीलघुः
 । वृश्चिकादिविषश्चे भवातकुष्ठकृमि
 प्रणुत् ॥
 मरुतः । पुं० वायौ ॥ अव्यत्यन्नोयम्
 । मरुतः स्पर्शनः प्राणवृत्तिविक्र
 मादित्यादिकोषात् । कोयंवातिस
 दाजिणात्यमरुतवृत्तिकविराजः ॥
 घण्टापाटलिबुद्धे ॥

मरुत्करः । पुं० राजमाषे ॥

मरुद्गवा

मरुत्तः । त्रि० वायुविशिष्टे । मरुतः
 सन्धेच । तत्पर्वमरुदभ्यामिति तत्प
 ॥ चन्द्रवंशीयनृपविशेषे ॥
 मरुत्तकः । पुं० मरुवके ॥
 मरुत्पथः । पुं० आकाशे ॥
 मरुत्पुत्रः । पुं० हनुमति ॥ भीमसेने
 ॥ मरुतः वायोः पुत्रः ॥
 मरुत्प्रवः । पुं० कण्ठीरवे । सिंहे ॥
 मरुत्फलम् । न० घनोपले ॥
 मरुत्वान् । पुं० इन्द्र । शचीपतौ ॥
 मरुतोदेवताः सन्धेच । मरुत्प ।
 भयवृत्तिवत्त्वम् । तत्सौमत्वर्यवृत्तिभ
 त्वाज्जशत्वाभावः ॥
 मरुत्वतीयम् । न० मरुत्वत्ये हविषि ॥
 मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवीशु
 नासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तीषति-
 गृह्णगृहमेधाच्छचेति० छ० ॥
 मरुत्वत्यम् । न० मरुत्वतीये० हविषि
 ॥ मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवी
 त्यत्रस्यचकारात्० यत् ॥
 मरुत्सखः । पुं० इन्द्रे ॥ अग्नौ ॥
 मरुदान्दोलः । पुं० धवित्रे ॥
 मरुदिष्टः । पुं० गुग्गुली ॥
 मरुद्गणः । पुं० आवहप्रवाहादिवायु
 समूहे ॥
 मरुद्गजम् । न० वाततूले । यौष्महा
 से । बुढियाकोसूत० इ० भा० ॥
 मरुद्गवा । स्त्री० ताम्रमूलाक्षुपे । खि
 राइ इ० गौ० दे० भा० ॥

मरुसम्भवा

मरुद्रथः । पुं० अश्वे । देवरथे ॥
 मरुद्रुमः । पुं० बिट्खदिरे । अरिमे
 दे ॥
 मरुद्वर्त्म । न० आकाशे ॥
 मरुद्वाहः । पुं० धूमे ॥ बह्नी ॥
 मरुद्विपः । पुं० उष्ट्रे ॥
 मरुन्माला स्त्री० पृष्ठायाम् ॥ मरु-
 त्तिर्मल्यते । मलधारणे । घञ् ॥
 मरुप्रियः । पुं० उष्ट्रे ॥ मरुर्देशविशेषः
 प्रियोऽस्य ॥
 मरुभूः । स्त्री० दशैरक्षेमारवाह-
 इ० प्र० ॥ निर्जलदेशे ॥
 मरुभूरुहः । पुं० करीरवृक्षे ॥
 मरुलः । पुं० कारण्डवपक्षिणि ॥
 मरुला । स्त्री० केरलदेशप्रसिद्धायां
 नद्याम् ॥
 मरुवः । पुं० मरुवके ॥
 मरुवकः । पुं० समीरणे । प्रस्थपुष्पे ।
 फणिज्झुके मरुवा० इ० भा०-
 प्र० पुष्पे ॥ पिण्डीतके । श्वसने ।
 करहाटके । मदनद्रुमे । मयनफल
 इ० भाषा ॥ मरुवाति । वा० ।
 क्कुन्शिल्लिसंज्ञयोः ॥ व्याघ्रे ॥ रा-
 हौ ॥ खरपत्रे । नागदौना० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० क्षुपविशेषे ॥ त्रि०
 भयानके ॥
 मरुसम्भवम् । न० चाणक्यमूलके ॥
 मरुसम्भवा । स्त्री० महेन्द्रवारुण्याम् ॥
 चन्द्रदुरालभायाम् ॥

मर्कटकः

मरुस्था । स्त्री० चन्द्रदुरालभायाम् ॥
 मरुक्कः । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
 मर्त्ये ॥ मारयति० म्रियतेवा । मृ-
 ङ्० । मृकणिभ्यामृकोकणावित्यू
 कः ॥
 मरुङ्गवा । स्त्री० कार्पास्याम् ॥ यवा-
 से । चन्द्रखदिरे ॥
 मरोलिः । पुं० मकरे । असिदंष्टके ।
 मगर० इ० भा० प्र० यादसि ॥
 मरोलिकः । पुं० मकरे ॥
 मर्कः । पुं० देहे । शरीरे ॥ बानरे ॥
 वायौ ॥ मर्चति० मर्चयतिवा ।
 मर्चिः सौत्रोधातुरितिवहवः । म-
 र्चशब्दे० घौरादिकङ्कति० मिदचो
 न्यात्सूत्रेकैयटः । इणभीकापाश
 ल्यतिमर्चिभ्यः कन् । नचैवंगिलो
 पस्थस्थानिवद्भावात् कुत्वंनस्यादि
 तिवाच्यम्० पूर्वचासिद्धेतदभावा-
 त् ॥
 मर्ककः । पुं० गलेगण्डखगे । हाड-
 गिल० इ० गौ० दे० भा० ॥
 मर्कटः । पुं० बानरे ॥ लूतायाम् ।
 ऊर्ध्वनामे ॥ स्त्रीकरणान्तरे ॥ गले-
 गण्डे । हाडगिल० इ० भा० प्र०
 खगे ॥ मर्कति । मर्कः सौत्रोधातु
 र्यङ्गणे । शकादिभ्योऽटन् ॥ स्यावर
 विषभेदे ॥
 मर्कटकः । पुं० शस्यप्रभेदे ॥ बानरे
 लूतायाम् ॥ मत्स्यविशेषे ॥ दैत्यवि

मर्त्यः

शेषि ॥ संज्ञायां कन् ॥

मर्कटतिन्दुकः । पुं० कुपीली ।

मर्कटपिप्पली । स्त्री० अप्रामार्गे ॥

मर्कटप्रियः । पुं० क्षीरवृक्षे ॥

मर्कटवासः । पुं० आशावर्धे ॥ लू-

तातन्तौ । मकडीकाजाल० इ०

भा० ॥

मर्कटशीर्षम् । न० हिङ्गुले ॥

मर्कटास्यम् । न० तार्क्षी ॥ वानरमु-

खे ॥ पुं० स्नेहविशेषे ॥ त्रि०

वानरमुखसदृशमुखविशिष्टे ॥

मर्कटी । स्त्री० करञ्जप्रभेदे । मकडाक

रैजुवा० इ० भा० ॥ शूकशिम्व्या

म् ॥ मर्कटीविविधचेष्टाहेतुत्वा-

त् ॥ अजमोदायाम् ॥ अप्रामार्गे ॥

वानर्याम् ॥ गौरादित्वान्डीष् ॥

मर्कटेन्दुः । पुं० काकतिन्दुके ॥

मर्करः । पुं० भृङ्गराजे ॥

मर्करा । स्त्री० निष्कलायाम् ॥ द-

र्याम् ॥ सुरङ्गायाम् ॥ भाण्डे ॥

मर्क्यूः । पुं० धावके । रजके ॥ पीठ

मर्ह । स्त्री० शुद्धौ । माष्टि ।

मृजुशुद्धौ । मृजेर्गुणस्येच्छूः ॥ मा

र्जनंवा ॥

मर्त्तः । पुं० मर्त्यलोके ॥ मानुषे ॥

म्रियन्तेऽत्र । मृड्० । हसिमृयि-

ण्वामिदमिलूपूर्ध्विभ्यस्तन्नितित-

न् ॥

मर्त्यः । पुं० मनुष्ये ॥ म्रियते ।

मर्म

मृड्० । हसिमृयितितन् । ततः

स्वार्थेयत् । प्राक्प्रबोधात्० सर्वो-

हिमर्त्यः ॥ मध्यलोके ॥ म्रियन्तेऽ

त्रेतिमर्त्यः । हसिमृयिति० मृ-

ड्धातोस्तन्० मर्त्तः । ततो नवसू-

रमर्त्तयविष्टेभ्यः स्वार्थेयत् ॥ मर्त्ते

भवोवा । दिगादेराकृतिगणत्वाद्-

यत् ॥

मर्त्यसुखः । पुं० यज्ञे ॥

मर्त्या । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् ॥

मर्त्येन्द्रा । स्त्री० मातरि ॥ अग्निदम

न्याम् ॥ राजमातरि ॥

मर्दनम् । न० अङ्गस्यमर्दने । षादम

र्दनादौ । संवाहने ॥ मृदचोदे ।

ल्युट् । कदने ॥ चूर्णने० । त्रि०

मर्दयितरि ॥ मर्दयति । मृदचोदे०

मृदमर्दनेवा । हेतुमस्मिजन्तात्कर्त्त

रिल्युट् । बहुलमन्यत्रापीतियुज्वा ॥

मर्दलः । पुं० वाद्यप्रभेदे ॥ मर्दलो

मादल इति० नेपालिख्यातो० मृद

ङ्गसजातीयः ॥ मर्दमुपमर्दलाति० ।

ला० । आतइतिकः ॥

मर्दितः । त्रि० चूर्णिते ॥ यन्त्रिते ॥

मर्दिता । त्रि० मर्दिनि ॥

मर्दी । त्रि० मर्दितरि ॥

मर्मकीलः । पुं० भर्त्तरि ॥

मर्मज्ञः । त्रि० मर्मविदि । तत्त्व-

ज्ञे ॥

मर्म । न० स्वरूपे । तत्त्वे । यथा ।

मर्मर :

मृगयानविगीयतेनृपैरपिधर्मांगम-
मर्मपारगैः । स्मरसुन्दरमायद-
त्यजस्तवधर्मः सदयोदयोज्ज्वलाः ॥
सन्निस्थाने ॥ जीवस्थाने ॥ परस्ते-
त्रेगांचरन्तीनचाचक्षीतकस्यचित् ।
नसंवसेत्सूतकेचनकंवैमर्मणिस्पृ-
शेत् ॥ अरुणि ॥

मर्मरः । पुं० वस्त्रविशेषे ॥ शुष्कप-
र्यध्वनी ॥ वस्त्रपर्णानांस्त्रनिते ।
मर्ममर्मरड्मर्मरड् । इतिचभाषा ॥
मर्मराति । रा० कः ॥ अनुकरण-
शब्दोवा ॥

मर्मरी । स्त्री० पीतदारुणि ॥
मर्मरीकः । त्रि० दौनजने ॥ म्रियते ।
मृड् । पर्फरीकादिस्वादीकन्० धा-
तोर्हिच्वंरुक्चाभ्यासस्य ॥
मर्मवित् । पुं० मर्मज्ञे । कार्पटि-
की ॥
मर्मवेदी । पुं० मर्मविदि ॥
मर्मस्पृक् । त्रि० मर्मपीडके । अरु-
न्मुदे ॥ मर्मस्पृशति । स्पृशउपता-
पे । स्पृशोऽनुदकइति० क्तिन् ॥
मर्मवित्०द् । त्रि० सन्निस्थानवेधक-
र्त्तरि ॥ मर्मज्ञे ॥ मर्मणिविध्य-
ति । व्यधताडने । क्तिप् । ग्रहिज्ये-
तिसम्प्रसारणम् । नहिष्ठतीतिदी-
र्घः ॥

मर्मिकः । त्रि० मर्मज्ञे ॥

मर्मुरः । पुं० तुषानले ॥

मल :

मर्त्यः । पुं० मरणधर्माणि । मनु-
ष्ये ॥

मर्त्या । अ० सौमायाम् ॥

मर्त्यादा । स्त्री० सीमनि । अवधी ।
तेनविनेत्यर्थे ॥ स्थितौ । धारणा-
याम् । सत्पथस्थितौ ॥ अनुसृङ्घनी-
यायांव्यवस्थायाम् ॥ स्थित्यनतिक्र-
मे ॥ कुलभूमौ ॥ मर्येतिसीमार्थेऽ-
व्ययम् । तत्रदीयते । डुदाञ् ।
आतस्योपसर्गश्च्यङ् ॥

मर्षः । पुं० क्षान्तौ ॥ मर्षणम् । मृ-
षतितिच्चायाम् ॥ घञ् ॥

मर्षणम् । न० अपराधस्यपिकोपा-
नाविष्करणे । क्षमायाम् । मृष-
भावेच्छुट् ॥

मर्षितः । त्रि० क्षान्तियुक्ते ॥ मृषेः
कर्त्तरिक्तः । भावेक्तेक्षीवम् ॥
मर्षितवान् । त्रि० क्षान्ते ॥ मृषेः
कर्त्तरिक्तवतुः ॥

मर्षी । त्रि० क्षमाशौले ॥

मलः । पुं० न० पापे । किल्बिषे ॥
विशि । विष्टायाम् । यथा । मला
यत्तंबलंपुंसांशुक्रायत्तन्तुजीवनम् ।
तस्माद्यत्ने नतरक्षेत्यक्षिणोमलरे-
तसोइति ॥ किट्टे । मण्डूरादौ ॥
खेदादौ ॥ वसाशुक्रमसृङ्मज्जामू-
त्रंविट् कर्णविण् नखाः । श्लेष्माशुद्र-
षिकास्त्रे दोहादशैतेनृणांमलाः ॥
वातादिषु । यथा । शरीरदूषणादौ

मल :

प्रामलिनीकरणान्मला : । धारणा
ज्ञातवस्तिष्ठुवातपित्तकफास्त्रयः ॥
सर्वेषामेबरोगाणांनिदानंकुपिता-
मला : । तत्प्रकोपस्तुप्रोक्तंवि-
धाहितसेवनम् । हरेद्वसन्तेश्लेष्माणं
पित्तंशरदिनिर्हरेत् वर्षासुशमये
हायुंप्राग्विकारसमुच्छ्रयात् ॥ अत्र-
विशेषमाहमाधवः कफपित्तानि-
लाः पूर्वमध्यान्तेषुव्यवस्थिताः ।
देहाहोरात्रिवयसांसन्धिष्वपिकफा-
निलाविति ॥ अस्यार्थः । कफपि-
त्तानिलाः देहाहोरात्रिवयसांपूर्व-
मध्यान्तेषुयथासंख्यं व्यवस्थिताः ।
देहस्य पूर्वभागेशिरश्चरभ्यवक्षोन्ते-
कफोव्यवस्थितः । मध्येआमाशय-
मारभ्यनाभ्यन्ते पित्तं व्यवस्थितम् ।
अन्तेनाभ्यधोभागेवायुर्यवस्थितः ।
शिरोमूलत्वात्देहस्यैवपूर्वादिक-
ल्पना । अङ्गस्त्रिधाविभक्तस्यपूर्व-
भागेकफोमध्ये पित्तमन्ते वायुः ।
एवंरात्रेरपिवयसोपिपूर्वभागेवाल्या-
वस्थायांश्लेष्मामध्येतरुणावस्थायां-
पित्तमन्ते वृद्धावस्थायांवायुः ।
सन्धिष्विति । देहाहोरात्रिवयसा-
मित्येव । तत्रदेहस्यपूर्वभागमध्य-
भागयोः सन्धौकफोव्यवस्थितः म-
ध्यभागान्धभागयोः सन्धौपक्वाश-
यास्थौवायुः एतच्चयथासङ्ख्यमि-
त्यतोलभ्यते । अहः सन्धौरात्र्या-

मलमास :

साकमहः सन्धिः प्रातः सञ्जक-
स्तस्मिन्कफः । अङ्गासाकंरात्रेः
सन्धिः सायंतस्मिन्वातः । वयः
सन्धौवाल्यातरुणयोः सन्धौश्लेष्मा
तरुण्यवृद्धच्योः सन्धौवायुरिति
॥ मृज्यतेऽसौ । मृजुशुभौ । मृजेष्टि-
लोपश्चेति कलः ॥ मलयति । मल-
तत्कृतौ । अदन्तः । मलतेषा ।
मलधारणे । पचाद्यच् ॥ कर्पूरे ॥
त्रि० कृपणे । कदर्ये ॥

मलघ्नः । पुं० शाल्मलीकन्दे ॥ त्रि०
मलनाशके ॥

मलघ्नी । स्त्री० नागदमन्याम् ॥

मलजम् । न० पूये ॥ त्रि० मलोद्भवे ॥

मलदूषितः । त्रि० मलिने ॥ मलेनदू-
षितः । कर्तृकरणेद्वतिसमासः ॥

मलद्रावी । पुं० जयपाले ॥

मलधीः । पुं० कामिनि ॥

मलनः । पुं० पटवासे । अंशुकालये
॥ न० मर्द्दने । पीडना० मलना०
इ० भा० ॥

मलपूः । स्त्री० काकोदुम्बरिकाया-
म् ॥ मलयूस्तम्भकतृत्तिकाशीतला-
तुषराजयेत् । कफपित्तव्रणश्लिचकु-
ष्ठपाण्डुर्शकामलाः ॥ मलात्पापा-
त् । पुनाति । पूज्पवने । क्षिप् ॥

मलभुक् । पुं० काके ॥

मलभेदिनी । स्त्री० कटुकायाम् ॥

मलमासः । पुं० अधिमासे । मलि

मलय :

म्लुचे ॥ यस्मिन् मासिनसङ्क्रान्तिः
सङ्क्रान्तिद्वयमेववा । मलमासः
सविज्ञेयोमासस्त्रिंशत्तमोभवेत् ।
गर्गस्तु । अमावास्याद्वयं यत्ररवि-
सङ्क्रान्तिवर्जितम् । मलमासः
सविज्ञेयोमासः शुद्धाख्यउत्तरः ॥
तथाचब्रह्मसिद्धान्ते । चान्द्रोमासो-
द्यसङ्क्रान्तोमलमासः प्रकीर्ति-
तः ॥ सत्यव्रतस्तु । राशिद्वयं यत्र
मासिसङ्क्रमेतद्दिवाकरः । नाधि-
मासोभवेदेवमलमासस्तुकेवलम् ।
एकचमासद्वितयं यदिस्याद्वर्षेऽधि-
कतत्रपरोऽधिमासः । अथोदशस्तु
श्रुतिराहमासं चतुर्दशं क्वापिनचा-
स्तिदृष्टम् ॥ अयं मासश्चान्द्रएव न-
सौरः । अस्तित्रयोदशोमासः सच-
श्रुत्यानिगद्यते । असौ चान्द्रो न सौ-
रः स्यान्नास्ति सौरस्त्रयोदशः ॥

मलमासत्त्वम् । न० रविसङ्क्रान्त्य
भावविशिष्टचान्द्रमासत्त्वे ॥

मलयः । पुं० ऋष्यमूकप्रदेशान्तरे
स्वनाम्नाप्रसिद्धेऽद्विविशेषे । आषा-
ढे । दक्षिणाचले । चन्दनाद्रौ
कृतमालाताम्रपणीं प्रमुखामलयो-
द्भवाः ॥ शैलाङ्गे ॥ देशविशेषे ।
मलैवार० इ० भा० ॥ आरामे न-
न्दनवने ॥ अष्टादशोपहीपान्तर्ग-
तद्वीपविशेषे ॥ मलते । मलधार-
णे । बलिमलितनिभ्यः कथञ् ॥

मलाका

ऋषभदेवस्यपञ्चमेपुत्रे ।

मलयगन्धिनौ । स्त्री० उमायाः सखी
विशेषे ।

मलयजः । पुं० राहुग्रहे ॥ पुं० न०-
चन्द्रने ॥ मलयेधातः । सप्तम्यांज
नेङ् ॥

मलया । स्त्री० चिह्नतायामोषधौ ।

मलयाचलः । पुं० सद्वादिसमीप-
स्थे० शैलविशेषे । दक्षिणाचले ॥
सतांभिसैव्योद्दिमवान् भोगिनांम-
लयाचलः ॥

मलयानिलः । पुं० वासन्ते । बसन्त
कालिकवायौ ॥

मलयालः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा ।
सुरास्त्रिकांसमारभ्यमलयाश्चन्तगं-
शिवे । मलयालाभिधोदेशोमन्त्रसि-
द्धिप्रदर्शकः ॥

मलयूः । स्त्री० मलखाम् । काकोद-
म्बरिकायाम् ॥ मलयवति । युज्
गुप्तायाम् । क्षिप् । बाहुलका-
द्दोषः ॥ यद्वा । मलते । मलधा-
रणे । बाहुलकादयूः ॥

मलयोद्भवम् । न० चन्द्रने ।

मलवर्त्म । न० गुदे ॥

मलविलासिनौ । स्त्री० शङ्खपुष्पा-
म् ॥

मलहन्ता । पुं० शाल्मलीकन्दे ॥

मला । स्त्री० भृश्यामलक्याम् ॥

मलाका । स्त्री० दूष्याम् । कामिन्या

मलिनमुखः

म् । इस्तिन्याम् ॥

मलापकर्षणम् । न० पापमोचने ॥

मलस्यदूरीकरणे ॥

मलापहा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा ।

मलापहाभीमरथीचघट्टगायथाचक्र

ष्णाञ्जलसाम्यगागुणैः । मलापहा

घट्टगयोस्तथापिपथ्यं लघुस्वादुतरं-

मुक्कान्तिदम् ॥

मलावहम् । न० मलिनौकरणे । पा

पविशेषे ॥ यथा । कुमिकीटवयोह

त्थामयामुगतभोजनम् । फलैधः

कुसुमस्तेयमधैयं चमलावहम् ॥

मलारिः । पुं० सर्वद्वारे । सावन०

इ० भा० ॥

मलिनम् । न० दोषे ॥ टङ्गणे ।

घोले ॥ त्रि० मलयुक्तेवस्तुनि ।

मलीमसे । कञ्चरे । मलदूषिते ॥

यथा । यथाभवतिबालानांगगनं

मलिनंमलैः । तथाभवत्यवुद्धाना

मात्मापिमलिनोमलैरिति ॥ मलैः

केशकर्मफलैरात्मा । अन्यत्रम

लैर्घनरजोधूमादिभिराकाशद्वय

र्थः ॥ निच्यनैमित्तिकक्रियात्वा

गिनि ॥ कृष्णे ॥ दूषिते ॥ मलो

स्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्तेतिसाधुः

॥ यद्वा । मलते । मल० । बहु

लमन्यत्रापीतो न च् ॥

मलिनमुखः । पुं० अग्नौ ॥ गोला

ङ्गले । मृगे ॥ प्रेते ॥ त्रि० क्रूरे

मलिष्ठा

। खले ॥

मलिनात्मा । पुं० कृष्णदेहे ॥ दुष्ट

चित्ते ॥ नपरिचयोमलिनात्मनां

प्रधानम् ॥

मलिनाम्बु । न० मस्याम् ॥

मलिनास्यः । त्रि० खले ॥

मलिनिमा । पुं० कृष्णत्वे ॥ मलिन

त्वे ॥ मलिनस्यभावः । इमनि

च् ॥

मलिनौ । स्त्री० रजलसलयायानायां

म् । ऋतुमस्याम् ॥ मलोऽस्यस्याः

। अतद्वनिठनौ ।

मलिनौकरणम् । न० मलावहे ॥

मलिम्बुचः । पुं० मलमासे ॥ यथा

। तमतिक्रम्यतुरविर्यदागच्छेत्

कथञ्चन । आद्योमलिम्बुचोच्चेयो

द्वितीयः प्रकृतः स्मृतः ॥ यदा

दर्शान्तमासमतिक्रम्यतत्पूर्वमासा

न्त्यक्षणवृत्तिराशिस्यः सन्सूर्योऽ

तिवाह्यगच्छेत् मासान्तरे राश्यन्त

रसंयोगंगच्छेत् तदाआद्योऽति

क्रान्तमासोमलिम्बुचोच्चेयः । मलो

सन्स्त्रोचति । गच्छतीति । मलि

म्बुचः । द्वितीयस्तुप्रकृतः शुद्धः

कर्माहत्वात् ॥ चौरैः ॥ ज्वलने

॥ वाते ॥ मल्यते । मल० ।

इच् । मलिधृतंस्त्रोचति । म्बुच

स्तेये । मूलविभुजादित्वात्कः ॥

मलिष्ठा । स्त्री० ऋतुमस्यानायांम् ॥

मल्लतूर्यम्

मल्लोमसः । पुं० पुष्पकासीसे ॥ लौ
हे ॥ मल्लिने ॥ मल्लोऽस्यास्ति ।
ज्योत्स्नातमिस्ते तिसाधुः ॥

मल्लकः । पुं० कृमिविशेषे ॥

मल्लः । पुं० पात्रे ॥ कपोले ॥ म
त्स्यभेदे ॥ बलीयसि ॥ भल्ले ।
निष्कृषी । बाहुयोधिनि ॥ मल्ले
तिनाम्नाप्रसिद्धे ॥ अयश्चब्राह्म्यात्
क्षत्रियात्सवर्णायांजातः । यथा
हमनुः । भल्लोमल्लश्चराजन्याद्वाच्या
न्निष्कृषिविरेवच । नटश्चकरणश्चैव
खसोद्रविडएवच ॥ इति ॥ देशवि
शेषे ॥ यथा । दशार्णानवराष्ट्रश्चम
ल्लाः शाल्लाः युगन्धराः । इति
। विराटपर्वणि १ अध्यायः ॥ वर्णा
सङ्हरजातिविशेषे । माला० इ०
गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ अयश्च
० खेटात्तीवरकन्यायांजातः ।
इ० ब्र० वै० पु० ॥ तन्त्रवाय्यांकु
न्दकाराज्जातः । इ० प० पु० ॥
नियुद्धकुशलोमल्लस्तद्वृत्तिस्तपरा
यणः ॥

मल्लकः । पुं० दन्ते ॥ पुं० स्त्री० द
पाधारे ॥ कौशिकायाम् । नारिके
लफलनिर्मितेष्वके । नरेली० इ०
भा० ॥ मल्लते । मल्लधारणे । ख
ल् ॥

मल्लतूर्यम् । न० वाद्यविशेषे । महा
स्वने ॥

मल्लिका

मल्लनागः । पुं० अभमातङ्गे ॥ वात्स्या
यनमुनौ ॥ कामशास्त्रविशेषे ॥ ले
खद्वारे ॥

मल्लभूः । स्त्री० मल्लभूमौ ॥

मल्लभूमिः । स्त्री० रङ्गभूमौ । अक्षवाटे
। अखाडा० इ० भा० ॥ देशविशे
षे ॥

मल्लयात्रा । स्त्री० मालव्याम् । मल्ला
नायुद्धार्यप्रयाणे ॥

मल्लयुद्धम् । न० नियुद्धे । बाहुयुद्धे ।
मल्लानांसङ्ग्रामे ॥

मल्ला । स्त्री० नार्याम् ॥ पञ्चवल्क्याम्
॥ मल्लिकायाम् ॥

मल्लारः । पुं० षष्णारागाणांमध्येद्विती
यरागे ॥ मेघमल्लाररागस्यगानवर्षा
सुसर्वदा ॥

मल्लारी । स्त्री० वसन्तरागस्यरागिण्या
म् ॥ यथा । आन्दोलिताचदेशाख्या
लोलाप्रथममल्लारी । मल्लारीचेतिरा
गिण्योवसन्तस्यसदानुगाः ॥ मेघरा
गस्यरागिण्याम् ।

मल्लिः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ स्त्री०
मल्लिकायाम् ॥ मल्लते । मल्ल० ।
सर्वधातुभ्यङ्गन् ॥

मल्लिकः । पुं० मलिनचक्षुचरणयु
क्तेहंसविशेषे । किञ्चिद्धूमवर्णैश्च
क्षुचरणैरुपलक्षितेहंसप्रभेदे ॥ मल्ल
ते । मल्ल० । इन् । स्वार्थेकः ॥

मल्लिका । स्त्री० तणशून्ये । भूपद्याम् ।

मल्लिकाचः

। शतभौरौ । वेल्लि० वेला० वेली०
 इ० प्र० पुष्पवृक्षे ॥ मल्लिगन्धं०
 मल्लिगन्धे । मल्ल० । सर्वधातुभ्यङ्
 । वाङ्मि० । स्वार्थेकन् । ह्रस्वः ।
 टाप् ॥ मल्लिकोष्णालघुवृष्याति
 क्ताचकटुकाहरेत् । वातपित्तास्रह
 ग्व्याधिकुष्ठारुचिविषव्रणान् ॥ मी
 नविशेषे ॥ मृत्पात्रविशेषे ॥ पान
 पात्रे ॥ सवैद्यान्तर्गतवृक्षविशेषे ॥
 यथा । अश्लेषगुणाधिकशोभनशोभन
 सौरभयुद्धविशुद्धयगते० विधेहि वि
 धेहि विवेकनिधेहि पुरोजगयानिह
 सप्तलगीसुमते । विशोभयशोभिरु
 पेतितयेति विनिर्मितमल्लिकयेशर-
 ते० निधेहि निधेहि मुदं हृदये सदये
 यशवन्तधराधिपते ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥
 यथा । हारशङ्ककक्रमेणमण्डिताष्ट
 वर्णकेन । वर्णिताकुतूहलेनमल्लिके
 पिङ्गलेन ॥ यथा । वेदवेदिबालखि
 ल्यनारदादिसंस्तुताय । अस्तुमेन
 तिः सदैवतुभ्यमम्बुजप्रियाय ॥ भू
 पदीपुष्पे ॥ मल्लिकायाः पुष्पम् ।
 पुष्पमूलेषु बहुलमिति० अनुदात्ता
 देरजोऽणश्चलुप् । लुपियुक्तिवत् ।
 वर्णपात्रे ॥ इ० श० माला ।
 मल्लिकाचः । पुं० । किञ्चिद्भूषणार्थे सञ्चुच
 रणैरुल्लङ्घितेहंसविशेषे ॥ शुक्लव
 र्णवैष्टितचक्षुर्द्वययुक्ताश्वे ॥ मल्लिका
 कारमन्त्रियस्यशुक्लापाङ्गत्वात् । व

मशकः

हृब्रीहौसक्यच्छोरितिषच् ।
 मल्लिकाख्यः । पुं० । मल्लिकाचाभिधे
 हंसे ॥
 मल्लिकाख्या । स्त्री० । मोहिन्याम् । त्रि
 पुरमालौतिगौडदेशप्रसिद्धेपुष्पे ॥
 मल्लिकागन्धम् । न० । मल्लिकागुरुणि
 मल्लिकापुष्पः । पुं० । कुटजवृक्षे ॥ कव
 णवृक्षे । करुणालेवु० इ० गौ०
 दे० भा० ॥ खनाम्नाप्रसिद्धेपुष्पवृ
 क्षे ॥
 मल्लिगन्धि । न० । मल्लिकागुरुणि ॥ भ
 ष्टिकापुष्पस्येवगन्धोयस्य । उपमा
 नाच्चेति० इत् ।
 मल्लिपत्रम् । न० । कृत्राके ॥
 मल्ली । स्त्री० । मल्लिकायाम् ॥
 मल्लीकरः । त्रि० । चौरैः ॥
 मल्लुः । पुं० । भालूके ॥
 मवितः । त्रि० । बह्वे ॥
 मशकः । पुं० । कीटविशेषे । वक्षतु
 गडे । सूच्यास्थे । रात्रिजागरदे ।
 मच्छर० इतिभाषा । तन्नाशकधू
 पोयथा । त्रिफलार्जुनपुष्पाणिभक्ष्या
 तकशिरीषकम् । लाक्षासर्जरस
 सैवविहङ्गस्यैवगुग्गुलुः एतैर्धूपै
 र्मल्लिकाणांमशकानांविनाशनम् ॥
 घुद्वरोगविशेषे । मश्या० इ० भा०
 प्रसिद्धे ॥ यथा । अवेदनंस्थिरं चैव
 यत्तुगात्रेप्रदृश्यते । माषवत्कृष्णमु
 त्स्रंमलिनंमशकंदिशेत् ॥ स्थिर

मसी

म्० अचलम् ॥ अस्थचिकित्सायथा
। चर्मकीलंजतुमणिमशकांस्तिलका
लकान् । उत्कृष्टशस्त्रेणदहेत्तत्रा
राग्निभ्यामशेषतः ॥ अपिच । ल
शुनानान्तुचूर्णं लघ्वर्षीमशकनाशनः
॥ इति ॥

मशकी । पुं० उदुम्बरहर्ष ॥
मशहरी । स्त्री० चतुष्क्याम् । शयन
तिरस्करिण्याम् ॥
मशुनः । पुं० कुकुरे ॥
मसनम् । न० सोमराजौहते ॥
मसरा । स्त्री० मसूरे ॥
मसारः ।) पुं० इन्द्रनील
मसारकः ।) पुं० मणौ ॥
मसिः । स्त्री० लिपिप्रयोजनायाम् ।
पचाञ्जने । मस्याम् ॥ मस्यति ।
मसौपरिणामे । इन् ॥ शिफालिका
हन्ते ॥

मसिकूची ।) स्त्री० मस्या-
मसिधानम् ।) न० धा-
मसौधाना ।) स्त्री० रे ।

मसिकूपिकायाम्
मसिनम् । न० सपिंडके ॥
मसिपण्यः । पुं० लेखके ॥
मसिप्रसूः । स्त्री० मस्याधारे ॥ मस्याः
प्रसूः ॥ लेखन्याम् ॥
मसिमणिः । पुं० मस्याधारे ॥
मसिवर्द्धनम् । न० रसगन्धे ॥
मसी । स्त्री० मेलायाम् । लिपिसाधन

मसूरविदला

विशिष्टे । काली० इ० गौ० भा० ।
झाङ्गी० इ० भाषा० ॥ शिफालिका
हन्ते । मस्यति । मसी० । पचाद्यच्
। गौरादित्वान् ङीष् ॥

मसौजलम् । न० मस्याम् ॥
मसौधानम् । न० मस्याधारे ॥
मसौधानी । स्त्री० मस्याधारे ॥
मसौजा । स्त्री० खनाम्नाख्यातैधान्ये ।
उमायाम् ॥

मसौशः । पुं० कायस्थे ॥ मसार्द्ध
शः ॥

मसुरः । पुं० मसूरे । मङ्गल्यके ॥ म
स्यति० मस्यतेवा । मसी० । मसे
स्येच्युरन् ॥ उपधाने ॥ मसुरा
। स्त्री० वेश्यायाम् ॥ ब्रीहिप्रभे दे
। टाप् ॥

मसुरी । स्त्री० पापरोगे । मसूर्याम् ॥
मसूरः । पुं० ब्रीहिप्रभेदे । मङ्गल्य-
के ॥ मसूरोमधुरः पाकेसङ्घाही
शीतलोलघुः । कफपित्तास्रजिद्रू
क्षोवातलोज्वरनाशनः ॥ मस्यति०
मस्यतेवा । मसी० । मसेरुरन्निति
पाञ्चमिकजरन् । उपधाने ॥

मसूरकः । पुं० उपवर्हविशेषे । चातु
रे । चक्रगण्डौ । गोलसिर्हा
ना० इ० भा० ॥ मसूरे ॥ स्वार्थे
कः ॥

मसूरविदला । स्त्री० कृष्णाचिवृताया
म् ॥ मसूरविदलमस्याः ।

मस्करी

मसूरा । स्त्री० मसूर० इ० प्रसिद्धे ब्री
हिमेदे । मङ्गल्यके ॥ वेण्यायाम् ॥
टाप् ॥

मसूरिका । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ मङ्गल्य
के ॥ मसूरीरोगे । शीतलाख्यरोगे ॥
मसूराकृतिसंस्थानाः पिण्डकाः स्युर्म
सूरिकाः ॥ अतीसारी ॥ मशहया
म् ॥ यथोक्तपाद्मेक्रियायोगसारे ।
दंशांश्चमशकांश्चैव वर्षाकाले निवार
येत् । मसूरिकाभिः प्रावृत्त्यमस्र
शायिनमुच्यते मिति ॥

मसूरी । स्त्री० यापरोगे । रक्तव्याम्
। शीतलाख्यरोगे ॥ चिह्नति ॥ रक्त
चिह्नति ॥

मसृणः । पुं० सोमै ॥ चि० अक्षकंश्रे
। अक्षठिने ॥ क्षिग्धे ॥ मस्यति ।
मसी० बाहुलकात् ० ऋणः ॥ यद्वा
। समृत्त्योति । ऋणुगतौ ॥ इगु
पधेतिकः । पृषोदरादिः ॥

मसृणा । स्त्री० उमायाम् । अतस्थाम् ॥
मस्करः । पुं० वेणौ । वंशे ॥ मस्क-
तेऽनेन वा । मस्कगतौ । बाहुलका
दरः ॥ यद्वा । मङ्गते मक्षिमण्डने ।
अरः । आगमशास्त्रस्यानिश्चत्वा-
न्ननुम् । मस्करमस्करिणौ वैष्णुपरि-
ब्राजकयोरिति मुट् ॥ रन्ध्रवंशे ॥

मस्करी । पुं० परिव्राजके । भिक्षौ ।
संन्यासिनि ॥ मस्कनम् । मस्कग
तौ । बाहुलकादरः । मस्करोन्नानं

मस्तु

मतिर्वाऽस्यास्ति । मस्करमस्करि-
णावितीनिः ॥ यद्वा । मस्करोवे-
णुरस्यास्ति । इनिः ॥ यद्वा । मा
कत्तुं कर्मनिषेधुंशीलमस्य । मस्क-
रमस्करिणावितिसाधुः ॥ यद्वा ।
मकुरद्ववशुद्धमन्तः करणमस्यास्ति-
। प्राग्वन्निपातः ॥ यद्वा । मङ्गते ।
मक्षि० । बाहुलकादरः । आगम
शास्त्रस्यानिश्चत्वान्ननुम् ॥ मकरो-
निधिभेदोवाऽस्यास्ति । पूर्ववन्निपा
तः ॥ चन्द्रे ॥

मस्तम् । न० मस्तके । मस्ततेस्म । म
सी० । क्तः ॥

मस्तकः । पुं० न० उत्तमाङ्गे । शिर-
सि । मूर्धनि । स्वार्थेकन् ॥

मस्तकचेहः । पुं० शिरोमज्जनि ॥

मस्तकाख्यः । पुं० शिखरे ॥ वृक्षशि-
रसि ॥ मस्तकमिच्छाख्यायस्य ॥

मस्तदारु । न० देवदारुणि ॥

मस्तमूलकम् । न० शिरोधौ ॥

मस्तिष्कम् । न० गोर्धे । मस्तकस्थ-
ताक्षारस्त्रेदे । मस्यते० मसनं वा० ।

मसी० । क्तिन् । मस्ति मस्कते ।

मस्कगतौ । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥

मस्तु । न० दधिभवमण्डे । दधिजले
। तोड० इ० भाषा । दधुस्तु परि
योभागोत्पन्नः स्नेहसमन्वितः । स
खोक्षीसरद्वयुक्तोदधौमण्डस्तुमस्ति
ति ॥ मस्तकमहरं वक्ष्यं लघुमुक्ता-

महान्

भिलाषकृत् । स्तोतोविशोधनं ह्ना
दिक्कफटणानिलापहम् । अठ्यं-
प्रौणनंशीघ्रं भिनत्तिमलसङ्ग्रहम् ।
अपिच । उष्णाऽस्त्रं रुचिपित्तदंशम
हरं वल्यं कषायं सरं भुक्तिच्छन्दकरं द
शोदरगदग्रीहार्थं सांनाशनम् । स्तो
तः शुद्धिकरं कफानिलहरं विष्टम्भ-
शूलापहम् पाण्डु श्वासविकारगुल्म
शमनं मस्तुप्रशस्तं लघु ॥ मस्यते ।
मसी० । सितनीतितुन् ॥

मस्तुलुङ्गः । पुं० मस्तकस्य घृताकार
जिह्वे । मस्तिष्के ॥

मस्तुलुङ्गकः । पुं० मस्तिष्के ॥

महः । पुं० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ महि
षे ॥ महजम् । महपूजायाम् । घ-
ञ् । संज्ञापूर्वकत्वाद् दृढभावः ।
घोत्रा ॥ यक्षाः महति । अच् ।
यज्ञे ॥

महश्चः । पुं० बहुलामोदे । महक०
इ० भा० ॥

महत् । न० राज्ये ॥

महान् । पुं० ज्ञानक्रियाशक्तिमतिम
हत्तत्त्वे । बुद्धितत्त्वे । अध्यवसाय
लक्षणे ॥ यथा । सविकासत्प्रधा
नात्तु महत्तत्त्वं प्रजायते । महानि-
तियतः स्थातिर्लोकानां जायते स
दा ॥ सर्वकार्यापेक्षयाऽधिकत्वात्
कारणे० हिरण्यगर्भे । प्रथमजे ॥
दुर्गायाम् । महान्यायस्थिता सर्व

महतत्त्वम्

महान्वाप्रकृतिर्मतेति देवीपुराणा-
त् ॥ उष्ट्रे ॥ नवधाभक्तियुक्तश्रीकृ-
ष्णभक्ते० शिवशेषधर्मादौ ॥ त्रि०
वृद्धे । विशङ्कटे । वृद्धति । विशा-
ले । वृद्धे । विपुल्ये ॥ उत्कटे ॥ अ
तिप्रमाणे । अप्रमेये । आपातमधु
रसांसारिकसुखनिस्पृहे ॥ यथा ।
महत्सं वाङ्मारमाहुर्विमुक्तेस्तमोदा
रं योषितांसङ्गिसङ्गम् । महान्तस्ते
समचित्ताः प्रशान्ताविमन्यवः सु
हृदः साधवो ये ॥ महति । मह०
। वत्तमानेपृषदृहन्महदिति निपा-
तितः ॥ मद्भवेत्वा । महच्छब्दप्रयो
गनिषेधोयथा । शङ्खितैलेतयामां
सेवैद्ये ज्योतिषिके हिजे । यात्रायां प
थिनिन्द्रायां महच्छब्दो न दीयते ॥ इ
ति ॥ देशादिपरिच्छेदशून्ये सर्वग
ते परमात्मनि ॥

महती । स्त्री० नारदस्य वल्लभ्याम् ॥

शततन्त्रीवैद्यामहतीति० स्वामी ॥

विततायाम् ॥ वृहत्प्रमाणायाम्

॥ वृहत्त्वाम् ॥ वाक्ताक्याम् ॥ स-

द्यते । मह० । वत्तमानेपृषदिति

साधुः । गौरादिः ।

महतीद्वादशी । स्त्री० श्रवणद्वादश्याम्

। वामनद्वादश्याम् ॥

महत्तत्त्वम् । न० चतुर्विंशतितत्त्वन्त

गंतद्वितीयतत्त्वे । प्रकृतैरुत्पन्ने सम

ष्टिवुद्धिरूपे ॥ तत्त्वयाभावात् । म

महत्तमम्

हाभारते । यथा । महानात्मासति
विष्णुर्जिष्णुः शम्भुश्चवीर्यवान् ।
बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्च तथाख्याति
धृतिः स्मृतिः ॥ पर्यायवाचकैः श
ब्दैर्महानात्माविभाव्यते ॥

महत्तरः । पुं० शूद्रविशेषे । यामकू
टे । महता० इ० भा० ॥ इ० चि०
काण्डशेषः ॥

महत्पुत्र्यम् । न० वृहतीसहस्राख्य
शस्त्रे ॥

महत्त्वम् । न० महतोभावे । यथा ।
महत्त्वं षड्विधे हेतुरिन्द्रियकरणं सतम्
। इ० भा० प० । महत्त्वं षड्विधं
ति । द्रव्यप्रत्यक्षमहत्त्वं समवायसम
बन्धनकारणम् । द्रव्यसमवेदानां
गुणकर्मसामान्यानां प्रत्यक्षे । स्वाय
यसमवेतसमवायसम्बन्धेन कारणम्
। इ० सिद्धान्तमुक्तावली ॥ स्वाध्यस्त
सर्वसम्बन्धित्वे ॥ श्रेष्ठतायाम् ॥

महत्पुष्पा । स्त्री० हस्तिघोषायाम् ॥

महद्ब्रह्म । न० अव्यक्तते । प्रकृतौ०
त्रिगुणात्मिकायां मायायाम् ॥ स-
र्वकार्यापि च याधिकत्वात् कारणं मह
त्० सर्वकार्याणां बृद्धिहेतुत्वरूपात्०
बृंहणत्वाद्वा० ब्रह्मणत्वाद्वा० ब्रह्मच
भवत्यव्याकृतम् ॥ महच्चतद्ब्रह्मच
तिविग्रहः ॥

महत्तमम् । न० परमात्मनि ॥ महत्
ब्रह्मविद्योत्कर्षेण वर्तमानत्वात्० भू

महत्त्विकः

तंपरमार्थसत्यम् । महच्चतद्ब्रह्म
महनीयः । त्रि० पूजनीये ।
महर्ष्यता । स्त्री० अधिकन्यूनत्वे ॥
महर्षिः । स्त्री० समृद्धौ । ऋषिराधि
क्ये ॥

महर्लोकः । पुं० भूरादिसप्तलोकान्त
गतचतुर्थलोके । चतुर्मुखदिनस्या
क्तेजगदेतच्चराचरम् । तदादिदृष्ट्य
ते सर्वत्रैलोक्यभूर्भुवः आदिकम् ॥ जन
मयान्तितापातामहर्लोकनिवासि
नः ॥ चतुर्थेतुमहर्लोकितिष्ठन्ते कल्प
वासिनः ॥ अपिच । महोद्विकोटि
यं चास्ते मरीच्यादिमुनिव्रजः ॥ भू-
पृष्ठाद्विकोऽयं च्छायो मरीच्यादिमुनि
वन्द्यस्थानं महर्लोकउत्तरार्थः ॥

महर्षभौ । स्त्री० कपिकच्छाम् ॥

महर्षिः । पुं० व्यासादिषु ॥ ऋष्या
दिसप्तसु ॥ वेदतदर्थद्रष्टृषु० सर्वज्ञे
षु० विद्यासम्प्रदायप्रवर्तकेषु ॥ भृ
गुं मरीचिमचिञ्चपुलस्त्यं पुलहं क्रतु
म् । वसिष्ठश्च महातेजाः सोमश्च न
मनसा सुतान् ॥ सप्तब्रह्माण्युत्पद्येते
पुराणे निश्चयज्ञताः ॥ महंश्चासौ०
ऋषिश्च । कृतस्त्रस्य वेदस्य दर्शनात् ।
। अन्ये तु वेदैकदेशदर्शनादृषयः ॥

महत्त्विकः । पुं० अन्तः पुररचके ।
सौविदस्ते । कश्चुकिनि ॥ महती
लाति । ला० । कः । कः ॥

महत्त्विकः । पुं० अन्तः पुररचके

महाकान्ता

अन्तः पुरस्थायिजने ॥ तल्लक्षणं य
था । मुष्कशून्योऽनुपस्थोयः स्त्री
स्वभावो महन्निकः ॥ इति ॥

महः । न० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ मह-
नम् । मद्यते वा । महपूजायाम् ।
सर्वधातुभ्योऽमुन् ॥

महसम् । न० ज्ञाने ॥ महति । मद्य-
ते वा । मह० । अत्यविचमितमिन
मिरभिलभिनभितपियतिपणिप-
निमहिभ्योऽसच् ॥ प्रकारे ॥

महा । स्त्री० गोपबन्धायाम् । पृश्निप-
र्णो विधिषे । धेनौ । मद्यते पूज्यते ।
मह० । खनोचचेति० चः ॥

महाकच्छः । पुं० समुद्रे ॥ प्रचेत-
सि । वरुणे ॥ पर्वते ॥ महान्क-
च्छोयस्यसः । आन्महतइत्यात्त्व-
म् ॥

महाकण्टकिनी । स्त्री० क्षुहीर्भेदे ।
विश्वसारके । नागफणीयूहर० इ०
भा० । फणिमनसा० इगौ० दे० भा० ॥

महाकन्दः । पुं० लशुने ॥ चाणक्य
मूलके । मूलके ॥ रक्तलशुने । रा-
जपलाण्डौ ॥

महाकपित्थः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ म-
हांश्चासौकपित्थस्य । आन्महतः ॥

महाकपित्थास्यः । पुं० विल्वे ॥

महाकरञ्जः । पुं० इस्तिकरञ्जके ॥

महाकर्णिकारः । पुं० आरम्भे ॥

महाकान्ता । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

महाकूलः

महाकायः । पुं० वृषाणके । प्रमथ-
विशेषे । शिवहारपाले ॥ बृहच्छरौ
रे ॥ चि० तद्वति ॥

महाकार्तिकी । स्त्री० रोहिणीनक्षत्रयु-
क्तायां कार्तिकपूरणिमायाम् ॥

महाकालः । पुं० महादेवे ॥ प्रमथ-
विशेषे । महाभीमे ॥ लताविशेषे ।
किम्पाके ॥ अखण्डदण्डायमान
विष्णुस्वरूपसमये ॥ उज्जयिन्यां म-
हाकालः शाङ्करीतत्रदेवता ॥

महाकाली । स्त्री० परदेवतायाम् । म-
हाकालपद्मायाम् ॥ त्रिनानांचतु-
र्विंशतिशासनदेवतान्तरगतदेवीवि-
शेषे ॥

महाकाव्यम् । न० सगंधस्ये ॥

महाकुमुदा । स्त्री० काश्मर्याम् ॥

महाकुम्भो । स्त्री० कट्फलम् ॥

महाकुलः । त्रि० कुलीने । आर्ये ।

सभ्ये । सज्जने । साधौ ॥ महच्चत

तकुलश्चमहाकुलम् । आन्महतइ-

त्यात्त्वम् । महाकुलमस्यास्ति । अ-

च् ॥ महत्कुलमस्येतिविग्रहोवा ॥

न० सत्कुले ॥

महाकुलीनः । त्रि० महाकुले ॥ म-

हाकुलस्यापत्यम् । कुलात्स्वः ।

इत्यनुवृत्तौ महाकुलादजखजा

वितिपक्षेखः ॥

महाकूपः । पुं० पादावर्त्ते ॥

महाकूलः । पुं० सत्कुले ॥

महागुरु :

महाकोशफला । स्त्री० देवदालीलता
याम् ॥

महाकोशलः । पुं० देशविशेषे ॥ य
था । गोकर्णेशात्पूर्वभागेऽचार्याव
त्तात्तुचोत्तरे । तीरभुक्तात्पश्चिमे-
तुमहापुर्याश्चसर्वतः । महाकोश-
लदेशश्चसूर्यवर्षपरायणः ॥

महाकोषातकी । स्त्री० हस्तिवोषाया
म् । नेनुवां० श्रीयातोरजी० इ०
भा० प्र० शाके ॥ महाकोषातकी
स्निग्धासरापित्तानिलापहा ॥

महाक्रतुः । पुं० अश्वमेधे । महांश्चा
सौक्रतुश्च ॥

महाखरः । पुं० अश्वतरि ॥

महागदः । पुं० ज्वरे ॥

महागन्धः । पुं० कुटजवृक्षे ॥ अम्बु
वेतसी ॥ न० हरिचन्दने ॥ महान्
गन्धोयश्च० यस्मिन्वा ॥ बोले ॥

महागन्धा । स्त्री० चामुण्डायां देव्या-
म् ॥ केविकापुष्पे ॥ मागवलाया-
म् ॥

महागवः । पुं० गवये । वनगवे ॥

महागिरिः । पुं० बौद्धे ॥ बृहत्-
पर्वते ॥

महागुरुः । पुं० मातरि ॥ पितरि ॥

आचार्ये ॥ यथा । मातापिताब्रह्म
दातामहागुरुवः स्मृताः । इ

ति ॥ महांश्चासौगुरुश्च । आन्मह
तइत्यात्मम् ॥ स्त्रियाः पतिरेवम

महाचीनः

हागुरुः ॥

महागुल्मा । स्त्री० सीमवल्ग्याम् ॥

महागुहा । स्त्री० पृथ्विपण्याम् ॥

महागोधूमः । पुं० पश्चाद्देशभवे गो-
धूमविशेषे । वडा० गोह्म० इ०
भाषा ॥

महाग्रहः । पुं० सूर्ये ॥

महाग्रीवः । पुं० उष्ट्रे ॥ त्रि० बृहत्
ग्रीवायुक्ते ॥

महाघूर्णा । स्त्री० सुरायाम् ॥ महती
घूर्णायस्याययावा ॥

महाघोरः । त्रि० अतिशयभयानके ॥

महाघोषः । पुं० अतिघोषणे । म-
हाशब्दे । न० हृष्टे । आपणे ॥
त्रि० बृहच्छब्दयुक्ते ॥

महाघोषा । स्त्री० कर्कटमृङ्ग्याम् ।
कुन्दरुक्ताम् ॥

महाङ्गः । पुं० उष्ट्रे ॥ महान्यङ्गान्य
स्य । अनेकमिति बहुव्रीहिः ॥ गो-
चुरङ्गे ॥ महामूषिके ॥ रक्तचिच-
के ॥ त्रि० बृहदवयवयुक्ते ॥

महाचक्षुः । पुं० बृहच्छक्षुःमतिख-
ने ॥ शाकविशेषे । सुचक्षुःकाया-
म् । दीर्घपल्याम् । दिव्यगन्धाया-
म् ॥

महाचण्डः । पुं० कालश्चमृच्छे ॥
त्रि० प्रचण्डे ॥

महाचीनः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा
कैलानीरसमारभ्यसह्यूपरितः प-

महाजन :

रे । अमरणां महेशानिमहाचीना
भिधो भवेत् ॥

महाच्छन्दः । पुं० देवताडवृक्षे ॥ वृ
हस्पते ॥

महाच्छायः । पुं० बटवृक्षे ॥ त्रि० वृहच्छा
यायुक्ते ॥ महतीच्छायाऽस्य ॥

महाच्छिद्रा । स्त्री० महामेदायाम् ॥
त्रि० वृहच्छिद्रयुक्ते ॥

महाजः । पुं० वृहच्छागे ॥ त्रि० म-
हाकुलोद्भवे । महान्शासावजस्र ॥
महतोजायतेवा ॥

महाजटा । स्त्री० रुद्रजटायाभोषधौ
॥ वृहत्पुल्यांजटायाम् ॥

महाजनः । पुं० सज्जने । साधौ ॥
यथा । वेदादिभिन्नाः स्मृतयो
विभिन्नानाऽसौ मुनिर्यस्य मतं न भिन्न
म् । धर्म्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां
महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥ म
हाजनो पर्यनुकोशयुक्तः सन्नाहरा
जाविवेकः । यथा । आः पाप
महामोहहतकसर्वाहाहतस्त्वयायं
महाजनः । यतः । शान्तेऽनन्त
महिम्नि निर्मलशिदानन्दे तरङ्गाव
लीनिर्मुक्तेऽमृतसागराभ्यामिमा
कमग्नोपि नाचामति । निः सारे
मृगतृष्णिकाणं वजले ह्यन्तोपि मू
ढः प्रिवक्ष्याधाय च्यवगाहतेऽभिर
मते मज्जत्यथो मज्जतीति ॥ मन्वा
दौ । यथा । प्रायेण वदतदिदं नम

महाडीनम्

हाजनोयं देव्याविमोहितमतिवृत्त
माशयालम् । चय्यांजडीकृतमति
मधुपुष्पितायां वैतानिके महतिक
स्मरणियुज्यमानः ॥

महाजम्बुः । स्त्री०)

महाजम्बू । स्त्री०) वृहज्जम्बुम् ।
राजजम्बुम् ॥

महाजवः । पुं० गवये ॥ श्रीकारिणि
सृगे ॥ त्रि० अतिशयवेगवति ॥

महाजातिः । स्त्री० वासन्यामृजता
याम् । माधव्याम् ॥ श्रेष्ठवर्णे ॥

महाजाली । स्त्री० पीतवर्णघोषाया
म् ॥ राजकोपातक्याम् ॥ जालय
ति । जालभाच्छादने । पु० । पचा
द्यच् । गौरादिः । महतीचासौ
जालौच ॥

महाज्यैष्ठी । स्त्री० नक्षत्रविशेषादियु
क्तायां ज्यैष्ठ्यां पूर्णिमायाम् ॥ पश्या
त्रशब्दकल्पद्रुमम् ॥

महाज्योतिष्मती । स्त्री० लताविशेषे
। तेजोवक्ष्याम् । बहुरसायाम् ।
कनकप्रभायाम् । लवणायाम् ।
वडीमालकांगणौ । द्र० भा० ॥

महाज्वालः । पुं० यज्ञवक्त्रौ ॥ लि
प्याम् ॥

महाज्वाला । स्त्री० जिनानां विद्याध
रीविशेषे ॥ वृहदग्निशिखायाम् ।
महाडीनम् । न० पक्षिणः सुद्रुपत
मेन प्रख्यावृत्तौ ।

महातेजा :

महाव्यः । पुं० कदम्ब ॥ चि० अ
तिशयधनवति ॥

महातपाः । पुं० विष्णौ ॥ महत्सृ
ष्टिविषयंतपोज्ञानमस्य । ऐश्वर्यं
प्रतापोवामहदस्य ॥

महातमप्रभा । स्त्री० अतिशयान्धका
रमयेनरकविशेषे ॥

महातरुः । पुं० सुहृद्वृक्षे ॥ वृहद्
वृक्षे ॥

महातलम् । न० पातालप्रभेदे ॥

महातारा । स्त्री० जिनानांदिश्वीविशेषे
॥

महाताली । स्त्री० आवृत्तंस्थाम् ॥

महातिक्तः । पुं० महानिम्बे ॥ चि०
अतिशयतिक्तसयुक्ते ॥

महातिक्ता । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥
पाठायाम् ॥

महातीक्ष्णा । स्त्री० भस्मातकवृक्षे ॥
चि० अतिशयतीक्ष्णे ॥

महातुम्बी । स्त्री० राजालाव्याम् ॥

महातेजाः । पुं० अग्नौ ॥ कात्तिं
केये ॥ विष्णौ ॥ यथा । तेजस्वि
नोयदीयेनतेजसाभास्करादय
। तत्तेजोमहदस्येतिमहातेजा
सर्वेश्वरः ॥ शौर्यंशोर्बादिभिर्हर्म्यै
र्महद्भिः समलङ्कृतः । इतिवास्या
न्महातेजाः भवन्पातनर्वेश्वरः
॥ न० पारदे ॥ चि० अतिशयते
जस्विनि ॥ महत्प्रकाशंतेजस्यैत

महादानम्

न्यलक्षणमस्य ॥

महात्मा । चि० महामनसि । महाश
ये ॥ अत्यन्तशुद्धान्तः करणत्वाज्जी
वनमुक्ते ॥ सर्वोत्कृष्टे ॥ रजस्तमो
मत्तरहितान्तःकरणे । शुद्धसत्त्वे
। समुत्पन्नसम्यग्दर्शने ॥ साधूना
मभयदायके । परमोदारचित्ते ॥
परमकारुणिके ॥ सर्वेश्वरे । सर्वज्ञे
परमात्मनि ॥ अक्षुद्रबुद्धौ ॥ महा
न्यूनैकजन्मसुक्तातेः संस्कृतः क्षु
द्रकामाद्यनेभिभूतः ॥ आत्मा ।
अन्तःकरणं यस्य सः ॥ महांश्चा
सावात्माचेतिवा ॥

महात्यवः । पुं० चतुर्थके । विषमज्ज
रे ॥ गभीरे ॥ महत्तिकटे ॥

महादण्डः । पुं० यमदूतप्रभेदे ॥

महादन्तः । पुं० गजदन्ते । ईशाद-
न्ते ॥ वृहदन्तमार्चे । चि० महति ।

महादानम् । न० श्रेष्ठदाने । तुलापुरु
षादिषोडशप्रकारे । यथा । आद्य
नुसर्वादानानांतुलापुरुषसंचितम् ।
। हिरण्यगर्भदानसुव्रह्माण्डतदन-
न्तरम् ॥ कल्पपादपदानसुगोसहस्र
नुपञ्चमम् । हिरण्यकामधेनुसहिरण्या
श्वस्तयेवच ॥ पञ्चजांगलकंतद्वहारादा
नंतयेवच । हिरण्याश्वस्तयेवच मह
स्तिरयस्तथा ॥ द्वादशविष्णुचक्रचतुतः
कल्पलतात्मकम् । सप्तसागरदानसु
रत्रधेनुस्तयेवच । महाभूतघटस्तद्व

महादेवी

तृषोडशः परिकीर्तितः ॥
 महादारु । न० देवदारुणि ॥
 महादाहः । पुं० नरकान्तरे ॥
 महादेवः । पुं० शिवे ॥ महाश्वासी-
 देवश्च । आन्महतद्वयस्त्वम् । म-
 हान्देवोन्मत्तादिरूपाक्रीडायत्येति वा
 ॥ ब्रह्मादीनां सुराणाञ्च मुनीनां ब्रह्म-
 वादिनाम् । तेषाञ्च महतो देवो महा-
 देवः प्रकीर्तितः ॥ महती पूजिता वि-
 श्वे मूलप्रकृतिरौश्वरी । तस्या देवः पू-
 जितश्च महदेवः सच स्मृतः ॥ इ०
 ब्र० वै० पु० ॥ सर्वदेवानां महनीय-
 त्वाच्च महदेवः । तथोक्तं साम्बपुरा-
 णे । पूज्यते यत्सुरैः सर्वैर्महांश्चैव
 प्रमाणतः । धातुर्महति पूजायां म-
 हादेवस्ततस्मृतः ॥ स्कादिपि । म-
 हतामपि देवानामहमेव महान्यतः ।
 न तु मत्तो महानन्यो महादेवस्ततो ह्य-
 हमिति ॥ ऋटयो ब्रह्महत्यानामग-
 म्यागमऋटयः । सद्यः प्रलयमा-
 यान्ति महादेवेति कीर्तनात् ॥ महा-
 देवमहादेवमहादेवेति वादिनम् ।
 वत्संगौरिव शौरो शोधावन्तमनुधाव-
 ति ॥ अत्रोक्तमथर्वशिरसि । सर्वा-
 न्भावान्परित्यज्यात्मज्ञानयोगेश्व-
 र्यं महति महीयते तस्मादुच्यते महा-
 देव इति । अस्यार्घ्यविष्णुसहस्रनाम
 भाष्यटीकायां द्रष्टव्यः ॥

महादेवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महतो-

महाद्रोणा

ब्रह्मादीनपि देवयतिसर्गादिभिर्व्यव-
 हारयति० इति महादेवी । दिवु० ।
 अष् । टित्वान्ङीप् ॥ पूज्यते यासु-
 रैः सर्वैर्महती च प्रमाणतः । धातु-
 मंहति पूजायां महादेवीततः स्मृते-
 ति देवीपुराणम् । सर्वदृश्यं महादेवी
 द्रष्टा साक्षी च सैव हीति देवी भागवत-
 म् । द्रष्टा जीवः साक्षी० ईश्वरः०
 दृश्यं सर्वजगत्० इदं च यं सैव भगवती
 भवतीत्यर्थः ॥ राज्ञायाम् । महिष्या-
 म् । पट्टदेव्याम् ॥
 महादेव्यः । पुं० भौत्यमन्वन्तरीयदे-
 व्यविशेषे ॥ उत्कृष्टदेव्ये ॥
 महाद्युतिः । त्रि० ईश्वरे ॥ महती-
 वाङ्माभ्यन्तरव्यापिनी द्युतिश्चैतन्य-
 लक्षणा स्य कामादिपरा भवेन स्वीकृत-
 साधनोन्मुखे० पुरुषार्थमे । महती-
 द्युतिरस्य ॥
 महाद्रिधृक् । पुं० हरीमहान्तमद्रिं-
 मन्दरं गोवर्द्धनं वाऽमृतमथ नेगोरक्ष-
 णो बाधृतवानिति व्युत्पत्तिः फलिता-
 र्थकथनपरा । बस्तुतस्तु महाद्रये धृ-
 ण्योति० धर्तुं प्रगल्भते । अिधृ-
 षा प्रागल्भ्ये । क्तिप् । क्तिन्प्रच्यय-
 स्तुक्कुः ॥
 महाद्रुमः । पुं० अश्वत्ये ॥ महांश्चा-
 सौद्रुमश्च ॥ वृहद्वृक्षे ॥
 महाद्रोणा । स्त्री० देवकुम्भायाम् । दि-
 व्यपुष्पायाम् ॥

महानलः

महाद्रुणी । स्त्री० महाद्रुणाक्षुपे ॥
 महाद्वन्द्वः । पुं० युद्धवाद्ये ॥ अतिक
 लहे ॥
 महाधनम् । न० महामूल्ये । बहुमू
 ल्ये वस्तुनि । महगी० इ० भा० । सु
 वर्णे ॥ सिद्धके ॥ चारुवाससि ॥
 महद्वनमूल्यमस्य ॥ कृषिकर्मणि ॥
 चि० अतिशयधनयुक्ते ॥
 महाधातुः । पुं० स्वर्णे ॥
 महाध्वजः । पुं० उष्ट्रे ॥
 महानटः । पुं० महादेवे ॥
 महानदः । पुं० नदविशेषे ॥
 महानदी । स्त्री० पुरुषोत्तमक्षेत्रान्तर्ग
 तनदीविशेषे । चित्रोत्पलायाम् ॥
 गङ्गायाम् ॥ यथा । अम्बुजमम्बु-
 निजातं जातु न जायते स्बु जादम्बु ।
 मुरहरतश्च विपरीतं पदाम्बु जादयन्म
 हानदीजाता ॥
 महानन्दः । पुं० मुक्तौ । अधिकाङ्क्षा
 दे ।
 महानन्दा । स्त्री० अमृतायाम् । मुरा
 याम् ॥ माघशुक्लनवम्याम् ॥ नदी
 विशेषे । देवीविशेषे । अट्टहासेम
 हानन्दादेवी ॥
 महानन्दिः । पुं० नन्दिवर्धनाख्यरा
 जपुत्रे ॥
 महानरकः । पुं० अतिशयनानाप्रका
 रघातनास्थाने ॥
 महानलः । पुं० वृहदग्नौ । देवनसे ।

महानिशा

महानवमी । स्त्री० अश्विनशुक्लनव-
 म्याम् ॥
 महानसम् । न० पाकस्थाने । रसव-
 ह्याम् ॥ तत्ररक्षणीयजनामाख्ये उ
 क्ताः । यथा । सूदशास्त्रविधानज्ञाः
 पराऽभेदाः कुलोद्गताः । सर्वे म-
 हानसेधार्याः क्लृप्तकेशनखाजनाः
 ॥ इति ॥ पुंस्त्रिलोप्ययमितिकश्चि-
 त् ॥ महच्चतदनस्य । अनोश्मायः
 सरसांजातिसंज्ञयोरितिसंज्ञायां ट-
 च् ॥
 महानसाधिकृतः । चि० पौरोगवे ॥
 महानसेऽधिकृतः ॥
 महानाटकम् । न० हनुमन्नाटके ॥
 नाटकविशेषे ॥
 महानाडी । स्त्री० कण्डरायाम् ॥
 महानादः । पुं० कुञ्जरे ॥ वर्षुकाब्दे
 ॥ महास्वने ॥ ध्वनिगृहे । कर्णे ॥
 सिंहे ॥ उष्ट्रे ॥ मण्डले ॥ कोहला
 याम् ॥ महान्नादोयस्यसः ॥
 महानिद्रा । स्त्री० मरणे ॥
 महानिम्बः । पुं० पवनेष्टे । पार्वते ।
 वकायन० द्रैक० डैक० इ० भा-
 षा । महानिम्बो हिमोरुक्षस्तिक्तो-
 याहीकषायकः । कफपित्तकृमि
 च्छर्दि कुष्ठहृल्लासरक्तजित् ॥ प्रमेह-
 श्वासगुल्माशीर्भूषिकाविषनाशनः ॥
 महानिशा । स्त्री० निशामध्यभागे ।
 निशीथे ॥ रात्रेर्मध्यस्थप्रहरद्वये ॥

सहान्तक :

यथा । महानिशातुविज्ञेयामध्य-
स्थंप्रह्वरद्वयम् । तत्रज्ञानंनकुर्वीत
काम्यनैमित्तिकादृते ॥ स्मृत्युक्तम-
हानिशासार्द्धप्रहरीपरिप्रह्वरद्वयमि-
तिरघुनन्दनः । देवलोक्तामहोनि
शारात्रिमध्यमदण्डद्वयात्मिकासाहि
तीयप्रह्वरशेषदण्डतृतीयप्रह्वरप्रथम
दण्डरूपा ॥

महानीचः । पुं० रजके । अतिशयहीन
वर्णः ॥

महानीलः । पुं० भृङ्गराजे ॥ नागवि
शेषे ॥ सिंहलक्षोपाकरोद्भूते० मणि
विशेषे ॥ सिंहलस्याकरोद्भूतामहा
नीलास्तुतेस्मृताद्भ्यगस्थोक्तेः ॥ त
ल्लक्षणं यथा । यस्तुवर्णस्यभूयस्त्वात्
क्षौरेणतगुणस्थितः । नीलतांतनु
यात्सर्वमहानीलः सञ्च्यते ॥ इ
तिगारुड० ७२ अध्यायः ॥

महानीला । स्त्री • महाजम्बुम् ॥

महानीली । स्त्री० नौलापराजिता-
याम् ॥ वृहन्नील्याम् । श्रीफलिका
याम् । केशार्हायाम् ।

महानुभावः । पुं० श्रीहरी ॥ महा
 ब्रह्मे । सुकृतिनि । महामाहात्म्ये
 । महान्श्रुताध्ययनतपसाचारादि
 निबन्धनीऽनुभावः प्रभाषीयस्त्रयः ।

महान्तकः । पुं० महेन्द्राचलपीठस्थे
शिवे । स्त्री० देवीविग्रहे ॥ महेन्द्रे
चमहान्तका ॥

मह।पातकम्

महापन्नः । पुं० बहुपुत्रादिपरिज-
ने ॥

महापञ्चमूलम् । न० बृहत्पञ्चमूले ।
तद्यथा । विल्वोऽग्निमन्थः श्योना
कः काश्मर्यः पाटलातथा । सर्वे
स्तुमिलितैरेतैः स्थान्महापञ्चमूल-
कम् ॥

महापञ्चविषम् । न० बृहद्विषपञ्चके ॥

तद्यथा । शृङ्गीचकालकूटश्चमुत्तको
वत्सनाभकः । शङ्खकर्णीतियो
गोयंसहापञ्चविषाभिधः ॥

महापञ्चाङ्गुलः । पुं० स्थूलैरण्डे ।

महापत्रः । पुं० शाकवृक्षे ॥ मानकी ।
मानकच्० इ० गौ० दे० भा० प्र०
कन्दे ॥ त्रि० वृहत्पुष्पयुक्ते ॥ महा
न्तिपत्राण्यस्यसः ॥

महापद्मा । स्त्री० । महाजम्बुम् ॥

महापथः । पुं० प्रधानेऽध्वनि । घण्टा
पथे । राजवर्त्मनि ॥ आकाशे ॥ वि
स्तार्ये पथि ॥ श्मशाने ॥ महतां प
थ्याः ० अः ॥

महायथगमः । पुं० मरणे ॥

महापद्मः । पुं० अष्टनागान्तर्गतनाग
विशेषे । अतिशुक्ले । दशबिन्दुक
मस्तके ॥ कुबेरस्य नवनिध्यन्तर्गत
निधिविशेषे ॥ साक्षकोटिसङ्ख्याया
म् । १..... ॥ ज.
सितपद्मे ।

महापातकम् । न० ब्रह्महत्यादिषु ॥

महापातकी

यथा । ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयगुर्व-
ङ्गनागमः । महान्तिपातकान्याहु-
स्वसर्गश्चापितैः सह ॥ महापात-
कजंचिद्गुणसप्तजन्ममुजायते । बाध-
तेव्याधिरूपेण तस्य कृच्छादिभिः श-
मः ॥ महच्चतुष्पातकञ्च ॥

महापातकी । स्त्री • ब्रह्महत्यादन्यतम
पातकयस्ते ॥ वीरहनादन्यतममहा
पातकयस्ते ॥ यथा । वीरघातीवृथा
पायीवीराणां स्त्रीगमस्तथा । स्तेयौम-
हापातकिनस्तत्संसर्गोचपञ्चमः ॥
सचपतितः ॥ यथा । महापातकि-
नोयेचपतितस्तो प्रकीर्त्तिताः । प-
तितानां नदाहः स्त्रान्नान्येष्टिर्ना-
स्त्यसञ्चयः । नचाशुपातः पिण्डो
वाक्षार्यं श्राद्धादिकं क्वचित् ॥ ए-
तानि पतितानामुयः करोति विमो-
हितः । तप्तकृच्छ्रद्वयेनैव तस्य शुद्धि-
र्न चान्यथा ॥ इति शुद्धितत्त्वधृतं वि-
ष्णुपुराणवचनम् ॥ महापातकिनो
जीवत एव ते तस्योदकक्रियावच्यमा-
णरोह्यासपिण्डैः समानोदकैश्च या-
माद्वहिर्गत्वा च्छाण्ट्विगुरुसन्निधा-
नेरिक्तायां नवम्यां त्रिंशद्विनां ते कर्त्त-
व्येत्याहमतुः ॥ पतितस्योदकका-
र्यं सपिण्डैर्वांश्च वैर्धृष्टिः । निन्दि-
ते ह निसायाङ्गे ज्ञाण्ट्विगुरुसन्नि-
धौ ॥ दासीघटमपां पूर्णपर्यं स्येत्प्रे-
तवत्यक्ष ॥ अहीराचमुपासीरन्नशी

महापाशः

च बांधवैः सह ॥ निवर्त्ते रश्मिस्तस्मा-
त्तु सन्धाषणसहाशने । दायादस्य
प्रदानञ्च वाचाचैव हिलौकिकी ॥
ज्येष्ठताच निवर्त्ते तज्येष्ठावाप्यञ्च यद्व-
नम् । ज्येष्ठांशं प्राप्नुयाच्चास्य वीर्या-
नगुणतोधिकः ॥ प्रायश्चित्तं तु च-
रिते पूर्णकुम्भमपां न वम् । तेनैव सा-
हं प्राप्स्येयुः स्नात्वा शुद्धे जलाशये-
॥ सत्त्वसुतघटप्राप्तप्रविष्टमवर्त्तनं
स्वकम् । सर्वाणि च्छातिका र्याणि यथा
पूर्वसमाचरेत् ॥ एवमेव विधिं कुर्या-
द्योषित्पु पतितास्तपि । ब्रह्मज्ञपा-
नं देयं नृपते युद्धमहान्तिके ॥ महा-
पातकमस्य स्थास्मिन्दा । इतिः ॥
पारिभाषिकमहापातकीयथा ॥ कृ-
तप्राणप्रतिष्ठापनीयै र्यां प्रतिमां द्विज-
दुर्गानप्रणमेद्यस्तु समहापातकी स्मृ-
तः ॥ अपिच । पितरं मातरं भार्यां
गुरुपत्नीं गुरुं परम् । योनपुण्यातिका-
पथ्यात् समहापातकी शिवे ब्र. वै.
पु० ॥

महापापम् । न० महापातके ॥ अथ्यु-
त्कटपापे ॥

महापापम् । पु० अथ्युपे ॥ कामे ॥

महतः पापस्य हेतुत्वात् ॥

महापारितम् । न० ब्रह्मपारिवते ।

द्वीपखर्जूरैः ॥

महापाशः । पु० यमदूतविशेषे ।

इत्यादि ॥

महापुरुषदन्तिका

महापासकः । पुं० गोमिनि । चेलु

के । बुद्धभिक्षुशिष्यः ।

महापिण्डीतकः । पुं० कृष्णवर्णं मद्
नद्रुमे । वाराहे ॥

महापिण्डीतरुः । पुं० वृक्षविशेषे
। श्वेतपिण्डीतके । शस्त्रकोषतरौ
। शरैः । पिण्डीतरौ । पेडिरा-
इ० भा० ॥

महापीठम् । न० एकपञ्चाशत्पीठे ॥

महापोलुः । पुं० वृहत्पीलुवृक्षः ।

महाफले । मधुपीली ॥

महापुराणम् । न० एकादशलक्षणयुक्ते
व्यासप्रणीते ऽष्टादशब्रह्मसूक्तपुरा-
णविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । सृष्टि-
स्थापिविसृष्टिस्थितिर्लक्षणं पाञ्चपाल-
नम् । कर्मणां वासनायाश्चामनूना-
ञ्चक्रमेण च ॥ वर्णनं प्रलयानाञ्चमो-
क्षस्य च निरूपणम् । उत्कीर्तनं हरे-
रेव देवानाञ्च पृथक् पृथक् ॥ दशा-
धिकं लक्षणञ्च महतां परिकीर्तितम्
॥ इति ब्रह्मवैवर्ते कृष्णजन्मखण्डे
१३२ अध्यायः ॥

महापुरुषः । पुं० नारायणः । श्रेष्ठ
नरे ॥ लक्षणं वाराह्या ६७ च० ॥

ब्रह्मात्माभेदज्ञानिनि । जीवन्मुक्ते

। महांश्चासौ पुरुषश्च । सन्महदिति

समासः । चान्ममहतदृष्ट्यात्वम् ॥

महापुरुषदन्ता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

महापुरुषदन्तिका । स्त्री० महाशता

महाप्रसादः

वय्याम् ॥

महापुष्पा । स्त्री० अपराजितायाम् ॥

महापृष्ठः । पुं० उष्ट्रे त्रि० वृहत्पृष्ठे ॥

महापौरुषिकः । पुं० वैकुण्ठनाथा-
नुचरे ॥

महाप्रकृतिः । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाप्रपञ्चः । पुं० स्थूलसूक्ष्मकारण-
प्रपञ्चानां समष्टौ ॥ यथा ऽवान्तरव-
नानां समष्टिरेकं महदनम् । यथा ऽवा-
न्तरजलाशयानां समष्टिरेको महान्
जलाशयो भवति । तद्वत्स्थूलसूक्ष्म-
कारणशरीरप्रपञ्चानामपि समष्टिरे-
को महान् प्रपञ्चो भवतीति ॥

महाप्रभः । त्रि० अतिशयदीप्तियु-
क्ते ॥

महाप्रभावः । त्रि० अतिशयतजः
शक्तिविशिष्टे ॥

महाप्रभुः । पुं० जगन्नाथे ॥

महाप्रलयः । पुं० सर्वसंहारे । एक-
कालिकसमस्तजन्यपदार्थनाशे ॥

महांश्चासौ प्रलयश्च ॥ न्यायमते ज-

न्यभाषानधिकरणे कालो महाप्रल-

यः । सच्चरमध्वंसरूपः ॥

महाप्रसादः । पुं० विष्णुनैवेद्यादौ

॥ यथा । पादोदकञ्च निर्माल्यं नै-

वेद्यञ्च विशेषतः । महाप्रसाद इत्यु-

क्तायाञ्च विष्णोः प्रयत्नतः ॥ ब्राह्मे-

ण ब्रह्ममंत्रेण ब्रह्मणे पि तवस्तुनि । त-

न्माहात्म्यं महानिर्वाणतन्त्रे सम्यक्

महाबोधि :

निरूपितम् ।
 महाप्रस्थानम् । न० शास्त्रीयेदेहत्या
 गविशेषे ॥ महत्० आवृत्तिशून्यं प्र
 स्थानम्० सर्पवृश्चिकसिंहव्याघ्रादि
 विषमभूम्याद्यपरिहारेणगमनं याव
 क्करीरप्रातं तन्महाप्रस्थानम्० इत्यु
 च्यते ।
 महाप्राणः । पुं० द्रोणकाके ॥
 महाप्रेतः । पुं० ब्रह्मादिषु । यथा ।
 । ब्रह्माविष्णुशक्रब्रह्मर्षेश्वरसदाशि
 वः । एतेपञ्चमहाप्रेताभूताधिपतयो
 मताः ॥ चत्वारोमञ्चचरणाः पञ्चमः
 प्रच्छदः पटः । सच्चित्प्रकाशरूपेणशि
 वेनाभिन्नविग्रहाः ॥ तत्रासनेसमा
 सीनानिर्भरानन्दरूपिणीति ॥
 महाफलः । पुं० मालूरे । विल्वे ॥
 चि० उत्कृष्टफले ॥ न० वृहत्फले ॥
 महाफला । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥
 राजजम्ब्वाम् । तुम्बाम् ॥ महा
 कोशातक्याम् ॥ मधुबीजपुरे ॥
 महाफेना । स्त्री० अश्विफेने । हिण्डी
 रे ॥
 महावलः । पुं० वायौ । बुद्धे ॥ न०
 सीसुके ॥ चि० वलीत्कटे । वलीय
 सि ॥ महासामर्थ्ये ॥ महत्प्रकृष्टं
 बलमस्य ॥
 महाबला । स्त्री० अतिबलायाम् । पौ
 तपुष्पायाम् । पीतवाय्यालके ॥
 महाबोधिः । पुं० बुद्धे ॥

महाभिषः

महान्राह्मणः । पुं० निन्दितब्राह्मणे
 । कव्या० अचारज० इ० भा० ॥
 महाभद्रा । स्त्री० काश्यपायाम् ॥ गङ्गा
 याम् ॥
 महाभटः । पुं० अतिशययोद्धरि ।
 महाभागः । चि० अतिधन्ये ॥ दयाद्य
 दृगुणयोगोमहाभागता० तद्विशिष्टे
 । महान्भागोभाग्यमस्य । महान्
 असाधारणोभागऐश्वर्यादिभगसमु
 दायोयस्यवा ॥
 महाभागा । स्त्री० महालवतीर्यस्यावां
 देव्याम् ॥
 महाभारतम् । न० व्यासप्रणीतेतिहास
 शास्त्रे ॥ तन्नामकारणं यथा । एक
 तश्चतुरोविदाभारतश्चैतदेकतः ।
 पुराकिलसुरैः सर्वैः समस्यतुलया
 धृतम् ॥ चतुर्भ्यः सरस्वत्येभ्योदेवे
 भ्योभ्यधिकंयदा । तदाप्रभृतिलोके
 स्मिन्महाभारतमुच्यते ॥ महत्त्वा
 हारतत्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥
 महाभाष्यम् । न० पातञ्जलीव्याकरण
 भाष्ये ॥
 महाभिलाषः । चि० महेच्छे ॥ महा
 नभिलाषोस्त्य ॥
 महाभिषः । पुं० राजर्षिविशेषे । प्रा
 तीपे । शन्तनौ ॥ यथा । महाभि
 षो नृपोज्ञातः प्रतीपस्यसुतस्तदा ।
 शन्तनुर्नमराजर्षिर्धर्मात्मासत्यसङ्ग
 रइति ॥

महामना :

महाभीता । स्त्री० लज्जालुब्धे ॥ त्रि०
अतिशयभययुक्ते ॥

महाभीमः । पुं० शान्तनुवृषे ॥ भृ
ङ्गिनामकशिवद्वारपाले ॥ त्रि०
अतिशयभयानके ॥

महाभीरुः । पुं० कीटविशेषे । गोपा
लिक० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
ग्वाली० इ० दे० भा० ॥ अतिशय
भयशीले ॥

महाभीष्मः । पुं० शान्तनुवृषे ॥

महाभूतम् । न० व्योमादिपञ्चसु ।
भूयादिपञ्चसु ॥ महाभूतानिपञ्चैव
खानिलान्मास्वभूमयः ॥

महाभृङ्गः । पुं० नीलभृङ्गराज ॥

महाभैरवः । पुं० शरभरूपिणिचरे ॥

महाभोगः । त्रि० नारायणे ॥ अति
सुखिनि ॥ महान्भोगः सुखरूपो
ऽस्य ॥

महाभोगा । स्त्री० दुर्गायाम् । महार्थं
साधिनीदेवीमहाभोगाततः स्मृता ॥

महामण्डूकः । पुं० पीतमण्डूके ॥

महामतिः । त्रि० अतिशयबुद्धिविशि
ष्टे ॥

महामदः । पुं० मत्तगजे ॥ त्रि० अ
तिशयहर्षयुक्ते ॥

महामनाः । त्रि० सदान्तःकरणे ॥ उ
द्गटे । महीच्छे । उदारे । महाशये
। अचुद्रचित्ते ॥ सर्वश्रेष्ठोहमिति म
न्यमाने ॥ महद्गम्भीरमन्यैरसममा

महामाया

त्मानं मन्यमानं मनोयस्यसः ॥ पर
मेश्वरे ॥ सृष्टिस्थित्यन्तकर्माणिजग
तां मनसैव करोतीति महामनाः ॥
मनसैव जगत्सृष्टिं संहारश्च करो
तिय इति विष्णुपुराणम् ॥ मनसै
व सङ्कल्पमात्रेणैव ॥

महामाघः । पुं० योगविशेषे ॥ मा
घौघमघसंयुक्तामघायांचगुर्यदा
। महामाघस्तदाप्रोक्तो ब्रह्मोद्वाहादि
वर्जयेत् ॥

महामात्रः । पुं० प्रधाने । अमात्ये
। सेनान्यादौ ॥ समृद्धे । हस्तिप
काधिपे । हस्तिशिखाजीविनि ॥
महतीमात्रापरिच्छेदोऽस्य ॥

महामात्री । स्त्री० आचार्यपत्न्याम्
॥ महामात्रयोषायाम् ॥

महामानसौ । स्त्री० जिनाननां विद्या
देवीभेदे ॥

महामायाः । पुं० हरौ । मायाविना
मपि मायाकारित्वात् ॥ महतीप्रकृ
ष्टामायास्य । महामायात्वं च मायावि
नामपिमयशस्वरप्रभृतौ नां विविधप्र
पञ्चविभ्रमकारिमायाप्रयोक्तृत्वात् ॥

महामाया । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ ईश्व
रशक्त्याम् ॥ विसृष्टप्रतीतिसाध
नं माया० तस्याश्च महत्त्वं सर्वविषय
स्वमिति व्याख्यानात् तस्याः स्वरू
पयया । कालिकापुराणे । गर्भा
न्तर्ज्ञानसम्पन्नं प्रेरितं सूतिमारुतैः

महासुख :

। उत्पन्नं ज्ञानरहितं कुतैयानिरन्त
रम् ॥ पूर्वातिपूर्वसम्बन्धसंस्कारेण-
नियोज्यच । आहारादीततोमोह-
समत्वं ज्ञानसंशयम् ॥ क्रोधोपरोध-
लोभेषु चित्ताक्षिप्त्वा पुनः पुनः । प-
श्चात्कामेन संयोज्य चिन्ता युक्तमहर्नि-
शम् ॥ आमोदयुक्तं व्यसनासक्तं ज-
न्तुं करोति या । महामायेतिसाप्रो-
क्ता तेन सा जगदीश्वरी ॥ इति ॥
महामायी । पुं० ईश्वरे ॥
महामायी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
महासारी । स्त्री० महाकाल्याम् ॥ आ-
मर्येशभूताग्रामहाजनक्षयकर्यादि-
तायाम् ॥ संहारशक्ती ॥ महतीमा-
रयतीति तथा । महती चासौ मारी
चेति वा ॥ व्याप्तयेतत्सकलं ब्रह्मा-
ण्डं मनुजेश्वर । महाकाल्यामहा-
कालेमहामारीस्वरूपया ॥ सैव का-
ले महामारी सैव दृष्टिर्भक्ष्यजा ॥ स्थि-
तिं करो भूतानां सैव काले समातनी-
ति माकण्डेयपुराणम् ॥ अतिशय-
मारके ॥
महामार्गः । पुं० राजमार्गे ॥
महामालिनी । स्त्री० नाराचाभिधे-
तविशेषे ॥ यदि हनयुगलं ततो वेदरे
प्रेमं महामालिनीतिलक्षणम् ॥
महामाषः । पुं० राजमाषे । चौरा-
लो विया ॥ इ० भा० ॥
महामुखः । पुं० कुम्भीरे । न० बृह

महामेदा

न्मुखे ॥ चि० तद्वति ॥
महामुण्डौ । स्त्री० महाश्रावणिका-
याम् ॥
महामुनिः । पुं० नारायणे ॥ अग-
स्त्ये ॥ बुद्धे काले ॥ कृपाचार्ये ॥
व्यासे ॥ महान्नासौ मुनिश्च । सन्म-
हदितिसमासः । आन्महत इत्या-
त्वम् ॥ ब्रह्मविदि ॥ तुम्बुरुवृक्षे ॥
न० कुस्तुम्बुरुषि । धन्याके ॥
महामूर्खा पुं० शिवे ॥ चि० बृहन्मस्त-
कयुक्ते ॥
महामूलः । पुं० राजपलाण्डौ ॥ हि-
लिहिण्डे ॥
महामूल्यः । पुं० पद्मरागे ॥ न० म-
हार्घे ॥ चि० तद्वति ॥
महामूषिकः । पुं० बृहदुदुरौ । महा-
क्षे ॥
महाष्टगः । पुं० हस्तिनि ॥ शरभे ॥
महामृत्त्युञ्जयः । पुं० मृत्त्योर्मृत्त्युक्ता-
रे शिवमन्त्रविशेषे ॥ निह्यमष्टगतं
जपत्वा मृत्त्युं मृत्त्युपथं नयेत् ॥
महामेघः । पुं० अतिशयमेघे ॥
महामेदः । पुं० अष्टवर्गाङ्गौषधे ॥
पुरोद्भवे ॥ बृहन्मेदे ॥
महामेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधविशे-
षे । वसुष्णिद्रायाम् । जीवन्त्याम् ।
पांशुरागिण्याम् ॥ महामेदाभिधः
कन्दोमोरङ्गादौ प्रजायते । शुक्राद्र-
कनिभः कन्दोलताजातः सुपांडुरः ॥

महायज्ञः

महामेदाभिधः प्रोक्तोऽन्ये भावप्र
काशके । मेदाद्युगं गुह्यं द्रव्यं
स्तन्यकफापहम् । हृणं शीतलं
पित्तरक्तवातज्वरप्रणुत् ॥ तस्याच
लार्भे अस्याः स्थानेशतावरीदिया ॥
महामैत्रः । पुं० बुद्धभेदे ॥ * ॥
महामोहः । पुं० भोगेच्छारूपज्ञाने
॥ महामोहस्तु विज्ञे योऽयमभोगसु
खेषणा ॥ रागे । विषयविशेषे
सदशविधः । शब्दादिषु पञ्चसु
दिव्यादिव्यतया दशविधेषु विषयेषु
रञ्जनीयेषु रागः ० आसक्तिर्महा
मोहः ० सचदशविधविषयत्वा
दशविधः ॥
महामोहो । पुं० शिवप्रिये धत्तूरे
॥ चि० महामोहविशिष्टे ॥
महास्वजः । पुं० नरकान्तरे ॥
महास्वम् । न० तिलिङ्गीके । वृक्षा
न्म ॥
महायज्ञः । पुं० ह्यं दुपासकविशेषे ॥
महायज्ञः । पुं० अध्यापनादिपञ्चसु
॥ पाठीहोमश्चातिथौनांसपर्यातपं
श्ववलिः । एते पञ्चमहायज्ञा ब्रह्म
यज्ञादिनामकाः ॥ अध्यापनं ब्रह्म
यज्ञः पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो
देवो वलिर्भीतोऽन्यच्चोऽतिथिपूज
नम् ॥ अहुतश्च हुतश्चैव तथा प्रहुत
मेव च । ब्राह्मणं हुतं प्राशितं च प
चयज्ञान् प्रचक्षते ॥ जपो हुतो

महाराजनम्

हुतो होमः प्रहुतो भौतिको बलिः
॥ ब्राह्मणं हुतं द्विजाग्न्यार्चाप्राशितं पि
तृतर्पणम् ॥ पञ्चैतान्यो महायज्ञा
न् नहापयति शक्तिः । सगृहीतव
सन्नित्यसूनादौ धौर्न लिप्यते ॥ दे
वताऽतिथिभृत्यानां पितृणामात्म
नश्चयः । ननिर्वपति पञ्चानामु
ह्यसन्नसजीवति ॥ अपिच । एते
पञ्चमहायज्ञा ब्रह्मणानिर्मितापुरा
॥ ब्राह्मणानां हि तार्याय इतरेषां च
तन्मुखाः ॥ इतरेषां च वर्णानां ब्राह्मणैः
कारिताः शुभाः ॥ एव कृतत्वा नरो
भुक्त्वाऽऽहारिणी विशुद्ध्यति । अन्य
था त्रीहयोप्येते एकैकमृगप्रक्षिणः ॥
मन्तव्यादाह भोक्तृणां महामांसं तु त
द्वेत् ॥ इ० पराहपुराणे ॥
महायज्ञः । पुं० भूताहं द्विशेषे ॥
न० कल्पभेदे ॥ चि० लोके वेदे च
प्रसिद्धविभवे ॥ अतिशयशोभयुक्ते ॥
महायज्ञस्तः । चि० अतिशययुक्ते ॥
महायोगी । पुं० अद्रिक्कूटपीठस्थे
शिवे ॥
महारजतम् । न० स्वर्णे । धुस्तूरे ॥
बृहद्वीप्ये ॥ महश्चतद्रजतं च । स
न्महदितिसमासः । आन्महतद्व
यात्त्वम् ॥
महारजनम् । न० कुसुम्भे । कसू
भा० इ० भा० ॥ शातकुम्भे ।
स्वर्णे ॥ रज्यतेऽनेन । रञ्जयामे ।

महारसः

ल्युट् । रजकरजनरञ्जनरजस्य प
सङ्ख्यानान्नलोपः ॥ रञ्जेः क्युन्
षा ॥ महच्चतद्वजनच । सन्महदिति
समासः ॥

महारण्यम् । न० अरण्यान्याम् ॥ मह
च्चतदरण्यञ्च । सन्महत्परमोत्तमो
त्कृष्टाः पूज्यमानै रितिसमासः ।
आन्महत्तद्व्यात्त्वम् ॥

महारत्नम् । न० मुक्तादिनवसु ॥ मु-
क्ताफलहीरकस्रवैदूर्यपद्मरागकम् ।
पुष्परागस्रगोमेदनीलंगारुत्मतं त-
था ॥ प्रवाल्युक्तान्युक्तानिमहार-
त्नानिवैभव ॥

महारथः । पुं० रथिकविशेषे । अयु
तधन्विभिः सहयोद्धरि ॥ यथा ।
एकोदशसहस्राण्ययोधयेद्यस्तुधन्वि
नाम् । शस्त्रशस्त्रप्रवीणश्चमहा
रथइति स्मृतः ॥ अपिच । आत्मा
नसारथिश्चाश्वाङ्गान् रत्नान्युद्धेत
योनरः । समहारथसंज्ञः स्त्रादि
त्याहुर्नीतिकोविदाः । शिवे ॥ वि
ष्णौ । महान् महात्मा नन्दी गुरु
डोवारथो यस्य सः ॥

महारम्भम् । न० गडलवणे । सांभ-
र० इ० भा० ॥

महारसः । पुं० खर्जूरैः ॥ कोशका-
रे । इत्यु विशेषे । कीसिआर० इ०
भा० ॥ कशेरुणि ॥ पारदे । रसे
न्द्रे ॥ न० काञ्चिके ॥

महाराष्ट्रः

महारसाष्टकम् । न० हिङ्गुलाद्यष्ट-
सु ॥ यथा । दरदंपारदः सतीवे
क्रान्तं कान्तमभ्रकम् । माद्विकं वि
मलस्येति स्युरेतेष्टौ महारसाः ॥

महाराजः । पुं० बुद्धभेदे । मञ्जुघो-
षे ॥ असपत्नराज्यरति । नृप-
श्रेष्ठे ॥

महाराजचूतः । पुं० उत्तमाख्ये । म
न्मथानन्दे ॥

महाराजद्रुमः । पुं० आरग्वधे
महाराजिकः । पुं० गणदेवताविशि-
षे ॥ सत्यसुधन्वसवनादयोविंश-
त्यधिकशतद्वयसङ्ख्यातागौरवा-
द्दर्शिताः । महाराजिकनामानो
द्दिशतेविंशतिस्तथा ॥ महतीराजिः
पङ्क्तिर्येषामिति विद्यद्देशे प्रादिभा-
षेति कम् ॥

महारात्रिः । स्त्री० महाष्टम्याम् ॥
अर्द्धरात्रात्परं मुहूर्त्तद्वये ॥ ब्रह्म
लयोपलक्षितायां महाप्रलयरात्रा-
म् ॥ ब्रह्मणस्तु निपाते च महाकल्पो
भवेन्नृप । प्रकीर्त्तिता महारात्रिः
सा एव च पुरातनै रिति त्र० वै० पु० ॥

महाराष्ट्रः । पुं० देशविशेषे ॥ त्रिप-
क्षकं समारभ्य मध्ये दीप्तिनिशीथिवे ।
मार्जारतौर्यैराजिन्द्रकोलापुरनिवा-
सिनौ ॥ तावद्देशो महाराष्ट्रः क-
र्णाटस्वामिगीचरः । इ० शक्तिसङ्घ-
मे ७ पटलः । अपिच । नैर्द्वैते

महार्णव :

विडान्तमहाराष्ट्राश्चरैवतः । ज-
वनः पङ्क्तवः सिन्धुः पारसीकाद्
योमताः । इन्द्रो ज्योतिषतत्त्वे कू-
र्मचक्रं ॥

महाराष्ट्री । स्त्री० जलपिप्पल्याम् ॥
आकृतिविशेषे । मरैठी० इ० भा० ।
भाषाप्रभेदे ।

महारिष्टः । पुं० महानिम्बे । गिरि
निम्बे ।

महारुद्रः । पुं० महादेवे ।

महारूपः । पुं० शिवे

महारूपकम् । न० नाटके ॥

मरारोगः । पुं० पापरोगे ॥ सचाष्ट
विधीयथा । उन्मादः १ । त्व-
ग्दोषः २ । राजयक्षा ३ । श्वासः
४ । मधुमेहः ५ । भगन्दरः ६ ।
उदरः ७ । अश्वरी ८ । इति ॥

महारोगी । वि० महारोगयुक्ते ॥

महारौरवः । पुं० नरकान्तरे ॥ महा-
रौरवसंज्ञस्तु अथोर्द्ध्वताम्रसम्पुटम् ।
धम्यते खदिराङ्गारैर्गुरुदारापनाय
कः ॥ देवद्रव्यापहारी च पच्यते का-
लमद्ययम् ॥ महानरौद्रोरवोऽत्र ।
शकम्बादिच्छाद्रक्षोपः । यद्वा ।
रुक्मार्भरशृङ्गाख्यो मृगः । महत्तोरु-
रौरवम् । अण् ॥

महार्घः । पुं० लावकाख्यखने ॥ वि०

महामूल्ये ॥

महार्णवः । पुं० महासमुद्रे ॥

महालीलसरस्वती

महार्थः । पुं० परमार्थे ॥

महार्द्धः । पुं० वृद्धविशेषे । महाजा
इ० गौ० दे० भा० ॥

महार्द्रम् । न० चन्दने ॥

महार्द्रकम् । न० वनार्द्रके ॥

महार्बुदम् । न० दशार्बुदे । शतकोटि
१०००००००० सङ्ख्यायाम् ।

अजे ॥

महार्हः । पुं० दिव्यात् ॥ महः पूजा-
तामर्हति । अर्हद्वतिसूत्रात् अर्हतेः
कर्मण्युपपदेशच्प्रत्ययः ॥ न०
श्वेतचन्दने ॥

महालक्ष्मीः । नारायणशक्त्याम् । रा-
धायाम् ॥ यन्माययामोहिताश्च
ह्यविष्णुशिवादयः । वैष्णवास्तां
महालक्ष्मीं पराराधां वदन्ति ते ॥ यद्
र्क्षामहालक्ष्मीः प्रियानारायण
स्य चेति ब्र० वै० पुराणम् ॥

महालयः । पुं० विहारे ॥ तीर्थमहा-
भागादेव्याश्चेत्ते ॥ परमात्मनि ॥
पितृणामुत्सवाश्रये कन्यागतापरपक्षे
कन्यागत० इ० भा० ॥

महालसा । स्त्री० देवीविशेषे । दक्षि-
णदेशे । महादिस्थानमिति विख्या-
ते । देवीस्थाने ॥

महालिकटभी । स्त्री० श्वेतकिण्वी
वृक्षे ॥

महालीलसरस्वती । स्त्री० तारादेव्याः
प्रभेदे ॥ लोलयावाक्प्रदाचेतितेन

महाबाहणी

लीलसरस्वती ॥

महालोभः । पुं० लोभे । पटियालो
ध० इ० भा० ॥महालोलः । पुं० काके ॥ चि० अ-
तिचञ्चले ॥

महालोहम् । न० अयस्कान्ते ॥

महावनम् । न० महारण्ये ॥ वृन्दाव-
नस्यचतुरशीतिवनान्तर्गतवनविशे-
षे ॥

महाव्रपः । पुं० महाभेदे ॥

महावरा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

महावराहः । पुं० आदिवराहे ॥ महा-
स्यासीवराहश्च । महत्त्वञ्चास्यातिवि-
पुलशरीरधारणात्पृथिव्युद्धरणाय ॥

महाबरोहः । पुं० ब्रह्मवृक्षे ॥

महाबलिः । पुं० नरबली ॥

महावल्ली । स्त्री० माधवीलतायाम् ॥

महावसः । पुं० शिशुमारे ॥

महावाक्यम् । न० परमार्थबोधकेवैदि-

क्षीपदेशवाक्यविशेषे । सङ्कल्पापर-

प्रयायेप्रतिष्ठादावुत्सर्गवाक्ये ॥ यो

ग्यताकांक्षासत्तियुक्तिवाक्यसमूहे ॥

महाबाहणी । स्त्री० तिथिविशेषे ।

सायथा । शनिवारसमायुक्तासाम-

हाबाहणीस्मृता । गङ्गायांयदिल-

लिभ्येतकोटिसूर्यग्रहे । समाप्तासा०

बाहणीत्वर्थः ॥ महामहाबाहणी

ः । तुल्यया । शुभयोगसमायुक्ताशनौ

तिशतभिषांयदि । महामहेतिविख्या

महाविषः

ताचिकोटिकुलमुद्धरेत् ॥

महाबाहुः । पुं० स्कन्दे ॥ श्रीरामे ॥

महान्तोवाहूयस्य । अस्यवाहोर्मह-

त्वंस्त्रीकृत्युद्धकांडे । पिशाचान्दा-

नवान्यक्षान्पृथिव्यांयेचरक्षसाः

अङ्गुल्यग्रेणतान्हन्यामिच्छन्हरि-

गणेश्वरेति ॥

महाविद्या । स्त्री० देवताविशेषे ॥ य-

था । कालीतारामहाविद्याषोडशी

भुवनेश्वरी । भैरवीछिन्नमस्ताचवि-

द्याधूमावतीतथा । वगलासिद्धि-

द्याचमातङ्गीकमलात्मिका । एता-

दशमहाविद्याः सिद्धविद्याः प्र-

कौर्त्तिताः ॥ तासां दशावतारत्वं

यथा । प्रकृतिर्विष्णुरूपाचपुंरूपश्च

महेश्वरः । एवंप्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्र-

कृतेर्दश । कृष्णरूपाकालिकास्याद्रा-

मरूपाचतारिणी । वगलाकूर्ममूर्तिस्था

न्मीनोधूमावतीभवेत् ॥ छिन्नमस्ता

नृसिंहः स्यादराहस्यैवभैरवी । सुन्द-

रीयामहग्न्यः स्याद्वामनीभुवनेश्व-

री ॥ कमलावीद्धरूपास्याद्दुर्गा

स्यात्कल्किरूपिणी । स्वयंभगवती

कालीकृष्णस्तुभगवान्स्वयम् ॥ स्वयं

श्चभगवान्कृष्णः कालीरूपोभवद्-

जे ॥

महाविराट् । पुं० महाविष्णौ ॥

महाविलम् । न० नभसि । वहस्त्रिद्रे ॥

महाविषः । पुं० द्विमुखसर्पे । काल

महाव्याधि :

सर्पे ॥

महाविषम् । न० मेघसङ्क्रान्तौ ॥

मसूरं निम्बपात्राभ्यां योऽतिमेषग
तेरवी । अपिरोषान्वितस्तप्तचक्रः
किं करिष्यति ॥

महाविष्णुः । पु० महाविराजि ॥

महावीचिः । पु० नरकविशेषे ।

महावीचियं च महाकल्लोलमनुमीय
ते ॥

महावीर्यम् । न० विटपे । मुष्कव
ङ्क्षणयोरन्तरे ॥

महावीरः । पु० गरुडे ॥ शूरे ॥

सिंहे ॥ मखानके । यज्ञानौ ॥

वर्धे ॥ श्वेततुरङ्गे । अन्तिमजि

ने ॥ कोकिञ्चि ॥ लक्ष्मणे । इनुम

ति ॥ एकवीरवृद्धे ॥ सप्तानविह

गे । जराटके । कामदेवे । मारे ॥

महावीरा । स्त्री० क्षीरकाकोल्याम् ॥

महावीर्यः । पु० ब्रह्मणि ॥ महदु

त्पत्तिकारणमविद्यालक्षणं वीर्यम

स्य ॥ बुद्धभेदे ॥ वाराहीकन्दे ॥

त्रि० महाप्रभावे । अतिशयवलयुक्ते ॥

महावीर्या । स्त्री० संप्रायाम् । सूर्य

पत्न्याम् ॥ वनकार्पास्याम् ॥ महा

शतावर्याम् ॥

महावृक्षः । पु० स्तुहीद्रुमे ॥

महावृहती । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥

महावीर्यः । त्रि० अधिकवेगवति ॥

महाव्याधिः । पु० कुष्ठादिमहारोगे ॥

महाव्रतम्

महाव्रणम् । न० दुष्टवृण ॥

महाव्रतम् । न० द्वादशवार्षिकव्रते ॥

यथा । ते नवधकालादूर्ध्वं विशिष्ट

ऽधिकशतसुखावदवदिष्टं तावत्प

रिमाणमहाव्रतानुरूपार्धे नवीदात

व्याः शरत्कालिकदुर्गापूजने ॥ य-

था । महाव्रतं महापुण्यं शङ्कराद्यै

रनुष्ठितम् । कर्त्तव्यं सुरराजेन्द्रदे

वीभक्तिसमन्वितैः ॥ अरुणोदय

कालिकमाघश्रावणे ॥ अस्तिष्योग

शास्त्रेऽत्रविशेषः । सद्यथा । अहिं

सासत्यास्ते यत्र ह्यवयवाः परिग्रहाय

माः ॥ ३० ॥ एते जातिदेशकाल

समयाऽनवच्छिन्नाः सार्वभौमाम

हाव्रतम् ॥ ३१ ॥ ये चाहिंसायाः

पञ्चयमाउक्तास्तएवजात्याद्यनवच्छे

देन० दृढभूमयो महाव्रतशब्दवाच्याः

तत्रहिंसाजात्यवच्छिन्नायथा० मृग

योर्मृगातिरिक्तान्नहनिष्यामीति

० सैवकालावच्छिन्नायथा० नचतु

हंश्यान्पुण्येऽहनीतिसैवप्रयोजन

विशेषरूपसमवावच्छिन्नायथा० ज-

चियस्य देवब्राह्मणप्रयोजनव्यतिरे

क्षेयनहनिष्यामीति० युद्धं विमानह

निष्यामीति च । एवं विवाहादिप्र

योजनव्यतिरेकेणानृतं नवदिष्या

मीति । एवमापत्कालव्यतिरेकेण

क्षुद्रयाद्व्यतिरिक्तः स्तैर्यं न करि

ष्यामीति । एवमृतुकालव्यतिरिक्त

महाशङ्ख :

कालीपत्नीं न गमिष्यामीति । एवं
गुर्वादिप्रयोजनमन्तरेण न परिग्रही
ष्यामीति । यथायोग्यमवच्छेदो द्रष्ट
व्यः । एतादृगवच्छेदोपरिहारेण
यदा सर्वजातिसर्वदेशसर्वकाल
सर्वप्रयोजनेषु भवाः सावर्भौमा
अहिंसाद्योभवन्ति महता प्रयत्ने न
परिपाल्यमानत्वात् । तदा ते महाव्र
तशब्देनोच्यन्ते । एवं काष्ठमौना
दिब्रतमपि द्रष्टव्यम् । एतादृशव्रत
दार्ढ्यं च । कामक्रोधलोभमोहानां च
तुर्णामपि नरकद्वारभूतानां निवृत्तिः ।
तत्राहिंसमयाक्षमयाचक्रोधस्य । ब्रह्म-
चर्येण वस्तुविचारेण च कामस्य । अ-
स्तेयापरिग्रहरूपेण सन्तोषेण क्षोभ-
स्य प्रत्येकं नयथार्थज्ञानरूपेण विवेके-
न मोहस्य । तन्मूलानां ह्यसर्वेषां निवृ-
त्तिरिति द्रष्टव्यम् । इतराणि च फला-
निसकामानां योगशास्त्रे कथितानि ॥
महाव्रती । पुं० शिवे ॥ उरस्कटे ॥
त्रि० महाव्रतयुक्ते ॥
महाशक्तिः । पुं० कार्तिकेये ॥ हा-
री ॥ महती शक्तिः सामर्थ्यमस्य ॥
अतिशयपराक्रमे ॥ स्त्री० मायाशब्द-
लक्षणरूपिण्याम् । निर्गुणायाम् ॥
त्रि० तदयुक्ते ॥
महाशङ्खः । पुं० नरास्थिनि । कार्यं
नेत्रयोर्मध्यगतास्थि ॥ कार्यनेत्रान्त-
रालास्थिमहाशङ्खः प्रकीर्ति-

सहाशय :

[illegible]

महाशौषिरः

महाशय्या । स्त्री० राजतल्पे ॥ वृह-
च्छय्यायाम् ॥

महाशरः । पुं० स्थूलशरे ॥

महाशल्कः । पुं० चिह्नटमक्ये ॥

महाशाकः । पुं० शाकवृक्षे ॥

महाशोखा । स्त्री० नागवृक्षायाम् ॥

महाशालः । पुं० महागृष्ट्ये । विस्ती-
र्णाभिः शाखाभिर्युक्ते । सम्पन्ने ॥

महतीविस्तीर्णाशाला० गृह्ययसः ॥

महाशालिः । पुं० स्थूलशालौ ।

मुगन्धिके ॥ महान्श्रेष्ठः शालिः ॥

महाशिवः । पुं० महादेवे ॥

महाशोता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

महाशुक्तिः । पुं० मुक्तामातरि ॥

महाशुल्का । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ वि०
अतिशुक्लवर्णयुक्ते ॥

महाशुभ्रः । वि० अतिशुभ्रवर्णयु-
क्ते ॥ न० रजते ॥

महाशुद्रः । पुं० आभीरे ॥

महाशुद्रा । स्त्री० मङ्गल्यांशुद्रायाम् ॥
महतीशुद्रेतिविग्रहः ॥

महाशुद्धी । स्त्री० आभीर्याम् ॥ महा-
शुद्रस्यस्त्री० जातीयावा । पुं० योगा-
दिति० जातेरितिवाङ्मौषः ॥

महाशौण्डो । स्त्री० श्वेतकिष्किणीवृ-
क्षे ॥

महाशौषिरः । पुं० दन्तरोगविशेषे ॥

दन्ताश्लन्तिवेष्टेभ्यस्तालुचाप्यवदी-
र्यन्ते । दन्तमांसानिपच्यन्तेमुखश्चप-

महाष्टमी

तुद्यते ॥ यस्मिन्सर्वज्ञोव्याधिर्म-
हाशौषिरसंचितः ॥

महाश्मशानम् । न० आनन्दवने । का-
श्याम् ॥ महात्पपिचभूतानिप्रलये
समुपस्थिते । शिरतेऽत्रशवाभूत्वाश्म-
शानन्तुततोभवेत् ॥ वाराणसीति
विख्यातारुद्रावासइतिद्विजः । म-
हाश्मशानमित्येवंप्रोक्तमानन्दका-
ननम् ॥

महाश्यामा । स्त्री० शिंशपावृक्षे ॥
श्यामल्याम् ॥

महाश्रमः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

महाश्रमणः । पुं० बुद्धभेदे । शाक्य-
मुनी ॥

महाश्रावणिका । स्त्री० कदम्बपुष्प्या-
म् । महामुड्याम् ॥

महाश्रीः । स्त्री० बुद्धशक्त्यन्तरे । ता-
रायाम् ॥

महाश्रोत्रियः । पुं० महत्त्विसतिश्रुता
ऽध्ययनवृत्तसम्पन्ने ॥ महांश्चासौश्रो-
त्रियश्च ॥

महाश्र्वेता । स्त्री० शुक्लभूकृष्णगण्डे ।
ऋक्षगन्धिकायाम् ॥ कृष्णभूमिकृ-
ष्णगण्डे ॥ सरस्वत्याम् ॥ श्वेताप-
राजितायाम् । सितायाम् ॥ मधुजा-
याम् । श्वेतकिष्किणीवृक्षे ॥ दुर्गायाम् ॥
महतीचासौ श्वेताच ॥

महाषष्ठी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाष्टमी । स्त्री० आश्विनशुक्लाष्टम्याम्

महासमज्ञा

। शरत्कालोद्भवायातुसैवप्रोक्ताम
हाष्टमो। महारात्रिरितिख्यातातस्या
मम्बांयजेत्सुधीः ॥ अष्टम्यांरुधिरै
मांसैर्महामांसेः सुगंधिभिः । पू
जयेद्बहुजातीयैर्वलिभिर्भोजनैः शि
वाम् । सिन्दूरैः पट्टवासोभिर्नाना
विधबिलेपनैः । पुष्पैरनेकजातीयैः
फलैर्बहुविधैरपि ॥ उपवासंमहाष्टम्यां
पुत्रवान्नसमाचरेत् । यथातथैवप्रूता
त्माव्रतीदेवींप्रपूजयेत् ॥ पूजयि
त्वामहाष्टम्यांनवम्यांबलिभिस्तथा
। विसर्जयेद्दशम्यान्तुश्रवणे तांबरो
त्सवैः तर्चार्चरात्रपूजा यथा ।
कन्यासंस्थिरवाविषे शुक्लाष्टम्यांप्रपू
जयेत् । सोपवासोनिशार्हेतुमहा
विभवविस्तरैः ॥ पूजांसमारभे
द्देव्यानक्षत्रैर्बारुण्येपिवा । पशुघा
तशकत्तं व्योगवलाजवधस्तथेतिदे
वीपुराणे वारुणपदेनपुर्वाषाढोच्यत
इतिरघुनन्दनः ॥ महाष्टम्युपवा
से पारयन्तु । अष्टम्यांसमुपोष्यैव
नवम्यामपरेऽअहनि । मन्त्रमांसो
पहारेणदद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ ते
नैवविधिनान्ननुस्वयंभुञ्जीतनान्य
थेति ॥

महासन्नः । पुं० कुवेरे ॥ त्रि० अति-
निकटे ॥

महासमज्ञा । स्त्री० इडवलायाम् ।

खिरट्ट्याम् । वलायाम् । कगहि

महासिंहः

या० कंधी० खरैटी० इ० भा० ॥

महासर्जः । पुं० असनवृक्षे ॥ प-
नसे ॥

महासहः । पुं० कुञ्जकवृक्षे ॥ त्रि०
अतिक्षमे ॥

महासहा । स्त्री० माषपण्याम् । अन्ता
ने । कठसरैय्या० इ० भा० ॥ मह
तीचासौसहाच । सन्महदितिसमा
सः । आम्नहतद्वयत्त्वम् ॥

महासन्तापनम् । न० व्रतविशेषे ॥
अत्रयान्नवलक्यः । कुशोद्वक्षगो
क्षीरं दधिमूत्रं शकृतप्लुतम् । ज
ग्ध्वापरे हृष्ट्युपवसेत्तृक्ष्णं सान्त
पनंचरन् ॥ द्वादसाध्यसान्तपनमु
क्त्वाह । पृथक् सान्तपनद्रव्यैः षड
हः सोपवासकः । सप्ताहेनैवकृ
च्छ्रीयं महासान्तपनं स्मृतम् ॥ म-
हासान्तपनं धेनु षट्कदानसम
म् ।

महासारः । पुं० दुष्खद्विरे । त्रि०
युक्तियुक्ते ॥

महासाहसम् । न० अतिबलात्कारकत
काये ॥ अतिशयदण्डे ॥

महासाहसिकः । त्रि० अतिसाहसयु
क्ते ॥ प्रसङ्गापहारिणि । महांशा-
सौसाहसिकश्च ॥

महासिंहः । पुं० शरभे । पर्वताश्रये ॥

देव्याः सिंहे ॥ यथा । तीक्ष्णदंष्ट्रः

करालास्यः शटाशोभितकन्धरः ।

महाहवि :

चतुरङ्घ्रिर्वचनखोमहासिंहः प्र-
कीर्तितवति ॥

महासुखः । पुं० दुर्गे ॥ न० क्रीडा
रत्ने ॥ प्रचुरसुखे ॥ चि० तवति ॥

महासुगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥
चि० अतिसुगन्धयुक्ते ॥

महासूक्ष्मा । स्त्री० बालुकायाम् ॥
चि० अतिशयसूक्ष्मे ॥

महासेनः । पुं० कार्तिकेये ॥ महासैन्य
पतौ ॥ बौद्धभेदे ॥ महतीसैनाऽस्य ॥

महास्कन्धः । पुं० शरभे ॥ चि० वृह-
त्स्कन्धयुक्ते ॥

महास्कन्धा । स्त्री० जम्बूद्वीपे ॥

महास्कन्धी । पुं० शरभे ॥

महास्थली । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ श्रेष्ठ
स्थाने ॥

महाक्षायुः । पुं० कण्डरायाम् ॥

महास्रग्वी । पुं० शिवे ॥

महास्वनः । पुं० वाद्यप्रभेदे । मत्ततू-
र्ये ॥ विष्णौ ॥ महान्जर्ज्वितः

स्वनः नादोऽस्य । यद्वा । महान्

स्वनः श्रुतिलक्षणेनादोऽस्य ॥ सन्म

वृद्धितिसमासे ॥ आत्मम् ॥ वृहच्छब्दे
॥ चि० तवति ॥

महाहनुः । पुं० शिवे ॥ हनुमति ॥

चि० वृहहनुयुक्ते ॥

महाहविः । न० गोष्ठ्यते ॥ ब्रह्मणि ॥

महच्चतवविश्वं ब्रह्मात्मनिसर्वजग-

त्तदात्मतयाहूयते इति महाहविः

महिरः

। यद्वामहान्तिहवीं पिचाज्यपुरोडा-
शपशुसोमादिरूपाण्यस्य ॥ इन्द्रादि-
देवतारूपस्य यजमानरूपस्य वेति म-
हाहविः ॥

महाहासः । पुं० अट्टहासे ॥

महाहिगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥

महाह्रस्वा । स्त्री० कपिकक्षाम् ।

शूकशिम्ब्याम् ॥ चि० अतिखर्वे ॥

महि । अ० महिमनि ॥

महिः । स्त्री० भूमौ ॥ मच्चते । मह-
पूजायाम् । चुरादिरदन्तः । ग्ल-
न्तादचङ्गः ॥

महिका । स्त्री० हिमे ॥ मच्चते । मह-

० । कुन्शिलिपिसंज्ञयोः ॥

महितः । चि० पूजिते ॥ मच्चतेऽस्य

॥ मह० । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्चे-

तिक्तेः ॥

महिनम् । न० राज्ये ॥ चि० पूजनौये

॥ मच्चते । मह० । महिरिणश्चेति

पक्षेऽनन् ॥

महिमा । पुं० शिवैश्वर्ये ॥ ऐश्वर्याति

शये । भूतिप्रभेदे ॥ महान्भवति ॥

येन समस्तब्रह्माण्डे पिनसमवैति ।

विभूतिविस्तारे ॥ आत्मनः कर्म

निमित्तवृद्धिचयराहित्ये ॥ महतो

भावः । पृथ्वादिच्चादिमनिच् ।

उत्कर्षे ॥

महिमभृत् । चि० ऐश्वर्यवन्नि ॥

महिरः । पुं० पीथे । मिहिर । सूर्ये ॥

महिषध्वज :

इतिविकारण्डशेषः ॥

महिला । स्त्री० फलिन्याम् । गुन्द्राया
म् । प्रियङ्गु । स्त्रियाम् । योषिति ॥
रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ मदमत्ता
याम्योषायाम् । महति० मद्यते
वा । मह० । सलिलकलौति० इल
च् । टाप् ॥

महिलाह्वया । स्त्री० श्यामायाम् ।
प्रियङ्गु ॥ महिलायाश्चाह्वयोय
स्याः ॥

महिषः । पुं० लुलाये । कासरे ।
यमवाहने । भैंसा० इ० भा० ॥
महिषस्यामिषं स्वातुस्त्रिगुणं वात
नाशनम् । निद्राशुक्रवलसन्त्यतनु
दाढ्यं करं गुरु ॥ दृष्ट्यश्चष्टिविण्
मूचं वातपित्तासनाशनम् ॥ महति
० मद्यतेवा । मह० । अविमद्यो
ष्टिषच् । यद्वामं हतेमहिषवीटिषच्
। आगमशासनस्यानित्यत्वान्ननुम्
॥ अर्हध्वजविशेषे ॥ असुराधिप
विशेषे । महिषासुरे ॥ श्मश्रुधारि
णिस्त्रे कृत्वातिविशेषे ॥ पुरायं च
त्रियशासीत्सगरेणास्यवेदाद्यनधि
कारोविशान्यत्वं धर्मनाशशक्तः ॥

महिषकन्दः । पुं० महाकन्दविशेषे ।
शुभालौ ॥

महिषघ्नी । स्त्री० दुर्गायाम् ।

महिषध्वजः । पुं० यमे ॥ अर्हद्विषे
॥ महिषोध्वजवत्सः ॥

महिषीदुग्धम्

महिषमहिनी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषवल्ली । स्त्री० लताविशेषे । सौ
म्यायाम् ॥

महिषवाहनः । पुं० यमे ॥

महिषाक्षः । पुं०)

महिषाक्षः । पुं०) गुग्गुली । भृङ्गा
क्ष्मसमप्रभे ॥

महिषाक्षादि । न० महिषाक्षादिपञ्चा
नांगणे ॥ यथा । महिषाक्षस्तथा
रालं निर्यासः सर्जकस्य च । कृष्णा
गुरुः कदम्बश्च महिषाक्षादिपञ्चकम् ॥

महिषासुरः । पुं० महासुरविशेषे ।
रम्भासुरात्मजे ॥

महिषासुरसम्भवः । पुं० भूमिजगुग्गुली ।

महिषासुरहन्त्री । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषी । स्त्री० कृताभिषेकायां रात्रः
पत्न्याम् ॥ मद्यते । मह० । अविम
द्योष्टिषच् । टित्त्वान्ङीप् ॥ औष
धीर्भेदे ॥ सैरिभ्याम् । मन्दगमना
याम् । महावीरायाम् । भैंस०
इ० भा० ॥

महिषीगोष्ठम् । न० महिषीशालाया
म् । भैंसवाडः इ० भा० ॥ महि
षीणां स्थानम् । गोष्ठम् ॥

महिषीदुग्धम् । न० महिषीक्षीरे ।
सैरिभ्याः स्तन्ये ॥ माहिषं मधुरं
गव्यात्स्निग्धं शुक्रकरं गुरु । निद्रा
करमभिष्यन्दित्वा धाधिक्यकरं हिम
म् ॥

महिदुर्गम्

महिषीप्रिया । स्त्री० । दणविशेषे । शूल्या
 म् । शूलपत्याम् । जलाशयायाम् ॥
 महिषान् । पुं० । देशविशेषे ॥ महि
 षाः सन्धस्मिन् । महिषाञ्चैति
 वक्तव्यमिति० ड्प्रत्ययः ॥
 मही । स्त्री० । भूमौ । पृथिव्याम् ॥
 महीयते । मह० । चुरादावदन्तः ।
 यन्तादचङ् । कृदिकारादिति
 ङीष् ॥ यद्वा । महीयते । महीङ्
 प्रजायाम् । कण्डादियगन्तः ।
 क्तिप् चैतिङ्तिप् । चलोपयलोपौ
 । कृदिकारादितिङ्गीष् । तदभावे
 विसर्गब्रह्मण्यः । मालवदेशवि
 हारिण्यानद्याम् ॥ महीजलस्तु
 खादुवल्ह्यपित्तहरगुरु ॥ गवि ॥
 हिलमीजिकायाम् ॥ वणं वृत्तेष्व
 ल्युक्प्रभेदे ॥ यथा । लघुगुरुः
 । महोऽस्मृता ॥ यथा । हरोऽस्तुमे ।
 मनोमुदे ॥

महीचित् । पुं० । नृपे । राजनि ॥
 मही० । चयते । ईष्टे । चिनिवास
 गत्योः । महीचयतिवा । चिच
 यैश्वर्ययोः । क्तिप् । तुक् ॥

महीजः । पुं० । भौमे । मङ्गलग्रहे ॥
 न० । आर्द्रके ॥ चि० । भूमिजाते ॥
 महिदुर्गम् । न० । मृदापाषाणेनेष्टके
 नवाविस्ताराद्गुण्योच्छ्रयणहादश
 हस्ताद्युच्छ्रितेनयुद्धार्थमुपरिभ्रमणयो
 ग्येनसौवर्णगवाक्षादियुक्तेनप्राकारे

महेन्द्रः

णवेष्टितेराज्ञावासस्थाने ॥
 महीधरः । पुं० । विष्णौ ॥ महीगिरि
 रूपेणधत्ते । धरति । धृञ्० ।
 महीधरः ॥ अच् ॥
 महीध्रः । पुं० । शिखरिणि । पर्वते ॥
 महीधरतिधारयतिवा । धृञ्० ।
 मूलविभुजादिस्त्वात्कः ॥
 महीपालः । पुं० । राजनि ॥ महीपाल
 यति । पाल० । कर्मण्यण् ॥
 महीप्राचीरम् । न० । समुद्रे ॥
 महीभृत् । पुं० । पर्वते । नृपे ॥
 महीमयः । चि० । सृत्तिकानिमित्ते
 मञ्चाविकारे ॥
 महीयान् । चि० । मङ्गलग्रहे ॥
 महीरुहः । पुं० । शाखिनि । पादपे । हृद्ये
 ॥ शाकहृद्ये ॥ महीरुहयति । रुहवीज
 जन्मनिप्रादुर्भावे । इगुपधैतिकः ॥
 महीलता । स्त्री० । किञ्चुलुके । केचु
 वा० । इतिष्याते ॥ कृशस्त्वदीर्घत्वा
 भ्यामञ्चालतेव ॥
 महीसुतः । पुं० । मङ्गलग्रहे । लोहि
 ताङ्गे ॥ महीः सुतः ॥
 महीच्छः । चि० । मङ्गलग्रहे । महाभि
 लाषे ॥ महीच्छः ॥
 महेन्द्रः । पुं० । कलिङ्गदेशस्थेकुलपर्व
 तविशेषे ॥ सिद्धपीठोयमद्रिः ।
 यथा । महान्तकोमहेन्द्रेचपार्वती
 चमहान्तकेति ॥ त्रिसामाश्रयि
 वुल्याद्यामहेन्द्रप्रभवाः स्मृताः ॥

महेला

इन्द्रे । महांशांसी • इन्द्रसमहान्वा
 अथमभूद्योवचमवधीदितिभुते : ।
 ईश्वरे । विष्णौ ॥
 महेन्द्रकदली । स्त्री • कदलीप्रभेदे ।
 महेन्द्रतनया । स्त्री • सरिदन्तरे ।
 महेन्द्रनगरी । स्त्री • अमरावत्याम् ।
 महेन्द्रपर्वतः । पुं • तीर्थविशिषे ।
 महेन्द्रमदभित् । पुं • श्रौङ्गण्ये ।
 महेन्द्रवारुणी । स्त्री • लताविशिषे ।
 विचवल्क्याम् । महाफलायाम् ।
 वडोमाकाल् • इ • गौ • दे • भा • ॥
 महेन्द्राणी । स्त्री • इन्द्रयोषिति ।
 पुलोमजायाम् ॥ महेन्द्रस्यस्त्री ।
 महतीचासाविन्द्राणीचेतिवा ॥
 महेन्द्रियम् । त्रि • माहेन्द्रे ॥ महेन्द्रो
 देवतास्य । महेन्द्रादघाणीचेतिघः ॥
 महेन्द्र्रीयम् । त्रि • माहेन्द्रे • हविरा
 दौ ॥ महेन्द्रोदेवताऽस्य । महेन्द्रा
 दघाणीचेतिचकाराच्छः ॥
 महेरणा । स्त्री • कुन्दरुक्क्याम् । शल्ल
 कीवृक्षे ॥ महदौरणमस्याः ॥ मह
 मुत्सवमौरयतिवा । ईर • ल्युः ॥
 महेला । स्त्री • महिलायाम् ॥ वामा
 याम् ॥ महस्यउत्सवस्य • हला
 भूमिः ॥ यद्वा । महति • मद्यतेवा
 । सलिकलीतीलच् । पृषोदरादिः
 । मायाः हिलाक्रीडावा । परमहे
 लारतोप्यपारदारिकवृत्तिदमयन्ती
 काव्यम् ।

महोच्चः

महेलिका । स्त्री • महिलायाम् ॥ स्वा
 र्थेकन् ॥
 महेशः । पुं • शिवे । महेशान्नापरो
 देवः ।
 महेशबन्धुः । पुं • श्रीफलवृक्षे । विल्वे
 । महेशस्यवन्धुरिव ॥
 महेशिता । त्रि • परमेश्वरे । परदेव
 तायाम् ॥ महांशासावीशिताच ।
 सन्महदितिसमासः ॥
 महेश्वरः । पुं • शिवे । महादेवे । म-
 हेश्वरस्यव्यम्बकोऽवनापरइतिरघुः
 ॥ विश्वस्थानाश्चसर्वेषामहतामी
 श्वरः स्वयम् । महेश्वरश्चतेनेमं
 वदन्तिमनीषिणः ॥ महांशासावी
 श्वरश्च । सन्महदितिसमासः ।
 त्रि • अधीश्वरे ॥
 महेश्वरी । स्त्री • महेश्वरपत्न्याम् ।
 भगवत्याम्परदेवतायाम् ॥ अपरा
 जितायाम् ॥ पित्तलप्रभेदे । कपि
 लायाम् । ब्रह्मरीत्याम् । राजरी
 त्याम् । महतीचासावीश्वरीच ।
 महेश्वासः । पुं • हरौ । शिवे । महा
 नवितयइष्वासइषुर्च पोयस्यसः ।
 त्रि • उत्तमधानुष्के ।
 महैरण्डः । पुं • स्थूलैरण्डे ॥
 महेला । स्त्री • स्थूलैलायाम् ॥
 महोच्चः । पुं • वृद्धदृषे । वृषभे ।
 महांशासावुच्चाच । अचतुरेति
 साधुः ।

महोदया

महोदिका । स्त्री०)
 महोटी । स्त्री०) बृहच्छाम् ।
 महोत्पलम् । न० पद्मे । नलिने । अ
 रविन्दे ॥ महश्चतत्तत्पलम् ॥
 महोत्सवः । पुं० अतिशयितसुखजन
 ककर्मणि ॥ यथा । दुर्मातन्त्रेणम
 न्त्रेणकुर्याद्दुर्गामहोत्सवम् । महा-
 नवम्यांशरदिवलिदानं नृपादयः ॥
 महोत्साहः । पुं० राज्याङ्गप्राप्तराज-
 पुरुषे ॥ अतिशयोदमे ॥ चि० अति
 शयोत्साहयुक्ते । महोदमे ॥ दुः
 साध्यकृत्स्वपिसाधनपरे ॥ महान्
 उत्साहोऽस्य ॥ परदेवतायाम् ॥ ज-
 गदुत्पादनाद्यर्थमुद्युक्तत्वात् ॥
 महोदधिः । पुं० समुद्रे ॥
 महोदधिशयः । पुं० नारायणे ॥ प्र-
 लयेसर्वभूतानिसंहृत्त्यैकार्णवंजगत् ।
 कृत्स्वऽधिभेदे । शौङ्ख्ये । घः ॥
 महोदयः । पुं० कान्यकुब्जदेशे ॥
 आधिपत्ये ॥ अपवर्गे । मोक्षे ॥ स
 दाकृतयुगञ्चास्तुसदाचास्तूत्तरायण
 म् । सदामहोदयञ्चास्तुकाश्यानिव
 सतांसताम् ॥ महात्मनि ॥ स्वामि
 नि । दध्यक्ते मधुनि ॥ न० पुरविशे
 षे । कान्यकुब्जे । गाधिपुरे । कनौ
 ज० इतिमहोवाङ्मतिचभाषा ॥ महा
 नुदयोवैभवयस्य० यववा ॥

महोदया । स्त्री० मेरोश्चक्रवाटाख्योद्भू
 मेखलायाउदग्दिशिसोमस्यपुर्वा-

महोल्का

म् । यथोक्तमृगेन्द्रसंहितायाम् । म
 होदयाचन्द्रमसः ॥ श्वेतायुक्तादिनि
 मिता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै
 र्हिमगिरिप्रभैरिति ॥ नागवल्गाया
 म् ॥
 महोदरः । पुं० बृहदुदरे ॥ चि० त-
 दिति ॥
 महोदरी । स्त्री० रवेः सङ्क्रमणवि
 शेषे कुजाहेचरर्ज्यदासङ्क्रमः
 स्थानमहोदर्यसौतस्कराणामुखाय ।
 महाशतावर्याम् ॥
 महोदमः । चि० महोत्साहे । दुः
 साध्यकृत्स्वपिसाधनपरे ॥ महानुद्य
 मोऽस्य ॥
 महोन्नतः । पुं० तालागमे ॥ चि० म
 होन्नतिविशिष्टे ॥
 महोन्नतिः । स्त्री० अतिशयवृद्धौ ॥ य
 था । भूयात्तेमहदैश्वर्यपुत्रादीनां
 महोन्नतिः । अव्याधिनाशरीरेण-
 चिरञ्जीवमुखीभव ॥
 महोन्मदः । पुं० फलक्याम् । फल-
 ह० माचद्र० गौ० दे० भा० प्र० मीने ॥
 महोपसर्गः । पुं० मार्यादिषु ॥
 महोरगः । पुं० वामुक्सर्पे ॥ बृह-
 त्सर्पे ॥ महांघ्रासावुरगश्च ॥ न० त
 गरमूले ॥
 महोल्का । स्त्री० क्रूरग्रहे ॥ उल्कावि-
 शेषे ॥ उल्कालक्षणन्तु । बृहत्किखा
 वसुधायारक्तनीलशिखोज्ज्वलापौ

मा

रूपीचप्रमाणे नउत्कानानाविधास्यु
ता ॥

महोजा : । चि० वीर्यं वति । महानु
भावे ॥ महत्त्वोन्नीयस्येतिविष-
हः ॥

महोषधम् । न० ग्रन्थग्राम् ॥ विषाया
म् । अतिविषायाम् । अतीस० इ०
भा० ॥ लशुने ॥ भूम्यादुल्ले ॥ वा
राहीकन्दे ॥ बत्सनाभे । पिप्प-
ल्याम् ॥ मुरायाम् ॥ महोषधं य-
ज्जीवानां दुः खविस्मयकं महत् ।
आनन्दजनकं यच्च तदाद्यातस्त्वलक्ष-
णम् ॥ महश्चतत्तपोषधश्च ॥

महोषधिः । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ लक्ष्मा
लुक्ष्मे ॥

महोषधिगणः । पुं० पृश्निपर्ण्यादिषु
॥ यथा । पृश्निपर्णी श्यामलताभृङ्गरा
जगतावरी । गुडूची सहदेवाचमहो
षधिगणः स्मृतः ॥

महोषधी । स्त्री० हिलमोचिकायाम् ॥
श्वेतकण्टकायाम् ॥ कटुकायाम् ॥
अतिविषायाम् ॥

महोषध्यष्टकम् । न० महास्नानीयद्रव्य
विशेषे ॥ यथा । सहदेवी तथा व्या-
घ्रीबलाचातिबलातया । शङ्खपुष्पी
तथासिंहोषधमीचमुवर्चला ॥ महो
षध्यष्टकं प्रोक्तं महास्नानेनियोजयेत् ॥

मा । अ० वारणे ॥ विकल्पे ॥

मा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ मङ्गलायाम् ॥

मांसम्

॥ विद्यायाम् ॥ माने ॥ मातरि ॥
माजम् । माधातोः सम्पदादि
त्वात्क्विप् ॥

मांसम् । न० पिशिते । तरसे । पक्ष
ले । चामिषे । पञ्चजे । रक्तजधा-
तौ । मांस० इ० भा० ॥ मांसं वा
तहरं सर्वं हृणं बलपुष्टकत् । प्री-
त्यनंगुरुहृद्यस्त्रमधुरं सपाकयोः ॥
मांसवर्गी द्विधा च योजाङ्गलाऽनूपमे-
दतः ॥ तत्र सद्यो हतादिमांसेषु बिशि-
षतः सचीच्यते । यथा । सद्यो
हतस्य मांसं स्नाद्व्याधिचातियथाम्
तम् । वयस्यं हृणं सातम्यमन्यथा
तद्विबर्जयेत् ॥ स्वयं मृतस्य चावस्थ-
मतीसारकरं गुरु ॥ वृषामां दोषलं
मांसं बालानां बलदंलघु ॥ त्रिदोष-
कृद्व्यालकुष्ठं शुष्कं शूलकरं गुरु ॥
विषाम्बुरुद्धं मृतस्यैतन् मृत्पुदोषरु-
जाकरम् ॥ क्षिप्रमुत्कीदन्नकं कृशं
वातप्रकोपनम् ॥ तीक्ष्णं शिरा-
जालं मृतमप्सु चिदीषकत् ॥ दिहृदि
षु पुमान् श्रेष्ठः स्त्री च तुषदजातिषु
। परावैलघुपुंसां स्नात्स्त्रीणां पूर्वा-
र्धमादिशेत् ॥ देहमध्यं गुरुप्रायः
सर्वेषां प्राणिनां स्मृतम् । पक्षोत्-
स्ये पाद्विहङ्गानां तदेव लघु कथ्यते ॥
गुरुप्रायं हानि सर्वेषां गुर्वीर्यावाचय-
क्षिणाम् । जरस्तम्बोदरं मूर्धापाणी-
पादौ कटिस्तथा । पृष्ठतत्त्वग्यक्तद-

मांसम्

वाणिगुरुणीहययोत्तरम् ॥ लघुवा
तहरं मांसं खगानां धान्यचारिणा
म् । मत्स्याशिनां पित्तकरं वातघ्नं
गुरुकीर्त्तितम् ॥ फलाशिनां श्लेष्म
हरं लघु रुच्यमुदीरितम् । हृदयं
गुरुवातघ्नं ते धामेव फलाशिनाम् ॥
तुल्यजातिष्वल्पदेशमहादेशेषु पूजि
ताः । अल्पदेशेषु शस्यन्ते तथैव स्थू
लदेशिनः ॥ चेष्टावतां परं मांसं
हृदयं रुच्यं लघु स्मृतम् ॥ ये मृता वि
हगा ये च दूरावासप्रचारकाः । ते
चाभिष्यन्दिनः सर्वे विपरीतम
तो न्यथा ॥ जलानूपचराः सर्वे त
या स्थलचराश्च ये । गुरुभुक्त्या गुरुत
रं तेषां मांसमुदीरितम् ॥ धान्योत्प
त्तिप्रचारोणां लघु स्थास्त्रपक्षिणा
म् ॥ ग्राम्यं मांसं वनजमथ वानूपजं
वा विलीयं श्रेतं पीतं हरितमरुणं
पाचितं सुपकारैः । तल्लयं गुल्लयं
सरसमधुरं स्नेदितं बद्धितं वायुस्थ-
प्रायो यदभिरुचितं स्तूयते तेन तद्धि ॥
अपि च । मांसन्तु त्रिविधं ज्ञेयं ऋदु
लं कठिनं घनम् ॥ पारावताजचट
कशशशूकरटिडिभाः । क्षुद्रमत्
स्यादिक्काः सर्वे मांसं पुष्टदुलाः
स्मृताः ॥ मृगरोहितकाद्याश्च मत्
स्याः शल्लकिशम्बराः । एते कठि
नमांसाः स्थूः पक्षिणोजलचारि
णः ॥ गजकुम्भीरखड्गाद्याः सग

मांसम्

न्धावर्कं रादयः । गोधा गोश्वालुला
याद्याः प्रममांसाः प्रकीर्त्तिताः ॥ एकच
त्तवं मांसानि विरुद्ध्यन्ते परस्परम् ॥
वैद्यशास्त्रोक्तविधिना मांसं स्वीक्ता गु-
णाश्च मे । मनुक्तविधिनावल्ये विधिं
भक्षणवर्जने ॥ प्रोक्षितं भक्षयेन्मांसं
ब्राह्मणानाञ्च काम्यया । यथाविधि
नियुक्तस्तु प्राणानामेव चाख्ये ॥ प्रा
णस्यान्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् ।
स्यावरं जह्म मश्चैव सर्वं प्राणस्थभोजन
म् ॥ चराणामन्नमचरादंष्ट्रिणाम-
प्यदंष्ट्रिणः । अहस्ताश्च सहस्तानां-
गुराणां चैव भीरवः ॥ नात्तादुष्य-
त्यदन्ताद्यान् प्राणिनोऽहन्त्यहन्त्यपि
। धात्रैव रुष्टा ह्याद्याश्च प्राणिनोऽस्ता
र एव च ॥ यज्ञाय जग्धि मांसं स्वेत्ये
ष देवो विधिः स्मृतः । अयो न्यथा
प्रवृत्तिस्तुराक्षो विधिरुच्यते ॥ क्री
त्वा स्वयं वाप्युत्पाद्य परोपकृतमेव वा ।
देवान् पितृन् चार्चयित्वा खादं मांसं न
दुष्यति ॥ नाद्यादविधिना मांसं वि
धिक्षोऽनापदिद्विजः । जग्ध्वा ह्यवि
धिना मांसं संप्रेष्यते रयतेऽवशः ॥
न तादृशं भवत्ये नो जग्धन्तुर्धनार्थिनः
। यादृशं भवति प्रेक्ष्य ह्यमांसानि-
खादतः । नियुक्तस्तु यथान्यायं यो
मांसं नास्ति मानवः । स प्रेक्ष्य पशुतां
याति सन्निवने कविंशतिम् ॥ अस
स्मृतान् पशून् मन्त्रैर्नाद्यादिप्रः क

मांसम्

दाचन । मन्त्रेस्तुसंस्कृतानद्याच्छा
 श्वतंविधिमास्थितः ॥ कुर्याद्घृतप
 शुंसङ्गे कुर्यात्पिष्टपशुंतथा । नत्वे
 वतुहयाहन्तुं पशुमिच्छेत्कदाचन-
 ॥ यावन्तिपशुरोमाणितावत्कृत्वोह
 मारणम् । हयापशुघ्नः प्राप्नोति
 प्रीत्यजन्मनिजन्मनि ॥ यज्ञार्थं प
 शवः सृष्टाः स्वयमेवस्वयम्भुवा ।
 यज्ञोऽस्यभूत्यै सर्वस्यतस्माद्यज्ञे बधो
 ऽवधः ॥ ओषध्यः पशवोऽह्वास्ति
 र्यक्षुः पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थं निधनं
 प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छृतीः पुनः ॥
 मधुपर्के च यज्ञे च पितृदेवतकर्मणि ।
 अत्रैव पशवो हिंस्यान्नान्यत्रैव त्रयी
 न्मनुः ॥ एष्वर्थेषु पशून् हिंसन् वेद
 तत्त्वार्थवद्विजः । आत्मानश्च पशुञ्चै
 व गमयत्युत्तमांगतिम् ॥ गृहे गुरा-
 वरख्ये वा निवसन्नात्मवान् द्विजः ।
 न वेद विहितं हिंसा मापद्यपि समा-
 चरेत् ॥ यावेद विहिता हिंसानि
 यतास्त्रिंश्वराचरे । अहिंसामेव तां
 विद्याद्देदाहमोहिनिर्वभौ ॥ योऽहिं
 सकानिभूतानि हि न स्यात्सुखेच्छ
 या । स जीवंश्च मृतश्चैव न क्वचित्सु
 खमेधते ॥ बोवन्धनबधक्ते शान् प्रा
 णिनां न चिकीर्षति । स सर्वस्य हि त
 प्रेप्सुः सुखमत्यन्तमश्नुते यद्वा
 यतिवत्कुरुते धृतिं वध्नाति यत्र च ।
 तदवाप्नोत्ययत्रैव यो हि न स्ति न कि-

मांसम्

ञ्चन भाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांस
 मुत्पद्यते क्वचित् । न च प्राणिबधः
 स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ स
 समुत्पत्तिश्च मांसस्य बधवन्मौ च देहि
 नाम् । प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्वमां
 सलभक्षणात् ॥ न भक्षयति यो मां-
 सं विधिं हि त्वापि शाचवत् । स लोके
 प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ॥
 अनुमन्ता विशसितानि हन्ता क्रयवि
 क्रयी । संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खाद-
 कश्चेति घातकाः ॥ स्वमांसं परमां
 सेनयोर्वर्द्धयतु मिच्छति । अनभ्यर्च्यं
 पितृन् देवान् ततो न्योनास्त्यपुण्यकृ
 त् ॥ वर्षे वर्षे श्वमेधेन यो यजेत शतं स
 माः । मांसानि च न खादेष्वस्तयोः
 पुण्यफलं समम् ॥ फलमूलाशनैर्मै
 ध्यैर्मुन्यन्नानाश्च भोजनैः । न तत्-
 फलमवाप्नोति यन्मांसं परिवर्जना-
 त् ॥ ५४ ॥ मांसं भक्षयिता मुच्यते
 मांसमिहादुर्म्यहम् । एतन्मांसस्य-
 मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ न-
 मांसं भक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने ।
 प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महा-
 कला ॥ अपि च । श्रीमहानिर्वाणत
 म्ने । मांसं नु च विधं प्राक्तं जलभूच
 रखेचरम् । यस्मात्तस्मात् समानी
 तं यि न केन विधातितम् ॥ तत्सर्वदे-
 वता प्रीत्यै भवेदेव न संशयः । साध
 केच्छाबलवती देयेऽस्तु निदैवते ॥ य

मांसरसः

दादात्मप्रियद्रव्यतत्तदिष्टायकल्प
येत् ॥ बलिदानविधौदेविविहि-
तः पुरुषः पशुः । स्त्रीपशुनचहन्त
व्यस्तचशांभवशासनात् ॥ मन्थते-
देवादिप्रौढ्यर्थम् । मनञ्जाने । म
नेर्दीर्घश्चेतिसः ॥

मांसः । पुं० काले । कौटे ॥

मांसकारि । न० रक्ते । रुधरे ॥

मांसच्छदा । स्त्री० मांसरोहिणीविशे-
षे । मांश्याम् । सुलोमायाम् ॥

मांसजम् । न० मेदसि ॥

मांसतेजः । न० मेदसि ॥

मांसदलनः । पुं० प्रीङ्गश्चे ॥

मांसद्रावी । पुं० अस्त्रवेतसे

मांसपचनम् । न० मांसपाके ॥

मांसपेशी । स्त्री० गर्भस्यावयवविशेषे ॥

यथा । बुद्बुदः सप्तरात्रमांसपेशी
भवेत्ततः । दिसप्ताहात्भवेत्पेशी
रक्तमांसचितादृढा ॥ धीजस्यैषा-
ङ्कुराः पेश्यः पञ्चविंशतिराच-
तः ॥

मांसप्रलेहः । पुं० प्रलेहविशेषे ॥ प-
श्यप्रलेहम् ॥

मांसफला । स्त्री० वाक्ताक्याम् ॥

मांसभक्षः । वि० मांसभक्षणकर्त-
रि ॥

मांसमाषा । स्त्री० माषपर्याम् ॥

मांसरसः । पुं० भोजनं । रसां इति

स्यात्तेमांसस्यजले ॥ सिंहमांसरसो

मांसशृङ्गाटकम्

रुच्यः श्रमश्वासचयापहः । प्रीण-
नोवातपित्तघ्नः क्षीणानामल्परेत-
साम् ॥ विशिष्टभक्षसस्त्रीनांशुषा-
नांशुषकाङ्क्षिणाम् । स्मृत्योक्तोव-
लहीनानांज्वरक्षीणचतोरसाम् ॥
शस्यतेस्वरहीनानांदृष्ट्यायुः श्रवणा-
र्थिनाम् ॥

मांसरोहिणी । स्त्री० मुगन्विद्रव्यविशे-
षे । अग्निरुहायाम् । चर्मकषायाम् ।
विकषायाम् ॥ स्थान्मांसरो-
हिणीवृष्यासरादीषचयापहा ॥

मांसलम् । न० काव्यस्यगौडौरीत्यन्त-
गंतस्थौक्तोगुणस्याङ्गविशेषे ॥ यथा ।
भोजः समासभूयस्त्वं मांसलपदञ्च
स्वरम् ॥ चि० अंसले । बलवति ॥
स्थूले ॥ यथा । निस्त्रास्रबहुरेखाः
स्युर्निद्रं व्यासिबुधैः कृषैः । मां-
सकैश्चधनोपेताचवक्रैरधनैर्नृपाः
॥ मांसमस्यस्य । सिध्मादिस्त्रास्र-
॥ पुं० माषे ॥

मांसलफला । स्त्री० हन्ताक्याम् ॥

मांसविक्रयी । वि० वैतंसिके । कौ-
टिके ॥ सकृदपिमांसविक्रयकारि-
णि ॥ सद्यः पततिमांसिनलाचया-
लवण्येनच ॥

मांसव्यधः । वि० मांसव्यधये ॥ मां-
सस्यव्यधनम् ॥ व्यधनपीरनुपस-
र्गे ॥ इत्यप् ॥

मांसशृङ्गाटकम् । न० मांसप्रकारवि

मांसी

श्रेष्ठे । मांसकाचिखूटं । इतिभाषा
॥ शुद्धमांसतनूकृत्यकर्त्तितंस्वेदितं
जले । लवङ्गहिङ्गुलवणमरिचाद्र-
कसंयुतम् ॥ एलाजीरकधान्याकनि
म्बूरससमन्वितम् । घृतैः सुगन्धैः तद्
ष्टपूरणं प्रोच्यते बुधैः ॥ शृङ्गाटकं
समितयाकृतं तपूरणपूरितम् । पुनः
सर्पिषसम्भृष्टं मांसशृङ्गाटकं वदेत्
॥ मांसशृङ्गाटकं रुच्यं वृष्टं बलकृद्
गुरु ॥ वातपित्तहरं वृष्टं कफघ्नं वीर्यं
वर्द्धनम्

मांससारः । पुं० मेदसि ॥ मांसस्य
सारः ॥

मांसस्नेहः । पुं० मेदसि ॥

मांसहासा । स्त्री० चर्मणि ॥

मांसिकः । वि० मांसविक्रयजीविनि
। वैतसिन्धे ॥ मांसं पण्यमस्य । त-
दस्य पण्यमिति ठक् ॥ यद्वा । मांसं
नियुक्तदीयतेऽस्मै । आवणामांसौ
दनादिति ठिठन् । टित्वान्ङीप् ॥
इकारउच्चारणार्थः ॥

मांसिका । स्त्री० मांस्याम् ॥ मन्यते
। मनञ्जाने । मनेदौर्ध्वश्चेतिसः ।
गौरादिः । स्वार्थे कन् ॥

मांसिनी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

मांसी । स्त्री० कक्कोल्याम् ॥ मांसच्छ-
दायोम् ॥ तपस्विन्याम् । जटामां-
स्याम् ॥ मांसीति क्ता कपायाचने-
ध्याकांतिबलप्रदा । स्वादीहिमाचि

माकिर

दोषास्तदाहवीसर्पकुष्ठनुत् ॥ मन्य-
ते । मन० । मनेदौर्ध्वश्चेतिसः ।
गौरादिः ॥

मांसिष्टा । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । पक्ष्मा खा-
याम् । दिवांधायाम् वाटुङ्ग इ० भा० ॥
मांसौदनम् । न० मांससंयुक्तोद-
ने । पलौदने ॥

मांसौदनिकः । वि० मांसौदनाहं ॥
मांसौदनं नियुक्तदीयतेऽस्मै । आ-
णामांसौदनाद्विठन् । टोङ्गीवर्यः ।
इकारउच्चारणार्थः ॥

मांस्यादिः । पुं० जटामांस्यादिसप्ता-
नांगणे ॥ जटामांसीनखंपञ्चीलव-
हंतगरं रसः । शिलयागम्यपाषा-
णः सप्तमांस्यादिकाश्चमी ॥

माकन्दः । पुं० सहकारे ॥

माकन्दी । स्त्री० आमलकीफलम् ॥ ज-
गरविशेषे ॥ बहुमूल्याम् । माद-
न्याम् । गन्धमूलिकायाम् । माद्रा-
णी० मांगनी० इ० भा० ॥ पीतचन्द-
ने ॥

माकरी । स्त्री० लाघशृङ्गसप्तम्याम् ॥
यद्यज्जन्मकृतं पापं मया सप्तसुजन्म-
सु । तन्मेरोकश्च शोकश्च माकरोहसु
सप्तमीति पठित्वा स्त्रायात् ॥ रयस-
प्तमीति नामान्तरम् ॥ रोकंश्चि-
द्रम् ॥

माकिम् । अ०)

माकिर । अ०) वर्ज्यम् ॥

मागध :

माकीम् । अ० वज्रने ॥
 याकोटः । पुं० सुकुटे श्रव्यास्थाने ॥
 माकोटे सुकुटे श्रवरीतिदेवीगीता ॥
 माक्षिकम् । न० मधुनि ॥ मक्षिका-
 भिः कृतम् । सञ्जायामित्यण् ॥
 तैलवर्णमधुनि ॥ मक्षिकाः पिङ्गव-
 र्णास्युः मङ्गल्योमधुमक्षिकाः । ता-
 भिः कृतं तैलवर्णं माक्षिकं परिकौ-
 त्तितम् ॥ माक्षिकं मधुषु श्रेष्ठं नेत्राम-
 यहरं लघु । कामलार्थः क्षतश्वास-
 कासक्षयविनाशनम् । धातुमाक्षि-
 के । स्वर्णमाक्षिके ॥ तापिच्छे ।
 पीतमाक्षिके । माक्षिकं हि बध्नं प्रो-
 क्ते माक्षं तारमाक्षिकम् । भिन्नव-
 र्णं विशेषत्वाद्द्रव्यीयादिकृष्यक् ॥
 तारपादादिकेतारमाक्षिकं सुप्रशस्य-
 ते । देहहेमाभकं शूलरोगहृत्त्वलपु-
 ट्टिहम् ॥
 माक्षिकजम् । न० सिक्थके ॥
 माक्षिकधातुः । पुं० माक्षिके । स्वर्णं
 माक्षिके ॥
 माक्षिकफलः । पुं० मधुनालिकेर-
 के ॥
 माक्षिकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥
 माक्षिकाश्रयम् । न० सिक्थके ॥
 माक्षीकम् । न० मधुनि ॥
 माक्षीकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥
 मागधः । पुं० वैश्यतः क्षत्रियायामु-
 त्पन्नं वर्णसङ्करवातिविशेषं । भाट

मागधी

इतिख्याते ॥ शुक्रजीरके ॥ जरास-
 न्ननृपे ॥ कौकटदेशान्तर्वर्त्तिदेश-
 विशेषे । मगधे ॥ पाणिस्वनके ॥
 वंशक्रमेणमहत्त्ववेदिनिराजाग्रस्तु-
 तिकारिणि । मधुके । वन्दिनि ।
 सुतिपाठके । तस्योत्पत्तिर्विष्णु पु-
 राणे यथा । ततोऽद्यदक्षिणं हस्तं म-
 मन्युस्तं तदादिजाः । मध्यमाने च
 तत्राभूत्पृथुर्वैश्यः प्रतापवान् ॥ त-
 स्यैवातमात्रस्थयज्ञे पैतामहेशुभे-
 । सूतः सूत्यांसमुत्पन्नः सौत्येऽह-
 निमहामते ॥ तस्मिन्नेव महायज्ञे ज-
 ग्ये प्राज्ञोऽथ मागधः । प्रोक्तो तदसु-
 निवरैस्तावुभौ सूतमागधी ॥ स य-
 तामेष नृपतिः पृथुर्वैश्यः प्रतापवा-
 न् ॥ सूत्यामिति सूतिः ० अभि-
 षूतिः ० अभिषूयते कण्डाते सां-
 मोऽस्यामिति सूतिः सोमाभिषव-
 भूमिस्तस्याम् । सौत्येऽहनि ० तस्मि-
 न्नेव दिने ० इत्यर्थः ॥ वंशपरंपरा-
 शंसकोऽयम् ॥ मगधतियाचते
 । मगधपरिवेष्टने कण्डादियगन्तः
 । अच् । यस्य हल इति यलोपः ।
 प्रज्ञाद्यण् ॥ मागधावंशशंसकाः
 । वंशोदीरणं नयेयाचन्ते ० ते माग-
 धावृत्त्यर्थः ॥ त्रि० मगधोऽहवे ॥
 मागधादेवी । स्त्री० राधिकायाम् ॥
 मागधी । स्त्री० कथायाम् । पिप्पल्या-
 म् ॥ यूष्याम् । भाषाप्रभेदे ॥

माध्यम्

उक्तं हि भरतसूत्रे । भिक्षुकक्षपण
कराक्षसान्तः पुरावासिचटकादी
नामागधीति मगधे देशे भवा ।
तत्र भवद्वयम् ॥

मागमा । स्त्री० कर्कश्यां ॥

माघः । पुं० मासविशेषे । तपसि ॥

अचजातस्य फलम् । यथा । विद्या
विनीतस्वकुलप्रधानसदासदाचारयु
तः प्रवीणः । योगानुरक्तो विषयेषु सक्तो
माघे यमासे मघवानिवेशः इति ॥
माघीपौर्णमास्यस्मिन् पौर्णमासौ
त्यम् ॥ श्रीदत्तकसूनौ शिशुपालं
बधमहाकाव्यकर्तारि ॥ तस्य नाम्नै
व ख्याते महाकाव्ये ॥ यथा । पुष्पे
पुजातौ नगरेषु काशी नारीपुरम्भा
पुरुषेषु विष्णुः । नदीषु गङ्गानृप
तौ चरामः काव्येषु माघः कवि
कालिदासः ॥ इत्याधुनिकः क-
श्चित्

माघवतौ । स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माघवनम् । त्रि० इन्द्रसम्बन्धिनि ॥

मघवतद्वदम् । अण् ॥

माघी । स्त्री० तपोमासस्य पूर्णिमायां

म् ॥ मघया युक्ता पौर्णमासी ।

नक्षत्रेण च्यम् । ततोऽङ्गीप् ॥

माघनी । स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माध्यम् । न० कुन्दपुष्पे ॥ माघे सा

धु । तत्र साधुरितयत् ॥ माघे भव

म् । दिगादित्वादायत् ॥

माजलः

माङ् । अ० निषेधे ॥ आशङ्कायाम् ॥

माङ्गलिकः । पुं० प्रणवे अथशब्दे ॥

प्रणवस्याथशब्दश्चदावेतौ ब्रह्मणः पु

रा । कण्ठं भित्त्वा विनिर्यातौ तस्मा

माङ्गलिकावुभौ ॥ मङ्गलाय क्रिय

माणे तूर्यादिवाद्ये ॥ अर्गाङ्गिताभी

ष्टार्थसिद्धिर्मङ्गलम् । मङ्गलप्रयोज

नमस्य । प्रयोजनमिति ठक् ॥ यथा

माङ्गलिकश्चाचार्य इति ॥

माङ्गल्यम् । न० मङ्गलक्रियायाम् ॥

मङ्गलाय हिते ॥ यथा । माङ्ग

ल्ये पुविवाहेषु कन्यासंवरणेषु च ।

दशमासाः प्रशस्यन्ते चैत्रपौषषिव

र्जिताः ॥ इति राजमार्त्तखण्डः ॥

मङ्गलस्य भावः । भावेऽप्यञ् ॥

माङ्गल्याङ्गा । स्त्री० आयमाणायां ल
तायां ॥

माचः । पुं० पथि ॥

माचलः । पुं० बन्दिचौरे ॥ रुजि ॥

याहे ॥

माचिका । स्त्री० माचिकायाम् ॥ अ

स्वष्ठायाम् ॥ मोरुवा० इ० पश्चि

मदेशप्रसिद्धायामौषधी ॥ माचिका

भारसे पाके कषायाशीतलाक्षुः

। पक्तातो सारपित्तास्रकफकण्ठाम

यापहा ॥

माचिरम् । अ० शीघ्रे ॥

माचीपत्रम् । न० सुरपत्रं ॥

माजलः । पुं० चापपश्चिणि ॥

माठि :

माञ्जिष्ठम् । न० लोहितवर्णं ॥ चि०
तद्वति ॥ मञ्जिष्ठयारक्तम् । तेनर
क्तं रागादिस्थम् ॥

माटात्मकः । पुं० वृक्षविशेषे ॥

माठारः । पुं० चण्डांशोः पाणि
पाश्विके । सूर्यानुगे ॥ व्यास
विप्रे ॥ मठन्यनेन । मठमदनिवा
सवोः । पुंसौतिष्ठः । मठं राति
। रा० । कः । मठस्यापत्यम् । वि
हादित्वाद् ॥ मठादित्त्वान्
माठ्यः ॥

माडः । पुं० वृक्षविशेषे । धृजवृक्षे
। वितानके । मयट्टुने । माडवै नौ
० इ० क्रीकणे प्रसिद्धे ॥

माडवः । पु० वण सङ्करजातिविशेषे
यथा । लेटसो वरकन्यायांजनया
मासपण्णवरान् । माञ्जमञ्जमाडवश्च
भङ्गकोलकलन्दर ॥

माडुकः । पुं० माडुकिके ॥ मडुक्कवा
दनंशिल्यमस्य । मडुक्कभक्तं राद-
नन्यतरस्यामिस्थम् ॥

माडुकिकः । पुं० माडुकि ॥ मडुक्क-
वादनंशिल्यमस्य । मडुक्कभक्तं रा-
दितिपञ्चेठक् ॥

माठिः । स्त्री० पञ्चभङ्गे । पञ्चशिरा-
याम् ॥ दैन्यप्रकाशने । देशविशि-
ष्टे ॥ अर्चायाम् ॥ मङ्गलमनयाया ।

मङ्ग० । क्तिन् । ठत्त्वष्टु च्छटलोप-
दीर्घाः ॥

माणवीनम्

माठी । स्त्री० दन्तशिरायाम् ॥

माणकः । पुं० वृक्षविशेषे । स्थलप-
द्मे । वृक्षच्छदे । न० कन्दविशेषे ।
मानकचू० इ० गौ० दे० भा० ॥

माणवः । पुं० बालके ॥ अपत्येकुत्सि
बैमूढे मनोरौत्सङ्गिकः स्मृतः ।
नकारश्च चमूढं न्यस्तेन सिद्धातिमाण
वः । मनोरयम् । तथैदमिस्थम् ॥
ब्राह्मणमाखवेति निपातनाखत्वम् ॥
षोडशयष्टिकहारे ॥

माणवकः । पुं० विंशतिषट्ठिकाभि-
निर्मिते हारविशेषे ॥ बालके । षो-
डशवर्षं धर्मन्तप्रथमवयस्के ॥ कुपु-
रुषे ॥ माणवीवालः ० सङ्ख ।
द्वेप्रतिपत्ततावितिकन् ॥ यथा ।
अल्पोमाणवः ॥ चल्पद्वितिकः ॥
न० अनुष्टुप्प्रभेदे ॥ मात्तलगामा-
णवकम् ॥ यथा । चञ्चलचूडं चप-
लेवंत्सकुलैः केजिपरम् । ध्यायस्य
खेयोरमुखं नन्दमुतं माणवकम् ॥

माणवकक्रीडम् । न० अनुष्टुप्प्रभेदो
विशेषे । माणवके ॥ भादिगणक-
कंधरं सान्त्वमिदं वृत्तवरम् । पन्नग-
राजे नक्ततं माणवकक्रीडमिदम् ॥
यथा । क्रीकवधूशोकहरं पञ्चवनी-
बोधकरम् । गाढतमो नाशकरं नौ-
मितरामुष्णकरम् ॥

माणवीनम् । चि० माणवसम्बन्धिनि ॥
माणवायदिते ॥ माणवचरकाभ्यां-

माणिक्या

खञ् ।

माणव्यम् । न० माणवहन्ते ॥ माण-
वानांसमूहः । ब्राह्मणमाणववाड
वाद्यन् ॥ माणवत्वे ॥ माणवस्यक-
र्मभावीवा । ब्राह्मणादित्वात्तृ-
ज् ॥

माणिका । स्त्री० अष्टपलपरिमाणे ॥

माणिक्याम् । न० रत्नविशेषे । शोण

रत्ने । रत्नराजि । रत्निरत्नके । पद्म

रागे । कुरविन्दे । माणिक० माण

क० इतिभाषा । तस्यलक्षणं यथा

स्निग्धं गुरुगात्रयुतं दीप्तं स्वच्छं सुर-

ङ्गदंसमाङ्गम् । इतिजात्यं माणि-

क्यंकल्याणधारणात्कुरुते ॥ तस्य-

दोषायथा । द्विच्छायमभ्रपिहितं क

र्कशष्पाकं रिलं भिन्नधूमश्च । विरूपं

रागविमलं लघुमाणिक्यं नधारयेद्वौ

मान् ॥ तस्यचतुर्विधाजातिर्यथा

तद्रक्तं यदिपद्मरागमयतत्पीताति

रक्तं द्विधाजानीयात्कुरुविन्दकं यद

रुणं स्यादेषसौगन्धिकम् । तन्नीलं

यदिनीलगन्धिकमितिज्ञेयं चतु-

र्धावुधैर्माणिक्यंकषघर्षणे प्यविक-

लं रागेण जात्यं जगुः ॥ विशेषोन्यच

युक्तिकल्पतरौद्रष्टव्यः ॥ माणिक-

मेव । चतुर्वर्णादीनां स्वार्थे उपसङ्-

ख्यानमितिष्यञ् ॥

माणिक्या । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् । मुस-

ल्याम् । गृहगोषायाम् । पल्ल्या

मातरिश्वा

म् ॥

माणिमन्यम् । न० सैन्धवलवणे ॥ म
णिमन्याख्ये पर्वतेभवम् । तत्रभव
इ० अण् ॥

माण्डलिकः । पुं० यामस्यराक्षि ॥

माण्डलव । अङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् ॥

माण्डूक्यम् । न० उपनिषद्विशेषे ॥

मातङ्गः । पुं० श्वपचे । गजे । हस्तिनि ॥

अर्द्धदुपासकविशेषे ॥ मतङ्गस्याय-

म् । तस्येदमित्यण् ॥ मतङ्गस्याप-

त्यम् । शिवाद्याण्वा ॥

मातङ्गनक्रः । पुं० मातङ्गाकारेया-
ह्वे ॥

मातङ्गमकरः । पुं० महामत्स्यप्रभेदे ।

मातङ्गाकारेनक्रे ॥

मातङ्गी । स्त्री० महाविद्याविशेषे ॥

मतङ्गस्यमुनेः कन्यामातङ्गीसाप्रकी

र्त्तिता ॥

मातरपितरौ । पुं० द्विवचनान्तोद्यम् ।

। सङ्कीर्त्यामातापित्रीः ॥ माताच

पिताच । मातरपितरावुदीचामि

तिपूर्वपदे० ऋकारस्मारडादेशोनि

पातनात् ॥

मातरि, अ० अन्तरौचे ॥ सप्तम्यन्तप्रति

रूपकमव्ययम् ॥

मातरिश्वा । पुं० वायौ । सर्वप्राणभृ

तांक्रियाहेतुभूते ॥ मातरि० अन्त-

रिचेऽश्वयतिवर्द्धतेगच्छति । टुञोश्चि

गतिवृद्धयोः । यद्वा । मातरि-

मातुलः

जनन्याम् । श्रयतिषर्द्धते । सप्तस-
प्तकत्वात् । गर्भस्य एवायं शक्ती शो-
न-
पञ्चाशद्भागः कृतवृत्त्युपाख्यायते ।
श्रवन्नुच्चमिति सूत्रेण । कनिप्रत्ययोधा-
तोरिकारलोपश्च निपातनात् । सप्त
म्याचलुक्च ॥ मातरीतिसप्तम्यन्त
प्रतिरूपकमव्ययं वा ॥

मातलिः । पुं० इन्द्रस्य सारथी ॥ मतं
लाति । आतीनुपेतिकः । मतल
स्यापत्यम् । अतइच् ॥

मातापितरौ । पुं० द्विवचनान्तीय
म्०० पित्रोः । मातरपित्रोः ॥
माताचपिताच । आनङ्चतोइन्
इ ॥ अभ्यर्हितत्वात्पूर्वनिपातः ।
चतुर्दशगुणं माता गौरवेणातिरिच्य
ते ॥

मातापुरम् । न० सद्वाट्टीरेणुकाधिष्ठि
तेऽम्बिकास्थाने ॥

मातामहः । पुं० मातुः पितरि ॥
मातुः पिता । मातृपितृभ्यां पित-
रिडामहच् ॥

मातामही । स्त्री० मातुर्जनन्याम् ॥ मा
तुर्माता । मातरिषिच्चेति डामहच् ।
षित्वान्ङीप् ॥

मातिः । स्त्री० माणि ॥ अवच्छेदे ॥
मानम् । माङ्० । क्तिन् ॥

मातुलः । पुं० मातुर्भातरि । पितृ-
श्यासि ॥ मातुर्भाता । पितृव्यमातु-
रिति निपातनात् । मातुर्ङलच् ॥

मातुली

ब्रीहिप्रभेदे ॥ मदनद्रुमे ॥ सर्पविशे
षे ॥ धूसूरे ॥ मासि० नास्तितुला
अस्य ॥ मा० श्रीः तुलाऽस्येति वा०
कनकनामकत्वात् ॥

मातुलकः । पुं० धूसूरवृक्षे ॥

मातुलपुत्रकः । पुं० धतूरस्य फले ॥

मातुलस्यपुत्रएव । कन् ॥ मातुल
स्यसुते ॥

मातुला । स्त्री० मातुलान्याम् ॥

मातुलानी । स्त्री० मातुलस्यस्त्रिया-
म् ॥ मातुलस्य स्त्री । इन्द्रवरुण-
त्यादिनामातुलशब्दात्पुंयोगे० मा
तुलोपाध्याययोरानुक्० ङीष्च ॥
कलाये ॥ भंगायाम् ॥ मायास्तु
खा० मातुलामाभयति । अनप्राण
नेगसीवा । कर्मण्यण् । ङीप् ॥
मातुलस्य धत्तूरस्य स्त्रीववा । पूर्व
वन्ङीप्रानुक्तौ ॥ शण्ये । प्रियङ्
गुवृज्जे ॥

मातुलाहिः । पुं० चित्रसर्पे । मालु
धाने ॥ मातुलयति । मूलविभुजा
दित्त्वात्कः । मातुलश्चासावहि-
श्च । मालुयासांप० फेयुयाटी० इ-
ति च यश्च गौडदेशे प्रसिद्धिः । अयं
खट्वाकृतिरायतदेहो दीर्घलांगूलश्च-
तुष्यादितिकिचित् ॥

मातुली । स्त्री० मातुलान्याम् ॥ मातु
लस्य स्त्री । मातुलोपाध्याययोरानु
क्त्वे चानु गागमाभावे० इन्द्रवरुणे

माता

तिङ्गीष् ॥ भङ्गायाम् ॥
 मातुलुङ्गः । पुं० बीजपुरे । स्त्रीलङ्गे
 । टावालेवुङ्ग० गौ० दे० भाषा ॥
 मिमाञ्चरुचिम् । मौञ्जहिंसायाम्
 । बाहुलकात्तुन् । लुञ्ज्यते ।
 लुञ्जिभांशर्यः । अञ् । अञ्जोरिति
 कुत्त्वम् । न्यङ्क्तादिष्वादा । मातु
 षासीलुङ्गश्च ॥

मातुलुङ्गकः । पुं० स्त्रीलङ्गहृस्ते ।
 फलपुरे । बीजपुरे । रुचिके ॥ स्वा
 र्येकन् ॥

मातुलुङ्गा । स्त्री० मधुकुक्कुट्याम् ॥
 यथा । मातुलुङ्गासुगन्धान्यागिरि
 जापूतिपुष्पिका । अल्लस्त्रादेवदूतीच
 साक्षिचिन्मधुकुक्कुटी ॥ इतिरत्नमा
 ला । मखुर० इ० महर० इ० गौ०
 देशभाषा० ॥

मातुलुङ्गिका । स्त्री० बन्बीज
 पुरे ॥

मातुलेयः । पुं० स्त्री० मातुलस्यापत्ये ।
 शुभादित्वाट्ठक् ॥

माता । चि० प्रस्थादिनाभान्यादिमा
 तरि ॥ मिनोति । डुमिञ्० टक्
 पुं० साधिष्ठानबुद्धिस्थविदाभासरु
 पेप्रमातरि ॥

माता । स्त्री० जनयित्व्याम् । प्रस्थाम् ।
 जनन्याम् । सवित्याम् । मा० इ० भाषा
 । आपदिमातैवशरणम् ॥ षोडशप्र
 कारामातरो यथा । जनदात्रीगर्भं

माता

धात्रीभक्षदात्रीगुरुप्रिया । अमौष्ट
 देवपत्नीचपितुः पत्नीचकन्यका ॥
 सगर्भजायाभगिनौपुत्रपत्नीप्रियाप्रसूः
 । मातुर्मातापितुर्मातासोदरस्यप्रिया
 तथा ॥ मातुः पितुश्चभगिनौमातुलानौ
 तथैवच । जनानांविद्विहितामातरः
 षोडशस्मृताः । तस्यागौरवं यथा
 । जनकोजन्मदानत्वात्पालनाच्च
 पितास्मृतः । गरीयान्जन्मदातु
 च योज्जदातापितामुने ॥ विनाज्ञा
 ह्यश्वरोदेहो न निश्चयः पितुरुद्वयः ।
 तयोः अतगुणे मातापूज्यामात्या
 चवन्दिता ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां
 साचताभ्यांगरीयसी । इतिब्र० वै०
 पु० ॥ अत्रमनुयंथा । उपाध्याया
 नृदशाचार्यं आचार्याणांशतं पिता
 । सप्तसन्तुपितृन्मातागौरवेणाति
 रिच्यत इति ॥ नपितुर्वचनं कार्यं
 यथा । मातुः सुतेनहि । पिताच
 पतितस्याज्योनमातासत्सुबैरहि
 ॥ गर्भधारणपोषाद्विततोमातागरी
 यसी । दशविप्रादुपाध्यायोगौरवे
 णातिरिच्यते ॥ तेभ्यः पितादशम्य
 स्तुमाताचैवगरीयसी । मातृतोन्यो
 नदेवोद्विहतात्पूज्यासदासुतैः
 ॥ मातुश्चवद्वितं किञ्चित्कुरुते भक्ति
 तः पुमान् । तद्वत्सं हि विज्ञानीया
 देवं धर्मविदोषिदुः ॥ पितुर्भगिन्यां
 मातुश्च ज्ञायथास्वसयंपि

माता

मातृवत्त्वमिति नृमाताताभ्यो
 गरीयसीति मनुः ॥ त्वमाद्येजगतां
 मातापिताब्रह्मपरात्परम् । युव-
 योः प्रीणनं यस्मात्तस्मात्किं गृह्णि-
 णांतपः ॥ स्वभावतो भवेन्माता-
 पुत्रे तिकरुणावती । तेन भक्तौ कृता-
 यानुवक्तव्यं किंततः परम् । धि-
 गस्तु जन्मतेषां वैकृतघ्नानानुपापि-
 नाम् । ये सर्वमातरं देवीं स्तोपास्यां-
 न भजन्ति वै ॥ न शिवोपासनानि-
 च्छानविष्णुपासना तथा । निच्योपा-
 स्तिः पुरादेव्यानि च्यायुष्यैव चोदि-
 ता ॥ किं मया बहु वक्तव्यं स्थाने संश-
 यवर्जिते । सेवनीयापदाभोजं भग-
 वत्स्यानिरन्तरम् ॥ गवि ॥ भूमौ ॥
 दुर्गायाम् ॥ लक्ष्म्याम् ॥ रेवत्याम्
 ॥ आशुक्कण्याम् ॥ इन्द्रवारुण्या-
 म् ॥ महाश्रावण्याम् ॥ जटामां-
 स्याम् ॥ गौर्यादिषु ॥ यथा । गौ-
 रीपद्माश्चोमेधासावित्रीविजयाज-
 या । देवसेनास्वधास्वाहाशान्तिः पु-
 ष्ठिर्धृतिः क्षमा । आत्मनो देवता-
 चैव तथैव कुलदेवता ॥ ब्राह्मादिषु ।
 यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैन्द्रीवारा-
 णीवैष्णवीतथा । कौमारीचैव काम-
 ण्डाचर्चिकेत्यष्टमातरः ॥ सप्तमा-
 तरो यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैव कौमा-
 रीवैष्णवीतथा । वाराहीचतयेन्द्रा-
 णीचामुण्डासप्तमातरः ॥ मान्यं

मातृबान्धव

तेः पूज्यन्ते लोकमातृत्वादिति मा-
 तरः । मानपूजायाम् । नमृने
 ट् ॥ इत्याद्युणादिसूत्रेण निपाति-
 तः ॥ मान्तिशिवपरिवारत्वेन स-
 माविशन्तीति वा ॥ मातिगर्भोऽर्था-
 वा ॥ विभूती ॥
 मातृकम् । त्रि० मातुरागते ॥ तत-
 चागतदृष्ट्यधिकारेऽतदृष्टम् ॥
 मातृका । स्त्री० मातृकायाम् । उप-
 मातरि ॥ मातरि । जनन्याम् ॥
 देवीप्रभेदे ॥ वर्णमालायाम् । आ-
 दिष्टान्तवर्णे ॥ कर्णे ॥ स्वरे ॥ ई-
 श्वर्याम् ॥ गृहाक्षरे । मातैव ।
 स्वार्थे तद्धितः ॥
 मातृकेशटः । पुं० मातुले ॥
 मातृतुल्या । स्त्री० । मातुः समाना-
 सु ॥ तायथा । मातृत्वसामातुला-
 नीपितव्यस्त्रीपितृश्वसा । श्वश्रूः पूर्व-
 जपत्नीचमातृतुल्याः प्रकीर्तिताः
 ॥ मातातुल्या ॥ मातृशब्दसम्भा-
 षयामातृतुल्यत्वं यथा । मातरित्वे-
 व शब्देन यास्तु सम्भाष्यते नरः । सा
 मातृतुल्यासत्यं न धर्मः । साक्षी-
 सतामपि ॥
 मातृनन्दनः । पुं० कात्तिकेये । म-
 हासेने ॥
 मातृबान्धवः । पुं० मातृमातादिषु ॥
 मातृमातापिताभातामातृभ्रातुः
 सुतास्तथा । मातुः पितुः सोऽसुता

मात्रम्

अविज्ञेयामात्रबाधवा :
 मात्रभोगीणः । त्रि० मातृर्हिते ॥ मा
 तुर्भोगः शरीरम्० तस्मै हितः ।
 आत्मविश्वजनेत्यादिनाखः ॥
 मात्रमुखः । त्रि० जडे ॥ इतिचिका
 ण्डशेषः ॥
 मात्रयोगः । पुं० यात्रायोगान्तरे ॥
 यथा । अधिमात्रांशगेसौम्यसितीवा
 प्यसुरार्चिते । लग्नेमात्रयोगोयंश
 चूणांसम्बिहत्सदा ॥
 मात्रवाहिनी । स्त्री० वल्गुलायाम् ।
 मांसीष्टायाम् । पक्षिविशेषे ॥
 मात्रशासितः । पुं० मूर्खे ॥
 मात्रध्वसा । स्त्री० मातुर्भगिन्याम् ॥
 मातुः स्वसा । मात्रपितृभ्यांस्वसे
 तिषत्त्वं ॥
 मात्रध्वसेयः । पुं० मात्रध्वसुषे । मा
 तृध्वसौये ॥ मात्रध्वसुरपत्यम् । ट-
 किलोपः । अतएवज्ञापकाड्ठक् ॥
 मात्रध्वसेयी । स्त्री० मातुर्भगिनीसु
 तायाम् ॥ ङीप् ॥
 मात्रध्वसोयः । पुं० मात्रध्वसुषे ॥ मात्र
 ध्वसुरपत्यम् । मात्रध्वसुषेतिठ्ण् ॥
 मात्रध्वसोया । स्त्री० मातुर्भगिन्याः
 कन्यायाम् ॥ टाप् ॥
 मात्रसिंही । स्त्री० वासके ॥
 मात्रम् । न० कात्स्न्ये ॥ यथा ।
 जीवमात्रं नहिंसेत ॥ अवधारणे ॥
 यथा । पयोमात्रं भुङ्क्ते ॥ मीयते०

मात्रा

अनयावा । मति० मिमीतेवा ।
 मामाने । मात्र्मानेवा । हुयामा
 शुभसिन्धुस्त्रन् ॥ स्वार्थे ॥
 मात्रा । स्त्री० कर्णभूषणे ॥ वित्ते ।
 द्रव्ये ॥ माने ॥ इन्द्रियादौपरिच्छ
 दे ॥ अक्षराऽवयवे ॥ स्वल्पे ॥ का
 क्षे । अकारादिलघ्वक्षरकाक्षे ॥ वृ
 त्ते ॥ कालविशेषे ॥ यथा । काक्षि
 नयावतापाणिः पर्येतिजानुमण्ड
 क्षि । सामात्राकविभिः प्रोक्ताऽ
 स्वदीर्घं प्रुतेमता ॥ अपिच । वाम
 जानुनितस्तभ्रमणं यावताभवेत् ।
 कालेनमात्रासाक्ष्यामुनिभिर्वेदपा
 रणैः ॥ पुनश्च । स्वजामुनः करा-
 वत्तं कुर्याच्छोटिकयायुतम् । एषा-
 मात्राभवेदेकासर्वत्रैवैषनिश्चयः ॥
 याथाक्ये ॥ विषयेषु ॥ मीयते०
 इ० मात्राः विषयाः ॥ उपभोग
 योग्येविशेषे ॥ इन्द्रियवृत्तिषु । इ
 न्द्रियेषु ॥ मीयतेऽनया० इतिमा
 त्रा० परिच्छित्तिः ॥ मियन्ते वि
 षयात्राभिरितिमात्राः ० इन्द्रिय
 वृत्तयः ॥ मीयते० अनयावा । मा
 ति० मिमीतेवा । मामाने० मात्र्
 मानेवा । ण् । अनिच्छः पितां
 ङीष् । टाप् ॥ हुयामेतिवाचन् ॥
 पञ्चलध्वक्षरेकाले ॥ अंशे ॥ यथा ।
 नयोपिज्ञः पृथग्दद्यादवसानदि
 नाद्वते । स्वभटपिण्डमात्राभ्यस्त

मादन :

मिरासांयत : स्मृतैति ॥ पिण्डेभ्य
स्त्वल्पिकांमात्रामिति च ॥

मात्राकाल : । पुं० कालविशेषे । नि
मेषानन्तरं यावता कालेन स्वभावत-
उन्मेषो भवति तावतकाले ॥ निमेषो
न्मेषणं मात्राकालो लघ्वन्तरं तथे-
ति पुराणम् ॥

मात्रायाम् । अ० अल्पपरिमाणे ॥
मात्रीयः । त्रि० मात्रे हिते ॥ तस्मै
हितमिति च्छः ॥

मात्स्यम् । न० अन्यशुभद्वेषे ॥
मात्सर्यम् । घञ् ॥

मात्स्यिकः । त्रि० मत्स्यघातिनि ॥
मत्स्यान् हन्ति । पक्षिमत्स्यभृगान्
हन्तीति ठक् । मत्स्यस्य इयामिति-
परिगणनात् । सूर्यतिथ्येतियलो-
पोन ॥

मायः । पुं० अध्वनि । पथि ॥

मायुरः । त्रि० मयुरायां जाते ॥ तच्च
जातद्रव्यम् ॥ शेषिकेष्वर्थेष्वणेष्व ॥

मादः । पुं० दर्पे ॥ हर्षे ॥ मदे ॥ मद-
नम् । मदीर्घे । सधमादयोरिति
ज्ञापकात् । क्वचिदपवादेति न्याया-
द्वा० घञ् ॥

मादकः । पुं० दातृहे पक्षिणि ॥ त्रि०
मत्तताजनके ॥

मादनः । पुं० कामदेवे ॥ मदनह-
र्षे । धत्तरे । न० लवङ्गे ॥ त्रि०
हर्षकारयितरि ॥

माधवक :

मादनी । स्त्री० भङ्गायाम् । विजया-
याम् ॥ माकन्द्याम् ॥

मादृशः । त्रि० मत्स्यदृशे ॥ अहमिव
दृश्यते । त्यदादिष्वित्यादिना कञ् ।
चासर्वनाम्नः ॥

माद्री । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ न
कुलसहदेवयोर्मातरि । मद्रपुत्र्या-
म् ॥ भर्गादिच्चात्तद्राज्यनलु-
प्त्वा ॥

माद्रीपतिः । पुं० पाण्डुनृपे ॥

माद्रीसुतः । पुं० नकुले ॥ सहदेवे ॥

माधवः । पुं० विष्णौ । नारायणे ।

लक्ष्मीपतौ ॥ मधुविद्यायाऽवबुध्यते ॥

इति माधवः । शेषिकोऽण् । आ

दिष्ठिः । गुणाभादेशौ ॥ मायाल-

क्ष्याः । विद्यायावा० धवः प-

तिः ॥ यद्वा । यदोर्ज्येष्ठः पुत्रो म-

धुः । तस्यापत्यं माधवस्तद्विश्रत्वा

त् ॥ मधोर्हन्तीति वा । शेषे० इत्य-

ण् ॥ माचब्रह्मस्वरूपायामूलप्रक-

तिरीश्वरी । नारायणीति विख्याता

विष्णुमायासनातनी ॥ महालक्ष्मी

स्वरूपा च वेदमाता सरस्वती । राधा

वसुधारागङ्गातासां स्वामी च माधवः

॥ मधौ । वसन्ते ॥ राधे । वैशाखे ॥

मधुमकरन्दः । सोऽस्मिन्नस्ति । म-

धोर्ध्वेति च्छः ॥ यादवे ॥ मधूकवृ-

क्षे ॥ कृष्णामुद्गे ॥

माधवकः । पुं० मधूकपुष्पमदो । म

माधवी

धासवे । मधूकपुष्पमधु । मधुना
कृतः सन्धितः । कुलात्ताहिम्भो-
बुध् ॥

माधवद्रुमः । पुं० आम्बुवे ॥ माध-
वस्यवसन्तर्तोर्द्रुमः ॥

माधवप्रियम् । न० पीतचन्दनै ॥

माधविः । पुं० प्रद्युम्ने । माधवस्या-
पत्यम् । अतद्रुम् ॥

माधविका । स्त्री० माधवीकतायाम्
॥ सङ्कृतिवृत्ति २४ प्रभेदे ॥ य-
था । भवन्तिपुरोजगणावदिसप्तत-
तोयगणोद्भितदाकरयन्तः प्रकाम
मतीवमुदेननुमाधविकामितितांक
ययन्त्यतिसन्तः । तुषारधराधररा
जसुतापरिवारकभूमिपतेयवन्त-
तमानयमानयवत्तमदोतिमदोदत
गर्वहरस्वकमन्तः ॥

माधवी । स्त्री० मिसौ ॥ मधुवर्कराया
म् । सिताण्डे ॥ कुट्ट्याम् ॥
मदिरायाः प्रभेदे ॥ यथा । पीत्वा
यमाधवीमिष्टांशतयामिरणाङ्गवे०
वृत्तिमहिषं प्रसिद्धेनैकजयभागवते
। गोमहिषादिसम्पत्तौ ॥ दुर्गाया
म् ॥ तुलस्याम् ॥ सुभद्रायाम् ॥
पुष्पलताविशेषः । अतिमुक्तः । पुण्ड्र-
के । वासन्त्याम् । लतायाम् । मा-
धवीमधुराशीतालक्ष्मीदोषत्रयापहा
॥ मधौपुष्प्यति । कालात्माधुपु-
ष्प्यत्पच्यमानेष्वितिपुष्प्यदर्शः-

माधुर्यम्

यः । डीप् ॥ उर्व्याम् । भूमौ ॥ त्व-
न्मयाहंस्वदाधारात्स्वमृष्टास्वामुपा-
श्रिता । माधवीतिचलोकोयमभि-
धत्तेततोद्दिमामिति विष्णुपुराणम् ॥

माधवेष्टा । स्त्री० वाराहौकन्दे ॥

माधवीचित्तम् । न० ककीलके ॥

माधवीहवः । पुं० राजादन्याम् ॥

माधुकः । पुं० वणसङ्करजातिवि-
शेषः ॥

माधुपर्किकम् । न० मधुपर्कदानकाले
पूज्यतयास्तब्धेधनादौ ॥

माधुमतः । पुं० काश्मीरदेशे ॥ काश्मी-
रास्तुमाधुमताः सारस्वतास्तुविकणि-
काः ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ मधुमदभि-
जनोऽयम् । सिन्धुतक्षशिलादिभ्योऽण
जाविध्यण् ॥

माधुरम् । न० मल्लिकायाम् ॥ चि०
मधुरसम्भवे ॥

माधुरी । स्त्री० मद्ये । माधुर्ये ॥ चि-
त्तकृष्णपदारविन्दरसिकंसामाधुरी
माधुरी ॥

माधुर्यम् । न० निसर्गसौम्यत्वे ॥
रामणीयके । रसिकतायाम् ॥ का-
व्यगुणभेदे ॥ यथा । आल्हादकत्वं
माधुर्यं शृङ्गारद्वितिकारणम् । शृङ्गा-
रे० अर्थात्सम्भोगेद्वुतिर्गलितस्वमि-
व । अव्यक्तं पुनरीजः प्रसादयोर-
पि । करुणे विप्रसम्भे तच्छान्तिचा-
तिशयान्वितम् । अस्मत्तद्वुतिर्द्वि-

माध्वीकम्

त्वात् ॥ मधुरस्यभाषः । दृढादित्वा
तृष्यञ् ॥

माध्वीकम् । त्रि० मध्वीकस्यावयवे ॥ त-
द्विकारे कोपधाञ्चे च्चव् ॥ मधु-
रभाषिणि ॥

माध्यन्दिनः । पुं० यजुर्बेदीयशाखा-
विशेषाध्यायिनि ॥ त्रि० मध्यमे ॥
मध्येभवः । मध्यमध्यन्दिनश्चा-
स्मादिति वृत्तिः ॥

माध्यमम् । त्रि० मध्यमौघे ॥ मध्येभ-
वम् । मध्यान्मण्-इति वृत्तिः ॥

माध्यमिकः । पुं० बौद्धावान्तर्भेदेशू-
न्यवादिनि ॥ विज्ञानं चणिकं ना-
त्माविद्युद्भननिषेवत् । अन्यस्या
नुपलब्धत्वाच्च न्यं माध्यमिकाज-
गुः ॥

माध्यस्थ्यम् । न० मध्यस्थ्यत्वे ॥ अत्रै
गुण्यात्पुरुषस्यमाध्यस्थ्यम् ॥ मध्य
स्थ्यभावः । ष्यञ् ॥ मध्यस्थ्यक-
रणे ॥

माध्याह्निकः । पुं० बन्धुके ॥ त्रि०
मध्याह्नभवे ॥ ठक् ॥

माध्वकम् । न० माध्वीके ॥

माध्वी । स्त्री० मद्ये ॥ मध्वादिक्कत-
सुरायाम् । मधुरकण्टकमज्जे ॥

माध्वीकम् । न० मध्वीकपुष्पैः कृते-
मद्ये । मध्वासवे । माध्वकी ॥ मृ-
द्वीका० द्राक्षा० तस्माद्विकारः । त-
स्यविकारद्रव्यम् । अनुदात्तादेशे-

मानः

त्यज्वा । पृषोदरादिः ॥ मधुनः
प्रभेदे ॥

माध्वीकफलः । पुं० मधुनालिकेरके ॥
माध्वीमधुरा । स्त्री० मधुखर्जूरिका-
यां ॥

मानः । पुं० चित्तसमुन्नतौ ॥ चित्त
स्यसमुन्नतिरक्षुद्रतामानः । धना-
द्युत्कर्षेणात्मनिचित्तोन्नतिर्मानः ।
मत्समो नान्योस्तीति मननं मानः ॥
गर्भे । अपूज्यत्वे पिपूज्यत्वस्या
पने ॥ आत्मनिपूज्यत्वाध्याक्षे ॥
पूज्यत्वे ॥ यथा । अधमाः क-
लिमिच्छन्ति सन्धिमिच्छन्ति मध्यमाः
। उत्तमामानमिच्छन्ति मानोहिम-
हतां धनम् ॥ मानोहिमूलमर्थस्य मा-
नेस्त्वानेधनेन किम् । प्रज्जष्टमानदपं
स्य किं धनेन किमायुषा । सत्कारे ॥
आत्मन्यविद्यमानगुणारोपेणोत्कर्ष
बुद्धौ ॥ प्रत्युत्थानाभिवादनादौ ॥
गुणवतिनिगुणत्वधौरूपसमयोपि
मानेन भवति ॥ ग्रहे ॥ आदरे ।
सन्माने । कोपविशेषे ॥ स्त्रीणामी-
र्ष्याकृतः कोपोमानोन्यासङ्गि-
निप्रिये । प्रियापराधसूचिकाचे-
ष्टमानः ॥ अनुरक्तयोर्दम्पत्योर्भा-
वविशेषः ॥ यथा । दम्पत्योर्भावप-
क्षसतोरप्यनुरक्तयोः । स्वाभीष्टा
श्लेषबीचादिनिरोधीमान उच्यते ॥
न० प्रमाणे । प्रत्यक्षादौ ॥ अनुब

मानभाक्

बोधकमानमितिमानलक्षम् । माना
नांस्वविषयावभासकत्वनिरपेक्षमि-
तितार्किकाः । आत्मसापेक्षमिति
वैदिकाः । मानाधीनामेयसिद्धिर्मा-
नसिद्धिस्तद्वत्त्वादिह्याहुः ॥ प्रस्था-
दौ परिमाणे । यौतवे । द्रुवये ।
याये ॥ तत्तुल्यलक्ष्मिप्रस्थै स्त्रि-
विधं भवति । तत्तुल्यलक्ष्मिप्रस्थै मो-
न्मानाद्युपलक्ष्यते । अङ्गुल्याहस्ता-
दि । प्रस्थेन्द्रोणादि ॥ ऊर्ध्व-
मानं किञ्चिन्मानं परिमाणं सधृतः
। आद्यामस्तुप्रमाणं स्नात्सङ्ख्या-
वाद्यातुसधृतः ॥ मननम् । मनु-
चक्षुषोऽपि । घञ् ॥

मानकः । पुं० न० कक्षीप्रभेदे । महा-
पथे । मानकच्० मानसागर० इ०
भा० प्रसिद्धकन्दे ॥ मानकः शोध-
क्षीतः पितरक्तहरोलघुः ॥

मानयन्तिः । पुं० अपराधि ॥

मानधनः । चि० अभिमानवति ।

मानधानिका । स्त्री० कर्कश्याम् ॥

मानना । स्त्री० इनने । माने ॥ म-
नस्योचुरादिः । ततोयुच् । चि०
चोलुक् ॥

माननीयः । चि० मान्ये पूजनीये ॥

मानफलम् । न० अज्ञातार्थप्रकाशने ॥

मानभाक् । चि० अभिमानवति ॥

मान्ये । यथा । तेषामनुसमवेता
नांमान्योन्नातकपार्थिवी । राज्ञा

मानसः

तकयोश्चैवस्नातकोन्मृपमानभागि-
ति ॥

मानरन्ध्रा । स्त्री० ताम्ब्याम् । तांवी०

इ० गौ० दे० भा० प्र० वाद्यविशे-
॥ यथा । याम्मघोषोऽद्यताम्बीस्था
मानरन्ध्राधिकालिकेति० त्रिकाण्ड-
शेषः ॥

मानवः । पुं० मनुष्ये । मनुजे ॥

मनोरथम् । तस्येदमिच्छन् ॥ य-
द्वा । मनोरपच्यम् । ब्राह्मणमाशवे-
तिज्ञापकादण् ॥ चि० मनुप्रोक्ते
॥ न० उपपुराणविशेषे ॥

मानवकः । पुं० बाले ॥

मानवर्जितः । चि० मानरहिते ॥
नीचे ॥

मानवान् । चि० सत्कारवति ॥ को-
पवति । मानोविद्यतेऽस्य । मनु-
प् ॥ स्त्री० उगित्त्वान्ङीप् ।
मानवती ॥

मानवी । स्त्री० मनोः कन्यायाम् ॥
मानुष्याम् ॥ शासनदेवीविशेषे ॥
मनुप्रोक्तायाम् ॥ मनोरथम् ।
तस्येदमिच्छन् । ङीप् । विद्यादे-
वीविशेषे ॥

मानसः । पुं० अपविशेषे ॥ यच्चि-
ह्नौष्टमनागपिनचलतिसमानसः
विधियज्ञाज्जपयज्ञोविशिष्टोदशभिर्गु-
णैः । उपांशुः स्याच्छतगुणः सा-
हस्रीमनसः स्रुतपूतिमनूक्तेः ॥

मानस :

न० स्वान्ते । मनसि ॥ अस्यगुणा
 यथा । परापरत्वं सङ्ख्याद्याः प
 ल्लवेगद्यमानसे । इति० भा० प०
 ॥ मानसतापोयथा । कामक्रोध
 भयद्वेषलोभमोहविषादजः । शो
 कासूयावमानेर्ष्यामात्सर्यादिभयन्त
 या मानसोपि द्विजश्रेष्ठतापोभ
 वतिने कथा । इ० वि० पु० ॥ मा
 नसं त्रिविधं कर्म यथा । परद्रव्येष्व
 भिध्यानं मनसाऽनिष्टचिन्तनम् ।
 वितयाभिनिवेशश्च त्रिविधं कर्ममा
 नसम् ॥ सरोविशेषे ॥ यथोक्तमा
 र्घे रामायणे । कैलासपर्वते राम
 मनसानिर्भितं परम् । ब्रह्मणानरथा
 दूर्लभं ते नन्दमानसं सरः ॥ तस्मात्
 सुखावसरसः सायोध्यामुपगूहते
 । सरः प्रवृत्तासरयूः पुण्याब्रह्मस
 रश्च्युता ॥ इति ॥ मृगेन्द्रसंहिता
 यान्तु० मेरोर्याम्ये गन्धमादनीनाम
 बिष्कम्भशैलस्तस्यमूलेनन्दनाख्यमु
 पवनमस्ति० तत्र मानसं नाम सरद्वष्टु
 क्तं यथा । यामाद्रिमूलैर्गन्धर्वसुरसि
 हाप्सरोवृतम् । नन्दनं मानसं तत्र स
 रोमानसतस्करम् ॥ इति ॥ त्रि०
 मनोभवे ॥ यथा । विषयेष्वति सं
 रागो मानसो मल उच्यते ॥ अनूटा
 नङ्गपीठे वसमेयं मानसीव्यथा ॥
 सङ्ख्यः कर्म मानसमिति ॥ न०
 गिरिविशेषे । मन्यतेऽनेन । मन

मानसौका :

ज्ञाने । असुन् । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥
 मानसतीर्थम् । न० रागादिरहिते
 मनसि ॥ मनोनिर्मलतीर्थं हिरागा
 दिभिरनाविलमिति ॥
 मानसपूजा । स्त्री० मनोरचितद्रव्यक
 रणकसपर्यायाम् ॥
 मानसयागः । पुं० यागेषु प्रथमे ॥ अ-
 कृत्वामानसं यागं योन्यं यागं समा-
 रभेत् । अग्निः सतु विष्णो योनमो
 घायविधीयते ॥ आत्मयागे कृते चै-
 व देशशुद्धिः प्रजायते ।
 मानसवासना । स्त्री० कामक्रोधदम्भ
 दर्पाद्यासुरसम्पदि ॥ काम्यमानत्व
 दृशाजन्यसंस्कारे ।
 मानसव्रतम् । न० अहिंसादौ । यथा
 । अहिंसासत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमक
 म्यता । एतानि मानसान्याहुर्ब्रता
 नितुधराधरे ॥ इ० वराहपुराण
 म् ॥
 मानसालयः । पुं० हंसे ॥ मानस
 चालयोऽस्य ।
 मानसिकम् । न० मनः कल्पिते ॥
 मानसौ । स्त्री विद्यादेवोविशेषे ॥ म-
 नः कल्पितायाम् ॥
 मानसूत्रम् । न० स्वर्णादिनिर्मितेष्व
 टिसूत्रे ॥
 मानसोत्तरः । पुं० मेरोः प्रकारवत्
 परितः स्थितं महापर्वते ॥
 मानसौकाः । पुं० हंसे ॥ मानसंसर

मानिनी

ओकीऽय ॥

मानाथः । पुं० लक्ष्मीकान्ते । नारा
यणे ॥मानार्थकम् । न० यौतवे ॥ मानम
र्थोयस्यतत् ॥मानासः । त्रि० पराहङ्कारहारिणि ॥
मानमस्यति । अमु० । कम्मण्य
ण् ॥मानिका । स्त्री० मध्ये ॥ शरावे । से-
र० इतिभाषा ॥ इतिवैद्यकपरि
भाषा ॥मानितः । त्रि० पूजिते ॥ मानः स-
ञ्जातोऽय ॥ तारकादित्वादितच् ॥
मानिता । स्त्री० अभिमानितायाम् ॥
मानिनोभावः । तल् ॥मानित्वम् । न० विद्यमानैरविद्यामा-
नैर्बागुणैरात्मनः श्लाघने ॥ भा-
वेत्वः ॥मानी । पुं० सिंहे ॥ त्रि० मानवि
शिष्टे ॥ अहङ्कारिणि ॥ मननशी
ले ॥ मानोस्यास्ति० अस्मिन्वा ।
इनिः । अनात्मवस्तुषु आत्माभि-
मानोमानः । सोऽस्यास्तोतिमा
नी ॥मानिनी । स्त्री० फल्याम् । प्रियङ्गौ
॥ मानवल्याम् । स्त्रीविशेषे ॥ उ-
त्तमयोषिति । मानश्चित्तोन्नतिरस्य
स्याः । इनिः । डीप् ॥ कोपना
याम् ॥ स्त्रीणामीर्ष्याकृतः कोपी

मानुष्यः

मानोन्यासङ्गिनिप्रिये० इतिलक्ष-
णात् ॥मानिषादः । पुं० श्रीरामे ॥ मा० ल-
क्ष्मीरस्मिन्बिष्णौनिषोदति० तिष्ठ
ति । षट् लृ० । ह्रस्वेतिषञ् । स
दिरप्रतेरितिषत्वम् ॥मानुषः । पुं० मनुष्ये ॥ मनोरपत्य
म् । मनोजातावज्यतौषुकच ॥
आसुरविवाहे ॥ शुक्लेनासुरइति
हारीतसूचात् ॥ त्रि० मनुष्यसम्ब-
न्धिनि ॥ मनुष्यस्त्रायम् । तस्येहमि-
त्यण् । आपत्यस्येतियलोपः ।
यैऽवधामन्दमतयोविधिनामुषिता
श्चये । तेप्राप्यमानुषं जन्मपुनर्वन्धं
विशन्त्युत ॥मानुषतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥
मानुषचित्तम् । पुं० शरीरपाठवे ॥
गोभूहिरण्यादिसाधनसम्पत्तौ ॥
मानुषञ्चतद्विचक्ष ॥मानुषी । स्त्री० नरभार्यायाम् ॥ म-
नोरपत्यं स्त्री । मनोजातावज्य-
तौषुकच । टिड्ढेतिड्ढीप् ॥ जा-
तिविचक्षायापरत्त्वान्डीन् ॥ पुं० योगे
तुड्ढीष् ॥ चिकित्साप्रभेदे ॥ यथा
आसुरीमानुषीद्वैवीचिकित्सासा-
न्निधामता ॥मानुष्यः । पुं० विविधभौतिकसर्गे ॥
सर्वैकविधः ० ब्राह्मणादयवान्तर-
जातिभेदाविबक्षया० संस्थानस्य

मान्य :

चतुर्वर्णपिवर्णेष्वविशेषात् चैतन्यो
त्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्यामूर्द्धाधोमे
धमावेनत्रैविध्यबोध्यम् ॥ न०
मनुष्यत्वे ॥ मनुष्यशरीरे ॥ मानु
ष्ये कदलीस्तम्भनिः सासरोरमार्ग
णम् ॥

मानुष्यकम् । न० । मानुषस्य घे । मनु
ष्याणांसमूहः । गोत्रोच्छोष्टोरभरा
जराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याणाह
ञ् । प्रकृष्टाक्षैराजन्यमनुष्ययुवान
इतियलोपोन ॥ मनुष्याणांभावेयो
पधाद्गुणोत्तमाहुञ् ॥

मानोज्ञकम् । न० । मनोज्ञतायाम् ॥
मनोज्ञस्थभावः । इन्द्रमनोज्ञादि
भ्यश्चेतिबुञ् ॥

मान्यवर्णिकम् । न० । मन्ववर्णोक्ते ।
ब्रह्मणि ॥

मान्यम् । न० । मन्दत्वे । मन्दस्वकर्म
भावयोः ॥ पश्यन्तपुरोहितादिभ्यो
यक् ॥ रोगे ॥

मान्याता । पुं० । युवनाश्वनुपात्मर्ज ॥
बीवनाश्वैराजनि ॥ सामयंधास्य
तीतिदेवराजवचनात् । मान्याता
नामतोऽभवत् । यावत्सुखं देति
समायवदप्रतितिष्ठति । सर्वान्तादौवना
श्वस्यमान्यातुः चेत्सुच्यते ॥

मान्यः । चि० । पूज्ये । मन्त्र्ये ।

मानाहं ॥ मानपूजायामस्माच्चुरा
दिप्यन्तादर्हाद्यर्थे यत्प्रत्ययः ॥

सामकीनः

मान्यस्थानम् । न० । पूज्यत्वकारणे ॥
॥ यथा । वित्तवन्धुवयः कर्मवि
द्यभवतिपन्नसौ । एतानिमान्य
स्थानानिगरीयोयद्यदुत्तरम् ॥ प
श्चानांविषुवर्णेषुभूयांसिगुणवन्ति
च । यत्रस्युः सीचमानाहः शृ
द्रोपिदशमीगतः ॥

मान्या । स्त्री० । पृजायाम् । मरुन्मा
जायामौषधौ ॥

मापकः । पुं० । प्रमापके । प्रमाजमके
। शब्दे ॥

मापत्यः । पुं० । कामदेवे ॥

मापनः । पुं० । तूष्णे ॥ न० । परिमा
ये ॥

मापितः । चि० । परिच्छिन्ने ॥ माते
मांछोवा । यन्तात्कर्माशितः ।
अतिंहीत्यादिनापुगागमः ॥

माभीः । स्त्री० । अभये ॥ नञर्थमा
शब्दसमाशब्देन सुप्तपैतिसमा
सः ॥

माभीदः । चि० । अभयप्रभेदे ॥ माभीं
ददाति । बुदाञ् । आतइति
कः ॥

सामकः । पुं० । मातुषे ॥ कृपणे ॥
चि० । मदीये ॥ ममतायुक्ते ॥ ममा
यम् । अण् । ममकादेशः ॥

सामकीनः । चि० । मदीये । सामक्षि ॥

समाऽयम् । युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां
खञ्चेति खञ् । तवकममकावेक

माया

वचने इति ममकादेशः ॥

मामिका । स्त्री० ममसम्बन्धिन्याम् ॥

ममेयम् । युष्मदस्मदोरित्यण् ।

तवकममकाविति ममकादेशः ।

आदिहृदिः । केवलममकेत्या

दिनासंज्ञाच्छन्दसोरेवेति नियमा

मृडौप् । मामकनरकयोरुपसङ्ख्या

नादित्वम् ॥

मायः । पुं० पीताम्बरे । पीतवस्त्रे

॥ असुरे इ० मेदिनी ॥ अम्बरे इ

ति हेमचन्द्रः ॥ माति० मिसीते

बा । मामाने० माह्मानेशन्दे च

। माच्छाससिम्भोयः ॥

माया । स्त्री० इन्द्रजालादौ । शाम्बर्था

म् ॥ शंवरदैत्येन प्राङ्निर्मित

त्वात् ॥ बुधौ । कृपायाम् ॥ दर्भे

॥ शठतायाम् ॥ यथा । मायातुशठ

ताशाठ्यं कुश्रुतिर्निकृतिश्च सेति ॥

राज्ञांचुद्रोपायविशेषे ॥ यथा । मा

येपेक्षं न्द्रजालानिचुद्रो ॥ य० इमे

चयः । इति ॥ लक्ष्म्याम् । बुद्ध

मातरि ॥ दुर्गायाम् । यथा । दुर्गे

शिवेऽभयेमायेनारायणिसनातनि

। जयेमेमङ्गलं देहिनमस्ते सर्वमङ्गले

॥ राजन्श्रीवचनेमाश्रयाश्चप्रापणवा

चकः । तांप्रापयति वासयः सामायाप

रिकीर्तिता ॥ माश्रयोहार्यवचनोया

श्चप्रापणवाचकः । तांप्रापयति वा

नित्यं सामायापरिकीर्तिता ॥ इ०

माया

ब्र० वै० पु० ॥ अपिच । विविचका

र्थकारणाच्चिन्तितफलप्रदा । स्वप्ने

न्द्रजालवक्त्रोकेमायातेन प्रकीर्तिता

॥ इति देवीपुराणम् ॥ सगुणानिर्गु

णामायाशक्तिः शास्त्रे षुविज्ञिता ।

तवसगुणा० एकैकमुष्णविशिष्टमहा-

क्षान्धादिरूपा । निर्गुणागुणत्रय

साम्यावस्थारूपेति विवेकः । तत्र-

साम्यावस्थाश्रयब्रह्मणोऽहंनिर्गुण

पदेनागतं शक्तिशक्तिसमो रवेदात् ॥

विसदृशप्रतीतिसाधनं मायेति नागो

जीभट्टः ॥ युक्तिहीनप्रकाशसंज्ञा

मायेति कथ्यते ॥ अघटनघटनापटी

यस्याम् ॥ विपरीतदर्शने ॥ इहयेऽ

न्यथा लक्ष्म्यां विहरन्त्याव्यवहारी

कपटी । परवच्चनेच्छायाम् ॥ ईश्व

रशक्तौ । प्रकृतौ । अविद्यायाम् ॥

अज्ञाने । प्रधाने । शक्तौ । अजा-

याम् ॥ शुद्धसत्त्वप्रधाना माया० मलि

नसत्त्वप्रधाना अविद्येति त्रैलोक्ये ॥ स

ष्टिकाले भगवानादौ मायां प्रकाशया

मास । साद्रष्टृदृष्ट्यानुसन्धानरू-

पा० कार्यकारणरूपा च । सत्त्वस्वरज-

स्तमोगुणमयी० तस्याः शक्तिद्वय-

म् । आवरणशक्तिर्विच्छेदशक्तिश्च ।

तस्यामायायामहत्तत्त्वजातम् । तस्या

दहंकारः० तस्मात्पञ्चभूतानि० ते

भ्यो ब्रह्माण्डम् ॥ विष्णुमायास्वरू-

पन्तुवाराहपुराणे द्रष्टव्यम् ॥ तत्त्व

माया

प्रतिभासप्रतिवर्धनात्त्वप्रतिभास
हेतुरावरणविघ्नेपशक्तिद्वयवत्त्वविद्या
• सर्वप्रपञ्चप्रकृतिः । विद्यमानं वस्तु
रूपमावृणोति • अविद्यमानञ्च किञ्चि
दृश्यति • या • सा • माया । निस्त-
त्वाकार्यगम्यास्यशक्तिर्मायेति विश्रु-
ता । निखिलप्रपञ्चं प्रतिमायायाः
कारणत्वम् । मूलोच्छेदं विनाकां-
क्षित्प्ररोहन्ति पुनः पुनः । यथा-
क्षता तथा विश्वमज्ञानप्रथमं विना ।
अतो मूलमज्ञानमेव । अतएव ।
पूर्णं शतसहस्रं नुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्ता
काः । दशमन्वन्तराणीह तिष्ठन्ती-
न्द्रियचिन्ताकाः । भौतिकास्तु शतं
पूर्णं सहस्रं त्वाभिमानिकाः । बौ-
द्धानां सहस्रं त्वाभिमानिकाः । वि-
द्वांशसहस्राणि तिष्ठन्ति विगतज्व-
राः ॥ पुरुषं निर्गुणं प्राप्य कालस-
ङ्गस्थानं विद्यते । इति पुराणेऽव्य-
क्तादीन् पुरुषबुद्धोपासितवतां पुनर्ज-
न्माभिधाय • पुरुषं निर्गुणमित्या-
दिना मूलज्ञाननिवर्त्तितवतः पु-
रुषसाक्षात्कारेण पुनर्जन्माभाव-
प्रतिपादितः ॥ तुच्छाऽनिर्वचनी-
या च वास्तवीच्यसौ चिदा । ज्ञेया
माया चिभिर्विधैः श्रौतयौक्तिकलौ-
किकैः । अस्य स्वरूपं स्पष्टमुक्तं श्री
देवीभागवतस्य सप्तमस्कन्धे देवीगी-
तायां भगवत्पुत्रे । यथा । तस्य का-
चित्स्वतः सिद्धाशक्तिर्मायेति विश्रु-

माया

ता । ॥ काचित् • अनिर्वचनीया •
तत्त्वममात्मरूपस्य • स्वतः सिद्धा •
अनादिभूताशक्तिरस्ति • सामायेत्या-
दिपदैः सर्वश्रुतौ विश्रुता प्रसिद्धा-
स्ति । मायान्तु प्रकृतिं विद्यात् • मा-
यावाणानारसिंहीत्यादिश्रुतिषु ॥
सा कौटुशीवर्त्तते तदाह । न सती •
सानासती • सा • नोभयात्मा वि-
रोधतः । एतद्विलक्षणाकाचिद्-
वस्तुभूतास्ति सर्वदा ॥ अत्र विरो-
धत इत्याह । स्थानत्रयेऽपि योज्य-
म् । ब्रह्मवत्कालत्रयाबाध्या स-
ती • न वर्त्तते • ब्रह्मज्ञानेन बाध्यत्व-
रूपविरोधात् । नापि बाध्यापुत्रवत् •
असती • व्यावहारिकसत्तावत्त्वविरो-
धात् । नाप्यभयात्मा • सत्त्वा सत्त्व-
विशिष्टविरुद्धधर्मयोः सत्त्वासत्त्व-
योरेकत्र सहवस्थानविरोधात् । अ-
तएतत्त्रयविलक्षणाकाचिदनिर्वच-
नीया वस्तुभूतास्ति सर्वदा • अनादि-
यां बन्मोक्षस्थानिन्यस्तीत्यर्थः ।
तथा च तापनीयश्रुतिः । माया च त-
मे रूपानुभूतेस्तदेतज्जडमेव ह्यत्मक-
मनन्तं तुच्छमिदं रूपमस्यास्य व्यञ्जि-
कानित्यनिवृत्ताविमूढैरात्मैकदृष्टा-
स्य सत्त्वमसत्त्वञ्च दर्शयति ॥ त-
च्च दृष्टान्तमाह । पावकस्येति ॥
॥ पावकस्योष्णते यमुष्णां शीतवदौ-
धितिः । चन्द्रस्य चन्द्रिकेव यममे-

मायाकार :

यंसहजाध्रुवा ॥ सहजाऽनादिः ।
 ध्रुवायावन्मोक्षस्थायिनीमायाशक्ति
 र्ममास्तीत्यर्थः । एतेन मायाशक्त्या
 सद्वितीयत्वं ब्रह्मणोस्तीति । कथंज-
 गत्सृष्टेः पूर्वब्रह्मसजातीयभेदशून्य
 मिति शङ्कापरास्ताः शक्तेः श-
 क्तानतिरेकात् । नहिब्रह्मशक्तिर्व-
 ष्टेः पृथक्त्वेन । क्वचित्कदाचि
 द्गृह्यते । किञ्चद्वितीयः सत्यपदा
 र्थोनास्तीत्येवैकमेवाद्वितीयं ब्रह्मिति
 युतेरर्थः । तथाचासत्यामाययास-
 द्वितीयत्वे पिदोषाभावात् । इति ॥
 विश्वं माच्यस्याम् । मिमीतेवा ।
 मामाने । माङ् मानेवा । माच्छा
 ससिभ्योयः । मांयातिवा । आतो
 मुपेतिकः ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ तच्च
 क्षणम् । कृत्वाकर्णौकुण्डलयुक्तौकु
 रुरब्रह्मपादं नूपुरयुक्तं कुण्डहारम्
 । मायावृत्तं पिङ्गलनागोदितमेतज्
 जानौताऽदः पण्डितवक्त्रांस्त्रुजसां
 रम् ॥ यथा । उद्यद्वाधासम्प्रतिरा-
 धामधुमासी । शङ्खे सङ्खे । तस्मृति-
 बाताकिमुदासी । किलौकुञ्जं शून्यम
 वेद्यास्तरहस्याप्राणचाणभाविक्कथं
 वावदतस्याः ॥

मायाकारः । चि० ऐन्द्रजालिके ।
 प्रातिहारिके । मायां । स्थलजला
 दौलजलयादिज्ञानं करोति । बुद्ध
 म् । कर्मस्थम् ।

मायावान्

मायाकृत् । पुं० मायाकारे । प्राति
 हारिके ॥

मायाजीवी । पुं० प्रातिहारिके । वा-
 जीकर इ० भा० प्रसिद्धे ॥

मायातिः । पुं० नरवले ॥

मायादः । पुं० कुम्भीरे ॥

मायादेवी । स्त्री० शाक्यमुनेर्जनन्या
 म् ॥

मायादेवीसुतः । पुं० शाक्यमुनौ ।
 शाक्यसिंहि । गौतमी । पञ्चवन्धो ।
 बुद्धमेदे ॥ मायाचासीदेवीच । त
 स्याः सुतः ॥

मायाधमनः । पुं० मायाधमने । भ-
 गवति ॥

मायाफलम् । न० फलविशेषे । हि-
 द्राफले । मायिफले । माहफल-
 इ० गौ० भा० ॥

मायामयः । चि० मायाविनाशते ॥
 न० जगति ॥ ननिद्रपयितुं शक्या
 विस्पष्टभासतेषया । सामायेतो
 न्द्रजालादौलोकाः सम्प्रतिपेदिरे ॥
 स्पष्टभातिजगच्चेदमशक्यं तन्निरूप-
 णम् । मायामयं जगत्तस्मादौच
 स्वापक्षपाततः ॥

मायामोहः । पुं० पञ्चमं प्रवर्तते ।
 भगवदंशेऽसुराणां मोहाद्योत्पन्ने ॥

मायारसिकः । चि० परप्रतारके ॥

मायाधारसिकः ।

मायावान् । चि० मायासंयुक्ते । मा

मायुः

याविनि । मायास्यस्यास्मिन्वाम
तुप् ॥

मायावती । स्त्री० कामदेवपत्न्याम् ।
रथ्याम् ॥ उगित्वान्डीप् ॥

मायावी । पुं० कंसासुरे ॥ विडाले ॥
त्रि० मायाकारे । व्यंसके । ऐन्द्र
जालिके ॥ मायास्यास्ति० अस्मि-
न्वा । अस्मायामेधास्रजोविनिः ॥

मायाविनोदः । पुं० दैत्यदानवादी ॥
मायायामायायांवाविनोदश्चमत्का-
रविशेषः क्रीडावाचस्येतिविग्रहः ॥

मायाशक्तिः । स्त्री० आवरण विघ्ने प
शक्तिसम्पन्नायाम् ॥

मायासीता । स्त्री० योगेनाग्निकृत
सीताप्रकृती ॥

मायासुतः । पुं० बुद्धे ॥ मायायाः
सुतः ॥

मायिकः । पुं० मायाकारे ॥ माया-
स्तिस्य ॥ ब्रौह्मादिपाठाट्ठन् ॥

न० मायाफले ॥ त्रि० नृषात्मके ॥

मायी । पुं० मायाकारे । धूर्तः । जालि
के ॥ मायाविनि । मायाशक्तिम-
ति० महेश्वरे । मायायाः प्रकृते
नियामके ॥ मायान्तुप्रकृतिर्विद्या-
न्मायिनन्तुमहेश्वरम् । समाख्यह
जतेत्याहुः श्वेताश्वतरश्च खिनः ॥
मायाश्च० अस्मिन्वाचस्ति । ब्रौ
ह्मादिपाठादिनिः ॥

मायुः । पुं० पितृ ॥ मित्रोति० प्र-

मारणम् ।

क्षिपतिदेहेजपाणम् । डुमिज्प्र-
क्षेपणे । कृत्रापाजिमौत्थुण् ॥

मायुराजः । पुं० कुबेरात्मजे । वयं
कवी ॥

मायूरम् । न० मयूरममूहः । मयूराणां
समूहः । अनुदात्तादेरञ् ॥ मयू-
रमांसे । मयूरस्यावयवोविकारो-
वा । प्राणिरजतादिभ्योञ् ॥ मायू-
रं पाचितं मांसं घृते चोपस्करान्विते ।
ईषल्लवणसंयुक्तं भरिचैलासमन्वित-
म् ॥ कषायमुष्णं मायूरं कफानिल-
हरं गुरु । वर्षाकालेन तत्सेव्यं दुष्ट-
कीटादिभक्षणात् ॥

मायूरिकः । पुं० मयूरग्राहिणिशाकु-
निके ॥ मयूरान् हन्ति पक्षिमख्यमृ-
गान् हन्तीति ठक् ॥

मायूरी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

मारः । पुं० अनङ्गे । स्मरे ॥ मारय-
ति० विरहिणम् । पचाद्यच् ॥ मृ-
तौ ॥ विघ्ने ॥ धत्तूरे ॥ मारणे ॥
म्रियतेऽनेन । मृड् ० । करणे-
घञ् ॥

मारजः । पुं० मरके । उत्पाते ॥ प-
क्षिविशेषे । घातपक्षिणि । वाज०-
इ० भा० ॥ त्रि० मारणकर्त्तरि ॥

मारजित् । पुं० जिने । बुद्धे ॥ मारं-
कामं जयति । जि० । सत्सू द्विषेति
क्विप् । तुक् ॥

मारणम् । न० प्रतिघातने । वधे ॥

मारी

अभिचारविशेषे ॥ प्राणिनां प्राणहर
णं मारणं समुदाहृतम् ॥ मृद्विंसा-
याम् । स्तार्यं गन्तः । ल्युट् ॥
मारिः । स्त्री० मारणे ॥ वर्षे ॥ जन-
क्षये । मरके ॥
मारिचिकम् । चि० मरिचैः संस्कृ-
ते ॥ संस्कृतमिति ठक् ॥
मारितः । चि० मृष्टीकृते ॥ भस्मी-
कृते ॥
मारिव्यसनवारकः । पुं० राजर्षि-वि-
शेषे ॥
मारिषः । पुं० नाव्योक्त्या० चार्थे । मा-
न्ये । श्रेष्ठे ॥ मर्षणात्० सङ्गना-
म्मारिषः । पृषोदरादिः ॥ मर्सा०
इ० प्र० शाकविशेषे ॥ श्वेतरक्तप्रभे
देनद्विविधो मारिषः स्मृतः ॥ मारि-
षोमधुरः शीतो विष्टम्भीपित्तनुद्ग-
रुः । वातल्लेष्मन्करोरक्तपित्तनुद्गि-
षमग्निजित् ॥ रक्तमार्षीगुरुर्नाति
सच्चारोमधुरः सरः । श्लेष्मलः
कटुकः पाक्वेखल्पदोषउदीरितः
। रक्तनाडादयश्चान्ये तज्जातीयाश्च
तद्गुणाः ॥
मारिषा । स्त्री० दक्षास्त्रायाम् । वा-
ह्याम् । प्रचेतसांभार्यायाम् ॥
मारी । स्त्री० चण्डायाम् ॥ जनक्षये ॥
मारीनामयुगपदनेकलोकक्षयहेतु-
रुत्पातो विशिष्टदेवताधिष्ठानः ।
माचदेवताप्रेतपतिनाम्नायचक्र-

मारुतात्मजः

चित् कार्यं करोति ॥ माहेष्ट्रयैश-
क्ती ॥
मारीचः । पुं० राजसविशेषे । ताड-
काराक्षसीपुत्रे । रावणानुचरे ॥
अयश्चसीताहरणकाले मायामृगरूपः
श्रीरामेण हतः ॥ कक्कोले ॥ याज-
कक्षिपे ॥ याजकक्षिजइति च पाठः
॥ राज्ञोगजे ॥ कश्यपे ॥ मरीचैर-
पच्यम् । तस्यापत्यमित्यण्० इ
तिकाशिका । वस्तुतस्तु० वाह्वादि-
भ्यश्चेति० इजाभाव्यम् । तथा च०
मिदचोन्यात् परइतिसूचभाष्यम् ।
मरीचिशब्दोवाह्वादिषु पठ्यतइति ॥
न० मरीचानां वने ॥
मारीची । स्त्री० देवताविशेषे । माया-
देव्याम् । पीत्रिरथायाम् । विमु-
खायाम् ॥
मारुण्डः । पुं० भुजङ्गाण्डे ॥ प-
थि । मार्गे ॥ गोमयमण्डले ॥
मारुतः । पुं० श्वसने । स्पर्शने ।
वायौ ॥ म्रियन्ते ऽनेमह्वेन० विना-
शा । मृड्० । मृगोरुतिः । मरु-
देव० प्रज्ञाद्यण् ।
मारुतव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशे-
षे ॥ यथा । प्रविश्य सर्वभूतानियथा
चरति मारुतः । तथा चारैः प्रवे-
ष्टव्यं व्रतमेतद्विमारुतम् ॥
मारुतात्मजः । पुं० हनुमति ॥ मरु-
तस्य चात्मजः ॥

मार्कण्डेय :

मारुतापहः । पुं० वरुणवृक्षे ॥ चि०
वायुनाशके ॥

मारुताशनः । पुं० पवननाशने । सपे
॥ चि० वायुमात्रभक्षके ॥

मारुतिः । पुं० हनूमति ॥ भीमसेने
॥ मारुतस्यापत्यम् । अतवृज् ॥

मार्कण्डः । पुं० मार्कण्डेयमुनी ॥
मृकण्डस्यापत्यम् । अण् ॥

मार्कण्डिका । स्त्री० लताविशेषे ।
मृदुरीचन्याम् । भुजिखखसा० इ०
भा० ॥ मार्कण्डिकाकुष्ठहरीजवृं
धः कायशोधनी । विषदुर्गन्धका
सन्नीगुल्मोदरविनाशिनी ॥

मार्कण्डौ । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥
मार्कण्डीयम् । न० भूम्याहुल्ये
महौषधे ॥

मार्कण्डेयः । पुं० मुनिविशेषे ॥ स
प्तकल्पावस्थोप्ययं मुनिः । यथोक्त
म् । चतुर्दशेन्द्रावच्छिन्नो ब्रह्मणोदि
नमुच्यते । तावती ब्रह्मणोरात्रिः
सा च ब्राह्मी निशान्द्रप ॥ काक्षरात्रि
सप्तसप्तयावेदेषु परिकीर्त्तिता ।
एवं सप्तकल्पजीवी मार्कण्डेयो महात
पाः ॥ इ० ब्र० वै० पु० ॥ मृक
ण्डस्यापत्यम् ॥ शुभादित्वाङ्ठ
क् । शुभादिष्कारान्तपाठे तु० ढे
लोपोबोध्यः ॥ द्विभुजं जटिलं सौम्यं
सुवहं चिरजीविनम् । मार्कण्डेयं न
रो भक्त्या पूजयेच्च चिरायुषम् ॥ न०

मार्गः

नवसहस्रश्लोकात्मके पुराणविशेषे
॥ यथा । चतुर्दशसहस्रमव्यमा
द्यं प्रकीर्त्तितम् । तथायहसहस्रान्तु
मार्कण्डेयं महाज्ञ तमिति देवैर्भाग
वतम् ॥

मार्कवः । पुं० भृङ्गराजि । भंगरा०
इ० भा० ॥ मारयति । क्तिप् ।
मारि० केशशौकल्याणाशने० कूय
ते । कुङ्कुम्भे । ऋदोरप् ॥

मार्गः । पुं० मृगमदे ॥ मार्गशीर्षं
मासे ॥ अन्वेषणे ॥ सौम्यर्धे ।
मृगशिरोनक्षत्रे ॥ पायो । गुदे ।
अपाने ॥ लग्नात्सप्तमभवने ॥
गानप्रकारे । देशविशेषनैरपेक्ष्येण
शास्त्रप्रतिपादिते सार्वभिकरागप्र
कारे ॥ अध्वनि । पथि ॥ तस्मिन्परि
णयथा । त्रिंशद्वनूषिविस्तीर्णो देश
मार्गस्तुतैः कृतः । त्रिंशद्वनुषां
ममार्गः सौमामार्गो दशैव तु ॥ ध
नूषिदशविस्तीर्णः श्रीमान् राजपथः
कृतः । नृपाजिरथनागानामसम्बा
धः सुसम्पन्नः ॥ धनूषिचैव चत्वारि
विंशतिरथ्यास्तु निर्मिताः । वि
करासोपरथ्यास्तु द्विकराप्युपरथ्य
का ॥ ऋद्धापथश्चतुष्पादस्त्रिपाद
श्चतुष्टयान्तरम् । द्वितीयादस्त्वर्द्धपादः
प्राग्दशः पादकः स्मृतः ॥ अथ
करः परीवारः पानमात्रः सम
न्ततः । प्राष्ठकालितुप्राष्ठतीक्ष्णं

मार्गशब्दः

व्याख्यानं ॥ इति देवीपुराणे
त्रैलोक्याभ्युदये गोपुरद्वारलक्षणा
ध्यायः ॥ मृगैकयुक्तापौर्णमासी
मार्गीः सास्मिन्नस्ति । अण् ॥ मृज्य
ते विदग्धाः क्रियत पादैः । मृजुशु
हो । मार्ग्यते वा । मृगश्च वेष्टये
। घञ् ॥ मार्गो हि जाह्नवान्पाट
विक्रिष्य भूमे देन विदधो ज्ञेयः ॥
सम्प्रदाये ॥ चि० मृगसम्बन्धि
नि ॥

मार्गिकः । पुं० आग्रहायणे ।

मार्गणः । पं० शरिरे ॥ न० अन्वेष
णे । संबीक्षणे ॥ याज्ञायाम् ।
याचने ॥ चि० अर्थिनि । याचके
॥ मार्गान्वेषणे । बहुलमन्त्रा
पीतियुच् ॥ मार्गं ल्युट् ॥ मार्ग
यतिं । मार्ग्यते वा । ल्युः कृत्यल्युट्
इतल्युङ् ॥ ॥

मार्गणिकः । पुं० याचके ॥

मार्गधनुः । पुं०)

मार्गधनुकः । न०) योजनपरि
माणे ॥

मार्गवः । निषादादायोगयामुत्पन्न
दाशपरनामनि ॥ निषादो मार्गः
सूतदाशं नौकसर्जनीनि । कैव-
र्त्तमिति वं प्राहुरार्यावर्त्तनिवासि-
नः ॥

मार्गशिरः । पुं० मार्गमासे ।

मार्गशीर्षः । पुं० सहस्रि । मार्गे ।

मार्जनः

आग्रहायणिके । मंगसिर० इ०
भा० ॥ द्वादशमासानामध्ये ० अ
भिनवशालिवास्तूकशाकादिशाखी
० शीतातपशून्यत्वे न च सुखहेतु-
मार्गशीर्षो भगवद्भिभूतिः । मासा
नामार्गशीर्षो हि मिति भगवद्भचनात्
॥ अत्र जातस्य फलं यथा । यस्य प्रसू-
तिः खलु मार्गमासे तीर्थे प्रवासितत-
मतिः स्यात् । परोपकारीधृतसा-
धुवृत्तिः सहृत्तियुक्तोललनाभिला-
षी । मृगशिरसायुक्तापौर्णमासी ।
नक्षत्रेण युक्तः काल इच्छण् । ततो
ढीप् । मार्गशीर्षोपौर्णमासी च्यण्
॥ १ च० मृगशिरसि जाते ॥ सन्धि-
वेलिच्छण् ॥

मार्गिकः । पुं० हरिणिके । मृग
हन्तरि ॥ मृगान् हन्ति । पक्षिमत्स्ये
ति ठक् ॥

मार्गितः । चि० अन्वेषिते ॥ मार्ग्यं
ते स्म । म० । क्तः ॥

मार्गिषोथो । स्त्री० दक्षिणमार्गे नक्षत्र
विशेषाणां संज्ञाविशेष ॥ दद्या । अ
वगच्छधनिष्ठा च मार्गीति ॥

मार्जः । पुं० विष्णौ ॥ अङ्गादिनिर्भ-
लीकरणे । मार्जने । रजके ॥

मार्जनः । पुं० लोभवृत्ते । न० प्रो
क्त्वादिनाऽङ्गनिर्भलीकरणे । मा
र्ज्ये । मार्जना० इ० भा० ॥ क्लान
कालिशतीर्मार्जनगुणाः यथा ।

मार्जारः

दीर्गन्धं गौरवंकण्डूकच्छुंमलमरी-
चकम् । स्वेदंभीभत्सतांङ्गान्तिशरी-
रपरिमार्जनमिति ॥ देवीसूक्तमार्ज-
नफलयथा । देव्यागृहान्तुयः शुक्लो
सम्मार्जयतिनित्यशः । सभवेद्वलवा-
नसौख्यसर्वसम्पत्तिसंयुतः इति ॥
मर्द्धानां ध्वनार्थं भस्ममृदिताम्भ-
सापुष्करलेपने ॥ माष्टिचनेन ।
मृजुशुभौ । ल्युट् ॥

मार्जना । स्त्री० मलस्यापकर्षणे । मा-
र्ज्ज् । मार्जने । मार्जना० इ० भा० ॥
॥ मार्जनम् । मृजु० । मृजुशुभौ
चालङ्करणयोर्षा । चुरादि । ण्यास
श्रम्योयुच् ॥ मुरजध्वनौ ॥

मार्जनी । स्त्री० सम्मार्जन्याम् । शो-
धन्याम् । सोधनी० इ० भा० ॥
मार्ज्यतेऽनया । मृजु० । करणे
ल्युट् । षट्ठिः । डीप् ॥

मार्जनीयः । त्रि० सङ्करे षयक-
रे ॥ मार्ज्जितुंयोग्यः । षनीयर् ॥

मार्जारः । पुं० खट्वाश्री । रक्तचिच-
क्षी । शोती । विडाले । अश्व-
स्पर्शनेदोषोयथा । अभोग्यसूति-
काशण्डमारजाराखूँसकुक्कुरान् ।
पतितापविषचण्डालमृतहारांश्च ध-
र्म्मवित् । संस्पृश्यशुध्यतेज्ञाना-
दुदक्यायामशूकरी ॥ माष्टिमु-
खम् । मृजु० । कश्चिमृजिभ्यां चि-
दित्योरन् । मृजेर्द्विः । पारि

मार्जालीयः

भाषिकमार्जालीयथा । दम्भार्थं जप-
तेयस्य तप्यतेयजतेतथा । नरपचार्यं
मुद्युक्तोमार्जारः परिकीर्तितः ॥
मार्जारकः । पुं० मयूरे । सितापा-
ङ्गे ॥

मार्जारकरणम् । न० रतवन्धान्तरे ॥
यथा । प्रसारितेपाणिपादेशय्यास्य-
श्चिंमुखोरसि । उन्नतायाः स्त्रियाः
कस्यांमार्जारकरणंविदुः ॥

मार्जारकणिका । स्त्री० चामुण्डादे-
व्याम् । चम्पुमुण्डायाम् ॥

मार्जारकणी । स्त्री० चामुण्डायाम् ॥
मार्जारगन्धा । स्त्री० मुद्गपणीविशे-
षे ॥

मार्जारगन्धिका । स्त्री० मुद्गपण्यां-
म् ॥

मार्जारवृत्तिकः । त्रि० वैडालवृत्ति-
के ॥

मार्जारी । स्त्री० मार्जारस्त्रियाम् ॥
कस्तूर्याम् ॥ जन्तुविशेषे । पूतिका-
याम् । गन्धचेलिकायाम् । गन्ध-
गोकुला० षाटाशी० इ० गौ० देशभा-
षा ॥

मार्जारीयः । पुं० मार्जालीये ॥

मार्जालः । पुं० मार्जारे ॥

मार्जालीयः । पुं० शूद्रे ॥ विडाले ॥
कायशोधने ॥ माष्टिम् । मृजु० ।
स्याचतिमृजेराजच् बालजालीय-
चः इतिमृजेरालयच् ॥

मार्हव :

मार्जितः । वि० कृतमार्जने । मृ-
जैः कः ॥
मार्जिता । स्त्री० रसालायाम् । शि-
खरिण्याम् ॥ वि० शोधिते ॥ मा-
र्यतेस्म । मृजुशीचालहारयोः ।
कः । टाप् ॥
मार्तण्डः । पुं० तरणी । सूर्ये ॥
मृताण्डेभवः । शकम्बादिः ॥
क्रोडे । शूकरे ।
मार्तण्डवल्गुभा । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ।
आदित्यभक्तायाम् ॥
मार्तण्डः । पुं० सूर्ये । मृताण्डेभ-
वः । अण् ॥ क्रोडे । भूदारे ॥
मार्तिकः । पुं० शरावे ॥ वि० मृ-
त्तिकावर्चिते । मृत्तिकायाविकारः ।
तस्यविकारद्वयम् ॥
मार्हङ्गम् । न० पत्तने ॥
मार्हङ्गः । वि० मौरजके । मृदङ्ग-
वादके । मृदङ्गवादनशिल्पमस्य
। शिल्पमितिठक् । अत्र० मृदङ्ग-
वादने० प्रकृतैलक्षणा । मुख्यार्थं
वृत्तिस्वनभिधानात् ॥
मार्हवः । पुं० वर्णसङ्करजातिवि-
शेषे । न० मृदुतायाम् । परदुःख
प्रदर्शनत्पीडबुधौ ॥ अक्रूरत्वे ।
वृथपर्वपक्षादिकारिष्वपिशिष्यादि-
षु० अ० यभाषणादिव्यतिरेकेणवो
भायवत्त्व । चिन्ताकाठिन्ये । मृ-
दोभाषः । इगन्तव्ये ॥

मालकौश :

माहीकम् । न० मधुनि । द्राक्षाम-
द्ये ॥ मृद्वीकाद्राक्षा० तस्याविकारः ।
तस्यविकारद्वयम् ॥ अनुदात्तादे-
स्येत्यज्वा ॥
मार्षः । पुं० मारिषशाके ॥ नाव्यो
क्त्यर्थे ॥ मर्षणात्सङ्घनात्० मा-
र्षः ॥
मार्षिकाः । पुं० मारिषशाके ॥
मार्ष्टिः । स्त्री० प्रोक्कनादिनाङ्गस्य-
निर्मलीकृतौ । मार्जनायाम् ॥ मा-
र्यनम् । मृजुशुद्धौ । मृजुशौचाल-
हारयोर्वा० चुरादिः । क्तिन् । नि-
तुत्रेतिनेट् । णिलोपः ॥
मालः । पुं० उन्नतभूतली० ध्वजे ।
क्लेष्टजातिविशेषे ॥ यथा । मा-
लाभिलाः किराताश्च सर्वेपिक्ले-
ष्टजातयः ॥ देशविशेषे ॥ सच०
मेदिनीपुरप्रदेशे मालभूमित्वेनख्या-
तः ॥ न० कपटे ॥ वने ॥ उन्नतभू-
तले ॥ ध्वजे ॥ माति । सामाने ।
कञ्जेन्द्रायवज्रविप्रकुत्रचुत्रक्षुरक्षुर
भद्रोगभरभेलशुक्रशुक्रगौरवन्तो रा-
मालाः । इतिरन् । निपातनाञ्च-
त्वम् ॥
मालकः । पुं० निम्बवृक्षे । मलते
। मलधारणे । खलु ॥ न० स्थल-
पद्मे ॥
मालका । स्त्री० माल्ये ॥
मालकौशः । पुं० कौशिके । रागवि-

मालती

शेषे । अष्टगानसमयोरभिषे
षः

मालचक्रकम् । न० सकथ्य रूपव सस्यै
। मालाद्वचकि० इ० गौ० भा० ॥
मालतिका । स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ यथा
। आदिगुरुः पुनरन्तगुरुयदिचान्त
रगाः सगणमुनिमानाः मालति
काकथिताविलसन्मतिभिर्विदित
श्रुतिभिः कृतमाना । गौडकुलै
कधुरन्धरदोनदयाकरसत्कविभिः
कृतगानाश्रीयशवन्तनरेशनिशा
मपशामयमानवदानविधाना । मा
लच्यवकः ।

मालती । स्त्री० युवती ॥ काचमाल्या
म् । विशल्यायाम् ॥ ज्योत्स्नाया
म् । निशि ॥ नदीविशेषे ॥ जा
त्याम् । चवेली० इ० प्रसिद्धायां
पुष्पलतायाम् ॥ वर्णवृत्तान्तरे
आदौचत्वारोस्यांकर्णाजायन्ते शेषे
यष्टारामहाराराजन्ते । रुद्रैर्वर्णै
पादेपादेविख्यातामालच्ये पादाणी
भूषाविख्याता ॥ यथा । पायान्मा
यामीनोलीनः कल्पान्ते प्रागादि
क्षीणोभतुः पाणिक्लोडे । व्यासा
म् । मोर्धस्त्रिन्कलिलीलाभिः स
त्यक् सगौणध्यायतृपुडितठन् ॥
जगतीकुन्दोर्भेदिपि ॥ तल्लक्ष्म
यथा । भवतिनजावधमालतीजरी
॥ यथा । इहकलयच्च तर्कालका

मालती

ननेमधुरसमौरभसारलीलपः ।
कुसुमकृतस्मृतचारुविश्वमामलिर
पिचुर्वातिमालतीसुहः ॥ मालति
काकन्दसि ॥ मालज्मीलतति ।
लतिः सौचोवेष्टनार्थः । मूलवि
भजादित्वात्कः । गौरादिः ॥
मालातनोतिवा । तनु० । अन्येभ्यो
पीतिङः ॥

मालतीतीरजः । पुं० टङ्ग्ये । सुहा
गा० इ० भा० ॥

मालतातीरसम्भवम् । न० श्वेतटङ्ग
ये ॥

मालतीपत्रिका । स्त्री० जातीपत्र्या
म् ॥

मालतीफलम् । न० जातीफले ॥

मालयः । पुं० चन्दनवृक्षे ॥ हि०
मलयसम्बन्धिनि ॥ न० पद्मे ॥

मालवः । पुं० अवन्तिदेशे । माल
वा० इ० भा० ॥ अवन्तोतः पूर्व
भागे गोदावर्थास्तयोत्तरे । माल
वाख्योभहादेशोधनधान्यपरायणः
॥ रागविशेषे ॥

मालविका । स्त्री० चित्रवृत्ति ।

मालसी । स्त्री० केशपुष्टवृक्षे बाला
च्यम् ॥ रागिणीविशेषे । मालव
रागस्थपत्न्याम् ॥ मतान्तरणमेध
रागस्थभार्यायाम् । अष्टागानसम
यो यथा । इन्द्रोत्थानात् समारभ्य
यावद्गामहोत्सवम् । गेयाभवेद्

माला

धेनिंस्थं मालासीसामनोहरा ॥
अपिच । गान्धारीदीपिकाचैवक
क्याणीपूर्वीतथा । अश्ववारीका
नडाचगौरीकैदारपाहिडा ॥ माध
वीमालसीनाटीभूपाणीसिन्धुडात
था । सायान्हेरानिणीरेता । प्रगा
यन्तिचतुर्दश ॥

माला । स्त्री० सजिपुष्पादिदामनि ।
माल्ये ॥ मूर्ध्निन्यस्तपुष्पादिदा
मनि ॥ श्रेष्ठ्याम् । पङ्क्तौ ॥ गला
भरणे ॥ पृष्ठायाम् ॥ मल्यते ।
मलधारणे । घञ् । टाप् ॥ मां०
लक्ष्मीशीभांवालाति । ला० । चा
तोनुपेति कोवा ॥ यद्वा । माति ।
मामाणि । कञ्चेन्द्रायेत्यादिना०
रन् । निपातनाल्लत्वम् ॥ माचा
वृत्तविशेषे ॥ तल्लक्षणादाहरणे
यथा । विजवरनवगणमिहकुवतद
नुरगणमपिकलय कमलमुखिभव
तिललितमपिकर्णवच्छेषे । अप
रदलंगायायामालावृत्तविचित्रं त
त् ॥ यथा । खरनखरमुखदक्षित
दितितनयकटिनहृदयरुधिरनिव
हभवदभिनवसुखितमानसीहन्त्या
त् । भवदंघोनरसिंहोदिविषत्सु
महोपसङ्घातः ॥ लक्ष्मादित्रिकाले
० । ५ ॥ पुं० जपसाधनभूतायाम्
। गुणनिकायाम् ॥ सात्रिविधाय
या । मालातुत्रिविधादेविनर्णाक्षपर्व

मालादूर्वा

भेदतद्वतिमस्यसूक्तम् ॥

मालाकण्ठः । पुं० अपामार्गे ॥
मालाकन्दः । पुं० कन्दविशेषे । चा
विलकन्दे । निशिखदलायाम् ॥
मालाका । स्त्री० मालायाम् ॥
मालाकारः । पुं० वर्षसङ्करजाति-
विशेषे । सात्तिके । वनावंके । पु
ष्पाजीविनि । मालो० इ० भा० ॥ अ
यन्तुशूद्रायांविश्वकर्मणोजातव्रति
व्र० वै० पु० ॥ तैलिक्याकर्मकारा-
श्चमालाकारस्यसम्भवः । इ० परा-
शरपद्धतिः । मालां करोति । डुकृ
ञ् । कर्मण्यण् ॥
मालायन्त्रिः । पुं० मालादूर्वायाम् ।
मालादणम् । न० भूस्तृण्ये ॥ अति-
च्छन्नवर्ण्ये ॥ मालाकाराणितृणानि ।
मालादीपकम् । न० अर्थालङ्कारविशे
षे ॥ तल्लक्षणादिकंयथा । मालादी
पकमाद्यश्चेद्योत्तरगुणावहम् । पू
र्वेणपूर्वेणवस्तुनोत्तरमुत्तरंचेदुपक्रि
यते० तन्मालादीपकम् । यथा । स
ङ्ग्रामाङ्गणमागमैनभवताचापेस-
मारोपितैर्देवाकर्णयथैनयेनसहसा-
यद्यत्समासादितम् । कोदण्डेन
शराः शरैररिशिरस्तेनापिभूमण्ड
लम् तेनस्वभवाचकीर्तिरतुला-
कीर्त्याचलोकत्रयम् ॥
मालादूर्वा । स्त्री० दूर्वाविशेषे । यन्त्रि
लायाम् । पर्ववल्ख्याम् । गौठि-

मालिकी

यादृक्कृ०भा० ॥

मालाधरः । पुं० वर्षवृत्तविशेषे ॥

द्विजवरगणान्वितोगजपतिः पुन-

स्तूर्यवाम्० करतलपरिस्फुरत्कन-

ककुण्डलेनान्वितः । सुरपतिगुरु

श्रियापरिगतः समंतात्सखे० जय

तिभुविषुत्तभूपतिरयन्तुमालाधरः

॥ यथा । क्वचिदपि वयस्यथासहविनो

दमातन्वती० कतिपयकथारसैर्न

यतिवासरीयारुजम् । सुभगतवका

मिनोसमधिगम्यसायामिनी मनु

भवतिभामिनी मदनवैदना मन्त

तः ॥

मालारिष्टा । स्त्री० पाच्याम् । मरकतप

तृत्याम् । हरितलतायाम् ॥

मालालिका । स्त्री० पृष्ठायाम् ॥

मालाली । स्त्री० पृष्ठायाम् ॥

मालिः । पुं० सुकेशराक्षसपुत्रे ॥

मालिकः । पुं० मालाकारे ॥ पक्षि

विशेषे ॥ मालाशिल्पमस्य । शिल्प

मितिठक् ॥ मालास्यास्तिवा । व्री

द्धादिभ्यश्चेतिठन् ॥

मालिका । स्त्री० सप्तलायाम् ॥ धुत्

त्याम् ॥ यौबालङ्करणे ॥ पुष्पमा

ल्ये ॥ नदीविशेषे ॥ मुरायाम् ।

मद्ये ॥ टाप् ॥

मालिकी । स्त्री० मालिकयोषिति ।

मालिन्० इ० भा० ॥ टिड्ढेति

डोप् ॥

मालुधानी

माली । पुं० मालावति ॥ मालाव्यस्य

। सुखादिषु० मालाक्षेपे० इतिपाठा

दिनिः ॥ व्रीद्धादित्त्वाद्वा० इनिः

। सतुक्षेपादन्यत्रापि ॥ सुकेशराक्ष

सपुत्रे ॥

मालिनी । स्त्री० मातृकायाम् ॥ मा

लिकयोषिति ॥ गौर्याम् । उमाया

म् ॥ चम्पानगर्याम् ॥ मन्दाकिन्या

म् ॥ नदीविशेषे ॥ मालाशक्ति

अस्याः अस्यांवा । व्रीद्धादित्त्वादि

निः । डोप् ॥ यद्वा । मलतै । मल

धारणे । णिनिः । डोप् ॥ अग्नि

शिखायाम् ॥ दुरालभायाम् ॥ अ

तिशर्करोच्छन्दो १५ भेदे ॥ यथा

। ननमयययुते धं मालिनीभोगिलो

केः ॥ मृगसदृक्तचर्चापीतकौशि

यवासारुचिरशिखिशिखण्डावहध

मिहपाशा । अनृजुनिहितमंसैव श

मुत्क्राणयन्तीधृतमधुरिपुलीलामालि

नीपातुराधा ॥

मालिन्यम् । न० मलिनत्वे ॥

मालायः । त्रि० मालायाम्भवे ॥ वृद्धा

च्छः ॥

मालुः । स्त्री० पत्रलतायाम् । पत्र

बल्ल्याम् ॥ नार्याम् ॥

मालुधानः । पुं० मातुलाही । चित्रसर्पे

॥ मालुरोषधी० तत्रधानमस्य ॥ म

हापद्मे ॥

मालुधानी । स्त्री० लतान्तरे ॥

माल्यवान्

मालूकः । पुं० कृष्णार्जके ॥

मालूरः । पुं० शार्ङ्गिण्ड्यवृक्षे । श्री
फलै । बिल्वे । वेल० इ० भा० ॥
मांलक्ष्मीं परेषां लुनाति । लूञ्छे द
ने । बाहुलकाद्रक् ॥ कपित्थवृ
क्षे ॥

मालेया । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

माल्यम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ माला
यां साधुमाल्यं पुष्पमिति विवरणम्
यथा । यथा चाल्ये नमाल्ये नवासि
तं तिलसर्पपम् । नमुञ्चति स्वकं मध्यं
तद्वत्सूक्ष्मस्य दर्शनम् ॥ पुष्पमाला
याम् ॥ मूर्द्धिन्यस्तपुष्पदामनि ॥
केशकलापाद्वह्निर्माल्यधारणनिषे
धो यथा । न विगच्छं कथां कुर्याद्वह्नि
र्माल्यं न धारयेत् । गवाक्षयानं पृष्ठे
न सर्वथैव विगर्हितम् ॥ रत्नमयस्र
जि ॥ मालामात्रे ॥ मल्यते । मल
धारणे ऋहलोऽर्थः ॥ यद्वा । मा
लैव । चतुर्वर्णादि त्वात्प्यञ् ।

माल्यपुष्पः । पुं० शृङ्गवृक्षे ॥

माल्यपुष्पिका । स्त्री० शृङ्गपुष्प्या
म् ॥

माल्यवान् । पुं० पर्वतविशेषे । मिरु
तः प्राच्यामानौ न निषङ्गं यास्योत्त
रायते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णं केतु
मालेलावत्तवर्षयोर्मयांदाद्री ॥ मा
ल्याकारतास्यास्ति मतुप् ॥ राक्षस
सभेदे ॥

माषः

माषः । पुं० लेटात्तीवरकन्यायामु
त्पन्ने । सङ्हरजाती ॥

माषवी । स्त्री० मल्लयात्रायाम् ॥

माशब्दिकः । वि० प्रतिषेद्धरि । नि
षेधके ॥ माशब्दः इतियच्चाहसः
। तदाहेति माशब्दादिभ्य उपसङ्ख्या
नमिति ठक् ॥

माषः । पुं० ब्रीहिप्रभेदे । कुरुविन्दे
। धान्यबीरे । वृषाकरे । मांसले
। बलाढ्ये । पित्त्ये । भोजने । मा
इ० उडद० इ० भा० ॥ माषस्य फ
लं माषः । अवयवे च प्राण्योषधिष्वक्षे
भ्यङ्ग्यत् । तस्य फलपाकशुषामिति
लुपि० युक्तवद्भावः ॥ माषोगुरुः
स्वादुपाकः स्निग्धोरुच्योऽनिलाप
हः । उष्णः सन्तर्पणो वल्यः शुक्र
लोष्ठहृणः परः ॥ भिन्नमूत्रमल
स्तन्यमेदः पित्तकफप्रदः । गुदको
लादिं तश्चासपक्तिशूलानि नाशये
त् ॥ कफपित्तकरामाषाः कफपि
त्तकरं दधि । कफपित्तकरामत्स्या
वृन्ताकं कफपित्तदात् ॥ मूलकं माषसूमे
नमधुना च न भक्षयेत् ॥ रूप्यपरिमाण
विशेषे ॥ द्विकृष्णलैसमधृते विज्ञे
योरूप्यमाषकः ॥ परिमाणविशेषे
। माषके ॥ सचमागधसाने सुश्रुतम
ते ५ गुञ्जाचरकमतो ६ ८ गुञ्जाप
रिमाणम् । कालिङ्गमाने सुश्रुतम
ते ५ ७ ८ गुञ्जापरिमाणम् । वै

माषवटी

द्यकान्तरे १० गुञ्जापरिमाणम् ।
 यथा । गुञ्जाभिर्दशभिर्माषः शाणो
 माषचतुष्टयमिति वै द्यकपरिभाषा
 । मासाद्वति भाषा ॥ ज्यातिः स्मृ-
 तिमते १२ गुञ्जापरिमाणम् । य-
 था । पलन्तुलौकिकैर्मानैः साष्ट-
 रत्तिदिमाषकम् । तोलकचितयं
 ज्ञेयं न्योतिर्ज्ञैः स्मृतिसम्मतमि-
 तितित्यादितत्त्वधृतवचनेन पलमष्ट-
 रत्तिकाधिकमाषद्वयाधिकतोलकच-
 यम् । एतेन माषकपरिमाणं द्वादश-
 रत्तिकं भवति ॥ मूर्खे ॥ त्वग्दोष-
 भेदे । मस्त्राद्वति भाषा ॥

माषकः । पुं० पञ्चरत्तिकपरिमाणे
 ॥ गुञ्जाः पञ्चादमाषक इत्यमरः
 ॥ दशाङ्गुलप्रवदन्ति माषं माषाङ्ग-
 यैः षोडशभिश्च कर्षमितिलीलाव-
 तीष ॥ षड्भिस्तुरत्तिकाभिः स्यान्
 माषको हेमधान्यकौ । माषोगुञ्जा-
 भिरष्टाभिः सप्तभिर्वा भवेत्कचिदि-
 ति भावप्रकाशः ॥

माषपर्णी । स्त्री० महासह्यायाम् । ह-
 यपुच्छौषधी । काम्बोज्याम् । वन-
 माषे । माषाणीति० गौ० दे० मा०
 ॥ माषपर्णी हि मातृक्ता रूक्षा शुक्रव-
 लासकृत् । मधुरा ग्राहणी शोषावात-
 पित्तज्वरासृजित् ॥

माषवर्द्धकः । पुं० स्वर्णकारे ॥

माषवटी स्त्री० वटिकाविशेषे । उ

मा :

डदी० वडी० इ० भा० ॥ माषा-
 णां पिष्टिका हिङ्गुलवणाद्रकसंस्कृ-
 ता । तथा विरचिता वस्त्रे वटिका सा-
 धुशोषिताः ॥ तलितास्तप्ततैलेता-
 अथवा मुप्रलेहिताः । वटकस्य गुणै-
 र्युक्ता ज्ञातव्या रुचिदा भृशम् ॥

माषशः । अ० प्रतिमाषम्० इत्य-
 र्थे ॥

माषादः । पुं० कच्छपे ॥ त्रि० माष-
 भक्षके ॥

माषादिः । पुं० शमीधान्यगणे । मा-
 षादिर्यस्य गुणविशेषस्य सः । मा-
 षो मुद्गो राजमाषः कुलत्यश्च कस्ति-
 लः । काकाण्डश्चीवर इति शमीधा-
 न्यगणः स्मृतः ॥

माषीणम् । न० माषचे च । माष्ये ॥
 माषाणां भवनं चे चम् । विभाषा
 तिलमाषो माभङ्गाण्युभयैर्वा तपच्चे ख-
 ज् ॥

माषेण्डरी । स्त्री० इण्डरे० इन्दरे०
 सेफ० इति हिमपर्वतप्रसिद्धे स्वाय-
 द्रव्ये ॥

माष्यम् । न० माषीणे । माषचे
 च ॥ माषाणां भवनम् चे चम् । वि-
 भाषा तिलमाषेति पच्चे यत् । माषे
 भ्यो हितं वा । खलयवमाषेत्यादिना
 यत् ॥

माः । पुं० चन्द्रे ॥ मासे ॥ मिमीति
 आनन्दमिति माः । बाहुलकात्के

मासतमः

बलादप्यसिः ॥
 मासः । पुं० आमे । वर्षांश्चै । शुक्लकृ
 ष्णपक्षद्वयात्मककाले ॥ मासोद्विवि
 धः शुक्लादिः कृष्णादिश्च । तत्र
 चैवशुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्याप
 र्यन्तंशुक्लादिः । कृष्णपक्षप्रतिपद
 मारभ्यपूर्णिमापर्यन्तं कृष्णादिः ॥
 मासश्चन्द्रस्तस्यायम् । अण् । सौरा
 दिषु ॥ यथा । मासश्चतुर्विधः प्रो
 क्तः सावनादिप्रभेदतः । त्रिंशद्दि
 नात्मकस्तत्रसावनः परिशीलितः
 ॥ एकस्मात्सङ्क्रामादासङ्क्रान्तिः
 सौरोभिधीयते । शुक्लपक्षादिकृष्णा
 न्तस्यान्द्रः स्यादन्यथापिवा ॥ सर्व
 नक्षत्रभुक्त्यातुनाक्षत्रोमासउच्यते ॥
 तत्र । आन्द्रिकैःपितृकृत्येचमासश्चा
 न्द्रमसः स्मृतः । विवाहादौस्मृतः सौ
 रोयज्ञादौसावनोमतइतिभिवेकः ॥
 मस्यते परिमौयते चन्द्रवृद्धिद्वयाभ्यां
 यः । मसीपरिणामे । कर्मणिघञ् ॥
 मासजातः । त्रि० जननाटूङ् यस्मा
 सोगतस्तत्र ॥ तत्रैवव्यवहारात् । मा
 सोजातस्ययस्यसः । कालाः परि
 माणिनेतिसमासः ॥
 मासज्ञः । पुं० दात्यह् ॥ त्रि० मास
 विदि ॥
 मासतमः । पुं० मासस्यपूरणे ॥
 निश्चयंशताक्षीतिडटस्तमडागमः ।
 अतएवज्ञापकाट् डट् ॥

मासम्

मासनम् । न० सोमराज्याम् ॥
 मासमानः । पुं० वत्सरे ॥ न० मास
 परिमाणे ॥
 मासरः । पुं० निस्त्रावे । भक्तसमुद्भवे
 मण्डे । माण्ड० पीच० दू० भा० ॥
 मास्यते । मसीपरिणामे ग्यन्तः
 । बाहुलकादरन् ॥ यद्वा । मा०
 श्रीः सरल्यच । सृ० । पुंसीति
 ष्य ।
 मासवर्त्तिका स्त्री० सप्तपौषद्विवि
 शेषे ॥
 मासान्तः । पुं० अमावास्यायाम् ॥
 संक्रान्तिदिने ॥
 मासिकम् । न० अन्वाहार्ये । दर्शश्चा
 द्वे ॥ पितृणांमासिकंश्चाहमन्वाहार्यं
 विदुर्बुधाः । तच्चामिषेणकर्त्तव्यं
 प्रशस्तेनप्रयत्नतः ॥ मासेभवम् ।
 कालाट्ठञ् ॥ प्रेतस्य० संवत्सरा
 भ्यन्तरे० प्रतिमासंमृताहेक्रियमा
 णेश्चाह्वे ॥ मासोदेवताऽऽश्वा । का
 लेभ्योभववत् ॥ ऋणे ॥ मासेदेयं ।
 देयमृणे । ठक् ॥ त्रि० माससम्ब
 न्धिनि । मासेननिर्वृत्तम् । ठञ्
 ॥ मासेभवंवा ॥
 मासुरौ । स्त्री० श्मश्रौ ॥
 मासूरः । त्रि० मसूरविकृतौ ॥ मसूर
 स्यावयवीविकारोवा । विल्लाद्यण् ॥
 मासम् । अ० अलम् । वारणे ॥ माच
 स्माच । अनयोः समाहारः ॥

माहिषम्

माहाकुलः । वि० महाकुलीने ॥ महाकुलस्यापत्यम् । महाकुलादखञ्जविविधम् ॥

माहाकुलीनः । वि० महाकुले ॥ महाकुलस्यापत्यम् । महाकुलादितिपक्षम् ॥

माहाजनिकः । वि० महाजनायहिते ॥ महांशासौजन्यम् । महाजनादृज् । बहुव्रीहिसु । महाजनोयः ॥

माहात्म्यम् । न० महात्मत्वे ॥ प्रभावे । महात्मनोभावः । प्यञ् ॥ अनतिशयैश्वर्यम् । विश्वसृष्ट्यादिकर्तृत्वेप्यविकारित्वे । शुभाशुभकर्मकारयितृत्वेप्यत्रैषम्ये । बन्धमोक्षादिफलदातृत्वेप्यसङ्गौदासीन्ये ॥

माहाराजिकः । पुं० गणदेवताभेदे । महाराजोदेवतैषाम् । महाराजप्रोष्ठपदादृष्टिति० ठञ् ॥ महाराजोभक्तिरन्वा । महाराजादृज् ॥

माहाव्रतो । स्त्री० पाशुपतव्रतसम्बन्धिन्यांपठतौ ॥

माहिनम् । न० राज्ये ॥ मह्यतेऽस्मिन् । मह० महिरिवश्चेतो नप्यवि० महनीये ॥

माहिरः । पुं० देवराजे । इन्द्रे ॥

माहिषम् । न० सहिष्याधर्मे । अणम्

हिष्यदिभ्यः । वि० सहिषसम्बन्धिनि ॥ सहिषोपजीविनि । सहि

माहिन्द्रः

ध्याः । सहिषस्यावा० इदम् । अण् ॥

माहिषमस्तकः । पुं० शालिग्रभेदे ॥

माहिषिकः । पुं० सहिषजावने ॥ सहिषीपती । व्यभिचारिण्यनुरक्तपती । यथा । सहिषीत्युच्यतेनारीयाचस्याद्व्यभिचारिणी । तांदुष्टाकामयतियः सवैमाहिषिकः स्मृतः ॥ भगदारोपार्जितस्त्रीधनोपजीविनि ॥ यथा । सहिषीत्युच्यतेभार्याभनेनोपार्जितधनम् । उपजीवतियस्तस्याः सवैमाहिषिकः स्मृत इति ॥

माहिष्मती । स्त्री० शिशुराजनगर्याम् ॥

माहिष्यः । पुं० वर्षसङ्हरजातिविशेषे । वैश्यायांचत्रियादुत्पन्ने । नक्षत्रजीवनं नृन्यगीतेसस्यस्वरक्षणम् । माहिष्याणांशुभावतिः प्रोक्ताप्रोशनसाम्बयम् ॥

माहिन्द्रः । पुं० शुभदण्डविशेषे । रव्यादिनारेषुवायुवरुणयममहिन्द्राणामेकैकदण्डाभवन्ति । तत्रवरुणमहिन्द्रयोर्दण्डौशुभौ । वायुयमयोर्दण्डावशुभौ ॥ यथा । ध्यातंवावयमासूर्यमावावयकलानिधौ । वयमावाकुलं ज्ञेयमावावयसुधांशुजे । गुरोवावयमाचैव । मावावयतथाभगौ । सूर्यपुत्रेयमावावचटीयुगमंशु

साहिश्वरी

भाशुभम् ॥ माहिन्द्रेविजयोनिस्थ
 पादुकेचधनागमः । वाधौचधम-
 सेनिस्थंयमेपिसरणंघ्रुवम् ॥ चि०
 महिन्द्रसम्बन्धिनि ॥
 माहिन्द्री । स्त्री० गवि ॥ शय्याम् ॥ य
 मरावत्याम् ॥
 माहिः । चि० मद्यापत्यम् ॥
 माहियी । स्त्री० गवि । सौरभेय्याम् ।
 मद्याः ० गोस्रापत्यम् । स्त्रीभ्योऽ
 क् ॥ मद्यतेपूज्यते । मह० पुं० सी-
 ति० खनोघचेतिवाघः । मद्या-
 अपत्यम् । ठक् ० इतिस्वामी ॥
 माहिशी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ यथा ।
 महादेवात्ममुत्पन्नामहङ्गिः प्रेक्ष्य-
 रीयतः । माहिश्वर्यातनुर्दस्यामाहि
 शीतेनसामृता ॥ (•) ॥
 माहिश्वरः । चि० कौस्तुभे । जीवन्मु-
 क्ते ॥ यथा । धन्येमाहिश्वरैः स्वार्थं
 प्रत्यभिज्ञानशालिभिः । स्वपरि-
 ज्ञानमात्रेणजीवन्मुक्ताभवन्तिहि ॥
 असमाकमोर्नादितमानसानांमाहिश्व-
 राणांदिवसा प्रयान्त्वितिच ॥
 माहिश्वरसम्बन्धिनि ॥ तस्येदमिच्छ-
 ण् । न० उपपुराणादिशिषि ॥
 माहिश्वरपदम् । न० तीर्थदिशिषि ॥
 माहिश्वरी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ माह-
 भेदे । यवतक्तायाम् ॥ विष्णौ ॥
 यथाकोर्ष ४ ५ ध्याये । ययनारा-
 ययाराजगन्मातासनातनः । वि

मिचः

भयसंस्थितोदेवः स्वात्मानं बहु-
 धेश्वरः । नमैविदुः परंतत्त्वदे-
 वाद्यानमहर्षयः । एकोहंदेवदेवा
 त्माभवानौविष्णुरेवचेत्यादिवचना-
 त् ॥ शिवशक्त्याम् ॥ महेश्वरस्येय-
 म् । यक् । ङीप् ॥ तीर्थविशे-
 षि ॥
 मितः । चि० ज्ञाते ॥ निश्चिते ।
 परिच्छिन्ने । मीयतेस्य । मा० माह-
 भेदप्रणिदानेवा । ङः । द्यतिस्य
 तीतीकारान्तादेशः ॥ (•) ॥
 मितङ्गमः । पुं० दन्तावले । इस्तिनि ॥
 मितङ्गच्छति । गङ्गू० । गमेः सुपिवा
 च्यइतिखच् । खितिमुम् ॥ स्त्री०
 टाप् ॥ चि० परिमितगामिनि ॥
 मितद्रुः । पुं० समुद्रे ॥ मितद्रवति
 । द्रु० । हरिमितयोद्रुवइतिकुः ॥
 मितम्पचः । चि० किम्पचाने ॥
 क्तपण्ये ॥ दुर्गते ॥ मितम्पचति ।
 मितनखे चेतिमितोपपदात्पचेः
 कर्त्तरिखश् । मुम् ॥
 मिताननः । चि० युक्ताहारे । परि-
 मितभोस्तिनि ॥ मितमशनंयस्य
 सः ॥
 मितिः । स्त्री० ऐश्वर्ये । यक्छेदे ।
 माने ॥ निजानि ॥ मानम् । मा-
 ह् । क्तिन् । द्यतिस्यतीतीत्य-
 म् ॥
 मिचः । पुं० द्युमन्तौ । सूर्ये ॥ न०

मित्र :

सुहृदि । सख्यौ । मीत० इ० भा०
 ॥ यथा । सार्थः प्रवसतोमित्रं भा
 र्यामित्रं हृष्टतः । चातुरस्यमित्र
 ह्मित्रं दानंमित्रं मरिष्यतः ॥ इ
 द्वि । अपिच । सन्त्यागासहनोबन्धुः
 सदैवागुगतः सुहृत् । एकक्रियो
 भवेन्मित्रं समप्राणः सखाभवेत् ॥
 इतिभेदस्त्वविवक्षितः ॥ स्नेहेनो
 पकृत्तरि । प्रीतिकारके ॥ तच्चतु
 धविं धंयथा । सहार्थोभजमानश्च
 सहजः कृत्त्रिमस्तथेतिभेदात् ॥
 नकश्चित्कस्यचिन्मित्रं नकश्चित् क
 ष्चचद्रिपुः । कारणादेवजायन्ते
 मित्राणिरिपवस्तथा ॥ साश्रयीनां
 भद्रं कुर्यात्समुष्णीतृष्णयोज्झितः
 । तन्मित्रं यस्तुविश्वासः पुरुषः
 सजितेन्द्रियः ॥ सर्वथासुकरंमि
 त्रं दुष्करं परिपालनम् । अनित्यत्वा
 विचिन्तानांप्रीतिरत्येपिभिद्यते ॥
 शत्रोः परस्मिन् । स्वदेशाऽव्यवहित
 राजात् परस्मिन् ॥ विषयानन्तरो
 राजाशत्रुमित्रं मतः परमित्य
 मरोक्तेः ॥ हिरण्यभूमिसम्प्राप्
 त्वापार्थिवोन्नतयैधते । यथा मि
 त्रं धुवंलब्ध्वाकृषमप्यायतिचमम् ।
 धर्मज्ञश्चकृतश्चकृतुष्टकृतिमेवच ।
 अनुरक्तस्थिरारम्भलघुमित्रं प्रशस्य
 ते ॥ मेदति । त्रिमिदास्तेहने
 चमिचिमिदिगसिन्धुः क्वचन्रतिक

मित्रावरुणीयम्

चः । यदा । मितात्त्रायते ।
 चैङ्पालमे । सुपीतिकः ॥ चष्ट
 मतारायाम् ॥ अनुराधानचचे ॥
 सर्वभूतात्मकेतातजगन्नाथेजयन्म
 धी । परमात्मनिगोविन्दे मित्रामि
 त्रकथाकुतः ।
 मित्रद्रोही । त्रि० नरकाधिकारिविशे
 षे । मित्रद्रुहि ॥ यथा । मित्रद्रोही
 कृतघ्नश्चयेचविश्वासघातकाः । ते
 जरानरकायान्तियाश्चन्द्रदिवाकरा
 षितिससेमिरोपाख्यानम् ॥
 मित्रघ्नक् । पुं० मित्रद्रोहिणि । मित्र
 स्थापकारके ॥ मित्रं द्रुहति । द्रुहः
 सत्सूहिषेतिक्लिप् ॥
 मित्रयुः । पुं० लोकयात्रामित्रे ॥
 । द्वि० मित्रवत्सले ॥ क्याच्छन्दसी
 त्वुः ॥ यदा मित्रं याति । या०
 । दृगयुदित्वात्कुः ॥
 मित्रयुद्धम् । न० मैत्रेयिकायाम् । सु
 हृत्संयामे ॥
 मित्रलब्धिः । स्त्री०)
 मित्रलाभः । पुं०) सुहृत्प्राप्तौ ॥
 मित्रवत्सलः । द्वि० मित्रप्रिये । मित्र
 धी ॥ मित्रवत्सलं रक्षतः ॥
 मित्रा । स्त्री० सुमित्रायाम् । शत्रुघ्न
 मातरि ॥
 मित्रावरुणीयम् । न० मित्रावरुणस्य
 तत्त्वविशेषस्यकर्मभावयोः ॥ हो
 त्राब्धश्च ॥

मिथो

मिथः । अ० अन्योन्यस्मिन् । सहार्थे ॥
रहोर्थे ॥ मेयति । मेयुः सङ्गमे । असु
न् । पृषोदरादित् १३ स्त्रः ॥

मिथिः । पुं० विमिराजपुत्रे । जन
के ॥

मिथिला । स्त्री० जनकपुर्याम् ॥ विदे
हायाम् ॥ देशविशेषः । तैरभुक्ते
। तिङ्ङित् । इ० भा० प्र० ॥ यथा
। गण्डकीतीरमारभ्य चम्पारयात्
काशिवि । विदेशभूः समाख्याता
तैरभुक्ताभिधः सत् ॥ मय्यतेरिप
वोऽव । मये विलोडने । मिथिजा
दयस्ते तीक्ष्णः । अकारश्च त्वनिपा
तनात् ॥

मिथु । अ० द्वाविश्वर्षे

मिथुनम् । न० स्त्रीपुंसयोर्युग्मे । इ
न्द्रे । युगले ॥ जुगल० जोडी० इ०
भा० ॥ इयोः ॥ सुरते ॥ इन्द्वज
निते सुखे ॥ तृतीयराशौ । मिथु
ने । मिथुनलज्जलफलं यथा । मि
थुनोदयसञ्जातो मानीखलनवत्सलः
। त्यागीभोगीधनीकामीदीर्घसूत्रो
रिमहानः । मेयति । मिथुसङ्गमेच
। अधिपिथिमिथिभ्यः किदिङ्मुन
न् । उपसर्गविशिष्टे धातौ । सम्ब
न्धे ॥

मिथुनाधिपः । पुं० बुधपदे ॥

मिथो । अ० रहसि । सहार्थे । अन्यो
न्यस्मिन् ॥ मेयति । मेयुः । बाह

मिथ्य दृष्टः

लकदीः । पृषोदरादित्त्वाद्भुक्त्वाः ॥

मिथ्या । अ० अमृते । वितथे ॥ प्रा
गभाष्युतत्वे मन्थचिन्तारचनात्त्वं
मिथ्यात्वमिति मिथ्यालक्षणात् ॥
यदसद्भासमानं तन्मिथ्यास्वरूपज्ञा
दिवदिति च ॥ स्त्री० अधर्मात्
न्याम् ॥ यथा । अधर्मपत्नीमिथ्या
सा सर्वधर्मे अपूजिता । यथाविना
जगत्सर्वमुच्छिन्नं विधिनिमित्तम् ॥
मिथ्ययाविना घृतं समुदाय रूपमु
च्छिन्नं भवति । मिथ्याभाषणा
भावे धूर्तत्वाभावात् इत्यर्थः ।
सत्यं चादर्शनाद्याच्छेतायां
स्वरूपिणी । अर्थावयवरूपा च
हापरचैवसंहता ॥ कलौ महाप्रग
ल्भा च सर्वत्र व्योपिकावलात् । कप
टिनसमं भावाभ्रमस्य वरुणैर्गृहेरिति
॥ मयते । मये० । अध्वन्यादित्त्वा
द्धाधुः ॥

मिथ्याचारः । वि० पापाचारे ॥ स
त्त्वशुभभावेन फलायोग्यत्वात् ॥
मिथ्याज्ञानम् । न० भेदायहपूर्वकी०
अन्यस्यान्यात्मतावभासे ।

मिथ्यादर्शनम् । न० शास्त्रीपपांस्तवा
द्धेतेदर्थमे ।

मिथ्यादृष्टिः । स्त्री० कर्मफलपवादक
ज्ञाने । नास्तिकतायाम् । मिथ्ये
तत्त्वपञ्चके । तद्विषयिणी दृष्टिर्ज्ञान
म् ॥ असत्त्वदर्शने ॥

मिथ्योत्तरम्

मिथ्याध्यवसितिः । स्त्री० मिथ्याध्यव
साये ॥

मिथ्यानिरसनम् । न० अपथे ॥

मिथ्याप्रयुक्तः । त्रि० यदर्थप्रतिपाद
नायप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरं स्वरवर्णदो
षात्प्रतिपादयति । शब्दे ॥

मिथ्याभियोगः । पुं० अभ्याख्याने ।
शतमेधारयसौच्यादिमिथ्योक्तावन
रूपे० मिथ्यापवादे । मिथ्याचासा
वभियोगश्च ॥

मिथ्याभिषंसनम् । न० अभिषापे ।
। स्वर्णस्त्रीयं त्वया कृतमिच्छादिमि
थ्यास्तं यादिसाधनरूपे मिथ्यारोप
वाक्ये ॥ अभिषंसं भावे ल्युट् ॥

मिथ्याभिषापः । पुं० मिथ्यापवादे
॥ यथा । शुक्रपक्षे चतुर्थ्यान्तुसिंहे
चन्द्रस्यदर्शनम् । मिथ्याभिषापं
कुरुते न पश्येत्तत्र ततः ॥

मिथ्यामतिः । स्त्री० भ्रान्ती । भ्रमे ॥
मिथ्याचासौमतिश्च ॥

मिथ्याविनीतः । त्रि० कपटेन विन
यिनि ॥

मिथ्यसाक्षी । त्रि० कूटसाक्षिणि ॥
तस्य ज्ञानप्रकारमाह याज्ञवल्क्यः
। उक्तेपिसाक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्मे
गुणवत्तमाः । द्विगुणावान्यथात्र
युः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ॥

मिथ्योत्तरम् । न० चतुर्होत्तरान्तर्गतो
त्तरविशेषे ॥ तद्वचनं यथा । अभि

मिम्भिनः

युक्तोऽभियोगस्य यदिकुर्यादपङ्गवम्
। मिथ्यातत्तु विजानीयादुत्तरं व्यव
हारतः ॥ तच्चतुर्विधं यथा । मि
थ्यैतन्नाभिजानामि ममतत्तत्र
संनिधिः । अजातशत्रुसितत्वात्
इति मिथ्याचतुर्विधम् । इति व्यव
हारतत्त्वं ॥

मिथ्योपलब्धिः । स्त्री० मायागन्धर्व
नगरादिज्ञाने ॥ मिथ्याचासावुपल
ब्धिश्च ॥

मिथ्यम् । न० चिन्ताभिसङ्क्षेपे ॥
अलक्ष्ये ॥ वित्ते ॥ निद्राया
म् ॥

मिन्मिनः । त्रि० सानुनासिकबाष्पि
शिष्टे । गुन्गुना० इ० भा० ॥ खो
ना० इ० गौ० दे० भा० । मौमणा
इ० पर्वतीयभाषा ॥ अस्य निदान
न्तु । आद्यव्यवायुः सकफोधमनीः
शब्दबाहिनीः । नरान्करोत्यक्रि
यकान्मूकमिन्मिनगद्गदान् ॥

मिमङ्क्षुः । त्रि० मङ्क्षुमिच्छी ॥
मज्जेः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

मिमन्मिषुः । त्रि० मथितुमिच्छी ॥
मथेः सन्नन्तादुः ॥

मिमानः । त्रि० मानङ्कुर्वाणे ॥
माङ्गोलटः श्वानजादेशः । श्लाघि
ति द्विर्भाविः ॥

मिम्भिणः । त्रि०)

मिम्भिनः । त्रि०) मिम्भिने ॥

मिश्रः

मिलितः । चि० सहते । युक्ते । मि
थिते ॥ शिष्टे । सम्बन्धविशिष्टे ।
मिलसंज्ञे । चतुर्विधः ।

मिश्रिः । स्त्री० जटामांश्याम् । मधु
रिकायाम् । धानसौफ० इ० भा०
॥ मिश्रति । मिश्र० । इन् ।

मिश्री । स्त्री० जटामांश्याम् । मधुरा
याम् । धानसौफइतिभाषा । मि
श्रति । मिश्र० इन् । छन्दोद्वारा
दितिङ्गीष् ।

मिश्रः । पुं० गजजातिविशेषः । य
था । भद्रोमन्द्रोमृगोमिश्रस्तुङ्गां
जजातयः । न० विशेषनक्षत्रसं
ज्ञायाम् । यथा । हिदैवाकृत्तिका
चैवमिश्रसाधारणबुधः । एषु मि
श्राणि कार्याणि ह्यपोत्सर्गादिकं तथा
॥ चाणक्यमूलके ॥ मिश्रफले ॥
चि० आर्ये । श्रेष्ठे ॥ संयुक्ते ।
सम्पूक्ते । मिश्रिते ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । चच् ।

मिश्रकम् । न० तीर्थविशेषः । देवो
द्याने ॥ श्रीपरलवणे ।

मिश्रकावणम् । न० इन्द्रस्योद्याने ।
नन्दनवने ॥ मिश्रकाणावनम् ।
वनगिर्यैः सञ्ज्ञायांकोटरकिंशुल
कादौ नामितिदीर्घः । वनपुरगा
मिश्रकासिद्धकासारिकाकोटराद्येभ्य
इतिणत्त्वम् ॥

मिश्रजः । पुं० अश्वतरः । खेस

मिश्रशुद्धम्.

मिश्रकम् । न० एकबीजरूपे । संयो
जने ॥ मिश्र० । क्युट् ।

मिश्रपुष्पा । स्त्री० मेयिकायाम् ॥

मिश्रफलम् । न० इष्टानिष्टसंयुक्ते मा
नुष्यलक्षणे पापपुण्ययुगलस्य फले ॥
मिश्रस्ततत्फलम् ।

मिश्रवर्णम् । न० कृष्णाशुद्धिः । चि०
मानावर्णयुक्ते ।

मिश्रवर्णफला । स्त्री० वात्तायाम् ।

मिश्रशकुनम् । न० शुभाशुभयोः सु
चक्षेनिमित्ते । यथा । वदन्ति वामं
रुदितं प्रशस्तमदृष्टदेहोयदिरोदिता
स्यात्निन्दन्त्यवामं पथिसर्वकामान्
शुभं विधत्ते रुदितं रजन्यामृच्छुः
सुतामां रुदितेन पृष्ठे लाभो भवेत्तत्र
निवर्त्तनेन । मृच्छुस्तथायेरुदितेन
गन्तुः सिद्धिं विधत्ते रुदितं रिपूणा-
म् ॥ उग्रं भवेद्रोदनमद्यभागेभयं भवे
इहिविभागभूते । नैऋत्यकोणे र-
णमार्गं रोधोवायव्यकोणे रुदितं स-
मृद्धौ ॥ पृष्ठांशयोर्दक्षिणवामयोश्च-
सिद्धिः सदा तोरणरोदनेन । शुभो
पिसम्यग्यदिरोदनायोर्ज्ञातो विभा-
व्यः सपुनस्तथापि ॥ यद्दालकेनो-
क्तमनूदितेन तत्स्यादसंख्यं न युगा-
न्तरेपि । क्षुतं न कार्थ्यं क्वचिदेव शं
नवां क्षुतम्राणहरं मतन्तु ॥ निषेधम-
येऽचिन्विदक्षिणं च धनक्षयं दक्षिण-

मिश्रेया

कणदेशे । तत्पृष्ठभागेकुसुतेऽरिष्ठ-
हिंदुतं कृत्वा शोभमादधाति ।
भोगायवामश्रवणस्यपृष्ठे कणेश-
वामेकथितं कयाय । सर्वायं कृत्वा भा-
वचवामनेत्रेजातं चतुस्रं स्थात्क्रमतोऽ-
हधैव ॥ क्रमाद्विधेयं गमनस्य विघ्न-
कालं समृद्धिं चतुस्रं मुपरोगम् । करो-
ति रोगक्षयमर्थलाभं दीप्तादिदिक्षु च-
तुस्रं तत्सत् ॥ शीघ्रं वाहनारोहे वि-
वादेशयनेऽशने । विद्यारम्भे शीघ्र-
वाये चतुस्रं सप्तमुशोभनं ॥

मिश्रशब्दः । पुं० चतुस्रतरे ॥

मिश्रा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ भू-
गौमिश्रमेताभवेदेव मिश्रापशूनां सु-
खं तत्र विद्वद्भिरुक्तम् ॥

मिश्रिका । स्त्री० मिश्रायाम् । मिश्रै-
व स्वार्थकः ॥

मिश्रितः । चि० गौरविते । मिलिते
। युक्ते । (४) ॥

मिश्रिता । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ।
मिश्रायाम् । मिश्रिता चैव विज्ञेया
मिश्रितत्वे सुसङ्क्रमे ।

मिश्रेया । स्त्री० मधुरिकायाम् । सौ-
ख्यं धनसौख्यं धनसावा० इ० भा० ॥
शतपुण्यायाम् । तालपण्याम् । व-
नजायाम् । चवाक्पुण्याम् । सं-
हितपुण्यायाम् । सलुफा० इ० ॥
गौ० दे० भा० ॥ मिश्रेया तद्गुणाप्रो-
क्तविशेषाद्योनिशूलनुत् । अग्निमा

मिष्टान्नम्

नद्याहरोहयावहविट्क्रमिश्रकृत् ।
हृद्योष्णापाचनोकासवमिश्रिष्मानि
लान्दरेत् ॥ तद्गुणा० मधुरिका-
पर्यायशतपुण्यागुणा ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । चच् । ईयते । ईङ् ।
पचाद्यच् । मिश्राचासावेयाच ।
शकन्ध्वादिः ॥

मिषः । पुं० स्पृहने । न० व्याजे ॥

मिषति । मिष० । ऋः ॥

मिषन् । चि० पश्यति ॥

मिषिः । स्त्री० मधुरिकायाम् । शत
पुण्यायाम् । जटामांस्थाम् ॥

मिषिका । स्त्री० जटामांस्थाम् ॥

मिषी । स्त्री० मिष्याम् ॥

मिष्टः । पुं० मधुररसे ॥ नूतनसर्प-
पशाकं नवौदनं पिच्छिलानि च दधी-
नि । अल्पव्यये सुन्दरिणास्यजनो-
मिष्टमश्नाति ॥ चि० मधुररसवि-
शिष्टे ॥

मिष्टनिम्बुकम् । न० मीठा० नीम्बू०
इति प्रसिद्धे फले । मिष्टनिम्बफलं
खादुगुरुमारुतपित्तनुत् । गरीरग-
विषध्वंसिकफोत्क्षेपि चरत्कृत् ।
शीघ्राहचिह्नपाच्छर्दिहरं वल्यसृष्टं ह-
णम् ॥

मिष्टान्नम् । न० मधुरद्रव्ये ॥ मिष्टान्न
पानदाताय सततं श्रद्धयान्वितः । दे-
वपूजापरो नित्यं न प्रेतोजायते स-
तः ॥

मीन :

मिसि : । स्त्री० मधुरायाम् । जटा-
मांश्याम् ॥ शतपुष्पायाम् ॥ अज
मोदायाम् ॥ मस्यति । मसीपरि-
णामे । सर्वधातुभ्यदन् । बाहुलका
दतः स्थानेद् ॥ उशीर्याम् ॥
मिसी । स्त्री० मिसौ । तपस्विन्याम् ।
जटामांश्याम् ॥ मस्यति । मसौ० ।
इन् । कृदिकारादितिङीष् । पृ-
षादरादिः ॥
मिहिका । स्त्री० अवश्याये । नीहारे ।
तुषारे । मेहति । मिहसेचने । कृ-
न् शिल्पिसंज्ञयोरिति कृन् ॥
मिहिरः । पुं० विकर्त्तने । अर्के । मा-
र्त्तण्डे । सूर्ये ॥ मेघे ॥ बुद्धे ॥ मे-
हति । मिह० । इषिमदिमुदिखि-
दीतिकिरच् ॥ वायौ ॥ इन्द्रे ॥
मिहिराणः । पुं० जगद्योनौ । शि-
वे ॥
मोठः । त्रि० मूर्चिते ॥ मिह्यतेस्म ।
मिह० । क्तः ॥ सित्ते ॥
मोठष्टम् । पुं० शिवे ॥
मोठान् । पुं० शिवे ॥ मोठ्ठांसौ० मी-
ठ्ठांसः इत्यादि ॥
मीतः । त्रि० मृते ॥ मीयतेस्म । मी-
अहिंसायाम् । गत्यर्थेति कर्त्तरि क-
र्मणि वा क्तः ॥
मीनः । पुं० मत्स्ये ॥ राशिविशेषे
। अन्त्यभे । अत्रजातस्य फलं यथा
। मीनलम्बे समुत्पन्नो रत्नकाञ्चन

मीना

पूरितः । अल्परोमामहाप्राज्ञो दी-
र्घकालपरीक्षकः । मीनाति० मी-
यते वा । मज्ज्० फेनमीनाविति
निपातितः । भगवतीविष्णोः
प्रथमावतारे ॥ प्रकृतिविष्णुरुपाच
पुरुषस्यमहेश्वरः । एवं प्रकृतिभे-
देन भेदास्तु प्रकृतेर्दृश्यः ॥ कृष्णरूपा
कालिकास्याद्रामरूपाचतारिणी ।
वगलाकूर्ममूर्तिः स्थान्मीनाधूमा
वती भवेत् । छिन्नमस्तान्मिहः
स्याद्दराहयैव भैरवी । सुन्दरीजा
मदग्न्यः स्याद्दामनाभुवनेश्वरी ॥
कमलाबौद्धरूपास्यान्मातङ्गीकल्कि
रूपिणी । स्वयंभगवती कालीकृष्ण
स्तु भगवान्स्वयम् ॥ स्वयम्भुभगवान्
कृष्णः कालीरूपो भवद्ब्रजे ॥
मीनकेतनः । पुं० प्रद्युम्ने । कन्दर्पे ॥
मीनशब्दोजलधरोपलक्षणार्थः ।
मीनामकरः केतनं ध्वजो यस्य सः ॥
मीनगोधिका । स्त्री० जलाशये ॥
मीनघाती । पुं० वके ॥ त्रि० मत्स्यघा-
तके ॥
मीननेत्रा । स्त्री० गण्डदूर्वायाम् ॥
मीनरः । पुं० जलरूपे । मकरे ।
अतिदंष्ट्रके ॥
मीनरंकः । पुं० पक्षिविशेषे । मत्स्या-
शने ॥
मीना । स्त्री० उषाकन्यायाम् । कश्य-
पस्य भार्यायाम् ॥

मीमांसा

मीनाक्षी । स्त्री० देवीविशेषे ॥ तत्स्थाने । चिदम्बरे । हालास्ये । मन्त्राध्यायाम् । मच्छेष्टी० इ० भा० ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ कुवेरकन्यायाम् ॥

मीनाण्डो । स्त्री० शर्करायाम् ।

मीनाधिपः । पुं० वृहस्पतेः ॥

मीनाम्नीयः पुं० । दर्दनाखे । व्यञ्जनप्रभेदे । सास्त्रमीनव्यञ्जनेखञ्जने ॥

मीमांसकः । पुं० सिद्धान्तिनि । पूर्वोत्तरमीमांसाशास्त्राभिज्ञे । मीमांसामधीतेवेत्तिवा । क्रमादिभ्यो बुन् ॥ पूर्वमीमांसासूत्रकर्त्ताजैमिनिः । वृत्तिकर्त्ताकुमारभट्टः । भाष्यकर्त्ताश्वरखामी । प्रभाकरः कुमारभट्टच्छात्रः । सएवगुरुत्वेन भण्यते । तन्मतंगुरुमतम् । तच्छिष्याः प्रभाकराः ॥ उत्तरमीमांसासूत्रकर्त्ताविद्व्यासः । तेषांभाष्यकर्त्ताशङ्कराचार्यः । वार्त्तिककर्त्तासुरेश्वराचार्यः ॥ मीमांसकोजैमिनोश्वेदान्तीब्रह्मदादिनि । वैशेषिकेस्यादौलूक्यः सौगतः शून्यवादिनि ॥ नैयायिकस्त्वाक्षपादः स्थातस्यांदादिकप्रार्हतः । चार्वाकलौकायतिकौसल्यार्थेसाङ्ख्यकापिलौ ॥

मीमांसा । स्त्री० वैदविचारणे ॥ विचारणायाम् ॥ साहिवा० पूर्वमीमांसा० उत्तरमीमांसाचेतिभेदात् । त

मीमांसा

चपूर्वमीमांसाद्वादशा । ध्यायात्मिका० जैमिनिप्रणीता० स्यादिकर्मकां डनिरूपिका । अस्याश्रकर्मतानि-लोकव्यवहारनियमार्थमनुयाच्यवल्कादिभिर्वर्द्धनिधर्मैश्चात्मकाणिक्तानि ॥ उत्तरमीमांसातु तुरध्यायात्मिकावेदव्यासप्रणीता० ब्रह्मनिरूपिकावेदांतशास्त्रत्वेनप्रसिद्धा ॥ धर्मप्रमीयमाणेहिवेदेनकरणात्मना इतिकर्त्तव्यताभागं मीमांसापूरयिष्यति ॥ प्रमाणादयः प्रसङ्गात्ताद्वादशपदार्थाः क्रमाद्द्वादशानामध्यायानांविषयाः । यथा । धर्मोद्वाद्शलक्षणाव्युत्पाद्यस्तत्रलक्षणैः । प्रमाणभेदशेषत्वप्रयुक्तिक्रमसंज्ञकाः । अधिकारोतिदेशसामान्येनविशेषतः । ऊहावादश्चतन्त्रप्रसङ्गोदितः क्रमात् ॥ द्वादशाध्यायोपेतस्यशास्त्रस्यधर्मोविषयः । प्रमाणादयेध्यायानांविषयाः तत्रप्रथमाध्यायेविध्यर्थवादादिरूपधर्मप्रमाणनिरूपितम् । १ । द्वितीयेयागदानादिकर्मभेदः । तृतीयेप्रयाजादीनांदर्शपूर्णमासासार्थत्वेनतच्छेषत्वम् । चतुर्थेगोदोहनस्यपुरुषार्थत्वप्रयुक्त्यानुष्ठानंनतुक्रत्वर्थत्वप्रयुक्त्येवमादयः । पञ्चमेक्रमनियतिविधेयत्वादयः । षष्ठेकर्त्तुरधिकारोनाम्नादेरित्यादयः । सप्तमेसमानमितरच्छिन्नेनेच्छादिप्र

मौलनम्

स्यत्तवचनेनाग्निहोत्रादिनाम्नानु-
मितवचनेनचसामान्यतोतिदेशः ।
अष्टमेसौर्यंश्वरुं निर्वपेदित्यत्रनिवा-
पस्तद्धितेनदेवतानिर्देशः । • एकदै-
वतत्त्वमौषधद्रव्यकत्वमिथ्यादिलि-
ङ्गेनाग्नेयपुराडाशितिकर्तव्यताना-
न्यस्येत्येवमादिर्विशेषतोतिदेशः ।
नवमेप्रकृतावग्नयेजुष्टं निर्वपामीति
पठितेमन्त्रे • त्रिकृतौसौर्यंचरावग्नि-
पदपरिस्थानेनसूर्यपदप्रक्षेपेखसूर्याय
जुष्टं निर्वपामीत्येवमादिरूढः ।
दशमेकृष्णालेषुचादकप्राप्तस्यावघात-
स्यवितुषीकरणासम्भवेनलोपइत्ये-
वमादिर्वाधः । एकादशेबहूनामा-
ग्नेयादीनांप्रधानानांसकृदनुष्ठितेन
प्रयाजाद्यङ्गेनोपकार इत्यादित-
न्त्रम् । द्वादशेप्रधानस्यपशोरुपका-
रायानुष्ठितेनप्रयाजाद्यङ्गेनपञ्चङ्गपु-
रोडाशेष्युपकारइत्यादिप्रसङ्गः ।
विस्तरः शास्त्र द्रष्टव्यः ।

मोमांशः । त्रि० विचार्ये ।

मौरः । पुं० समुद्रे । पानीये । सौ-
मनि ॥ पर्वतैकभागे ॥ मिनोति ।
उ, मिञ् प्रक्षेपणे । शुसिचिमौनां-
दीर्घं चेतिक्रन् । स्त्रिज्जातिभे-
दे ॥ यथा । पञ्चखानाः सप्तमीरा-
नवशाहामहाबलाः ॥

मौलनम् । न० यक्षभिरावरणे ॥ अ-
ष्टहारविशेषे ॥ मौलनं वस्तुनायक

मीवा

अष्टहारनिगूहनम् ।

मीलितः । त्रि० अप्रफुल्ले । सङ्कुचि-
ते ॥ निद्रायां सुद्रिते ॥ न० अल-
ङ्कारविशेषे ॥ यथा । समेनलक्षणा
वस्तुवस्तुनायन्निगूह्यते । निज्जेनाग-
स्तुनावापितमौलितमितिस्मृतम् ।
सहजमागन्तुकंवाकिमपिसाधारणं
यक्षक्षणां तद्द्वारेणकिञ्चित्केनचिद्व-
स्तुस्थित्यैववलीयस्यातिरोधीय-
तेतन्मिलितमितिद्विधास्मरन्ति । क-
मेणोदाहरणम् । अपाङ्गतरलेदृशौ
मधुरवक्रवर्णागिरोविलासभरमन्य-
रागतिरतीवकान्तंमुखम् । हृति-
स्फुरितमङ्गकैस्सुगदशः खतो-
लीलयातद्वनमदोदयः कृतपदा
पिसंलक्ष्यते ॥ अचटकतरलतादि-
कमङ्गलिङ्गस्त्राभाविक्साधारण-
सुमदोदयेनतत्राप्येतस्यदशनात् ।
केकन्दरासुनिवसन्तिसदाहिमाद्रे-
स्त्वत्पातशङ्कितधियोविवशाद्विष-
स्ते । अप्यङ्गमुत्पलकमुद्वहतांसक-
न्मतेषामहोवतभियांनबधोप्यभि-
क्षः ॥ अत्रतुसामर्थ्यादवसितस्य-
शैत्यस्यागन्तुकत्वात्तत्प्रभवयोरपि-
कम्पपूलकयोस्ताद्रूप्यम् • समानता
भयेष्वपितयोरुपलक्षितत्वात्
मीवा । पुं० वायौ । उंदरक्रमौ । मी-
यते । मीञ् चिसायाम् । शिवयक्ष-
जिह्वाद्यौवाय्वामीवाः • इतिवचः

मुकुरः

मूर्तिजिपातितः ॥

मीवरः । त्रि० हिंसे ॥ मीनाति ।
मीज्० । छित्त्वरह्यत्वेत्यादिना
ध्वरच् ॥

मुः । पुं० बन्धने ॥ महेष्टे ॥

मुकुः । पुं० सुकृती ॥

मुकुटम् । न० शिरोभूषणे । किरि
ट ॥ मङ्कतेऽनेनवा । मकिमण्डने ।
बाहुलकादुटप्रत्ययोधातोरतउश्च ॥

मुकुटी । स्त्री० षड्गुलिमोटने ॥

मुकुटे श्वरी । स्त्री० मार्कोटस्थान
स्थायं देव्याम् ॥

मुकुन्दः । पुं० त्रिणी । गरुडध्वजे ॥

मुकुमव्ययं मान्तस्त्रनिर्वाणमोक्षवाच
कम् । तद्वदातिचयोदेवोमुकुन्द
स्तनकीर्त्तितः इ० ब्र० वै० पु०

निधिप्रभेदे ॥ रत्नविशेषे ॥ पार
दे ॥ कुन्दुरौ ॥ मुक्तिददाति ।

आतोनुपेतिकः । पृषोदरादिः ॥

मुकुन्दकः । पुं० षष्ठिकव्रीहौ ॥ षष्ठि

कः शतपुष्पप्रमोदकमुकुन्दकौ ।

महाषष्ठिकहत्याद्याः षष्ठिकाः

समुदाहृताः ॥

मुकुन्दः । पुं० कुन्दुरौ ॥

मुकुम् । अ० निर्वाणे ॥ भक्तिरसे
प्रेम्णि ॥

मुकुरः । पुं० आदर्शे । दपंथे ॥

वकुलद्रुमे ॥ कुलावदण्डे । को रक्ते

मुञ्चतिज्योतिः । मुञ्च० । बाहु

मुक्तः

लकादुरच् ॥ यद्वा । मङ्कते मकि
० । मकुरददुं रावित्युरच्० नलो
पश्च । बाहुलकात्पर्चधातोरुपधा
याउकारश्च ॥

मुकुलः । पुं० न० द्रुपद्विकासोन्मुख
कलिकायाम् । कुड्मले । मुञ्चति
कलिकात्वम् । मुचलमोक्षणे ।
बाहुलकादुलक् ॥ आत्मनि । शरी
रे ॥

मुकुलितः । त्रि० निमीलिते ॥

मुकुलकः । पुं० दन्तिदृष्टे । निक्षु
म्भे ॥ मङ्कते । मकि० । पिच्छादि
त्वादूलच् । स्वार्थे कन् । आगम
शासनस्थानित्यत्वाद्गनुम् । पृषो
दरादिः ॥

मुक्तः । त्रि० मोक्षिते ॥ उत्सृष्टे ।

त्यक्ते व्यपगतपाशे । त्रिमुक्तमो
क्षादिवन्धने । असक्तोऽद्विषश्चमुक्तः

॥ निवृत्ताविद्ये । कर्त्तृत्वभाक्त्वा

त्वाद्यध्यासशून्ये । कस्मिन्तवियदादि

प्रपञ्चनिरासाधिष्ठाने ॥ अस्यलक्षण

मपियथा । कपालं हृत्तमूलानिकुचे

लमसहायता । समताचैवसर्वस्मि

न्नेतन्मुक्तलक्षणम् ॥ अस्यनम

स्काराभावोभगवत्पूज्यपादैर्दर्शि

तायथा । नामादिभ्यः परेभूम्नि

स्वाराज्ये चेतस्थितोऽद्वये । प्रणमे

त्कन्तदात्मज्ञानकार्यकर्मणात्

इतिविज्ञायनामरूपाणिनिथ्येव

मुक्ताकलापः

णिनिश्चले । परिनिश्चिततत्त्वोयः ।
 समुक्तः कर्मबन्धनात् ॥ नमुक्तिर्ज
 पनाहीमादुपवासशतैरपि । ब्रह्मै
 वाहमितिज्ञात्वा मुक्तेऽभवतिदेहभृ
 त् ॥ आत्मासाक्षीविभुः पूर्णः ।
 सत्योऽद्वैतः परात्परः । देहस्थो
 पिनदेहस्थोऽज्ञात्वा मुक्तिभाग्भवे
 त् । बालक्रोडनवत्सर्वरूपनामादि
 कल्पनम् । विहायब्रह्मभिष्टोयः स
 मुक्तेऽनादिसंशयइतिश्रीमहानिर्वाण
 तन्मन्त्रकुलार्णवसंतोचतुर्दशोद्भासः
 ॥ मुच्यतेऽस्म । मुच्लृ० । क्तः ॥
 मुक्तकक्षुकः । पुं० निमुक्ते । अचिर
 त्यक्तनिर्मलकिसर्पे ॥ मुक्तः कक्षुकी
 येन ॥
 मुक्तचक्षुः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० मुक्त
 नेत्रे ॥
 मुक्तबन्धनः । त्रि० त्यक्ताभिमाने ॥
 त्यक्तपाशे ॥ मुक्तबन्धनयेनयस्य
 वा ॥
 मुक्तरसा । स्त्री० राज्ञायाम् ॥ त्रि०
 त्यक्तरसे ॥
 मुक्तसङ्गः । त्रि० त्यक्तफलाभिसन्धी ॥
 मुक्तस्वापः । त्रि० त्यक्तनिद्रे ॥
 मुक्ता । स्त्री० मौक्तिके । इन्द्ररत्ने ।
 शौक्तिके । मोती० इ० भा० प्र०
 रत्ने ॥ मुच्यतेऽस्म । मुच्लृ० । क्तः
 ॥ व्यपगतपाशायां ॥ पुं० खल्याम् ॥
 मुक्ताकलापः । पुं० मुक्ताहारः ॥

मुक्ताफलम्

मुक्तागारम् । न० शुक्तागारम् ॥ मुक्ताया
 अगारम्
 मुक्तागारा । स्त्री० पुं० खल्याम् ॥ मुक्त
 त्यक्तमगारं यथासा ॥
 मुक्तापुष्पः । पुं० कुन्दवृक्षे ॥ मुक्ते
 वपुष्पाण्य ॥
 मुक्ताप्रसूः । स्त्री० शुक्ती ॥ मुक्तायाः
 प्रसूः ॥
 मुक्ताप्रालम्बः । पुं० मुक्ताहारे ॥
 मुक्ताफलम् । न० घनसारे । कपूर्णे ॥
 लवलीफले मौक्तिके ॥ गजेन्द्रजी
 मूतवराहशङ्खमत्स्यादिशुक्त्युद्भववेण
 जानि । मुक्ताफलानिप्रथितानिलो
 केतेषान्तुशुक्त्युद्भवमेवभूरि ॥ विशेषो
 न्यचगरुडपुराणादौद्रव्यः । अथ
 वाराह्युक्तं लक्षणादिकं यथा । द्विपभुज
 गशुक्तिशङ्खाभवेयुतिमिसूकरप्रसूता
 नि । मुक्ताफलानितेषांबहुसाधुच
 शुक्तिर्जभवति ॥ सिंहलकपारलौकि
 कसौराष्ट्रिकताम्रपर्णिपारशवाः ।
 कौर्व्यपाण्ड्यावाटकहैमकद्रव्याकरा
 स्त्वष्टी ॥ बहुसंस्थानाः स्निग्धाहं
 साभाः सिंहलाकराः स्थूलाः ।
 ईषत्ताम्राः श्वेतास्तमोवियुक्ताश्च
 ताम्राख्याः ॥ कृष्णाः श्वेताः
 पीताः सशर्कराः पारलौकिकावि
 षमाः । नखूलानाख्यल्पानवनीत
 निभाश्चसौराष्ट्राः ॥ ज्योतिष्मन्तः
 शुभागुरवोऽतिमहागुणायपारशवाः

मुक्ताफलम्

लघुज्वरदधिनिभं हृद्द्विसंस्थान
मपि हैमम् । विषमं कृष्णं तल्लघु
कीवेयं प्रमाणतैजोवत् । निम्नफल
त्रिपुटधान्यकपूर्णाः स्युः पाण्डुरावा
टभवाः ॥ ६ ॥ एतेषां विशेषमाह ।
अतभीकुसुमश्यामं वैष्णवं मैत्रं शशाङ्क
संकाशम् । हरितालनिभं वाङ्मम
सितं यमदैवतं भवति ॥ परिणतिदा
डिमगुटिकागुप्ताताम्रस्रवायुदैवत्य
म् । निर्वृमानकमलप्रभश्च विज्ञे
यमान्यम् ॥ ८ ॥ एतेषां मूल्यपरि
ज्ञानार्थमाह । माषकचतुष्टयधृतस्यै
कस्य शताहतास्त्रिपञ्चाशत् । कार्पा
पणानि गदितामूल्यं तैजोगुणयुतस्य
॥ माषकदलहान्यातोद्वाचिंश्चष्टिंश्च
तिष्ठयोदशच । अष्टौ शतानि च शतत्र
यं त्रिपञ्चाशतासहितम् ॥ पञ्चविंश
च्छतमिति चत्वारः कृष्णालान्वति
मूल्याः । सार्द्धास्त्रिगुप्ताः सप्त
तिमूल्यावतरूपम् । गुप्तात्रयस्य मू
ल्यं पञ्चाशद्रूपकागुणयुतस्य । रूपक
पञ्चविंशत्त्रयस्य गुप्तार्धहीनस्य ॥ १२
अन्यन्मूल्यपरिज्ञानमाह । पलदश
भागोधरणसद्वदिमुक्ताश्चयोदशसक
पाः । त्रिशतीसपञ्चविंशरूपकस
हस्र्याकृतं मूल्यम् ॥ षोडशकस्य द्वि
शतीविंशतिरूपसप्ततिः सश
ता ॥ यः पञ्चविंशतिधृतस्तस्य शतं
विंशतासहितम् ॥ विंशतिसप्त

मुक्ताफलम्

तिमूल्यं चत्वारिंशच्छताङ्गं मूल्यञ्च
। षष्टिः पञ्चोनावाधरणं पञ्चाष्ट
कं मूल्यम् ॥ मुक्ताशौच्याविंशच्छत
स्य सापञ्चरूपकविहीना । द्वित्रिच
तुषष्टशताद्वादशषट्पञ्चकचित्तय
म् ॥ १६ ॥ अथ त्रयोदशाद्यानां ध
रणाणां सञ्चार्यमाह । पिद्धाऽपि
स्वार्थाङ्गसिक्था त्रयोदशाद्याना
म् । सञ्चाराः परतो निगराश्चूर्णा
श्चाशीतिपूर्वेषाम् ॥ १७ ॥ एता
श्चाकरस्थाने व्यवहारार्थमुपयुज्यन्ते
॥ अथ तरेषां मूल्यपरिज्ञानार्थमाह
। एतद्द्रव्ययुक्तानां धरणधृतानां प्रकी
र्तितं मूल्यम् । परिकल्प्यमन्तरा
लं हीनगुणानां द्वयः कार्यः ॥
कृष्णं तल्लघुपीतकतास्त्राणामौषद
पिचविषमाणाम् । त्वं शीतं विषक
पीतयोषष्टभागदलहीनम् ॥ १८
॥ गजमुक्ताफललक्षणमाह । ऐरा
वतकुलजानां पुष्पश्रवणं न्दुसूर्यदि
वसेषु । ये चोत्तरायणभवाग्रहणं के
न्दोश्च भद्रं भाः ॥ तेषां किल जा
यन्ते मुक्ताः कुम्भेषु सरदकोशेषु ।
बहवो हृद्दत्प्रमाणा बहवः स्यामाः
प्रभायुक्ताः ॥ नैषामर्घ्यः कार्यो न
चर्चोऽतीवताः प्रभायुक्ताः ।
सुतविजयारोग्यकरा महापवित्रा
घृताराज्याम् ॥ २ ॥ अथ वाराहति
मिद्वीलं चक्षुः । दंष्ट्रामूलं शशि

मुक्ताफलम्

कान्तिसप्रभं बहुगुणश्वराचम् ।
 तिमिजं मत्स्याक्षिभिर्भङ्गहृत्पवित्रं
 विजयदम् ॥ २३ ॥ मेघसम्भूतस्य
 मुक्ताफलस्य लक्षणम् ॥ वर्षीपखे व
 जातं वायुस्कन्धाश्चसप्तमादृभष्टम् ।
 क्रियते क्लृष्टाद्देवैस्तद्विप्रभं
 मेघसम्भूतम् ॥ २४ ॥ अपिच ।
 तक्षकवासुकिक्षुरजाः कामगमा
 येचपद्मगास्तेषाम् । सिग्धानीष
 द्युतयोमवन्तिमुक्ताः फलछान्ते ।
 शस्तेऽवनिप्रदेशैरजतमखे भाजने
 स्थिते चयदि । वर्षति देवोऽकस्मा
 तज्ज्ञेयं नागसम्भूतं ॥ अपहरति
 विषमलक्ष्मीं च यतिश्च न्यशेति
 काशयति । भौजङ्गं नृपतीनां धृत
 मकृताघं विजयदं च ॥ २७ ॥ वेणुश्च
 ह्योद्भवस्तत्त्वमाह । कर्पूरस्फटि
 कनिभं चिपिटं विषमश्च वेणुजं ज्ञेय
 म् । शङ्खोद्भवश्च निभं हस्तं भाजि
 ण्युचिरश्च ॥ २८ ॥ एतेषां परि
 भाषाज्ञानार्थमाह । शङ्खतिमिवेशु
 वारणधराहमुद्यगाधकान्यवेध्यानि
 । अमितगुणत्वाच्चैषामर्घः शा
 स्त्रेन निर्दिष्टः ॥ २९ ॥ एतेषां प्र
 षं सार्थमाह । एतानि सर्वाणि महा
 गुणानि सुतार्थं सौभाग्ययशस्कराणि
 । रुक्मोदकहृत्पवित्रपाणिं वानां मुक्ता
 फलानीप्सितकामदानि ॥ ३० ॥
 मुक्तारचितानामाभरणानां च

मुक्तामोदकः

आह । सुरभूषणं लतानां सहस्रम
 शोभनं चतुर्हस्तम् । इन्दुश्च देना
 स्त्राविजयच्छन्दस्तदर्शन ॥ शतमष्ट
 युतं हारीदेवच्छन्दोद्योतिरेकयु
 वा । अष्टाष्टोकोद्भवो हारीरश्मिकलाप
 स्रग्दण्डकाः ॥ द्वाविंशतातुगु
 षोविंशत्याकीर्तिर्तोद्गुच्छास्यः
 बाह्यशभिर्माखकीर्त्तादशभिश्चा
 ईमाखवकः । मन्दरसंज्ञाष्टाभिः
 पञ्चलताहारफलकमिच्छुक्लमसप्ता
 विंशतिमुक्ताहस्तो नक्षत्रमालेति ॥
 चन्तरमणिसंयुक्तामणिसोपानं सुव
 रं गुलिकैर्वा । तरलकमणिमध्यग
 तोविज्ञेयं चाटुकाकारमिति
 एकावलीनामयर्थेऽसंख्याहस्तप्रमा
 णामखिविप्रयुक्ता । संयोजिताया
 मणिना तु सध्यतीतिसाभूषणविज्ञि
 तता ॥ ३६ ॥ इति बाराह्यासं हि
 तायां ७८ अध्यायः ॥ धोपदेवकृते
 ग्रन्थविशेषे ॥

मुक्तामुक्तः । त्रि० जिह्वाक्षिप्ते ॥ च
 प्रयेनेऽर्द्धे शस्त्रेव प्रायोवर्त्तते ॥
 मुक्तामोदकः । पुं० मोतीचूर० मोती
 लाजु इति ख्याते ॥ मुद्गानां धू-
 मसीसम्यग्धालयेन्निर्मलाखुना ।
 कटाहस्य घृतस्योष्णं भर्त्सरं स्थापये
 ततः ॥ धूमसीतुद्रवीभूतां प्रक्षिपे
 त्स्फूर्त्तरोपरि । पतन्ति विन्दवस्त
 आत्सपक्वास्तान्समुद्धरेत् । सि

मुक्तिः

तापाकेनसंयोज्यकुर्याद्युक्त्या तु मो-
दकान् । लघुर्गाहीविदोषघ्नः ।
स्वादुः शौतौरुचिप्रदः चक्षुष्या
ज्वरहृदल्यस्तर्पणी मृदुमोदकः ॥
मुक्तालता । स्त्री० मुक्ताहारि ।
मुक्तावली ॥ स्त्री० मुक्तामालायाम्
मुक्तानामावलीदोषा इति ।
मुक्तास्फाटः । पुं० शुक्ती । मुक्तोत्पा-
दिकायां शुक्ती ॥ मुक्ताः स्फुटन्त्य-
चस्फुट० । इत्येति घञ् ॥
मुक्तास्फाटा । स्त्री० शुक्ती ॥
मुक्तिः । स्त्री० कैवल्ये । निर्वाणे ।
श्रेयसि । निः श्रेयसे । अमृते ।
मोक्षे । अपवर्गे । स्वरूपावस्थाने ।
अज्ञाननिवृत्तिप्रणयामंसिद्धौ ॥
मुक्तौ तस्योतिरेकेणानन्तरायेत्यु-
च्यते । यतोतोऽज्ञानविध्यस्तीमुक्तः
सन्नेवमुच्यते ॥ साचपुण्यैर्विना-
नलभ्यते इत्याहुराचार्याः यथा ।
जन्तूनां नरजन्मदुर्लभमतः पुंस्त्वं
ततो विप्रतातस्माद्देदिकधर्ममार्गं
परताविद्वत्समस्मात्परम् । आ-
त्मानात्मविवेचनं खनुभवो ब्रह्मात्म-
ना संस्थितिर्मुक्तिर्नोऽशतकोटिजन्म-
मुक्तैः पुण्यैर्विना लभ्यते इति ।
मोचनम् । मुच्यते मोचये । भावे-
स्त्रियां क्तिन् ॥ मुक्तिः पञ्चविधेति
पौराणिकाः । यथा साक्षोक्षं चा-
पिसाक्ष्यं साक्ष्यं सायुज्यमेव च । के-

मुक्तिमुक्तः

वल्यं चेति तां विद्विमुक्तिं राघवपञ्च-
धां ॥ अपि च । साष्टिसाक्ष्यसालो-
क्यसामोप्येकत्वं मय्युत । दीयमानं
न गृह्णन्ति विना मत्स्ये वनं जनाः ।
इति भागवताः ॥ मुक्तिस्तु द्विवि-
धा साध्विमुक्त्या सर्वसम्भता । नि-
र्वाणपददात्री च हरिभक्तिप्रदानं नृणाम् ॥
हरिभक्तिस्वरूपास्तु मुक्तिर्वाञ्छन्ति वै-
श्याः । अन्ये निर्वाणरूपास्तु मुक्ति-
मिच्छन्ति साधवः । इ० ब्र० वै० पुं० ॥
आश्विनिकदुःखनिवृत्तिरिति नै-
यायिकाः ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्विवे-
कपदहणात्मकतिरितिसाङ्ख्याः ॥
प्रकृतावुपरतायां पुरुषरूपेणावस्था-
नं मुक्तिरितिसाङ्ख्यसिद्धान्तः ॥
मुक्तिदः । वि० कैवल्यप्रदे ।
मुक्तिदा । स्त्री० गुरुवाचि ॥
मुक्तिभाक् । वि० मुमुक्षौ । मुक्ताधि-
कारिणि ॥ ब्रह्मज्ञानाद्वैतदेविक-
संन्यसनं विना कुर्वन्कल्पश-
तं कर्म न भवेन्मुक्तिभागजनः ।
मुक्तिमण्डपः । पुं० काश्यां विप्रैश्चर-
त्यदक्षिणपाश्र्वं स्थमण्डपे ॥ यथा ।
निमेषमात्रं स्थितचित्तवृत्तास्तिष्ठन्ति
ये दक्षिणमण्डपे च । अनन्यभावाच्च
पिगाठमानसानते पुनर्गर्भं दशमुपा-
सते ।
मुक्तिमुक्तः । पुं० गन्धद्रव्यविशेषे । तु-
रुण्ये । सिद्धये । सिलारस० लोवा

मुखचपला

न० इ० भा० प्र० ॥

मुक्तियुक्तिः । स्त्री० मुक्तिबोधनप्र-
कारे ॥मुखः । पुं० डही । लकुचे । बडह-
ल० इ० भा० ॥

मुखम् । न० शरीरावयवविशेषे । ब-
कचे । आस्ये । बदने । तुंछे । आ-
नने । लपने ॥ तस्य स्वरूपं यथा ।
ओष्ठौ च दन्तमूलानि दन्ताजिह्वा च-
तालु च । गलोगलादिसकलं सप्ता-
ङ्गं मुखमुच्यते ॥ कवयस्तुललाटादि-
चिबुकान्तोऽसमुदाये प्रयुज्यते ॥ निर्ग-
मे । निःसरणे । गृहस्थनिर्गमन-
प्रवेशनयोर्वर्त्मनि । प्रारम्भे ॥ उ-
पाये ॥ नाटकादेः सन्धिविशेषे ॥
शब्दे ॥ त्रि० श्रुते ॥ खल्यते । ख-
लुच्चवदारणे । हित्खनेर्मुट् चोदा-
त्तङ्ग्यच्० आदेर्मुडागमः ॥

मुखकमलम् । न० वदनारविन्दे ॥

मुखकमलमिव । उपमितसमासः ॥

मुखगन्धः । पुं० मुखामोदे ॥

मुखगन्धकः । पुं० पलाण्डौ ॥

मुखचण्डा । स्त्री० हुलहुल्याम् । म-
ङ्गलकर्मणि स्त्रीर्षामुखध्वनिविशेषः ।
उल्लू । हुलु० इ० गौ० भा० ॥

मुखचपला । स्त्री० आर्याप्रभेदे । आ-
र्यदलंसमस्तंभजेन लक्ष्मचपलागतं
यस्याः । शेषे पूर्वजलक्ष्मामुखचप-
लासिदितामुनिना ॥ यथा । नन्द

मुखरः

मुतवञ्चकस्त्वं दृढं न ते प्रेमगच्छतश्चैव-
। यत्र भवति तेरागः कापिकगादे-
ति म० मुखचपला ॥

मुखचौरी । स्त्री० रसनायाम् । जि-
ह्वायां ॥

मुखतोयः । त्रि० मुखतोजातादौ ॥
आदादित्वात्तसौ० मुखपाश्र्वत-
सीर्लोपश्चेति छः ॥

मुखदूषणः । पुं० पलाण्डौ ॥

मुखधावनम् । न० आस्यप्रलापने ॥ प-
टोलनिम्बजम्ब्वाममालतीवनपत्र-
वैः । पञ्चपल्लवश्चः श्रेष्ठः कषायो
मुखधावने ॥

मुखधौता । स्त्री० ब्राह्मणयष्टिकाया
म् ॥

मुखनिरीक्षकः । पुं० अलसे ॥

मुखपूरणम् । न० गण्डुषे ॥

मुखप्रियः । पुं० ऐरावते । नागरङ्गे ॥

मुखभूषणम् । न० ताम्बूले ॥

मुखमण्डनकः । पुं० तिलकहृद्ये ।
त्रि० आस्यभूषणे ॥

मुखामोदः । पुं० शोभाधने ॥

मुखयन्त्रणम् । न० कविकायाम् । ख-
लीने ॥

मुखयानिः । पुं० आसिक्ये ॥

मुखरः । त्रि० दुर्मुखे । अवधमूखे ।

अप्रियवादिनि ॥ निन्दितं मुखम-
स्य । रप्रकरणे खम० खकुञ्जस्य च
पसङ्ख्यानम् । मुखशब्दोच्यते

मुखरोग :

अथावचनपरः ॥ निरन्तरभाषिणि
॥ मुखं वागस्यास्ति । पूर्ववद्रः ॥
शब्दायमाने ॥ यथा । मुखरमृद्ध
खलकषिण्यद्वति ॥ पुं० काके ॥ अ
ह्ने ।

मुखरता । स्त्री० वाचास्ततायाम् ॥
भावे तल् ॥

मुखरिका । स्त्री० वचने ॥

मुखरितः । चि० कौत्तिते ॥ प्रकटि
ते ॥ यथा । सम्मुखरितम् ॥

मुखरोगः । पुं० वक्त्रामये ॥ मुखरो
गाणांनिदानं यथा । अनूपपिशित
घोरदधिमाषादिसंभवात् । मुख
मध्यगदान्कयुः क्रुदादोषाकफो
तराः तेषांसङ्ख्यायथा । स्यु
रष्टावोष्ठयोर्दन्तमूलेतुदशषट् तथा ।
दशेष्वष्टौरमन्त्रायांपञ्चस्युर्नवतालु
नि । कण्ठे च्छष्टादशप्रोक्तास्त्रयः
सर्वंसराः स्मृताः । एवं मुखाम
याः सर्वे सप्तषष्टिमन्ताबुधैः ॥ त
स्युर्नीयकगोक्षूरमूलं पीतं पयोन्वि
तम् । कामलादिहरं प्रोक्तं मुखरोग
हरं तथा । शुष्कमूलकशुण्ठीनांक्षा
रोहिण्यलनागरम् । शुष्कंचतुर्गुणं
दद्यात्तैलमेतैर्विप्राचयेत् ॥ वा
ग्विषैश्च शूलसूप्यसावक्षकर्णयोः
। पूरणादस्य तैलसङ्क्रमयः कर्णयोः
क्षिप्वा ॥ क्षिप्रं विनाशमायान्ति
अमाहकृतशेखरं आरते समिदं

मुखसम्भवः

अष्टंमुखदन्तामयापहम् ॥

मुखलाङ्गलः । पुं० शूकरे । कोले ।
भूदारे ॥ मुखलाङ्गलयस्य ॥

मुखवल्लभः । पुं० दाडिमवृक्षे । चि०
मुखप्रिये ॥

मुखवाचिका । स्त्री० चम्बुष्ठायाम् ॥
मुखवाद्यम् । न० वक्त्रनालवाद्ये ।

वांकद्वति गौ० भाषाप्रसिद्धे ॥ मु
खस्य० मुखेनचवाद्ये ॥

मुखवासः । पुं० गन्धद्वये ॥

मुखवासनः । पुं० मुखसङ्गन्धकारक
द्रव्ये । आमोदिनि ॥ मुखवासय
ति । वस० । नम्यादिष्वात्
ल्युः ॥

मुखविलुण्ठिका । स्त्री० च्छायायाम् ।
छाग्र्याम् ॥

मुखविष्टा । स्त्री० तैलपायिकाया
म् ॥

मुखशफः । पुं० दुर्मुखे ॥

मुखशुद्धिः । स्त्री० वक्त्रशोधने ।
यथा । अभावेदन्तकाष्ठानांप्रतिषि
द्धिदिनेतथा । अपांहादशगण्डूषैर्मु
खशुद्धिविधीयते ॥

मुखशोधनः । पुं० कटुरसे । न०
त्वचे ॥

मुखशोधी । स्त्री० जम्बीरे ।

मुखष्ठौलः । चि० दुर्मुखे ॥

मुखसम्भवः । पुं० ब्राह्मणे ॥ मुख
तुसम्भवोऽस्य ॥

मुख्यक्रमः .

मुखसिद्धः । पुं० मुखकर्मणि सिद्धे
प्रव ॥ अत्रोक्तं रेवतीक्षरे । स्रक्काध
रोष्ठसितफले नवलाभिरामफूलकारवा
युपदमन्नतकत्वरायम् । नीत्स्वोप
कुञ्चितमुखेनवलीहसाम्यमप्रहंचतु
ष्कसमयेमुखसिद्धिमाहुरिति ॥

मुखसुरम् । न० तालक्याम् । सारा
सवे । ताडो . इ० प्रसिद्धमये ।
गण्डूषमये । मुखसुरा । विभा
षासेनासुरेति क्लीबता ।

मुखसावः । पुं० कालाशाम् । सा
ल० इ० भा० ॥

मुखान्निः । पुं० दावान्मौ ॥

मुखामयः । पुं० मुखरोगे ॥

मुखार्जकः । पुं० अर्जके । श्वेतप
र्णांसे ॥

मुखास्त्रः । पुं० ककटं ॥

मुखास्त्रा । स्त्री० दावान्मौ । भूतस
ञ्चार्याम्

मुख्यः । पुं० आद्यविधौ । शास्त्रोक्त
प्रथमकल्पे ॥ यथा । ब्रीहिभिर्यं
जत । श्रुतिमार्गं यथासाध्यतादृश्यं
भवसीयते । तं मुख्यमर्थमन्यन्ते ।
वि० अष्टे । बरे । प्रधाने ॥ मुख
मिब । शाखादित्वाद्यः ॥ मुखो
त्पन्ने ॥ मुखेभवः । दिगादिस्त्रा
द्यत् ॥

मुख्यक्रमः पुं० प्रमाणविशेषे । प्रधान-
क्रमेण योङ्गानां क्रमः समुख्यक्रमः

मुख्यसर्गः :

येन हि क्रमेण प्रधानानि क्रियन्ते तेनै
व क्रमेण . तेषामङ्गान्यमुष्ठीयन्ते .
तदा सर्वेषामङ्गानां स्त्रैः स्त्रैः प्रधा-
नैस्तुल्य व्यवधानं भवति । व्युत्क्र-
मेणानुष्ठाने केषाञ्चिदङ्गानां स्त्रैः प्र-
धानैरत्यन्तमव्यवधानम् . केषाञ्चि-
दत्यन्तं व्यवधानं स्यात् । तच्चायुक्त-
म् । प्रयोगविध्यवगतसाहित्यवाधा
पत्तेः । अतः प्रधानक्रमोप्यङ्ग-
क्रमेहेतुः । अतएव प्रधानश्रेष्ठिवा
दावाग्नयश्च विषोभिचारणम् . पञ्चा
देन्द्रस्य दधुः । आग्नेयेन्द्रयागयो
र्पौर्वापर्यात् । एवञ्च दधोर्द्वयोर्भि
चारणयोः स्वस्वप्रधानेन तुल्यमेका
न्तरितं व्यवधानम् । व्युत्क्रमेणाभि
चारण्ये चाग्नेयश्च विरभिचारणाग्ने-
ययागयोः रत्यन्तमव्यवधानम् । ऐ-
न्द्रदध्यभिचारणैन्द्रयागयोर्द्वान्त-
रितं व्यवधानं . तच्चायुक्तमिच्छुक्रमे
व । सच मुख्यक्रमः पाठक्रमाद्दु-
र्वलः । मुख्यक्रमो हि प्रमाणान्तर-
सापेक्षप्रधानक्रमप्रतिपत्तिसापेक्ष-
तया विलम्बितप्रतिपत्तिकः । पा-
ठक्रमस्तु निरपेक्षस्त्वाऽध्यायपाठक्रम
मात्रसापेक्षतया न तथेति वलवान् ।
प्रवृत्तिक्रमः श्रवणवान् । प्रवृत्तिक्रमे
इवङ्गानामङ्गानां प्रधानविप्रकर्षा
त् । मुख्यक्रमे तु सन्निकर्षात् ।

मुखसर्गः । पुं० व्यावरसद्वौ ॥ मु-

मुञ्चक :

स्यसर्गश्चतुर्थस्तुमुख्यावैस्थावरा :
स्मृताद्द्वराहपुराणात् ॥

मुख्यार्थः । पुं० शब्दश्रवणमात्राङ्ग-
मर्थे यथा । श्रुतिमात्रेण यत्रा-
स्यतादर्थ्यमवसोयते । त मुख्यमर्थं
मन्यन्ते गौणं यत्नोपपादितम् ॥ प्र-
तिपादार्थः ॥

मुगूहः । पुं० दाह्यहपक्षिणि ॥

मुग्धः । पुं० भिक्षुकविशेषे ॥ यथा ।
सात्रिध्ये विषयाणाञ्चसमर्थोऽविक-
लेन्द्रियः । मुग्धवदन्ते निश्चयं भिक्षु-
मुग्धः मज्ज्यते ॥ त्रि० रम्ये । मु-
न्दरे मूढे विवेकविकले विप-
र्यस्ते श्रुत्यर्थपरिशौलनविधुरे
नवे

मुग्धा । स्त्री० नायिकाप्रभेदे उदय-
द्यौवनामुग्धालम्बाविदितमन्मथा ।
इ० लक्षणम्

मुचिरः । त्रि० दातरि ॥ मुञ्चते । मु-
चलु० । घषिमदिमुदीत्यादिनाक्कि-
रच् ॥ पुं० धर्मे ॥ वायौ । देवे ॥

मुचुकुन्दः । पुं० मान्धातुनृपतेः पु-
त्र ॥ पुण्यवृक्षविशेषे । वृक्षवृक्षे ।
चित्रके । प्रतिविष्णुके । मेचकन्द-
फल० इ० भा० । मुचुकुन्दः शिरः
पौडापित्तास्रविषनाशनः ।

मुचुटी । स्त्री० मुकुट्याम् । मुट्टी ।
मुट्टीइ० भाषा ॥

मुञ्चकः । पुं० मुञ्चकवृक्षे ॥

मुण्डफल :

मुञ्जः । पुं० दण्डविशेषे । ब्राह्मण्ये ।
वाणे । स्थूलदर्भे । मू० ज० इ० भा० ॥
मुञ्जद्वयस्तुमधुरंतुवरं शिशिरं तथा ।
दाहदृष्ट्या बिसर्पासमूत्रवस्त्यक्षिरोग-
क्षित् । दोषत्रयहर्त्र्यमेखलासूप-
युज्यते ॥ मुञ्जद्वयम् । मुञ्जभद्रम् ।
क्षौ ॥

मुञ्जकेशी । पुं० विष्णौ ॥

मुञ्जरम् । न० शालूके ॥

मुञ्जातकः । पुं० मुञ्जे ॥ पुष्पशा-
कप्रभेदे ॥

मुञ्जावटः । पुं० तीर्थविशेषे ॥ अ-
त्र महादेवस्तिष्ठति ॥ तीर्थान्तरे ॥

मुण्डः । पुं० दैत्यविशेषे राहुग्रहे ॥
मुण्डितसमस्तशिरः केशे ब्रह्मचा-
रिविशेषे ॥ सशिरकेशश्चरहिते
परिव्राजि ॥ नापिते । स्थाणुद्रौ
पुं० न० मूर्धनि न० वेलि ॥ मुण्डा-
यसे ॥ त्रि० मुण्डते ॥ मुण्डाते ।
मुण्डखण्डने । घञ् ॥

मुण्डकः । पुं० नापिते ॥ न० मस्त-
के ॥ उपनिषद्विशेषे ॥

मुण्डवणकः । पुं० कलाये ॥

मुण्डनम् । न० वपने । परिवाप-
ने । क्षीरे । केशच्छेदने ॥ मुण्डनं
चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः । व-
ज्रं यित्वा गङ्गां गङ्गां विशाखां वरुणां
तथा ॥ मुडि० । ल्युट् ॥

मुण्डफलः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

मुण्डी

मुण्डाकाराणिफलानियस्यसः ।

मुण्डेफलानियस्यवा ॥

मुण्डमांसम् । न० मुण्डामिषे । त
स्यपाकप्रकारो यथा । समयं विद्वे
न्मुण्डमग्निनास्थूलहेतिना । प्रक्षा
यतप्तपानीयैर्लोमान्यपिच घर्षये
त् ॥ श्वण्डयिस्त्रापचेत्तैले घृतं वो
पस्करान्विते ॥ मुण्डामिषं वातह
रं स्निग्धं गुरुतरं स्मृतम् । पशोयं
स्यहियन्मुण्डं तन्मांसैकगुणावह
म् ।

मुण्डशालिः । पुं० शालिप्रभेदे ।

मुण्डनके । निः शूके ।

मुण्डा । स्त्री० मुण्डीरिकायाम् ।

मुण्डितशिरस्कायां स्त्रियाम् ॥

मुण्डाख्या । स्त्री० महाश्रावणिका
यां ।

मुण्डायसम् । न० लौहे ।

मुण्डितम् । न० लौहे ॥ चि० परि
वापिते । मुण्डितमुण्डे ॥ मुण्डा
मैस्य । मुडि० । क्तः ॥

मुण्डितिका । स्त्री० मुण्डीर्याम् । क
दम्बपुष्पायाम् ॥

मुण्डी । पुं० नापिते ॥ मुण्डं करोति

। मुण्डमिश्रेतिषिच् । यच्चादित्वा
स्थितिः ॥ शृङ्गहीनेनृगविशेषे ।

योऽङ्गः शृङ्गहीनः स्यात्समुण्डी

तिनिगद्यते ॥ मुण्डीतुण्डरकासा

सवयश्वासापञ्चोहिमः ॥

मुदिरः

मुण्डनिका । स्त्री० श्रावणायाम् । मु
ण्डीर्याम् ॥

मुण्डो । स्त्री० मुण्डायाम् । गोरक्ष
मुण्डीतिख्यातोषधौ ॥ मुण्डीति
क्ताकटुः पाकेवैर्योश्चामधुरालवुः
। मेघागण्डापचीकृच्छकमियोम्य
त्तिपाण्डुनुत् ॥ श्रौपदारुच्यपस्या
रञ्जीहमेदोगुदार्तिहृत् । महासु
ण्डीच मुण्डीवद्गुणैरुक्ता महर्षि
भिः ॥

मुण्डीरिका । स्त्री० मुण्डायाम् ॥

मुत्० द् । स्त्री० इषं ॥ मोदनम् ।

मुदइषं । सन्यदादित्वात्किप् ॥

हृदिनामौषधौ ।

मुदा । स्त्री० इषं । मुखे ।

मुदितः । पुं० सप्तन्यांभिर्गौ ॥ चि०

चानन्दिते । हर्षिते ॥ विहारादि

भिः सन्नुष्टे । मुद० । क्तः उदु-

पधादिति वाकित् ॥ न० शालिह

नविशेषे ॥ तल्लक्षणे यथा । नायि-

कयानायकस्ययामपाशेऽपिस्त्रावा

मपादंतस्योरुद्वयमध्येस्थापयित्वाभौ

मिक्षित्वायदवस्थानमितिक्तामशास्त्रं ।

मुदिता । स्त्री० इषं ॥ पुण्यक्रियेषु मु

दितांभावयेत् । पुण्यवत्सुपुण्यानु-

मोदनेनइषं कुर्यात् । न तुविशेषं न-

चोपेक्षाम् ॥

मुदिरः । पुं० मेघे । वारिवाह ॥ मो

दनेनेन । मुद० । इषिमदिमुदी-

मुद्गरः

तिकिरच् ॥ कामुके ॥ भेके ॥

मुद्गः । पुं० शमीधान्यभेदे । सूपप्रधा-
ने । रसोत्तमे । भुक्तिप्रदे । हयान-
न्दे ॥ मुद्गोरुक्षीलघुर्ग्राहीकफपि-
तहरोहिमः । स्वादुरल्पानिलोने
चोच्चरघ्नोवनजस्तथा ॥ कृष्णमुद्गो
महामुद्गोहरितः पीतकस्तथा । श्वे-
तोरक्तस्यतेषान्तुपूर्वः पूर्वोत्तमः
स्मृतः ॥ सुश्रुतेनपुनः प्रोक्तोहरि-
तः प्रवरोगुणैः । चरकादिभिर-
प्युक्तएषएवगुणाधिकः ॥ मुद्गस्यफ-
लंमुद्गः । विल्यादिभ्योष् । तस्य-
फलपाकेतिलुपियुक्तवद्भावः ॥ य-
द्वा । मोदयति । मुद० । मुदिद्यो-
र्गंगावितिगक् ॥

मुद्गपर्णी । स्त्री० वनमुद्गे । काकमु-
द्गायाम् । सहायाम् । सूर्यपण्यां-
म् ॥ मुद्गपर्णीहिमार्कचातिक्तास्वा-
दुश्चकृष्णला । चक्षुष्याक्षतशोथघ्नी-
याहिणीज्वरदाहनुत् ॥ दोषत्रयह-
रीलघ्वीग्रहणशीतिसारहृत् ॥ मु-
द्गः पर्यमस्याः । मुद्गशब्देनमुद्गप-
र्यसदृशलक्ष्यते । पाककर्णेतिङीष् ॥

मुद्गभुक् । पुं० घोटके ।

मुद्गभोजी । पुं० घोटके । अश्वे ॥

मुद्गमोदकः । पुं० मुक्तामोदके ॥

मुद्गरः । पुं० कोष्ठादिभेदेने ॥ कर्मा-
रुह्ये ॥ मीगरा० इ० भा० प्र० पुष्पह-
वविशेषे । गन्धसारे । सप्तपत्रे । अ-

मुद्गार्द्रकवटः

तिगन्धे । जनेष्टे । स्वनाम्नाप्रसिद्धे०
अस्त्रविशेषे । द्रुवणे ॥ कोरके ॥ न०
मल्लिकाप्रभेदे ॥ गिरति । गृनिगर-
णे । अच् । मुदोगरः ॥

मुद्गरकः । पुं० कर्मारुह्ये । कमरख-
इतिभाषा ॥

मुद्गलः । पुं० गोत्रकारकेमुनिविशेषे ।
हर्यश्चराजपुत्रे ॥ न० रोहिषट्ये ॥

मुद्गवटकः । पुं० । मृगवरा० इतिलोकप्र-
सिद्धे ॥ मुद्गानांवटकास्तर्कमल्लि-
तालघवोहिमाः । संस्कारजप्रभा-
वेषांविदोषशमनाहिताः ॥

मुद्गवटिका । स्त्री० मुं० गौडीद्र० लोकप्र-
सिद्धवटिकायाम् ॥ मुद्गानांवटिका-
स्तद्वद्रचितासाधितास्तथा । पथ्या
रुच्यास्ततोलघ्व्योमुद्गसूपगुणाः स्मृ-
ताः ॥ तद्वत्० माषवटीवत् ॥

मुद्गार्द्रकवटः । पुं० वटकविशेषे । अ-
देवरा० इ० भा० ॥ आदावडा० इ०
गौ० भा० ॥ मुद्गपिष्ट्याविरचितान्
वटकांस्तैलपाचितान् । हस्तेनचू-
र्ययेत्सम्यक्तस्निग्धूर्णेविनिक्षिपे-
त् । भृष्टं हिङ्ग्वार्द्रकंसूक्ष्ममरि-
चंजीरकंतथा । निम्बूरसयवानौक्ष-
युक्त्यासर्वविमिश्रयेत् ॥ मुद्गपिष्टीप-
चेत्सम्यक्स्थाल्यामासारकोपरि ।
तस्यास्तुगोलकान्कुर्यात्तन्मध्यं पू-
रणं क्षिपेत् ॥ तैलेतान्गोलकान्प-
क्ताक्तायितायांनिमज्जयेत् । गोल-

मुद्रा

का : पाचकै : प्रोक्तास्ते त्वाद्वैकव
टाञ्चपि ॥ मुद्राद्रैकवटारुच्या
लघवेवलकारका : । दीपना
स्तर्पणापथ्या स्त्रिषु दोषेषु पूजि
ता : ॥

मुद्रा । स्त्री० प्रत्ययकारिण्याम् । का
प० इ० भाषाप्रसिद्धायाम् ॥ मोद-
तेऽनया । मुद्र० । स्फुरितच्युति
रक् ॥ चिह्ने ॥ पञ्चविधलिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । क्वापाञ्चरद्वि-
भा० प्र० ॥ यथोक्तवाराहीतन्त्रे
मुद्रालिपि : शिल्पलिपिलिपिले-
खनिसम्भवा । गुण्डिकाघुणसम्भू-
ताल्लिपयः पञ्चधास्मृताः ॥ एता
भिर्लिपिभिर्व्याप्ताधरिचौशुभदाहरे
ति ॥ मुण्डमालातन्त्रे लिपयः ।
लेखन्यालिखितं विप्रैर्मुद्राभिरङ्कित
स्यत् । शिल्पादिनिर्मितं यच्च पा-
ठ्यं धार्यं च सर्वदा ॥ इ० ॥ लोकप्र-
सिद्धा० स्वर्णरौप्यमुद्रकयोः ॥ पु-
राणायुक्त्या० शरीरेधारणीये भगव-
तत्रायुधादिचिह्ने ॥ कृष्णायुधाङ्कि-
तं देहंगेऽपौचन्दनमृत्स्नया । प्रया-
गादिषु तीर्थेषु सगत्वा किंकरिष्य-
ति ॥ यदायस्य प्रपश्ये तदेहं शङ्खा-
दिचिह्नितं । तदा तदा जगत्स्वामी-
तुष्टो हरति वातकम् ॥ भवते यस्य दे-
हे तु भवति रात्रिदिने दिने । शङ्खच-
क्रगदापद्मं लिखितं सोऽच्युतः स्व

मुनि :

यम् ॥ नारायणायुधैर्युक्तं कृत्वा त्मा
नं कलौ युगे । कुरुते पुण्यकर्माणि मे
रुतुल्याणितस्य वै ॥ शङ्खादिना-
ङ्कितो भूत्वा श्राव्यः कुरुते हिजः ।
विधिहीनन्तु सम्यक्पितृणाञ्च गया-
समम् । यथाग्निर्दहते कक्षं वायुना प्रे-
रितो भृशम् । तथा दहन्ति पापानि
दृष्ट्वा कृष्णायुधानिव ॥ देवता प्रीति-
जनिकाङ्गुलिरचनायाम् ॥ मो-
दनात्सर्वदेवानां द्रावणात्पापस-
न्तते : । तस्मात्मुद्रे तिसाख्याता-
सर्वकामार्थसाधनी ॥

मुद्राङ्कितः । त्रि० मुद्रिते । मुद्रया
चिह्निते । मोहरकियो० इ० भा०
प्र० ॥

मुद्रालिपिः । स्त्री० पञ्चधालिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । क्वापिकाञ्चर०
इति भाषा ॥

मुद्रिका । स्त्री० स्वर्णरूप्यादिनिर्मि-
तमुद्रायाम् ॥

मुद्रितः । त्रि० अप्रफुल्ले । सङ्कुचि-
ते । निद्राणे । मौलिते । मुद्रा०
इ० भा० ॥ मुद्राङ्किते ॥

मुद्रा । अ० व्यर्थे ॥ मुद्रति । मुह-
र्बैचिह्ये । काप्रत्ययः । पृषादरा-
दित्वात् ह्रस्वः ॥

मुनिः । पुं वशिष्ठादौ ॥ वाचं यमे
। मौनिनि ॥ ज्ञानातिशयवति ॥
मननशीले । विवेकिनि । सन्न्या

मुनिपित्तलम्

सिनि । परमार्थतत्त्वस्यमननान्मु
निरितिशास्त्रकृतांव्युत्पत्तेर्नेतरो
जनः शास्त्रविदपित्तत्वज्ञानाभा
वात् । सदा मननशीलो योजौवन्मु
क्तामुनिः सहि । स्थितप्रज्ञादिभिः
शब्दैर्मोक्षशास्त्रेषु वर्ण्यते ॥ दुः
खेष्वनुद्दिग्ममनाः सुखेषु विगतस्पृ
हः । वीतरागभयक्रोधः स्थित
धीर्मुनिरुच्यते ॥ मौनान्नमुनिर्भ
वति नारण्यवसनान्मुनिः । खलक्षय
न्तुयोर्वदसमुनिः श्रेष्ठ उच्यते ॥
अगस्त्ये ॥ बुधे ॥ मन्यते । मन
ज्ञाने । मनोरुचंतीन् । उपधाया
उत्त्वञ्च । किदित्यनुवर्त्तनान्नगुणः
॥ वङ्कसेने । अगस्त्यद्रुमे ॥ अहं
ति । पिपासी । किंशुके ॥ दम
नकवृक्षे ॥ सप्ताह्ने ॥
मुनिखर्जूरिका । स्त्री० खर्जूरप्रभे
दे ॥
मुनिच्छदः । पुं० सप्तच्छदवृक्षे ॥
मुनितरुः । पुं० वक्रवृक्षे ॥
मुनिद्रुमः । पुं० वक्रपुष्पे । वङ्कसे
ने । अगस्तिया० द्रु० भा० प्र०
वृक्षे ॥ श्योनाकवृक्षे ॥ मुनिसंज्ञ
कोद्रुमः । शाकपार्थिवादिः ॥
मुनिनिर्मितः । पुं० डिण्डि
डिंडसौ० टिंडा० इ० प्र० फल
शाके ॥ मुनिनानिर्मितः ॥
मुनिपित्तलम् । न० ताम्बे ॥

मुमुक्षुता

मुनिपुत्रः । पुं० दमनकद्रुमे ॥ ऋ
षिसुते ॥
मुनिपुत्रकः । पुं० भद्रनामनि । ख
ञ्जने ॥
मुनिपुष्पः । पुं० अगस्त्यद्रुमे ॥ न०
अगस्त्यपुष्पे ॥
मुनिपूगः । पुं० रामपूगे । कामी
ने ॥
मुनिषेजम् । न० अगस्त्यहरीत
क्याम् । अगस्त्यपथ्यायाम् ॥ ल
ङ्गने ॥
मुनिव्रतः । त्रि० उपशान्ते ॥ मुनी
नां व्रतमस्य ॥
मुनिसुव्रतः । पुं० सुव्रताख्यबुद्धभे
दे ॥
मुनिस्थानम् । न० आश्रमे ॥
मुनीन्द्रः । पुं० श्रीघने । वृक्षे । जि
ने ॥ मुनिषड्भुजः श्रेष्ठः ॥
मुन्यन्नम् । न० नीवारादी ॥ मुने
र्वानप्रस्थस्य अन्नम् ॥
मुमुक्षुः । पुं० यतौ । संसारवन्ध
भेदेनेकतत्त्वप्रयत्ने । साधनचतुष्टय
सम्पन्ने ॥ यथा । काव्यनाटकात्
कादीनभ्यस्त्यतिनिरन्तरम् । विवि
गोष्यथातद्वन्मुमुक्षुः स्वविचा
रयेदिति ॥
मुमुक्षुता । स्त्री० मोक्षच्छायाम् ॥
संसारबन्धनिर्मुक्तिः कथं स्यान्म
कथाविधि । इतियासुदृढाबुद्धिर्

मुरला

क्तव्यासामुमुचुता ॥ मुमुचोर्भावः
तल् ॥

मुमुचुत्वम् । न० मुमुचुतायाम् ॥
वैराग्यञ्चमुमुचुत्वंतौत्रयस्यतुवि
द्यते । तस्मिन्नेवार्थवन्तः स्युः
फलवन्तः शमादयः ॥ मोक्षेच्छा
मेक्षविषयेच्छा० तद्वत्त्वम् मुमुचु
त्वं । भावेत्त्वः ॥

मुमुचानः । पुं० मेघे ।

मुमुषिषुः । त्रि० चौरैः ।

मुमूर्षुः । त्रि० आसन्नसृष्ट्यौ । म
र्त्तुमिच्छौ । सन्नन्तान्मृडः सना
शंसभिचलः ॥

मुरः । पुं० दैत्यविशेषे । मुरति ।
मुरसंवेष्टने । इगुपधत्वात्कः ॥
न० वेष्टने ॥

मुरजः । पुं० मृदङ्गे ॥ मुरणम् । मुर
र० । तुदादिः । घञर्थेकविधान-
मितिकः । मुरंवेष्टनंजातमस्य ॥

मुरजफलः । पुं० पनसवृक्षे ॥ मुरज
सदृशानिफलानियस्यसः ॥

मुरजबन्धः । पुं० चित्रकाव्यविशेषे ॥

मुरण्डः । पुं० लम्पाकदेशे ॥ तद्देश
स्थे तुमुरण्डाः ॥

मुरन्दला । स्त्री० मुरलानद्याम् ॥

मुरमर्दनः । पुं० विष्णौ ॥

मुररिपुः । पुं० विष्णौ । मुरस्यरि-
पुः ॥

मुरला । स्त्री० मुरन्दलायांसरिति ।

मुशलिका

मुरली । स्त्री० वंशीवाद्ये । वंशिकाया-
म् ॥ इतिशब्दरत्नावली ।

मुरलीधरः । पुं० श्रीकृष्णे ।

मुरहा । पुं० केशवे । विष्णौ ॥

मुरा । स्त्री० स्वनाम्नाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये
। तालपत्र्याम् । गन्धकुम्भ्याम् ॥

मुरातिक्ताहिमास्वादीलघ्वीपित्तानि
लापहा । ज्वरासृग्भूतरक्षोग्नीकुष्ठ

कासविनाशिनी । मुरति । मुर०
। इगुपधत्वात्कः टाप् ।

मुरारिः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ मुरस्यभ-
रिः । मुरः क्लेशेचसन्तापेकर्मभो
गेचकर्मिणाम् । दैत्यभेदेप्यरिस्ते-
षाम् मुरारिस्तेनकीर्तितः ॥

मुरुः । पुं० लोहविशेषे ॥

मुर्भिणी । स्त्री० अङ्गारधान्याम् ॥

मुर्भुरः । पुं० तुषवङ्गौ ॥ मन्त्रये ॥
रविवाजिनि ॥

मुलतानः । पुं० देशविशेषे ॥ कर
तोयांसमारभ्यहिङ्गुलाजान्तकंशि
वे । मुलतानदेशादेवेशिमहाम्नेच्छ
परायणः ॥

मुशटो । स्त्री० सितकङ्कन्याम् ॥

मुशलः । पुं० न० मुसले । मुश्र्यत्य
नेनबा । मुसखण्डने । उज्ज्वलदत्ता
दयोमृतालव्यमध्यमाङ्गुस्तोवृषादि
त्वात्कलः ॥

मुशलिका । स्त्री० पल्ल्याम् ॥ इतिह
लायुधः ॥

मुष्कर :

मुषली । स्त्री० पल्ल्याम् ॥ तालमूल
ल्याम् ॥ इ० राजनिर्घण्टः ॥

मुषलः । पुं० न० मुसले ॥ मुषत्यने
नत्रा । मुषखण्डने० इतिधातोर्द
न्त्यान्तेषुमूर्धन्यान्तेषुचवोपदेवा
त्रेयादिभिः पठितत्वात्कलः ॥

मुषा । स्त्री० मूषायाम् ॥ मुषाति ।
मुषस्तेये । भिदाद्यङ् । टाप् ॥

मुषितः । वि० वञ्चिते ॥ हृते ॥ ख-
ण्डिते ॥ मुष्यतेस्म । मुषस्तेये ।
क्तः ॥ नमुषितांस्त्रियं प्रेक्षित । अ
त्रमुषितेवमुषिताचौरैर्हृतवस्त्रिव०
नग्नैर्त्यर्थ इतिव्याख्येयम् ॥

मुष्कः । पुं० अण्डकोषे । वृषणे ॥
मुष्णातिरेतः । मुष० । सृष्टभृश
षिमुषिभ्यः कक् ॥ सङ्क्राति ॥ मो
क्षकष्वे । मुष्कके ॥ मुष्कवृक्षसुवि
विधः प्रेतकृष्णप्रभेदतः ॥ तस्क
रे ॥ मांसले ॥

मुष्ककः । पुं० घण्टापाटली । गोलौ
टे । मुष्के । भाटले । मोक्षे ॥
मुष्ककः कटुकस्तिक्तोग्राक्षुणः
कफवातहृत् । विषमेदोगुल्मकण्डू
वस्तिरुक्तामिश्रकृन्तु ॥ मुष्णाति
रोगम् । मुषेः ककन्तात्० स्वाधे
कन् ॥

मुष्करः । पुं० समुष्के । प्रलम्बाण्डे
॥ मुष्कोण्डः । सोस्यास्ति । जप
मुषीतिरः ॥

मुष्टिभ्यः

मुष्कशून्यः । पुं० वृषणरहिते । अनु
पस्थे । स्त्रीस्वभावे । महल्लिके ।
राज्ञोन्तः पुररक्षके । खोजा० भा
षा ॥

मुष्टः । वि० चोरिते ॥ मुषेक्तः ॥

मुष्टिः । पुं० स्त्री० पलपरिमाणा ।
चारतोला इतिभाषा ॥ वडपाणी
। मुष्टी० इ० भा० । अङ्गुलिसन्नि
वेशोमुष्टिः ॥ यथा । घासमुष्टिं
परगवेसान्नं दद्याच्चयः सदा । अक्त
त्वास्त्रयमाहारं स्वर्गलोकंसगच्छती
तिश्रीमहाभारतम् ॥ त्वरी । मूठ
० इतिभाषा ॥ धान्यमानभेदे ।

कुञ्ज्यष्टभागे । छटांक० इ० भा०
॥ मोषणे । सङ्कोपने । मुष्ट्यतेन
या । मुष० । स्त्रियांक्तिन् ॥ यथा
। मुष्णाति । क्तिच् ॥ प्रहारविशेषे
। मुक्षीइतिभाषा ॥ पथिचुधार्त्तस्य
तिलादीनांमुष्टिग्रहणे चौर्याभावो
यथा । तिलमुद्गयवादीनांमुष्टिर्ग्रा
ह्यापथिस्थितैः । चुधार्त्तैर्नान्यथा
विप्रविधिविद्विरितिस्थितिः ॥

मुष्टिकः । पुं० कंसासुरस्यमक्षविशे
षे ॥ स्वर्णकारे ॥

मुष्टिकान्तकः । पुं० बलदेवे ॥ मु
ष्टिकस्यन्तकः ॥

मुष्टियूतम् । न० चुम्बके । यूतप्रभे
दे ॥

मुष्टिभ्यः । पुं० बालके ॥ मुष्टिं ध

मुसलीय :

यति । धट्पाने । नाडीमुख्यो

श्चेति० खश् । मुन् ॥

मुष्टिवन्धः । पुं० सङ्ग्रहे । मुष्टिव
न्धनक्रियायाम् ॥ अहोसप्तस्यमुष्टि
वन्धः ॥ मुष्टेर्वन्धः ॥ मुष्टिनाव
न्धोदृढग्रहणं वा ॥

मुसलः । पुं० न० अयोगे । कण्ड
नीयदण्डे । मूसर० मूसल० इ०
भा० ॥ मुसल्यनेनवा । मुसखण्ड
ने । वृषादिभ्यश्चेतिक्लः ॥

मुसली । पुं० हलिनि । बलदेवे ॥
मुसलमस्यस्य । अतद्वनिठनावि
तीनिः ॥ यथोक्तं बिष्णुपुराणे जरा
सन्धयुद्धोद्योगे । हलञ्चबलभद्रस्यग
गनादागतं ज्वलत् । मनसोभिम
तं विप्रसौनन्दं मुसलं तथेति ॥

मुसली । स्त्री० तालमूल्याम् ॥ ताल
मूलीतुर्विद्वद्भिर्मुसलीतिनिगद्यते
॥ मुसलीचक्षिधाप्रोक्ताश्चेताचाप
रसंज्ञका । श्वेतास्त्रल्पगुणोपेता
अपराचरसायनी ॥ मुसलीभधुरा
वृष्यावीर्योष्णावृंहणीगुरुः । तिक्ता
रसायनीहन्तिगुदजान्यनिलंतथा
॥ आखुपण्याम् ॥ गृहगोधिकाया
म् ॥ मुस्यति० मुसतिसंशयं वा
। मुस० । वृषादिभ्यश्चिदिकलः ।
जातेरितिगौरादिन्वाहाडीष् ॥

मुसलीयः । त्रि० मुसल्ये ॥ मुसला
यहितः । विभाषाहविरपूपादि

मुहिरः

भ्यद्वतिपक्षेच्छः ॥

मुसल्यः । त्रि० मुसलेनवध्वे ॥ द
ण्डादिभ्योयत् ॥ मुसलीये । मुस
लायहितः । अपूपादित्वात्पक्षे
यत् ॥

मुस्तः । पुं० न० मुस्तके । मोथा०
इ० भा० ॥

मुस्तकः । पुं० न० मुस्ते । कुरुविन्दे
। मेघनामनि । मुस्तायाम् । मोथा
० इ० भा० ॥ मुस्तकटुहिमं ग्रा
हितिक्तं दीपनपाचनम् । कषायं
कफपित्तास्रतृड्ज्वराश्चिजन्तुहृत्
॥ अनूपदेशेयज्जातं मुस्तकंतत्प्रश
स्यते । तच्चापिमुनिभिः प्रोक्तं वरं
नागरमुस्तकम् ॥ मुस्तसङ्घाते ।
चु० । खल् ॥

मुस्ता । स्त्री० मुस्तके । मोथाख्यदृष्टे
॥ मुस्तयति । मुस्त० अच् टा
प् ॥

मुस्तादः । पुं० शूकरे ॥ मुस्तामत्ति
। अह० । कर्मख्यश् ॥

मुस्ताभम् । न० मुस्तकविशेषे । कुट
द्वटे । नागरमोथा० इ० भा० ॥

मस्तुः । पुं० मुष्टौ ॥

मुस्तम् । न० अश्रुणि ॥ मुस्यति । मु
स० । मुसेरक्वाहुलकात् ॥ मुस
ले ॥

मुहिरः । पुं० कामे ॥ मूर्खे ॥ मु
ह्यति । मुहवैचित्र्ये । इषिमदि

मुहूर्तः

मुदीत्यादिनाशिरच् ॥
 मुहुर्भाषा । स्त्री० पुनः पुनः कथने
 । अनुलापे ॥ मुहुर्भाषणम् । भाष
 ० वञ् ॥
 मुहुः । अ० पौनः पुन्ये । मोहनम्
 । मुह० । मुहेः किञ्चिद्युसिः ॥
 पुनरर्थे ॥
 मुहूर्तः । पुं० न० द्वादशक्षणात्मके
 काले ॥ त्रिंशत्कालात्मकेकाले ॥
 द्वादश्यात्मकेकाले ॥ मुहूर्तघटि
 कायमिच्छुक्तेः ॥ अक्षिपक्षपरि
 क्षेपोनिमेषः परिकीर्तितः । द्वौ
 निमेषौ त्रुटिर्नाम द्वे त्रुटीतुल्यः
 स्मृतः ॥ द्वौ लवौ क्षणद्वयुक्तः का
 ष्ठाप्रोक्तादशक्षणः । त्रिंशत्काष्ठा
 कलाप्रोक्ताकलात्रिंशन्मुहूर्तकः
 ॥ पुराणोक्तलक्षणान्तु । रौद्रः श्वेत
 स्तथामैत्रस्ततः सारभटः स्मृतः
 ॥ सावित्रीवैश्वदेवश्चगन्धर्वः कु
 तप्रस्तथा । रोहिणस्तिलकश्चैव वि
 जयोनिर्हस्तस्तथा ॥ संवरोवरुण
 श्चैव भगः पञ्चदशस्मृतः ॥ इति
 दिनपञ्चदशभागैकभागे ॥ यथा
 । प्रातः कालो मुहूर्तां स्त्रीन्सङ्गव
 स्तावदेवतु । मध्याह्नेस्त्रिमुहूर्तः
 स्यादपराह्णस्ततः परम् ॥ साया
 ऋस्त्रिमुहूर्तः स्याच्छादितचनका
 रयेत् । राक्षसीनामसावेलागर्हिता
 सर्वकर्मसु ॥ हूयन्ति । हूयन्ती

मूढयाहः

टिल्ये । अस्माल्लिङ्चोद्भूमीहू
 र्त्तिकद्वतिनिर्देशान्मुहूर्तशब्दो मि
 ष्पन्नः ॥ अल्पकाले ॥ दिनशु
 द्विविशेषे । लक्षणायातदुपलक्षिते
 काले ॥
 मुहुरः । चि० मूर्खे ॥ मुह्यति । मु
 ह० । मूले रादयश्चेतिसाधुः ॥
 मुह्यमानः । चि० अनेकानर्थप्रकारै
 रविवेकतया विचित्रचित्ततया चि
 न्तामापद्यमाने ॥
 मूः । स्त्री० बन्धने ॥
 मूकः । पुं० जलशये । मल्ल्ये ॥ दै
 त्ये ॥ चि० अवाचि । वर्णानुच्चार
 के ॥ दीने ॥ मूमितिकायति । कै
 ० । आतोनुपेतिकः ॥
 मूढः । चि० तन्द्रिते ॥ बाले । जड
 ॥ मूर्खे । यथाजाते ॥ स्वाज्ञान
 कार्यविपर्ययमोहव्याप्ते ॥ इदम
 र्थसाधनमिदमनर्थसाधनमिति वि
 वेकशून्ये । अविचारके । अविवे
 किनि । अनात्मविदि ॥ तन्द्रादि
 गस्तचित्ते । तमसाच्छन्ने । मोहयु
 क्ते ॥ चित्तस्य द्वितीयायाम्भूमी ॥
 मुह्यतिस्म । मुह० । गच्छत्येति क्तः
 ॥ आकाशादिषु स्थलेषु केचित्तमः
 प्रधानतयामूढाः मोहप्रकाशकाः
 विषमाः गुरवः केचिद्विशेषास्ते
 मूढाः कथ्यन्ते ॥
 मूढयाहः । पुं० अविवेकातिशय

मूत्रम्

कृतेदुराग्रहे ॥ ग्राहीग्रहणम् । मू
ठानां ग्राहः ॥

मूठता । स्त्री० अर्कायपरिज्ञानत्वे ॥
अविवेकतायाम् ॥ यथा । यानं चि
तौ यानगतश्च देहो देहिपिचान्यः पु
रुषो निविष्टः । समच्छसुर्व्यां न तथा
यथाऽस्मिन् देहेऽतिमात्रं वतमूठतै
षेति ॥

मूठहृक् । त्रि० देहमानिनि । देहमा
त्मत्वेनाभिमन्यमाने ॥

मूठयोनिः । पुं० पश्वादी ॥

मूठा । स्त्री० तामस्यां मनसो हृत्तौ ॥

मूतः । त्रि० वडे ॥ मूयते स्म । मूङ्
वन्धने । क्तः ॥ आलानपाशे ॥

मूत्रम् । न० प्रस्त्रावे । मूत० पिसाव०
वृ० भा० ॥ मूत्र्यते । मूत्रप्रस्रवणे ।

घञ् ॥ मूत्रमित्याहुर्दृक्कं वस्तीत्या
जिलनिर्गतम् ॥ यद्वा । मुच्यते

यत् । मुच्लृ० । सिबिमुच्योष्टेरु
चेतिष्टन् ॥ अथास्यगुणाः । गोमू

त्रं कटुतीक्ष्णोष्णं चारं तिक्तं कषा
यकम् । लघुमिदीपनं मेध्यं पित्त

कृत्कृफघातहृत् ॥ शूलगुल्मोदरा
नाहकण्डूदिमुखरोगजित् । किलास

गदवातामवस्तिरुक्कुष्ठनाशनम् ॥
कासश्वासोपहंशोयकामलापाण्डुरो

गहृत् । काण्डूकिलासगदशूलमुखा
क्षिरोगान्गुल्मातिसारमरुदामयमू

त्ररोधान् । कासं सङ्कुष्टजठरकृमि

मूत्रकृच्छ्रम्

पाण्डुरोगान् गोमूत्रमेकमपि पीत
मपाकरोति ॥ सर्वेष्वपि च मूत्रेषु

गोमूत्रं गुणतोधिकम् । अतोविशे
षात्कथने मूत्रं गोमूत्रमुच्यते ॥ म्ली

होदरश्वासकासशोथवर्दीरुहापह
म् । शूलगुल्मरुजानाह कामलापा

ण्डुरोगनुत् ॥ कषायं तिक्ततीक्ष्ण
क्षयूरणात्कर्णशूलहृत् ॥ नरमूत्रं

रं हन्ति सेवितं तद्रसायनम् । रक्त
पामाहरं तीक्ष्णं सक्षारलवणं स्मृ

म् ॥ गोजात्रिमहिषीणान्मूलीणां
मूत्रं प्रशस्यते । खरोष्ट्रभनराश्वा

नां पुंसां मूत्रं हितं मतम् । अथ मूत्र
परीक्षा । वातेन पाण्डुरं मूत्रं रक्तं

नीलञ्च पित्ततः । रक्तमेव भवेद्रक्ता
द् धवलं फेनिलं कफादिति ॥

मूत्रकृच्छ्रम् । न० प्रस्त्रावघटितरोग
विशेषे । मूत्ररोधे । अश्मर्याम् ।

कृच्छ्रे ॥ मूत्रकृच्छ्रमत्र ॥ अथास्य
चिकित्सा । त्रिकण्टकारग्वधदर्भं

काशयवासधात्रीगिरिभेदपथ्याः
। निघ्नन्ति पीतामधुनाश्मरीञ्च समी

पसृज्योरपि मूत्रकृच्छ्रम् ॥ त्रिकण्ट
कादिकायः ॥ १ ॥ एलाश्मभेदक

शिलाजतुगोक्षुराणां मेवां रुबीजलव
योत्तमकुङ्कुमानाम् । चूर्णानित

गडुलजलं लुलितानि पीत्वा प्रच्यव
स्य्युरपि जीवति मूत्रकृच्छ्री ॥ ए

लादिचूर्णम् ॥ २ ॥ अयोरजः

मूत्रनिरोधः

सूक्ष्मपिष्टं मधुना सह योजितम् । मूत्रकृच्छ्रं निहत्याशुसंलीढं दिवसत्रयम् ॥ ३ ॥ गुडेन मिश्रितं क्षीरं कटूणां कामतः पिवेत् । मूत्रकृच्छ्रेषु सर्वेषु शर्करायाश्च निश्चयः ॥ ४ ॥ धात्रीरसं चक्षुरसं पिवेद्वा कृच्छ्रे सरस्वती मधुना विमिश्रम् । शल्याभिघातोत्थितमूत्रकृच्छ्रे कार्या क्रिया मारुतकृच्छ्रतुल्या ॥ ५ ॥ काथोगोक्षुरबीजस्य वचारसमन्वितः । पीतः प्रशमयत्येव कृच्छ्रं विद्धारणोत्थितम् ॥ ६ ॥ त्रिफलायाः सुपिष्टायाः कल्कं कोलसमन्वितम् । वारिणालवल्लीकृत्य पिवेन्मूत्ररुजापहम् ॥ कोलंबदरम् ॥ ७ ॥ गुडमामलकं वृष्यं शमघ्नं तर्पणं प्रियम् । पित्तासृग्दाहशूलघ्नं मूत्रकृच्छ्रहरं परम् ॥ ८ ॥ सपादशणतुलितो यवचारः सितायुतः । भक्षितो नाशयत्येव मूत्रकृच्छ्रं न संशयः ॥ ९ ॥ द्राक्षासितोपलाकल्कः पीतः कर्षमिति नरैः ॥ मस्तुनापलमात्रेण मूत्रकृच्छ्रं व्यपोहति ॥ १० ॥ समूलगोक्षुरकाथः सितामाक्षिकसंयुतः । नाशयेन्मूत्रकृच्छ्राणितयैवोष्णं समीरणम् ॥ उष्णसमीरणं उष्णवातं मूत्राघातविशेषम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥

मूत्रदोषः । पुं० प्रमेहे ॥

मूत्रनिरोधः । पुं० मूत्रप्रतिबन्धकरो

मूत्राघातः

विशेषे ॥ यथा । पिष्टं वैमालती-मूलं धीष्णकाले समाहृतम् । साधितं छागदुग्धे न पीतं शर्करायां न्वितम् । हरेन्मूत्रनिरोधश्च हरेद्वैपाण्डुशर्करां ॥

मूत्रपतनः । पुं० गन्धमार्जारि ॥

मूत्रपुटम् । न० नाभेरधोभागे । मूत्राशये ॥

मूत्रफला । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ तपुष्याम् ॥

मूत्रलम् । न० तपुषे ॥ त्रि० मूत्रवर्द्धके ॥

मूत्रला । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ बालुक्याम् ॥

मूत्राघातः । पुं० प्रस्रावरोधकरो रोगविशेषे ॥ प्रायेण मूत्रविघाताद्यैर्वातकुण्डलिकादयः । जायन्ते कुपितैर्दोषैर्मूत्राघातात्मकैश्च ॥ मूत्रविघाताद्यैरित्याद्यशब्दं नपुंस्त्रीषु क्रादिविगच्छितादीनां रुक्षाशनादीनां क्षयहणम् । मूत्रविघाताद्यैः कुपितैर्दोषैरित्यन्वयः । ननु मूत्रकृच्छ्रमूत्रघातयोः कौभेदः । उच्यते । मूत्रकृच्छ्रे कृच्छ्रमधिकं विबन्धोऽल्पः । मूत्राघाते तु विबन्धोऽल्पवान् कृच्छ्रमल्पमित्यनयोर्भेदः ॥ अस्य चिकित्सा यथा । नलकुशकाशेक्षुबलाक्वाथंप्रातः सुशीतलं ससितम् । पिवेत्तानश्रुतिनियतं मूत्रग्रहद्वयवाचकविः ॥ कविः शुक्रः । कर्पूरर-

मूर्खः

जसायुक्तावसवर्तिः शनैः शनैः ।
 मेढ्रमार्गान्तरेन्यस्तामूवाघातव्यपो
 हति ॥ धान्यगीचुरकः क्रायः क
 त्सिद्धिं हितं घृतम् । मूवाघाते-
 मूत्रकृच्छ्रे शुक्रदोषचदाहणे ॥ धान्य
 गीचुरकं घृतम् ॥ मूत्रकृच्छ्रे श्मरी
 रोगे भिषजं यत्प्रकीर्तितम् । मूवाघा
 तेष्ु सर्वेषु तत्कुर्याद्देशकालवित् ॥
 मूवातिसारः । पुं० प्रस्त्रावातिसरण
 रोगे ॥ तस्यौषधं यथा । बलामूल-
 च्चक्षुष्मं पीतंसजीरशर्करम् । मू
 वातिसारं हरति दृष्टमेतद्भस्म शयद्भ-
 त्ति ॥
 मूवातीतः । पुं० मूत्ररोगविशेषे ॥
 यथाहुः । चिरंधारयतो मूत्रं त्वरया
 नप्रवर्तते । मेहमानस्य मन्दं वामू-
 वातीतः स उच्यते ॥ इति ॥
 मूवाशयः । पुं० वस्त्रौ । मूत्र-
 पुष्टे ॥
 मूवाशयपुष्टः । पुं० अस्थ्याम् । मू-
 त्रपुष्टे ॥
 मूत्रितः । लि० कृतमूत्रात्सर्गे । मी
 ठे ॥ मूत्र्यते स्म । मूत्र० । क्तः ॥
 मूर्खः । पुं० पुरीषमे । माषे ॥ गाय
 चीरहिते । सार्थं गायचीरहिते ॥
 त्रि० अन्ने । वैधेये । वालिशे ॥
 शास्त्रज्ञानशून्ये ॥ शून्यवादिनि ॥
 देहात्मवादिनि अधीत्य वेदशास्त्रा
 गिसंसाररागिणश्चये । तेभ्यः प

मूर्खत्वम्

रोनमूर्खीस्त्रिसधर्मः श्वाजशूकरैः
 ॥ समद्वतिशेषः । मानुष्यं दुर्लभं
 प्राप्य वेदशास्त्राण्यधीत्य च । बध्यते
 यदि संसारकोविद्विच्ये तमानवः ॥
 मुह्यति । मुह० । मुहः खोमूर्चं ॥
 मूर्खी वर्षाप्रवासी सति निजविभवे
 सच्चयोनस्तिगेहेनानाधान्यौषधी
 नांसति पितरि गृहेनार्जितायेन विद्या
 । भार्यां त्यक्त्वा सुरुपां रतिमिह कु
 रते भर्तृमत्यां च दास्यां वाण्यां वैरा
 भिलाषी कुमतिजनकचिर्वक्त्रराज
 न्श्च गोयम् ॥ बाण्याम् । गीर्वाण
 भाषायाम् । उत्कृष्टपुरुषार्थलाभे
 सन्भवत्यधमं कामयमानो मूर्खः
 ॥ मूर्खत्वं सहसंयोगो विषादपिसु
 दुर्जरः । विज्ञेन सहसंयोगः सुधा
 रससमः स्मृतः ॥ अत्र मूर्खनि
 न्दादेवीभागवते द्रष्टव्या ।
 मूर्खता । स्त्री० मूर्खत्वे ॥ मूर्खश्च
 भावः । तस्य भावस्त्वतलावितित
 ल ॥
 मूर्खत्वम् । न० मूर्खतायाम् । अ
 ज्ञत्वे । मूर्खपन्० इ० भा० ॥
 मूर्खत्वं सुलभं भजस्व कुमते मूर्खश्च
 चाष्टौ गुणानि शिन्तो वहुभोजकोति
 मुखरो रात्रिं दिवा स्वप्नभाक् । कार्यं
 कार्यविचारणादिरहितो मानापमा
 ने समोदत्त्वा सर्वजनस्य मूर्खि चर
 णौ मूर्खश्चिरमजीवतु ॥

मूर्च्छालः

मूर्च्छनम् । न० मूर्च्छायाम् ॥ मूर्च्छापित्ततमः प्राया ।

मूर्च्छना स्त्री० गीताङ्गविशेषे । ग्रामस्यसप्तमभागे ॥ चतुर्दशविधायाम् । षड्जादिस्वरसंपूर्णतायाम् । तदुक्तं शाण्डिल्येन । यत्रैव स्युः स्वराः पूर्णामूर्च्छनास्तेत्युदाहृतेति ॥ अन्यत्रमूर्च्छनालक्षणं यथा । क्रमात्स्वराणांसप्तानामारोहश्चावरोहणम् । सामूर्च्छेत्युच्यते ग्रामस्थापताः सप्तसप्तच । ग्रामत्रयेपिप्रत्येकंसप्तसप्ततुमूर्च्छना० इत्येकविंशतिमूर्च्छनाभवंति । मूर्च्छा । स्त्री० कश्मले । मोहे ॥ संज्ञावहासुनाडीषु पिहितास्त्रिणि लादिभिः । तमोभ्युपैतिसहसासु खदुः खव्यपोहकृत् ॥ सुखदुःखव्यपोहाच्चनरः पततिकाष्ठवत् । मोहामूर्च्छेतितांप्राहुः षड्विधा साप्रकौर्त्तिता ॥ मूर्च्छनम् । मूर्च्छामोहसमुच्छ्राययोः । गुरोः श्वहलङ्गत्यः । उपधायाश्चेतिदीर्घः । टाप् ॥ इन्द्रियैः सहमनसउपस्रवोमूर्च्छेतिव्याख्यातारः ॥

मूर्च्छायः । पुं० मूर्च्छायाम् ॥

मूर्च्छालः । वि० मोहयुक्ते । मूर्च्छते ॥ मूर्च्छाशक्तिः । सिध्मादिषु० चन्द्रजन्तूपतोपयोश्चेतिपठिताल्लच् । प्राणिस्थादातइतिनभव-

मूर्त्तिवत्

ति० प्राण्यङ्गादेवेतिव्याख्यानात् ॥

मूर्च्छितः । वि० मूर्त्ते । मूर्च्छायुक्ते । मूर्च्छालि । विचेतने ॥ सोच्छये ॥ मूर्च्छे ॥ वृद्धे ॥ मूर्च्छतिस्म । मूर्च्छा० । गच्छर्थेतिक्तः ॥ मूर्च्छासञ्जाताश्चवा । तारकादिच्चादितच् ॥

मूर्त्तः । वि० मूर्च्छालि । मूर्च्छिते ॥ कठिने ॥ मूर्त्तिमति ॥ सन्निवेशेनेवदृश्येयस्यतन्मूर्त्तमुच्यते । क्षित्यम्बुनिवयंमूर्त्तममूर्त्तंत्वितरद्वयम् ॥ मूर्च्छतिस्म । मूर्च्छा० । अकर्मकत्वात्तः । राक्षोपः । नध्याख्येतिनत्त्वंन ॥ म्यायमते० पृथिवी० जल० तेजः० वायुः मनश्च । एषांगुणाः रूपं० रसः० गन्धः स्पर्शः० परत्वम्० अपरत्वम्० गुरुत्वम्० क्षीहः० वेगश्च मूर्त्तामूर्त्तसाधारणगुणाः । सङ्ख्या० परिमितिः० पृथक्त्वम्० संयोगः० विभागश्च इतिभाषापरिच्छेदः० ॥

मूर्त्तवित् । वि० आगमिके ॥ विश्वलधारीमहेश्वरः शङ्खचक्रादिधारीविष्णुर्वापरमार्थोभवतीत्यागमिकाः कल्पयन्ति । तच्चतेषांकल्पनम्० भ्रान्तिमात्रम् । अस्मादादिशरीरवत्तस्यापिशरीरस्यपाञ्चभौ

मूर्त्तिमान्

तिकत्वात्लीलाविग्रहकल्पनञ्च ।
 विग्रहाभावेऽलीलायागादयुक्तमेव ॥
 मूर्त्तिः । स्त्री० काठिन्ये ॥ प्रतिमा
 याम् । असर्वगतस्यद्रव्यस्यपरिमा-
 णे ॥ शिवस्याष्टमूर्त्तयेयथा । सर्व
 क्षितिः समुद्दिष्टाभवोजलमुदाहृ-
 ता । रुद्रोन्निरुगोवायुः स्यात्भीम
 आकाशशब्दिता ॥ पशोः पतिर्य
 जमानोमहादेवः सुधाकरः । ई
 शानः सूर्यइत्येतामूर्त्तयोष्टौप्रकी
 र्त्तिताः ॥ मूर्त्तिर्हिधर्मस्यप्रती ।
 यथा । मूर्त्तिश्चधर्मपत्नीसाकान्ति
 रूपामनोहरा । कान्तिरूपाशोभा
 रूपा । परमात्माचविश्वौघोनिराधा
 रोययाविना ॥ शोभाविनापरा
 त्मापिनिराधारो निरर्थकइत्यर्थः ॥
 सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीमूर्त्तिर्मती
 सती । श्रीरूपा मूर्त्तिरूपाचमान्या
 धन्यातिपूजितेतिभागवते ६ स्कन्धे
 १ ध्यायः ॥ काये । देहे । जरायु
 जाण्डजोद्भिज्जादिभेदेन विलक्षणवि
 विधसंस्थानासुतनुषु ॥ मूर्च्छति०
 मूर्च्छतेवा । मूर्च्छा० । क्तिन् ।
 राक्षोपः ॥ रूपे ॥ स्वभावे ॥
 समने ॥

मूर्त्तिमान् । त्रि० कठिने । मूर्त्तिर्वि
 शिष्टे ॥ मूर्त्तिः काठिन्यमस्यास्ति ।
 तदस्याऽस्यस्मिन्नितिमतुप् ॥ स्त्रि
 याम्० मूर्त्तिर्मती । उगिच्चान्डी

मूर्द्धाभिषिक्तः

प् ॥ न० शरीरे ॥
 मूर्त्युपचयः । पुं० स्थौल्ये ॥
 मूर्द्धकः । पुं० चक्षुषे ॥
 मूर्द्धकपर्पो । स्त्री० जलत्रायाभ् ॥
 मूर्द्धखोलम् । न० कृत्रे ॥
 मूर्द्धजः । पुं० केशे ॥ त्रि० मूर्द्धिजा
 ते ॥
 मूर्द्धतैलम् । न० तैलविशेषे ॥ अभ्य-
 ङ्गः परिषेकश्चपिचुवस्तिरितिक्र
 मात् । मूर्द्धतैलंचतुर्धास्याद्वलवत्
 तद्यथोत्तरं ॥
 मूर्द्धा । पुं० उत्तमाङ्गे । शिरसि ।
 मस्तके ॥ छात्राः कारैः शिरोभि
 स्तुनृपानिस्त्रशिराधनी । चिपिटैस्तु
 धितुर्मुर्च्छुर्गन्धाद्याः परिमण्डलैः
 घटमूर्द्धापापरुचिर्धनाद्यैः परिव-
 र्जितः ॥ मुद्यन्त्यस्मिन्नाहते । मु-
 ह० । श्वन्मुच्चन्निति० मुहेः कनि
 न्० निपातनादुपधादीर्घाधान्तादे
 शोरमागमञ्च ॥
 मूर्द्धन्यः । त्रि० मूर्द्धनिभवे ॥ शरीरा
 वयवाञ्चेतियत् । येचाभावकर्म
 णोरितिप्रकृतिभावाद्भस्त्रद्वितइति०
 टिलोपाभावः ॥
 मूर्द्धपुष्पः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥
 मूर्द्धरसः । पुं० भक्तफेने ॥
 मूर्द्धवेष्टनम् । न० उष्णीषे ॥
 मूर्द्धाभिषिक्तः । पुं० भूपाले । राज
 नि ॥ चक्षुषे । राजन्ये । वाहुजे ॥

मूलम्

मूर्द्धि • अभिषिच्यतेऽस्य । विचक्ष
रणे । क्तः । राज्यदासमये • मू-
र्द्धन्यभिषिच्यते • तत्प्रभवत्वात्स
र्वाभिषिच्यतेऽस्य मूर्द्धाभिषिक्त उच्यते ।
मन्त्रिणि ॥ प्रधाने ॥ मूर्द्धन्यभि-
षिक्तः । यणसद्वरजातिविशेषे
विप्रात्तद्वियायाम् जाते ॥

मूर्धावसिक्तः । पुं • ब्राह्मणात्परि
णीतद्वियायामुच्यते ॥ अस्त्रव-
सिक्तु । इत्यश्वरथशिवाचमस्त्रा
णांधारणं तथा । मूर्धावसिक्तश्च
वृत्तिः प्रोक्ताउशनसाशुभा ॥

मूर्धा • स्त्री • लताविशेषे । देव्याम् ।
मधुरधायाम् । मोरटायाम् । सुर-
हरा • इ • भा • प्र • धनुर्गुणोप-
युक्ता • सुरगा • इ • गौ • भा •
प्र • मूर्धासरागुरुः स्वादुस्तिक्ता-
पित्तास्त्रमेव नुत् । लिदोषट्ष्ठाह-
द्रागकण्डकुष्ठज्वरापहा । मूर्धति
। मूर्धावसिक्तने । अच् ॥

मूर्धिका • स्त्री • मूर्धायाम् ॥ मूर्धैव
। स्वार्थे कन् ॥

मूलम् । न • शिफायाम् ॥ ब्रध्ने ।
अङ्घ्रिनामके । जङ्घ • इ • भा •
॥ मूलमात्रे ॥ यथा । अर्थस्यमूलं
निकृतिः क्षमाचक्षामस्यमूलञ्चव
पूर्वयश्च । धर्मस्यबागादिदयादमश्च
मोक्षस्य सर्वोपरमः द्वियाश्वः ॥
पाशे । प्रथमे ॥ यथा । मूलप्रकृ

मूलकम्

तिः । मूलवित्ते ॥ भे ॥ निकुञ्जे
। निजे ॥ चरणे । टीकार्धार्थ्य
। शूरणे । पिप्पलीमूले ॥ पुष्कर-
मूले । विशेषमूलस्यान्वेषणे निषे-
धोयथा । नदीनामग्निहोत्राणांभा-
रतस्यकुलस्यच । मूलान्ते षोडशकं
व्योमूलाद्दोषो न हीयते ॥ पुं • न •
अन्तिके । पाशे । नक्षत्रविशेषे ॥
यथा । हस्तास्त्रातिश्रवणाश्रम्लीपेष्ट-
शशिरोनपुंसित्यात् । पुंसिपुनर्व-
सुपुष्यौमूलन्वस्त्रीस्त्रियांशेषाः ॥
निर्दृष्टिदेवताकेनक्षत्रे ॥ अस्त्रि-
नजातस्यफलं यथा । मूलं विरुद्धा
वयवसमूलं कुलंदहत्येव दन्तिश्च
न्तः । चेदन्यथातः पुरुषाविशेषा
त् सौभाग्यमायुश्चकुलानुवृद्धिः ॥
मूलमन्त्रे ॥ मूलति । मूलप्रतिष्ठा-
याम् मूलरोहणे वा । इगुपधे लि-
कः ॥ भवते । मूड्वन्धने । मूश-
क्यम्बिभ्यः क्तः ॥

मूलकः । पुं • स्थावरविषयप्रभेदे ॥

मूलकम् । न • मूलविशेषे । राजालु-
के । महाकन्दे । हस्तिदन्तके ।
मूलौ • इतिभाषाप्रसिद्धे कन्दे ॥
अस्यगुणाः । मूलकाद्विविधं प्रोक्तं
तत्रैकं लघुमूलकम् । शालामकं
टकं विश्वशालेयं मरुतसम्भवम् ॥
चाणक्यमूलकं तीक्ष्णं तथा मूलकं
पोतिका । नेपात्तमूलकं चान्यत्

मूलकर्म

तद्विद्वदन्तः ॥ लघुमूलकसु
 स्याद्रुच्यं लघुचपाचनम् । दोष
 चयहरं स्वयंज्वरश्वासविनाशनम् ॥
 तासिकाकण्ठरोगघ्नं नयनामयना
 शनम् । महत्तदेवरुक्षोष्णगुरुदोष
 चयप्रदम् ॥ स्निग्धसिद्धं तदेवस्याहो
 षचयविनाशनम् । तत्पुष्पं श्लेष्मपि
 तघ्नं फलं वातकफप्रदमिति । मूल
 ति । मूल० । कु० । यदामूलय
 ति । मूलरोहणे । पु० । च० ।
 संचायांकम् ॥ यदा । मूलेवातः
 । पूर्वाह्वापराह्वाद्रामूलप्रदोषा
 वस्कराहुन् ॥

मूलकदण्डः । पु० । गांडर० गण्डक०
 इ० प्र० मूलकात्रयवे । सपचः
 स्निग्धितलज्ज दण्डो मूलकसूक्ष्मकः
 । हृत्पक्ष्मसुहिड्ग्वाब्जेलवणे नवि
 मिश्रितः ॥ सुसूच्यं मूलकं शाकं
 विष्टम्भकफकारकम् । वातपित्त
 हरं श्लेष्मकृच्छुष्कसुगुणावहम् ॥

मूलकपत्रम् । न० । मूलकसपत्रम् ॥
 पाचनं लघुरुच्योष्णं पचं मूलकजं न
 वम् । स्निग्धसिद्धं विदोषघ्नमसिद्धं
 कफपित्तकृत् ॥

मूलकपर्णी । स्त्री० । शिभाञ्जने ॥

मूलकमूला । स्त्री० । क्षीरकच्छुक्का-
 म् । क्षीरीशवत्से ॥

मूलकर्म । न० । कर्मण्ये । टीना०
 इ० भा० प्र० कर्मविशेषे । मूलै

मूलचिकीर्षभवनम्

रोषधीमूलैः कर्म० । चासनोच्चाट-
 नस्तम्भनवशीकरणादि० मूलकर्म
 । उपपातकविशेषतत् । यथा ।
 संधांकरेष्वधीकारोमहायन्त्रप्रवर्त-
 नम् । हिंसौषधीनां सत्याजीवोऽ
 भिषारो मूलकर्म ॥ इतिमनुः ।
 मूलकर्म० मन्त्रौषधादिनावशीकर-
 णमितिकुल्लकभट्टः ॥

मूलकारः । पु० । मूलग्रन्थकर्त्तरि ।
 मूलं करोति । कुजः कर्मग्रन्थः ॥
 मूलकारिका । स्त्री० । चुल्ल्याम् ।
 मूलग्रन्थार्थप्रकाशकपद्ये ॥ मूल
 धनस्य वृद्धिविशेषे ॥

मूलकच्छः । पु० । न० । एकादशविध-
 पक्षकच्छव्रतान्तर्गतव्रतविशेषे ।
 यदा कथितानि वृत्तमूलानि मासं पी-
 यन्ते । तदा मूलकच्छव्यपदेशं लभ-
 न्ते । यथा । हार्मार्कण्डेयः । फलैर्मा
 स्तिनकथितः फलकच्छोमनीषिभिः
 । श्रीकच्छः श्रीफलैः प्रोक्तः पद्मा
 क्षीरपरस्तथा ॥ मास्तिनामलकैरेवं-
 श्रीकच्छमपरं स्मृतम् । पत्रैर्मतः
 पत्रकच्छः पुष्पैस्तत्कच्छोच्यते ॥
 मूलकच्छः स्मृतो मूलैस्तोयकच्छो-
 जलेन तु । इति ॥

मूलजः । पु० । उत्पलादौ ॥ न० । चा-
 द्रंके ॥ त्रि० । मूलोद्भवे ॥

मूलचिकीर्षभवनम् । न० । सूर्यादियज्ञ-
 क्षाराशिरूपगृहविशेषे ॥ यथा । सिं

मूलपणी

गोमेघनिताधनुर्युक्घटास्तथा । मूलत्रिकोणभवनान्याहुः । सूर्यादितः क्रमात् ॥ एतेराशयः क्रमात् सूर्यादीनामूलत्रिकोणभवनान्याहुः । यथा । सिंहः सूर्यस्य मूलत्रिकोणभवनम् । एवं वृषश्चन्द्रस्य । मेषः कुजस्य । कन्याबुधस्य । धनुर्गुरोः तुलाशुक्रस्य । कुम्भः शनिरिति ॥

मूलत्रिकोणांशः । पुं० । रव्यादीनां त्रिकोणभागे ॥ य० । खयुग्मभाकंदिकपालदिकपञ्चदशविंशतिः । मूलत्रिकोणभागाः स्युः सूर्यादीनां यथा क्रमात् । यथा । सिंहराशौ सूर्यस्य विंशत्यंशमूलत्रिकोणभागाः स्युः । एवं चन्द्रस्य द्विपथमतुक्कांशत्रयादूर्ध्वसप्तविंशत्यंशाः कुजस्य मेषादशंशाः बुधस्य कन्यायां तु पञ्चदशंशादूर्ध्वदशंशाः पञ्चविंशत्यंशपर्यन्तम् । गुरोर्धनुषि दशंशाः शुक्रस्य तुलायां पञ्चदशंशाः शनः कुम्भे विंशत्यंशाः । मूलत्रिकोणभागाः स्युरिति ॥

मूलदेवः । पुं० । मूलभद्रे । कंसासुरे । मूलद्रव्यम् । न० । मूलधने ॥ मूलधनम् । न० । बलिङ् मूलवित् । नीव्याम् । परिपणे । पूंजी० इ०० भा० ॥ मूलक्षतवर्गम् ॥

मूलनगरम् । न० । राजधान्याम् ॥

मूलपणी । स्त्री० । मण्डकपर्याम् ॥

मूलाधारः

मूलपुष्करम् । न० । पुष्करमूले । मूलपीती । स्त्री० । शाकप्रभेदे । सुद्रव लब्ध्याम् । सुद्रपीतिकायाम् ॥ मूलप्रकृतिः । स्त्री० । आद्यायां शक्तौ । प्रधाने । प्रकृतिः प्रधानम् । मूलस्वाप्तौ प्रकृतिश्चेति विग्रहः । विश्वस्य कार्यकलापस्य सामूलम् । न च स्वामूलान्तरमस्ति च न वक्ष्यामि प्रसङ्गात् । अचानवस्थायामस्ति प्रमाणम् ॥

मूलफलदः । पुं० । पनसि । कण्टकिफले । मूले फलं ददाति । हुदाब्जः । कः ॥

मूलबन्धः । पुं० । राजयोगाङ्गविशेषे । यन्मूलं सर्वभूतानां यन्मूलचित्तबन्धनम् । मूलबन्धः सदा सौख्ययोग्यो सौख्ययोगिनाम् ॥

मूलभद्रः । पुं० । कंसासुरे ॥

मूलरसः । पुं० । मीरटलतायाम् ॥

मूलविभुजः । पुं० । रथे । मूलानि विभुजति । भुजाकौटिस्थे । मूलविभुजादित्वात्कः ॥

मूलस्तम्भः । पुं० । स्थितिहेतौ ॥

मूला । स्त्री० । शतावर्याम् ॥ मूलभे ॥

मूलाधारः । पुं० । गुह्यलिङ्गयोर्मध्ये ऽङ्गुलिद्वयमितस्थाने । शरीरस्य सकलनाडीनां मूलस्थाने ॥ मूलमाधारषट्कानामूलधारतमो विदुरिति देवीगीतोक्तेः ॥

मूषली

मूलाविद्या । स्त्री० अनाद्यविवेकी ।
अयंजीवोनकूटस्थं विधिनक्ति कदा
चन । अनादिरविवेकीयं मूलाविद्या
तिगम्यताम् ॥

मूलाह्वयम् । न० मूलके ॥

मूली । पुं० वृद्धे ॥

मूली । स्त्री० ज्येष्ठायाम् ॥

मूलैरः । पुं० जटायाम् ॥ मूलति ।

मूल० । मूलैरादयश्चेति साधुः ॥

मूल्यम् । न० अवक्रये । वस्त्रे । मोल

० निरख० इ० भा० दर० दाम०

इतिसाधारणजनभाषा ॥ भृष्टाया

म् । वेतने । महीना० भाडा०

इ० भा० ॥ मूलैर्नानान्यम्० मू

लेनसमंया । नौवयोधमेत्यादि

नायत् । चि० मूलतउत्पाटनयो

ग्यमुद्गादौ ॥ मूलमावर्हियस्य ।

मूलमस्यावर्हीतियत् ॥

मूषः । पुं० मूषिके ॥ तैजसावर्त्त
न्यां ॥

मूषकः । पुं० मूषिके ॥ मूषति ।

मूषस्ते येदीर्घोपधोप्यस्ति । भ्रादिः

। खलुसंज्ञायां कुन्वा ॥

मूषककर्णी । स्त्री० आखुपण्याम् ॥

मूषकमारी । स्त्री० सुतश्रेण्याम् ॥

मूषका । स्त्री० मूषिकायाम् ॥

मूषिकारातिः । पुं० शोती । विडा
ले ॥

मूषली । स्त्री० पल्लां ॥

मूषिकपर्णी

मूषा । स्त्री० स्रग्पाद्यावर्त्तनपात्रे ।

तेजसावर्त्तन्याम् ॥ देवताडे ॥

अन्तः शुषिरायां मृतप्रतिमायाम्

॥ मूषति । मूष० । इगुपधेति कः

॥ गवाक्षे ॥ यथा । एकद्वित्यादि

मूषावहनमिति महीव्रूहिमेभूमिभ

र्तुर्हस्यैरस्येष्टमूषेचतुरविरचिते

श्लक्ष्णशालाविशाले । इत्यादिली

लावच्यांश्छीव्यवहारः ॥

मूषाकर्णी । स्त्री० आखुपण्याम् ॥

मूषातुल्यम् । न० कांस्यनीले । वितुन्न

के । हेमतुल्ये ॥

मूषिकः । पुं० उन्दुरौ । आखौ ॥

अस्यमांसगुणाः । अहिनकुलशल्य

गोधामूषिकमुख्याविलेशयाः कथि

ताः । श्वासानिक्तकासहरंतस्यां

संपित्तदाहकरम् ॥ अन्ये विलेशया

येस्युः केङ्किडोन्दुरुकादयः । ग

र्हितं तस्यमांसं मद्यगौरवदुर्जरम्

॥ अपिच । मूषकोमधुरः क्षिण्यो-

व्यवायीवलवर्धनः ॥ पारिभाषि

कोयथा । विभवेसतिनैवास्तिनद-

दातिजुहोतिच । तमाहुराखुंतस्या

न्नं भुक्त्वा कृच्छ्रेण शुध्यति ॥ मुष्णा

ति । मुष० । मुषदीर्घश्चेति कि-

कन् ॥

मूषिकपर्णी । स्त्री० जलदृष्टविशे-

षे । चित्रायाम् । उपचित्रायाम् ।

न्ययोध्याम् । मूषाकर्णीति श्रुता

मृकण्ड :

याम् । इन्द्राकानीपाना० दू० गौ०
दे० भा० ॥ मूषिकपण्यामस्थाः मू
षिककर्णाकारपण्यात् । पाकक
र्णेतिडीप् ॥

मूषिका । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥ मू
षकस्त्रियात् ॥ अजादित्वाष्टाप ॥
मूषायाम् ॥

मूषिकाङ्कः । पुं० गणेशे ॥

मूषिकाञ्चनः । पुं० विघ्नहारिणि ।
गणेशे ॥

मूषिकारः । पुं० आखौ । उन्दुरौ ॥
मूषिकायाः पुमान् । आरक्पुंसी
त्यारक्

मूषिकारातिः । पुं० विडाले ॥

मूषिकाह्वया । स्त्री० सुतश्रेष्ठ्याम् ॥
मूषिकपण्याम् ॥

मूषितः । त्रि० मुषिते । चोरिते । मू
ष्यतेस्म । मूषस्ते ये । क्तः ॥

मूषिपणिका । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥

मूषी । स्त्री० स्वर्णाद्यावर्त्तनमात्रे । स्व
र्णादिद्रवीकरणपात्रे । मूषायाम् ॥

मूषीकः । पुं० उन्दुरौ । मूषिके ॥

मूषीककर्णी । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥

मूषीका । स्त्री० उन्दुरौ ॥

मृकण्डः । पुं० मृकण्डमुनौ ॥ अयम

दन्तोमृगख्यादयश्चेति सूत्रे ० उज्ज्वल

दत्तग्रन्थे स्पष्टः ॥ मृकण्डस्य मुने-

स्तीर्थतद्यास्यामतिनिर्मलमिति स्का

न्दोक्तेश्च ॥

मृगः

मृकण्डः । पुं० मृकण्डमुनौ

मृगः । पुं० आरण्यपशुमात्रे । करि

विशेषे ॥ मृगशिरोनक्षत्र ॥ यथा

मृगेगत्वाशिवे स्थित्वाऽद्वितीयाच्छ

नृजयेद्विपूनीति ॥ एकदेशप्रयोगा

त् ॥ अन्वेषणे ॥ याज्ञायाम् ॥ मा

गंशीर्षमसि ॥ यज्ञविशेषे ॥ मृग-

नाभौ ॥ मकरराशौ ॥ मृगयाया-

म् ॥ स्वनाम्नाप्रसिद्धे पशुविशेषे ।

कुरङ्गे । वातायौ । हरिणे । अ

जिनयोनौ ॥ अस्य मांसप्रकारगुणाः

। मार्गमांसं बहुशकलितं स्निग्धमी-

षच्चतोयेतमस्ते हंजरणसहिषेपाचि

तं शब्दमुच्चैः । सान्द्रं सान्द्रं लवणस

हितं दाडिमेनातियुक्तं खादनं खा-

दनं कलयाति शिरश्चन्द्रचूडोपिनूनम्

॥ ऐषं मांसं हिमं ग्राहक्यं दोषत्र

यापहम् । षड्रसं बलदं पथ्यं वृष्यं लघु

ज्वरापहम् ॥ मृग्यते । मृगचर्च प

णे । अदन्तः । घञ् । मृगोनव-

विधो यथा । सम्बरोरोहितोन्यद्गुः

कुरङ्गः सुदृशोरुः । एणश्च ह-

रिणश्चेति मृगाः नवविधामताः ॥

पाठान्तरं यथा । समूरोरोहितोन्य-

ङ्कुः सम्बरोवभृगोरुः । अशे

णहरिणाश्चेति मृगाः नवविधामताः

॥ हारिणस्यापि विज्ञेयः पञ्चभेदो च

भैरव । ऋष्यः खड्गोरुश्चैव पृषतश्च

मृगस्तथा ॥ एते वलिप्रदाने च चर्मा

मृग :

दानेचकीर्त्तिताः॥ इतिकालिका
पुराणे ६७ अध्यायः अथमृगपरी
क्षाः मृगनाभिसमादातुंकौतुका-
र्थतथापुनः । मृगाः पोष्यामहो-
न्द्राणां तेषां च्यामिलक्षणम् ॥ पृ-
थिव्यव्यायुगगनतेजोधिकास्तुपञ्च
धा भिद्यन्ते नैरुभेदास्तुममस्तामृग
जातयः ॥ तद्यथा । येगन्धिनः क्षी-
णशरीरकर्णास्ते पार्थिवागन्धमृगा
प्रदिष्टाः । सर्वाङ्गमेषां सुरभिप्रका-
मं पुण्ये प्रदेशे प्रभवन्ति ते तु ॥ ये वै वि-
शालागुहदीर्घशृङ्गाश्चमांसलास्तौ
ब्रह्मरुदेशाः । आप्यास्तुतेवै प्रसर-
न्तिभूरिसर्वत्र देशे प्रभवन्ति चैव ॥ धा-
वन्ति ये वातमिवान्तरीक्षे दीर्घास्तुते-
वा तमृगाः प्रदिष्टाः । ते यत्र यत्रै-
व भवन्ति शक्तास्तत्रैव सर्वाणि शुभा-
निसन्ति ॥ लघुप्रमाणालघुवीर्यस-
त्त्वानिर्गन्धदेहाश्च गलप्रमाणाः ।
ते गागनाधिगकरानराणां स्पृश्यान्ते
नापि निरौक्षणीयाः ॥ ये कृष्णवर्णा
गुरुदीर्घशृङ्गाः क्रुद्धाभृशं यान्ति
च वायुवेगाः । ते कृष्णसाराः खलु
तैजसास्तु पुण्यप्रदेशे प्रभवन्ति ते तु ॥
भोजोप्याह । पार्थिवादिमृगः सर्व-
श्चतुर्जातिर्भवेत्पृथक् । सुशृङ्गास्त-
नुलोमानो ब्राह्मणामृगजातयः ।
क्रुद्धाः पश्वरिशृङ्गाश्चक्षत्रियाः
खरलोमशाः । आवर्तशृङ्गास्तनवी

मृग :

हरिणावैश्यजातयः ॥ कुशुङ्गावाप्य-
शृङ्गावाशूद्राः खरतनूरुहाः । अश्व-
नायिगुणादोषा स्ते ज्ञेया हरिणेष्व-
पि ॥ तथापि दोषाः पञ्चामीव द्रव्य-
न्ते हरिणाश्चयाः । नेत्रयोरन्तरेय-
स्यलोमावर्त्ताः सपापकृत् ॥ विष-
मो विकृतौ शृङ्गौ यस्य स क्षेमनाशनः
। आवर्त्तः पृष्ठतो यस्य आनाभिर्म-
भिपिन्दति ॥ पश्चार्धे यस्य वावर्त्त-
स्तौ स्थाज्यौ भयकारकौ । वर्णने च
पदादीनां वै कृताङ्गनाशनः ॥ गा-
र्ग्यः । दोषवन्मृगजातीनां विजा-
तौ नामथापि वा । दर्शनात्स्पर्शना-
च्चैव गन्धादानाच्च पोषणात् ॥ भवे-
द्युर्विपदः सर्वास्तथाचैवाद्यपोष-
णात् ॥ शङ्कोपि । हरिणपोषणतो
धरिणीभुजानहिभवेन्मरुदुद्भवपौड-
नम् । नपविवज्जिरुजारिपुञ्जं भयं त-
द्वत्तं हरिणं शृण्वन्नृपः ॥ इति मृग-
परीक्षा युक्तिकल्पतरौ ॥ चतुर्विध-
पुरुषेषु पुरुषविशेषे ॥ तल्लक्षणं
यथा । वदंति मधुरवाणी दीर्घनेत्रो
ऽतिभीरुश्च पलमति सुदेहः शीघ्रवे-
गो मृगो यम् ॥ शशकैपद्भिनी तुष्टा
मृगे तुष्टा च चिचिणी । वृषभे शङ्किनी
तुष्टा ह्येतुष्टा च हस्तिनी ॥ पद्भिनी
शशयोर्योनिमेदृक् कौचतुरङ्गुली ।
चिचिणी मृगयोर्योनिमेदृक् कौचतथा
विधी ॥ इ० रतिमञ्जरी ॥

मृगयु :

मांशौ ॥

मृगप्रियम् । न० पर्वततणे ॥

मृगवधाजीवः । पुं० व्याधे ॥ मृगवध

आजीवोयस्यसः ॥ मृगवधेनाजी-

वतिवा । जीव० । द्रुगपधेतिकः ॥

मृगवन्धनी । स्त्री० मृगवन्धनार्थजा

लविशेषे । खावल० इ० पर्वत

भा० ॥ बागुरायाम् ॥ मृगोवध्यते

ऽनया । बन्धवन्धने । करणेऽल्युट् ।

ङीप् ॥

मृगभक्ष्या । स्त्री० जटामांश्याम् ॥

मृगमदः पुं० कस्तूर्याम् ॥ मृगस-

मदः ॥

मृगमदवासा । स्त्री० कस्तूरीमल्लिका

याम् ॥

मृगमातृकः । पुं० मृगविशेषे ॥ स्व-

ल्पः पृथूदरोच्चेयः शरभोमृगमा

तृकः । गुणैः शशेनसदृशो गदितो

मृगमातृकः ॥

मृगया स्त्री० अस्त्रोदने । मृगव्ये । आ

खेटे । खेटे । हेडा० इ० भा० ॥ अवल

खकुलाशिनाभपान्निजनीडद्रुम

पीडिनः खगान् । अनवद्यतणा

हिंनोमृगान्मृगयाघायनभूभृतांघ्र

ताम् ॥ इतिश्रीहृषः ॥ मृग्यन्ते

मृगात्रयाम् । मृग० । पु० अद

न्तः । परिचर्यापरिसर्यामृगयाऽटा

व्यानामुपसङ्ख्यानमितिसाधुः ॥

मृगयुः । पु० व्याधे । लुब्धके । हे

मृगशिरः

डिया० इ० भा० प्र० । मांसवि

क्रयार्थमृगादिपशुहन्तरि ॥ मृगा

न्वधार्थयाति । या० । मृगव्या

दित्वात्कुः ॥ गोमाये । शृगाले

॥ परमेष्ठिनि ॥

मृगरसा । स्त्री० सहदेव्याम् ॥

मृगराट् । पुं० सिंहे । मृगेषुराज

ते । राजृ० । क्तिप् ॥

मृगराजः पुं० सिंहे ॥ मृगाणांरा

जा । राजाहः सखिभ्यष्टच् ॥

मृगराटिका । स्त्री० जीवमृत्याम् ॥

मृगरिपुः । पुं० सिंहे ॥ मृगाणांरि

पुः ॥

मृगरोमजम । न० राङ्गवे । मृगरो

मजीवस्ते ॥

मृगलाञ्छनः । पुं० चन्द्रे । शशिनि

॥ मृगोलाञ्छनंयस्य ॥

मृगवल्लभः । पुं० कुन्दरुदणे ॥

मृगवाहनः । पुं० वायौ ॥ मृगोवाह

नंयस्य ॥

मृगव्ययम् । न० मृगयायाम् ॥ मृगा

व्ययन्तः । व्ययगतौ । अन्येष्वपी

तिडः ॥

मृगशिराः । स्त्री० पञ्चमनक्षत्रे ॥ मृ

गः शिरोऽस्य ॥

मृगशिरः । न० मृगशीर्षे । पञ्चमै

नक्षत्रे ॥ अत्रजातफलम् । शरा

सनाभ्यासरतोविनीतः सदानुरक्तो

गुणिनांगुणेषु । भक्तानुपस्ते हभरे

मृगाङ्ग :

णपूर्णः सन्मार्गवर्त्ती मृगजन्मभागी ॥
 आकृत्यामृगः शिरोऽस्य ॥
 मृगशिरा । स्त्री० आग्रहायण्याम् ॥
 मृगशिरसि ॥
 मृगशीर्षम् । न० मृगशिरसिनक्षत्रे
 ॥ आकृत्यामृगः शीर्षयस्य ॥
 मृगशीर्षा । स्त्री० मृगशिरोनक्षत्रे ॥
 मृगा । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥
 मृगाक्षी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 विशालायाम् ॥ मृगनेत्रायां रात्रौ
 ॥ मृगलोचनायां नार्याम् ॥ मृगस्य
 अक्षिणोद्वचक्षिणीयस्याः ॥
 मृगाङ्गः । पुं० कलानिधौ हिमांशौ ॥
 कपूर्णे ॥ वायौ ॥ मृगचिह्ने ॥ मृ-
 गाङ्गायस्य सः ॥ यथादर्पणं प्राप्य
 परावृत्तानयनरश्मयो ग्रीवास्थमेवमु-
 खं दर्पणगतमिव प्रपश्यन्ति ॥ एवं चन्द्र-
 मण्डलं प्राप्य परावृत्तास्ते दूरत्वं दोषा-
 त् ॥ पृथिवीमव्यक्तरूपा मिव चन्द्रमण्ड-
 लगतां पश्यन्ति ॥ स एव चन्द्रे मृगचि-
 ह्नमित्युपचर्यते ॥ इति व्याख्याता-
 रः ॥ यक्ष्मरोगस्यौषधविशेषे ॥
 यथा । स्याद्रसं न समं हेममौक्तिकं द्वि-
 गुणं भवेत् । गन्धकस्तु समस्तो नरस-
 पादस्तुटङ्कणः ॥ सर्वतद्गोलकं कृत्वा
 कांक्षिकेन विशोधयेत् । भाण्डे ल-
 वणपूर्णे थपचेद्यामचतुष्टयम् ॥ मृ-
 गाङ्गसंज्ञकोच्चे यो रोगराजनिहन्त-
 नः ॥ अपिच । रसस्य भस्मनो हेम

मृगौ

पिष्टीकृत्य प्रयोजयेत् । गुञ्जाचतुष्ट-
 यञ्चाज्यमरिचैर्भक्षयेद्भारः ॥ इति
 मधुमती ॥
 मृगाजीवः । पुं० व्याधे ॥
 मृगाण्डजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
 मृगादनः । पुं० तरक्षौ । तैदुवावाघ-
 ० तरख इ० भा० प्र० ॥ मृगमत्ति-
 । अद० । ल्युः ॥
 नृगादनी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 गवादन्याम् ॥ मृगेवारी ॥ सहदे-
 व्याम् ॥
 मृगादिः । पुं० मार्गशीर्षे ॥
 मृगादी । पुं० सिंहे ॥ मृगान्तुंशी-
 लयस्य । णिनिः ॥
 मृगाधिपः । पुं० सिंहे ॥
 मृगान्तकः । पुं० चित्रव्याघ्रे । चीता-
 ० इ० भा० ॥ मृगाणामन्तकः ॥
 मृगारातिः । पुं० मृगस्य शत्रौ ॥
 कुक्षुरे ॥ मृगस्य अरातिः ॥
 मृगारिः । पुं० कण्ठोरवे । सिंहे
 ॥ शार्दूले । व्याघ्रे ॥ मृगस्य अरिः
 ॥ कुक्षुरे ॥ रक्तशिशौ ॥
 मृगावित् । पुं० व्याधे ॥
 मृगाशः । पुं० मकरराशौ ॥ मृगस्य
 आस्थमिव आस्थं यस्य सः ॥
 मृगितः । चि० अन्वेषिते । ढूँढा०
 इ० भा० ॥ मृग्यते स्म । मृग-
 । क्तः । इट् ॥
 मृगी । स्त्री० वनिताविशेषे ॥ मृग

मृगेन्द्रमुखम्

जार्जस्त्रियाम् । मृगौणां जङ्गलोत्था
 नां ह्यगोक्षीरगुणं पयः ॥ कश्यपक
 न्यायाम् । पुलहभार्यायाम् । हरि
 णादिमृगाणां मातरि ॥ मध्याह्नि
 प्रभेदे । रोमृगौ । इतिलक्षणलक्षि
 ते ॥ यथा । सामृगौ लोचना । रा
 धिकाश्रीपतेः ॥ हरिण्याम् ॥
 सितोदरेपीतपृष्ठे वराटके ॥
 मृगेक्षणा । स्त्री० मृगेनेत्रायाम् ॥ मृ
 गेर्वारौ ॥
 मृगेन्द्रः । पुं० सिंह ॥ नाभिषेको
 नसंस्कारः सिंहस्य क्रियते वने ।
 विक्रमार्जितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्र
 ता ॥ मृगाणामिन्द्रः ॥ वर्णवृत्ता
 न्तरे ॥ पयोधरधारिमृगेन्द्रमवेहि ॥
 यथा । हथाविलपानि ॥ मध्यलघोः
 पञ्चमात्रपर्याये ० ५ । ५० ॥ यात्रा
 योगान्तरे ॥ लग्ने शुक्रः शशीबन्धौ
 कर्मस्थाने गुरुर्यदा । मृगेन्द्रयोगो
 विख्यातो यातुः सर्वार्थसाधकः ॥
 मृगेन्द्रचटकः । पुं० श्येने ॥ चटका
 नामृगेन्द्रः ॥ राजदन्तादिः ॥
 मृगेन्द्रमुखम् । न० अतिजगती १३
 कंदोभेदे ॥ भवति मृगेन्द्रमुखं नजौ
 जरौगः ॥ यथा । गुरुभुजवीर्यभरं
 हरिमदांश्चायुधिसमुपेत्य नदानवा
 जिजीवुः । क्षुधितमृगेन्द्रमुखं मृगा
 उपेत्य कानुखलविभ्रतिजीवनस्य यो
 गम् ॥

मृगालम्

मृगेन्द्राशी । स्त्री० वासके ॥
 मृगेर्वारुः । स्त्री० श्वेतोन्द्रवारुण्या
 म् । मृगाद्याम् । श्वेतपुष्पायाम् ।
 मरुजायाम् ॥
 मृगेष्टः । पुं० मुहुरष्टचे ॥
 मृग्यः । चि० अन्वेष्ट्ये । मृगितव्ये ॥
 मृजः । पुं० वायविशेषे । मर्दले ।
 दारुजे । मादल० द्र० गौ० दे०
 भा० प्र० ॥
 मृजा । स्त्री० मार्जनायाम् । प्रोज्झनां
 दिनाङ्गनिर्मलीकरणे ॥ मार्जनम्
 । मृजशुद्धौ । मृजशौचालङ्करणयो
 र्मुद्रादिर्वा । भिदाद्यङ् ॥
 मृज्यः । चि० मार्जनीये ॥
 मृडः । पुं० शिवे ॥ मृडति । मृडमु
 खने । मृडणातिवा । मृडचचात्
 क्षोदे । इगुपधत्त्वात्कः ॥
 मृडङ्गणः । पुं० बालके ॥ मृडति ।
 मृड० । मृडः कीकचकङ्गणाविति
 कङ्गणः प्रत्ययः ॥
 मृडा । स्त्री० दुर्गायां ॥
 मृडानी । स्त्री० चण्डिकायाम् । अ
 म्बिकायाम् ॥ मृडस्य स्त्री । इन्द्रव
 रुणे तिङ्गीप्रानुक्तौ ॥
 मृडी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 मृडीकः । पुं० मृगे । हरिणे ॥ मृ
 डति । मृडः कीकचकङ्गणाविति की
 कच् ॥
 मृगालम् । न० नलदे । उशीरे ॥ पुं०

मृत :

न० वसे । पद्मनाले ॥ मृणालंशी
तलं वृष्यं पित्तदाहासजिह्वरु । दुर्ज
रं स्वादुपाकश्चस्तन्यानलकफप्रदम् ॥
सङ्गाहिमधुरं रुक्षं शालूकमपित्तहृ
णम् । विसाङ्कुराश्चन्द्रकलानुका
राविभाविताः सैश्वर्यनिम्बुकाभ्या
म् । विकीर्णखण्डोक्तमृद्वेराज
लेपिवह्निं लघुदीपवन्ति ॥ मृग्यते
। मृणहिंसायाम् । तमिविशिवि
डिमृणीतिकालम् ॥

मृणालिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥
मृणालानिसन्ध्या । पुष्करादिभ्यो
देशद्वीपानि : ॥

मृणाली । स्त्री० विसे । अजादिमूले
॥ अपचयविवक्षायां गौरादिस्त्वा
न्ङीष् ॥ स्वल्पमृणालजाती ॥

मृतः । त्रि० परासी । प्राप्तपञ्चत्वे ।
परेते । प्रेते । संस्थिते । प्रमीते
। मरा० इ० भा० ॥ यथा । धर्मः
प्रव्रजितस्तपः प्रवसितसत्यश्चदूरे
गतं पृथ्वीमन्दफलाजनाः कपटिनो
लौल्ये स्थिता ब्राह्मणाः । मर्त्याः
स्त्रीवशगाः स्त्रियश्चपलाः नीचा
जना उन्नताश्च कष्टं खलु जीवितं कलि
युगे धन्या नरा ये मृताः ॥ इति गारु
डः ११५ अध्यायः ॥ न० मृच्छी ॥
याचिते । मृतन्तु याचितं प्रोक्तमि
ति मनुः । याचनवृत्तिर्हि मरणमि
वदुः खजनकत्त्वान्मृतमुच्यते ॥

मृतालकम्

म्रियते स्म । मृड्प्राणव्याग्रे । गत्य
र्थे तिक्तः । तनिमृड्भ्याकिञ्चेति
तन्वा ॥

मृतकम् । न० शवे । मरणाशौचे ॥
यथा । यदि स्यान्मृतं के मृतिमृतं के
चमृतिस्तथा । शेषे यैव भवेच्छुद्धिर
हः शेषे द्विरात्रकम् ॥

मृतकल्पः । त्रि० मृतप्राये ॥ ईषदू
नोमृतः । ईषदसमाप्तावितिकल्प
प्रप्रत्ययः ॥

मृतकान्तकः । पुं० मृगाले ॥

मृतजीवः । पुं० तिलकवृक्षे ॥

मृतमत्तः । पुं०)

मृतमत्तकः । पुं०) मृगाले ॥

मृतवत्सा । स्त्री० अजीवत्सन्तानाया
म् । मृतापत्यायाम् ॥

मृतसञ्जीवनी । स्त्री० मृतजीवनार्थि
कायां विद्यायाम् ॥ गोरक्षदुग्धाया
म् । मृतः सञ्जीव्यतेऽनया । जीव
प्राणधारणे । ल्युट् । ङीप् ॥

मृतज्ञातः । त्रि० अपज्ञाते । मृत
मुद्दिश्य कृतज्ञाने जने ॥ मृतेज्ञातः
। सप्तमीति समासः ॥

मृतज्ञानम् । न० अपज्ञाने । मृतोद्दे
शेनज्ञाने ॥

मृतस्वमीक्षा । पुं० राजर्षिर्विशेषे ॥

मृतामदम् । न० तुल्ये ॥

मृतालकम् । न० तुवरिकायाम् ॥

मृतमालयति । चलभूषणादौ ।

मृत्त्यु :

मृग्यण् । सञ्ज्ञायांकन् ॥
 मृतिः । स्त्री० मरणे ॥ मृङ्प्राण
 त्यागे । स्त्रियांक्तिन् ॥ मृतिः प्रा
 णवियोगः स्यान्नतुनाशः सतो
 मतः । मृङ्प्राणत्यागद्व्युक्तस्व
 यंनष्टः कथं त्यजेत् ॥
 मृत्करः । पुं० कुम्भकारे ॥
 मृत्कांस्यम् । न० शरावे ॥
 मृत्किरा । स्त्री० जलजन्तुविशेषे ।
 घुघुर्याम् ॥
 मृत्क्षारम् । न० मूलके ॥
 मृत्खलिनी । स्त्री० सप्तलायाम् ।
 चमकषायाम् ॥
 मृत्तालम् । न० तुवरिकायाम् ।
 सुराष्ट्रजमृत्तिकायाम् ॥ मृदिता
 लः प्रतिष्ठाऽस्याः ॥
 मृत्तालकम् । न० मृत्ताले ॥ स्वार्थे
 कन् ॥
 मृत्तिका । स्त्री० मृदि ॥ माटी०
 इ० भा० ॥ मृदेव । स्वार्थे० मृ
 दस्तिकन् । प्रत्ययस्यादित्ये वसिष्ठे
 ऽङ्कारोच्चारणं प्रक्रियालाघवार्थं
 म् । टापोलुक्प्रश्रवणार्थञ्च । प
 च्चभिर्मृत्तिकाभिः क्लीतः पञ्च
 मृत्तिकः पटः ॥
 मृत्फली । स्त्री० कुष्ठौषधे ॥
 मृत्त्युः । पुं० मरणे । पञ्चतायाम्
 । निधने । शरीराद्यारम्भककर्मक्षय
 निमित्ते । सर्वमर्मच्छेदनरूपे०

मृत्त्यु :

शरीरादिविच्छेदे ॥ सचसर्वेषां ब्र
 ह्मादीनां कालं प्राप्यावश्यमेव भवति
 । तथाहि । प्राप्ते काले स्वयं ब्रह्मापरा
 र्द्धद्वयसंमिते । निधनं याति तत्तत्सा
 जगत्कर्ता स्वयंप्रभुः ॥ चतुर्युगसह
 स्रेषु ब्रह्मणो दिवसे किल । पतन्ति
 भवनात्पञ्चनवचेन्द्रास्तथा पुनः
 तथैव द्विगुणे विष्णुर्मरणायोपकल्प
 ते ॥ तथैव द्विगुणे कालेशङ्करः ।
 शान्तिमेति च ॥ काचिन्तामरणे
 मूढानिश्चलेदैवनिर्मिते । महीमही
 धराणाञ्च नाशः सूर्यशशाङ्कयोः
 ॥ जातस्य हि ध्रुवो मृत्त्युध्रुवजन्ममृत
 स्य च । अध्रुवेऽस्मिन् शरीरे तु रक्षणी
 यं यशः स्थिरम् ॥ इति श्रीदेवीभा
 गवते ५ स्कन्धे ३१ अध्यायः ॥
 आसन्नमृत्त्युर्लोको यं ध्रुवादीन् न हि प
 श्यति ॥ तथाहि । अरुन्धती ध्रुव
 स्रैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च । आस
 न्नमृत्त्युर्नोपश्येच्चतुर्यं मातृमण्डल
 म् ॥ अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवो ना
 सायमुच्यते । विष्णोः पदानि भू
 मध्ये नेत्रयोर्मातृमण्डलमिति काशी
 खण्डे १२ अध्यायः ॥ संसारे ।
 अविद्याकामकर्मसमुदाये । स्वाभा
 विकैकर्मणि ॥ स्वाभाविके ज्ञाने ॥
 संहारकारिणां मध्ये विनाशहेतौ
 भगवतो विभूतौ । यमे । वैवस्वते
 ॥ मरणम् । मृङ्० । भृजिमृङ्भ्यां

मृत्युञ्जयः

युक्त्युकावितिच्युक् ॥ योगवि
शेषे ॥ यथा । रवावनुराधा० सीमे
उत्तराषाढा० कुजेशतभिषा० बुध
अश्विनी० गुरौ मृगशीर्षम्० भृ
गौश्लेषा० शनौहस्तनक्षत्रे नमृ
त्युयोगे भवति ॥ लग्नादष्टमभवने
॥ यात्रायोगान्तरे ॥ अन्योन्यक्षेत्र
गावेकक्षेत्रे वा कविभास्करौ । मृ
त्युयोगीयमाख्यातो यातुर्मृत्युप्र
दायकः ॥

मृत्युजरे । स्त्री० द्वि० प्रज्वारस्वप्रिया
प्रिययोः ॥ यथा । कालकन्ये मृ
त्युजरे प्रज्वारस्वप्रियाप्रिये । या
भ्यांजगत्समुच्छिन्नं विधात्रानिर्मि
तं विधौ ॥ जरामृत्योरपिकालादु
त्पन्नत्वात्कन्यासदृशत्वात्कन्यात्व
म् । तेमृत्युजरे कालस्वकन्ये प्र
ज्वारत्प्रकृष्टज्वरस्वप्रियाप्रियेपत्
न्यौभवतः । प्रियातोप्रियेऽतिशयि
तप्रियेद्वयर्थः ॥

मृत्युञ्जयः । पुं० कृत्तिवाससि ।
शिवे ॥ मृत्युकन्याजिताशश्वच्छि
वेनगुरुणामम । नमृत्युनाजि
तः शम्भुः कल्पेकल्पेश्रुतौश्रुतम्
॥ मृत्युञ्जयति । जिजये । संज्ञा
यांभृतृवृजिधारिसहितपिदमः ।
इतिखच् । मुम् ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ लाभे भौमोगुरुश्छिद्रे षष्ठ्या
नेचभास्करः । मृत्युञ्जयसमा

मृत्मा

ख्योयं सर्वशत्रुनिवर्हणः ॥
मृत्युनाशकः । पुं० पारदे ॥ त्रि०
मरणहर्त्तरि ॥
मृत्युपाशः । पुं० अधर्माज्ञानराग
द्वेषादौ ॥
मृत्युपुष्पः । पुं० इक्षौ ॥
मृत्युफलः । पुं० महाकालफले ॥
मृत्युफली । स्त्री० कदल्याम् ॥
मृत्युभङ्गुरकः । पुं० भवरुति ।
प्रेतपटहे । मरणसमयवाद्ये ॥
मृत्युमृत्युः । पुं० रोगे ॥
मृत्युमान् । त्रि० मृते ॥
मृत्युवञ्चनः । पुं० शम्भौ ॥ श्रीफले
॥ द्रोणकाके ॥
मृत्युबीजः । पुं० वंशे ॥
मृत्युसूतिः । स्त्री० कर्कश्याम् ।
सागमायाम् ॥ मृत्युवेसूतिः प्रसवी
यस्याः ॥ यथाकर्कटकीगर्भाभाध
त्तेमृत्युमात्मनः ॥
मृत्मा । स्त्री० प्रशस्तमृदि ॥ प्रशस्तामृ
त् । सन्धौप्रशसायामितिसः । टा
प् ॥ तुवरिकायाम् । तूचर० इ०
भा० ॥ मृत्माऽस्त्यस्याः क्षेत्त्वेन
। अर्शचाद्यच् । टाप ॥
मृत्मा । स्त्री० प्रशस्तायामृत्तिकायाम्
। मृत्मायाम् ॥ प्रशस्तामृत् । स
न्धौप्रशसायामितिसः । टाप ॥
तुवर्याम् । आटक्याम् । अरहर
तूचर० इ० भा० ॥

मृदङ्ग :

मृत्०द् । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥ शौ
चे मृद्विशेषोयथाविष्णुपुराणे । व
ल्मीकमूषकोत्खातांमृदमन्तर्जला
तथा । शौचावशिष्टं गेहाच्चनाद
द्याल्लेपसम्भ्राम् ॥ अन्तः प्राण्य
वपन्नाच्चहलोत्खातांचपार्थिव ।
परित्यजेन्मृदस्त्वेताः सकला
शौचसाधनवृत्तिः ॥ अन्तः प्राण्य
वयन्मासकौटाम् ॥ मृदति० मृद
तेवा । मृदचोदेसम्पदादित्वात्कि
प् । काव्याम् । तुवरिकाया
म् ॥

मृदङ्गुरः । पुं० हारीतपक्षिणि ॥
मृदङ्गः । पुं० स्तनाम्नाप्रसिद्धे वाद्ये ।
मुरजे ॥ अथमृदङ्गादिविवरणन-
म् । मर्दलः खादिरः श्रेष्ठोहीनः
स्यादन्यदारुजः । रक्तचन्दनजी-
वाद्योमभीरध्वनिरुच्चकैः ॥ सार्द्ध-
हस्तप्रमाणन्तुदैर्घ्यमस्यविधीयते ।
त्रयोदशाङ्गुलं वाममथवाद्वादशाङ्गुल
म् ॥ दक्षिणस्रग्भवेहीनमेकेनाऽर्द्धा-
ङ्गुलेनवा । करणानङ्गवदनोमध्ये चै
वपृथुर्भवेत् । अण्मासीथोभवेद्वस्त
स्तच्चर्मकरणमतम् । मृत्तिकानि-
र्मितस्यैवमृदङ्गः परिकीर्तितः ॥
पातयेत्खरलिं वाद्यवादनार्थं चम-
र्दले । विभूतिर्गैरिकं भक्तकेन्दुकि-
नचसंयुतम् ॥ यद्वाचिपीठकंदैयं
जौविनीसत्त्वमिश्रितम् । सर्वमेकच

मृदिनी

पिष्टं तल्लेपः खरलिरुच्यते ॥ वा-
मास्ये पूरिकां कृत्वा लेपं दद्याच्चद-
क्षिणे । एवं मर्दलकः प्रोक्तः स-
र्ववाद्योत्तमोमतः ॥ अस्यसंयोग-
मासाद्य सर्ववाद्यश्च शोभते । एतद-
ङ्गे बीजकाष्ठे दलमर्द्धाङ्गुलं विदुः ॥ इ
ति । विशेषः सङ्गीतशास्त्रे द्रष्टव्यः
॥ पटहे ॥ द्योषे ॥ वंशे ॥ मृदयते ।
मृद० । विडादिभ्यः किदित्यङ्ग-
च् ॥ मृत् अङ्गमस्येति वा ॥

मृदङ्गकः । पुं० मृदङ्गे ॥

मृदङ्गफलः । पुं० पनसवृक्षे ॥ मृद-
ङ्गवृक्षफलान्यस्य ॥

मृदङ्गफलिनी । स्त्री० कोषातक्या
म् ॥

मृदङ्गौ । स्त्री० कोषातक्यम् । श्वेत
घोषाद्वृत्तिगौ० दे० भा० ॥

मृदरः । पुं० विषे ॥ त्रि० विलस
सति ॥ स्त्रियतेऽनेन० मृद्व्वातिवा-
। मृड्मद० वा । कृदरादयश्चेति०
अरप्रत्ययान्तो निपातितः ॥ भ-
ये ॥

मृदा । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥

मृदाकरः । पुं० वज्रे ॥

मृदितः । त्रि० अभिनष्टे । विनाशि
ते ॥ निष्पीडिते ॥ चणौ कृते ॥
मृदयतेस्य । मृद० । क्तः । इट् ।
कङ्कितचेतिनगुणः ॥ क्षीणे ॥

मृदिनी । स्त्री० मृत्सायाम् ॥

मृदुपत्रम्

मृदु : । त्रि० कोमले ॥ अतीच्छे ॥ मृ
दु : सर्वत्रवाध्यते ॥ मृद्यते । मृद
मर्द्दने । प्रथिसदिभस्जामितिकुः
रम्प्रसारणं च ॥ मृदुशब्दो मृदुत्व-
गुणमुक्त्वा तद्द्रव्यमविधत्ते द्रुतिगुणव-
चनो मृदुशब्दः । तेन स्त्रियां ङीष्-
भावेऽमृदुः ॥ न० विशेषनञ्च-
दौ ॥ यथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्णा-
श्चमृदुमैत्रं तथाभृगुः । तत्रगीता-
म्बरक्रीडामित्रकार्यश्चशोभनम् ॥
स्त्री० मृदुकन्यायाम् ॥

मृदुकृष्णायसम् । न० सीसके ॥
मृदुगमना । स्त्री० हंश्याम् ॥ त्रि० म-
न्दगमने ॥
मृदुवर्मी । पुं० भूर्जवृक्षे । त्रि० को-
मलत्त्वमिश्रिष्टे ॥
मृदुच्छदः । पुं० भूर्जे । कुक्कुरद्रुमे ॥
श्रीताले ॥ अन्नोटे ॥
मृदुता । स्त्री० मृदुत्वे ॥
मृदुतालः । पुं० श्रीतालवृक्षे ॥
मृदुत्तक । पुं० भूर्जपत्रवृक्षे । मृद्वीत्त-
गस्थ ॥
मृदुत्तचः । पुं० नृदुत्तचि । मृद्वी-
त्तचायस्थसः ॥
मृदुन्नकम् । न० सुवर्णे ॥ इतिशब्दच-
न्द्रिका ॥
मृदुपत्रः । पुं० नले ॥ न० कोमलपत्रे ॥
त्रि० कोमलपत्रवति ॥ मृदूनिपत्रा-
णियस्थसः ॥

मृद्वीका

मृदुपत्री । स्त्री० घिल्लीशाके ॥
मृदुपर्वकः । पुं० वेचे ॥ त्रि० कोम-
लपर्ववति ॥
मृदुपुष्पः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥ त्रि०
कोमलकुसुमविशिष्टे ॥ मृदूनिपु-
ष्पाणियस्थसः ॥
मृदुफलः । पुं० मधुनारिकेलि ॥ त्रि-
कङ्कते ॥ त्रि० कोमलफलवति ॥
मृदूनिफलानियस्थसः ॥
मृदुवध्वः । पुं० सात्त्विकराजसवृत्ति-
द्वये ॥
मृदुरेचनी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥
मृदुलः । त्रि० कोमले मृदुर्गुणोऽस्या-
स्ति । सिन्ध्यादिभ्यश्चेति लच् ॥ न०
जले ॥
मृदुलोमकः । पुं० शशके ॥ त्रि० को-
मलरोमविशिष्टे ॥
मृदुत्पलम् । न० नीलपद्मे ॥
मृद्वङ्गम् । न० वङ्गे ॥ कोमलावयवे ॥
त्रि० तद्वति । मृदून्यङ्गानियस्थ ॥
कर्मधारयोवा ॥
मृद्वी । स्त्री० कपिलद्राक्षायां ॥ कोम-
लाङ्ग्याम् ॥ मृदुशब्दो मृदुत्तगु-
णमुक्त्वा मृदुत्तगुणयुक्तं द्रव्यमभि-
धत्ते द्रुतिगुणवचनत्वे न० वातो गुण-
वचनादिति प्राचिको ङीष् ॥
मृद्वीका । स्त्री० गोस्तन्याम् । द्रक्षा-
याम् । मुनक्का० इ० भा० ॥ मृ-
द्वीति । मृदुः । अलीकादयश्चाति-

मृष्ट :

साधु : ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥
 मृधम् । न० युद्धे ॥ मर्द्धनम् । मृधु
 हिंसायाम् । वाहुलकात्० भावे०
 घञर्थेवाकः ।
 मृन्मयः । त्रि० मृदोविकारः । मय
 ट् ॥ स्त्री० मृन्मयी ॥
 मृन्मरुः । पुं० अश्मनि । पाषाणे ॥
 मृषा । अ० वितथे । मिथ्या भ्रूठ०
 इ० भा० ॥ मृष्यते । मृषुसहने ।
 काप्रत्ययः ॥
 मृषाध्यायी । पुं० वके ॥
 मृषार्थकम् । न० आहते । अत्यन्ता
 सम्भवार्थवाक्ये ॥ यथा । एषवन्-
 ध्यामुतोयातिखपुष्पकृतशेखरः । कू
 र्मलोमतनुत्राणः शशमृद्धधनुर्द्ध-
 रः ॥ इ० । मृषाऽर्थीयस्यतत् ।
 कप् ।
 मृषालकः । पुं० आस्रवृक्षे ॥
 मृषावादः । पुं० मिथ्योदिते । मि
 थ्यावाक्ये । टट्टयाम् ॥
 मृषावादो त्रि० मिथ्यावादिनि । मृ-
 षोद्ये । मृषावादोऽस्मात्ति । इनिः
 ॥ मिथ्याभियोक्तारि ।
 मृषोद्यः । त्रि० मिथ्यावादिनि ॥ रा
 जसूयसूर्यमृषोद्ये त्व्यादिनामृषो-
 पपदाददेः कर्म्मणिनित्य क्यब्नि
 पातल्यते ॥ न० मिथ्यावाक्ये ॥
 मृष्टः त्रि० अपनीतमले । शोधिते ॥
 मृज्यतेस्म । मंजुशुद्धौ । क्तः । न०

मेखला

मरिचे ॥
 मृष्टिः । स्त्री० अन्नादेः संस्कारविशेषे
 षे ।
 मृष्टेरुकः । पुं० वदान्ते । दानशौ-
 रणे ॥ मिष्टाशिनि ॥ अतिथिद्वि-
 षि ॥
 मेकः । पुं० अजे । छागे ॥
 मेकलः । पुं० ऋष्यन्तरे ॥ गिरिवि-
 शेषे ॥
 मेकलकन्यका । स्त्री० नर्मदायांसरि-
 ति । रेवायाम् ॥ मेकलस्यर्षे रद्रे
 र्वाकन्यका ॥
 मेकलाद्रिजा स्त्री० सोमोद्भवायाम् ।
 रेवायाम् ॥ मेकलाद्रेर्जाता ।
 जनौ० । डः ॥
 मेक्षणम् । न० यज्ञीयपात्रविशेषे ॥
 मेखलः । पुं० मेकलपर्वते ।
 मेखलकन्यका । स्त्री० रेवायाम् ॥
 मेखला । स्त्री० खड्गवन्धे । खड्गा
 देष्टुर्मादिनिर्मिते कटिवन्धने ॥ यु
 द्धे हस्तात्पतनवारणायमणिवन्धे
 प्रक्षिप्यमाणे चर्म्मादौ ॥ स्त्रीकन्या
 भरणे । काञ्च्याम् ॥ रशनाया
 म् ॥ केचित्तु० एकवृष्टिर्भवेत्का
 स्त्रीमेखलात्त्वष्टयष्टिका । रशनाषोड
 शक्षयाकलापः पञ्चविंशकः ॥ इ
 तिपठन्ति० इहत्वभेदात्पर्यायता ॥
 स्त्रीकन्यावस्त्रमन्यने ॥ शोणिस्था
 ने ॥ शैलनितम्बे ॥ उपनयनकाञ्चे

मेखला

धारणीयमुच्चनिर्मितसूत्रत्रये ॥ य-
था । मौञ्जीत्रिवृत्समाश्लक्ष्णाका-
यांविप्रस्यमेखला । क्षत्रियस्यतुमौ
वीज्यावैश्यस्यशणतान्तवी ॥ मुञ्जा
लाभेतुक्तर्त्या : कुशाश्मान्तकव-
ल्वजैः । त्रिवृताग्रन्यैकेनत्रिभिः
पञ्चभिरेववा ॥ इ०मनुः ॥ होम-
कुण्डोपरिमृद्घटितवेष्टनविशेषे ॥
यथोक्तंविशिष्टपञ्चरात्रे । यावान्कु-
ण्डस्यविस्तारः खननंतावदिष्ट-
ते । हस्तैकेमेखलास्तिस्रोवेदामि-
नयनाङ्गुलाः ॥ कुण्डेद्विहस्तौ ता-
त्रेयारसवेदगुणाङ्गुलाः । चतुर्ह-
स्तौ तुकुण्डे तावमुतर्कयुगाङ्गुलाः ॥
मेखलाब्रह्मचारिमेखलावत्कुण्ड-
वेष्टितामृद्घटिताःतास्यखातदेशा-
द्वाद्ये एकाङ्गुलिरुपंकरुणं परित्यज्यो
च्छायेणविस्तारेणचेत्यादिक्रमेणवे-
दाद्यङ्गुलाः एतद्विपरीतास्तन्वा-
न्तरोक्ताथवहारविरुद्धाः ॥ पिङ्ग-
लामतेपि । खातादेकाङ्गुलं त्यक्त्वा
मेखलानांविधिर्भवेदिति ॥ मखंग-
तिलाति । ला० । आतइतिकः ।
पृषोदरादिः ॥ मांलक्ष्मीमृद्वखति
०माईखतिवा । माशब्दोनिषेधेई-
खगतौ । बाहुलकात्कलच् ॥ य
डा । माईखलति । खलसञ्चयेसि
ञ्चनेच । मूलविभुजादित्वात्कः ।
अणितु०वृद्धिः स्यात् ॥ नर्मदा-

मेघजीवनः

याम् ॥ प्रश्निप्रण्या ॥
मेखलिकः । पुं० मेखलिनि ॥ मेख-
लास्यास्ति । ब्रीह्यादित्वाट्क ॥
मेखली । पुं० मेखलावति । मेखलि-
के । मेखलास्यास्ति । ब्रीह्यादित्वा
दिनिः ॥
मेघः । न० अर्धे । वारिवाहे । घने ।
जलदे ॥ मेघास्तुत्रिविधास्तत्रवाङ्म-
जाधूमयोनयः । निश्वासजास्तुजी-
मूतास्तेज्जयाजीवरूपिणः ॥ यज्ञ-
जास्तुघनाघोराः पुष्करावर्त्तकाद-
यः । इतिविशेषउक्तः शब्दार्थवे-
॥ मेघतिसिञ्चति । मिहसेचने ।
अच् । न्यङ्क्तादित्वात्कुत्वम् ॥
मुस्तायाम् ॥ राक्षसे ॥ षड्भागान्तर्ग-
तरागविशेषे ॥ यथा । मैरवीथव
सन्तश्चनटोनारायणस्तथा । श्रीरा-
गोमेघरागश्चषड्तेपुरुषाह्वयाः ॥
मेघकफः । पुं० करकायाम् ॥
मेघकालः । पुं० वर्षात्तौ ॥
मेघचिन्तकः । पुं० चातकपक्षिणि ॥
मेघङ्करः । पुं० मेघजनने ॥ मेघान्क-
रोति । मेघर्त्तिभयेषुकृञ् । खल्
प्रत्ययः । अरुर्द्धिषदितिमुम् ॥
मेघजः । त्रि० मेघभववस्तुनि ॥
मेघजालम् । न० कालिकायाम् । मे-
घावली ॥
मेघजीवनः । पुं० चातके ॥ मेघेजी-
वनमस्य ॥

मेघनायक :

मेघज्योति : । पुं० इरम्भदे । वज्रा-
ग्नी ॥ मेघस्यज्योति : ॥ अन्योन्य-
सङ्घट्टनेनमेघान्नि : सत्यवृक्षादौयो
ज्योतिरग्नि : पततिस : ॥

मेघडम्बर : । पुं० मेघगर्जने ॥ मेघ-
स्यडम्बर : ॥

मेघतिमिरम् । न० मेघाच्छन्नदिने ॥

मेघदीप : । पुं० विद्युति ॥

मेघध्वनि : । पुं० गर्जिते । मेघनि-
र्घोषे ॥

मेघनाद : । पुं० वरुणे ॥ रावणात्म-
जे । इन्द्रजिति ॥ मेघस्यनादइव-
नादोयस्य ॥ मेघशब्दे ॥ पलाशवृ-
क्षे ॥ तण्डुलीयशके ॥ इतिराज
निर्घण्ट : ॥ मेघस्यनाद : ॥

मेघनादजित् । पुं० रामानुजे । ल-
क्ष्मणे ॥ मेघनादमजैषीत् । जि०
। सत्सूद्विषेतिक्लिप् । तुक् ॥

मेघनादानुलासकः । पुं० मयूरे ॥

मेघनादानुलासी । पुं० मयूरे ॥

मेघनादेनचनुलसति० तच्छीलः

। लसन्नेषणक्रौडनयोः । सुप्यजा
तावितिणिनिः ॥

मेघनामा । पुं० मुस्तके ॥ मेघनामा
निनामास्य ॥ आदिलघौपश्चमात्र
के० । ५५ ॥

मेघनायकः । पुं० आवर्त्तार्द्रौ ॥ यथा
। त्रियुतेशाकवर्षेतुचतुर्भिः शोधि-
तेक्रमात् । आवर्त्तधिद्विसंवर्त्तपुष्क-

मेघवज्रि :

रद्रेणमम्बुदम् ॥ फलयथा । आव-
र्त्तानिर्जलीमेघः संवर्त्तश्चबहूदकः
। पुष्करोदुष्करजलौद्राणः सस्यप्रपू-
रकइति ॥

मेघनिर्घोषः । पुं० स्तनिते । गर्जि-
ते ॥ मेघस्यनिर्घोषः ॥

मेघपर्यायः । पुं० आदिलघौपश्चमा-
त्रके० । ५५ ॥ मुस्तके ॥ मेघोमे-
घवाचकः शब्दः पर्यायोऽस्य ॥

मेघपुष्पम् । न० पिण्डाभे । वर्षोप-
ले ॥ अम्बुनि ॥ नदीजले ॥ पुं०
इन्द्रस्याश्वे ॥ कृष्णस्यघोटके ॥
मेघपुष्पमिव ॥

मेघप्रसवः । पुं० जले ॥

मेघभवः । त्रि० मेघोत्पन्नवस्तुनि ॥

मेघभूतिः । पुं० बज्जे ॥

मेघमालः । पुं० प्लक्ष्मीपस्थे गिरिवि-
शेषे ॥ रमागर्भजातकालिकदेवपु-
त्रे ॥

मेघमाला । स्त्री० कादम्बिन्याम् ।
मेघानामाला ॥

मेघयोनिः । पुं० धूम्रे ॥

मेघरागः । पुं० रागविशेषे ॥ मेघ-
संज्ञकोरागः ॥

मेघवर्णा । स्त्री० नीलीवृक्षे ॥ त्रि०
घनसमानवर्णवति ॥

मेघवर्त्म । न० नभसि । गगने ॥

मेघवज्रिः । पुं० वज्राग्नी । इरम्भ-
दे ॥

मेघाख्यम्

मेघवाहः । पुं० इन्द्रे ॥ यथा । राजा
त्वर्थान्समाहृत्य कुर्यादिन्द्रमहोत्स
वम् । प्रणीतो मेघवाहस्तु महतीं
वृष्टिमाहवेदिति दण्डनीतिः ॥

मेघवाहनः । पुं० इन्द्रे । तुरासाहि
॥ मेघाः महामेघा गजरूपधारि
ण एरावतादयो वाहनमस्य ॥ मेघा
न्वाहयति चालयति वा । ल्युः ॥
इन्द्रो हि मेघानां विश्ववर्षतीत्याग
मः ॥

मेघविस्फूर्जिता । स्त्री० अतिधृति
च्छन्दः १६ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणोदा
हरणे यथा । रसत्त्वैश्वर्यैर्व्योम्नोररगु
रुयुता मेघविस्फूर्जिता स्यात् ॥ य
था । कदम्बामोदा व्याविपिनपवनाः
केकिनः कान्तकेकाः ॥ विनिद्राः
कन्दल्योदिशिदिशिमुदादुर्गदप
नादाः । निशान्दस्य हि द्युहिलसि
तलसन्नेघविस्फूर्जिता चेत् प्रियः
स्वाधीनो सौदनुजदलनो राज्यमस्मा
त्किमन्यत् ॥

मेघवेश्म । न० खे ॥

मेघसारः । पुं० चीनकर्पूरे ॥

मेघसुहृत् । पुं० मयूरे ॥ मेघः सु
हृदस्य ॥

मेघस्तनितोद्भवः । पुं० विकण्ठक
वृक्षे ॥

मेघाकाश । पुं० अभाकाशे ॥

मेघाख्यम् । न० सुस्तके ॥

मेटुला

मेघागमः । पुं० प्रावृषि । वर्षाकाले
॥ मेघस्यागमोयस्मिन् ॥ मेघस्या
गमने ॥

मेघानन्दा । स्त्री० वलाकायाम् ॥

मेघानन्दी पुं० मयूरे ॥

मेघान्तः । पुं० शरदि ॥ मेघानाम
न्तोयस्मिन् ।

मेघास्तः । पुं० शरद्वती ॥

मेघास्थि । न० करकायाम्

मेघारुदम् । न० आकाशे ॥

मेघोदरः । पुं० अर्हत्पितरि ॥

मेघ्यः । त्रि० मेघभवे ॥ दिगादित्वा
त्यत् ॥

मेघकः । पुं० मयूरचन्द्रके ॥ मे

घको वर्णीस्यस्य । अर्श आद्यच् ॥

श्यामलवर्णः । कृष्णे ॥ मेघकः कृ

ष्णानीलः स्यादतसौ पुष्पसन्निभः ।

इति शब्दार्णवभेदः ॥ वर्हिकण्ठसमं

वर्णं मेघकं ब्रुवते बुधा इति काव्यः

मचति मिश्री भवति वर्णान्तरेण । मच

मुचिकल्कने । कृजादिभ्यः संज्ञा

यां वुन् । पचिमच्योरिच्चोपधाया

इतीत्त्वे लघूपधगुणः ॥ धूमे ॥

मेघे ॥ शोभाञ्जने ॥ न० स्रोतोञ्जने

॥ अन्धकारे ॥ नीलाञ्जने ॥ त्रि०

श्यामलयुक्ते ॥

मेघकाभिधा । स्त्री० पातालगुरु

हीलतायाम् ॥

मेटुला । स्त्री० चामलक्याम् ॥

मेदः

मेठः । पुं० हस्तिपके । निषादि
नि ॥

मेट्टः पुं० मेहने । शिश्रे ॥ मेहन्
त्यनेन । मिहर्से चने । दाम्नीतिघ्न
॥ मेहतिवा ॥ मेषे ॥

मेट्टशृङ्गी । स्त्री० मेषशृङ्गीवृक्षे ।

मेण्डः । पुं० हस्तिपके ॥

मेण्डः पुं० मेठे । हस्तिपके ॥

मेण्डः । पुं० मेषे ॥

मेथिः । पुं० मेधिकाष्ठे । खले बा
ल्याम् । खले पशुवन्धनार्थकाष्ठे
॥ मेथ्यन्ते पशवोऽव । मेथसङ्गमे
। सर्वधातुभ्यङ् ॥

मेथिका । स्त्री० मेथिन्याम् । मेथ्या
म् । गन्धवीजायाम् । मेथीतिप्र
सिद्धशाके ॥ मेथिकावातशमनी
श्चेष्मणीज्वरनाशिनी । ततः खल्य
गुणावन्यावाजिनांसातुपूजिता ॥
अपिच । मेथिकादीपनौहृद्यावह
विट्कुमिशुक्रमुत् ॥ रुक्षोष्णतत्
फलंकासानिलश्लघ्नवमीनजयेत् ॥

मेथिनी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मेथी । स्त्री० मेथिकायाम् । गौरादि
त्वात्कुट्टिकारादितिवाङ्गीष् ॥

मेदः । पुं० मेदसि । वपायाम् ।
शुद्धमांसस्नेहे ॥ अलम्बुषायाम् ॥
मेद्यति । जिमिदास्नेहने । घञ् ॥
वैदेहेननिषादभार्यायांजनिते ॥ अ
नत्यजविशेषे ॥

मेदा

मेदः पुच्छः । पुं० दुम्बके । दुम्बा०
दुम्बा० इ० भा० प्र० मेषविशेषे
॥ मेदः पुच्छोद्भवंमांसं हृद्यं हृष्यश्च
मापहम् । पित्तश्चेष्मकरं किञ्चिद्वा
तव्याधिविनाशनाम्

मेदः सारा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदकः । पुं० जगले । सुराकल्के ॥
मेद्यतिजिमिदा० । कृजादिभ्यो
वुन् ॥

मेदजः । पुं० भूमिजगुगुली ॥ त्रि०
मेदोद्भवे ॥

मेदः । न० शुद्धमांसप्रभवस्नेहविशेषः ॥
वपायाम् । वसायाम् ॥ मेदसः
स्वरूपं यथा । यन्मांसं स्वाग्निनापक्वं
तन्मेद इति कथ्यते । तदतीव गुरुस्ति
ग्धं बलकार्यतिष्ठं हृणम् ॥ स्थानं
यथा । मेदोहिसर्वभूतानामुदरेष्व
स्थिषु स्थितम् । अतएवादरेष्वहिः
प्रायो मेदस्विनो भवेत् ॥ रोगविशे
षे ॥ तन्निदानं यथा । अव्यायामदि
वास्वप्नश्चेष्मलाहारसेविनः । मधु-
रोन्नरसः प्रायः स्नेहान्मेदोविवर्द्ध
येत् ॥ अन्नरसः ० आमद्रवः अ
स्य हृद्बैवैगुण्यं यथा । मेदसावृतमा-
र्गत्वात्पुष्यन्त्यनेनधातवः । मेद-
सुचीयते तस्मादशक्तः सर्वकर्मसु-
॥ मेद्यति । जिमिदा० । असुन् ॥
मेदस्तत् । न० मांसि ॥

मेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधिविशेषः ॥

मेदोवती

मेदोवत्यायाम् । जीवन्त्याम् । श्रेष्ठा
याम् ॥ मणिच्छिद्रायाम् ॥ तल्लज
णादियथा । शुक्लकन्दोनखच्छेद्यो
मेदोधातुमिवसवेत् । यः समं दे
तिविज्ञेयोजिज्ञासातत्परैर्जनैः
॥ मेदायुगं गुरुत्वादुवृष्यस्तन्यक
फावहम् । वृंहणं शीतलं पित्तरक्त
वातज्वरप्रणुत् ॥ मेदायुगम् । मेदा
महामेदे ॥ मेदामहामेदास्थाने
शतमूलीप्रचिपन्ति ॥

मेदिनी । स्त्री० काश्मर्याम् । मेदा
याम् ॥ मद्याम् । भूमौ ॥ मेदम
स्थस्याम् । अतद्गुनिः । मलघ्नोमे
दकुष्ठहेतिशालिहोत्रेऽदन्तोपिमेद
शब्दोस्ति ॥ यद्वा । मेद्यति । जि
मिदा० । यद्वादिच्छास्त्रिनिः ॥
मधुकैटभयोरासोन्मेदसैवपरिमु
ता । तेनेयंमेदिनीदेवीप्रोच्यतेब्रह्म
वादिभिः ॥

मेदिनौद्रवः । पुं० पांशी । धूलौ ॥
मेदुरः । जि० सान्द्रस्निग्धे । अति
शयस्निग्धे ॥ मेदनशीलः । जि
मिदा० । भञ्जभासमिदोघुरच् ।

मेदुरा । स्त्री० काकोल्याम् ॥

मेदोजम् । न० अस्थि ॥

मेदोव्वा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदोव्वाः । पुं० वर्षसङ्हरजातिमे
दे ॥

मेदोवती । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेधाकृत

मेधः । पुं० यागे । क्रतौ ॥ मेवति ।

मेधसङ्गमे ॥ पचाद्यच् ॥

मेधाः । पुं० मेधीभिधानेमुनिविशे
षे ॥ वसिष्ठे ॥ स्वायम्भुवमनोः
पुत्रे ॥

मेधा । स्त्री० धारणावच्छांबुधौ । अने
कग्रन्थार्थधारणशक्तौ ॥ अतीतानु
स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः
। शुभाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरु
दाहता ॥ इतिविशेषः ॥ साचेयं
ज्ञानरुभार्या । यथा । ज्ञानस्यति
स्त्रोभार्याश्चबुद्धिर्मेधाधृतितथा ।
याभिर्विनाजगत्सर्वं मूढं मत्तसमं स
देति । मेधतेसङ्गच्छतेसर्वमस्या
म् । मेध० । गुरोश्चेत्यः । टाप्
॥ मेधाकरमौषधं यथा । शङ्खपुष्पी
वचासोमाब्राह्मीब्रह्मसुवर्चला ।
अभयाचगुडूचीचअटरूपकवाकुची
॥ एतैरक्षसमैर्भागैर्घृतं प्रस्थं विपा
चयेत् । कण्टकार्यारसं प्रस्थं वृ
हत्याचसमन्वितम् ॥ एतद्ब्राह्मीघृ
तं नाम स्मृतिमेधाकरं परम् ॥ * ॥

मेधाकरः । पुं० मेधाजनकेगणविशे
षे । यथा । सतताध्ययनं तत्त्वज्ञा
नरुचकथासदा श्रेष्ठानां तन्त्रशा
स्त्राणामवलोकनमेवच । सद्भिजा
चार्यसेवाच गणोमेधाकरः स्मृ
तः ॥

मेधाकृत । स्त्री० सुनिषण्णके सितौ

मेधि :

वरशक्ते । त्रि० मेधाकारके ॥
मेधाजित् । पुं० कात्यायनमुनी ॥
मेधातिथिः । पुं० मुनिविशेषे । कख
र्षे : पुत्रे ।

मेधारुद्रः । पुं० कालिदासे ॥
मेधावती । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
त्रि० मेधाविशिष्टायाम् ॥ मेधावा
न्० मेधावत्० इ० पुंनपुंसक
योः ॥

मेधाविकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
मेधावी । पुं० शुक्रपक्षिणि ॥ पण्डिते
॥ व्याडौ ॥ मदिरायाम् ॥ त्रि० मे
धान्विते ॥ प्रज्ञातिशयवति । जहा
पोहसमर्थे ॥ शमदमसर्वकर्मापरम
गुरुपसदनादिसामवापिकाङ्गयुक्ते
नमनननिदिध्यासनाख्यवेदान्तवा-
क्यविचारेणपरिनिष्पन्नवेदान्तम-
हावाक्यकरणकानिरस्तसमस्ताप्रामा-
ण्याशङ्कचिदन्याविषयकमहं ब्र-
ह्मास्मीतिब्रह्मात्मैक्यज्ञानमेवमेधा
०तयानिच्ययुक्ते० स्थितप्रज्ञे० विप-
श्चिति ॥ मेधास्यास्ति । अस्माया-
मेधास्तजोविनिः ॥

मेधाविनी । स्त्री० ब्रह्मणः पत्न्या-
म् ब्राह्म्याम् ॥

मेधिः । पुं० खलेशाल्याम् । खलेपशु
बन्धनायारोपितेकाष्ठे ॥ पुंसिमेधिः
खलेदारुन्यस्तं यत्पशुबन्धने ॥ मे-
ध्यन्ते पशवोत्र । मेधृ० । इन् ॥

मेना

मेधिरः । त्रि० मेधाविनि ॥
मेध्यः । पुं० यवे ॥ कागे ॥ खदिरे ॥

त्रि० पवित्रे । शुचौ । शुद्धे । यज्ञि-
ये ॥ मेधनार्हम् । मेधृ० । ऋहलो
र्ण्यत् ॥ मेधायैहितोवा । उगवा-
दिभ्योयत् ॥ मेधामर्हतिवा । द-
ण्डादिच्चाद्यत् ॥ मेधइववा शा-
खादिभ्योयः ॥ ज्ञानेनमेध्यमखि-
लममेध्यं ज्ञानतोभवेत् । ब्रह्मज्ञा-
नेसमुत्पन्ने मेध्यामेध्यं न विद्यते ॥

मेध्या । स्त्री० रक्तवचायाम् ॥ रोच-
नायाम् ॥ केतक्याम् ॥ ज्योति-
ष्मत्याम् ॥ शङ्खपुष्प्याम् ॥ ब्रा-
ह्म्याम् ॥ मेधायैहिता । यत् ।
टाप् ॥ योषिति । नार्चाम् ॥ सो-
मः शौचंददौ स्त्रीणांगम्वर्गश्च शुभां-
गिरम् । पावकः सर्वमेध्यत्वं मे-
ध्यावैयोषितोद्धतः ॥

मेनका । स्त्री० हिमालयस्थभार्याया-
म् । अपर्णामातरि ॥ स्वर्गेश्याया-
म् । शकुन्तलायाजनयित्याम् ॥

मेनकात्मजा । स्त्री० गिरिजायाम् ।
दुर्गायाम् ॥ मेनकायाः आत्म-
जा ॥

मेनकापतिः । पुं० हिमालये ॥

मेनकापुत्रः । पुं० मैनाके ॥ मेनका-
याः पुत्रः ॥

मेनकाप्राणेशः । पुं० हिमालये ॥

मेना । स्त्री० मेनकायाम् । हिमाद्रे

मेरु :

भार्यायाम् ॥

मेनाजा । स्त्री० पार्व्व्याम् ॥

मेनादः । पुं० केकिनि । मयूरे ॥ मा

जारे ॥ कृगले । कृगे ॥

मेनाधवः । पुं० उमागुरौ । हिमाल-
ये ॥

मेनासुतः । पुं० मैनाके ॥

मेयः । त्रि० प्रमेये ॥ मानाधीनामेय

सिद्धिः ॥ मीयतै । माङ्माने ।

अचोयत् । ईदति । गुणः ॥ मा

तुं परिच्छेत्तुं योग्योवा ॥

मेयाभः । त्रि० मेयसमानाकारे ॥

मेघस्य आभेवाभायस्यसः ॥

मेरकः । पुं० विष्णो ॥ शत्रु प्रभेदे

मेरुः । पुं० सुमेरौ । अत्युच्छ्रितानां

शिखरिणामध्ये भगवतो विभूतौ । हे

माद्री । रत्नसानी । सुरालये ॥ ज

म्बुद्वीपं क्षितेर्नाभिस्तद्वृत्तं लक्षयोज

नम् । क्षाराब्धिना परिवृतम् परिवृ

त्ते मतावता ॥ तस्य मध्ये स्थितः

शैलराजराजो हिरण्मयः । तिर-

स्कृतांशुमज्ज्योतिर्मरुः सुरनिषेवितः

स षोडशसहस्राणि क्षिती विष्टो मही-

तलात् । तदूनमुन्नतो लक्षं मूलेषो

डश विस्तृतः ॥ समेरुर्भूमेरन्त

षोडशयोजनसहस्राणि प्रविष्टः म-

हीतलादारभ्य ऊर्ध्वं यावच्चतुरशीति

योजनसहस्रोन्नतिः मूलचषोडश-

सहस्रविस्तारः । ऊर्ध्वतौ स्य शरावा

मेरु :

कृतिविस्ताराधिवेन द्वैगुण्यम् । उ

क्तञ्च श्रीमत्स्यतन्त्रे । षोडशैकसह

स्राणि बुध्नुभागे प्ररोपितः । तान्य-

स्य मूलविस्तारः स्यादूर्ध्वं द्विगणस्तु-

सः ॥ सशरावा कृतिर्देवि मेरुर्देवा-

श्रयोद्विराट् । इति । त्रिषु पादान्त-

रेष्वस्य चतुर्वर्द्धेषु पर्वसु । नेमयः क

टकाकारानिर्गता दीप्तिमत्तराः ॥ ए

कादशसहस्रा तु मनुसाहस्रकीपरा ।

नेमिर्यामस्तकोपान्ते लोकापालसमा

श्रया ॥ चक्रवाटेतितामाहुः सर्वर

त्नप्रभावतीम् । अस्य मेरोः स्तोच्छ्राय

पादेन पञ्चविंशतिसहस्रात्मकेनान्त-

रंयेषां तेषु तथा विधेषूत्तरंचतुः स

सहस्रविबृद्धेषु पर्वसु भागसन्धिषु-

कटकाकराः सुष्ठु दीप्तास्तिस्त्रोने

मयेनेखलानिर्गताः ॥ तदेवैषु-

त्रिषु स्थानेषु चतुर्वर्द्धं च दर्शयति ।

एकादशसहस्रेत्यादिना । एकाचा-

द्यादशसहस्रप्रमाणा । द्वितीयाम-

नुसाहस्रिका चतुर्वर्द्धं सहस्रा । चतु

र्वर्द्धत्वेोक्तेः ॥ तृतीयाऽष्टादशसा

हस्रविस्तृता । सानेमिर्यामस्तकस

मीपैलोकपालाश्रयभूता चानेकरत्न

प्रभाभासुराच । तांचक्रवाटोक्त्या-

आगमन्नामाहुः । एवञ्च प्रागुक्तच

तुरशीतियोजनसहस्रोच्छ्रायस्य मे-

रोः पर्वत्रयं पञ्चसप्ततिसहस्रमान-

कम् । कटकत्रयस्तु नवसहस्रोन्नत

मेरु :

मेकैकश्रुचिसहस्रमानकत्वमित्या-
गमज्ञा : । सिद्धगन्धर्वमरुतांतद-
धः पर्वसुस्थितिः । चक्रवाटाधः
स्थितेषुविषुपर्वसुसिद्धादीनामास्प-
दम् । यातुचक्रवाटाख्योद्धर्मैश्वला
तस्यामष्टमुष्टङ्गेषुपुर्याष्टौसमवस्थि-
ताः । प्राच्यादिष्विन्द्रमुख्यानां-
नामतस्तानिबोधत ॥ नानारत्नप्र-
भाजालमण्डलालङ्कृताहरेः ।
सिद्धसाध्यमरुज्जुष्टारुक्मभूरमराव-
तौ ॥ रक्तपीतमणिप्रायहेमप्राकार-
गोपुरा । वज्रैस्तेजोवतीवज्रितुल्य-
भूतनिषेविता ॥ मृत्त्योः संयमनी
तुङ्गलोहप्राकारमण्डला । कालपाश-
पितृव्याधिप्रेतमारीनिषेविता ॥ कृ-
ष्णादैत्यपतेर्मृत्योर्धामवहैत्यसेविता
। नीलरत्नप्रभाजालवितानवरभूष-
णा ॥ शुद्धवत्सम्बुनाथस्यस्फटिकोप-
लनिर्मिता । पाण्डुराभोपमैर्यादः
सेविताभातिधामभिः ॥ बायोर्गन्ध-
वतीतुङ्गश्वेतपीतध्वजाकुला । बल-
वद्भूतसङ्गुष्टासर्वरत्नविनिर्मिता ॥ म-
होदयाचन्द्रमसःश्वेतामुक्तादिनिर्मि-
ता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै-
र्हिमगिरिप्रभैः ॥ ज्वलन्मलाट्ट-
गदगन्धर्वसङ्घयुयशोभतः । पुरी-
यशोवतीसर्वरत्नजारुद्रसेविता ॥ इ-
तिसर्वर्तुसुखदाचक्रवाटार्द्धविस्त-
ताः । पुर्याष्टावनिलोद्धूतपारि-

मेरुदेवी

जातरजोरुणाः ॥ चक्रवाटार्धेन
नवसहस्रात्मकेनविस्तीर्णाः ॥ वेध-
सानिर्मतालोकपालचक्रानुवर्ति-
नाम् । भूतयेस्वर्गद्वयेतामौयन्ते
कविभिः क्षिती ॥ अथब्रह्मणः
पुरी । चतुर्दशसहस्राणियोजना
नांस्वयम्भुवः । मध्येमनोवतीनाम
पुरीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारा-
रुणानुच्चैर्वियन्मार्गान्महः श्रिया
। सावित्याः स्पर्द्धमानेवस्वर्गकामा-
तिवर्त्तिनी ॥ तस्यामुपासतेदेवा
मुनयश्चमहौजसः । महायोगीश्व-
रसिद्ध्यैयमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ त-
दीशभागेतस्याद्रेः शुद्धगमादिच्य-
सन्निभम् । यत्तज्ज्योतिष्कमिच्छा-
हुः सदापशुपतेः प्रियम् ॥ तस्य
सानुषुहैमपुरश्चित्रेषुसंस्थिताः ।
स्कन्दनन्दिमहाकालगणेशादिगणे-
श्वराः ॥ मूर्ध्निदैवादितेदेवस्य
स्थानंविपुरविद्विषः । रुद्रायुतग-
णैर्जुष्टब्रह्माद्यैश्चसुरोत्तमैः ॥ इ-
तिमृगेन्द्रसंहितायांविद्यापादेभुव-
नाध्वप्रकरणेमेरोर्वर्णनम् ॥ जपमा-
लाग्रवर्त्तिन्यकस्मिन्मणौ ॥ मिनी
० तिचिपतिज्योतीष्युच्चत्वात् ।
हुमिज्प्रेक्षेपथे । मिपीभ्यांरुः ॥
मात्रामात्रे । ० । ० ॥

मेरुकः । पृ० यक्षधूपे ॥

मेरुदेवी । स्त्री० नाभिभूतेः पतन्याम् ॥

मेषक :

भगवतः प्रमथजनन्याम् ॥
 मेषसावर्णः । पुं० एकादशमनौ ॥
 मेलः । पुं० सङ्गमे ॥ मेलनम् । मिल
 संश्लेषि । घञ् ॥
 मेलकः । पुं० सङ्गे । सङ्गमे ॥ मेलन
 म् । मिल० । घञ् । स्वार्थेकः ॥
 मेलकलवणम् । न० औषरेलवणे ॥
 मेलनम् । न० मेलै । सङ्गमे ॥
 मिला । स्त्री० मसीजले ॥ मेलके ॥
 चङ्गने ॥ महानौल्याम् ॥ टाप् ॥
 मेलानन्दा । स्त्री० मस्याधारे । मसी
 पात्रे ॥
 मेलान्मूः । स्त्री० मेलानन्दायाम् ॥
 मेलान्मुः । पुं० मस्याधारे ॥
 मेषः । पुं० हुडौ । मेढ्रे । उरभे ।
 उरणे । ऊर्णायौ । एडके । मेढा०
 इ० भा० ॥ मेषस्य मांसं पुष्ट्यै स्यात्पि
 तश्लेषकरंगुरु । तस्यैवाण्डविही
 नस्य मांसं किञ्चित्पुष्टम् ॥ अपि
 चास्य मांसगुणाः । मेषमांसं गुरुच्चि
 र्गन्धं वातकफप्रदम् । मेदः पुष्ट्या
 मिषं हृष्य कफवातकरंगुरु ॥ मिष
 ति । मिषस्पृहायाम् । अच् । मेषज्य
 प्रभेदे । राशिविशेषे । क्रियसंज्ञके
 । लग्नविशेषे ॥ मेषलग्नोत्पन्नस्य फ
 लं यथा । मेषलग्ने समुत्पन्नश्चण्डो मा
 नीधनीशुभः क्रोधी स्वजनहन्ता
 च विक्रवी परवत्सलः ॥

मेषकः । पुं० जीवशाके ॥

मेषाधिपः

मेषकम्बलः । पुं० ऊर्णायौ ॥ मेषलो
 मकृतः कम्बलः । शाकपार्थिवा
 दिः ॥
 मेषलोचनः । पुं० चक्रमर्दके ॥ मेषस्य
 लोचनमिव लोचनमस्य । तत्तुल्यपु
 ष्यत्वात् । लोचनशब्दस्तत्पुष्पेलाञ्च
 णिकः ॥ त्रि० मेषचक्षुस्तुल्यने
 चे ॥

मेषवल्ली । स्त्री० मेषशृङ्ग्याम् ॥
 मेषविषाणिका । स्त्री० मेषशृङ्ग्यां ॥
 मेषशृङ्गः । पुं० स्यावरविषप्रभेदे ॥
 मेषशृङ्गी । स्त्री० नन्दीवृक्षे । मेढ्रशृङ्
 ग्याम् । मेषविषाणिकायाम् ॥
 मेषशृङ्गीरसं तिक्तावातलाश्वसका
 सङ्गत् । रूक्षापाके कटुः पित्तब्रह्म
 श्लेष्माक्षिशूलनुत् ॥ मेषशृङ्गीफलं ति
 क्ताकुष्ठमेहकफप्रणुत् । क्षीपनं स्रंसनं
 कासकृमिब्रणविषापहम् ॥ मेषः
 शृङ्गमस्याः । मेषशब्दो मेषशृङ्गसङ्ग
 शैलाञ्चणिकः ॥ गौरादिः ॥

मेषा । स्त्री० चुटौ । चुटैलायाम् ॥
 मेषाक्षः । पुं० चक्रमर्दके ॥ मेषस्याक्षौ
 वाक्षियस्य । तत्सदृशपुष्पत्वात् ।
 अक्षयोदर्शनादिष्वच् । अक्षिशब्दः
 पुष्पेलाञ्चणिकः ॥

मेषाक्षिकुसुमः । पुं० चक्रमर्दके ॥

मेषाण्डः । पुं० इन्द्रे ॥

मेषाधिपः । पुं० भीमयज्ञे ॥ मेषस्य

मेषराशिः अधिपः ॥

मैव :

मेषान्त्री । स्त्री० वस्तान्त्रीवृक्षे ॥
 मेषालु : । पुं० वर्वरावृक्षे ॥
 मेषाह्वय : । पुं० चक्रमर्दे ॥
 मेषिका । स्त्री० मेष्याम् ॥
 मेषी । स्त्री० मेषस्त्रियाम् । भेड०
 भेडी० इ० भा० ॥ तिनिशवृक्षे ॥
 जटामांस्याम् ॥
 मेसूरणम् । न० दशमलम्ने ॥ यथा ।
 कर्मस्थानस्य दशमं खं मेसूरणमास्पद
 म् ॥
 मेहः । पुं० प्रमेहरीगे ॥ मेहति ।
 मिहसेचने । पचाद्यच् ॥ मेहनंवा
 । घञ् ॥ प्रस्त्रावे ॥ मेषे ॥
 मेहघ्नी । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ मेहंहन्ति
 । हन० । अमनुष्यकर्तृके चेति टक्
 डीप् ॥
 मेहन् । चि० मूत्रयति ॥ मेहति ।
 मिह० । शट् ॥
 मेहनः । पुं० मुष्ककवृक्षे ॥ न० मूत्रे
 ॥ शिञ्जे ॥ मेहनृत्यनेन । मिह० ।
 करणेल्युट् ॥
 मैत्रः । पुं० ब्राह्मणे ॥ सुधन्वाचार्ये ॥
 न० अनुराधानक्षत्रे ॥ विशेषनक्ष
 त्रादीयथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्णाश्च
 मृदुमैत्रं तथा भृगुः । तत्र गीताम्बर
 क्रीडामित्रकार्यं च शोभनम् ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ मित्रदेवताकपायु
 सम्बन्धान्मूत्रपुरीषोत्सर्गे ॥ अत्राहा
 पस्तम्बः । मूत्रपुरीषिकुर्यादक्षिणां

मैत्री

दिशं दक्षिणापरांवेति । दक्षिणापरां
 नैर्ऋतीम्० गच्छेति शेषः ॥ तथा
 अस्तमिते च वह्निर्यामादाराश्चावसथा
 न्मूत्रपुरीषयोः कर्मवर्ज्येदिति ॥
 शुष्कैस्तृणैस्तथाकाष्ठैः पचैर्वैशुदक्षी
 नवा । मृन्मयैर्भाजनैवापि चान्तर्हय
 वसुम्भरामिति वायुपुराणम् ॥ मूत्रो
 च्चारसमुत्सर्गदिवा कुर्यादुदङ्मुखः
 । दक्षिणाभिमुखो रात्रौ सन्ध्योश्च य
 थादिवेति मनुः ॥ चि० मित्रसम्ब
 ध्निनि ॥ मैत्रीक्षिग्धता० तद्वति ॥
 मित्रस्य कर्मभावीवा । युवादिच्चा
 दण् ॥ मित्रो देवतास्य वा । सास्य दे
 वतेत्यण् ॥

मैत्रभम् । न० अनुराधानक्षत्रे ॥

मैत्रायणीयः । पुं० यजुर्वेदस्य शाखाभे
 द्दे ॥

मैत्रावरुणः । पुं० पुरोनुवाक्यायाव
 त्त्तारि० षट्त्विग्विशेषे ॥ यथा ।
 मैत्रावरुणे न पुरोवाक्यायामुक्तायां
 तत्प्रकाशितदेवतोद्देशेनाश्वयुजो
 तपठितयाज्यान्तेव षट्कारेण सोमा
 दिक्कुंजोतीति ॥ अगस्त्यमुनौ ।

मैत्रावरुणिः । पुं० अगस्त्यमुनौ ॥
 मित्रश्चवरुणश्च० मित्रावरुणौ । देव
 ताद्वन्द्वे चेत्पानङ् । तयोरपत्यम्
 । अतद्वज् ॥ पौत्वागर्जन्यप
 स्ते ॥

मैत्री । स्त्री० सौहार्दे ॥ क्षिग्धताया

मैत्रेयिका

म् ॥ सर्वप्राणिषु सुखसम्भोगापन्ने
 षु० साध्वे तन्मममित्राणां सुखित्व
 मिति मैत्रीभावयेन्न त्वीर्ष्याम् ॥ अण
 न्ताम्नैव शब्दान्ङीप् ॥ विहिङ्गप
 तितोन्मत्तबहुवैरातिकीटकैः । व
 न्धकीबन्धकीभट्टं च द्रान्तकथैः स
 ह ॥ तथातिव्ययशीलैश्चपरीवादक
 रैः शठैः । बुधो मैत्रीनकुर्वीत०
 नैकः अत्यन्तकौटव्यीडकः ॥
 उत्कृष्टमध्यमनिष्कष्टजनेषु मैत्रीयद्व
 ष्टिलासुसिकतासुजलेषु रेखा ।
 वैरं क्रमादधममध्यमसज्जनेषु यद्विष्
 लासुसिकतासुललेषु रेखेच्छुःशठः ॥
 उपकारित्वे ॥ अनुराधाभे ॥
 मैत्रीवलः । पुं० बुद्धे ॥ मैत्रीवलंयस्य
 सः ॥
 मैत्रेयः । पुं० ग्लावाभिधर्षी । वक्त्रे
 । चैकितायने ॥ मुनिविशेषे ॥ मि
 त्रायाः अपत्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्च
 तिठञ् । दाण्डिनायिनेति निपात
 नाद्युलोपः ॥ वैदेहादायोगव्यां
 जाते० सङ्करजातिविशेषे ॥ मैत्रे
 यकन्तु वैदेहो माधूकं सम्प्रसूयते । नृ
 नृप्रशंसत्यजस्रं यो घण्टाताडोरुणो
 दये ॥ माधूकं मधुरभाषणम् ॥
 भाविवुद्धिविशेषे ॥
 मैत्रेयिका । स्त्री० मित्रयुद्धे ॥ मित्रयू
 नाभावे ॥ गोतचरणाच्छ्लाघाच्या
 कारतद्वेतेष्विति बुञ् । केकयमि

मैनाकः

वयुप्रलयानामितियादेशः ॥
 मैत्रेयी । स्त्री० याज्ञवल्क्यस्यर्षेः
 पत्न्याम् ॥
 मैथिलः । पुं० जनकनृपे ॥ त्रि०
 मिथिलायां भवे ॥ अण् ॥
 मैथिली । स्त्री० जानक्याम् ॥ सीता
 याम् ॥
 मैथिलीयः । पुं० सीतापुत्रे ॥ अप
 त्येठक् ॥
 मैथुनम् । न० मिथुनसाध्वे अन्याधा
 नपुत्रीत्यादनादौ ॥ सङ्गते ॥ रते
 । सुरते । धर्षिते । व्यवाये । या
 म्यधर्मे । निधुवने ॥ मिथुनमेव ।
 प्रज्ञाद्यण् ॥ मिथुनस्येदंवा ॥ स्मर
 णं कौर्त्तनं कैलिः प्रेक्षणं गुह्यभाषणम्
 । सङ्कल्पोध्यवसायश्च क्रियानिर्वृत्ति
 रेवच । एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति
 मनीषिणः ॥ अशास्त्रीयेस्त्रीपुंस
 व्यतिकरे ॥ शीघ्रं मैथुनगामीदौर्घा
 युरन्यथाख्यायुः ॥
 मैथुनी । पुं० सारसे ॥
 मैथुन्यः । त्रि० मिथुनायहिते ॥ त
 स्मैहितमितियत् ॥ न० मिथुनी
 भावसुखे ॥
 मैनाकः । पुं० पर्वतविशेषे । हिमा
 लयस्य ज्येष्ठपुत्रे । हिरण्यनाभे ।
 सुनाभे ॥ क्रौञ्चगिरिमतिक्रम्य मै
 कीनामपर्वतः । मयस्य भवनं तद
 दानवस्य स्वयंकृतम् ॥

मोक्ष :

मैनाकल्लसा । स्त्री० पार्वल्याम् ॥

मैनाकल्लमेगालुतस्यस्वसा ॥

मैनिक्तः । पुं० माख्यिके ॥ मौनान्
हन्ति । पश्चिमव्यतिष्ठक् ॥

मैन्दः । पुं० वानरविशेषे ॥ विष्णु
वध्यासुरविशेषे ॥

मैन्दहा । स्त्री० विष्णौ ॥

मैरेयम् । न० मदाविशेषे ॥ मैरेयं धातु
कौपुष्पगुडधानाम्बुसहितमितिमा
धवः ॥ आसवे ॥ मिरायांदेशवि
शेषे ॥ औषधिविशेषे वाभवम् । न
द्यादिभ्योठक् ॥ वारुण्येवमैरेयमि
तिव्याख्यातारः । तेषामैरेयदोषे
णविषमीकृतचेतसाम् । निम्नोच
तिरवावासीद्वेयूनामिवमर्दनम् ॥
तेषांयादवानाम् ॥

मोक्षः । पुं० पाटलिद्रुमे ॥ मोक्षने
मृत्तौ ॥ मृत्त्युरेवापवर्गइतिचार्वा
कः ॥ प्रक्षीणसर्वावरणत्वात्स्वात
न्त्यसम्प्राप्तावृद्धपदासादनंमोक्षइ
त्यनेकान्तवादिनः । यदाहुः ।
लोहपद्मरविच्छेदात्प्रवतेऽलावुकं
यथा । आरोहति तथामोक्षंजीवो
मोहादिसंचयात् ॥ निच्यबोधसुखा
द्यैश्वर्यमैर्युक्तः सतिष्ठतीति ॥ मु
क्तौ । कैवल्ये । निर्वाणे । श्रेयसि
। निःश्रेयसे । असृते । अपवर्गे ।
तत्त्वज्ञानकृतेऽज्ञानतत्कार्याभावे ।
निरतिशयानन्दाभिव्यक्तौ । निरव

मोक्षसाधनम्

शेषानधीच्छिन्तौ । स्वाविद्याकल्पि
तानात्मदेहात्तत्त्वाभिमानरूप
वन्धनिवृत्तिद्वाराखड्गरूपावस्थाने ॥
अतात्मभूतदेहादायात्मबुद्धिसुदेहि
नाम् । साऽविद्यातत्कृतोबन्धस्तन्ना
शोमोक्षउच्यते ॥ मोक्षमिच्छन्सदा
कर्मव्यज्जेदेवससाधनम् । त्यजते
वहितज्जयंत्यक्तुः प्रत्यक्परंपद
म् ॥ यथोक्तं निर्वाणे । यावन्नक्षीय
तेकर्मशुभंवाऽशुभमेववा । तावन्न
जायतेमोक्षोन्मृणांकल्पशतैरपि ॥
यथालौहमयैः पाशैः पाशैः स्वर्णं
मयैरपि । तथाबद्धोभवेज्जीवः क
र्मभिद्याशुभैः शुभैः ॥ कुर्वाणः
सततं कर्मकृत्वाकष्टशतान्यपि । ता
वन्नलभतेमोक्षंयावद्ज्ञानंनविन्दति
॥ मोक्षणम् । मोक्षप्रदानेचुरादिः
। घञ् ॥ यद्वा । मोक्षयति । मुचेः
सन्नन्तादकर्मकाखिजन्तादच् ॥ मु
चेर्वाहुलकात्सीवा ॥

मोक्षकः । पुं० मुष्ककवृक्षे ॥

मोक्षणम् । न० मोक्षने ॥

मोक्षधर्मः । पुं० शमदमादिषु ॥
महाभारतोक्तप्रकरणविशेषे ॥

मोक्षपरायणः । त्रि० सर्वविषयविर
क्तौ ॥ मोक्षः परमयनमस्य ॥

मोक्षमयः । त्रि० परमानन्दस्वरूपाव
स्थानरूपे ॥

मोक्षसाधनम् । न० ज्ञाने । कर्मणा-

मोक्षोपाय :

स्वन्तः करणशुद्धिद्वाराज्ञानेऽपयो
मोनतेषांसाधनमोक्षसाधनत्वम् ।
। यथा । कषायपक्तिः कर्माणिज्ञा
नन्तुपरमागतिः । कषायेकर्मभिः
पक्वततोज्ञानप्रवर्त्तत इति । उ
पासनानान्तुचित्तैकाग्र्यम् । नकै
बल्यमुपासनात् । तथाचमोक्षप्रा
प्तौत्रयोमार्गाः । तत्रज्ञानमार्गः
साधनमोक्षसाधनमितरौचित्तशुद्धि
द्वारेतिविवेकः ।

मोक्षी । त्रि० मोक्षाधिकारिमानवै ।
मोक्षयोग्ये ॥ स्याद्वराः कृतमयसा
क्षाः पक्षिणः पशवोनराः । धा
र्मिकास्त्रिदशास्तद्वन्मोक्षिणश्चयथा
क्रमम् ॥ चतुर्विधशरीराणिधृत्वा
मुक्तासहस्रशः । मुक्तान्मानवोभू
त्वाज्ञानीचेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ चतु
रशीतिलक्षेऽपुशरीरेषुशरीरिणाम् ।
नमानुष्यविनान्यत्रत्वज्ञानन्तुलभ्य
ते ॥ अत्रजन्मसहस्राणांसहस्रैरपि
पार्वति । कदाचिन्नभतेजन्तुर्मानु
ष्यपुण्यसञ्चयात् ॥ सोपानभूतंमो
क्षस्यमानुष्यप्राप्यदुर्लभम् । यस्ता
रयतिनात्मानंतस्मात्पापतरोत्रकः
॥ नरः प्राप्योत्तमजन्मलब्ध्वाचे
न्द्रियसौष्ठवम् । नवेत्यात्महितंव
स्तुसमवेद्ब्रह्मघातकः ॥ इतिश्रीकु
लायवेप्रथमोऽष्टासः ।

मोक्षोपायः । पुं० विविदिषासञ्चया

मोक्षक :

सि ॥ साधनचतुष्टयसम्यक्तौ ॥

मोगः । पुं० जलवरण्टे ॥

मोघः । पुं० प्राचीरे ॥

त्रि० दीने ॥ इ० हे० चन्द्रः ॥

हीने ॥ इतिमेदिनी ॥ निरयंके ।

निष्कले ॥ मुञ्चन्त्यस्मिन् । मुह० ।

हलश्चेतिषञ् । न्यङ्क्वादित्वात्कु
त्त्वम् ॥

मोघकर्मा । पुं० सकामकर्माणि ॥

मोघानिश्चममात्ररूपाणिश्चमिहोवा
दीनिकर्माण्यस्यसः ॥

मोघज्ञानः । त्रि० कुतर्कज्ञानविशि
ष्टे ॥ मोघमर्द्दश्वराप्रतिपादककुत
र्कशास्त्रजनितज्ञानयस्य ॥

मोघपुष्पा । स्त्री० वन्ध्यायाम् ॥

मोघवृत्तिः । त्रि० व्यर्थव्यापारे ॥

मोघा स्त्री० पाटलावृक्षे मोहयति
। मुह० । पचाद्यच् । न्यङ्क्वादि
त्वात्कुत्वम् ॥ विडङ्गे ॥

मोघाशः । त्रि० कर्मणि ॥ ईश्वर
मन्तरेणकर्माण्येव नः फलंदास्यंती
त्येवंरूपामोघानिष्कलेवचाशाफल
प्रार्थनायस्यसः ॥

मोघोलिः । पुं० प्राचीरे ॥

मोचः । पुं० शोभाञ्जने ॥ मोचयति
। मुच्ल० । णिच् । अच् । न० क
दलीफले ॥

मोचकः । पुं० कदल्याम् ॥ शिरो

। मुष्ककवृक्षे । वि० निर्मोचके ।

मोचाट :

विरागिणि ॥ मोचयति । मुच्छ०

। शिच् । अच् । स्वार्थे कन् ॥

मोचनम् । न० मोचये ॥ त्रि० मोच
कर्त्तरि ॥

मोचनिर्यासः । पुं० मोचरसे ।

मोचनी । स्त्री० कंटकार्याम् ॥ मो
चकल्याम् ।

मोचरसः । पुं० शास्त्रालिनिर्यासे ।

पिच्छिलसारे । शास्त्रालीवेष्टे ॥

मोचसारः । पुं० मोचरसे ॥ मोच
सावोहिमोयाहीस्निग्धोवृष्यः कषा
यकः । प्रवाहिकातिसारामकफ
पित्तास्रदाहनुत् ।

मोचस्तुत् । पुं० मोचसावे ॥

मोचा । स्त्री० रम्भायाम् । कदल्या
म् ॥ शास्त्रालीवृक्षे । नीलीवृक्षे
। मुञ्चतिरसम् । मुच्छ० । पचा
द्यच् । टाप् ॥ मोच्यते । घञ्
वा ।

मोचाटः । पुं० क्लृप्ताजीरे ॥ रम्भास्थि

। कदलीगर्भे ॥ मलयोद्भवे ॥

मोचाफलम् । न० कदलीसस्ये ।

मोचाफलं स्वादुशीतं विष्टम्भिक्कफकृ
द्गुरु । स्निग्धं पित्तास्रदट्दाहक्षत
क्षयसमीरजित् ॥ पक्वं स्वादुहिमं

प्राक् स्वादुवृष्यस्त्ववृणम् । क्षुत्

प्यानेवगदहन्नेहन्नं रुचिमांसकृत् ।

माषिक्यमर्घ्यामृतचम्पकाद्याभेदाः

कदल्यावह्वोपिसन्ति । उक्तागुणा

मोहायितम्

स्तेष्वधिकाभवन्ति निर्दोषतास्यास्र
घुताचतेषाम् ॥

मोचिका । स्त्री० मन्त्रविशेषे । मोह०
इति ख्याते ॥ मोचिकावातहृदल्या

वृंहणोमधुरागुरुः । पित्तदृत्कफ
कृद्गुच्यावृष्यादीनामयेहिता ॥

मोचितः । त्रि० मुक्ते । मोक्षप्रा-
पिते ।

मोटकम् । न० पित्तदानार्थं हि गुणभु-
ज्जकुशचे ॥

मोटकौ । स्त्री० रागिणीविशेषे ।

मोटनः । पुं० वायौ । न० चूर्णीकर
णे । चाक्षिमे ।

मोटनकम् । न० त्रिष्टुप्छन्दः ११

प्रभेदे । यथा । स्थान्मोटनकंतज
जाश्वलगौ । रङ्गे खलुमस्रकलाकुश-
लश्चाणूरमहाभटमोटनकम् । यः
क्षिलिलवेनचकारसमेसंसाररिपुं प-
रिमोटयतु ॥

मोटा । स्त्री० बलायाम् ॥

मोहायितम् । न० स्त्रीणां स्वाभाविक

दशविधालङ्कारान्तर्गतालङ्कार-
विशेषे । तल्लक्षणं यथा । मोहायि

तंप्रियं स्मृत्वा साङ्गभङ्गं विजृम्भणं-
म् ॥ अपिच । कान्तस्मरणवार्ता

दौहृदितद्भावभावतः । प्राक्कथ्यम
भिलाषस्य मोहायितमुदीर्यते ॥ इ०

। मोटनेम् । मुटप्रमर्दने घञ् ।

वाहुलादुघञस्तुट् । भृशादिक्यङ्

मोदाख्या

मोदावेत्तः ॥

मोणः । पुं० शुष्कफले । वाने ॥ नक्र

मल्लिकायाम् ॥ सर्पकरण्डे ॥

मोदः । पुं० हर्षे ॥ सन्तोषे ॥

मोदकः । पुं० क्षत्रियाच्छूद्रायांजा

तेवर्णसङ्करजातिविशेषे । मयरा०

इ० गौ० दे० भाषाप्रसिद्धे ॥ पुं०

न० खाद्यविशेषे । लडुके । यवासश

र्करायाम् ॥ शर्करादिद्वारापक्वौष

धविशेषे । न० वर्णवृत्तप्रभेदे । यथा

। पादयुगंकुरुनूपुरमुन्दरमाशुकरं

कुसुमद्वयमाहर । सुन्दरिसर्वजनी

नमने । हरमोदकवृत्तमिदं परिभावय

यथा । मानसमेतदनुक्षणमिच्छति

गोपकुलेयदिहरिरोगच्छति । तत्

करवैप्रणतिं मुरविद्विषिसर्वसपन्नज

ने विहतत्त्वेषि । त्रि० हर्षुक्ते ॥

मोदनम् । न० सिक्थके ॥ मोदे ॥

मोदनीयः । त्रि० हर्षणीये । आत्म

नि ॥

मोदमानः । त्रि० आनन्दावस्थाप्राप्ते

॥ प्रमुदिते ॥ अष्टम्यांसिद्धौ ॥

मोदमोदिनी । स्त्री० जम्बाम् ॥

मोदयन्ती । स्त्री० वनमल्लिकायाम् ।

कठचैवेली० इ० भा० ॥

मोदा । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

मोदाख्यः । पुं० आसहृत्वे ॥

मोदाख्यः । चि० हर्षयुक्ते ॥

मोदाख्या । स्त्री० मोहन्याम् । अजमो

मोहः

दायां ॥

मोदितः । त्रि० सुरभीकृते । हर्षिते ।

हृष्टे ॥ मुद्हर्षे । कर्त्तरि क्तः ॥

मोदिनी । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥ यूथि-

कायाम् । मदिरायाम् ॥ कस्तूरि

कायाम् ॥ अजमोदायां ॥

मोरटः । पुं० लताप्रभेदे । कर्णपुष्पे ।

पोलुपत्रे । मधुस्रवे । दीर्घमूले-

क्षीरमोरटे ॥ न० इक्षुमूले ॥ अङ्गे

ठप्रसूने ॥ सप्तरात्रात्परक्षीरे ॥ न

ष्टदुग्धभवं नीरं मोरटं जैव्यटेऽवबो-

त् ॥ मुरति । मुरसंवेष्टने । शका-

दिभ्योऽटन् ॥ अङ्गे ठमूले ॥

मोरटकम् । न० इक्षुमूले ॥

मोरटा । स्त्री० मूर्वि कायाम् । मुरह

रा० इ० भा० । टाप

मोषः । पुं० चौरधने ॥ मुष्यते । मु

षस्ते ये । घञ् ॥

मोषकः । पुं० तस्करे ॥ मुष्णाति ।

मुष० । ग्वल् ॥

मोषणम् । न० लुंठने । मोसना० लूट

ना० इ० भा० ॥ छेदने ॥ बधे ॥

मोषिता । त्रि० चोरे । मोषणकर्त्तरि ।

रि ।

मोहः । पुं० मूर्च्छायाम् ॥ दुःखे ॥

देहादावात्मबुद्धौ ॥ यत्र कुण्ठीभवे

बुद्धिः समोहद्वतिलौकिकाः ॥ चि

त्तविभ्रमे ॥ अविद्यायाम् । विपर्य

ये । अस्मितायाम् । तमः कार्ये ।

मोह :

धमे । हिताहितविवेकासामर्थ्ये ।
 तमसि । अज्ञानकृतविपर्यये । नि
 र्णयासामर्थ्ये । व्याकुलताहेताव
 विवेके ॥ मोहेनभवतिभेदः केशाः
 सर्वपितन्मूलाः ॥ अस्याष्टविधोभे
 दः । देवाद्याष्टविधमैश्वर्यमासा-
 द्यामृताभिमानिनः • अणिमादि
 कमात्मीयं शाश्वतमभिमन्यन्तइति
 • सायमस्मितामोहोऽष्टविधैश्वर्यवि-
 षयत्तादष्टविधः ॥ मोहनम् । सु-
 हवैचिह्ने । घञ् ॥ धर्मविमूढ-
 त्वे ॥ मोहो धर्मविमूढत्वं मानस्त्वा
 त्माभिमानिता ॥ मोहहृद्योयथापा
 द्ये । सुमनोबाच । श्रूयतामभिधा-
 ख्यामिसर्वसंदेहनाशनम् । स्वरूप-
 सुपदेशस्य सर्वविज्ञानदर्शनम् ॥
 लाभः प्रापस्यबीजोऽयं मोहो मूलन्तु
 तस्य हि । असत्यं तस्य सत्कथ्योमा
 याशाखासुविस्तरः ॥ दक्षः कौटि
 ल्यपत्राधिकुल्लुख्यापुष्पितः सदा ।
 पैशुन्यं तस्य सौमन्ध्यमज्ञानं फल-
 मेव हि ॥ कृष्णपाषण्डवैरास्यकू
 टाः क्रूराश्च पापिनः । पक्षिणो मो
 हवृक्षस्य मायाशाखासमाश्रिताः ।
 अज्ञानन्तु फलंतत्परसीऽधर्मः फल
 स्य हि । भावोदकेन संहृष्टस्तस्य सत्त्वा
 दस्तुप्रियः । अधर्मस्तस्य सुरभिः
 केदश्च मधुरायते । तादृशैश्च फलैश्चै
 व सुफलो लोभपादपः ॥ तस्य च्छा

मोहरात्रि :

यांसमाश्रित्य येनरः परिवर्तते ।
 फलानितस्य योऽश्रातिमुपक्रान्तिदि
 नेदिने ॥ फलानामुत्तरमेनैव अधर्मे
 ण तु पोषितः । सुसम्पुष्टो भवेन्मर्त्यः
 पतनाय प्रयच्छति ॥ इति ॥
 मोहकलिलम् । न० अविवेकात्मकालु
 ष्ये । अहमिदं ममं दमित्यज्ञानवि
 लसिते ॥ रजस्तमोमले ॥
 मोहनः । पुं० कामदेवस्य वाणविशेषे
 ॥ धूसूरवृक्षे । गर्वे । न० याम्य
 धर्मः । सुरते ॥ होममन्त्रोपध्यादि
 द्वारा मुग्धताकरणे । चि० मोहका
 रके ।
 मोहनलीला । स्त्री० सुरक्रीडायाम् ।
 मोहना । स्त्री० त्रिपुरमालीपुष्पे । म
 रुन्मालायाम् । पृष्ठायां ।
 मोहनी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥ बटप-
 ल्याम् ॥
 मोहपक्षः । पुं० विपर्ययसंशयतर्कमा
 नप्रमादभयशोकेषु ॥ मोहस्य पक्षः ॥
 मोहरात्रिः । स्त्री० जन्माष्टम्याम् । कृ
 ष्णजन्मनियामोक्ता मोहरात्रिश्च सा
 मता ॥ अपिच । जन्माष्टमीमहेशा
 निमोहरात्रिः प्रकीर्तिता । दैनन्दि
 नप्रलये ॥ यथा । एवं पञ्चाशदब्दे ग
 ते तु ब्रह्मणो नृप । दैनन्दिनन्तु प्रलयवि
 देषु परिकीर्तितम् ॥ मोहरात्रिश्च
 साप्रोक्ता विद्विद्भिः पुरातनैः ।
 तत्र सर्वे प्रणष्टाश्च चन्द्रार्कादिदिगो-

मौक्तिकम्

श्वराः ॥ इत्यादिब्रह्मवैवर्त्तपुराण
म् ॥ महाप्रलये० इ० कश्चित् ।
मोहशास्त्रम् । न० अविद्याजनकग्रन्थे ॥
मोहान्तकारः । पुं० अज्ञानध्वान्ते ॥
मोहितः । चि० विवेकायोग्यत्वमा
यादिते निर्णयसामर्थ्यप्राप्ते ॥ मो
हः सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच्
॥ अनात्मसुदेहेन्द्रियादिष्वत्माभि
मानरूपयुक्तपुरुषे ॥
मोहिनी स्त्री० त्रिपुरमालिकापुष्पे ॥
पृष्ठाया मौषधी ॥ शास्त्रीयज्ञानभंस
हेतुभूतायां प्रकृतौ ॥ समुद्रमयनका
लेदेवानां समुद्रतपानायासुराणामोह
नायचभगवदवतारविशेषे ॥ स्वर्
ग्याविशेषे
मौक्तिकम् । न० मुक्तायाम् । इन्दुर
ब्रे । मुक्ताफले । मे'ती० इ० भा०
॥ मौक्तिकं शीतलं हृष्यं चक्षुष्यं बल
पुष्टिदम् ॥ अपिच । मौक्तिकञ्चम
धुरंसुशीतलं हृष्टिरोगशमनं विषाप
हम् । राजयक्ष्मपरिकोपनाशनं क्षौ
ण्वीर्यबलपुष्टिवर्धनम् ॥ अस्य लक्ष
णं यथा । नक्षत्राभं शुद्धमच्यन्तमुक्तं
किमधःस्थूलं निर्मलं निर्ब्रणश्च । न्य
स्तं धत्ते गौरवं यत्तु लायां तन्निर्मौल्यं
मौक्तिकं सौख्यदायि ॥ अस्य दोषल
क्षणं यथा । यद्विषयां मौक्तिकं यद्
कायं शुक्तिस्पर्शं रक्ततां वातिधत्ते ।
मत्स्याख्यं कृत्स्नमुक्ताननसं नैतद्वार्य

मौक्तिकयोनिः

धीमतादोषदायि ॥ अष्टधामौक्ति
कं यथा । मातङ्गोरगमीनयोत्रिशिर
सस्त्वक्सारशङ्खाम्बुभृच्छक्तीनामुद
राक्षमौक्तिकमणिः स्पष्टं भवत्यष्टधा ॥
मौक्तिकविशेषो यथा । छायापाटल
नीलपीतधवलास्तत्रापिसामान्यतः
सप्तानां बहुशो नलध्विरिति चेच्छौक्ते
यकंतूल्क्षणम् ॥ अस्य परीक्षा यथा ।
लवणक्षारक्षौदिनिपात्रे ऽजगोमूत्र
पूरिते क्षिप्तम् । मर्दितमपिशालितु
षैर्यद्विकृतं तन्मौक्तिकं जातम् । मु
क्तौ वै । विनयादिभ्यष्टक् ।
मौक्तिकतण्डुलः । पुं० धवलयामनाले ॥
मौक्तिकदाम । न० वर्णवृत्तप्रभेदे ॥
यथा । पयोधरमञ्चचतुष्कमवेष्टिक
लाघरणे किल षोडशदेहि । भुजङ्ग
पते हृदि मौक्तिकदामसुवृत्तमिदं शृणु
मौक्तिकदाम ॥ यथा । मया तव कि
ञ्चिदकारिकदापि विलासिनिरास
मनुस्मरतापि । तथापि मनस्तव ना
श्वसनाय ब्रजामिकयं भवतीमपश्य ॥
मौक्तिकप्रसवा । स्त्री० शुक्ती ॥
मौक्तिकयोनिः । पुं० शुक्तिशङ्खाद्यष्टसु
॥ यथा । शुक्तिः शङ्खो गजः क्रोडः
फणी मत्स्यश्च ददुर् । वेणुरेते समा
ख्यातास्तज्ज्ञेयौ मौक्तिकयोऽनयः ॥
अगस्त्योप्याह । जीमूतकरिमत्स्या
द्विवंशशङ्खवराहजाः । शुक्त्युद्भवाश्च
विज्ञेया अष्टौ मौक्तिकयोऽनयः । इति ।

मौनम्

मौख्यम् । न० मुखरत्वे ॥
 मौञ्जी । स्त्री० मुञ्जनिर्मितमेखलायां ॥
 मौञ्जीटणाख्यः । पुं० मुञ्जे ॥
 मौञ्जीनिबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौञ्जानिबन्धनंयत्र ॥
 मौञ्जीपत्रा । स्त्री० बल्लजायाम् ॥
 मौञ्जीबन्धः । पुं० उपनयने ॥
 मौञ्जीबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौढ्यम् । न० मोहि ॥ मूढशकर्मभा
 वावा । गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः
 कर्मणिचेतिष्यञ् ॥
 मौदकिकः । पुं० कान्दविकाविशेषे ॥ मो
 दकाः पण्यमस्यातदस्यपण्यमितिठक्
 मौद्गः । चि० मुद्गावयवे ॥ मुद्गविकारे
 ॥ मुद्गस्यावयवविकारोवा । विख्या
 दण् ॥ मुद्गैः संखट्टेऽस्ते ॥ मुद्गादण्
 मौद्गलिः । पुं० काकि ॥
 मौद्गल्यः । पुं० मुद्गल निपुत्रे ० गो
 चकारके ॥
 मौह्नीनम् । न० मुद्गच्छे ॥ मुद्गानांभव
 नञ्चेचम् । धान्यानांभवनेद्र० खञ् ॥
 मौनम् । न० क्लमापणे । तूष्णीम् ।
 तूष्णीकाम् । शब्दप्रयोगादित्ये ॥
 कर्मविशेषे मौनंयथा । उच्चारैर्मैथुने
 चैवप्रसादिदन्तधावने । स्नानंभोज-
 नकालिवषट्कमुनिसमाचरेत् ॥ गो
 प्यानांगोपनह्नुमौनंवाचंयमत्त्वं-
 भगवतोविभूतिः । नह्नुतूष्णींस्थि
 तस्याभिप्रायोज्ञायते ॥ गुह्यानांम-

मौनी

ध्येसत्यासश्रवणमननपूर्वकमात्म-
 नोनिदिध्यासनलक्षणमौनंवाभगव-
 तोविभूतिः । मौनञ्चैवास्मिगुह्याना
 मितिभगवदुक्तेः ॥ मुनिभावे । ए
 काग्रतयात्यचिन्तने ० निदिध्यासना
 ख्येवाङ्मयसंयमहेतौ ॥ मनः सं
 यमोमौनमितिभाष्यम् ॥ मुनेः कस्मिं
 शि० ज्ञानाभ्यासलक्षणे ० निदिध्या-
 सनशब्दिते ॥ यस्मादाद्येनिवर्त्त-
 न्तेचप्राप्यमनसासह । यन्मौनंमौ-
 निभिर्गम्यतद्वेत्सर्वदाबुधः ॥ वा
 चायस्मान्निवर्त्तन्तेतद्वत्तुकेनशक्य
 ते । प्रपञ्चोयदिवक्तव्यः सोपिशब्दवि
 वर्जितः ॥ इतिवातद्वेन्मौनं स
 तांसद्वयसंज्ञितम् । गिरामौनन्तुवा
 खानांप्रमुक्तब्रह्मवादिभिः विवाद
 ल्यागे । मुनेः कस्मिंभावेवा । इमांता
 छलघुपूर्वादित्यण् ॥
 मौनधरः । चि० मौनिनि ॥ धरति ।
 धृज् ० । अच् । मौनसुधरः ॥
 मौनधरतिवा ॥
 मौनी । पुं० मुनी ॥ चि० संयतवा-
 चि । मौनवृत्ते ॥ यथा । सिनी-
 वानोक्तम् । मौनमवैत् ।
 गोसहस्रंयथातुल्यंमौनीनि
 नाकृतम् ॥ एतच्चमौनमरुणोदय-
 मारभ्यज्ञानपर्यन्तंकार्यंनतुज्ञानका
 लमात्रं ॥ मौनमस्यास्ति । अतद्व-
 निठनावितीनिः ॥

मौषलम्

मौनेयः । पुं० गन्धर्वगणविशेषे ॥
 मौरजिकः । चि० मार्दङ्गिके । मुर-
 जवादके ॥ मुरजः लक्षणयातद्वाद
 नंशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् ॥
 मौर्ख्यम् । न० जाड्ये ॥ मूर्खस्यभावः
 । वर्णदृष्टादिभ्यः ष्यञ्चेतिष्यञ् ॥
 मौर्खम् । न० काण्डे ॥ भस्मनि ॥
 मूर्वायाः विकारः । अवयवोवा । अण् ॥
 मौर्वी । स्त्री० ज्यायाम् । धनुर्गुणे ॥
 मूर्वायाविकारः । अवयवेचप्राण्यो
 षाधिहृत्ते भ्यवृत्त्यण् । डीप् ॥ अजसृ
 ङ्म्याम् । कौ० गा० द्र० गौ० भा० ॥
 मौलः । पुं० वंशपरम्पराक्रमेणतद्दे-
 शावस्थाधिनि ॥ भूस्यादैर्मूलजात
 रि । लोडल्० द्र० गौ० भा० ॥ यथा ।
 यंपरम्परयामौलाः सामन्ताः स्वा
 मिनंविदुः । तदन्वयस्यागतस्यदात
 व्यागोचरैर्मही । तल्लक्षणं यथा । ये
 तत्रपूर्वन्सामन्ताः पश्चाद्देशान्तरंग
 ताः । तन्मूलत्वाच्च तेमौलावृषिभिः
 परिकीर्तिताः ॥ मन्त्रिद्वये ॥ मूला
 द्रागतः । मूलभवोवा । अण् ॥
 मौलिः । पुं० स्त्री० किरीटे ॥ धम्मि-
 ल्ले संमतकेशे ॥ चूडायाम् ॥ मू
 र्द्धनि ॥ पुं० अशोकपादपे ॥ स्त्री०
 भूमौ ॥ मूलस्यादूरभवः । सुतङ्ग-
 मादिच्चादिञ् ॥ यद्वा । मूलस्या-
 पत्यम् । अतद्भूज ॥

मौषलम् । न० मुषलतुल्ये ॥ यथा ।

मूला

गङ्गायांमौषलं स्नानंमहापातकना-
 शनम् । महाभारतस्यपर्वविशेषे ॥
 मौष्टा । स्त्री० क्रीडाविशेषे ॥ मुष्टिः
 प्रहरणमस्यांक्रीडायाम् । तदस्यां
 प्रहरणमितिणः । टाप् ॥
 मौहूर्त्तः । पुं० ज्योतिर्विदि । दैव
 ज्ञे । मुहूर्त्तमधीते० वेदवा । तद
 धीतितद्देष्टव्यम् ॥
 मौहूर्त्तिकः । पुं० गणके । ज्योति
 र्विदि । मुहूर्त्तमधीते० वेदवा ।
 कृतकृष्णादितिठक् ॥
 मूचः । पुं० स्वदोषगूहने ॥ मूचये ॥
 मूचणम् । ग० स्नेहने । अभ्यङ्गे ॥ तैले ॥
 मूच्यतावाम् ॥ द्रव्यस्वद्रव्यान्तरिष
 संयोजने ॥
 मूदिमा । पुं० मार्दवे । मृदुस्वे ॥ मृ
 दोर्भावः । घृष्टादिभ्यश्चमिञ्च्वा ॥
 मूदिष्ठः । चि० मूदीपसि ॥ इष्टम् ॥
 मूदीयान् । चि० अर्जतमुद्रुमारे । अ
 तिप्रयेगमूदी ॥ ईयसुन् ॥ * ।
 मूतबम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥
 मूयमाणः । चि० मरणासन्ने ॥
 मूक्तम् । न० चोरिते ॥
 मूतानः । चि० मलिनै । कच्चरे । मली
 मसे मूहर्षजये । क्तः । संयोगादे
 रातोधातोर्त्यण्धतद्धतिनिष्ठातस्यनः ॥
 मूताना । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ मूतय
 तिष्ठा मू० । गच्छर्थेतिक्तः ।
 संयोगादेरितितस्यनः । टाप् ॥

म्लेच्छः

ज्ञानिः । स्त्री० कान्तिचये ॥ ज्ञाय
ति । स्त्री० । वाहुलकादिः ॥
म्लिष्टम् । न० अविस्पष्टे । अस्पष्टवा
क्ये ॥ त्रि० अव्यक्तवाचि । अस्पष्ट
भाषिते ॥ स्त्राने ॥ म्लेच्छतेस्म ।
म्लेच्छअव्यक्तशब्दे । च्युत्यस्मान्ते
त्यादिनानिपातितम् ॥
म्लेच्छः । पुं० किरातशबरपुलन्दादि
पामरभेदे ॥ म्लेच्छानां सर्वधर्मराहि
त्यमुक्तं हरिवंशे । सगरस्तां प्रतिज्ञा
स्त्वगुरोर्वाक्यं निशम्य च । धर्मं जघा
नतेषां वैवेशान्यत्वं चकार ह । अहं
शवानां शिरभोमुण्डयित्वा व्यसर्ज-
यत् । अवनानां शिरः सर्वं काश्वा-
जानां तद्वेष च ॥ पारदामुक्तकेशाश्च
पङ्कजाः श्मश्रुधारिणः । निः स्वा
ध्यायवपट्काराः कृतास्ते नमहात्म
ना ॥ शकादवनकाश्चोजाः पार
दाः पङ्कजास्तथा । कीलिसर्पाः स
महिषादावांश्चोलाः सकेरलाः ॥
वशिष्ठवचनाद्राजन्सगरेणमहात्मना
॥ शकानां शकदेशो हवनां च चियाणा
म् । एव यश्च नादीनाम् ॥ ते चात्म
धर्मपरित्यागान् म्लेच्छत्वं ययुरि-
ति विष्णु० पुरा० बौधायनः गोमां
समभक्षोऽयश्च त्रिसद्वद्भाषते । स
र्वाचारविहीनः म्लेच्छ इत्यभिधीय
ते ॥ पापराजः । अपभाषणे ॥
अपशब्दे । अपभ्रंशपदशब्द

म्लेच्छितम्

इति भाष्यम् ॥ न० हिङ्गुले ॥ म्ले
च्छति । म्लेच्छ० । पचाद्यच् ॥
म्लेच्छकन्दः । पुं० लशुने ॥
म्लेच्छजातीयः । पि० म्लेच्छप्रकारे
॥ प्रकारवचने जातीयर् ॥ ॥
म्लेच्छदेशः । पुं० शिष्टाचाररहित-
खशादिदेशे । प्रत्यन्ते यस्मिन्देशाद्
न्यस्मिन्देशे ॥ चातुर्वर्ण्यव्यवस्थान
यस्मिन्देशेन विद्यत । तं म्लेच्छ
विषयं प्राहुरार्यावर्त्तमतः परम् ॥
अत्रापि विशेषोऽयथा । नधात्रीसफला
यश्च न विष्णोस्तुलसौदलम् । तं म्ले
च्छदेशं जानीयात् यश्च नान्यान्तिवै
षावाः ॥ म्लेच्छानां देशः
म्लेच्छभोजनः । पुं० गोधूमे ॥ न०-
यावके ॥
म्लेच्छमण्डलम् । न० म्लेच्छदेशे ॥
म्लेच्छमुखम् । न० ताम्बे । शुल्बे । तांवा
॥ इति भाषाप्रसिद्धे ॥ म्लेच्छदेशो मु
खमुत्पत्तिरस्य ॥ म्लेच्छस्य मुखमि
ववा ॥
म्लेच्छास्यम् । न० ताम्बे । म्लेच्छदेश
आस्यमुत्पत्तिरस्य । म्लेच्छास्य-
मिववा ॥
म्लेच्छितम् । न० अपशब्दे । परभाषा
याम् ॥ नम्लेच्छितव्यं यश्चादीक्षोष
नाप्राकृतं वदेत् । सङ्कोचं नाभि
जातेषु नाप्रबुद्धेषु संस्कृतम् । म्ले
च्छतेस्म । म्लेच्छ० क्तः । इट्

श्रीएकलिंगोविजयते

शंभुर्जगत्सुखकरः प्रभुरेकलिङ्गः
शैलप्रधानशिखरस्थसुशैवपुर्व्याम् ॥
रम्यद्रुपुष्पितलताङ्कुरशोभितायां
संराधितोद्भिजगणैरवतात्सुवंशम्
॥ १ ॥

सुमेदपाटप्रवरोनृपोयः शिवावतारं
परिगृह्यराज्यम् ॥ करोतितन्मं
दिरमागतस्त्वन् शिवार्चनं पुत्रवदात्
नोति ॥ २ ॥

भूपः श्रीसञ्जनेशो जगतिगुणगणं
वर्द्धयन् राजतेयं सर्वाविद्याम् सृज्यः
सकलजनमनो गह्वरं शोभयन्त्यः
द्रष्टुं चेच्छुनृपालः भवतु सुनगरे
सर्वविद्याप्रधानो यस्मिन् कार्येव
रिष्टस्तदखिलमुमतः सर्वराज्ये प्र
वीणः ॥ ३ ॥

श्रीमत् श्रीसञ्जनेशस्य कलहितकरो
राज्यकार्ये षुद्धः स्वीयं वृत्तं
विचिन्वन् निखिलगुणचयं वर्द्धयि
ष्णुः सहिष्णुः ॥ तिष्ठन् गच्छन् स
दायो नयजनसहितो भव्यकर्मप्रवृ
त्तः कोशादौख्येतिहासं विवरिषति
धिया स्वीयवाङ्मनुकूलः ॥ ४ ॥

स्ववंशवर्धनम्

श्रीवाणो योहि वापा सकल जन
ततो रावतेति प्रसिद्धो येनेदं चित्र
कूटं विदितं सुनयतो भूपमानास्य
मौर्यात् ॥ नैसंतदंशभूपागजशत
कृतमेव क्रमेरावलीयास्ते सर्वे भाग्य

स्ववंशवर्धनम्

वस्तो बहुबलिगुणिनो राज्यकार्ये सु
दक्षः ॥ ५ ॥

श्री विक्रमीय शतके युगचन्द्रवर्षे
श्री राहपो नरपति बहूभाग्य
शाली ॥ तेनादि रावल पदादि
धृताहिराणात् सञ्जया नृपतयः
प्रथिता भवन्ति ॥ ६ ॥

तेषां हि वंशे जयसिंह भूपः श्रील
क्ष्मणो सावजयो नृपेशः ॥ नाम्ना
ऽरि हस्मीर नृपा अभूताम् श्रीचेच
सिंहोऽबनिपो बभूव ॥ ७ ॥

श्रीलक्ष्मसिंहो बहुवीर योद्वावीर-
प्रतापो सकलारिहन्ता ॥ पश्चान्नृपो
मोक्कल बवीरधर्मा धर्मार्थकामादि
कर्मकर्ता ॥ ८ ॥

शून्या ऽङ्का ऽब्धीन्दु वर्षे सचिव
जनहितः कुम्भकर्णी भिषिक्तो
राज्ये श्रीमोक्कलीये नयपद रचना
दक्ष वीरप्रतापी ॥ येन स्त्रीयेन ना
म्ना वरतम नगरः कुम्भलो मेरुदु
र्गः देशेस्मिन् स्थापितो सौतद
वनिप यशः कौर्तयन् भाति
साम्बः ॥ ९ ॥

पञ्चवीध्विन्दु वर्षे उदय पतिनृपो
राज्यसिंहासनस्थः सस्त्रीये नैव
दुष्टा चरण पदहतो भूत्कनिष्ठः
क्षितौ शः ॥ शून्यवीध्विन्दु वर्षे सक
लजनमतो रायमहो बभूव संयाम
स्तस्मिन् पुनरसञ्जतुशरचेराज्यसिंहा

स्ववंशवर्णनम्

सनस्य : ॥ १० ॥

बाणाष्टे ध्विन्दुवर्षे निखल जन
 हितो रत्नसिंहो बभूव मन्दाष्टे
 ध्विन्दुवर्षे मुनयन रुचिरो विक्रम
 सप्तभाता ॥ द्वाष्टे ध्विन्दौहि
 इत्वा समय नरपतिबाणवीरः
 कुदासी वेदाष्टे ध्विन्दुवर्षे उदय
 नरपति संनिराकृत्यभूपः ॥ ११
 षट् चन्द्र त्विन्दुवर्षे बहुदुदय
 महा सागरस्याश्वपुयाः प्रारम्भे
 महीपः श्रम धनतनुत सप्तपूषी
 चकार ॥ वेदशुद्धेन्दुवर्षे उदय
 नरपतिचिचकूटे उपेत्य चेन्द्रप्रस्थे
 शशाङ्गो अकबर यवनः संजिगा
 यातियुद्धे नागद्युद्धेन्दुवर्षेनवतपन
 समः श्रीप्रतापादिसिंहः ॥ १२
 श्रीध्वज्ज्न्दौमितेन्दुवर्षेनरपती
 राज्यसिंहासनस्यः शास्त्राद्युद्धेन्दु
 वर्षेनव तरणि समः कर्णसिंहो
 हितय्यौ ॥ वेदाष्टत्विन्दुवर्षेनय
 निपुणजगत्सिंहभूपोद्गदारोमन्दा
 धान्द्रीन्दुवर्षे सकल जनमुद्ध
 राजसिंहसुरेजे ॥ १३ ॥
 सुमेदपाटे रचितं सरोवरमस्तराव
 सामुद्रिकनामशब्दितम् ॥ सुराव
 सिंहेन कृतार्थं कर्मणा सुरस्य
 क्लृप्तभवनेः सुशीभितम् ॥ १४ ॥
 सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे शुभगुणनिरतः
 श्रीजयाद्यादिसिंहो येन स्त्रीयेन

स्ववंशवर्णनम्

नाम्ना बहुजल निलये निर्मितं
 दिव्यखातम् ॥ षट् पंचाद्रीन्दु
 वर्षे अपर नरपतिः राज्यदक्षो
 द्वितीयः सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे सकल
 मुखदसंयामसिंहोन्यभूपः ॥ १५ ॥
 शून्या ऽह्ना ऽद्रीन्दुवर्षे अपरनृप
 जगत्सिंहभूपश्च तथ्यौ ॥ सप्तभाष्टे
 न्दुवर्षे सुगुणपरनृपः श्रीप्रतापा
 दिसिंहः ॥ १६ ॥
 शून्ये न्दुवर्षे अपरनरपती
 राजसिंहो नृपालो नागेन्द्रेन्दु
 वर्षे कुजन कुपयइतारिसिंहोबदा
 न्दः ॥ १७ ॥
 मन्दाष्टेन्दुवर्षे अपरनरपतिहम्पीर
 सिंहोनृपालो वेदत्यष्टेन्दुवर्षे बहु
 बलचपलोभीमसिंहोनरेशः ॥ बा-
 णाष्टाष्टेन्दुवर्षे रुचिरवचनयुक्
 श्रीजवानादिसिंहः पंचाह्नाष्टेन्दु
 वर्षे सकलजनहितोभूपसर्दारसिंहः
 ॥ १८ ॥
 मन्दाह्नाष्टेन्दुवर्षे प्रबलमठहितः
 श्रीस्वरूपादिसिंहोभूपोदानीयशखी
 सकल जनहितो खोव विख्यात
 कीर्तिः ॥ श्रीधु त्यागी स्वराज्यं
 गज इय धनतः पूर्ययन् सर्वसा
 रं सर्वराज्ये प्रबंधनयनिपुणधिया
 प्राकृतोदार शीखः ॥ १९ ॥
 नागेन्द्रेन्दुवर्षे गुणिवनमुखदः
 शंभुसिंहोबभूव भोगीदानीकृपावु

श्री १०८ श्रीसज्जनसिंहः

बहुविध रसिको रूप लावण्य
युक्तः । अल्पायुर्भोगभोक्तानिखिल
जननहितो धर्मशीलः स्वलोका
च्छम्भूम्भौस्वलोकां निखिलमुख
करींसंविधायाश्रयातः ॥ २० ॥
इन्दुव्यङ्ग्येन्दुवर्षेसकल मुखकरे
सर्वसंपन्नधाने श्रीमच्छ्रीसज्जनेश
श्च जनसचिवबुक्त्वाज्यसिंहासन
स्थः । सर्वकार्यविजानन्मुनयगुण
धिया स्वल्पकालेन पूर्वं पद्याभ्या
यात्मयोग्यानखिलजनहितान्ध्या
पयनराजतेयम् ॥ २१ ॥
स्त्रीयान् राज्यायंदद्यान् सचिवनय
गुणान् श्वसंबीक्ष्य सर्वान् रा
ज्ञांचिन्तानुकूलं निखिल समयकं
प्रेमपूर्वानु भाषम् ॥ नित्यानन्द
प्रकाशकविगुणकविताकर्मसंस्का
पूतिं भावा भावप्रकारं प्रकटयति
नरोयः समेचास्ति मन्त्री ॥ २२ ॥
भूपालाश्रितिकेचित्स्वमुखरसरता
श्वार्थभाजश्चभाजः केचिद्विद्वानु
षक्ताः स्वपुरजमधमं कर्षयन्तीयतं
तः सम्यग्ग्रीत्यामुनीत्या निखिल
जनपदं पालयन् लालयन् श्रीमान्
श्रीसज्जनेशो भुवनमुखकरोभाति
लोकैयमेकः ॥ २३ ॥
लोकिकार्यसमस्तं कठिनमतिधिया
स्वाङ्गपूर्वानुकूलं नान्यथा राजकीयं
सधनजनपदं सलाभैकमूलम् ।

यावदायंकलकमलमन्त्री

तत्कार्येदक्षभूपोनयनिपुणजनेष्टी
यतेभूपसंघात् सोयंश्रीसज्जनेशो
निखिलमतिमतां राजतेमध्यव-
र्ती ॥ २४ ॥
श्रीमच्छ्रीसज्जनेशो नवनिधिसहि
तश्चाष्टसिद्धैकपूर्णस्तस्यद्वौमन्त्रि
वर्यौमिहिरविधुनिभौ कामिकमां
नुकूलौ ॥ एकश्रीश्यामलाख्योनिखि
ल जनमनो भारती भावदक्षः
पद्मालोकोद्वितीयः सकलविभवयुग्
राज्यसर्वाधिकारो २५ - (* + *)
लोभान्मोहादिरक्तो निखिलजन
हितो राज्यलाभानुरोधी संपद्या
पद्यरुष्टोनयपथकुशलो मंत्रिमुख्यो
हियोग्यः ॥ देशेऽस्मिन्मेदपाटे
रणकरणभटे सर्वशस्याव्यभूमौसो
यंश्रीश्यामलाख्यो निपुणकविवरो
वर्ततेमंचिराजः ॥ २६ ॥
काव्यालंकारवेत्ता सचिवकविवरः
श्यामलोवीरसिंहः शास्त्रव्यासंग
सक्तोगुणिगणरसिकः कोशपूर्ण
भिलाषी ॥ कोशशब्दार्थचिन्ताम
णिमतिफलदं संनिरीच्यासमाप्तं
वृत्तंयंथस्यसर्वबहुधनविषयं पृष्ट्वा
मन्त्रीयमिवात् ॥ २७ ॥

प्रसिद्धपचादज्ञातम्

सप्ताष्टाष्टेन्दुवर्षे उदयपुरपुरे श्री
जवानाख्यभूपे स्वर्गाधीशेन्द्रतुल्ये
सकलजनपदं शासतिख्यातकीर्ती ।

कोशविषयकप्रश्ना

दैवादागत्यगौड द्विजकुलतिलकः
श्रीमुखानंदनाथः कोशशब्दार्थचि
ता मणिमतिफलदं चित्रसंरब्धवा
नसः ॥ २८ ॥

पञ्चाशद्वर्णभागा अतिगहनतरा
स्यास्यग्रन्थस्यनूनं तेषामेकैकवर्ण
स्वरपदरचने दीर्घकालीव्यतीतः ॥
शब्दान्ख्यातान् विचिन्वन्नतिवि
दिततरे कोशसंघेहिदृष्ट्वा चेत्यं
चिंशन्मिताब्दाः श्रमसुरचनया
संगताः कोशपूर्तौ ॥ २९ ॥

(केनप्रकारेणकुचकोशस्य भागद्व-

यमुद्रित मित्यचोच्यते)

श्रीमन्यदिपृच्छतिकोशवृत्तं विस्तार
पूर्वक्रमतोयथावत् ॥ वास्वल्पमे
वानुवदेयमेत द्विस्तारतः संबद
बोधनार्थम् ॥ ३० ॥

मुखानन्दनाथेन मांप्रत्यलेखिभव-
द्भिः स्वमुद्रालये कोषेषः ॥
सुसंमुद्रणीयस्यूतः प्रौढभावात्त
दाचोत्तरं तन्मया संव्यलेखि ॥ ३१ ॥
भवच्छ्रीकृपापूर्णपत्रं मुलब्धम् पठं-
स्तन्निजानंदपूर्णीलिखामि ॥ मदी
याहिशक्तिर्नक्तिस्थदृष्ट्या सहाये-
स्तिशक्तिस्ततोदीर्घभूता ॥ ३२ ॥
तदारभ्यचिंता मुकोशार्थमेषामदी
येहदिव्यापिनीभव्यभावा ॥ कथंके
नकस्मादनं संप्रयाचे जगत्यालिके
पूरिता शिखिहिवम् ॥ ३३ ॥

श्रीघासीरामकथनम्

दैवात्सुरस्ये यमुनानिकूले यथा
दिपौरस्थितताजगंजे ॥ श्रीघासि
रामस्य सुहृदरस्य वंशीधरस्यास्य
समागमोऽभूत् ॥ ३४ ॥

मित्रं प्रसन्ना ननभृत्यसेव्यं सानन्द
भायान्त ममंदगत्या ॥ अस्मामि
दानीं भरतस्यभूमौ दृष्टाद्विलुब्धा
नहिदानशूराः ॥ ३५ ॥

श्रीमन्सखेकिं कथितंभवद्भिः सर्वं
स्थितंस्वल्पमनल्पमस्याम् ॥ कस्या
पिबाहुल्यमतीव चास्तिन्यूनत्वम
न्यस्य जगत्प्रभावात् ॥ ३६ ॥

श्रीमन्सखेकिं कथितंभवद्भिः शूरा
नसंतोदमसद्यवाक्यम् ॥ शौर्देष
कश्चिद्वनतोहिक्श्चिद्भवितः
कः कतरोहिशूरः ॥ ३७ ॥

शूरंधनाच्चेच्छसि कार्यदत्तं मत्तो
यदाज्ञापयतत्करिष्ये ॥ श्रीमत्कृ
पातोधनतः समर्थो हंतावकीनो
निजभृत्यमुख्यः ॥ ३८ ॥

जानामिसन्मित्रमुदारभावं त्वांसा
दरंप्राप्यवदामिद्वयम् ॥ इन्द्रस्यपु
र्यातवमातुलोस्ति विद्वद्दरोधी तस
मस्तविद्यः ॥ ३९ ॥

तेनैककोशो रचितोऽस्तुतोसौ चिंश
न्मिताब्दे नवह्रप्रयासात् ॥ द्रव्य-
व्यथीलोक हितार्थकारिन् तन्मु
द्रयंकारयभोसमर्थ ॥ ४० ॥

श्रीमन् सखेस्मिन् सुकृते हिकार्ये

विद्यद्रव्यच्छास्त्र

द्रव्यं कियत्संमितमत्रयोग्यम् ॥ श्रु-
त्वा तदा विंशतिकं सहस्रं देयं भवद्भि-
र्नततो धिकञ्च ॥ ३९ ॥
एतन्मितद्रव्यं सुदानकार्यं शक्तिर्मा-
द्वीया भवतः प्रसादात् ॥ प्रातः स-
मागत्य मदीयगृहे द्रव्यं गृहीत्वा कुरु
मांसनाथम् ॥ ४० ॥
प्रातर्घासीय रामस्थलमतिरमुलं
प्राप्य दृष्टः कृतञ्जस्तं मांसं वीक्ष्य शी-
घ्रान्निजजनसहितश्चासनादुत्थितश्च
न ॥ गाढं व्यालिंग्य मोदादतिनमन-
तया स्थापयन् दक्षभागे स्थित्वा ये बह्व-
स्तः सगदतिधनदस्तद्वनसंगृहाय
॥ ४१ ॥ हस्तं गृहीत्वा स्वधनस्य की-
यत्र स्थिताः सन्ति धनस्य पेठाः ॥
नीत्वाऽवदत्मी कुरु तद्विविक्तम् वां-
छाङ्गने तद्गृहणेन वांछा ॥ ४२ ॥
घासीरामकथनात् पण्डितवंशीधर-
स्य द्वान्द्वपुत्र्यांगमनम् ॥
इत्थं विचारेयद्दिशक्रपुत्र्यां गत्वा भ-
वन्तं नययन्त्यकारम् ॥ यास्यामि
संकल्पकरस्तदङ्घ्रिं वित्ताद्वितं पञ्च-
मवाप्य यातः ॥ ४३ ॥
द्वान्द्वप्रस्थे सुरस्ये बहुदिनवशतो मुख्य-
मित्रे चणाय चायान्तं दूरदेशाद्भि-
षवरमुखानन्दनयोनिरौक्ष्य ॥ अ-
भ्युत्थानं हि दत्त्वा निजजनसहितः स्था-
पयन्नग्रभागे धन्योऽस्मिन् स्त्रीय मित्रं
निजं भवन्नगतं लोकयामि प्रस-

श्रीमुखानन्दवंशीधरमेलनम्

न्नम् ॥ ४४ ॥
धन्योऽस्मि वीक्ष्य कुशलाङ्गसमस्तदे-
हं श्रीमन्तमद्यदयया सहगच्छचा-
यम् ॥ कोशस्य मुद्रणविधौ कुरु यत्र
माशु वित्तप्रदायति परंतव भागि-
नेयः ॥ ४५ ॥
सिद्धिः कृता भगवता खिलवित्तकृ-
पा तस्मात्सुगल्यं कृपया गमनार्थमे-
कम् ॥ पञ्चसु प्रेषय ततो निजकर्म कृ-
त्वा यास्याम्यहं जवतया भवदंघ्रि-
कूलम् ॥ ४६ ॥
कृत्वा पणं स्वपुरतस्तव भागिनेया-
द्यातोऽस्मि कार्यमभिधाय जवाद्ब्रजे-
यम् ॥ दास्यामि चायदिवसे निज-
हस्तपञ्चगच्छामितत्र बहुकालसमा-
गमः स्यात् ॥ ४७ ॥ घासीयराम-
मुद्ददश्च सुपञ्चहस्तं मां वीक्ष्य पञ्च-
खिलाश्रयमाभिगम्य ॥ सानन्दतो-
द्य भिवदन् किमु कार्यं मद्यपञ्चं
सुप्रेषय तस्मात्तु प्रयातु ॥ ४८ ॥
पञ्चं विलिख्य ददते स्म सुडाकगृहे
तत्प्राप्य पण्डितवरस्य समागतो च
सर्वं सुसाधनं मयत्वरया गृहीत्वा
कोशस्य कार्यमचलत् प्रतिवासरं त-
त् ॥ ४९ ॥
दत्ताहना दधिकदानं सुशक्त्यभावे
कोशस्य कार्यं मरुध्वितदंर्जजाते ॥
पञ्चाहनी सहिबुधापि परचगता
शोकस्तयोऽयमभवन्नगरस्य मध्ये

श्री १०८ श्रीसज्जननेययशःकीर्तनम्

॥ ५० ॥

इन्द्रप्रस्थसुखासीद्विलवरजगदानन्द
नाथोमहात्मातच्छिष्योधीरवृत्तिः
सकल बुधजनैस्तेविसौ योऽववर्ती
कीशयन्यानुपूर्व्येवहुतरनगरेभ्यः
माणःप्रयासी ॥ ५१ ॥

तच्छिष्यपण्डितवरो जगदात्मि-
नः सारस्वतो निजगुणप्रयितेन्द्र
प्रस्थः ॥ कीशार्हं मुद्रणकरेवहु
यत्नकारीद्वय्यथैवहुक्तेनपराज
हृष्टिः ॥ ५२ ॥

याकार्यकारण विचार परप्रधाना
लोकप्रसिद्धगुणगौरवपूर्णभावा ॥
यत्कार्यमस्तिकठिनं परमंदुरुहं त-
त्प्रायते सुगमतः परयाहिदृष्ट्या ॥ ५३ ॥
देशे हि सन्ति बहुविधमपान्दपाताः
कीशस्य पूर्णं करणे कृतबुद्धिचित्ताः ॥
कस्यापि शक्तिरभवद्ब्रह्मिपूर्णं चित्ता
पूर्णं हितस्य कृतधीः कविराजमं
जी ॥ ५४ ॥

श्रीयावदार्थकुलपद्मसूर्यभूपः श्री
श्यामलात्कविधरादिनिशम्यचित्ता
न् ॥ कीशस्य लोकसुखदस्य समस्त
वृत्तमांसाददाति कुरुकीशसमाप्ति
यत्नम् ॥ ५५ ॥

श्रीसज्जननेप्रियकरे गुणशास्त्रपूर्णं
विद्याप्रचाररसिकेखिलभूपसूर्य ॥
श्रीसूर्यं शब्दपकीर्तिविशालमूर्तिं
कीशस्य पूर्तिं रिहसं रचिताविधा

श्री १०८ श्रीसज्जननेययशःकीर्तनम्

वा ॥ ५६ ॥

श्रीश्यामसेनकविराजवरेण तूष्णैश्च
श्रीधराहुधवराजितदेववर्ष्यात् ॥
पञ्च कियन्नमितं बहुसाधनाद्यं
सर्वं विचार्य धनतः परिपूर्
तश्च ॥ ५७ ॥

पञ्चसुखांजनगराद्विजकेष्ठराभादृष्ट्या
दिसौसकमयकलकातपौरात् ॥
खाला मनीहर मुदास कराचटैप
मिथीय साहिव कराहु मूढ्य
मातम् ॥ ५८ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जननेयस्य जनसुखकरी
राज्यसिंहासनस्थ स्थावन्मासादि
जातानिखिलसुखकरायासरायाणि
नित्यम् ॥ न्यायन्यायप्रसक्ताउचि
तमनुचितमृवीक्ष्यकुर्वन्ति विज्ञा
स्थानं स्थानं विभिन्नं निखिलजनगतं
तच्च कार्यं संपूर्तिः ॥ ५९ ॥

यंच स्थानं सुरस्य सकल विषयकं
तच्च मुद्रातिपञ्च देवीदेशीसुपासीं
मितदिनरचिते म्लिग्दभाषाक्षरा-
णि ॥ श्रीमच्छ्रीसज्जननेन्द्रप्रतिनिय
तविधेस्त्वैवंशा बलिच श्रीमच्छ्री
श्यामलास्यो विरचयति कविस्वर्ध
वृत्तान्तगामी ॥ ६० ॥

देशे स्मिन्नेदपाटे निखिलनगरज
वस्तुचायातिसर्वं श्रीमच्छ्री सज्जना
ज्ञाऽप्रतिहतविषया श्रीमुखान्निष्
ताया ॥ तस्यादाढ्यं द्विवृद्धासकल

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

जनगणादेशर्देशात् प्रयान्तिभाग्या
तत्सर्वमनुष्या नृपवरविहितांजीवि
कांसंलभते ॥ ६१ ॥

भूपालाभाग्यवन्तः स्वमुखरसपराः
स्वेननाम्नाद्यकार्षु रम्यस्थानं सम
न्तात् निजमहिमधिया वर्तयन्तः
स्वदेशे ॥ यत्स्थानं कौर्णभूतं बहु
समयवशात्केनदृष्टिर्नदत्ता तत्सर्वं
सज्जनेशो विपुलधनचयान्नव्यवत्सं
विधत्ते ॥ ६२ ॥

पङ्क्तित्रातिं भृष्टोदयपुरनगरीयै-
नदृष्टः पुरायस्तस्मिन् सर्वत्रवीथ्यां वि
विधनगलतादृश्यते सर्वभागे ॥ स्व
च्छा सर्वाङ्गशुद्धा पुलिस जनगणै
र्वीक्ष्यते सर्वकाले श्रीमच्छ्रीसज्जने
न्द्रप्रनियत नियमात्सं निरीक्ष्याति
दृष्टः ॥ ६३ ॥

दत्तानिपदानि प्रतिष्ठायाः

श्रीमेदपाठ प्रभुणाप्रसन्नस्ते हवर्ति
ना ॥ पदं दत्तं प्रतिष्ठायाः कवि
श्यामलधीमते ॥ ६४ ॥

कविराजपदं वैक मभ्युत्थानं द्वितीय
क्रमम् ॥ तृतीयं स्पर्शनं चाङ्के चतुर्थं
पादभूषणम् ॥ ६५ ॥

हेमादिकं च तत्सर्वं बौटीदानं च पञ्च
मम् ॥ सुप्तनस्थायकरतः षष्ठं द
त्तादिमुद्रिका ॥ ६६ ॥

मुद्रिकाशयः

राणा श्री सज्जनेन्द्रस्य चरणौ

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

प्रसादतः ॥ कविराज पदव्यात
श्यामलस्थैवमुद्रिका ॥ ६७ ॥

इत्याद्यान्याः पदव्योपि बहुसम्मान
सूचिकाः । दत्ताः श्रीसज्जनेन्द्रे
ण कविश्यामलधीमते ॥ ६८ ॥

श्रीनरेशस्य हि प्रीतिर्यथाश्यामलधी
मति ॥ विश्वासभूता सत्याङ्गी नत
यान्यत्र दृश्यते ॥ ६९ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रादरनियमवशा
त् श्यामलप्रेरणातः कौशः शब्दा
र्थचिन्तामणिगुणनिकरः । व्यंश
कः पूर्तिमागात् ॥ अभावाद्धे
न्दुवर्षे बहुरसिकतरेफाल्गुने शुक्र
पक्षे देवाचार्ये चित्तिप्यासकलमुख
करे सार्धवर्षं दूयेन ॥ ७० ॥

श्रीभूपः सज्जनेशो निखिल जन
हितो राज्यकर्मप्रवीणो । विद्याशो
स्त्रैकदलः सुभटसचिवयुक् सर्व
दाकार्यदर्शी ॥ स्थाहीर्घायुर्निरो
गः शिवविधिकमला स्वामितुष्टौ च
बालो मार्कण्डेयोऽल्पजीवी वर
वरदशिवाराधनाद्दीर्घजीवी ॥ ७१ ॥

श्रीमच्छ्री सज्जनीये बहुलबलतया
वीरलक्ष्मीसुबाहौ जिह्वायां दत्त
बाणीस्फुरतु दिननिशं नर्तनं कारय
न्तो ॥ राज्यश्रीद्रव्ययुक्ता सकलवि
भवज्जैकोशगेहे प्रपूर्णाचित्थान्यैर्ध
नौघैर्निखिलजनचयं पूर्णं वित्तं वि
धेहि ॥ ७२ ॥

कीशशब्दार्थचिन्तामणौ स्तुतीयोभागः

इत्यादि गौड़कुलोत्पन्ना डीचवाल प्रधानो पनाम तुलाराम मिश्रात्मक
श्रीधनपति मिश्रापरनाम्ना श्रीसद्गुरु कुलावधूत श्रीपरमहंस परिव्राज
काचार्य श्री महरिहरानन्द नाथ भारती शिष्येण ब्राह्मावधूत श्री
मुखानन्दनाथा परनामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ पवर्गः
स्तुतीयोभागः समाप्तिङ्गतः

श्रीमुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीशमिश्रा परनाम ब्राह्मावधूत
श्री जगदानन्दनाथ प्रीतिकामैः, श्रीमन्महा राजाधिराज रविकुलाव
तंस महीमहेन्द्र यावदार्थकुलकमल दिवाकरैः मेदपाटदेशाधीशैः अखिल
भूपाल मौलिमणिभिः श्री १०८ श्रीयुत सज्जनसिंहैः संस्थापिते
उदयपुरस्थ सज्जन यन्त्रालये मुख्यमन्त्रि कविराजिराज श्रीश्यामलदास
प्रेरणया पण्डितवाजपेयि वंशीधरेण अकिञ्चनाजितदेव शर्मणाचशोधितः
जीवनराम शम्भूनाथ श्याममुन्दर गुलावराम लक्ष्मीनाथ प्राणिनाथ
लालसिंह प्रभृतिभिर्द्विजैः वर्णक्रमेण दर्भितः सदांरवेग यवनेन परमानन्द
ब्राह्मणेन मुद्रितः

एकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १८४० वैक्रमाब्दे राजधरा

न्युदयपुरे सज्जनयन्त्रालये श्रीमेदपाटेश्वर

कीशधनव्ययात् वाजपेयिवंशीधरस्य

प्रबन्धतोमुद्रितः

शुद्धाशुद्धविषयकचिन्तानि

०—†—०

॥ नमः श्रीगुरवे नमः मुद्रौकता अनेकेषां कर्तृत्वाद्बुद्धिविभ्रमात् । मनसोस्थिररूपत्वात्त्यादेवाशुद्धिसम्भवः १ अतो मुद्रौकतेऽन्ये ह्यपि पण्डितशोधिते । अशुद्धोद्घाटकस्यास्य पत्रस्यावश्यकं मतम् २ तदेतस्य मुद्रितस्य शब्दार्थचिन्तामणिकोश शुद्धाशुद्धसूचनापत्रलेखः तत्राशुद्धिर्हेधा । शब्दाशुद्धिः १ शब्दव्याख्यानाशुद्धिश्च २ इति । साभयत्रयपञ्चधा । यथा । मात्राशुद्धिः १ वर्णाशुद्धिः २ न्यूनाक्षरा ३ अधिकाक्षरा ४ वर्णविपर्यया ५ चेत्येवेदात् । अत्र शब्दाशुद्धौ सर्वत्र पूर्वस्मिन्नेव चिह्नमेतत् । व्याख्यानाशुद्धौ तु पूर्वत्र चिह्नमिति—ज्ञेयम् ॥ ततो मात्रावर्णाशुद्ध्योस्तु । अशुद्धिलेखपङ्क्तावेकमेवाशुद्धमक्षरं लिख्यते । अग्रे । शुद्धलेखेतु समस्ताः शब्दालिख्यन्ते, तत्र । मात्रायां शुद्धाक्षरस्योपरिलक्षणमेव—क्रियते वर्णेतु शुद्धाक्षरस्याधः शून्यम् ॥ न्यूनाधिकाक्षराशुद्ध्योस्तु ॥ अशुद्धौ पूर्वपरपार्श्ववर्णयोर्वायत्पूर्वपरमुत्थितरेखादिस्थात्तस्य तस्य लेखः तत्र मध्ये लक्ष्मचेति—पतितरेखायाः । शुद्धिलेखेतु न्यूनवर्णाधस्ताच्चिह्नमित्यमधः—पतितरेखायाः । अधिकवर्णाशुद्धौ तु पूर्वपरवर्णमध्यलिखिताधिकवर्णस्योर्ध्वमेवम् ५ अशुद्धिलेखे चिह्नं कृतम् । शुद्धलेखेतु यथार्थस्यैव लेखः ॥ अपिच । न्यूनानेकाक्षराशुद्धौ तु पूर्ववदशुद्धलेखे पूर्वपरलेखमध्ये—एतद्रेखालेखः । शुद्धिलेखेतु लिखितन्यूनाक्षराणामधोदेशे देव देवदत्त अनेन प्रकारेण वर्णसमानातावती दीर्घा

रेखा कृष्यते ॥ अनेकवर्णाधिक्येतु । अशुद्धलेखे वाधिकाक्षराणालेखः । नीचैस्तावती दीर्घा रेखा च । शुद्धौ तु शून्यादि ॥ वर्णव्यत्यासाशुद्धौ तु । अशुद्धलेखे वर्णयोरुपरिर्द्धिकाङ्कयोः क्षेपः २ १ । शुद्धलेखेतु यथायोग्यमेवेति दर्शनीयम् ॥ अग्रे पृष्ठाङ्कप्रथमद्वितीयस्तम्भपङ्क्त्यङ्कानां क्रमेण लेखः । तत्र स्तम्भलेखे प्र० द्वि० इति पूर्ववर्णयोरुत्थेयावत्प्रथममधोऽधः शून्यमेकलिख्यते तथा वावद्वितीयम् ॥ अतो विशेषप्रकाराशुद्धौ तु तत्र तत्र विशेषो लेखः कृतो दर्शनीयः ॥ यदि सङ्गिरेकवारं पुस्तकवङ्गिः क्रियेत शुद्धमिदम् ॥ दर्शं दर्शं शुद्धा शुद्धा दर्शं भवेत्तदिति सुकृतम् ॥ १ ॥

अशुद्धिलेख :	शुद्धिलेख :	पृष्ठाङ्क :	संज्ञा :	पङ्क्ति :
२१	धूमवहन्यो : सम्बन्धे		•	७
- नृद्यो :। स्वे	विशिष्टसिद्धाभावे ॥	२	•	२४
- टा	रालीककारे	६	प्र०	६
- र	घञ्	४	•	२६
- ध	जल्युक्तपङ्क्ते	४	•	२७
- सु	निशामपि०	४	हि०	२१
- यि	कुञ्ज०	५	•	२४
- व्	अपाङ्क्तये ।	५	•	२५
- ड्	अग्न्या :	६	प्र०	४
- न्या	जङ्गवैकल्ये न	६	•	१३
- ल्ये	हयिभ्योऽतच्	६	•	२८
- षि	पचम्यचा ।	६	•	६
- म्य	समतां देहे	७	•	२८
- ता	निदिग्धिका	८	प्र०	१८
- का :	निदिग्धिकाश्चरंष्ट्रासमिलितसु	८	•	१८
का - ॥	पलमाचं स्थाद्	८	•	२३
- च	भण्डे ॥	८	हि०	२२
- भा	पौर्णमास्याम्	९	•	३
- णि	पञ्चपर्णिका	९	•	२२
• -	पञ्चपर्णी } स्त्री० गोरक्षी-	९	•	२३
• -	सुरसोरुहम् ।	१०	प्र०	२१

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
ण३.	पेषण्युपस्कारं	११	०	१०
- मी०	बलिभीतो	११	०	१६
- त्व	उष्ट्रादौ ॥	११	०	२४
- त्त	महत्तुतिक्तं	१२	प्र०	१२
- प्य-वे	प्यभावेतु०	१२	द्वि०	२
- गु	गड	१२	०	२३
- धा	दात्रीसा	१३	द्वि०	६
- पच	पञ्चविंशति	१३	०	११
- द्र	द्रावणं	१४	०	१०
- भा	प्रभवाना	१४	०	२६
- म्	सुगन्धिद्रव्ये	१५	०	१८
•पु०	पञ्चस्रोतः न०	१५	०	२६
- हे- ॥	गृहस्थे	१६	प्र०	१६
- १-कौमारं	कौमारादिपञ्चसु ॥ कौमारं	१८	द्वि०	८
- ची	अवाच्यो	१८	०	२६
- च	पञ्चीकरणम्	१९	प्र०	१
- सं	सुस्फुटइति०	१९	०	२१
- वा	बाग्	१९	०	२७
- पिं	•पञ्चराखिटः	१९	द्वि०	२४
- स्त्री	पञ्चीकरः	१९	०	२४
- चा	पिथालद्रुमे	२०	प्र०	२६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- पुं० सु	पुं० न० सुचेलके	२०	•	२८
- च	चित्र०	२०	•	२९
- च	कचिदपवाद	२०	द्वि०	६
- चा	चितेरा	२०	•	११
- क	बलीके ।	२१	प्र०	२९
- पुं० अं	वस्त्रगृहे ॥ पटवासः पुं० अंशुका०	२१	द्वि०	४
- प	चेडेडा	२२	द्वि०	२२
- ही	पट्टाही	२३	•	१७
- व्यं	पुण्यद्रव्यं	२५	प्र०	५
- य	प्रणय्यते	२५	•	६
- पंडा	पण्डते	२५	•	२४
- त्म - ज्ञा	निर्णयात्मकज्ञाने	२५	द्वि०	६
- व्य - नि	सम्यग्दर्शिनि	२५	•	१५
- स्य - द	व्यसनिनो	२५	•	१७
- कौ	कटकौले	२७	प्र०	७
- मा - र	समाचरन्	२७	•	१७
- पुं० न०	पत्रमन०	२९	द्वि०	१०
- लि - कः	लिखकः	३०	•	२१
- ध	० पत्रघना । स्त्री०	३४	प्र०	२४
- दि	स्वर्णकारादीनाम्	३४	द्वि०	९
- यं	लज्जायां	३४	•	१२

अशुद्धिलेख :	शुद्धिलेख :	पृष्ठाङ्क :	स्तम्भ :	पङ्क्ति :
- र्याम्	कर्तव्याम्	३४	०	१६
- व	तुलाघटे	३५	प्र०	६
ह -	हारौ	३६	द्वि०	२१
- मृ - त्व	अमृतत्वं	३७	प्र०	१८
- । - वस्तु	। सत्त्वे ।	३८	द्वि०	१०
- । - कथं०	<u>उभयमित्याह</u>	३८	०	१२
- ता	उभयथा	३८	०	१३
- शं	विमर्शः	४०	०	९
- ॥-प्रतिज्ञा	तन्माधिकारणाभ्युपगमसंस्थितिः सिद्धा			
- प्रमे	<u>घान्तः ६</u>	४०	०	५
- का	प्रमेदे	४१	द्वि०	२०
- त - रं	पिकोद्वपक्षिणि	४२	०	२४
- रे०	घोतकरं	४४	प्र०	१२
- र	भाग्याम्	४४	०	२२
- तां	चारिण्याम्	४४	०	२४
- पद्म	हृषार्हन्मातरि	४४	०	२८
- सु - ज्य	पद्म	४४	द्वि०	१५
- धैः	सुरज्येष्ठे	४६	प्र०	८
- दे-वि	बुधोः	४६	०	१५
- तित	तदेव विष्टम्भि	४६	द्वि०	१४
- द्वि	पि. त. क. का. प. ह :	४६	०	१८
- ग	द्वीपे ॥	४८	०	६
	पराधीने ।:	५०	०	३

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- पुं०	०परन्तपः त्रि०	५१	प्र०	३
- ण	नाराचण ॥	५२	द्वि०	५
- चा	सौत्रान्तिकादिमते	५३	प्र०	१०
- क	कारणम् ॥	५३	०	२४
- अ	आयोजनं	५३	द्वि०	४
- नाश	नाशात्	५३	०	११
- शि-नि	अविनाशित्वनिरति-	५४	०	१६
- रो - त्क	मुत्तरोत्तरोत्कर्ष०	५४	०	२०
० पुं०	०परमायुः न०	५४	०	२८
- विं	चतुर्विंशति-	५५	प्र०	५
० पुं०	परमाशक्तिः स्त्री०	५५	द्वि०	४
- न	दोषानास्कन्दिते ।	५५	द्वि०	१७
- र - खा	परमसासाबोश्वरस्य	५५	०	१७
- ति-ष्ठा	तिष्ठति । ष्ठा० ।	५५	०	२६
- उपग	उगवादिभ्योयत्	५७	प्र०	२७
- भ्यो	खनिशृभ्यांङिच्चेति कुः	५७	द्वि०	२
- तां । व-ती	अथ चैतायुगादाववतीर्णः ॥ अशुद्धिद्वयम्	५७	०	११
- य	जमदग्निर्महातपाः ।	५७	०	१४
- सातस्मात्	००००	५७	०	१८
- द - स्य	पदस्यस्य	५८	प्र०	२५
- त	भोजनम्	५८	०	३
- पराजयनम्	००००	६०	०	६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्क	सम्भः	पङ्क्तिः
- जि	पराचिते ॥	६०	०	११
• शङ्क	• पराडीनम् । न०	६०	०	१५
- न्ती	जीवन्तोपचिते मृता :	६०	द्वि०	६
- अ - न्त	• परान्तकालः । पुं०	६०	०	१६
- तित्प	प्रतिपक्ष्यर्थ०	६२	प्र०	२२
- सप्तसी	सप्तोन्निमान्	६२	०	२४
- हं	परं हेरग्य०	६२	द्वि०	१७
- प	अवरञ्चपरावदन्	६२	०	१६
• हणः	• पराहणः पुं०	६३	द्वि०	२०
- हेण	अपराहणे ॥	६३	०	२०
- त	दीपताभिमानात्	६४	प्र०	१६
- षा	तथाप्येकनिष्ठत्वेन	६४	०	२१
- य	परिकीर्त्यते	६४	प्र०	२४
- षा	अनूठ्यष्टे०	६४	०	२८
- षा	कनिष्ठ०	६४	०	२८
- मां	परिक्रमा, भाषाशुद्धिः	६४	द्वि०	१८
- छि	वेष्टिते	६५	प्र०	३
- छ	रूपवेष्टने	६५	०	७
- मां	पुंसां०	६५	०	२५
- ह	विरहे	६५	०	२६
- स्त	शास्त्रांनिषिद्ध०	६५	द्वि०	२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	साम्भः	पङ्क्तिः
- धा	फलंयथा	६५	•	१०
- वा	• परिघातनः । पुं०	६५	दि०	२३
- तीत	परिचरतीति	६६	•	१
- ठ्यं	शाठ्यं	६७	प्र०	२३
- धिः	साधुः	६७	दि०	२
- नां - प्रा	गुणान्तरप्रादुर्भावि।	६७	•	२५
- स्य	रूपस्य०	६८	प्र०	८
- धी - ते	धीयते	७०	•	१३
- प्र	बर्हप्रोधान्ये ।	७१	दि०	२०
- र्त्तिं	वर्तुले ॥	७२	•	१९
- र्वे	दीर्घे	७३	प्र०	८
- ध्व	महद्भ्रस्वमिति	७३	•	८
- उ	परिमाणजमुच्यते	७३	•	१५
- टु	डुवप्	७४	दि०	२६
- व	वृहवृहिवृहो	७५	दि०	१
- नृप्	मृप् : पश्येत्	७५	•	६
- त	श्रयति	७५	•	१५
- ठ	अनूढेज्येष्ठे	७६	प्र०	७
- न - फ	वस्तुवशीनशुभफलमाह ।	७६	•	२७
- णां - वा	यद्वाणान्नवाणांवापृथक्	७७	•	१३
- स्य	पार्थिवस्य	७७	•	२१

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- द्वि	द्विष्टियुद्धं	७७	द्वि.	५
- ज्ञा	विनाशः स्यात्	७७	.	१२
- ठ - लि	गाढमालिङ्गितौ	८०	.	७
• द्वि :	• परिष्वङ्गः	८०	.	८
- च - क	अचक्षयनं.	८१	प्र.	६
- झ - दो	अस्मिंश्च दोषवये दोषद्वयं	८१	द्वि.	१८
- व	सण्णलीकविख्यातः	८३	प्र.	१३
- ट	डु.वप्	८४	.	३
• रि	• परीवारः । पुं.	८४	.	५
- क - शे	उपकरणे	८४	.	६
- प	पाचिन्नीदीर्घः	८४	.	२३
- ह	वाहुलकादुः ॥	८४	.	२८
- न्त	वदन्ति	८४	द्वि.	१६
- य - च	ब्राह्मणेति च	८४	.	१८
- घ	हृषात्	८४	.	२०
- सु	भूतान्तरे	८५	प्र.	१४
• व्य	• पर्जन्यहर्षः । पुं.	८६	द्वि.	५
- - पर्ण	॥ पृथति । पृथग्रीणनेप. अच् ॥ यद्वा । पर्णयति ।	८६	द्वि.	१०
- ॥ - प	॥ केशसमूहे दंतौ	८७	प्र.	२८
- घ्य	खण्डशिल्पप्रणयौ.	८७	द्वि.	७
- त	पितृपापडा. भाषाशुद्धिः	८७	.	८
- . - ॥	• छन् ॥	८८	प्र.	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- व्या-म्	अट्ठाव्यायाम् ।	८८	द्वि.	१०
- ख	प्राप्तस्थानियष्टि ॥	८८	.	१५
- न्तर्कक	क्षान्तकर्मणि ॥	८९	प्र.	७
- भा	भुञ्जमाने	८९	.	२४
- भु	पदभ्यामुक्ता०	९०	.	११
- क्त । म्	वक्तुन्तद्वाचानां०	९०	.	१२
- छ - ज्ये	तिष्ठतिज्ये०	९१	.	२४
- कः	कालिन ।	९१	द्वि.	१५
• वं - श	• पर्वताश्रयदेशः । पुं०	९२	.	१८
- र्ज	पर्वतेषा ।	९३	प्र.	१४
रश्मिका	रोश्मारकालः	९४	.	२८
- नम्	विदत्तकम् ॥	९५	.	१८
२ १ - लोपो	पोलि० गौ० भाषाशुद्धिः	९५	.	२७
- क	शून्यधाम्यनासि ॥	९६	.	५
- शा	शब्दाम् ।	९६	द्वि.	८
- न्य	परिहृयते नेनवा ।	९६	.	२८
- लुच	तण्डुलाक्षुशब्दा०	९८	.	१०
- । - बहु	। पञ्चपवनेवापहुल०	९८	.	२०
- छो	ज्योतिष्टोमे०	९९	प्र.	२४
- त्त	क्तः ।	९९	द्वि.	१२
- क	कारके ॥	९९	.	१५
- च-द्व	माचक्षुशपत्रद्वये	९९	.	२२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- १ - प्र	पूयतेनेनपुत्रः संज्ञायामिती चः यद्वा । पवते	१००	प्र०	१
- ची । ची०	अशि चादिभ्यश्चोचौ ॥	१००	•	३
२१ - मद्	दमनके ।	१००	•	५
- या	कुर्यान्मनसा०	१०१	•	२६
- व - शु	सएवपशुभावेन	१०१	द्वि०	२१
- च - प	पञ्चमुपर्वसु	१०१	•	२७
- शु	पांशुंलातिवा	१०५	•	२
- चि	समुच्चितस्य	१०६	•	६
ना - म	विभक्तानां विभक्तानामपि	१०६	•	१३
- क्त	मुक्तं	१०८	प्र०	१६
- र्मु	पातिर्वलेजुट्चेत्यमुन् ।	१०८	द्वि०	८
- पा०	पञ्चालिकायाम्	१०८	•	२८
- थ - स्य	परिमाणमस्य	१०८	प्र	१
- ल्य - व	पाटल्याश्चयवे ।	१०८	द्वि०	१०
- न - क्त	येनहितमेण	११०	•	२६
- दा - ना	पदार्थाना०	१११	प्र०	२
- म	सर्वलोकानां	११२	•	२
- ल्य - स्य	आद्यप्रत्ययस्यलुक्च ॥	११२	द्वि०	२५
- थ	पथः	११३	प्र०	१८
- ससम	समस्यतद्वति०	११३	द्वि०	१६
- ची	चिह्नद्वयोप०	११४	•	२४
- भू	पाण्डुर्भूमि०	११५	प्र०	२८

अशुद्धिलेख :	शुद्धिलेख :	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- क	कृष्णोदक	११५	•	२८
२१ - मद	दमनकवृक्षे ॥	११५	दि०	२५
अथपाण्डुराशब्दे पाण्डुराशब्दद्वयस्याय पाण्डूनामिच्छादिपूर्वस्मृत्पाण्डूकशब्दे				
यत्किञ्चित्तत्तद्धोधनीयम्		११६	प्र०	११
- ती । प्रि	आश्रयेयस्यसः ॥	११७	दि०	५
- र	पातेर्ङिति :	११७	•	८
- क	कुठेरके ।	११७	•	१६
- भू०	उपभूषणे	११८	•	१७
- रि :	पाथसीधरः ॥	११६	प्र०	११
- चि	वंशस्यविच्छेददी	११६	दि०	९
- ॥ - प०	। इतिकर्मविधञ्प्रयते	११६	•	१२
- त	पादक्षपे ॥	१२०	•	१७
- पा । पा	पदाती ॥ पदातिरेव ।	१२१	प्र०	२०
ष	अमानुषयुद्धं •	१२१	दि०	८
- पा	पदाती	१२१	•	१५
- मर्ननं २१	कूर्मनकाश •	१२१	•	२१
- हिन	उग्रानहि	१२२	प्र०	३
- तेनन	पद्यतेनया ।	१२२	•	८
- द	नैवेद्यमुदरेहरेः ।	१२२	•	१४
- कं	एकैक •	१२४	•	७
- त्वे	परश्वेषु	१२६	•	५
- यजे	अन्यजे ॥	१२७	प्र०	२८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- फ	पलम्	१२८	•	२७
- ॥ - म	॥ पायतेदेहेऽस्माद्वा । पारक्षणे • पिबतिदेहं वामनिन्मन् •	१२८	दि०	८
- यो	रोगस्य	१३०	•	१८
- छं	वह्निनकुष्ठं •	१३०	•	२७
- पा	योगवाही	१३१	प्र०	१४
- रा	जलान्वितैः ।	१३१	•	२२
- न्द	दोलायन्त्रे	१३१	दि०	१४
- वि	सर्वमलैर्विमुच्यते ।	१३२	प्र०	४
- कः	कञ्जोद्वित्वितिट् :	१३५	•	१
- न्	ठञ्	१३५	•	२६
- न्यं	परिपन्थं	१३७	•	२४
- भे	शायमेदः	१३७	दि०	१७
- ग	गजहण्ड • गौ • भाषाशुद्धिः	१३८	प्र०	२८
- टा	प्रकोष्ठाभरणे	१३८	दि०	१७
• गट् :	• पार्धट् : पुं •	१३६	प्र०	१६
- न	विधानात्	१४०	•	२
- ती	पृष्ठवर्त्ति	१४१	दि०	१०
- वा - । पा •	पाल्यतेवाचवानयावा पाल •	१४२	•	१५
- स्त्रे •	शुलास्त्रे ॥	१४४	प्र०	२१
• गडा	कडारः	१४६	•	१७
- तु	तूले ।	१४७	•	२८
- य	चपुणि	१४७	दि०	१७

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- । - अन्ये •	। टौक्तगतौचन्ये •	१४७	•	१६
• क	• पिटङ्काशः पुं •	१४६	•	५
• का •	• पिटङ्काकी । स्त्री •	१४६	•	६
- इविशे	आद्धशेष •	१४६	•	२६
- ते	दृश्यन्ते	१५०	•	२३
- ॥ - ॥	॥ स्वार्थकः ॥	१५०	•	२८
- डी	भक्तपिंडी •	१५१	प्र •	२३
• रकः	• पिंडीतगरः पुं •	१५१	•	२८
- हः - ॥	पितामहः <u>पितृपिता</u> ॥	१५१	द्वि •	२६
२१ - त्प	पितामहपत्न्याम्	१५२	प्र •	२
- ॥ - सच •	॥ मन्त्रदेसच •	१५२	•	५
- ल्य	समेत्याचु •	१५२	•	१३
- च	मन्त्रदमिति	१५२	•	१६
५ - कादिचि	नेष्टकाचिते	१५२	द्वि •	१२
- ते - पि	चित्तेदेवपितुं स्तपयेत्	१५२	•	१२
- ठ	टक्	१५४	प्र •	२३
- क	पिनाकियोगोविज्ञेयो	१५५	•	१३
- थ	च्छेदितोऽश्वत्थः	१५५	द्वि •	२२
- लि	बालवैधव्य •	१५६	प्र •	८
- यी	गुडोच	१५६	द्वि •	२
- क	मुहमसूरादिपिष्टे ।	१५८	प्र •	१६
- ल्य	कृतगन्धद्रव्यचूर्णे	१५८	•	२४

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- नी	वासिनी	१६०	•	१
- वो । क्रि	भैरवेर्द्धियते	१६१	प्र०	२६
• क	• पीठकेलि : । पुं०	१६१	द्वि०	११
- म	वन्दामहे	१६१	•	२१
- गडो	पिण्डीतक०	१६३	•	१
• - । आ ५	• पीतपुष्पा । स्त्री० आठव्याम् ।	१६३	•	५
- पुष्प्याम्	चपुष्याम्	१६३	द्वि०	१०
- ण	लक्ष्मणाक्षन्दे ॥	१६८	•	२
- भू	कोष्ठं मूषा ।	१६८	•	२५
- ल्य	काल्कस्य	१६९	•	१२
- व्या २१	वाङ्मुलिमात्रकम्	१६९	•	१५
- मद	दमनकवृक्षे	१७०	•	२८
• प	• पुण्यजनः । पुं०	१७२	प्र०	१८
- सु :	सुखेनतिष्ठति ॥	१७४	द्वि०	१७
- भ्या	अध्यायः	१७६	प्र०	१०
- ग्धी	दिग्ध्री	१७६	द्वि०	७
- ना	धनंधान्यज्व	१७६	•	२५
• चे	• पुत्रैषणा । स्त्री०	१७८	•	९
• भं ५	• पुनर्नवः । पुं०	१८०	प्र०	२
- नर्नवा - जा	पुनर्वारजाते ॥	१८०	•	२८
- स्त	अरिगुस्ते ।	१८३	•	१८
- स्या	पूर्वलोवा	१८३	•	२७

अशुद्धिलेख :	शुद्धिलेख :	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- ल्य	• पुराकल्पः । पुं०	१८३	द्वि०	१२
२ १ - श्यदि	उपदिश्यन्ते ।	१८३	•	२१
- स	संपूर्णः	१८५	प्र०	६
- च	पक्षे०	१८५	प्र०	१७
- सा	• पुरुदंशः । पुं०	१८५	द्वि०	६
- त्सु	आपत्सु मूढो०	१८५	•	२२
- पु	परलोकं	१८६	प्र०	२३
- स	साश्रीर्यान०	१८६	द्वि०	६
- न्त	दृश्यन्ते	१८७	प्र०	१३
- ष - म :	• पुरुषद्वयः । चि०	१८७	•	२६
- व	चतुर्वर्गं	१८७	द्वि०	२५
- च	क्षमाच	१८८	प्र०	५
- भा	• पुरुषोत्तमः । पुं०	१८८	•	१३
- वै	वेदेच	१८८	•	२३
- ति - भा	इतिदेवीभाग०	१८८	द्वि०	११
- या	पुरुषा०	१८८	•	१७
- मे	अग्रमे	१८८	•	१६
- प	पुरोधसि ॥	१८६	प्र०	२२
- य	मनीषुद्धि०	१८६	द्वि०	१५
- मे	कामिभिर्दे ॥	१८६	•	२४
- गो	पुष्करेणोपमिति	१८१	द्वि०	३
- णः पं०	• पुष्करेक्षणास्त्री०	१८२	प्र०	१

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
पुष्पघातकः पुं०	अस्याग्रेमध्ये ऽस्यार्थशब्दद्वयं चोक्तं व्य तृतीयशब्दस्यार्थलेखोच्चातः अत्रशु द्धम् । यथा वंशे । त्वक् सारे ॥ पुष्प चापाः पुं० कामदेवे पुष्पचामरः पुं०	१८३	•	१६
- ल्य	पुष्पधनुरस्य	१८३	प्र०	२७
- ण	लक्ष्मण	१८४	•	८
- र	रुक्ता :	१८४	•	१०
- ने . .	वचनेन०	१८४	प्र०	२१
- पु - वि	पुष्पविशिष्टे ॥	१८४	•	२८
- ष्य	पुष्कर०	१८४	द्वि०	६
- ता	पित्तहरी०	१८४	•	२०
- ष्य	निष्कलायाम्	१८४	•	२७
- णा - र	भ्रमणार्थे रथे	१८५	•	१८
- विपत् - रो	दैववित्पुत्रो धोभ्याम् ।	१८५	•	२७
- र्मा	कर्मणि ॥	१८६	प्र०	५
- त	सुमनोहरैः	१८६	•	२०
- न्द्रे	वन्दे ।	१८६	द्वि०	६
- स्त्र	शास्त्रं	१८७	प्र०	२६
- गे	रोहिषतटम्	१८८	•	११
- ण	कण०	१८८	•	२२
- ॥ -	॥ दुर्गस्ववायी ॥	२००	•	६
- सी	गन्धै र्ण	२००	•	१५
- स्त्रा	अग्रहायणी	२००	•	२८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- न	दक्षिणनासा०	२००	द्वि०	२२
- ने	पूरीचाप्यायने	२०१	प्र०	१
- का - दे	कालदेश०	२०१	०	२
- सा	० पूरणः । पु०	२०१	०	४
- खि	खिन्नं	२०१	०	७
- शा	विचार०	२०२	द्वि०	२३
- सावर्वाचा २१	पूर्वाचासावर्वाचा ॥	२०५	प्र०	२
- जिष्ट	सखिभ्यष्टजि०	२०५	०	१४
- ष्ट	पृष्ठवर्तिन्याम्	२०५	द्वि०	५
- नः	तन्	२०६	प्र०	१
- ॥ -	॥ अन्येषामितिदीर्घः	२०६	०	४
- अ	चित्रपण्याम्	२०६	०	२७
- पृथक्	० पृथक् । अ०	२०६	द्वि०	२१
म० त्वह० म० - क्	महत्यामृत्वक्पत्याम्	२०८	०	५
- रपयु	पयोधरयुता	२०८	०	१४
- ल्वा	वृहदेलायाम्	२०८	०	२४
- पुं - श	दृशभीरौ ।	२१०	०	११
- ॥ - स्त्रि	॥ तृज्वरानिलदौर्बल्यकुक्षिरोग विनाशिनौ	२११	०	१६
- ॥ - अ	॥ खड्गपिधाने ॥ मांसपिण्डात्मा अण्ड	२१२	०	१८
- म	० पैतिकम् । द्वि०	२१३	प्र०	२६
पा के	केनिपातके ।	२१५	०	१८
- त - दु	जीमातमातपितदुहित	२१५	द्वि०	१२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- न०	पौनः पुन्यम् । अ०	२१७	०	६
भु	पुनर्भूत्वा	२१७	०	१७
- पु	रामकपूर्व० इ० ख्याते ॥	२१७	०	२०
- नि	पौराणिकोद्दि०	२१८	प्र०	११
- चि० - पू०	चि० पूर्वाहणे तने ॥ पूर्वा०	२१८	०	२४
- म - त्व	पुलमहत्त्वे ।	२१८	दि०	३
- त - र्ध	उत्कर्षे ॥	२२२	०	६
- श - ज्ञा	प्रकाशकस्य ज्ञातरि ॥	२२३	प्र०	११
- खड	भाखडा०	२२३	दि०	१
- मध्यमे-वर्त० रजसिक्कस्यतिशब्दस्तामसः स्मृतः । त्रिगुणात्मस्वरूपाया । सर्वशक्तिसम				
न्विता । प्रधानादृष्टिकरण प्रकृतिस्तेन कथ्यते । प्रथमेवर्त० २२४				
- चञ्चल	अपराक्षेचलक्षणा ।	२२५	प्र०	२५
- प्र	विकृतिरिति०	२२५	०	६
- बा - पृ	बीजादयो वानपृथिव्या०	२२५	दि०	१८
- : - वै०	लयः प्रकृतिलयः । वैराग्यात्	२२५	०	२
- । - प्र	प्रकृतेः सरूपम् चि० प्रकृतेः	२२६	प्र०	१३
• म -	• प्रक्षेपणम् न० ।	२२६	प्र०	२
- ता	अप्रवृत्तरे ॥	२२७	दि०	२८
• • • • •	• • • • •	२२७	प्र०	८
- श्री - सु	रश्मौ सुवर्णा०	२२७	०	२६
- वृणा	सुवर्णालु०	२२८	०	२१
- णा	वृषादीनां०	२२८	०	२२
		२२८	०	२६

अशुद्धिलेख :	शुद्धिलेख :	पृष्ठाङ्क :	संज्ञा :	पङ्क्ति
- व०	प्रविशङ्गि :	२२८	द्वि०	१०
- न्य	प्रहृण्यते	२२८	०	११
- ये - पु	निवासयेत्पुरात्	२३०	०	५
- ख्यात	रोगाख्येति ।	२३०	०	१३
- वा	सङ्गमाज्	२३१	प्र०	१८
- छ	त्वष्टि	२३१	द्वि०	२०
- छी	परमेष्ठी	२३१	०	२८
- क्ष	दक्षादीनां	२३२	प्र०	७
- ज्ञा - धी	रक्षाप्रज्ञाधीरैरुदाहृता ।	२३२	द्वि०	२८
- स	मनुष्याश्वगवादिषु	२३३	प्र०	२१
- नि - घ०	सन्दनानि प्रज्ञानानि धनीभूतानीव ।	२३३	०	२५
- श	पुराणे	२३३	द्वि०	२५
- अ	प्रश्रये	२३४	प्र०	६
- छे	प्रेमविशिष्टे ।	२३४	प्र०	१३
- मं	कर्मणि	२३४	०	२५
- ऋ	ऋदोरप्	२३४	०	२७
- अ	प्रत्यर्पणे	२३५	०	११
- ति	कृदिकारादितिङीष्	२३५	द्वि०	२६
- ब - मा	श्रवणमात्रेण	२३६	०	१६
- । - वा	प्रापूरणे । प्रथमस्थाने वा बाहुल्ये ।	२३७	प्र०	१२

• अत्रप्रतिशर्मा । शब्दाग्रे सकलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियमशुद्धिः यथा • प्रतिकारः । पुं • शरव्ये । लृट्ये । प्रतिरूपके । प्रतिकृतौ ॥ २३७ ० २४

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- ज् :	कञ्जः	२३०	द्वि०	१४
- णि	घण्टिकायाम् ॥	२३८	•	१५
- ग	गादाधरी ॥	२३८	•	२१
- ल्य	ल्युट्	२३६	प्र०	२२
- क्त - क्त०	। ल्युक्ता० अयमर्थविशेषणत्वेन च परिणप्रत्य, क्त० क्त०	२३६	द्वि०	१०
- स	संन्यासः	२४०	प्र०	११
- वि	प्रतिवाद्ये	२४०	द्वि०	२३
- कर	कृतवृत्तिमनुः	२४१	•	१६
- श्वप्रतिपदे०	विश्वदेवादिभिरनु०	२४१	•	२१
घे ॥ य	विधेयतयावा०	२४१	•	२६
- त - सा	विपरीतसाध्यसा०	२४२	प्र०	३
- ट - मा	घाटस्थमार्तण्डविम्बः ।	२४२	•	२८
- उपप्रति	प्रतिउपपद्यते	२४२	द्वि०	३
- की	बोधने	२४२	•	२१
- पा - र	पालरक्षणे	२४२	•	२६
- रे	मनोहते ॥	२४३	प्र०	२२
• क	• प्रतिभयाकारः । पुं०	२४३	द्वि०	१०
- भ	प्रगल्भे	२४४	प्र०	६
- दीक्षसा	प्रतिवादीक्षास्ति	२४५	द्वि०	२३
- ले	विशिष्टे ॥	२४६	प्र०	१४
- पुं०	• प्रतिहतिः स्त्री०	२४६	•	१६
- १ - नि	। अपेक्षायाम् निज्ञात०	२४६	द्वि०	२८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- प्रो	प्रतिपाल्ये०	२५०	प्र०	३
- शा	शन्तनुराजपितरि ॥	२५०	०	२६
- न - प्रो	पमानप्रयोजकपूर्वहत्वे नोपमान	२५१	०	१३
५ कैतवात्	प्रातिस्नोभ्यात् कैतवात्	२५१	०	१०
०।- अपा	प्रत्यक्पूर्वी। स्त्री० अपामार्गे ॥	२५२	द्वि०	६
- रे	प्रसरत्येतत्	२५४	०	४
- ह्य	तत्त्वोत्प्रेष्यपूर्वकज्ञानम् ।	२५५	०	१०
- छा	अर्थयाज्ञायाम् ।	२५६	प्र०	१५
० व	० प्रत्ययस्थानम् । न०	२५६	द्वि०	१४
० पुं०	० प्रत्यासत्तिः । स्त्री०	२५७	०	१८
- व - दे	ऽऽशयावैव न देहमानिने	२५८	०	१८
- ह्य	प्रथप्रस्थाने	२५८	प्र०	१८
५ - दप्रदप्र	तुष्टिदप्रदक्षिणम्	२५८	द्वि०	२१
५ दारर	दृढिदारणे ।	२६०	०	४
- व	दीपवृक्षाश्चा०	२६०	०	२५
५ - धंदेव्या	साङ्गदेवैर्निशामुखे	२६१	०	१६
- न्न	अन्नालाभा०	२६२	प्र०	३
- सा	रयस्यचक्रान्ति०	२६२	०	२६
- या	राचार्या०	२६३	प्र०	१८
- ॥ - प	॥ पतितुमिच्छीपततेः०	२६४	०	२७
- टि - द्वि	पद्माटे ॥ द्वि०	२६४	द्वि०	३
- द	दुग्धे	२६४	०	१४

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्ति
- ष्ये-पु	चक्षुष्य सुपुष्येपु०	२६४	०	१७
- त्रि०	जिह्वला०	२६४	०	२६
- य-क	अभिधेयस्यकल्पना०	२६५	प्र	८
- भा०	भार्येयम्	२६६	द्वि०	१४
- झ	धातुञ्चन	२६६	०	१७
- न	धिरतिन०	२६६	०	२४
- ष	प्रत्युषे ।	२६७	प्र०	११
- लिङ्गाना	मालिनाम०	२६७	०	२३
- श	परमेश्वरे	२६७	द्वि०	२२
- ल्ये	पत्न्यनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥	२६८	०	२८
- षी	सन्निकर्षी०	२७०	प्र०	११
- नस्यात्त	ज्ञानंतद्विद्विषेयकम् ॥	२७०	०	१८
- ट-म्	द्रष्टव्यम्	२७०	०	२८
- ।-हा	। यथाहास्तिनमुदकम्०	२७१	०	१४
- ।-त०	० प्रमाणबाधितार्थकः पुं० तर्कवि०	२७१	द्वि०	१७
- घा	वानरान्तरे	२७२	०	१४
- अ-नु	अनृष्टान०	२७२	०	१७
- णि-क्तः	कर्मणिक्तोक्तः	२७३	०	१२
- सू	सूत्रम्	२७४	प्र०	१२
- मोदकः	० प्रमीकः पुं०	२७४	०	१७
सा-र	अहिंसादिरति	२७४	द्वि०	२३
- र	शरीरे	२७५	प्र०	१७

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- शं - श	स्पर्शः यकारेर्द्धप्रतस्पर्शः शका०	२७५	द्वि०	१२
- भ्यन्त-	रूपाभ्यामाभ्यन्तराभ्यां०	२७६	प्र०	१३
- य	गंगाधाम्	२७६	द्वि०	४
- ऽ	प्रस्थिते	२७६	०	२५
• अत्रप्रयुक्त	शब्दाद्ये सकलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियम शुद्धिः यथाप्रयुक्तार्थापुं० प्रतत्क्रमे प्र कृष्टं युद्धमर्थी अ॥	२७७	प्र०	१५
- प्रांश	प्रयोगप्राशुभावविधकी	२७७	०	२५
- यंप्र	पर्यायंप्रयोग०	२७७	०	२६
- कोभाकोभा	सात्त्विकीभावद्वयुक्ते	२७८	०	३
- क	विद्यमानस्यैव	२७८	०	५
- त्यं	नित्यः	२७८	द्वि०	१५
- तु	सिद्धेषु	२७८	०	१६
- न्य	धान्याकम्	२८०	प्र०	११
- भा	भर्जितम्	२८०	द्वि०	३
- प्रवती	प्रतं दे ॥	२८१	प्र०	२२
- ह	वार्हस्पत्याः	२८१	द्वि०	३
- णां	पार्षणां	२८१	द्वि०	१८
- । आङ्गि	। आङ्गिरसगोत्रस्य आङ्गिरस०	२८२	प्र०	५
- शव	कारवायन	२८२	०	२४
- न	वस्त्रधीनाम्	२८२	प्र०	१८
- षट्पद्यानासत्त्वा	ज्यैष्ठ्यांसमतीतायां-	२८३	प्र०	२४
- स्य	ऐन्द्राग्न्याख्ये०	२८३	द्वि०	१७
- वं	वायोर्द्ध स्थितः	२८४	प्र०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- शि ^५ त्तिरो	नेतिशिरोमणिः॥	२८४	प्र०	१०
- या - ह	स्त्रियो ^५ वहनाययानविशेषे ।	२८४	०	२३
- प्रा	हिंसादानेषु ।	२८४	द्वि०	१
- ज	प्राज्ञापत्यैश्चरन्तीतिवाक्ये न०	२८६	प्र०	२४
- गा	सीनामूंग० भाषाशुद्धिः	२८७	प्र०	६
- न्त	निष्क्रान्ते ॥	२८७	द्वि०	६
- । श ^५ श	शद्वृत्तशतने ।	२८७	०	२७
- ॥ प्र ^५ स्तावे ॥	०००००	२८६	०	२१
- प्र	अप्रधान्यम्	२९०	प्र०	११
- वि	प्रधानता	२९०	०	११
- न्न - या	प्रसन्नतया०	२९०	०	२५
- कु	कलुषितः	२९०	द्वि०	७
- घ्रि	अतिरिचघ्रि०	२९०	०	२८
- त्य	उत्पाद्यमाने	२९१	प्र०	१४
- म	व्याप्यमिह०	२९२	०	२५
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२९३	द्वि०	१२
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२९३	०	२३
- जनम् ^५	० प्रसूतिजम् । न०	२९३	०	२६
- का	बीणाप्रा	२९४	०	१०
- का - णां	० बिदूषकादीनां परस्पर ०	२९५	प्र०	२४
० र - क	० प्रहरणकलिका । स्त्री०	२९७	प्र०	२७
० । - चा	० प्रहारः । पुं० आघाते ।	२९८	प्र०	२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- फ	चोट० फे ट० भाषाशुद्धिः	२६८	•	२
- इनिः ॥	इण् ॥ डिञ्च	२६८	•	१०
- न्त	खान्त ॥	२६८	•	१६
- हु	प्रश्नदूत्याम्	२६८	द्वि०	७
- । - तु	उदये । तुङ्गे ॥	२६८	•	१
- द्वि	हिंसायाम् ।	२६८	•	१६
- विंशति	षोडश	२६८	•	२०
- र्घ	दीर्घ ०	३००	प्र०	१
- म	संयोगएव	३००	•	२५
• ती	• प्राखर्यम् । न० तीक्ष्णतायाम् • ।	३०१	•	२३
- स्थे	विद्यमानस्थैव	३०१	द्वि०	१
- दोषः	देशः	३०२	•	१५
- कृन्	खुल	३०२	•	२६
- स्त्रि - डी	उगितश्चेति डीप्	३०३	प्र०	८
- प्रा	प्रति०	३०६	प्र०	७
- वर्तते	इन्नाध्यै	३०६	•	२६
- दिकांसं	पानादिसन्नां०	३०६	द्वि०	४
- । - वली	॥ अनिले । वली ॥	३०६	•	१०
- न्ते - पु	उच्यन्ते नपुनरेकै०	३०६	•	२२
- ण	प्राणायासः	३०८	•	२६
- दुव	भगवदुक्ते	३०८	प्र०	२६
- न्त	जन्मनि	३०८	द्वि०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- त	मग्निचित्तं तथा	३१०	प्र०	१४
- ॥ - अह	चि० अहमुं खे०	३१०	०	२८
- स - म्बि	सम्बन्धिनि	३११	द्वि०	२६
- त्वे - यं	कृत्वेल्यर्थे	३१२	प्र०	८
- य	• श्वर्यान्तर्गतैः	३१३	०	१४
- मा	प्राभाकरा०	३१३	द्वि०	५
- हि	अभिहिते	३१५	०	१५
- म	देवमन्दिरे ॥	३१७	प्र०	१७
- प्री	पीतसाजतरी	३१८	०	२२
- नि व०	रोमभियुं क्तोऽदृष्टः	३१८	प्र०	२६
- न	प्रतने	३२०	द्वि०	७
- ष - षे	प्रुषदाहे	३२१	०	१२
- व	हृत्तेनजलदाने	३२२	०	६
- ती	प्रभासी०	३२३	प्र०	८
- क्षा	देवव्यक्त्यर्थे	३२३	०	१४
- ॥ - ई०	द्विषत्तु द्वेष०	३२४	द्वि०	१२
- : ॥ - क्ते	पैषः । पुं क्ते शो०	३२४	०	१७
- त	तल्लव०	३२५	०	१
- गूढ	प्रवृद्ध	३२८	प्र०	१६
- स	पञ्चकलसु०	३२८	द्वि०	१
- दि	बन्दिताम्	३२८	०	५
- ति	मुक्तिः	३२९	०	५

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- जं	जृम्भायाम्	३२६	०	१६
- । - फणा	फणभारी । पुं० फणाभृतिः ॥	३३०	प्र०	१८
- फि०	फणिसंज्ञकः	३३०	द्वि०	३
- कू	कोटादिदूषितम्	३३१	प्र०	१३
- एच	एवच	३३१	द्वि०	७
- निधाधा	सन्निव०	३३३	प्र०	२२
- ल - तुं	फलवर्तुलम् । न०	३३३	०	२४
- ल	फलवृत्ति०	३३३	द्वि०	१
- म	द्राजायाम्	३३४	०	१४
- गति - ल्	मतिबलम्	३३४	०	२५
- ल्यनु	चेल्यनु	३३५	प्र०	१५
- ल् - न्योः	फलान्युत्तरफलान्योः	३३५	०	२०
- मे	प्रभेदे ॥	३३५	०	२८
- फ	॥ फाण्यते ।	३३५	द्वि०	१५
- फा	फणगतौ ।	३३५	द्वि०	१६
- भू	धूम्याटविहने ।	३३६	०	१७
- दमनं	कदनं०	३३७	०	६
त्का	फूत्करणम् ।	३३७	०	१६
- टु	कटुणाम् ।	३४२	०	१५
- ध्या-चा । दा	वध्यादाचार्यमुख्यागुरवस्तथैवेति ॥	३४३	प्र०	४
- ध्या	वध्याम् ।	३४३	०	१०
- च	तत्रासुरसम्पत्	३४३	०	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- प - त्वा	रूपत्वादामुरसम्पदुत्पादकत्वाच्च०	३४३	•	२२
- न	चौयमानिबन्धः	३४३	द्वि०	६
- सां - क	पुंसांमुखकराद्यैव	३४३	•	२६
- श	काशं	३४४	प्र०	११
- तं - प्र	तंख प्रकाशं०	३४४	प्र०	१७
- स	ससद्विबन्धुः	३४४	द्वि०	१६
- स	सर्पदपं०	३४५	•	१७
- छा । या	सृष्टामायाः	३४६	प्र०	२७
- वि०	पारिभाषिक०	३४६	द्वि०	२६
- सं	समांसा०	३४८	•	१८
- द्व	बलात्सनदूषयेद्	३४८	प्र०	२३
- स्था	पूर्वपदस्यैवः	३४८	द्वि०	२४
- र	गुदाङ्गुरे	३५०	प्र	२८
- कं	कुन्दवृत्ते	३५०	द्वि०	२०
- लि	बलीमुखे ॥	३५१	प्र०	१४
- धे	क्रोधेहि	३५१	द्वि०	१८
- नि०	बाल्मीकिमुनी	३५२	प्र०	८
- पुं०	• बहुतन्त्रीकः । त्रि०	३५३	द्वि०	१०
- धावा ॥	विधार्थेधा ॥	३५४	प्र०	३
- । - च०	॥ चिन्तितशय०	३५४	•	११
- तुकाका	जतुकायाम्	३५४	द्वि०	३
- षां०	श्लेषातके	३५६	•	२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- चिता ^५ का-म	कुचिकायाम्	३५६	०	८
- नं	स्नानद्वयं	३५८	०	६
- ज्ञ २ १	नवाज्ञे	३६१	प्र०	१
- ह्यय	वालयहा०	३६१	०	१८
- शि - ति	करणेचेतिक्लिः	३६१	०	२६
- भि	भिज्याम्	३६२	द्वि०	२
- श	कालाशंखा०	३६२	द्वि०	७
- स्त्री - की	स्त्रीकीशप्रष्टाहचैकीश०	३६२	०	११
- वा	वलिशस्य	३६३	प्र०	१०
- म	वलीयामाच् गौ०भाषाशुद्धिः	३६३	द्वि०	१
- प २ १	कूपिके	३६३	०	६
- मांसा	सांमार्दवम् ।	३६३	०	२१
- द	कचाद्यङ्गल्य०	३६४	०	१७
- पुं० ५	सगणे ॥ ५ ॥	३६५	प्र०	२
- गगते	सुगते ।	३६६	द्वि०	२५
- छ - कु	निष्ठएषकुर्वद्दूपाख्य-	३६७	प्र०	११
- प्रा	प्रबुद्धे ।	३६७	द्वि०	१
- यो - सा	योबुद्धेरसाधारणव्यापारः	३६७	०	२३
- । - म० ५	प्रज्ञायाम् शिमुष्याम् ॥ मतौ ।	३६८	प्र०	७
- शिमुष्याम् ॥	०	३६८	०	७
- ति - नि	प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च	३६८	०	१३
- मा !	व्यवसायः	३६८	०	२३

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- ॥ - इ	॥ इष्टानिष्टिपत्तिः इष्टानिष्टानां	३६८	०	२५
- र्यस्त	विपर्यस्तम् ॥	३६८	द्वि०	२५
- च	पञ्चैषां	३६८	०	१०
- घ	घटइति	३७०	०	११
- ॥ - ॥	॥ चन्द्रवार्ताव्यासः चन्द्रायाम्	३७१	०	१८
- पुं० - पा	पुं०-हिन्तालि॥वृहत्तिल्लिखी-पाठायाम्	३७२	प्र०	१०
- म	घण्टारवायाम्	३७२	०	२५
- ध्या	आख्येययनादेतदा०	३७२	द्वि०	६
- स्य	अल्लेलायाम् ॥	३७२	द्वि०	८
- इ	० इष्टदूतम् न०	३७२	०	२०
- देव	देवगुरोर्मनुष्यः ॥	३७३	प्र०	२८
- ट	० वीकटः ।	३७३	द्वि०	३
- ॥ - वी	॥ वैतालिकीवोधकरोति	३७४	प्र०	१३
- ध्ये	मिथ्यै०	३७४	द्वि०	१२
- न०	पुं० श्रीकृष्णो ।	३७७	प्र०	१४
- येप्रलयेखा	प्रलयेऽस्मात्प्रनि०	३७७	०	१६
- सं - तम्	संज्ञितम् ।	३७७	द्वि०	२२
- णी	ब्राह्मणश्चत्विर्विशेषस्य०	३७८	प्र०	१०
- खि०	शिखरान्वितः	३७८	०	२२
- श्य	इभ्यते०	३७८	द्वि०	२
- च	लक्ष्यते०	३७८	०	८
- लापथ	कालापरिच्छिन्न०	३७८	०	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
-ञ	सर्वज्ञः •	३७६	•	२३
- त । त्	यत्तच्छब्दोपलक्षितः ॥	३८०	•	१६
- र । ह्य	प्रश्नोत्तरैर्द्वितीयोक्तासिपरब्रह्मो •	३८१	प्र०	१३
- र । श	निरतिशयमहत्त्वः	३८१	द्वि०	२
- योतोका	योजायबे	३८२	प्र०	६
- ह्य	ब्रह्मैव	३८२	•	२२
- ग	संयोगपतितैर्गत्वा •	३८३	•	१८
- स । यो	सादैवसहस्रयुगे •	३८३	द्वि०	५
- ग्य । नञ्	भोग्यं ननीयसम्भजनीयम् ॥	३८४	प्र०	२८
- तो - ।	उत्पातोवा ।	३८४	द्वि०	१०
- र	पराविद्यायाम्	३८५	•	११
- स्था	यस्तुस्थामोहितो गर्भः	३८८	प्र०	६
- दा - ति	पूर्वपदादितिणस्वे	३८८	•	२०
- मर्पणि	वह्निमिसर्पणे ॥	३८९	•	५
- ल	एतेषां पलिकैर्भागैः	३८९	द्वि०	२४
- ॥ - व	॥ चितिक्यपत्र •	३९०	प्र०	९
- ब्राह्मणाज्जातो	• • • • •	३९१	•	२१
- न	नश्रुतं न बहु •	३९१	द्वि०	४
- यः	अध्यापयति नो शिष्यान्	३९२	•	१५
• छ	ब्राह्मणाच्छसी । पुं •	३९३	प्र०	३
- य - व	ब्राह्मणमाणवबाडवाद्यन्	३९३	द्वि०	७
- ध	मधुर	३९४	•	२९

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- न्यम्	चीनकधान्ये	३८५	०	११
- पो	योटकविशिष्टे ।	३८६	प्र०	२
- ष - अ०	॥ पङ्क्त्याम् ॥ श्रद्धायाम् ।	३८६	द्वि०	२५
- म्नर	भवेन्नरः ॥	३८७	प्र०	१८
- छे	तन्मन्ये	३८७	०	२५
- मा	मध्यमाधिकारिणः	३८७	द्वि०	७
- म	दुर्लभज्ञानं	३८७	०	८
- त्	सुखमत्वान्मा०	३८७	०	२१
- र्व - त्त	सर्वमुक्तं	३८८	०	१६
- ना	न्यादे ।	४००	प्र०	२४
- क	मथितं	४००	प्र०	२७
- सु०	ब्राह्मणस्य	४००	द्वि०	२८
- शुद्ध्या	शुद्ध्यस्त०	४०२	प्र०	६
- त्व	तथायत्नं	४०२	०	१०
- क	यथापाकं	४०२	०	११
० पि०	० भगवान् पुं०	४०२	०	२२
- पा :	रनुवादेरुपा	४०३	०	१
- ङ०	तद्द्वारा मूल०	४०३	द्वि०	१०
- त	संयोगाच्च	४०३	०	२३
- च-ट्-	नचषट्के ॥	४०४	प्र०	२८
- स्य	शरीरस्य	४०४	द्वि०	८
- ॥ - मं	चि० भंगाहे ॥	४०५	०	८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- सु	यथादिच्छुच	४०५	०	१५
- व - खा	व्यापयोरेकारणात् ।	४०५	०	१८
- राराणे	पुराणे	४०५	०	२५
- । - मन०	मनक्ति । मञ्जो० । खल्ल । भञ्जनवि०	४०६	प्र०	२०
- व - त्रि	वर्तमानमजाये॥ भन-	४०६	द्वि०	१४
- जि०	अथिवादिभ्यङ्गोवापिति०	४०६	प्र०	२
- ज्ञा	पूज्ये ॥	४०७	०	७
- जि	नाव्योक्त्या	४०७	०	८
- य०	पूज्ये ।	४०७	०	१४
- ज्ञा	आदिस्थवारे	४०७	०	१७
- ट	नाव्योक्त्या	४०७	०	२२
- : - ।	खंजरीटे	४०८	०	६
- ज्ञा	भपतिः पुं०	४११	०	८
- मकन्द	भङ्गा याम्	४११	द्वि०	८
- याभष	कामन्दकः	४११	०	१६
- ककरो	यावज्जयमनागतम्	४११	०	२१
- जे०	भयंकरोति	४१२	०	१८
- ग्यं	जले विलासी०	४१३	प्र०	१०
- त्वे - म	शरण्या ॥	४१४	द्वि०	२८
- गि	ऽधिष्ठानत्वे नभरणात् ।	४१५	०	१०
- सु - ई०	भिषग्भिराप्तै०	४१५	०	१२
- दि	प्रभृतिषु भर्मइति०	४१६	प्र०	८
	मेदनम् ।	४१६		

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
२१ - विभ	मविषकृच्छशोधने	४१८	द्वि०	१२
- र	पुराणविशेषे	४२१	०	१
- भ	भाजनम् । कादिभ्य कित् । अनुनासिकस्येति	४२२	०	२२
- ॥	दीर्घः ।	४२३	प्र०	२४
- तातांगा	तागाविप्रायदापर्यम्	४२४	०	१०
- ना	भानचिन्ताऽचितः	४२४	०	२६
- खयसः	भायसः	४२४	द्वि०	२१
- य	रुणक्तया	४२६	प्र०	५
- भक्तपा०	कृतपाशनाः	४२६	०	१२
- व्य	चिन्तोत्पला	४२६	द्वि०	१६
- लां	पुण्यजलाः	४२६	०	२५
- भै०	मालवाद्यैव	४२८	प्र०	२३
- भा	भरद्वाजस्य	४२८	०	५
- प	उपासनापायसाधकी ।	४३१	प्र०	१८
- ज्ञ	यतोलिङ्गः ।	४३२	०	६
- स	रागस्ये ल्येव	४३२	०	१२
- त्व	तन्वादिद्विदशसु ।	४३२	०	२०
- घ०	सएवसुरभिः कालः	४३२	०	२८
- तचम०	० मावन्नः चि०	४३२	द्वि०	८
- वाम्	कल्पनायाम्	४३२	०	३२
- प	दिषयान्तर०	४३२	०	२७
- ॥ - ह्या	। ब्रह्माध्या० ।	४३३	प्र०	७

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संख्याः	पङ्क्तिः
- ए म	एवमन्यवानुमन्तव्यम् ।	४३३	दि०	११
- शीलम्	० ० ० ० ० ०	४३४	०	६
- छ	पाञ्चालमागधी ।	४३५	०	२६
- डीपाषा	द्राविडीयांडादेशीच	४३५	०	२६
- नाभग०	नागरी ।	४३५	०	२६
- मि :	मिच्छोर्धर्मं,	४३८	०	५
- र	भैक्षपगतैर्हं.	४३८	प्र०	१३
- व्याधिर्म	नातिवाधीभवत्	४३८	दि०	५
- गडी	भिरुडास्त्रोष्णा०	४३८	०	२०
- मि	मि. दि०	४४०	प्र०	२६
- दण्डवा	स्त्रिजाल्यन्तरे	४४१	०	१८
- मी- वृ	भीमे । वृकोदरे	४४२	दि०	२०
- क-र	कपूर्वस्वेति०	४४३	प्र०	४
- कु :	क्रु : ॥	४४३	०	२४
० ज्मि	० भुक्तप्रमुज्झितः ।	४४४	०	२४
- मे	रुग्णो ॥	४४४	दि०	८
- ग्रीनीनौ	वृत्तौपीनौनरेश्वरे	४४४	०	१८
- च	वृजिप्रत्ययः	४४६	०	१८
- ज्य०	विनाज्यं	४४८	प्र०	२०
- मु०	मु. वृत्तहीना	४४८	०	२१
- विषेश	विशिष्टेषु	४४८	दि०	११
- भ०	उत्तरोत्तरं राज्यलक्ष्याः विवृद्धौ ॥	४५३	प्र०	१२
	भवनम्.			

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
नेष्टहारस्त्रीप्रवेशः	• • • • •	४५५	•	१७
ने ॥	सप्तमभूमिका	४५६	•	१४
- स - भू.	याताश्च	४५७	द्वि.	६
- प्र	अतिशायने	४५८	प्र.	२७
- शी	• भूयोभूयः । अ. वारं.	४५८	द्वि.	३
• - वारं.	उखर्वल्लहणे ॥	४५८	•	१८
- वा	भोजपत्र.	४५९	प्र.	२२
- अ - न - प	लङ्काप्रति.	४५९	द्वि.	२४
- डा	हिमवतः	४६१	•	३
- म - तः	षिङ्गे ॥	४६१	•	१५
- ङ	अल्पपक्षिषिशेषे	४६२	प्र.	१०
- स	असजपाके	४६३	•	११
- भू.	अशयं.	४६३	•	१६
- श्य	भूमिभ्रमणशीलं	४६३	द्वि.	२७
- मि.	॥ सुहृदर्थे ॥ शोभने ॥	४६४	प्र.	५
- ॥ - शी.	रितिनोतिविदामतम्	४६५	द्वि.	७
- ति - वि	द्विष्टोयद्यपिस्वस्थः	४६५	•	१७
- छा	भेष्टभये ।	४६६	द्वि.	१२
- छु	प्राणसन्धारणार्थं.	४६७	प्र.	७
- णसस	पुष्टिबर्द्धनम्	४६७	द्वि.	६
- छि	मनुयातस्य	४६८	प्र.	२६
- या - तत	नोय्य ।	४६८	द्वि.	२७
- व्य				

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	समाः	पङ्क्तिः
- ते०	जीर्यति	४७०	०	४
० पुं०	० भोजनपात्रम् । न०	४७१	प्र०	८
- स्थां	अमोवास्था	४७२	द्वि०	२
- अश्वाभ	अभुक्तुंसादीना०	४७२	०	२६
- गी	मौगोनौगो०	४७४	प्र०	६
- सु०	सु. वण०	४७४	०	२२
- ष्टा	० भ्रष्टतीर्थ०	४७४	द्वि०	२१
- २००)	० भ्रातरौ । पुं० २	४७५	प्र०	६
- क	कौहवासुखम्	४७५	द्वि०	१७
- स्वा	सभ्रान्तिमान्	४७६	प्र०	१२
- ज-वा	कावित्यत्रत्यवार्ति०	४७७	०	१६
- सु०	भुक्तुंसे०	४७७	०	२१
- त्या । त्व	ऽ नित्यत्वान्नसुम्	४७८	द्वि०	२८
- ल	शूलं	४७९	प्र०	२३
- हे	मखगतौ ।	४७९	द्वि०	१५
- स्थ०	अङ्गवीयस्थाः	४८०	प्र०	२२
कविरिति मनोर मायां स्पृष्टम् ॥	कनिनप्रत्यये ।	४८०	द्वि०	४
० पुं०	० मङ्गलप्रदा । स्त्री०	४८२	प्र०	३
- ॥ - य०	॥ प्रत्ययस्थादितौत्वमयथा	४८३	०	१
- का - व०	कामचर्चिकायाः कृष्टि०	४८३	प्र०	२
- भे	मे. दोमज्जविवर्जनः ।	४८३	०	२०
- । - अ०	अतिशयेनमज्जः । अति०	४८४	०	१६

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- ट	कुठरे	४८४	•	२०
• छरीरा	• मञ्जीरा । स्त्री०	४८४	•	२३
- व०	सौम्याननयुक्ते	४८४	द्वि०	२७
- भौ	दर्पारम्भे ॥	४८५	प्र०	११
- वृ०	वृंहणे ।	४८५	•	२४
- प्रि	अपरिपिये	४८५	•	२७
- पं	सर्वलोकीस्तियः	४८६	द्वि०	५
- न्य	मणिवन्धे ।	४८७	प्र०	१३
- ड	मंडाते	४८०	द्वि०	१२
- सु	मुनिविशिष्टे ॥	४८०	•	१६
• भूमृक्ता । या० ॥	सूर्यभक्तायाम् ॥	४८१	प्र०	२
- नी०	ततोहीनः	४८१	•	८
- ने	ज्ञाते ॥	४८१	•	१३
• ग्यमहा भा	इतिच्छान्दीग्यभाष्यम्	४८१	द्वि०	२५
- पुं०	• मत्कुणा । स्त्री०	४८२	प्र०	२०
- ना	प्राङ्गणावर्णे	४८२	द्वि०	११
२१	यसगामत्तमयूरः	४८२	•	१३
- सय	स्मरतृहरिः	४८३	प्र०	२७
- ज	प्राङ्गणावर्णे ।	४८३	•	२६
- ना	प्रयीवे	४८३	द्वि०	१
- गी	मत्स्याः पुं० भू०	४८४	प्र०	१५
- त्व्याः-भू०	• सुनादेयोः ॥	४८५	प्र०	६
- सुदे				

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- न्य	क्षिपेद्वान्यं	४८५	०	२६
- स	मांसं	४८६	०	३
- श - श	तुण्डांश्चसशल्कांश्चैर०	४८६	०	१३
- ज्ञी	जलमज्ञी० ।	४८७	०	१६
- भ्य	विध्यते	४८७	०	२३
- स्वासाश्च	स्वास्थ्यवे	४८७	द्वि०	१२
- रो	सरवर्जिते०	४८८	प्र०	१४
- स्वा	स्वामदात्	४८८	द्वि०	१३
- स्थ	कामावस्थायाम्	५००	०	८
लटः शट् । -	कर्त्तरित्थत्तल्लीलादयस्सुन्वा ॥	५०१	प्र०	२
- रे - ज्ञी०	यस्यान्तरभ्योच्चातस्याः ॥	५०१	द्वि०	१६
- दै	देशिकोपदेशं	५०१	०	२६
- र्था	गन्धीतमायाम् ।	५०२	प्र०	२३
- र	नारिकेलजम्	५०२	द्वि०	२
- ते०	धूपितोरसः	५०३	०	२६
- त	वान्तपुष्परसो०	५०६	प्र०	६
- वि - य	विडुग्रहान्	५०६	०	१५
- द्य	अर्घ्यमौद्वा०	५०६	०	१८
० म - धू	मधुधूलिः	५०७	द्वि०	१३
- ध	घनमदन०	५०७	०	२६
- ने	आतोनुपसर्गे०	५०८	प्र०	५
- लज्जगं	गलगंडादिरोगकृत्	५१०	०	१

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- स्त्री	स्त्रीर्यन्तौ०	५१०	प्र०	३
- र	क्षीराशृतं	५१०	द्वि०	७
- कामल्	कौमलम्	५१०	•	८
- मो०	मेदायाम्	५१०	•	२५
- का	काकौल्याम्	५१०	•	२६
- टुः	मधुरः	५१२	प्र०	५
- गं - के	मार्गप्रवर्तके	५१२	•	२२
- स्त्रे - सा	उलूकादयश्चेति साधुः	५१३	•	१
- व्य	हृद्यं रुच्यं मुखप्रियम् ।	५१३	•	१०
- मे - ॥	पञ्चमेखरे ॥	५१४	•	१४
मधुध्य -	मध्यमे ॥	५१४	द्वि०	२८
- य	युगे ।	५१५	•	२६
- य - वा	प्रयश्चवान् ।	५१६	प्र०	४
- गा०	पञ्चवेगश्च	५१६	द्वि०	२१
- त्या	प्राग्गृह्णात्यविक०	५१७	•	२८
- तो - नि	यतोनिर्विषयस्यास्यमनसीमुक्तिरि ष्यते । अतोनिर्वि०	५१८	•	७
- त्सा	जरत्कारुमुनेः	५१८	•	२०
- मे :	मुनेर्माता	५१८	•	२४
- न्दा	परनिन्दा	५१९	प्र०	१९
- म०	मानुष्याम् ॥	५२१	द्वि०	१
नृपय	नृपञ्च ॥	५२२	प्र०	६
- य - स०	कट्टंकरणेति समासः ॥	५२२	•	११

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- ॥ - ॥ ०	॥ आवर्तक्याम् ॥	५२२	द्वि०	७
- तम	सुदितं तं चाव्ययं वन्दे०	५२३	प्र०	८
- सु। रि-स्त०	मुररिपोस्तनुः	५२४	प्र०	८
- व्दे - द्व	शब्देन द्वयते	५२४	द्वि०	१०
- र्थ - स्म	न च दृष्टार्यस्यार्थस्मरणस्य०	५२५	०	४
- प्र - का	प्रतीकारः	५२५	०	१३
- न्व	मन्वते	५२५	०	२२
- स्वपथे	चरन्त्ये निः शलाके वा	५२६	०	१४
- त्रु	सम्यततः	५२६	०	२१
- थ्य	पिप्पलीमूलं	५३०	प्र०	८
- म	समुद्रे ॥	५३०	द्वि०	१
- त - वि	मन्मनं तद्दुर्विदुर्बुधाः	५३१	प्र०	२५
- स	संज्ञायाम्	५३१	द्वि०	४
- स	सहस्राङ्गिर्म०	५३३	०	१५
० र	० मयूरिका । स्त्री०	५३३	०	१८
- ह	द्रुधुवायसः	५३४	प्र०	५
- स - स	स्वच्छगुरुसंज्ञायं	५३४	प्र०	२०
- नां - पू०	उपात्तानामपूर्वासां	५३४	द्वि०	१७
- बुद्धि	चित्तवेदनानां	५३४	०	१८
- ट - त्वा	तस्य कूटस्थनित्यत्वात् ॥	५३४	०	२०
- या - ष	लग्नादष्टमभवने	५३४	०	२४
- ति - व	भवति विरतिः ॥	५३५	प्र०	४

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- द्वि	चन्द्रिकापायिनि ॥	५३५	द्वि०	२४
- ए	भाविनृपविशेषि ॥	५३६	प्र०	४
- तिगृह्य	स्ते।पतिगृहमेधा०	५३६	द्वि०	१७
- ज्ञा०	फणिज्मके	५३७	प्र०	१६
- ट	असिदंष्ट्रके ।	५३७	द्वि०	८
- सु०	•मर्त्यमुखः । पु०	५३८	०	६
- वा	स्युर्वातपित्त०	५४०	प्र०	२
- यू	मलपूः स्तम्भ०	५४०	द्वि०	२३
- वा	चान्द्रमासत्वे	५४१	प्र०	२०
- जलख	रजस्वलायां०	५४२	द्वि०	१०
- ॥ - म०	वि०मल्लिने ॥	५४३	प्र०	२
- द	दीपाधारे ॥	५४३	०	२३
- ल्य	मल्लप्रतेषा ।	५४४	०	३
- दूयति विधिद्विवि	विश्रुगते० विधिद्वि०	५४४	०	११
- क	विवेकिनि	५४४	०	१२
- के - पि०	मल्लिकेतिपिङ्गले०	५४४	०	१८
- षा	कृष्णचिह्नतायाम् ॥	५४५	द्वि०	२८
- ॥ - म	॥ श्यामलतायाम्मसूर०	५४५	०	२६
- सु	मच्युतमि०	५४६	प्र०	११
- म्य	जनम्प्रयान्ति	५४८	द्वि०	१०
- वि	वनगवि	५५०	प्र०	२२
- स्यादा	वस्त्रांयथावा	५५०	द्वि०	११

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- क्	मनाग् मग्नी	५५१	प्र०	२५
- प्रान्तोपि	० खां तो विमूढः	५५१	०	२८
- धा-मे	त्यथो न मज्जतीति	५५१	०	२६
- श्रा	शौर्यादिभि०	५५२	०	२५
० द्र	० महाद्रोणी । स्त्री०	५५४	०	१
- को	काहलायाम् ॥	५५४	द्वि०	१६
- ह्या	लक्षणवाराद्याम्	५५७	प्र०	२४
० पा	० महापौरुषिकः । पुं०	५५७	द्वि०	४
२ १ - दे वे	वेदेस्वी०	५५८	द्वि०	१७
- ज्ञा	नृपोजातः	५५८	०	२७
५ - नाननां	जिनानां विद्या०	५५९	द्वि०	१७
- रो-भू०	स्थितिकरोतिभूतानां०	५६०	प्र०	२०
- १-ह	। वृंहणं०	५६१	०	३
२ १ - ह अ	अहर्दुपासकविशेषे ॥	५६१	०	२०
- य-यु	अतिशययशोयुक्ते ॥	५६१	द्वि०	२०
- स्म०	प्रवीणश्च०	५६२	प्र०	१७
- धा	पारसीकादयोमताः	५६३	०	३
० रा	० महारोगः । पुं०	५६३	०	१३
० । - ना	महालक्ष्मीः । स्त्री० नारा०	५६३	द्वि०	१३
- र्थ	तीर्थमहाभागा०	५६३	०	१६
- क्ति	सक्तियुक्तवाक्यसमूहे ॥	५६४	प्र०	२२
विषयम्	० महाविषयम् । न०	५६५	०	२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सूत्रम्	पङ्क्तिः
- पा	पञ्चाभ्यां०	५६५	०	३
- ति - सै	मीतिदेशार्थच्छिन्नानतीर्थेहनिष्यामी	५६५	द्वि०	१६
- स _५ मया	ति०सैव०	५६६	प्र०	१३
- हा	तत्राहिसया०	५६६	०	२२
- ष्टे	हरी ॥	५६६	०	२२
- गृ - स्थे	विषष्टे	५६६	द्वि०	५
० पुं०	गृहस्थे	५६७	प्र०	७
- प - तु०	०महाशुक्तिः । स्त्री०	५६७	०	१४
- ज्ञो०	परितुद्यते	५६७	०	२६
- श्यां	ससर्वलोव्याधि०	५६७	द्वि०	१
- ज :	काश्याम्	५६७	द्वि०	४
- श्या - ल्या	इतिहिजा :	५६७	०	७
- रेऽअह०	श्यामबल्याम्	५६७	०	११
- स्त्री	परिऽहनि ।	५६८	प्र०	२२
० सन्ता	भुञ्जीतनान्यथेति॥	५६८	०	२४
- ॥ - ०	०महासोत्पन्नम् ।	५६८	द्वि०	१०
- छि	॥ चौरै	५६८	०	२६
- जि०	दृष्यच्चसृष्टविण्०	५७०	प्र०	१५
- सौ०	मोचिकायाम्	५७१	०	१६
- हयति	सावर्ण्य०	५७१	०	२६
- हा	मद्यांरोहति ।	५७१	द्वि०	१६
- द्या	महोत्सवम्	५७३	प्र०	७
	तदाद्यतत्त्वलक्षणम्	५७४	०	१२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- स	असंस्कृतान्	५७५	द्वि०	२८
- ष्ठ	प्राप्नुवन्त्युत्सृतीः पुनः ॥	५७६	प्र०	१२
- द	मवेदेवनसंशयः ।	५७६	द्वि०	२८
- ष्ट	तद्गृष्टं	५७८	प्र०	६
- ष	सर्पिषिसम्पृष्टं	५७८	०	८
- क	इकारउच्चारणार्थः	५७८	०	२१
• या	• माकोटः । पुं०	५७९	०	२
• शु०	• माक्षीकशर्करा । स्त्री०	५७९	प्र०	२०
- रा	पुरवासि०	५८०	०	२
- नवरा	जनयामासधण्णरान्	५८१	०	१७
- त्व - ष्ट	ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घाः ॥	५८१	०	२८
- मा	भात्तलगामा०	५८१	द्वि०	१७
- क्या	• माणिक्यम् । न०	५८२	प्र०	८
- दं	सुरङ्गदसर्माङ्गम् ।	५८२	०	१३
- लं	शार्करिलभिन्न०	५८२	०	१६
- च	पितुर्दशगुणं	५८३	०	१५
- रा	पुञ्जव	५८३	द्वि०	७
- पु	परादेव्या	५८५	प्र०	१२
- या	सैवनीय	५८५	०	१४
- कर्णे	करणे	५८५	द्वि०	१२
- मा	अधिमिवांशः	५८६	प्र०	८
• स्त्री	• मातृषुसंयः । पुं०	५८६	०	१७

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सङ्ख्या :	पङ्क्तिः
• स्त	• मातृषुसंयो । स्त्री •	५८६	•	२०
• त	• माधवोचितम् । न •	५८८	द्वि •	६
• स्थ	• माध्यस्थान् । न •	५८९	प्र •	१७
- मा	याम्याद्रिमूले	५९१	•	२२
- य	विद्याभवति	५९३	द्वि •	३
- प्रभेदे	अभयप्रदे	५९३	•	२१
- क	मायानुप्रकृतिं	५९५	•	५
- तेष	पावकसोष्णातेवेय •	५९५	•	२८
- य - भे •	सजातीयविजातीयस्वगतभेद •	५९६	प्र •	५
- ले	नरश्ली ।	५९६	द्वि •	५
- या	मायया	५९७	प्र •	१०
- म	मातृतस्य •	५९८	द्वि •	२८
- रि - णं	परिमाणं	५९९	•	१६
- णं मा	पौर्णमास्यस्मिन्मासे । सास्मिन्पौर्ण मासीत्य •	६००	द्वि •	१३
- म	मार्ग	६००	•	२०
• प्री	• मार्गोदीधी । स्त्री •	६००	•	२१
- हा	देव्याष्टहन्तुयः	६०१	प्र •	४
- क्र	शुक्र •	६०१	•	४
- मार	माजारा •	६०१	•	२४
२१ - र प	नपरचाय •	६०१	द्वि •	२
- ल	मृजेरालीयच्	६०१	•	२९
- शी	मृजुशीचालका •	६०२	प्र •	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- ल्ति	वृत्ते रामाला०	६०२	द्वि०	२२
- ल्त०	सूगन्ताच्चित्यम् ॥	६०२	०	२६
- स	रामाहारा०	६०३	प्र०	२०
- का	चिकले	६०४	०	२६
- टणानि	टणान्यस्त्र	६०४	द्वि०	१६
० ला	०मालौयः । चि०	६०५	०	२२
० सा०	०मालुः । पुं०	६०५	०	२४
- लसस	राक्षसभेदे०	६०६	प्र०	२६
- । - भोज	पिष्टभोजने	६०६	द्वि०	१०
- ष	माषाणां	६०७	०	२४
- ण्	महाकुलादज्जखजा०	६०८	प्र०	२
- म	मोहिन्द्रया०	६०८	द्वि०	२३
- क्त	अनुरक्ते०	६११	प्र०	२७
- मिथुने	जितुम्	६१२	०	२०
- घू०	बिनाधूर्त०	६१२	द्वि०	१०
- ये	बीजवापे	६१५	प्र०	११
० ट	०मीट्टष्टमः । पुं०	६१६	प्र०	२१
- त	चोदिताः	६१७	द्वि०	१८
- रा	पुरोडाशे	६१८	प्र०	६
- झ - लिङ्ग	मङ्गस्यलिङ्ग	६१८	द्वि०	१७
- सु	निर्मुक्ते ।	६२०	प्र०	१३
- ति	परिणतदाडिम०	६२१	०	८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- टुकाका	चाटुकारमिति ।	६२२	द्वि०	१४
- गे	प्रयोगोऽस्ते	६२२	०	२२
- स्फ०	० मुक्तास्फोटः । पुं०	६२३	प्र०	८
- स्फ०	मुक्तास्फोटा । स्त्री०	६२३	प्र०	११
- च	मोक्षे	६२३	०	१४
- त्य	शुच्युक्तासर्व०	६२३	द्वि०	६
० त्मु	ग्रहणात्मुक्तिरि०	६२३	०	१३
- लाप	प्रक्षालने	६२४	०	१०
- पुं०	० मुखशफः । त्रि०	६२५	०	१६
- व्य	व्युत्क्रमेणा	६२६	०	१५
- घ	इषिमदि ।	६२७	प्र०	२०
- स	निम्बूरसं	६२८	द्वि०	२४
- क्ता	क्वथितायां०	६२८	०	२६
- ग्र	सङ्ग्राहे ।	६३४	प्र०	३
० चे - ति	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥	६३४	०	१०
- दि - क	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः	६३४	प्र०	२६
- ॥ - सु०	। मुस्तयतिमुस्त०	६३४	द्वि०	१५
० म०	० मुस्तुः । पुं०	६३४	द्वि०	२४
० प्रा	० मुहर्भाषा । स्त्री०	६३५	प्र०	२
- ड	जडे ।	६३५	द्वि०	१६
- स्थ	स्थूलेषु ।	६३५	द्वि०	२५
- कार्य	अकार्यपरिज्ञानत्वे ॥	६३६	प्र०	३

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- दू	कटुणां	६३७	०	३
- वि०	कीविमुच्येतमानवः ॥	६३८	द्वि०	४
- द्वि	मूर्ध्नि जाते	६४०	०	६
- छा । चाः	कृत्वाकारैः	६४०	०	१३
- दा - स	राजदानसमये	६४१	प्र०	२
- ले	० सुत्पन्ने ॥	६४१	०	६
- धा	मधुरसायाम् ।	६४१	०	१४
- मा	वर्त्तनपात्रे ।	६४५	०	२०
- च	मृगशिरोनक्षत्रे ॥	६४५	द्वि०	३
- वे	पशुशिषे	६४५	०	६
- दं	बदति०	६४६	०	२२
- णा - अ०	मृगतृणाशब्देनेत्यन्ते । मृगाणां तृणाश्च स्युः ।	६४७	०	३
० पु०	० मृगनाभिः स्त्री०	६४७	०	१८
- गयमा	मृगमातृकः ॥	६४८	प्र०	१६
- म	मृगरामजम् । न०	६४८	द्वि०	१४
- ॥ - मध्य०	। हरिर्नभजामि मध्य०	६५०	०	१६
- ल०	खलु विभ्रति०	६५०	०	२८
- ब	विसे ।	६५१	०	१
- व	दीपयन्ति०	६५१	०	८
- म	चर्म कषायाम्	६५२	०	१३
- द्यौ । धा	कुष्ठौषधे ॥	६५२	०	२६
- भ	भुजिमृड्भ्यां	६५२	द्वि०	२६

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- ने	मृत्त्युयोगो०	६५३	प्र०	६
- रा - मृ	जरायामृत्त्या	६५३	प्र०	१५
- तो - प्रि	प्रियातोपिप्रिये	६५३	•	१६
- जी	रक्तचन्दनजो०	६५४	•	१७
- दै	चिपीटकन्देयं	६५४	•	२८
- द्यो	घोषे	६५४	दि०	८
- गि २१	मलत्त्वविशिष्टे	६५५	प्र०	१६
- पल	कीमलपथे ॥	६५५	•	२०
- घि	चिन्ताशक्ते	६५५	दि०	१
- दु	मृद०	६५५	•	२६
- ने	मेघजनके	६५७	•	२२
- ल्	खच्	६५७	•	२३
- र	पुष्करे	६५८	•	१
- य्यौ	रसत्त्वश्चैयमौ०	६६६	प्र०	१३
- झ	निलम्बघ्न	६६०	•	२१
- दमस्त्य	मेदोस्त्यस्याम्	६६१	•	१२
- पि	सामवायिका०	६६२	•	१५
- स्य - व	ध्यासनाख्यफलोपकाङ्क्षयुक्तेनच श्रवणाख्यवे०	६६२	•	१६
- ॥ - मे	। श्वेतवचायाम् ॥ शम्भ्याम् ॥ मण्डूक्याम् ॥ मेधा०	६६२	दि०	१४
- घ	मेघस्य	६६३	प्र०	१३
- स्ये	मास्यदम् ।	६६४	•	४
- म	निर्मिता०	६६४	दि०	५

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- न्द्र	स्कन्दनन्दि •	६६४	•	१८
॥ पीत्वागर्जनं च्यपले ॥	• • • • •	६६६	•	२७
- कः च •	नैकः पन्थानमाश्रयेत् अतिकीटकः अल्ल •	६६७	प्र •	६
- ल	जलेषु	६६७	प्र •	१३
- । - ग	। स्त्रीभ्यां क् ॥ यद् । मिचयोरपत्यम् । गृह्या •	६६७	•	१६
- मै - का	मैनाको नाम पर्वतः ।	६६७	द्वि •	२७
• स्त्री •	• मैन्दहा । पुं •	६६८	प्र •	७
- प्का	निष्काले	६६९	द्वि •	६
- ला - द्	बाहुलकादयजसुट् ।	६७०	•	२६
- हि	मोदिन्याम् ।	६७१	प्र •	२६
- या	मापादिते ।	६७२	•	२
- यो	मौनपेदि •	६७२	द्वि •	२
- च्छ	अच्छुत्तौनासु •	६७२	•	३
- तद्	भुजङ्गपतद्दि •	६७३	•	१७
- मौनि	योगिभिर्गम्य	६७४	•	१०
	॥ शुभमस्तु ॥			